GEORGES POLITZER
GUY BESS & MAURICE CAVEING

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΔΗ

GEORGES POLITZER
GUY BESSE & MAURIGE GAVEING

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Μετάφραση :
ΔΗΜΟΥ ΜΑΛΕΑ

Ἐπιμέλεια :
Δ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΔΗ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 71 — ΑΘΗΝΑΙ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ...» νὰ μιὰ λέξη ποὺ ἀμέσως ἀπ' τὴν ἀρχὴ δὲν ἐμπνέει καμμιὰ ἐμπιστοσύνη σὲ πολλοὺς ἐργαζόμενους. Λένε ὅτι ὁ φιλόσοφος εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ δὲν στηρίζει τὰ πόδια του στὴ γῆ. Τὸ νὰ προτρέπουμε λοιπὸν τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους «νὰ φιλοσοφήσουν», εἶναι σὰν νὰ τοὺς προσκαλοῦμε σὲ μιὰ παράσταση ταχυδακτυλουργῶν, ποὺ μετὰ τὸ τέλος της θὰ βγοῦν ζαλισμένοι.

Νὰ πῶς παρουσιάζεται συχνὰ ἡ φιλοσοφία: ἕνα παιχνίδι ἰδεῶν ποὺ δὲν ἔχουν καμμιὰ σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα· ἕνα παιχνίδι σκοτεινὸ ποὺ μόνο λίγοι ἔχουν τὸ προνόμιο νὰ τὸ καταλαβαίνουν καὶ καμμιὰ φορὰ παιχνίδι ἐπικίνδυνο καὶ ὄχι τόσο ὠφέλιμο γιὰ ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν μὲ τὸν ἱδρῶτα τοῦ προσώπου τους.

Ἕνας μεγάλος Γάλλος φιλόσοφος, ὁ Ντεκάρτ, εἶχε κατηγορήσει πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχή μας, τὴ στριφνότητα καὶ τὸν ἐπικίνδυνο δρόμο, στὸν ὁποῖο ἔσπρωχναν τὴ φιλοσοφία, μερικοὶ φιλόσοφοι ποὺ τοὺς χαρακτήριζε σὰν ψευτοφιλόσοφους.

> «Ἡ στριφνότητα καὶ ἡ ἀσάφεια τῶν ὅρων ποὺ χρησιμοποιοῦν καὶ τῶν μεθόδων ποὺ ἐφαρμόζουν, ἀποτελοῦν τὴ βάση ἀπὸ τὴν ὁποία μποροῦν νὰ μιλᾶνε γιὰ τὸ κάθε τὶ καὶ μὲ τόση ἐλαφρότητα, σὰν νὰ τὸ γνωρίζουν κατὰ βάθος καὶ ὑποστηρίζουν μὲ ἐπιμονὴ αὐτὰ ποὺ λένε, ἀκόμα καὶ μπροστὰ στοὺς πιὸ εἰδικούς, στοὺς πιὸ ἔμπειρους ἀνθρώπους, χωρὶς φυσικὰ νὰ κατωρθώνουν νὰ τοὺς πείσουν. Ἡ περίπτωσή τους μοιάζει μὲ τὸν τυφλό, ποὺ, γιὰ νὰ πολεμήσει μὲ ἴσους ὅρους, δηλαδὴ χωρὶς νὰ βρίσκεται σὲ

μειονεκτική θέση ἀπέναντι σὲ κάποιον ποὺ βλέπει, προσπαθεῖ νὰ τὸν παρασύρει στὸ βάθος μιᾶς πολὺ σκοτεινῆς σπηλιᾶς ».([1])

Πρόθεση δική μας φυσικὰ δὲν εἶναι νὰ ὁδηγήσουμε τὸν ἀναγνώστη μέσα στὴ « σκοτεινὴ σπηλιὰ ». Ξέρουμε ὅτι τὸ σκοτάδι θὰ μᾶς βοηθοῦσε. Ξέρουμε ἐπίσης, ὅτι ὑπάρχει μιὰ σκοτεινὴ καὶ κακοποιὸς φιλοσοφία· ἀλλὰ ὑπάρχει ὅμως, ὅπως τὸ ἤθελε καὶ ὁ Ντεκάρτ, καὶ μιὰ φιλοσοφία σαφὴς καὶ εὐεργετική, ἐκείνη γιὰ τὴν ὁποία ὁ Γκόρκυ εἶχε πεῖ :

« Θὰ ἦταν σφάλμα νὰ νομίζετε, ὅτι εἰρωνεύομαι τὴ φιλοσοφία. Ὄχι ! ἀγαπῶ τὴ φιλοσοφία· τὴ φιλοσοφία ὅμως ποὺ βγαίνει ἀπ' τὰ κάτω, ποὺ ἔχει τὶς ρίζες της στὴ γῆ, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τοὺς νόμους ποὺ ρυθμίζουν τὴν ἐργασία· ποὺ μὲ τὴ μελέτη τῶν φαινομένων τῆς φύσης, ὑποτάζει τὶς φυσικὲς δυνάμεις στὰ συμφέροντα τοῦ ἀνθρώπου. Ἔχω πεισθεῖ ὅτι ἡ σκέψη εἶναι ἀκατάλυτα δεμένη μὲ τὴν πράξη, μὲ τὴν προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν πιστεύω στὴ σκέψη ποὺ βρίσκεται σὲ κατάσταση ἀκινησίας, ἀδράνειας καὶ ὕπνωσης ».

Ἡ εἰσαγωγὴ στὸ παρὸν βιβλίο ἔχει σὰν σκοπὸ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ δώσουμε τὸν ὁρισμὸ τῆς φιλοσοφίας γενικά, ἔπειτα νὰ μᾶς δείξει γιὰ ποιὸ λόγο πρέπει νὰ τὴν σπουδάζουμε καὶ τέλος ποιὰ φιλοσοφία ὀφείλουμε νὰ σπουδάζουμε.

I. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ποὺ ἀνάμεσά τους συναντᾶμε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς πιὸ μεγάλους στοχαστὲς ποὺ γνώρισεν ἡ ἱστορία, λέγοντας φιλοσοφία ἐννοοῦσαν τὴν ἀγάπη πρὸς τὴ μάθηση. Αὐτὸ — πιστεύουμε καὶ μεῖς — εἶναι τὸ ἀκριβὲς νόημα, τὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου φιλοσοφία (φίλος τῆς σοφίας).

Γνωρίζω σημαίνει : «γνώση τοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου ». Αὐτὴ ὅμως ἡ γνώση μᾶς δίνει τὴν δυνατότητα νὰ

1. Ντεκάρτ : Λόγος περὶ μεθόδου.

καθορίζουμε ὡρισμένους νόμους, μερικοὺς κανόνες γιὰ τὴν πρακτική μας συμπεριφορά· μᾶς βοηθάει νὰ πάρουμε μιὰ πιὸ σίγουρη στάση ἀπέναντι στὴ ζωή. Ὁ σοφὸς τότε, ἤτανε ὁ ἄνθρωπος ποὺ δροῦσε σὲ κάθε περίσταση, σύμφωνα μὲ ὡρισμένους κανόνες ποὺ στηρίζονταν στὴ γνώση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ὅρος φιλοσοφία καθιερώθηκε κι' ἀπὸ μᾶς,ἀπὸ κείνη ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ γιατὶ ἀνταποκρινόταν στὶς ἀνάγκες μας. Πῆρε συχνὰ τὰ πιὸ διαφορετικὰ περιεχόμενα καὶ τὶς πιὸ διαφορετικὲς ἔννοιες, ἀνάλογα μὲ τὶς διάφορες θέσεις ἀπ' τὶς ὁποῖες γινόταν ἡ θεώρηση τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ τὸ πιὸ σταθερὸ περιεχόμενο, ἡ πιὸ σταθερὴ ἔννοια εἶναι ἡ ἑξῆς: Φιλοσοφία εἶναι οἱ γενικὲς ἀντιλήψεις μας γιὰ τὸν κόσμο, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μποροῦμε νὰ καθορίσουμε ἕναν ὡρισμένο τρόπο συμπεριφορᾶς. Ἕνα παράδειγμα παρμένο ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς χώρας μας, θὰ κάνει καθαρότερο αὐτὸν τὸν ὁρισμό: Τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα, οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀστικῆς τάξης στὴ Γαλλία, πίστευαν καὶ ἐδίδασκαν, στηριζόμενοι στὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης, ὅτι ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ γίνει γνωστός. Ξεκινώντας ἀπ' αὐτὲς τὶς σκέψεις, πίστευαν ἐπίσης ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν ἀλλάξουμε πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου. Συνέπεια αὐτῶν τῶν ἀπόψεων ἦταν ἐπίσης ὅτι ἀναγνώριζαν πώς, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπιδεκτικὸς βελτίωσης, ὅτι δηλ. μπορεῖ νὰ γίνει καλύτερος, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ κοινωνία μπορεῖ νὰ γίνει καλύτερη.

Ἕναν αἰῶνα ὅμως ἀργότερα, στὴ Γαλλία ἐπίσης, οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀστικῆς τάξης στὴ μεγάλη τους πλειονότητα, πίστευαν καὶ δίδασκαν ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα,ὅτι δηλαδὴ ὁ κόσμος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει γνωστός, ὅτι τὸ «βάθος τῶν πραγμάτων» μᾶς ξεφεύγει καὶ θὰ μᾶς ξεφεύγει γιὰ πάντα. Καὶ ἀπὸ δῶ ἔβγαζαν τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἶναι ἀνόητο νὰ θέλουμε νὰ μεταμορφώσουμε τὸν κόσμο.

Βέβαια παραδέχονταν, ὅτι μποροῦμε νὰ ἐπιδράσουμε πάνω στὴ φύση, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι μιὰ ἐπίδραση ἐπιπόλαιη, ἐπιφανειακή, ἀφοῦ τὸ «βάθος τῶν πραγμάτων» μᾶς εἶναι ἀπρόσιτο, ἀπροσπέλαστο. Ὅσο γιὰ τὸν ἄνθρωπο... πίστευαν ὅτι εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ὑπῆρξε καὶ θὰ ὑπάρχει ἀνέκαθεν καὶ πάντα. Ὑπάρχει

δηλαδὴ μιὰ σταθερὴ «ἀνθρώπινη φύση» ποὺ τὸ μυστικό της μᾶς διαφεύγει. «Ποιό τὸ ὄφελος λοιπόν, νὰ σπάζουμε τὸ κεφάλι μας γιὰ νὰ καλυτερέψουμε τὴν κοινωνία;».

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι οἱ ἀντιλήψεις γιὰ τὸν κόσμο, δηλαδὴ ἡ φιλοσοφία, εἶναι ζήτημα ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ δυὸ διαφορετικὲς ἀντιλήψεις ὁδηγοῦν σὲ ἀντίθετα πρακτικὰ συμπεράσματα.

Οἱ φιλόσοφοι τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνα ἤθελαν πραγματικὰ νὰ ἀλλάξουν τὴν κοινωνία, γιατὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦσαν φορεῖς τῶν ἀντιλήψεων καὶ ἐκφράζαν τὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης, μιᾶς τάξης ἐπαναστατικῆς τότε, μιᾶς τάξης ποὺ πάλευε ἐνάντια στὴ φεουδαρχία. Οἱ φιλόσοφοι ὅμως τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνα ἐκφράζουν, συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα ἀδιάφορο, τὰ συμφέροντα μιᾶς ἀστικῆς τάξης ποὺ ἔχει γίνει συντηρητική· μιᾶς τάξης ποὺ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔγινε κυρίαρχη, ἀποκρούει τὴν ἐπαναστατικὴ ἄνοδο τοῦ προλεταριάτου καὶ κρίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε γιὰ ἀλλαγὴ μέσα στὸν κόσμο, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὸ πιὸ διαλεχτὸ κομμάτι.

Οἱ φιλόσοφοι λοιπὸν δικαιώνουν τὰ τέτοιου εἴδους ταξικὰ συμφέροντα, ὅταν προσπαθοῦν νὰ ἀπομακρύνουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ κάθε προσπάθεια ποὺ ἀποβλέπει στὸ νὰ μεταμορφώσει τὴν κοινωνία. Παράδειγμα : οἱ θετικιστὲς ποὺ ὁ ἀρχηγός τους Αὔγουστος Κόντ, περνάει στὰ μάτια πολλῶν σὰν «κοινωνικὸς μεταρρυθμιστής», ποὺ πιστεύει πραγματικά, κατὰ βάθος ὅτι ἡ βασιλεία τῆς ἀστικῆς τάξης εἶναι αἰώνια καὶ ποὺ ἡ «κοινωνιολογία του» δὲν ἀναγνωρίζει παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ παραγωγικὲς σχέσεις, πρᾶγμα ποὺ τὴν καταδικάζει νὰ παλεύει μέσα στὶς ἀδυναμίες της. Οἱ ἐκλεκτικοὶ ἐπίσης, ποὺ ὁ πρῶτος ἀρχηγός τους Βίκτωρ Κουζέν, ὑπῆρξε ὁ ἐπίσημος φιλόσοφος τῆς ἀστικῆς τάξης, ἐκήρυσσε τὴν ὑποταγὴ τοῦ προλεταριάτου καὶ ἐδικαιολόγησε τὰ ὁμαδικὰ πυρὰ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1848. Καὶ ὅλ' αὐτὰ στὸ ὄνομα «τῆς ἀλήθειας» «τῆς ὁμορφιᾶς», «τῆς καλωσύνης» τῆς «δικαιοσύνης», κ.λ.π. Ὁ

Μπερξονισμὸς ἀκόμα. Ὁ Μπέρξον *, ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη τὸν ἔφερε μὲ τιμὲς στὰ 1900, δηλαδὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ἐχρησιμοποίησε ὅλες του τὶς πνευματικὲς δυνάμεις γιὰ νὰ ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη, τὴ ζωντανὴ πραγματικότητα, ἀπὸ τὴν δράση του πάνω στὸν κόσμο, ἀπὸ τὴν πάλη του γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς κοινωνίας. Διακήρυττε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀφιερώνεται στὸ «βαθὺ ἐγώ» του, στὴν «ἐσωτερικὴ» ζωή του· τὰ ὑπόλοιπα δὲν ἔχουν καμμιὰ ἀξία. Οἱ ἐκμεταλλευτὲς λοιπὸν τοῦ μόχθου τοῦ ἄλλου μποροῦν νὰ κοιμοῦνται ἥσυχα.

Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι ἡ ἴδια κοινωνικὴ τάξη, ἡ Γαλλικὴ δηλαδὴ ἀστικὴ τάξη, εἶχε χρησιμοποιήσει δύο φιλοσοφίες, πολὺ διαφορετικὲς μεταξύ τους,μέσα σὲ δύο αἰῶνες. Παρουσιάζεται ἐπαναστατικὴ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα ἐνῶ γίνεται συντηρητικὴ ἤ, κυριολεκτικώτερα ἀντιδραστικὴ τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα. Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ χειροπιαστὸ γιὰ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς πάρα πάνω διαπίστωσης,ἀπὸ τὴν σύγκριση δύο κειμένων ποὺ παραθέτουμε ἐδῶ. Τὸ πρῶτο χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ 1789, χρονιὰ τῆς Μεγάλης ἀστικῆς ἐπανάστασης. Εἶναι γραμμένο ἀπὸ ἕναν ἀπ' τοὺς πρωτεργάτες αὐτῆς τῆς ἐπανάστασης, τὸν Κάμιλλο Δεμουλὲν, ποὺ ὑποδέχεται καὶ χαιρετίζει μ' αὐτὲς τὶς λέξεις τοὺς νέους καιρούς:

> «Ἂς γίνει! ἄς γίνει λοιπὸν αὐτὴ ἡ σωτήρια ἐπανάσταση, αὐτὴ ἡ ἀναγέννηση. Καμμιὰ δύναμη πάνω στὴ γῆ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν ἐμποδίσει... Εἶναι τὸ ὑπέροχο κατασταλλαγμα τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ!.. Εἴμαστε ἀκατάβλητοι».

Νὰ τώρα καὶ τὸ ἄλλο κείμενο. Χρονογεῖται ἀπὸ τὸ 1848. Εἶναι τοῦ Μ. Θιέρσου, ἐκπροσώπου τοῦ ἀστικοῦ πιὰ κράτους, ποὺ τώρα ὑπερασπίζει τὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης, δηλαδὴ τῆς τάξης ποὺ βρίσκεται πιὰ στὴν ἐξουσία, καὶ ἐνάντια στὶς ἐπιδιώξεις τοῦ προλεταριάτου.

> «Ἀχ', ἐὰν ἦταν ὅπως ἄλλοτε, ὅταν τὸ σχολεῖο κατευθύνονταν ἀπὸ τὸν παπᾶ ἢ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν

* Βλέπε: Μπέρξον, Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ροζενταλ—Γιουντίν, Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μεταφ.).

νεωκόρο τῆς 'Εκκλησίας, τότε δὲν θὰ μποροῦσα νὰ φέρω ἀντίρηση γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς παιδείας στὰ λαϊκὰ στρώματα...Ζητῶ ἄλλο πρᾶγμα ἀπ' αὐτὸ ποὺ ζητοῦν οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μεταρυθμιστές, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἕνας πολὺ μεγάλος ἀριθμὸς εἶναι ἄξιοι περιφρονήσεως. Θέλω φρέρηδες, ἂν καὶ κάποτε δυσπιστοῦσα σ' αὐτούς· μάλιστα,τώρα ζητῶ παντοδύναμη τὴν ἐπιρροὴ τοῦ κλήρου,τώρα ζητῶ νὰ γίνει ἡ δράση καὶ ἡ ἀνάμιξη τοῦ κλήρου ἐνεργότερη, ἐντονότερη, πολὺ πιὸ ἔντονη ἀπ' ὅσο εἶναι τώρα, γιατὶ ὑπολογίζω περισσότερο καὶ στηρίζομαι πιὸ πολὺ πάνω στὸν κλῆρο γιὰ νὰ διαδώσω στοὺς ἀνθρώπους τὴν εὐεργετικὴ αὐτὴ φιλοσοφία,ποὺ διδάσκει στοὺς ἀνθρώπους ὅτι βρίσκονται ἐδῶ,πάνω στὴ γῆ, γιὰ νὰ ὑποφέρουν καὶ ὄχι ὅπως διδάσκει ἡ ἄλλη φιλοσοφία ποὺ λέει στοὺς ἀνθρώπους. Νὰ χαίρεσαι, γιατὶ προορισμὸς σου ἐδῶ κάτω εἶναι νὰ πραγματοποιήσης τὴν λίγη εὐτυχία σου (ὑπογραμμισμένο στὸ κείμενο). Κι' ἂν δὲν τὴν βρίσκεις, χτύπα χωρὶς φόβο τὸν πλούσιο, ποὺ ὁ ἐγωϊσμός του σοῦ ἀρνιέται αὐτὸ τὸ μόριο τῆς εὐτυχίας· ἁρπάζοντας ἀπὸ τὸν πλούσιο τὸ περισσευμά του, θὰ ἐξασφαλίσεις τὴν εὐτυχία τόσο τὴ δική σου ὅσο καὶ τῶν ἄλλων ποὺ βρίσκονται στὴν ἴδια θέση μὲ σένα».

Καὶ ὁ Θιέρσος, ὅπως βλέπουμε, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ φιλοσοφία. Γιατί; Διότι ξέρει ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔχει χαρακτῆρα ταξικό. Οἱ φιλόσοφοι γενικά, δὲν ὑποψιάζονται κἂν κάτι τέτοιο, αὐτὸ εἶναι βέβαιο. 'Αλλὰ καὶ γενικὰ κάθε ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο ἔχει πραχτικὴ σημασία. 'Ενῶ ὠφελεῖ μερικὲς τάξεις, δὲν ἐξυπηρετεῖ ὅμως ἄλλες. Θὰ ἰδοῦμε παρακάτω, ὅτι ὁ Μαρξισμὸς εἶναι μιὰ φιλοσοφία ταξική.

Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι, ἐνῶ ὁ ἀστὸς ἐπαναστάτης Κάμιλλος Δεμουλὲν ἔβλεπε στὴ φιλοσοφία ἕνα ὅπλο στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐπανάστασης, ὁ συντηρητικὸς Θιέρσος, βλέπει σ' αὐτὴν ἕνα ὅπλο στὴν ἐξυπηρέτηση τῆς κοινωνικῆς ἀντίδρασης. «Καλὴ φιλοσοφία» εἶναι ἐκείνη ποὺ

προτρέπει τοὺς ἐργάτες νὰ σκύβουν τὴν σπονδυλική τους στήλη.. Ἔτσι σκέφτεται ὁ μελλοντικὸς σφαγέας τῶν Κομμουνάρων.

II. ΓΙΑΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΣΠΟΥΔΑΖΟΥΜΕ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Σήμερα, οἱ διάδοχοι τοῦ Θιέρσου, τόσο στὴ Γαλλία ὅσο καὶ στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, σκηνοθετοῦν ἐνάντια στοὺς μαρξιστὲς πολιτικὲς δίκες, γιατὶ θὰ ἤθελαν νὰ ἐξαφανίσουν μαζὺ μὲ τοὺς μαρξιστές, καὶ τὴ φιλοσοφία τους. Ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Θιέρσος, θὰ ἤθελαν νὰ ἐκτελέσουν, μαζὶ μὲ τοὺς μαρξιστές, καὶ τὶς ἰδέες τους γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη. Τὸ καθῆκον λοιπὸν τῶν ἐργαζομένων γενικὰ εἶναι νὰ ἀντιτάξουν στὴ φιλοσοφία ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ἐκμεταλλευτές τους, μιὰ φιλοσοφία κατάλληλη γιὰ τὴν πάλη τους ἐνάντια σ' αὐτούς. Ἡ σπουδὴ λοιπὸν τῆς φιλοσοφίας ἔχει μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς ἐργαζομένους. Αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον μάλιστα φαίνεται σαφέστερα, ὅταν πλησιάσουμε περισσότερο, ὅταν μποῦμε βαθύτερα στὴν οὐσία τῶν ἴδιων τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ γεγονότων.

Καὶ τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶναι οἱ συνθῆκες, οἱ ὅλο καὶ πιὸ σκληρές, ποὺ ἡ πολιτικὴ τῆς ἀστικῆς τάξης, τῆς κυρίαρχης τάξης σήμερα, ἐπιβάλλει στὸ σύνολο τῶν ἐργαζομένων τῆς χώρας μας: ἀνεργία καὶ ἀκρίβεια τῆς ζωῆς, ἀδιέξοδο στὴ πρόοδο καὶ ἀνάπτυξη τῆς νεολαίας, καταπολέμηση κάθε κοινωνικοῦ μέτρου, ὅπως τοῦ δικαιώματος ἀπεργίας καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν, ὀπισθοδρόμηση, ἔνοπλες ἐπιθέσεις (ὅπως στὶς 14 Ἰουλίου 1953 στὸ Παρίσι), ἀποικιοποίηση τῆς χώρας ἀπὸ τὸν Ἀμερικάνικο ἰμπεριαλισμό, αἱματηρὸ καὶ καταστρεφτικὸ πόλεμο στὸ Βιὲτ-Νάμ, ἀναβίωση τῆς Βερμάχτ, κλπ., κ.λ.π. ... Τὸ βασικὸ πρόβλημα τῶν ἐργαζομένων σήμερα εἶναι πῶς θὰ βγοῦν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο. Ἔτσι ἡ ἀνάγκη νὰ μάθουμε : γιατί γίνονται ἔτσι τὰ πράγματα, εἶναι σήμερα γενικὴ καὶ ὀξύτερη. Ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ κίνδυνος τοῦ πολέμου; Ἀπὸ ποῦ πηγάζει ὁ φασισμός; Ἀπὸ ποῦ προέρχε-

ται ἡ φτώχεια; Νὰ τὶ θέλουν νὰ καταλάβουν οἱ ἐργαζόμενοι τῆς χώρας μας· κι' ἀκόμα αὐτὸ ποὺ ἀναπτύσσεται, ποὺ γενιέται, αὐτὸ ποὺ ἀλλάζει μέσα στὰ κοινωνικὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα. Ἔτσι δμως δὲν γίνεται ὁλοφάνερο ὅτι, ἀφοῦ ἡ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὴ γενικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου καὶ μάλιστα μιὰ ἀντίληψη μὲ πραχτικὲς συνέπειες, ἀποβαίνει ἕνας πολύτιμος βοηθὸς τῶν ἐργαζομένων στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀλλάξουν τὸν κόσμο, νὰ τὸν κατανοήσουν καλύτερα, καὶ νὰ ἀποχτήσουν μιὰ σταθερὴ ἀντίληψη γι' αὐτόν;

Ἂς ὑποθέσουμε ὅτι ὅλοι οἱ ἐργαζόμενοι παραδέχονται ὅτι ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος, δηλαδὴ ἡ πραγματικότητα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ νὰ μελετηθεῖ. Τότε θὰ βρεθοῦν ἀνυπεράσπιστοι μπροστὰ στὸν πόλεμο π.χ., τὴν ἀνεργία, τὴν πεῖνα. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁτιδήποτε συμβεῖ (πόλεμος, ἀνεργία, πεῖνα) αὐτὸ θὰ εἶναι γιὰ τοὺς ἐργαζομένους κάτι τὸ ἀκατανόητο καὶ ἀνεξήγητο ποὺ θὰ τὸ ὑποστοῦν μοιρολατρικά. Σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ διανοητικὴ κατάσταση θὰ ἤθελε ἡ ἀστικὴ τάξη νὰ φέρει τοὺς ἐργάτες. Ξεκινῶντας ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιδίωξη, ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν θ' ἀφίσει κανένα μέσο ἀνεκμετάλλευτο, γιὰ νὰ διαδώσει μιὰν ἀντίληψη τοῦ κόσμου τέτοια ποὺ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντά της. Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐξηγειθεῖ ἡ σύγχυση ἰδεῶν καὶ ἀντιλήψεων ποὺ καλλιεργεῖ ἡ ἀστικὴ τάξη, ὅπως αὐτὲς ἐδῶ: «Πάντα θὰ ὑπάρχουν πλούσιοι καὶ φτωχοί», ἢ ἀκόμα τούτη ἡ συγκεχυμένη ἀντίληψη: «Ἡ κοινωνία εἶναι μιὰ ζούγκλα καὶ θὰ εἶναι πάντα ζούγκλα. Γιαυτὸ λοιπὸν ὁ καθένας ἂς κυττάζει μόνο τὸν ἑαυτό του. Φάε τὸ γείτονά σου, ἐὰν δὲν θέλεις νὰ σὲ φάει ἐκεῖνος. Ἐργάτη κύτταξε καλύτερα νὰ κερδίσεις τὴν εὔνοια τοῦ ἐργοδότη σου προδίδοντας τοὺς συντρόφους σου ἐργάτες, καὶ μὴ προσπαθεῖς νὰ ἑνωθεῖς μ' αὐτοὺς γιὰ νά ὑπερασπίσετε μαζικὰ τὰ κοινά σας συμφέροντα.

Γυναῖκα, ποὺ εἶσαι ὑπάλληλος, προσπάθησε νὰ γίνεις μαιτρέσσα τοῦ ἐργοδότη σου, τότε θὰ ἐξασφαλίσεις μιὰ ὄμορφη ζωή! Καὶ οἱ ἄλλοι; τόσο τὸ χειρότερο γι' αὐτούς»...

Τέτοιες ἰδέες καὶ ἀντιλήψεις κατακλύζουν κάθε μέρα

τὰ περιοδικά, σὰν τὴν «'Εκλογή» (Sélection) τὸ Reader 's Diegest καὶ τὸν φιλικὸ τύπο τῆς ἀστικῆς τάξης.... Μὲ τέτοιου εἴδους δηλητήρια, ἡ ἀστικὴ τάξη ἐπιδιώκει νὰ διαφθείρει τὴ συνείδηση τῶν ἐργαζομένων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐμεῖς πρέπει νὰ φυλάξουμε τὸν ἑαυτό μας. Ἔτσι οἱ ἐργαζόμενοι ποὺ διαβάζουν ἀκόμα ἐφημερίδες σὰν τὴ Franc Tireur (ἐλεύθερος σκοπευτής), ἀγοράζουν καθημερινά, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν, πέντε φράγκα.δηλητήριο. Καὶ δὲν τὸ καταλαβαίνουν οἱ ἐργαζόμενοι, γιατὶ ὁ Franc - Tireur, κάνει θόρυβο καὶ φωνάζει ὅτι τὰ κοινωνικὰ πράγματα δὲν πᾶνε καλὰ σχολιάζοντας αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν. Ἀλλὰ ὁ Franc - Tireur, ἐνῶ προφυλάγεται ἐπιδέξια καὶ ἀποφεύγει νὰ πεῖ καθαρά, γιατὶ ἕνα ὡρισμένο κοινωνικὸ ζήτημα πηγαίνει ἄσχημα καὶ νὰ ἀποκαλύψει τὶς αἰτίες, ἐπιτίθεται ὅμως ἀνοιχτὰ κατὰ τῆς ἑνότητας τῶν ἐργαζομένων ποὺ ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ μέσον γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἰδέες σχηματίζουν, σὲ τελευταία ἀνάλυση, μιὰν ἀντίληψη τοῦ κόσμου, δηλαδὴ μιὰ φιλοσοφία τέτοια : Τὴν κοινωνία δὲν πρέπει νὰ προσπαθοῦμε νὰ τὴ μεταβάλουμε· πρέπει νὰ τὴν παίρνουμε ἔτσι ὅπως εἶναι· δηλαδὴ πρέπει νὰ ἀνεχόμαστε τὴν ἐκμετάλλευση ἢ τὸ πολὺ-πολὺ νὰ ἀγωνιζόμαστε γιὰ καμμιὰ μικρὴ ἐπιδίωξη:

> «Γιὰ ὄνομα τοῦ θεοῦ! Εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητοῦμε πάντα νὰ μάθουμε τὸ γιατὶ καὶ τὸ πῶς γίνονται ἔτσι τὰ πράγματα ποὺ μᾶς περιστοιχίζουν ; Ἡ ἀδικία ἀποτελεῖ καθημερινὸ φαινόμενο καὶ ἡ βία νικάει πάντα τὸ δίκηο ! »

Νὰ τί μποροῦμε νὰ διαβάσουμε στὸ Super-Soy,. μιὰ ἀπὸ τὶς πολυάριθμες ἐφημερίδες ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη προορίζει γιὰ τὰ παιδιὰ τῶν ἐργατῶν. Βία, περιφρόνηση τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι πραγματικὰ ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὶς ἀνάγκες της ἡ ἀστικὴ τάξη, γιὰ τὴν ὁποία οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι ἀποτελοῦν κανονικὸ κοινωνικὸ φαινόμενο.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὑπενθυμίσουμε, ὅσα ἔλεγε ὁ Λένιν τὸ 1920 στὸ 3ο Συνέδριο τῆς Ὁμοσπονδίας

Κομμουνιστικῶν Νεολαιῶν τῆς Ρωσίας. Νὰ πῶς περιέγραφε τότε τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία.

«Ἡ ἀρχαία κοινωνία εἶχε στηριχθῆ στὴν ἀκόλουθη ἀρχή. Ἢ θὰ κλέψεις τὸ γείτονά σου ἢ ἐκεῖνος θὰ κλέψει ἐσένα. Ἢ θὰ δουλέψεις γιὰ τὰ συμφέροντα ἄλλου ἢ ὁ ἄλλος θὰ δουλέψει γιὰ τὸ δικό σου συμφέρον. Ἢ εἶσαι δουλοκτήτης ἢ γίνεσαι ἐσὺ δοῦλος. Καταλαβαίνουμε λοιπὸν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ζοῦν μέσα σὲ τέτοια κοινωνία, τρέφονται, θὰ λέγαμε, μαζὶ μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας τους, καὶ μὲ μιὰ ψυχολογία, μὲ ἀντιλήψεις καὶ ἰδέες εἴτε δουλοκτήτη εἴτε δούλου· μικροαστοῦ, μικροϋπαλλήλου, διανοουμένου,μὲ μιὰ λέξη ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ δὲν σκέπτεται παρὰ μόνο νὰ ἀποχτήσει αὐτὸ ποὺ τοῦ χρειάζεται, ἀδιαφορόντας γιὰ τοὺς ἄλλους.

Ἐὰν ἐκμεταλλεύομαι τὸ μερίδιό μου τῆς γῆς, δὲν ἔχω καιρὸ νὰ ἀσχολοῦμαι μὲ τοὺς ἄλλους. Ἐὰν οἱ ἄλλοι πεινοῦν τόσο τὸ καλύτερο. Θὰ τοὺς πουλήσω τὸ στάρι μου ἀκριβώτερα. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἐγὼ ἔχω τὴν θεσούλα μου, σὰν γιατροῦ, μηχανικοῦ, δασκάλου ἢ ὑπαλλήλου, τί μ' ἐνδιαφέρουν οἱ ἄλλοι; Ἴσως μάλιστα, κολακεύοντας τοὺς ἰσχυρούς, ἐπιζητῶντας νὰ τοὺς εἶμαι εὐχάριστος, θὰ διατηρῶ τὴ θέση μου καὶ ἴσως ἀκόμα νὰ πετύχω νὰ βγῶ ἀπὸ τὴ κακομοιριά μου καὶ νὰ γίνω κι' ἐγὼ μεγαλοαστός».

Αὐτὲς τὶς παληὲς ἀντιλήψεις, αὐτὴ τὴν παληὰ φιλοσοφία, πολύτιμη γιὰ τὴν κυβερνῶσα ἀστικὴ τάξη, ὀφείλουμε νὰ τὴν πολεμήσουμε χωρὶς οἶκτο, τόσο μέσα στὴν κοινωνία ὅσο καὶ μέσα στὴν ἴδια τὴ συνείδησή μας. Γιατὶ αὐτὴ ἡ φιλοσοφία, ἔχει σὰν συμμάχους, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραδόσεις καὶ τὶς προλήψεις καὶ τὶς μεγάλες ἐφημερίδες,τὸ ραδιόφωνο,τὸν κινηματογράφο κλπ. Πρέπει νὰ θυμούμαστε καὶ νὰ πραγματοποιοῦμε τὴν ἔκληση τοῦ Barbusse ποὺ ἔλεγε,ἀναφορικὰ μὲ τὴν πάλη,ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε ἐνάντια στὶς παληὲς σκουριασμένες ἀντιλήψεις

«Ἔχεις τὴν δύναμη — ὅταν πρέπει — νὰ ξαναρχίσεις νὰ αὐτοκριτικάρεσαι μὲ ὅσο παίρνει μεγαλύτερη ἐντιμότητα»;

Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐργασθοῦμε γιὰ νὰ δημιουργήσουμε ἰδέες νέες, ποὺ φέρνουν μέσα τους τὸν ἀέρα τῆς αἰξιοδοξίας καὶ ὄχι πιὰ τῆς ἀπελπισίας, ἰδέες ποὺ νὰ παρακινοῦν στὴν πάλη καὶ ὄχι στὴν ἐγκατάλειψη τοῦ ἀγῶνα. Αὐτό, γιὰ τοὺς ἐργαζομένους, δὲν εἶναι ζήτημα δευτερεῦον, ἀλλὰ ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου· γιατὶ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν ταξικὴ καπιταλιστικὴ σκλαβιά, παρὰ μόνο ἐὰν ἔχουν μιὰ τέτοια κοσμοθεωρία ποὺ νὰ κάνει δυνατὴ τὴ μεταβολή.

Ὁ Γκόρκι στὸ μυθιστόρημά του «Μάννα» μᾶς περιγράφει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο,στὴ Ρωσσία τῶν Τσάρων,μιὰ γερόντισα σκλάβα ὡς τότε κι' ἀπελπισμένη,μεταβάλλεται σὲ μιὰ ἀδάμαστη ἐπαναστάτρια, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ κατάλαβε, χάρη στὸ γυιό της, ἡρωϊκὸ μαχητὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὴν πηγὴ τῶν δεινῶν τοῦ λαοῦ της, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ κατάλαβε, ὅτι ἦταν δυνατὸν νὰ μπεῖ τέρμα σ' αὐτά.

Στοὺς σημερινοὺς ἀγωνιστές, σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν εἶναι μοιρολάτρες, ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐπιβεβλημένη. Πραγματικά, μόνο μιὰ σωστὴ κοσμοθεωρία εἶναι σὲ θέση νὰ τοὺς ἐξηγήσει, γιατὶ παλεύουν. Χωρὶς μιὰ τέτοια θεωρία, καμμιὰ νικηφόρα πάλη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει. Μερικοὶ πιστεύουν, ὅτι γιὰ νὰ πετύχουμε, ἀρκεῖ νὰ ἔχουν πραγματοποιηθεῖ οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι. Λάθος! γιατὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ὕπαρξη τῶν ἀντικειμενικῶν προϋποθέσεων, χρειάζεται καὶ ἡ γνώση καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ διαπίστωση, ὅτι οἱ ὅροι αὐτοὶ ὑπάρχουν, ὅτι ἔχουν δηλαδὴ πραγματοποιηθεῖ.Καί ὅσο τὰ πράγματα εἶναι πολύπλοκα, τόσο πιὸ πολὺ μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι τὰ γνωρίζουμε. Αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις γίνονται ἀπαραίτητες ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης, τῆς πάλης γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ καὶ τὸν κομ-

μουνισμό. «Χωρίς ἐπαναστατική θεωρία, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ ἐπαναστατικὸ κίνημα» ἔλεγε ὁ Λένιν. Ἀλλά, οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἰσχύουν ἀκόμα καὶ γιὰ κάθε ἄλλη μορφὴ πάλης· ἰσχύουν γιὰ τὴν πραγματοποίηση καὶ ἄλλων ἀντικειμενικῶν σκοπῶν: Πάλη γιὰ τὶς δημοκρατικὲς ἐλευθερίες, γιὰ τὸ ψωμὶ ἢ γιὰ τὴν εἰρήνη·

Λόγοι λοιπὸν πρακτικοί, πραχτικὲς ἀνάγκες μᾶς ἐπιβάλουν νὰ σπουδάζουμε φιλοσοφία, καὶ νὰ δείχνουμε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ διαμόρφωση μιᾶς γενικῆς ἀντίληψης γιὰ τὸν κόσμο.

Ἂς δοῦμε τώρα ἀπὸ πιὸ κοντὰ ποιὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ φιλοσοφία ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὸν κόσμο, καὶ νὰ παλαίψουμε γιὰ τὴν μεταβολή του.

III ΠΟΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΣΠΟΥΔΑΖΟΥΜΕ

α) Μιὰ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία: ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμός.

Ἐὰν θέλουμε νὰ μεταβάλουμε τὴν πραγματικότητα (τὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία), πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ τὴν γνωρίσουμε καλά. Τὸν κόσμο ὅμως ὁ ἄνθρωπος τὸν γνωρίζει μόνο μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐπιστήμης. Ἔτσι λοιπὸν μόνο ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου καὶ τῆς κοινωνίας μπορεῖ νὰ βοηθήσει τοὺς ἐργαζομένους στὴν πάλη τους γιὰ τὴ βελτίωση τῆς κοινωνίας, γιὰ μιὰ καλύτερη ζωή.

Αὐτὴ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ μαρξιστικὴ φιλοσοφία, δηλαδὴ τὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό. Προβάλει ὅμως στὸ νοῦ μας τὸ ἐρώτημα: «ὑπάρχει καὶ ποιὰ εἶναι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς «ἐπιστῆμες» καὶ τὴ «φιλοσοφία»; Δὲν ταυτίζεται ἡ δεύτερη μὲ τὶς πρῶτες» ; Ἡ Μαρξιστικὴ φιλοσοφία εἶναι πραγματικὰ ἀχώριστη ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες· διαφέρει ὅμως ἀπ' αὐτὲς στὸ ὅτι: ἐνῶ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες (φυσική, βιολογία, ψυχολογία κ.λ.π.) ἔχει γιὰ σκοπό, γιὰ ἀντικείμενό της τὴ σπουδὴ μερικῶν μόνο ἰδιαίτερων κλάδων τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας καὶ τὴ διατύπω-

ση τῶν νόμων ποὺ τὴν διέπουν, ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία, δηλαδὴ ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ἔχει διπλὸ καθῆκον :

1) Σὰν διαλεχτικὴ σπουδάζει τοὺς πιὸ γενικοὺς νόμους τοῦ κόσμου, νόμους κοινοὺς σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, ἀπὸ τὴν ὑλικὴ φύση ὡς τὴ σκέψη, ἀπὸ τὴν ζωντανὴ ὕλη ὡς τὴν κοινωνία. Ὁ Μάρξ ὅμως καὶ ὁ Ἔνγκελς, οἱ ἱδρυτὲς δηλαδὴ τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ δὲν βγάλανε τὴ διαλεχτικὴ ἀπὸ τὴ φαντασία τους· ἡ ἀνάπτυξη, ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἀποκαλύψουν καὶ νὰ διατυπώσουν τοὺς γενικοὺς νόμους, τοὺς κοινοὺς σ' ὅλες τὶς ἐπιστῆμες, τοὺς ὁποίους ἐκθέτουν στὴ φιλοσοφία τους.

2. Σὰν ὑλισμός, ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία, εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου, ἡ μόνη ἄλλωστε ἐπιστημονική, δηλαδὴ ἡ μόνη σύμφωνη μὲ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης. Ποιὰ εἶναι ὅμως τὰ πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν ; Ὅτι τὸ σύμπαν ὁλόκληρο εἶναι μιὰ ὑλικὴ πραγματικότητα, στὴν ὁποία ὑπάγεται καὶ ὁ ἄνθρωπος· ὅτι αὐτὴν τὴν πραγματικότητα μπορεῖ νὰ τὴν γνωρίσει καὶ νὰ τὴν μεταβάλει, ὅπως ἀποδείχνουν τὰ ἐπιτυχῆ πραχτικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὶς διάφορες ἐπιστῆμες. Ὁ μαρξιστικὸς ὑλισμὸς ὅμως δὲν ταυτίζεται μὲ καμμιὰ ἀπὸ τὶς ξεχωριστὲς ἐπιστῆμες, γιατὶ ἀντικείμενό του δὲν εἶναι ἡ περιωρισμένη ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας ὅπως τὴν ἐξετάζει κάθε χωριστὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ ἡ ἀντίληψη τοῦ κόσμου στὸ σύνολό του. Μιὰ τέτοια ἀντίληψη ὅλες οἱ ἐπιστῆμες τὴν προϋποθέτουν σιωπηρὰ κι' ὅταν ἀκόμα οἱ σοφοὶ δὲν εἶναι μαρξιστές.

> «Ὑλιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου λέγει ὁ Ἔνγκελς, σημαίνει ἁπλῶς τὴν ἀντίληψη τῆς φύσης τέτοια ποὺ εἶναι, χωρὶς τὴν ἀνθρώπινη παρέμβαση, χωρὶς ξένη προσθήκη».

Κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ξεχωριστὲς ἐπιστῆμες, μελετάει μιὰ μόνο ἄποψη «τῆς φύσης ὅπως εἶναι». Ἐνῶ ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία, εἶναι ἡ «γενικὴ ἀντίληψη τῆς φύσης, τέτοιας ὅπως εἶναι» καὶ ὅπως τὴν ὑπαγορεύουν οἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμες.

Εἶναι δηλαδή, παρ' ὅλο ποὺ δὲν ταυτίζεται μὲ τὶς ἐπιστῆμες, φιλοσοφία ἐπιστημονική.

Ἐνῶ ὅμως ἰσχυριζόμαστε ὅτι, ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς δὲν ταυτίζεται μὲ τὶς ξεχωριστὲς ἐπιστῆμες, διαπιστώνουμε παράλληλα, ὅτι οἱ ἐπιστῆμες εἶναι ἀναγκαστικὰ διαλεχτικὲς (ἐφ' ὅσον δὲν μποροῦν νὰ συγκροτηθοῦν, ὅταν ἀγνοοῦν τοὺς πιὸ γενικοὺς νόμους τοῦ κόσμου) καὶ ὑλιστικὲς (ἀφοῦ ἔχουν σὰν ἀντικείμενό τους τὸ ὑλικὸ σύμπαν). Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς λοιπὸν εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες. Δὲν μπορεῖ νὰ ἀναπτυχθεῖ παρὰ μόνον ὅταν στηρίζεται πάνω σ' αὐτές. Μόνο στηριζόμενος στὶς ἐπιστῆμες, ὁλοκληρώνει τὴ σύστασή του. Ἀλλὰ σὰν ἀντάλλαγμα, βοηθεῖ πολὺ στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν, ὅπως θὰ δοῦμε. Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμός, ἔχει ἐπίσης τὸ καθῆκον νὰ κριτικάρει τὶς ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἀπόψεις γιὰ τὸν κόσμο, ὅσες δηλαδὴ δὲν συμφωνοῦν μὲ τὴν διαλεχτικὴ καὶ τὸν ὑλισμό.

Ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς ἐξ ἄλλου, ἀποτελεῖ ἐπέκταση τῶν ἀρχῶν τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ στὰ κοινωνικὰ φαινόμενα.

Διαλεχτικὸς ὑλισμὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός, ἀποτελοῦν τὴ θεωρητικὴ βάση τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ἀνακεφαλαιώνοντας αὐτὰ τὰ χαραχτηριστικά, τοῦ διαλεχτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, ὁ Στάλιν ἔγραφε:

> «Μαρξισμὸς εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν νόμων τῆς ἐξέλιξης τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας· ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐπανάστασης τῶν ὑπόδουλων καὶ ἐκμεταλλευόμενων μαζῶν· ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐπικράτησης τοῦ σοσιαλισμοῦ σ' ὅλες τὶς χῶρες· ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνοικοδόμησης τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας».

β) *Μιὰ εἶναι ἡ ἐπαναστατικὴ φιλοσοφία: ἡ φιλοσοφία τοῦ προλεταριάτου.*

Ἐπειδὴ ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία, εἶναι μιὰ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία καὶ σὰν τέτοια εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἀντλεῖ τὶς ἀ-

ποδείξεις της μέσα ἀπὸ τὰ γεγονότα ἡ πράξη ἐλέγχει τὴ θεωρία — καὶ ἐπειδὴ ἐπίσης εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ προλεταριάτου, δηλαδὴ ἡ θεωρία τοῦ πολιτικοῦ κόμματος τοῦ προλεταριάτου, μιᾶς τάξης ἐπαναστατικῆς, ποὺ ὁ ἱστορικός της ρόλος εἶναι νὰ γκρεμίσει τὴν ἀστικὴ τάξη καὶ συντρίβοντας τὸν καπιταλισμό, νὰ χτίσει τὸν σοσιαλισμό, χαρακτηρίζεται καὶ σωστὰ ἄλλωστε γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους σὰν ἐπαναστατικὴ θεωρία.

Στὰ ἑπόμενα κεφάλαια θὰ μιλήσουμε ἐκτενέστερα γιὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν δεσμῶν, ποὺ ἑνώνουν τὸ προλεταριάτο μὲ τὸ μαρξισμό. Ἀλλὰ ἀξίζει νὰ ποῦμε κάτι κι' ἀπὸ τώρα γι' αὐτὸ τὸ δεσμό.

Ἄν, ὅπως πραγματικὰ συμβαίνει, τὸ προλεταριάτο ἔχει ἀποδεχθεῖ τὴν μαρξιστικὴ φιλοσοφία, ἄν τὴν ἀφομοίωσε καὶ τὴν ἐπλούτισε, αὐτὸ ἔγινε χάρη στὴν πάλη του για τὴ μεταβολή, γιὰ τὴν μεταμόρφωση τῆς κοινωνίας, τῆς κοινωνίας ἐκείνης, ποὺ εἶναι θῦμα της. Οἱ ἀνάγκες τῆς πάλης τοῦ ἐπέβαλλαν τὴν ὑποχρέωση νὰ γνωρίσει αὐτὴ τὴν κοινωνία, νὰ τὴν μελετήσει ἐπιστημονικά. Ἡ ἀστικὴ τάξη ὅμως, ὑπερασπίζοντας τὰ συμφέροντά της σὰν προνομιοῦχος τάξη, κάνει κάθε προσπάθεια, ὥστε νὰ ξεχνοῦν οἱ ἐργαζόμενοι τὸ ἀναντίρητο γεγονὸς ὅτι ἡ κυριαρχία της στηρίζεται στὴν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργατικῆς δύναμης. Ἀρνεῖται δηλαδὴ τὸ πραγματικὸ γεγονὸς τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης, ἀφοῦ μιὰ τέτοια ἀναγνώριση θὰ ἦταν ἀντίθετη στὰ συμφέροντά της σὰν ἐκμεταλλεύτριας τάξης. Ἀπὸ ταξικὸ λοιπὸν συμφέρον, ἡ ἀστικὴ τάξη, γυρίζει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὶς πλάτες της στὴν ἀλήθεια.

Τελείως διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἄποψη καὶ ἡ θέση τοῦ προλεταριάτου. Τὸ συμφέρον τοῦ προλεταριάτου σὰν ἐκμεταλλευόμενης τάξης, ποὺ ἐπιδιώκει νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τὸ ζυγὸ τῆς ἀστικῆς τάξης, εἶναι νὰ παρατηρεῖ τὸν κόσμο κατάματα. Ἐνῶ λοιπόν, ἡ ἐκμεταλλεύτρια τάξη, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ψέμμα, γιὰ νὰ διαιωνίσει τὴν ἐκμετάλλεση, ἡ ἐπαναστατικὴ τάξη, ἔχει ἀντίθετα ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀλήθεια γιὰ νὰ δώσει τέλος στὴν ἐκμετάλλευση. Ἔχει δηλαδὴ ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ἀλη-

θινή κοσμοθεωρία, γιά νά κατευθύνει σωστά τά έπαναστατικά της καθήκοντα.

Νά βλέπουμε τόν κόσμο κατάματα· αύτό θά πεῖ ὑλισμός.

Τό νά βλέπουμε τόν κόσμο, μέσα στήν πραγματική του έξέλιξη, εἶναι διαλεχτικός ὑλισμός.

Ἔτσι μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι, ὁ διαλεχτικός ὑλισμός, αὐτή ἡ ἐπιστημονική φιλοσοφία, ἔγινε γιαυτό τό λόγο, ἡ φιλοσοφία τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης, τῆς τάξης πού τό συμφέρον τῆς ἐπιβάλλει νά κατανοήσει τούς νόμους πού διέπουν τήν κοινωνία, γιά νά μπορέσει νά ἐλευθερωθεῖ ἀπό τήν ἐκμετάλλευση. Ὁ μαρξισμός λοιπόν εἶναι ἡ ἐπιστημονική φιλοσοφία τοῦ προλεταριάτου.

Ὁ Ζντάνωφ ἔχει πεῖ:

«Ἡ ἐμφάνιση τοῦ μαρξισμοῦ, σάν ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας τοῦ προλεταριάτου, βάζει τέρμα στήν παληά περίοδο τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, πού σύμφωνα μ'αὐτή, ἡ φιλοσοφία ἦταν ἡ ἀσχολία μερικῶν ἐρημιτῶν, ἕνα χάρισμα γιά λίγες Σχολές, πού τίς ἀποτελοῦσαν ἕνας μικρός ἀριθμός φιλοσόφων καί οἱ μαθητές τους, χωρίς καμμιάν ἐπαφή μέ τόν πολύ κόσμο, ἀσχολία ἀνθρώπων ἀποτραβηγμένων ἀπό τή ζωή κι' ἀπό τό λαό, ἀνθρώπων ξένων στό λαό.

Ὁ μαρξισμός δέν εἶναι τέτοιου εἴδους φιλοσοφική Σχολή. Ἀντίθετα· ξεπερνάει τήν ἀρχαία φιλοσοφία καί ἀποτελεῖ μιά πρόοδο σχετικά μ' αὐτήν· γιατί ἐνῶ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ἦταν τό δῶρο μερικῶν διαλεχτῶν πνευμάτων, δηλαδή μιᾶς ἀριστοκρατίας τοῦ πνεύματος, ὁ μαρξισμός ἀποτελεῖ τήν ἀπαρχή μιᾶς τελείως καινούργιας περιόδου τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, ὅπου ἡ φιλοσοφία μεταβάλεται σ' ἕνα ἐπιστημονικό ὅπλο στά χέρια τῶν ἐργαζομένων μαζῶν, πού παλεύουν γιά τήν ἀπελευθέρωσή τους».

Αὐτήν λοιπόν τή φιλοσοφία θά σπουδάσουμε, γιά τό λόγο ὅτι σάν ἐπιστημονική φιλοσοφία πού εἶναι, φωτίζει τό δρόμο τῶν

ἐργαζομένων στὴν πάλη τους. Φωτίζει δηλαδὴ ὅλους τοὺς ἐργαζομένους, κι' ὄχι μονάχα τὸ προλεταριᾶτο· γιατὶ ὅλοι οἱ ἐργαζόμενοι εἴτε χειρονακτικὰ εἴτε διανοητικά, εἶναι οἱ φυσικοὶ σύμμαχοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου, καὶ ἔχουν τὰ ἴδια συμφέροντα ἐνάντια στὴν κεφαλαιοκρατικὴ ἀστικὴ τάξη. Ἡ σπουδὴ τοῦ μαρξισμοῦ, τῆς ἐπιστημονικῆς δηλαδὴ φιλοσοφίας τοῦ προλεταριάτου, εἶναι κατὰ συνέπειαν ὑπόθεση ὅλων ὅσων εἴτε εἶναι προλετάριοι εἴτε ὄχι, θέλουν νὰ τσακίσουν τὸ ψέμμα πάνω στὸ ὁποῖο στηρίζεται ἡ βασιλεία τῆς ἀστικῆς τάξης.

Ὅπως κάθε ἐπιστήμη, ἔτσι καὶ ἡ μαρξιστικὴ θεωρία εἶναι εὐκολονόητη, δηλαδὴ μπορεῖ νὰ γίνει κτῆμα κάθε ἀνθρώπου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν σημερινὴ ταξικὴ του τοποθέτηση. Καὶ ὁ ἀστὸς δηλαδὴ μπορεῖ νὰ γίνει μαρξιστής, ἐὰν συμφωνήσει μὲ τὶς ἀπόψεις καὶ πάρει θέση στὸ στρατόπεδο τοῦ προλεταριάτου.

Ὁ ἀκατάλυτος δεσμός, ποὺ ἑνώνει τὸ μαρξισμὸ μὲ τὸ προλεταριάτο, μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ὁμολογήσουμε ἀνοιχτὰ ὅτι ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία, ἡ φιλοσοφία δηλαδὴ τοῦ προλεταριάτου, εἶναι ἀναγκαστικὰ μιὰ ταξική, κομματικὴ φιλοσοφία. Τὸ προλεταριᾶτο δὲν μπορεῖ, ὅπως ἔχει ἀποδείξει ἡ πράξη, νὰ ἐπιβληθεῖ στὴν ἀστικὴ τάξη χωρὶς τὴν καθοδήγηση ἑνὸς ἐπαναστατικοῦ κόμματος, ποὺ γνωρίζει τὴν ἐπιστήμη τῆς ἐξέλιξης τῶν κοινωνιῶν καὶ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ σπλάχνα του.

Αὐτὴ ἡ ἄποψη ἔχει διατυπωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἱδρυτὲς τοῦ Μαρξισμοῦ, δηλαδὴ τὸν Μάρξ καὶ τὸν Ἔνγκελς, στὸ Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος. Ὁ Λένιν ἐπίσης εἶχε πεῖ γιὰ τοὺς ἱδρυτὲς τοῦ μαρξισμοῦ.

«Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς, σὰν φιλόσοφοι, ὑπῆρξαν πέρα γιὰ πέρα κομματικοὶ φιλόσοφοι».

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους μεγάλους μαθητὲς καὶ συνεχιστὲς τῆς διδασκαλίας τους καὶ ἰδιαίτερα τὸν Λένιν, τὸν Στάλιν καὶ τὸν Μάο-τσὲ-Τούγκ.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ : Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

Γιὰ τοὺς ἐργαζόμενους λοιπὸν γενικὰ καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς προλετάριους, ἡ σπουδὴ τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι πολυτελὴς ἐνασχόληση ἀλλὰ ταξικὸ καθῆκον. Ἡ μὴ ἐκπλήρωση λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος, σημαίνει, ὅτι ἀφίνουμε τὸ πεδίο ἐλεύθερο στὶς ἀντιεπιστημονικὲς καὶ ἀντιδραστικὲς ἀντιλήψεις, ποὺ σκοπός τους εἶναι νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀστικὴ τάξη καὶ νὰ διαιωνίζουν τὴν ἐκμετάλλευση καὶ ὅτι στεροῦμε τὸ ἐργατικὸ κίνημα ἀπὸ τὸν ὁδηγὸ ποὺ τοῦ δείχνει τὸ δρόμο.

Ἡ ἀστικὴ τάξη τρέμει μπρὸς στὴ φιλοσοφία τοῦ προλεταριάτου καὶ τὴν πολεμάει μὲ ὅλα τὰ μέσα. Γιὰ δεκάδες χρόνια ἀγνοοῦσε τὴ μαρξιστικὴ θεωρία καὶ τὴν ἀπέκλειε ἀπὸ τὰ Πανεπιστήμια. Ἀργότερα, στὸ μέτρο ποὺ ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς αὔξαινε τὴν ἐπιρροή του (κι' αὐτὸ συμπίπτει μὲ τὴν αὔξηση τοῦ κῦρους τῆς ἐργατικῆς τάξης), ἡ ἀστικὴ τάξη χρειάστηκε νὰ κάνει τὴν τακτική της πιὸ εὐέλικτη καὶ πιὸ δόλια. Οἱ ἰδεολογικοί της ἐκπρόσωποι ἄλλαξαν βιολί. Εἶπαν τότε : «Εἶναι πιὰ ὁλοφάνερο ὅτι ὁ μαρξισμὸς ἦταν κάποτε μιὰ σωστὴ θεωρία. Σήμερα ἔχει ξεπερασθεῖ». Κι' ἀπ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν πονηρὸ ἐλιγμὸ τῶν ἰδεολογικῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀστικῆς τάξης, ξεκινᾶνε οἱ ἀναρίθμητες προσπάθειες «ξεπεράσματος» τοῦ μαρξισμοῦ. Καὶ εἶναι πραγματικὰ χαραχτηριστικό, τὸ ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ προσπάθειες, περνοῦν ἀπὸ μιὰ προκαταρκτικὴ ἐργασία. Ἀρχίζουν δηλαδὴ μὲ τὸ ξεκαθάρισμα, (λικβιντάρισμα) ἢ τὴν πλαστογράφηση τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ.

Ἡ ἀστικὴ τάξη βρῆκε γι' αὐτὴ τὴν δουλειά, τὴν πρόθυμη συμπαράσταση τῶν ἀρχηγῶν τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας. Εἰδικὰ στὴ χώρα μας, τὴ βοήθεια τοῦ Λεὸν Μλούμ. Στὸ ἔργο του : « Ἀνθρώπινη κλίμακα » (1946), ὁ Λεὸν Μπλούμ, δὲν παραδέχεται ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς ἔχει

ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ὑλιστικὴ φιλοσοφία, παρὰ τὶς ἐπίμονες ἀπόψεις τοῦ Μάρξ πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Οἱ ἡγέτες τῆς Σοσιαλιστικῆς Διεθνοῦς, ἔφτασαν νὰ ζητοῦν ἀκόμα καὶ τὴν ἀνοιχτὴ ὑποστήριξη τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ Μαρξισμός, δηλαδὴ ὁ διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμὸς λένε, δὲν εἶναι διόλου ἀπαραίτητος γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ σοσιαλισμοῦ. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ ἐπιτύχει καλύτερα ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία. Παρὰ κάτω θὰ ἀποδείξουμε, ὅτι παρόμοιες ἀπόψεις ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα, νὰ ὑποστηρίζουν τὴν κατάργηση τῆς ταξικῆς πάλης, δηλαδὴ οὐσιαστικὰ τῆς ἐπανάστασης.

Ἀλλὰ ὅσο καὶ νὰ τὸν ἀγνοήσουν, ὅσο καὶ νὰ τὸν πλαστογραφήσουν, ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς καὶ ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς δὲν χάνουν τίποτα ἀπὸ τὴν ἀλήθειά τους καὶ τὴ δύναμή τους. Τὰ γεγονότα εἶναι γεγονότα. Καὶ πραγματικά, διαπιστώνουμε π.χ., ὅτι αὐτὴ τὴν περίοδο ὀξύνονται οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὰ διάφορα καπιταλιστικὰ κράτη, ποὺ ὅμως ἔχουν ἑνωθεῖ σὲ κοινό μέτωπο ἐνάντια στὴ χώρα τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Αὐτὴ τὴν κατάσταση τὴν διαπιστώνουν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ καπιταλιστές.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν κατάσταση τὴν εἶχε προβλέψει καὶ τὴν εἶχε περιγράψει ὁ Στάλιν στὸ τελευταῖο ἔργο του: «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.» ἕνα ἔργο ποὺ ἀναπτύσσει καὶ πλουτίζει πάρα — πέρα τὴν μαρξιστικὴ θεωρία.

Νὰ μερικὰ γεγονότα: Ἡ ἐπικράτηση τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ σὲ συνέχεια ἡ οἰκοδόμηση τοῦ κομμουνισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ., τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Λαϊκῶν Δημοκρατιῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐργατικῶν μαρξιστικῶν-λενινιστικῶν κομμάτων, ἀποτελοῦν λίγες ἀπ'τὶς ἄπειρες ἀποδείξεις γιὰ τὴν ὑπεροχὴ καὶ τὴ δύναμη τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας. Ὅσο γιὰ τὶς ἀστικὲς φιλοσοφικὲς θεωρίες, διαπιστώνουμε ὅτι ἀρκοῦνται νὰ περιγράφουν καὶ νὰ δικαιολογοῦν χωρὶς ὅμως νὰ ἐξηγοῦν τὴν ὄξυνση τῆς γενικῆς κρίσης τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ὅσοι ὅμως καταπιάνονται μὲ τὴ σπουδὴ τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας, ποτὲ δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦν, ἕνα βασικὸ ση-

μεῖο: Σὰν ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου, ὁ μαρξισμός, δὲν ξεχωρίζει ποτὲ τὴ θεωρία (δηλαδὴ τὴ γνώση) ἀπὸ τὴν πράξη (δηλαδὴ τὴν δράση). Ὁ Μάρξ, ὁ Ἔνγκελς καὶ οἱ μαθητές τους ὑπῆρξαν ταυτόχρονα διανοούμενοι καὶ ἄνθρωποι τῆς δράσης. Ἄλωστε αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ὀργανικὸς δεσμὸς ἀνάμεσα στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐπέτρεψε στὸν μαρξισμὸ νὰ πλουτίζει τὴ θεωρία του· κάθε στάδιο ἀνάπτυξης τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ἀπετέλεσε μιὰ νέα ἀφετηρία, ἕνα καινούργιο κίνητρο γιὰ τὴν πάρα — πέρα ἀνάπτυξη τῆς θεωρίας. Δὲν μποροῦμε λοιπὸν νὰ ἀφομοιώσουμε, νὰ κάνουμε κτῆμα μας τὶς θεωρητικὲς ἀρχὲς τοῦ μαρξισμοῦ, ἂν δὲν πάρουμε ἐνεργὸ μέρος στὴν ἐπαναστατικὴ δράση, ποὺ συντείνει στὴν ἐκκόλαψη τῆς πνευματικῆς μας γονιμότητας.

«Ἡ μαρξιστικο-λενινιστικὴ θεωρία δὲν εἶναι δόγμα, ἀλλὰ καθοδήγηση γιὰ τὴν δράση (1).

---

1. Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

... ΤΟΝ ΛΕΜΕ διαλεχτικὸ ὑλισμό, γιατὶ ὁ τρόπος ποὺ χρησιμοποιεῖ στὸ νὰ παρατηρεῖ τὰ φαινόμενα τῆς φύσης, ἡ μέθοδός του νὰ τὰ ἐρευνᾶ καὶ νὰ τὰ κατανοεῖ εἶναι διαλεχτικὴ καὶ ἡ ἑρμηνεία του, ἡ ἀντίληψή του γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς φύσης εἶναι ὑλιστική.(¹)

I. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

Μὲ τὴν λέξη μέθοδο ἐννοοῦμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πετυχαίνουμε ἕνα σκοπό. Οἱ πιὸ μεγάλοι φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Ντεκάρτ, ὁ Σπινόζα, ὁ Χέγκελ, ἐμελέτησαν μὲ προσοχὴ τὰ ζητήματα τῆς μεθόδου, στὴν προσπαθειά τους νὰ ἀνακαλύψουν τὰ πιὸ λογικὰ καὶ τὰ πιὸ ἀποτελεσματικὰ μέσα, ποὺ ὁδηγοῦν στὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας.

Οἱ μαρξιστὲς θέλουν νὰ βλέπουν τὴν πραγματικότητα ὅπως πραγματικὰ εἶναι, δηλαδὴ ἔξω ἀπὸ κάθε ἀπατηλὸ ἐνδιάμεσο καὶ ἀπὸ κάθε μυστικισμό. Ἔτσι λοιπὸν ἡ μέθοδος ἀποκτᾶ γι' αὐτοὺς κεφαλαιώδη σημασία.

Καὶ ἡ μόνη ἐπιστημονικὴ μέθοδος, ποὺ θὰ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἐπεξεργασθοῦν τὴν ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου, ποὺ τοὺς εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν μεταμόρφωση τῆς φύσης καὶ γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ τους δράση, εἶναι ἡ διαλεχτική. Εἶναι ἡ μόνη κατάλληλη μέθοδος γι' αὐτὸ τὸ σποπὸ καὶ ἡ μόνη, ποὺ εἶναι

1. Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ Ἱστορικὸς ὑλισμός

αὐστηρὰ προσαρμοσμένη στὴν ἀληθινή, τὴν ὑλιστικὴ ὕπαρξη καὶ ἀντίληψη τοῦ κόσμου.

Στὰ πιὸ κάτω κεφάλαια θὰ μιλήσουμε πλατειὰ γιὰ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο. Πρῶτα ὅμως, θὰ πρέπει νὰ προετοιμαστοῦμε γι' αὐτὴ τὴ μελέτη, μὲ μιὰ συνοπτικὴ ἐπισκόπηση. Καὶ μιὰ τέτοια ἐπισκόπηση θὰ διευκολυνθεῖ ἀπὸ μιὰ σύγκριση ἀνάμεσα στὴ διαλεχτικὴ μέθοδο, (ποὺ εἶναι ἡ ἐπιστημονική) καὶ στὴ μεταφυσικὴ μέθοδο,(ποὺ εἶναι ἀντιεπιστημονική).

II. Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

α) *Τὰ γνωρίσματά της.*

Ἔχουμε ἀγοράσει ἕνα ζευγάρι κίτρινα παπούτσια. Ὕστερα ἀπὸ κάμποσο καιρὸ καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὲς ἐπισκευές, (ἐπανειλημμένα σολιάσματα, κολήματα μπαλώματα κ.λ.π.) λέμε ἀκόμα: «ἐφόρεσα τὰ κίτρινα παπούτσια μου», χωρὶς νὰ ὑπολογίζουμε, ὅτι τὰ παπούτσια μας δὲν εἶναι πιὰ τὰ ἴδια· γιατὶ ξεχνᾶμε τὶς μεταβολὲς ποὺ τοὺς ἔγιναν, γιατὶ τὰ θεωροῦμε ἀκόμα σὰν ἀμετάβλητα σὰν νὰ ἦσαν τὰ ἴδια.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα μᾶς βοηθεῖ νὰ καταλάβουμε τί εἶναι μεταφυσικὴ μέθοδος. Αὐτὴ ἡ μέθοδος σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἔνγκελς, θεωρεῖ τὰ πράγματα «σὰν νὰ δημιουργήθηκαν μιὰ φορὰ γιὰ πάντα, σὰν νὰ ἦσαν ἀμετάβλητα». Ἡ κίνηση καὶ κατὰ συνέπειαν οἱ μεταβολὲς καὶ οἱ αἰτίες τους ξεφεύγουν, παραμερίζονται ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ μέθοδο.

Ὁ ὅρος «μεταφυσική» προέρχεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πρόθεση «μετὰ» ποὺ σημαίνει ὕστερα (κατόπιν), καὶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐπίσης λέξη «φυσική», ποὺ σημαίνει τὴν ἐπιστήμη τῆς φύσης. Ἀντικείμενο τῆς μεταφυσικῆς (ἰδιαίτερα στὸν Ἀριστοτέλη) εἶναι ἡ μελέτη τοῦ εἶναι (τοῦ ὄντος τῆς οὐσίας) ποὺ στέκεται πίσω καὶ πέρα ἀπὸ τὴ φύση. Ἐνῶ ἡ φύση εἶναι κίνηση, τὸ εἶναι (τὸ ὄν, ἡ οὐσία) ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τὴ φύση, εἶναι ἐκεῖνο τὸ αἰώνιο καὶ ἀμετάβλητο τὸ ὑπερφυσικό, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρωταρχικὴ οὐσία τῶν πραγμάτων. Αὐτὸ ἄλλοι τὸ λένε: Θεό, ἄλ-

λοι 'Απόλυτο κ.λ.π.. Οἱ ὑλιστὲς ποὺ ξεκινᾶνε πάντα ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης, πιστεύουν ὅτι αὐτὸ τὸ ε ἶ ν α ι (τὸ ὄν) ἀποτελεῖ πλᾶσμα τῆς φαντασίας, εἶναι μιὰ ἀφηρημένη ἔννοια, τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐπαγωγῆς*.(Βλέπε Μέρος Δεύτερο,κεφάλαιο II). Οἱ ἀρχαῖοι ὅμως Ἕλληνες δὲν κατόρθωσαν νὰ ἑρμηνεύσουν τὴν κίνηση, καὶ γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκαν νὰ ἀναζητήσουν πέρα ἀπ' τὴν φύση ποὺ βρίσκεται σὲ ἀέναη κίνηση καὶ μεταβολή, μιὰ αἰώνια, ἀναλλοίωτη καὶ σταθερὴ ἀρχή.

Ὅταν λοιπὸν μιλᾶμε γιὰ μεταφυσικὴ μέθοδο, ἐννοοῦμε μιὰ μέθοδο, ποὺ ἀγνοεῖ ἢ κάνει πὼς ἀγνοεῖ τὴν πραγματικότητα τῆς κίνησης καὶ τῆς ἀλλαγῆς. Τὸ νὰ μὴ βλέπω, ὅτι τὰ παπούτσια μου δὲν εἶναι πιὰ τὰ ἴδια, αὐτὸ σημαίνει ὅτι παίρνω μεταφυσικὴ στάση μπροστὰ στὰ γεγονότα καὶ στὴ ζωή. Ἡ μεταφυσικὴ λοιπὸν ἀγνοεῖ τὴν κίνηση καὶ δὲν παραδέχεται παρὰ μόνο τὴν ἡσυχία, τὴν ἀκινησία, ἀγνοεῖ τὴν ἀλλαγὴ καὶ πιστεύει μόνο στὴν ταυτότητα τῶν πραγμάτων, τὴν ἴδια, τὴν αἰωνίως ἀμετάβλητη κατάσταση τοῦ ε ἶ ν α ι, τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων. «Τίποτε καινούργιο δὲν ὑπάρχει κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο», ὑποστηρίζει (nihil novum sub sole est). Ὅταν ὅμως σκεφτόμαστε ἔτσι, δηλαδὴ μεταφυσικά, εἶναι ἑπόμενο νὰ πιστεύουμε ὅτι καὶ ὁ καπιταλισμὸς εἶναι αἰώνιος κι' ἀκόμα ὅτι τὰ δεινὰ καὶ τὰ ἐλαττώματα (ἡ ἐκμετάλλευση, ἡ διαφθορά, ὁ ἐγωϊσμός, ἡ σκληρότητα κ.λ.π.), ποὺ γεννήθηκαν καὶ ἀναπτύχθηκαν μέσα στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων χάρη σ' αὐτόν, θὰ ὑπάρχουν πάντα. Σύμφωνα μὲ τὶς σημερινὲς μεταφυσικὲς ἀντιλήψεις, ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται σὰν κάτι τὸ αἰώνιο καὶ ἀμετάβλητο. Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο; Διότι, οἱ τέτοιες ἀντιλήψεις, ξεχωρίζουν, ἀποσποῦν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ περιβάλλον του, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν κοινωνία. Ὁ μεταφυσικὸς λέει: «Ἀπὸ δῶ ὁ ἄνθρωπος—αἰώνιος, ἀμετάβλητος· ἀπὸ κεῖ ἡ κοινωνία. Κι' ἂν — ὑποθέτουμε — γκρεμίσετε τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία καὶ τὴν ἀντικαταστήσετε μὲ τὴ σοσιαλιστική, τί θὰ βγεῖ ἀπ' αὐτό, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀλλάζει, ἀφοῦ θὰ μείνει ὁ ἴδιος;».

Ἀλλὰ ἂς περάσουμε τώρα σ' ἕνα ἄλλο, στὸ δεύτερο λάθος

* Βλέπε: Ἔ ν ν ο ι α, Ἐ π α γ ω γ ή, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ—Γιουντίν, Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μεταφ.).

τῆς μεταφυσικῆς μεθόδου. Αὐτὸ τὸ λάθος εἶναι ὅτι: ἡ μέθοδος αὐτὴ ξεχωρίζει αὐθαίρετα κάθε τί πού, στὴν πραγματικότητα εἶναι ἀξεχώριστο. Ἡ πραγματικότητα μᾶς φωνάζει: Αὐτὸ ποὺ λέτε ἄ ν θ ρ ω π ο ς εἶναι δημιούργημα τῆς ἱστορίας: εἶναι ἕνα προϊὸν κοινωνικό. Αὐτὸ ποὺ λέτε ἄ ν θ ρ ω π ο ς δὲν δημιουργήθηκε ἔξω, ἀλλὰ μέσα στὴν κοινωνία καὶ χάρη στὴν κοινωνία.

Ὅμως, ἡ μεταφυσικὴ μέθοδος, ἀπομονώνει αὐτὸ ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι ἀλληλένδετο, ἑνωμένο. Λέει, π.χ: ἄλλο πρᾶγμα ἡ πολιτικὴ κι' ἄλλο ὁ συνδικαλισμός.. Ἀσφαλῶς πολιτικὴ καὶ συνδικαλισμὸς εἶναι δυὸ διαφορετικὰ πράγματα, ἂν τὰ δοῦμε ἐπιφανειακά, ἐπιπόλαια. Ἀλλὰ ἡ κοινωνικὴ πεῖρα μᾶς διδάσκει ὅτι αὐτὰ τὰ δύο πράγματα δὲν εἶναι καὶ τόσο διαφορετικὰ ὅσο φαίνονται· Βλέπουμε π.χ. ὅτι ἐκεῖνο ποὺ γίνεται μέσα στὰ συνδικάτα, ἐπιδρᾶ πάνω στὴν πολιτική· καὶ ἀντίστροφα, μιὰ ἄλφα ἢ βῆτα πολιτικὴ ἐπιρρεάζει διαφορετικὰ τὰ συνδικάτα.

Μὲ τὸ νὰ ἀποκλείουν λοιπὸν τὴν ἀμοιβαία ἐπίδραση τῶν πραγμάτων, οἱ μεταφυσικοὶ ὁδηγοῦνται σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις, σὲ λαθεμένα συμπεράσματα, σὰν αὐτό: Λένε: « Κάθε πρᾶγμα εἶναι ἢ τὸ ἕνα, ἢ τὸ ἄλλο.'Επίσης: εἶναι ἢ ἐδῶ ἢ ἐκεῖ. Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἢ νὰ εἶναι καὶ Τοῦτο καὶ τὸ Ἄλλο». Παράδειγμα: Ἡ Δημοκρατία δὲν εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα μὲ τὴ δικτατορία. Ἢ ἀντίστροφα: Ἡ δικτατορία δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴ Δημοκρατία. Ἕνα κράτος λοιπὸν εἶναι ἢ δημοκρατικὸ ἢ δικτατορικό. Ἀλλὰ τί μᾶς διδάσκει ἡ ζωή; Ἡ ζωὴ διδάσκει ὅτι: ἕνα καὶ τὸ ἴδιο κράτος μπορεῖ νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ δικτατορία καὶ δημοκρατία. Τὸ ἀστικὸ κράτος (π.χ. στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες) εἶναι δημοκρατία μόνο γιὰ μιὰ μειονότητα ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ κεφαλαιούχους, χρηματιστὲς κτλ. ποὺ ἔχουν ὅλα τὰ δικαιώματα, καὶ ὅλη τὴν ἐξουσία. Ὅμως τὸ ἴδιο αὐτὸ κράτος εἶναι μιὰ στυγνὴ δικτατορία πάνω στὴν τεράστια πλειοψηφία τῶν φτωχῶν καὶ ἁπλῶν ἀνθρώπων, ποὺ δὲν ἔχουν παρὰ μόνο εἰκονικά,στὰ χαρτιὰ μόνο, δικαιώματα.

Τὸ λαϊκὸ κράτος (π.χ. στὴν Κίνα) εἶναι ἀντίθετα μιὰ δικτατορία ἀπέναντι στοὺς ἐχθροὺς τοῦ λαοῦ, ποὺ ἀποτελοῦσαν μιὰ ἀσήμαντη μειονότητα καὶ ἐκμεταλλεύονταν τὸ σύνολο τοῦ λαοῦ, μιᾶς μειοψηφίας ποὺ πετάχτηκε ἀπὸ τὴν ἐξουσία μὲ

μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ βία. Τὸ ἴδιο ὅμως αὐτὸ κράτος, εἶναι μιὰ πραγματικὴ δημοκρατία γιὰ τὴν τεράστια πλειοψηφία τοῦ λαοῦ, γιὰ τὸ σύνολο δηλαδὴ τῶν ἐργαζομένων, ποὺ λευτερώθηκαν ἀπὸ τὴν καταπίεση.

Σὲ γενικὲς γραμμές, ὁ μεταφυσικός, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁρίζει τὰ πράγματα μιὰ γιὰ πάντα (γιὰ νὰ μείνουν ἀμετάβλητα αὐτὰ ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἶναι!) καὶ ἀπὸ τὴ στιγμή, ποὺ ζηλότυπα τὰ ἀπομονώνει,φτάνει στὸ σημεῖο νὰ βάζει τὰ μέν, ἀπέναντι ἢ ἀντίθετα στὰ δὲ σὰ νὰ ἦσαν ἀπόλυτα ἀσυμφιλίωτα.Πιστεύει ὅτι δύο ἀντίθετα χαραχτηριστικὰ δὲν μποροῦν νὰ συνυπάρξουν, νὰ ὑπάρξουν ταυτόχρονα. Ἕνα ὄν (μιὰ οὐσία), λέει, εἶναι ἢ ζωντανὸ ἢ νεκρό. Τοῦ φαίνεται ἀκατανόητο, ὅτι ἕνα ὂν μπορεῖ νὰ εἶναι ταυτόχρονα ζωντανὸ καὶ νεκρὸ Κι' ὅμως, στὸ ἀνθρώπινο σῶμα π.χ. σὲ κάθε στιγμὴ καινούργια κύτταρα ἀντικαθιστοῦν ἐκεῖνα ποὺ πεθαίνουν.

Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἀκατάπαυστη πάλη ἀνάμεσα σὲ ἀντίθετες δυνάμεις. Ἡ ἄρνηση τῆς ἀλλαγῆς, ὁ χωρισμὸς αὐτῶν ποὺ εἶναι ἀχώριστα, ὁ συστηματικὸς ἀποκλεισμὸς τῶν ἀντιθέτων, αὐτὰ ἀκριβῶς εἶναι τὰ χαραχτηριστικὰ τῆς μεταφυσικῆς μεθόδου.

Στὰ ἀκόλουθα κεφάλαια, ὅταν δηλαδὴ θὰ ἀντιπαραβάλουμε τὰ χαραχτηριστικὰ ποὺ συνιστοῦν τὴν διαλεχτικὴ μέθοδο,θὰ μᾶς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ μελετήσουμε ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὰ χαραχτηριστικὰ τῆς μεταφυσικῆς μεθόδου. Ἀπὸ τώρα ὅμως μποροῦμε νὰ ὁρίσουμε τοὺς κινδύνους,ποὺ κρύβονται κάτω ἀπ' τὴν μεταφυσικὴ μέθοδο γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας,καὶ γιὰ τὴν δράση μας πάνω στὸν κόσμο: Ἡ μεταφυσικὴ μέθοδος ἀφίνει ἀναπόφευχτα νὰ μᾶς ξεφεύγει ὁ βασικὸς χαραχτήρας τῆς πραγματικότητας, ποὺ εἶναι ἡ αἰώνια, ἡ ἀκατάπαυστη ἀλλαγή, ἡ μεταμόρφωση.

Δὲν θέλει νὰ ἰδεῖ, παρὰ μόνο μιὰ πλευρὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα, ποὺ εἶναι τόσο πλούσια σὲ ποικιλία καὶ ἐπιδιώκει νὰ ἀναγάγει τὸ σύνολο, τὸ ὅ λ ο σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ μέρη του,σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ συστατικά του, δηλαδὴ ὁλόκληρο τὸ δάσος, σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ δένδρα του. Δὲν ἀντιγράφει, δὲν βγάζει τοὺς τύπους της ἀπὸ τὸ ζωντανὸ καλούπι τῆς ἀντιχειμενικῆς, τῆς ζωντανῆς πραγματικότητας, ὅπως κάνει ἡ διαλεχτική, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ ἀναγκά-

σει τὴ ζωντανὴ αὐτὴ πραγματικότητα νὰ βγεῖ ἀπ' τὰ δικά της τεχνητά, καὶ νεκρὰ καλούπια. Προσπάθεια δηλαδὴ μάταιη προωρισμένη ἀπ' τὰ πρὶν σὲ ἀποτυχία.

Ἕνας πανάρχαιος Ἑλληνικὸς μύθος μιλάει γιὰ τὰ κακουργήματα ἑνὸς ληστῆ, τοῦ Προκρούστη, ποὺ ξάπλωνε τὰ θύματά του σὲ ἕνα κρεββάτι. Ἐὰν τὸ θῦμα ἤτανε πολὺ ψηλό, γιὰ νὰ χωρέσει στὸ κρεββάτι, τοῦ ἔκοβε τὰ πόδια, γιὰ νὰ τὸ φέρει στὰ μέτρα τοῦ κρεββατιοῦ. Ἐὰν πάλι τὸ θῦμα ἤταν πολὺ πιὸ κοντὸ ἀπ' τὸ κρεββάτι τοῦ τραβοῦσε τὰ πόδια ὡς ποὺ νὰ βγοῦν.

Ἔτσι ἀκριβῶς καὶ ἡ μεταφυσικὴ βασανίζει τὰ γεγονότα. Τὰ γεγονότα ὅμως εἶναι πεισματάρικα, δὲν προσαρμόζονται.

β) Ἡ ἱστορικὴ της σημασία

Προτοῦ μάθουμε νὰ περιγράφουμε τὰ ἀντικείμενα στὴν κίνησή τους, πρέπει νὰ γνωρίζουμε νὰ τὰ σχεδιάζουμε ἀκίνητα. Ἔτσι πάνω — κάτω ἀρχίζει καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤταν ἀκόμα σὲ θέση νὰ χρησιμοποιήσει τὴν διαλεχτικὴ μέθοδο, ἡ μεταφυσικὴ μέθοδος τοῦ πρόσφερε μεγάλες ὑπηρεσίες.

> «Ἡ παληὰ μέθοδος ἔρευνας καὶ νόησης, ποὺ ὁ Χέγκελ ὀνομάζει «μεταφυσικὴ» μέθοδο, ποὺ ὁπόταν καταγινόταν στὴ σπουδὴ τῶν πραγμάτων, τὰ θεωροῦσε σὰν ἀντικείμενα, ποὺ μένουν ἀκίνητα καὶ ποὺ οἱ ἐπιβιώσεις της ἐξακολουθοῦν ὡς τώρα νὰ προκαλοῦν σύγχυση στὰ πνεύματα, στὸν καιρό της πρόσφερε μεγάλες ὑπηρεσίες καὶ δικαιωνόταν ἱστορικά. Γιατὶ ἔπρεπε νὰ σπουδάσουμε πρῶτα τὰ ἴδια τὰ πράγματα γιὰ νὰ μπορέσουμε μετὰ νὰ σπουδάσουμε τὶς λειτουργίες τους (δηλαδὴ τὶς κινήσεις τους καὶ τὶς μεταβολές τους)
>
> Ἔπρεπε πρῶτα νὰ μάθουμε ἂν τὸ πρᾶγμα ἤταν τέτοιο ἢ ἀλλοιώτικο πρὶν μπορέσουμε νὰ παρατηρήσουμε τὶς μεταβολές, ποὺ γίνονται μέσα σ' αὐτό. Κι' αὐτὸ ἔγινε στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες. Ἡ παληὰ μεταφυσική, ποὺ θεωροῦσε τὰ πράγματα σὰν νὰ εἶχαν γίνει μιὰ φορὰ γιὰ πάντα, ἀκολουθοῦσε τὴ μέ-

θοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ποὺ μελετοῦσαν τό σ τὰ νεκρὰ ὅσο καὶ τὰ ζωντανὰ ὄντα σὰν νὰ εἶχαν γίνει μιὰ γιὰ πάντα»(¹),

Στὰ πρῶτα τους βήματα, οἱ φυσιογνωστικὲς ἐπιστῆμες δὲν μποροῦσαν νὰ προχωρήσουν ἀλλοιῶς. Ἔπρεπε πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ γνωρίσουν τοὺς ζωντανοὺς ὀργανισμούς, νὰ ξεχωρίσουν μὲ ἐπιμέλεια τοὺς μὲν ἀπὸ τοὺς δέ, νὰ τοὺς ταξινομήσουν. Ἕνα φυτὸ π.χ. δὲν εἶναι ζῶο, ἕνα ζῶο δὲν εἶναι φυτὸ κ.λ.π.

Ἀλλὰ καὶ στὴ φυσικὴ ἔγινε τὸ ἴδιο. Ἀναγκαστικὰ στὴν ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ ξεχωριστοῦν τὰ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, θερμότητα, φῶς, μάζα κ.λ.π. μὲ ὅλους τοὺς κινδύνους συγχύσεων. Ἐπίσης ἔπρεπε ἡ ἀρχὴ νὰ γίνει μὲ τὴ μελέτη τῶν πιὸ ἁπλῶν ἀπ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα. Αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον καὶ γιὰ τόσο μακρὺ χρονικὸ διάστημα, ἡ ἐπιστήμη δὲν μπόρεσε ν' ἀναλύσει τὴν κίνηση. Ἔστρεψε λοιπὸν τὸ βασικὸ ἐνδιαφέρον της στὴν ἀκινησία. Ὅταν ὅμως ἀργότερα ὡρίμασαν οἱ συνθῆκες γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ μελέτη τῆς κίνησης (μὲ τὸν Γαλιλαῖο καὶ τὸν Ντεκάρτ), δὲν καταπιάστηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ κάθε μορφὴ κίνησης ἀλλὰ μὲ τὴν πιὸ ἁπλῆ, τὴν πιὸ προσιτὴ καὶ εὐκολοσπούδαστη, δηλαδὴ τὴν κίνηση σὰν ἀλλαγὴ θέσης.

Ἀλλὰ ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος ἦταν ἑπόμενο νὰ σπάσει τὰ μεταφυσικὰ πλαίσια. «Καὶ μόνο ὅταν ἡ μελέτη τῆς φύσης προχώρησε ὡς τὸ σημεῖο ποὺ ἐπέτρεπε τὴν ἀποφασιστικὴ πρόοδο, ἔγινε τὸ πέρασμα στὴ συστηματικὴ μελέτη τῶν μεταβολῶν τῶν συνθέτων κινήσεων, ποὺ συντελοῦνται μέσα στὰ ἴδια τὰ πράγματα καὶ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς φύσης. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ στιγμὴ ἐσήμαινε στὸν τομέα τῆς φιλοσοφίας τὸ θάνατο τῆς παληᾶς μεταφυσικῆς, ὅπως ἔλεγε ὁ Ἔνγκελς.

1) Ἔνγκελς : Λουδοβῖκος Φόϋερμπαχ.

III. Η ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

α) *Τὰ χαραχτηριστικά της.*

«Ἡ διαλεχτική.... βλέπει τὰ πράγματα καὶ τὶς ἔννοιες στὸ σύνδεσμό τους, στὴν ἀλληλεξάρτησή τους, στὴν ἀμοιβαία τους δράση καὶ στὴν κίνησή τους, ποὺ προέρχεται ἀπ' αὐτὴ τὴ δράση στὴ γέννησή τους, στὴν ἐξέλιξή τους καὶ στὴν ἐξαφάνισή τους». (1)

Ἔτσι ὅμως βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διαλεχτικὴ διαφωνεῖ σὲ ὅλα τὰ σημεῖα μὲ τὴ μεταφυσικὴ μέθοδο. Δὲν παραδέχεται οὔτε τὴν ἀκινησία τῶν πραγμάτων — ὅπως ἡ μεταφυσική — οὔτε τὸν χωρισμό, τὴν ἀπομόνωση τῶν μὲν ἀπὸ τὰ δὲ ἢ τῆς μιᾶς τους ὄψης ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἡ διαλεχτικὴ ἀντίθετα, βλέπει τὴν ἀκινησία τῶν πραγμάτων σὰν μιὰ πρόσκαιρη, μιὰ σχετικὴ κατάστασή τους.- Ἐνῶ ἡ κίνηση εἶναι ἡ σταθερή, ἡ μόνιμη, ἡ ἀπόλυτη μορφὴ μὲ τὴν ὁποία μᾶς παρουσιάζονται. Θεωρεῖ ἐπίσης ὅτι κάθε ἀπομόνωση τῶν πραγμάτων καὶ τῶν φαινομένων εἶναι κάτι τὸ πρόσκαιρο, τὸ σχετικό, ἀφοῦ πιστεύει πὼς ὅ,τι ὑπάρχει μέσα στὸ σύμπαν, μέσα στὴν πραγματικότητα, βρίσκεται σὲ ἀμοιβαῖο καὶ ἀναγκαῖο δεσμὸ μὲ τ' ἄλλα καὶ σὲ μιὰ διαρχῆ ἀλληλεπίδραση μαζύ τους.

Μελετώντας τὴν κίνηση, ὅπως παρουσιάζεται σὲ ὅλες δηλαδὴ τὶς μορφές της (κι' ὄχι μόνο σὰν ἀλλαγὴ θέσης, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ σὰν μεταβολὴ καταστάσεων, ὅπως π.χ. τὸ ρευστὸ νερὸ ποὺ μεταβάλλεται σὲ πάγο ἢ σὲ ὑδρατμούς), ἡ διαλεχτικὴ ἑρμηνεύει τὴν κίνηση μὲ τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων. Αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι καὶ ὁ πιὸ σπουδαῖος νόμος τῆς διαλεχτικῆς. Ἡ Μεταφυσικὴ ἀπομονώνει, διαστέλλει τὰ ἀντίθετα, τὰ θεωρεῖ μὲ τὸ σύστημά της σὰν ἀσυμβίβαστα. Ἡ διαλεχτικὴ ὅμως ἀποκαλύπτει, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει τὸ ἕνα χωρὶς τὸ ἄλλο, ὅτι τὸ ἕνα προϋπο-

---

1. Ἔνγκελς · Ἀντὶ — Ντύρινγκ, σελ. 47. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μεταφ.).

θέτει τὴν ὕπαρξη τοῦ ἄλλου, καὶ ὅτι κάθε κίνηση, κάθε μεταβολή, κάθε ἀλλαγὴ μορφῆς ὀφείλεται σ' αὐτὴ τὴ πάλη τους. Ἐτονίσαμε (στὴν παράγραφο II αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου) ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ σώματος εἶναι τὸ προϊὸν τῆς ἀκατάπαυστης πάλης ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις τῆς ζωῆς καὶ τὶς δυνάμεις τοῦ θανάτου, εἶναι μιὰ διαρκὴς ἐπικράτηση τῶν στοιχείων τῆς ζωῆς, στὴν πάλη τους ἐνάντια στὰ στοιχεῖα τοῦ θανάτου, εἶναι ὅμως μιὰ νίκη τῆς ζωῆς μιὰ ἐπικράτηση ποὺ ὁ θάνατος τὴν διεκδικεῖ ἀσταμάτητα, βῆμα πρὸς βῆμα.

«Κάθε ὀργανικὸ ὂν εἶναι, σὲ κάθε στιγμή, τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ καὶ διαφορετικό, ὄχι τὸ ἴδιο. Κάθε στιγμὴ ἀφομοιώνει νέα ὑλικὰ ἀπὸ τὸ περιβάλλον του, καὶ ταυτόχρονα ἀποβάλλει ἄλλα· σὲ κάθε στιγμὴ κύτταρα ἀπὸ τὸ σῶμα του πεθαίνουν, ἐνῶ ἄλλα γεννιοῦνται. Ὕστερα ἀπὸ κάμποσο χρόνο, μεγάλο ἢ μικρό, ἡ οὐσία ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποτελεῖται τὸ σῶμα ἀνανεώνεται στὸ σύνολό της, ἀντικαθίσταται δηλαδὴ ἀπὸ ἄλλα μόρια ὕλης σὲ τρόπο ποὺ, κάθε ὀργανικὸ ὂν παρουσιάζεται σὰν νὰ εἶναι συνεχῶς τὸ ἴδιο, ἐνῶ ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο.· Ἂν κυττάξουμε τὰ πράγματα ἀπὸ πιὸ κοντά, βρίσκουμε ἀκόμα ὅτι οἱ δυὸ πόλοι μιᾶς ἀντίθεσης ὁ θετικὸς ἂς ποῦμε καὶ ὁ ἀρνητικός, εἶναι ἐπίσης τελείως ἀξεχώριστοι μολονότι εἶναι ἀντίθετοι καὶ ἀκόμα ὅτι παρὰ τὴν πανίσχυρη, τὴν ἀπόλυτη ἀντίθεσή τους, ὁ ἕνας διαποτίζει τὸν ἄλλο, ἐπιδρᾶ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Τὸ ἴδιο ἐπίσης συμβαίνει μὲ τὶς ἔννοιες αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα.

Μόνες τους αὐτὲς οἱ ἔννοιες, ξεκομμένες καὶ ἀπομονωμένες, δὲν λένε τίποτα, δὲν ἔχουν κανένα νόημα, κανένα περιεχόμενο. Καὶ μόνο τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ τὶς ἐφαρμόσουμε σὲ μιὰ συγκεκριμένη περίπτωση καὶ θὰ θελήσουμε νὰ δοῦμε τὸ βάθος, τὴν οὐσία τῶν φαινομένων καὶ τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἐρευνήσουμε τὸ δεσμό τους μὲ τὸ σύνολο τῶν ἄλλων φαινομένων καὶ τότε ἀκόμα, αὐτὲς οἱ ἔννοιες, ἀρχίζουν πάλι νὰ συγχέωνται, νὰ χάνουν τὸ νόημά τους σὰν συγκεκριμένες ἔννοιες, μέσα στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῆς γενικώτερης, τῆς καθολικῆς ἀλληλεπίδρασης, ὅπου αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα ἀλλάζουν διαρ-

κῶς ρόλους καὶ θέσεις καὶ ἐκεῖνο, ποὺ σὲ μιὰ στιγμή, ὑπῆρξε αἰτία νὰ γίνεται ἀποτέλεσμα καὶ ἀντίστροφα».(¹)

Τὸ ἴδιο ἐπίσης γίνεται καὶ στὴν κοινωνία. Θὰ ἰδοῦμε πάρα - κάτω (Κεφ. 6, § III) ὅτι τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων, θὰ τὴν συναντήσουμε στὸ κοινωνικὸ πλαίσιο· μὲ τὴ μορφὴ τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἀλλὰ ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων δὲν περιορίζεται μόνο στὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία. Ἐπεκτείνεται καὶ στὸν τομέα τῆς νόησης, ὅπου ἐπίσης ἀποτελεῖ τὴν κινητήρια δύναμη.

β) Ἡ ἱστορικὴ διαμόρφωση τῆς διαλεκτικῆς.

Στοὺς Ἕλληνες φιλοσόφους ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι ἔβαλαν πρῶτοι τὰ θεμέλια τῆς διαλεκτικῆς. Οἱ Ἕλληνες ἀντιλαμβάνονταν τὴ φύση σὰν ἕνα σύνολο. Ὁ Ἡράκλειτος π. χ. δίδασκε ὅτι : τὰ πάντα μεταβάλλονται «τὰ πάντα ρεῖ»· ὅτι δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ μποῦμε δυὸ φορὲς στὸ ἴδιο ποτάμι, «δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης». Ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων διαδραματίζει μεγάλο ρόλο στὴ φιλοσοφία τους καὶ ἰδιαίτερα στὸν Πλάτωνα, ποὺ τονίζει εἰδικὰ τὴ γενεσιουργὸ ἐπίδραση αὐτῆς τῆς πάλης. Τὰ ἀντίθετα γεννᾶνε τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. (²)

Ἡ λέξη διαλεκτικὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ λέξη «διαλέγεσθαι», ποὺ σημαίνει συζητῶ, καὶ ἐκφράζει τὴν πάλη τῶν ἀντιθέτων γνωμῶν.

Στοὺς πιὸ μεγάλους διανοητὲς τῆς σύγχρονης ἐποχῆς ἰδιαίτερα στὸ Ντεκάρτ καὶ στὸ Σπινόζα, βρίσκουμε σπουδαῖα παραδείγματα διαλεκτικῆς σκέψης.

Ἀλλὰ μόνο ὁ μεγάλος Γερμανὸς φιλόσοφος Χέγκελ (1770 - 1831), ποὺ τὸ ἔργο του ἀναπτύσσεται στὴν περίοδο ποὺ ἀκολού-

---

1. Ἔνγκελς : Ἀντὶ Ντύρινγκ σελ. 46 - 47. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη. (Σημ. Μεταφ.).

2. Ὡραῖο παράδειγμα Πλατωνικῆς διαλεκτικῆς, συναντᾶμε σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς περίφημους διαλόγους του, σχετικὰ εὐκολονόητο, τὸν Φαίδωνα. «Τὰ ἐναντία ἐκ τῶν ἐναντίων φιλεῖ γίγνεσθαι» (Πλάτων).

θησε τὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση, ἦταν ἐκεῖνος, ποὺ διατύπωσε γιὰ πρώτη φορά, καὶ κατὰ τρόπο μεγαλοφυῆ, τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο. Θαυμαστὴς τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης, ποὺ μετὰ τὸ θρίαμβό της στὴ Γαλλία, ἐγκρέμισε τὴ φεουδαρχικὴ κοινωνία, ποὺ πίστευε τὸν ἑαυτό της αἰώνιο, ὁ Χέγκελ πραγματοποιεῖ μιὰ ἀνάλογη ἐπανάσταση στὸ πεδίο τῶν ἰδεῶν, ὅπου ἐχθρονίζει τὴ μεταφυσικὴ καὶ τὶς «αἰώνιες» ἀλήθειες της. Ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ἕνα σύνολο ἀρχῶν καὶ ἀξιωμάτων αἰώνιων καὶ ὁριστικὰ «τελειωμένων».

Ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι κάτι τελειωμένο ἀλλὰ ἕνα ἱστορικὸ προτσὲς (πορεία) εἶναι τὸ πέρασμα ἀπὸ μιὰ σειρὰ κατώτερης βαθμίδας γνώσεις σὲ γνώσεις πιὸ σύνθετες, σὲ γνώσεις ἀνώτερης βαθμίδας. Ἡ πορεία τῆς ἀλήθειας εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴν πορεία τῆς ἐπιστήμης, ποὺ δὲν ἀναπτύσσεται,δὲν προοδεύει παρὰ ὑπὸ τὸν ὅρο, ὅτι θὰ κρίνει διαρκῶς τὰ ἴδια της τὰ συμπεράσματα καὶ τὰ ἀποτελέσματα καὶ θὰ τὰ ξεπερνάει. Ἔτσι βλέπουμε, ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ Χέγκελ, ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἀλλαγῆς, εἶναι ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων.

Ἀλλὰ ὁ Χέγκελ ἦταν ἰδεαλιστής· γι' αὐτὸν δηλαδὴ ἡ φύση καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία δὲν ἦσαν τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐκδήλωση ἡ ἀποκάλυψη τῆς ὑλοποιημένης ἰδέας. Ἡ Χεγκελιανὴ λοιπὸν διαλεχτικὴ ἦταν καὶ παρέμεινε καθαρὰ ἰδεαλιστική.

Ὁ Μάρξ (ποὺ ὑπῆρξε στὴν ἀρχὴ μαθητὴς τοῦ Χέγκελ) ἀντελήφθηκε, ὅτι ἡ διαλεχτικὴ ἀποτελοῦσε τὴ μόνη ἐπιστημονικὴ μέθοδο. Ἀλλὰ ἤξερε ἐπίσης,σὰν ὑλιστής, νὰ τὴν ξανατοποθετήσει στὴν θέση ποὺ τῆς ἔπρεπε. Ἀποκρούοντας τὴν ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ ὑλικὸ σύμπαν εἶναι προϊὸν τῆς ἰδέας, πίστευε ὅτι οἱ νόμοι τῆς διαλεχτικῆς εἶναι οἱ νόμοι ποὺ ρυθμίζουν τὸν ὑλικὸ κόσμο,— καὶ ὅτι, ἂν ἡ σκέψη εἶναι διαλεχτική, αὐτὸ συμβαίνει, γιατὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι κάτι ξένο, ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο αὐτόν, ἀλλὰ ἀποτελοῦν ἕνα μέρος του.

«Σύμφωνα μὲ τὸν Χέγκελ—γράφει ὁ Ἔνγκελς — ἡ διαλεχτική, μέσα στὴ φύση καὶ τὴν ἱστορία, ἐκδηλώνεται σὰν αἰτιοκρατικὴ ἀλυσσίδα μιᾶς ἀνοδικῆς ἀνέλιξης, μιᾶς πορείας ἀπὸ τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο μὲ ἕνα ζίκ-ζάκ γιὰ κάθε

μορφή κίνησης, γιά κάθε φάση προόδου ή πισωδρόμησης δὲν εἶναι... παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀτομικῆς αὐτοεξέλιξης τῆς Ἰ δ έ α ς ποὺ ζεῖ αἰώνια, δὲν ξέρω φυσικὰ ποῦ, ὁπωσδήποτε ὅμως ἔξω καὶ χωριστὰ ἀπὸ κάθε σκεπτόμενο ἐγκέφαλο. Πρέπει νὰ ἀποφύγουμε αὐτὸ τὸ ἀναποδογύρισμα τῶν ὅρων. Ἀντικρύζουμε, λοιπόν, τὶς ἰδέες τοῦ ἐγκεφάλου μας, ἀπὸ τὴν ὑλιστικὴ τους ἄποψη, σὰν νὰ εἶναι δηλαδὴ ἀντανακλάσεις τῶν πραγμάτων τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ἀντὶ νὰ βλέπουμε τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα, σὰν ἀντανακλάσεις αὐτῆς ἢ τῆς ἄλλης βαθμίδας ἐξέλιξης τῆς ἀπόλυτης ἰδέας. Νὰ γιατί, ἡ διαλεχτική, πρέπει νὰ στηρίζεται στὶς ἐπιστῆμες, ποὺ μελετοῦν τοὺς νόμους τῆς κίνησης τοῦ κόσμου, τόσο τοῦ ἐξωτερικοῦ (φύσης), ὅσο καὶ τῆς ἀνθρώπινης νόησης. Νὰ γιατί πρέπει νὰ στηρίζεται δηλαδὴ σὲ δυὸ εἰδῶν νόμους, ποὺ ἐνῶ κατὰ βάθος, εἶναι ταυτόσημοι, διαφέρουν μολαταῦτα στὸν τρόπο ἔκφρασής τους, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι : ἐνῶ τὸ ἀνθρώπινο μυαλό, τοὺς ἐφαρμόζει συνειδητά, ἔξω, στὴ φύση—καὶ ὡς τώρα, κατὰ ἕνα μεγάλο μέρος στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία—λειτουργοῦν ἐλεύθερα, ἀκολουθοῦν ἕνα δρόμο ποὺ δὲν περνάει ἀπ' τὸν ἔλεγχο καμμιᾶς συνείδησης, λειτουργοῦν μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἀναγκαιότητας σὰν μιὰ ἀτέλειωτη σειρὰ φαινομενικῶν συμπτώσεων. Ἀπ' ὅλα αὐτά, βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ ἡ διαλεχτικὴ πορεία τῆς ἴδιας τῆς ἰδέας, εἶναι μιὰ ἁπλὴ ἀντανάκλαση—ποὺ γίνεται συνειδητὴ — τῆς διαλεχτικῆς κίνησης τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου ! Ἀπὸ τὴ στιγμὴ λοιπὸν ποὺ θὰ παραδεχτοῦμε αὐτὴ τὴν ἁπλῆ ἄποψη, ἡ Χεγκελιανὴ διαλεχτική, ξαναγυρίζει μὲ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ πάνω ἤ, γιὰ νὰ ἀκριβολογήσουμε, ἐνῶ στηριζόταν στὸ κεφάλι, ἐμεῖς τὴν ξαναστηρίξαμε στὰ πόδια της»[1].

Ὁ Μὰρξ κοντολογίς, ἀπόρριψε τὸ ἰδεαλιστικὸ περικάλλυμα τοῦ Χεγκελιανοῦ συστήματος, καὶ διαφύλαξε τὸ «λογικὸ πυρῆνα»

---

[1]Ένγκελς : Λουβοβῖκος Φόϋερμπαχ.

του. Τὸ λέει ὁ ἴδιος καθαρὰ στὴ δεύτερη ἔκδοση τοῦ Κεφαλαίου του (Γενάρης 1873):

«Ἡ διαλεχτική μου μέθοδος ὄχι μόνο διαφέρει βασικὰ ἀπὸ τὴ Χεγκελιανὴ διαλεχτική, ἀλλὰ εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετό της. Γιὰ τὸ Χέγκελ, ἡ κίνηση τῆς σκέψης, ποὺ τὴν προσδιορίζει μὲ τὸν ὅρο ἰ δ έ α, εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς πραγματικότητας,μιᾶς πραγματικότητας ὅμως, ποὺ εἶναι ἡ αἰσθητή, ἡ φαινομενικὴ μορφὴ αὐτῆς τῆς ἰδέας. Γιὰ μένα ἀντίθετα, ἡ κίνηση τῆς σκέψης δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ ἀντανάκλαση τῆς κίνησης τοῦ πραγματικοῦ κόσμου ὅπως φτάνει καὶ ἀπεικονίζεται στὸν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου».

Πῶς ὅμως, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς ὡδηγήθηκαν σ' αὐτὸ τὸ ἀποφασιστικὸ ἀναποδογύρισμα; Ἡ ἀπάντηση βρίσκεται στὰ ἴδια τὰ ἔργα τους. Ἡ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνα καὶ στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ἦταν ἐκεῖνο ποὺ τοὺς ἔσπρωξε νὰ σκεφθοῦν, ὅτι ἡ διαλεχτικὴ ἔχει σὰν ἀποκλειστικὴ βάση της τὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο. Συγκεκριμένα τρεῖς μεγάλες ἀνακαλύψεις ἔπαιξαν ἐδῶ, ἀποφασιστικὸ ρόλο.

1. Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ζωντανοῦ κυττάρου, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἁπλούστερη μονάδα δομῆς τῶν ὀργανικῶν ὄντων καὶ ποὺ μὲ τὴν ἀνάπτυξή του κάνει νὰ διαμορφώνονται οἱ πιὸ πολύπλοκοι ὀργανισμοί.

2. Ἡ ἀνακάλυψη τῆς μετατροπῆς τῶν διαφόρων μορφῶν ἐνεργείας* : ἡ θερμότητα, ὁ ἠλεκτρισμός, ὁ μαγνητισμός, ἡ χημικὴ ἐνέργεια κ.λ.π., εἶναι ἐκφράσεις ποιοτικὰ διαφορετικές, μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ὑλικῆς πραγματικότητας.

3. Ἡ θεωρία τῆς μεταβολῆς τῶν εἰδῶν, ποὺ ὀφείλεται στὸ Δαρβῖνο. Ἡ μεταμόρφωση τῶν εἰδῶν, ποὺ στηρίχθηκε στὰ δεδομένα τῆς παλαιοντολογίας καὶ τῆς ζωολογίας, ἀποδείχνει, ὅτι ὅλα τὰ ζωντανὰ ὄντα (μέσα σ' αὐτὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος) εἶναι τὸ προϊὸν μιᾶς φυσικῆς ἐξέλιξης ** (Δαρβῖνος: Ἡ καταγωγὴ τῶν εἰ-

(*) Βλέπε : Ἐ ν έ ρ γ ε ι α, Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ-Γιουντίν, Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μετάφ.).

(**) Βλέπε : Δ α ρ β ῖ ν ο ς. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη ἐκδ. 1965 (Σημ. Μετ.).

δῶν 1859). Αὐτὲς οἱ ἀνακαλύψεις ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ σύνολο τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτεύξεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης π.χ. ἡ θεωρία τοῦ Κάντ καὶ τοῦ Λαπλὰς ποὺ ἑρμήνευε τὴν καταγωγὴ τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος ἀπὸ ἕνα νεφέλωμα, ἢ ἀκόμα ἡ γέννηση τῆς ἐπιστήμης τῆς γεωλογίας, ποὺ μᾶς βοηθάει νὰ ἀποκαθιστοῦμε τὴν ἱστορία τῆς γήϊνης σφαίρας, ἀποκάλυψαν τὸ διαλεχτικὸ χαραχτῆρα τῆς φύσης, ποὺ μᾶς παρουσιάζεται σὰν μιὰ ἑνότητα τεράστιας δημιουργικῆς διαδικασίας, ποὺ ἐξελίσσεται σύμφωνα μὲ σταθεροὺς νόμους καὶ ποὺ δημιουργεῖ ἀκατάπαυστα νέες μορφές, νέες συνθέσεις. Τὸ ἀνθρώπινο εἶδος καὶ οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες εἶναι μιὰ στιγμή, ἕνας σταθμὸς σ' αὐτὸ τὸ καθολικὸ «γίγνεσθαι».

Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν τῶν Μάρξ καὶ Ἔνγκελς ἦταν, ὅτι, γιὰ νὰ ἑρμηνεύσουμε ὡς τὸ βάθος αὐτὴ τὴ διαλεχτικὴ πραγματικότητα ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴ μεταφυσικὴ μέθοδο, ποὺ βλέπει τὸν κόσμο ὄχι στὴν ἑνότητά του, ὄχι σὰν ἕνα ἑνιαῖο σύνολο, ὄχι αἰέναα κινούμενο καὶ μεταβαλόμενο, ἀλλά, κομματιασμένο καὶ ἀκίνητο. Χρειαζόταν λοιπὸν μιὰ διαλεχτικὴ μέθοδος. Αὐτὴ τὴ μέθοδο ὁ Χέγκελ εἶχε ἐπαναφέρει ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ ἀποκαλύψει τὶς ἀντικειμενικές της βάσεις.

Ἡ διαλεχτικὴ λοιπὸν μέθοδος δὲν καθιερώθηκε ἀπὸ τὸ Μάρξ καὶ τὸν Ἔνγκελς αὐθαίρετα, χωρὶς λόγους, ἀλλὰ ἐπεβλήθηκε σὰν ἀναγκαία συνέπεια ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες ἐκεῖνες, ποὺ ἔχουν γιὰ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνάς τους τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ποὺ ὑπάρχει καὶ ἐξελίσεται διαλεχτικά. (1)

---

1. Οἱ Γάλλοι ὑλιστὲς τοῦ ΙΗ' αἰῶνα (Ντιντερό*, Χόλμπαχ*, Ἑλβέτιος*), ποὺ ὁ Μάρξ τοὺς παραδεχόταν σὰν τοὺς ἀμέσους προγόνους του καὶ δεχόταν τὶς ὑλιστικές τους ἀντιλήψεις γιὰ τὸν κόσμο, δὲν μπόρεσαν νὰ ἀνακαλύψουν τη διαλεχτικὴ μέθοδο, γιὰ τὸν ἁπλούστατο λόγο ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν τοῦ καιροῦ τους δὲν τοὺς ἐπέτρεπε κάτι τέτοιο. Οἱ ἐπιστῆμες ποὺ εἶχαν γιὰ ἀντικείμενό τους τὴν ἔρευνα τῆς ὀργανικῆς φύσης, στὴν ἐποχή τους βρίσκονταν στὰ σπάργανα. Τὸ βασικὸ ρόλο αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν στὴ διαμόρφωση τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ, μόλις τώρα τὸν διαπιστώνουμε. Ἔπρεπε δηλαδὴ νὰ

---

* Βλέπε λέξεις, στὸ Φιλοσ. Λεξικό, Ρόζενταλ-Γιουντίν, Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη. (Σημ. Μεταφ.).

Κι' αὐτὸς ἀκριβῶς ἦταν ὁ λόγος ποὺ τόσο ὁ Μάρξ ὅσο καὶ ὁ Ἔνγκελς, σ' ὅλη τους τὴ ζωή, παρακολούθησαν ἀπὸ πολὺ κοντά, τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος ἀποχτᾶ ὅλο καὶ μεγαλύτερη ἀκρίβεια, στὸ μέτρο ποὺ ἁπλώνουν καὶ βαθαίνουν οἱ γνώσεις μας γιὰ τὸν κόσμο.

Σὲ συμφωνία μὲ τὸ Μάρξ — ποὺ, ἀπ' τὴν πλευρά του, ἀνάλαβε νὰ μελετήσει τὰ προβλήματα τῆς Οἰκονομίας καὶ ἔγραψε τὸ Κ ε φ ά λ α ι ο—ὁ Ἔνγκελς ἀφιέρωσε πολλὰ χρόνια στὴ λεπτομερειακὴ σπουδὴ τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Στὰ 1877—1878 ἐνῶ ἔγραφε τὸ Ἀ ν τ ὶ — Ν τ ύ ρ ι ν γ κ, δούλευε παράλληλα καὶ τὸ μεγάλο συνθετικό του ἔργο, τὴ Δ ι α λ ε κ τ ι κ ὴ τ ῆ ς Φ ύ σ η ς, ἀπ' τὴν ὁποία μᾶς ἄφισε μερικὰ πλήρη κεφάλαια — ἕνα ἔργο, ποὺ παίρνει θέση πάνω στὰ προβλήματα τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἐποχῆς του, πλούσια διαποτισμένο ἀπὸ τὸ φῶς τῆς διαλεχτικῆς μεθόδου. Ἡ γονιμότητα τῆς διαλεχτικῆς μεθόδου ἔμελε νὰ κερδίσει, γιὰ τὸν Μαρξισμό, πολυάριθμους σοφοὺς κάθε εἰδικότητας καὶ νὰ δημιουργήσει ὑπὲρ αὐτοῦ, ἕνα κίνημα ποὺ ὅλο καὶ πλαταίνει.

Κλασσικὸ παράδειγμα γιὰ τὴ Γαλλία, εἶναι ὁ Πὼλ Λανζεβὲν ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους σοφοὺς — ποὺ ἀναδείχτηκε ταυτόχρονα σὲ ἕνα μεγάλο πολίτη καὶ θαυμάσιο πατριώτη.

Ἡ γονιμοποιὸς δύναμη τῆς διαλεχτικῆς μεθόδου, ἦταν ἑπόμενο νὰ ἀποδώσει πλούσιους καρποὺς καὶ νὰ προσφέρει τὶς ἀποδείξεις αὐτῆς τῆς δύναμής της μέσα στὰ ἔργα τοῦ ἴδιου τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔνγκελς. Ἀγωνιστὲς ἐπαναστάτες ὅπως καὶ διανοούμε-

---

προηγηθεῖ ἡ ἀνακάλυψη τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης, θεωρίας πέρα γιὰ πέρα διαλεχτικῆς. Οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ΙΗ' αἰῶνα στηρίζονταν σὲ δυὸ βασικὲς καταχτήσεις : στὸν ὀρθὸ λόγο καὶ στὴ Μηχανικὴ τοῦ Νεύτωνα, ποὺ δὲν γνώριζε παρὰ μόνο μιὰ μορφὴ κίνησης· τὴν ἀλλαγὴ δηλαδὴ θέσης στὸ χῶρο . Τὸ Σύμπαν, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ σύγκριναν μ' ἕνα καλοκουρδισμένο ρολόγι, ποὺ κάνει συνεχῶς τὶς ἴδιες κινήσεις. Ἀπὸ δῶ ἄλλωστε χαρακτηρίστηκε σὰν μ η χ α ν ι κ ὸ ς ὑ λ ι σ μ ό ς, ὁ ὑλισμὸς τοῦ ΙΗ' αἰῶνα καὶ σὰν τέτοιος εἶναι ἕνας μεταφυσικὸς ὑλισμός, γιατὶ δὲν στηρίζεται στὴν ἀλλαγὴ καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα—γιατὶ ἀγνοεῖ τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων.

νοι, έλυσαν και ακριβώς, γιατί ήσαν διαλεχτικοί, τό σπουδαιότερο πρόβλημα, πού οί μεγαλοφυείς πρόδρομοί τους δέν μπόρεσαν νά λύσουν σωστά. 'Εφαρμόζοντας τό διαλεχτικό ύλισμό στήν ανθρώπινη ιστορία, έβαλαν τά θεμέλια τών κοινωνικών 'Επιστημών, πού βάση τους έχουν τήν θεωρία τοῦ ιστορικού ύλισμού.

Μέ τή θεωρία αὐτή δώσανε ἐπίσης τὴν ἐπιστημονική βάση στό σοσιαλισμό. Κι' έτσι καταλαβαίνουμε γιατί ή άστική τάξη άπό καθαρά ταξικό συμφέρον, έχει κηρύξει τόν πόλεμο ἐνάντια στή διαλεχτική. 'Η διαλεχτική....

«...είναι ένα σκάνδαλο, ένα μίασμα γιά τήν άρχουσα τάξη καί γιά τούς ιδεολογικούς της ἐκπροσώπους, γιατί μέσα στή σωστή ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, περιέχεται ταυτόχρονα καί ή έννοια τῆς μοιραίας τους άρνησης, τῆς ἀναγκαίας καταστροφής τους. Γιατί κατανοώντας τήν οὐσία τῆς κίνησης, πού κάθε παροῦσα μορφή της, ἀποτελεῖ μιά πρόσκαιρη, ἐφήμερη ἀπεικόνισή της, τίποτα δέν είναι σέ θέση νά τήν ἀναχαιτίσει, γιατί στή βαθύτερη οὐσία της είναι κριτική καί ἐπαναστατική.»(1)

Γι' αὐτούς τούς λόγους ή άστική τάξη, ζητάει καταφύγιο στή μεταφυσική, πράγμα πού θά έχουμε τήν εὐκαιρία νά ἀποδείξουμε.

IV. ΤΥΠΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ

Κρίνουμε σκόπιμο νά ἐκθέσουμε ἀπ' τήν ἀρχή μερικές σκέψεις γιά τή λογική. Είδαμε (ΙΙ,) ότι οί ἐπιστήμες στό ξεκίνημά τους δέν μπορούσαν νά χρησιμοποιήσουν παρά μόνο τή μεταφυσική μέθοδο. Οί Έλληνες φιλόσοφοι (ιδιαίτερα ό 'Αριστοτέλης), γενικεύοντας αὐτή τή μεταφυσική μέθοδο είχαν διατυπώσει ένα ώρισμένο ἀριθμό ἀπό γενικούς κανόνες, πού ή σκέψη έπρεπε ν' ἀκολουθεῖ σέ κάθε περίσταση γιά νά προφυλαχτεῖ ἀπό τά σφάλ-

(1) Κ. Μάρξ: Τό Κεφάλαιο, βιβλίο 1

ματα. Τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν κανόνων ἐπῆρε τὸ ὄνομα Λογική. Ἡ Λογικὴ ἔχει γιὰ ἀντικείμενό της τὴ μελέτη τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κανόνων, ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθεῖ ἡ σκέψη στὴν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας. Τὶς ἀρχὲς αὐτὲς καὶ τοὺς κανόνες δὲν τοὺς βγάζουν ἀπὸ τὴν φαντασία τους, ἀλλὰ ἔχουν βγεῖ ἀπὸ τὴ συχνὴ ἐπαφὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση. Ἡ φύση ἔκανε τὸν ἄνθρωπο «λογικό», ἡ φύση τὸν ἐδίδαξε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ὅ,τι θέλει ! Νὰ ποιοὶ εἶναι οἱ τρεῖς βασικοὶ κανόνες τῆς τυπικῆς λογικῆς. -

1) Ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητας: Ἕνα πρᾶγμα εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἑαυτό του. Ἕνα φυτὸ π.χ. εἶναι ἕνα φυτό, ἕνα ζῶο εἶναι ἕνα ζῶο. Ἡ ζωὴ εἶναι ἡ ζωή, ὁ θάνατος εἶναι ὁ θάνατος. Ἡ ἐπιστήμη τῆς λογικῆς διατυπώνοντας αὐτὴ τὴν ἀρχὴ σὲ ἕναν τῦπο, λέει :

Α εἶναι Α.

2) Ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀντίφασης: Δηλαδὴ κάθε πρᾶγμα δὲν πρέπει νὰ ἀντιφάσκει μὲ τὸν ἑαυτό του. Ἕνα πρᾶγμα δὲν πρέπει νὰ εἶναι ταυτόχρονα αὐτὸ τὸ ἴδιο ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετό του· Ἕνα φυτὸ δὲν εἶναι ζῶο· ἕνα ζῶο δὲν εἶναι φυτό. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Λογικῆς διατυπώνει αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ἔτσι:

Τὸ Α εἶναι Α καὶ ὄχι μὴ Α!

3) Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ τρίτου Ὅρου. Ἀνάμεσα σὲ δυὸ δυνατότητες, ποὺ ἡ μιὰ εἶναι ἀντίθετη τῆς ἄλλης, μόνο ἡ μία ἀπὸ τὶς δύο γίνεται δεκτή· ἢ ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς δὲν ὑπάρχει θέση γιὰ μιὰ τρίτη ἀντίθετη· Π.χ. ἕνα ὀργανικὸ ὂν εἶναι ἢ ζῶο ἢ φυτό . Τρίτη δυνατότητα δὲν ὑπάρχει.

Καὶ προβάλλει τὸ ἐρώτημα: Ποιὰ ἀξία μπορεῖ νὰ ἔχει μιὰ τέτοια λογική; Ἀσφαλῶς ἔχει, γιατὶ ἀντανακλᾶ τὴν πεῖρα ποὺ ἔχει συσσωρευτεῖ ἀπὸ τὸ πέρασμα τῶν τόσων αἰώνων μέχρι σήμερα. Σήμερα ὅμως ἡ τυπικὴ λογικὴ εἶναι ἀνεπαρκὴς γιὰ τὴν ἔρευνα ποὺ ἀποσκοπεῖ στὴ διερεύνηση τῶν πραγμάτων ὡς τὸ βάθος. Σήμερα ἀποδείχνεται ἀνεπαρκὴς ὅπως μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἀπὸ τὸ παράδειγμα ποὺ ἀναφέραμε στὰ πάρα πάνω.

Εἴπαμε ὅτι ὑπάρχουν ὄντα ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ τὰ κατα-

τάξουμε οὔτε στὴν κατηγορία τῶν ζώων οὔτε στὴν κατηγορία τῶν φυτῶν. Αὐτὰ τὰ ὄντα παρουσιάζουν τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν. Ποῦ πρέπει λοιπὸν νὰ καταταγοῦν; Ἡ τυπικὴ λογικὴ δὲν ἀπαντᾶ. Ἐπίσης δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἀπόλυτος ζωή, οὔτε καὶ ἀπόλυτος θανατος. Κάθε ζωντανὸ ὂν ἀνανεώνεται συνεχῶς παλεύοντας κάθε στιγμὴ ἐνάντια στὸ θάνατο.

Κάθε θάνατος φέρνει μαζί του τὰ στοιχεῖα μιᾶς καινούργιας ζωῆς. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἡ ἐξαφάνιση τῆς ζωῆς ἀλλὰ ἡ ἀποσύνθεση ἑνὸς ὀργανισμοῦ. - Χρήσιμη λοιπὸν κάτω ἀπὸ ὡρισμένες συνθῆκες ἡ κλασσικὴ τυπικὴ λογική, δὲν μπορεῖ ἐν τούτοις νὰ προχωρήσει πιὸ βαθειὰ στὴν πραγματικότητα. Τὸ νὰ περιμένουμε ἀπὸ τὴν τυπικὴ λογικὴ περισσότερα ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ νὰ μᾶς ἀποδώσει, σημαίνει ὅτι πέφτουμε στὴ μεταφυσική. Ἡ τυπικὴ λοιπὸν λογικὴ δὲν εἶναι ἐσφαλμένη, ἀλλὰ ὅταν σκοπεύουμε νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε πέρα ἀπὸ τὶς δυνατότητές της, ὁδηγεῖ στὸ σφάλμα.

Εἶναι φυσικὰ ἀλήθεια, ὅτι ἕνα ζῶο δὲν εἶναι φυτό· εἶναι ὅμως ἐπίσης ἀλήθεια καὶ παραμένει ἀλήθεια, ὅτι πρέπει, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀντίφασης, νὰ προφυλαγόμαστε ἀπὸ συγχύσεις καὶ ἀσάφειες. Ἡ διαλεχτικὴ δὲν προκαλεῖ οὔτε σύγχυση οὔτε ἀσάφεια, ὅταν ἰσχυρίζεται, ὅτι εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια, πὼς τόσο τὸ ζῶο ὅσο καὶ τὸ φυτό, εἶναι δύο ἀξεχώριστες ὄψεις τῆς πραγματικότητας στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες ὅπου ὡρισμένα ὄντα ἔχουν τὰ χαραχτηριστικὰ καὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου δηλαδὴ εἶναι καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο (ἑνότητα τῶν ἀντιθέτων).

Ἡ τυπικὴ λογικὴ ποὺ δημιουργήθηκε στὴν χαραυγὴ τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἐπιστημῶν, εἶναι ἀρκετὴ γιὰ τὴν καθημερινὴ χρήση. Μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ταξινομοῦμε, νὰ ξεχωρίζουμε. Ἀλλὰ ὅταν θελήσουμε νὰ πᾶμε πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ ἀναλυτικὸ στάδιο θεώρησης τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι πιὰ ἐπαρκής. Γιὰ ποιὸ ὅμως λόγο; Γιατὶ ἡ πραγματικότητα βρίσκεται σὲ διαρκὴ κίνηση, εἶναι ἡ ἴδια ἡ κίνηση καὶ γιατὶ ἡ λογικὴ ἀρχὴ τῆς ταυτότητας (α εἶναι α) δὲν κάνει εὐέλικτες, ἐλαστικὲς ἰδέες, δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἀντικαθρεφτίζουν τὴν πραγματικότητα στὴν κίνησή της. Κι' ἀκόμα γιατὶ ἡ κίνηση εἶναι τὸ προϊόν, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν

ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων, τῶν ἀντιθέσεων ποὺ ἐνυπάρχουν στὰ πράγματα ὅπως θὰ ἰδοῦμε στὸ 5ο κεφάλαιο. Ἔτσι ἡ λογικὴ ἀρχὴ τῆς ταυτότητας, δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κατανοήσουμε τὴν ἑνότητα τῶν ἀντιθέτων καὶ τὸ πέρασμά τους ἀπὸ τὸ ἕνα στὸ ἄλλο. Ἐνῶ ἡ τυπικὴ λογικὴ μὲ λίγα λόγια, ἐρευνᾶ μόνο τὴν πιὸ ἄμεση ὄψη, τὴν ἐπιφάνεια τῆς πραγματικότητας, ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος πάει πολὺ βαθύτερα. Ἔχει γιὰ σκοπό της νὰ κατανοήσει ὅλες τὶς ὄψεις καὶ τὶς φάσεις μιᾶς ἐξέλιξης, ἑνὸς «γίγνεσθαι», ἑνὸς προτσές. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διαλεχτικῆς μεθόδου πάνω στοὺς νόμους ποὺ ρυθμίζουν τὴν λειτουργία τῆς νόησης ὀνομάζεται διαλεχτικὴ λογική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ:

Τὸ κάθε τι μέσα στὸ σύμπαν βρίσκεται σὲ ἀλληλεξάρτηση. (Νόμος τῆς ἀλληλεπίδρασης καὶ τῆς καθολικῆς σύνδεσης).

I. ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

ΑΥΤΟΣ Ο ΓΕΝΝΑΙΟΣ ἄνθρωπος παίρνει μέρος στὴν πάλη γιὰ τὴν εἰρήνη. Μαζεύει ὑπογραφὲς κάτω ἀπὸ τὴν «Ἔκκληση τῆς Στοκχόλμης», πουλάει κάρτες γιὰ τὰ συνέδρια τῶν λαῶν, κάνει μὲ τὸν συνάδελφο στὴν ἐργασία του ἢ μὲ ἕναν ἄγνωστο, μιὰ συζήτηση γιὰ τὴν εἰρηνικὴ λύση τοῦ Γερμανικοῦ προβλήματος, ἢ γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ σταματήσει ὁ πόλεμος στὸ Βιέτ-Νάμ. Ἢ ἀκόμα, κάνει στὸ σπίτι του μιὰ συγκέντρωση τοπικῶν παραγόντων μὲ σκοπὸ τὴν ὀργάνωση μιᾶς ἐκδήλωσης γιὰ τὴν εἰρήνη. Μερικοὶ θὰ ποῦν: «Τί νομίζει πὼς κάνει ὁ φουκαρᾶς! Χάνει τὸν καιρό του καὶ κοπιάζει ἄδικα».

Πραγματικά, μὲ μιὰ πρώτη ματιά, ἡ δράση ποὺ ἀναπτύσσει αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος φαίνεται ἀκατανόητη· δὲν εἶναι οὔτε ὑπουργός, οὔτε βουλευτής, οὔτε στρατηγός, οὔτε τραπεζίτης, δὲν εἶναι οὔτε διπλωμάτης. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἔχει δίκαιο. Γιατὶ δὲν εἶναι ὁ μόνος ποὺ κάνει αὐτὴ τὴ δουλειά. Ὅσο κι' ἂν εἶναι ὁ ἄνθρωπός μας ἁπλὸς καὶ χωρὶς δυναμισμό, οἱ πρωτοβουλίες του ὅμως εἶναι ὑ-

πολογίσιμες, γιατί δὲν εἶναι μεμονωμένες. Ἡ δράση του ἀποτελεῖ ἕνα ἐλάχιστο μέρος ἀπὸ τὸ ἀπέραντο σύνολο τῆς δράσης ἑκατομυρίων ἀνθρώπων, ἕνα μέρος μόνο ἀπὸ τὴν παγκόσμια πάλη τῶν λαῶν γιὰ τὴν εἰρήνη. Τὴν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή, ἑκατομμύρια ἄλλοι ἄνθρωποι ὅπως αὐτὸς ἀγωνίζονται γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό, ἐνάντια στὶς ἴδιες δυνάμεις.

Ὑπάρχει λοιπὸν μιὰ συνοχὴ σὲ παγκόσμια κλίμακα ἀνάμεσα σ' ὅλες αὐτὲς τὶς πρωτοβουλίες, ποὺ μοιάζουν σὰν κρίκοι μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἁλυσσίδας. Καὶ ὑπάρχει ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα σ' ὅλες αὐτὲς τὶς πρωτοβουλίες, ἀφοῦ κάθε μιά τους βοηθάει τὶς ἄλλες (ἀμοιβαιότητα) μὲ τὸ παράδειγμά της, μὲ τὴν πεῖρα της, μὲ τὶς ἀποτυχίες καὶ τὶς ἐπιτυχίες της. Ἂν συγκρίνουμε ὅλες αὐτὲς τὶς πρωτοβουλίες, θὰ ἀνακαλύψουμε ὅτι δὲν ἦσαν μεμονωμένες, ξεκομμένες ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, κι' ὅταν ἀκόμα πιστεύαμε ὅτι ἦσαν τέτοιες. Τὸ κάθε τι στὸν κόσμο δένεται μὲ τὸ ἄλλο, μὲ ὅλα τ' ἄλλα.

Ἀπ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα τὸ πολὺ ἁπλὸ καὶ πολὺ πραχτικό, διαπιστώσαμε ὅτι μόνο ἡ διαλεχτική, δηλαδὴ ὁ πρῶτος νόμος τῆς διαλεχτικῆς μεθόδου μᾶς ἐπέτρεψε νὰ τὸ ἑρμηνεύσουμε σωστά. Ἡ διαλεχτικὴ εἶναι ριζικὰ ἀντίθετη στὴ μεταφυσική, ποὺ μᾶς μιλάει ἔτσι : «Σὲ τί καλὸ θὰ μᾶς ὁδηγήσουν τόσοι κόποι, νὰ ἐνοχλοῦμε δηλαδὴ τὰ σπίτια, νὰ χάνουμε χρόνο συζητώντας μὲ τοὺς ἀνθρώπους ; ἡ εἰρήνη δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους...»

Ὁ μεταφυσικὸς δηλαδὴ χωρίζει αὐτὸ ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν μπορεῖ νὰ χωριστεῖ. Τὸν Ὀχτώβρη τοῦ 1952, στὴ διάσκεψη τῶν Ἀσιατικῶν κρατῶν, ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης μίλησε καὶ ἕνας σοφός, ὁ Joan Hinton, ποὺ εἶχε πάρει μέρος στὸ Λὸς Ἀλάμος, στὴν κατασκευὴ τῆς πρώτης ἀτομικῆς βόμβας.

«Ἄγγιξα μὲ τὰ χέρια μου, εἶπε, τὴν πρώτη βόμβα ποὺ ρίχτηκε στὸ Ναγκασάκι... Δοκίμασα ἕνα βαθὺ αἴσθημα ἐνοχῆς κατὰ τὴν προετοιμασία αὐτοῦ τοῦ ἐγκλήματος κατὰ τῆς ἀνθρωπότητας. Πῶς συνέβη διαλογιζόμουν νὰ προσφέρω τὴ συνεισφορά μου σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση; Κι' ὅμως αὐτὸ ἔγινε ! Κι' ἔγινε γιατί τότε πίστευα στὴν λαθεμένη ἄποψη : «ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὴν

ἐπιστήμη». Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὸ δηλητήριο τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ λάθους, ποὺ συνίσταται στὸ νὰ χωρίζουμε τὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα ὄντα, ἔφτασα νὰ ἐργασθῶ κι' ἐγὼ γιὰ τὴν ἀτομικὴ βόμβα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου. Σκεφτόμαστε τότε, ὅτι, σὰν σοφοί, σὰν εἰδικοί, ἔπρεπε νὰ ἀφιερώσουμε τὸν ἑαυτό μας στὴν «καθαρὴ ἐπιστήμη» καὶ ὅτι τὰ ὑπόλοιπα, τὰ πάρα πέρα, ἡ χρησιμοποίηση δηλαδὴ τῶν ἀνακαλύψεών μας, ἦταν ὑπόθεση τῶν πολιτικῶν.

Δοκιμάζω ντροπὴ νὰ ὁμολογῶ, ὅτι χρειάστηκαν οἱ βομβαρδισμοὶ τῆς Χιροσίμα καὶ τοῦ Ναγκασάκι γιὰ νὰ μὲ ἀναγκάσουν νὰ βγῶ ἀπὸ τὸν ἐλεφάντινο πύργο μου, ποὺ εἶχα χτίσει γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ γιὰ νὰ μὲ κάμουν νὰ καταλάβω, ὅτι δὲν ὑπάρχει «καθαρὴ ἐπιστήμη», ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει καμμιὰ ἀποστολή, κανένα νόημα παρὰ μόνο ἂν ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητας. Ἀπευθύνομαι στοὺς σοφούς, πού, στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες καὶ στὴν Ἰαπωνία, ἐργάζονται δραστήρια γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀτομικῶν καὶ βακτηριολογικῶν ὅπλων καὶ τοὺς λέω:

«Σκεφθῆτε τί κάνετε!»

Ὁ μεταφυσικὸς λοιπὸν δὲν σκέφτεται, ὅτι αὐτὸ ποὺ κάνει βρίσκεται σὲ σύνδεση μ' αὐτὸ ποὺ κάνουν οἱ ἄλλοι, ὅπως συνέβη μὲ τὴν περίπτωση τοῦ πιὸ πάνω ἀτομικοῦ σοφοῦ, πού, ἐνῶ πίστευε, ὅτι συμμορφώνεται μὲ τὸ «πνεῦμα τῆς ἐπιστήμης», ἔπαιρνε στὴν πραγματικότητα ἀντιεπιστημονικὴ στάση, ἀφοῦ ἀρνιότανε νὰ βάλει στὸν ἑαυτό του τὸ ἐρώτημα σχετικὰ μὲ τὶς ἀντικειμενικὲς συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀσκοῦσε τὴν ἐπαγγελματική του δραστηριότητα καὶ νὰ σκεφθεῖ σχετικὰ μὲ τὴ χρησιμοποίηση τῆς ἐργασίας του.

Παρόμοια στάση ἀπέναντι στὴν ἐπιστήμη καὶ γενικώτερα στὴ ζωὴ εἶναι πολὺ διαδομένη σήμερα. Νὰ ἕνα ἄλλο παράδειγμα: ἡ στάση τοῦ ἀνθρώπου τῶν σπόρ, ποὺ λέει σὲ κάθε σχετικὴ μὲ τὰ σπὸρ περίπτωση: «Τὸ σπὸρ εἶναι σπὸρ καὶ ἡ πολιτική, πολιτική. Ἐγὼ δὲν κάνω ποτέ μου πολιτική». Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ σπὸρ καὶ ἡ πολιτικὴ εἶναι δυὸ διαφορετικὲς δραστηριότητες.

᾿Αλλὰ εἶναι ψέμμα, ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμιὰ σχέση ἀνάμεσά τους. Μὲ ποιὸ τρόπο ὁ ἄνθρωπος τῶν σπόρ, ὁ ἀθλητής, θὰ μπορέσει νὰ ἀνεβάσει τὴν ἀθλητική του ἀπόδοση, ὅταν ἡ ἀγοραστικὴ δύναμη τοῦ μισθοῦ του ἢ τοῦ ἡμερομισθίου του ἐλαττώνεται ἢ τὴ στιγμὴ ποὺ εἶναι ἄνεργος; Καὶ πῶς θὰ μπορέσουμε νὰ χτίσουμε στάδια, γήπεδα καὶ πισίνες, ὅταν οἱ πολεμικοὶ προϋπολογισμοὶ καταβροχθίζουν τὶς ἀναγκαῖες γι᾿ αὐτὰ πιστώσεις; Βλέπουμε λοιπὸν καθαρά, ὅτι τὰ σπὸρ καὶ ἡ εὐδοκίμησή τους, ἐξαρτῶνται ἀπὸ ὡρισμένους ὅρους ποὺ τοὺς παραγνωρίζει ὁ μεταφυσικός, ἀλλὰ ποὺ τοὺς φανερώνει ἡ διαλεχτική.

Δὲν ὑπάρχουν λοιπὸν σπὸρ χωρὶς τὶς ἀναγκαῖες πιστώσεις. Καὶ πάρα-πέρα: Δὲν μποροῦν νὰ ἐξευρεθοῦν πιστώσεις χωρὶς μιὰ εἰρηνικὴ πολιτική. Ὁ ἀθλητὴς λοιπὸν ποὺ κάνει πὼς ἀγνοεῖ αὐτὸ τὸ σύνδεσμο, ὄχι μόνο δὲν ἐξυπηρετεῖ τὴν ὑπόθεσή του, ἀλλὰ ἀπογυμνώνεται καὶ ἀπὸ τὰ μέσα ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ τὴν ὑποστηρίξει. Γιατί; Διότι, μιὰ καὶ δὲν καταλαβαίνει, ὅτι τὸ κάθε τι στὸν κόσμο δένεται μὲ τὸ ἄλλο, δὲν θὰ παλαίψει ἐνάντια στὴν πολιτικὴ τοῦ πολέμου. Καὶ θὰ ἔρθει κάποια στιγμή, πού, ἂν καὶ θέλει τὰ σπόρ, χωρὶς ὅμως νὰ πραγματοποιήσει καὶ τοὺς εὐνοϊκοὺς ὅρους ἀνάπτυξής τους, δὲν θὰ μπορεῖ νὰ κάνει πιὰ σπὸρ εἴτε γιατὶ τὸ οἰκονομικὸ ξεζούμισμα τῆς χώρας θὰ ἔχει διαλύσει τὸ ἀθλητικό της δυναμικό, εἴτε γιατὶ ὁ πόλεμος θὰ ἔχει φτάσει.»

II. ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ

«᾿Αντίθετα ἀπὸ τὴ μεταφυσική, ἡ διαλεχτικὴ βλέπει τὴ φύση ὄχι σὰν μιὰ τυχαῖα συσώρευση ἀντικειμένων καὶ φαινομένων (1) ποὺ εἶναι ἀποσπασμένα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀπομονωμένα καὶ ἀνεξάρτητα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ σὰν

---

(1) Λέγοντας φαινόμενο, ἐννοοῦμε κάθε ἐκδήλωση τῶν νόμων τῆς φύσης (μιὰ πέτρα ποὺ πέφτει, τὸ νερὸ ποὺ τρέχει) ἢ τῶν νόμων τῆς κοινωνίας (μιὰ οἰκονομικὴ κρίση).

ἕνα σύνολο ἑνιαῖο, συνεχόμενο, ὅπου τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ φαινόμενα εἶναι συνδεμένα ὀργανικὰ μεταξύ τους, ἐξαρτιῶνται τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ ἀλληλοκαθορίζονται.

Κι' αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ διαλεχτικὴ ἀποφαίνεται ὅτι, κανένα φυσικὸ φαινόμενο δὲν μποροῦμε νὰ τὸ κατανοήσουμε, ἂν τὸ παρατηρήσουμε μεμονωμένα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ ἄλλα φαινόμενα ποὺ τὸ περιστοιχίζουν, ἂν δηλαδὴ τὸ ἀποσπάσουμε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἀποτελοῦν τοὺς ὅρους τῆς ὕπαρξής του. Ἀντίθετα, ὁποιοδήποτε φαινόμενο, μποροῦμε νὰ τὸ κατανοήσουμε καὶ νὰ τὸ ἐξηγήσουμε, ὅταν τὸ ἐξετάσουμε κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ ἀκατάλυτου δεσμοῦ του μὲ τὰ ἄλλα φαινόμενα ποὺ τὸ περιστοιχίζουν, ἐὰν τὸ παρατηρήσουμε, ὅπως προσδιορίζεται ἀπὸ τὰ γύρω φαινόμενα, ποὺ τὸ περιβάλλουν [1].

Τὸ πρῶτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς ἔχει τὸ γενικό του χαραχτήρα, φανερώνεται γενικά, καὶ στὴ φύση καὶ στὴν κοινωνία.

III. ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΦΥΣΗ

Ἡ μεταφυσικὴ χωρίζει τὴν ἀνόργανη ἀπὸ τὴν ὀργανικὴ ὕλη καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη. Γιὰ τὸ μεταφυσικό, αὐτὰ τὰ τρία στοιχεῖα εἶναι ἀπόλυτα ξεχωρισμένα καὶ ἀνεξάρτητα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὑπάρχει ὅμως σκέψη χωρὶς ἐγκέφαλο ; Καὶ ἐγκέφαλος χωρὶς σῶμα ; Ἡ ψυχολογία (ἡ ἐπιστήμη ποὺ μελετᾶ τὶς ψυχικὲς λειτουργίες) εἶναι ἀνίσχυρη, ὅταν ἀγνοεῖ τὴ φυσιολογία (τὴν ἐπιστήμη τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν κάθε ὀργανισμοῦ), ἀλλὰ καὶ ἡ φυσιολογία εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὴ βιολογία (τὴ γενικὴ ἐπιστήμη τῆς ζωῆς). Μὰ καὶ τὴν ζωὴ τῶν ὀργανικῶν ὄντων δὲν μποροῦμε νὰ τὴν κατανοήσουμε, ἐὰν δὲν ξέρουμε τὶς χημικὲς διερ-

---

(1). Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός. Ἐκδ. «Νέα Βιβλία», σελ. 9 (Σημ. Μεταφ.).

γασίες μέσα στούς όργανισμούς[1]. Ἡ χημεία μὲ τὴ σειρά της, μελετώντας τὰ μόρια, ἀποκαλύπτει τὴν ἀτομική τους δομή. Ἡ μελέτη τοῦ ἀτόμου ὅμως εἶναι ἔργο τῆς φυσικῆς. Ἐὰν τώρα θέλουμε ν' ἀνακαλύψουμε τὴν πηγὴ αὐτῶν τῶν στοιχείων ποὺ μελετάει ἡ φυσική, θὰ πρέπει νὰ καταφύγουμε στὴ Γεωλογία, ποὺ μᾶς διδάσκει τὸ σχηματισμὸ τῆς γῆς καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Ἀστρονομία γιὰ τὴ σπουδὴ καὶ τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, ἀφοῦ ἡ γῆ εἶναι ἕνα μικρὸ μέρος αὐτοῦ τοῦ συστήματος.

Ἔτσι, ἐνῶ ἡ μεταφυσικὴ στέκεται ἐμπόδιο στὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο, ἡ διαλεχτικὴ στηριζόμενη στὶς ἐπιστῆμες, συντελεῖ στὴν πάρα-πέρα ἀνάπτυξή τους. Εἶναι ἀναμφισβήτητο, ὅτι ὑπάρχουν ειδικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς ἐπιστῆμες. Ἡ χημεία, ἡ βιολογία, ἡ φυσιολογία, μελετοῦν διαφορετικοὺς κλάδους, ειδικοὺς το μεῖς τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ οἱ ἐπιστῆμες στὸ σύνολό τους, ἀποτελοῦν μιὰ βασικὴ ἑνότητα, ποὺ καθρεφτίζει τὴν ἑνότητα τοῦ σύμπαντος. Ἡ πραγματικότητα ἀποτελεῖ ἕνα ἑνιαῖο σύνολον. Κι' αὐτὸ τὸ ἐκφράζει τὸ πρῶτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς.

Χωρὶς ἀμφιβολία δὲν θὰ εἶναι καθόλου ἀνώφελο νὰ καθορίσουμε καλύτερα καὶ μὲ παραδείγματα, τί εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλληλεπίδραση, αὐτὸς ὁ ἀμοιβαῖος ἀλληλοκαθορισμός.

Ἂς πάρουμε ἕνα μεταλλικὸ ἐλατήριο. Μποροῦμε νὰ τὸ ἐξετάσουμε χωριστὰ χωρὶς νὰ τὸ ἀναγάγουμε στὸ περιβάλλον του; Φυσικὰ ὄχι· καὶ τοῦτο γιατὶ ἔχει κατασκευασθεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους (κοινωνία);ἀπὸ ἕνα μέταλλο, ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὴ γῆ (φύση). Ἀλλὰ ἂς τὸ προσέξουμε ἀπὸ πιὸ κοντά. Σὲ κατάσταση ἀδρανείας, τὸ ἐλατήριό μας δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο, ξεχωρισμένο ἀπὸ τοὺς ὅρους ποὺ τὸ περιβάλλουν, ἔχει βάρος, κάποια θερμοκρασία, βρίσκεται σὲ κάποιο βαθμὸ ὀξύδωσης (σκούριασμα), κ.λ.π....

Αὐτὲς ὅμως οἱ συνθῆκες ποὺ τὸ περιβάλλουν, μποροῦν νὰ

---

(1). Δὲν ὑποστηρίζουμε, ὅτι ἡ ζωὴ ἀνάγεται σὲ χημικὲς λειτουργίες, γιατὶ αὐτὸ θὰ ἦταν μιὰ ἀντιδιαλεχτικὴ ἄποψη. Οὔτε ἐπίσης, ὅτι οἱ ψυχικὲς λειτουργίες ἑρμηνεύονται μὲ τὴν φυσιολογία. Ὑποστηρίζουμε ὅμως, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει νόηση ποὺ νὰ μὴν ἀνήκει σὲ ἕνα ὂν σκεπτόμενο, κι' ἀκόμα ὅτι δὲν ὑπάρχει ζωντανὸ ὄν, οὔτε ὀργανικὴ ζωή, χωρὶς ἕνα φυσικο-χημικὸ σύμπαν.

ἀλλάξουν ὄχι μονάχα τὴ θέση ποὺ βρίσκεται, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξωτερική του μορφή, ἀκόμα καὶ τὴ φύση του τὴν ἴδια (ὅταν σκουριάσει). Τώρα ἂς κρεμάσουμε σ' αὐτὸ τὸ ἐλατήριο ἕνα κομμάτι μολύβι. Μιὰ δύναμη φαίνεται νὰ ἐπιδρᾶ στὸ ἐλατήριο ποὺ τὸ τεντώνει. Ἡ μορφή του ἀλλάζει ὡς ἕνα ὡρισμένο σημεῖο ἀντίστασης. Τὸ βάρος ἐνεργεῖ πάνω στὸ ἐλατήριο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐλατήριο ἀνθίσταται στὸ βάρος. Ἐδῶ τὸ ἐλατήριο καὶ τὸ βάρος, ἀποτελοῦν ἕνα σύνολο, τὸ ἕνα ἐπιδρᾶ πάνω στὸ ἄλλο (ἀλληλεπίδραση), τὸ ἕνα συνδέεται ἀμοιβαῖα μὲ τὸ ἄλλο. Κι' ἀκόμα. Τὸ ἐλατήριο ἀποτελεῖται ἀπὸ μόρια, ποὺ εἶναι συνδεμένα μεταξύ τους μὲ μιὰ ὁρισμένη ἑλκτικὴ δύναμη. Πέρα ἀπὸ ἕνα ὡρισμένο βάρος, τὸ ἐλατήριο δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ τεντωθεῖ ἄλλο καὶ σπάζει. Ὁ δεσμὸς ἀνάμεσα σὲ ὡρισμένα μόρια ἔχει ὑπερνικηθεῖ. Ἔχουμε λοιπόν : Ἐλατήριο τεντωμένο, ἐλατήριο ὄχι τεντωμένο, ἐλατήριο σπασμένο. Στὶς τρεῖς αὐτὲς μορφὲς τοῦ ἐλατηρίου, ἀντιστοιχεῖ ἕνας διαφορετικὸς τύπος σύνδεσης ἀνάμεσα στὰ μόριά του. Ἐὰν πάλι τὸ ἐλατήριο θερμανθεῖ, οἱ δεσμοὶ ἀνάμεσα στὰ μόρια του, ἀλλάζουν μὲ ἄλλο τρόπο, τὴ διαστολή, ποὺ προκαλεῖ ἡ θερμότητα.

Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι, τὸ ἐλατήριο στὶς διάφορες φάσεις τῆς φυσικῆς του κατάστασης, παίρνει κάθε φορά, τέτοιες μορφές, ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὴν ἀλληλεπίδραση τῶν ἑκατομμυρίων μορίων ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι συνθεμένο. Μὰ κι' αὐτὴ ἡ ἀλληλεπίδραση καθορίζεται ἀπὸ τὶς σχέσεις τοῦ ἐλατηρίου στὸ συνολό του, πρὸς τὶς συνθῆκες ποὺ τὸ περιβάλλουν. Τὸ ἐλατήριο καὶ οἱ συνθῆκες ποὺ τὸ περιβάλλουν ἀποτελοῦν ἐπίσης ἕνα σύνολο. Ἀνάμεσά τους ὅμως ἀσκεῖται μιὰ ἀλληλεπίδραση. Ἐὰν αὐτὸ τὸ παραγνωρίσουμε, τότε τὸ σκούριασμα ἢ τὸ σπάσιμο τοῦ ἐλατηρίου μᾶς παρουσιάζονται σὰν ἀκατανόητα πράγματα. Ὁ Στάλιν ἔγραφε, ὅταν ὑπομνημάτιζε τὸ πρῶτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς :

> «Ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος θεωρεῖ, ὅτι κανένα φυσικὸ φαινόμενο δὲν μποροῦμε νὰ τὸ κατανοήσουμε, ἂν τὸ κυττάζουμε μεμονωμένα, καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ φαινόμενα ποὺ τὸ περιβάλλουν. Γιατὶ τὸ ὁποιοδήποτε φυσικὸ φαινόμενο, σὲ ὁποιοδήποτε τομέα τῆς φύσης, μπορεῖ νὰ γίνει ἀκατανόητο, ἐὰν τὸ ἐξετά-

ζουμε ἔξω ἀπὸ τοὺς ὅρους ποὺ τὸ περιβάλλουν, ἐὰν τὸ ἀποσποῦμε ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους. 'Αντίθετα κάθε φαινόμενο μποροῦμε νὰ τὸ κατανοήσουμε πέρα γιὰ πέρα καὶ νὰ τὸ ἑρμηνεύσουμε ἐὰν τὸ ἐξετάσουμε κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἀκατάλυτης σύνδεσής του μὲ τὰ ἄλλα γύρω του φαινόμενα, ἐὰν τὸ μελετήσουμε μέσα στὶς συνθῆκες ποὺ καθορίζουν καὶ τὰ ἄλλα φαινόμενα ποὺ τὸ περιβάλλουν (1).

"Ενα ἄλλο ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ παραδείγματα ἀλληλεπίδρασης εἶναι ὁ δεσμὸς ποὺ ἑνώνει τὰ ζωντανὰ ὄντα μὲ τὶς συνθῆκες ὕπαρξής τους, δηλαδὴ μὲ τὸ «περιβάλλον» τους. Τὸ φυτὸ π.χ. παίρνει ὀξυγόνο ἀπὸ τὸν ἀέρα, ἀλλὰ μὲ τὴ σειρά του τοῦ ἀποδίδει διοξείδιο τοῦ ἄνθρακα καὶ ὑδρατμούς.· Αὐτὴ ἡ ἀλληλεξάρτητη καὶ ἀλληλεπίδραση λοιπὸν ποὺ τροποποιεῖ διαδοχικὰ πότε τὸ φυτὸ καὶ πότε τὸν ἀέρα, εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πολλές, τὶς πιὸ ἁπλὲς ἀμοιβαίες ἐπιδράσεις ἀνάμεσα στὸ φυτὸ καὶ τὸ περιβάλλον του.-

Μὲ τὴ χρησιμοποίηση τῆς ἐνέργειας ποὺ τοῦ παρέχει τὸ ἡλιακὸ φῶς, τὸ φυτὸ παράγει, ἀπὸ τὰ χημικὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχει ἀντλήσει ἀπὸ τὸ ἔδαφος, διάφορες συνθέσεις ἀπὸ ὀργανικὴ ὕλη, ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν ἀνάπτυξή του. Τὴ στιγμὴ λοιπὸν ποὺ τὸ φυτὸ ἀναπτύσσεται, μεταμορφώνει ταυτόχρονα καὶ σιγὰ σιγὰ τὸ ἔδαφος καὶ συνεπῶς τοὺς ὅρους τῆς πέρα-πέρα ἀνάπτυξης τοῦ εἴδους του (τῶν ἀπογόνων του). Μὲ λίγα λόγια δηλαδή, τὸ φυτὸ δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ καὶ νὰ ὑπάρξει παρὰ μόνο σὲ σύνδεση, ἑνωμένο μὲ τὸ περιβάλλον του. 'Η ἀλληλεπίδραση λοιπὸν ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία γιὰ τὸ ξεκίνημα κάθε ἐπιστημονικῆς θεωρίας σχετικῆς μὲ τὰ ζωντανὰ ὄντα· γιατὶ εἶναι νόμος γενικός, προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὕπαρξή τους. 'Η ἐξέλιξη τῶν ζωντανῶν ὄντων ἀντανακλᾶ τὶς μεταβολὲς τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ὅρων τῆς ὕπαρξής τους. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀφετηρία, ἡ ἀρχὴ τῆς Μιτσουρινικῆς θεωρίας καὶ ἡ πηγὴ τῶν ἐπιτυχιῶν της. 'Ο Μιτσούριν(2) ποὺ εἶχε καταλάβει ὅτι τὸ ζωντανὸ ὂν καὶ τὸ περιβάλλον του, ἀποτελοῦν ἕνα ἀδιάσπαστο σύνολο,

1. Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ 'Ιστορικὸς 'Υλισμός, "Εκδ. Νέα Βιβλία», σελ. 9 (Σημ. Μεταφ.).
2. Βλέπε Φιλοσ. Λεξικὸν Ρόζενταλ Γιουντὶν ἐκδ. 'Αναγνωστίδη.

κατάφερε νὰ μεταβάλει τὰ εἴδη, ἀλλάζοντας ἁπλῶς τὸ περιβάλλον τους.

Τὸ ἴδιο καὶ ὁ μεγάλος φυσιολόγος Παβλώφ, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ θεμελιώσει τὴν θεωρία του γιὰ τὴν ἀνώτερη νευρικὴ λειτουργία καὶ δραστηριότητα, ἐὰν εἶχε ἀγνοήσει τὸν ἀκατάλυτο σύνδεσμο τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντός του. Ὁ φλοιὸς τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὄργανο, ὅπου γίνονται οἱ διεργασίες τῆς ἀλληλεπίδρασής τους. Τὸ σύνολο τοῦ ὀργανισμοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλο, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐγκέφαλος σὲ κάθε στιγμὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις τόσο τὶς παληὲς ὅσο καὶ τὶς πρόσφατες, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον ὅπως καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ὀργανισμό. Ὅλες οἱ ἀντιδράσεις ποὺ προκαλοῦνται στὸ σῶμα, π. χ. ἀπὸ μιὰ ἀσθένεια, ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴν ἀνώτερη νευρικὴ δραστηριότητα, ποὺ ρυθμίζει τὶς διάφορες λειτουργίες τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ποὺ δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τοὺς ὅρους ποὺ ἐπικρατοῦν τόσο στὸ φυσικὸ περιβάλλον ὅσο καὶ — μέσον τοῦ ἀνθρώπου — στὸ κοινωνικὸ περιβάλλον.

Αὐτὴ ἡ μεγάλη ἀρχὴ τῆς ἑνότητας καὶ τῆς ἀλληλεπίδρασης τῶν φαινομένων, ὑπῆρξε πάντα βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν πρόοδο ὅλων τῶν ἐπιστημῶν. Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε περισσότερα παραδείγματα. Θὰ πάρουμε ὅμως ἕνα ἀκόμα στὴν «τύχη» Τὴν ἀνακάλυψη τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πίεσης ἀπὸ τὸν Τοριτσέλλι (1644) : Ἐὰν ἀναποδογυρίσουμε ἕνα σωλῆνα γεμᾶτο ὑδράργυρο μέσα σὲ μιὰ λεκάνη, γεμάτη ἐπίσης μὲ ὑδράργυρο, ὁ ὑδράργυρος δὲν κατεβαίνει μέσα στὸ σωλῆνα κάτω ἀπὸ ὡρισμένο ὕψος καὶ κρατιέται πολὺ πιὸ πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ὑδράργυρου τῆς λεκάνης.

Ὅσο καιρὸ ἀπομονώναμε αὐτὸ τὸ φαινόμενο ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς ὕπαρξής του, δὲν μπορούσαμε νὰ τὸ κατανοήσουμε καὶ νὰ τὸ ἐξηγήσουμε. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ προσέξαμε ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑδραργύρου τῆς λεκάνης, στὴν ὁποία ἔχει βυθισθεῖ ὁ σωλήνας, δὲν εἶναι μεμονωμένη, ἀλλὰ βρίσκεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἀέρα τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ συσχετίσαμε αὐτὸ ποὺ γίνεται μέσα στὸ σωλῆνα μὲ τοὺς ὅρους ποὺ τὸν περιβάλλουν, δηλαδὴ μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς λεκάνης καὶ μὲ τὴν ἀτμόσφαιρα, βρήκαμε ἀμέσως τὴν ἑρμηνεία του : Ὁ ὑδράργυρος μένει μετέωρος

στὸ σωλῆνα γιατὶ ἡ ἀτμόσφαιρα ἀσκεῖ πίεση πάνω στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ὑδραργύρου ποὺ περιέχει ἡ λεκάνη. Ὁ σωλήνας, ἔλεγε ὁ Τορρικέλλι, πρέπει νὰ θεωρεῖται, σὰν νὰ βρίσκεται στὸ βάθος τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ἀτμόσφαιρας.

Δὲν μποροῦμε λοιπὸν νὰ ἐπιτυγχάνουμε ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις, ὅταν ἀγνοοῦμε, ὅταν δὲν παίρνουμε ὑπ' ὄψη τὸν πρῶτο νόμο τῆς διαλεχτικῆς μεθόδου, ἐὰν δηλαδὴ ἀποσπᾶμε τὰ φαινόμενα ποὺ μελετοῦμε ἀπὸ τὶς συνθῆκες ποὺ τὰ περιβάλλουν.

IV. ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ἡ μεταφυσικὴ δὲν ἀπομονώνει μόνο τὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὸ ἴδιο κάνει καὶ στὰ κοινωνικὰ φαινόμενα. Ἡ οἰκονομικὴ πραγματικότητα, ἡ κοινωνικὴ ζωή, ἡ πολιτικὴ ζωὴ καὶ τόσοι ἄλλοι διαφορετικοὶ τομεῖς, μελετῶνται μεμονομένα ἀπ' αὐτήν. Ὅταν δὲ ἡ μεταφυσικὴ καταπιάνεται μὲ ἕναν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τομεῖς, ὑψώνει χίλιους δυὸ φραγμούς. Κι' αὐτὸ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα κάτι σὰν καὶ τοῦτο: «Ἡ Ἀμερικάνικη κυβέρνηση λένε, ἐκτέλεσε στὴν ἠλεκτρικὴ καρέκλα τοὺς ἀθώους Ρόζενμπεργ.... αὐτὸ εἶναι μωρία, κάτι χωρὶς νόημα». Ὁ διαλεχτικὸς ὅμως ἀπαντᾶ σ' αὐτό: Δὲν εἶναι ἔτσι· δὲν εἶναι τόσο ἁπλὸ τὸ πρᾶγμα. Ἡ ἐκτέλεση αὐτὴ ἔχει κάποιο νόημα, κάποιο σκοπό. Σ' αὐτὴν τὴν ἐκτέλεση καθρεφτίζονται ὅλες οἱ τάσεις τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀμερικανῶν, δηλαδή, ἡ πολιτικὴ τοῦ πολέμου, ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ψευτιὰ καὶ τὸν τρόμο.

Γιὰ τὸν μεταφυσικό, ἡ ἱστορία τῶν κοινωνιῶν εἶναι κάτι τὸ ἀκατανόητο. Εἶναι ἕνα χάος ἀπὸ συμπτώσεις (δηλαδὴ ἀπὸ φαινόμενα χωρὶς αἰτία), καὶ τυχαῖα γεγονότα ἀκατάληπτα. Ὑπάρχουν φιλόσοφοι (ὅπως π. χ. ὁ Ἀλμπὲρ Καμύς), ποὺ βεβαιώνουν ὅτι ἡ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ἀκατανόητη. Ἡ φιλοσοφία αὐτὴ εἶναι χρήσιμη γιὰ ὅλους ἐκείνους ποὺ ἀπεργάζονται καταστροφές. Ὁ διαλεχτικὸς ὅμως ξέρει, ὅτι μέσα στὴν κοινωνία, ὅπως καὶ μέσα στὴ φύση, τὸ κάθε τι εἶναι ἀλληλένδετο. Ἐὰν π. χ. ἡ ἐκπαίδευση ἔχει πάρει τὸν κατήφορο, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται στὴν ἀπειρία τῶν

κυβερνώντων, ἀλλὰ στὸ ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ πολέμου ποὺ αὐτοὶ ἀκολουθοῦν, θυσιάζει ἀναγκαστικὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα, καὶ ὅπως εἶπε ὁ Aragon, στὸ ὅτι οἱ κυβερνῶντες φροντίζουν νὰ ἐπιταχύνουν τὴν πορεία μας πρὸς τὸν θάνατο ἀντὶ νὰ μᾶς δώσουν τὰ μέσα νὰ πορευτοῦμε πρὸς τὴ ζωή. «Τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοπικὲς καὶ χρονικὲς συνθῆκες».· Ἡ διαλεχτικὴ κατωρθώνει νὰ κατανοεῖ καὶ νὰ ἐξηγεῖ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, γιατὶ τὰ συσχετίζει μὲ τοὺς ἱστορικοὺς ὅρους ποὺ τὰ γέννησαν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρτιέται, καὶ τῶν ὁποίων ὑφίσταται τὴν ἐπίδραση.

Ὁ μεταφυσικὸς ἀπομονώνει τὰ φαινόμενα καὶ τὰ πράγματα ἀπὸ τὴ ζωή, καὶ δὲν λογαριάζει τὶς τοπικὲς καὶ χρονικὲς συνθῆκες ὕπαρξής τους.

Ἔτσι μερικοὶ καλόπιστοι, πιστεύουν ὅτι τὸ Γαλλικὸ προλεταριάτο, ποὺ κατευθυνόταν ἀπὸ τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα, ἦταν τὸ 1944 σὲ θέση νὰ καταλάβει τὴν ἐξουσία καὶ ὅτι, μιὰ καὶ δὲν πραγματοποίησε τότε τὴν κατάληψή της, ἔχασε ὁριστικὰ τὴν εὐκαιρία.· Ὅσο κι' ἂν μὲ πρώτη ματιὰ φαίνεται γοητευτικὴ αὐτὴ ἡ ἐχτίμηση τῆς κατάστασης, εἶναι ἐν τούτοις λαθεμένη, γιατὶ ξεχωρίζει αὐθαίρετα ἀπὸ τὸ σύνολο μιὰν ἄποψη, ποὺ δὲν ἔχει νόημα παρὰ μόνο ἂν συσχετισθεῖ μὲ τὸ σύνολο. Ἂς τὴ δοῦμε ὅμως ἀπὸ πιὸ κοντά.

Τὸ σφάλμα αὐτῆς τῆς ἐκτίμησης κατ' ἀρχὴν ξεκινάει ἀπὸ τὸ ποιὸν χαραχτῆρα καὶ ποιὸν σκοπὸ δίνουμε στὴν ἐθνικὴ ἀντίσταση. Βέβαια, ἡ μεγαλύτερη δύναμη τῆς ἀντίστασης στάθηκε ἡ ἐργατικὴ τάξη, ποὺ διευθυνόταν ἀπὸ τὸ πιὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα, τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα. Ἀλλὰ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς Ἀντίστασης, δὲν ἦταν ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση ἀλλὰ ἡ ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας καὶ ἡ συντριβὴ τοῦ φασισμοῦ. Ἕνας τέτοιος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἕνωσε ὅλες τὶς πολιτικὲς παρατάξεις, σὲ σημεῖο ὥστε νὰ ἀποσπάσει ἕνα μέρος τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπὸ τὴ κυβέρνηση τοῦ Βισύ. Ἔτσι ἡ Ἀντίσταση μπόρεσε νὰ πάρει τὶς πιὸ διαφορετικὲς μορφές: ἔνοπλος ἀγώνας, ἐργατικὲς ἀπεργίες, γυναικεῖες ἐκδηλώσεις στὶς ἀγορές, ἄρνηση ἀπὸ μέρους τῶν χωρικῶν νὰ παραδίνουν τὰ προϊόντα τους, σαμποτάζ (ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους) τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ τῆς κυβέρνησης τοῦ Βισύ, πάλη τῶν νέων, τῶν δασκάλων, τῶν σοφῶν, ἐνάντια στὸ Χιτλερικὸ φασισμὸ καὶ σκοταδισμό, κλπ, κλπ.

Ἡ ἀντίσταση στάθηκε μιὰ μεγάλη ἐθνικὴ ἐποποιΐα. Αὐτὸ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμά της. Ἡ ἀξία τῶν Γάλλων κομμουνιστῶν στάθηκε στὸ ὅτι συνέλαβαν τὴν κατάσταση στὸ σύνολό της. Ἐργάστηκαν λοιπὸν γιὰ τὴν σύμπτυξη ἑνὸς ὅσο τὸ δυνατὸν πιὸ πλατιοῦ ἐθνικοῦ μετώπου στὴν πάλη ἐνάντια στὸν Χίτλερ καὶ τὶς παραφυάδες του καὶ δὲν ἐπέτρεψαν νὰ ἐκφυλλισθεῖ ἡ Ἀντίσταση τοῦ ἔθνους σὲ μιὰ αἵρεση, ξεκομμένη ἀπὸ τὶς πλατειὲς μάζες τοῦ λαοῦ μας. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἔγινε κατωρθωτὴ ἡ ἐξέγερση τοῦ ἔθνους στὰ 1944 ἐνάντια στὸν ἐχθρὸ ποὺ ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀπομονωνόταν.

Τί θὰ γινόταν ἐκείνη τὴ στιγμή, ἂν τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα δοκίμαζε νὰ «κάμει ἐπανάσταση γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ σοσιαλισμοῦ»; Ἐὰν δηλαδὴ στὰ 1944, ἐποχὴ ποὺ συνεχιζόταν ὁ πόλεμος ἐνάντια στὸν Χίτλερ, οἱ κομμουνιστὲς εἶχαν πεῖ: «Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ ἐλευθερώσουμε τὴ Γαλλία καὶ τὸν κόσμο ἀπὸ τὸ ναζισμό, ἀλλὰ νὰ πραγματοποιήσουμε τὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση», θὰ βλέπαμε νὰ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ μέτωπο ποὺ κορμός του ἦταν ἡ ἐργατικὴ τάξη, ἑκατομμύρια Γάλλων ἀπὸ ἄλλες τάξεις ποὺ ἐνῶ, μαζὺ μὲ τοὺς κομμουνιστὲς πολεμοῦσαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας, δὲν ἦσαν ὅμως καθόλου διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξουν μιὰ ἐπαναστατικὴ κίνηση αὐτῆς τῆς μορφῆς. Οἱ Χιτλερικοὶ καὶ οἱ συνεργάτες τους, δηλαδὴ οἱ ἀντιδραστικοὶ τοῦ Βισύ θὰ πανηγύριζαν. Ἀπομονωμένη τότε ἡ ἐργατικὴ τάξη, θὰ ἔχανε τὴ διεύθυνση τῆς Ἀντίστασης, διεύθυνση ποὺ κερδήθηκε μὲ πολὺ σκληρὲς θυσίες καὶ ὁ δρόμος τῆς δικτατορίας θὰ ἀνοιγόταν ἔτσι πλατειὰ γιὰ τὸν ντὲ Γκώλ, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀμερικανικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Ἀμερικανικὸς στρατὸς—κι' αὐτὸ εἶναι τὸ δεύτερο σημεῖο ποὺ πρέπει νὰ φέρουμε στὸ φῶς—ἀποφάσισε καὶ πραγματοποίησε τὴν ἀπόβαση στὴν Εὐρώπη, μόνο γιατὶ οἱ νίκες τοῦ σοβιετικοῦ στρατοῦ ἔκαναν αὐτὸ τὸ δεύτερο μέτωπο στὴν Εὐρώπη ἀναπόφευχτο, γιατὶ ἡ Ἀμερικανικὴ ἡγεσία, εἶχε τὴν ὑστεροβουλία νὰ ἐμποδίσει τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ἥττας τοῦ Χίτλερ ἀπὸ τὸν κομμουνισμό, στὶς χῶρες ποὺ ὡς τότε εἶχε καταλάβει ἡ Βερμάχτ (ὁ Γερμανικὸς στρατός).

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἐργατικὴ τάξη, παραγνωρίζοντας αὐτοὺς τοὺς

ἀντικειμενικοὺς ὅρους, εἶχε ρίξει τὸ σύνθημα τῆς κατάληψης τῆς ἐξουσίας, ὁ λαὸς θὰ εἶχε βουτηχτεῖ στὸ αἷμα. Ὁ Ἀμερικανικὸς στρατὸς θὰ ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ στιγμὴ τὸ χαραχτῆρα τοῦ στρατοῦ κατοχῆς ποὺ ἔχει σήμερα. Καὶ ἡ καταστολὴ τῆς ἐπανάστασης θὰ γινόταν μὲ τὴ συνενοχὴ τῶν ναζί, ποὺ θὰ ξαναγύριζαν γιὰ ἕνα νέο Oradours.*. Ἡ μήπως ἡ ἐλπίδα τῆς Χιτλερικῆς Γερμανίας, δηλαδὴ τῆς μεγαλοαστικῆς τάξης τῆς Γερμανίας, (οἱ Κρούπ π. χ. ποὺ εἶχαν ἀμέσως ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανοὺς) δὲν ἦταν ἡ διάσπαση τῆς συμμαχίας τῶν τριῶν μεγάλων ; Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ εἶχε ἀναστηθεῖ τὸ σύμφωνο τοῦ Μονάχου, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ, ἀκόμα ἀπὸ τὰ 1944, ἡ Ἱερὴ Συμμαχία τῶν ἀντιδραστικῶν ἀστικῶν τάξεων, στὶς διάφορες χῶρες, ἐνάντια στὴ χώρα τοῦ Σοσιαλισμοῦ, ἐνάντια στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ποὺ εἶχε παίξει τὸν ἀποφασιστικότερο ρόλο στὴν ἀπελευθέρωση τῶν λαῶν. Κάθε ὠφέλεια ἀπὸ τὶς προσπάθειες καὶ τοὺς κόπους τεσσάρων ἐτῶν πολέμου θὰ πνιγότανε στὸ αἷμα τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ.

Ἀντίθετα, ἦταν σύμφωνο μὲ τὸ σύνολο τῶν «συνθηκῶν» ποὺ ἐπικρατοῦσαν τότε, νὰ διεκδικήσουμε, ὅπως ἄλλωστεκαὶ ἔκαναν οἱ κομμουνιστές, τὸ ξεκαθάρισμα τοῦ φασισμοῦ, καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας. Μιὰ διεκδίκηση ἀποδεχτὴ ἀπὸ τὶς πλατειὲς μᾶζες τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, πραγματοποιήσιμη καὶ προοδευτική, ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ἐπέτρεπε νὰ χάνουμε ἕνα μεγάλο βῆμα πρὸς τὰ μπρός. Ἡ ἐργατικὴ τάξη πραγματικὰ βρίσκει στὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς Δημοκρατίας, τοὺς πιὸ εὐνοϊκοὺς ὅρους γιὰ τὴν ταξική της πάλη. Κι' ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐργατικοῦ Γαλλικοῦ κινήματος στοὺς μῆνες ποὺ ἀκολούθησαν τὴν ἀπελευθέρωση, μιὰ πρόοδος ποὺ ἔφερε τοὺς κομμουνιστὲς στὴν Κυβέρνηση καὶ στὸ λαό μας τὴν οἰκονομική του ἀναγέννηση, τὴν ἄνοδο τοῦ βιοτικοῦ του ἐπιπέδου, τὴν κοινωνική του ἀσφάλιση, τὶς ἐθνικοποιήσεις, τὶς ἐπιτροπὲς τῶν ἐπιχειρήσεων, ἕνα σύνταγμα δημοκρατικό, τὸ δικαίωμα ψήφου καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν καὶ νὰ ἐκλέγονται οἱ γυναῖκες, τὸν καταστατικὸ χάρτη τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων κλπ.... Ἔτσι ἡ ἐργατικὴ τάξη μπόρεσε νὰ

* Ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ ἔχει ὑπ' ὄψη του ὅτι τὸ βιβλίο, ποὺ κρατάει, ἐκδόθηκε στὰ 1954, καὶ ποὺ τότε οἱ συνθῆκες στη Γαλλία ἦσαν διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς σημερινές. (Σημ. Μεταφ.).

βρεθεῖ, στὰ 1944, ἀνάμεσα σὲ εὐνοϊκότερους ὅρους πάλης γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἀντεπίθεση τῶν δυνάμεων τῆς ἀντίδρασης.

Ἀπὸ διεθνῆ ἄποψη, ἡ διατήρηση τῆς συμμαχίας τῶν μεγάλων ἐνάντια στὴν Χιτλερικὴ Γερμανία, ἐπέτρεψε τὴ συντριβὴ τῆς Βερμάχτ, τὴν ἵδρυση τοῦ Ο.Η.Ε., καὶ τὴν συνομολόγηση τῶν συμφωνιῶν τοῦ Πότσδαμ, κτλ., ποὺ ἀργότερα θὰ ἔφραζαν τὸν δρόμο τοῦ Ἀμερικανικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ καὶ διευκόλυναν τὸ δρόμο στὶς νέες λαϊκὲς δημοκρατίες τῆς Εὐρώπης. πρᾶγμα πολὺ σημαντικό. Αὐτὲς λοιπὸν οἱ μεγάλες ἐπιτυχίες, ποὺ μιὰ τυχοδιωκτικὴ πολιτικὴ τῶν Γάλλων κομμουνιστῶν στὰ 1944 θὰ τὶς εἶχε ἐξαφανίσει, ἔχουν ἀντίθετα σοβαρὰ ἐξασθενίσει τὰ Διεθνῆ Καπιταλισμό.

Πρέπει λοιπὸν, νὰ ἐξετάζουμε πάντοτε τὸ ἐργατικὸ κίνημα μιᾶς χώρας ὄχι χωριστὰ καὶ μεμονωμένα ἀπ' τὶς ἄλλες χῶρες, ἀλλὰ σὲ σχέση μὲ τὸ σύνολο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σ' ὅλες τὶς χῶρες.

Θὰ μπορούσαμε ν' ἀναφέρουμε καὶ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα ποὺ δείχνουν, τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξετάζουμε τὰ γεγονότα μέσα στὴν ἀλληλεπίδρασή τους καὶ στὴ συνολικότητά τους καὶ νὰ μὴ ξεχωρίζουμε ποτὲ ἕνα γεγονὸς ἀπὸ τὶς συνθῆκες ποὺ τὸ περιβάλλουν. Θὰ περιοριστοῦμε ὅμως μόνο σὲ ἕνα : Τὸ νὰ διεκδικοῦμε ἐμεῖς τὴν ἀστικὴ δημοκρατία ἀπέναντι στὸν φασισμό, εἶναι μιὰ διεκδίκηση πέρα γιὰ πέρα σωστὴ καὶ κατάλληλη, ποὺ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὶς σημερινὲς ἐπιδιώξεις τῆς Γαλλικῆς ἀστικῆς τάξης. Εἶναι τὸ πιὸ κατάλληλο αἴτημα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουμε τὴν πλατειὰ συσπείρωση τοῦ λαοῦ γύρω ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη καὶ ἐνάντια στὸν βασικό μας ἐχθρό,-δηλαδὴ τὴν ἀντιδραστικὴ μερίδα τῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ δὲν βλέπει ἄλλο τρόπο ἐπιβίωσης ἀπὸ τὸ νὰ καταστρατηγεῖ τοὺς νόμους ποὺ ἡ ἴδια ἔφτιασε. Ἀλλὰ τὸ νὰ συστήσουμε καὶ στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση τὴν ἴδια διεκδίκηση εἶναι μιὰ ἀνοησία. Γιατί ; Διότι ἐὰν ἡ ἀστικὴ Δημοκρατία ἀποτελεῖ μιὰ πρόοδο σὲ σύγκριση μὲ τὸ φασισμό, ἡ Σοβιετικὴ Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατία (ποὺ παραχωρεῖ στοὺς ἐργαζομένους τὴν ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς) ἀποτελεῖ ἐπίσης μιὰ ἀποφασιστικὴ πρόοδο σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀστικὴ δημοκρατία. Ἔτσι αὐτὸ ποὺ γιὰ μᾶς εἶναι ἕνα βῆμα πρὸς τὰ μπρός, θὰ ἦτανε ἕνα βῆμα πρὸς τὰ πίσω γιὰ τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση.

Ὁ μεταφυσικὸς παραγνωρίζει τελείως τὶς τοπικὲς καὶ χρονικὲς συνθῆκες. Ἀπομονώνει δηλαδὴ τὴ Δημοκρατία ἀπὸ τοὺς ὅρους της. Δὲν ξεχωρίζει τὴν ἀστικὴ Δημοκρατία ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ κι' ὅπως δὲν γνωρίζει ἄλλη μορφὴ Δημοκρατίας ἔξω ἀπὸ τὴν ἀστική, ταυτίζει τὴν Σοβιετικὴ μὲ τὴν ἀστική. Κατηγορεῖ τὸ Σοβιετικὸ Κράτος ὅτι δὲν ἐπιτρέπει τὴ Δημοκρατία. Καὶ ἔχει δίκηο. Στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση δὲν ὑπάρχει ἀστικὴ Δημοκρατία. Μὲ τὴν κατάργηση τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐκμετάλευσης, δημιουργήθηκε μιὰ καινούργια μορφὴ δημοκρατίας, ὅπου ὅλη ἡ ἐξουσία ἀνήκει στοὺς ἐργαζομένους. Ὁ μεταφυσικὸς μὲ λίγα λόγια χωρίζει, ἀπομονώνει τὴν πολιτικὴ μορφὴ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἱστορικῶν ὅρων ποὺ τὴ γέννησαν καὶ ποὺ εἶναι οἱ μόνοι ποὺ τὴν ἑρμηνεύουν. Ὁ διαλεχτικὸς ἐρευνητής, ἀντίθετα, συνδυάζει ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὅρους καὶ προσπαθεῖ νὰ τοὺς βρεῖ.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Οὔτε ἡ φύση λοιπὸν οὔτε ἡ κοινωνία εἶναι χάος ἀκατανόητο. Κάθε μορφὴ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, συνδέεται μὲ δεσμοὺς ἀναγκαίους καὶ ἀμοιβαίους μὲ τὶς ἄλλες μορφές. Αὐτὸς ὁ διαλεχτικὸς νόμος ἔχει τεράστια πρακτικὴ σπουδαιότητα. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκτιμοῦμε πάντα μιὰ κατάσταση, ἕνα γεγονός, μιὰ τάση, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν ὅρων ποὺ τὴ γεννοῦν καὶ ποὺ τὴν ἑρμηνεύουν. πρέπει πάντα νὰ ἀντιλαμβανόμαστε αὐτὸ ποὺ εἶναι δυνατὸ καὶ αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι δυνατό.

«Δὲν πρέπει νὰ παίρνει κανεὶς τὶς ἐπιθυμίες του γιὰ πραγματικότητες . . . . Γιὰ ἕνα ἐπαναστάτη λοιπόν, τὸ πρῶτο ζήτημα ποὺ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσει, εἶναι νὰ ἐξακριβώσει τὰ γεγονότα σ' ὅλη τους τὴν ἔκταση ὅπως εἶναι στὴν πραγματικότητα. . . . Ἐκτιμῶ ἐκεῖνον ποὺ ὅταν σὲ μιὰ δοσμένη κατάσταση παίρνει μιὰ συγκεκριμένη ἀπόφαση καὶ ἀλλάζει μὲ θάρρος τὴν ἀπόφασή του αὐτὴ ὅταν ἡ κατάσταση μεταβληθεῖ. Δίνουμε τὸ σῆμα τῆς ὑποχώρησης ὅταν οἱ προϋποθέσεις

τῆς ἐπιτυχίας μας δὲν φαίνονται ἀρκετὰ εὐνοϊκές. Καὶ ἀντίθετα, ριχνόμαστε ἀδίσταχτα στὴ μάχη, ὅταν οἱ πιθανότητες ἐπιτυχίας μας εἶναι ἀρκετὰ μεγάλες, ὥστε νὰ ἐπιτρέπουν τὴν προώθηση τῶν σκοπῶν μας. Ὁπωσδήποτε δὲν μποροῦμε νὰ βασιστοῦμε σὲ μιὰ μόνο λύση, σὲ μιὰ διατύπωση ἢ σὲ μιὰ ἀπόφαση. Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ προσκολούμεθα σὲ μιὰ μόνο ἄποψη καὶ νὰ διακινδυνεύουμαι τὸ κίνημα μας (1).

Τὸ νὰ ξεχνᾶμε τοὺς ὅρους τῆς δράσης, αὐτὸ εἶναι δογματισμός.

Εὔκολα λοιπὸν γίνεται κατανοητὸ ὅτι, ὅταν τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριᾶτο ἔχει κάθε συμφέρον νὰ τηρεῖ καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν πρῶτο νόμο τῆς διαλεχτικῆς, ἡ ἀστικὴ τάξη εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ προσπαθεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ τὸν ξεχάσουμε, γιατὶ τὰ συμφέροντά της ὑπονομεύονται ἀπ' αὐτὸν τὸ νόμο. Σ' αὐτοὺς ποὺ καταγγέλουν τὴν κοινωνικὴ ἀδικία, ἡ ἀστικὴ τάξη ἀπαντᾶ : «Αὐτὸ εἶναι μιὰ προσωρινὴ ἀτέλεια ποὺ μὲ τὸν καιρὸ θὰ διορθωθεῖ». Τὸ ἴδιο, ἡ ἀστικὴ τάξη παρουσιάζει τὶς οἰκονομικὲς κρίσεις, σὰν φαινόμενα ἐπιφανειακὰ καὶ παροδικά. Ἡ διαλεχτικὴ ἐπιστήμη ὅμως ἀπαντᾶ : Ἡ κοινωνικὴ ἀδικία καὶ οἱ οἰκονομικὲς κρίσεις εἶναι ἀναγκαῖα ἀποτελέσματα τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος. Οἱ ἀστοὶ φιλόσοφοι λατρεύουν σὰν εἴδωλο τὴ μεταφυσική, ποὺ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ἀντικρύζουν ἀποσπασματικὰ τὴν πραγματικότητα καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ τὴν παραμορφώνουν πρὸς χάρη τῶν συμφερόντων τῆς ἐκμεταλλεύτριας μεγαλοαστικῆς τάξης. Μόλις ἡ σκέψη μας πιάσει τὴν πραγματικότητα στὸ σύνολό της, ἐκεῖνοι διαμαρτύρονται. Ἡ φιλοσοφία εἶναι γι' αὐτοὺς μιὰ ἀρχειοθήκη, ὅπου κάθε ἔννοια ἔχει τὴ δική της θέση : Ἐδῶ ἡ νόηση, ἐκεῖ ἡ ὕλη. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος, ἐκεῖ ἡ κοινωνία κ.τ.λ. Ἀντίθετα ἡ διαλεχτικὴ διδάσκει ὅτι ὅλα εἶναι ἀλληλένδετα μὲ τὸ σύνολο. Καὶ συνεπῶς καμμιὰ προσπάθεια δὲν εἶναι ἀνώφελη γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ. Ὁ μαχητὴς π. χ.

1. Μωρὶς Τορέζ : Λόγος στὸ τρίτο συνέδριο τῆς ἑνιαίας ὁμοσπονδίας ἐργατῶν ὑπεδάφους. Δημοσιεύτηκε στὰ Fils du Peuple, σελ. 43 Paris 1949.

τῆς εἰρήνης, ξέρει ὅτι ὁ πόλεμος δὲν εἶναι μοιραῖος, ὅτι κάθε ἐνέργεια ἐνάντια στὸν πόλεμο εἶναι μιὰ ἐνέργεια ποὺ βαραίνει, ποὺ προετοιμάζει τὴν ἐμπέδωση τῆς εἰρήνης.

Νὰ γιατί, ὁπλισμένος μὲ τὴ διαλεχτική, ὁ ἐπαναστάτης μαχητὴς ἔχει ὑψηλὴ συνείδηση τῶν εὐθυνῶν του. Δὲν ρίχνει τίποτε στὴν τύχη, καὶ ἐκτιμᾶ κάθε προσπάθεια σύμφωνα μὲ τὴν ἀξία της. Ἡ ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας σὰν ἑνιαίου συνόλου, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ βλέπουμε μακρυὰ καὶ μᾶς ἐφοδιάζει μὲ θάρρος ἀδάμαστο, σὲ τόσο ὑψηλὸ σημεῖο ὥστε ὁ διαλεχτικὸς φιλόσοφος, V. Feldmann, ὅταν τὸν πυροβολοῦσαν οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες νὰ βρίσκει τὴ δύναμη νὰ τοὺς φωνάζει πρὶν νὰ πέσει: «Ἠλίθιοι καὶ γιὰ σᾶς πεθαίνω». Καὶ εἶχε δίκηο. Γιατὶ πάλευε καὶ γιὰ τὸ Γερμανικὸ λαὸ ὅσο καὶ γιὰ τὸ Γαλλικό. Γιατὶ τὸ κάθε τὶ στὸν κόσμο —ὅπως στὴν περίπτωσή μας οἱ λαοὶ— εἶναι ἀλληλένδετο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ
ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΝΤΑΙ

(ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΔΙΑΚΟΠΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ)

I. ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ Fontenelle διηγεῖται τὴν ἱστορία ἑνὸς τριαντάφυλλου ποὺ πίστευε, ὅτι ὁ κηπουρὸς ἦταν αἰώνιος. Γιατί ; Διότι ὅσο μποροῦσε νὰ θυμᾶται ἕνα τριαντάφυλλο, δὲν εἶχε ἰδεῖ ποτὲ κανένα ἄλλον κηπουρὸ στὸ κῆπο. Ἔτσι ἀκριβῶς σκέφτεται καὶ ὁ μεταφυσικός. Ἀρνεῖται τὴ μεταβολή.

Ἡ πεῖρα ὅμως μᾶς διδάσκει, ὅτι οἱ κηπουροὶ εἶναι περαστικοί, ὅπως καὶ τὰ ρόδα. Βέβαια ὑπάρχουν πράγματα ποὺ ἀλλάζουν πολὺ πιὸ ἀργὰ ἀπὸ ἕνα ρόδο ἢ ἕνα κηπουρὸ κι' ἀπ' αὐτὸ συμπεραίνει ὁ μεταφυσικός, ὅτι τὰ πράγματα αὐτὰ εἶναι ἀμετάβλητα, αἰώνια.. Αὐτὴ τὴν αἰώνια σταθερότητα, αὐτὴ τὴ φαινομενική τους ἀκινησία, ὁ μεταφυσικὸς τὴν κάνει ἀπόλυτη ἀρχή, νόμο αἰώνιο, στέκεται μόνο στὴν ἄποψη ἐκείνη ποὺ κάνει τὰ πράγματα νὰ φαίνονται ὅτι δὲν ἀλλάζουν. Λέει : ἕνα ρόδο εἶναι ρόδο, ἕνας κηπουρὸς εἶναι ἕνας κηπουρός.

Ἡ διαλεχτικὴ δὲν στέκεται στὴν ἄποψη τῆς φαινομενικῆς τους ἀκινησίας ἀλλὰ ψάχνει βαθύτερα, ἀναζητεῖ καὶ βρίσκει τὴν κίνησή τους. Ἡ διαλεχτικὴ λέει : Τὸ ρόδο ἦταν ἕνα μπουμπούκι προτοῦ νὰ γίνει ρόδο ἀλλὰ καὶ τὸ ρόδο ἀλλάζει ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα, κι' ἂς μὴ τὸ βλέπει τὸ μάτι μας. Τὸ ρόδο θὰ φυλλορροήσει ἀναπόφευχτα, κι' ἀπὸ τ' ἄλλα μπουμπούκια θὰ γεννηθοῦν ἄλλα ρόδα ποὺ κι' αὐτὰ θὰ φυλλορροήσουν μὲ τὴ σειρά τους.

Θὰ μπορούσαμε ἀκόμα νὰ πάρουμε ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ χίλια ἄλλα παραδείγματα, ποὺ ἀποδείχνουν ὅτι τὰ πάντα στὸν κόσμο βρίσκονται σὲ κίνηση, ὅτι τὸ κάθε τι μεταμορφώνεται, ἀλλάζει.

Αὐτὸ τὸ μῆλο ποὺ βρίσκεται πάνω στὸ τραπέζι, φαίνεται ἀκίνητο. Ἀλλὰ ἡ διαλεχτικὴ λέει : καὶ ὅμως αὐτὸ τὸ μῆλο βρίσκεται σὲ κίνηση, ἀλλάζει· μέσα σὲ δέκα μέρες δὲν θὰ εἶναι πιὰ αὐτὸ ποὺ εἶναι σήμερα. Ἦτανε ἄνθος κάποτε καὶ ἔγινε πράσινο μῆλο καὶ μὲ τὸν καιρὸ θὰ ἀποσυντεθεῖ καὶ θὰ ἐλευθερώσει τοὺς σπόρους του. Ὅταν αὐτοὺς τοὺς σπόρους τοὺς ρίξουμε στὸν κῆπο θὰ δώσουν ἕνα δένδρο ἀπ' ὅπου θὰ πάρουμε πολλὰ μῆλα. Εἴχαμε ἕνα μῆλο στὴν ἀρχὴ καὶ τώρα ἔχουμε ἄφθονα μῆλα ποὺ προήλθαν ἀπὸ τὸ ἕνα μῆλο. Ἀποδείχνεται λοιπὸν ὅτι, τὸ σύμπαν, παρὰ τὸ ὅτι φαίνεται πὼς ἐπαναλαμβάνεται, εἶναι ἀνεπανάληπτο.

Παρ' ὅλα αὐτὰ πολλοὶ ἄνθρωποι λένε, ὅπως λέει καὶ τὸ ρόδο τοῦ Fontenelle : «οὐδὲν καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον», ἢ «θὰ ὑπάρχουν πάντα φτωχοὶ καὶ πλούσιοι» ἢ «θὰ ὑπάρχουν πάντα ἐκμεταλλευτὲς καὶ ἐκμεταλλευόμενοι», ἢ ὅτι «ὁ πόλεμος γίνεται ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» κ.λ.π. Τίποτε δὲν εἶναι πιὸ ἀπατηλὸ ἀπ' αὐτὴ τὴν ψευτοσοφία, καὶ τίποτε πιὸ ἐπικίνδυνο, γιατὶ ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὴν παθητικότητα, στὴν ἀδυναμία καὶ στὴν ἐγκαρτέρηση. Ἀντίθετα ὁ διαλεχτικὸς γνωρίζει ὅτι, ἡ ἀλλαγὴ εἶναι μιὰ ἰδιότητα συμφυὴς μὲ τὰ πράγματα. Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ δεύτερο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς. Ἡ ἀλλαγὴ δηλαδὴ εἶναι νόμος καθολικός, ἡ ἐξέλιξη εἶναι ἀδιάκοπη.

ΙΙ. ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ

«Ἀντίθετα ἀπὸ τὴ μεταφυσική, ἡ διαλεχτικὴ δὲν παρατηρεῖ τὴν φύση σὰν μιὰ κατάσταση ἠρεμίας καὶ ἀκινησίας, σὰν κάτι ποὺ λιμνάζει καὶ δὲν μεταβάλλεται, ἀλλὰ σὰν μιὰ κατάσταση ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση καὶ σὲ διαρκὴ ἀλλαγή, σὲ ἀδιάκοπη ἀνανέωση καὶ ἐξέλιξη, μέσα στὴν ὁποία πάντοτε κάτι γεννιέται καὶ ἀναπτύσσεται, κάτι

καταστρέφεται καὶ ἐξαφανίζεται. Γι' αὐτὸ ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος ἀπαιτεῖ νὰ ἐξετάζουμε τὰ φαινόμενα, ὄχι μονάχα ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν ἀμοιβαίων τους σχέσεων, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀλληλεπίδρασής τους καὶ τοῦ ἀλληλοκαθορισμοῦ τους ἀλλὰ ἐπίσης κι' ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς κίνησής τους, τῆς μεταβολῆς τους, τῆς ἐξέλιξής τους, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς γέννησης καὶ ἐξαφάνισής τους» (1).

Εἴδαμε ὅτι τὸ καθετὶ στὸν κόσμο συνδέεται μὲ ὅλα τ' ἄλλα (αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς).

'Αλλὰ ἂν τὸ πραγματικὸ σύμπαν, ἔχει τὸ χαραχτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ἑνότητας, ἔχει ἐπίσης καὶ τὸ γνώρισμα τῆς κίνησης. 'Η κίνηση δὲν εἶναι μιὰ δευτερεύουσα ἄποψη τῆς πραγματικότητας. Γιατὶ ἁπλῶς δὲν ὑπάρχει φύση, ἀλλὰ φύση σὲ κίνηση. 'Επίσης δὲν ὑπάρχει κοινωνία, ἀλλὰ κοινωνία ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση. Πραγματικότητα θὰ πεῖ κίνηση, ἐξέλιξη. Κίνηση καὶ ἐξέλιξη τόσο στὴν φύση ὅσο καὶ στὴν κοινωνία.

III. ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΦΥΣΗ

«'Η κίνηση μὲ τὴν πιὸ πλατειά της ἔννοια, εἶναι ὁ τρόπος ὕπαρξης τῆς ὕλης, εἶναι μιὰ ἰδιότητα τῆς ὕλης, σύμφυτη μ' αὐτὴν καὶ περιλαμβάνει ὅλες τὶς ἀλλαγὲς καὶ ὅλες τὶς ἐξελίξεις ποὺ συντελοῦνται μέσα στὸ σύμπαν, ἀπὸ τὴν ἁπλῆ ἀλλαγὴ θέσης μέσα στὸ διάστημα, μέχρι τὴν λειτουργία τῆς σκέψης (2)».

'Ο Ντεκάρτ εἶχε ἤδη διαπιστώσει, ὅτι ἡ ἀκινησία εἶναι κάτι σχετικὸ ἀναφορικὰ μὲ τὴν κίνηση. 'Εὰν κάθομαι στὴν πρύμη ἑνὸς πλοίου ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπ' τὸ ἀκρογιάλι, ἐγὼ εἶμαι ἀκίνητος σχετικὰ μὲ τὸ πλοῖο, ὅμως κινοῦμαι σχετικὰ μὲ τὴν ξηρά. 'Αλλὰ

1. Στάλιν: Διαλεχτικὸς καὶ 'Ιστορικὸς 'Υλισμὸς ἐκδ. «Νέα Βιβλία» σελ. 9.

2. 'Ενγκελς: Διαλεχτικὴ τῆς φύσης σελ. 102. 'Εκδόσεις 'Αναγνωστίδη.

καὶ ἡ ἴδια ἡ γῆ βρίσκεται σὲ κίνηση σχετικὰ μὲ τὸν ἥλιο ὅπως καὶ ὁ ἥλιος κινεῖται καὶ ἔτσι ἐπ' ἄπειρον. Ἀλλὰ γιὰ τὸν Ντεκάρτ, ἡ κίνηση εἶναι ἁπλὴ ἀλλαγὴ θέσης μέσα στὸ διάστημα· ἕνα πλοῖο ποὺ ταξιδεύει, ἕνα μῆλο ποὺ κυλάει στὸ τραπέζι. Αὐτὴ ὅμως εἶναι ἡ μηχανικὴ κίνηση, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα, ἡ κίνηση δὲν περιορίζεται σ' αὐτή, στὴ μηχανικὴ δηλαδὴ κίνηση. Ἕνα αὐτοκίνητο π. χ τρέχει μὲ 60 χιλιομ. τὴν ὥρα καὶ ἔτσι πραγματοποιεῖ μηχανικὴ κίνηση. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτὴ ἡ κίνηση τοῦ αὐτοκινήτου· ἕνα αὐτοκίνητο ποὺ ἀλλάζει θέση στὸ διάστημα, ἀλλάζει καὶ τὸ ἴδιο σιγά-σιγά· ὁ κινητήρας του π. χ. τὰ γρανάζια του, οἱ ἀεροθάλαμοί του μὲ τὴν χρήση παληώνουν. Ὑπόκειται ἐξ' ἄλλου στὴν ἐπίδραση τῆς βροχῆς, τοῦ ἥλιου κλπ...

Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἄλλες τόσες μορφὲς κίνησης. Ἕνα ὄχημα λοιπὸν ποὺ ἔχει διατρέξει 100 χιλιομ. δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ὅπως ἦταν στὸ ξεκίνημά του, ἂν καὶ λέμε: «εἶναι τὸ ἴδιο». Θὰ ἔρθει μιὰ στιγμὴ ποὺ θὰ πρέπει ν' ἀνανεώσουμε τὰ ἀνταλλακτικά του, νὰ ξαναφτιάξουμε τὴν καρότσα του κλπ. μέχρις ὅτου ἔρθει καὶ ἡ ἡμέρα ποὺ τὸ ἁμάξι θὰ εἶναι ἄχρηστο. Ἔ, λοιπὸν τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὴν φύση, ἀκριβῶς ὅπως καὶ στὸ ὄχημα. Ἡ κίνηση παρουσιάζεται καὶ στὴ φύση, μὲ πολὺ ποικίλες μορφές. καὶ σὰν ἀλλαγὴ θέσης δηλαδὴ ἀλλὰ καὶ σὰν ἀλλαγὴ μορφῆς, ὑφῆς καὶ ἰδιοτήτων τῶν πραγμάτων (ἡ ἠλεκτρικὴ φόρτιση π. χ. ἑνὸς σώματος, ἡ αὔξηση τῶν φυτῶν, ἡ μετατροπὴ τοῦ νεροῦ σὲ ἀτμό, τὸ γῆρας, κλπ. ἀποτελοῦν μορφὲς κίνησης).

Γιὰ τὸν μεγάλο Ἄγγλο σοφὸ Νεύτωνα (1642—1727), ἡ κίνηση περιοριζότανε μόνο στὴ μηχανικὴ μορφή της, στὴν ἀλλαγὴ δηλαδὴ θέσης. Τὸ σύμπαν παρομοιαζόταν ἔτσι μ' ἕνα τεράστιο ρολόγι, ποὺ ἐπαναλαμβάνει ἀκατάπαυστα τὴν ἴδια κίνηση.

Θεωροῦσε τὶς τροχιὲς τῶν πλανητῶν ἀμετάβλητες καὶ αἰώνιες. Στὸ μεταξὺ ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τὸν ΙΗ' αἰώνα κι' ὕστερα, πλούτισε πολὺ τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιας τῆς κίνησης. Μιὰ τέτοια ἐπιστημονικὴ πρόοδος ἦταν ἡ ἀνακάλυψη τῆς μετατροπῆς μιᾶς μορφῆς ἐνεργείας σὲ κάποια ἄλλη, στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΗ' αἰώνα. Ἂς ξαναγυρίσουμε στὸ παράδειγμα τοῦ αὐτοκινήτου. Ἐπειδὴ τρέχει μὲ μεγάλη ταχύτητα, προσκρούει σ' ἕνα δέντρο καὶ παίρνει φωτιά. Τί συμβαίνει ἐδῶ; Γίνεται «ἐξαφάνιση

τῆς ὕλης; ». Ὄχι· τὸ αὐτοκίνητο μὲ τὶς φλόγες εἶναι ἕνα πραγματικὸ γεγονὸς πέρα γιὰ πέρα ὑλικὸ ὅσο καὶ τὸ αὐτοκίνητο ποὺ τρέχει μὲ μεγάλη ταχύτητα. Ἀλλὰ στὸ αὐτοκίνητο μὲ τὶς φλόγες παρουσιάζεται μιὰ καινούργια ἄποψη, μιὰ καινούργια ποιότητα τῆς ὕλης. Ἡ ὕλη καὶ ἐδῶ δὲν χάνεται, ἁπλῶς ἀλλάζει μορφή. Αὐτὴ ἡ μεταμόρφωση τῆς ὕλης δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὴ μεταμόρφωση τῆς κίνησης, τῆς ταχύτητας τοῦ αὐτοκίνητου ποὺ εἶναι ἕνα μὲ τὴν ὕλη. Ὕλη σημαίνει κίνηση, κίνηση σημαίνει ὕλη. Ἡ σύγχρονη φυσικὴ διδάσκει ὅτι, μιὰ μορφὴ ἐνέργειας μετατρέπεται σὲ μιὰν ἄλλη μορφή. Τὸ σύνολο ὅμως τῆς ἐνέργειας ἢ τὸ σύνολο τῆς κίνησης, διατηρεῖται ποσοτικά· ἀλλάζει μόνο ποιοτικά, παίρνει μιὰ καινούργια μορφή. Οἱ μορφὲς ποὺ μπορεῖ νὰ πάρει εἶναι ποικίλες. Στὴν περίπτωση τοῦ αὐτοκινήτου ποὺ τὸ σῶμα του κάηκε ἐξ αἰτίας τῆς σύγκρουσης, ἡ χημικὴ ἐνέργεια, ποὺ μέσα στὸν κινητήρα μεταβάλλεται μὲ τὴν ἔκρηξη τοῦ ἀερίου, σὲ κινητικὴ ἐνέργεια· τώρα στὴν περίπτωση τῆς πρόσκρουσης μεταμορφώνεται σὲ θερμότητα, ἐνέργεια θερμική.

Ἀλλὰ καὶ ἡ θερμικὴ ἐνέργεια (θερμότης) μπορεῖ νὰ μετατραπεῖ σὲ κινητική, δηλαδὴ μηχανικὴ ἐνέργεια. Ἡ θερμότης ποὺ συντηροῦμε σὲ μιὰ ἀτμομηχανή, μεταμορφώνεται σὲ κίνηση μηχανικὴ ὅταν ἡ ἀτμομηχανὴ κινεῖται.

Ἡ μηχανικὴ ἐνέργεια μπορεῖ ἐπίσης νὰ μεταβληθεῖ σὲ ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια· ὁ χείμαρος ποὺ κάνει νὰ γυρίζει ἡ τουρμπίνα, παράγει ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια. Μὲ τὴ σειρά της ἡ ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια (τὸ ρεῦμα), μεταμορφώνεται σὲ μηχανικὴ ἐνέργεια (κινεῖ τοὺς κινητῆρες), ἢ ἀκόμα καὶ σὲ θερμική, (ἠλεκτρικὴ θερμάστρα).

Ἡ ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια μπορεῖ ἐπίσης νὰ δώσει καὶ χημική. Κάτω ἀπὸ ὁρισμένες συνθῆκες, τὸ ἠλεκτρικὸ ρεῦμα ἀποσυνθέτει τὸ νερὸ σὲ ὀξυγόνο καὶ ὑδρογόνο. Ἀλλὰ καὶ ἡ χημικὴ ἐνέργεια, μὲ τὴ σειρά της, μπορεῖ νὰ μετατραπεῖ σὲ ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια (ἠλεκτρικὴ στήλη), ἢ σὲ μηχανικὴ ἐνέργεια (στοὺς κινητῆρες ποὺ κινοῦνται μὲ ἔκρηξη ἀερίων) ἢ σὲ θερμικὴ ἐνέργεια (ὅπως τὸ κάψιμο τοῦ κάρβουνου) κλπ. Ὅλες αὐτὲς οἱ μεταβολὲς τῶν μορφῶν ἐνεργείας δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὕλη ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση. Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι ὑπάρχουν καὶ πολὺ πιὸ σύνθετες μορ-

φὲς κίνησης ἀπὸ τὴν ἁπλῆ μετατόπιση ἢ τὴν ἀλλαγὴ θέσης, ὅσο κι' ἂν τὴν μηχανικὴ κίνηση τὴν περικλείουν ὅλες οἱ ἄλλες μέσα τους (¹).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῶν νόμων γιὰ τὴν μετατροπὴ τῆς ἐνέργειας καὶ ἡ ἀνακάλυψη τῶν νόμων γιὰ τὴν ἐξέλιξη ἔχει βαθειὰ πλουτίσει τὴν ἔννοια τῆς κίνησης.

Ἀρχικὰ ἡ ἀνακάλυψη τῶν νόμων τῆς ἐξέλιξης τοῦ φυσικοῦ σύμπαντος. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα, ὁ Κὰντ καὶ ὁ Λαπλάς, ἀνακάλυπταν ὅτι τὸ σύμπαν δὲν εἶναι αἰώνιο, ἔχει μιὰ ἱστορία. Καὶ πίστευαν ὅτι ἡ ἱστορία του δὲν ἐπαναλαμβάνεται ὅπως πίστευε ὁ Νεύτωνας. Τὸ σύμπαν ἀλλάζει. Τὰ ἀστέρια, ὁ ἥλιος, οἱ πλανῆτες, ἡ γῆ, εἶναι ἀποτελέσματα μιᾶς καταπληκτικῆς ἐξέλιξης ποὺ ἀκόμα συνεχίζεται. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ λέμε μαζὶ μὲ τὸν Νεύτωνα, ὅτι τὰ διάφορα μέρη τοῦ σύμπαντος ἀλλάζουν θέση στὸ διάστημα· πρέπει ἀκόμα νὰ λέμε καὶ ὅτι μεταβάλλονται. Κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρῖσμα, αὐτὸ τὸ μικρὸ μόριο τοῦ σύμπαντος, δηλ. ἡ γῆ, ἔχει μιὰ μακρυνὴ ἱστορία (5 δισεκατομμυρίων ἐτῶν) ποὺ μελετάει ἡ γεωλογία· τὸ ἴδιο καὶ τὰ ἀστέρια γεννιοῦνται, ἐξελίσσονται καὶ πεθαίνουν.

Τὸ σύμπαν ἀλλάζει ἀδιάκοπα, ὥστε νὰ μὴν γεννᾶται ἡ ἀνάγκη μιᾶς πρωταρχικῆς ὤθησης, μιᾶς πρώτης κίνησης, ὅπως πίστευε ὁ Νεύτων.

Τὸ σύμπαν φέρνει μέσα του ὅλες τὶς δυνατότητες κίνησης καὶ ἀλλαγῆς. Ἡ ἴδια ἡ δική του ἀλλαγή, δημιουργεῖ τὶς δυνατότητες καὶ τὶς προϋποθέσεις τῆς κίνησης. Ἀλλὰ καὶ ἡ ζωντανὴ ὕλη ὑπόκειται ἐπίσης σὲ μιὰ ἀκατάπαυστη διαδικασία ἐξέλιξης. Ἀπὸ τὶς πιὸ ἁπλὲς μορφὲς ζωῆς ἔχουν σχηματισθεῖ ὅλα τὰ εἴδη

---

1. «Κάθε κίνηση περικλείνει καὶ κίνηση μηχανική» λέει ὁ Ἔνγκελς. (Διαλεχτικὴ τῆς φύσης). Πραγματικά, μιὰ χημικὴ ἀντίδραση, π.χ, βάζει σὲ κίνηση τὰ ἄτομα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται τὰ ὑλικὰ μόρια. Αὐτὰ τὰ ἄτομα μετατοπίζονται, ἀλλάζουν θέσεις. Καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀτόμου ἀκόμα παρατηροῦνται μετατοπίσεις ποὺ τὶς μελετάει ἡ πυρηνικὴ φυσική. Ἡ ἠλεκτρικὴ ἐνέργεια ἐπίσης δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ κίνηση τῶν σωματιδίων ποὺ λέγονται ἠλεκτρόνια.

τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων. Δὲν εἶναι πιὰ δυνατὸ νὰ πιστεύουμε σήμερα στοὺς μύθους ποὺ διαδίδουν οἱ θρησκεῖες ἐδῶ καὶ πολλοὺς αἰῶνες, ὅτι ὁ θεὸς δημιούργησε μιὰ γιὰ πάντα τὰ εἴδη τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων καὶ ποὺ μένουν αἰωνίως ἀμετάβλητα.. Χάρη στὸν Δαρβῖνο (ΙΘ' αἰώνα), ἡ ἐπιστήμη ἀπέδειξε ὅτι ἡ καταπληκτικὴ ποικιλία τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, ἔχει προέλθει ἀπὸ ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ πολὺ ἁπλῶν ὄντων, ἀπὸ μονοκύτταρα σπέρματα ἐπειδὴ τὸ κύτταρο εἶναι ἡ μονάδα «ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξελίσσεται μὲ τὸν πολλαπλασιασμὸ καὶ τὴν διαφοροποίηση κάθε φυτικὸς καὶ ζωϊκὸς ὀργανισμός» (1).

Κι' αὐτὰ τὰ μονοκύτταρα σπέρματα, ἔχουν προέλθει ἀπὸ μιὰ λευκωματώδη ἀδιάπλαστη οὐσία. Τὰ εἴδη μεταβάλλονται καὶ συνεχίζουν τὴ μεταβολή τους, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Νόμου τῆς ἀλληλεπίδρασης ἀνάμεσα σ' αὐτὰ καὶ στὸ περιβάλλον τους (2).

Τὸ ἀνθρώπινο εἶδος δὲν ξεφεύγει ἀπ' αὐτὸ τὸ μεγάλο νόμο τῆς ἐξέλιξης.

> «Οὐσιαστικά, ἀπὸ τὰ πρῶτα αὐτὰ ζῶα ἔχουν ἐξελιχθεῖ μὲ συνεχῆ διαφοροποίηση, οἱ ἀναρίθμητες ὁμοταξίες, τάξεις, οἰκογένειες, γένη καὶ εἴδη τῶν ζώων, γιὰ νὰ καταλήξουν στὴν ὁμάδα ἐκείνη τῶν ζώων ποὺ τὸ νευρικό τους σύστημα φτάνει στὴν πληρέστερη ἀνάπτυξή του δηλ. στὰ σπονδυλωτὰ καὶ στὸ τέλος, καταλήγουν στὸ σπονδυλωτὸ ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο ἡ φύση φτάνει στὴν αὐτοσυνείδησή της, δηλ. στὸν ἄνθρωπο» (3).

Ἔτσι λοιπόν, ὁλόκληρη ἡ φύση—τὸ φυσικὸ σύμπαν καὶ ἡ ζωντανὴ φύση—εἶναι μιὰ κίνηση.

---

1. Ἔνγκελς : Λουδοβῖκος Φόϋερμπαχ.

2. Οἱ ἐργασίες τοῦ Μιτσούριν καὶ τῶν μαθητῶν του, ἔχουν ἀποδείξει καὶ μάλιστα πειραματικά, ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, κάτω ἀπὸ ὁριομένες συνθῆκες, μεταβολὴ ἀπ' τὸ ἕνα εἶδος στὸ ἄλλο.

3. Ἔνγκελς : Διαλεκτικὴ τῆς Φύσης.

«Ἡ κίνηση ἀποτελεῖ τὸν τρόπο ὕπαρξης τῆς ὕλης.. Ποτέ, πουθενὰ δὲν ὑπῆρξε ὕλη, χωρὶς κίνηση.. Οὔτε μπορεῖ νὰ ὑπάρξει. Ἔχουμε κίνηση μέσα στὸ χῶρο τοῦ σύμπαντος, κίνηση μηχανική, κίνηση δηλαδὴ πιὸ μικρῶν μαζῶν πάνω σὲ κάθε οὐράνιο σῶμα, μοριακὴ κίνηση, μὲ τὴ μορφὴ τῆς θερμότητας, ἠλεκτρικὸ ρεῦμα ἢ μαγνητικὸ ρεῦμα, χημικὲς συνθέσεις καὶ ἀποσυνθέσεις, ὀργανικὴ ζωή· κάθε συγκεκριμένο ἄτομο ὕλης μέσα στὸ σύμπαν, παίρνει μέρος σὲ κάθε δοσμένη στιγμή,στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη μορφὴ κίνησης ἢ καὶ σὲ περισσότερες μορφὲς κίνησης ταυτόχρονα.

Ὕλη χωρὶς κίνηση εἶναι τελείως ἀδιανόητη ὅπως καὶ κίνηση χωρὶς ὕλη (¹).

Ἀστρονομία ἢ φυσική, χημεία ἢ βιολογία ἕνα ἔχουν σὰν ἀντικείμενο μελέτης, τὴν κίνηση. Ἀλλὰ θὰ ρωτήσει κανείς, γιατὶ τότε ὅλοι οἱ σοφοὶ δὲν παραδέχονται τὸν διαλεχτικὸ ὑλισμό ;

Στὰ συγκεκριμένα πειράματά του, στὴν πραχτική του, κάθε ἐρευνητὴς ἐνεργεῖ διαλεχτικά, γιατὶ δὲν μπορεῖ ἀλλοιῶς νὰ κατανοήσει τὴν πραγματικότητα, ἐὰν δὲν τὴν συλλάβει στὴν κίνησή της. Ὁ ἴδιος ὅμως ἐρευνητής, ποὺ εἶναι διαλεχτικὸς στὴν πράξη, παύει νὰ εἶναι διαλεχτικὸς ὅταν ἐξετάζει θεωρητικὰ τὸν κόσμο ἢ ἀκόμα ὅταν ἐξετάζει τὴν δική του στάση ἀπέναντι στὸν κόσμο. Ξαναπέφτει πάλι κάτω ἀπ' τὴν γοητεία μιᾶς μεταφυσικῆς ἀντίληψης γιὰ τὸν κόσμο—θρησκεία, φιλοσοφία—ποὺ διδάχτηκε στὸ σχολεῖο, μιᾶς μεταφυσικῆς ἀντίληψης, ποὺ χάρη στὴν παράδοση, βαραίνει ἀπάνω του καὶ ποὺ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ ἕνα ἀνακάτωμα ἀπὸ συγκεχυμένες προλήψεις ποὺ τὶς ξαναζεῖ ὁ σοφός, χωρὶς νὰ τὶς ἐλέγχει καὶ χωρὶς ν' ἀμφιβάλλει γι' αὐτὲς καὶ μάλιστα τὴν στιγμὴ ποὺ πιστεύει γιὰ τὸν ἑαυτό του ὅτι εἶναι «ἐλεύθερο πνεῦμα». Τέτοιος ἐρευνητὴς ἀφήνει κατὰ μέρος τὸ Θεὸ ὅταν με-

---

1. Ἔνγκελς · Ἀντὶ-Ντύριγκ. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη

λετάει πειραματικά τά άτομα, άλλά τόν ξαναβρίσκει άμα βγεΐ άπ' τό έργαστήριό του.

Γι' αύτόν ή πίστη είναι κάτι τό «αύτονόητο». Ένας τέτοιος σοφός, π.χ. βιολόγος μεγάλος, όταν μελετά τούς μικροοργανισμούς είναι τελείως άνήμπορος σάν ένα παιδί μπροστά στό πιό μικρό πολιτικό πρόβλημα. Αύτοί λοιπόν οί σοφοί, είναι θύματα μιάς άντίφασης· τής άντίφασης πού ύπάρχει άνάμεσα στήν πρακτική τού σοφού καί στίς άντιλήψεις του σάν ατόμου γιά τόν κόσμο. Ή πρακτική έπιστημονική του δράση είναι διαλεχτική (δέν μπορεί άλλωστε νά είναι άποδοτική παρά μόνο στό μέτρο πού είναι διαλεχτική). Άλλά οί άντιλήψεις του γιά τόν κόσμο στό σύνολό τους παραμένουν μεταφυσικές. Μόνον ό διαλεχτικός ύλισμός τόν βοηθάει νά ξεπεράσει αύτή τήν άντίφαση, γιατί τού δείχνει τήν άντικειμενική όψη τού σύμπαντος (τής φύσης καί τής κοινωνίας) γιατί τό έξετάζει σάν ένιαίο σύνολο πού όλοένα άλλάζει καί έτσι τού έπιτρέπει νά προσαρμόζει κατάλληλα τήν πρακτική του, μέσα σ' ένα σύνολο όπου τό κάθε τι δένεται μέ τ' άλλα.

IV. ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

«Έάν είναι άλήθεια ότι ό κόσμος κινήται καί έξελίσσεται αιώνια, έάν είναι άλήθεια ότι ή έξαφάνιση τού παληού καί ή γέννηση τού καινούργιου είναι νόμος τής έξέλιξης, τότε είναι πιά φανερό ότι δέν ύπάρχουν κοινωνικά καθεστώτα «άμετάβλητα», «αιώνιες άρχές» άτομικής ίδιοκτησίας καί έκμετάλευσης, ότι δέν ύπάρχουν πιά «αιώνιες ιδέες» ύποταγής τών χωρικών στούς γαιοκτήμονες, τών έργατών στούς κεφαλαιοκράτες. Έπομένως, τό κεφαλαιοκρατικό καθεστώς μπορεί νά άντικατασταθεί άπ' τό σοσιαλιστικό καθεστώς, άπαράλλαχτα όπως τό κεφαλαιοκρατικό καθεστώς άντικατάστησε στόν καιρό του, τό φεουδαρχικό»[1].

---

1. Στάλιν: Διαλεχτικός καί Ίστορικός Ύλισμός, έκδ. «Νέα Βιβλία» σελ. 14.

Αὐτὸ εἶναι ἕνα σπουδαῖο συμπέρασμα ποὺ βγαίνει ἀπ' τὸ δεύτερο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς.

'Αντίθετα ἀπ' ὅτι διδάσκει ἡ μεταφυσική, δὲν ὑπάρχουν ἀμετάβλητες κοινωνίες. Γιὰ τὸν μεταφυσικό, ἡ κοινωνία δὲν ἀλλάζει καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξει, γιατὶ ἐκφράζει ἕνα θεϊκό, αἰώνιο σχέδιο. «Οἱ κοινωνικὲς τάξεις εἶναι κάτι ποὺ ἤθελε ὁ θεός». "Αρα ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία στὰ μέσα παραγωγῆς εἶναι κάτι ἱερό, κι' αὐτοὶ ποὺ διαμαρτύρονται ἐνάντια σ' αὐτὴ τὴν ἱερὴ ἀλήθεια, πρέπει νὰ καταδικάζονται στὸ ὄνομα τῆς «ἠθικῆς», γιὰ νὰ ἐξαγνίζονται! 'Ο θεὸς λοιπὸν προνοεῖ γιὰ τοὺς ἰδιοκτῆτες, εἶναι ὁ ἐγγυητὴς τῆς «ἐλεύθερης ἐπιχείρησης».

"Οταν ὅμως ἐπέρχεται καμμιὰ ἀνατροπή, αὐτὸ βέβαια εἶναι ἕνα κακό, ἕνα δυστύχημα, κάτι τὸ συμπτωματικό, ἀλλὰ δὲν εἶναι σοβαρό, εἶναι κάτι προσωρινὸ καὶ ἐπιφανειακό. Μποροῦμε λοιπὸν καὶ πρέπει νὰ ξαναγυρίσουμε στὴν παληὰ κατάσταση πραγμάτων, τὴν «κανονική». "Ετσι δικαιολογεῖται ἡ σταυροφορία ἐνάντια στὴ Σοβιετικὴ "Ενωση. "Ας ἀγωνιστοῦμε λοιπὸν νὰ ξαναγυρίσουν οἱ πεισματάρηδες, αὐτοὶ οἱ παραπλανημένοι στὸ σωστὸ δρόμο κάτω ἀπὸ τὸν «αἰώνιο» νόμο τοῦ καπιταλισμοῦ.

"Οσο πιὸ πολὺ ἡ μεταφυσικὴ ἐγκαταλείπεται ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, μὲ τόσο μεγαλύτερο πεῖσμα ἀγκιστρώνεται στὶς ἀνθρωπολογικὲς καὶ στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες.

Λένε: Μάλιστα, μποροῦμε νὰ μεταμορφώσουμε τὴ φύση, ὅμως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἦτανε ἀπ' τὴν ἀρχὴ καὶ τέτοιος θὰ παραμείνει πάντα. «'Η ἀνθρώπινη φύση» παραμένει ἀμετάβλητη καὶ οἱ ἀτέλειές της εἶναι ἀγιάτρευτες. Γιὰ πιὸ λόγο λοιπόν, νὰ προσπαθοῦμε νὰ καλυτερέψουμε τὴν κοινωνία; Κι' ἂς μὴ ξεχνᾶμε τέλος πὼς ὑπάρχει καὶ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Φρανσουὰ Μωριὰκ ξελαρυγκίζεται κάθε μέρα στὸ Φιγκαρώ. Λίγο ἀκόμα καὶ θὰ μᾶς ποῦν πὼς αὐτὴ ἡ ἰδεολογικὴ ἄποψη, συμφωνεῖ μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἰδεολογία εἶναι βαθειὰ διαδομένη σὲ ὡρισμένους μικροαστικοὺς κύκλους, ποὺ δὲν πιστεύουν οὔτε στὸ θεὸ οὔτε στὸ διάβολο καὶ κοκορεύονται νὰ πιστεύουν ὅτι μ' αὐτὲς τὶς ἀντιλήψεις ἔχουν κάμει ἐμβόλιο ἐνάντια στὶς προλήψεις.

Βέβαια δὲν πᾶνε στὴν ἐκκλησία, ὅμως καλλιεργοῦν ζηλότυ-

πα τὴ μεταφυσικὴ ἀντίληψη, ποὺ καταδικάζει τὸν ἄνθρωπο σὲ ἀκινησία καὶ ποὺ τὴν κληρονόμησαν ἀπὸ χιλιόχρονη ἐκκλησία. Ἕνας τέτοιος ἀντικληρικός, συντάκτης μιᾶς ἐφημερίδας προωρισμένης γιὰ τοὺς νέους δασκάλους, ὁμιλεῖ μεθοδικὰ γιὰ τὶς βασικὲς ἀτέλειες τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους καὶ κάνει λόγο γιὰ τὸ «δερμάτινο σάκκο», τὸ δέρμα ποὺ μᾶς κρατάει σὲ αἰώνια φυλακή, φτωχὴ «ἀνθρώπινη φύση» ἕρμαιο κάθε πλάνης!... Θρῆνοι πολὺ χρήσιμοι στοὺς ἐκμεταλλευτὲς τοῦ «ἀνθρώπινου εἴδους». Παραπονιέσθε γιατί ὑπάρχουν ἐκμεταλλευτές; Ἀνόητοι... Μάθετε λοιπὸν ἐπὶ τέλους, ὅτι «ὁ ἄνθρωπος εἶναι φτιαγμένος ἔτσι», δὲν θὰ τὸν μετάβάλλετε ἐσεῖς!... Ἔτσι λοιπὸν εἶναι πέρα γιὰ πέρα δικαιολογημένες, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων ἡ καταδυνάστευση τῶν μεγάλων ἀνθρώπινων μαζῶν, ἡ δυστυχία τῶν ἀδυνάτων καὶ ὁ πόλεμος. Ἡ κοινωνία λοιπὸν ἐπαναλαμβάνει τὸν ἑαυτό της ἀτέλειωτα, ἀφοῦ ὁ «ἄνθρωπος» τὸ κύτταρο τῆς κοινωνίας μένει ὁ ἴδιος, ὅμοιος μὲ τὸν ἑαυτό του.ᵛ (Θὰ παρατηρήσουμε ἐδῶ ὅτι αὐτὴ ἡ θεώρηση τῶν πραγμάτων, βλέπει τὸν ἄνθρωπο σὰν ἕνα ὂν ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἐνῶ στὴν οὐσία εἶναι ὂν κοινωνικό). Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα ὂν ἐλαττωματικό, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι καὶ ἡ κοινωνία δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ εἶναι τέλεια, ἀλλὰ ἐλαττωματική. Ξέρουμε ὅτι ἡ θρησκεία διδάσκει, ὅτι μποροῦμε καὶ ὀφείλουμε νὰ σώσουμε τὴν ψυχὴ τῶν ἀτόμων. Ἀλλὰ γιὰ τὴν κοινωνία ὅμως; Αὐτὸ εἶναι ἄλλη ὑπόθεση. Παρετηθεῖτε ἀπὸ κάθε προσπάθεια γιὰ τὴ βελτίωση τῆς κοινωνίας,γιατί,λένε,δὲν ὑπάρχει σωτηρία γι' αὐτήν. Ἂς κάνουμε μὲ τὴν εὐκαιρία μιὰ βιαστικὴ παρατήρηση: σ' αὐτὴν τὴν ἁμαρτωλή, γέρικη ἀπὸ τὰ χρόνια μεταφυσική, στηρίζουν, σὲ τελευταία ἀνάλυση, τὰ ἐπιχειρήματά τους οἱ ἀρχηγοὶ τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ὅταν ξεσηκώνονται γιὰ νὰ «κατακεραυνώσουν» τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση. Ὁ Στάλιν ἔλεγε, στὶς 26 Γενάρη 1924:

«Τὸ μεγαλεῖο τοῦ Λένιν βρίσκεται, πρὶν ἀπ' ὅλα, στὸ ὅτι, δημιουργῶντας τὴ Δημοκρατία τῶν Σοβιέτ, ἀπέδειξε ἔμπρακτα στὰ μάτια τῶν καταπιεζομένων ὅλου τοῦ κόσμου, ὅτι ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους δὲν χάθηκε, ὅτι ἡ κυριαρχία τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων καὶ καπιταλιστῶν δὲν

εἶναι αἰώνια· ὅτι τὸ βασίλειο τῆς δουλειᾶς, μπορεῖ νὰ ἱδρυθεῖ μὲ τὶς προσπάθειες καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν ἴδιων τῶν ἐργαζομένων καὶ ὅτι μποροῦν νὰ ἱδρύσουν αὐτὸ τὸ βασίλειο, πάνω στὴ γῆ καὶ ὄχι στὸν οὐρανό. Ἔτσι ὁ Λένιν ἀναζωπύρωσε μέσα στὶς καρδιὲς τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν χωρικῶν ὅλου τοῦ κόσμου, τὴν ἐλπίδα τῆς ἀπελευθέρωσής τους. Κι' ἔτσι ἐξηγεῖται, γιατὶ τὸ ὄνομα τοῦ Λένιν ἔγινε τὸ πιὸ ἀγαπητὸ στὶς ἐργαζόμενες καὶ ἐκμεταλλευόμενες μᾶζες».

Ἔτσι μποροῦμε νὰ ἐξηγήσουμε τὸ πῶς ἕνας Μπλούμ, ὁ πράκτορας αὐτὸς τῶν συμφερόντων τῆς ἀστικῆς τάξης μέσα στὸ ἐργατικὸ κίνημα, δὲν μπόρεσε νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ. Ἂν ἐξετάσουμε σὰν ἰδεολογικὴ τάση αὐτὸ τὸν φανατικὸ ἀντισοβιετισμὸ τῆς ἡγεσίας τῶν σοσιαλιστῶν, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἔχει τὶς ρίζες του σὲ μιὰ φιλοσοφία ἀπογοήτευσης. Ὁ Λένιν, ὁ Στάλιν, ὁ σοβιετικὸς λαὸς εἶναι ἔνοχοι γιατὶ θελήσανε νὰ ἐξαλείψουν τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Λέων Μπλούμ, ὁ Γκὺ Μολλέ, κ.λ.π. πλειοδοτοῦν στὰ λόγια γιὰ τὸν «ἐλευθερωτὴ σοσιαλισμό». Ἀλλὰ δὲν τὸν πιστεύουν. Ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν ἀντιδραστικὴ καὶ φιλοπόλεμη ἀστικὴ τάξη, ἔχουν τὴν ψυχολογία τῶν αἰωνίως χαμένων, ἐκείνων ποὺ ἔρχονται δεύτεροι. Στὸ βιβλίο του «Ἀνθρώπινη κλίμακα» ὁ Μπλούμ, τὴ στιγμὴ ποὺ διακηρύσσει τὴν πίστη του στὸ Βατικανό, ἀποκηρύσσει τοὺς κομμουνιστές, καὶ προτείνει νὰ τοὺς ἀποκλείσουμε ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ κοινότητα. Γιατί ; Διότι οἱ κομμουνιστές, ἀποδείχνουν μὲ τὶς ἴδιες τὶς πράξεις τους, τὴν πίστη τους στὴν ἀλλαγὴ τῆς κοινωνίας, γιατὶ βλέπουν στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, τὸ ἄξιο παράδειγμα ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθήσουν οἱ ἐργαζόμενοι ὅλου τοῦ κόσμου.

Νά τί εἶναι ἀνυπόφορο σ' αὐτοὺς ποὺ ὑπηρετοῦν τὴν ἀστικὴ τάξη : Πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ ἀποτρέψουν τοὺς ψυχικοὺς δεσμοὺς τῶν ἐργαζομένων, μὲ τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση ποὺ τοὺς δείχνει τὸ δρόμο τῆς σίγουρης κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Κάθε συκοφαντία δικαιολογεῖται, προκειμένου νὰ «ἀποδείξουν», ὅτι στὴ χώρα τῶν Σοβιὲτ δὲν ἄλλαξε βασικὰ τίποτε. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ συκοφαντία πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὴ συσκότιση καὶ τὴ λογοκρισία μὲ τὴν ἀπαγόρευση κάθε εἴδησης ποὺ προερχόμενη ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση,

θὰ δείχνει τὴν πραγματικότητα, τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴ μεγάλη ἀλλαγὴ ποὺ γέννησε ἡ ἐπανάσταση.

Ἔτσι ἡ ἰδεολογία τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἀκολουθεῖ καὶ τυπικὰ τὴ μεταφυσική. Χρησιμοποιεῖ τὸ σφουγγάρι, τὴν κατάπνιξη τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν μαζῶν, τὴ σύγχυση, γιὰ νὰ καθηλώνει καὶ νὰ ἐμποδίζει τὴν μαχητικὴ κινητοποίηση τῶν μαζῶν. Τίποτε δὲν εἶναι τόσο χαραχτηριστικό, ἀναφορικὰ μ' αὐτὲς τὶς ἀπόψεις, ὅσο ἡ ταχτικὴ τῆς καθημερινῆς ἐφημερίδας Franc—Tireur ('Ελεύθερος Σκοπευτής). Ντόρος καὶ εἰρωνία! Ἡ κολακεία ἢ ἡ ἀδικία εἶναι πράγματα ἀναπόφευχτα καὶ ὅλο γυρωφέρνει στὴν κακοποιὸ ἄποψη, ὅτι πάντα θὰ ὑπάρχουν ἡ ἀμάθεια, τὸ σκοτάδι καὶ οἱ «λυχνοποιοί».

Ἑπομένως δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ παλεύουμε ἐνάντια στὸν καπιταλισμό, ἀφοῦ καὶ «μετὰ τὴν κατάργηση τοῦ καπιταλισμοῦ, θὰ εἶναι παρόμοια ἡ κοινωνία, θὰ ὑπάρχουν δηλαδὴ τάξεις». Αὐτοὶ οἱ «παπαδοφάγοι» ποὺ «σ' αὐτὸ δὲν τοὺς ξεπερνᾶ κανένας» εἶναι στὴν πραγματικότητα ζυμωμένοι μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ «παπαδισμοῦ». Ἔχουν οὐσιαστικὰ πεισθεῖ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία. Ἡττημένοι οἱ ἴδιοι, προδιαγράφουν καὶ τὴν ἧττα τῆς ἱστορίας. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ γέλια τους ἀντηχοῦν ψεύτικα· εἶναι ἀνέκκλητα ἀπελπισμένοι. Κι' ὅμως, ὄχι μονάχα ἡ μεταβολὴ εἶναι σύμφυτη μὲ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, ὅπως εἶναι σύμφυτη καὶ μὲ τὴν φυσικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ οἱ κοινωνίες ἐξελίσσονται πολὺ πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὸ φυσικὸ σύμπαν. Ἀπὸ τὴ διάλυση τῆς πρωτόγονης κοινότητας, τέσσερις κοινωνικὲς μορφὲς διαδεχτήκανε ἡ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἡ δουλοχτητικὴ κοινωνία, ἡ φεουδαλικὴ κοινωνία, ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία, ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία· Γιὰ τὴν φεουδαλικὴ κοινωνία ἐπικρατοῦσε ἡ ἀκλόνητη πίστη ὅτι ἦταν ἀδύνατο νὰ μεταβληθεῖ· οἱ θεολόγοι μάλιστα ἔβλεπαν σ' αὐτὴ τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀπαράλλαχτα βλέπει σήμερα ὁ καρδινάλιος Spelman τὰ ἀμερικάνικα τρὰστ σὰν τὴ θέληση τοῦ Παντοδύναμου.

Τὸ ὅτι ἡ φεουδαλικὴ κοινωνία παραχώρησε τὴ θέση της στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία καὶ αὐτὴ στὸ σοσιαλισμό, αὐτὸ δὲν λέει γι' αὐτοὺς τίποτα. Τὸ ὅτι σήμερα στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση προετοιμάζεται τὸ πέρασμα σ' ἕνα ἀνώτερο κοινωνικὸ στάδιο, τὸν κομμουνισμό, δὲν εἶναι κανένα δίδαγμα.

Καὶ γίνεται αὐτὸ τὸ πέρασμα, γιατὶ ὁ ἄνθρωπος ὄντας ἕνα ὂν κοινωνικό, δὲν εἶναι ἀμετάβλητος, αἰώνιος. Ἢ μήπως ὁ «φεουδαλικὸς ἄνθρωπος» δὲν πέθανε στὴν αὐγὴ τῶν νέων χρόνων, σκοτωμένος ἀπὸ τὴ σάτιρα ποὔγινε στὸ πρόσωπο τοῦ Δὸν Κιχώτη; Ὅσο γιὰ τὸν ἐγωϊσμὸ τοῦ ἀνθρώπου πού, ὅπως ἰσχυρίζονται, κρατάει ἀπ' τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, εἶναι βέβαιο ὅτι αὐτὸς ἐμφανίστηκε μαζὶ μὲ τὴ διαίρεση τῶν κοινωνιῶν σὲ τάξεις. Ἡ περίφημη «λατρεία τοῦ ἐγὼ» τὸ «ἐγὼ» πάνω ἀπ' ὅλα — εἶναι καθαρὸ προϊὸν τῆς ἀστικῆς τάξης ποὺ κυβερνάει σήμερα καὶ ποὺ ἔχει μεταβάλλει τὴν κοινωνία σὲ ζούγκλα, ποὺ ἔφτασε στὴν ἐξουσία μὲ ὅλα τὰ μέσα, μὲ τὴν πανουργία ἢ μὲ τὴ βία καὶ ἔχτισε τὴν εὐτυχία της πάνω στὴν δυστυχία τῶν ἀδυνάτων. Ἀλλὰ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, σφυρηλατεῖται ὁ τύπος τοῦ νέου ἀνθρώπου ποὺ δὲν καταλαβαίνει τὴν προσωπική του εὐτυχία ἔξω ἀπὸ τὴν εὐτυχία τοῦ συνόλου, ποὺ μοναδική του τέρψη εἶναι ἡ ὑπεράσπιση τῶν συμφερόντων ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ ὑποβάλλεται γι' αυτὸ τὸ σκοπό, στὶς πιὸ σκληρὲς θυσίες, ὅπως π.χ. αὐτὴ ἡ μητέρα, ἡ ἐργάτρια τῆς περιοχῆς τοῦ Ρενό, ποὺ συμμετέχει ἀποφασιστικὰ σὲ μιὰ ἀπεργία γιὰ τὴν αὔξηση τῶν μισθῶν, ἐνῶ ξέρει ὅτι θὰ πεινάσουν στὸ σπίτι της ὅσο θὰ διαρκεῖ ἡ ἀπεργία· ὅπως αὐτοὶ οἱ ἐκφορτωτὲς τῆς Ρουὲν πού, βάζοντας πάνω ἀπ' ὅλα τὴ διεθνὴ ἀλληλεγγύη τῶν ἐργαζομένων, ἀρνήθηκαν 17 φορὲς νὰ ξεφορτώσουν ὅπλα προορισμένα γιὰ τὴν ἀντισοβιετικὴ σταυροφορία, προτιμώντας νὰ χάσουν τὸ ψωμί τους. Ἔτσι λοιπὸν ὄχι μόνο δὲν ὑπάρχει προπατορικὸ ἁμάρτημα, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἀμετάβλητος, αἰώνιος ἄνθρωπος. Ὅλοι αὐτοί, ποὺ σήμερα παλεύουν ἐνάντια στὸν καπιταλισμό, μεταμορφώνουν χάρη σ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἴδια τους τὴ συνείδηση. Ἐξημερώνονται καὶ ἐξανθρωπίζονται στὸ μέτρο ποὺ πολεμοῦν ἕνα καθεστὼς ἀπάνθρωπο. Ὅπως κάθε ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ἡ ἀνθρώπινη πραγματικότητα εἶναι πέρα γιὰ πέρα διαλεχτική.

Προερχόμενος ἀπὸ μιὰ ζωώδη κατάσταση ὁ ἄνθρωπος, ἀναπτύσσεται στὴν διαδρομὴ τῶν αἰώνων μὲ τὴν πάλη του ἐνάντια στὶς φυσικὲς δυνάμεις. Καὶ αὐτὴ ἡ μεγαλειώδης ἱστορία, ὄχι μόνον δὲν ἔχει τελειώσει, ἀλλὰ μόλις τώρα κάνει τὴν ἀρχή, ὅπως ἐπαναλάμβανε συχνὰ ὁ Paul Langevin. Κι' αὐτὴ ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι

κάτι αχώριστο άπό τήν ιστορία τών κοινωνιών. Έδώ ξαναβρίσκουμε λοιπόν έκτός άπό τό δεύτερο νόμο τής διαλεχτικής (τά πάντα μεταβάλλονται) καί τόν πρώτο νόμο (τά πάντα στόν κόσμο είναι άλληλένδετα καί άλληλοκαθορίζονται: ή συνείδηση τού άτόμου είναι κάτι τό άδιανόητο έξω άπό τήν κοινωνία). Αύτός άλλωστε είναι ό λόγος πού κάτω άπό ώρισμένες συνθήκες, ό άνθρωπος μπορεί νά γυρίσει πρός τά πίσω νά πισωδρομήσει, όπως π.χ. γιά νά διατηρήσει τά προνόμιά της ή άντιδραστική άστική τάξη, προσπαθεί νά γυρίσει πρός τά πίσω τόν τροχό τής ιστορίας.

Έτσι έξηγείται ή έμφάνιση καί ή έπικράτηση, σ' ώρισμένες χώρες, τού φασισμού. Τά SS, όταν έκτελούσαν τούς φυλακισμένους καί τούς έξορίστους, έκτελούσαν στήν πραγματικότητα, τόν ίδιο τόν Άνθρωπο, στό πρόσωπο αύτών τών άνθρώπων.

Ό,τι καλύτερο ύπάρχει στήν άνθρώπινη φύση, δέν είναι δώρο τών θεών, άλλά μιά κατάκτηση τής άνθρώπινης ιστορίας. Μιά κατάκτηση όμως πού ή έκφυλισμένη άστική τάξη, βάζει κάθε μέρα σέ κίνδυνο. Ή άτομική βόμβα τής πήρε τά λογικά της όπως τό δολλάριο τής πήρε τήν συνείδησή της. Καί ό συνήγορος Μπλόχ δέν είπε ψέμματα όταν φώναζε τό βράδυ τής έχτέλεσης τού ζεύγους Ρόζεμπεργκ: «είναι κτήνη αύτοί πού μάς κυβερνούν». Μπρός στήν άπανθρωπιά μιάς τάξης σάπιας, όπως είναι ή άστική, πώς μπορούμε νά μήν άντιπαραθέσουμε τήν ύπέροχη άγνότητα τού σοσιαλιστικού άνθρωπισμού;

Ό Σοβιετικός ποινικός κώδικας δέν έχει γιά σκοπό του τήν έξαφάνιση άλλά τήν ποιοτική άλλαγή τού ένόχου. Ό έγκληματίας στό καπιταλιστικό καθεστώς είναι μαρκαρισμένος μέ ένα άνεξάλειπτο στίγμα. Στή Σοβιετική Ένωση έγκληματίες καί κλέφτες, έχουν ξαναγίνει πολίτες έντιμοι, άπαλλαγμένοι γιά πάντα άπό ένα παρελθόν πού τό έχουν λησμονήσει. Καί δέν είναι τυχαίο γεγονός ότι έκεί ή παιδική έγκληματικότητα έχει έξαφανισθεί, τή στιγμή πού στήν κεφαλαιοκρατική κοινωνία βρίσκεται σέ συνεχή άνοδο.

Ή σοσιαλιστική κοινωνία έπαψε πιά νά είναι μοιρολατρική.

Έκεί ή έπιστήμη, στηριζόμενη άπόλυτα στή διαλεχτική μέθοδο, παλεύει νά λυτρώσει τόν άνθρωπο άπό τά προαιώνια δεινά του. Ένα λαμπρό παράδειγμα τής έφαρμογής τής διαλεχτικής

μεθόδου στὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη, εἶναι τὸ μεγαλειῶδες ἐπίτευγμα τοῦ «ἀνώδυνου τοκετοῦ». Αἰῶνες ὁλόκληρους εἶχαν συνηθίσει οἱ ἄνθρωποι νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν πόνο εἶναι νόμος φυσικός. Ὅτι ὁ πόνος τῆς γέννας εἶναι τὰ λύτρα γιὰ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, εἶναι τὸ ἀντίτιμο τῆς σαρκικῆς ἡδονῆς. Οἱ σοβιετικοὶ ἐπιστήμονες ὅμως, μελετώντας τὴ λειτουργία τῶν νευρικῶν κέντρων καὶ τὸν μηχανισμὸ τοῦ αἰσθήματος τοῦ πόνου, κατάφεραν νὰ κάνουν τὴ γέννα εὐλογία. Νὰ γκρεμίσουν τὴν προαιώνιαν ἀντίληψη ὅτι ὁ πόνος εἶναι νόμος τοῦ τοκετοῦ καὶ ν' ἀποδείξουν ὅτι τὸ ἀνθρώπινο ὂν δὲν ἔχει αἰώνιες ἰδιότητες, δὲν εἶναι ἀμετάβλητο, ἀναλλοίωτο.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὸ νὰ καθηλώνουμε τὴν ἐξελισσόμενη πραγματικότητα, σὲ μιὰ μόνο ἀπὸ τὶς πολλὲς ἀπόψεις της, τὶς ἄπειρες φάσεις της, τὸ νὰ ἀνάγουμε ὅλη τὴν κλίμακα τῆς ἐξέλιξης μόνο σὲ μιὰ βαθμίδα της, σὲ μιὰ στιγμή της καὶ νὰ σταματᾶμε σ' αὐτήν, τὸ νὰ πιστεύουμε ὅτι τὸ παρελθὸν εἶναι τόσο ἰσχυρό, ὥστε νὰ ἐπιβάλλεται πάνω στὸ μέλλον καὶ νὰ τὸ καθορίζει ἀποκλειστικά, αὐτὸ σημαίνει ὅτι παραγνωρίζουμε τὴ διαλεχτικὴ πορεία τῆς πραγματικότητας.

Αὐτὸς λοιπόν, ποὺ κρίνοντας τὴν πορεία τῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ τὰ καμώματα τοῦ γερουσιαστὴ Μάκ Ἄρθουρ πιστεύει, ὅτι τὸ μέλλον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν θὰ καθοριστεῖ σύμφωνα μὲ τὰ γεγονότα τῆς 19 Ἰουλίου 1953 (ἐκτέλεση τῶν Ρόζενμπεργκ), θὰ ἔπεφτε πολὺ - πολὺ ἔξω.

Τὸ μέλλον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἀνήκει περισσότερο στὶς νέες δυνάμεις, ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ τὶς καταστρέψουν οἱ ματωμένοι ὑπερασπιστὲς τοῦ καταδικασμένου παρελθόντος. «Αὐτὸ πού, πρὸ παντὸς πρέπει νὰ συγκεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον μας γράφει ὁ Στάλιν, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ βρίσκεται στὴν ἀνάπτυξή του».. Ὅσο κι' ἂν εἶναι ἀδύνατος ὁ σπόρος, φέρνει ὅμως μέσα του τὴ ζωή. Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ ζωὴ πρέπει νὰ προστατέψουμε μὲ ὅλα τὰ μέσα. Καμμιὰ προσπάθεια γι' αὐτὴν δὲν πάει χαμένη.

Ἡ πάλη τοῦ ζεύγους Ρόζενμπεργκ, μᾶς προμηνάει μιὰν Ἀμερικὴ δίκαιη καὶ εἰρηνόφιλη.

Χαρούμενος καὶ καταπράσινος παιδιά μου,
Χαρούμενος καὶ χλοϊσμένος θἆναι,
Ὁ κόσμος, πάνω ἀπὸ τοὺς τάφους μας. [1]

Ὅσο γιὰ τοὺς ἄλλους ποὺ πέθαναν μὲ τὴν τρελλὴν ἐλπίδα νὰ σταματήσουν τὸν τροχὸ τῆς ἱστορίας, εἶναι πιὸ νεκροὶ κι' ἀπὸ τοὺς νεκρούς.

Ἡ ἔννοια τῆς ἀλλαγῆς, ἡ ἔννοια τοῦ καινούργιου, εἶναι ὅ,τι φοβᾶται ὁ μεταφυσικός. Ἐνῶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ σὲ κάθε περίπτωση δίνει τὴν ὑπεροχὴ στὸν διαλεχτικό. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ γιὰ τὸ μαρξισμὸ τὴν δημιουργικὴ του δύναμη. Ὁ μαρξισμὸς δὲν εἶναι ἕνα ἀπόθεμα ἀπὸ γενικὲς ὁδηγίες, ποὺ ἐφαρμόζονται μηχανικὰ σὲ κάθε κατάσταση, εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀλλαγῆς, ποὺ πλουτίζεται συνεχῶς ἀπὸ τὴν πεῖρα. Ὁ μεταφυσικὸς ἀντίθετα μένει ἀδιάφορος μπρὸς σ' αὐτὸ ποὺ ἀλλάζει. «Ἀφοῦ ἔγιναν δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, σκέπτεται, θὰ γίνει καὶ ὁ τρίτος». Ἐνῶ τὸ κάθε τι ἀλλάζει γύρω του, αὐτὸς «κλείνει τὰ μάτια». Ἡ ἀστικὴ τάξη ἀγκαλιάζει τέτοιες ἀντιλήψεις, γιατὶ ὀνειρεύεται νὰ συνεχίσει τὴ ζωή της, καὶ πολεμάει μὲ λύσσα τὴ διαλεχτικὴ ποὺ τῆς φωνάζει, ὅτι ἡ βασιλεία της γκρεμίζεται ἀκόμα καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ φαίνεται ἀτράνταχτη στὰ μάτια τοῦ ἐπιπόλαιου παρατηρητῆ, ποὺ παίρνει τὸ στριφογύρισμα τοῦ ροπάλου σὰν ἔνδειξη δύναμης.

Ὁ Στάλιν, ὑπογραμμίζοντας τὸ δεύτερο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς, μᾶς συνιστᾶ:

«... Πρέπει νὰ στηρίζουμε τὴ δράση μας, ὄχι στὰ κοινωνικὰ ἐκεῖνα στρώματα ποὺ δὲν ἐξελίσσονται ἀκόμα καὶ ὅταν ἀποτελοῦν, πρὸς στιγμήν, τὴν κυρίαρχη, τὴ βασικὴ κοινωνικὴ δύναμη, ἀλλὰ σ' ἐκεῖνα ποὺ ἀναπτύσσονται καὶ

---

1. Στίχοι τῆς Ἔθελ Ρόζενμπεργκ γιὰ τὰ παιδιά της, ἀπὸ τὸ βιβλίο: «Γράμματα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ θανάτου».

πού έχουν μέλλον, ακόμα κι' όταν δεν αποτελούν, γιά την ώρα, την κυρίαρχη δύναμη». (¹)

Επιστημονική έρευνα δέν σημαίνει νά μελετάμε αυτό πού έχουμε «κάτω άπό τή μύτη μας» αλλά νά αντιλαμβανόμαστε έγκαιρα αυτό πού άπό τό παρόν πεθαίνει κι' αυτό πού γεννιέται, νά στρέφουμε τό πιό μεγάλο ενδιαφέρον μας καί νά βοηθούμε στην ανάπτυξη αυτού πού γεννιέται.

Μέ τό νά τοποθετούμε τά πάντα στό ίδιο επίπεδο, δέν σημαίνει ότι είμαστε πιστοί στην πραγματικότητα, αλλ' ότι την πλαστογραφούμε, γιατί, όπως είπαμε, πραγματικότητα θά πεί κίνηση. Οί μαρξιστές ξέρουν νά βλέπουν μακρυά, ακριβώς γιατί παρατηρούν την πραγματικότητα στην κίνησή της. Οί κομμουνιστές σάν αληθινοί διαλεχτικοί, «έφεραν άπό την πρώτη στιγμή στην επιφάνεια αυτό πού βρισκότανε κρυμμένο σέ σπέρμα μέσα στό σχέδιο Μάρσαλ», την στιγμή ακριβώς πού οί σοσιαλιστές ηγέτες πανηγύριζαν καί τό νόμιζαν σάν ένα σχέδιο ευημερίας» (¹).

Στό έργο του: Οικονομικά Προβλήματα τού Σοσιαλισμού στην Σοβιετική Ένωση, ό Στάλιν κατακρίνει αυτούς πού «δέν βλέπουν παρά τά εξωτερικά φαινόμενα, αυτά πού βρίσκονται στην επιφάνεια των πραγμάτων. . . .», αυτούς πού «δέν βλέπουν τίς βαθειές δυνάμεις πού,άν καί κινούνται αυθόρμητα καί μέ τρόπο αδιόρατο,καθορίζουν έν τούτοις την πορεία των γεγονότων».·Νά μιά πολύτιμη υπόδειξη γιά όλους καί ιδιαίτερα γιά την αγωνιζόμενη εργατική τάξη. Ή ενότητα πού σφυρηλατείται, αρχικά σέ λίγες περιπτώσεις δράσης ανάμεσα στούς κομμουνιστές καί στούς σοσιαλιστές, αργότερα απλώνεται σέ τέτοιο βαθμό ώστε νά γεννάει στην σκέψη των μαζών τή βεβαιότητα γιά την προσεχή νίκη· αυτή λοιπόν ή ενότητα είναι αυτό πού «γεννιέται καί αναπτύσσεται», αυτή είναι ή «ανίκητη» δύναμη πού σάν την αύρα γίνεται θύελλα, γιά νά σαρώσει τελικά, όλα τά εμπόδια.

---

1. Στάλιν: Διαλεχτικός καί Ιστορικός Υλισμός, Έκδ. «Νέα Βιβλία» σελ. 14.

1. Μωρίς Τορέζ: Στην Κεντρική Επιτροπή τού Κ.Κ. Γαλλίας, Ιούνιος 1953.

Ἡ καθημερινὴ πάλη γιὰ τὴν ἑνότητα δράσης ἀναμεσα στοὺς ἐργαζόμενους πού, ἂν καὶ οἱ ἀπόψεις τους διαφέρουν, τὰ συμφέροντά τους ὅμως συμπίπτουν, εἶναι σύμφωνη μὲ τὸ δεύτερο νόμο τῆς διαλεχτικῆς. Ἡ λαμπρὴ ἐπιτυχία καὶ ἡ μαχητικότητα τῶν ἀπεργιῶν τοῦ Αὐγούστου 1953, μαρτυροῦν ὅτι καμμιὰ κατηγορία ἐργαζομένων δὲν χαραχτηρίζεται ἀπὸ παθητικότητα καὶ ἀδιαφορία. Ἀντίθετα, ἐκεῖνος ποὺ εἶναι κατὰ τῆς ἑνότητας μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ὁ σύντροφός του στὴ δουλειὰ εἶναι σοσιαλιστὴς ἢ χριστιανὸς δημοκράτης, καὶ ἀρνιέται νὰ τὸν καλέσει γιὰ κοινὴ δράση, σκέφτεται μεταφυσικά. Παραγνωρίζει τὸν μεγάλο νόμο τῆς ἀλλαγῆς· δὲν θέλει νὰ δεῖ ὅτι, μέσα στὴν μαζικὴ δράση γιὰ ἕνα ἀντικειμενικὸ σκοπό, στὴν ἀρχὴ πιὸ περιωρισμένο, κι' ὕστερα πιὸ πλατύ, ἡ συνείδηση τοῦ ἐργαζόμενου θὰ ἀλλάξει· ἡ δράση πλάϊ πλάϊ, γκρεμίζει τὶς πλάνες καὶ τὶς προκαταλήψεις· ὁ ἀπομονωτικὸς σκέπτεται σὰν ὁ ἴδιος νὰ τὰ εἶχε μάθει ὅλα μονομιᾶς. Ξεχνάει ὅτι κανένας δὲν γεννιέται ἐπαναστάτης, ἀλλὰ γίνεται.

Ξεχνάει ὅτι κι' ὁ ἴδιος ἔχει πολλὰ πράγματα νὰ μάθει, ἀκόμα κι' ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀναθεματίζει καὶ τὸν ἑαυτό του μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους. Ἀληθινὸς ἐπαναστάτης εἶναι ἐκεῖνος πού, μὲ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο δημιουργεῖ τοὺς κατάλληλους ὅρους γιὰ τὸ φανέρωμα καὶ τὴν προβολὴ τοῦ καινούργιου.

Ὅσο περισσότερο μεγαλώνει ἡ πρόθεση τῆς ἡγεσίας τῶν σοσιαλιστῶν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἑνότητα τῶν ἐργαζομένων τόσο περισσότερο, ὁ διαλεχτικός, μὲ τὴ στάση του, ἐνισχύει τὴν θέληση γιὰ ἑνότητα τῶν ὀπαδῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ: Η ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

I ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

ΟΤΑΝ ΖΕΣΤΑΙΝΩ τὸ νερό, ἡ θερμοκρασία του ἀνεβαίνει ἀπὸ βαθμὸ σὲ βαθμό. Ὅταν ὅμως φτάσει στοὺς 100°, τὸ νερὸ κοχλάζει καὶ μεταβάλλεται σὲ ὑδρατμούς..

Νά δυὸ μορφὲς ἀλλαγῆς. Ἡ προοδευτικὴ αὔξηση τῆς θερμοκρασίας ἀποτελεῖ μιὰ ποσοτικὴ μεταβολή. Δηλαδὴ ἡ ποσότητα θερμότητας μὲ τὴν ὁποία ζεσταίνω τὸ νερὸ αὐξάνει. Ἀλλὰ σὲ μιὰ ὡρισμένη στιγμὴ τὸ νερὸ ἀλλάζει κατάσταση, ἡ ρευστὴ μορφή του ἐξαφανίζεται καὶ γίνεται ἀέριο (χωρὶς ὅμως ν' ἀλλάξει ἡ χημική του σύσταση).

Αὐτὴν τὴν ἁπλῆ αὔξηση ἢ τὴν ἁπλῆ ἐλάττωση τῆς ποσότητας, τὴν λέμε ποσοτικὴ ἀλλαγή. Ἐνῶ τὸ πέρασμα ἀπὸ μιὰ ποιότητα σὲ μιὰν ἄλλη, τὸ πέρασμα ἀπὸ μιὰ κατάσταση σ' ἄλλη, (ὅπως π.χ. ἀπὸ τὴν ρευστὴ κατάσταση στὴν ἀέρια) τὸ λέμε Ποιοτικὴ Ἀλλαγή.

Διερευνώντας τὸ δεύτερο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς δείξαμε ὅτι ἡ πραγματικότητα βρίσκεται σὲ διαρκὴ ἀλλαγή. Ἡ σπουδὴ τοῦ τρίτου γνωρίσματος τῆς διαλεχτικῆς μᾶς ἀποδείχνει ὅτι ὑπάρχει ἕνας ἀμοιβαῖος δεσμὸς ἀνάμεσα στὶς ποσοτικὲς καὶ στὶς ποιοτικὲς ἀλλαγές. Πραγματικά, ἡ ποιοτικὴ μεταβολὴ (τὸ

ρευστό νερό πού γίνεται ύδρατμός) δὲν εἶναι τυχαῖο γεγονός· προέρχεται ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὴν ποσοτικὴ μεταβολή, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν προοδευτικὴ αὔξηση τῆς θερμότητας.

Εἴπαμε ὅτι ἂν ἡ θερμοκρασία φτάσει σ' ἕνα βαθμὸ καθωρισμένο (π.χ. 100°), τὸ νερὸ βράζει μέσα στὶς συνήθεις συνθῆκες ἀτμοσφαιρικῆς πίεσης. Ἐὰν τώρα ἡ ἀτμοσφαιρικὴ πίεση ἀλλάξει τότε, ἐπειδὴ τὰ πάντα εἶναι ἀλληλένδετα (πρῶτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς), ἀλλάζει τὸ σημεῖον βρασμοῦ, ὅμως γιὰ ἕνα δοσμένο σῶμα καὶ γιὰ μιὰ δοσμένη ἀτμοσφαιρικὴ πίεση, τὸ σημεῖο βρασμοῦ εἶναι πάντα τὸ ἴδιο.

Αὐτὰ σημαίνουν ὅτι ἡ ποιοτικὴ μεταβολὴ δὲν εἶναι ἀπατηλὸ φαινόμενο, ἀλλὰ ἕνα ἀντικειμενικὸ γεγονός, ποὺ ἀκολουθεῖ ἕνα φυσικὸ νόμο, δηλαδή, ἕνα γεγονὸς ποὺ μποροῦμε νὰ τὸ προβλέψουμε. Ἡ ἐπιστήμη ἀναζητᾶ καὶ ἐρευνᾶ ποιές εἶναι οἱ ἀναγκαῖες ποσοτικὲς μεταβολὲς ποὺ χρειάζονται, γιὰ νὰ πραγχθεῖ μιὰ δοσμένη ποιοτικὴ ἀλλαγή. Στὴν περίπτωση τοῦ νεροῦ ποὺ βράζει, ὁ δεσμὸς ἀνάμεσα στὰ δυὸ εἴδη μεταβολῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ ὁλοκάθαρος. Ἡ διαλεχτικὴ πιστεύει ὅτι ὁ δεσμὸς ἀνάμεσα σὲ κάθε ποσοτικὴ ἀλλαγὴ ποὺ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ποιοτικὴ ἀλλαγή, ἀποτελεῖ γενικὸ νόμο τόσο γιὰ τὰ φυσικὰ ὅσο καὶ γιὰ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα.

Εἴπαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο ὅτι ἡ μεταφυσικὴ ἀρνεῖται τὴν ἀλλαγή, ἤ, στὴν περίπτωση ποὺ τὴν παραδέχεται, τὴν ἑρμηνεύει μὲ τὴν ἐπανάληψη καὶ ἐδώσαμε ἐκεῖ, γιὰ παράδειγμα μιὰ μηχανικὴ κίνηση. Εἴπαμε δηλαδὴ ὅτι οἱ μεταφυσικοὶ συγκρίνουν τὸ σύμπαν μ' ἕνα ἐκκρεμὲς ποὺ ἐπαναλαμβάνει ἀκατάπαυστα τὴν ἴδια κίνηση.

Ἂν ὅμως ἐφαρμοσθεῖ στὴν κοινωνία μιὰ τέτοια μηχανικὴ ἀντίληψη, τότε ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία δὲν θὰ εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ μιὰ κυκλικὴ πορεία ποὺ πάντα ἐπαναλαμβάνεται, δηλαδὴ ἕνα αἰώνιο ξαναγύρισμα. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ μεταφυσικὴ εἶναι ἀνίσχυρη νὰ ἐξηγήσει τὸ καινούργιο. Κι' ὅταν τὸ καινούργιο παρουσιάζεται μπροστά της, τὸ βλέπει σὰν ἐξαίρεση, σὰν ἰδιοτροπία τῆς φύσης, ἢ σὰν ἀποτέλεσμα κάποιας θεϊκῆς ἐπέμβασης, δηλαδὴ σὰν θαῦμα. Ἀντίθετα ἡ διαλεχτικὴ οὔτε δοκιμάζει ἔκπληξη οὔτε σκανδαλίζεται ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ καινούργιου. Τὸ

καινούργιο γι' αὐτὴν πηγάζει ἀναγκαστικά, χάρη στὴ βαθμιαία συσώρευση μικρῶν ποσοτικῶν ἀλλαγῶν φαινομενικὰ ἀνεπαίσθητων. Δηλαδὴ ἡ ὕλη ἐξ αἰτίας τῆς ἴδιας της τῆς κίνησης ἀλλάζει, δημιουργεῖ κάτι τὸ καινούργιο.

ΙΙ ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ

«Ἀντίθετα ἀπὸ τὴ μεταφυσική, ἡ διαλεχτικὴ θεωρεῖ τὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης, ὄχι σὰν ἕνα ἁπλὸ μέστωμα, σὰν μιὰ ἁπλὴ πορεία ἀνάπτυξης, ὅπου οἱ ποσοτικὲς ἀλλαγὲς δὲν καταλήγουν σὲ ποιοτικὲς ἀλλαγές, ἀλλὰ σὰν μιὰ ἐξέλιξη ποὺ περνάει ἀπ' τὶς ἀσήμαντες καὶ λανθάνουσες ποσοτικὲς ἀλλαγὲς στὶς φανερές, στὶς ριζικὲς ἀλλαγές, δηλαδὴ σὲ ποιοτικὲς ἀλλαγές. Αὐτὲς οἱ ποιοτικὲς ἀλλαγὲς δὲν παρουσιάζονται βαθμιαῖα καὶ γρήγορα, ξαφνικά, μὲ ἕνα ἄλμα ἀπὸ τὴ μιὰ κατάσταση στὴν ἄλλη.

Δὲν παρουσιάζονται τυχαῖα, ἀλλὰ ἀναγκαστικά, ἀκολουθώντας κάποιο νόμο. Εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συσσώρευσης βαθμιαίων καὶ ἀνεπαίσθητων ποσοτικῶν ἀλλαγῶν. (¹)»

Ἀλλὰ ἂς ξεκαθαρίσουμε μερικὲς ἀπόψεις αὐτοῦ τοῦ ὁρισμοῦ. Ποιοτικὴ Ἀλλαγή. Ὅπως ἐλέγαμε καὶ στὴν προηγούμενη παράγραφο, εἶναι μιὰ ἀλλαγὴ κατάστασης μιὰ ἀλλαγὴ μορφῆς· τὸ ρευστὸ νερὸ π.χ. γίνεται ὑδρατμὸς ἢ ἀκόμα γίνεται νερὸ στέρεο (πάγος). Τὸ αὐγὸ γίνεται πουλί. Τὸ μπουμπούκι γίνεται ἄνθος. Τὸ ζωντανὸ ὂν πεθαίνει, γίνεται πτῶμα.

Ἡ ἐξέλιξη: Ὅ,τι ἐμφανίζεται στὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἀλλάζει, ἐξελίσσεται σιγὰ - σιγὰ καὶ χωρὶς νὰ φαίνεται. Δὲν ὑπάρχει θαῦμα στὴ βαθμιαία ἐμφάνιση τῶν φαινομένων ἀλλὰ μιὰ βραδεῖα προπαρασκευὴ ποὺ μόνο ἡ διαλεχτικὴ γνωρίζει νὰ ἀποκαλύπτει. Ὁ Μωρὶς Τορὲζ λέει στὸ ἔργο του Fils du Peuple* (σελ. 248)· «ὁ σοσιαλισμὸς θὰ βγεῖ ἀπ' τὸν καπιταλισμό, ὅπως ἡ πεταλούδα βγαίνει ἀπὸ τὴν κάμπια».

---

(1) Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς Ἐκδ. «Νέο Βιβλίο» σελ. 10.

* «Παιδὶ τοῦ Λαοῦ»

Τ ὸ Ἅ λ μ α : Ἐὰν χρειάζονται γιὰ ἕνα ὑποψήφιο 60223 ψῆφοι γιὰ νὰ ἐκλεγεῖ βουλευτὴς μόνον ὁ 60223ος ψῆφος μπορεῖ νὰ κάνει τὸ ποιοτικὸ ἅλμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ἁπλὸς ὑποψήφιος γίνεται βουλευτής. Αὐτὸ τὸ ἅλμα, αὐτὴ ἡ γρήγορη, ἡ αἰφνιδιαστικὴ ἀλλαγὴ προετοιμαζόταν βαθμιαία, ἀνεπαίσθητα, μὲ τὴ συσσώρευση τῶν ψήφων : 1 + 1 + 1 . . . Αὐτὸ εἶναι πολὺ ἁπλὸ παράδειγμα, ποιοτικοῦ ἅλματος, ριζικῆς ἀλλαγῆς. Ἐπίσης τὸ ἄνθος, σκάει αἰφνιδιαστικὰ ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἀργὴ ὡρίμανση. Ἐπίσης ἡ ἐπανάσταση ποὺ ξεσπάει μὲ πάταγο, εἶναι μιὰ ἀπότομη, ἁλματικὴ ἀλλαγὴ ποὺ τὴν προετοίμαζε μιὰ ἀργὴ ἐξέλιξη. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὅλες οἱ ποιοτικὲς μεταβολὲς παίρνουν τὴν μορφὴν ἐκρήξεων ἢ κρίσεων. Ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου τὸ πέρασμα, στὴν ποιότητα γίνεται μὲ βαθμιαῖες ποιοτικὲς ἀλλαγές.

Στὸ ἔργο του «ὁ Μαρξισμὸς καὶ τὰ γλωσσολογικὰ προβλήματα»' ὁ Στάλιν δείχνει ὅτι, οἱ ἀλλαγὲς τῆς γλώσσας γίνονται μὲ βαθμιαῖες, ἀργὲς ποιοτικὲς μεταβολές. Ἐπίσης ἐνῶ τὸ ποιοτικὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ταξικὴ στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία γίνεται μὲ ἔκρηξη, μὲ ἐπανάσταση, ἡ ἐξέλιξη τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας πραγματοποιεῖται μὲ βαθμιαῖες ποιοτικὲς μεταβολές, χωρὶς κρίσεις.

«Σὲ διάστημα 8—10 ἐτῶν, γράφει ὁ Στάλιν, πραγματοποιήσαμε στὴ γεωργία τῆς χώρας μας, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς ἀτομικῆς ἐκμετάλλευσης (ἐπιχείρησης) στὸ κολχόζνικο σοσιαλιστικὸ καθεστώς. Αὐτὸ ὑπῆρξε μιὰ ἐπανάσταση, ποὺ ξεκαθάρισε τὸ παληὸ καπιταλιστικὸ οἰκονομικὸ σύστημα στὴν ὕπαιθρο καὶ δημιούργησε ἕνα καινούργιο σύστημα τὸ σοσιαλιστικό. „Ὅμως αὐτὴ ἡ ριζικὴ ἀλλαγὴ στὴ γεωργία δὲν ἔγινε μὲ ἔκρηξη, δηλαδὴ μὲ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ προηγούμενου συστήματος ἀπὸ τὸ καινούργιο σύστημα; ἀλλὰ μὲ τὸ βαθμιαῖο πέρασμα ἀπ' τὸ παληὸ καθεστὼς στὸ καινούργιο.‚ Αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση μπορέσαμε νὰ τὴν πραγματοποιήσουμε ἀπὸ τὰ πάνω, γιατὶ προηγούμενα εἶχε πραγματοποιηθεῖ μιὰ ριζικὴ ἀλλαγὴ στὸ μηχανισμὸ τῆς ἐξουσίας μὲ τὴ βοήθεια τῆς μεγάλης μάζας τῶν ἀγροτῶν» ([1]).

---

1 Βλέπε Φιλοσοφ. Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν. Ἔκδοση Ἀναγνωστίδη

Ἐπίσης τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ σοσιαλισμὸ στὸν κομμουνισμὸ πραγματοποιεῖται χωρὶς κρίσεις, πρῶτα γιατὶ στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστὼς οἱ ἄνθρωποι ὡπλισμένοι μὲ τὴν μαρξιστικὴ ἐπιστήμη, δημιουργοῦν οἱ ἴδιοι τὴν ἱστορία τους καὶ ὕστερα γιατὶ ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐχθρικὲς ἀνταγωνιζόμενες τάξεις. Βλέπουμε ἔτσι ὅτι πρέπει νὰ μελετοῦμε σὲ κάθε περίπτωση καὶ τὸν εἰδικὸ χαραχτῆρα ποὺ παρουσιάζει κάθε ποιοτικὴ ἀλλαγή. Δὲν πρέπει δηλαδὴ νὰ ἰσχυριζόμαστε πὼς κάθε ποιοτικὴ ἀλλαγή, πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀπὸ μιὰν ἔκκρηξη. Ὁποιαδήποτε ὅμως κι' ἂν εἶναι ἡ μορφὴ ποὺ παίρνει ἡ ποιοτικὴ ἀλλαγή,πρέπει νὰ γνωρίζουμε πὼς δὲν πραγματοποιεῖται ποτὲ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ χωρὶς προετοιμασία. Ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ γενικὸ καὶ καθολικὸ νόμο, εἶναι ὁ ἀναγκαῖος δεσμὸς ἀνάμεσα στὴν ποιοτικὴ καὶ στὴν ποσοτικὴ ἀλλαγή.

III. ΣΤΗ ΦΥΣΗ

Ἂς πάρουμε ἕνα λίτρο νερό. Ἂς μοιράσουμε αὐτὸ τὸν ὄγκο σὲ δυὸ ἴσα μέρη. Βλέπουμε ὅτι αὐτὴ ἡ διαίρεση δὲν ἀλλάζει διόλου τὴ φύση τοῦ σώματος (νεροῦ). Μισὸ λίτρο νεροῦ, εἶναι πάντα, ἀπὸ φυσικὴ ἄποψη νερό. Μποροῦμε ἔτσι νὰ συνεχίσουμε τὴ διαίρεση πετυχαίνοντας κάθε φορὰ ποσότητες νεροῦ ὅλο καὶ πιὸ μικρὲς π.χ. μιὰ ποσότητα ὅση χωράει σὲ μιὰ δαχτυλίθρα ραψίματος ἢ ὅσος εἶναι ὁ ὄγκος τοῦ κεφαλιοῦ μιᾶς καρφίτσας. . . Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἡ φυσικὴ οὐσία τοῦ νεροῦ θὰ εἶναι ἡ ἴδια,θὰ εἶναι δηλαδὴ νερό. Ὡς ἐδῶ δὲν ἔχουμε καμμιὰ ποιοτικὴ ἀλλαγή. Ἀλλὰ ἔρχεται μιὰ στιγμὴ ποὺ φτάνουμε τὸ μόριο τοῦ νεροῦ (1), ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἄτομα ὑδρογόνου καὶ ἕνα

---

1. Κάθε σῶμα, ὁποιοδήποτε, ἀποτελεῖται ἀπὸ μόρια. Τὸ μόριο εἶναι ἡ πιὸ μικρὴ ποσότητα μιᾶς ὁρισμένης χημικῆς σύνθεσης καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα. Τὸ ἄτομο, εἶναι τὸ πιὸ μικρὸ μέρος κάθε χημικοῦ στοιχείου ποὺ παίρνει μέρος στὶς χημικὲς συνθέσεις. Τὰ μόρια κάθε ἁπλοῦ σώματος (ὀξυγόνου, ὑδρογόνου, ἀζώτου. . .) περιέ-

ὀξυγόνου. Μποροῦμε νὰ συνεχίσουμε τὴν διαίρεση καὶ νὰ ἀποσυνθέσουμε τὸ μόριο ; Ναί, μποροῦμε ἂν ἐφαρμόσουμε μιὰ κατάλληλη μέθοδο . . . ἀλλὰ τότε αὐτὸ ποὺ θὰ προκύψει ἀπ' αὐτὴ τὴ διαίρεση δὲν θὰ εἶναι πιὰ νερό, ἀλλὰ ὑδρογόνο ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ ὀξυγόνο ἀπ' τὴν ἄλλη.

Τὸ ὑδρογόνο καὶ τὸ ὀξυγόνο ὅμως, ποὺ πετύχαμε μὲ τὴν ἀποσύνθεση ἑνὸς μορίου ὕδατος, δὲν ἔχουν τὶς ἰδιότητες τοῦ νεροῦ. Ὁ καθένας ξέρει ὅτι τὸ ὀξυγόνο συντηρεῖ τὴ φλόγα, ἐνῶ τὸ νερὸ σβύνει τὶς φωτιές.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἀπεικόνιση τοῦ τρίτου νόμου τῆς διαλεκτικῆς : Ἡ ποσοτικὴ ἀλλαγὴ (ἐδῶ π.χ. ἡ βαθμιαία διαίρεση τοῦ νεροῦ), προκαλεῖ ἀναγκαστικὰ μιὰ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ (ἀπότομη ἀποσύνθεση δύο στοιχείων, ποὺ τὸ καθένα διαφέρει ποιοτικὰ ἀπὸ τὸ νερό).

Ἡ φύση εἶναι πλούσια σὲ τέτοιες ἀλλαγές.

«. . . Στὴ φύση, μὲ τρόπο αὐστηρὰ καθωρισμένο γιὰ κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, οἱ ποιοτικὲς ἀλλαγὲς προκύπτουν μόνο μὲ ποσοτικὲς προσθῆκες ἢ ἀφαιρέσεις ὕλης, ἢ κίνησης «ἐνέργειας» ὅπως λένε(1).

Καὶ συνεχίζει ὁ Ἔνγκελς μὲ μιὰ σειρὰ παραδείγματα :

«Ἂς πάρουμε τὸ ὀξυγόνο. Ἐὰν ἀντὶ δύο ἀτόμων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ μόριον τοῦ ὀξυγόνου, ἑνωθοῦν τρία ἄτομα γιὰ νὰ σχηματίσουν ἕνα μόριο, τότε δὲν ἔχουμε ὀξυγόνο ἀλλὰ ὄζον, ἕνα ἄλλο σῶμα ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς δομῆς του καὶ ἄλλων ἰδιοτήτων του, διαφέρει κατὰ πολὺ ἀπὸ τὸ συνηθισμένο ὀξυγόνο. Καὶ τί νὰ ποῦμε γιὰ τὶς διάφορες ἀναλογίες ποὺ τὸ ὀξυγόνο ἑνώνεται μὲ τὸ ἄζωτο ἢ μὲ τὸ θειάφι καὶ ποὺ ἡ κάθε μιά τους δημιουργεῖ ἀντιστοίχως ἕνα σῶμα ποιοτικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ! Πόσο διαφορετικὸ εἶναι τὸ μονοξεί-

---

χουν ἄτομα ὅμοια (ὀξυγόνου, ὑδρογόνου, ἀζώτου). Τὰ μόρια ἑνὸς σύνθετου σώματος (νεροῦ, μαγειρικοῦ ἅλατος, βενζίνας) περιέχουν ἄτομα διαφόρων σωμάτων.

1. Ἔνγκελς : Διαλεκτικὴ τῆς Φύσης. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη σελ. 93.

διο τοῦ ἀζώτου (N_2O) ἀπὸ τὸν ἀζωτικὸ ἀνυδρίτη (πεντοξείδιον τοῦ ἀζώτου (N_2O_5)! Τὸ πρῶτο εἶναι ἕνα ἀέριο, τὸ δεύτερο, σὲ συνηθισμένη θερμοκρασία, εἶναι στερεὸ καὶ κρυσταλλικὸ σῶμα. Καὶ ὅμως ὅλη ἡ διαφορά τους ἀπὸ ἄποψη χημικῆς σύνθεσης, βρίσκεται στὸ ὅτι τὸ δεύτερο περιέχει πέντε φορὲς περισσότερο ὀξυγόνο ἀπὸ τὸ πρῶτο. Ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ σώματα, παρεμβάλλονται ἀκόμα ἄλλα τρία ὀξείδια τοῦ ἀζώτου (NO, N_2O_3, NO_2), ποὺ ὅλα τους διαφέρουν ποιοτικὰ τόσο ἀπὸ τὰ δυὸ πρῶτα ὅσο καὶ μεταξύ τους [1].

Αὐτὸς ὁ ἀναγκαῖος δεσμὸς ἀνάμεσα στὴν ποιότητα καὶ στὴν ποσότητα ἐπέτρεψε στὸν Μεντελέγιεφ(Mendeleiev) νὰ κάμει τὴν περίφημη ταξινόμηση τῶν χημικῶν στοιχείων.

Τὰ στοιχεῖα, τὰ ταξινομοῦμε ἀνάλογα μὲ τὴν αὔξηση τοῦ ἀτομικοῦ τους βάρους [2]. Αὐτὴ ἡ ποσοτικὴ ταξινόμηση τῶν στοιχείων, ποὺ πηγαίνει ἀπὸ τὸ πιὸ ἐλαφρὸ (τὸ ὑδρογόνο) ἕως τὸ πιὸ βαρὺ (τὸ οὐράνιο), μᾶς βοηθάει νὰ βλέπουμε καὶ τὶς ποιοτικὲς διαφορές τους, τὶς διαφορές τους στὶς ἰδιότητες. Ἡ ταξινόμηση ὅμως τῶν στοιχείων ποὺ ὑπάρχουν στὴ γῆ, καὶ ποὺ ἔγινε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἄφηνε κενά. Ἀπ' αὐτὸ ὁ Μεντελέγιεφ ἔβγαλε τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχουν κι' ἄλλα, ἄγνωστα, διαφορετικὰ ἀπὸ ποιοτικὴ ἄποψη στοιχεῖα, ποὺ πρέπει νὰ ἀποκαλύψουμε μέσα στὴ φύση. Καὶ μάλιστα περιέγραψε προκαταβολικὰ τὶς χημικὲς ἰδιότητες ἑνὸς ἀπ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ποὺ ὅπως ἦταν φυσικὸ ἀνακαλύφτηκε πράγματι. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ μεθοδικὴ ταξινόμηση τοῦ Μεντελέγιεφ, οἱ ἐπιστήμονες μπόρεσαν νὰ προβλέψουν καὶ νὰ παράγουν μὲ τεχνητὸ τρόπο πάνω ἀπὸ δέκα χημικὰ στοιχεῖα, ποὺ δὲν ὑπῆρχαν ὡς τότε στὴ φύση.

Παράλληλα ἡ πυρηνικὴ φυσικὴ ποὺ πλάταινε σοβαρὰ τὸν ὁρίζοντα τῶν γνώσεών μας, μᾶς βοήθησε νὰ κατανοήσουμε καλύ-

---

1 Ἔγκελς: Διαλεχτικὴ τῆς Φύσης. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη σελ. 97.

2 Ἀτομικὸ βάρος ἑνὸς στοιχείου εἶναι ἡ σχέση τοῦ βάρους τοῦ ἀτόμου αὐτοῦ τοῦ στοιχείου πρὸς τὸ βάρος τοῦ ἀτόμου τοῦ ὑδρογόνου.

τερα πόσο καθολικός είναι ὁ ἀναγκαῖος δεσμὸς ἀνάμεσα στὴν ποσότητα καὶ στὴν ποιότητα. Ἔτσι ὁ Ράδερφορ, βομβαρδίζοντας ἄτομα ἀζώτου μὲ ἄτομα ἡλίου (ἀτομικὰ σωματίδια ποὺ παράγονται κατὰ τὴ διάσπαση τοῦ ἀτόμου τοῦ ραδίου) ἐπέτυχε τὴν μεταστοιχείωση, ἐπέτυχε δηλαδὴ νὰ μεταβάλει ἄτομα ἀζώτου σὲ ἄτομα ὀξυγόνου.

Ἐπέτυχε δηλαδὴ μιὰ μεταβολὴ τεράστιας ἐπιστημονικῆς σημασίας. Ἡ μελέτη λοιπὸν αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς ἀπέδειξε, ὅτι ἡ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ καθορίζεται ἀπὸ μιὰ ποσοτικὴ μεταβολή. Μὲ τὸν βομβαρδισμὸ ἀπὸ τὸ χημικὸ στοιχεῖο ἥλιον, ὁ πυρήνας τοῦ ἀζώτου — ποὺ ἔχει 7 πρωτόνια ([1]) — χάνει ἕνα, ἀλλὰ ταυτόχρονα αἰχμαλωτίζει τὰ δύο πρωτόνια τοῦ πυρῆνα τοῦ στοιχείου ἥλιον, κι' ἔτσι δημιουργεῖται ἕνας πυρῆνας μὲ 8 πρωτόνια, δηλαδὴ ἕνας πυρῆνας ὀξυγόνου.

Ἐπίσης οἱ βιολογικὲς ἐπιστῆμες, θὰ μποροῦσαν νὰ μᾶς προσφέρουν πάμπολλα παραδείγματα. Τὴν ἐξέλιξη ὅμως τῆς ζωντανῆς φύσης δὲν μποροῦμε νὰ τὴν παραβάλουμε μὲ μιὰ σκέτη καὶ ἁπλῆ ἐπανάληψη τῶν ἴδιων ἀκριβῶς λειτουργιῶν (προτσές). Μιὰ τέτοια ἄποψη, δὲν θὰ μᾶς βοηθοῦσε νὰ κατανοήσουμε τὴν οὐσία τῆς ἐξέλιξης τῆς ζωντανῆς φύσης καὶ ἔτσι αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη θὰ μᾶς παρουσιαζόταν σὰν κάτι τὸ ἀδιανόητο. Καὶ ὅμως αὐτὴ τὴν ἄποψη παραδέχονται οἱ ἐκπρόσωποι τῆς κλασσικῆς γενετικῆς καὶ ἰδιαίτερα, ὁ Weismann (Βάϊσμαν).[2] Πιστεύουν δηλαδὴ πὼς ἡ ζωντανὴ ὕλη γεννιέται ἀπὸ μιὰ οὐσία (τοὺς γόνους) ποὺ μεταδίδεται κληρονομικὰ καὶ ποὺ εἶναι αἰώνια, ἀμετάβλητη καὶ ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος. Καὶ νὰ τὸ ἀδιέξοδο: Πῶς ἐξηγεῖται λοιπὸν ἡ ἐμφάνιση τοῦ καινούργιου στὴ ζωντανὴ φύση; Τὴν ἀπάντηση μόνο ἡ διαλεχτικὴ μπορεῖ νὰ τὴν δώσει: Ἡ ἐξέλιξη γίνεται μὲ τὴ συσσώρευση ποσοτικῶν ἀλλα-

---

1. Τὸ πρωτόνιο ὅπως καὶ τὸ οὐδετερόνιο ἀποτελοῦν τὰ συστατικὰ μέρη τοῦ πυρῆνα τῶν ἀτόμων.

2. Βλέπε: Βαϊσμανισμός, Μοργκανισμός, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ — Γιουντίν, Ἐκδ. Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μεταφ.).

γῶν ποὺ μεταβάλλονται σὲ ποιοτικὲς ἀλλαγές. Νά γιατί ὁ Ἔνγκελς ἔγραφε :

«Εἶναι τρέλλα τὸ νὰ θέλουμε νὰ ἐξηγήσουμε τὴ γέννηση ἔστω καὶ ἑνὸς μόνον κυττάρου, ξεκινώντας ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν ἀδρανῆ καὶ νεκρὴ ὕλη. ἀντὶ νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ ζωντανὸ λεύκωμα ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα διαφοροποιηθεῖ καὶ νὰ πιστεύουμε, ὅτι μὲ λίγο βρώμικο νερό, θὰ μπορέσουμε νὰ ἀναγκάσουμε ἐμεῖς τὴ φύση νὰ φτιάσει μέσα σὲ εἴκοσι τέσσερες ὧρες αὐτὸ ποὺ ἐκείνη χρειάστηκε ἑκατομμύρια χρόνια νὰ τὸ φτιάσει»(1).

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι μόνο μιὰ τέτοια ἐξέλιξη ὅπου, μὲ τὴ βοήθεια τῆς ποσοτικῆς ἀλλαγῆς, περνᾶμε στὴν ποιοτικὴ ἀλλαγὴ τῆς ζωντανῆς φύσης, μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ κατανοήσουμε τὴ διαδικασία τοῦ περάσματος ἀπὸ τὸ ἁπλὸ στὸ σύνθετο, ἀπὸ τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο.

Τὰ ὀργανικὰ εἴδη ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη εἶναι πραγματικά, ὅλο καὶ πιὸ πολύπλοκα. Ἡ δομὴ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ζωντανῶν ὄντων, διαφοροποιεῖται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Ἀπὸ ἕνα ὠάριο μόνο, σχηματίζονται ἕνας τεράστιος ἀριθμὸς ἀπὸ τὰ πιὸ ποικίλα ὄργανα, ποιοτικὰ διαφορετικά, ποὺ τὸ καθένα ἔχει μιὰν εἰδικὴ λειτουργία : Ἡ αὔξηση λοιπὸν ἑνὸς ζωντανοῦ ὄντος δὲν εἶναι ἕνας ἁπλὸς πολλαπλασιασμὸς κυττάρων, ἀλλὰ μιὰ ἐξελικτικὴ διαδικασία ἀπὸ διάφορες ποιοτικὲς ἀλλαγές.

Ἐὰν καταπιαστοῦμε μὲ τὴ μελέτη τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, θὰ ξαναβροῦμε πανίσχυρο τὸν διαλεχτικὸ νόμο, ποὺ διέπει τὶς σχέσεις ποσότητας καὶ ποιότητας κάτω ἀπὸ τὶς πιὸ ποικίλες μορφές.

Ἕνα παράδειγμα :

Τὸ αἴσθημα (αἴσθημα ὀπτικὸ ἢ θερμότητας, αἴσθημα ἀκουστικὸ ἢ αἴσθημα ἀφῆς), ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα εἰδικὸ φαινόμενο τοῦ νευρικοῦ συστήματος, τότε μόνο ἐμφανίζεται στὴ συνείδησή μας

1. Ἔνγκελς · Διαλεχτικὴ τῆς Φύσης.

ὅταν ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμός, δηλαδὴ ἡ ἐπίδραση τῆς φύσης πάνω στὸ νευρικὸ σύστημα φτάσει καὶ ξεπεράσει ἕνα ποσοτικὸ ἐπίπεδο ποὺ τὸ ὀνομάζουν βαλβίδα ἐρεθισμοῦ.

Ἔτσι π. χ. ἕνας φωτεινὸς ἐρεθισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ μεταβληθεῖ σὲ αἴσθημα, νὰ γίνει δηλαδὴ συνειδητὸς παρὰ μόνον, ἐὰν ἔχει μιὰ διάρκεια καὶ μιὰ ὡρισμένη ἐλάχιστη ἔνταση.

Ἡ βαλβίδα ἐρεθισμοῦ ἀποτελεῖ τὸ κρίσιμο σημεῖο ἀπ' ὅπου γίνεται τὸ ἅλμα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ποσότητα τοῦ ἐρεθισμοῦ περνάει στὴν ποιότητα τῆς ἀντίδρασης (τὸ αἴσθημα). Κάτω ἀπὸ τὴ βαλβίδα ἐρεθισμοῦ ὅταν δηλαδὴ τὸ ἐρέθισμα εἶναι ἀδύνατο δὲν γίνεται ἀντιληπτὸ κανένα αἴσθημα.

Ἐπίσης, μὲ τὴν συνεχῆ ἐπανάληψη τῆς πράξης, σχηματίζεται ἡ ἀντίληψη, ξεκινώντας ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις.

> «Ἡ συνέχιση τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς ζωῆς ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν πολλαπλῆ ἐπανάληψη πρακτικῶν ἐνεργειῶν, ποὺ γίνονται ἀντιληπτὲς ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις μας καὶ ποὺ δημιουργοῦν πάνω σ' αὐτὲς τὴν ἀντίληψη. Ἑπομένως μέσα στὸν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου, δημιουργεῖται ἕνα ἅλμα κατὰ τὴν πορεία (προτσές) τῆς γνώσης, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ξεπεταχτεῖ ἡ ἀντίληψη ποὺ παίρνει τὴ μορφὴ ἔννοιας (¹).

Τὸ αἴσθημα πραγματικὰ ἀποτελεῖ μιὰ μερικὴ μόνο ἀντανάκλαση τῆς πραγματικότητας. Δὲν μᾶς δίνει δηλαδὴ παρὰ μόνο τὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ τῆς πραγματικότητας. Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι, χάρη στὴν κοινωνικὴ πρακτική τους ποὺ ἐπαναλαμβάνεται μὲ τὴν ἐργασία, ξεπέρασαν τὴν ἐπιφάνεια, προχώρησαν στὸ βάθος τῶν πραγμάτων, καὶ κατάκτησαν τὸ νόημα τῶν ἐσωτερικῶν τους λειτουργιῶν ποὺ στὴν ἀρχὴ τοὺς ξέφευγαν. Βρῆκαν τοὺς νόμους, ποὺ τὰ διέπουν καὶ ξεπερνῶντας τὰ φαινόμενα, τὴν ἐπιφάνεια, ἑρμηνεύουν τὸ βάθος, τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων.

Αὐτὴ ἡ κατάκτηση ἔγινε χάρη στὴν ἀντίληψη ποὺ εἶναι μιὰ

---

1. Μάο - Τσὲ - Τούνγκ : Σχετικὰ μὲ τὴν ἐμπειρία Τετράδια Κομμουνισμοῦ Νο 2 Φλεβάρης 1951.

πιὸ σύνθετη, πιὸ ἀνώτερη μορφὴ ψυχικῆς λειτουργίας· εἶναι δηλ. ποιοτικὰ κάτι τὸ καινούργιο σχετικὰ μὲ τὸ αἴσθημα, μολονότι αὐτὸ τὸ αἴσθημα ἀποτελεῖ παράγοντα ἀναγκαῖο γιὰ τὴν λειτουργία, γιὰ τὸ ἔργο ποὺ κάνει ἡ ἀντίληψη ὅταν ἐπεξεργάζεται τὰ δεδομένα τῆς πείρας.

Ἡ ἔννοια τῆς θερμότητας ποτὲ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ γίνει κατανοητὴ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἐὰν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δὲν εἶχαν δοκιμάσει τὸ αἴσθημα τοῦ θερμοῦ σὲ τόσες καὶ τόσες περιπτώσεις. Ἀλλὰ γιὰ νὰ περάσουν ἀπὸ τὰ ἁπλὰ αἰσθήματα στὴ σημερινὴ ἔννοια τῆς θερμότητας, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ μορφὴ τῆς ἐνέργειας, χρειάστηκε χιλιόχρονη κοινωνικὴ πρακτικὴ ποὺ ἔκαμε κατορθωτὴ τὴν ἀφομοίωση καὶ τὴν κατανόηση τῶν βασικῶν ἰδιοτήτων τῆς θερμότητας. Οἱ ἄνθρωποι πρῶτα ἔμαθαν νὰ «παράγουν μόνοι τους τὴ φωτιά» καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τὶς θερμικές της ἰδιότητες μὲ διάφορους τρόπους, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τους. Καὶ ἔπειτα, πολὺ πιὸ ἀργότερα ἔμαθαν νὰ μετροῦν τὶς ποσότητες τῆς θερμότητας, νὰ μετατρέπουν τὴ θερμότητα σὲ ἔργο καὶ ἀντίστροφα τὸ ἔργο σὲ θερμότητα, κ.λ.π... Τὸ πέρασμα ἐπίσης ἀπὸ τὴ χωρομετρία, ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς (μέτρημα τῶν χωραφιῶν), στὴ γεωμετρία (τὴν ἐπιστήμη τῶν ἀφηρημένων σχημάτων) ἀποτελεῖ μιὰ μεταβολὴ τῶν ἁπλῶν αἰσθημάτων καὶ ἀντιλήψεων, ποὺ ἡ πρακτικὴ εἶχε προοδευτικὰ συσσωρεύσει σὲ ἀφηρημένες ἔννοιες.

Τὸ ἴδιο ἐπίσης ἰσχύει καὶ μὲ τὶς λογικὲς μορφὲς (τὶς ἀρχὲς τῆς ταυτότητας, τῆς ἀντίφασης, τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ τρίτου ὅρου, τῆς αἰτιότητας) ποὺ στὰ μάτια τῶν μεταφυσικῶν, παρουσιάζονται σὰν ἔμφυτες ἰδέες (a priori).[1]

Τὸ ἀξίωμα π.χ. ποὺ ἔχει γενικὴ ἐφαρμογή: «Τὸ ὅλον εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ μέρος του, ἢ τὸ μέρος εἶναι μικρότερο ἀπὸ τὸ ὅλον», εἶναι σὰν μορφὴ λογικὴ ἕνα καινούργιο ποιοτικὰ προϊόν, ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὴν μακραίωνη πείρα τῶν ἀρχαίων κοινωνιῶν. Ὁ Λένιν ἔγραφε στὰ φιλοσοφικά του τετράδια:

> «Ἡ πρακτικὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου, θὰ πρέπει νὰ τὸν ὑποχρέωσε νὰ ἐπαναλαμβάνει συνειδητὰ ἑκατομμύρια φορές, πράξεις ποὺ πῆραν τὴν ἔκφραση διαφόρων λογικῶν

1. Βλέπε: A priori, στὸ φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν, ἐκδ. Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μεταφρ.).

μορφῶν ὥστε οἱ μορφὲς αὐτὲς νὰ πάρουν τὴ θέση ἀρχῶν (ἀξιωμάτων).

Καὶ ἀκόμα :

«Ἡ πεῖρα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐπαναμβανότανε δισεκατομμύρια φορές, παίρνει στὴ συνείδησή του τὴ μορφὴ λογικῶν ἀρχῶν.

Αὐτὸ τὸ τρίτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ στὸ σωστὸ δρόμο γιὰ τὴ λογικὴ ἑρμηνεία τοῦ καινούργιου, ὅπως εἶναι οἱ νέες ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις. Ὁ μεταφυσικὸς θεωρεῖ τὴν ἐμφάνιση τῶν νέων ἀντιλήψεων, τὶς ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις, σὰν ἕνα εἶδος ἀποκάλυψης τοῦ θείου. Ἢ ἀκόμα τὴν ἀποδίδει στὴ σύμπτωση, τὴν τύχη. Ἡ ἐφεύρεση ὅμως, ἡ νέα δημιουργία (τόσο στὴν τεχνικὴ ὅσο καὶ στὶς ἐπιστῆμες καὶ στὶς τέχνες κι' ἀλλοῦ) οὐσιαστικὰ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ ποιοτικὴ ἀλλαγή, ποὺ γίνεται συνειδητὰ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, σὰν ἀντικαθρέφτισμα τῆς πραγματικότητας, ἕνα ἀντικαθρέφτισμα, ποὺ ἔχει προετοιμασθεῖ ἀπὸ τὴ συνειδητὴ συσσώρευση ἀσήμαντων, μικρῶν μεταβολῶν τῆς ἀνθρώπινης πείρας.

Γιαυτὸ οἱ μεγάλες ἀνακαλύψεις δὲν πραγματοποιοῦνται παρὰ μόνον τὴ στιγμή, ποὺ ἔχουν συντελεστεῖ οἱ ἀντικειμενικὲς προϋποθέσεις ποὺ θὰ τὶς κάνουν πραγματοποιήσιμες. Τὰ τελευταῖα παραδείγματα ποὺ παραθέσαμε (τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἁπλό αἴσθημα στὴν ἀντίληψη καὶ σὲ συνέχεια στὴν ἔννοια ποὺ ὁλοκληρώνει τὴν ἀντίληψη· ἡ ἐφεύρεση σὰν τὸ προϊὸν τῆς συσσώρευσης μακρόχρονης πείρας), μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τονίσουμε μιὰ σπουδαία ἄποψη τῆς διαδικασίας ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ διαλεχτικὸς δεσμὸς τῆς δυάδας ποσότητα — ποιότητα : ὅτι τὸ πέρασμα δηλαδὴ ἀπὸ τὴν παληὰ ποιοτικὴ κατάσταση στὴν καινούργια, ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα, τὶς περισσότερες φορὲς μιὰ πρόοδο. Εἶναι δηλαδὴ ἕνα πέρασμα ἀπὸ τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο, ὅπως στὸ παράδειγμα ὅπου ὁ ἄνθρωπος ξεπερνάει τὸ αἴσθημα (κατώτερη μορφὴ γνώσης) γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἔννοια, στὴν ἰδέα (ἀνώτερη μορφὴ γνώσης). Τὸ ἴδιο ἐπίσης ἰσχύει καὶ στὴν περίπτωση ποὺ τὸ πέρασμα γίνεται ἀπὸ τὸ μὴ ζωντανὸ στὸ ζωντανό. Ἕνα τέτοιο ποιοτικὸ ἅλμα ἀποτελεῖ μιὰν ἀναντίρρητη πρόοδο. Ἡ πορεία λοιπόν, ποὺ κατα-

λήγει σὲ τέτοιες ποιοτικὲς ἀλλαγὲς εἶναι ἀσφαλῶς, ὅπως ἔγραφε ὁ Στάλιν: «μιὰ πορεία προοδευτική, ἀνοδική».(¹)

IV. ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Εἴπαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ὅτι ὅπως ἡ φύση, ἔτσι καὶ ἡ κοινωνία βρίσκεται σὲ κίνηση.

Αὐτὴ ἡ κίνηση ξεκινάει ἀπὸ ποσοτικὲς ἀλλαγὲς καὶ καταλήγει στὴν ποιοτικὴ ἀλλαγή. Αὐτὸ τὸ εἶχε καταλάβει πολὺ νωρὶς ὁ Λένιν, ὅταν σπουδαστὴς στὰ 1887 στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Καζὰν καὶ δεσμένος ὁλοκληρωτικὰ στὴν ἐπανάσταση ἐνάντια στὸν Τσαρισμό, ἀπαντοῦσε στὸν ἀστυνομικὸ ἐπίτροπο, ποὺ τοῦ ἔλεγε: «Θὰ χτυπήσετε τὸ κεφάλι σας στὸν τοῖχο» — «Στὸν τοῖχο; ναί! Μ' ἕνα σπρώξιμο γκρεμίζεται, εἶναι πραγματικὰ τελείως σάπιος». Καὶ πραγματικά, ὁ Τσαρισμὸς σὰν τὸν τοῖχο, κάτω ἀπὸ τὸ ἀλύπητο χτύπημα τῆς βροχῆς, εἶχε σαπίσει χρόνο μὲ τὸ χρόνο. Ὁ Λένιν κατανόησε ὅτι τὸ γκρέμισμα τοῦ καθεστῶτος, δηλαδὴ ἡ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ πλησίαζε.

Οἱ ποιοτικὲς μεταμορφώσεις τῶν κοινωνιῶν προετοιμάζονται ἀπὸ πολὺ πιὸ πρίν· ἀπὸ μιὰ σειρὰ ἀργές, ἀφανεῖς ποσοτικὲς ἀλλαγές.

Ἡ ἐπανάσταση (ἡ ποιοτικὴ μεταβολή) λοιπὸν εἶναι τὸ ἀναγκαῖο ἱστορικὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀργῆς ἐξέλιξης (ποσοτικῆς μεταβολῆς). Ὁ Στάλιν ἔχει μὲ μεγάλη ἀκρίβεια ὁρίσει τὴν ποσοτικὴ καὶ τὴν ποιοτικὴ μορφὴ τῆς κοινωνικῆς κίνησης:

> Ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος διδάσκει, ὅτι ἡ κίνηση ἀκολουθεῖ δυὸ πορεῖες, παίρνει δυὸ μορφές: τὴν ἐξελιχτικὴ μορφὴ καὶ τὴν ἐπαναστατικὴ μορφή.
>
> Ἐξελιχτικὴ κίνηση ἔχουμε ὅταν τὰ προοδευτικὰ στοιχεῖα, ἀκολουθώντας αὐθόρμητα τὴν καθημερινή τους δράση

---

1. Στάλιν· Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός.

ἐπιφέρουν στὴν παληὰ τάξη πραγμάτων λεπτὲς μικρὲς ποσοτικὲς ἀλλαγές.

Καὶ ἐπαναστατικὴ κίνηση ἔχουμε, ὅταν τὰ ἴδια αὐτὰ στοιχεῖα ἑνώνονται, διαποτίζονται ἀπὸ μιὰ καινούργια ἰδέα καὶ ὁρμοῦν ἐνάντια στὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο γιὰ νὰ ἐκμηδενίσουν τὴν παληὰ τάξη πραγμάτων καὶ νὰ ἐπιβάλλουν μιὰ καινούργια.

Ἡ ἐξέλιξη δηλαδὴ προετοιμάζει τὴν ἐπανάσταση καὶ δημιουργεῖ γι' αὐτὴν τὸ κατάλληλο ἔδαφος· ἡ ἐπανάσταση συμπληρώνει τὴν ἐξέλιξη καὶ συμβάλλει στὴν πάρα - πέρα ἀνάπτυξή της (1).

Καὶ ὁ Στάλιν γιὰ νὰ διαφωτίσει αὐτὴ τὴν ἀνάλυσή του, ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ 1905. Τὶς μέρες ἐκεῖνες τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1905, τὸ προλεταριάτο «ὤρθωσε τὸ ἀναστημά του, ἔσπασε τὶς ἀποθῆκες τῶν ὅπλων καὶ βάδισε γιὰ νὰ χτυπήσει τὴν ἀντίδραση». Μιὰ ἐπαναστατικὴ δηλαδὴ κίνηση ποὺ προετοιμάστηκε ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη ἐξέλιξη στὰ προηγούμενα χρόνια «ὅταν τὸ προλεταριάτο μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς «εἰρηνικῆς» ἐξέλιξης περιοριζότανε σὲ μεμονωμένες ἀπεργίες καὶ στὴ δημιουργία μικρῶν συνδικάτων».

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1789 εἶχε προετοιμαστεῖ ἀπὸ μιὰ ταξικὴ πάλη ἑκατὸ ἐτῶν. Σὲ ἐλάχιστο χρόνο (1789 - 1790...) ἔγιναν στὴ Γαλλία τόσο σπουδαῖες ποιοτικὲς μεταβολὲς ποὺ δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ γίνουν χωρὶς τὴ βαθμιαία συσσώρευση ποσοτικῶν μεταβολῶν, χωρὶς δηλαδὴ τοὺς ἀναρίθμητους, τοὺς συγκεκριμένους μερικώτερους ἀγῶνες μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἀστικὴ τάξη χτυποῦσε τὴ φεουδαρχία, ὡς τὴν στιγμὴ ποὺ τῆς ἔδωσε τὸ ἀποφασιστικὸ χτύπημα μὲ τὴν ἐγκατάστασή της στὴν ἐξουσία.

---

1. Στάλιν : «Ἀναρχισμὸς ἢ σοσιαλισμός ;».
Μὲ τὴν εὐκαιρία ἂς θυμηθοῦμε καὶ τοὺς στίχους τοῦ Ἐλυάρ.
«Δὲν ἦσαν παρὰ λίγοι,
κι' ἔγιναν πλῆθος, ξαφνικά».

Όσο γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ Ἐπανάσταση τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1917, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ διαβάσετε τὴν Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ (μπολσεβικικοῦ) κόμματος τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης, ὅπου θὰ δεῖτε ὅτι κι' αὐτὴ ἡ μεγαλειώδης ποιοτικὴ ἀλλαγή, ἡ μεγαλύτερη στὰ χρονικὰ τῆς Ἱστορίας, προετοιμάστηκε ἀπὸ μιὰ σειρὰ ποσοτικῶν ἀλλαγῶν! Ἂν θελήσουμε νὰ περιορισθοῦμε μόνο στὴν περίοδο τοῦ 1914— 1917, ἂς μελετήσουμε τὰ κεφάλαια VI καὶ VII τῆς Ἱστορίας τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος Σοβιετ. Ἕνωσης. Αὐτὰ μᾶς δείχνουν μὲ ποιὸ τρόπο τὸ κίνημα τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἀναπτύχτηκε στὰ μαρτυρικὰ αὐτὰ χρόνια καὶ ἑτοιμάστηκε γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὰ Σοβιέτ.

Ἀξίζει νὰ ἐπαναλάβουμε κι' ἐδῶ (ὅπως κάναμε καὶ στὸ τέλος τῆς 3ης παραγράφου αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου) ὅτι τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν παληὰ ποιοτικὴ κατάσταση στὴ νέα, ἀποτελεῖ μιὰ πρόοδο. Τὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς εἶναι μιὰ μορφὴ καθεστῶτος ἀνώτερη ἀπὸ τὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς, ὅπως τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστὼς εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὸ καπιταλιστικό. Ἐξέλιξη λοιπὸν σημαίνει πέρασμα ἀπὸ τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο. Γιατί ; Διότι, στὴν περίπτωση π.χ. τῆς κοινωνίας, ἡ ἐξέλιξη ἐναρμονίζει κάθε φορὰ τὸ οἰκονομικὸ καθεστώς, μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας.

Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μὴ ξεχωρίζουμε ποτὲ τὴν ποιοτικὴ ἀλλαγὴ ἀπὸ τὶς ποσοτικὲς ἀλλαγὲς ποὺ πραγματοποιοῦνται στὴν πορεία τῆς κοινωνίας καὶ νὰ τὶς ἐξετάζουμε στὴν ἀναγκαία τους ἀλληλοσύνδεση. Μὲ τὸ νὰ ρίχνουμε τὸ βάρος πότε στὴ μιὰ καὶ πότε στὴν ἄλλη, κάνουμε βασικὸ λάθος. Μὲ τὸ νὰ ρίχνουμε τὸ βάρος μόνο στὴν ἐξέλιξη, πέφτουμε στὸ ρεφορμισμό*, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ κοινωνικὲς ἀλλαγὲς δὲν γίνονται ἀλλὰ οὔτε χρειάζονται, μὲ τὴν ἐπανάσταση. Ὁ ρεφορμισμὸς εἶναι στὴν πράξη μιὰ ἀντίληψη μικροαστική, ποὺ ἀφοπλίζει τὴν ἐργατικὴ τάξη μὲ τὸ νὰ τὴν κάνει νὰ πιστεύει ὅτι ὁ καπιταλισμὸς θὰ ἐξαφανισθεῖ χωρὶς πάλη. Ὁ ρεφορμισμὸς εἶναι ἐχθρὸς τῆς ἐπανάστασης, ἀφοῦ ἐκθειάζει...

«τὴν μερικὴ βελτίωση ἑνὸς καθεστῶτος ποὺ βρίσκεται στὶς παραμονὲς τῆς κατάρρευσής του, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ διαιρέσει καὶ νὰ ἐξασθενήσει τὴν ἐργατικὴ τάξη, μὲ σκοπὸ νὰ κρατή-

* Βλέπε : Ρεφορμισμός, στὸ φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ροζενταλ-Γιουντίν, Ἐκδ. Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μεταφ.).

σει στὴν ἐξουσία τὴν ἀστικὴ τάξη, νὰ ἀποτρέψει τὴν γρήγορη ἀνατροπὴ αὐτῆς τῆς ἐξουσίας μὲ ἐπαναστατικὰ μέσα [1].

Ὁ ρεφορμισμὸς προπαγανδίζεται ἀπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Σοσιαλισμοῦ ὅπως ὁ Ζὺλ Μόχ, ὁ Μπλοὺμ κλπ. ποὺ δὲν διστάζουν νὰ παραδέχονται τὸν ἑαυτό τους σὰν τοὺς «νόμιμους ἐκπροσώπους τοῦ καπιταλισμοῦ». Αὐτὴ ἄλλωστε ἦταν καὶ ἡ θεωρητικὴ ἄποψη τοῦ Κάουτσκυ ποὺ πίστευε ὅτι ὁ καπιταλισμὸς στὴν ἐποχὴ τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ θὰ παραχωροῦσε μόνος τὴ θέση του στὸν σοσιαλισμό. Αὐτοὶ οἱ πλαστογράφοι τοῦ Μαρξισμοῦ, ἀγνοώντας τελείως τὴ διαλεχτικὴ ἐπικαλοῦνται ἕναν ψεύτικο, γενικὸ δῆθεν νόμο γιὰ τὴν ἁρμονικὴ ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δικαιολογοῦν τὴν προδοσία τῶν συμφερόντων τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἀπώτερος σκοπός τους εἶναι...

> «. . . πόλεμος ἐνάντια σὲ κάθε ἰδέα ἐπανάστασης, σὲ κάθε ἐλπίδα γιὰ ἐπανάσταση, («ἐλπίδα» σκοτεινὴ γιὰ κάθε ρεφορμιστή, ποὺ δὲν καταλαβαίνει τὸ βάθος τῶν ἀμοιβαίων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν). Πόλεμος ἐνάντια σὲ κάθε δραστηριότητα ποὺ ἀποβλέπει στὴν ὀργάνωση καὶ τὴν προετοιμασία τῶν δυνάμεων καὶ τῶν πνευμάτων γιὰ τὴν ἐπανάσταση [2].

Ὑπάρχει ἐπίσης μιὰ ἄλλη ἐντελῶς ἀντίθετη ἀντίληψη, ἐπίσης ἀντιδιαλεχτικὴ καὶ ἑπομένως ἀντιεπαναστατική· δηλαδὴ ὁ τυχοδιωχτισμὸς ποὺ χαραχτηρίζει ἰδιαίτερα τοὺς ἀναρχικοὺς καὶ τοὺς Μπλανκιστές. Ὁ τυχοδιωχτισμὸς χαραχτηρίζεται ἀπὸ τὸ ὅτι ἀρνεῖται τὴν ἄποψη ὅτι εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς ποιοτικῆς ἀλλαγῆς (τῆς ἐπανάστασης) ἡ ποσοτικὴ ἀλλαγὴ ποὺ χαραχτηρίζει τὴν ἐξέλιξη.. Κι' αὐτὴ ἡ ἀντίληψη εἶναι τελείως

---

1. Λένιν : Ὁ ρεφορμισμὸς στὸ Ρωσσικὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κίνημα.

2. Λένιν : Στὸ ἴδιο.

μεταφυσική δπως καὶ ἡ προηγούμενη, ἀφοῦ δὲν βλέπει παρὰ μόνο τὴ μιὰ ὄψη τῆς κοινωνικῆς κίνησης.

Τὸ νὰ ἐπιδιώκουμε τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, χωρὶς νὰ στηριζόμαστε στοὺς δρους τῆς πραγματοποίησής της, σημαίνει δτι δὲν τὴν θέλουμε πραγματικὰ ἀφοῦ τὴν κάνουμε ἀδύνατη. Ἐπαναστατικὸς τυχοδιωχτισμὸς καὶ ρεφορμισμὸς εἶναι λοιπὸν στὴν οὐσία τὸ ἴδιο πρᾶγμα.

Ἀλλὰ οἱ τυχοδιῶχτες τῆς ἐπανάστασης μᾶς ξεγελοῦν καὶ μᾶς παρασύρουν,γιατὶ φαίνονται περισσότερο ἀριστεροί. Μιλᾶνε συνεχῶς σὲ κάθε περίπτωση γιὰ δράση ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ τὴν ἐμποδίσουν μὲ ἀσφαλέστερο τρόπο, μὲ πιθανότητες μεγαλύτερης ἐπιτυχίας. Περιφρονοῦν τὴ συνετή, τὴ λογικὴ δράση, δηλαδὴ τὶς μικρὲς ποσοτικὲς ἀλλαγὲς ποὺ εἶναι δμως ἀναγκαῖες γιὰ τὶς ἀποφασιστικὲς μεταβολές.

Στὸν IV τόμο, (σελ. 129) τῶν «Ἁπάντων» του, ὁ Μωρὶς Τορέζ,καταχρίνει ἕνα ὡρισμένον ἀριθμὸ παραγόντων τοῦ κομμουνισμοῦ, ποὺ στὰ 1932, σὲ διάφορες ἐπαρχίες,πῆραν θέση ἐνάντια σὲ ἕνα αἴτημα, ποὺ τὸ διεκδικοῦσε τὸ σύνολο τῶν συντρόφων τους στὰ Τ.Τ.Τ. ἀπὸ τοὺς κοινοβουλευτικοὺς ἐκπροσώπους τοῦ κόμματος. Αὐτοὶ οἱ παράγοντες ἔλεγαν στοὺς συντρόφους ποὺ ὑπέβαλαν τὰ αἰτήματα: «Προσχωρεῖστε πρῶτα στὴν Γενικὴ Συνομοσπονδία· ἀλλοιῶς τὸ αἴτημά σας δὲν χρησιμεύει σὲ τίποτε». Καὶ ὁ Μωρὶς Τορὲζ ἐξηγεῖ:

> «Δὲν πρέπει νὰ ἀπορίπτουμε κανένα αἴτημα ἀκόμα κι' δταν προβάλλεται ἀπὸ μεμονωμένα ἄτομα κι' όχι «μαζικά». Τὰ αἰτήματα ἀποτελοῦν μιὰ μορφὴ — στοιχειώδη ἔστω — μαζικῆς δράσης. Ἀποτελοῦν, στὸ μέτρο τους, ἕνα μέσο πίεσης πάνω στὸν ἀποδέκτη καὶ ἕνα στοιχεῖο ποὺ προδίδει τὴν συσπείρωση καὶ τὴν ὀργάνωση τῶν ἀποστολέων τους. Στὴν προκείμενη περίπτωση, ἡ αἴτηση ἀποτελεῖ μιὰ ὀργανωμένη μορφὴ διαμαρτυρίας τῶν μισθωτῶν ἐνάντια στὸ Κράτος, ποὺ εἶναι ἐργοδότης τους, καὶ ἐνάντια σ' αὐτοὺς ποὺ σὰν κοινοβουλευτικοὶ ἀντιπρόσωποι, ὑποτίθεται δτι κατέχουν κάποια ἐξουσία.

Τὰ αἰτήματα μπορεῖ νὰ προκαλέσουν καὶ θὰ προκαλέ-

σουν όπωσδήποτε τήν προσοχή καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα παίρνουν μέρος σ' αὐτά.'Αντὶ νὰ καταδικάζουν αὐτὴ τὴν τακτική, πρέπει νὰ ἐξηγοῦν ἤρεμα καὶ συναδελφικὰ στοὺς συντρόφους τους τῆς δουλειᾶς, ὅτι ἡ ὑποβολὴ αἰτημάτων εἶναι ἕνα μόνο ἀπὸ τὰ πολυάριθμα μέσα πάλης, ὅτι ἔξω ἀπ' αὐτὸ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα μέσα πάλης ποὺ συμπληρώνουν καὶ ὑποστηρίζουν τὰ αἰτήματα,ὅτι π.χ. μιὰ ταυτόχρονη ἐκδήλωση συμπαράστασης μὲ τὴ συμμετοχὴ ὅλου τοῦ κλάδου τοῦ νομοῦ ἢ τῆς περιοχῆς ἢ ἀκόμα καὶ ὁλόκληρης τῆς χώρας, θὰ προσδώσει μεγαλύτερη βαρύτητα στὶς ὑπογραφὲς τῶν αἰτούντων».

Καὶ ὁ Μωρὶς Τορὲζ κάνει τὴν παρατήρηση ὅτι οἱ αἰτήσεις προωθοῦν τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἑνιαίου μετώπου ἀπὸ τὴ βάση ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς μᾶζες τοῦ λαοῦ.

«Εὔκολα μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεὶς τὶς συζητήσεις καὶ τὶς ζυμώσεις ποὺ θὰ μεσολαβήσουν στὴν διάρκεια τῆς ὑπογραφῆς τῆς αἴτησης μεταξὺ τῶν ὁμόσπονδων, τῶν ἁπλῶς συνδικαλισμένων, τῶν «αὐτόνομων» ἢ τῶν ἀνοργάνωτων συντρόφων τῆς δουλειᾶς.

Καθένας θὰ ἐκφράσει τὴ γνώμη του· θὰ πεῖ τὶς προτιμήσεις του. Ὁ καθένας ὅμως εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκτιμήσει, ὅτι μόνο ἡ συνειδητὴ ἐκδήλωση τῆς τεράστιας πλειοψηφίας, ἴσως καὶ τοῦ συνόλου τῶν ταχυδρομικῶν ὑπαλλήλων, μπορεῖ νὰ φέρει κάποιο θετικὸ ἀποτέλεσμα.Εἶναι φανερό,ὅτι ὁ συνδικαλισμένος ἑνωτικὸς ποὺ ὑπογράφει καὶ παρακινεῖ τοὺς ἄλλους νὰ ὑπογράψουν τὴν αἴτηση, ἔχει διατυπώσει τὴν ἄποψή του σχετικὰ μὲ τὴ δράση ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθηθεῖ. Ἔχει προτείνει π. χ. τὴν ἐκλογὴ ἐπιτροπῶν γιὰ τὴν αἴτηση. Ἔχει ὑπογράψει τὴν ἐνδεχόμενη ἐφαρμογὴ τῶν κανονισμῶν. Ἔχει μιλήσει γιὰ τὴ δυνατότητα μιᾶς ἀπεργίας ! Ὁ ὁμόσπονδος ἢ ὁ ἀνοργάνωτος σύντροφός του ποὺ τὸν ἔχει ἀκούσει, τοῦ πρόβαλε τὶς ἀπορίες του, τὶς παρατηρήσεις του καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ τὸν κατατοπίσει καλύτερα, νὰ τοῦ δώ-

σει πληρέστερες ἐξηγήσεις. Ἔτσι λοιπὸν ὁ τρόπος πάλης μὲ τὴ μορφὴ ὑποβολῆς αἰτημάτων, ποὺ ὑπογράφονται ἀπὸ κοινοῦ, ἀποτελεῖ μιὰ πρώτη ἐπαφὴ στὴν ἴδια τὴ βάση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος γιὰ μιὰ κοινὴ δράση ποὺ θὰ φέρει ἀργότερα ὁπωσδήποτε τοὺς καρπούς της».

Ἔτσι λοιπὸν ἀντὶ νὰ λέμε κούφια λόγια γιὰ «μαζικὴ δράση» εἶναι προτιμότερο νὰ μάθουμε πῶς νὰ ὑποκινοῦμε, νὰ ὀργανώνουμε καὶ νὰ καθοδηγοῦμε ἀκόμα καὶ τὶς πιὸ ἁπλὲς μορφὲς ἀντίδρασης καὶ διαμαρτυρίας τῶν λαϊκῶν μαζῶν, μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ φτάσουμε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ προλεταριάτου καὶ μὲ «ἐπὶ κεφαλῆς» τὸ προλεταριᾶτο στὶς πιὸ ὑψηλὲς μορφὲς πάλης τῶν τάξεων.

Πραγματικὰ μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς μερικοὺς ἀγῶνες, οἱ ἐργαζόμενοι διαπαιδαγωγοῦνται καὶ ἀποκτοῦν μιὰν ἀναντικατάστατη πεῖρα. Ἡ καθημερινὴ δράση γιὰ μιὰ μέτρια ἀλλὰ κοινὴ διεκδίκηση, ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ μιὰ δράση μὲ πλατύτερη σημασία. Ἡ σύσταση ἐπιτροπῶν στὴ βάση, ὅπου δηλαδὴ οἱ ἐργαζόμενοι συζητοῦν καὶ ἀποφασίζουν ἀδελφικὰ γιὰ τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς ποὺ πρέπει νὰ ἐπιδιώξουν καὶ γιὰ τὰ μέσα πραγματοποίησής τους, ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἐνιαίου μετώπου τῶν ἐργαζομένων. - Μὲ ποιὸ τρόπο ὅμως, θὰ ἐπιτύχουμε ἀποφασιστικώτερες ἀλλαγές, ἐὰν δὲν ἔχουμε πραγματοποιήσει αὐτὴ τὴν ὑπομονητικὴ ἐργασία τῆς δημιουργίας τοῦ ἐνιαίου μετώπου τῶν ἐργαζομένων μὲ ἐπιτροπὲς ἀπὸ τὴ βάση, μὲ ἐπιτροπὲς δηλαδὴ ποὺ ἀγωνίζονται πρὶν ἀπ' ὅλα γιὰ τὴν ἱκανοποίηση μερικῶν συγκεκριμένων ὅμως καὶ ἁπλῶν ζητημάτων ;

Μ' αὐτὸ τὸν ἁπλὸ τρόπο, μὲ τὴ συγκέντρωση δηλαδὴ ἑκατομμυρίων ὑπογραφῶν τῶν ἐργαζομένων, μερικοὶ ἀποφασιστικοὶ ἄνθρωποι κατώρθωσαν νὰ ἀποσπάσουν τὴν Προεδρικὴ ὑπογραφή, ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Henri Martin ἀπὸ τὸ κάτεργο.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ὁ τρίτος νόμος τῆς διαλεχτικῆς, ἀποδείχνει τὴν πραχτική του χρησιμότητα καὶ δημιουργικότητα. Φωτίζει τὶς σημερινὲς προβλέψεις καὶ προοπτικές μας καὶ μᾶς προσφέ-

ρει τὴν ἐπιστημονικὴ βεβαιότητα, ὅτι ἡ πραγματοποίηση τοῦ ἑνιαίου μετώπου, ἡ συσπείρωση δηλαδὴ τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους γύρω ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη, θὰ εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῶν ποσοτικῶν ἀλλαγῶν, πού πραγματοποιοῦνται μὲ τοὺς καθημερινοὺς ἀγῶνες, μὲ τὶς ἀφανεῖς καὶ εἰρηνικὲς προσπάθειες ποὺ καταβάλλουν οἱ πιὸ συνειδητοὶ ἐργαζόμενοι.

Ἡ τεράστια ἔκταση τῶν ἀπεργιῶν τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1953 ἤταν ἀκριβῶς ἡ συνέπεια μιᾶς ἀναρίθμητης σειρᾶς τοπικῶν δράσεων ποὺ ἀναπτύχθηκαν παντοῦ κατὰ τοὺς μῆνες ποὺ προηγήθηκαν. Στὴν ἀποκορύφωση τοῦ ἀπεργιακοῦ κινήματος τοῦ Αὐγούστου, ἕνας ὑπεύθυνος συνδικαλιστὴς διηγιόταν, πῶς ἐργαζόμενοι, οἱ ὁποῖοι δέκα μέρες πιὸ πρίν,ἔμεναν ἀδιάφοροι γιὰ κάθε εἶδους κινητοποίηση, ἔγιναν ξαφνικὰ οἱ πιὸ ἀποφασιστικοὶ στὴ δράση: «Στὴν οὐσία τίποτε δὲν χάνεται ποτὲ ... » συμπέρανε. Κι' αὐτὸ εἶνε σωστό : Ἀπὸ τὶς προσπάθειες ποὺ ἔχουν καταβληθεῖ τίποτα οὐσιαστικὰ δὲν χάνεται ἀπὸ ἱστορικὴ ἄποψη, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν δοσμένων ἐξηγήσεων, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν διευκρινήσεων ποὺ ἔχουν δοθεῖ. Ἡ ποσοτικὴ λοιπὸν συσσώρευση προετοιμάζει τὴν ποιοτικὴ ἀλλαγή, ἔστω κι' ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι φανερό.

Νὰ γιὰ ποιὸ λόγο εἶναι σφάλμα ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι ἡ ἀντιδραστικὴ πολιτικὴ τῆς ἀστικῆς τάξης θὰ διατηρηθῆ «πολὺ καιρό» ἀφοῦ ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς «εἶναι δική τους». Εἶναι λάθος νὰ λέμε, ὅτι ἡ Γαλλία εἶναι «μιὰ χώρα πεθαμένη» καὶ καταδικασμένη νὰ φυτοζωεῖ μὲ τὴν Ἀμερικάνικη βοήθεια. Ἀπὸ παντοῦ συσσωρεύονται οἱ δυνάμεις ποὺ θὰ βάλουν τέρμα στὴν πολιτικὴ τῆς ὑποταγῆς καὶ τοῦ συμβιβασμοῦ.

Ἀπὸ παντοῦ κάθε μέρα συγκεντρώνονται οἱ δυνάμεις ἐκεῖνες ποὺ θὰ ἀνατρέψουν μιὰ μέρα τὴν πορεία τῶν γεγονότων καὶ θὰ ξαναφέρουν τὴ Γαλλία στὸ ἀληθινὸ φῶς καὶ στὸ μεγαλεῖο της. Ὁ λαὸς θὰ πεῖ τὴν τελευταία λέξη. Ὅταν λοιπὸν λέμε ὅτι στὴ Γαλλία «εἶναι δυνατὴ καὶ μιὰ ἄλλη πολιτική» ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἐφαρμόζει ἡ ἀντιδραστικὴ καὶ ἀντεθνικὴ ἀστικὴ τάξη, αὐτὸ δὲν εἶναι μιὰ τάση γιὰ αὐταπάτες, ἀλλὰ ἡ πρόβλεψη καὶ ἡ ἐξαγγελία μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Σχολιάζοντας τὸ τρίτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς ὁ Στάλιν παρατηρεῖ : «Ὥστε γιὰ νὰ μὴ κάνει λάθη κανεὶς στὴν πολιτική, πρέπει νὰ εἶναι ἐπαναστάτης καὶ ὄχι ρεφορμιστής.» Ἡ ἐπαναστατικὴ τακτικὴ εἶναι ἡ μόνη διαλεχτικὴ τακτική, ἐπειδὴ παραδέχεται τὴν ἀντικειμενικὴ ἀναγκαιότητα τῶν ποιοτικῶν ἀλλαγῶν ποὺ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ ποσοτικὲς ἀλλαγές. Ὁ μεταφυσικὸς ἢ ἀρνιέται τὶς ποιοτικὲς μεταβολὲς ἤ, ἐὰν τὶς παραδέχεται, δὲν τὶς ἑρμηνεύει καθόλου καὶ τὶς ἀποδίδει εἴτε στὴν τύχη εἴτε στὸ θαῦμα. Ἡ ἀστικὴ τάξη ἔχει μεγάλο συμφέρον νὰ διαδίδει τέτοιες πλάνες· καὶ τὶς διαδίδει ὅσο μπορεῖ εὐρύτερα. Ὁ ἡμερήσιος λεγόμενος πληροφοριακὸς τύπος, παρουσιάζει στὸ πλατὺ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ γεγονότα, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τοὺς ἐσώτερους δεσμούς τους, τοὺς δεσμοὺς ποὺ τὰ προετοιμάζουν καὶ τὰ κάνουν κατανοητά. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δημιουργεῖται στὸ κοινὸ ἡ ἀντίληψη ὅτι εἶναι «ἀκατανόητα».

Ὁ διαλεχτικὸς ἀντίθετα, βλέπει τὴν κίνηση τῆς πραγματικότητας σὰν μιὰ ἀναγκαία ἀλληλοσύνδεση καὶ ἀλληλεπίδραση ποσοτικῶν καὶ ποιοτικῶν ἀλλαγῶν — ποὺ προσαρμόζει στὴν πραχτική του δραστηριότητα. Ὁ ἀριστερισμός, ποὺ δὲν διακρίνεται παρὰ μόνο γιὰ τὴν «ἐπαναστατικὴ φρασεολογία» του, στὴν οὐσία δὲν κάνει τίποτε γιὰ τὴν συντόμευση τῆς ἀποφασιστικῆς στιγμῆς, ποὺ εἶναι ἡ «ἐπανάσταση». Ὁ ρεφορμιστὴς ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι μόνο ἡ «φυσικὴ» ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων ἀλλάζει τὴν κοινωνία, σταματάει οὐσιαστικὰ νὰ παλεύει καὶ γιὰ τὶς μεταρρυθμίσεις ἀκόμα γιὰ τὶς ὁποῖες μοναχὰ εὔχεται νὰ γίνουν. Μόνον ὁ διαλεχτικὸς καταλαβαίνει, ὅτι πρέπει νὰ παλαίψει γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ μεταρρυθμίσεις αὐτὲς καὶ εἶναι ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ τὶς πραγματοποιήσει, γιατὶ ξέρει ὅτι ἡ ἐπανάσταση εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὴν ἐξέλιξη. Μόνο ὅσοι πιστεύουν στὴν ἐπανάσταση, μποροῦν, μὲ τὴ συμμετοχή τους στὴ καθημερινὴ

δράση, νὰ δώσουν ἕνα πραγματικὰ προοδευτικὸ περιεχόμενο σ' αὐτὲς τὶς μεταρρυθμίσεις. Μόνο αὐτοί, ἐπειδὴ εἶναι διαλεχτικοὶ μποροῦν νὰ συσπειρώσουν γύρω τους, ἀρχικὰ μὲ μικρὲς κινητοποιήσεις κι' ὕστερα μὲ μεγαλύτερες, τὶς εὐρύτερες μᾶζες τῶν ἐργαζομένων, ποὺ ἔχουν ἐξαπατηθεῖ ἀπὸ τοὺς ρεφορμιστές, ὅπως μποροῦν νὰ ἑνώσουν καὶ τοὺς ἐργαζόμενους ποὺ ἔχει παρασύρει ἡ «ὑπερεπαναστατικὴ φρασεολογία». Μόνο ἕνας διαλεχτικὸς μπορεῖ νὰ καταλάβει τὴν ἀξία τῶν βαθμιαίων ποσοτικῶν ἀλλαγῶν καὶ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς διάφορες μεθόδους πάλης γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σοσιαλισμοῦ, μεθόδους ποὺ πρέπει νὰ καθορίζονται κάθε φορὰ ἀνάλογα μὲ τὶς συνθῆκες καὶ τοὺς ὅρους τοῦ περιβάλλοντος, μὲ λίγα λόγια νὰ καταλάβει αὐτὴ τὴν ἀτράνταχτη ἀλήθεια : ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐπανάσταση εἶναι μιὰ συνεχὴς δημιουργία. Μόνον ὅσοι ἦσαν κάτοχοι τῆς διαλεχτικῆς μεθόδου, μποροῦσαν νὰ ὁδηγήσουν τὶς ἐργαζόμενες μάζες στὶς καταχτήσεις τοῦ Λαϊκοῦ Μετώπου τὴν ἐποχὴ τῆς 'Απελευθέρωσης. Μὲ τὸ νὰ καταπιάνεται σταθερὰ ἀπὸ τὴν πιὸ μικρὴ δράση γιὰ τὶς ὑλικὲς καὶ πνευματικὲς διεκδικήσεις τῶν μαζῶν καὶ μὲ τὸ νὰ τὶς κατευθύνει κατὰ τέτοιο τρόπο ὥστε αὐτὴ ἡ λεπτομερειακή, ἡ μερικὴ δράση νὰ φτάνει τὰ ὅρια τῆς ἐπαναστατικῆς καὶ ὄχι ρεφορμιστικῆς δράσης, ὁ διαλεχτικὸς κατανοεῖ ὡς τὸ βάθος τὰ σοφὰ αὐτὰ λόγια τῆς Διεθνοῦς:

> Εἴμαστε ὀργανωμένοι σὲ μικρὲς ὁμάδες, μὰ αὔριο ἡ Διεθνὴς θὰ ἀγκαλιάζει ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα:

'Η παγκόσμια νίκη τοῦ προλεταριάτου δὲν εἶναι ὄνειρο οὔτε οὐτοπία, ἀλλὰ μιὰ βεβαιότητα στηριγμένη σὲ ἀντικειμενικὲς ἀποδείξεις.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Α) Εἴπαμε : Οἱ ἀσήμαντες ποσοτικὲς ἀλλαγὲς ὁδηγοῦν σὲ ριζικὲς ποιοτικὲς ἀλλαγές. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ ξεχωρίζουμε τὴν ποσότητα ἀπὸ τὴν ποιότητα, ὅτι ἀποτελεῖ

αὐθαιρεσία νὰ τὶς ἀπομονώνουμε ὅπως κάνει π. χ. ὁ μεταφυσικὸς Μπέρξον *, ποὺ πιστεύει ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ποσότητα καθαρὴ ἐνῶ τὸ πνεῦμα ποιότητα καθαρή. Ἡ πραγματικότητα ὅμως εἶναι τόσο ποσοτικὴ ὅσο καὶ ποιοτική. Πρέπει ἐπίσης νὰ χωνέψουμε καλά, ὅτι λέγοντας ποιοτικὴ ἀλλαγή, ἐννοοῦμε τὸ πέρασμα μιᾶς ποιότητας σὲ κάποια ἄλλη ποιότητα. Τὸ «ρευστὸ» νερό, σὰν ποιοτικὴ μορφή, ἀλλάζει, γίνεται «ἀέριο», ὅταν αὐτὸ τὸ ρευστὸ ξεπεράσει, ὕστερα ἀπὸ ποσοτικὴ συσσώρευση, μιὰ ὡρισμένη θερμοκρασία.

Ἀκόμα καὶ στὰ Μαθηματικὰ (ποὺ οἱ μεταφυσικοὶ τὰ θέλουν μιὰ ἐπιστήμη καθαρὰ ποσοτική, ἐπιστήμη ποὺ ἐξετάζει μόνο ποσά) ἡ ποσότητα καὶ ἡ ποιότητα εἶναι ἀχώριστες. Ἡ πρόσθεση ἀκεραίων ἀριθμῶν (5+7+3...) εἶναι μιὰ διαδικασία ποσοτική, ἀλλὰ παρουσιάζει καὶ μιὰ ποιοτικὴ ἄποψη· οἱ ἀκέραιοι ἀριθμοί, εἶναι ἀριθμοὶ ὡρισμένου εἴδους, διαφέρουν δηλαδὴ ποιοτικὰ ἀπὸ ἄλλους ἀριθμούς, π.χ. τοὺς κλασματικοὺς ἀριθμούς, τοὺς ἀλγεβρικοὺς ἀριθμοὺς κ.λ.π.

Ἡ ποιοτικὴ διαφορὰ τῶν ἀριθμῶν εἶναι σοβαρή. Κάθε εἶδος ἀριθμῶν ἔχει τὶς δικές του ἰδιότητες : Ἡ πρόσθεση ἀκεραίων, κλασματικῶν ἢ ἀλγεβρικῶν ἀριθμῶν, θὰ μᾶς ποῦν, εἶναι πάντα μιὰ πρόσθεση. Ναί, ἀλλὰ ἡ πρόσθεση ἐδηγεῖ κάθε φορὰ σὲ διαφορετικὲς ποιότητες. Ἐπίσης ἡ πρόσθεση πέντε καπέλλων ἢ πέντε ἀτμομηχανῶν εἶναι πάντοτε πρόσθεση, ἀλλὰ τὰ ἀντικείμενα ποὺ προσθέτονται, εἶναι ἀπὸ ποιοτικὴ ἄποψη πολὺ διαφορετικά. Ἡ ποσότητα εἶναι πάντα μιὰ ποσότητα ἀπὸ κάποιο ἰδιαίτερο πρᾶγμα, εἶναι δηλαδὴ ἡ ποσότητα μιᾶς κάποιας ποιότητας.

Β') Ἡ ποσότητα μεταβάλλεται σὲ ποιότητα καὶ ἡ ποιότητα μεταβάλλεται ἀντίστοιχα σὲ ποσότητα, ἀφοῦ εἶναι ἀχώριστες.

Παράδειγμα : Οἱ καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς, ἀπὸ μιὰ ὡρισμένη στιγμὴ κι' ὕστερα, ἐμποδίζουν τὴν ποσοτι-

---

* Βλέπε λέξη στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ— Γιουντίν. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

κή ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας ἤ ἀκόμα ἔχουν σάν ἀποτέλεσμα τήν ὀπισθοδρόμησή τους. Ὅταν ὅμως ἡ ποιοτική ἀλλαγή τῶν σχέσεων παραγωγῆς πάρει τή μορφή τῆς ἐθνικοποίησης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τότε αὐτές οἱ τελευταῖες παίρνουν μιά καινούργια δύναμη ἀνάπτυξης μέ ἀποτέλεσμα μιά πολύ μεγαλύτερη ποσοτική ἀνάπτυξη.

◆◆

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ : Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ(1)

1. Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ ΕΙΝΑΙ Η ΚΙΝΗΤΗΡΙΑ ΔΥΝΑΜΗ ΚΑΘΕ ΑΛΛΑΓΗΣ

Ἕνα Παράδειγμα:

ΕΙΔΑΜΕ, ὅτι ὅλη ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα εἶναι κίνηση, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ κίνηση ποὺ εἶναι καθολική, παίρνει δυὸ μορφές : τὴν ποσοτικὴ καὶ τὴν ποιοτική, ποὺ εἶναι συνδεμένες ἀναγκαστικὰ μεταξύ τους. Γιατὶ ὅμως ὑπάρχει ἡ κίνηση; Ποῦ στηρίζεται, ποῦ ἔχει τὴν πηγή της; Ἢ Ποιὸ εἶναι τὸ κίνητρο τῆς μεταβολῆς, καὶ εἰδικά, τῆς ἀλλαγῆς τῆς ποσότητας σὲ ποιότητα καὶ τοῦ περάσματος ἀπὸ τὴ μιὰ ποιότητα σὲ μιὰν ἄλλη, καινούργια ποιότητα;

Γιὰ νὰ ἀπαντήσουμε σ' αὐτὲς τὶς ἐρωτήσεις δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ἐπικαλεστοῦμε τὸ τέταρτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς, τὸ βασικὸ νόμο τῆς διαλεχτικῆς, ποὺ δίνει τὴ μόνη λογικὴ ἑρμηνεία τῆς κίνησης.

Ἕνα παράδειγμα πολὺ χεροπιαστὸ θὰ δείξει αὐτὸ τὸ νόμο : Μελετῶ τὴ μαρξιστικὴ φιλοσοφία δηλαδὴ τὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό. Ἡ μελέτη αὐτὴ δὲν εἶναι κατανοητὴ οὔτε κατωρθωτὴ παρὰ

μόνο ἐὰν ἔχω πλήρη συνείδηση τῆς ἄγνοιάς μου, ἀπὸ τὴ μιά, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐὰν ἔχω τὴ θέληση νὰ τὴν ξεπεράσω, δηλαδὴ τὴ θέληση νὰ καταχτήσω τὴ γνώση.

Τὸ βασικό μου κίνητρο γιὰ τὴ σπουδή μου, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀπόλυτη προϋπόθεση τῆς προόδου ποὺ θὰ δείξω σ' αὐτή, βρίσκεται στὴν προσπάθειά μου, στὴν πάλη μου ἀνάμεσα στὴ συνείδηση τῆς ἄγνοιάς μου καὶ στὴν ἐπιθυμία μου νὰ τὴν ξεπεράσω· βρίσκεται δηλαδὴ σὲ μιὰ ἀντίφαση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ συνείδηση ποὺ ἔχω για τὴν ἄγνοιά μου ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ στὴ θέληση ποὺ διαθέτω γιὰ νὰ βγῶ ἀπ' αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Αὐτὴ ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων, αὐτὴ ἡ ἀντίφαση δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἐνέργειά μου νὰ σπουδάσω. Ὁ βαθμὸς τῆς προόδου μου θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔνταση μὲ τὴν ὁποία θὰ προβάλλεται ἡ ἀκατάπαυτη αὐτὴ ἀντίθεση. Βέβαια μιὰ ἀπὸ τὶς καταχτήσεις ποὺ θὰ πλουτίζουν τὴ σπουδή μου εἶναι καὶ ἡ λύση αὐτῆς τῆς ἀντίφασης (γνωρίζω σήμερα αὐτὸ ποὺ δὲ γνώριζα χθές)· ἀλλὰ ταυτόχρονα, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ λυθεῖ ἡ μία ἀντίφαση, προβάλλει ἀμέσως μιὰ καινούργια ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ μόλις ἔμαθα καὶ σ' αὐτὸ ποὺ ἔχω συνείδηση, ὅτι ἀγνοῶ. Ἀπὸ δῶ ἀρχίζει μιὰ καινούργια προσπάθεια γιὰ τὴ σπουδή, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φανεῖ μιὰ καινούργια λύση, δηλαδὴ μιὰ ἀκόμα πρόοδός μου. Αὐτὸς ποὺ πιστεύει, ὅτι τὰ ξέρει ὅλα, δὲν θὰ προοδεύσει ποτέ, γιατὶ ποτὲ δὲν θὰ ζητήσει νὰ ξεπεράσει τὴν ἄγνοιά του. Ἡ πηγὴ αὐτῆς τῆς κίνησης, ποὺ εἶναι μιὰ κίνηση γιὰ σπουδή, τὸ κίνητρο αὐτὸ τοῦ βαθμιαίου περάσματος ἀπὸ μιὰ μάθηση μικρὴ σὲ μιὰ μάθηση μεγαλύτερη, αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἀφετηρία τῆς κίνησης ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων, τὴν πάλη ἀνάμεσα στὴν ἄγνοιά μου, ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ στὴ συνείδηση τοῦ καθήκοντός μου νὰ τὴν ξεπεράσω ἀπὸ τὴν ἄλλη.

II. ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ

«Ἀντίθετα ἀπὸ τὴ μεταφυσική, ἡ διαλεχτικὴ ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἄποψη ποὺ δέχεται πὼς τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσης κλείνουν μέσα τους ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις, γιατὶ ὅλα ἔχουν μιὰ πλευρὰ ἀρνητικὴ καὶ μιὰ πλευρὰ θετική, ἕνα παρελ-

θὸν καὶ ἕνα μέλλον· ὅλα ἔχουν στοιχεῖα ποὺ ἄλλα ἐξαφανίζονται καὶ ἄλλα ποὺ ἀναπτύσσονται. Ἡ πάλη αὐτῶν τῶν ἀντιθέσεων, ἡ πάλη ἀνάμεσα στὸ παληὸ καὶ τὸ καινούργιο, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ πεθαίνει καὶ σ' αὐτὸ ποὺ γεννιέται, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ πάει πρὸς τὸ χαμό του καὶ σ' αὐτὸ ποὺ βρίσκεται στὸ στάδιο τῆς ἀνάπτυξής του, εἶναι τὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενο τῆς πορείας (προτσές) τῆς ἐξέλιξης, τὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενο τῆς μετατροπῆς τῶν ποσοτικῶν ἀλλαγῶν σὲ ποιοτικές ([1]).

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια, περιγράφει ὁ Στάλιν τὸ τέταρτο γνώρισμα τῆς Διαλεχτικῆς.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἀντίφασης σὰν βασικοῦ νόμου ποὺ κυβερνᾶ τὴν ἐξέλιξη θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ βροῦμε καὶ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικά της :

III. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ

α) Οἱ ἀντιφάσεις εἶναι ἐσωτερικές.

Ὅλη ἡ πραγματικότητα εἶναι, ὅπως εἴδαμε, κίνηση. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κίνηση, ποὺ νὰ μὴν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα κάποιας ἀντίφασης, δηλαδὴ μιᾶς πάλης ἀντιθέσεων. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀντίφαση, αὐτὴ ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων εἶναι ἐσωτερική· δὲν προέρχεται ἀπὸ ἄλλα ἐξωτερικὰ δηλαδὴ αἴτια, ποὺ ἐπιδροῦν στὴν ἐξεταζόμενη κίνηση, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία αὐτῆς τῆς κίνησης.

Μήπως ὅμως μιὰ τέτοια βεβαίωση εἶναι αὐθαίρετη ; Φυσικὰ ὄχι. Λίγη μόνο σκέψη μᾶς δείχνει, ὅτι ἐὰν πραγματικὰ δὲν ὑπῆρχαν ἀντιφάσεις στὸν κόσμο, τότε αὐτὸς δὲν θὰ ἄλλαζε ποτέ. Ἐὰν ἕνας σπόρος π.χ. δὲν ἤτανε τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο σπόρος, τότε θὰ παράμενε τέτοιος στὴν αἰωνιότητα. Ἀλλὰ ὁ σπόρος ἔχει μέσα του καὶ τὶς δυνάμεις τῆς ἀλλαγῆς, ἀφοῦ θὰ γίνει κάποτε φυτό. Τὸ φυτὸ βγαίνει ἀπὸ τὸ σπόρο καὶ ἡ ἀνάπτυξή του προϋποθέτει τὴν ἐξαφάνιση τοῦ σπόρου, σὰν τέτοιου. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ κάθε πρᾶγμα. Ἐὰν κάθε πρᾶγμα ἀλλάζει αὐτὸ

1. Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμὸς σελ. 12.

συμβαίνει γιατί στὴν βαθύτερη οὐσία του, ἀπὸ τὴ φύση του εἶναι ταυτόχρονα τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἑαυτό του ἀλλὰ καὶ ὄχι τὸ ἴδιο. Γιατὶ ὅμως ἡ ζωὴ τοῦ φυτοῦ, ἀφοῦ δώσει ἄνθη καὶ καρποὺς πηγαίνει πρὸς τὸ θάνατο; Αὐτὸ γίνεται γιατὶ τέτοια εἶναι ἡ φύση τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ δηλαδὴ μεταμορφώνεται σὲ θάνατο, γιατὶ ἡ ζωὴ φέρνει μέσα της ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις· γιατὶ ζωὴ εἶναι ἡ καθημερινὴ πάλη ἐνάντια σὲ κάθε μορφὴ θανάτου, κάθε στιγμὴ ἄλλα κύτταρα πεθαίνουν, καὶ στὴ θέση τους ἔρχονται ἄλλα, ἕως ὅτου ἔρθει ὁ θάνατος ὁλόκληρου τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὁ μεταφυσικὸς θεωρεῖ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο σὰν δυὸ πράγματα ἀπολύτως ἀντίθετα ἀνεξάρτητα μεταξύ τους, χωρὶς νὰ βλέπει τὴ βαθειά τους ἑνότητα, μιὰ ἑνότητα δύο ἀντίθετων δυνάμεων. Ἕνα σύμπαν στερημένο ἀπὸ κάθε ἀντίφαση, θὰ ἦταν καταδικασμένο σὲ μιὰ διαρκῆ ἐπανάληψη τοῦ ἑαυτοῦ του. Τὰ πάντα μέσα σ' αὐτὸ τὸ σύμπαν, θὰ ἦσαν τὰ ἴδια, τίποτα τὸ καινούργιο δὲν θὰ μποροῦσε νὰ δημιουργηθεῖ ποτέ. Ἡ ἀντίφαση λοιπὸν ποὺ προκαλεῖ τὴν ἀλλαγὴ εἶναι ἐσωτερική.

> «Ἡ βασικὴ αἰτία, ποὺ προκαλεῖ τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων δὲν βρίσκεται ἔξω ἀλλὰ μέσα στὰ ἴδια τὰ πράγματα· μέσα στὴν συμφυῆ ἀντιφατικὴ φύση ποὺ χαρακτηρίζει τὰ πράγματα. Κάθε πρᾶγμα, κάθε φαινόμενο ἔχει τὶς σύμφυτες, τὶς ἐγγενεῖς ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις του. Αὐτὲς εἶναι ποὺ βάζουν σὲ κίνηση καὶ προκαλοῦν τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων. Οἱ ἐγγενεῖς, οἱ σύμφυτες ἀντιφάσεις ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὰ πράγματα καὶ στὰ φαινόμενα, εἶναι οἱ βασικὲς αἰτίες τῆς ἐξέλιξής τους (¹).

Ὁ Λένιν ἔλεγε : «ἐξέλιξη εἶναι ἡ πάλη τῶν ἀντιθέτων».

Ἃς πάρουμε πάλι γιὰ παράδειγμα τὸν ἄνθρωπο ποὺ σπουδάζει. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος διαπιστώνει, συνειδητοποιεῖ ταυτόχρονα τόσο τὴν ἄγνοιά του ὅσο καὶ τὴν ἀνάγκη του γιὰ τὴ γνώση. Τὴ στιγμὴ ποὺ σπουδάζει, γίνεται — ὅπως εἴπαμε — μιὰ πάλη

---

1. **Μάο-Τσὲ-Τούνγκ** «Σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίφαση».

ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀντίθετες δυνάμεις. Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία (ἡ βαθύτερη φύση) τῆς σπουδῆς.

Ἂς ξαναγυρίσουμε πάλι στὸ παράδειγμα ποὺ ἀναφέραμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο. Ἂς ἐξετάσουμε τὴν πορεία ἐξέλιξης, τῆς μεταμόρφωσης τοῦ νεροῦ σὲ πάγο καὶ σὲ ὑδρατμό. Διαπιστώνουμε καὶ ἐδῶ ὅτι αὐτὴ ἡ μεταμόρφωση ἐξηγεῖται μὲ τὴν ὕπαρξη ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων : ἀπὸ τὴ μιὰ ἔχουμε τὴ δράση τῶν δυνάμεων συνοχῆς ἀνάμεσα στὰ μόρια τοῦ νεροῦ, ποὺ πᾶνε νὰ τὰ ἑνώσουν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐκείνη τὴν ἰδιαίτερη κίνηση τῶν μορίων (τὴν κινητική τους δηλαδὴ ἐνέργεια) ποὺ τὰ σπρώχνει νὰ ἀπομακρύνονται. Ἀντίφαση δηλαδὴ ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις συστολῆς καὶ τὶς δυνάμεις διασπορᾶς. Ὅταν ἐξετάζουμε τὸ νερὸ στὴ ρευστή του κατάσταση, δηλαδὴ ἀπὸ 0 μέχρι 100 βαθμοὺς θερμοκρασίας, ἡ πάλη αὐτὴ δὲν φαίνεται· ὅλα παρουσιάζονται ἥρεμα ἀδρανή· τὸ νερὸ σὲ ρευστὴ κατάσταση δείχνει μιὰ στασιμότητα. Τὰ φαινόμενα ὅμως ἐξαπατοῦν· ἡ ἄποψη ποὺ φαίνεται κρύβει πίσω της τὸ βάθος τῆς πραγματικότητας, τὴν οὐσία, δηλαδὴ τὴν πάλη ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις συνοχῆς καὶ στὶς δυνάμεις διασπορᾶς. Ὅμως αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ ἀντίφαση, ὑπάρχει, εἶναι τὸ πραγματικὸ περιεχόμενο τῆς ρευστῆς κατάστασης τοῦ νεροῦ. Ἡ ὕπαρξη ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ἀντίφασης, ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἀπότομη μεταβολὴ τοῦ ρευστοῦ νεροῦ σὲ πάγο ἢ σὲ ὑδρατμό. Τὸ ποιοτικὸ πέρασμα σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς νέες μορφὲς δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ νίκη, ἡ ἐπιβολὴ τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς ἀντίθετες δυνάμεις πάνω στὴν ἄλλη. Ἐπικράτηση τῶν δυνάμεων τῆς συνοχῆς, σημαίνει μεταμόρφωση τοῦ ὑγροῦ νεροῦ σὲ πάγο. Ἀντίθετα ἐπικράτηση τῶν δυνάμεων διασπορᾶς σημαίνει πέρασμα ἀπὸ τὴν ὑγρὴ στὴν ἀέρινη κατάσταση.

Αὐτὴ ὅμως ἡ ἐπιβολή, αὐτὴ ἡ ἐπικράτηση τῆς μιᾶς δὲν μηδενίζει τὴν ἀντίθετη δύναμη, ἀλλάζει, θὰ λέγαμε, ἁπλῶς «τὸ «σημεῖο» της, (ἀπὸ (+) γίνεται (—) ἢ τὸ ἀντίστροφο). Στὴ στέρεη κατάσταση τοῦ νεροῦ, ἡ κινητικότητα τῶν μορίων εἶναι μικρότερη, δηλαδὴ εἶναι ἀρνητικὴ (—), στὴν ἀέρινη κατάσταση τοῦ νεροῦ, ἡ συνεκτικὴ τάση εἶναι μικρότερη δηλαδὴ ἐπίσης ἀρνητική(—).

Μέσα στὸ νερό, ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ μορφή του, σ' ὁποια-

δήποτε στιγμή κι' ἂν τὸ ἐξετάσουμε, διεξάγεται μιὰ πάλη ἀντιθέτων δυνάμεων, ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὸ νερό, εἶναι δηλαδὴ δυνάμεις ἐσωτερικές, καὶ μ' αὐτὲς ἐξηγοῦνται οἱ μεταμορφώσεις του.

Μήπως ὅμως, μ' αὐτὸ ποὺ λέμε θέλουμε νὰ ὑποστηρίξουμε, ὅτι οἱ ἐξωτερικὲς συνθῆκες, τὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον ἑνὸς πράγματος δὲν παίζουν κανένα ρόλο ; Κάθε ἄλλο ! Ἡ μελέτη τοῦ πρώτου νόμου τῆς διαλεχτικῆς (τὰ πάντα στὸν κόσμο εἶναι ἀλληλένδετα) μᾶς ἔδειξε, ὅτι δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἀπομονώνουμε ἕνα πρᾶγμα ἀπὸ τοὺς ὅρους ποὺ τὸ περιστοιχίζουν. Στὴν περίπτωση μάλιστα τοῦ παραδείγματος μὲ τὸ νερό, κάναμε λόγο γιὰ τὸ βασικὸ ἐξωτερικὸ ὅρο, τὸν ἀπαραίτητο γιὰ ὅλες τὶς μεταβολὲς τῆς κατάστασής του, μιλήσαμε δηλαδὴ γιὰ τὴν ἐλάττωση ἢ τὴν αὔξηση τῆς θερμοκρασίας. Ἡ ὕψωση τῆς θερμοκρασίας εἶναι ὁ ὅρος ποὺ κάνει δυνατὴ τὴν αὔξηση τῆς κινητικῆς ἐνέργειας τῶν μορίων, δηλαδὴ τῆς ταχύτητάς τους καὶ τὴν μετατροπή του σὲ ἀέριο (ὑδρατμούς), ἐνῶ ἡ ψύξη ἔχει τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα, τὴν ἐλάττωση τῆς κινητικῆς ἐνέργειας τῶν μορίων καὶ τὴν μετατροπὴ τοῦ νεροῦ σὲ πάγο.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ξέρουμε μιὰ γιὰ πάντα ὅτι ἐὰν δὲν ὑπάρχουν ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις μέσα στὸ ἀντικείμενο ποὺ ἐξετάζουμε (στὴν προκειμένη περίπτωση στὸ νερό) ἡ ἐπίδραση τῶν ἐξωτερικῶν ὅρων πάνω στὸ ἀντικείμενο, θὰ ἦταν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Πρέπει νὰ ξέρουμε δηλαδὴ ὅτι οἱ ἐξωτερικοὶ παράγοντες δὲν κάνουν τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ βάζουν σὲ κίνηση, σὲ λειτουργία τὸ μηχανισμὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων ποὺ εἶναι σύμφυτες μὲ τὰ πράγματα καὶ τὰ φαινόμενα.

Ἡ διαλεχτικὴ λοιπὸν θεωρεῖ σὰν βασικό μας καθῆκον τὴν ἀποκάλυψη τῶν ἐσωτερικῶν συντελεστῶν τῆς ἐξέλιξης, δηλαδὴ τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων ποὺ εἶναι σύμφυτες (ἐγγενεῖς) μὲ τὰ πράγματα καὶ τὰ φαινόμενα ποὺ μελετᾶμε, γιατὶ εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ κατανοήσουμε τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις ποὺ ἐνυπάρχουν στὰ φαινόμενα καὶ στὰ πράγματα ἀποτελοῦν τὰ βασικὰ αἴτια, τὰ βασικὰ

κίνητρα τῆς ἐξέλιξής τους, ἐνῶ ὁ ἀμοιβαῖος δεσμὸς καὶ ἡ ἀλληλεπίδραση τῶν πραγμάτων ἢ τῶν φαινομένων μὲ τὰ ἄλλα ἢ πάνω στὰ ἄλλα φαινόμενα ἢ πράγματα, ἀποτελοῦν δευτερογενῆ κίνητρα, δευτερεύοντα αἴτια.(¹)

Μιὰ τέτοια ἄποψη δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ τὴν φαντασθεῖ κἂν ἕνα μεταφυσικὸ πνεῦμα, γιατὶ δὲν θέλει νὰ παραδεχθεῖ τὴν ὕπαρξη τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων, ποὺ συνθέτουν τὴν πραγματικότητα καὶ ἀποτελοῦν τὴν κινητήρια δύναμη κάθε ποιοτικῆς ἀλλαγῆς. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο οἱ μεταφυσικοὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἐξηγοῦν τὶς ἀλλαγὲς μὲ ἐξωτερικὰ αἴτια, μὲ ἐξωτερικὲς ἐπεμβάσεις, εἴτε μὲ τὴν ἐπέμβαση ὑπερφυσικῶν δυνάμεων (ὁ θεὸς «δημιουργεῖ» τὴ σκέψη, τὰ κράτη), εἴτε ἀκόμα μὲ αἰτίες πρόχειρες καὶ ἀνόητες :

Ὑπάρχουν, λένε προνομιοῦχοι ἄνθρωποι ποὺ εἶναι προικισμένοι μὲ μιὰ μυστηριώδη δύναμη, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀλλάζουν τὰ πράγματα· ὑπάρχουν δηλαδὴ μερικοὶ «Ἡγέτες» ποὺ «κάνουν» τὴν ἐπανάσταση, ποὺ «σπέρνουν τὴν ἀνταρσία» κ.λ.π., κ.λ.π. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μερικοὶ ἀντιδραστικοὶ ἰδεαλιστὲς ἀποδίδουν τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1789 στὴν καταστροφικὴ δράση ὁρισμένων κακῶν «ποιμένων» ὅπως καὶ τὴν Ὀχτωβριανὴ Σοσιαλιστικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1917. Ἡ διαλεχτικὴ ἀντίθετα ἀποδείχνει κατὰ τρόπο ἐπιστημονικό) ὅτι ἡ ἐπαναστατικὴ διέξοδος, σὰν λύση τῶν προβλημάτων ποὺ μπαίνουν ἐμπόδιο στὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη εἶναι ἀναπόφευχτη, γιατὶ ὑπάρχουν οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις, ποὺ συγκλονίζουν τὴν κοινωνία, ἀντιθέσεις ἀνάμεσα σὲ ἀνταγωνιζόμενες τάξεις. Ἡ ἐπανάσταση εἶναι τὸ προϊὸν αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἀντιθέσεων. Ἡ ἐπανάσταση δὲν προέρχεται οὔτε ἀπὸ τὸ Θεὸ οὔτε ἀπὸ τὸν διάβολο.

Ἡ ἀμοιβαία ἀλληλεπίδραση τῶν βασικῶν ὅρων τῆς ἐξέλιξης, δηλαδὴ τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων καὶ τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν (δευτερογενῶν ὅρων) εἶναι κάτι ποὺ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶ-

---

1. Μάο - Τσὲ - Τούνγκ «Γιὰ τὴ διαλεχτική».

με ποτὲ ἐὰν πραγματικὰ θέλουμε νὰ κατανοήσουμε τὴ φύση τῆς ἐξέλιξης καὶ νὰ ἑρμηνεύσουμε τὰ ἀποτελέσματά της.

Καμμιὰ ποιοτικὴ μεταβολὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἄμεσο προϊὸν μιᾶς ἐξωτερικῆς ἐπέμβασης. Καμμιὰ «ἐπανάσταση δὲν ἐ ξάγεται». Βέβαια ἡ ὕπαρξη καὶ οἱ πρόοδοι τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης ἔχουν ἀλλάξει ριζικὰ τὶς γενικὲς συνθῆκες τῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου μέσα στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες· ὅμως μόνον ὁ βαθμὸς ἀνάπτυξης τῆς ταξικῆς πάλης σὲ κάθε ξεχωριστὴ καπιταλιστικὴ χώρα μόνο τὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων ποὺ χαραχτηρίζουν τὶς ἰδιαίτερες συνθῆκες αὐτῶν τῶν χωρῶν, εἶναι οἱ συντελεστὲς τῆς ἐπαναστατικῆς ἀλλαγῆς σὲ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς χῶρες. Ἀπ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς βγῆκε ἕνας σοφὸς λόγος ποὺ συχνὰ ἐπανάλάβαινε ὁ Στάλιν: «Μόνο ἐὰν τὸ θέλει ὁ λαὸς κάθε χώρας θὰ κάμει τὴν ἐπανάστασή του· ἐὰν ὅμως δὲν τὸ θέλει, δὲν θὰ παρουσιασθεῖ ἐκεῖ ποτὲ ἐπανάσταση». Τὸ ἴδιο θὰ συμβεῖ καὶ στὴν περίπτωση ἑνὸς μικροῦ παιδιοῦ: Ὅσα μέσα κι' ἂν χρησιμοποιήσετε γιὰ νὰ τὸ κάμετε νὰ βαδίσει δὲν πρόκειται νὰ ἐπιτύχετε τίποτα ἂν ἡ ἐξέλιξή του, ἡ ὀργανική του δηλαδὴ ἀνάπτυξη δὲν τοῦ ἐπιτρέψουν κάτι τέτοιο. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις, καὶ ὁ ἰδιαίτερος ρόλος τους ἔχουν τεράστια πραχτικὴ σημασία.

β) Ἡ ἀντίφαση εἶναι ἀνανεωτικὴ (νεοποιητική).

Ὅταν διατυπώσαμε τὸ νόμο γιὰ τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων, ἐσημειώσαμε, ὅτι τὴν ἐννοοῦμε καὶ σὰν «πάλη ἀνάμεσα στὸ παληὸ καὶ στὸ καινούργιο, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ πεθαίνει καὶ σ' αὐτὸ ποὺ γεννιέται, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ καταστρέφεται καὶ σ' αὐτὸ ποὺ ἀναπτύσσεται».

Εἴδαμε (στὸ τρίτο κεφάλαιο) ὅτι κάθε τι μέσα στὴ φύση καὶ στὴν κοινωνία (τὸ σύμπαν, ἡ ἀνόργανη καὶ ἡ ὀργανικὴ φύση, ἡ κοινωνία) ἔχει μιὰ ἱστορία. Δηλαδὴ ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων διεξάγεται μέσα στὸ χρόνο.

Κάθε ποιοτικὴ ἀλλαγὴ δηλαδὴ ἐμφανίζεται πάντοτε σὲ κάθε δοσμένη στιγμὴ τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι μὲ νέα μορφή· οἱ νέες

αὐτὲς μορφὲς εἶναι—κάθε φορὰ—τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπικράτησης τοῦ καινούργιου πάνω στὸ παληό. Κι' αὐτὸ γίνεται γιατὶ τὸ καινούργιο, οἱ δυνάμεις τοῦ καινούργιου ἐνάντια στὸ παληό, ἀναπτύσσονται μέσα στοὺς κόλπους τοῦ παληοῦ. Μέσα στοὺς κόλπους π. χ. τῆς παληᾶς φεουδαρχικῆς κοινωνίας καὶ ἐνάντια σ' αὐτὴν μεγάλωσαν οἱ νέες παραγωγικὲς σχέσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ ξεπηδοῦσε στὴν ὥρα της ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία. Ἐπίσης μέσα στὸ παιδὶ καὶ ἐνάντια στὸ παιδὶ μεγαλώνει ὁ ἔφηβος. Καὶ μέσα στὸν ἔφηβο καὶ ἐνάντια σ' αὐτὸν μεγαλώνει ὁ ὥριμος.

Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ διαπιστώνουμε τὸν ἐσωτερικὸ χαραχτῆρα καὶ τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων. Χρειάζεται ἀκόμα νὰ τὰ βλέπουμε καὶ σὰν πάλη ἀνάμεσα στὸ παληὸ καὶ τὸ καινούργιο.

Σὰν πάλη ὅπου μέσα στοὺς κόλπους τοῦ παληοῦ, γεννιέται τὸ καινούργιο καὶ μεγαλώνει ἐνάντια στὸ παληό. Τελικὰ ἡ ἀντίφαση λύνεται ὅταν τὸ καινούργιο ἐπικρατήσει ὁριστικὰ πάνω στὸ παληό.

Ἔτσι παρουσιάζεται, ἔτσι ξεπροβάλλει καὶ ὁ δημιουργικὸς νεοποιὸς χαραχτῆρας, καὶ ἡ γονιμοποιὸς λειτουργεία τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων. Τὸ μέλλον κυοφορεῖται, προπαρασκευάζεται μέσα στὸ παρὸν καὶ μὲ τὴν πάλη ἐνάντια στὸ παρόν. Καμμιὰ νίκη χωρὶς πάλη.

Ὁ μεταφυσικὸς ὅμως ἀγνοεῖ τὴν δημιουργικὴ δύναμη τῆς ἀντίφασης. Γι' αὐτὸν ἡ ἀντίφαση δὲν μπορεῖ νὰ παρουσιάσει τίποτε τὸ καλό. Ἐπειδὴ οἱ ἀντιλήψεις του γιὰ τὸ σύμπαν εἶναι στατικές, ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι τὸ εἶναι παραμένει στατικό, τὸ ἴδιο πάντα μὲ τὸν ἑαυτό του, ἡ ἀντίφαση εἶναι γι' αὐτὸν μιὰ ἔννοια ἀκατανόητη καὶ βάζει τὰ δυνατά του νὰ τὴν παρακάμψει, νὰ τὴν ἀποφύγει ὅταν σκοντάψει ἀπάνω της. Ἔτσι οἱ οἰκονομικὲς κρίσεις πού, γιὰ τὸ διαλεχτικό, ἀποτελοῦν τὸ σημάδι τῶν σοβαρῶν, τῶν βαθειῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων τοῦ καπιταλισμοῦ, γιὰ τὸ μεταφυσικὸ ἀποτελοῦν περαστικὸ κακό. Ἐπίσης ἡ ταξικὴ πάλη εἶναι γι' αὐτοὺς ἕνα δυσάρεστο φαινόμενο, τυχαῖο περιστατικὸ μᾶλλον ποὺ ἔχει τὶς ρίζες του στὴ κακόβουλη διάθεση τῶν «ἀρχόντων».

Ὁ διαλεχτικὸς ξέρει, ὅτι ἐκεῖ ποὺ παρουσιάζεται μιὰ ἀντίφαση, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ μιὰ δημιουργικὴ δύναμη σὲ δράση, ἐκεῖ

κυοφορεῖται κάτι τὸ καινούργιο καὶ ἡ ἀντίφαση δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ὁ προπομπός, μιὰ ὑπόσχεση γιὰ τὴ νίκη του. Ἡ πάλη τῶν τάξεων εἶναι ὁ ἀγγελιοφόρος ποὺ φέρνει τὸ μήνυμα γιὰ τὴ νέα κοινωνία.

Σὲ κάθε περίσταση ὁ διαλεχτικὸς καλλιεργεῖ τὶς πιὸ εὐνοϊκὲς συνθῆκες γιὰ τὴν προώθηση τῆς ἀνάπτυξης αὐτῆς τῆς γόνιμης πάλης. Ἡ ἀντίσταση τῶν δυνάμεων τοῦ παληοῦ δὲν τὸν τρομάζουν οὔτε τὸν ἐκπλήττουν διότι γνωρίζει, ὅτι οἱ δυνάμεις τοῦ μέλλοντος δυναμώνουν, χαλυβδώνονται μέσα στὴν πάλη, ὅπως μαρτυρεῖ ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Γι' αὐτὸ ἡ σοσιαλδημοκρατία ἔβαλε σὰν τὸν πιὸ σπουδαῖο σκοπό της νὰ ἀποστρέφει ἀπὸ τὴν πάλη τὶς ἐπαναστατικὲς δυνάμεις, καὶ γι' αὐτὸ κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νὰ τὶς διαφθείρει καὶ νὰ τὶς ἐξαντλήσει.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς Τέχνης εἶναι πλούσια σὲ παραδείγματα, ποὺ δείχνουν τὴν γονιμότητα τῆς ἀντίφασης. Οἱ μεγάλες ἀνακαλύψεις, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἀποφασιστικῶν ἀντιθέσεων ἀνάμεσα στὶς παληὲς θεωρίες καὶ στὰ πρόσφατα δεδομένα τῆς πείρας. Παράδειγμα τὸ πείραμα τοῦ Τορριτσέλλι ποὺ προκάλεσε τὴ γόνιμη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ διαπιστωμένο πειραματικὰ γεγονός, ὅτι ὁ ὑδράργυρος ποὺ περιέχεται στὸν ἀναποδογυρισμένο σωλῆνα, κατεβαίνει σὲ ἕνα ὡρισμένο ὕψος ποὺ εἶναι ἀνάλογο μὲ τὸ ὕψος τοῦ τόπου ποὺ γίνεται τὸ πείραμα ἐνῶ πάνω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο στὸ ὁποῖο κατεβαίνει, ὑπάρχει τὸ κενό, καὶ ἀνάμεσα στὴν παληὰ ἄποψη ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε παντοῦ ὅτι «ἡ φύση ἀποστρέφεται τὸ κενό». Ἡ παληὰ ἄποψη δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει, γιατὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑδραργύρου μέσα στὸ σωλῆνα, ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὸ ὕψος τοῦ τόπου πειραματισμοῦ. Αὐτὴ ἡ ἀντίφαση λύθηκε μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πίεσης.

Κάθε ποιοτικὴ ἀλλαγὴ λοιπὸν ἀποτελεῖ τὴ λύση, μιὰ δημιουργικὴ ὅμως λύση κάποιας ἀντίφασης. Ἡ γονιμότητα τῆς ἀντίφασης καθρεφτίζεται ἀνάγλυφα, στὰ βιβλία τοῦ Γκόρκυ. Μὲ τὴν πάλη της ἐνάντια στὶς προλήψεις, ἡ γυναῖκα τοῦ παληοῦ καιροῦ, ἡ γυναῖκα ἡ ὑπομονετική, ἡ «Μάνα» τοῦ ὁμωνύμου ἔργου τοῦ Γκόρκυ, μεταβάλλεται σὲ ἐπαναστάτρια κάτω ἀπὸ μιὰ ἐσωτε-

ρική ἀντίφαση ποὺ ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση ἐξωτερικῶν συνθηκῶν δηλαδὴ μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐπαναστάτη γιοῦ της.

Τὸ ἴδιο ὁ Πέτρος Ζαλόμωφ, ἐμπνευστὴς μιᾶς ἐργατικῆς ἐκδήλωσης τῆς Πρωτομαγιᾶς στὸ Σόρμοβ· κι'αὐτὸς ἥρωας τοῦ Γκόρκυ, ἐδήλωνε ὑπερήφανα μπρὸς στὸ τσαρικὸ δικαστήριο :

> Βασανισμένοι ἀπὸ τὴν ἀσυμφωνία ἀνάμεσα στὴ ζωὴ ποὺ ὀνειρεύονται, στὴν ὁποία ἀποβλέπουν καὶ στὴ ζωὴ ποὺ τοὺς ὑποχρεώνουν νὰ κάνουν μέσα στὴν σημερινὴ κοινωνία, οἱ ἐργάτες ὑποχρεώνονται ἀπ' αὐτὴ τὴ ζωὴ ν' ἀναζητήσουν τὰ μέσα γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν μισητὴ αὐτὴ κατάσταση στὴν ὁποίαν ἔχουν καταδικασθεῖ ἀπὸ τὸ σάπιο σημερινὸ καθεστώς ([1]).

Καὶ ὁ Ζαλόμωφ ἐξηγεῖ πῶς ὁ ἴδιος, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐπίμονη πάλη, ξεπέρασε αὐτὴ τὴν ἀντίφαση καὶ ἀπὸ ἀπελπισμένος ποὺ ἦταν ἄλλοτε, γίνεται ἕνας καινούργιος ἄνθρωπος, δηλαδὴ ἕνας ἐπαναστάτης.

Εἴπαμε, στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποὺ σπουδάζει ἐπιστήμες τότε μόνο προοδεύει, ὅταν λύνει διαρκῶς τὶς ἀντιφάσεις ποὺ τοῦ παρουσιάζονται στὴ διάρκεια τῆς σπουδῆς. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ ἀγωνιστὴς ἐπαναστάτης, ποὺ ξέρει τὴ δημιουργικὴ δύναμη τῆς ἀντίφασης, νοιώθει κατάβαθα τὴ συμβουλὴ τοῦ Μωρὶς Τορέζ :

«Ἡ κριτικὴ καὶ ἡ αὐτοκριτικὴ πρέπει νὰ εἶναι τὸ καθημερινὸ ψωμί μας». Κριτικὴ τῆς δουλειᾶς μας ἀπὸ τοὺς συντρόφους, καὶ κριτικὴ ἐπίσης ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους (αὐτοκριτική).

Οἱ ἐργαζόμενοι, οἱ ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν σοσιαλδημοκρατικὴ ἰδεολογία, πιστεύουν ὅτι ἡ αὐτοκριτικὴ εἶναι ντροπὴ καὶ αὐτοεξευτελισμός. Λάθος ! Ἀντίθετα, ἡ αὐτοκριτικὴ εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντίληψης τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης. Μὲ τὴν

---

1. Μ. Γκόρκυ : Ἡ οἰκογένεια Ζαλόμωφ.

αὐτοκριτική, ὁ ἀγωνιστὴς δημιουργεῖ τὶς πιὸ εὐνοϊκὲς συνθῆκες καὶ προϋποθέσεις γιὰ τὴ νικηφόρα πάλη τοῦ καινούργιου ἐνάντια στὸ παληὸ καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα μέσα στὴν ἴδια τὴ συνείδησή του. Μὲ τὸ νὰ ἀρνιόμαστε τὴν δημιουργικὴ ἀξία τῆς αὐτοκριτικῆς, δὲν διασώζουμε τὸ κῦρος μας, ἀλλὰ παραμελοῦμε τὶς δυνατότητές μας νὰ γίνουμε καλύτεροι· καταδικάζουμε τὸν ἑαυτό μας στὴν στασιμότητα καὶ πολλὲς φορὲς στὴν ὀπισθοδρόμηση· ἐξευτελίζουμε τὸν ἑαυτό μας, μπρὸς στὰ ἴδια τὰ μάτια μας. Τὴ συνεχῆ καὶ ἐπιστημονικὰ τοποθετημένη κριτικὴ καὶ αὐτοκριτική, σφυρηλάτησε καρποφόρα τὸ μπολσεβίκικο κόμμα, τὸ κόμμα τοῦ Λένιν.

Μὲ τὴ μέθοδο τῆς κριτικῆς καὶ αὐτοκριτικῆς ἐπίσης ὁ Μωρὶς Τορέζ στὰ 1930 ἔσωσε κυριολεκτικὰ τὸ Γαλλικὸ κομμουνιστικὸ κόμμα ἀπὸ τὸ βάραθρο ὅπου τὸ ὡδηγοῦσε ἡ ὁμάδα Μπαρμπὲ-Σελόρ.

γ) Ἡ ἑνότητα τῶν ἀντιθέσεων.

Ὅπου ὑπάρχει ἀντίφαση, ἐκεῖ πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ πάλη τουλάχιστον δύο δυνάμεων. Ἡ ἀντίφαση λοιπὸν περικλείνει ἀναγκαστικὰ δύο ὅρους ποὺ βρίσκονται σὲ ἀντίθεση μεταξύ τους. Ἡ ἀντίφαση δηλαδὴ ἀποτελεῖ μιὰ ἑνότητα ἀντιθέσεων. Κι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ τρίτο χαρακτηριστικὸ τῆς ἀντίφασης. Ἀλλὰ ἂς τὸ δοῦμε ἀπὸ πιὸ κοντά.

Γιὰ τὸ μεταφυσικό, ὅταν μιλᾶμε γιὰ ἑνότητα τῶν ἀντιθέσεων εἶναι σὰν νὰ λέμε ἀνοησίες. Ὁ μεταφυσικὸς βλέπει ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ χωριστὰ τὴν ἐπιστήμη, τὴ γνώση κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἄγνοια, τὴν ἀμάθεια.

Ἐμεῖς ὅμως εἴδαμε ὅτι ἡ γνώση, ἡ ἐπιστήμη εἶναι μιὰ συνεχὴς πάλη ἐνάντια στὴν ἀμάθεια καὶ στὴν ἄγνοια. Ὁ Λένιν μᾶς ὑπέδειξε ὅτι «ἡ γνώση σὰν ἀντικείμενο εἶναι κάτι τὸ ἀνεξάντλητο». Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀπόλυτη γνώση γιατὶ πάντα θὰ μένει κάτι ἄγνωστο, κάτι ποὺ θὰ πρέπει νὰ μάθουμε. Σὲ κάθε λοιπὸν γνώση καὶ σὲ κάθε ἐπιστήμη, θὰ ὑπάρχει κάτι τὸ ἄγνωστο, δηλαδὴ ἕνα ποσοστὸ ἄγνοιας. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ποτὲ

ἀπόλυτη ἄγνοια. Καὶ τὸ πιὸ ἀμαθὲς ἄτομο ἔχει αἰσθήματα, κάποιο τρόπο ζωῆς, μιὰ στοιχειώδη ἔστω πεῖρα (πῶς θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει ἄλλωστε χωρὶς πεῖρα ;). Αὐτὰ ἀκριβῶς ἀποτελοῦν ἕνα σπέρμα γνώσης.

Ἂν καὶ οἱ ἀντιθέσεις ἀντιμάχονται, ἐν τούτοις εἶναι ἀξεχώριστες. Ἡ ἀστικὴ τάξη π. χ. δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ μόνη της, ξεχωριστή, ἀνεξάρτητη. Ὅπως ξέρουμε, ἡ ἀρχική της ἐμφάνιση, ἡ πρώτη της παρουσία σημειώνεται στοὺς κόλπους τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας καὶ ἐνάντια στὴ φεουδαρχικὴ τάξη. Ἀνδρώνεται ἔπειτα μέσα στὸ δικό της, τὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς καὶ τὰ τελευταῖα της λείψανα, τὶς ἐπιβιώσεις της τὶς συναντᾶμε ἀκόμα καὶ μέσα στοὺς κόλπους τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Δὲν μποροῦμε νὰ συλλάβουμε τὶς ἀντιθέσεις, τὰ ἀντίθετα πράγματα τὸ ἕνα χωρὶς τὴν ὕπαρξη τοῦ ἄλλου· ἀνεξάρτητα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Μόνο ἡ ὕπαρξη τοῦ ἑνὸς κάνει δυνατὴ καὶ κατανοητὴ τὴν ὕπαρξη καὶ τοῦ ἄλλου. Ὅταν τὸ προλεταριᾶτο πάψει νὰ ἐμφανίζεται σὰν μιὰ τάξη καταπιεζόμενη καὶ ἐκμεταλλευόμενη τότε καὶ ἡ ἀστικὴ τάξη, θὰ πάψει νὰ ἐμφανίζεται σὰν τάξη ἐκμεταλλεύτρια (¹).

---

1. Ἡ μαρξιστικὴ Πολιτικὴ Οἰκονομία εἶναι ἕνα βοήθημα πολύτιμο γιὰ τὴ σπουδὴ τῆς ἑνότητας τῶν ἀντιθέσεων, γιατὶ τὴν ἑνότητα αὐτὴ τὴ συναντᾶμε σὲ ὅλες τὶς φάσεις, σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Παράδειγμα : Τὸ ἐμπόρευμα ἀποτελεῖ μιὰ ἑνότητα ἀντιθέσεων. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ ἀξία χρήσης (τὸ ὅτι εἶναι ἕνα χρήσιμο προϊόν) ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀνταλλαχτικὴ του ἀξία (ἡ ἀξία τοῦ προϊόντος σὲ σχέση μὲ τὴν ἀξία τοῦ ἄλλου προϊόντος μὲ τὸ ὁποῖο ἀνταλλάσσεται). Πραγματικὰ οἱ δυὸ αὐτὲς ἀξίες εἶναι δυὸ τελείως ἀντίθετα πράγματα. Ἕνα προϊὸν δὲν μπορεῖ νὰ ἀνταλλαγεῖ, νὰ γίνει δηλαδὴ ἀνταλλακτικὴ ἀξία παρὰ μόνον στὴν περίπτωση ποὺ δὲν ἔχει καταναλωθεῖ, δὲν ἔχει γίνει δηλαδὴ ἀξία χρήσης. Καὶ ἀντίστροφα, τὸ ἴδιο προϊὸν τότε μόνο θὰ καταναλωθεῖ, θὰ γίνει ἀξία χρήσης ὅταν πάψει νὰ ἀποτελεῖ ἀνταλλακτικὴ ἀξία, ὅταν δὲν προορίζεται γιὰ ἀνταλλαγή. Ὁ Μὰρξ ἀνέπτυξε μὲ μεγαλοφυὰ πραγματικὰ τρόπο ὅλες τὶς συνέπειες τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων τῆς οἰκονομίας στὸ Κεφάλαιο, στὸ ἀριστούργημα αὐτὸ τῆς διαλεχτικῆς.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ : Στὴ διάρκεια τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων ποὺ

Τὸ ἀξεχώριστο τῶν ἀντιθέσεων ἀποτελεῖ μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ποὺ τὴν ἀρνεῖται ὁ μεταφυσικός. Γι' αὐτὸ ἡ ἀστικὴ τάξη, εὐνοεῖ τὶς ἀντιλήψεις τῶν μεταφυσικῶν ποὺ προτείνουν νὰ ξεγράψουμε αὐτὴ τὴν «προλεταριακὴ ὁρολογία» καὶ προσπαθεῖ νὰ τὶς διαδώσει καὶ νὰ τὶς ἐπιβάλλει, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ διαιωνίσει ἔτσι τὴν κυριαρχία της.

Δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ ὑπάρξει μόνη της ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ἀστικὴ τάξη χωρὶς προλεταριᾶτο ποὺ νὰ ἐργάζεται γι' αὐτήν. Ἡ διαλεκτικὴ λοιπὸν δὲν ἀπομονώνει ποτὲ τὰ ἀντίθετα, ἀλλὰ τὰ συνδυάζει σὲ μιὰν ἀδιάσπαστη ἑνότητα.

> Χωρὶς ζωή, δὲν ὑπάρχει θάνατος· χωρὶς θάνατο, δὲν ὑπάρχει ζωή. Χωρὶς ὕψος διόλου βάθος· χωρὶς βάθος, διόλου ὕψος. Χωρὶς εὐτυχία δὲν ὑπάρχει δυστυχία· χωρὶς καλὸ δὲν ὑπάρχει οὔτε κακό· χωρὶς εὔκολο, δὲν ὑπάρχει δύσκολο, χωρὶς δύσκολο, οὔτε εὔκολο· χωρὶς ἔγγειο ἰδιοκτησία, δὲν ὑπάρχει μισθωτὴς γῆς. Χωρὶς ἀστικὴ τάξη, κανένα προλεταριᾶτο. Χωρὶς προλεταριᾶτο, δὲν ὑπάρχει ἀστικὴ τάξη. Χωρὶς ἐθνικὸ ζυγό, ἰμπεριαλιστικὸ ζυγό, δὲν ὑπάρχουν ἀποικίες ἢ μισοαποικίες. Χωρὶς ἀποικίες καὶ μισοαποικίες οὔτε ἰμπεριαλιστικὸς ζυγός. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ κάθε ἀντίθεση· γιὰ ὅλα τὰ ἀντίθετα μεταξύ τους. Μέσα σὲ αὐστηρὰ καθωρισμένους ὅρους, ἀντιμάχονται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἐνῶ ἀπ' τὴν ἄλλη δένονται ἀμοιβαία, ἀλληλοεξαρτῶνται, ἀλληλοεισδύουν ἀμοιβαῖα (¹).

Αὐτὸς ὁ ἀμοιβαῖος δεσμὸς σημαίνει, ὅτι τὸ ἀντίθετο Α ἐπι-

πλήττουν περιοδικὰ τὸν καπιταλισμό, αὐτὴ ἡ ἑνότητα τῶν ἀντιθέσεων γίνεται ἀκόμα πιὸ ἔκδηλη:

Οἱ λαϊκὲς μάζες δὲν μποροῦν νὰ καταναλώσουν τὰ δικά τους προϊόντα, διότι ὅλα αὐτὰ τὰ προϊόντα μεταβάλλονται ἀναγκαστικὰ μέσα στὸ καπιταλιστικὸ οἰκονομικὸ σύστημα, σὲ ἐμπορεύματα καὶ πρέπει γιὰ νὰ καταναλωθοῦν, νὰ ἀγορασθοῦν· δηλαδὴ νὰ ἀγοράσουν οἱ ἄνθρωποι τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας τους μὲ χρῆμα.

1. Μάο - Τσέ -Τούνγκ : «Σχετικὰ μὲ τὴ διαλεκτική.

δρᾶ στὸ ἀντίθετό του Β, στὸ ἴδιο μέτρο ποὺ τὸ ἀντίθετο Β ἐπιδρᾶ στὸ ἀντίθετό του Α· καὶ ὅτι τὸ Β ἐπιδρᾶ στὸ Α στὸ ἴδιο μέτρο ποὺ τὸ Α ἐπιδρᾶ στὸ Β.

Ἔτσι τὰ ἀντίθετα εἶναι δεμένα μεταξύ τους μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ὅταν ἀλλάζει τὸ ἕνα, ἀλλάζει ταυτόχρονα καὶ τὸ ἄλλο. Ἔτσι κάθε ἐνίσχυση τῆς ἀστικῆς τάξης εἶναι μιὰ ἐξασθένιση τοῦ ἀντίθετού της, δηλαδὴ τοῦ προλεταριάτου. Καὶ ἀντίστροφα κάθε ἐνίσχυση τοῦ προλεταριάτου, εἶναι ἀδυνάτισμα τοῦ ἀντιθέτου σ' αὐτό, δηλαδὴ τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἐπίσης κάθε ἐξασθένιση τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας, εἶναι μιὰ πρόοδος τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας καὶ ἀντίστροφα.

Εἶναι λοιπὸν τελείως ψεύτικο καὶ ἀπατηλὸ τὸ νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη ἀδυνατίζει, κι' ὅταν ἀκόμα τὸ προλεταριάτο δὲν παλεύει ἐνάντια σ' αὐτὴν μὲ πεῖσμα. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, μᾶλλον δυναμώνει ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ ἀδυνατίζει τὸ προλεταριᾶτο.

Γι' αὐτὸ ὁ Μάρξ ἔλεγε, ὅτι ἐὰν ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν καταπιανόταν σὲ κάθε εὐκαιρία νὰ καλυτερέψει τὴ θέση της

> ... θὰ ἐκφυλιζόταν σὲ τέτοιο σημεῖο ποὺ νὰ μὴν εἶναι πιὰ παρὰ μιὰ ἄψυχη καὶ ἄμορφη μᾶζα, τελείως συντριμμένη, ποὺ θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ πειναλέους γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν θὰ ὑπῆρχε κανένας σωμός ([1]).

Αὐτὴ ἡ ἑνότητα τῶν ἀντιθέσεων, αὐτὸς ὁ ἀμοιβαῖος δεσμὸς τῶν ἀντιθέτων, προσλαμβάνει μιὰ ξεχωριστή, ἰδιαίτερη σημασία, ὅταν σὲ κάποια στιγμὴ τῆς ἐξελικτικῆς τους πορείας αὐτὰ τὰ ἀντίθετα ἀλλάζουν θέσεις, ἀλλάζουν ρόλους, μετατρέπονται τὸ ἕνα στὸ ἄλλο. Πραγματικά· κάτω ἀπὸ ὡρισμένες προϋποθέσεις — αὐστηρὰ καθορισμένες — τὰ δυὸ αὐτὰ ἀντίθετα πράγματα μεταμορφώνονται τὸ ἕνα στὸ ἄλλο. Ὁ ἀμοιβαῖος τους δεσμὸς τότε, μεταβάλλεται σὲ μιὰ ἀμοιβαία ἀλλαγὴ τῶν χαρακτηριστικῶν τους, τῶν ἰδιοτήτων τους· σὰν νὰ μεταπηδοῦν οἱ ἰδιότητες τοῦ ἑνὸς στὸ ἄλλο

---

1. Μάρξ : Μεροκάματο, τιμή, κέρδος.

καὶ ἀντίστροφα. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι κάνουν μιὰ ἀνταλλαγὴ τῶν ἰδιοτήτων τους. Αὐτὴ ἡ μεταμόρφωση, ἡ ἀλλαγὴ αὐτοῦ τοῦ εἴδους, μᾶς βοηθάει νὰ ἐμβαθύνουμε — ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἄποψη — ἀκόμα περισσότερο στὸ νόημα, στὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιας : «Ποιότητα».

Παράδειγμα : Σὲ μιὰ δοσμένη στιγμὴ τῆς πάλης τοῦ ζεύγους τῶν ἀντιθέτων : ἀστικὴ τάξη — προλεταριᾶτο, τὸ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ μετατρέπεται στὸ ἄλλο, στὸ ἀντίθετό του : Ἡ ἀστικὴ τάξη, ἀπὸ τάξη κυρίαρχη, γίνεται τάξη κυριαρχούμενη· καὶ τὸ προλεταριᾶτο, ἀπὸ τάξη κυριαρχούμενη, γίνεται τάξη κυρίαρχη.

Ἄλλο παράδειγμα : Ὁ ἀμαθὴς ἄνθρωπος ποὺ σπουδάζει, μεταβάλλεται στὸ ἀντίθετό του, στὸν ἄνθρωπο ποὺ γνωρίζει. Ἀλλὰ μὲ τὴ σειρά του καὶ ὁ σοφός, ποὺ ἀνακαλύπτει ξαφνικά, ὅτι δὲν τὰ ξέρει ὅλα, μεταβάλλεται στὸ ἀντίθετό του, δηλαδὴ γίνεται ὁ ἀμαθής, ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ μάθει.

Ἡ ἑνότητα ἢ ἡ ταυτότητα τῶν ἀντιφατικῶν μορφῶν ἑνὸς φαινομένου τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας δὲν εἶναι ποτὲ νεκρή, παγωμένη, ἀλλὰ ζωντανή, παλλόμενη, εὐκίνητη, προσωρινή, σχετική. Ὅλα τὰ ἀντίθετα, κάτω ἀπὸ ὡρισμένες συνθῆκες, μεταβάλλονται τὸ ἕνα στὸ ἄλλο. Τὸ καθρέφτισμα αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς κατάστασης μέσα τὴν ἀνθρώπινη νόηση, ἀποτελεῖ τὴν διαλεχτικὴ ὑλιστικὴ μαρξιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου. Καὶ μόνο οἱ κυρίαρχες ἀντιδραστικὲς τάξεις, τόσο οἱ σημερινὲς ὅσο καὶ οἱ παληότερες καὶ οἱ μεταφυσικοὶ ποὺ εἶναι ὑπηρέτες τους, δὲν παραδέχονται ὅτι τὰ ἀντίθετα ἔχουν μέσα τους ζωή, πάλλονται ἀπὸ κίνηση, ὅτι μετατρέπονται τὸ ἕνα στὸ ἄλλο, ἀλλὰ τὰ θεωροῦν νεκρά, παγωμένα. Αὐτὴ ἡ ἐσφαλμένη ἀντίληψη ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη τὴν διαδίδει παντοῦ, παραπλανᾶ τὶς λαϊκὲς μᾶζες καὶ βοηθεῖ τὶς ἀντιδραστικὲς τάξεις νὰ διαιωνίζουν τὴν κυριαρχία τους[1].

Ἔτσι ἡ ἀστικὴ κεφαλαιοκρατικὴ τάξη σήμερα, ὅπως ἄλλοτε καὶ ἡ φεουδαρχικὴ τάξη, διδάσκει, ὅτι ἡ ὑπεροχή της καὶ ἡ

---

1. Μάο-Τσὲ-Τούνγκ : Σχετικὰ μὲ τὴ διαλεχτική.

κυριαρχία της εἶναι αἰώνιες. Γι' αὐτὸ καταδιώκει τοὺς μαρξιστὲς -λενινιστές, ποὺ διδάσκουν, σύμφωνα μὲ τὴ διαλεχτική, τὴν ἀμοιβαία μεταμόρφωση τῶν ἀντιθέτων, δηλαδὴ τὴν ἀναπόφευχτη νίκη τοῦ σκλαβωμένου προλεταριάτου πάνω σὲ κείνους ποὺ τὸ ἐκμεταλλεύονται.

Προσοχὴ ὅμως! Πρέπει νὰ ἀποφεύγουμε νὰ ἐξηγοῦμε μηχανικὰ αὐτὴ τὴν μετατροπὴ τῶν ἀντιθέτων. Ὅταν λέμε, ὅτι τὰ ἀντίθετα μεταμορφώνονται τὸ ἕνα στὸ ἄλλο, δὲν ἐννοοῦμε μ' αὐτὸ ἕνα ἀμοιβαῖο ἁπλὸ πέρασμα τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἑνὸς στὸ ἄλλο· ἕνα πέρασμα, ποὺ ὅταν συντελεστεῖ, δὲν θὰ ἔχει μεταβληθεῖ οὐσιαστικὰ τίποτα, δὲν θὰ ἔχει ἀλλάξει τὸ ἰσοζύγιο τῶν πραγμάτων.

Ὅταν π. χ. ἡ ἀστικὴ τάξη ἀπὸ τάξη κυρίαρχη, γίνεται τάξη κυριαρχούμενη, τὸ προλεταριᾶτο δὲν παίρνει μηχανικὰ τὴ θέτης καὶ τὶς ἰδιότητές της, δὲν γίνεται ὅπως ἡ ἀστικὴ τάξη, μιὰ τάξη ἐκμεταλλεύτρια. Τὸ προλεταριάτο, πραγματοποιώντας τὴν ταξικὴ του διχτατορία, μεταβαλλόμενο σὲ κυρίαρχη δηλαδὴ τάξη, δὲν ἐκμεταλλεύεται κανένα· γίνεται φυσικὰ κυρίαρχη τάξη, ἀλλὰ εἶναι μιὰ τάξη τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀστική, ἀφοῦ καταργεῖ τὴν ἐκμετάλλευση καὶ δημιουργεῖ τοὺς ὅρους γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας.

Μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἀ μ ο ι β α ί α μεταμόρφωση τῶν ἀντιθέτων, δημιουργεῖ μιὰ νέα ποιοτικὴ κατάσταση, ποὺ εἶναι ἕνα πέρασμα ἀπὸ τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο, δηλαδὴ μιὰ πρόοδο.

Ὁδηγεῖ δηλαδὴ στὴν ἐξαφάνηση καὶ τῶν δύο ἀντιθέτων, μὲ τὴ παληά τους μορφή. Ὁ σοσιαλισμὸς π.χ. ἐξαφανίζει τελείως τὴν ἀστικὴ τάξη σὰν ἐκμεταλλεύτρια τάξη, ὅπως ἐπίσης ἐξαφανίζει καὶ τὸ προλεταριᾶτο σὰν ἐκμεταλλευόμενη τάξη. Τώρα, στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, παρουσιάζονται νέες ἀντιθέσεις χαραχτηριστικὲς γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία· ἡ ἀντίθεση ὅμως, ἀστικὴ τάξη—προλεταριάτο, ἔχει ξεπερασθεῖ.

Ἐξ ἄλλου, καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα ἡ ἑνότητα τῶν ἀντιθέσεων καὶ φυσικὰ ἡ ἀμοιβαία τους μεταμόρφωση,δὲν ἔχει κανένα νόημα παρὰ μόνο στὸ μέτρο ποὺ θὰ τὶς συσχετίσουμε· μόνο μέσα στὸ πλαίσιο τῆς πάλης σὰν δύο ἀντιθέτων, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἰδιαίτερο γνώρισμα καὶ τὴν οὐσία αὐτῆς τῆς ἑνότητας τὰ νοιώθουμε.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκουμε αὐθαίρετα τὴν ἀμοιβαία

μεταμόρφωση τῶν ἀντιθέτων, ἐφ' ὅσον οἱ ὅροι γι' αὐτὴ τὴ μεταμόρφωση δὲν ἔχουν πραγματοποιηθεῖ ἀκόμα.

Ὁ Μάο-Τσὲ Τούνγκ μίλησε σωστά, στὸ πιὸ πάνω κείμενο. ὅταν εἶπε ὅτι τὰ ἀντίθετα μεταβάλλονται τὸ ἕνα στὸ ἄλλο μόνο «κάτω ἀπὸ καθωρισμένες συνθῆκες». Πῶς ὅμως, ἀπὸ ποιὸν καθωρίζονται αὐτὲς οἱ συνθῆκες; Ἀπὸ τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων καὶ ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες ἰδιομορφίες αὐτῆς τῆς πάλης.

Ἡ ἑνότητα λοιπὸν τῶν ἀντιθέσεων καὶ ἡ ἀμοιβαία τους μεταμόρφωση, ξεπροβάλλουν στὴν διάρκεια τῆς πάλης καὶ ὑποτάσσονται στοὺς νόμους αὐτῆς τῆς πάλης. Τότε ἡ ἑνότητα διαλύεται, σπάζει, ἀλλὰ παρουσιάζεται μιὰ ποιοτικὰ νέα ἑνότητα. Ὅμως κάθε φάση, κάθε στιγμὴ αὐτῆς τῆς διαρκοῦς ἐξέλιξης, αὐτοῦ τοῦ γίγνεσθαι, ἐξηγοῦνται μὲ τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων.

> Ἡ ἑνότητα.... τῶν ἀντιθέσεων εἶναι ἕνα φαινόμενο περιορισμένο, πρόσκαιρο, περαστικό, δηλαδὴ σχετικό. Ἡ πάλη ὅμως τῶν ἀντιθέσεων, ποὺ ἀποκλείονται ἀμοιβαῖα, εἶναι ἕνα φαινόμενο μόνιμο, σταθερό, ἀπόλυτο, ὅπως εἶναι ἀπόλυτα φαινόμενα ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ κίνηση(¹).

Συμπέρασμα: Ὅποιος ξεχνάει, ὅτι ἡ ἑνότητα τῶν ἀντιθέσεων δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πάλη τους καὶ ὅτι συντηρεῖται καὶ λύνεται μ' αὐτὴ τὴν πάλη, γλυστράει στὰ σκοτάδια τῆς μεταφυσικῆς.

---

1. Λένιν : «Φιλοσοφικὰ τετράδια». Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Μάο-Τσὲ - Τούνγκ στὸ ἔργο του : «Γιὰ τὴ διαλεχτική».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ : Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ(Π)

I. Η ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ

Η ΑΝΤΙΦΑΣΗ, κίνητρο κάθε ἀλλαγῆς, εἶναι καθολική. Ὅταν μιλᾶνε γιὰ «ἀντίφαση», οἱ ἰδεαλιστὲς φιλόσοφοι, ἐννοοῦν ἁπλῶς «πάλη ἰδεῶν». Γι' αὐτοὺς ἡ ἀντίφαση δὲν ὑπάρχει παρὰ ἀνάμεσα σὲ ἰδέες, ποὺ ἀντιμάχονται μεταξύ τους. Περιορίζονται στὴν ἐτυμολογικὴ ἑρμηνεία τῆς ἔννοιας ἀντίφαση, ποὺ παράγεται ἀπὸ τὴν πρόθεση ἀντὶ καὶ τὸ ρῆμα φημὶ (λέγω). Ἀντίφαση σύμφωνα μὲ τὸ νόημα τῆς λέξης, στὴ κυριολεξία της σημαίνει : λέγω ἀντίθετα. Ἀλλὰ ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς ἰδέες ἀποτελεῖ μόνο μιὰ ἀπὸ τὶς μορφὲς τῆς ἀντίφασης. Ἡ ἀντίφαση κατακλύζει ὅλη τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Εἶναι πανταχοῦ παροῦσα μέσα στὸ σύμπαν· τὴν ξαναβρίσκουμε μέσα στὸν ἄνθρωπο σὰν «ὑποκείμενο», ὅπως ἐπίσης ὑπάρχει στὸν ἄνθρωπο «σὰν μέρος τοῦ κόσμου».

Κάθε δημιουργικὴ ἢ ἐξελικτικὴ διαδικασία (φυσικὴ ἢ κοινωνική) ἑρμηνεύεται μόνο μὲ τὴν ἀντίφαση· μιὰ ἀντίφαση ποὺ ὑπάρχει μέσα στὰ πράγματα καὶ διαρκεῖ ὅσο διαρκεῖ καὶ ἡ δημιουργικὴ ἢ ἐξελικτικὴ διαδικασία. Ὑπάρχει καὶ ὅταν ἀκόμα δὲν φαίνεται ὅπως εἴδαμε στὸ παράδειγμα τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου μὲ τὸ νερό. Στὸ κοινωνικὸ πεδίο ὁ Μάο - Τσὲ -Τούνγκ ὑπενθυμίζει τὸ σφάλμα ὡρισμένων θεωρητικῶν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ποὺ

ἔχουν ἤδη καταχριθεῖ ἀπὸ τοὺς σοβιετικοὺς σοφούς. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ θεωρητικοί,

...μελετώντας τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, πιστεύουν ὅτι, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση, στοὺς κόλπους τῆς λεγόμενης τρίτης τάξης, ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν ἐργάτες, χωρικοὶ καὶ ἀστοί, δὲν ὑπῆρχαν...ἀντιφάσεις, ἀλλὰ μόνο διαφορές. Αὐτὴ ἡ ἄποψη εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἀντιμαρξιστική. Μέσα σὲ κάθε διαφορὰ κρύβεται ἤδη μιὰ ἀντίθεση. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ τὸ προλεταριᾶτο, ἀμέσως γεννήθηκε καὶ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν Ἐργασία καὶ τὸ Κεφάλαιο, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀκόμα ὀξυνθεῖ(1).

Ἐὰν πραγματικὰ δὲν ὑπῆρχε ἀντίφαση ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κάθε ἐξέλιξης θὰ ἔπρεπε τότε νὰ ἐξηγήσουμε αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη μὲ τὴν ἐπέμβαση κάποιας μυστηριώδους ἐξωτερικῆς δύναμης.

Εἴδαμε ὅμως, στὸ προηγούμενο κεφάλαιο (§ III, α), ὅτι οἱ ἐξωτερικοὶ ὅροι, ἂν καὶ ἀναγκαῖοι γιὰ τὴν ἐξέλιξη, δὲν μποροῦν σὲ καμμιὰ περίπτωση νὰ ἀντικαταστήσουν τὶς ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις. Ἡ ἐσωτερικὴ ἀντίφαση εἶναι σύμφυτη μὲ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, ἔστω κι' ἂν βρίσκεται σὲ περισσότερο ἢ λιγότερο ἀναπτυγμένο στάδιο ἐξέλιξης. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἡ διερεύνηση καὶ ἡ ἑρμηνεία ἑνὸς κοινωνικοῦ ἢ φυσικοῦ γίγνεσθαι, εἶναι ἀδύνατη πρὶν οἱ ἀντιφάσεις του ὡριμάσουν ἀρκετά. Ἔτσι δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ μελετήσουμε ἐπιστημονικὰ τὸν καπιταλισμό, π. χ. στὸ 1820, γιατὶ δὲν εἶχεν ἀκόμα ὡριμάσει σὰν σύστημα. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1820), τὸ μόνο ποὺ μπορούσαμε νὰ καταλάβουμε ἦταν μερικὲς μόνο ἀπόψεις του· μερικὲς μόνο πλευρές του. Αὐτὸ ἄλλωστε ἔκαναν οἱ πρόδρομοι τοῦ Μάρξ. Τὸ ἴδιο ἐπίσης δὲν μποροῦμε νὰ σπουδάσουμε ἐπιστημονικὰ ἕνα φυτὸ ἐὰν δὲν ἔχει κάπως ἀναπτυχθεῖ. Τὸ νὰ ἀναγάγουμε σὲ γενικοὺς κανόνες τὶς γνώσεις ποὺ ἀποκομίζουμε ἀπὸ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἐξέλιξης ἑνὸς φαινομένου, δηλαδὴ ἑνὸς φαινομένου

1. Μάο -Τσὲ -Τούνγκ : «Σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίφαση».

ποὺ μόλις ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται, ἀποτελεῖ μιὰ ἐνέργεια ποὺ μόνο ἕνας μεταφυσικὸς θὰ μποροῦσε νὰ κάνει· μόνο ὁ μεταφυσικὸς δὲν θὰ εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ περιμένει καὶ τὶς ὑπόλοιπες φάσεις τῆς ἐξέλιξης, ποὺ δὲν ἀποκλείεται, νὰ εἶναι καὶ οἱ χαρακτηριστικώτερες, οἱ σπουδαιότερες.

Ἀφοῦ μιλήσαμε γενικὰ γιὰ τὸν καθολικὸ χαρακτῆρα (τὸν παντοῦ καὶ πάντα) τῆς πάλης τῶν ἀντιθέσεων, ἂς τὸν ἐπαληθεύσουμε καὶ μὲ μερικὰ συγκεκριμένα παραδείγματα.

α) *Στὴ φύση.*

Σὲ προηγούμενο κεφάλαιο ἀναφέραμε τὸ παράδειγμα τοῦ νεροῦ : Ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων ποὺ ὑπάρχουν στὴν οὐσία τοῦ νεροῦ, ἑρμηνεύει τὴν ποιοτική του μεταβολὴ ἀπὸ τὴ ρευστὴ στὴν ἀέρινη κατάσταση ἢ ἀπὸ τὴ ρευστὴ στὴ στερεή.

Κάθε φυσικὴ δημιουργία, κάθε ἐξέλιξη μέσα στὴ φύση, ὀφείλεται στὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων. Ἂς πάρουμε τὴν πιὸ ἁπλῆ μορφὴ τῆς κίνησης (βλέπε τὸ τρίτο κεφάλαιο, παράγρ. III) τὴν μετατόπιση, δηλαδὴ τὴν ἀλλαγὴ θέσης. Δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ἑρμηνεύσουμε διαφορετικὰ παρὰ μόνο μὲ τὴν ἀντίφαση. Ἂς φανταστοῦμε ἕνα ὄχημα ποὺ κυλάει ἢ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ βαδίζει. Τόσο τὸ ὄχημα ὅσο καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν μποροῦν νὰ περάσουν ἀπὸ τὸ σημεῖο Α τοῦ χώρου στὸ Β, καὶ ἀπὸ τὸ Β στὸ Γ κ.λ.π. παρὰ μόνο ἐὰν «παλεύουν» συνεχῶς ἐνάντια στὴ θέση πού, κάθε φορά, κατέχουν. Ὅταν σταματήσει αὐτὴ ἡ πάλη, αὐτὴ ἡ προσπάθεια, σταματάει καὶ ἡ πορεία. Στὴν ἐπιστήμη τῆς Λογικῆς, αὐτὸ θὰ τὸ διατυπώναμε ἔτσι : Γιὰ νὰ βεβαιώσουμε τὸ Β, πρέπει νὰ ἀρνηθοῦμε τὸ Α.· Γιὰ νὰ βεβαιώσουμε τὸ Γ πρέπει νὰ ἀρνηθοῦμε τὸ Β. Τὸ Β. δηλαδὴ βγαίνει ὕστερα ἀπὸ τὴν πάλη ἐνάντια στὸ Α καὶ τὸ Γ ἀπὸ τὴν πάλη ἐνάντια στὸ Β... καὶ ἔτσι συνέχεια.

...Ἤδη ἡ ἁπλῆ μηχανικὴ μετατόπιση αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καὶ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μόνο γιατὶ σὲ μιὰ μόνη καὶ τὴν ἴδια πάντα στιγμή,

ἕνα σῶμα εἶναι σὲ ἕνα σημεῖο τοῦ χώρου (τόπο) καὶ ταυτόχρονα σὲ ἕνα ἄλλο· δηλαδὴ βρίσκεται καὶ ταυτόχρονα δὲν βρίσκεται στὸ ἴδιο σημεῖο. Καὶ στὴν ἀδιάκοπη θέση καὶ λύση αὐτῆς τῆς ἀντίφασης συνίσταται ἀκριβῶς ἡ κίνηση(1).

Μέσα στὸν φυσικὸ κόσμο, ἡ πάλη τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων εἶναι καθολική. Ἕνα φαινόμενο τόσο πρόχειρο : τὸ σκουριασμένο πηρούνι εἶναι τὸ προϊὸν μιᾶς πάλης ἀνάμεσα στὸ σίδερο καὶ στὸ ὀξυγόνο.

Βάση κάθε μορφῆς κίνησης μέσα στὴ φύση εἶναι ἡ πάλη ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις ἕλξης καὶ στὶς δυνάμεις τῆς ἀπώθησης. Ἡ ἑνότητα καὶ ἡ πάλη αὐτῶν τῶν δυὸ ἀντιθέτων δυνάμεων τοῦ φυσικοῦ κόσμου καθορίζουν κάθε φορὰ τὴ μορφὴ καὶ τὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης, τὴν σταθερότητα ἢ τὴν μεταβολή, τὴ σύνθεση καὶ τὴν ἀποσύνθεση ὅλων τῶν ὑλικῶν συνόλων, εἴτε πρόκειται γιὰ τοὺς μακρυνοὺς γαλαξίες εἴτε πρόκειται γιὰ τὸ ἡλιακὸ σύστημα εἴτε γιὰ τὴ γῆ εἴτε γιὰ μᾶζες στερεὲς εἴτε γιὰ σταγόνες ὑγροῦ ἢ μόρια ἀερίου, γιὰ σύνολα μορίων εἴτε γιὰ μεμονομένα μόρια εἴτε γιὰ ἄτομα εἴτε γιὰ τὸν πυρῆνα καὶ τὰ ἄλλα σωμάτια ποὺ τὸν ἀποτελοῦν.

Ἂς πάρουμε σὰν παράδειγμα τὸ ἡλιακὸ σύστημα : Δὲν θὰ μπορέσουμε ποτὲ νὰ ἐξηγήσουμε τὴν κίνηση τῶν πλανητῶν γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο ἂν δὲν καταφύγουμε στὴ λύση ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ πάλη αὐτῶν τῶν δυὸ ἀντιθέτων δυνάμεων : τῆς βαρύτητας ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ποὺ ἕλκει τοὺς πλανῆτες πρὸς τὸν ἥλιο καὶ τῆς ἀδρανείας τους ποὺ πάει νὰ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ αὐτόν.

Ἂς πάρουμε ἐπίσης τὶς περιπτώσεις ἑνὸς σώματος στερεοῦ, ποὺ διαστέλεται ἢ συστέλλεται ἢ ἑνὸς στερεοῦ ποὺ λυώνει ἢ ἑνὸς ὑγροῦ ποὺ στεροποιεῖται ἢ ἑνὸς ὑγροῦ ποὺ ἐξατμίζεται ἢ ἑνὸς ἀερίου ποὺ ὑγροποιεῖται. Ὅλες αὐτὲς οἱ μεταβολές, ὅλες αὐτὲς οἱ ἐξελικτικὲς διαδικασίες δὲν θὰ μπορέσουν νὰ πραγματοποιηθοῦν χωρὶς τὴν πάλη τῶν δύο ἀντιθέτων δυνάμεων : τῶν μοριακῶν δυνάμεων συνοχῆς, ποὺ εἶναι δυνάμεις ἑλκτικὲς καὶ τῆς δύναμης τῆς θερμότητας, τῆς θερμικῆς δηλαδὴ ἐνέργειας ποὺ ἐνεργεῖ ἀπωθητικά.

1. Ἔνγκελς Ἀντὶ - Ντύρινγκ. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη σελ. 180.

Ἂς περάσουμε τώρα στὰ χημικὰ φαινόμενα. Ἐδῶ παρακολουθοῦμε τὴν σύνθεση τῶν ἁπλῶν στοιχείων ἢ ἀντίστροφα, τὴν ἀποσύνθεσή τους, τὴν ἀνάλυση σύνθετων σωμάτων στὰ συστατικά τους μέρη, σὲ ἁπλᾶ δηλαδὴ στοιχεῖα. Ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα ὀφείλονται στὴν ἑνότητα καὶ στὴν πάλη ἀντιθέτων δυνάμεων.

Ἐδῶ ὀφείλονται οἱ διάφορες σὲ ποικιλία χημικὲς ἀντιδράσεις : ἀνάμεσα στὰ ὀξέα καὶ τὶς βάσεις, ἀνάμεσα στὸ ὀξειδωτικὸ καὶ τὸ ἀναγωγικό, ἀνάμεσα στὴν αἰθεροποίηση καὶ τὴν ὑδρόλυση.

Ἂς ἐξετάσουμε τώρα καὶ ἕνα ἄτομο : Διαπιστώνουμε καὶ ἐδῶ ὅτι ἡ σχετικὴ ἰσορροπία ποὺ κρατάει τὰ ἠλεκτρόνια γύρω ἀπὸ τὸν πυρῆνα, προέρχεται ἀπὸ τὴν πάλη δύο ἀντιθέτων δυνάμεων : τὴν ἠλεκτροστατικὴ ἐνέργεια ποὺ ἐδῶ εἶναι ἑλκτική, καὶ τὴν κινητικὴν ἐνέργεια ποὺ εἶναι ἀπωθητική. Ἀλλὰ καὶ μέσα στὸν ἀτομικὸ πυρῆνα, ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη, ὑποπτεύεται εἰδικὲς μορφὲς ἕλξης καὶ ἀπώθησης ἀνάμεσα στὸ πρωτόνιο καὶ τὸ οὐδετερόνιο.

Κάθε ἄνθρωπος ξέρει ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς ἐκδηλώνεται μὲ δυὸ μορφὲς ἀντίθετες μεταξύ τους : τὸ θετικὸ καὶ τὸν ἀρνητικό. Ξέρει ἐπίσης τοὺς δύο πόλους — βόρειο καὶ νότιο — τῆς μαγνητικῆς βελόνας, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ φαινόμενο τῆς ἕλξης ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀνομοιόμορφα ἠλεκτρισμένα σώματα ἢ τῆς ἀπώθησης ἀνάμεσα σὲ ἠλεκτρισμένα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο σώματα. Τοῦ εἶναι ἐπίσης γνωστὸ τὸ φαινόμενο τῆς ἕλξης τῶν δυὸ διαφορετικῶν (ἑτερώνυμων) πόλων, ἢ τὸ φαινόμενο τῆς ἀπώθησης τῶν δύο ταυτόσημων (ὁμώνυμων) πόλων δύο μαγνητικῶν βελονῶν.

Ὁ σύγχρονος φυσικὸς ξέρει καλὰ σήμερα ὅτι τόσο τὰ μόρια ποὺ συνθέτουν ὅλα τὰ ὑλικὰ σώματα, ὅσο καὶ τὰ ἄτομα μὲ τὰ ἀπειροελάχιστα σωματίδια, ποὺ τὰ συνδέουν, κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ τὰ ἴδια μὲ τὸν ἑαυτό τους ὅπως παραδέχεται ἡ μεταφυσικὴ ἄποψη σὲ κάθε στιγμὴ τοῦ χρόνου. Μάλιστα καὶ αὐτὰ ἀκόμα τὰ ἀπειροελάχιστα σωματίδια (πρωτόνια, οὐδετερόνια — ἠλεκτρόνια κλπ.), δὲν εἶναι ποτὲ ἴδια μὲ τοὺς ἑαυτούς τους. Εἶναι βαθύτατα ἀντιφατικά· ἔχουν μιὰ διπλῆ φύση· μᾶς παρουσιάζονται μὲ δυὸ μορφές, ἄλλοτε μὲ τὴ μορφὴ τοῦ σωματιδίου καὶ ἄλλοτε μὲ τὴ μορφὴ κύματος, ἐπειδὴ μποροῦν νὰ συγ-

κριθοῦν καὶ μὲ κόκκους ὕλης καὶ μὲ κύματα*. Ἔτσι ἀποδείχθηκε καὶ ὁ ὑλικὸς χαραχτῆρας τῶν κυμάτων, (ραδιοκύματα, ἀκτινοβολίες κλπ.) καὶ διαλευκάνθηκε τὸ παληὸ μυστήριο γιὰ τὴ φύση τοῦ φωτός (1). Καὶ ἡ ζωντανὴ φύση ἐπίσης ἐξελίσεται σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τῶν ἀντιθέσεων. Εἴδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ ἀσταμάτητη πάλη ἐνάντια στὸ θάνατο. Ἀλλὰ ἂς πάρουμε καλύτερα ἕνα ὡρισμένο εἶδος — ζωϊκὸ ἢ φυτικό. Κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ ἄτομα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται τὸ εἶδος μαραίνεται, γηράσκει, πεθαίνει. Ὅμως, τὸ εἶδος διαιωνίζεται καὶ πολλαπλασιάζεται. Στὴ κλίμακα τοῦ ἀτόμου, ὁ θάνατος ἐπικρατεῖ, ἐπιβάλλεται πάνω στὴ ζωή· ἀλλὰ στὸ ἐπίπεδο τοῦ εἴδους, γίνεται τὸ ἀντίστροφο· ἡ ζωὴ νικάει τὸ θάνατο. Ἂν ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ πάλη καὶ ἐπικράτηση πάνω καὶ ἐνάντια στὸ νεκρό, στὸ ὄχι ζωντανό, τότε θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ὅτι ὁ θάνατος καὶ ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀτομικοῦ εἴδους, ποὺ εἶναι συνέπεια τῆς πάλης, ἀποτελεῖ ὄχι πρόοδο ὄχι ἐξέλιξη ἀλλὰ ἕνα πισωδρόμισμα, ἕνα κατέβασμα ἀπὸ τὸ ἀνώτερο στὸ κατώτερο, μιὰ ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὸ καινούργιο στὸ παληό. Ὅμως, ἡ γενικὴ πρόοδος καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ εἴδους εἶναι ἕνας θρίαμβος τῆς ζωῆς, μιὰ ἐπικράτηση τοῦ καινούργιου στὸ παληό, μιὰ ἄνοδος ἀπὸ τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο. Ἔτσι λοιπὸν ἀποδείχνεται ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος εἶναι δυὸ ὄψεις, δυὸ μορφὲς μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἀντίφασης· μιᾶς ἀντίφασης ποὺ παρουσιάζεται καὶ λύνεται μὲ τὸν πιὸ πάνω τρόπο ἐπ' ἄπειρον. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μεταμορ-

---

* Βλέπε Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ-Γιουντὶν (Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη) ἄρθρα : Μηχανικὴ Κβαντική, Συνέχεια—Ἀσυνέχεια.

1. Πάνω σ' αὐτὸ ὁ Πὼλ Λανζεβὲν ἔγραφε : Ἡ ἱστορία ὅλων τῶν ἐπιστημῶν μας ἔχει διαποτιστεῖ ἀπὸ παρόμοια διαλεχτικὰ προτσές... Ἔχω συνειδητοποιήσει ὅτι δὲν εἶχα καταλάβει τὴ φυσικὴ παρὰ μόνο τὴ στιγμὴ ποὺ γνώρισα τὶς βασικὲς ἀρχὲς τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ». (La pensée, No 12 σελ. 12, 1947).

φώνεται συνεχῶς ἡ φύση. Πάντοτε ἴδια μὲ τὸν ἑαυτό της καὶ ὅμως πάντα νέα ([1]).

Ἀλλὰ καὶ τὰ μαθηματικὰ δὲν ξεφεύγουν λιγώτερο ἀπὸ τὸ νόμο τῶν ἀντιθέσεων, ἀκόμα καὶ στὸ πιὸ ἁπλὸ στάδιο ἀναπτυξής τους! Στὴ στοιχειώδη ἄλγεβρα π. χ. ἡ ἀφαίρεση (α—β) εἶναι μιὰ πρόσθεση (—β+α).

Πῶς λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἑνότητα τῶν ἀντιθέσεων νὰ μὴν φανεῖ παράδοξη στὸν κοινὸ νοῦ, ποὺ σκέφτεται: «μιὰ πρόσθεση εἶναι μιὰ π ρ ό σ θ ε σ η· μιὰ ἀφαίρεση εἶναι μιὰ ἀ φ α ί ρ ε σ η»; Ὁ κοινὸς νοῦς ἔχει φυσικὰ δίκηο, ἀλλὰ ἐν μέρει: Ὁ Ἀλγεβρικὸς λογισμὸς εἶναι κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἑαυτό του ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετό του. Ἡ μαθηματικὴ σκέψη δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τοὺς νόμους ποὺ ἐπικρατοῦν σ' ὅλο τὸ σύμπαν· καὶ δὲν προοδεύει παρὰ μόνο στὸ μέτρο ποὺ κινεῖται, ὅπως καὶ τὸ σύμπαν, διαλεχτικά. Ὁ Ἔνγκελς ἀφιέρωσε πολλὲς καὶ κατατοπιστικὲς σελίδες στὰ μαθηματικά, ποὺ τὰ ἐρεύνησε ἀπὸ τὴ διαλε-

1. Οἱ ἀναγνῶστες ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ σπουδάσουν βαθύτερα τὴν πάλη τῶν ἀντιθέσεων μέσα στὴ φύση, ἂς καταφύγουν στὸ μνημειῶδες ἔργο τοῦ Φρ. Ἔνγκελς «Διαλεχτικὴ τῆς φύσης». Καὶ μὲ την εὐκαιρία ἂς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ κάνουμε καὶ μιὰ παρατήρηση: Ἡ διαλεχτικὴ πορεία τῶν πραγμάτων ὅπως ἐκδηλώνεται μέσα στὴ φύση, ἐξέπληξε διάφορα μεγάλα πνεύματα ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ἀκόμα (ὅπως π. χ. τὸν Ἕλληνα Ἡράκλειτο). Ἀργότερα, στὸ Λεονάρδο Ντὰ Βίντσι, θὰ συναντήσουμε κάτι σὰν προαίσθηση τῆς διαλεχτικῆς πορείας τῆς φύσης, ὅπως εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ συμπεράνουμε ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον ἀπόσπασμα:

«Τὸ σῶμα κάθε πράγματος ποὺ τρέφεται, πεθαίνει ἀκατάπαυστα ἀλλὰ καὶ ξαναγεννιέται ἀκατάπαυστα... Ἀλλὰ ἂν ἀντικαταστήσουμε τόσο ὅσο χάθηκε μέσα σὲ μιὰ μέρα, τότε θὰ ξαναγεννηθεῖ τόση ζωὴ ὅση ξοδεύτηκε, ὅπως π.χ. συμβαίνει μὲ τὸ φῶς μιᾶς καντήλας ποὺ τρέφεται συνεχῶς ἀπὸ τὸ λάδι, χάρις σὲ μιὰ διαρκῆ ροὴ ἀπὸ κάτω, μιὰ ροη ποὺ ἀντικαθιστᾶ ἀκατάπαυτα, αὐτὸ ποὺ ἀπὸ πάνω καίγεται, ποὺ πεθαίνει μεταμορφωνόμενο σὲ λαμπερὸ φῶς καὶ σὲ μαύρη κάπνα. Αὐτὸς ὁ θάνατος συνεχίζεται ὅπως συνεχίζεται ἡ ροὴ τοῦ λαδιοῦ καὶ ἡ κάπνα, ποὺ ἡ συνέχειά της ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ συνέχειση τῆς τροφῆς της καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ ποὺ τὸ φῶς θεωρεῖται ολότελα νεκρὸ ξαναγεννιέται καινούργιο μὲ τὴν κίνηση τῆς τροφῆς του.

χτική ἄποψη,στὰ ἀθάνατα ἔργα του : «Ἀντι-Ντύρινγκ» καὶ «Διαλεκτικὴ τῆς Φύσης».

β) Μέσα στὴν κοινωνία.

Ὅλες οἱ λειτουργίες (προτσὲς) ποὺ συνθέτουν τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα ἐξηγοῦνται ἐπίσης μὲ τὴν ἀντίφαση. Καὶ πρῶτα πρῶτα ἡ διαμόρφωση, ἡ δημιουργία τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας. Ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία, σὰν μιὰ ποιοτικὰ νέα μορφὴ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, εἶναι κυριολεκτικὰ τὸ προϊὸν μιᾶς πάλης ἀνάμεσα στὴ φύση καὶ τοὺς μακρυνούς μας προγόνους,στοὺς προγόνους ἐκείνους ποὺ βρίσκονταν πλησιέστερα πρὸς τοὺς ἀνώτερους πιθήκους παρὰ πρὸς τοὺς σημερινοὺς ἀνθρώπους. Τὸ συγκεκριμένο ὄργανο, τὸ μέσον αὐτῆς τῆς πάλης ἦταν ὅπως εἶναι καὶ τώρα ἡ ἐργασία ποὺ μεταμορφώνει ταυτόχρονα τόσο τὴ φύση ὅσο καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ ἐργασία, ποὺ ἐπλήσίασε καὶ ὀργάνωσε σὲ ὁμάδες τοὺς προγόνους μας στὴν πάλη τους γιὰ τὴν ὕπαρξή τους, ἀποτελεῖ τὴν πηγή, τὴ ρίζα τῶν κοινωνιῶν. Ἡ ἐργασία ἄλλωστε πραγματοποίησε καὶ τὸ ποιοτικὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ζῶο στὸν ἄνθρωπο. Ὁ Μάρξ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀνακάλυψε τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο τῆς ἐργασίας,ποὺ σὰν μιὰ μορφὴ πάλης τῶν ἀντιθέσεων, γεννάει τὴν κοινωνία, ἔκανε τὴν πιὸ μεγάλη ἀνακάλυψη στὸν τομέα τῆς ἱστορίας, γιατὶ ἔτσι ἔβαλε τὰ θεμέλια τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν. Γι' αὐτὴ τὴν ἀντίφαση, τὴν μητέρα τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν, δηλαδὴ τὴν ἐργασία, μιὰ ἑνότητα τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἑνότητα ἀντιθέσεων, πρέπει νὰ διαβάσουμε στὸ μεγαλειῶδες ἔργο τοῦ Ἔνγκελς, τὴ «Διαλεχτικὴ τῆς Φύσης», τὸ ὑπέροχο κεφάλαιο ποὺ τιτλοφορεῖται «Ὁ ρόλος τῆς ἐργασίας στὴν ἀνθρωποποίηση τοῦ πιθήκου» [1].

Μὰ δὲν σταμάτησε ὡς ἐδῶ ὁ ρόλος τῆς ἀντίφασης. Ἀπὸ τὴν πρωτόγονη κοινότητα ἕως τὴ σοσιαλιστικὴ καὶ τὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία, ἡ ἀντίφαση ἀποτελεῖ τὴν κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας. Τὰ κεφάλαια ποὺ θὰ ἀφιερώσουμε πιὸ κάτω —

---

1. Φ. Ἔνγκελς: Διαλεχτικὴ τῆς Φύσης, σελ. 249. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

στὸν ἱστορικὸ ὑλισμὸ θὰ διασαφηνίσουν πιὸ πολὺ τὸ ρόλο τῆς Ἀντίφασης. Μιᾶς ἀντίφασης ἀρχικῆς καὶ βασικῆς ἀνάμεσα στὶς νέες κάθε φορά, παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ τὶς παλιωμένες παραγωγικὲς σχέσεις. Ἀπὸ μιὰ ὡρισμένη στιγμὴ κι' ὕστερα προβάλλει ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς διάφορες τάξεις ποὺ παίρνει τὴ μορφὴ πάλης, τῆς πάλης τῶν τάξεων, μιᾶς πάλης ἀνάμεσα στὶς ἐκμεταλλεύτριες καὶ τὶς ἐκμεταλλευόμενες τάξεις. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις εἶναι μορφές, ἐκφράσεις τοῦ μεγάλου, τοῦ καθολικοῦ νόμου τῆς πάλης τῶν ἀντιθέσεων. Ὁ Μπλούμ, αὐτὸς ὁ πλαστογράφος τοῦ μαρξισμοῦ, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀρνηθεῖ τὸ ρόλο ἀκόμα καὶ τὴν ὕπαρξη τῆς πάλης τῶν τάξεων, ἀπόρριψε ὁλόκληρο τὸν διαλεχτικὸ ὑλισμό.

Ὁποιοδήποτε κοινωνικὸ καθεστὼς κι' ἂν ἐξετάσουμε, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι μπορεῖ νὰ ἑρμηνευτεῖ μόνο μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς βασικῆς ἀντίφασης ποὺ τὴν πλαισιώνουν καὶ μερικὲς δευτερεύουσες ἀντιφάσεις καὶ ποὺ στὴν ἐξέλιξή τους δημιουργοῦν τὰ πάντα. Δὲν θὰ μποροῦσε νὰ νοηθεῖ καὶ νὰ ὑπάρξει καπιταλισμός, χωρὶς τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ κεφαλαιοκρατικὴ τάξη, ποὺ κατέχει τὰ μέσα παραγωγῆς, καὶ τὸ προλεταριάτο. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ καπιταλισμὸς δὲν εἶναι ἀμετάβλητος, στατικός· μεταβάλλεται, ἀλλάζει συνεχῶς. Ὁ καπιταλισμὸς π.χ. τῆς πρώτης περιόδου, ἦταν καπιταλισμὸς ἀνταγωνιστικός· μεταμορφώνεται στὴ δεύτερη περίοδο σὲ μονοπωλιακὸ καπιταλισμό. Ὁ ἀνταγωνισμός, ὅπως εἶναι ἑπόμενο, ἐξασφαλίζει τὴν ἐπικράτηση τῶν πιὸ ἰσχυρῶν καπιταλιστῶν, ποὺ μονοπωλοῦν τὴν ἀγορὰ καὶ ἔτσι προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό, ὁ μονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς ποὺ ξεπερνάει μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὶς ἀντιφάσεις τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ ἀνταγωνισμὸς δηλαδὴ μετατρέπεται στὸ ἀντίθετό του, σὲ μονοπώλειο. Τὴν πιὸ βαθυστόχαστη ἀνάλυση τῶν ἀντιθέσεων ποὺ συνιστοῦν τὸν καπιταλισμὸ θὰ τὴν βροῦμε στὸ Κεφάλαιο τοῦ Μάρξ.

II. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΑΣΗ

Συχνὰ διατυπώνεται ἕνα ἐρώτημα: «Εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν ὑ-

πάρχει καπιταλισμὸς χωρὶς ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις, ἀφοῦ εἶναι ἕνα καθεστὼς ἐκμετάλλευσης, καὶ ἀφοῦ τὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ τοῦ προλεταριάτου συγκρούονται λυσσαλέα. Ὁ σοσιαλισμὸς ὅμως; δὲν πρέπει νὰ ἀποτελεῖ τὸ τέρμα τῶν ἀντιθέσεων;»

Σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἡ σωστὴ ἀπάντηση εἶναι ἡ ἑξῆς: «Ὁ σοσιαλισμὸς δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὸ μεγάλο νόμο τῆς ἀντίφασης. Ὅσο θὰ ὑπάρχουν κοινωνίες, θὰ ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀντιφάσεις, ποὺ συνθέτουν, ποὺ κινοῦν αὐτὲς τὶς κοινωνίες». Η πλάνη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἐξαφάνιση τοῦ καπιταλισμοῦ σημαίνει καὶ τὸ τέλος τῆς ἀντίφασης, προέρχεται ἀπὸ τὴ σύγχυση τῶν ἐννειῶν: ἀνταγωνισμὸς—ἀντίφαση.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς εἶναι μιὰ μερικὴ περίπτωση, μιὰ εἰδικὴ μορφή, μιὰ στιγμὴ μόνο τῆς ἀντίφασης. Κάθε ἀνταγωνισμὸς εἶναι ὁπωσδήποτε ἀντίφαση, ἀλλὰ κάθε ἀντίφαση δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ ἀνταγωνισμός.

Δημιουργεῖται ὁπωσδήποτε μιὰ ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἐξαιρετικὰ μικρὴ δόση ἀρσενικοῦ (δηλητηρίου) καὶ στὸν ὀργανισμό μας. Ἀλλὰ ἂν ἡ δόση ποὺ θὰ ἀπορροφήσει ὁ ὀργανισμός μας εἶναι πολὺ ἀσθενής ἡ ἀντίφαση δὲν θὰ ἐξελιχθεῖ, δὲν θὰ πάρει τὴ μορφὴ ἀνταγωνισμοῦ. Ἂν ὅμως αὐξήσουμε τὴ δόση, τότε θὰ παρουσιασθεῖ ὁπωσδήποτε ὁ ἀνταγωνισμός. Ἡ ἀντίφαση δηλαδὴ θὰ ἐξελιχθεῖ σὲ μιὰ βίαιη σύγκρουση θανάσιμη γιὰ τὸν ὀργανισμό. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μέσα στοὺς κόλπους τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας· ὑπάρχει πάντα μιὰ πάλη ἀντιθέσεων ποὺ ὅμως γιὰ τὴν ὥρα συνυπάρχουν: Ἀστικὴ τάξη — προλεταριάτο.

> ... ὅταν ὅμως ἡ ἐξέλιξη τῶν ἀντιθέσεων, ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς τάξεις, φτάσει σὲ ἕνα ὡρισμένο ἐπίπεδο ἀνάπτυξης, ὥστε νὰ ἐκδηλώνονται μὲ τὴ μορφὴ πάλης, μὲ τὴ μορφὴ μιᾶς ὁλοφάνερης ρήξης ποὺ μπορεῖ νὰ μεταμορφωθεῖ σὲ ἐπανάσταση, τότε ἔχουμε ἀνταγωνισμό (1).

Ὁ ἀνταγωνισμὸς δὲν εἶναι παρὰ μιὰ στιγμὴ τῆς ἀντίφασης,

---

1. Μάο-Τσὲ-Τούνγκ: Σχετικὰ μὲ τὴν ἀντιφαση.

ἡ πιὸ ὀξεία. Ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στὰ ἰμπεριαλιστικὰ κράτη εἶναι ἡ πιὸ ὀξεία στιγμὴ τῶν ἀντιθέσεών τους ποὺ τὰ κρατοῦν σὲ μόνιμη πάλη. Πρέπει λοιπὸν νὰ μάθουμε νὰ μελετᾶμε τὴν ἀντίφαση σ' ὅλη τὴν πορεία τῆς ἐξέλιξής της.

Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ διάφορα μέλη τῆς πρωτόγονης κοινότητας προέρχεται ἀπὸ τὸν τρόπο καταμερισμοῦ τῆς δουλειᾶς μέσα στοὺς κόλπους αὐτῆς τῆς κοινότητας. Σ' αὐτὸ τὸ στάδιο ἀνάπτυξης τῆς κοινωνίας, ὑπῆρχαν διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἐργασίες (κυνῆγι, ψάρεμα, κτηνοτροφία). Ἀλλ' αὐτὲς οἱ διαφορὲς ἐξελίχτηκαν σὲ πάλη μόνο ὅταν διαμορφώθηκαν οἱ κοινωνικὲς τάξεις, κι' ἡ πάλη μὲ τὴ σειρά της ὀξυνόταν, γινόταν ἀνταγωνισμὸς στὶς ἐπαναστατικὲς περιόδους.

Τί θὰ γίνει λοιπὸν στὴν περίπτωση τοῦ Σοσιαλισμοῦ; Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν τάξεων σταματάει φυσικά, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξαφάνιση τῆς ἐκμεταλλεύτριας ἀστικῆς τάξης. Ὅμως, καὶ γιὰ μιὰ ὁλόκληρη περίοδο, θὰ ὑπάρχουν ἀκόμα διαφορὲς στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, ὅπως π. χ. οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὴν ἐργατικὴ τάξη καὶ τὴν ἀγροτιά, ἀνάμεσα στὴν πόλη καὶ τὸ χωριό*, κι' ἀκόμα ἀνάμεσα στὴ χειρωνακτικὴ καὶ τὴ διανοητικὴ ἐργασία. Οἱ διαφορὲς αὐτὲς ὅμως δὲν εἶναι ἀνταγωνιστικὲς ἂν καὶ εἶναι καὶ παραμένουν ἀντιφάσεις ποὺ πρέπει νὰ ξεπεραστοῦν.

Μόνο στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία θὰ ἐξαφανιστοῦν αὐτὲς οἱ διαφορές, γιατὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς κοινωνίας αὐτῆς θὰ εἶναι ἱκανὸς γιὰ τὶς πιὸ διαφορετικὲς δραστηριότητες (ποὺ σήμερα κατ' ἀνάγκην καταμερίζονται στὰ διάφορα ἄτομα μέλη τῆς κοινωνίας.

Αὐτὸ ἀφορᾶ πιὸ πολὺ τὴν ἀντίφαση μεταξὺ χειρωνακτικῆς καὶ διανοητικῆς ἐργασίας, μιὰ ἀντίφαση ποὺ θὰ λυθεῖ μὲ μιὰ ἀνώτερη σύνθεση, τὴν πολυτεχνική, τὴν πολύμορφη μόρφωση, ποὺ θὰ δημιουργήσει τὶς προϋποθέσεις γι' αὐτὴ τὴν ἑνότητα, καὶ θὰ μεταβάλει τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἀνθρώπους τῆς πράξης καὶ ταυτόχρονα σοφούς.

Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι τὸ τέλος τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ στὸ προλεταριᾶτο δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὰ καὶ τὸ τέλος τῶν ἀντιφάσεων.

* Βλέπε Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ = Ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ πόλη καὶ στὸ χωριό.

Ὁ Λένιν κριτικάροντας τὸν Μπουχάριν ἔγραφε :

«Ἀνταγωνισμὸς καὶ ἀντίφαση δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Ὁ πρῶτος θὰ ἐξαφανισθεῖ. Ἡ δεύτερη (ἡ ἀντίφαση) θὰ ὑπάρχει ἀκόμα καὶ στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς».

Πῶς λοιπὸν θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει πρόοδος χωρὶς τὴν ἀντίφαση ποὺ ἀποτελεῖ τὴν κινητήρια δύναμή της; Ἔτσι στὰ «Οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.», ὁ Στάλιν ἐξηγεῖ ὅτι :

Τὸ βαθμιαῖο πέρασμα ἀπὸ τὸν Σοσιαλισμὸ στὸν Κομμουνισμὸ δὲν θὰ εἶναι δυνατὸ παρὰ στὸ μέτρο ποὺ θὰ λύνονται οἱ ἀντιφάσεις τῆς Σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, οἱ ἀντιφάσεις δηλαδὴ ἀνάμεσα στὶς δυὸ μορφὲς Σοσιαλιστικῆς ἰδιοκτησίας, δηλαδὴ τῆς Κολχόζνικης ἰδιοκτησίας, ποὺ εἶναι μιὰ Σοσιαλιστικὴ ἰδιοκτησία μιᾶς ὁμάδας ἀνθρώπων περισσότερο ἢ λιγώτερο ἐκτεταμένης, καὶ τῆς Ἐθνικῆς ἰδιοκτησίας (π.χ. μεταλλεῖα, σιδηρόδρομοι, ἐργοστάσια κλπ.) ποὺ εἶναι ἰδιοκτησία Σοσιαλιστικὴ ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας[1].

Ὅμως στὴ Σοσιαλιστικὴ κοινωνία οἱ ἀντιφάσεις δὲν εἶναι ἀνταγωνιστικές, δὲν ἐξελίσσονται δηλαδὴ σὲ συγκρούσεις, σὲ ἀνταγωνισμούς, γιατὶ τὰ συμφέροντα τῶν μελῶν αὐτῆς τῆς κοινωνίας εἶναι καθωρισμένα,σταθερὰ καὶ γιατὶ αὐτὴ διευθύνεται ἀπὸ ἕνα κόμμα ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὰ συμφέροντα ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ καὶ εἶναι ὁπλισμένο μὲ τὴ Μαρξιστικὴ ἐπιστήμη, δηλαδὴ τὴν ἐπιστήμη τῶν ἀντιφάσεων. Ἔτσι ἡ λύση τῶν ἀντιθέσεων ἐπιτυγχάνεται χωρὶς κρίσεις.

Αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις ἐνῶ δὲν εἶναι, ὅπως εἴπαμε, ἀνταγωνιστικές, εἶναι ἐντούτοις τὸ ἴδιο γόνιμες, γιατὶ κι' αὐτὲς βοηθοῦν τὴν Κοινωνία νὰ προοδεύσει. Ἄλλωστε ἡ γενικὴ ἀρχή, ὁ γενικὸς κανόνας, τῆς ὑποβολῆς τῶν ἀνθρώπων στὴ σοσιαλιστι-

---

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ στην Ε.Σ,Σ·Δ.

κή κοινωνία σέ κριτική καί αὐτοκριτική, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπ' τά πιό χειροπιαστά παραδείγματα γιά τό ξεπέρασμα τῶν ἀντιφάσεων πρίν προφτάσουν νά γίνουν ἀνταγωνιστικές. Ὁ Μαλένκωφ ἔλεγε, στό 19ο Συνέδριο τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης :

> Γιά νά βοηθήσουμε τήν παρα-πέρα προώθηση τῶν σκοπῶν μας, πρέπει νά κατευθύνουμε τήν πάλη μας ἐνάντια σέ κάθε ἀρνητικό στοιχεῖο, νά καθοδηγήσουμε μέ προσοχή τό κόμμα καί ὅλους τούς Σοβιετικούς ἀνθρώπους, στό ξεπέρασμα τῶν ἐμποδίων, στό ξεκαθάρισμα τῶν σφαλμάτων καί πρίν ἀπ' ὅλα μέσα στή δουλειά..,(1)

Ἡ κριτική πού εἶναι ὑπόθεση καί δικαίωμα ἑκατομμυρίων ἐργαζομένων, πού κυβερνοῦν τή χώρα,

> ... Ὅσο πιό πολύ πλαταίνει στή βάση, ἀπό τά κάτω, δηλαδή ἀπό τή λαϊκή βάση, τόσο πιό πολύ, τόσο πιό ἔντονα θά ἐκδηλωθοῦν οἱ δημιουργικές δυνάμεις καί ἡ δημιουργική ἱκανότητα τοῦ λαοῦ μας καί τόσο πιό βαθειά θά διεισδύσει μέσα στίς μᾶζες ἡ ἐπίγνωση τοῦ καθήκοντος καί ἡ συνείδηση ὅτι εἶναι τά ἀφεντικά μέσα στή χώρα(2).

Καί ὁ Μαλένκωφ ἀναφέρει μιά σειρά παραλήψεων καί λαθῶν πού μποροῦν νά διορθωθοῦν μέ τήν κριτική : Ἡ σπατάλη στίς πρῶτες ὕλες σ' ὁρισμένες ἐπιχειρήσεις. Ἡ ἀπώλεια χρόνου σ' ὡρισμένα κολχόζ· ἤ ἀκόμα καί ἡ ὑποτίμηση τοῦ πραγματικοῦ γεγονότος τῆς καπιταλιστικῆς περικύκλωσης. Ἐπίσης ὁ ἀνεπαρκής ἔλεγχος τῆς δουλειᾶς πού ἔχουμε ἐμπιστευθεῖ σ' ὡρισμένες ὀργανώσεις ἤ καί σ' ὡρισμένα πρόσωπα.

Μαλένκωφ : Ἀπολογισμός τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κ. Κ. τῆς ΕΣΣΔ στό 19ο Συνέδριο τοῦ Κόμματος.

Μαλένκωφ : Τό ἴδιο.

... Ὁ ρόλος τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ἐξηγεῖ ὁ Μαλένκωφ, εἶναι νὰ δημιουργήσει τοὺς πιὸ εὐνοϊκοὺς ὅρους-τὶς πιὸ κατάλληλες προϋποθέσεις, ὥστε κάθε τίμιος Σοβιετικὸς ἄνθρωπος νὰ μπορεῖ νὰ κριτικάρει μὲ τόλμη καὶ χωρὶς φόβο τὶς ἐλλείψεις καὶ τὶς ἀνεπάρκειες μέσα στὴν ἐργασία τῶν ὀργανώσεων καὶ τῆς διοίκησης.

Οἱ αἴθουσες συνελεύσεων τῶν διαφόρων ὀργανώσεων, οἱ αἴθουσες συνεδριάσεων καὶ συνδιασκέψεων ὅλων τῶν ὑπευθύνων ὀργάνων, πρέπει νὰ μεταβληθοῦν πραγματικὰ σ' ἕνα μεγάλο δικαστήριο ὅπου θ' ἀκούγεται ἡ τολμηρὴ καὶ ζωντανὴ κριτικὴ γιὰ τὰ σφάλματά μας καὶ γιὰ τὶς ἐλλείψεις μας (1).

Μιὰ τέτοια μαζικὴ κριτικὴ ἀποτελεῖ ὁλοφάνερα μιὰ ὄψη, μιὰ μορφὴ τῆς πάλης τῶν ἀντιθέσεων ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἐξάλειψη τῶν λαθῶν καὶ τῶν ἐπιβιώσεων τοῦ παληοῦ ποὺ ἐμποδίζουν τὴν πρόοδο τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Εἶναι ὅμως μιὰ καλόπιστη, ἀφιλοκερδής, τίμια καὶ ἀδελφικὴ κριτικὴ γιατὶ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν τὰ ἴδια συμφέροντα. Ἀκόμα, ἡ πάλη τῶν ἰδεῶν ἀποτελεῖ μιὰ ειδικὴ ἔκφραση, μιὰ μορφὴ τῆς πάλης τῶν ἀντιθέσεων μέσα στοὺς κόλπους τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος.

Ἡ πάλη λοιπὸν τῶν ἀντιθέσεων ἐπιτρέπει καὶ στὸ Μαρξιστικὸ—Λενινιστικὸ κόμμα νὰ βελτιώνει ἀκατάπαυτα τὴ δουλειά του· ἐδῶ ὅμως εἶναι μιὰ πάλη ποὺ δὲν παίρνει τὴν μορφὴ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ὅταν ὅμως ἡ πάλη παίρνει τὴ μορφὴ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τότε πρόκειται γιὰ πάλη τοῦ κόμματος ἐνάντια σὲ ἐχθροὺς ποὺ ὑπάρχουν μέσα στοὺς κόλπους του, μέσα στὶς γραμμές του, ἐνάντια σὲ ἐχθροὺς ποὺ ἐνεργοῦν σὰν πράκτορες τῆς ἀστικῆς τάξης.

---

1. **Μαλένκωφ : Ἀπολογισμὸς τῆς Κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. στὸ 19ο κομματικὸ Συνέδριο.**

III. Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ ΣΑΝ ΚΙΝΗΤΡΟ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Ὁ νόμος τῶν ἀντιθέσεων ποὺ παίζει τόσο μεγάλο ρόλο μέσα στὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία, εἶναι φυσικὸ νὰ διαδραματίζει τὸν ἴδιο ρόλο καὶ στὴν ἀνθρώπινη νόηση μιὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὂν τόσο φυσικὸ ὅσο καὶ κοινωνικό. Κάναμε ἤδη νύξη γιὰ τὸ διαλεχτικὸ χαρακτῆρα τῆς σκέψης στὸ τέταρτο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Σὰν ὑλιστὲς θεωροῦμε τὴ σκέψη σὰν μιὰ στιγμὴ τῆς καθολικῆς, τῆς γενικῆς ἐξελιχτικῆς πορείας τοῦ σύμπαντος. Οἱ νόμοι λοιπὸν τῆς διαλεχτικῆς κυβερνοῦν καὶ τὴ σκέψη ὅπως κυβερνοῦν καὶ τὸ σύνολο τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας. Ἡ διαλεχτικὴ ποὺ διέπει τὴ σκέψη εἶναι οὐσιαστικὰ ταυτόσημη, τῆς ἴδιας μορφῆς μὲ ἐκείνη ποὺ διέπει ὅλο τὸ Σύμπαν. Ὁ βασικὸς λοιπὸν νόμος καὶ τῆς διαλεχτικῆς τῆς σκέψης εἶναι φυσικὰ ἡ ἀντίφαση.

Πάνω σ' αὐτὸ ὁ Λένιν ἔγραφε :

> Γνώση εἶναι ἡ διαδικασία μὲ τὴν ὁποία ἡ ἀνθρώπινη σκέψη πλησιάζει ὅλο καὶ πιὸ πολύ, συνέχεια, ἀτέλειωτα, αἰώνια τὰ ἀντικείμενα... Τὴν ἀπεικόνιση τῆς φύσης μέσα στὴν ἀνθρώπινη σκέψη πρέπει νὰ τὴν ἐννοοῦμε ὄχι σὰν κάτι παθητικό, σὰν κάτι ποὺ γίνεται μ' ἕνα τρόπο «νεκρό», «ἀφηρημένο» ὄχι χωρὶς κίνηση, ὄχι χωρὶς ἀντιφάσεις, ἀλλὰ μέσα στὸ αἰώνιο γίγνεσθαι τῆς κίνησης, τῆς γέννησης τῶν ἀντιφάσεων καὶ τῆς λύσης τους.(1)

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ αἴσθημα στὴν ἀντί-

---

1. Λένιν: Φιλοσοφικὰ τετράδια.

ληψη (γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε στὸ τέταρτο κεφάλαιο) εἶναι μιὰ μετάβαση σὲ κάτι ποιοτικὰ νέο ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ μιὰ ἀντίφαση. ;Τὸ αἴσθημα ἀπεικονίζει πραγματικὰ μόνο μιὰ συγκεκριμένη, μερική, περιορισμένη ἄποψη τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας. Ἡ ἀντίληψη ὅμως παραμερίζει αὐτὴ τὴν μερικὴ ἄποψη γιὰ νὰ βεβαιώσει μιὰ πιὸ πλατειά, πιὸ γενικὴ ἄποψη.' Ξεπερνάει τὰ πλαίσια τῆς αἴσθησης γιὰ νὰ ἐκφράσει κατὰ τὸ δυνατόν, τὸ ἀντικείμενο στὸ σύνολό του.

Κάτω λοιπὸν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους ἡ ἀντίληψη ἀποτελεῖ τὴν ἄρνηση τῆς αἴσθησης. Ἡ ἐπιστημονικὴ π.χ. ἀντίληψη γιὰ τὴ φύση τοῦ φωτός, σὰν μιᾶς ἑνότητας τῶν κυματικῶν καὶ τῶν σωματιδιακῶν χαρακτηριστικῶν του, ξεπερνάει, ἀρνεῖται τὴν ἁπλῆ αἴσθηση τοῦ φωτός,μιὰ αἴσθηση ποὺ μᾶς φανερώνει μόνο τὴν ὕπαρξη, τὴν παρουσία τοῦ φωτός, ἀλλὰ δὲν μᾶς λέει τίποτα γιὰ τὴ φύση του([1]).

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντίληψη αὐτή, στὴν ὁποία φτάσαμε μὲ τὴν ἄρνηση τῆς αἴσθησης, δηλαδὴ μὲ τὴν πάλη μας ἐνάντια σ' αὐτὸ τὸ κατώτερο ἐπίπεδο γνώσης, ἐπιδρᾶ μὲ τὴ σειρά της πάνω στὴν αἴσθηση. ;Ἀφοῦ στὴν ἀρχὴ ἀρνήθηκε ἡ ἀντίληψη τὴν αἴσθηση, τῆς δίνει ἀργότερα τὰ μέσα καὶ τὴ δύναμη νὰ βεβαιωθεῖ καλύτερα γιὰ τὸ ἀντικείμενό της,ˇ δηλαδὴ γιὰ τὰ αἰσθητὰ πράγματα, ἀφοῦ — ὅπως εἶναι γνωστὸ — αἰσθανόμεθα, ἐννοοῦμε καλύτερα αὐτὸ ποὺ ἔχουμε μάθει.

> Ἡ πεῖρα μᾶς διδάσκει ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ ἐννοήσουμε, νὰ ἀντιληφθοῦμε ἀμέσως τὰ πράγματα ποὺ πέφτουν στὶς αἰσθήσεις μας καὶ ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ τὰ κατανοήσουμε ἢ θὰ τὰ ἀντιληφθοῦμε καλύτερα, τότε τὰ ἴδια

---

1. Ὅταν λέμε **Ἀρνοῦμαι** κάτι, δὲν πρέπει νὰ ἐννοοῦμε αὐτὴν τὴν ἄρνηση σὰν **ἐκμηδένιση** τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μὲ τὴ διαλεχτικὴ σημασία τοῦ ὅρου : Ἀφίνω πίσω μου, ξεπερνάω αὐτὸ τὸ κάτι καὶ πάω κάπου ἀλλοῦ ἀλλὰ πάντα στηριζόμενος σ' αὐτό, ξεκινώντας ἀπ' αὐτό.

αὐτὰ πράγματα γίνονται πολὺ σαφέστερα στὶς αἰσθήσεις μας (¹).

Ἔτσι λοιπὸν ἡ αἴσθηση— ἀντίληψη, ἡ ἀντίληψη — αἴσθηση ἀποτελοῦν μιὰν ἑνότητα ἀντιθέσεων ποὺ βρίσκονται σὲ διαρκῆ ἀλληλεπίδραση καὶ ποὺ τὸ καθένα συνεχῶς ἀρνεῖται τὸ ἄλλο, ἂν καὶ τὸ ἕνα παίρνει συνεχῶς δύναμη ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ τὸ ἕνα ἔχει συνεχῶς τὴν ἀνάγκη τοῦ ἄλλου (ἡ αἴσθηση ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἀντίληψης καὶ ἡ ἀντίληψη ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν αἴσθηση ποὺ ἀποτελεῖ στήριγμά της.

Ὁποιαδήποτε ἀπὸ τὶς διάφορες, τὶς ἰδιαίτερες νοητικὲς λειτουργίες κι' ἂν ἐξετάσουμε θὰ βροῦμε μέσα σ' αὐτὲς τὸ νόμο τῶν ἀντιθέσεων. Ἡ ἀνάλυση καὶ ἡ σύνθεση, ἡ ἐπαγωγικὴ καὶ ἡ ἀπαγωγικὴ μέθοδος, δυὸ δρόμοι ἀπόλυτα ἀναγκαῖοι γιὰ τὴ νόηση θεωροῦνται ἀπὸ τὸν μεταφυσικὸ σὰν ἀντίθετες, ὅτι ἡ μιὰ πρέπει νὰ ἀποκλείει τὴν ἄλλη. Ὅμως παρ' ὅλη τὴν ἀντίθεσή τους, ἀποτελοῦν μιὰν ἀντίθεση δύο ἀξεχώριστων λειτουργιῶν. Ἡ ἀνάλυση καὶ ἡ σύνθεση, ἡ ἐπαγωγὴ καὶ ἡ ἀπαγωγὴ ἐμπεριέχονται ἡ μιὰ στὴν ἄλλη. Πραγματικὰ ἡ ἀνάλυση δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ ὅλου, ἡ ἐπανεύρεση τῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ ὅλου.

Ἀλλὰ τὰ μέρη δὲν νοοῦνται παρὰ σὰν μέρη κάποιου ὅλου. Δὲν ὑπάρχουν ξεχωριστὰ μέρη, «μέρη καθεαυτά»· τὸ ὅλον λοιπὸν εἶναι παρόν, τὸ βρίσκουμε πάντα μέσα στὰ μέρη. Ἡ σύνθεση καὶ ἡ ἀνάλυση λοιπὸν ἀλληλοκαθορίζονται, ἂν καὶ κάθε μιά τους εἶναι τὸ ἀντίθετο τῆς ἄλλης.

Τὸ ἴδιο ἡ θεωρία καὶ ἡ πράξη εἶναι δυὸ ἀντίθετες δυνάμεις σὲ διαλεχτικὴ ἀλληλεπίδραση· ἀλληλοδιεισδύουν καὶ γονιμοποιοῦνται ἀμοιβαῖα. Καὶ τοῦτο συμβαίνει διότι ἡ σκέψη εἶναι, ὅπως καὶ ἡ πραγματικότητα, διαλεχτική, καὶ σὰν τέτοια εἶναι σὲ θέση νὰ εἰσδύσει στὴ διαλεχτικὴ τοῦ κόσμου (τὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία). Οἱ ἀντιφάσεις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου ποὺ στηρίζουν καὶ τρέφουν τὴν διαλεχτικὴ σκέψη, ἀνταναχλῶν-

---

1. Μάο-Τσὲ-Τούνγκ : Σχετικὰ μὲ τὴ Διαλεχτική.

ται καὶ καθρεφτίζονται μέσα σ' αὐτὴν καὶ τὴν βάζουν σὲ κίνηση. 'Αλλὰ καὶ ἡ κίνηση τῆς σκέψης ποὺ δημιουργεῖται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γίνεται καὶ ἡ ἴδια διαλεχτική, σὰν κάθε ἄλλη ἄποψη τῆς πραγματικότητας.

'Η σκέψη ποὺ ἀγνοεῖ τὶς ἀντιφάσεις, ἀφήνει νὰ τῆς ξεφύγει ἡ οὐσία τῆς πραγματικότητας. Καὶ μόνο ὁ ἁπλὸς ὁρισμὸς ἑνὸς ἀντικειμένου, τοῦ πιὸ κοινοῦ, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ ἔκφραση μιᾶς ἀντίφασης. Όταν λέω π.χ. «τὸ ρόδο εἶναι ἄνθος», ἀναιρῶ τὸ ρόδο, τὸ κάνω ἄλλο πρᾶγμα, διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Τὸ τοποθετῶ (ταξινομῶ) στὴν τάξη τῶν ἀνθέων. Κι' αὐτὸ εἶναι ἡ ἀρχὴ διαλεχτικῆς σκέψης· γιατὶ ὕστερ' ἀπὸ λίγο, μιὰ καὶ ξεκίνησα ἀπὸ τὸ φτωχὸ ρόδο, θὰ συναντήσω ὁλόκληρο τὸ σύμπαν στὴν πορεία τῆς σκέψης μου (ξέρουμε ὅτι «τὸ κάθε τι δένεται μὲ τὸ ἄλλο»). Μιὰ σκέψη ποὺ δὲν εἶναι διαλεχτικὴ θὰ μείνει ἱκανοποιημένη λέγοντας: «τὸ ρόδο εἶναι ρόδο», πρᾶγμα ποὺ δὲν μᾶς λέει, οὔτε μᾶς μαθαίνει τίποτα· οὔτε γιὰ τὴ φύση οὔτε γιὰ τὰ χαραχτηριστικὰ τοῦ ρόδου. Πολλὲς φορὲς μᾶς εἶναι χρήσιμο νὰ θυμόμαστε ὅτι ἕνα ρόδο εἶναι ἕνα ρόδο καὶ ὄχι ἕνα ὄχημα π.χ. 'Η στοιχειώδης, ἡ τυπικὴ λογική, δηλαδὴ ἡ μὴ διαλεχτικὴ λογική, ποὺ στηρίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς ταυτότητας (τὸ Α εἶναι Α, τὸ Α δὲν εἶναι μὴ Α) εἶναι ἁπλῶς ἐλλειπής.

Εἶναι μιὰ λογικὴ μερική, ποὺ ἐκφράζει μόνο τὴν ἄμεση, τὴν ἐπιφανειακὴ ὄψη τῶν πραγμάτων. 'Αρκεῖται στὸ νὰ μᾶς βεβαιώνει: «τὸ νερὸ εἶναι τὸ νερὸ» ἢ «ἡ ἀστικὴ τάξη εἶναι ἡ ἀστικὴ τάξη». 'Η διαλεχτικὴ λογικὴ ὅμως πέρα ἀπὸ τὴν ἀκίνητη ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων, προχωρεῖ στὸ βάθος, βρίσκει τὴν ἐσωτερική τους κίνηση, δηλαδὴ τὶς ἀντιφάσεις τους. 'Αποκαλύπτει ἔτσι ὅτι τὸ νερὸ εἶναι φορέας ἀντιφάσεων ποὺ μποροῦν νὰ τὸ μεταβάλλουν ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶναι (ἀπὸ νερὸ) σὲ ὀξυγόνο καὶ ὑδρογόνο.

'Επίσης (ἡ διαλεχτικὴ λογικὴ) ὁρίζει τὴν ἀστικὴ τάξη, ἀντιπαραθέτοντάς τη στὸ προλεταριάτο, ποὺ εἶναι τὸ ἀντίθετό της· ἢ τὴν ὁρίζει ἐπίσης μὲ τὴν ποιοτικὴ διαφορὰ τῶν στοιχείων ποὺ τὴν ἀποτελοῦν· λέει π. χ. ἡ διαλεχτικὴ λογική: «'Η ἀστικὴ τάξη, εἶναι ἡ ἀστικὴ τάξη· μιὰ τάξη ταυτόσημη,

ἴδια μὲ τὸν ἑαυτό της· ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ μερίδα ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη ἀντεθνικὴ ὅπως ὑπάρχει καὶ μιὰ ἐθνικὴ ποὺ ἀπὸ ἕνα σημεῖο καὶ πέρα ἔχει μὲ τὴν πρώτη ἀντίθετα, ἀντικρουόμενα συμφέροντα».

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ λογικὴ τῆς ταυτότητας, ἢ ὅπως λέει τυπικὴ λογική, «ἡ λογικὴ τῆς μὴ ἀντίφασης», εἶναι ἀναγκαία ἀλλὰ ὄχι ἐπαρκής. Τὸ νὰ τὴν ἀγνοοῦμε ἢ νὰ τὴν χλευάζουμε αὐτὸ σημαίνει ὅτι στρέφουμε τὴ ράχη μας πρὸς τὴν πραγματικότητα. Παράδειγμα ὁ Ζύλ Μόκ γράφει στὶς «Ἀντιπαροχές» του:

«Στὸ σημερινὸ καθεστώς, ὑπάρχουν δύο τάξεις : ὁ καπιταλισμὸς καὶ τὸ προλεταριᾶτο».

Φράση ἀκατανόητη. Εἶναι φυσικὰ πολὺ σωστὸ ὅτι τὸ προλεταριάτο εἶναι μιὰ τάξη. Ἀλλὰ ἡ ἀντίθετη, ἡ ἀνταγωνίστρια τάξη τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ ὄχι ὁ καπιταλισμός, ποὺ εἶναι ἕνα κοινωνικὸ καθεστώς. Ὁ συγγραφέας ταξινομεῖ μέσα στὴν ἴδια κατηγορία ἔννοιες καὶ πράγματα ποὺ δὲν εἶναι τοῦ ἴδιου γένους. Μιὰ τάξη εἶναι μιὰ τάξη. Ἕνα κοινωνικὸ καθεστὼς εἶναι ἕνα κοινωνικὸ καθεστώς. Τὸ νὰ κάνουμε ὅμως μιὰ ἔννοια ταυτόσημη μὲ μιὰν ἄλλη, διαφορετικὴ ἔννοια, εἶναι σὰν νὰ βρίζουμε καὶ τὴν πιὸ στοιχειώδη λογική, ποὺ ἀπαιτεῖ νὰ καθορίζουμε αὐστηρὰ τὶς ἔννοιες καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὅρους ποὺ χρησιμοποιοῦμε. Βρίζουμε τὴ διαλεχτικὴ λογικὴ ποὺ δὲν παραδέχεται ἕναν τέτοιο κυκεῶνα, ποὺ θεωρεῖ τὴν ταυτότητα σὰν μιὰν ἄποψη τῆς πραγματικότητας, μιὰν ἄποψη ποὺ δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ἀγνοήσουμε χωρὶς νὰ κάνουμε λάθη.

Ἡ διαλεχτικὴ δὲν ἀντιτάσσει τὸ ὁποιοδήποτε στὸ ὁποιοδήποτε πρᾶγμα· γι' αὐτὴν ἕνας γάτος εἶναι κατ' ἀρχὴν ἕνας γάτος ἔστω κι' ἂν ἕνας τέτοιος ὁρισμὸς ὅπως τὸν θέλει ἡ τυπικὴ λογική, δὲν εἶναι ἀρκετὸς γιὰ νὰ ἑρμηνεύσει τί εἶναι αὐτὸς ὁ γάτος. Ἡ γκάφα τοῦ Ζύλ Μόκ εἶναι ἀρκετὰ διδαχτική: Δείχνει ὅτι ἡ ἄρνηση τῆς πάλης τῶν ἀντιθέσεων, ὁδηγεῖ στὴν ἄρνηση καὶ τῆς πιὸ στοιχειώδους λογικῆς. Οἱ πλαστογράφοι, στὴν προσπάθειά τους νὰ σπείρουν σύγχυση στὴν ἐπιστήμη, γιὰ πολιτικοὺς λόγους, συγχέουν τὸν ὀρθὸν λόγο μὲ τὴ στοιχειώδη λογική.

◆◆

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗΣ : Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ (III)

I Ο ΕΙΔΙΚΟΣ ΧΑΡΑΧΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ

Η ΑΠΟΛΥΤΗ γενικότητα τοῦ χαραχτῆρα τῆς ἀντίφασης, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ παραβλέπουμε τὸν πλοῦτο, τὴν ἄπειρη ποικιλία τῶν συγκεκριμένων ἀντιφάσεων. Ὁ μεγάλος νόμος τῶν ἀντιθέσεων στὴν πλατειά του ἔννοια εἶναι ἡ γενικὴ ἔκφραση ἑνὸς γεγονότος : ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα παίρνει τὶς πιὸ διαφορετικὲς μορφές. Ὁ καλὸς διαλεχτικὸς λοιπὸν δὲν περιορίζεται νὰ βεβαιώνει τὴν καθολικότητα τῆς πάλης τῶν ἀντιθέσεων, σὰν βασικῆς ἀρχῆς κάθε εἴδους κίνησης, ἀλλὰ καὶ δείχνει μὲ ποιὸ τρόπο αὐτὸς ὁ νόμος παρουσιάζεται στὶς μερικώτερες περιπτώσεις, ἀνάλογα μὲ τὶς πολλαπλὲς ποιοτικὲς μορφὲς ποὺ παίρνει ἡ πραγματικότητα, δείχνει δηλαδὴ μὲ ποιὸ τρόπο αὐτὸς ὁ νόμος εἰδικεύεται :

> Ὅταν ἀσχολούμαστε μὲ κάθε εἰδικὴ μορφὴ τῆς κίνησης πρέπει νὰ ἔχουμε πάντα ὑπ' ὄψη μας αὐτὸ ποὺ εἶναι κοινό, αὐτὸ ποὺ διακρίνει καὶ τὶς ἄλλες μορφὲς τῆς κίνησης. Ἀλλά, εἶναι ἀκόμα πιὸ σημαντικὸ — καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς χαραχτηρίζει τὸ δικό μας τρόπο ἀντιμετώπισης τῶν πραγμάτων — νὰ παρατηροῦμε αὐτὸ τὸ εἰδικό, τὸ ἰδιαίτερο

τού παρουσιάζει κάθε ξεχωριστή μορφή κίνησης, δηλαδή νά παρατηροῦμε αὐτό πού τήν ξεχωρίζει ποιοτικά ἀπό τίς ἄλλες μορφές κίνησης. ' Γιατί μόνον ἔτσι μπςροῦμε νά ξεχωρίσουμε τό ἕνα φαινόμενο ἀπό τό ἄλλο. Γιατί κάθε μορφή κίνησης περιέχει τίς ἰδιαίτερες ἀντιφάσεις της, πού ἀποτελοῦν τήν εἰδική φύση τοῦ συγκεκριμένου φαινομένου, πού τό ξεχωρίζει ἀπό τά ἄλλα φαινόμενα. Σ' αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο βρίσκεται τό ἐσωτερικό αἴτιο, ἐδῶ ἔχει τήν πηγή της ἡ ἀτέλειωτη ποικιλία καί ἡ διαφορά τῶν πραγμάτων καί τῶν φαινομένων πού ὑπάρχουν στόν κόσμο».(1)

Μ' ἄλλα λόγια, δέν εἶναι ἀρκετό νά βεβαιώνουμε τήν καθολικότητα τοῦ νόμου τῆς πάλης τῶν ἀντιθέτων. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι μιά ἑνότητα τῆς θεωρίας καί τῆς πράξης, μιά ἑνότητα πού γίνεται πάντα κατά τρόπο συγκεκριμένο, ἀπό τίς λεπτομέρειες, τίς μερικότητες τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς, πού μέσα σ' αὐτές ἐκδηλώνεται ὁ γενικός νόμος τῶν ἀντιθέσεων. Δῶστε σέ ἕνα αὐγό τήν ἀναγκαία θερμότητα καί θά τοῦ ἐξασφαλίσετε ἔτσι χάρη στήν ἐσωτερική ἀντίφαση πού χαραχτηρίζει τό αὐγό, τή δυνατότητα τῆς παραπέρα ἀνάπτυξης, ἕως τήν ἐκκόλαψη τοῦ κλωσσόπουλου. Ἀντίθετα ἡ ἴδια ποσότητα θερμότητας, ἄν δοθεῖ σέ μιά λίτρα νεροῦ θά προκαλέσει τελείως διαφορετικά ἀπ' ὅτι στό αὐγό ἀποτελέσματα, ἀποτελέσματα πού προσιδιάζουν στό νερό. Κάθε δηλαδή μορφή τῆς πραγματικότητας ἔχει τή δική της κίνηση, καί συνεπῶς τίς δικές της ἀντιφάσεις.

Δηλαδή κάθε πρᾶγμα, τό ὁποιοδήποτε, δέν μεταβάλλεται σέ ἕνα ἄλλο ἐπίσης ὁποιοδήποτε, ἀλλά σέ κάτι συγκεκριμένο. Ἕνας συγκεκριμένος πόλεμος μεταβάλλεται σέ μιά συγκεκριμένη εἰρήνη. Ἕνα συγκεκριμένο καπιταλιστικό σύστημα πού βρίσκεται σέ ἕνα Α στάδιο ἀνάπτυξης, θά παραχωρήσει τή θέση του σέ ἕνα σοσιαλιστικό καθεστώς πού καί κεῖνο θά ἔχει μιά συγκεκριμένη λεπτομέρεια, χαρακτηριστική τοῦ καθεστῶτος ἀπό τό ὁποῖο

---

1. Μάο-Τσέ-Τούνγκ: «Σχετικά μέ τήν Ἀντίφαση». Τετράδια τοῦ κομμουνισμοῦ, ἀρ. 78 Αὔγουστος 1952.

ξεπήδησε. Ἔτσι, μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τὸ π α λ η ὸ διατηρεῖται μέσα στὸ κ α ι ν ο ύ ρ γ ι ο.

Ἔτσι, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ εἶναι λάθος νὰ λέμε, ὅτι ἕνα νέο κοινωνικὸ καθεστὼς ἐξαλείφει τὸ παρελθόν· ὅτι εἶναι ἄγραφο χαρτὶ (tabula rasa) σχετικὰ μὲ τὸ παρελθόν. Ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποψη δὲν μποροῦμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι δὲν προῆλθε καμιὰ «σύνθεση» κανένας συμβιβασμὸς ἀνάμεσα στὸ παληὸ καὶ τὸ καινούργιο, γιατὶ τὸ καινούργιο δὲν μπορεῖ νὰ δυναμώσει, νὰ ἀναπτυχθεῖ, παρὰ σὲ βάρος τοῦ παληοῦ. Ἔτσι «ξεπέρασμα» τῶν ἀντιθέσεων δὲν σημαίνει σύνθεση τοῦ παληοῦ καὶ τοῦ καινούργιου ἀλλὰ νίκη τοῦ ἑνὸς πάνω στὸ ἄλλο, δηλαδὴ τοῦ νέου πάνω στὸ παληό.

Ἡ εἰδικὴ φύση κάθε μορφῆς κίνησης τῆς ὕλης εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δημιουργεῖ τὴ διαφορὰ τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν, ἀπὸ τὴ φυσικὴ ὡς τὴ βιολογία, καὶ ἀπὸ τὴ βιολογία ὡς τὶς ἐπιστῆμες ποὺ ἐρευνοῦν τὸν ἄνθρωπο. Κάθε ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ προβάλει καὶ νὰ κατανοήσει τὶς εἰδικὲς ἀντιφάσεις τοῦ ἰδιαιτέρου ἀντικειμένου της. Ἔτσι ὑπάρχουν εἰδικοί, ἰδιαίτεροι νόμοι γιὰ τὸν ἠλεκτρισμό, γιατὶ οἱ γενικώτεροι νόμοι ποὺ διέπουν τὴν ἐνέργεια (ποὺ ὁ ἠλεκτρισμὸς εἶναι μορφή της) δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἑρμηνεύσουν τὸ φαινόμενο τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ κάμουμε καὶ διαλεχτικὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ «ἠλεκτρικοῦ» φαινομένου, σὰν τέτοιου.

Συμβαίνει κάποτε μιὰ ὡρισμένη ποσότητα ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας νὰ προκαλεῖ χημικὲς ἀντιδράσεις. Τότε βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ ἕνα νέο ἀντικείμενο μελέτης μὲ τοὺς εἰδικούς του, τοὺς ἰδιαίτερους νόμους του. Τὸ ἴδιο βρισκόμαστε μπρὸς σ' ἕνα νέο φαινόμενο ὅταν περνᾶμε ἀπὸ τὴ χημεία στὴ βιολογία, ἢ ἀπὸ τὴ βιολογία στὴν πολιτικὴ οἰκονομία, κλπ... Εἶναι βέβαιο ὅτι ὅλες οἱ φάσεις, ὅλες οἱ στιγμὲς τῆς πραγματικότητας, ἀποτελοῦν μιὰν ἑνότητα, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης βέβαιο ὅτι εἶναι διαφοροποιημένες, διαφορετικὲς οἱ μὲν ἀπὸ τὶς δέ, καὶ δὲν ἀνάγωνται οἱ μὲν στὶς δέ, δὲν ταυτίζονται.

Αὐτὸς ὁ κανόνας δὲν ἐφαρμόζεται μόνο σ' ὅλες τὶς ἐπιστήμες καὶ στὸ μέτρο ποὺ περνᾶμε ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη. Ἀλλὰ καὶ στὸ

ἐσωτερικὸ κάθε μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἐπιστήμης, θὰ βρεθοῦμε στὴν ἀνάγκη νὰ μελετήσουμε εἰδικές, ξεχωριστὲς ἀντιφάσεις.

Π α ρ ά δ ε ι γ μ α : Οἱ εἰδικὲς κινήσεις τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης. Ὅταν ὁ φυσικὸς περνάει ἀπὸ τὴ κίνηση τῶν ὁρατῶν σωμάτων δηλαδὴ τὴν κίνηση τῶν μαζῶν (μία μπάλα ποὺ πέφτει) στὶς κινήσεις τῶν ἀτόμων, διαπιστώνει ὅτι βρίσκεται μπρὸς σὲ κινήσεις νέες, στὶς ὁποῖες δὲν ἰσχύουν οἱ νόμοι τῆς μηχανικῆς· ἐδῶ ἰσχύουν ἄλλοι νόμοι, οἱ νόμοι τῆς Κβαντικῆς μηχανικῆς* ἢ τῆς κυματομηχανικῆς.

Ἡ διαλεχτικὴ πρέπει νὰ «χύνεται» πάνω στὸ ἀντικείμενο τῆς μελέτης της· νὰ προσαρμόζεται κάθε φορὰ στὶς ἰδιομορφίες, στὶς εἰδικὲς συνθῆκες τοῦ ἀντικειμένου της, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ κατανοήσει τὴ φύση του, τὴν κινησή του. Ἄ λ λ ο π α ρ ά δ ε ι γ μ α : Ἡ τέχνη εἶναι μιὰ μορφὴ δράσης ποὺ δὲν ταυτίζεται μὲ ἄλλες, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ δράση (ἂν καὶ ἡ τέχνη εἶναι ἐπίσης ἕνα μέσο γνώσης, ἀφοῦ ἀντανακλᾶ τὸν κόσμο). Ὑπάρχουν λοιπὸν καὶ στὸν τομέα τῆς τέχνης εἰδικὲς ἀντιφάσεις ὅπως καὶ ἀλλοῦ· ὁ καλλιτέχνης ὅμως εἶναι διαλεχτικὸς στὸ μέτρο ποὺ τὶς λύνει. Ἐὰν δὲν τὶς λύνει, τότε δὲν εἶναι καλλιτέχνης. Ὁ μεγάλος κριτικὸς Μπιελίνσκυ(1) ἔγραφε :

> «Ὅσο κι' ἂν εἶναι γεμάτο ἀπὸ ὡραῖες σκέψεις ἕνα ποιητικὸ δημιούργημα, ὅσο τέλεια κι' ἂν ἀπαντᾶ στὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς του, ἐὰν δὲν περικλείνει ποίηση, δὲν μπορεῖ νὰ περιέχει οὔτε ὡραῖες σκέψεις, οὔτε νὰ προβληματίζεται καὶ κεῖνο ποὺ μποροῦμε νὰ βροῦμε σ' αὐτό, εἶναι μιὰ ὡραία πρόθεση, μιὰ προσπάθεια, ποὺ ὅμως παρουσιάζεται κάπως κακόγουστα» (1)

Ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη ἐκφράζει τὴ πραγματικότητα μὲ ἔννοιες, ἡ τέχνη τὴν ἐκφράζει μὲ τυπικὲς εἰκόνες προικισμένες μὲ μιὰ

---

* Βλέπε : «Μηχανικὴ Κβαντική», Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν. Ἐκδ. Ἀναγνωστίδη.

1. Μπιελίνσκυ: Ἐκλεκτὰ ἔργα, τόμ. III, Ρωσ. ἐκδ. 1948.

μεγάλη δύναμη συγκίνησης. Βέβαια ἡ τέχνη δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει τὸ σκοπό της, παρὰ μόνον ὅταν ὁ καλλιτέχνης (ποιητής, ζωγράφος, μουσικός...) εἶναι ἱκανὸς νὰ κυριαρχίσει στὶς πρῶτες του συναισθηματικὲς συγκινήσεις καὶ νὰ γενικεύσει τὶς ἐντυπώσεις του. Ἀλλὰ ἂν τὸ ἔργο τέχνης δὲν ἐκφράζεται μὲ τὶς κατάλληλες γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὶς ἰδέες τοῦ καλλιτέχνη εἰκόνες, τότε εἶναι ἕνα ἀποτυχημένο ἔργο. Ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ Λένιν στάθηκε, πρὶν ἀπ' ὅλα στὸ ὅτι ἀνακάλυψε — στηριζόμενος στὴ μαρξιστικὴ ἀνάλυση τοῦ καπιταλισμοῦ — τὶς εἰδικὲς ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ στὸ ἰμπεριαλιστικό του στάδιο ἰδιαίτερα: τὴν ἀνισόμερη ἀνάπτυξη τῶν διαφόρων καπιταλιστικῶν χωρῶν ἡ ὁποία τὶς ὑποχρεώνει στὴ διεξαγωγὴ μεταξύ τους μιᾶς ἀνελέητης πάλης, γιὰ ἕνα καινούργιο ξαναμοίρασμα τοῦ κόσμου.

Ἔδειξε ἐπίσης ὅτι αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις κάνουν τὸν πόλεμο ἀναπόφευχτο καὶ ὅτι ἡ ἐπαναστατικὴ κινητοποίηση τοῦ προλεταριάτου σὲ παγκόσμια κλίμακα, ὑποστηριζόμενου ἀπὸ τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ κινήματα τῶν ὑπόδουλων λαῶν, θὰ μποροῦσε κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες νὰ σπάσει τὴν ἁλυσσίδα τοῦ καπιταλισμοῦ στὸ πιὸ ἀδύνατο σημεῖο της. Ὁ Λένιν μπόρεσε ἔτσι νὰ προβλέψει ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση θὰ θριάμβευε ἀρχικὰ σὲ μιὰ ἢ σὲ μερικὲς μόνο χῶρες.

Στὰ Οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ., ὁ Στάλιν, μιλῶντας γιὰ τὸν ἀντικειμενικὸ χαραχτήρα τῶν νόμων τῆς οἰκονομίας τονίζει ἐπίσης ἕνα ἀπὸ τὰ εἰδικὰ χαραχτηριστικά τους: τὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν ἔχουν διάρκεια.

> Ἕνα ἀπὸ τὰ εἰδικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας εἶναι τὸ ὅτι οἱ νόμοι της, διαφορετικοὶ ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσης, δὲν εἶναι διαρκεῖς· ὅτι δροῦν, οἱ περισσότεροι τουλάχιστον ἀπ' αὐτούς, στὸ διάστημα μιᾶς ὁρισμένης ἱστορικῆς περιόδου, καὶ ἔπειτα παραχωροῦν τὴ θέση τους σὲ ἄλλους νόμους.
>
> Οἱ νόμοι ὅμως αὐτοὶ δὲν καταστρέφονται, ἀλλὰ χάνουν τὴν ἰσχύ τους ἐξ αἰτίας τῶν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν καὶ ἐγκαταλείπουν τὸ προσκήνιο, γιὰ νὰ κάνουν τό-

πο στοὺς νέους νόμους, ποὺ δὲν δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ξεπετάγονται πάνω στὴ βάση τῶν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν (1).

Ἔτσι ὁ νόμος τῆς ἀξίας ἐμφανίζεται μαζὺ μὲ τὴν ἐμπορευματικὴ παραγωγή. Εἶναι ὁ εἰδικὸς νόμος τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς καὶ θὰ ἐξαφανισθεῖ μαζί της. Ὁ εἰδικὸς νόμος τοῦ καπιταλισμοῦ, εἶναι ὁ νόμος τῆς ὑπεραξίας, γιατὶ καθορίζει τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νόμος δὲν θὰ ἦταν ἀρκετὸς γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε τὸ σύγχρονο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ, τὸν μονοπωλιακὸ καπιταλισμό, ποὺ σήμερα βρίσκεται σὲ πλήρη ἀνάπτυξη. Παραμένει πολὺ γενικὸς καὶ γι' αὐτὸ ὁ Στάλιν ἐπισημαίνει σὰν ἰδιαίτερο, σὰν τὸν εἰδικὸ νόμο τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ, τὸ νόμο τοῦ μεγίστου κέρδους.

Μὲ λίγα δηλαδὴ λόγια μόνο ἡ λεπτομερειακὴ σπουδὴ τῶν εἰδικῶν χαρακτηριστικῶν μιᾶς δοσμένης μορφῆς τῆς πραγματικότητας μπορεῖ νὰ μᾶς προφυλάξει ἀπὸ τὸν δογματισμό, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ μηχανικὴ ἐφαρμογὴ ἑνὸς καὶ τοῦ ἴδιου πάντα ὁμοιόμορφου καλουπιοῦ, πάνω στὶς διαφορετικὲς καταστάσεις τῆς πραγματικότητας. Νὰ λοιπὸν γιατὶ ὁ Λένιν συνιστοῦσε στοὺς ἐπαναστάτες νὰ συνηθίσουν τὸ μυαλό τους ὥστε νὰ δουλεύει σὲ κάθε περίσταση πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Ἀληθινὸς μαρξιστὴς δὲν εἶναι αὐτός, ποὺ γνωρίζοντας ἀπ' ἔξω κι' ἀνακατωτὰ τοὺς κλασσικούς του, πιστεύει, ὅτι μπορεῖ νὰ λύσει ὅλα τὰ προβλήματα μὲ τὸ μέσο μερικῶν τυποποιημένων λύσεων, ἀλλὰ ἐκεῖνος ποὺ ἀναλύει καὶ εἶναι ἱκανὸς νὰ τοποθετεῖ τὸ κάθε συγκεκριμένο πρόβλημα στὴ σωστή του θέση, ὅποιος δὲν παραμελεῖ τίποτα ἀπ' ὅσα κρίνονται ἀναγκαῖα γιὰ τὴ λύση του.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τελείως ἕνα φαινόμενο ἢ ἕνα ἀντικείμενο, πρέπει νὰ τὸ ἀγκαλιάσουμε καὶ νὰ τὸ μελετήσουμε

---

1. Στάλιν : «Οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ». Ἑλλην. Ἔκδοση σελ. 5.

ἀπ' ὅλες τὶς ὄψεις του, σὲ ὅλες τὶς σχέσεις καὶ τοὺς «δεσμούς» του. Δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ τὸ πλησιάσουμε ποτὲ ἀπόλυτα· ὅταν ὅμως βάλουμε στὸν ἑαυτό μας τὸ καθῆκον νὰ παρατηροῦμε τὰ πράγματα πάντοτε κάτω ἀπὸ ὅλες τὶς ἀπόψεις τους, τότε ἔχουμε μεγαλύτερες πιθανότητες νὰ ἀποφύγουμε πολλὰ λάθη καὶ νὰ δείξουμε ἀκαμψία [1].

Μόνο ὁ δογματικὸς ἱκανοποιεῖται μὲ γενικότητες. Ἂς πάρουμε ἕνα παράδειγμα : Ἂς ὑποθέσουμε ὅτι ἔχει δοθεῖ ἕνα σύνθημα ἀπὸ τὸ συνδικάτο· ὁ δογματικὸς δὲν θὰ ἀπασχοληθεῖ καθόλου νὰ προσαρμόσει αὐτὸ τὸ σύνθημα στις ἰδιαίτερες συνθῆκες τῆς ἐπιχείρησής του· στὶς συνθῆκες κάθε τμήματος τῆς ἐπιχείρησής του. Ἐπίσης, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκτιμήσει τὶς ἰδιαίτερες διεκδικήσεις ποὺ πρέπει νὰ προβληθοῦν μὲ πιθανότητες ἐπιτυχίας γιὰ κάθε κατηγορία ἐργαζομένων.

Αὐτὸς ὁ σχηματικὸς τρόπος ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων, αὐτὴ ἡ ἁπλοποίησή τους, ἔχει πάντα βαρειὲς συνέπειες, γιατὶ ἀποκόβει τὴν ἡγεσία ἀπὸ τὴ μάζα τῶν ἐργαζομένων. Ἐπίσης τὸ νὰ περιορίζουμε τὴν Ἐθνικὴ Ἀντίσταση στὴν ἔνοπλη μόνο μορφή της, στὴν πάλη τῶν Ἐλεύθερων - Σκοπευτῶν καὶ τῶν Παρτιζάνων, εἶναι σὰν νὰ τὴν νοθεύουμε, νὰ τὴν διαστρέφουμε, παραγνωρίζοντας τὸν ἐθνικὸ χαραχτῆρα της : Ἡ Ἀντίσταση στάθηκε ὁ πατριωτικὸς ἀγώνας ὁλόκληρου τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ κάτω ἀπὸ τὴ διεύθυνση τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ τοῦ κόμματός της, τοῦ κομμουνιστικοῦ δηλαδὴ Κόμματος. Ὅποιος θέλει νὰ ἀγνοεῖ αὐτὸ τὸν εἰδικὸ χαραχτῆρα τῆς Ἀντίστασης δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτιμήσει σωστὰ τὶς διάφορες φάσεις της.

Ἐπίσης, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Στάλιν στὰ *οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ* στὴν Σ.Σ.Σ.Δ. ἡ παγκόσμια κίνηση γιὰ τὴν εἰρήνη δὲν ἔχει διόλου σὰν ἀντικειμενική της ἐπιδίωξη τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἡ οὐσία της, ὁ ἰδιαίτερος σκοπός της, εἶναι ἡ συσπείρωση τῶν ἑκατομμυ-

---

1. Στάλιν : Ἀκόμα μιὰ φορὰ γιὰ τὰ συνδικάτα.

ρίων ἁπλῶν ἀνθρώπων, φίλων ἢ ἐχθρῶν τοῦ κομμουνισμοῦ, γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς εἰρήνης. Σκοπός τους, ἰδιαίτερα στὴ Γαλλία, δὲν εἶναι ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση, ἀλλὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ πολέμου, στὴν πολιτικὴ τῆς εἰρήνης, στὴν πολιτικὴ τῶν διαπραγματεύσεων. Ἡ ἀντίφαση «πολιτικὴ πολέμου-πολιτικὴ εἰρήνης» εἶναι διαφορετικὸ πράγμα, ἀπὸ τὴν ἀντίφαση : «καπιταλισμὸς - σοσιαλισμός», ἂν καὶ ὁ ἰμπεριαλιστικὸς καπιταλισμὸς εἶναι ὁ μόνος ὑπεύθυνος γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ πολέμου.

Στὴ μελέτη του σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίφαση, ὁ Μάο-Τσὲ-Τοὺνγκ ἐπιμένει στὴν ἀνάγκη ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ λύνουμε «ποιοτικὰ διαφορετικὲς ἀντιφάσεις» μὲ «μεθόδους ποιοτικὰ διαφορετικές». Γράφει :

> Ἡ ἀντίφαση, π.χ., ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη λύνεται μὲ τὴν μέθοδο τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς λαϊκὲς μᾶζες καὶ τὸ φεουδαρχικὸ καθεστὼς λύνεται μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἀστικῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς ἀποικίες καὶ τὸν ἰμπεριαλισμὸ λύνεται μὲ τὴ μέθοδο τοῦ ἐθνικο-ἐπαναστατικοῦ πολέμου. Ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὴν ἐργατικὴ τάξη καὶ τὴν ἀγροτιά, στὰ πλαίσια τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, λύνεται μὲ τὴ μέθοδο τῆς κολλεκτιβοποίησης καὶ τῆς μηχανοποίησης τῆς γεωργίας. Οἱ ἀντιφάσεις στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, λύνονται μὲ τὴ μέθοδο τῆς κριτικῆς καὶ τῆς αὐτοκριτικῆς.. Οἱ ἀντιφάσεις ἀνάμεσα στὴν κοινωνία καὶ τὴ φύση, λύνονται μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.
>
> Ἡ διαδικασία κάθε φορὰ ἀλλάζει. Παληὲς διαδικασίες καὶ παληὲς ἀντιφάσεις διαλύονται. Νέες μορφὲς ἐξελίξεων καὶ νέες ἀντιφάσεις παρουσιάζονται συνεχῶς καὶ ἑπομένως οἱ μέθοδοι ποὺ θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε γιὰ νὰ λύσουμε αὐτὲς τὶς ἀντιφάσεις, πρέπει ἐπίσης νὰ ἀλλάξουν. Οἱ ἀντιφάσεις ποὺ λύθηκαν μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Φλεβάρη καὶ τὴν Ὀχτωβριανὴ Ἐπανάσταση στὴ Ρωσσία, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ μέθοδοι ποὺ χρησιμοποιήθηκαν σ'αὐτὲς τὶς δυὸ ἐπαναστάσεις γιὰ νὰ λυθοῦν οἱ ἀντιφάσεις, ὑπῆρξαν ριζικὰ διαφο-

ρετικές. (¹) 'Η λύση διαφορετικής μορφής άντιφάσεων μέ δια φορετικές μεθόδους άποτελεί μιά άρχή, πού οί μαρξιστές - λενινιστές πρέπει νά τηρούν αύστηρά. (²)

Αύτές οί παρατηρήσεις, άνάμεσα στίς άλλες πραχτικές συνέπειες, έχουν κι' αύτές πού άφορούν τήν πρακτική δράση τού 'Επαναστατικού κόμματος :

α) Τό έπαναστατικό κόμμα, τό μαρξιστικο-λενινιστικό δηλαδή κόμμα, δέν μπορεί νά έκπληρώσει τήν έπιστημονική του άποστολή, τής διεύθυνσης δηλαδή τού έπαναστατικού κινήματος παρά μόνο έάν κάθε άγωνιστής καταγίνεται στόν τομέα δράσης του, νά βάζει καί νά λύνει σωστά τά προβλήματα τής άρμοδιότητάς του.

'Επίσης μόνον όταν κάθε όργάνωση τού Κόμματος, κάθε κομματικός πυρήνας,καταγίνεται στόν τομέα τής δράσης του νά βάζει

1. Σκοπός τής έπανάστασης στό Φλεβάρη τού 1917 ήταν νά γκρεμισθεί ό Τσαρισμός. 'Επρόκειτο δηλαδή γιά μιά άστικο-δημοκρατική 'Επανάσταση. 'Ο Λένιν καί οί μπολσεβίκοι, έφάρμοσαν τήν πιό κατάλληλη μέθοδο γι' αύτό τό πρόβλημα. Σύντριψαν τόν Τσαρισμό με τή συμμαχία τού Προλεταριάτου καί τής άγροτιάς, άπομονώνοντας τή φιλελεύθερη μοναρχικη άστική τάξη, πού προσπαθούσε νά πάρει μέ τό μέρος της τήν άγροτιά καί νά σταματήσει τήν έπανάσταση μέ ένα συμβιβασμό μέ τόν Τσαρισμό. 'Αντίθετα, άντικειμενικός σκοπός τής 'Επανάστασης τού 'Οκτώβρη 1917 ήτανε νά γκρεμιστεί ή ίμπεριαλιστική άστική τάξη, νά βγεί ή Ρωσία άπό τόν ίμπεριαλιστικό πόλεμο, καί νά έγκαθιδρυθεί ή διχτατορία τού προλεταριάτου. Αύτη ήταν σοσιαλιστική 'Επανάσταση. 'Ο Λένιν καί οί μπολσεβίκοι έφάρμοσαν τη κατάλληλη μέθοδο καί σ' αύτή τή περίπτωση. Σύντριψαν την ίμπεριαλιστικη άστική τάξη μέ τή συμμαχία τού προλεταριάτου, τής φτωχής άγροτιάς, παραλύοντας καί έξουδετερώνοντας τήν έλειψη άποφασιστικότητας τής μικροαστικής τάξης (μενσεβίκοι, σοσιαλ- έπαναστάτες) πού προσπαθούσε νά κερδίσει μέ τό μέρος της τή μάζα τών έργαζομένων χωρικών καί νά βάλει τέρμα στήν 'Επανάσταση μέ μιά συμφωνία μέ τόν ίμπεριαλισμό.

(Βλέπε σχετικά μ' αύτό τό θέμα Στάλιν : 'Αρχές Λενινισμού, «Στρατηγική καί Τακτική»).

2. Μάο- Τσέ - Τούγκ : «Σχετικά μέ τήν άντίφαση».

καὶ νὰ λύνει σωστὰ τὰ καθήκοντα ποὺ τὸν ἀφοροῦν εἰδικὰ (στὴν ἐπιχείρησή του, στὴ γειτονιά του, στὸν τόπο του). Κάθε ἀγωνιστὴς εἶναι ἕνας ἡγέτης, ἕνας ἐγκέφαλος. Κάθε κύτταρο τοῦ κόμματος (πυρῆνας) εἶναι ἕνα συλλογικὸ ὄργανο ποὺ σκέφτεται προτοῦ νὰ δράσει.

β) Τὸ Κόμμα δὲν μπορεῖ νὰ ἐκπληρώσει ἐπιστημονικὰ τὴν ἀποστολή του, τὴν καθοδήγηση καὶ διεύθυνση τῆς κοινωνίας, παρὰ μόνο ἂν κάθε ἀγωνιστής, κάθε συλλογικὸ ὄργανο, τοῦ προσκομίζει τὴν ἀτομική του, τὴν ἰδιαίτερη πεῖρα του, γιατὶ ἡ σύνθεση εἶναι προϊὸν τῆς συνολικῆς προσπάθειας τοῦ Κόμματος.

Νὰ γιατὶ τὰ καταστατικὰ τῶν Κομμουνιστικῶν Κομμάτων ἐπιβάλλουν τὴν ὑποχρέωση στὰ κομματικὰ μέλη ν ὰ λ έ ν ε π ά ν τ α τ ὴ ν ἀ λ ή θ ε ι α σ τ ὸ Κ ό μ μ α τ ο υ ς. Ἡ πεῖρα κάθε κομματικοῦ μέλους, κάθε κομματικοῦ πυρῆνα εἶναι πραγματικὰ ἀναντικατάστατη· γιατὶ ποιὸς θὰ ἐνεργήσει γιὰ νὰ μάθει τὸ Κόμμα τὶς διεκδικήσεις τῶν νέων ἑνὸς χωριοῦ, π. χ. ἐὰν ὁ νέος κομμουνιστὴς τοῦ τόπου αὐτοῦ τὶς ἀγνοεῖ ;

γ) Τὸ Κόμμα δὲν μπορεῖ νὰ ἐκπληρώσει τὸν καθοδηγητικό του ρόλο, παρὰ μόνο ἂν κάθε μέλος του, διατηρεῖ τὴν πιὸ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὶς μᾶζες τῶν ἐργαζομένων, παρὰ μόνο ἐὰν τὰ μέλη κατωρθώσουν νὰ γίνουν οἱ ἄνθρωποι ποὺ ὅλοι γνωρίζουν καὶ ὅλοι ἐκτιμοῦν. Χωρὶς αὐτὴ τὴ μόνιμη καὶ συνεχὴ ἐπαφὴ δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ γνωρίζουν τὰ ἰδιαίτερα προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν κάθε στρῶμα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ δίνουν τὶς πιὸ σωστὲς λύσεις σὲ κάθε δοσμένη περίπτωση. Τὸ κόμμα ποὺ περιφρονεῖ αὐτὰ τὰ καθήκοντα, διακινδυνεύει τὸ μέλλον του. Παύει νὰ εἶναι ὁ καθοδηγητὴς τοῦ κινήματος.

II. ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΕΙΝΑΙ ΑΧΩΡΙΣΤΑ

Ἂν, πιὸ πάνω ἐπιμείναμε στὴν ἀνάγκη ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ μελετοῦμε τὸν εἰδικὸ χαραχτήρα τῶν συγκεκριμένων ἀντιθέσεων, τὸ κάναμε γιατὶ εἶναι φανερό, ὅτι αὐτὴ ἡ μελέτη, θὰ

ἔχανε τὸν διαλεχτικό της χαραχτήρα, ἐὰν μᾶς ἔκανε νὰ ξεχάσουμε ὅτι τὸ εἰδικὸ δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀπόλυτο, ἀλλὰ σχετικό, ὅτι δὲν ἔχει κανένα νόημα, ἂν τὸ χωρίσουμε ἀπὸ τὸ γενικό.

Παράδειγμα: Εἴπαμε στὸ πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, ὅτι ὑπάρχει ἕνας εἰδικὸς νόμος τοῦ καπιταλισμοῦ γενικὰ (ὁ νόμος τῆς ὑπεραξίας) καὶ ἕνας νόμος εἰδικὸς ἐπίσης τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ (ὁ νόμος τοῦ μεγίστου κέρδους). Ἡ ὕπαρξη ὅμως αὐτῶν τῶν νόμων δὲν καταργεῖ τὴ δράση ἑνὸς ἄλλου νόμου πολὺ πιὸ γενικοῦ, τοῦ νόμου ποὺ λειτουργεῖ ἀπὸ τότε ποὺ ὑπάρχουν ἀνθρώπινες κοινωνίες καὶ ὑφίσταται σὲ ὅλα τὰ κοινωνικὰ καθεστώτα, ὅπως μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ Στάλιν στὸ ἔργο του: Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμὸς καὶ στὸ ἄλλο ἔργο του: «Τὰ Οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.», δηλαδὴ τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις.

Μιὰ καλὴ λοιπὸν διαλεχτικὴ ἀνάλυση πρέπει ν' ἀγκαλιάζει καὶ τὸν εἰδικὸ χαραχτῆρα τῆς ἐξελιχτικῆς λειτουργίας (προτοές)· αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει, παρὰ μόνο ἐὰν τὴν ἀπομονώνει ἀπὸ τὴ συνολικὴ κίνηση ποὺ καθορίζει τὴν ὕπαρξή της (Βλέπε τὸ πρῶτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς). Τὸ εἰδικὸ δηλαδὴ δὲν παίρνει τὴν ἀξία του παρὰ σὲ σχέση μὲ τὸ γενικό. Τὸ εἰδικὸ καὶ τὸ γενικὸ εἶναι δηλαδὴ ἀξεχώριστα([1]).

---

1. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι μιὰ καὶ ἡ ἴδια λειτουργία (προτοές εἶναι γενικὴ ἢ εἰδικὴ ἀνάλογα μὲ τὶς περιπτώσεις, ἀνάλογα δηλαδὴ μὲ τὸ στάδιο ἐξέλιξής της. Ὁ νόμος τῆς ὑπεραξίας εἶναι νόμος εἰδικὸς γιὰ τὸν καπιταλισμό, ἐνῶ ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ παραγωγικὲς δυνάμεις εἶναι καθολικὸς (ἰσχύει ἐπίσης καὶ στὴν δουλοχτητικὴ κοινωνία, ὅπως καὶ στην καπιταλιστικὴ). Ἀλλὰ ὁ νόμος τῆς ὑπεραξίας γίνεται νόμος γενικός, συγκρινόμενος μὲ τὶς συγκεκριμένες, τὶς εἰδικὲς μορφὲς ποὺ παίρνει ὁ καπιταλισμὸς στὰ διάφορα στάδια τῆς ἀνάπτυξής του. Παρουσιάζει μιὰ καθολικότητα, μιὰ ἔκταση μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ μεγίστου κέρδους. Ὅσο γιὰ τὸ γενικὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνά-

«Ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ εἰδικό, βρίσκεται σὲ στενὸ δεσμὸ μὲ τὸ γενικό, ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ὄχι μόνον, αὐτὸ ποὺ εἶναι εἰδικὸ μέσα στὴν ἀντίφαση, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι γενικό, εἶναι σύμφυτα σὲ κάθε φαινόμενο, βγαίνει ὅτι τὸ γενικὸ ὑπάρχει μέσα στὸ εἰδικό. Γι' αὐτό, ὅταν μελετοῦμε ἕνα ὡρισμένο φαινόμενο, θὰ πρέπει νὰ ἀποκαλύπτουμε τόσο αὐτὲς τὶς δυὸ ἀπόψεις του, ὅσο καὶ τὴν ἀμοιβαία τους σχέση· νὰ ἀποκαλύπτουμε τόσο αὐτὸ ποὺ εἶναι εἰδικὸ ὅσο καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι γενικό· τόσο αὐτὸ ποὺ εἶναι σύμφυτο σὲ ἕνα δοσμένο φαινόμενο ὅσο καὶ τὴν ἀμοιβαία σχέση του μὲ τὰ ἄλλα, νὰ ἀποκαλύπτουμε τὴν τυχὸν ἀμοιβαία σχέση ἀνάμεσα σὲ ἕνα δοσμένο φαινόμενο καὶ στὰ πολυάριθμα ἄλλα φαινόμενα ποὺ τὸ περιβάλλουν. Στὸ περίφημο ἔργο του, Ἀ ρ χ ὲ ς Λ ε ν ι ν ι σ μ ο ῦ, στὸ σημεῖο ποὺ ἑρμηνεύει τὶς ἱστορικὲς ρίζες τοῦ Λενινισμοῦ, ὁ Στάλιν, ἀναλύει ταυτόχρονα καὶ τὶς ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ φτάνουν στὸ ἀκρότατο σημεῖο τους, στὴν περίοδο τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ· δείχνει πῶς οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς βοήθησαν ὥστε ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση νὰ γίνει ἕνα ζήτημα ἐπεῖγον ἄμεσο, καὶ πῶς δημιουργήθηκαν οἱ εὐνοϊκὲς συνθῆκες γιὰ τὴν ἄμεση ἔφοδο ἐνάντια στὸν καπιταλισμό. Ἐπὶ πλέον ὁ Στάλιν ἀναλύοντας τὰ αἴτια γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ Ρωσσία ἔγινε ἡ ἑστία τοῦ Λενινισμοῦ, ἐξηγεῖ γιατὶ ἡ Τσαρικὴ Ρωσσία στάθηκε τότε ὁ κόμπος ὅλων τῶν ἀντιθέσεων τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ καὶ γιατὶ ἀκριβῶς τὸ Ρωσσικὸ προλεταριᾶτο μπόρεσε νὰ γίνει ἡ πρωτοπορεία τοῦ διεθνοῦς ἐπαναστατικοῦ προλεταριακοῦ κινήματος.

Ἔτσι, ἀφοῦ πρῶτα ἀνέλυσε, αὐτὸ ποὺ εἶναι γενικὸ στὶς ἰδιαίτερες ἀντιφάσεις τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ὁ Στάλιν, ἔδειξε, ὅτι ὁ Λενινισμὸς εἶναι ὁ Μαρξισμὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ καὶ τῶν προλεταριακῶν ἐπαναστάσεων. Κατό-

---

μεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, γίνεται μὲ τὴ σειρά του, ἕνας εἰδικὸς νόμος τῆς ἐξέλιξης τῶν κοινωνιῶν.

πιν ἀφοῦ ἀνέλυσε, αὐτὸ ποὺ εἶναι εἰδικὸ μέσα σ' αὐτὲς τὶς γενικὲς ἀντιφάσεις, αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ χαραχτήριζε ἰδιαίτερα τὸν ἰμπεριαλισμὸ τῆς Τσαρικῆς Ρωσσίας, ἐξήγησε γιὰ ποιὸν λόγο ἡ Ρωσσία ἀκριβῶς ἔγινε ἡ πατρίδα τῆς θεωρίας καὶ τῆς ταχτικῆς τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης καὶ ἐπὶ πλέον, ὅτι αὐτὸ τὸ εἰδικὸ περιεῖχε μέσα του, ὅ,τι πρὶν ἦταν γενικὸ μέσα στὶς συγκεκριμένες ἀντιφάσεις.

Ἡ Σταλινικὴ αὐτὴ ἀνάλυση ἀποτελεῖ γιὰ μᾶς ἕνα πρότυπο γιὰ τὴ γνώση τοῦ εἰδικοῦ καὶ τοῦ γενικοῦ μέσα στὶς ἀντιφάσεις καὶ γιὰ τὴν ἀμοιβαία τους σχέση καὶ ἀλληλεπίδραση(¹).

Ὁ μεταφυσικὸς δὲν γνωρίζει νὰ κρατήσει αὐτὴ τὴν ἑνότητα τοῦ εἰδικοῦ καὶ τοῦ γενικοῦ. Θυσιάζει πότε τὸ εἰδικὸ στὸ γενικὸ (ὅπως κάνει ὁ ἀφηρημένος ὀρθολογισμὸς τοῦ Πλάτωνα, π.χ. γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ συγκεκριμένη πεῖρα εἶναι παραμελητέα) καὶ πότε πάλι τὸ γενικὸ στὸ εἰδικὸ (ὅπως ὁ ἄκρατος ἐμπειρισμὸς ποὺ ἀρνεῖται τὴν γενίκευση τῶν εἰδικῶν γνώσεων καὶ αὐτοκαταδικάζεται σὲ ἕνα περιωρισμένο πρακτικισμό). Ἡ Μαρξιστικὴ γνωσιοθεωρία θεωρεῖ μιὰ τέτοια στάση ἀντιδιαλεχτική, μονόπλευρη. Ἡ γνώση στὴν πραγματικότητα ξεκινάει ἀπὸ τὸ αἰσθητό, εἶναι δηλαδὴ μιὰ στενὴ περιωρισμένη γνώση, ποὺ ἀνταναχλᾶ μιὰ εἰδικὴ κατάσταση.

Ἀλλὰ μὲ τὴν πράξη φτάνει ὑποχρεωτικὰ στὸ γενικό, γιὰ νὰ ξαναγυρίσει πάλι στὸ αἰσθητὸ μὲ μιὰ καινούργια δύναμη μὲ περισσότερα ἐφόδια.- Ὁ φυσικός, π. χ., στὸ ξεκίνημά του δὲν διαθέτει παρὰ ἕνα περιορισμένο ἀριθμὸ ἀπὸ πειραματικὰ γεγονότα. Στηριζόμενος ὅμως σ' αὐτά, γενικεύοντάς τα, πλησιάζει ὅλο καὶ περισσότερο στὴν ἀνεύρεση τοῦ νόμου ποὺ ἡ τελικὴ του ἀνακάλυψη τοῦ ἐπιτρέπει νὰ δεῖ σαφέστερα τὰ πρωταρχικὰ δεδομένα του καὶ νὰ μεταμορφώσει βαθύτερα τὴν πραγματικότητα μὲ νέους πειραματισμοὺς καὶ πειραματικὰ δεδομένα. Τὰ δύο δηλαδὴ στάδια τῆς γνώσης εἶναι ἀξεχώριστα : Ἡ γνώση ξε-

1. Μάο-Τσὲ-Τούνγκ : «Σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίφαση».

κινάει ἀπὸ τὸ εἰδικό, φτάνει στὸ γενικὸ καὶ ἀπὸ τὸ γενικὸ γυρίζει πάλι στὸ εἰδικό· καὶ ἔτσι πάντα σὲ μιὰ ἀσταμάτητη κίνηση. Ὁ Λένιν σύγκρινε αὐτὸ τὸ δρόμο τῆς γνώσης μὲ μιὰ κίνηση σπειροειδῆ :

Ξεκινοῦμε ἀπὸ τὴν ἄμεση πεῖρα, ἀπὸ ἕνα γεγονὸς αἰσθητὸ π. χ. τὴν ἀγορὰ ἑνὸς ἐμπορεύματος); ἀναλύουμε τὸν τρόπο λειτουργίας του καὶ ἀνακαλύπτουμε τὸ νόμο τῆς ἀξίας, καὶ ἀπὸ κεῖ ξαναγυρίζουμε στὴ συγκεκριμένη πεῖρα (κίνηση σπειροειδῆς), ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορά, ἐξωπλισμένοι μὲ τὸ νόμο τῆς ἀξίας, κατανοοῦμε καλύτερα αὐτὴ τὴ πεῖρα ποὺ ἡ βαθύτερη σημασία της μᾶς ξέφευγε στὴν ἀρχή : Μποροῦμε τώρα νὰ προβλέψουμε τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τοῦ φαινομένου, νὰ προκαλέσουμε τὶς κατάλληλες συνθῆκες γιὰ τὴν ἐπιβράδυνση ἢ τὴν ἐπιτάχυνση τῆς ἀνάπτυξής του κ.λ.π. Δὲν θὰ μπορούσαμε ὅμως νὰ φτάσουμε στὸ γενικό, ἂν δὲν ξεκινούσαμε ἀπὸ τὸ εἰδικό.

Ἡ γνώση ἐπίσης τοῦ γενικοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐμβαθύνουμε καὶ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὸ εἰδικό.· Ἡ σπειροειδὴς λοιπὸν αὐτὴ κίνηση δὲν εἶναι ἕνα στεῖρο πήγαινε— ἔλα, ἀλλὰ μιὰ συνεχὴς ἐμβάθυνση στὴν πραγματικότητα.· Ἔτσι μελετῶντας τὶς εἰδικὲς ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ τῆς ἐποχῆς του ὁ Μὰρξ ἀνακάλυψε τὸν γενικὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Αὐτὸς ὁ νόμος μᾶς βοήθησε νὰ κατανοήσουμε τὶς εἰδικὲς ἀντιφάσεις καὶ τῶν προηγουμένων ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ κοινωνικῶν καθεστώτων.

Μᾶς βοήθησε ἐπίσης νὰ μελετήσουμε ὅλο καὶ πιὸ βαθειά, ὅλο καὶ πιὸ εἰδικά, τὸν καπιταλισμό, στὴν πιὸ πέρα ἐξέλιξή του (μονοπωλιακὸς καπιταλισμός, ἰμπεριαλισμός).

Ὁ καλλιτέχνης εἶναι μεγάλος στὸ μέτρο πού, προσπαθῶντας νὰ φτάσει στὴν τέλεια μορφὴ ἔκφρασης, εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκφράσει τὸ γενικό, τὸ συνολικό, μέσα στὸ εἰδικό, στὸ ἀτομικό, σὲ μιὰ περίπτωση.-Ὅλη τὴν ἀγωνία τοῦ κατεχόμενου ἀπὸ τοὺς ναζὶ Παρισιοῦ καὶ τὴ θλίψη, ὁ Ἐλυὰρ τὴν ἐκφράζει μὲ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἁπλοὺς στίχους μέσα ἀπὸ ἕνα «μικροπεριστατικὸ» τῆς καθημερινῆς ζωῆς

Τὸ Παρίσι χρυώνει, τὸ Παρίσι πεινᾶ,
Τὸ Παρίσι δὲν τρώει πιὰ κάστανα στὸ δρόμο (¹)

Μέσα στὰ μυθιστορήματα τοῦ Μπαλζὰκ καὶ τοῦ Τολστόϊ,οἱ πιὸ ἐπιτυχημένοι ἥρωες, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἐκφράζουν τὰ πιὸ οὐσιώδη χαραχτηριστικὰ τῆς κοινωνίας τοῦ καιροῦ τους.Τὸ μυθιστόρημα τῆς Γ.Νικολάγιεβα: Ὁ Θ έ ρ ο ς συνδέει ἔξοχα τὴν προσωπικὴ καὶ οἰκογενειακὴ ἱστορία τῶν ἡρώων της μὲ τὴν ἱστορία ἑνὸς κολχὸζ καὶ τῆς σοβιετικῆς κοινωνίας γενικώτερα. Οἱ προσωπικὲς ἀντιφάσεις ἀπ' τὶς ὁποῖες βασανίζονταν οἱ ἥρωες τοῦ βιβλίου, βρίσκουν τὴ λύση τους μέσα στὸ ἴδιο τὸ κίνημα μὲ τὸ ὁποῖο λύνονται οἱ πιὸ μεγάλες ἀντιφάσεις ποὺ ἐμπόδιζαν τὴν ἐξελιχτικὴ πορεία, τὴν πρόοδο τοῦ κολχόζ. Παλεύοντας γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν, μέσα στὸ κολχόζ, τὴν ἐπικράτηση τοῦ μέλλοντος πάνω στὸ παρελθόν, ὁ Βασίλη καὶ ἡ 'Αβντότια, οἱ ἥρωες τοῦ βιβλίου, λυτρώνονται καὶ οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὸ βασανιστικὸ παρελθὸν καὶ δημιουργοῦν τὶς βάσεις γιὰ τὸ μέλλον τους.

Ἡ μήπως αὐτὴ ἡ βαθειὰ ἑνότητα τοῦ γενικοῦ καὶ τοῦ ἀτομικοῦ (εἰδικοῦ) δὲν χαραχτηρίζει τοὺς ἀγαπημένους ἥρωες τῶν λαῶν ; Τὸ Ἰούνιο τοῦ 1917 π. χ. οἱ στρατιῶτες ἑνὸς συντάγματος γράψανε στὸ Λένιν :

Σύντροφε καὶ φίλε Λένιν, νὰ ἔχεις ὑπ' ὄψη σου, ὅτι ἐμεῖς οἱ στρατιῶτες αὐτοῦ τοῦ συντάγματος, εἴμαστε ὅλοι ἕτοιμοι σὰν ἕνας ἄνθρωπος, νὰ σὲ ἀκολουθήσουμε παντοῦ, γιατὶ οἱ ἰδέες σου εἶναι ἀληθινὰ ἡ ἔκφραση τῆς θέλησης τῶν ἀγροτῶν καὶ ἐργατῶν.

Ἡ Ἔθελ καὶ ὁ Ἰούλιος Ρόζενμπεργκ ξεσήκωσαν κύματα ἀγάπης τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων ὅλου τοῦ κόσμου, γιατὶ τὸ μέγεθος τῶν θυσιῶν ποὺ ἐπωμίστηκαν (τὰ νιάτα τους,τὰ παιδιά τους, τὴν προσωπικὴ εὐτυχία τους) ἦταν ἡ πιὸ συγκινητικὴ ἔκφραση τοῦ ἀκατανίκητου πόθου τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν εἰρήνη.

1. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Θάρρος» 1942.

III. Η ΒΑΣΙΚΗ ΑΝΤΙΦΑΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ

Τώρα πού συνειδητοποιήσαμε τή δύναμη τοῦ δεσμοῦ πού ἑνώνει τό εἰδικό μέ τό γενικό, μποροῦμε νά μιλήσουμε ἐκτενέστερα καί γιά τίς σχέσεις ἀνάμεσα στή βασική ἀντίφαση καί τίς δευτερεύουσες ἀντιφάσεις. Στήν πραγματικότητα ἕνα δοσμένο φαινόμενο στήν ἐξέλιξή του (προτσές) δέν εἶναι ποτέ ἁπλό, ἀκριβῶς γιατί ὀφείλει τήν ἀτομική, τήν εἰδική ὕπαρξή του σέ ἕνα μεγάλο ἀριθμό ἀντικειμενικῶν ὅρων, πού τό συνδέουν μέ τό σύνολο. Ἀπ' ἐδῶ προκύπτει ὅτι κάθε προτσές ἀποτελεῖ τήν πηγή μιᾶς σειρᾶς ἀντιφάσεων. Ἀνάμεσα ὅμως ἀπ' ὅλες αὐτές τίς ἀντιφάσεις ἡ μιά εἶναι ἡ κυρία, ἡ βασική ἀντίφαση· αὐτή πού ἀκολουθεῖ τό προτσές ἀπό τήν ἀρχή ὥς τό τέλος του, καί πού ἡ ὕπαρξή της καί ἡ ἐξέλιξή της καθορίζει τή φύση καί τή πορεία τοῦ προτσές. Ὅλες οἱ ἄλλες ἀντιφάσεις εἶναι δευτερεύουσες, ὑποταγμένες στή βασική ἀντίφαση.

Ποιά εἶναι, π.χ, ἡ βασική ἀντίφαση τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας ; Φυσικά ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί τήν ἀστική τάξη. Ὅσο θά ὑπάρχει καπιταλισμός, θά ὑφίσταται κι' αὐτή ἡ ἀντίφαση. Καί σέ τελευταία ἀνάλυση, αὐτή εἶναι πού ἀποφασίζει γιά τήν τύχη τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀφοῦ ἡ ἐπικράτηση τοῦ προλεταριάτου σημαίνει τό θάνατο τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος. Ἡ καπιταλιστική κοινωνία ὅμως ἐξεταζόμενη στήν ἱστορική της πορεία σέρνει μαζύ της κι' ἄλλες ἀντιφάσεις, δευτερεύουσες σέ σχέση μέ τή βασική.

Ἡ ἀντίφαση π.χ. ἀνάμεσα στήν ἄρχουσα ἀστική τάξη καί τά ὑπολείμματα τῆς ἡττημένης φεουδαρχίας, ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στήν ἐργαζόμενη ἀγροτιά καί τήν ἀστική τάξη, ἡ ἀντίφαση στή μονοπωλιακή ἀστική τάξη καί στή μή μονοπωλιακή ἀστική τάξη κλπ... Ὅλες λοιπόν αὐτές οἱ ἀντιφάσεις εἶναι ἀντιφάσεις πού φανερώνονται καί ἀναπτύσσονται μέσα στήν ἐξελιχτική πορεία τοῦ καπιταλισμοῦ. Καί ἐπειδή ἡ ἐξέλιξη αὐτή τοῦ καπιταλισμοῦ πραγματοποιεῖται σέ παγκόσμια κλίμακα, γι' αὐτό ἐπιβάλλε-

ται νὰ ἐξετάζουμε ἀκόμη καὶ τὶς ἀντιφάσεις ἀνάμεσα στὶς διάφορες καπιταλιστικὲς χῶρες, ὅπως καὶ τὶς ἀντιφάσεις ἀνάμεσα στὶς ἰμπεριαλιστικὲς χῶρες καὶ τοὺς ἀποικιακοὺς λαούς.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις δὲν ἀκολουθοῦν μιὰ σειρά, δὲν εἶναι ἡ μιὰ δίπλα στὴν ἄλλη, ἡ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη. Μπερδεύονται, ἀνακατώνονται καὶ σύμφωνα μὲ τὸν πρῶτο νόμο τῆς διαλεχτικῆς, βρίσκονται σὲ ἀμοιβαία καὶ διαρκῆ ἀλληλεπίδραση. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης; Τὸ ἑξῆς : κάτω ἀπὸ ὡρισμένους ὅρους, μιὰ δευτερεύουσα ἀντίφαση παίρνει μιὰ τέτοια σπουδαιότητα, ὥστε γίνεται, γιὰ μιὰ δοσμένη περίοδο, βασικὴ ἀντίφαση, ἐνῶ ἀντίθετα, ἡ βασικὴ ἀντίφαση περνάει σὲ δεύτερο πλάνο (αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει διόλου, ὅτι παύει ἡ δράση της).

Μὲ λίγα λόγια. οἱ ἀντιφάσεις δὲν εἶναι παγωμένες, καθηλωμένες, ἀλλάζουν θέση.

Ἔτσι ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ τὸ προλεταριάτο στὶς ἀποικιακὲς χῶρες, ἂν καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυση εἶναι ἡ καθοριστική, ἡ ἀποφασιστική, ἡ ἀντίφαση ποὺ θὰ λυθεῖ μὲ τὴ νίκη τοῦ σοσιαλισμοῦ σ' αὐτὲς τὶς χῶρες, ὅμως, γιὰ ὁρισμένο χρονικὸ διάστημα, περνάει σὲ δεύτερη μοίρα. Ἡ ἀντίφαση, ποὺ ἐδῶ περνάει στὴν πρώτη γραμμὴ εἶναι ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὸν ἀποικιοκρατικὸ ἰμπεριαλισμὸ καὶ τὸ ἀποικιακὸ ἔθνος, ὅπου ἡ ἐργατικὴ τάξη, ἡ ἀγροτιά, ἡ ἐθνικὴ ἀστικὴ τάξη ἑνώνονται σὲ ἕνα ἐθνικὸ μέτωπο πάλης γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι σ' αὐτὴ τὴ φάση, ἐξαφανίζονται τελείως οἱ ταξικοὶ ἀγῶνες στὰ πλαίσια τῆς ἀποικιακῆς χώρας. Κάθε ἄλλο μάλιστα ἀφοῦ ἕνα τμῆμα τῆς ἀστικῆς τάξης τῆς ἀποικιακῆς χώρας συνεργάζεται μὲ τὸν ἀποικιοκρατικὸ ἰμπεριαλισμό. Ἔτσι ἡ ἀντίφαση ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ λυθεῖ πρώτη, σὰν πιὸ ἐπείγουσα, εἶναι αὐτὴ ποὺ βάζει ἡ παρουσία τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ καὶ ποὺ λύνεται μὲ τὴν πανεθνικὴ πάλη γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία.

Στὸ ἔργο του: Τὰ Οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ., ὁ Στάλιν φωτίζει κατὰ τρόπο ἀποφασιστικὸ τὸ πρόβλημα τῆς μετατόπισης

τῶν ἀντιφάσεων σχετικὰ μὲ τὸ Γερμανικὸ ζήτημα, ἕνα δηλαδὴ ζήτημα ποὺ πάρα πολὺ ἐνδιαφέρει τὸ Γαλλικὸ λαό.

'Αναφέρει στὴν ἀρχή, ὅτι ὁ καπιταλισμὸς σέρνει μαζύ του εἰδικές, ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις, ἀντιφάσεις ἀντικειμενικὲς ποὺ θὰ διαρκέσουν ὅσο καὶ αὐτός. Οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς εἶναι ἀπὸ κεῖνες ποὺ ὠθοῦν τὸν καπιταλισμὸ νὰ ζητάει στοὺς ἰμπεριαλιστικοὺς πολέμους τὴ λύση γιὰ τὶς δυσκολίες του. 'Απ' αὐτὸ βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι, κατὰ τρόπο ἀναπόφευχτο (δηλαδὴ ἀναγκαῖο), οἱ διάφορες καπιταλιστικὲς χῶρες εἶναι ἄσπονδοι ἀντίπαλοι μεταξύ τους. Τὸ νὰ πιστέψουμε πρὸς στιγμὴν ὅτι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ 'Αμερικάνικου καπιταλισμοῦ πάνω στὶς ἄλλες καπιταλιστικὲς χῶρες βάζει δῆθεν τέρμα στὶς ἀντιφάσεις ποὺ εἶναι σύμφυτες μὲ τὸν καπιταλισμὸ σὰν τέτοιο, εἶναι μιὰ αὐταπάτη. Κανένα 'Ατλαντικὸ σύμφωνο, καμμιὰ ἐπιθετικὴ συμμαχία ἐνάντια στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐξαλείψει αὐτὲς τὶς ἀντιφάσεις. 'Ο Στάλιν δείχνει πῶς ἡ 'Αγγλικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη δὲν μποροῦν ἀπεριόριστα νὰ ὑποφέρουν τὴν τανάλια τοῦ 'Αμερικάνικου καπιταλισμοῦ πάνω στὴν οἰκονομία τους. Τὸ ἴδιο θὰ συμβεῖ καὶ μὲ τὶς ἡττημένες χῶρες, τὴ Γερμανία καὶ τὴν 'Ιαπωνία.

'Ο καθένας μπορεῖ νὰ ἐλέγξει σήμερα ὡς ποιὸ σημεῖο ὁ Στάλιν εἶδε σωστά. Οἱ ἀντιφάσεις ἀνάμεσα στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες (ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στὶς 'Ενωμένες Πολιτεῖες καὶ τὴ Μεγάλη Βρεττανία) ἔχουν ἤδη ἀρκετὰ ὀξυνθεῖ ἀπὸ τότε ποὺ ὁ Στάλιν ἔκανε τὴ διαπίστωσή του (Φεβρουάριος 1952), σὲ σημεῖο ποὺ ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Γαλλικῆς καὶ 'Αγγλικῆς ἀστικῆς τάξης προτιμᾶ τὴ συνεννόηση μὲ τὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ἀπὸ τὴν αὐτοκτονία μὲ ἕνα ἀντισοβιετικὸ πόλεμο κάτω ἀπὸ 'Αμερικάνικη ἡγεσία. Ἔτσι μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴ σημασία τῆς Σταλινικῆς διαπίστωσης :

Λένε, ὅτι οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸν καπιταλισμὸ καὶ τὸ σοσιαλισμὸ εἶναι πιὸ ἰσχυρὲς ἀπ' αὐτὲς ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες. Θεωρητικὰ αὐτό, εἶναι, ἀσφαλῶς, σωστό. 'Αλλὰ δὲν εἶναι μόνο σήμερα σωστό· ἦταν ἐπίσης καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Αὐτὸ τὸ καταλάβαιναν λίγο - πολὺ οἱ ἡγέτες τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν. Καὶ ὅμως, ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος δὲν ἄρχισε μὲ πόλεμο ἐνάντια στὴν Ε.Σ.Σ.Δ., ἀλλὰ μὲ ἕνα πόλεμο ἀνάμεσα στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες. Γιατί ; Διότι ὁ πόλεμος ἐνάντια στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, χώρα τοῦ σοσιαλισμοῦ, εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος γιὰ τὸν καπιταλισμὸ ἀπὸ τὸν πόλεμο ἀνάμεσα σὲ καπιταλιστικὲς χῶρες. Γιατί ; ....ἂν ὁ πόλεμος ἀνάμεσα σὲ καπιταλιστικὲς χῶρες βάζει μονάχα τὸ πρόβλημα τῆς ὑπεροχῆς ὡρισμένων καπιταλιστικῶν χωρῶν πάνω στὶς ἄλλες καπιταλιστικὲς χῶρες, ὁ πόλεμος ἐνάντια στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση θὰ πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ βάλλει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἴδιας τῆς ὕπαρξης τοῦ καπιταλισμοῦ.» Γιατί, κατὰ δεύτερο λόγο, παρ' ὅλο ποὺ οἱ καπιταλιστές, γιὰ σκοποὺς «προπαγανδιστικούς», κάνουν θόρυβο γύρω ἀπ' τὴν ἐπιθετικότητα δῆθεν τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης οἱ ἴδιοι δὲν πιστεύουν σ' αὐτὴν ἀφοῦ κατανοοῦν τὴν φιλειρηνικὴ πολιτικὴ τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης καὶ γνωρίζουν ὅτι ἡ χώρα τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν θὰ ἐπιτεθεῖ ἀπὸ δική της πρωτοβουλία ἐνάντια στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες (1).

Καὶ ὁ Στάλιν ὑπενθυμίζει πιὸ πέρα τὰ γεγονότα ποὺ ἐπακολούθησαν μετὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο. Ὅποια κι' ἂν ὑπῆρξε ἡ κοινὴ ἐχθρότητα τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν ἐνάντια στὴ χώρα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐν τούτοις αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε τὸ γερμανικὸ ἰμπεριαλισμὸ (ποὺ τὸν ἀναστήλωσαν ἡ ἀγγλικὴ καὶ γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη, γιατὶ ὀνειρεύονταν νὰ ἐξαπολύσουν τὶς χιτλερικὲς ὀρδὲς ἐνάντια στὴν Σοβιετικὴ Ἕνωση !), νὰ κατευθύνει τὰ πρῶτα του πλήγματα.... ἐνάντια στὸ ἀγγλο - γαλλο - ἀμερικάνικο καπιταλιστικὸ μπλόκ.

Κι ὅταν ἡ Χιτλερικὴ Γερμανία ἐκήρυξε τὸν πόλεμο ἐνάντια στὴν Σοβιετικὴ Ἕνωση, τότε, τὸ ἀγγλο-γαλο-ἀμερι-

---

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.». Ἑλλην. Ἔκδοση σελ. 30.

χάνικο μπλόκ, ἀντὶ νὰ συμμαχήσει καὶ πάλι μὲ τὴν Χιτλερικὴ Γερμανία, ἀναγκάστηκε ἀντίθετα νὰ συμμαχήσει μὲ τὴν Σοβιετικὴ Ἕνωση ἐνάντια στὴ Χιτλερικὴ Γερμανία (1).

Καὶ ὁ Στάλιν, συμπεραίνει :

Ἡ πάλη τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀγορῶν καὶ ἡ ἐπιθυμία τους νὰ καταστρέψουν τοὺς ἀνταγωνιστές τους ἀποδείχτηκαν στὴ πράξη πιὸ δυνατὲς ἀπὸ τὶς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸ στρατόπεδο τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ στὸ στρατόπεδο τοῦ καπιταλισμοῦ (2).

Αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἀλλαγὴ θέσης τῶν ἀντιφάσεων — μιὰ δευτερεύουσα ἀντίφαση γίνεται, γιὰ ὁρισμένο χρονικὸ διάστημα, βασικὴ ἀντίθεση — πρέπει νὰ τὴν δοῦμε σ' ὅλες της τὶς πρακτικὲς συνέπειες. Σχετικὰ μ' αὐτὲς σημειώνουμε δύο :

Α) Ὁ σημερινὸς ἐπανεξοπλισμὸς τῆς Βερμάχτ, ποὺ πλαισιώνεται μὲ στρατηγοὺς τοὺς πρώην ἐγκληματίες πολέμου μὲ τὴ συνενοχὴ τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς τάξης, ἔχει σκοπὸ τὴν ἐπίθεση ἐνάντια στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση. Ἀλλὰ ὅπως στὰ 1940, ὁ Χίτλερ κατέκτησε τὸ Παρίσι πρὶν νὰ βαδίσει ἐνάντια στὴ Μόσχα, τὸ ἴδιο καὶ σήμερα πρέπει νὰ ἔχουμε πάντα ὑπ' ὄψη μας, ὅτι οἱ δολοφόνοι τοῦ Oradour, θὰ ἀποπειραθοῦν νὰ καταλάβουν καὶ νὰ λεηλατήσουν τὴ χώρα μας ἀκόμα μιὰ φορὰ στὴν προσπαθειά τους νὰ λύσουν τὰ δικά τους οἰκονομικὰ προβλήματα. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἀντενάουερ, τοῦ προστάτη καὶ συνενόχου τῶν Ναζὶ δὲν ἀφίνει καμμιὰ ἀμφιβολία γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Καὶ αὐτὴ τὴν ἔννοια πρέπει νὰ δώσουμε στὶς δηλώσεις τοῦ Ἀϊζενχάουερ -

«Εἶναι συμφέρον μας καὶ καθῆκον μας νὰ δημιουργήσουμε τὶς κατάλληλες συνθῆκες ὥστε ὁ γερμανικὸς στρατὸς νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ ἐπιτεθεῖ πρὸς κάθε κατεύθυνση ποὺ ἐμεῖς, οἱ Ἀμερικανοί, θὰ κρίναμε ἀναγκαία.»

1. Στὸ ἴδιο σελ. 31.
2. Στὸ ἴδιο σελ. 31.

Μιὰ Γαλλία ἐξασθενημένη ἀπὸ τὴν ἀφαίμαξη τῆς Ἰνδοκίνας καὶ λεηλατημένη ἀπὸ τὸν ἀμερικάνικο ἰμπεριαλισμὸ εἶναι, γιὰ τὴν γερμανικὴ ἀστικὴ τάξη (ποὺ ξαναδυνάμωσε καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς τάξης!) μιὰ πολὺ πιὸ εὔκολη λεία γιὰ ροκάνισμα, ἀπ' ὅτι ἡ δυνατὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση.

Β) Οἱ ἀντιφάσεις ἀνάμεσα στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες παίρνουν ὅσο περνᾶ ὁ καιρὸς μιὰ τέτοια ἔκταση, ποὺ γίνεται ὅλο καὶ πιὸ δύσκολο στὸν ἀμερικάνικο ἰμπεριαλισμὸ νὰ ἐπιβάλλει τὸν νόμο του μέσα σ' αὐτὴ τὴν ζούγκλα: Ἡ καθυστέρηση ποὺ παρατηρήθηκε γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῶν συμφωνιῶν τῆς Βόννης καὶ τῆς Συνθήκης τοῦ Παρισιοῦ παρὰ τὶς ἀμερικάνικες πιέσεις, ἀποτελεῖ ἕνα παράδειγμα ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα. Ἡ Σοβιετικὴ διπλωματία ποὺ χειρίζεται ἄριστα τὴν διαλεχτικὴ τῶν ἀντιθέσεων, ἐπωφελεῖται ὅσο εἶναι δυνατὸν ἀπ' τὶς ἀντιθέσεις τῶν καπιταλιστῶν.

Ἡ Ε. Σ. Σ. Δ. π. χ. ἀναπτύσσει τὸ ἐμπόριό της, μὲ τὴν καπιταλιστικὴ Ἀγγλία. Ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη ἀνάμεσα σὲ Κράτη μὲ διαφορετικὰ κοινωνικὰ καθεστῶτα θὰ εἶναι τὸ προϊὸν μιᾶς πάλης, ὅπου οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ἂν καὶ δευτερεύουσες σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίφαση καπιταλισμὸς—σοσιαλισμός, θὰ παίξουν ἕνα ρόλο σημαντικό.

Βλέπουμε λοιπὸν ὡς ποιὸ σημεῖο εἶναι ἀναγκαῖο, ὅταν μελετοῦμε ἕνα προτσές, νὰ τὸ παρακολουθοῦμε σ' ὅλη του τὴν ἐξέλιξη καὶ νὰ μὴ σταματᾶμε σὲ μιὰ στιγμιαία του ὄψη. Μιὰ ὁποιαδήποτε δευτερεύουσα ἀντίφαση, ποὺ γεννιέται σήμερα, θὰ εἶναι πραγματικὰ αὔριο ἡ βασικὴ ἀντίφαση. Αὐτὴ ἡ μέθοδος ἀνάλυσης, ὅπως τὴν ἐφαρμόζουμε στὴν σημερινὴ Γαλλία, μᾶς παρουσιάζει ἕνα πολὺ περίπλοκο σύνολο ἀντιθέσεων: Ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ προλεταριᾶτο καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη· ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν μικροαστικὴ τάξη (τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου) καὶ τὴν μεγαλοαστικὴ τάξη. Ἀντίθεση ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἀνταγωνιζόμενες ὁμάδες τῆς ἀστικῆς τάξης κλπ. Ἀλλὰ ἔξω ἀπ' αὐτές, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας ὑπάρχουν ἐπίσης ἀντιθέσεις στὶς σχέσεις μὲ τὸ ἐξωτερικὸ ἀνάμεσα στὸν γαλλικὸ ἰμπεριαλισμὸ καὶ τοὺς ἀποικιακοὺς λαούς· ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸ γαλλικὸ ἰμπεριαλισμὸ καὶ τοὺς ἄλλους ἰμπεριαλισμοὺς καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα τὸν ἀμερικάνι-

κο καὶ τὸν γερμανικὸ ἰμπεριαλισμὸ ποὺ ξαναγεννιέται τελευταῖα κ.λ.π. Καὶ φυσικὰ ὑπάρχει ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸν γαλλικὸ ἰμπεριαλισμὸ καὶ τὸν σοσιαλισμό. Μποροῦμε ὅμως ὅλες αὐτὲς τὶς ἀντιφάσεις νὰ τὶς τοποθετήσουμε στὸ ἴδιο πλᾶνο ; Ὄχι φυσικά. Ἂν παρατηρήσουμε τὴν σύγχρονη γαλλικὴ κοινωνία σὰν ἕνα σύνολο, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ βασικὴ ἀντίφαση της εἶναι ἡ ἀντίθεση καὶ ἡ πάλη ἀνάμεσα στὸ προλεταριᾶτο καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη, μιὰ ἀντίθεση ποὺ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ θριάμβου τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης([1]), διαπερνάει τὴν ἱστορία τῆς Γαλλίας σὰν μιὰ κόκκινη κλωστή, καὶ ποὺ ἡ τελικὴ ἔκβασή της, θὰ εἶναι ἀποφασιστικὴ γιὰ τὸ μέλλον τῆς χώρας καὶ θὰ εἶναι ὁ πλήρης θρίαμβος τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀλλὰ ἡ καπιταλιστικὴ ἀστικὴ τάξη γιὰ νὰ ἐπιζήσει, ἐπικαλέστηκε τὴν προστασία τοῦ ἀμερικάνικου ἰμπεριαλισμοῦ.

Ἔτσι ὅμως πρόδωσε τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Ἡ ταξικὴ λοιπὸν πολιτική της τὴν φέρνει ἀντιμέτωπη ὄχι μόνο μὲ τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριᾶτο ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς ἄλλες τάξεις τοῦ ἔθνους, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες περιλαμβάνεται καὶ τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς ἀστικῆς τάξης ποὺ δὲν ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὰ κέρδη τῆς ἐπικυριαρχίας τῶν Ἀμερικανῶν.

Συμπέρασμα : Μιὰ βασικὴ ἀντίφαση γεννάει, ὅπως δεῖξαμε πιὸ πάνω, μιὰ δευτερεύουσα. Αὐτὴ τώρα ἡ δευτερεύουσα ἀντίφαση, στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῶν γεγονότων, ἀναπτύσεται καὶ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, παίρνει μιὰ τέτεια σημασία ὥστε γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα, γίνεται ἡ κύρια, ἡ βασικὴ ἀντίφαση (ἀμερικάνικος ἰμπεριαλισμὸς καὶ ἀντεθνικὴ ἀστικὴ τάξη ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ ὁλόκληρο τὸ Ἔθνος μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν ἐργατικὴ τάξη, ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ πρωταρχικὸ λοιπὸν καθῆκον τῶν κομμουνιστῶν, τῆς πρωτοπορείας δηλαδὴ τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ τοῦ ἔ-

1. Καὶ κάτω ἀπ' τὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς, ἡ πάλη ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη ὑπῆρχε φυσικά, ἀλλὰ τότε ἀποτελοῦσε μιὰ δευτερεύουσα ἀντίφαση.

θνους, είναι νά λύσουν αυτή τήν αντίφαση μπαίνοντας επικεφαλής ενός ενιαίου εθνικού μετώπου γιά τήν εθνική ανεξαρτησία.

Είναι φυσικά φανερό ότι κανένα επαναστατικό κόμμα μέ ελλειπή θεωρητικό εξοπλισμό, δέν θά μπορούσε νά κατανοήσει καί νά προβλέψει τήν αμοιβαία αυτή κίνηση τών αντιφάσεων. Θά έρυμουλκείτο άπλώς άπ' τά γεγονότα.

IV. ΒΑΣΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ

Λέγοντας μελέτη τοῦ ειδικοῦ χαρακτῆρα τῶν ἀντιφάσεων πού βρίσκονται σέ κίνηση, δέν ἐννοοῦμε μόνο τό νά διακρίνουμε, νά ξεχωρίζουμε, κάθε φορά, τή βασική ἀντίφαση ἀπό τίς δευτερεύουσες ἀντιφάσεις, ἀλλ' ἀκόμα νά κάνουμε καί τόν συσχετισμό ἀπό ἄποψη σημασίας στήν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῶν δυό μορφῶν, τῶν δυό ὄψεων κάθε ἀντίφασης. Γιατί πραγματικά κάθε ἀντίφαση παρουσιάζεται ἀναγκαστικά μέ δυό μορφές, μέ δυό ἀπόψεις πού ἡ ἀντίθεσή τους χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τό προτσές πού ἐξετάζουμε. Αὐτές λοιπόν οἱ δυό μορφές τῆς ἀντίφασης—ἤ ἐάν θέλετε αὐτοί οἱ δυό πόλοι—δέν στέκουν στό ἴδιο ἐπίπεδο. Ἔστω μιά ἀντίφαση : Α ἀντίθετο, ἤ ἐνάντια στό Β, Β ἀντίθετο ἤ ἐνάντια στό Α. Ἐάν τό Α καί τό Β ἦσαν δυό δυνάμεις ἀπόλυτα καί συνεχῶς ἰσοδύναμες, τότε δέν θά εἴχαμε κανένα ἀποτέλεσμα καμμιά μεταβολή. Γιατί οἱ δυό δυνάμεις θά ἰσορροποῦσαν ἀπεριόριστα καί τότε θά σταματοῦσε κάθε κίνηση. Σέ κάθε λοιπόν ἀντίφαση, μιά ἀπό τίς δυό δυνάμεις, ἡ μιά ὄψη ὑπερτερεῖ καί ἐπιβάλλεται πάνω στήν ἄλλη, ἔστω καί μέ λίγη ὑπεροχή καί αὐτό εἶναι ἐκεῖνο πού κάνει τήν ἀντίφαση νά ὑπάρχει καί νά ἐξελίσσεται.

Αὐτή τήν μορφή, αὐτή τήν ὄψη τῆς ἀντίφασης, πού σέ μιά δοσμένη στιγμή, ὑπερτερεῖ, παίζει τόν πρωταρχικό ρόλο καί μέ τήν ὑπεροχή της παρασύρει σέ κίνηση τό ζεῦγος τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων καί κάνει τήν ἀντίφαση νά ἐξελίσσεται, τήν ὀνομάζουμε βασική ἄποψη τῆς ἀντίφασης.

Ἡ ἄλλη ἄποψη εἶναι ἡ δευτερεύουσα ἄποψη. Ἀλλά ὅπως ἡ βασική ἀντίφαση ἔτσι καί οἱ δευτερεύουσες ἀντιφάσεις, μποροῦν νά

ἀλλάξουν θέση—περίπτωση ὅπου μιὰ ὡρισμένη δευτερεύουσα ἀντίφαση περνάει στὴ πρώτη γραμμὴ—ἔτσι καὶ οἱ θέσεις τῆς βασικῆς ἄποψης καὶ τῆς δευτερεύουσας ἄποψης μιᾶς ἀντίφασης εἶναι μεταβλητές, ἀλλάζουν ἀμοιβαία. Κάτω ἀπὸ ὡρισμένες συνθῆκες ἡ βασικὴ ἄποψη μεταβάλλεται σὲ δευτερεύουσα, ἔρχεται σὲ δεύτερο πλᾶνο καὶ ἡ δευτερεύουσα ἄποψη σὲ πρωτεύουσα, ἔρχεται σὲ πρῶτο πλᾶνο.

Τὸ νερό, (γι' αὐτὸ μιλήσαμε στὸ Α' μέρος IV κεφάλαιο) ἀποτελεῖ τὸ ἐπίκεντρο μιᾶς ἀντίφασης ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις συνοχῆς, ποὺ τείνουν νὰ συγκεντρώσουν τὰ μόριά του, καὶ στὶς δυνάμεις διασπορᾶς ποὺ τείνουν νὰ τὰ ἀπομακρύνουν. Στὴ στερεὰ κατάσταση τοῦ νεροῦ, ἡ βασική, ἡ ὑπερέχουσα μορφὴ (ἄποψη) τῆς ἀντίφασης εἶναι ἡ δύναμη συνοχῆς, ποὺ τείνει νὰ συγκεντρώσει τὰ μόρια. Ἐνῶ στὴν ἀέρια κατάστασή του, βασικὴ ἄποψη τῆς ἀντίφασης εἶναι ἡ δύναμη τῆς διασπορᾶς.

Ὅσο γιὰ τὴ ρευστὴ κατάσταση τοῦ νεροῦ, αὐτὴ εἶναι μιὰκατάσταση ἀσταθοῦς ἰσορροπίας ἀνάμεσα στὶς δυὸ αὐτὲς δυνάμεις.

Στὴ Γαλλία τὴν ἐποχὴ τῆς Φεουδαρχίας ἡ βασική, ἡ ἐπικρατοῦσα μορφὴ (ἄποψη) τῆς ἀντίφασης ἀνάμεσα στὸ φεουδαλισμὸ καὶ τὸν καπιταλισμό, ἦταν ἡ μορφὴ τοῦ «φεουδαλισμοῦ».

Ἀλλὰ ἡ καπιταλιστικὴ ἀστικὴ τάξη ποὺ ἀναπτυσσόταν μὲ γοργοὺς ρυθμούς, μὲ τὴ συνεχῆ πάλη της ἐνάντια στὶς παληὲς παραγωγικὲς σχέσεις, ἐπέβαλλε σιγὰ-σιγά, τὴν ὑπεροχὴ τῶν νέων παραγωγικῶν σχέσεων, τῶν καπιταλιστικῶν καὶ ἔδωσε τὴ δική της ἔκφραση στὴν ἀντίφαση. Ἡ καπιταλιστικὴ ἔκφραση τῆς κοινωνίας ποὺ ἀρχικὰ ἦταν ἡ δευτερεύουσα μορφὴ τῆς ἀντίφασης γίνεται ἔτσι ἡ βασικὴ ἔκφρασή της, ἡ κύρια μορφή.

Πρέπει νὰ κάνουμε ἐδῶ μιὰ παρατήρηση πολὺ σημαντική: Διαπιστώνουμε ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμή, ποὺ οἱ δυὸ ἀπόψεις τῆς ἀντίφασης ἀλλάζουν ἀμοιβαία θέσεις, ξεπετάγεται ἀμέσως μιὰ νέα ποιότητα, παρουσιάζεται δηλαδὴ ποιοτικὴ ἀλλαγή·εἶναι ἀκριβῶς ἡ στιγμὴ ποὺ ἡ βασικὴ ἀντίθεση γίνεται δευτερεύουσα καὶ ἡ δευτερεύουσα βασική. Ταυτόχρονα διασπᾶται ὁ παληὸς δεσμός, ποὺ ἔδενε τὶς ἀντιθέσεις σὲ μιὰν ἑνότητα καὶ ἐμφανίζεται μιὰ νέα ἑνότητα.

Ὥστε τὸ νὰ καθορίζουμε κάθε φορὰ τὴ βασικὴ ἄποψη, τὴ

βασική μορφή τής άντίφασης, είναι ούσιαστικό καθήκον,άφοΰ αύτή ή άποψη καθορίζει τήν ύφή τής άντίφασης καί άποτελεΐ τήν κινητήρια δύναμή της. Ή άνεύρεση λοιπόν τής προέχουσας, τής κύριας μορφής, τής βασικής άντίφασης, είναι τό σημαντικώτερο σημείο, τό πιό άποφασιστικό, στήν πρακτική έφαρμογή τής διαλεχτικής άνάλυσης. Αύτό δέν σημαίνει ότι ή δευτερεύουσα άποψη δέν παρουσιάζει κανένα ένδιαφέρον. Άς πάρουμε γιά παράδειγμα τήν πάλη άνάμεσα στό παληό καί τό καινούργιο : κατά τή γέννησή του τό καινούργιο είναι άκόμα πολύ άδύνατο, καί φυσικά άποτελεΐ τή δευτερεύουσα άποψη τής άντίφασης. Έπειδή όμως είναι τό καινούργιο καί έχει μέ τό μέρος του τό μέλλον, θά γίνει μέ τόν καιρό ή βασική άποψη καί ή μελλοντική επικράτησή του θά έχει σάν άποτέλεσμα μιά ποιοτική άλλαγή.

Όταν στά έπόμενα κεφάλαια, θά πραγματευτοΰμε τόν ίστορικό ύλισμό, θά ίδοΰμε μέ ποιό τρόπο ή παραγωγή άναπτύσσεται πάντα στή βάση μιάς θεμελιακής άντίφασης, δηλαδή τής άντίθεσης άνάμεσα στίς παραγωγικές σχέσεις καί στό χαραχτήρα τών παραγωγικών δυνάμεων καί μέ ποιό τρόπο ή βασική άποψη αύτής τής άντίφασης είναι άλλοτε οί παραγωγικές δυνάμεις, καί άλλοτε οί παραγωγικές σχέσεις.

Άλλο παράδειγμα : Ή πρακτική καί ή θεωρία τής κοινωνικής έπανάστασης άποτελοΰν μιά ένότητα άντιθέσεων, γιατί κάθε μιά έπιδρά πάνω στήν άλλη. Ή μορφή, ή άποψη πού καθορίζει αύτήν τήν άντίθεση, άν θελήσουμε νά παρατηρήσουμε τή διαδικασία τής λειτουργίας της, γιά μιά μακρυνή χρονική περίοδο, είναι ή πράξη· ή άνθρώπινη πρακτική, δηλαδή οί άγώνες τοΰ προλεταριάτου, χωρίς τούς όποίους δέν θά συγκροτεΐτο ούτε θά άναπτυσσόταν ό Μαρξισμός. Έρχεται όμως κάποια ώρισμένη στιγμή, πού ή δευτερεύουσα άποψη γίνεται βασική· ή θεωρία δηλαδή άναλαμβάνει τόν πρώτο,τόν άποφασιστικό ρόλο. Στά 1917 π.χ. έάν τό μπολσεβίκικο κόμμα δέν είχε κάνει τήν άναγκαία θεωρητική προπαρασκευή, έάν δέν είχε έκτιμήσει θεωρητικά σωστά τίς άντικειμενικές συνθήκες στήν τσαρική Ρωσσία, δέν θά μποροΰσε νά προβάλει τά κατάλληλα συνθήματα γι' αύτή τή κατάσταση· δέν θά μποροΰσε νά κινητοποιήσει τίς μάζες καί νά τίς

ὀργανώσει γιὰ τὴ νικηφόρο ἔφοδο· καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος στὴ Ρωσσία θὰ εἶχε πληγεῖ γιὰ πολὺ καιρό. Ἔτσι ὄχι μόνο δὲν πρέπει νὰ περιφρονεῖται ἢ νὰ παραμερίζεται ἡ θεωρία, ἀλλά, κάτω ἀπὸ ὡρισμένους ὅρους μεταβάλλεται σὲ βασικὴ ἄποψη, δηλαδὴ σὲ δύναμη καθοριστική.

Ὅταν μαζὺ μὲ τὸ Λένιν λέμε: «Χωρὶς ἐπαναστατικὴ θεωρία δὲν ὑπάρχει ἐπαναστατικὸ κίνημα» σημαίνει πὼς πιστεύουμε ὅτι ἡ δημιουργία καὶ ἡ διάδοση τῆς ἐπαναστατικῆς θεωρίας διαδραματίζουν τὸν ἀποφασιστικό, τὸ βασικὸ ρόλο στὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ὅταν χρειαστοῦμε νὰ κάνουμε κάτι καὶ δὲν ἔχουμε, γι' αὐτὸ τὸ σκοπό, οὔτε κἂν προσανατολισθεῖ, δὲν ἔχουμε οὔτε μέθοδο οὔτε σχέδιο, οὔτε τουλάχιστον μερικὲς σίγουρες ὁδηγίες, τότε μόνο μποροῦμε νὰ καταλάβουμε πόσο ἀναγκαῖος εἶναι ὁ προσανατολισμὸς καὶ πόσο οὐσιώδης καὶ τί σημασία ἔχει ἡ ἐπεξεργασία ἑνὸς σχεδίου, μιᾶς μεθόδου ἢ μερικῶν ὁδηγιῶν (1).

Ὁ ἀντικειμενικὸς καὶ ὁ ὑποκειμενικὸς παράγων βρίσκονται σὲ διαρκῆ ἀλληλεπίδραση καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπιβάλλεται, σὲ κάθε στιγμή, νὰ συσχετίζουμε ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὴ σημασία τους.

«Αὐτὲς οἱ θέσεις ἔρχονται ἄραγε σὲ διαφωνία μὲ τὸν ὑλισμό ; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ δίνουμε τὴν προτεραιότητα στὴν ὕλη, ἀπὸ τὴ στιγμή, ποὺ παραδεχόμαστε ὅτι, στὴν γενικὴ πορεία τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, ἡ ὑλικὴ ἀρχὴ εἶναι αὐτὴ ποὺ καθορίζει τὴ πνευματικὴ ἀρχή, ὅτι τὸ κοινωνικὸ ε ἶ ν α ι καθορίζει τὴ κοινωνικὴ συνείδηση, δὲν διαφωνοῦμε μὲ τὸν ὑλισμό. Ἐμεῖς ὅμως ἀναγνωρίζουμε ταυτόχρονα, ὅπως καὶ πρέπει, τὴν ἀντεπίδραση τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ πάνω στὴν ὑλικὴ ἀρχή, τὴν

---

1. Μάο - Τσὲ - Τούγκ : «Σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίφαση».

ἀντεπίδραση τῆς συνείδησης τῆς κοινωνίας πάνω στὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα» (1).

Καὶ ὁ Μάο-Τσὲ-Τοὺγκ παρατηρεῖ, ὅτι μόνο μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ὁ διαλεκτικὸς ὑλισμὸς μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι ἐξασφαλίζει τὴν ὁριστικὴ ὑπεροχὴ πάνω στὸ μηχανιστικὸ ὑλισμό, ποὺ εἶναι οὐσιαστικὰ μεταφυσικός, ἀφοῦ γι' αὐτόν, τὸ βασικὸ στοιχεῖο μένει βασικὸ καὶ τὸ δευτερεῦον στοιχεῖο μένει δευτερεῦον, σ' ὁποιεσδήποτε συνθῆκες.

V. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΦΑΣΗ Ο ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΝ ΠΡΟΥΝΤΟΝΙΣΜΟ*.

Διαλεκτικὴ εἶναι κυρίως ἡ μελέτη τῆς ἀντίφασης μέσα στὴν ἴδια τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων. (2).

Ὁ Λένιν ἐπιμένει στὴ μεγάλη σπουδαιότητα αὐτοῦ τοῦ τετάρτου νόμου τῆς διαλεκτικῆς καὶ τὸν θεωρεῖ σὰν τὸν πυρῆνα της.

Ἡ ἀδυναμία μας στὸ νὰ κατανοήσουμε αὐτὸ τὸ νόμο ἀποτελεῖ καίριο πλῆγμα ἐνάντια στὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα. Ὁ Προυντὸν ἀποτελεῖ, σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, τὸ πιὸ γνωστὸ καὶ τὸ πιὸ ζωντανὸ παράδειγμα. Στὸ Μανιφέστο τοῦ κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ὁ Μάρξ κατατάσσει τὸν Προυντὸν στὴν κατηγορία τοῦ συντηρητικοῦ καὶ τὶς ἀπόψεις του στὸν ἀστικὸ σοσιαλισμό.

Οἱ ἀστοὶ σοσιαλιστὲς θέλουν νὰ ἐπικρατήσουν σύγχρονες συνθῆκες στὴν κοινωνία χωρὶς ὅμως τοὺς ἀγῶνες καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ μοιραῖα ἀκολουθοῦν τὴ δημιουργία αὐτῶν τῶν συνθηκῶν. Θέλουν σύγχρονη τὴν κοινωνία ἀλλὰ ἀπαλλαγμέ-

---

1. Μάο-Τσὲ-Τούνγκ : «Σχετικὰ μὲ τὴν Ἀντίφαση».
2. Λένιν · Φιλοσοφικὰ Τετράδια.

* Βλέπε : Π ρ ο υ ν τ ό ν, Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ - Γιουντίν.

νη ἀπὸ τα επαναστατικὰ καὶ διαλυτικὰ στοιχεῖα. Θέλουν τὴν ἀστικὴ τάξη χωρὶς προλεταριάτο (1).

Ὁ Προυντὸν πιστεύει πραγματικὰ ὅτι ἡ ἑνότητα τῶν ἀντιθέτων παρουσιάζεται μὲ μιὰ καλὴ ὄψη καὶ μὲ μιὰ κακή. Θέλει νὰ ἐξαλείψουμε τὴν κακὴ καὶ νὰ διαφυλάξουμε τὴν καλή. Αὐτὸ ὅμως σημαίνει ἄρνηση τοῦ ἐσωτερικοῦ χαραχτῆρα τῆς ἀντίφασης. Ἡ ἀντίφαση : ἀστικὴ τάξη—προλεταριᾶτο, ἀποτελεῖ μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα καὶ τὸ βασικὸ συστατικὸ στοιχεῖο τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Ἡ καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαφανισθεῖ παρὰ μαζὺ μ' αὐτὴ τὴν ἀντίφαση, μὲ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ συμφιλίωση ταξικῶν συμφερόντων βασικὰ ἀντίθετων εἶναι μιὰ οὐτοπία.

Ὁ Μάρξ χαραχτηρίζει μ' αὐτὰ τὰ λόγια τὸν Προυντόν :

> «Θέλει τὴν ἐξύψωση τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐπιστήμης τόσο πάνω ἀπὸ τοὺς ἀστοὺς ὅσο καὶ τοὺς προλετάριους... Εἶναι ἕνας μικροαστὸς ποὺ ταλαντεύεται συνεχῶς ἀνάμεσα στὸ κεφάλαιο καὶ τὴν ἐργασία» (2).

Αὐτὴ ἡ ἄγνοια τῆς διαλεχτικῆς ὁδηγεῖ τὸν Προυντὸν στὸ ρεφορμισμό, στὴν ἄρνηση τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης, δηλαδὴ τῆς ταξικῆς πάλης. Μόνο ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς τῶν Μάρξ-Ἔγκελς-Λένιν εἶναι ὁ σωστός, ὁ ἐπαναστατικὸς σοσιαλισμός, γιατὶ προβάλλει στὴ πρώτη γραμμὴ τὴν πάλη τῶν ἀντιθέτων, σὰν νόμο βασικὸ τῆς πραγματικότητας. Γι' αὐτὸ κατευθύνει τὴ μάχη, χωρὶς οἶκτο καὶ σὲ ὅλα τὰ πεδία τοῦ ἀγῶνα, τόσο ἐνάντια στὸ «ἀντίθετο» τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου, τὴν ἀνταγωνίστριά του ἀντιδραστικὴ ἀστικὴ τάξη ὅσο καὶ ἐνάντια στὴν ἡγεσία τῆς σοσιαλδημοκρατίας, πού, ἀρνούμενη τὴ διαλεχτική, προσπαθεῖ μὲ ὅλα τὰ μέσα νὰ σκεπάσει τὶς ἀντιθέσεις μὲ τὸν ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νὰ ἀκινητοποιήσει καὶ νὰ ἀφοπλίσει τὸ προλεταριάτο τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ μάχη βρίσκεται στὴν πλέρια ἀνάπτυξή της.

---

1. **Μάρξ : Μανιφέστο τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος.**
2. **Μάρξ : Ἀθλιότητα τῆς φιλοσοφίας.**

Ἀλλὰ ἡ διαλεχτικὴ δὲν μᾶς βοηθάει μόνο νὰ κατανοήσουμε καλύτερα καὶ νὰ ὠθήσουμε ὡς τὸ τέλος τὴ βασικὴ ἀντίφαση (προλετάριάτο ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη) ποὺ γεννάει τὴν ταξικὴ πάλη, μιὰ πάλη ποὺ θὰ γεννήσει τὸ σοσιαλισμό, ἀλλὰ ἐπίσης δίνει στὸ προλεταριάτο καὶ τὰ μέσα νὰ διαπιστώσει ποιὲς τεράστιες δυνάμεις μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει μὲ τὴ συμμαχία ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη, τῶν ἄλλων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἴδια ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀντιδραστικῆς πολιτικῆς τῆς ἀστικῆς τάξης, ξεσηκώνει τὴν ἀντίθεση σ' αὐτήν, μιὰ ἀντίθεση ὁλοένα αὐξανόμενη τῆς ἐργαζόμενης ἀγροτιᾶς, τῶν μεσαίων τάξεων, τῶν διανοουμένων, κ.λ.π....

Ὅλες οἱ ἀντιφάσεις δὲν φαίνονται μὲ τὴν πρώτη ματιά, γι' αὐτὸ ὁ διαλεχτικὸς πηγαίνει πάντα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια στὸ βάθος τῆς πραγματικότητας καὶ προφυλάγεται ἀπὸ βιαστικὰ συμπεράσματα ποὺ μπορεῖ νὰ ματαιώσουν τὸ κίνημα μὲ τὸ νὰ τείνουν νὰ τὸ ἐπιταχύνουν πρὶν τῆς ὥρας του.

Μιὰ παρατήρηση: Ἀπὸ τὴν ἀναγκαία διερεύνηση τῶν ἀντιφάσεων, δὲν πρόκειται νὰ ἀποκομίσουμε τίποτε τὸ θετικό, ἐὰν δὲν στηριχτοῦμε σὲ ξεκαθαρισμένες ἀντιλήψεις, ἐὰν δὲν ἀποφύγουμε τὴν σύγχυση τῶν ἰδεῶν. Δηλαδὴ δὲν πρέπει νὰ ἀναστατώνουμε τὰ πάντα μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐρευνοῦμε γιὰ τὴν ἑνότητα τῶν ἀντιθέσεων. Ἕνας συλλογισμὸς ποὺ περικλείνει μέσα του καὶ τὴν ἄρνησή του δὲν εἶναι διαλεχτικός. Εἶναι συλλογισμὸς συγκεχυμένος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΥΛΙΣΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Η ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗ γιὰ τὴν ὁποία κάναμε λόγο στὰ προηγούμενα κεφάλαια, δὲν ἔχει κανένα νόημα ἂν τὴν χωρίσουμε ἀπ' τὸν πραγματικὸκόσμο—τὴν φύση καὶ τὴν κοινωνία.'Απὸ τὸ πρῶτο μας κεφάλαιο εἴπαμε ὅτι ἡ διαλεχτικὴ βρίσκεται μέσα στὴν ἴδια τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα.'Εὰν ἡ ἀνθρώπινη σκέψη εἶναι διαλεχτικὴ αὐτὸ συμβαίνει γιατὶ καὶ ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα εἶναι διαλεχτικὴ προτοῦ ἀκόμα ὑπάρξει σκέψη (1). Ἡ διαλεχτική, εἶναι ἡ διαλεχτικὴ τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο τοῦ Μαρξισμοῦ - Λενινισμοῦ εἶναι ὑλιστικὴ καὶ ἡ μέθοδός του διαλεχτική. Αὐτὴ τὴν «ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο» θὰ ἐκθέσουμε τώρα.

I. ΟΙ ΔΥΟ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΥΛΙΣΜΟΣ»

Ὀφείλουμε, πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ προφυλάξουμε ἀπὸ μιὰ σοβαρὴ σύγχυση τὴ μαρξιστικὴ θεωρία. Λέγοντας ὅτι εἶναι ὑλιστική,

1. Μιὰ σκέψη ποὺ δὲν ἀντανακλᾶ τὶς ἀντιφάσεις ποὺ ὑπάρχουν στὰ ἴδια τὰ πράγματα, εἶναι ἕνα σόφισμα. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ μαρξισμοῦ συγχέουν ἐπίτηδες τὴν διαλεχτικὴ καὶ τὴν σοφιστική.

ὁμολογοῦμε κάτι ποὺ τῆς στοιχίζει. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμα τῆς ἐμφάνισής της, εἶναι ἀμέτρητες οἱ συκοφαντικὲς ἐπιθέσεις τῶν ταξικῶν ἀντιπάλων τοῦ μαρξισμοῦ.

Ἄλλωστε, τὶς ἴδιες ἐπιθέσεις καὶ τὶς ἴδιες συκοφαντίες ὑπέστησαν, ἀκόμα ἀπ' τὴν ἀρχαιότητα, ὅλες οἱ ὑλιστικὲς θεωρίες. Αὐτὲς οἱ συκοφαντικὲς ἐπιθέσεις στὴν οὐσία τους συνίστανται ὅλες σὲ μιὰ χονδροειδῆ διαστρέβλωση τοῦ φιλοσοφικοῦ νοήματος τοῦ ὅρου «ὑλισμός», καὶ στὴν ἀπόδοση σ' αὐτὸν ἑνὸς νοήματος «ἠθικοῦ».

Ἔτσι ὁ «ὑλισμός» ὑπῆρξε, καὶ θεωρεῖται ἀκόμα ἡ ἀνηθικότητα, ἡ ἀχαλίνωτη δίψα τῶν ἡδονῶν, ὁ περιορισμὸς τοῦ ὁρίζοντα τοῦ ἀνθρώπου μόνο στὶς ὑλικὲς ἀνάγκες του. Ἡ συκοφαντία, ὅπως εἴπαμε, δὲν εἶναι καινούργια. Χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐπικούρου (*) ποὺ ἐκήρυττε τὸ δικαίωμα τῶν ἀνθρώπων πάνω στὴν εὐτυχία καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ ἱκανοποιοῦν τὶς οὐσιαστικὲς ἀνάγκες τους σύμφωνα μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση τους. Ἡ παράδοση τοῦ κλήρου καὶ σὲ συνέχεια ἡ πανεπιστημιακὴ παράδοση, παραμόρφωσε συνειδητὰ τὴν ἐπικούρεια φιλοσοφία στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, σὲ τέτοιο σημεῖο ὥστε μὲ τὸν ὅρο ὑλιστὲς νὰ ἐννοοῦν τὰ «χοιρίδια τῆς ἀγέλης τοῦ Ἐπίκουρου».

Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ἄλλη: ἂν θέλουν νὰ συλλάβουν τὸ νόημα αὐτῆς τῆς λέξης, σ' ὅλο του τὸ βάθος, δὲν θὰ πρέπει νὰ τὸ ἀναζητήσουν στὸν Gabriel Peri, στὸν G. Politzer, στὸν Pierre Timbaud ἢ στὸν Beloyanis, οὔτε στοὺς κόλπους τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου, ἀλλὰ στὴν ἴδια τὴν ἀστικὴ τάξη, στὴν τάξη τῶν ἐκμεταλλευτῶν, ποὺ συσσωρεύει ἀμέτρητα πλούτη, χάρη στὴν ἐξαθλίωση τῶν ἐκμεταλλευομένων. Ὁ Ἔνγκελς μὲ ἕνα ἔξοχο τρόπο, πέταξε πίσω στὰ μοῦτρα τῶν συκοφαντῶν, ὅλη τὴ λάσπη τῆς συκοφαντίας τους:

«Τὸ γεγονὸς εἶναι πὼς ἐδῶ ὁ Στάρκε χάνει, ἂν καὶ

---

*. Βλέπε: Ἐπίκουρος, Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ—Γιουντίν, Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη. (Σημ. Μεταφρ.).

ἀσυνείδητα, ἴσως μιὰ ἀσυγχώρητη παραχώρηση στὸν προκατειλημμένο Φιλισταῖο ἀπέναντι στὴ λέξη ὑλισμός, ποὺ ἔχει τὴ καταγωγή της στὴν μακραίωνη συκοφαντία τῶν παπάδων. Μὲ τὸν ὑλισμό, ὁ Φιλισταῖος, ἐννοεῖ τὴν λαιμαργία, τὴν κραιπάλη, τὶς ἡδονὲς τῶν αἰσθήσεων, τὴν ἐπιδεικτικὴ ζωή, τὸ ἀκόρεστο πάθος, τὴ φιλαργυρία, τὴν πλεονεξία, τὸ κυνῆγι τοῦ κέρδους καὶ τὶς κερδοσκοπίες τοῦ χρηματιστηρίου, μὲ λίγα λόγια ὅλα τὰ βρωμερὰ ἐλαττώματα στὰ ὁποῖα παραδίνεται ὁ ἴδιος στὰ κρυφά[1].

Τὸ νόημα ὅμως, τὸ ἀκριβὲς δηλαδὴ περιεχόμενο τῆς λέξης ὑλισμός, εἶναι φιλοσοφικό. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ὁ ὑλισμὸς εἶναι μιὰ συνοπτικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο· εἶναι ἕνας ὡρισμένος τρόπος γιὰ νὰ κατανοοῦμε καὶ νὰ ἑρμηνεύουμε, ξεκινῶντας ἀπ' ὁρισμένες ἀρχές, τὰ φαινόμενα τῆς φύσης καὶ κατ' ἐπέκταση τὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Αὐτὴ «ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο», μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ σὲ κάθε περίσταση καὶ ἀποτελεῖ τὴ βάση ὅλων τῶν ἐπιστημῶν, ἀπ' τὶς ὁποῖες διαμορφώνει μιὰ γενικὴ ἀντίληψη, μιὰ γενικὴ ἑρμηνεία τοῦ κόσμου. Ἐνῶ παράλληλα προσφέρει μιὰ στέρεη βάση στις ἐπιστημονικὲς ἐργασίες ὅλων τῶν εἰδῶν, προσφέροντας σ' αὐτές, αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε θεωρία.

Ποιὰ ὅμως σὲ γενικὲς γραμμές, εἶναι ἡ βάση τῆς ὑλιστικῆς θεωρίας; Αὐτὸ τὸ θέμα θὰ πραγματευτοῦμε τώρα.

II. ΥΛΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑ

Πρὶν ἀπ' ὅλα πρέπει νὰ καθορίσουμε τί ἐννοοῦμε λέγοντας «ὕλη» (matière), ἀπ' τὴν ὁποία παράγεται καὶ ὁ ὅρος «ὑλισμὸς» (materialisme).

Ὁ κόσμος, δηλαδὴ ἡ φύση καὶ ἡ κοινωνία, μᾶς παρουσιάζεται μὲ ἄπειρες μορφές, μὲ μιὰ ἄπειρη ποικιλία ἀπόψεων. Ὅμως

---

1. Ἔνγκελς: Λουδοβῖκος Φόϋερμπαχ.

δλες αὐτὲς οἱ μορφὲς καὶ οἱ ἀπόψεις τῶν διαφόρων φυσικῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν φαινομένων, ἔχουν μιὰ σπουδαία, κοινὴ ἰδιότητα, ἕνα κοινὸ χαραχτηριστικό, ποὺ μποροῦμε νὰ τὸ συλλάβουμε χωρὶς προκαταρκτικὲς ἐπιστημονικὲς γνώσεις.

Ὅλοι μας ξέρουμε ὅτι ὑπάρχουν πράγματα ποὺ μποροῦμε νὰ τὰ δοῦμε, νὰ τὰ μετρήσουμε, νὰ τὰ ἀγγίξουμε. Ἐξ ἄλλου, ὑπάρχουν καὶ πράγματα ποὺ δὲν μποροῦμε οὔτε νὰ τὰ δοῦμε, οὔτε νὰ τὰ μετρήσωμε, οὔτε νὰ τὰ ἀγγίξουμε, ποὺ παρ' ὅλα ὅμως αὐτά, ὑπάρχουν ὅπως καὶ τὰ πρῶτα. Αὐτὰ εἶναι οἱ ἰδέες μας, τὰ αἰσθήματά μας, οἱ ἐπιθυμίες μας, οἱ ἀναμνήσεις μας, ποὺ ὅμως ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι ὑλικά, τὰ λέμε ἰδεατά, πνευματικά.

Ἔτσι, δηλαδὴ μὲ τρόπο ἐμπειρικό, χωρίζουμε ὅλα ὅσα ὑπάρχουν, σὲ δυὸ κατηγορίες : σὲ ὑλικὰ καὶ σὲ πνευματικά. Μποροῦμε ἐπίσης νὰ διατυπώσουμε διαφορετικὰ αὐτὴ τὴν κατάσταση· μ' ἕνα τρόπο, σὰν νὰ λέμε πιὸ διαλεχτικό· νὰ ποῦμε δηλαδὴ ὅτι ἡ πραγματικότητα παρουσιάζει μιὰ ὑλικὴ καὶ μιὰ ἰδεαλιστικὴ ἄποψη. Ὁ καθένας ἐπίσης μπορεῖ νὰ καταλάβει τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἔμπνευση, στὴν ἰδέα ποὺ ἔχει ὁ γλύπτης σχηματίσει γιὰ τὸ ἄγαλμα ποὺ πάει νὰ τοῦ δώσει μορφὴ καὶ στὸ ἴδιο τὸ τελειωμένο ἄγαλμα.

Ἀλλὰ καὶ ἕν' ἄλλο, τρίτο πρόσωπο δὲν θὰ μπορέσει ν' ἀποκτήσει μιὰ ἰδέα τοῦ ἀγάλματος ἐφ' ὅσον δὲν θὰ τὸ ἔχει δεῖ μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια.

Ὅμως οἱ ἰδέες μεταδίδονται διὰ μέσου τῆς γλώσσας. Ἐὰν λοιπὸν ὁ γλύπτης τοῦ ἐξηγήσει τί θέλει νὰ φτιάξει (τὴν προτομὴ π.χ. τοῦ Henri Martin) τότε αὐτὸ τὸ πρόσωπο θὰ μπορέσει νὰ σχηματίσει μιὰ ἰδέα τοῦ ἀγάλματος. Ἔτσι ὁ ὑλικὸς κόσμος ντουμπλάρεται κατὰ κάποιο τρόπο, ἐκφράζεται διὰ μέσου ἑνὸς ἄλλου κόσμου, τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν ἢ ὅπως λέμε, διὰ μέσου τῶν «παραστάσεών μας».

Στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἐπίσης δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συγχέουμε τὴν ὑλιστικὴ ἄποψη τῆς πραγματικότητας μὲ τὴν ἰδεαλιστική της ἔκφραση· Ὁ σοσιαλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς, ἡ κοινωνικὴ δηλαδὴ ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς, εἶναι μιὰ ἀναμφισβήτητη πραγματικότητα στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση. Ὅμως

ἡ ἰδέα ποὺ μπορεῖ νὰ σχηματίσει ἕνας ἐργαζόμενος, δίνοντας πίστη στὰ λεγόμενα τῶν «σοσιαλιστῶν», δὲν εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴν ἰδέα τοῦ κομμουνιστῆ ποὺ γνωρίζει τὶς ἀρχὲς ποὺ διέπουν τὴ σοσιαλιστικὴ ἰδιοκτησία.

Καὶ ἐδῶ, καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμα τὴν περίπτωση, ἔχουμε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μερικὲς «παραστάσεις» γι' αὐτήν. Αὐτὸ τὸ βασικὸ γεγονός, αὐτὴ ἡ διαφορά, δὲν ἔχει ἀσφαλῶς ξεφύγει ἀπὸ κείνους ποὺ — σὲ κάποιο στάδιο ἀνάπτυξης τῶν κοινωνιῶν, πρὶν δηλαδὴ ἀκόμα ἀναπτυχθοῦν οἱ ἐπιστῆμες ποὺ καταπιάστηκαν μ' αὐτὰ τὰ θέματα — μὲ μόνη τὴ δύναμη τῆς σκέψης τους ἐπεχείρησαν νὰ δώσουν μιὰ συνεπὴ καὶ ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς δομῆς τοῦ σύμπαντος.

Κάτω λοιπὸν ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες βρέθηκαν στὴν ἀνάγκη νὰ βάλουν, δίπλα στὴν ὕλη καὶ μιὰ ἄλλη ἀρχή : τὸ πνεῦμα. Αὐτὸς ὁ γενικὸς ὅρος, περικλείνει τὴν περιοχὴ ὅλων τῶν μὴ ὑλικῶν πραγμάτων. Περικλείνει δηλαδή, ἔξω ἀπὸ τὸ φαινόμενο τῆς σκέψης, ὅλα τὰ προϊόντα τῆς φαντασίας μας, τὰ φανταστικὰ ὄντα, σὰν ἐκεῖνα ποὺ ἔρχονται στὰ ὄνειρά μας. Ἔτσι διαμορφώθηκε ἡ πίστη στὰ πνεύματα, καὶ στὴν ὕπαρξη ἑνὸς κόσμου πνευμάτων, καὶ τέλος ἡ ἰδέα ἑνὸς ἀνώτερου πνεύματος, ποὺ οἱ θρησκεῖες ὀνομάζουν θεό.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν, ὅτι ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα ἔχει μιὰ τεράστια σημασία. Πρέπει νὰ μάθουμε νὰ βρίσκουμε τὴ διαφορὰ κάτω ἀπὸ ὁποιαδήποτε μορφὴ κι' ἂν παρουσιάζονται αὐτοὶ οἱ δύο ὅροι. Ἔτσι π.χ. τοὺς ξαναβρίσκουμε στὴ διάκριση ποὺ κάνουν οἱ θρησκεῖες ἀνάμεσα στὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχή. Πολλὲς φορὲς ἐπίσης, ἀντὶ νὰ χρησιμοποιοῦμε τὶς ἐκφράσεις «ὕλη» καὶ «πνεῦμα», μιλᾶμε γιὰ «εἶναι» καὶ γιὰ «σκέψη» ἢ ἀκόμα ἀντιπαρατάσσουμε τὶς ἔννοιες «φύση» καὶ «συνείδηση», γιὰ νὰ ὑποδηλώσουμε πάντοτε τὴν ἴδια διάκριση.

III. ΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ *

Όσα έκθέσαμε στά προηγούμενα κεφάλαια σέ τίποτε δέν έχουν ξεπερασθεί άπό τή σύγχρονη έξέλιξη τών έπιστημών. Τό νά διακρίνουμε τή διαφορά άνάμεσα στήν ύλική καί στήν πνευματική πραγματικότητα, άνάμεσα στήν ύλιστική καί ίδεαλιστική άντίληψη καί έρμηνείατής πραγματικότητας, είναι κάτι πολύ άναγκαίο γιά τήν σωστή φιλοσοφική κατάρτιση κάθε άνθρώπου, πού θέλει νά λέει ότι έχει συνείδηση τής άποστολής του, σάν 'Ανθρώπου. Πρέπει νά μάθει νά ξεχωρίζει τό ύλικό άπό τό πνευματικό, τήν ύλη άπό τήν ίδέα πού είναι δημιούργημα, προϊόν τής ύλης, όπως ό κοινωνικός άγωνιστής πρέπει νά ξεχωρίζει τίς έπιθυμίες του άπό τή δυνατότητα τής πραγματοποίησής τους. 'Αλλά καί οί φιλόσοφοι άκόμα δέν είδαν καθαρά, άπό τήν άρχή, ότι αύτές οί δύο βασικές έννοιες είναι οί πιό γενικές τής φιλοσοφίας. Μόνο σιγάσιγά, καί στήν πορεία τής άνάπτυξης τών άνθρωπίνων γνώσεων, άπόκτησαν συνείδηση αύτοῦ τοῦ προβλήματος. Ή τιμή άνήκει στό μεγάλο Γάλλο φιλόσοφο Ντεκάρτ (Descartes (1596—1650), πού πρώτος τίς ξεχώρισε καθαρά. Παρ' όλα αύτά όμως, άκόμα καί σήμερα ούτε ένας άπό τούς «άπό καθέδρας», τούς Πανεπιστημιακούς φιλοσόφους τών άστικών χωρών, μπόρεσε νά άντιληφθεί, σ' όλο της τό βάθος καί στήν άπλότητά της αύτή τή βασική διάκριση, ούτε καί τίς συνέπειές της. Έτσι είναι πιό καθυστερημένοι άπό τόν έργάτη άγωνιστή, πού έκπαιδεύτηκε στό σχολειό τοῦ μαρξισμοῦ.

Μόνο άπό τότε πού είδαμε καθαρά, ότι ό κόσμος σάν σύνολο έρμηνεύεται, σέ τελευταία άνάλυση, άπό τίς δυό αύτές άρχές καί μόνον, βρεθήκαμε άναπόφευχτα μπροστά στό βασικό πρόβλημα τής φιλοσοφίας. Μπορεῖ λοιπόν νά πεῖ κανείς ότι ή πλειονότητα τών «φιλοσόφων» τών άστικών Πανεπιστημίων δέν έχει

---

* Βλέπε: Βασικό πρόβλημα Φιλοσοφίας καί στό Φιλοσ. Λεξικό Ρόζενταλ-Γιουντίν.

ἀκόμα πλησιάσει καθαρὰ τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας. Ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ ὄχι μόνο ἀρνοῦνται νὰ τὸ ἐξετάσουν, ἀλλὰ καὶ φτάνουν ὡς τὸ σημεῖο νὰ ἀπαγορεύουν νὰ θέτουμε τοὐλάχιστον καθαρὰ αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἐμεῖς μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὅλη ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ μιὰ παρατεταμένη, μιὰ μακρόχρονη συζήτηση γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ βασικὸ πρόβλημα, ποὺ, ὅσο κι' ἂν εἶναι διατυπωμένο κατὰ διάφορους τρόπους, ξαναγυρίζει ὁλοένα στὰ ἴδια αὐτὰ ἐρωτήματα : Ὑπάρχουν, ναὶ ἢ ὄχι δυὸ ἀρχὲς — καὶ μόνο δύο — γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ κόσμου ; Ποιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ ἐξηγεῖ τὴν ἄλλη ;

Ποιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ εἶναι ἡ πιὸ βασική ; Ποιὰ εἶναι ἡ πρωταρχικὴ καὶ ποιὰ τὸ παράγωγό της ; Ποιὰ εἶναι ἡ αἰώνια καὶ ἡ ἄπειρη. καί, ἑπομένως, αὐτὴ ποὺ παράγει τὴν ἄλλη ;

Αὐτὸ εἶναι τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας. Σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα, μὲ ὁποιονδήποτε τρόπο κι' ἂν τὸ πλησιάσουμε, μόνο δυὸ εἶναι οἱ ἀπαντήσεις :

Ἤ, ἡ ὕ λ η (τὸ εἶναι, ἡ φύση) εἶναι τὸ πρωταρχικό, τὸ αἰώνιο, τὸ ἄπειρο, καὶ τὸ πνεῦμα (ἡ σκέψη, ἡ συνείδηση) εἶναι τὸ παράγωγό της.

Ἢ τὸ π ν ε ῦ μ α (ἡ συνείδηση) εἶναι τὸ αἰώνιο, τὸ ἄπειρο, τὸ πρωταρχικό, καὶ ἡ ὕλη (τὸ εἶναι, ἡ φύση), εἶναι τὸ παράγωγό του.

Ἡ πρώτη ἀπάντηση ἀποτελεῖ τὴ βάση τοῦ φιλοσοφικοῦ ὑλισμοῦ.

Ὅσο γιὰ τὴ δεύτερη, αὐτὴ θὰ τὴν βροῦμε, μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, σ' ὅλες τὶς θεωρίες τοῦ φιλοσοφικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Αὐτὲς οἱ δυὸ φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις — οἱ μόνες ἄλλωστε συνεπεῖς— εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετες.

IV. ΟΙ ΔΥΟ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ»

Πρὶν νὰ προχωρήσουμε, πρέπει νὰ προσέξουμε μιὰ παγίδα, ἔξυπνα στημένη ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ὑλισμοῦ, ποὺ δίνουν συ-

νειξητά στό καθαρά φιλοσοφικό περιεχόμενο τῆς ἔννοιας «ἰδεαλισμός» μιά σημασία «ἠθική».

Ἀπό ἠθική ἄποψη κρινόμενο ἕνα ἰδανικό ἀποτελεῖ ἕνα ὑψηλό σκοπό· ἕνα σκοπό εὐγενικό, γόνιμο, σέ ἀντίθεση μέ τίς στενές, τίς ἐγωϊστικές καί ταπεινές ἐπιδιώξεις τῶν ἀνθρώπων. Πολλές φορές χρησιμοποιοῦμε ὄχι κατάλληλα τόν ὅρο «ἰδεαλιστής» γιά νά ὑποδηλώσουμε τόν ἄνθρωπο πού ἀφιερώνεται σέ ὑψηλά ἰδανικά, πού θυσιάζεται γιά μιά ἰδέα, ἀνεξάρτητα ἄν εἶναι πραγματοποιήσιμη ἤ ὄχι. Οἱ ἐχθροί τοῦ ὑλισμοῦ θά ἤθελαν νά κάνουν τούς ἁπλούς ἀνθρώπους νά πιστέψουν, ὅτι μιά καί ἑρμηνεύουν τόν κόσμο ἰδεαλιστικά, μέ τήν πνευματική δηλαδή ἀρχή, πού εἶναι τάχα προγενέστερη τῆς ὕλης, εἶναι καί οἱ μόνοι ἱκανοί νά ἀφιερωθοῦν πρακτικά σέ ὑψηλές ἰδέες, σέ ἰδανικά. Οἱ μόνοι πού ἔχουν ἰδανικά! Πρότυπο σοφιστείας. Ἡ πραγματικότητα ὅμως εἶναι τελείως διαφορετική. Ὁ φιλοσοφικός ἰδεαλισμός, ἔξω ἀπό τό ὅτι δέν εἶναι ὁ μόνος πού μπορεῖ νά ἐμπνεύσει μάρτυρες, χρησιμοποιεῖται τίς περισσότερες φορές σάν προκάλυμμα γιά τά πιό φοβερά ἐγκλήματα. Οἱ ὑλιστές, δέν ἀρνοῦνται, ὅπως εἴδαμε, τήν ὕπαρξη τῶν ἰδεῶν καί ὅπως θά ἰδοῦμε πιό κάτω τούς ἀναγνωρίζουν πρωταρχικό ρόλο. Στήν κοινωνική ζωή βλέπουμε ὅτι ὑπάρχει διάχυτο ἕνα ἐργατικό ἰδανικό, εἶναι τό ἰδανικό τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου. Τό πιό ὡραῖο ἰδανικό ἀπ' ὅσα εἶχαν ποτέ οἱ ἄνθρωποι· ὁ κομμουνισμός, ἡ ἀπελευθέρωση καί ἡ πρόοδος ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Αὐτό τό ἰδανικό, δέν εἶναι μόνο τό πιό ὑψηλό, καί τό πιό δύσκολο, εἶναι ἐπίσης καί τό πιό ἀνιδιοτελές.

Αὐτό φυσικά δέν σημαίνει ὅτι οἱ ἐπαναστάτες αὐτοί εἶναι ὀπαδοί τοῦ «ἰδεαλισμοῦ» ἤ «χριστιανοί» πού ἔχουν τό «γνῶθι σ' αὐτόν».

Δέν σημαίνει ἐπίσης, ὅτι πρόκειται γιά ἕνα ὄνειρο, πού ἐνῶ μιλάει κανείς πάντα γι' αὐτό, μ' ὅλα αὐτά δέν κάνει τίποτε γιά νά τό πραγματοποιήσει. Οἱ ἐπαναστάτες προλετάριοι ἔχουν ἰδανικά, πού προσπαθοῦν νά τά πραγματοποιήσουν, στηριζόμενοι σέ μιά ὑλιστική ἀντίληψη τοῦ κόσμου, σέ μιάν ἀντίληψη πού τούς προφυλάσσει τόσο ἀπό τήν οὐτοπία ὅσο καί ἀπό τήν ὑποκρισία. Ὁ Ἔνγκελς διαπόμπευσε τόν ἀστό «ἰδεαλιστή» πού, γι' αὐτόν,

τὰ μεγάλα λόγια γιὰ ἰδανικὰ κλπ. δὲν εἶναι παρὰ τὸ φύλλο τῆς «συκῆς» ποὺ μ' αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ ντύσει τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἐργαζομένων.

Μὲ τὸν ὅρο ἰδεαλισμός, ὁ Φιλισταῖος μας ἐννοεῖ τὴν πίστη στὴν ἀρετή, στὴν ἀνθρωπιὰ καὶ γενικὰ τὴν πίστη, σὲ ἕνα «καλύτερο κόσμο» γιὰ τὸν ὁποῖο ἐπιδεικνύεται μπροστὰ στοὺς ἄλλους, μὰ δὲν πιστεύει σ' αὐτὸν οὔτε ὁ ἴδιος, παρὰ μόνο ὅσο κρατάει ἡ περίοδος τῆς οἰκονομικῆς κρίσης ποὺ εἶναι τὸ ἀναγκαῖο ἀποτέλεσμα τῶν «ὑλιστικῶν» του καταχρήσεων. Μόνο τότε ἐπαναλαμβάνει συνεχῶς τὸ ἀγαπημένο του ρεφραίν : «Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος ; Μισὸς κτῆνος, μισὸς ἄγγελος»(1).

V. ΥΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ ΑΝΤΙΘΕΤΟΙ ΤΟΣΟ ΣΤΗ ΠΡΑΞΗ ΟΣΟ ΚΑΙ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ

Μποροῦμε τώρα νὰ γυρίσουμε πίσω στὶς δυὸ ἀπαντήσεις ποὺ δίδουν στὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, ὁ ὑλισμὸς καὶ ὁ ἰδεαλισμός.

Εἶναι φανερό, ὅτι αὐτὲς οἱ δυὸ ἀπαντήσεις ἀποκλείουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη κατὰ τρόπο ἀπόλυτο, καὶ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σωστὴ παρὰ ἡ μιὰ ἀπ' τὶς δυό. Προβάλει ὅμως τὸ ἐρώτημα : Γιατὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν μπόρεσαν νὰ βροῦν ἀπὸ τὴν ἀρχή, τὴ σωστὴ ἀπάντηση ; Αὐτὸ θὰ τὸ δοῦμε ἀργότερα, ὅταν θὰ ἐξετάσουμε τὴν προέλευση τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Γιὰ τὴν ὥρα θὰ ἀρκεσθοῦμε στὴν διαπίστωση : ὅτι, ἀφοῦ ὁ ἰδεαλισμὸς καὶ ὁ ὑλισμὸς ἀποκλείουν ἀπόλυτα ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ ἀφοῦ δὲν μπορεῖ παρὰ μόνο ὁ ἕνας ἀπ' τοὺς δυὸ νὰ δίνει τὴ σωστὴ ἀπάντηση, βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰν ἀντίφαση. Ὁ ἰδεαλισμὸς λοιπὸν καὶ ὁ ὑλισμὸς ἀποτελοῦν μιὰ ἑνότητα· δένονται ἀξεχώριστα σὰν δυὸ ἀντίθετα, ὅπως πραγματικὰ καὶ εἶναι. Κάθε πρόοδος τοῦ ἑνὸς

---

1. Ἔνγκελς : Λουδοβῖκος Φόϋερμπαχ. Ἑλλην. Ἔκδοση σελ. 45.

ἀποτελεῖ πισοδρόμηση γιὰ τὸν ἄλλο. Κάθε πρόοδος τοῦ ὑλισμοῦ π. χ. ἀποτελεῖ πλῆγμα ἐνάντια στὸν ἰδεαλισμό. Καὶ ἀντίστροφα, κάθε στασιμότητα τοῦ ὑλισμοῦ ἀποτελεῖ μιὰ πρόοδο γιὰ τὸν ἰδεαλισμό. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἑνότητά τους προαιωνίζει καὶ τὴν ἀναπόφευχτη ἀνάμεσά τους πάλη. Σημαίνει, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καμμιὰ σύνθεση, καμμιὰ συμφιλίωση ἀνάμεσα τους. Αὐτὸ εἶναι σημαντικὸ γιατὶ ὡρισμένοι ἰδεαλιστὲς φιλόσοφοι, ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ πλαστογραφήσουν τὸ μαρξισμό, ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει μιὰ σύνθεση, ἕνα ξεπέρασμα τῆς ἀντίθεσης ὑλισμοῦ — ἰδεαλισμοῦ. Ὅμως μιὰ τέτοια «σύνθεση» δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα, παρὰ μιὰ μεταμφίεση τῆς ἰδεαλιστικῆς πραμάτειας.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ Μὰρξ ἔγραψε πὼς ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ἔχει παραγράψει τὴν μακραίωνη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸν ὑλισμὸ καὶ τὸν ἰδεαλισμό. Μ' αὐτὸ ὅμως ἐννοοῦσε ὅτι ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κλείσουμε τὴ χιλιόχρονη συζήτηση σὲ ὄφελος τοῦ ὑλισμοῦ ποὺ τώρα εἶναι πανίσχυρος, βρίσκεται στὴ πλήρη του ἀνάπτυξη, καὶ ἔχει τελείως κατατροπώσει τὸν ἰδεαλισμό.

Μόνο λοιπὸν μὲ τὴ πάλη ἐνάντια στὸν ἰδεαλισμὸ καὶ ὄχι μὲ τὴ «συμφιλίωση» ἢ τὴ «σύνθεση» μπορεῖ νὰ λυθεῖ ἡ ἀντίφαση, ὅπως εἴδαμε μελετῶντας τὴ διαλεχτική, μιὰ καὶ αὐτὴ ἡ θεωρητικὴ πάλη ἔχει τεράστια πραχτικὴ σπουδαιότητα. Οἱ δυὸ αὐτὲς ἀντίθετες ἀντιλήψεις γιὰ τὸν κόσμον, παρουσιάζουν καὶ ἀντίθετα πραχτικὰ ἀποτελέσματα. Ὅταν πρόκειται νὰ πέσει κεραυνός, μποροῦμε νὰ τὸν ἀποφύγουμε μὲ δυὸ τρόπους. Ἢ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἕνα ἀλεξικέραυνο ἢ νὰ ἀνάψουμε ἕνα κερὶ καὶ νὰ παρακαλέσουμε τὸ Θεό!

Ἡ πρώτη μέθοδος ποὺ εἶναι καὶ ἡ ἀποτελεσματικώτερη ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἰδέα, ὅτι ὁ κεραυνὸς εἶναι ἕνα ὑλικὸ φαινόμενο, ποὺ ἔχει καθωρισμένα ὑλικὰ αἴτια, καὶ ποὺ τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματά του μποροῦμε νὰ τὰ ἀποφύγουμε μὲ τὰ μέσα ποὺ ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ ἡ τεχνικὴ μᾶς παρέχουν. Ἡ δεύτερη μέθοδος ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἰδέα, ὅτι ὁ κεραυνὸς εἶναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἕνα σημάδι τῆς θείας ὀργῆς καὶ μιὰ δύναμη ποὺ ὀφείλεται σὲ ὑπερφυσικὰ αἴτια καὶ ποὺ μποροῦμε νὰ τὴν ἀποφύγουμε μὲ

ὑπερφυσικὰ μέσα δηλαδή, μὲ μαγικὲς ἐπικλήσεις ὅπως εἶναι οἱ προσευχές, τὸ κερί, ἡ ἐπίδραση τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κ.λ.π. Βλέπουμε λοιπόν, ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἀντιλαμβανόμαστε τὰ φαινόμενα καὶ τὶς αἰτίες τους μᾶς ἐξαναγκάζει νὰ παίρνουμε διαφορετικὰ πραχτικὰ μέτρα — ὑλιστικὰ στὴ πρώτη περίπτωση, ἰδεαλιστικὰ στὴ δεύτερη — μὲ διαφορετικά, κάθε φορά, πραχτικὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ θεωρητικὴ ἀντίθεση ἔχει κι' ἄλλες ἀκόμα πραχτικὲς συνέπειες: δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε,ὅτι ὅσο πιὸ πολὺ ἐξαπλώνεται ἡ χρήση τοῦ ἀλεξικέραυνου, τόσο θὰ λιγοστεύουν τὰ κεριά, ποὺ θἄκαιγαν οἱ ἄνθρωποι καὶ τόσο πιὸ εὔκολα θὰ παρατοῦν τὶς προσευχές. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως, ποὺ θὰ ἔβλεπε νὰ μειώνεται τὸ κῦρος της ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ βλέπει μὲ κακὸ μάτι τὶς προόδους τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν ἐκμηδένιση τῆς εὐπιστίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀντίθεση ἔχει ἐπίσης πραχτικὰ ἀποτελέσματα καὶ στὶς περιπτώσεις τῶν φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ὁ Ραμπελαί, στὸ ἐπεισόδιο τοῦ Πικρόχολου, μᾶς ἄφησε μιὰ πολὺ εὔγλωττη εἰκόνα τῶν δύο στάσεων, τῶν δυὸ ἀπόψεων στὴ ζωή. Ὅταν ὁ ἐπιδρομέας Πικρόχολος, χτυπάει τὴν πόρτα τοῦ μοναστηριοῦ, ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ ληστέψει, ἡ πλειονότητα τῶν μοναχῶν κλείνεται στὴν ἐκκλησία, καὶ περιμένοντας τὸ μοιραῖο, δέεται γιὰ τὴν ψυχή τους στὸ Θεό. Καὶ μόνον ὁ ἀδελφὸς Jean des Entommeures, ὁπλίζεται μὲ ἕνα γερὸ ρόπαλο καὶ ἀρχίζει νὰ χτυπάει, μὲ ἐπιδέξια χτυπήματα, τὸ μπουλούκι τοῦ Πικρόχολου καὶ τελικά, καταφέρνει νὰ τὸ πετάξει ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι.

Ὁ Ραμπελαί, μ' αὐτὸ τὸ μῦθο, μᾶς ἔδειξε, ὅτι μιὰ γρήγορη ἀπάντηση στὴν ἐπίθεση ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ μιὰ προσευχὴ προκειμένου νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ ἕναν ἐπιδρομέα.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης ἐνάντια στοὺς Χιτλερικοὺς ἐπιδρομεῖς, πῆρε μέρος στὶς διάφορες μορφὲς πάλης, ἐνάντια στὸν καταχτητὴ καὶ ὁ καθολικὸς κλῆρος, ὅπως ἄλλωστε ὅλο τὸ ἔθνος. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι καὶ ὀπαδοὶ ἰδεαλιστικῶν φιλοσοφιῶν ἐνεργοῦν συχνὰ σὰν ὑλιστές, ἀντιμετωπίζοντας τὰ πραχτικὰ ζητήματα τῆς ζωῆς.

Τὰ πραχτικὰ ὀλισθήματα τοῦ ἰδεαλισμοῦ ἔρχονται στὸ φῶς ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα. Ὁ ἰδεαλισμὸς τῶν μοναχῶν τοῦ Ραμπελαὶ θὰ εἶχε σὰν πραχτικὸ ἀποτέλεσμα νὰ ἀφεθεῖ ἐλεύθερο τὸ πεδίο δράσης στὸν ἐπιδρομέα. Ὁ ἰδεαλισμὸς πάλι τῶν «εἰρηνιστῶν» ποὺ ἀρνιόντουσαν τὴ λήψη κάθε συγκεκριμένου μέτρου ἐνάντια στὸν πόλεμο καὶ καμώνονταν, ὅτι πιστεύουν στὴ «καλὴ θέληση» τῶν ἰμπεριαλιστῶν γενικὰ καὶ τοῦ Χίτλερ ἰδιαίτερα, ἔπαιξε, ὅπως ἀποδείχτηκε στὴν πράξη, τὸ παιγνίδι τῶν ναζὶ καὶ ἀπετέλεσε τὴν ψυχολογικὴ βάση, γιὰ τὸ ἐπονείδιστο σύνθημα τοῦ 1939 : «Προτιμότερη ἡ σκλαβιὰ ἀπὸ τὸν θάνατο».

Στὶς μέρες μας ἐπίσης, ἡ ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι τάχα ἀναπόφευκτος καὶ ὅτι δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ ὑποταχθοῦμε σ' αὐτόν, ὅπως σκύβουμε τὸ κεφάλι μπροστὰ στὴν τιμωρία τοῦ Οὐρανοῦ ἢ σὲ μιὰ θεομηνία, γιὰ τὰ ἁμαρτήματά μας, κάνει πολυάριθμους χριστιανοὺς νὰ παραιτοῦνται ἀπὸ τὴ πάλη γιὰ τὴν εἰρήνη.

Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ ἰδεαλισμὸς ὁδηγεῖ σὲ πραχτικοὺς τρόπους συμπεριφορᾶς καὶ δρασης ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὸ παιγνίδι τῶν ἐμπρηστῶν τοῦ πολέμου καὶ γενικὰ τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων, (σύμφωνα μὲ τὴ παληὰ ἰδεαλιστικὴ ἀρχή : «μὴν ἀντιστέκεσαι στὸ κακό»), καταλαβαίνουμε εὔκολα, γιατὶ οἱ ἐκμεταλλεύτριες τάξεις παίρνουν, στὴν πορεία τῆς ἱστορίας, ὅλα ἐκεῖνα τὰ χρήσιμα γι' αὐτοὺς μέτρα ποὺ ἐνθαρρύνουν τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἰδεαλισμοῦ.

Γενικά, οἱ ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, ἀποφασισμένες νὰ διαιωνίσουν, μὲ κάθε θυσία, τὸ καθεστώς τους, ἔχουν συμφέρον νὰ διακηρύττουν ὅτι αὐτὸ τὸ καθεστὼς εἶναι ἡ ἐνσάρκωση κάποιας «ὑπέρτατης θέλησης». Ἔχουν ἐπίσης κάθε συμφέρον νὰ προπαγανδίζουν ἰδεαλιστικὲς ἀντιλήψεις, ποὺ ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ σταλάζουν στὶς συνειδήσεις τῶν μαζῶν, τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἐγκαρτέρηση.

Βλέπουμε λοιπόν, πόσο σπουδαῖο εἶναι νὰ μάθουμε νὰ ξεχωρίζουμε τὰ ἰδεαλιστικὰ στοιχεῖα τῶν διαφόρων ἀντιλήψεων καὶ νὰ τὰ μελετᾶμε κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ.

VI. ΤΑ ΤΡΙΑ ΒΑΣΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ

Ὁ φιλοσοφικὸς ὑλισμός, σὰν γενικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου, προηγεῖται ἱστορικὰ ἀπὸ τὸ μαρξισμό. Ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, ὁ φιλοσοφικὸς ὑλισμὸς ἔβλεπε τὸν κόσμο ὅπως ἀκριβῶς εἶναι, δηλαδὴ χωρὶς καμμιὰ ἐξωκοσμικὴ προσθήκη. Αὐτὸς ὅμως ὁ τρόπος παρατήρησης τοῦ κόσμου ἐπιβλήθηκε στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐμφάνισής του. Αὐτὸ γινόταν σιγὰ-σιγὰ καὶ στὸ μέτρο ποὺ ἡ ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν του, τὸν ὑποχρέωναν νὰ πειθαρχήσει τὶς δυνάμεις τῆς φύσης καὶ νὰ τὶς ὑποτάξει στοὺς σκοπούς του, μὲ τὰ κατάλληλα τεχνικὰ μέσα.

Στὴν πορεία τῆς ἱστορίας, ὅλες οἱ τάξεις τὴν περίοδο τῆς ἀνόδου τους ἦσαν προοδευτικὲς καὶ ἐνθάρρυναν τὴν ὑλιστικὴ σκέψη. Κι' αὐτὸ γιατὶ — ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ — τὸ μέλλον τους εἶχε στενὰ δεθεῖ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης κι' — ἀπ' τὴν ἄλλη — γιατὶ ἔπρεπε νὰ καταπολεμήσουν τὴν ἀντίληψη, ὅτι ἡ παληὰ τάξη πραγμάτων, ἀποτελοῦσε τὴν ἐνσάρκωση τῆς Θείας Πρόνοιας. Ξεκινούσαν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι : ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ μπορεῖ νὰ μεταβάλλει, μὲ τὴν ἐργασία του, τὴν ὕλη, μπορεῖ ἐπίσης μὲ τὴν δράση του νὰ βελτιώσει καὶ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς του.

Δὲν μποροῦμε νὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ ὑλισμοῦ. Μεγάλες ἐποχὲς τῆς ὑλιστικῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξαν κυρίως : Ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ (τέλος τοῦ Ζ' καὶ ἀρχὲς τοῦ ΣΤ' αἰῶνα π. χ.) μὲ φορέα τὴν τάξη τῶν ἐμπόρων, ποὺ ἦταν τότε ἡ πιὸ προοδευτική, ὁ ΙΗ' αἰώνας στὴ Γαλλία, μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ ἀστικὴ τάξη, καὶ τέλος ἡ σύγχρονη ἐποχή, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνα κι' ὕστερα μὲ κινητήρια δύναμη τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο καὶ ἕδρα, κυρίως τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση[1].

---

1. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τοὺς Ρώσους ὑλιστὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ποὺ συνδέθηκαν μὲ τὸ ἀστικο-δημοκρατικὸ κίνημα τῆς ἐποχῆς τους στὴ Ρωσσία, Μπελίνσκυ, Χέρτσεν, Τσερνιτσέφσκυ, Ντομπρολιούμπωφ, κλπ.

Σημ. Μεταφραστῆ : Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ κατατοπισθεῖ πληρέστερα συμβολευόμενος τὰ σχετικὰ ἄρθρα, ποὺ ἀναφέρονται στους

Ἐμεῖς θὰ πραγματευτοῦμε ἐδῶ λεπτομερῶς, μόνο τὸν μαρξιστικὸ φιλοσοφικὸ ὑλισμό, δηλαδὴ τὸν ὑλισμὸ τῆς τελευταίας περιόδου, τὸν ὑλισμὸ στὴν πιὸ τέλεια μορφή του. Σὲ ἄλλα κεφάλαια θὰ δοῦμε, γιὰ ποιοὺς λόγους ἡ ὑλιστικὴ φιλοσοφία, μόνο στὶς μεγαλοφυεῖς ἐργασίες τοῦ Μὰρξ καὶ τοῦ Ἔνγκελς,μπόρεσε νὰ πάρει τὴν τελειωτική της μορφή, στὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνα. Θὰ δοῦμε ἐπίσης γιατὶ ὁ προμαρξιστικὸς ὑλισμὸς δὲν ἦταν διαλεχτικὸς μὲ συστηματικὸ καὶ συνεπῆ τρόπο, γιατὶ δὲν μποροῦσε νὰ ἀντανακλᾶ πιστὰ τὴν πραγματικότητα, σ' ὅλο της τὸ βάθος καὶ σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις της, καὶ γιατὶ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ δώσει μιὰ πλήρη καὶ ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τοῦ κόσμου.

Πρέπει λοιπόν, νὰ ξεχωρίσουμε τὸ μαρξιστικὸ φιλοσοφικὸ ὑλισμό, ἀπὸ ὅλες τὶς προηγούμενες ὑλιστικὲς θεωρίες, καὶ νὰ δοῦμε στὰ προσεχῆ κεφάλαια τὰ βασικά του γνωρίσματα.

Αὐτὰ τὰ γνωρίσματα, ποὺ εἶναι τρία, ἀντιτίθενται ἕνα πρὸς ἕνα στὶς κύριες μορφὲς τοῦ φιλοσοφικοῦ ἰδεαλισμοῦ :

α) Ὁ κόσμος εἶναι, στὴν οὐσία του, ὑλικός.

β) Ἡ ὕλη εἶναι τὸ πρωταρχικὸ δεδομένο. Ἐνῶ ἡ συνείδηση εἶναι δευτερεῦον, τὸ παράγωγο.

γ) Ὁ κόσμος καὶ οἱ νόμοι ποὺ τὸν διέπουν μπορεῖ νὰ γίνουν ἀρκετὰ γνωστοί.

Ἐξετάζοντας καθένα χωριστὰ αὐτὰ τὰ χαραχτηριστικὰ τοῦ μαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ, θὰ τὰ συνδιάσουμε μὲ τὴ μελέτη τοῦ ὑλισμοῦ γενικά, μὲ τὴ πάλη του ἐνάντια στὸν ἰδεαλισμὸ καὶ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐπισημάνουμε τὶς ἐπιπτώσεις τοῦ ὑλισμοῦ στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ρώσσους αὐτοὺς ὑλιστές, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ-Γιουντίν, Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΧΑΡΑΧΤΗΡΙΣΤΙΚΟ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ: Η ΥΛΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

I. Η ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

Ο ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ, στὴν πιὸ παληὰ μορφή του, ἑρμήνευε τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου μὲ τὴ δράση ἄλλων δυνάμεων καὶ ἔβλεπε ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς φύσης ἐμψυχωμένα ἀπὸ «πνεύματα».

Αὐτὴ τὴ μορφὴ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, δὲν εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ τὴν πολεμήσουμε. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, βοήθησαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀπαλλαγοῦν σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ τέτοιες ἑρμηνεῖες τοῦ κόσμου. Πᾶνε πολλὰ χρόνια τώρα ποὺ οἱ ἐξελιγμένοι λαοὶ ἐξώρισαν ἀπὸ τὴ φύση τὰ πνεύματα τῆς φωτιᾶς, τοῦ νεροῦ, τοῦ ἀέρα καὶ ὅλες τὶς μυστηριακὲς δυνάμεις μὲ τὶς ὁποῖες εἶχε δοσοληψίες ἡ μαγεία. Οἱ ἱστορίες γιὰ νεράϊδες καὶ στοιχειὰ ἔγιναν πιὰ παραμύθια γιὰ μικρὰ παιδιά.

Ὁ φετιχισμός* καὶ ὁ ἀνιμισμός*, ἡ τάση δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων νὰ βλέπουν, μέσα σὲ ὅλα τὰ πράγματα, «πνεύματα» ἢ «ψυχές», ἔχει πιὰ ἐγκαταλειφθεῖ ὁριστικὰ ἀπὸ τοὺς προοδευμένους λαούς.

Σήμερα δὲν λέμε πιὰ ὅτι: «ἡ φύση ἀπεχθάνεται τὸ κενόν»,

---

* Βλέπε: Φετιχισμός, Ἀνιμισμός, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ—Γιουντίν. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

ὅταν θέλουμε νὰ ἐξηγήσουμε τὴν ἄνοδο τοῦ ὑδραργύρου μέσα στὴν βαρομετρικὴ στήλη.

Ὁ Νεύτων πέταξε ἀπὸ τοὺς οὐράνιους χώρους ὅλους τοὺς ἀγγέλους φύλαχες πού, ὅπως πίστευαν, ἡ θεία Πρόνοια εἶχε ὁρίσει τὸν καθένα νὰ κινεῖ καὶ νὰ κατευθύνει στὴν τροχιά του, τοὺς πλανῆτες. Οἱ Καρτεσιανοί * φιλόσοφοι, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἐκμηδένισαν τὴν ἀντίληψη, ὅτι τὰ ζῶα εἶχαν τάχα «ψυχή» ποὺ ὁ Ντιντερό *, εἰρωνευόμενος αὐτὴ τὴν ἀντίληψη, ζητοῦσε νὰ μάθει, ἄν— στὴν περίπτωση ποὺ ἕνα μέλος, κομμένο ἀπ' τὸ σῶμα ἑνὸς ζώου, ἐξακολουθεῖ νὰ κινῆται, — πρέπει νὰ πιστεύουμε, ὅτι ὑπάρχει σ' αὐτὸ τὸ μέλος ἕνα «κομμάτι ψυχῆς» ποὺ τὸ κάνει νὰ κινῆται.

Ἂν ἡ ἀντίληψη ὅτι κάθε φαινόμενο χρειάζεται, γιὰ τὴν ὕπαρξή του, τὴν ἐπίδραση ἑνὸς εἰδικοῦ πνεύματος, σήμερα μᾶς εἶναι ξένη, ἡ ἀντίληψη ὅμως ὅτι ὁ κόσμος, παρμένος στὸ σύνολό του, ἔχει ἀνάγκη, γιὰ τὴν ὕπαρξή του καὶ τὴν κινησή του, ἑνὸς ἀνώτερου παγκόσμιου πνεύματος, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται,κάτω ἀπὸ τὴ μορφὴ τοῦ μονοθεϊσμοῦ.

Ὁ Χριστιανικὸς μονοθεϊσμὸς π. χ., ἀναγνωρίζει τὴν ὑλικὴ ὕπαρξη τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ παραδέχεται ὅτι εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Πηγὴ τῆς δημιουργίας εἶναι τὸ «πνεῦμα»· πνεῦμα καθαρό, πνεῦμα καθολικό. Αὐτή, ἡ Χριστιανικὴ ἀντίληψη, ἀποτελεῖ τὸ πιὸ γνήσιο ὑπόδειγμα ἀντικειμενικοῦ ἰδεαλισμοῦ **

Ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ ἀντίληψη ἔχει πάρει, στὴ διαδρομὴ τῶν αἰώνων, πολλὲς μορφές. Γιὰ τὸν Πλάτωνα**, ἡ ὑλικὴ πραγματικότητα, δὲν ἦταν παρὰ ἡ ἀντανάκλαση τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, ὅπου βασίλευε ἡ καθαρὴ διάνοια, ποὺ προϋπῆρχε τοῦ ὑλικοῦ κόσμου. Γιὰ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ σχολὴ τῶν Στωϊκῶν** ὁ κόσμος δὲν ἦταν παρὰ μιὰ τεράστια ζωντανὴ ὕπαρξη, ἐμψυ-

---

* Βλέπε : Καρτεσιανισμός, Καρτέσιος, Ντιντερό, Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ - Γιουντίν, Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μεταφ.)

** Βλέπε : Ἰδεαλισμὸς Ἀντικειμενικός, Πλάτων, Στωϊκοὶ στὸ ἴδιο λεξικό.

χωμένη ἀπὸ μιὰ θεία ἐσωτερικὴ φλόγα. Γιὰ τὸν Χέγκελ, ἡ φύση καὶ ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξη δὲν ἦταν παρὰ τὸ ἐξωτερικὸ περίβλημα, ἡ ὁρατὴ ὄψη, ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἀπόλυτης καὶ καθολικῆς ἰδέας, ποὺ εἶναι αὐθύπαρκτη καὶ αἰώνια.

Βλέπουμε λοιπόν, ὅτι σ' ὅλες αὐτὲς τὶς φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις ὁ κόσμος εἶναι μόνο φαινομενικὰ ὑλικός. Σὲ τελευταία ἀνάλυση ὅμως, ἡ οὐσία του, τὸ βαθύτερο νόημά του, καὶ ἡ πηγὴ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ὕπαρξής του εἶναι τὸ πνεῦμα. Ἕνα πνεῦμα ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ κατατάσσουν ὅλες αὐτὲς τὶς φιλοσοφικὲς θεωρίες στὸν ἀντικειμενικὸ ἰδεαλισμό.

Ἀναφορικὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο, ὁ ἀντικειμενικὸς ἰδεαλισμὸς μᾶς ἀναγκάζει πολὺ συχνὰ νὰ ξεχωρίζουμε τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ νὰ κατατάσσουμε τὴν πρώτη στὸν πνευματικὸ κόσμο καὶ τὸ δεύτερο στὸν ὑλικό. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀντιλήψεις ποὺ παραδέχονται σὰν οὐσία τῶν ὄντων δυό, διαφορετικὲς μεταξύ τους ἀρχὲς (ὑλική-πνευματική) ἀπαρτίζουν τὸ φιλοσοφικὸ ρεῦμα ποὺ ὀνομάστηκε Δυϊσμός*.

Ὁ δυϊσμὸς στὶς ἐπιστῆμες, ἐμπνέεται βασικὰ ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἐπικρατοῦν σκέλος ὅλων τῶν Δυϊστικῶν (Ντουαλιστικῶν) θεωριῶν.

α) Γιατί ἐξηγεῖ κάθε φυσικὸ ὂν μὲ τὸ πνεῦμα. Παραδέχεται, ὅτι μέσα σὲ κάθε ὄν, βρίσκεται μιὰ «ψυχή», μιὰ ὑπερφυσικὴ δύναμη. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ τὸν συνδέει μὲ τὸν ἀνιμισμό**.

β) Γιατὶ συσχετίζει ἀναγκαστικὰ αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη «ψυχή», μὲ τὴν ὕπαρξη ἑνὸς ἀνωτέρου καὶ καθολικοῦ πνεύματος.

Ἀπὸ δῶ μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι καὶ ὁ ἀγοραῖος ἀθεϊσμὸς εἶναι ἕνα ὑποκατάστατο τοῦ Δυϊσμοῦ: ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν στηρίζει, αὐτὴ τὴν ἄρνηση, σὲ μιὰ

---

* Βλέπε: Δυϊσμός, Μονισμὸς στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ - Γιουντίν.

** Βλέπε: Ἀνιμισμὸς στὸ ἴδιο Λεξικό.

παράλληλη έρευνα πάνω στις έπιστημονικές ύλιστικές άντιλήψεις και έρμηνείες τών φαινομένων. Μιλάει γιά τό «άνθρώπινο πνεῦμα», γιά τήν «άνθρώπινη συνείδηση» σάμπως αὐτό τό πνεῦμα, νά είναι μιά άρχή ξεχωριστή, άνεξάρτητη. Έτσι παραμένει ύποτελής στόν ίδεαλισμό στήν πλατύτερή του έννοια. Αὐτή άκριβῶς είναι ή περίπτωση τῶν άθεϊστῶν Πανεπιστημιακῶν μας φιλοσόφων.

Ή Έκκλησία τώρα τελευταία, δηλαδή στήν έποχή τοῦ ίμπεριαλισμοῦ, δέν δείχνει και τόσο φόβο γι' αὐτούς τούς ίδεαλιστές άθέους τύπου Main de Biran Μπέρξον, Φρόϋδ, Καμύς κ.λ.π. Ξέρει καλά και τό διακηρύττει, άλλωστε δικαιολογημένα, ότι αύτοί είναι πρόβατα παραπλανημένα. Και πολύ συχνά, βλέπουμε πραγματικά αὐτά τά πρόβατα, άφοῦ κάνουν μέ τό θόρυβο, τήν καρριέρα τους, νά ξαναγυρίζουν στή στρούγκα τῆς Έκκλησίας. Έάν, σέ κάποιες άλλες έποχές, ό άντικειμενικός ίδεαλισμός βοήθησε στήν έμφάνιση μεγάλων φιλοσοφικῶν συστημάτων, πού πραγματικά έχουν κάποια λογική βάση, στήν έποχή μας — έποχή τοῦ ίμπεριαλισμοῦ — όπου ή άστική τάξη κατέχεται άπό τήν άγωνία πῶς νά ξεστρατίσει τίς μᾶζες, μέ κάθε μέσο, μέ κάθε θυσία, άπό τήν ύλιστική έρμηνεία τοῦ κόσμου, ό άντικειμενικός ίδεαλισμός γίνεται καθαρά άντιλογικός και σκοταδιστικός.

Ό Φρόϋντ (*), π.χ., έρμηνεύει τόν άνθρωπο και τά φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, μέ τήν ϋπαρξη, μέσα στόν άνθρωπο, μιᾶς άϋλης δύναμης, μιᾶς δύναμης μυστηριακῆς, μέ κεῖνες τίς άπόκρυφες «τάσεις» πού τίς λέει «ύποσυνείδητο» και «άσυνείδητο». Καλό εὕρημα γιά τούς άγύρτες πού είναι άποφασισμένοι νά έκμεταλλευθοῦν μέ κάθε τρόπο τήν εύπιστία τῶν άπλοϊκῶν άνθρώπων.

Τό άσυνείδητο άποτελεῖ πραγματικά τήν άκρότατη έκφραση τοῦ άνιμισμοῦ, δηλαδή τῆς πίστης στήν ϋπαρξη άϋλων δυνάμεων στό κόσμο.

Ό Μπέρξον ** άπό τή πλευρά του, γκρεμίζει μέ τή μεγα-

---

* Βλέπε : Φ ρ ο ϋ δ ι σ μ ό ς, Φιλοσοφικό Λεξικό Ρόζενταλ.

** Βλέπε : Μ π έ ρ ξ ο ν, στό ίδιο Λεξικό.

λύτερη εὐκολία τὴν ὑλικὴ σύσταση τοῦ κόσμου. Ἡ ὕλη, γιὰ αὐτὸν εἶναι τὸ προϊὸν μιᾶς δημιουργικῆς πράξης. Ἡ ὕλη στὴν οὐσία της εἶναι ζωή. Κάθε ὕλη εἶναι τὸ προϊὸν μιᾶς τεράστιας «ζωτικῆς ὁρμῆς» ποὺ κινεῖ τὸν κόσμο.

Ἀλλὰ ἡ ζωὴ ἡ ἴδια, τί εἶναι λοιπὸν γιὰ τὸν Μπέρξον; Εἶναι συνείδηση, σκέψη, πνεῦμα. «Ἡ συνείδηση γενικά, λέει, εἶναι ἡ συνισταμένη τῆς καθολικῆς ζωῆς». Ἡ συνείδηση εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς. Οὔτε λόγος φυσικὰ γιὰ τὸ ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἡ ἀναγκαία βάση, τὸ ὑπόβαθρο γιὰ τὴν ὕπαρξη καὶ τὴν ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς συνείδησης· ἀντίθετα, ἡ συνείδηση, ποὺ εἶναι ἐνσωματωμένη στὴν ὕλη εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐξηγεῖ τὴν ἐξέλιξη τῆς ὕλης.

Νὰ λοιπὸν ποιὸς εἶναι ὁ «μεγαλοφυὴς» σύγχρονος φιλόσοφος, ποὺ ἡ ἀντιδραστικὴ ἀστικὴ τάξη, τὸν ἐξισώνει μὲ τοὺς πιὸ μεγάλους φιλόσοφους. Νά σὲ ποιᾶς «φιλοσοφίας» τὸ ὄνομα, καταδικάζει τὴν τάση, τὴν ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων νὰ «κάνουν» ἐπιστήμη. Νά πῶς προσπαθεῖ νὰ μειώσει καὶ νὰ ἐξευτελίσει τὴν ἀξία τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας.

Στὸν τομέα τῶν Ἐπιστημῶν, ὁ ἰδεαλισμὸς συνεχίζει ὡς τὰ σήμερα τὴν ἐπίθεσή του. Βλέπουμε π. χ. Ἀμερικάνους ἰδεαλιστὲς σοφοὺς νὰ ζητᾶνε νὰ «ἀ π ο δ ε ί ξ ο υ ν ἐ π ι σ τ η μ ο ν ι κ ὰ» τὴ δημιουργία τοῦ Σύμπαντος καὶ τὴν ἡλικία του, ἢ τὸ χρόνο ποὺ ἔλαβεχώραν, αὐτὴ ἡ δημιουργία, γιὰ νὰ καταλήξουν στὸ τέλος στὸ παληὸ τροπάρι, δηλαδὴ στὴ θεωρία γιὰ τὸ «θάνατο τοῦ Σύμπαντος» ! Ἂν προσέξουμε, τέλος, τὸ ξαναζεσταμένο ἐνδιαφέρον γύρω ἀπὸ τὶς «ἀπόκρυφες ἐπιστῆμες»,* καὶ τὸν «πνευματισμό», ποὺ, στὶς μέρες μας, τὸν προπαγανδίζουν μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμονή, θὰ δοῦμε ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ κίνηση, ἔχει ἕνα καὶ μόνο σκοπό : νὰ ἀποσπάσει τὴν προσοχὴ ὅλων τῶν ἀφελῶν καὶ τῶν ἀνοήτων, ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦν καὶ νὰ τοὺς ξεστρατίσει ἀπὸ τὴ ἀληθινή, τὴ σωστὴ ὑλιστικὴ ἐξήγησή τους. Ἔσι φαίνεται πιό ἀνάγλυφη τώρα; ἡ μεγά-

---

* Βλέπε : Ἀ π ο κ ρ υ φ ι σ μ ό ς στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ Γιουντίν.

λη σημασία τῆς μαρξιστικῆς θέσης γιὰ τὴν ὑλικότητα τοῦ κόσμου.

II. Η ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

'Αντίθετα ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμό, ποὺ θεωρεῖ τὸν κόσμο σὰν τὴν ἐνσάρκωση τῆς «ἀπόλυτης ἰδέας», τοῦ «καθολικοῦ πνεύματος», τῆς «συνείδησης», ὁ φιλοσοφικὸς ὑλισμὸς τοῦ Μάρξ ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι ὁ κόσμος, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση του, εἶναι ὑ λ ι κ ό ς, ὅτι τὰ πολυάριθμα φαινόμενα τοῦ σύμπαντος ἀποτελοῦν διαφορετικὲς μορφὲς τῆς κινούμενης ὕλης, ὅτι οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις καὶ ὁ ἀλληλοκαθορισμὸς τῶν φαινομένων ὅπως διαπιστώνονται ἀπὸ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο, ἀποτελοῦν τὴ νομοτέλεια στὴν ἐξέλιξη τῆς ὕλης ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση· ὅτι ὁ κόσμος ἐξελίσσεται σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς κίνησης τῆς ὕλης, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κανένα «καθολικὸ πνεῦμα» (1).

Ὅταν ὁ Στάλιν μιλάει ἐδῶ γιὰ ἰδεαλισμό, ἀναφέρεται κυρίως στὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ γιὰ τὴν ὁποία εἴπαμε λίγες λέξεις πιὸ πάνω. Αὐτὸ τὸ κάνει γιατὶ ὁ Χεγκελειανισμὸς ἀντιπροσωπεύει τὴν τελευταία μεγάλη ἰδεαλιστικὴ σύνθεση στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, τὴν πεμπτουσία καὶ τὴν σύνοψη, τὴν πιὸ σφιχτοδεμένη μὲ ὅλα τὰ ἱστορικὰ χαραχτηριστικὰ τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἰδεαλισμοῦ, τόσο στὸ τομέα τῆς φύσης, ὅσο καὶ στὸν τομέα τῆς κοινωνίας.

Ὁ Στάλιν ὑπογραμμίζει, ὅτι τὰ διάφορα φαινόμενα τοῦ σύμπαντος δὲν ὀφείλονται στὴν ἐπέμβαση πνευμάτων, ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ ὑφή τους, ἢ ἄϋλων «δυνάμεων», ἀλλὰ ἀποτελοῦν διαφορετικὲς μορφὲς τῆς ὕλης ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση.

Ὑπογραμμίζει ἐπίσης τὴν ὕπαρξη μιᾶς φυσικῆς ἀναγκαιότητας, σύμφυτης μὲ τὴν ὕλη, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν βάση τῶν νόμων τοῦ σύμπαντος ὅπως διαπιστώνονται ἀπὸ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο καὶ τὴν αἰωνιότητα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, τὴν ἀέναη κίνησή του καὶ τὴ

1. Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός.

συνεχή άλλαγή του. Στά έπόμενα κεφάλαια θά έξετάσουμε ένα-ένα δλα αύτά τά ζητήματα.

III ΥΛΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΗ

Τό ζήτημα τής σχέσης τής ύλης καί τής κίνησης είναι πρωταρχικής σημασίας καί άποτελεί τήν άφετηρία γιά τόν καθορισμό, γιά τήν τοποθέτηση μιάς άποψης, στόν ίδεαλισμό ή στόν ύλισμό.

Γιά τόν ίδεαλισμό, ή κίνηση, ό δυναμισμός, ή δραστηριότητα ή δημιουργική δύναμη είναι ίδιότητες μόνο τοῦ πνεύματος. Ἡ ύλη είναι μιά άδρανής μάζα παθητική καί χωρίς δική της μορφή. Γιά νά μάς παρουσιάζεται ή ύλη μέ μιά άλφα μορφή, αύτό θά πεί ότι πήρε τό πρότυπό της άπό κάποια ίδέα άπό τό πνεῦμα καί δέν είναι τίποτε άλλο παρά ή ύλική έκφραση αύτοῦ τοῦ πνεύματος. Σύμφωνα λοιπόν μέ τίς ίδεαλιστικές άντιλήψεις, ή ύλη δέν μπορεί νά δημιουργήσει τίποτε μόνη της, καί όταν άκόμα βρίσκεται σέ κίνηση, τήν ώθηση τήν έχει πάρει άπ' άλλοῦ : άπό τό Θεό, άπό τό Πνεῦμα.

Ἐκείνο πού χαραχτηρίζει είδικά, όλες τίς μεταφυσικές άντιλήψεις, είναι τό ότι αύτές άποσποῦν,βλέπουν χωριστά,τήν ύλη άπό τήν κίνησή της. Ἡ μέθοδος αύτή,τής άπόσπασης τής ύλης άπό τήν κίνησή της, χρησιμοποιείται εύρύτατα στά πρώτα βήματα τών έπιστημών. Γιατί ή ύλη στήν κατάσταση τής άδράνειας (μιά άδράνεια πού είναι μόνο φαινομενική) μπορεί νά έρευνηθεί πιό εύκολα άπό τήν ύλη πού βρίσκεται σέ κατάσταση κίνησης, άλλαγής.

Καί όταν άκόμα οί σύγχρονες έπιστήμες έφτασαν σέ πλήρη άνάπτυξη, ή ίδέα, ότι ή κίνηση, είχε δοθεί στήν ύλη στήν άρχή τών αίώνων άπό κάποια έξωκοσμική δύναμη, άπό τό Θεό, έξακολούθησε νά ύφίσταται. Ἔτσι ό Νεύτων στόν όποίο χρωστάμε τήν έπιστήμη τής Ούράνιας Μηχανικής, πού πραγματεύεται τίς κινήσεις τών ούρανίων σωμάτων, φανταζόταν τό Σύμπαν σάν ένα τεράστιο ρολόγι, μέ τέλεια μηχανικά έξαρτήματα καί συμπλήρωσε, αύτόν τόν πίνακα τοῦ κόσμου, μέ τήν ίδέα τής πρωταρχικής ώ-

θησης, τοῦ πρώτου «θείου ραμφίσματος» (ὅπως τῆς κλώσσας στὸ τσόφλι γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ νεοσσοῦ) γιὰ νὰ μπεῖ σὲ λειτουργία (κίνηση) αὐτὸς ὁ τεράστιος ὡρολογιακὸς μηχανισμός.

Ἡ ἐπιστήμη, ποὺ πρώτη ἔφτασε σὲ κάποιο βαθμὸ τελειότητας, ἦταν ἡ Μηχανική, δηλαδὴ ἡ ἐπιστήμη τῶν κινήσεων στὸ διάστημα τῶν στερεῶν σημάτων τόσο τῶν οὐρανίων ὅσο καὶ τῶν γηΐνων, ἡ ἐπιστήμη τῆς βαρύτητας. Μὲ τὴν πρώτη ἀκόμα ἐπαφή μας μὲ τὴ Μηχανική, μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ ποσότητα τῆς ὕλης ἑνὸς σώματος (ἡ μάζα του), ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση, εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποίαν αὐτὸ κινεῖται.

Ἀπὸ δῶ, κατὰ τὰ φαινόμενα, βγῆκε τὸ συμπέρασμα τῆς μεταφυσικῆς ἀντίληψης, ὅτι ἡ ὕλη καὶ ἡ κίνηση, ἡ μᾶζα καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι δυὸ χωριστές, καὶ ἀνεξάρτητες μεταξύ τους, πραγματικότητες.

Ὁ ὑλισμὸς ἀντίθετα, πιστεύει ὅτι ἡ κίνηση εἶναι βασικὴ ἰδιότητα τῆς ὕλης, ὅτι ἡ ἴδια ἡ ὕλη εἶναι κίνηση.

Ὁ Δημόκριτος φανταζόταν τὰ ἄτομα, τὰ ἔσχατα συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, προικισμένα μὲ μιὰ ἀέναη κίνηση. Αὐτὲς οἱ ἰδέες του, ἄσκησαν ἀργότερα, τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης μιὰ δημιουργικὴ ἐπίδραση στὴν ἀνάπτυξη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Γαλιλαῖος, στὴν ἀρχὴ τοῦ ΙΖ αἰῶνα, ἄρχισε νὰ μελετᾶ ἐπιστημονικὰ τὴν πτώση τῶν σωμάτων. Γιὰ νὰ κατανοήσουμε ὅμως κατὰ τρόπο ἱκανοποιητικὸ τὴν κίνηση ἑνὸς σώματος ποὺ πέφτει, ἦταν ἀπαραίτητη ἡ ἀνάπτυξη τῶν μαθηματικῶν. Ὅσο ἀναπτύσσονταν οἱ ἐπιστῆμες τόσο προόδευε καὶ ὁ ὑλισμός. Καὶ ἔφτασαν φιλόσοφοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ντεκάρτ, στὴν ἰδέα ὅτι τὰ πάντα μέσα στὴ φύση μποροῦν νὰ ἑρμηνευθοῦν μὲ τὴ βοήθεια τῶν νόμων τῆς μηχανικῆς, τῶν νόμων ποὺ διέπουν τὴν κίνηση τῶν σωμάτων. Ἕνας αὐστηρός, ἄκαμπτος, μηχανικὸς ντετερμινισμός,* ἕνα ἀμείλικτο σύστημα συναρμογῆς τροχῶν διαδέχονταν τώρα τὴ μυστηριώδη δράση τῆς θείας διάνοιας.

Ἔτσι ἑρμηνεύεται ὁ Γαλλικὸς ὑλισμὸς τοῦ ΙΗ΄ αἰώνα, ποὺ

---

* Συνιστοῦμε στὸν ἀναγνώστη τὸ ἄρθρο Ντετερμινισμὸς στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ Γιουντίν.

ἀποτελεῖ μιὰ τεράστια πρόοδο σὲ σχέση μὲ τὶς διάφορες μορφὲς τοῦ θρησκευτικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ποὺ κυριαρχοῦσαν τότε. Ὅμως, ἐξ αἰτίας τοῦ περιορισμένου βαθμοῦ ἀνάπτυξης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, αὐτὸς ὁ ὑλισμὸς ἦταν ἀτελής.

Στὴν ἀρχή, ὅπως εἴδαμε, ἡ μηχανικὴ χάρη στὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξής της, ἄφινε νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἡ πρώτη μηχανικὴ κίνηση τοῦ σύμπαντος ἔγινε στὴν «ἀρχὴ τῶν αἰώνων». Αὐτὸ ὅμως ἄφηνε ἀνοιχτὴ τὴν πόρτα γιὰ μιὰ ἐπιθετικὴ ἐπάνοδο τοῦ θρησκευτικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ πιὸ ζωντανοὶ ἐκπρόσωποι τοῦ ὑλισμοῦ ὅπως ὁ Ντιντερό, ὑπεράσπισαν μὲ σθένος τὴν ἄποψη ὅτι ἡ κίνηση εἶναι μιὰ σύμφυτη ἰδιότητα τῆς ὕλης. Ἐδῶ ὅμως χρειάζεται νὰ παραδεχτοῦμε καὶ τὸ ἑξῆς ἱστορικὸ γεγονός :

Ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲν γνώριζε τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὶς ἄλλες μορφὲς κίνησης, ἔξω ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἁπλῆς κίνησης τῆς ἀλλαγῆς θέσης ἢ μετατόπισης. Ὅλες οἱ ἄλλες μορφὲς κίνησης, δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀρκετὰ μελετηθεῖ καὶ οἱ νόμοι τους δὲν εἶχαν ἀνακαλυφθεῖ, μιὰ σειρὰ ἐπιστῆμες, ὅπως ἡ χημεία, ἡ θερμοδυναμική, ἡ βιολογία ἦσαν ἀνύπαρκτες. Ὅλα τὰ φαινόμενα ποὺ μελετοῦν αὐτὲς οἱ ἐπιστῆμες, προσπαθοῦσαν τότε νὰ τὰ ἑρμηνεύσουν μὲ τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς. Ἔπαιρναν δηλαδὴ λαθεμένο δρόμο ἀγνοῶντας τὸν εἰδικὸ χαραχτῆρα τῶν διαφόρων μορφῶν κίνησης τῆς ὕλης. Ἀπ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς προῆλθε καὶ ὁ χαραχτηρισμός, ὅλης αὐτῆς τῆς κίνησης, σὰν μηχανιστικὸς ὑλισμός. Αὐτὸ ἦταν ὑπογραμμίζει ὁ Ἔνγκελς, ἕνα ἀπὸ τὰ βασικὰ μειονεχτήματα τοῦ προμαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ.

Ὁ μηχανιστικὸς ὑλισμὸς δὲν μποροῦσε ἐπίσης νὰ δώσει καμμιὰ ἱκανοποιητικὴ ἑρμηνεία ἄλλων ἀνώτερων μορφῶν τῆς κίνησης τῆς ὕλης, ὅπως εἶναι ἡ ζωὴ ἢ ἡ σκέψη. Οἱ Καρτεσιανοὶ π.χ. πίστευαν, ὅτι τὰ ζῶα δὲν εἶχαν ψυχὴ καὶ τὰ σύγκριναν μὲ μηχανὲς καὶ μάλιστα ἀποπειράθηκαν νὰ κατασκευάσουν αὐτόματα μη χανήματα ποὺ ἀπομιμοῦντο τὶς κινήσεις τῶν ζώων. Ἀλλὰ εἶναι αὐτονόητο ὅτι ὁ ζωντανὸς ὀργανισμὸς δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἐξομοιωθεῖ μὲ μιὰ μηχανή, ὁσοδήποτε τέλεια κι' ἂν εἶναι· ἀκόμα καὶ τὸ περίφημο καναρίνι τοῦ Vaucanson, ποὺ ὅπως λένε, ἐκτελοῦσε ὅλες τὶς λειτουργίες τῆς ζωῆς, ἐν τούτοις δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ ἐκτελέσει τουλάχιστον μιὰ καὶ μάλιστα ἀπ' τὶς βασικώτερες :

τὴ λειτουργία τῆς ἀναπαραγωγῆς.

Ἔτσι ὁ μηχανιστικὸς ὑλισμὸς παραμορφώνει τὴν πραγματικότητα καὶ δίνει εὔκολα ὅπλα στοὺς ἐχθρούς του νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι «ἐξομοιώνει τὸν ἄνθρωπο μὲ μιὰ μηχανὴ» «μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπο σὲ αὐτόματο, σὲ ρομπότ» κ.λ.π...

Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμα ἄρχισε ἡ μελέτη καὶ τῶν ἄλλων μορφῶν ὑλικῆς κίνησης, τῆς θερμότητας, τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τοῦ μαγνητισμοῦ, τῶν χημικῶν ἀντιδράσεων τῆς ζωῆς καὶ τότε πάλι ὁ ἰδεαλισμὸς δὲν «κατέθεσε τὰ ὅπλα».

Ξεκινώντας πάντα ἀπὸ τὴν λαθεμένη ἀντίληψη, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἀδρανής, διεκήρυσσε, ὅτι ὁ Θεὸς εἶχε προικίσει, εἶχε «ἐμφυσήσει» στὴν ὕλη αὐτὲς τὶς δυνάμεις, δηλαδὴ τὴν ἠλεκτρική, τὴ μαγνητικὴ δύναμη, τὴ συγγένεια, τὸ σθένος τῶν χημικῶν στοιχείων, τὴ ζωή, τὴν ζωϊκὴ ἀρχή, τὴν πνευματικὴ τέλος ἀρχή· ὅτι ἡ ὕλη δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ δημιουργήσει ἀπὸ μόνη της αὐτὲς τὶς δυνάμεις. Αὐτὴ ἦταν ἄλλωστε καὶ ἡ γνώμη τοῦ Ἄγγλου φυσικοῦ Joule (1818 - 1889).

Μόνο ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς μπόρεσε νὰ δώσει μιὰ ἐπαρκὴ ἐξήγηση ὅλων αὐτῶν τῶν φαινομένων, ἀποδείχνοντας ὅτι πρόκειται γιὰ εἰδικὲς μορφὲς τῆς κίνησης τῆς ὕλης, καὶ ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἱκανὴ ὄχι μόνο γιὰ μηχανικὲς κινήσεις, ἀλλὰ καὶ γιὰ μεταμορφώσεις τῆς ἴδιας τῆς ποιοτικῆς ὑφῆς της· ὅτι κατέχει ἕνα ἐσωτερικὸ δυναμισμό, ὅτι ἔχει μιὰ δημιουργικὴ δύναμη μέσα της ποὺ ἔχει τὴν πηγή της στὴν ὕπαρξη ἀντιφάσεων, γιὰ τὶς ὁποῖες κάναμε λόγο πιὸ πάνω, μέσα στοὺς ἴδιους τοὺς κόλπους της, μέσα στοὺς κόλπους τῶν ἴδιων τῶν πραγμάτων.

Μιλώντας γιὰ τὴ Διαλεχτική,δώσαμε ἐκεῖ τὸν κατάλληλο χαραχτηρισμὸ σ' αὐτὴ τὴ διαλεχτικὴ ἀντίληψη τῆς κίνησης τῆς ὕλης, ποὺ ἐπαληθεύτηκε πέρα γιὰ πέρα σὲ ὅλα τὰ σημεῖα ἀπὸ τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες. Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ Στάλιν ἐπιμένει στὸ κείμενό του ποὺ ἀναφέραμε πρίν,ὅτι γιὰ νὰ κατανοήσουμε ἐπιστημονικὰ τὴν ὑλικότητα τῶν διαφόρων φαινομένων τοῦ σύμπαντος,εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπαληθεύονται οἱ νόμοι ποὺ τὰ διέπουν μὲ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο. Κάθε ἄλλος τρόπος ἀφήνει τὴν πόρτα ἀνοιχτὴ στὴν ἰδεαλιστικὴ ἑρμηνεία τῆς ἐπιστήμης.

Οἱ μεγάλες ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις, ποὺ μᾶς βοήθησαν

νὰ ἐγγίσουμε σχεδὸν μὲ τὰ δάχτυλά μας τὴ διαλεχτικὴ λειτουργία τῆς φύσης καὶ μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ ξεπεράσουμε όριστικὰ τὸ μηχανιστικὸ ὑλισμὸ καὶ νὰ βάλουμε τὰ θεμέλια τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ, ὑπῆρξαν τρεῖς.

α) Ἡ ἀνακάλυψη τῆς μετατροπῆς τῶν διαφόρων μορφῶν ἐνεργείας, ποὺ μᾶς δίνει τὴν ἰδέα τῆς ποιοτικῆς μεταβολῆς, καὶ μᾶς βοήθησε νὰ ἑρμηνεύουμε τὶς διάφορες φυσικὲς «δυνάμεις» σὰν διαφορετικὲς μορφὲς τῆς κίνησης τῆς ὕλης.

β) Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ζωντανοῦ κυττάρου, ποὺ μᾶς ἀποκάλυψε τὸ μυστικὸ τῆς συγκρότησης τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν, μᾶς βοήθησε νὰ διαβλέψουμε τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ χημικὴ στὴ βιολογικὴ κίνηση καὶ νὰ κατανοήσουμε τὴν ἐξέλιξη τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν.

γ) Ἡ ἀνακάλυψη τῶν νόμων τῆς ἐξέλιξης τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν ἀρχικά, ποὺ γκρέμισε τὸ φράγμα, ποὺ εἶχε σηκώσει ἡ μεταφυσικὴ ἀνάμεσα στὰ διάφορα εἴδη καὶ εἰδικὰ ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ὑπόλοιπο ζωϊκὸ κόσμο. Ὕστερα ἡ Θεωρία τῆς Ἐξέλιξης ποὺ μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ δώσουμε μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τοῦ σύμπαντος, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν, σὰν ἕνα ἑνιαῖο προτσές, σὰν μιὰ συνεχῆ δημιουργία τῆς ὑλικῆς φύσης, νὰ τὸ φανταστοῦμε σὰν ἕνα ὑ λ ι κ ὸ σύμπαν ποὺ ἐξελίσεται ἱστορικά.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε ὅμως ὅλη τὴ σημασία αὐτῶν τῶν ἀνακαλύψεων, θὰ πρέπει, προηγουμένως, νὰ χειριζόμαστε καλὰ κατὰ βάθος τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο. Χρειάστηκε λοιπὸν ἡ μεγαλοφυΐα τῶν Μὰρξ καὶ Ἔνγκελς, γιὰ νὰ πέσει τὸ πρῶτο φῶς πάνω σ' αὐτὲς τὶς ἀνακαλύψεις.

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς λοιπόν, εἶναι ἡ μόνη μέθοδος ποὺ μπορεῖ νὰ δώσει, γιὰ φαινόμενα πιὸ σύνθετα, ὅπως εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ἡ σκέψη, μιὰ πειστικὴ ἐξήγηση, χωρὶς παράλληλα, νὰ τοὺς ἀφαιρέσει τίποτε ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη λάμψη τους καί, φυσικὰ χωρὶς τὴ βοήθεια καμμιᾶς «ζωτικῆς φορᾶς» ἢ «πνευματικῆς ἀρχῆς». Ποιὰ λοιπὸν εἶναι, στὶς λεπτομέριές της, αὐτὴ ἡ ἑρμηνεία; Ἡ ἀπάντηση ἀνήκει στὴν ἐπιστήμη· στὴν ἐπιστήμη ἐκείνη ποὺ τὰ βήματά της πρὸς τὰ ἐμπρὸς φωτίζουν οἱ ἀρχὲς τοῦ διαλεχτικοῦ

ὑλισμοῦ· στὴν ἐπιστήμη τοῦ Μιτσούριν* καὶ τοῦ Λυσένκο, τῆς Ὄλγας Λεπεσίνσκαγια, τοῦ Σετσένωφ*, τοῦ Παυλὼφ* καὶ τῶν μαθητῶν τους.

Ὁ διαλεκτικὸς ὑλισμὸς ἔχει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὶς δυνατότητες τῆς ἐπιστήμης. Ὁ ἰδεαλισμός, ἀντίθετα, σπεύδει νὰ διακηρύξει τὴν ἀδυναμία τῆς ἐπιστήμης, σὰν νὰ ἔχει τάχα ἐκεῖνος μιὰν ἀπάντηση ἕτοιμη, καὶ πειστική, στὰ ἐπιστημονικὰ προβλήματα. Μόνον ἀνόητοι μπορεῖ νὰ ἔχουν τὴν ἀπαίτηση γιὰ μιὰν ἄμεση ἀπάντηση πάνω στὰ προβλήματα ποὺ μπαίνουν μπροστὰ στὴν ἐπιστήμη.

Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει στὴ διάθεσή της, ἀπαντήσεις ποὺ νὰ μοιάζουν μὲ κλειδιὰ ποὺ κάνουν γιὰ ὅλες τὶς πόρτες. Ὁ ἰδεαλισμὸς ἔχει φυσικὰ μιὰ τέτοια ἀπάντηση κλειδί: Τὸ «πνεῦμα» Ἀλλὰ τὸ «πνεῦμα» στὶς περιπτώσεις αὐτὲς εἶναι μιὰ λέξη ποὺ σκεπάζει ἁπλῶς τὴν ἄγνοια. Καὶ καθὼς τὸ «πνεῦμα» δὲν ἔχει, ἐξ ὁρισμοῦ, καμμιὰ ἀπὸ τὶς γνωστές, τὶς χειροπιαστὲς ἰδιότητες ὅπως ἐκεῖνες τῆς ὕλης, εἶναι εὔκολο νὰ μπαίνει στὴν κατάλληλη στιγμή, στὸ χῶρο, ὅπου ὀρθώνονταν προβλήματα, στὰ ὁποῖα ὁ ὑλισμὸς καὶ ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχουν δώσει ἀκόμα ἀπάντηση, καὶ νὰ τὰ «ἑρμηνεύει» συμπληρώνοντας τὰ κενὰ μὲ τὸν ἑαυτό του (πνεῦμα).

Οἱ ἰδεαλιστὲς «κατηγοροῦν» τὸν ὑλισμό, ὅτι ἐδῶ καὶ δυὸ χιλιάδες χρόνια (!) δὲν ἔχει κάνει καμμιὰ πρόοδο, οὔτε βῆμα πρὸς τὰ μπρός, ὅτι ἐπαναλαμβάνει πάντοτε τὸ ἴδιο πρᾶγμα· ὅτι δανείζεται τὴν ἀκαμψία τῆς ὕλης καὶ καταντάει δογματικός. Κάθε φορὰ ὅμως, πού, ἡ ἐπιστήμη, ἀποκαλύπτει μιὰ νέα ἄποψη τῆς κίνησης τῆς ὕλης, ἕνα νέο μυστικό της καὶ περιορίζει ἔτσι τὸ χῶρο, στενεύει τὰ περιθώρια γιὰ ἰδεαλιστικὲς «ἑρμηνεῖες», οἱ ἰδεαλιστὲς σπεύδουν νὰ διακηρύξουν, ὅτι ἡ «ὕλη» ἐξαφανίζεται, διαλύεται, κ.λ.π.**

Αὐτὸ ὅμως ποὺ ἐξαφανίζεται στὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ περιωρισμένη ἀντίληψη, ἡ μηχανιστικὴ καὶ μεταφυσικὴ ἀντίληψη ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν ὕλη, καὶ τίποτε περισσότερο. Δὲν

---

* Βλέπε λέξεις στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ Γιουντὶν

** Συνιστοῦμε στὸν ἀναγνώστη νὰ διαβάσει τὰ ἄρθρα: Ἐνεργητισμός, Ὕλη, Μηχανικὴ Κβαντική, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ-Γιουντίν. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

πρέπει νὰ συγχέωμε τὶς διαδοχικὲς ἔννοιες, ποὺ ἡ ἐπιστήμη δίνει, κάθε φορά, στὴν ὕλη.

Αὐτὲς οἱ ἔννοιες γίνονται δλο καὶ πιὸ πλούσιες σὲ περιεχόμενο, δλο καὶ πιὸ βαθειὲς καὶ ἀποτελοῦν τὸ μέτρο τοῦ ἐπιπέδου τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων γιὰ τὴν ὕλη σὲ μιὰ δοσμένη στιγμή, γνώσεων ποὺ ἀποτελοῦν τὴν στέρεη θεωρητικὴ βάση γιὰ τὶς παρα-πέρα ἐπιστημονικὲς μας ἔρευνες.

«Ὁ ὑλισμός, ἔλεγε ὁ Ἔνγκελς, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προσαρμόζεται κάθε φορά, νὰ παίρνει νέα θέση, ὕστερα ἀπὸ κάθε νέα μεγάλη ἀνακάλυψη». Καὶ συμπεραίνοντας σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, λέμε μαζὶ μὲ τὸν Ἔνγκελς: «ἡ κίνηση εἶναι ὁ τρόπος ὕπαρξης τῆς ὕλης»· ἡ πηγὴ ὅμως αὐτῆς τῆς κίνησης, βρίσκεται στὴν ἴδια τὴν ὕλη.

« Ὑλιστικὴ ἀντίληψη τῆς φύσης δὲν σημαίνει τίποτ' ἄλλο, παρὰ τὴν ἁπλὴ ἀπεικόνιση τῆς φύσης στὴ διαννοιά μας, τῆς φύσης ὅπως μᾶς παρουσιάζεται, χωρὶς ξένη προσθήκη»(1).

IV. Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΦΥΣΗ

Ἐὰν θέλουμε νὰ κατανοήσουμε σωστὰ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ ὕλη περικλείνει μέσα της τὶς δυνάμεις τῆς κίνησής της, πρέπει νὰ προσκομίσουμε νέες ἀποδείξεις. Γιατὶ αὐτὸς ὁ αὐτοδυναμισμὸς τῆς ὕλης, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν πραγματικότητα, στὴν ἐμφάνιση ὄντων, μὲ πάγιες, σταθερὲς καὶ ἐκ τῶν προτέρων καθορισμένες μορφές, δίνει νέες εὐκαιρίες, γιὰ νέες ἐπιθέσεις τοῦ ἰδεαλισμοῦ.

Πῶς νὰ ἐξηγήσουμε π.χ. τὸ ὅτι οἱ κρύσταλλοι τοῦ χιονιοῦ, (ἢ ὁποιουδήποτε ἄλλου σώματος ποὺ μπορεῖ νὰ κρυσταλλοποιηθεῖ) παίρνουν πάντοτε μιὰ καθωρισμένη γεωμετρικὴ διάταξη;

1 Ἔνγκελς: «Ἀνέκδοτο ἀπόσπασμα» ἀπὸ τὸν «Φόϋερμπαχ».

Πῶς γίνεται, ὥστε ἀπὸ τὸ αὐγὸ τῆς κόττας νὰ βγαίνει πάντοτε ἕνα κοττόπουλο καὶ ἀπὸ τὸ αὐγὸ τῆς πάπιας ἕνα παπάκι, ἐνῶ εἶναι φανερό, ὅτι οἱ δυὸ αὐτὲς ζωϊκὲς μορφὲς (κοττόπουλο καὶ παπάκι), δὲν ὑπάρχουν ἀκόμα μέσα στὰ ὅμοια αὐτὰ αὐγά ; Αὐτὰ τὰ δυὸ αὐγά, πραγματικὰ δὲν παρουσιάζουν καμμιὰ διαφορὰ στὴ μορφή· ἡ διαφορά τους βρίσκεται μόνο στὴ ὑλική τους σύσταση.

Αὐτὸ τὸ μορφολογικὸ πρόβλημα,* εἶναι γενικό. Μπαίνει σὲ ὅλες τὶς ἐπιστῆμες, σὲ κάθε τομέα τους. Ἡ «μορφολογία» εἶναι τμῆμα κάθε ἐπιστήμης ποὺ μελετᾶ τὶς μορφὲς τῶν ἀντικειμένων μὲ τὰ ὁποῖα καταπιάνεται αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη. Ἔτσι ἔχουμε π.χ. γεωμετρικὲς μορφὲς (σχήματα), κρυσταλλικὲς μορφές, φυτικὲς μορφές, ζωϊκές, καὶ ἀκόμα μορφὲς γραμματικές, χωρὶς φυσικὰ νὰ παραλείπουμε νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὶς μορφὲς κίνησης ἢ συμπεριφορᾶς τῶν ζώων, ποὺ ὀνομάζουμε «ἔνστικτα». Σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα ὁ ἰδεαλισμὸς ἔχει μιὰ πρόχειρη ἀπάντηση : Ἡ μορφή, ποὺ δίνει τὴν κατεύθυνση στὴν ἐξέλιξη τοῦ φυσικοῦ ἀντικειμένου, «πραγματοποιεῖται» βέβαια μὲ τὴν ὕλη, ἀλλὰ προϋπάρχει, ἔχει καθορισθεῖ ἀπὸ πρίν.

Αὐτὴ ἡ προκαθορισμένη μορφή, ποὺ κατευθύνει τὴν ἐξέλιξη τοῦ φυσικοῦ ὄντος, ἀποτελεῖ κατὰ κάποιο τρόπο, «τὸ πεπρωμένο του» Ἡ φύση, στὴ δημιουργική της πορεία ἀκολουθεῖ ἕνα «σχέδιο» ποὺ προϋπάρχει. Ὅλη ἡ πορεία τῆς ἐξέλιξης ἔχει προδιαγραφεῖ **· καὶ ἀπὸ πρὶν ἔχει χαραχθεῖ ὁ «προσανατολισμός της.

Δὲν καθορίζεται ἀπὸ τὶς ἐπικρατοῦσες, κάθε φορά, συνθῆκες ζωῆς τῶν ὀργανισμῶν, ἀλλὰ ἀκολουθεῖ ἕνα «σκοπό» πρὸς τὸν ὁποῖο κατευθύνεται. ***

Τὰ ζωϊκὰ ἔνστικτα ἐπίσης, κατὰ τὶς ἰδεαλιστικὲς ἀντιλή-

---

* Βλέπε : Μ ο ρ φ ὴ καὶ π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ο στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ-Γιουντίν.

** Βλέπε : Π ρ ε φ ο ρ μ ι σ μ ό ς στὸ ἴδιο λεξικό.

*** Βλέπε : Τ ε λ ε ο λ ο γ ί α στὸ ἴδιο λεξικό.

ψεις ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις μιᾶς τυφλῆς «τάσης», ἑνὸς «σκοποῦ» τυφλοῦ.

Δηλαδὴ μὲ λίγα λόγια, μὲ τὸν ἕνα ἢ μὲ τὸν ἄλλο τρόπο, σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς φύσης ἀνακαλύπτουμε τὴν ἄγρυπνη παρουσία κάποιου «νοῦ», ποὺ ὅλα τὰ βάζει σὲ τάξη καὶ γιὰ ὅλα προνοεῖ. Γιατί, πραγματικά, ποῦ ἀλλοῦ μποροῦν νὰ βρίσκωνται αὐτὲς οἱ «μορφές», τὰ «σχέδια», οἱ «σκοποί», οἱ «τάσεις», ποὺ προϋπάρχουν στὴν ἀδιαμόρφωτη ἀκόμα, στὴν ἀνεξέλικτη ὕλη, ἂν δὲν βρίσκονται μέσα σὲ μιὰ ὑπέρτατη διάνοια ; Αὐτὴ ἡ θεωρία τῆς σκοπιμότητας ὀνομάστηκε : Τελεολογία. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ἡ Τελεολογία εἶναι μιὰ συνέπεια τοῦ Ἰδεαλισμοῦ, ποὺ θεωρεῖ τὸν κόσμο σὰν τὴν ἐνσάρκωση τῆς «ἰδέας».

Τελείως διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀπάντηση τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα (ὁ μηχανιστικὸς ὑλισμός, μόνος του, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ δώσει πλήρη ἀπάντηση καὶ ἀφήνει τὸ ἔδαφος ἐλεύθερο στὴν Τελεολογία). Σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ, ἡ μορφὴ τῶν πραγμάτων καθορίζεται ἀπὸ τὸ ὑλικό τους περιεχόμενο ποὺ βρίσκεται σὲ διαρκὴ κίνηση καὶ ἀλλαγή, ἀπὸ τὶς «ἀμοιβαῖες σχέσεις καὶ τὴν ἀμοιβαῖα ἐπίδραση τῶν πραγμάτων καὶ τῶν φαινομένων» καὶ ἀπὸ τὴν κατάσταση τῶν ἀντιφάσεων ποὺ ἀναπτύσσονται μέσα στὸ περιεχόμενο, στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων σὲ ἀδιάσπαστο σύνδεσμο μὲ τὶς συνθῆκες τοῦ περιβάλλοντός τους.

Τὴν καλύτερη ἀπόδειξη τῆς ὀρθότητας τῶν ἀπόψεων τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ, μᾶς τὴν προσφέρουν οἱ ἐπιστῆμες, πού, μὲ τὶς διάφορες ἐπεμβάσεις τους, τροποποιοῦν τὴν ἐξέλιξη μιᾶς δοσμένης μορφῆς. Οἱ βιολόγοι π.χ. ἀπόδειξαν πειραματικὰ τὸ δεσμὸ καὶ τὴν ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα στὴ μορφὴ καὶ τὸ περιεχόμενο. Μετέφεραν ἕνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὴν ὕλη ἑνὸς αὐγοῦ, ποὺ βρισκόταν στὸ στάδιο τῆς ἀνάπτυξής του (ἐπώασης), σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ αὐγοῦ, καὶ εἶδαν νὰ ἀναπτύσσεται στὸ σημεῖο τῆς προσθήκης ἕνα πόδι π. χ. ἐνῶ κανονικά, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει τέτοιο, σ' ἕνα ὁμαλὰ ἀναπτυσσόμενο αὐγό. Ἐδημιούργησαν δη-

λαδὴ μὲ τεχνητὸ τρόπο ἕνα τέρας. Εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν μποροῦμε νὰ δοῦμε τὶς διάφορες μορφὲς ποὺ παίρνει ἡ διαδικασία τῆς ἐξέλιξης τῶν πραγμάτων. Στὴ διάρκεια τῆς ἀνάπτυξης τοῦ αὐγοῦ π.χ.δὲν μποροῦμε νὰ διακρίνουμε πῶς ἐξελίσσονται τὰ διάφορα μέρη του. Αὐτὸ ὅμως τὸ ἐπιτυγχάνει ἡ ἐπιστήμη, μελετώντας τὶς χημικὲς ἰδιότητες, τὴ φύση καὶ τὴ σύσταση τῶν χημικῶν οὐσιῶν ποὺ συγκεντρώνονται σὲ κάθε ξεχωριστὸ μέρος του.

Αὐτὸ ὅμως τὸ χημικὸ περιεχόμενο τοῦ αὐγοῦ διαφοροποιεῖται μόνο του κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν ποὺ τὸ περιβάλλουν (τὴ θερμότητα π.χ.) καὶ ἐξ αἰτίας τῶν ἐσωτερικῶν τους ἀντιφάσεων. Ἡ βιοχημικὴ σύσταση τῆς οὐσίας τῶν αὐγῶν τῶν διαφόρων ζωϊκῶν εἰδῶν καθορίζει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, τὴ μορφὴ τοῦ ζώου ποὺ θὰ ἐκκολαφθεῖ.

Ὁ Διαλεχτικὸς ὑλισμὸς παραδέχεται ἐπίσης ὅτι πρῶτα ἀναπτύσσεται τὸ περιεχόμενο ἑνὸς ἀντικειμένου ἢ ἑνὸς φαινομένου καὶ ὕστερα ἡ μορφή του. Δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἰδεατὴ «προδιαμόρφωσή» του, κανένας προκαθορισμὸς τῆς μορφῆς του. Γιατὶ ἂν συνέβαινε κάτι τέτοιο τότε ὅλα τὰ ἄτομα τοῦ ἴδιου εἴδους θὰ ἦσαν τελείως ὅμοια, χωρὶς τὴν ἐλάχιστη διαφορά.

Γιὰ τὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό, μορφὴ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς περιεχόμενο, χωρὶς ἀντίστοιχο καθορισμένο περιεχόμενο· καὶ ἀντίστροφα περιεχόμενο δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει οὔτε νὰ νοηθεῖ χωρὶς κάποια μορφή, χωρὶς μιὰ ἀντίστοιχη καθωρισμένη μορφή. Ὅταν λέμε, ὅτι τὸ περιεχόμενο δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς μορφή, δὲν ἐννοοῦμε ὅτι τὸ περιεχόμενο καθορίζεται ἀπὸ τὴ μορφή. Κάθε ἄλλο, ἐμεῖς ξέρουμε ὅτι αὐτὸ καθορίζει τὴ μορφή. Μ' αὐτὸ ἐννοοῦμε ἁπλῶς ὅτι ἡ μορφὴ δὲν προϋπάρχει οὔτε εἶναι «ἐφ ἅπαξ» δοσμένη καὶ ἀμετάβλητη, ἀλλὰ μεταβλητή, καὶ ὅτι ἀλλάζει στὸ μέτρο ποὺ ἀλλάζει καὶ τὸ περιεχόμενο. Ἀναγκαῖο συμπέρασμα ὅλων αὐτῶν εἶναι ὅτι ἡ μορφὴ μακρυὰ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ προϋπάρχει, ἢ αὐτὸ ποὺ προηγεῖται στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῶν πραγμάτων—ἀντανακλᾶ αὐτὴν τὴν ἐξέλιξη, μὲ μιὰ ὡρισμένη καθυστέρηση. Ἡ ἀνάπτυξη δηλαδὴ τῆς μορφῆς καθυστερεῖ σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο.

«... Στὴ πορεία τῆς ἐξέλιξης, τὸ περιεχόμενο προηγεῖται ἀπὸ τὴ μορφή, ἡ μορφὴ καθυστερεῖ σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο. Περιεχόμενο χωρὶς μορφὴ εἶναι ἀδύνατο· ὅταν ὅμως μιὰ ὁποιαδήποτε μορφή, ἀργεῖ νὰ ἐμφανισθεῖ σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο, τότε δὲν ἀντιστοιχεῖ ἀπόλυτα σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο, ἔτσι τὸ νέο περιεχόμενο εἶναι «ἀναγκασμένο» νὰ περιβάλλεται προσωρινὰ μὲ τὴ παληὰ μορφή. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς προκαλεῖ μιὰ σύγκρουση μεταξύ τους. (1)».

Πῶς ὅμως, μὲ ποιὸ τρόπο παρουσιάζεται, στὸ φῶς τῆς ἡμέρας, η νέα μορφή, στὸν τομέα τῶν φαινομένων τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας, κάτω ἀπ' τὴν πίεση τοῦ περιεχομένου, ποὺ βρίσκεται σὲ ἀνάπτυξη καὶ ποὺ ὅπως ἔλεγε ὁ Στάλιν, «ζητάει μιὰ νέα μορφή». Ἡ ἀπάντηση ἀνήκει καὶ πάλι στὶς ἐπιστῆμες καὶ φυσικὰ στὶς ἐπιστῆμες ἐκεῖνες ποὺ φωτίζονται ἀπὸ τὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό. Ἕνα ὅμως εἶναι βέβαιο, ὅτι ἡ καθυστέρηση, ποὺ ἀρκετὲς φορὲς παρατηρεῖται στὴν ἐμφάνιση τῆς νέας μορφῆς σχετικὰ μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ νέου περιεχομένου, δημιουργεῖ ἀναπόφευχτα ἀσυναρτησίες μέσα στὴ φύση. Κάθε ἄλλο λοιπὸν παρὰ «ἁρμονική» εἶναι ἡ φύση. Εἶναι γεμάτη ἀπὸ συγκρούσεις, «ἀντιφάσεις», ἀτέλειες!..

Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ὑποσκάπτει βῆμα βῆμα τὰ θεμέλια τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ καταλαμβάνει ἕνα - ἕνα τὰ ὀχυρὰ τῆς σκοπιμότητας. Εἶναι ἡ μόνη θεωρία ἐπίσης ποὺ ἀνατρέπει τὶς μηχανιστικὲς ἀντιλήψεις, ποὺ ἑρμηνεύουν τὴν λειτουργία τῶν διαφόρων φαινομένων μὲ τὴν ἀμοιβαία ἐπίδραση τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, κατὰ τρόπο μηχανικό, σὰν νὰ εἶναι δηλαδὴ μιὰ συναρμογὴ τροχῶν ἀπὸ στερεά, ἀμετάβλητα σώματα. Ὁ Μαρξιστικὸς ὑλισμὸς ἐφοδιάζει τὴν ἐπιστήμη μὲ μιὰ γόνιμη θεωρία : τὴν θεωρία ὅτι οἱ νόμοι καὶ οἱ σχέσεις ποὺ διέπουν τὰ πράγματα ποὺ ἡ ἐπιστήμη ἀποκαλύπτει καὶ διατυπώνει μὲ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο, δὲν εἶναι σχέσεις καὶ νόμοι ἀφαιρεμένοι, ἀλλὰ οἱ ἀναγκαῖοι νόμοι ποὺ διέπουν τὴν ὕλη ποὺ βρίσκεται σὲ ἀέναη κίνηση.

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ἀγνοεῖ τὴν ἀγωνία τῶν «ἐμπειριστῶν»

---

1. Στάλιν: «Ἀναρχισμὸς ἢ σοσιαλισμός;».

ποὺ περιορίζονται σὲ μιὰ ξερὴ διαπίστωση τῆς διαδοχῆς τῶν φαινομένων καὶ ποὺ ἀναρωτιῶνται κάθε μέρα : ὁ ἥλιος θὰ ἀνατείλει ἄραγε αὔριο ;

Ὁ διαλεκτικὸς ὑλισμὸς ξεκινάει ἀπὸ τὴν πεποίθηση, ὅτι εἶναι ἀδύνατον, κάτω ἀπὸ καθωρισμένες συνθῆκες, νὰ μὴν παραχθεῖ ἕνα φαινόμενο ποὺ ἔχει προβλεφθεῖ. Πιστεύει ὅτι ἡ φύση δὲν κάνει ἀπιστίες.

Εἶναι συνεπὴς στὸν ἑαυτό της. Ἡ ὑλιστικὴ ἐπιστήμη ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἰδέα, ὅτι οἱ ἐπιστημονικοὶ νόμοι ἐκφράζουν τὶς ἀντικειμενικὲς ἰδιότητες τῆς ὕλης, ἐκφράζουν τὸ ἀναπόφευχτο, τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐμφάνισης ἑνὸς δοσμένου φαινομένου, στὴ πορεία μιᾶς δοσμένης ἐξέλιξης κάτω ἀπὸ δοσμένους ὅρους.

Ὁ Ἔνγκελς ὑπογράμμισε ὅτι καθίσταται ἀναπόφευχτη ἡ ἐμφάνιση τῆς ζωῆς πάνω σὲ ἕνα ὁποιοδήποτε πλανήτη, ὅταν ἐκπληρωθοῦν ὅλες ἀνεξαιρέτως οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἀναπόφευχτη, ὅταν, στὴ πορεία τῆς διαδικασίας τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰδῶν, ἐκπληρωθοῦν οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι ποὺ θὰ καταστήσουν ἀναγκαία αὐτὴ τὴν ἐμφάνιση.

Νά λοιπὸν ποιὸ ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ἔπρεπε νὰ κατανοήσουμε σχετικὰ μὲ τὴν ἀναγκαιότητα μέσα στὴ φύση, μὲ τὴν ἑνότητα τοῦ Σύμπαντος, μὲ τὴν καθολικότητα τῶν νόμων τῆς φύσης. Ἀπ' ὅσα εἴπαμε βγαίνει ἀβίαστα τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν μποροῦμε οὔτε νὰ ἀλλάξουμε, οὔτε νὰ ἐξαφανίσουμε τοὺς νόμους, ποὺ διέπουν τὴ φύση ἢ τὴν κοινωνία. Τὸ μόνο ποὺ μποροῦμε νὰ κάνουμε εἶναι νὰ τοὺς ἀποκαλύπτουμε καὶ νὰ τοὺς διατυπώνουμε.

> «Αὐτοὺς τοὺς νόμους μποροῦμε νὰ τοὺς ἀποκαλύψουμε, νὰ τοὺς γνωρίσουμε, νὰ τοὺς μελετήσουμε, νὰ τοὺς ὑπολογίζουμε κατὰ τὴ δράση μας, νὰ τοὺς ἐκμεταλλευθοῦμε γιὰ τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ τοὺς ἀλλάξουμε ἢ νὰ τοὺς ἐξαφανίσουμε. Ἀκόμα περισσότερο δὲν μποροῦμε νὰ τοὺς διαμορφώσουμε ἢ νὰ δημιουργήσουμε νέους νόμους [1]».

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.».

Ἑπομένως, μόνον ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς μᾶς προσφέρει τὴ στέρεη θεωρητικὴ βάση γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ προβλέπουμε ἐπιστημονικὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν φαινομένων τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας. Περιορίζει στὸ ἐλάχιστο τὶς ἀμφιβολίες μας, σχετικὰ μὲ τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἐνέργειας ποὺ ἐπιχειροῦμε, στηριζόμενοι στὰ δεδομένα μιᾶς ἐπιστημονικῆς πρόβλεψης. Ἐξασφαλίζει λοιπὸν στὸν ἄνθρωπο, τὸ πιὸ μεγάλο ποσοστὸ βεβαιότητας καὶ τὰ πιὸ πλατειὰ περιθώρια ἐλευθερίας δράσης, ἀφοῦ τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ προβλέπει καὶ νὰ ἐνεργεῖ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς.

V. ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ἀπ' ὅσα εἴπαμε ὡς τώρα, μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε τὴν ἀνακολουθία τῆς πιὸ πολὺ διαδομένης μορφῆς τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἰδεαλισμοῦ, τῆς θρησκευτικῆς δηλαδὴ μορφῆς. Ξέρουμε ὅτι ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία π. χ., χρειάζεται, γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὸν κόσμο, τὴν ἐπέμβαση ἑνὸς Θεοῦ δημιουργοῦ, πνεύματος ἀπείρου καὶ τέλειου, καὶ μποροῦμε νὰ δοῦμε τώρα ποὺ ἀποβλέπει αὐτὴ ἡ προσπάθεια:

α) Γιὰ τὸν ἰδεαλισμό, ποὺ πιστεύει, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι παθητικὴ καὶ ἀδρανής, χρειάζεται, γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴν κίνησή της, ἡ ὤθηση κάποιου πνεύματος.

β) Γιὰ τὸν ἰδεαλισμό, ποὺ πιστεύει ὅτι ἡ ὕλη δὲν διέπεται ἀπὸ καμμιὰ ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα, ἀπὸ καμμιὰ ἑνότητα, εἶναι ἀπαραίτητη μιὰ ὑπερφυσικὴ δύναμη, ποὺ νὰ κρατάει σταθεροὺς καὶ ἀμετάβλητους τοὺς νόμους τῆς ὕλης.

γ) Γιὰ τὸν ἰδεαλισμό, ἡ ὕλη δὲν ὑπόκειται σὲ καμμιὰ διαδικασία ἱστορικῆς ἐξέλιξης καὶ ἀλλαγῆς. Ὁ κόσμος ἔχει λοιπόν, θὰ πρέπει νὰ ἔχει, κάποια ἀρχὴ καὶ ἕνα τέλος· ἐπιβάλλεται, νὰ ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ κάποιο ὂν αἰώνιον.

Ὁ ὑλισμός, ἀντίθετα, πιστεύει ὅτι ἡ ὕλη βρίσκεται σὲ μιὰ

διαρχὴ ἀναγκαία καὶ ἐσωτερικὴ ἐξέλιξη. Αὐτὸ ἔχει σὰν συνέπεια τὴν γνώση γιὰ ἕνα αἰώνιο καὶ ἄπειρο Σύμπαν· ἕνα Σύμπαν ποὺ βρίσκεται σὲ ἀδιάκοπη ἀλλαγὴ καὶ ἐξέλιξη· τὴν γνώση μὲ μιὰ βεβαιότητα ὅτι ἡ ὕλη οὔτε γεννιέται ἀλλὰ οὔτε καὶ πεθαίνει.

Ἤδη ὁ Ντιντερὸ ζητοῦσε νὰ τοῦ ποῦν πῶς θὰ μπορέσουμε νὰ ἐξηγήσουμε τὸν κόσμο, ἂν ἀπορρίψουμε τὴν αἰωνιότητα τῆς ὕλης σὰν ἀκατανόητη τάχα, καὶ τὴν ἀντικαταστήσουμε μὲ μιὰ ἄλλη αἰωνιότητα πιὸ πολὺ ἀκατανόητη ;

Οἱ ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις, ὕστερα ἀπὸ τὸν Ντιντερό, ἔκαναν ἀκόμα πιὸ ἀστήρικτη τὴν ἄποψη γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὸ ΙΗ' αἰῶνα, ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Κάντ διατύπωσε τὴ περίφημη θεωρία του γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος καὶ ὁ Γάλλος Λαπλάς, ποὺ τὴν ἐπανέλαβε καὶ τὴ διατύπωσε μὲ ἐπιστημονικὸ τρόπο, ἀπάντησε ἤρεμα καὶ γεμᾶτος αὐτοπεποίθηση στὸ Ναπολέοντα, ποὺ παραπονέθηκε, ὅτι δὲν βλέπει τὸ Θεὸ μέσα στὸ σύστημά του : «Δὲν χρειάστηκα αὐτὴ τὴν ὑπόθεση».

Ὕστερα οἱ ἀνακαλύψεις τοῦ Ἄγγλου Λάϊελ στὸν τομέα τῆς ἐξέλιξης τῆς γῆς, τοῦ Λαμάρκ καὶ πρὸ παντὸς τοῦ Ντάρβιν* στὸν τομέα τῆς ἐξέλιξης τῶν ζωντανῶν εἰδῶν, θεμελίωσαν ὁριστικὰ τὴ γενικὴ θεωρία τῆς ἐξέλιξης καὶ συντελέσανε ὥστε νὰ μείνει πολὺ πίσω, ὁ παλαιὸς μηχανιστικὸς ὑλισμός, ποὺ μειονεκτοῦσε, στὸ ὅτι δὲν ἤξερε αὐτὲς τὶς ἀπόψεις γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ Σύμπαντος. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ μειονέκτημα τοῦ παληοῦ ὑλισμοῦ, ἀποτελοῦσε τὴν δεύτερη ἀτέλειά του : τὴν ἀναπόφευχτη στενότητά του[1].

Τέλος, οἱ ἀνακαλύψεις τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔνγκελς στὸν τομέα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ἐπεξέτειναν αὐτὴ τὴ βαθειὰ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῶν φαινομένων, σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ διέλυσαν καὶ τὴν τρίτη ἔλλειψη ἢ στενότητα τοῦ παληοῦ μηχανιστικοῦ ὑλισμοῦ, ποὺ δὲν θεωροῦσε τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία σὰν προϊὸν μακρᾶς ἱστορι-

* Βλ. Κάρολος Δαρβῖνος ἔκδοση Ἀναγνωστίδη.

1. Ἡ πρώτη ἔλλειψη τοῦ μηχανιστικοῦ ὑλισμοῦ ἦταν ὁ μηχανικός του χαρακτήρας.

κής ἐξέλιξης.

Ὁ Λένιν ἔγραψε ὅτι ἡ ὑλιστική ἀντίληψη τοῦ ἀρχαίου Ἕλληνα φιλόσοφου Ἡράκλειτου γιὰ τὸν κόσμο ἦταν :

> «ὁ κόσμος εἶναι ἕνας· δὲν τὸν ἐδημιούργησε κανένας θεός, κανένας ἄνθρωπος· ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι μιὰ φλόγα αἰώνια, ζωντανή, μιὰ φλόγα ποὺ ἀνάβει καὶ σβύνει σύμφωνα μὲ νόμους καθωρισμένους»(¹).

Δηλαδὴ οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ἦταν μία ἐξαίρετη ἔκθεση τῶν ἀρχῶν τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ, ἔχει ἀλλάξει βαθειὰ καὶ ριζικὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γινόταν, ὡς τώρα, ἡ κριτική τῶν θρησκειῶν καὶ τῆς θεολογίας. Προηγούμενα οἱ ὀρθολογιστὲς φιλόσοφοι * ἀνέπτυσσαν τὴν κριτική τους γιὰ τὸ Χριστιανικὸ Θεό, δείχνοντας τὶς ἀναρίθμητες λογικὲς ἀσυνέπειες, τὰ λογικὰ ἀδιέξοδα στὰ ὁποῖα ὁδηγεῖ μιὰ τέτοια ἔννοια. Ἔλεγαν: πῶς εἶναι δυνατόν, ἕνα σκέτο πνεῦμα, νὰ μπορεῖ νὰ γεννάει τὴν ὕλη : Πῶς ἕνα ὄν, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ χρόνο, προαιώνιο, ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε γέννηση, ἀπὸ κάθε ἀλλαγή, ἀμετάβλητο μέσα στὴν ἀκίνητη αἰωνιότητα τοῦ χρόνου, μπορεῖ νὰ δημιουργήσει τὸν κόσμο ἀπὸ τὸ τίποτα σὲ μιὰ δοσμένη στιγμὴ τοῦ χρόνου ; Πῶς ἕνα ὄν «ἀπείρως ἀγαθόν», μπόρεσε νὰ δημιουργήσει τὰ τέρατα τῆς φύσης, τὰ ἐπιβλαβῆ ζῶα, τοὺς σεισμούς, καὶ ὅλα τὰ κακά, ποὺ συμβολίζονται μὲ τοὺς τρεῖς μαύρους καβαλάρηδες τῆς Ἀποκάλυψης : τὸν πόλεμο, τὴν πεῖνα καὶ τὶς ἐπιδημίες ; Ἕνας θεός, ποὺ εἶναι παντοδύναμος, θὰ μποροῦσε νὰ κάνει ὥστε 2+2 νὰ γίνονται 5 καὶ τὴν ἀλήθεια νὰ τὴν κάνει ψέμα. Κι' ἂν δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάνει, εἶναι τότε παντοδύναμος ; καὶ ἀφοῦ εἶναι ὁ ἀπόλυτος ἄρχων, πῶς μπορεῖ νὰ μὴ τιμωρεῖ τὴν ἀδικία ; Ἀλλὰ ἐὰν εἶναι ἕνας ἄρχων ἀγαθός, εἶναι δυνατὸν νὰ

---

1. Λένιν : Φιλοσοφικά τετράδια.

* Βλέπε : Ὀ ρ θ ο λ ο γ ι σ μ ό ς, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη (Σημ. Μεταφ.).

μὴν εἶναι καὶ ἐπιεικὴς καὶ — ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιεικίας του — ἄδικος ; κλπ. κλπ....

Μὲ λίγα λόγια, ἡ κριτικὴ τῶν ὀρθολογιστῶν, πολὺ βοήθησε νὰ ξεσκεπαστοῦν, μόνο μὲ τὴ λογική, ὅλες οἱ ἀδυναμίες ποὺ περικλείνει ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ὅλες οἱ ἀντιφάσεις ποὺ κρύβονται κάτω ἀπ' αὐτὴ καὶ πού, ἡ θεολογία τὶς ἀναγνωρίζει ἀλλὰ ἐπικαλεῖται γι' αὐτὲς τὸ «θεῖο μυστήριο», τὸ ἀπροσπέλαστο τῶν «βουλῶν τοῦ ὑψίστου» ἀπὸ τὸ δημιούργημά του τὸν ἄνθρωπο, μεταχειριζόμενη ὅλους τοὺς τρόπους ποὺ ὁδηγοῦν στὴν ἰδέα τοῦ δῆθεν προπατορικοῦ ἁμαρτήματος.

Οἱ ἰδεαλιστὲς ὀρθολογιστὲς φιλόσοφοι ἔκαναν δηλαδὴ μιὰ προσπάθεια νὰ ἀναθεωρήσουν τὴν ἔννοια τοῦ Χριστιανικοῦ Θεοῦ. Προτεῖναν λύσεις πού, ἡ μιὰ πιὸ ἀδύνατη ἀπὸ τὴν ἄλλη, προκάλεσαν μᾶλλον μεγαλύτερες δυσκολίες, ἀπὸ τὶς προηγούμενες ποὺ εἶχαν ξεπεραστεῖ. Ὅσο γιὰ τοὺς πρὸ τοῦ Μάρξ ὑλιστές, αὐτοὶ σκόνταφταν στὶς δυσκολίες ποὺ σημειώσαμε προηγουμένως : στὴν ἀδυναμία ἑρμηνείας τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψης, στὴν ἀδυναμία ἑρμηνείας τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἀντιφάσεων ποὺ παρατηροῦνται στὴ φύση καὶ στὴν κοινωνία μὲ ὅλα τὰ κακὰ ἐπακόλουθα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα : τὴν ἀρρώστια, τὸ θάνατο, τὴν πεῖνα, τὸν πόλεμο.

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ἀφαίρεσε αὐτὲς τὶς δυσκολίες καὶ ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ποὺ τὴν φοβόντουσαν οἱ ἀντιδιαλεχτικοὶ ὀρθολογιστές, ἄδειασε ἀπὸ κάθε περιεχόμενο. Ἡ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὴν ὕπαρξη ἢ τὴν ἀνυπαρξία τοῦ Θεοῦ, ποὺ τὴν ὑποχινοῦσε ὁ ἀγοραῖος ἀθεϊσμός, ἔπαυσε νὰ γίνεται μ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους. Ὁ Θεὸς κατάντησε, ὅπως ἔλεγε ὁ Λαπλάς, μιὰ ὑπόθεση ἄσκοπη, ἀνωφελής. Τὸ «πρόβλημα» γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ παραχώρησε τὴ θέση του στὸ ἄλλο πρόβλημα :

Στὸ πῶς γεννήθηκε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἡ «ἰδέα τοῦ Θεοῦ» στὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων ; Αὐτὰ τὰ δυὸ ζητήματα τὰ συγχέει ἐπίτηδες ὁ ἀντικειμενικὸς ἰδεαλισμός.

Ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητο γεγονός, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα, ὅ,τι λέμε θρησκεία, ὑπάρχουν στὰ μυαλὰ καὶ στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων. Πῶς, ὅμως γεννήθηκαν ; καὶ πῶς ὑπάρχουν; Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἐρώτημα ποὺ πε-

ριμένει ἀπάντηση. Ἀνεξάρτητα ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα «θεῖο» ὂν ἢ ὄχι, ἂν ἔχει φυσικὲς ἢ ὑπερφυσικὲς ἰδιότητες, ἂν εἶναι θνητὸ καὶ ταυτόχρονα ἀθάνατο, ἐκεῖνο ποὺ εἶναι καθαρό, ὁλοφάνερο πιά, εἶναι τὸ ὅτι ὁ Θεός, καὶ ἡ θρησκεία, εἶναι φαινόμενα μόνο ἀνθρώπινα : ὅτι τὸ θεῖο εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι ὁ ἄνθρωπος δημιούργημα τοῦ θείου.

Ὁ Βολταῖρος ἀκόμα μιλῶντας γιὰ τὶς θρησκεῖες, ἔλεγε :«καὶ ἐὰν ἀκόμα ὁ Θεὸς ἔχει δημιουργήσει τὸν ἄνθρωπο, ὁ ἄνθρωπος τοῦ τὸ εἶχε ἀνταποδώσει στὸ πολλαπλάσιο». Ἔτσι εἶδε καὶ ὁ Γερμανὸς ὑλιστὴς Φόϋερμπαχ καὶ μ' αὐτὰ τὰ κριτήρια ἔκρινε τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο. Ἀλλὰ μόνο ὁ Μαρξισμὸς παρουσίασε τὰ πιὸ σίγουρα καὶ ἀποφασιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ φαινομένου. Νὰ τὰ κυριώτερα :

1. Ὅλες οἱ κατώτερες μορφὲς θρησκείας, οἱ μαγικὲς μέθοδοι, ἡ πρωτόγονη ἰδεαλιστικὴ ἑρμηνεία τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων, ὅσο καὶ οἱ ἀνώτερες μορφές, αὐτὲς δηλαδὴ ποὺ περικλείνουν καὶ κάποιο φιλοσοφικὸ περιεχόμενο καὶ μερικὲς ἠθικὲς ἢ καὶ μαγικὲς τελετουργίες, καθαρὰ «πνευματικὲς» ὅπως ἡ προσευχὴ καὶ τὰ θρησκευτικὰ μυστήρια, ἐκφράζουν, ἀποκαλύπτουν καὶ ἀντανακλοῦν, στὸν τομέα τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς σκέψης, μιὰ δοσμένη πραγματικότητα τῶν ἀνθρώπινων πρακτικῶν ἀναγκῶν, δηλαδὴ τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία,—ἀδυναμία πολὺ μεγάλη στὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας— μπροστὰ στὴ φύση. Ἐκφράζουν τὴν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου μπρὸς στὴν φύση ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ τὴν κατανοήσει, οὔτε νὰ τὴν δαμάσει· μιὰν ἀδυναμία ποὺ ὀφείλονταν στὴν χαμηλὴ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας. Τὴν ἀδυναμία μπροστὰ στὰ κοινωνικὰ προβλήματα, ποὺ παρέμεναν σκοτεινά, ἀνερμήνευτα καὶ ἄλυτα· προβλήματα ἀναγόμενα στὴν ταξικὴ ὑποδούλωση, στὴν ἀπουσία κάθε προοπτικῆς γιὰ τὸ μέλλον, στὴν ἀπροθυμία τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀποκτήσουν κοινωνικὴ συνείδηση.

Ὅλοι μας γνωρίζουμε, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὶς θρησκευτικὲς ἱεροτελεστίες ἐπιδιώκουν νὰ ἐξασφαλίσουν γιὰ λογαριασμό τους τὴν ἐπιτυχία, μιὰ εὐνοϊκὴ ἔκβαση «στὶς ὑποθέσεις τους», τὴ νίκη τους πάνω στὸν ἀντίπαλο, τὴν αἰώνια εὐτυχία, κλπ.

Ἡ θρησκεία δηλαδὴ προσφέρεται στὸν ἄνθρωπο, σὰν ἕνα μέσον, γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν ἀτομικῶν του ἐπιδιώξεων, εἶναι μιὰ μέθοδος ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἄγνοια τῶν αἰτίων τῆς δυστυχίας του καὶ συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ συγκεχυμένη εἰκόνα, αὐτοῦ ποὺ νομίζει εὐτυχία.

Ἀλλὰ ἐὰν ἡ θρησκεία ἀντανακλᾶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ δεδομένα τῶν πραχτικῶν ἀναγκῶν, τότε τὰ ἀντανακλᾶ ἀνάποδα· ὄχι ὅπως εἶναι, δηλαδὴ ἀντικειμενικά, ἀλλὰ ὅπως θέλει νὰ εἶναι, δηλαδὴ ὑποκειμενικά. Ὄχι μὲ τὰ πραγματικά, τὰ ἀντικειμενικὰ κριτήρια, ἀλλὰ μὲ τὰ ὑποκειμενικά: μὲ τὰ παράτολμα ὄνειρα, μὲ τὶς παράλογες ἐπιθυμίες τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι θῦμα τῆς ἴδιας του τῆς ἄγνοιας.

Ἔτσι ὁ «Θεός» γίνεται ὁ ὑπέρτατος σωτήρας, ἡ ὕψιστη τελειότητα.

Οἱ ἀντιφάσεις πού, ὅπως δείξαμε, περικλείνονται στὴν ἴδια τὴν ἔννοια τοῦ «Θεοῦ» δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρὰ ἡ ἔκφραση τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων ὅπως περικλείνονται στὶς ἰδέες: «ἀπόλυτη τελειότητα», «ἀπόλυτη γνώση» «ἄπειρη εὐτυχία» ποὺ πλάθει γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος· ἔννοιες δηλαδὴ φανταστικὲς καὶ μεταφυσικές, στὶς ὁποῖες μεταθέτει τὶς ἐσώτερες ἐπιθυμίες του, γιὰ ἕνα πραγματικὸ κόσμο εὐκολόχρηστο, χωρὶς ἀντιφάσεις.

Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ δὲν κάνει τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ συνοψίζει, νὰ συγκεντρώνει σὲ μιὰ μόνο δέσμη, ὅλες αὐτὲς τὶς ἀντιφάσεις ποὺ ἔχουν γίνει, στὸ μεταξύ, μεταφυσικές, ἀπόλυτες, ἀδιάλυτες. Ἡ θρησκεία ἀντανακλᾶ ἔτσι τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς ἀπὸ κεῖνο ποὺ ἀντανακλᾶ ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμός, ποὺ κι' αὐτὸς ἀντανακλᾶ τὶς ἀντιφάσεις τῆς πραγματικότητας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ σωστή τους ἄποψη, τὴ σωστή τους θέση· πιστά, χωρὶς ξένες προσθῆκες, φανταστικές, ὅπως εἶπε ὁ Ἔγκελς:

> «Ἡ θρησκεία ἔχει τὶς ρίζες της μέσα στὶς περιωρισμένες ἀντιλήψεις καὶ στὴν ἀμάθεια ποὺ κρατᾶνε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ ἄνθρωπος βρισκόταν στὴν κατάσταση τοῦ ἀγρίου»(1).

---

1. Ἔνγκελς: Λουδοβῖκος—Φόϋιερμπαχ.

2. Μιὰ δεύτερη προσφορὰ τοῦ Μαρξισμοῦ, στὴν ἑρμηνεία τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου, εἶναι τὸ ὅτι μᾶς ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ πάνω στὸ ἑξῆς γεγονός : Μελετώντας τὰ θρησκευτικὰ φαινόμενα διαπιστώνουμε, ὅτι οἱ διάφορες θρησκεῖες — γεννημένες ἀπὸ τὴν ἄγνοια — στὸ μέτρο ποὺ προσπαθοῦν νὰ δώσουν ἀπαντήσεις σὲ προβλήματα, ποὺ μόνο ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἁρμοδιότητα, βοηθοῦν, καὶ μάλιστα πολύ, στὴν ἀπόκρυψη, στὴ συσκότιση τῆς πραγματικότητας στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων. Διαπιστώνουμε ἐπίσης, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ πιστεύουν σὲ θρησκεῖες καὶ παραδέχονται τὶς θρησκευτικὲς ἑρμηνεῖες τῶν φαινομένων καὶ τῶν γεγονότων, παίρνουν ἐχθρικὴ στάση ἀπέναντι στὶς ἐπιστῆμες ποὺ τὶς θεωροῦν ἔργο τοῦ διαβόλου. Αὐτὸ τὸ χαραχτηριστικὸ δὲν μποροῦσαν νὰ μὴ τὸ προσέξουν καὶ νὰ μὴ τὸ χρησιμοποιήσουν, στὴν πορεία τῆς ἱστορίας, ὅλες οἱ ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, ποὺ εἶχαν κάθε συμφέρον νὰ κρύβουν ἀπὸ τὶς μάζες τὴν ἐκμετάλλευσή τους. Οἱ ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ διαιωνίζουν τὴν ταξικὴ τους καταπίεση, ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὴν παθητικότητα καὶ τὴν ἀδράνεια τῶν μαζῶν, τὴν καρτερικότητά τους, τὴν πίστη τους στὸ μοιραῖο τοῦ κακοῦ καὶ ὅλ' αὐτὰ γαρνιρισμένα μὲ κάποια ἐλπίδα γιὰ εὐτυχία, ἂν ὄχι στὴν τωρινὴ τουλάχιστον στὴ μέλλουσα ζωή, ἂν ὄχι στὴ γῆ τουλάχιστον στὸν οὐρανό. Ἡ παρήγορη ὑπόσχεση γιὰ κάποιον παράδεισο, ρίχνεται ἀπὸ τὶς ἐκμεταλλεύτριες τάξεις στὶς μᾶζες, σὰν ἀμοιβὴ γιὰ τὶς θυσίες τους, πάνω στὴ γῆ.

Ἔτσι ἡ πίστη στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, καὶ σὲ κάποια μέλλουσα ζωή, ποὺ στὴν Ἀρχαιότητα ὅμως τὴν θεωροῦσαν σὰν μιὰ βαρειὰ μοῖρα, σὰν μιὰ κατάρα, μεταμορφώνεται ἀργότερα σὲ ἐλπίδα σωτηρίας, σὲ ἐλπίδα γιὰ μιὰ οὐράνια ζωή.

Ἀπὸ τὰ ἀρχαιότατα λαιπὸν χρόνια, ἡ θρησκεία χρησιμοποιήθηκε σὰν ἰδεολογικὸ ὅπλο, σὰν ταξικὸ στήριγμα, σὰν «ἀφιόνι γιὰ τὸ λαό», γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἔκφραση τοῦ Μάρξ, ἐνῶ οἱ κυρίαρχες τάξεις ποὺ ἦσαν πιὸ φωτισμένες, δὲν πίστευαν φυσικὰ οὔτε λέξη ἀπ' ὅλ' αὐτά, ποὺ τὰ διέδιδαν μόνο γιὰ νὰ κρατᾶνε τὶς μᾶζες κάτω ἀπ' τὴν ἐπιρροή τους Εἶναι ἤδη γνωστὸ πῶς οἱ ἱερεῖς τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου «σκαρώνανε» θαύματα, κάνοντας νὰ κινοῦνται τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, ἐνῶ ὁ Κικέρων ἐδήλωνε,

ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι καλὴ μόνο γιὰ τὶς γυναῖκες καὶ γιὰ τοὺς δούλους. Ὁ κλῆρος ἀπαγόρευε τὶς ἰατρικὲς ἔρευνες, τὶς χειρουργικὲς ἐπεμβάσεις καὶ τὰ ἐμβόλια. Καταδίκασαν τὸ Γαλιλαῖο, γιατὶ εἶχε ὑποστηρίξει, ὅτι ἡ Γῆ δὲν εἶναι πιὰ τὸ κέντρο τοῦ κόσμου.

Στὸν Κ' αἰῶνα ἀκόμα, στὴ Ρωσσία τῶν Τσάρων, ὁ Μιτσούριν καταγγέλθηκε γιὰ ἱεροσυλία ἀπὸ τὴν Τσαρικὴ ἀστυνομία, γιατὶ ἔκανε διασταυρώσεις διαφόρων εἰδῶν φυτῶν. Χτυπήματα πολὺ σκληρὰ δέχτηκε ἡ θρησκεία μόνο ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ ὑλισμὸ τοῦ ΙΗ' αἰώνα.

Ἡ ἐπάνοδος στὴ σκηνὴ τῶν δῆθεν θαυμάτων ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς μεθόδους τοῦ ἀποικισμοῦ. Ἀπὸ θεωρητικὴ ἄποψη, ἡ χρησιμοποίηση τῆς θρησκείας γιὰ πολιτικοὺς λόγους, τὴν ἐποχὴ μάλιστα ποὺ ἡ ἴδια (θρησκεία), ἀναγνώριζε τὴν ἧττα της στὸ φιλοσοφικό της περιεχόμενο, φαίνεται σὰν θαῦμα στὰ μάτια τοῦ Κάντ, σύγχρονου τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1789. Γι' αὐτόν, ἡ ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ. Ὅμως χρειάζεται νὰ τὴν «ὑποθέσουμε», γιατὶ χωρὶς τὴν ἰδέα αὐτή, θὰ ἐπιτρέπονταν στοὺς ἀνθρώπους τὰ πάντα, ἀφοῦ δὲν θὰ ὑπῆρχε πιὰ ὁ μεγάλος δικαιοκρίτης, ποὺ κρίνει καὶ τιμωρεῖ ἢ ἀμείβει· ὁ «δίκαιος» θὰ ἔχανε τὸ θάρρος του καὶ ὁ «κακὸς» θὰ ἀποθρασυνόταν· μὲ λίγα λόγια, ἡ ἀστικὴ τάξη πραγμάτων θὰ διέτρεχε μεγάλο κίνδυνο.

Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶναι ἕνα ὅπλο ἀντεπαναστατικό. Δὲν εἶναι πιὰ ἀναγκαῖο σήμερα νὰ εἴμαστε θεωρητικὰ βέβαιοι γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ, ἀρκεῖ νὰ ὑποθέτουμε τὴν ὕπαρξή του γιὰ νὰ ἔχουμε ἀποτελέσματα χρήσιμα ἀπὸ πρακτικὴ ἄποψη. Μήπως, ἄλλωστε καὶ οἱ ἀστοὶ εἶναι συνεπεῖς στὴν πράξη, ἀναφορικὰ μὲ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ; Αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν πιὸ τρανὴ ἀπόδειξη γιὰ τὴν πλήρη θεωρητικὴ ἀποτυχία τοῦ θρησκευτικοῦ ἰδεαλισμοῦ.

Ἡ νίκη τοῦ σοσιαλισμοῦ βάζει τέρμα στὴ κυριαρχία τῶν ἀντιδραστικῶν τάξεων. Ἡ θρησκεία, σὰν ἰδεολογικὸ ὅπλο στὴν ὑπηρεσία αὐτῶν τῶν τάξεων, χάνει ἔτσι τὴν κοινωνική της βάση. Ἀλλὰ διατηρεῖται γιὰ ὡρισμένο χρονικὸ διάστημα, σὰν ἐπιβίωση στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτό, στὸ σοσιαλιστικὸ

καθεστώς, έξακολουθεῖ ή θεωρητική πάλη ἀνάμεσα στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ θρησκεία, ἀνάμεσα στὴν ἀμάθεια καὶ στὴ γνώση. Αὐτὴ ἡ πάλη, ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς μορφὲς ποὺ παίρνει ἡ πορεία πρὸς τὴ γνώση, ἀφοῦ ἡ γνώση προοδεύει μὲ τὴν πάλη. Ἔτσι καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀντιλαμβάνονται στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. τὴν ἐλευθερία τῆς συνείδησης.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἀπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν ὑλικότητα τοῦ κόσμου βγαίνει ἕνα συμπέρασμα : ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ἀποτελεῖ τὴ μόνη πραγματικὴ Ἐπανάσταση στὸν τομέα τῆς φιλοσοφίας. Ἐὰν ὁ «Θεὸς» ἢ τὸ «πνεῦμα» κ.λ.π... δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἄδεια, χωρὶς περιεχόμενο ἔννοια, σύμβολο ὅλης τῆς περασμένης ἀμάθειας τῆς ἀνθρωπότητας, τότε «δὲν ὑπάρχει οὐράνιος σωτήρας».

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει νὰ περιμένει τίποτ' ἄλλο, ἔξω ἀπὸ κεῖνο ποὺ μπορεῖ νὰ τοῦ δώσει ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός του στὴ γήϊνη ζωή του. Σ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ ὁ ὑλισμὸς ποὺ τὸν μαθαίνει νὰ βλέπει τὸν κόσμο «τέτοιος ποὺ εἶναι», νὰ τὸν βλέπει σωστὰ κι' ὄχι ἀνάποδα.

Ὁ ὑλισμὸς ὄχι μόνο δὲν συντρίβει, δὲν ἐξουθενώνει τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ τοῦ ἀποκαλύπτει, ὅτι δὲν ὑπάρχει πεπρωμένο, οὔτε μοῖρα· καὶ ὅτι μόνο μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ κόσμου μπορεῖ ν' ἀλλάξει τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς του, νὰ προχωρήσει σὲ μιὰ καινούργια ζωή, νὰ γνωρίσει τὴν εὐτυχία.

Ὅπως δίδασκε ὁ Ἀρχαῖος Ἕλληνας ὑλιστὴς Ἐπίκουρος, ὁ ὑλισμὸς ἐλευθερώνει τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση ποὺ, ἀπὸ χιλιετηρίδες, εἶναι δέσμια τοῦ φόβου τῆς θείας ὀργῆς καὶ — θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε ἐμεῖς — τοῦ φόβου τοῦ Κράτους τῆς «ἄρχουσας τάξης», ποὺ λένε πὼς ἐνσαρκώνει τὴ βούληση τῆς «Θείας Πρόνοιας».

Καὶ ὁ Μάρξ ἔδειξε, πὼς ὁ ὑλισμὸς ὁδηγεῖ στὸ σοσιαλισμό. Τίποτε δὲν ἀποτελεῖ ἐξιλέωση. Τίποτε δὲν εἶναι μοιραῖο. Τίποτε δὲν εἶναι «γραφτό». Τίποτε δὲν εἶναι αἰώνιο, παρὰ μόνο ἡ ὕλη, ποὺ βρίσκεται σὲ αἰώνια κίνηση. Ὅπως ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη μᾶς βοηθεῖ νὰ καταπολεμήσουμε τὶς ἀσθένειες, πολεμῶντας τὶς

αἰτίες τους, τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἐπιστῆμες ποὺ μελετοῦν τὰ αἴτια τοῦ πολέμου μᾶς βοηθοῦν νὰ καταπολεμήσουμε τὸν πόλεμο. Ὅσο πιὸ καλὰ λοιπὸν ξέρουμε τὰ αἴτια, ποὺ γεννοῦν ἀναγκαστικὰ τοὺς πολέμους, τόσο πιὸ καλὰ ὁπλιζόμαστε γιὰ νὰ καταπολεμήσουμε ἀποτελεσματικά, αὐτὰ τὰ αἴτια στὴ γέννησή τους. Ὁ πόλεμος λοιπὸν δὲν εἶναι διόλου μοιραῖος οὔτε ἀναπόφευχτος. Ὁ ὑλισμὸς ὄχι μόνο δὲν κάνει τοὺς ἀνθρώπους ἄβουλα, παθητικὰ καὶ καρτερικὰ πλάσματα, ἀλλὰ τοὺς γεμίζει μὲ αὐτοπεποίθηση καὶ μὲ δημιουργικὲς πρωτοβουλίες. Τοὺς ἐπιτρέπει νὰ γνωρίσουν μὲ ἀκρίβεια ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ καὶ τοὺς βοηθεῖ νὰ καθορίσουν τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Νά τί θὰ πεῖ ἐλευθερία· ὄχι μιὰ ἠχηρὴ διακήρυξη, ἀλλὰ μιὰ δύναμη σὲ πλήρη δράση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ: Η ΥΛΗ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

I. Η ΝΕΑ ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΥΠΕΚΦΥΓΗ

ΠΩΣ ΣΗΜΕΙΩΣΑΜΕ στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ὁ θρησκευτικὸς ἀντικειμενικὸς ἰδεαλισμός, χτυπήθηκε πλατειὰ καὶ ἀποφασιστικὰ χάρη στὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης, καὶ τὸ ΙΗ' αἰῶνα δέχτηκε τὸ τελειωτικὸ χτύπημα ἀπὸ τὸν ὑλισμό. Τότε ἀκριβῶς παρουσιάστηκε μιὰ νέα μορφὴ ἰδεαλισμοῦ ποὺ εἶχε σὰν προορισμὸ νὰ ἀντικαταστήσει τὶς καταποντισμένες ἰδεαλιστικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὸν κόσμο. Αὐτὴ τὴ μορφὴ ἰδεαλισμοῦ τὴ συναντᾶμε ἀκόμα καὶ σήμερα στὶς ἀντιλήψεις ἀρκετῶν σύγχρονων φιλοσόφων. Αὐτὴ ἡ κίνηση ὀφείλεται στὸν Ἄγγλο ἐπίσκοπο Μπέρκλεϋ * (Berkeley 1685 — 1753). Σκοπός της ἦταν νὰ ὑπονομεύσει τὴ θεωρητικὴ σημασία τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων, προσπαθῶντας ν' ἀποδείξει, ὅτι ἡ ὑλικὴ ἀρχὴ εἶναι ἀνύπαρκτη μέσα στὸν κόσμο. Ἀφοῦ, σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ δὲν τοῦ εἶναι δυνατόν, νὰ ἐξαφανίσει τοὺς ὑλιστὲς στέλνοντάς τους στὴν φωτιά, ὅπως στὸν καιρὸ τῆς 'Ιερῆς Ἐξέτασης, ἔπρεπε νὰ ἐξαφανίσει τὴν ἴδια τὴν ὕλη, ὁπότε θὰ γελοιοποιοῦσε αὐτομάτως καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς ὑλιστές, παρουσιάζοντάς τους γιὰ ἀφελεῖς καὶ ἀνίκανους νὰ «φιλοσοφήσουν». Θὰ ἐξαγγείλει, θὰ

* Βλέπε. Μ π έ ρ κ λ ε ϋ, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ-Γιουντίν.

θεσμοθετήσει λοιπὸν ὅτι ἡ ὕλη εἶναι κάτι ἀπατηλὸ καὶ ἔτσι θὰ βάλει τέρμα σ' αὐτὴ τὴ φιλοσοφία (τὸν ὑλισμό), ποὺ σώνει καὶ καλὰ θέλει νὰ μᾶς ὁδηγήσει στὴν πραγματικότητα. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα δὲν θὰ φιλοσοφοῦμε πιὰ παρὰ μόνο πάνω στὸ πρόβλημα τῆς «συνείδησης» καὶ ὅ,τι θὰ ξεπερνάει τὰ ὅρια τῆς φιλοσοφίας γύρω ἀπὸ τὴ συνείδηση, θὰ χαραχτηρίζεται σὰν θέμα ὄχι φιλοσοφικό, ἀνάξιο φιλοσοφικῆς ἔρευνας. Ὁ Μπέρκλεϋ, ἄλλωστε, δὲν ἔκρυψε τοὺς ἐξωφιλοσοφικοὺς λόγους ποὺ τὸν ὤθησαν νὰ καταλήξει σ' αὐτὴ τὴν ἄποψη. Δήλωνε χωρὶς περιστροφές :

«Ἡ ὕλη, ὅταν πεταχτεῖ ἔξω ἀπὸ τὴ φύση, θὰ πάρει μαζί της τόσα συμπεράσματα ποὺ μᾶς κάνουν σκεπτικιστὲς [προσέξτε : ἄθεοι], καὶ τόσο γεμάτα ἀσέβεια, τόσες πολύπλοκες συζητήσεις καὶ μπερδεμένα ζητήματα .... κι' ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους τόσο ἄχρηστη δουλειὰ καὶ τόσες ἀπασχολήσεις, ὥστε, κι' ἂν ακόμα, τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ φέρνουμε ἐνάντια σ' αὐτήν, δὲν ἀναγνωρισθεῖ πὼς ἔχουν κάποια ἀποδειχτικὴ δύναμη... εἶμαι βέβαιος πὼς ὅλοι οἱ φίλοι τῆς ἀλήθειας [διάβαζε : τῆς φεουδαρχικῆς ἰδεολογίας], τῆς εἰρήνης [διάβαζε : τῆς φεουδαρχικῆς τάξης πραγμάτων] καὶ τῆς θρησκείας ἔχουν κάθε λόγο νὰ θέλουν ὅπως αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα, ἀναγνωρισθοῦν σὰν ἐπαρκῆ».

Καὶ ὁ ἴδιος δήλωνε ἐπίσης :

«Ἂν αὐτὲς οἱ ἀρχὲς γίνουν δεκτὲς καὶ γίνουν πιστευτὲς σὰν ἀληθινές, τότε ὁ ἀθεϊσμὸς καὶ ὁ κάθε εἶδους σκεπτικισμός, θὰ ἐκμηδενιστοῦν μὲ τὸ ἴδιο χτύπημα· ὅλα τὰ σκοτεινὰ ζητήματα θὰ ἔχουν διαφωτισθεῖ, οἱ δυσκολίες, οἱ σχεδὸν ἀξεπέραστες, θὰ ἔχουν ὑπερνικηθεῖ καὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀρέσκονται στὶς παραδοξολογίες, θὰ ἔχουν μπεῖ πάλι στὸ δρόμο τῆς λογικῆς καὶ τοῦ κοινοῦ νοῦ(1).

Στὴν ἰδεαλιστική του φρενίτιδα, ὁ Μπέρκλεϋ καταπιάνεται μὲ ὅλες τὶς ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης, ἰδιαίτερα μὲ τὸν ἀπειρο-

---

1. **Μπέρκλεϋ. Τρεῖς διάλογοι τοῦ Ὕλα καὶ τοῦ Φιλόνου, Πρόλογος.**

στικὸ λογισμὸ στὰ Μαθηματικὰ καὶ διακηρύσσει, ὅτι εἶναι ἀκατανόητες, ἐξωλογικὲς καὶ παράδοξες.

Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μελετήσουμε τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Μπέρκλεϋ, γιατὶ ἐκφράζουν μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὴν οὐσία τοῦ σύγχρονου ἰδεαλισμοῦ. Γιατὶ ἀκόμα, χρησιμεύει σὰν βάση στὶς ἀντιλήψεις, ποὺ υἱοθετοῦν τὰ ἀστικὰ Πανεπιστήμια, ὅτι τάχα οἱ ὑλιστὲς εἶναι χοντροκομμένα πνεύματα καὶ γιατὶ ἀπὸ δῶ ξεκινοῦν οἱ ρίζες τῆς σκόπιμης ἄγνοιας τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ μέρους τῶν ἰδεαλιστῶν «φιλοσόφων».

Καὶ ὁ Ντιντερὸ ἀκόμα δὲν γελιόταν, γιὰ την ἀντιδραστικὴ οὐσία τοῦ συστήματος Μπέρκλεϋ, ἀφοῦ ἔλεγε :

«Ἕνα σύστημα ποὺ γιὰ ντροπὴ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ τῆς φιλοσοφίας, μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ καταπολεμήσουμε, ἂν καὶ εἶναι τὸ πιὸ παράλογο ἀπὸ ὅλα»([1]).

Μὲ ποιὸ τρόπο ὅμως ἐργάζεται ὁ Μπέρκλεϋ γιὰ νὰ φτάσει στὸ σκοπό του ; Ὁ Ντιντερὸ καθώριζε ἔτσι, αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ ἰδεαλισμοῦ ποὺ εἰσήγαγε ὁ Μπέρκλεϋ :

«Ὀνομάζουμε ἰδεαλιστὲς τοὺς φιλοσόφους αὐτούς, ποὺ μὴ ἔχοντας συνείδηση ἄλλου πράγματος ἔξω ἀπὸ τὴν ὕπαρξή τους καὶ τὰ αἰσθήματά τους, ποὺ διαδέχονται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο μέσα στὴ συνείδησή τους, δὲν παραδέχονται τὴν ὕπαρξη ἄλλου πράγματος »([2]).

Τὸ σύστημα λοιπὸν τοῦ Μπέρκλεϋ, πάει νὰ «ἀποδείξει» ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε ἔξω ἀπὸ τὴ συνείδησή μας, τὶς παραστάσεις μας, τὶς ἰδέες μας. Δὲν ὑπάρχει «ἐξωτερικὴ» πραγματικότητα. Τὰ πάντα δηλαδὴ ἀνάγονται, σὲ τελευταία ἀνάλυση, στὶς εἰκόνες τοῦ πνεύματός μας ποὺ εἶναι δημιουργήματα ἀτομικά μας, ὑποκειμενικά. Ἂν λοιπὸν ἐξαφανισθεῖ ἡ συνείδηση ἢ ὅπως λένε, τὸ «ἐγώ»,

1. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Λένιν, στὸ ἔργο του: Ὑλισμὸς καὶ ἐμπειριοκριτισμός. Ἑλλην. ἔκδοση σελ. 31.

2. Ντιντερό, Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Λένιν,στὸ «Ὑλισμὸς καὶ ἐμπειριοκριτικισμός.

ἐξαφανίζεται αὐτομάτως καὶ ὅλη ἡ πραγματικότητα. Σύμφωνα λοιπὸν μ' αὐτὲς τὶς ἀντιλήψεις, τὸ ε ἶ ν α ι, ἡ φ ύ σ η, ἡ ὕ λ η δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν ἔξω καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδησή μας. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ ἰδεαλισμοῦ ὀνομάστηκε ὑποκειμενικὸς ἰδεαλισμός. 'Αλλὰ ἂς ἀκούσωμε καλύτερα τὸν ἴδιο τὸν Μπέρκλεϋ.

«Ἡ ὕλη δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ πιστεύουμε,σκεπτόμενοι ὅτι ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὸ πνεῦμα μας. Νομίζουμε ὅτι τὰ πράγματα ὑπάρχουν, γιατὶ τὰ βλέπουμε, γιατὶ τὰ ἐγγίζουμε. Αὐτὸ συμβαίνει, γιατὶ τὰ πράγματα δημιουργοῦν αἰσθήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα συμπεραίνουμε τὴν ὕπαρξή τους. 'Αλλὰ τὰ αἰσθήματά μας δὲν εἶναι παρὰ ἰδέες ποὺ ἔχουμε μέσα στὸ πνεῦμα μας. Τὰ ἀντικείμενα λοιπὸν ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε μὲ τὶς αἰσθήσεις μας δὲν εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἰδέες καὶ ἰδέες δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν ἔξω ἀπὸ τὸ πνεῦμα»[1].

Βυθίστε τὰ χέρια σας σὲ χλιαρὸ νερὸ μᾶς λέει ὁ Μπέρκλεϋ, καὶ ὑποθέσετε, ὅτι τὸ ἕνα χέρι εἶναι ζεστὸ ἐνῶ τὸ ἄλλο κρύο. Τὸ νερὸ τότε δὲν θὰ φανεῖ κρύο στὸ ζεστὸ χέρι, καὶ ζεστό, στὸ κρύο χέρι ; Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε ὅτι τὸ νερό, μὲ τὴ σειρά του, εἶναι καὶ ζεστὸ καὶ κρύο; Κάτι τέτοιο ὅμως δὲν θὰ εἶναι ἀνοησία; Καταλήξατε ὅπως κι' ἐγώ, στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ νερὸ καθ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ὑλικά, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐμᾶς· ὅτι αὐτὸ εἶναι ἕνα ὄνομα ποὺ δίνουμε στὰ αἰσθήματά μας· ὅτι τὸ νερὸ δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο μέσα μας, στὸ πνεῦμα μας. Μὲ λίγα λόγια ὕλη εἶναι ἡ ἰδέα, ποὺ ἐμεῖς σχηματίζουμε γι' αὐτήν. Ὕλη ἴσον ἰδέα.

Βλέπουμε λοιπὸν τὸ ἀπατηλὸ σόφισμα, τὴν ταχυδακτυλουργία μὲ τὴν ὁποία, ὁ Μπέρκλεϋ, πετυχαίνει τὸ σκοπό του. 'Απὸ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ αἰσθήματά μας εἶναι ἀντιφατικά, σχετικά,βγάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἀνύπαρκτη. Ὅμως παραλείπει νὰ σημειώσει ὅτι ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὰ αἰσθήματά μας εἶναι σχετικά, ἀντιφατικά, γι' αὐτὸ βγάζουμε τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ νερὸ εἶναι χλιαρό. 'Απὸ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ φεγγάρι φαίνεται ἄλλοτε νὰ εἶναι στὴ «γέμισή του, ἄλλοτε πανσέληνος καὶ ἄλλοτε στὴ «χάση» του, δὲν βγάζουμε ποτὲ τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν ὑπάρχει

1. Μπέρκλεϋ, στὸ προαναφερθὲν ἔργο.

πραγματικά, ἔξω ἀπὸ μᾶς· ξέρουμε ὅτι ὑπάρχει καὶ ὅτι τὸ βλέπουμε διαφορετικὸ ἀνάλογα μὲ τὴ στιγμή. Ἐὰν κάποιος μοῦ δηλώσει ὅτι βλέπει κίτρινο, ἕνα ὕφασμα κόκκινο, δὲν θὰ συμπεράνω ὅτι αὐτὸ τὸ ὕφασμα δὲν ἔχει πραγματικὴ ὕπαρξη ἢ ὅτι ὑπάρχει σχετικὰ (πότε κόκκινο, πότε κίτρινο) στὶς συνειδήσεις μας, ἀλλὰ ὅτι αὐτὸ τὸ πρόσωπο ἔχει κάποια ἀχρωματοψία (Νταλτωνισμὸ) τοῦ κιτρίνου χρώματος. Ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἕνα ραβδὶ μοῦ φαίνεται σπασμένο, ὅταν εἶναι βυθισμένο στὸ νερό, δὲν νομίζω κατ' ἀνάγκην, ὅτι αὐτὸ τὸ φαινόμενο ὑπάρχει μόνο στὴ συνείδησή μου καὶ ὅτι δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, ὅτι ἡ διάθλαση τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων ἀπὸ τὸ νερὸ εἶναι ἕνα φαινόμενο πραγματικό, ἀντικειμενικὸ καὶ ἀνεξάρτητο ἀπὸ μένα.

Διαπιστώνουμε ἀκόμα πάνω σὲ τί στηρίζει, ὁ Μπέρκλεϋ, τὸ σόφισμά του : ἁπλούστατα στὸ μεταφυσικὸ τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι», ποὺ ἀποκλείει τὴν ἀντίφαση μέσα στὰ φαινόμενα καὶ τὴν ἀλληλεπίδραση τῶν φαινομένων. Κατὰ τὴν ἄποψή του, ἡ ἀντίφαση ὑπάρχει μόνο στὸ πνεῦμα καὶ ὄχι στὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Συμπεραίνει ὅτι, ἐὰν τὰ αἰσθήματά μας εἶναι ἀντιφατικά. αὐτὸ γίνεται, γιατὶ τὰ πράγματα, ποὺ αὐτὰ τὰ αἰσθήματά μας ἐκφράζουν,δὲν ὑπάρχουν στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ μόνο μέσα στὸ πνεῦμα μας, γιατὶ τὰ πράγματα εἶναι δημιουργήματα τῆς φαντασίας μας

Παραμένει ὅμως τὸ ἐρώτημα : ἐὰν ἡ ὕλη δὲν ὑπάρχει πραγματικά, τότε ποιὸς προκαλεῖ αὐτὰ τὰ αἰσθήματα «μέσα μας», σὲ κάθε στιγμή ;

Ἡ ἀπάντηση εἶναι ἕτοιμη : Μᾶς τὰ στέλνει ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Ἔτσι ὁ ἐπίσκοπος Μπέρκλεϋ, ξαναγίνεται ἐπίσκοπος, ὕστερα ἀπὸ τὴν περιπλάνησή του στὸ χῶρο τῆς «ψυχολογίας τῶν αἰσθημάτων» καὶ ὁ ὑποκειμενικὸς ἰδεαλισμός του δίνει τὸ χέρι στὸν παληὸ καταποντιζόμενο ἀντικειμενικὸ ἰδεαλισμό. Διασώζοντας τὸν «ἐσωτερικό» Θεό, ὁ Μπέρκλεϋ, ἐλπίζει ὅτι, θὰ σώσει καὶ τὸν Θεὸ τῆς παράδοσης, τὸν δημιουργό, καὶ ὅλη τὴ θεολογία.

Ἔτσι ἐξηγοῦνται οἱ γνωστὲς φόρμουλες τοῦ Μπέρκλεϋ : «Τὸ εἶναι, εἶναι μόνο αὐτὸ ποὺ νοοῦμε, δηλαδὴ τὸ νοεῖν, ἢ

νόηση. 'Αλλά καθώς δὲν γνωρίζω τὴν ὕπαρξη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, παρὰ μόνο μὲ τὰ αἰσθήματα, μὲ τὰ ὁποῖα τὸ «πνεῦμα» μου,μοῦ τοὺς παρουσιάζει,πρέπει σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ τοῦ Μπέρκλεϋ,νὰ πιστέψω, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ὑπαρκτοὶ ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει, εἶναι μόνο οἱ εἰκόνες τους μέσα στὸ πνεῦμα μου. Δηλαδὴ τὸ μόνο πρᾶγμα ποὺ ὑπάρχει στὸ κόσμο εἶναι ἡ συνείδησή μου ! Αὐτὸ τὸ ἀκατανόητο, τὸ τερατῶδες συμπέρασμα, ὀνομάστηκε «σολιψισμός». *

Μ' αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ ὑπερασπίσει τὸν ἑαυτό του ὁ Μπερκλεϋ. 'Αλλὰ πῶς νὰ ἀποφύγει τὴν πνευματικὴ αὐτοκτονία, ἐὰν φυσικὰ θελήσει νὰ φανεῖ συνεπὴς καὶ λογικὸς ὡς τὸ τέλος μὲ τὸν ἑαυτό του ; Δὲν πρέπει νὰ παραλείπουμε ποτέ, νὰ ὑπογραμμίζουμε, ὅτι, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό, ὁ ἰδεαλισμὸς δὲν μπορεῖ σὲ καμμιὰ περίπτωση νὰ εἶναι συνεπής, γιατὶ καταλήγει πάντα στὸ σολιψισμό.

Οἱ μετὰ τὸν Μπέρκλεϋ, ὑποκειμενικοὶ ἰδεαλιστές, προσπάθησαν νὰ «τελειοποιήσουν» σὲ πολλὰ λεπτομερειακὰ σημεῖα, τὸν ὑποκειμενικὸ ἰδεαλισμό του· προσπάθησαν νὰ βροῦν μιὰ νέα ὁρολογία, φυσικὰ πιὸ σκοτεινή, γιὰ νὰ ξαναφρεσκάρουν καὶ σηκώσουν ψηλότερα τὸ κῦρος τοῦ ἰδεαλιστῆ φιλόσοφου ! 'Αλλὰ ὁ μῦλος ἀλέθει πάντα τὸ ἴδιο ἀλεύρι.

> ... οἱ πιὸ σύγχρονοι μαχιστές,** δὲν παρουσίασαν ἐνάντια στοὺς ὑλιστές, κανένα ἐκτὸς ἀπὸ διάφορες φραστικὲς παραλλαγές, ἐπιχείρημα, ποὺ νὰ μὴ μποροῦμε νὰ τὸ βροῦμε στὸν ἐπίσκοπο Μπέρκλεϋ (1).

'Η μόδα ποὺ ἐπικρατεῖ στὰ πανεπιστήμια εἶναι οἱ «φιλοσοφίες τοῦ πνεύματος», ἡ «συνείδηση»,ποὺ δὲν πιάνουν ποτὲ τὴν ὕλη παρὰ μόνο μὲ τὰ τσιμπιδάκια, γιὰ νὰ κατασκευάσουν ἀπ' αὐτὴ ἕνα

---

1. Λένιν : 'Υλισμὸς καὶ 'Εμπειριοκριτικισμός.

* Βλέπε ὅρο στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ—Γιουντίν.

** Βλέπε : Μάξ καὶ 'Εμπειριοκριτικισμὸς στὸ ἴδιο Λεξικό.

ὑποκατάστατο τοῦ πνεύματος, ἐκφράζει τὴν ἐπιμονὴ τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ Μπέρκλεϋ, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν εὐνοούμενη φιλοσοφία τῆς ἀντιδραστικῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ ὕστερα ἀπὸ τὴ Κομμούνα τοῦ Παρισιοῦ ἔπεσε μὲ λύσσα πάνω στὰ σχολεῖα καὶ ποὺ δείχνει τὸν τρόμο τῆς ἀστικῆς τάξης μπροστὰ στὶς προόδους τοῦ ὑλισμοῦ στοὺς κόλπους τοῦ προλεταριάτου. Οἱ ἀστοὶ φιλόσοφοι, ἀνταποκρινόμενοι στὶς εὐχὲς ποὺ ἐξέφρασε ὁ Θιέρσος ἀπὸ τὰ 1848, δοκιμάζουν μὲ ὅλα τὰ μέσα νὰ ξαναστηλώσουν τὴ θρησκεία.

Ἔτσι, γιὰ τὸν Λασελιέ, τὸ σύμπαν εἶναι «μιὰ σκέψη, ποὺ ἔπαψε νὰ σκέπτεται». Γιὰ τὸν Μπουτρόν, «ὁ Θεὸς εἶναι, τὸ ἴδιο τὸ «εἶναι», τοῦ ὁποίου νοιώθουμε τὴ δημιουργικὴ δράση στὸ ἐσώτατο βάθος μας, στὸ σύνολο τῶν προσπαθειῶν ποὺ κάνουμε γιὰ νὰ τὸν πλησιάσουμε». Γιὰ τὸν Χάμελιν, ἡ πραγματικότητα εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς «κατασκευῆς» ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα μας. Γιὰ τὸν Ντύχεμ, οἱ ἐπιστημονικὲς ἔννοιες δὲν εἶναι παρὰ «σύμβολα» ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Γιὰ τὸν Μπρούνσβιχ, «τὸ πνεῦμα δὲν ἀνταποκρίνεται παρὰ μόνο στὸ πνεῦμα» καὶ ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν στὴ Δύση ἀποδίδεται στὴν ἀνάπτυξη «τῆς συνείδησης». Ταυτόχρονα ἡ «φιλοσοφία» περιβάλλεται μὲ τὸ τυπικὸ μιᾶς θρησκευτικῆς λατρείας, ἀπὸ ἕνα μυστήριο.

Ἡ λέξη «φιλοσοφία» δὲν χρησιμοποιεῖται πιὰ παρὰ σὰν τὸ συνώνυμο τοῦ ἐπίσημου ἰδεαλισμοῦ. Ἀφήνουν νὰ νομίζεται ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ κάνει ὁ καθένας ὀρθὴ χρήση τῆς λέξης. Σώνει καὶ καλὰ δηλαδὴ πρέπει νὰ μάθουμε νὰ μουρμουρίζουμε τὸ τροπάρι τοῦ ἰδεαλισμοῦ.

Τὰ βιβλία μὲ τίτλους ὅπως «Μύηση στὴ φιλοσοφία» καὶ τὰ παρόμοια πολλαπλασιάζονται, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ πείσουν καὶ ἐκείνους ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ πεισθοῦν ἀκόμα ἀπὸ τὰ ἰδεαλιστικά τους ἐπιχειρήματα.

Τὸ ἀποκορύφωμα αὐτοῦ τοῦ ἀντιδραστικοῦ ρεύματος στὸν τομέα τῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον, ποὺ ἀπὸ τὰ 1900 ἕως τὰ 1914 εἶναι ὁ ἰδεολογικὸς ἡγέτης καὶ ὁ ἰδεολογικὸς ἐκπρόσωπος τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἐπαναλαμβάνοντας, ὁ Μπέρξον, χωρὶς νὰ τὸ ὁμολογεῖ, τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Μπέρκλεϋ,

βεβαιώνει, στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου του, Ὕλη καὶ Μνήμη, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι καμωμένος ἀπὸ εἰκόνες, ποὺ δὲν ὑπάρχουν παρὰ μόνο στὴ συνείδησή μας. Ὁ ἴδιος ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς εἰκόνες. Ὁ ἐγκέφαλος δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει χωρὶς τὴ «συνείδηση». Ἡ συνείδηση εἶναι μιὰ «ἀνεξάρτητη πραγματικότητα»· ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἕνας μηχανισμὸς στὴν ὑπηρεσία τῆς προϋπάρχουσας ἀπ' αὐτὸν σκέψης. Ἀπ' αὐτὰ βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἂν προσβληθεῖ ὁ ἐγκέφαλος, ἡ μνήμη θὰ ὑπάρχει. . . ἔξω ἀπ' αὐτόν, στὸ «ὑποσυνείδητο».

Ὅπως καὶ στὶς πιὸ παληὲς θρησκεῖες, ὑπάρχει καὶ ἐδῶ ἕνα πνεῦμα καθαρό, χωρὶς νὰ στηρίζεται σ' ἕνα ὄργανο. Στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ ἔργου μου: «Τὸ τέλος ἑνὸς φιλοσοφικοῦ θεατρινισμοῦ: ὁ Μπερξονισμός», ἀποδείχνω τὴν πολὺ ὑλιστικὴ ἱστορικὴ σημασία καὶ ἀναγκαιότητα, αὐτῆς τῆς «φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος». Ἁπλούστατα, στὰ 1914, ὁ Μπέρξον καὶ τὸ καθαρό του πνεῦμα μπαίνανε στὴν ὑπηρεσία τοῦ Γαλλικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ.

Ἀκολουθῶντας τὶς πιὸ σωβινιστικὲς θέσεις, παρουσιάζει τὸ Γερμανικὸ λαό, σὰν ὕλη, σὰν μάζα ἄδεια ἀπὸ πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα, φυσικά, κρύφτηκε μέσα στὶς πτυχὲς τῶν σημαιῶν τοῦ ἁρπαχτικοῦ Γαλλικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ! Ὁ ἴδιος «φιλόσοφος» καταλαμβάνεται ἀπὸ πανικὸ μπροστὰ στὶς ἀθεράπευτες πληγὲς τοῦ ἀγωνιῶντος καπιταλισμοῦ καὶ θεωρεῖ ὑπεύθυνες... τὶς μηχανές, τὴ μηχανοκρατία! Γράφει λοιπόν:

> «Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ, ὅταν ἀποβλέπει στὴν κάλυψη τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων, δικαιώνεται ἀπόλυτα· ὅταν ὅμως μπαίνει στὴν ὑπηρεσία χαμηλῶν ἐπιδιώξεων καὶ νοσηρῶν φιλοδοξιῶν, μπορεῖ νὰ ὁδηγήσει στὴν πιὸ ἀπαίσια βαρβαρότητα».

Ἀναγνωρίζουμε καὶ ἐδῶ τὴν παληὰ συκοφαντία ἐνάντια στὸν ὑλισμό. Ὁ Μπέρξον δηλαδὴ παίζει τὸ ρόλο τοῦ ἰδεολόγου πού, μὲ τὶς πλάτες τῆς ἀντίδρασης, προσπαθεῖ ν' ἀποτρέψει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ πραγματικά, τὰ ζωτικά τους προβλή-

ματα, δυσφημίζοντας τὴν ἐπιστήμη. Τὴν ἴδια ἐποχή, στὴ Γερμανία, ὁ ἰδεαλιστὴς Χοῦσερλ βεβαιώνει, ὅτι ἡ συνείδηση ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της καὶ προτείνει, σὰν «φιλοσοφικὴ μέθοδο», νὰ βάζουμε τὸν κόσμο καὶ τὶς ἀντικειμενικὲς ἀντιφάσεις του «μέσα σὲ παρενθέσεις».

Ἀντὶ νὰ ζητᾶμε τὴν καταγωγὴ τῆς συνείδησης μέσα στὴν πραγματικότητα, προτείνει νὰ ζητᾶμε τὴν καταγωγὴ τῆς πραγματικότητας μέσα στὴ συνείδηση. Ἀπελπισμένη προσπάθεια ποὺ ἀντανακλᾶ τὴν ἀγωνία τῆς ἀστικῆς τάξης, μπροστὰ στὴν ἀδυναμία της νὰ ὑποτάξει στὴ θέλησή της, τὴν ραγδαία ἐξέλιξη τῶν ἐπιστημῶν ποὺ βάζουν ἀδιάκοπα τὸν ἰδεαλισμὸ μπροστὰ σὲ νέα καὶ ἄλυτα γι' αὐτὸν προβλήματα. Γιὰ τὸν Χοῦσερλ, ἡ ἀπάντηση στὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα, ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν, πρέπει, μὲ κάθε θυσία, νὰ μὴν κάνει κανένα ὑπαινιγμὸ γιὰ τὴν ὕπαρξη ἢ τὴν ἀνυπαρξία τῆς ὕλης. Τελευταῖο ἄλεσμα, τελευταία μορφὴ τοῦ ἰδεαλισμοῦ : ὁ ὑπαρξισμός* τοῦ Γερμανοῦ Χάϊντεγγερ καὶ τῶν Γάλλων μαθητῶν του. Ἡ «ὕπαρξη» γιὰ τὴν ὁποίαν γίνεται ἐδῶ λόγος, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, παρὰ ἡ «συνείδηση τῆς ὑπαρξῆς μου». Αὐτὴ ἡ συνείδηση εἶναι ἡ μόνη πραγματικότητα. Τὸ εἶναι καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς γνώσεις, τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα καὶ οἱ ἔννοιες ποὺ τὰ ἐκφράζουν ἔρχονται σὲ δεύτερη μοίρα. Ὁ ὀρθὸς λόγος, σὰν μέσον γνώσης, πρέπει νὰ παραχωρήσει τὴ θέση του στὴν «ὕπαρξη». Βέβαια, αὐτὴ ἡ «ὕπαρξη», ἀναφέρεται, καὶ περιορίζεται σὲ μιὰ «θέση» καὶ αὐτὴ ἡ « θέση» εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει αὐτὴ τὴ συνείδηση τῆς ὕπαρξης, δὲν εἶναι ἡ «θέση», δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἀντίθετα, ἡ συνείδηση τῆς ὕπαρξης καθορίζει τὴ «θέση», τὸν ἄνθρωπο. Γιατί, σὲ τελευταία ἀνάλυση, κάθε «θέση», ἀνάγεται, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ συνείδηση ποὺ ἔχουμε γι' αὐτὴ (τὴν θέση)· σὲ κάθε στιγμὴ μποροῦμε νὰ ἔχουμε γι' αὐτὴν διαφορετικὴ συνείδηση, ὅπαιαν θέλουμε, μποροῦμε δηλαδὴ «νὰ διαλέξουμε τὸν ἑαυτό μας». Ἀπ' ὅλ' αὐτὰ μποροῦ-

---

* Βλέπε : Ὑπαρξισμὸς στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ—Γιουντίν.

με νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ὁ φυλακισμένος στὸ κελλί του, μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ ἐλεύθερος καὶ ἀπὸ τὸ χελιδόνι τὴν ἄνοιξη, ἀρκεῖ νὰ μὴν παραδέχεται «ὑπαρξιακά» τὴ στέρηση τῆς ἐλευθερίας του. Ἔτσι ἡ συνείδηση ἀγνοεῖ τὸ ε ἶ ν α ι, καὶ τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα. Εἶναι — δῆθεν — ἀνεξάρτητη. Ἡ ὕλη παύει νὰ ὑπάρχει ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀποφασίζω νὰ μὴ αἰσθάνομαι τὴν ὕπαρξή της καὶ ἂν ὁ προλετάριος δὲν «παραδέχεται τὸν ἑαυτό του» γιὰ προλετάριο, παύει νὰ εἶναι προλετάριος!

Ἀθεϊστικὲς ἢ ὄχι, οἱ «φιλοσοφίες» τέτοιου εἴδους, ρίχνουν νερὸ στὸ μῦλο τοῦ σκοταδισμοῦ, ἀφοῦ ἀρνοῦνται τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὸ ξεκαθάρισμα καὶ τὴ λύση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι πιά: καπιταλισμὸς ἢ σοσιαλισμός, ἀλλὰ νὰ μάθουμε ἐὰν τὸ προλεταριάτο «παραδέχεται τὸν ἑαυτό του» ἐπαναστάτη ἢ ὄχι. Ἡ Ἐκκλησία, ὅπως εἶναι ἑπόμενο, δὲν πολεμάει αὐτὰ τὰ «φιλοσοφικά» συστήματα, καὶ ὅταν τὸ ἐπιχειρεῖ, τὸ κάνει μαλακά. Ἐπιτρέπει τὴν ὕπαρξη μπερξονιστῶν ἢ ὑπαρξιστῶν χριστιανῶν· ἐπωφελεῖται μάλιστα ἀπὸ τὴν παρουσία τους, γιὰ νὰ παραστήσει τὸν ἑαυτό της «προοδευτικό» καὶ τοὺς χρησιμοποιεῖ σὰν παράδειγμα γιὰ νὰ ἀποτρέψει τοὺς χριστιανοὺς διανοουμένους, νὰ φιλοσοφοῦν πάνω στὶς ἀγεφύρωτες ἀντιφάσεις τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, πάνω στὰ δεδομένα τῶν ἐπιστημῶν καὶ πάνω στὶς ὑλιστικὲς θεωρίες. Ὅσο γιὰ τὴ σοσιαλδημοκρατία, αὐτὴ χρησιμοποιεῖ τὸν ὑποκειμενικὸ ἰδεαλισμὸ γιὰ νὰ νοθεύσει τὸ Μαρξισμό.

II. Η ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

«Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸ ποὺ βεβαιώνει, ὅτι μόνο ἡ συνείδησή μας ὑπάρχει πραγματικά, ὅτι ὁ ὑλικὸς κόσμος, τὸ «εἶναι», ἡ φύση, δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο στὴ συνείδησή μας, στὶς αἰσθήσεις μας, στὶς παραστάσεις, στὶς ἔννοιές μας, ὁ μαρξιστικὸς φιλοσοφικὸς ὑλισμὸς ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι ἡ ὕλη, ἡ φύση, τὸ «εἶναι», ἀποτελοῦν μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ποὺ ὑπάρχει ἔξω καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδηση,

ὅτι ἡ ὕλη εἶναι τὸ πρωταρχικὸ δεδομένο, γιατὶ εἶναι ἡ πηγὴ τῶν αἰσθημάτων, τῶν παραστάσεων, τῆς συνείδησης ἐνῶ ἡ συνείδηση εἶναι τὸ δευτερεῦον, τὸ παράγωγο, γιατὶ εἶναι ἡ ἀντανάκλαση (τὸ καθρέφτισμα) τῆς ὕλης, ἡ ἀντανάκλαση τοῦ «εἶναι»· ὅτι ἡ σκέψη εἶναι ἕνα προϊὸν τῆς ὕλης, ποὺ στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξής της, ἔχει φτάσει σὲ ἕνα ὑψηλὸ βαθμὸ τελειότητας. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ σκέψη εἶναι τὸ προϊὸν τοῦ ἐγκεφάλου ὁ δὲ ἐγκέφαλος τὸ ὄργανο τῆς σκέψης. Δὲν θὰ μπορούσαμε, λοιπόν, νὰ χωρίσουμε τὴ σκέψη ἀπὸ τὴν ὕλη, χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ πέσουμε σὲ ἕνα χονδροειδὲς σφᾶλμα(¹)

Ὁ Στάλιν ἐξαγγέλλει ἐδῶ δυὸ βασικὲς θέσεις τῆς μαρξιστικῆς γνωσιοθεωρίας: Λέγει ὅτι τὸ «ε ἶ ν α ι», ἀποτελεῖ μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, καὶ ἡ συνείδηση ἀποτελεῖ τὴν ὑποκειμενικὴ ἀντανάκλασή της. Δείχνει κατόπιν, ὅτι ὁ ὑλισμὸς βάζει κατὰ τρόπο συγκεκριμένο τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῆς νόησης στὴ πορεία τῆς ἐξέλιξης τῶν ζωντανῶν ὄντων, τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς νόησης πρὸς τὸν ἐγκέφαλο. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη αὐτοῦ τοῦ ζητήματος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ὁδηγήσει σὲ νέες διαπιστώσεις στὸν τομέα τῆς θεωρίας τῆς γνώσης. Ἂς ἐξετάσουμε λοιπὸν αὐτὰ τὰ διάφορα σημεῖα.

α) Ἡ Ἀντικειμενικότητα τοῦ εἶναι.

Σημειώσαμε, στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγχέουμε τὸ περιεχόμενο, τὸ νόημα ποὺ κάθε φορά, ἡ ἐπιστήμη δίνει στὴν ἔννοια τῆς ὕλης, γιατὶ αὐτὸ τὸ περιεχόμενο ἐξελίσσεται συνεχῶς, βαθαίνει, πλουτίζεται, γίνεται ὅλο καὶ πιὸ διαλεχτικό, ἀφοῦ οἱ ἰδιότητες τῆς ὕλης εἶναι ἀνεξάντλητες, καὶ συνεπῶς τὸ φιλοσοφικό της νόημα, ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης, παραμένει πάντα νέο, δὲν παλιώνει. Ἔφτασε λοιπὸν ἡ στιγμὴ νὰ καθορίσουμε τὴν ἔννοια τῆς ὕλης ἀπὸ φιλοσοφικὴ ἄποψη:

«Ἡ ὕλη εἶναι μιὰ φιλοσοφικὴ κατηγορία (ἔννοια) ποὺ χρη-

1. Στάλιν: Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός.

σιμεύει γιὰ νὰ μᾶς ὑποδηλώνει τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ὅπως μᾶς προσφέρεται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις μας, ποὺ τὴν ἀντιγράφουν, τὴν ἀντανακλοῦν καὶ ποὺ ἡ ὕπαρξή της δὲν ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτές (1).

Καὶ ὁ Λένιν λέγει ἐπίσης:

«Ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση ποὺ τὴν ἀντανακλᾶ»(2).

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι, ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμός, δὲν ἀνάγει τὴν πραγματικότητα, σ' αὐτὸ ποὺ ἔχουμε στὴ σκέψη μας ὅπως ἔκανε ὁ Μπέρκλεϋ, ἑρμηνεύει, ἀντίθετα, τὸ περιεχόμενο τῆς σκέψης γιὰ τὴν πραγματικότητα, μὲ τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα

Ὁ ἰδεαλισμὸς ἀντίθετα παίρνει μιὰ θέση, σὰν αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ πιστεύοντας, σὰν τὴν μόνη πραγματικότητα, μόνο τὸν ἑαυτό του, δὲν παραδέχεται ὅτι ὑπάρχει τίποτε ἄλλο, ἔξω ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἐξηγεῖ τὰ πάντα ἀνάλογα μὲ τὶς ψυχικές του διαθέσεις. Ὁ κόσμος εἶναι ὁ «δικός του» κόσμος, ὅπως τὸν ἔχει αὐτὸς μέσα στὴ φαντασία του, σὰ νὰ μὴν ἤταν ἀνάγκη νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του στὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο γιὰ νὰ μάθει ! Παίρνει τὴ θέση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἔχει μιὰν ἕτοιμη ἀπάντηση γιὰ ὅλα, σὰν «ἡ κρίση» του νὰ εἶναι «ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες»· τοῦ ἀνθρώπου ποὺ παίρνει τὴ συνείδησή του γιὰ μέτρο τῆς πραγματικότητας καὶ ποὺ βάζει στὸ ἀνθρώπινο γένος, μιὰ γιὰ πάντα, ἕνα σκοπό, ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι ὁ δικός του σκοπός.

Ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες φέρνει κάθε μέρα σὲ φῶς ὅλο καὶ νέες ἀπόψεις τῆς πραγματικότητας, ἀπόψεις, ποὺ ἄλλοτε, οὔτε τὶς ὑποπτευόμαστε. Ἡ βεβαιότητά μας ὅτι ὁ κόσμος γιὰ νὰ ὑπάρξει, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴ συνείδησή μας, οὔτε ἀπὸ τὴν ἄδεια τῶν ἰδεαλιστῶν, ἀποτελεῖ μιὰ ἀναγκαία καὶ σταθερὴ θέση, παραδεχτὴ ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιστῆμες, ποὺ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, κάνουν μιὰ αὐθόρμητη ὁμολογία πίστης στὸν ὑλισμὸ καὶ παραδέχονται τὴν ὕπαρξη τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση. Ἄλλωστε ἂν ἡ ἐπιστήμη κατωρθώνει ν' ἀνακαλύπτει συνεχῶς ὅλο καὶ νέες

1. Λένιν: Ὑλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμός.
2. Στὸ ἴδιο ἔργο.

ἰδιότητες τῆς ὕλης, αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται γιατὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ὕλη, δὲν βρίσκεται μέσα μας, ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ μᾶς.

Κανεὶς σήμερα δὲν ἀμφιβάλλει, ὅτι τὰ μικρόβια ὑπῆρχαν πρὶν ἀκόμα ἀνακαλυφθοῦν, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχαν οἱ ἀρρώστιες ποὺ αὐτὰ προκαλούσαν,ποὺ - πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψή τους-θεωρούνταν ἀθεράπευτες, ἐνῶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψή τῶν μικροβίων καταφέραμε νὰ τὶς θεραπεύσουμε. Κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει σήμερα ὅτι ὑπῆρξε κάποια ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποία δὲν εἶχαν δημιουργηθεῖ, πάνω στὴ γῆ,ὅλες ἐκεῖνες οἱ προϋποθέσεις ποὺ κάνουν δυνατὴ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν ὕπαρξη τῆς ζωῆς. Οἱ ἰδεαλιστὲς ἀντιτάσσουν σ' αὐτά, τὴν ἀκόλουθη «ἀπάντηση»: «Τί σημαίνει ὅμως, «ὕπαρξη ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ συνείδηση», «ὕπαρξη ξεχωριστὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο», «ὕπαρξη πρὶν ἀπ' τὸν ἄνθρωπο»,ἀφοῦ ἡ συνείδησή μας εἶναι τὸ ὄργανο ποὺ συλλαμβάνει,ποὺ ἐντοπίζει αὐτὴ τὴν ὕπαρξη; Τί σημαίνει: Ἡ Ἀμερικὴ ὑπῆρχε καὶ πρὶν ἀκόμα τὴν ἀνακαλύψει ὁ Κολόμβος, ἀφοῦ μόνο ἡ συνείδησή μας μπορεῖ νὰ τὴν κάνει γνωστή, ὑπαρκτή; Τὸ ἐρημόννησο εἶναι ἀνύπαρκτο χωρὶς ἐμᾶς, χωρὶς τὴ συνείδησή μας. Ὑπάρχει μόνο ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ τὸ φανταστοῦμε» κ.λ.π... Ὁ Λένιν ἔδωσε ἀπὸ πολὺ καιρό, τὴν ἀπάντηση ὅτι ὁλόκληρη ἡ θεωρία τῆς γνώσης, συνίσταται ἀκριβῶς στὸ νὰ μάθουμε νὰ ξεχωρίζουμε ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ τὴν πραγματική,τὴν ὑλικὴ ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται μέσα στὸν ὑλικὸ κόσμο καὶ μέσα στὶς δοσμένες συνθῆκες χρόνου καὶ τόπου, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ὕπαρξη τῶν ἰδεῶν, τῆς σκέψης,τῆς συνείδησης,ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἀναπαράσταση, τὴν ἀπεικόνιση τῆς ὑλικῆς, τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας ποὺ ὑπάρχει πρὶν ἀπ' τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν ὕπαρξη τόσο τὴ δική του, ὅσο καὶ τῆς συνείδησής του.

Ἂν δὲν γνωρίζουμε νὰ κάνουμε αὐτὴ τὴν ἁπλὴ διάκριση, τότε δὲν εἴμαστε φιλόσοφοι. Κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι ἡ ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, κανείς, οὔτε ὁ καπιταλιστής, οὔτε ὁ προλετάριος, δὲν θέλουν τὶς οἰκονομικὲς κρίσεις, οἱ ὁποῖες ὅμως ἔρχονται ἀναπόφευκτα, χωρὶς τὴ θελησή τους.

Ὁ νόμος τῆς ἀξίας σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ἀξία τῶν ἐμπο-

ρευμάτων ἐκφράζεται μὲ τὸ χρόνο ἐργασίας ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν παραγωγή τους, ὑπῆρχε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, ἐνῶ ὁ οἰκονομολόγος Ρικκάρντο τὸν ἀνακάλυψε μόλις τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Ἡ ταξικὴ πάλη, ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ τοὺς εὐγενεῖς, παρουσιάστηκε ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ πρώτη διαμορφώθηκε σὰν τάξη. Ὅμως μόνο στὸν ΙΘ' αἰῶνα οἱ ἀστοὶ ἱστορικοί, ὅπως ὁ Γκυζώ, ὁ Μινιέ, ὁ Θιέρσος, ἀνακάλυψαν αὐτὴ τὴν ἀλήθεια. Καὶ τί νὰ σκεφθοῦμε γιὰ τὶς ἰδεαλιστικὲς διαβεβαιώσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους:

«Κάθε τι ποὺ δὲν εἶναι νοητὸ εἶναι ἕνα καθαρὸ τίποτα . . . Δὲν εἶναι ἡ φύση αὐτὴ ποὺ ἐπιβάλλει στὴ σκέψη μας, τὶς ἔννοιες τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἀλλ' ἐμεῖς τὶς ἐπιβάλλουμε στὴ φύση»(¹).

Καὶ μόνο ἡ πλήρης ἄγνοια τοῦ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ ἀπὸ μέρος τῶν ἰδεολογικῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀστικῆς τάξης τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίζουν παρόμοιες θέσεις. Χωρὶς ἀμφιβολία, σ' ὅποιον δὲν κατέχει τὴ μαρξιστικὴ μέθοδο, εἶναι δυνατὸν νὰ φαίνεται πὼς ἡ φ ύ σ η, τὸ ε ἶ ν α ι, ἡ ὕ λ η, ἀντανακλοῦν τὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἐπιβάλλει στὴ φύση τὶς ἰδέες του. Ὅπως π.χ. ὅταν κτισθεῖ ἕνα φράγμα. τότε ἡ φύση ἀντανακλᾶ καὶ καθρεφτίζει τὸ σχέδιο ποὺ συνέλαβαν οἱ μηχανικοί, ἢ ὅταν ἕνας χείμαρρος δαμασθεῖ καὶ ὑποταχθεῖ στὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων.

Αὐτὸ ὅμως σημαίνει ὅτι οἱ νόμοι τῆς φύσης ἔχουν παραβιασθεῖ, ὅτι ἔχουν ἀλλάξει ἢ ἐξαφανισθεῖ, ἢ ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, κι' ὅτι χωρὶς τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση παύουν νὰ ὑπάρχουν, ἐκμηδενίζονται;

«Ἀντίθετα, ὅλ' αὐτὰ τὰ μέτρα παίρνονται στηριζόμενα πάνω στοὺς νόμους τῆς φύσης· μιὰ ὁποιαδήποτε παραβίαση τῶν νόμων τῆς φύσης, ἡ μικρότερη ρήξη μ' αὐτοὺς τοὺς

H. Poincaré : Ἡ ἀξία τῆς ἐπιστήμης.

νόμους θὰ ὡδηγοῦσε στὴν ἀποσύνθεση, στὴν ἀποτυχία αὐτῶν τῶν μέτρων.

«Ὅταν λοιπὸν μιλᾶμε γιὰ «ὑποταγὴ» τῶν δυνάμεων τῆς φύσης ἢ τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων ἢ ὅτι τὶς «δαμάζουμε» κλπ....δὲν θέλουμε διόλου νὰ ποῦμε ὅτι μποροῦμε «νὰ ἐξαφανίσουμε» τοὺς νόμους τῆς ἐπιστήμης ἢ νὰ τοὺς «διαμορφώσουμε».'Αντίθετα, μ' αὐτὸ θέλουμε μόνο νὰ ποῦμε ὅτι μποροῦμε ν' ἀνακαλύψουμε τοὺς νόμους, νὰ τοὺς γνωρίσουμε, νὰ τοὺς ἀφομοιώσουμε, νὰ μάθουμε νὰ τοὺς ἐφαρμόζουμε μὲ πλήρη κατανόηση τῆς αἰτιώδους συνάφειάς τους, νὰ τοὺς ἐκμεταλλευόμαστε γιὰ τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας, καὶ νὰ τοὺς κατακτοῦμε μ' αὐτὸ τὸ μέσο, δηλαδὴ νὰ τοὺς ὑποτάσσουμε στὴ κυριαρχία μας»(¹).

Νά τί μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑπολογίζουμε ὅλη τὴ σπουδαιότητα τῆς βασικῆς μαρξιστικῆς θέσης ποὺ ἐκτίθεται ἀπὸ τὸν Στάλιν στὸ τελευταῖο του ἔργο, πάνω στοὺς νόμους τῆς ἐπιστήμης :

«Ὁ μαρξισμὸς ἐννοεῖ τοὺς νόμους τῆς ἐπιστήμης — εἴτε πρόκειται γιὰ νόμους τῆς φύσης εἴτε γιὰ νόμους τῆς οἰκονομίας — σὰν ἀντανάκλαση τῶν ἀντικειμενικῶν «προτσὲς» ποὺ συντελοῦνται ἀνεξάρτητα καὶ ἔξω ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη βούληση»(²).

β) Ἡ συνείδηση ἀντανάκλαση τοῦ «εἶναι»

Τί ἐννοοῦμε λέγοντας ὅτι οἱ ἰδέες, ἡ συνείδηση ἀποτελοῦν ἀντανάκλαση τοῦ «εἶναι», τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, τόσο τῆς ἀνόργανης ὅσο καὶ τῆς ὀργανικῆς ;

Αὐτό, πρὶν ἀπ' ὅλα, σημαίνει ὅτι ὁ δυϊσμὸς* ἔληξε. Ὅτι ἡ νόηση εἶναι κάτι ἀχώριστο ἀπ' τὴν ὕλη ποὺ βρίσκεται σὲ

1. Στάλιν : Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.
2. Στάλιν στὸ ἴδιο ἔργο.
* Βλέπε : Δυϊσμός, στὸ Φιλοσ.Λεξ., Ρόζανταλ—Γιουντίν.

διαρκή κίνηση, ότι ή συνείδηση δέν νοείται, ούτε υπάρχει έξω κι' ανεξάρτητα άπ' τήν ύλη.

«Ό υλικός κόσμος, πού γίνεται αντιληπτός άπ' τίς αισθήσεις μας, καί πού σ' αυτόν ανήκουμε κι' εμείς οί ίδιοι, είναι ή μόνη πραγματικότητα».(1)

Αυτό όμως δέν σημαίνει ότι ή σκέψη είναι κάτι υλικό, όπως είναι οί υλικές ουσίες πού απεκκρίνουν τά όργανά μας. Κάτι τέτοιο θά εσήμαινε, ότι γυρίζουμε πρός τά πίσω, ότι διαιωνίζουμε τήν παληά σύγχυση τού ίδεαλισμού μέ τόν υλισμό. Ότι βάζουμε σέ ίση μοίρα,ότι δεχόμαστε πώς ή ύλη καί ή σκέψη, ή ύλη καί ή συνείδηση είναι τό ίδιο πράγμα. Δηλαδή γυρίζουμε στόν χυδαίο υλισμό.

«Ή αντίληψη ότι ή συνείδηση αποτελεί μιά μορφή τού «ε ί ν α ι» δέν σημαίνει ότι αυτή ή συνείδηση, άπό τή φύση της, άπό τή σύστασή της, αποτελείται άπό ύλη, ότι είναι ύλη... Σύμφωνα μέ τόν μαρξιστικό υλισμό, ή συνείδηση καί τό «είναι»,ή ιδέα καί ή ύλη είναι δυό διαφορετικές μορφές τού ίδιου φαινομένου, πού φέρνει τό γενικό όνομα «φύση» ή «κοινωνία». Τό ένα λοιπόν δέν είναι ή άρνηση τού άλλου(2)· άλλωστε δέν αποτελούν ένα καί τό ίδιο φαινόμενο» (3).

Ή μαρξιστική επίσης θέση δέν σημαίνει ότι ή συνείδηση είναι κάτι παθητικό, ότι δέν παίζει κανένα ρόλο, ότι οί μαρξιστές «αρνούνται τό ρόλο τής συνείδησης» κλπ... Όσοι πιστεύουν κάτι τέτοιο, συγχέουν τό μαρξισμό μέ τή λαθεμένη αντίληψη τού «επιφαινομενισμού», γίνονται ουρά τών πλαστογράφων τού μαρξισμού. Εάν ή συνείδηση δέν είχε τή δύναμη νά διαδραματίζει σοβαρό

1. Ένγκελς: Λουδοβίκος Φόϋερμπαχ.

2. Εδώ ό Στάλιν παρατηρεί ότι αυτή ή άποψη, δέν έρχεται σέ αντίφαση μέ τίς μαρξιστικές θέσεις,γιά τή σχέση τής μορφής πρός τό περιεχόμενο (βλέπε τό προηγούμενο κεφάλαιο), γιατί ή αντίθεση ανάμεσα στή μορφή καί τό περιεχόμενο,δέν αναφέρεται σέ κάθε αντίθεση γενικά, αλλά ανάμεσα στήν παληά μορφή καί τό καινούργιο περιεχόμενο.

3. Στάλιν : Αναρχισμός ή Σοσιαλισμός;

ρόλο, τότε ὁ Μάρξ δὲν θὰ ἔγραφε κανένα βιβλίο, οὔτε θὰ ἵδρυε τὴν Π ρ ώ τ η Δ ι ε θ ν ῆ οὔτε θὰ πάλευε νὰ διαδώσει τὶς ἰδέες του. Ἡ μαρξιστικὴ θέση σημαίνει ὅτι τὸ περιεχόμενο τῆς συνείδησής μας, ἔχει τὴν πηγή του στὰ πράγματα καὶ στὰ φαινόμενα τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας ὅπως παρουσιάζονται στὶς αἰσθήσεις μας.

«Οἱ παραστάσεις μας, τὸ «ἐγώ» μας ὑπάρχουν, γιατὶ ὑπάρχουν καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ ὅροι, ποὺ δημιουργοῦν τὶς ἐντυπώσεις μας τὸ «ἐγώ» μας... Τὸ ἀντικείμενὸ ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ μᾶς προϋπάρχει τῆς εἰκόνας ποὺ σχηματίζουμε ἀπ' αὐτό. Ἐδῶ μάλιστα ἡ παράσταση ποὺ σχηματίζουμε, ἡ εἰκόνα, καθυστερεῖ σχετικὰ μὲ τὸ ἀντικείμενο ποὺ τὴ δημιουργεῖ, σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενό της. Ὅταν παρατηρῶ καὶ λέγω ὅτι βλέπω ἕνα δέντρο, αὐτὸ σημαίνει ἁπλῶς, ὅτι πολὺ πρὶν ἡ εἰκόνα, ἡ παράσταση τοῦ δέντρου σχηματισθεῖ στὸν ἐγκέφαλό μου, ὑπῆρχε τὸ δέντρο καθ' ἑαυτό, καὶ βοήθησε νὰ δημιουργηθεῖ στὸ ἐγώ μου ἡ ἀντίστοιχη παράσταση»(¹)...

Συνείδηση λοιπὸν εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῆς κίνησης τῆς ὕλης στὸν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Μαρξιστικὴ θέση σημαίνει τέλος, ὅτι ἡ συνείδηση, τόσο σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας, ὅσο καὶ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ ἀτόμου, τὴν ἐξέλιξη δηλαδὴ τῆς κάθε προσωπικότητας, εἶναι προϊὸν ἱστορικῆς ἐξέλιξης :

«Στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας, ἡ συνείδηση ἑνὸς γεγονότος, μιᾶς ἀλλαγῆς παρουσιάζεται ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ὑλικὴ ἀλλαγή· δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ γίνεται ἔξω ἀπὸ μᾶς. Τὴν ὑλικὴ ἀλλαγή, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ τὴν ἀκολουθήσει ἀναπόφευχτα μιὰ ἀντίστοιχη ἀλλαγὴ τῆς ἀντίληψής της. Δηλαδὴ σὲ κάθε πρόοδο τοῦ περιεχομένου τῆς συνείδησης σὲ ἰδέες καὶ ἀντιλήψεις, ἀντιστοιχεῖ μιὰ ἀνάλογη ἐξέλιξη στὴν περιοχὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

---

1. Στάλιν : Ἀναρχισμὸς ἢ Σοσιαλισμός ;

ποὺ μάλιστα προηγεῖται. Πρῶτα ἀλλάζουν οἱ ἐξωτερικοὶ ὅροι, καὶ ἔπειτα ἡ συνείδηση».([1])

Αὐτὸ τὸ γεγονός, ποὺ καθένας μπορεῖ νὰ ἐλέγξει, ἀποτελεῖ τὴν πειραματικὴ ἀπόδειξη τοῦ ὑλισμοῦ γιὰ τὴν ἐξάρτηση τῆς συνείδησης ἀπὸ τὴν ὑλικὴ πραγματικότητα, ἀπὸ τὸ «εἶναι». Δείχνει ἐπίσης ὅτι ἡ συνείδηση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, μιὰ ἀκριβὴς ἀντανάκλαση τῆς πραγματικότητας, ὅπως ἡ ἀντανάκλαση μέσα σὲ ἕνα καθρέφτη, ἀλλὰ μιὰ ζωντανὴ ἀντανάκλαση, κινούμενη, μεταβαλλόμενη, σὲ ἀδιάκοπη ἀνοδικὴ πρόοδο. Τὴ στιγμὴ ποὺ σκεφτόμαστε, δὲν μποροῦμε, φυσικά, νὰ διαπιστώσουμε κάτι τέτοιο. Στὴν ἀρχὴ πιστεύουμε ὅτι ἡ σκέψη εἶναι αὐτάρκης, τὰ λέει ὅλα. Μποροῦμε νὰ λέμε, ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ Ντεκάρτ, ὅτι ἀρκεῖ νὰ σκεφτοῦμε γιὰ νὰ ὑπάρξουμε, (cogito, ergo sum). Καὶ οἱ ἰδεαλιστὲς φιλόσοφοι εἶναι τόσο εὐτυχισμένοι νὰ σκέπτωνται, ὅ,τι θέλουν νὰ πιστεύουν· νὰ σκέπτωνται ὅτι κάθε τι ποὺ ὑπάρχει, ὑπάρχει μόνο χάρη στὴν κυρίαρχη καὶ «ἐλεύθερη» σκέψης τους. Ἀγνοῶντας ὅτι οἱ ρίζες τῆς σκέψης βυθίζονται στὴ φυσικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, πιστεύουν, ὅτι τὰ πάντα ξεκινοῦν ἀπ' αὐτήν, καὶ μπροστά της γονατίζουν ὅλοι μὲ λατρεία.

Τάση ἐπικίνδυνη ὅσο καὶ εὐχάριστη : Νὰ πιστεύουμε, ὅτι οἱ ἰδέες μας εἶναι αὐτόνομες, ὅτι ἀναπτύσσονται μόνες τους, ὅτι ἡ συνείδησή μας εἶναι κάποιος παντοδύναμος,ἐσωτερικὸς Θεός! Πλάνη, ποὺ τὴν εἰρωνεύθηκε ἤδη ὁ μεγάλος ὑλιστὴς Ντιντερό.Συγκρίνει τὴ πορεία τῆς διαμόρφωσης τοῦ ἰδεαλισμοῦ μὲ τὶς παραισθήσεις ἑνὸς πιάνου ποὺ φαντάστηκε τὸν ἑαυτό του σὰν τὸ μόνο πιᾶνο ποὺ ὑπῆρχε στὸν κόσμο καὶ ὅτι «ὅλη ἡ ἁρμονία τοῦ σύμπαντος» συντελεῖται μέσα του ([2]).

---

1. Στάλιν: Ἀναρχισμὸς ἢ Σοσιαλισμός;

1. Ντιντερό: «Συζήτηση μὲ τὸν Ντ, Ἀλαμπὲρτ»,ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Λένιν στὸ ἔργο του: Ὑλισμὸς καὶ ἐμπειριοκριτικισμὸς Ἑλλην. Ἔκδοση σελ. 34

III. Η ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ Ο ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ

Ὁ ὑλισμὸς πάντοτε καταπολέμησε αὐτὴ τὴν πλάνη. Ἤδη ὁ Ντιντερὸ διατύπωνε τὴν παρακινδυνευμένη γιὰ τὴν ἐποχή του ὑπόθεση, ὅτι ἡ ὕλη μπορεῖ καὶ νὰ σκέπτεται. Ὁ Μάρξ ἔγραφε :

«Δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ χωρίσουμε τὴ σκέψη ἀπὸ τὴν ὕλη ποὺ σκέπτεται (ἐγκέφαλο). Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ὕλη, βρίσκεται στὴ βάση, ἀποτελεῖ τὴν οὐσία κάθε συντελουμένης μεταβολῆς»(1)

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἔνγκελς, ἀπὸ τὴν πλευρά του, ὑπόδειχνε :

«Καὶ ἡ συνείδησή μας καὶ ἡ σκέψη μας, ὅσο κι' ἂν μᾶς φαίνονται ὑπερβατικές, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ τὸ προϊὸν ἑνὸς ὑλικοῦ ὀργάνου, ἑνὸς ὀργάνου τοῦ σώματος τοῦ ἐγκεφάλου»(2)

Καὶ ὁ Λένιν μὲ τὴ σειρά του :

«Ἡ εἰκόνα τοῦ κόσμου εἶναι μιὰ εἰκόνα, ποὺ δείχνει ὅτι ἡ ὕλη βρίσκεται σὲ κίνηση καὶ πῶς «ἡ ὕλη σκέφτεται» (3).

καὶ παρατηροῦσε, ὅτι τὸ νὰ λέμε, πῶς ἡ σκέψη δὲν εἶναι κίνηση, ἀλλὰ ἁπλῶς «ἡ σκέψη» εἶναι ἐλάχιστα ἐπιστημονικό, ὅσο καὶ τὸ νὰ λέμε, ὅτι «ἡ θερμότητα δὲν εἶναι κίνηση, ἀλλὰ ἁπλῶς ἡ θερμότητα».

Οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἀποδείχνουν ὅτι μιὰ ἁπλὴ ἀνεπάρκεια στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐγκεφάλου τῶν ἀτόμων, ἀποτελεῖ σοβαρὸ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς συνείδησης τῆς σκέψης, ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωση τῶν ἠλιθίων. Ἡ σκέψη ἀποτελεῖ τὸ ἀνώτερο προϊὸν μιᾶς μακρυᾶς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς φύσης, ἕνα προϊὸν μεγάλου βαθμοῦ τελειότητας καὶ παρουσιάζεται στὰ εἴδη ἐκεῖνα τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν ποὺ ἔχουν ἀποκτήσει αἰσθητήρια ὄργανα, νευρικὸ σύστημα, καὶ ἰδίως τὸ ἀνώτερο τμῆμα του, τὸ κεν-

1. Ἔνγκελς: Οὐτοπικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός.
2. Ἔνγκελς: Λουδοβῖκος Φόϋερμπαχ.
3. Λένιν : Ἔργα τομ. XIII, σελ. 310, (Ρωσ. Ἔκδοση).

τ ρ ι κ ὸ νευρικὸ σύστημα, μὲ ἕδρα τὸν ἐγκέφαλο, ποὺ κατευθύνει ὅλες τὶς λειτουργίες τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ὁ ἐγκέφαλος ἀντανακλᾶ μὲ τὴ σειρά του τόσο τὶς συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦν μέσα στὸν ὀργανισμὸ ὅσο καὶ στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο. Ἀπὸ ποῦ ὅμως ξεκινάει ἡ συνείδηση, ἡ σκέψη; Τὸ σημεῖο ἀφετηρίας της εἶναι τὰ αἰσθήματα καὶ ἡ πηγὴ τῶν αἰσθημάτων εἶναι ὁ ὑλικὸς κόσμος, ἡ ὕλη, ποὺ ὁ ἄνθρωπος κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν του, προσπαθεῖ νὰ δαμάσει. Ἡ ἐργασία λοιπόν, ἡ πράξη, ἡ παραγωγὴ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ βάζει σὲ πρώτη κίνηση τὴ σκέψη, ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους. Ἡ ἐργασία λοιπόν, δὲν εἶναι ὁ καρπὸς μιᾶς θεϊκῆς κατάρας: «ἐν τῷ ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου θέλεις τρώγει τὸν ἄρτον σου...».

Ἡ ἐργασία εἶναι οὐσιαστικά, μιὰ ἕνωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση· εἶναι μιὰ πάλη τοῦ ἀνθρώπου ἐνάντια στὴ φύση στὴν προσπάθειά του νὰ ζήσει καὶ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ κάθε σκέψης.

> «Τὸ βασικὸ μειονέκτημα κάθε προηγούμενου ὑλισμοῦ... εἶναι, ὅτι τὰ ἀντικείμενα, ἡ πραγματικότητα, ὁ αἰσθητὸς κόσμος δὲν ἀντιμετωπίζονται σὰν συγκεχριμένη ἀνθρώπινη δραστηριότητα, σὰν πράξη». (¹)

Ὁ Ἔνγκελς ἔδειξε σὲ ἕνα περίφημο κείμενό του, μὲ ποιὸ τρόπο ἡ ἐργασία πλαταίνοντας καὶ βαθαίνοντας τὶς αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀργὰ καὶ μὲ κόπο ἔβγαινε ἀπὸ τὴ ζωώδη κατάσταση, ἀνάπτυξε τὸ χέρι του, καὶ μὲ τὸ δρόμο τῆς αἰτιατῆς ἀλληλουχίας τὸν ἐγκέφαλό του. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς τὸν βοήθησε νὰ κάνει καινούργια βήματα στὸ δρόμο τῆς προόδου. Καὶ λέγει ὅτι τὸ χέρι ὄργανο τῆς ἐργασίας, ἀποτελεῖ ἐπίσης καὶ προϊὸν τῆς ἐργασίας(²).

---

1. Κ. Μάρξ: ΗΙ Θέση γιὰ τὸν Φ ό υ ι ε ρ μ π α χ, στὸ ἔργο τοῦ Ἔνγκελς «Λουδοβῖκος Φόϋιερμπαχ».

2. Ἔνγκελς: «Γιὰ τὸ ρόλο τῆς ἐργασίας στὸν ἐξανθρωπισμὸ τοῦ πιθήκου». στὸ ἔργο του: «Διαλεχτικὴ τῆς Φύσης», Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη σελ. 249.

Ἡ ἐπιστήμη διδάσκει ἐξ ἄλλου, ὅτι, ἐὰν ἕνα ἄτομο ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ζωή, ἡ σκέψη του γίνεται ἀτροφική. Ἡ μνήμη του διαλύεται, ἡ θέλησή του ἐξασθενεῖ καὶ φτάνει στὸ μηδέν. Ἐὰν δὲ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν γνώρισε ποτέ του τὴν κοινωνικὴ ζωή, τότε ἀρχίζει νὰ χάνει καὶ τὰ ἀνθρώπινα χαρακτηριστικά του. Ἀναφέρονται παραδείγματα ἐγκαταλελειμένων παιδιῶν μέσα σὲ δάση ποὺ τὰ περιμάζεψαν λύκοι καὶ ποὺ ἀπόχτησαν τὶς συνήθειες τῶν λύκων.

Καὶ ὁ Ἔνγκελς σημειώνει ἀκόμα ὅτι κάθε ἀνθρώπινη ἐργασία ὑπῆρξε εἶναι καὶ παραμένει, ἐργασία κοινωνική, ἐργασία ποὺ γίνεται μέσα στὴν κοινωνία, χωρὶς τὴν ὁποία (κοινωνία) ὁ ἄνθρωπος δὲν θὰ μποροῦσε οὔτε κὰν νὰ ἐπιζήσει μπρὸς στοὺς κινδύνους ποὺ προέρχονται ἀπ' τὴ φύση. Αὐτὴ ἡ μαρξιστικὴ θέση εἶναι μεγίστης σημασίας γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀρχῶν, τῶν πηγῶν τῆς σκέψης καὶ τῆς νόησης. Χάρη στὴν ἐργασία παρουσιάζονται ἀκατάπαυστα ὅλο καὶ νέες ἀπόψεις τῆς πραγματικότητας, μπαίνουν ὅλο καὶ νέα προβλήματα, ἄγνωστα ὡς τώρα. Συντελεῖ στὴν ἀποκάλυψη νέων ἀντικειμενικῶν δεσμῶν τῶν γεγονότων καὶ τῶν φαινομένων, ποὺ οἱ αἰσθήσεις δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ τὴν ἀπεικόνισή τους. Ἡ ἐργασία ὅμως ἀπαιτεῖ ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὴν κοινὴ προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων, τὴν κοινή τους δράση. Ἀπαιτεῖ ὅλο καὶ πιὸ συντονισμένες τὶς μαζικὲς ἐνέργειες τῶν ἀνθρώπων. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία ὅμως τῆς μαζικῆς ἐργασίας τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀπαραίτητο ἕνα σύνθημα, ἕνα σημάδι συντονισμοῦ. Τέτοιο σύνθημα στὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀνθρώπου ἦταν μιὰ κραυγή, μιὰ χειρονομία. Σήμερα ὅμως ποὺ ἡ ἐργασία ἔχει γίνει πιὸ πολύπλοκη, οὔτε ἡ κραυγὴ οὔτε ἡ χειρονομία εἶναι ἀρκετές. Γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ ἐξηγοῦμε τί θέλουμε καὶ πῶς τὸ θέλουμε στὴν πορεία τῆς ἐργασίας τώρα χρειαζόμαστε νέα ποιοτικῶς σύμβολα, ποὺ νὰ ἐκφράζουν καὶ τοὺς δεσμοὺς ἀνάμεσα στὰ αἰσθήματα καὶ στὰ πράγματα : οἱ λέξεις. Ἡ ἐργασία ἀπαιτεῖ τώρα τὴν μετάδοση, μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, πιὸ πολύπλοκων ἐντυπώσεων, ποὺ ἡ ἴδια διεγείρει σ' αὐτούς. Ἡ ἐργασία λοιπὸν ἐδημιούργησε τὴν ἀνάγκη τῆς μετάδοσης πληροφοριῶν. Ἀπὸ δῶ ἀκριβῶς γεννήθηκε ἡ γλῶσσα, ποὺ στὴν ἀρχὴ ἦταν μόνο μέσον μετάδοσης πληροφοριῶν καὶ ὄχι ἐκφραστικὸ μέσον [1]

1. Τὰ ζῶα, γιὰ νὰ μὴν ἐργάζονται, γιὰ νὰ μὴν μεταμορφώνουν

Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ ἐγκέφαλος τοῦ ἀνθρώπου τελειοποιεῖται, πλουτίζεται μὲ νέα συνειρμικὰ κέντρα. Ἡ τελειοποίηση λοιπὸν τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἕνα προϊὸν κοινωνικό. Τέλος ἡ ἐμφάνιση τῆς γλώσσας συμπίπτει μὲ τὴν ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ φαινομένου ποὺ λέμε σκέψη, στοχασμό. Ἔτσι ἔγινε τὸ μεγάλο, τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα. Χωρὶς τὴν ἐργασία, τὴν μαζική, τὴν κοινωνικὴ δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων δὲν θὰ ὑπῆρχε οὔτε γλῶσσα, οὔτε σκέψη.

«Ὑποστηρίζουν, ὅτι οἱ σκέψεις ἦρθαν στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου προτοῦ νὰ ἐκφρασθοῦν μὲ τὴ γλῶσσα, ὅτι γιὰ νὰ γεννηθοῦν, δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῆς γλώσσας, τὸ ντῦμα τῆς γλώσσας, ἦρθαν γυμνές, ὅπως λέει ὁ λόγος. Ἀλλὰ ἡ ἄποψη αὐτὴ εἶναι ἀπόλυτα ἐσφαλμένη. Ὅποιες κι' ἂν εἶναι οἱ σκέψεις ποὺ ἔρχονται στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν μποροῦν νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ ὑπάρξουν παρὰ μόνο χρησιμοποιώντας τὸ ὑλικὸ τῆς γλώσσας. Δὲν ὑπάρχουν σκέψεις γυμνές, ἀπαλλαγμένες ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῆς γλώσσας, ἀπαλλαγμένες ἀπὸ τὴν «πρώτη ὕλη», τὴν γλῶσσα. «Ἡ γλῶσσα εἶναι ἡ ἄμεση πραγμάτωση τῆς σκέψης» ἔλεγε ὁ Μάρξ. Ἡ σκέψη πραγματώνεται μὲ τὴ γλῶσσα. Μόνο οἱ ἰδεαλιστὲς μποροῦν νὰ μιλοῦν γιὰ μιὰ σκέψη ξεκομμένη ἀπὸ τὴν «πρώτη ὕλη» της, τὴ γλῶσσα, γιὰ μιὰ σκέψη χωρὶς γλῶσσα» (1).

Αὐτὲς οἱ θέσεις τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ ἐπαληθεύτηκαν, ὅπως εἶχε προβλέψει ὁ Λένιν ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες, ὕστερα ἀπὸ τὶς περίφημες ἐργασίες τοῦ μεγάλου σοφοῦ Παυλώφ.

Ὁ Παυλὼφ ἀνεκάλυψε, ὅτι οἱ βασικὲς λειτουργίες τῆς ἐγκεφαλικῆς δραστηριότητας εἶναι καθωρισμένα ἀνακλαστικά, ποὺ μπαίνουν σὲ κίνηση μὲ τὰ αἰσθήματα τόσο τὰ ἐξωτερικὰ ὅσο καὶ τὰ ἐσωτερικά, ποὺ δημιουργοῦνται κάτω ἀπὸ καθωρισμένους ὅρους. Ἐ-

---

τὴ φύση, τὴν πραγματικότητα, δὲν ἔχουν καμμιὰ ἀνάγκη ἀπὸ γλῶσσα. Τὰ σήματα ποὺ τοὺς στέλνουν οἱ αἰσθήσεις τους εἶναι ἀρκετὰ γιὰ τη ζωή τους.

1. Στάλιν : «Μαρξισμὸς καὶ γλωσσολογία».

δειξε, ότι αυτά τα αισθήματα δεν είναι τίποτ' άλλ' από σύμβολα δράσης για όλη τη δραστηριότητα του ζωντανού οργανισμού. Ανεκάλυψε επίσης ότι οι λέξεις, με το περιεχόμενό τους, το νόημά τους, μπορούν να υποκαταστήσουν τα αισθήματα πού δημιουργούνται από τα αντικείμενα και αποτελούν τα σύμβολα των αντικειμένων· έτσι οι λέξεις μπορούν με τη σειρά τους να βάλουν σε κίνηση τα καθωρισμένα αναχλαστικά, απαντήσεις, είτε είναι οργανικές είτε διά της φωνής. Έτσι οί λέξεις αποτελούν τα σ ύ μ β ο λ α τ ῶ ν σ υ μ β ό λ ω ν, ένα δεύτερο δηλαδή σύστημα σήμανσης, συμβολισμού, πού συγκροτείται πάνω στη βάση του πρώτου και αποτελεί χαραχτηριστικό μόνο του ανθρώπου όχι των ζώων. Η γλώσσα μεταβάλλεται έτσι σε αναγκαία προϋπόθεση για την ανώτερη πνευματική δραστηριότητα του ανθρώπου, σε στήριγμα της αφηρημένης σκέψης, πού είναι κάτι πάρα-πάνω από το αίσθημα, του οποίου ή ύπαρξη και ή δράση είναι προσωρινή, πρόσκαιρη, σε στήριγμα της νόησης. Αυτή επιτρέπει στον άνθρωπο να απεικονίσει την πραγματικότητα με την μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια.

Μ' αυτόν τον τρόπο ό Παυλώφ απέδειξε ταυτόχρονα, ότι αυτό πού καθορίζει πρωταρχικά τη συνείδηση του ανθρώπου, δεν είναι ό ίδιος ό οργανισμός του, οι βιολογικές συνθήκες όπως πιστεύουν οι οπαδοί του χυδαίου υλισμού και οι οπαδοί της ψυχανάλυσης άλλά, αντίθετα, ή κοινωνία μέσα στην οποία ζεί, και οι ιδέες πού έχει γι' αυτήν.

Στον άνθρωπο ό βιολογικός παράγων υποτάσσεται στον κοινωνικό. Οί κοινωνικοί όροι της ζωής είναι ό πραγματικός ρυθμιστής τόσο της οργανικής όσο και της πνευματικής ζωής των ανθρώπων. [1] Η σκέψη από τη φύση της είναι ένα φαινόμενο κοινωνικό.

Είναι πολύ σωστό, ότι ό εγκέφαλος είναι το όργανο της σκέψης, άλλά είναι μόνο το όργανο κι' αυτό δεν έρχεται σε καμμιά αντίφαση με την βασική διαβεβαίωση του μαρξισμού ότι:

---

1. Βλέπε: «Εισαγωγή στό έργο του Παυλώφ», στά «Επιστημονικά Ζητήματα», Νο 4. Έκδοση Νέας Κριτικής.

«Δὲν εἶναι ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὴν ὕπαρξή τους, ἀλλ' ἀντίθετα ἡ κοινωνική τους ὕπαρξη καθορίζει τὴ συνείδησή τους». (¹)

IV. ΟΙ ΔΥΟ ΒΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

Οἱ ἐργασίες καὶ οἱ ἀνακαλύψεις τοῦ Παυλὼφ στὸν τομέα τῆς φυσιολογίας μᾶς ἐπιτρέπουν ἐπίσης νὰ καθορίσουμε καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γίνεται στὴ συνείδηση ἡ ἀντανάκλαση τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἡ ἀντανάκλαση τοῦ «εἶναι», δηλαδὴ ἡ γνώση.

Ἂς πάρουμε ἕνα ἁπλὸ **παράδειγμα** : Πῶς μαθαίνουμε σὲ ἕνα παιδὶ τὸ νόημα τῶν πιὸ συνειθισμένων λέξεων ; Πρῶτα - πρῶτα τοῦ δείχνουμε πολλὲς φορὲς συνέχεια, τὸ πρᾶγμα ποὺ συμβολίζει ἡ λέξη. Ὕστερα ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα τοῦ ἀπαγγέλουμε τὸ ὄνομα, τὴ λέξη καὶ τὸ παρακινοῦμε νὰ τὴν ἐπαναλάβει τόσες φορὲς ὅσες θεωροῦμε ἀπαραίτητο, ὥσπου νὰ συνδεθεῖ σωστὰ καὶ «αὐθόρμητα» μὲ τὸν ψυχικὸ μηχανισμὸ τοῦ παιδιοῦ ἡ λέξη μὲ τὸ πρᾶγμα καὶ μάθει νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη καὶ ὅταν ἀκόμα δὲν βλέπει τὸ πρᾶγμα, δηλαδὴ ἀφαιρεμένα.

Ἔτσι ἡ λέξη, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἀφομοιωθεῖ, ἀντικαθιστᾶ τὴν εἰκόνα τοῦ πράγματος, μιὰ εἰκόνα-ἰδέα, ποὺ σχηματίζεται πάνω στὴ βάση τῶν αἰσθημάτων. Ἡ γνώση πραγματοποιεῖται σὲ δύο στάδια : τὸ ἕνα εἶναι τὸ ἄμεσο αἴσθημα, καὶ τὸ ἄλλο ἡ ἀφηρημένη ἔννοια, ἡ ἀντίληψη. Εἶναι εὔκολο νὰ δοῦμε ἐπίσης, ὅτι τὸ ξεχωριστὸ αἴσθημα εἶναι μιὰ γνώση ἀτελής, πιὸ ἀτελὴς ἀπὸ τὴν ἀντίληψη. Ὅσο π.χ. τὸ παιδὶ θὰ βλέπει μόνο τὴ μηλιὰ ποὺ εἶναι στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ του, θὰ νομίζει ὅτι δέντρα εἶναι μόνο οἱ μηλιές.

Αὐτὸ ὅμως — ὅπως ξέρουμε—εἶναι, ὡς ἕνα σημεῖο, πλάνη. Γιατί, ἔξω ἀπ' τὴ μηλιά, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα φυτά, ποὺ βοηθοῦν τὸν ἐπιστήμονα νὰ καθορίσει τὴν ἀφηρημένη ἔννοια «δέντρο». Ἐνῶ λοιπὸν τὸ παιδί, λέγοντας δέντρο, θὰ ἐννοεῖ μόνο τὴ μηλιά,

---

1. Μάρξ : «Συμβολὴ στὴ κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας .

ὁ ἐπιστήμονας, ὅπως καὶ ὅλος ὁ ἄλλος κόσμος, ξέρει ὅτι ἡ ἔννοια «δέντου» εἶναι ἔννοια εὐρύτερη, ἀντανακλᾶ περισσότερα πράγματα, ἀντανακλᾶ—δηλαδὴ μιὰ πραγματικότητα πιὸ πλούσια.

Γι' αὐτό, σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, ἡ γνώση πάει ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ στὸ λογικό. Γιὰ τὸν Μπέρκλεϋ π.χ. τὸ γεγονὸς ὅτι βλέπουμε τὸν ἥλιο ἐπίπεδο καὶ κόκκινο, ἀποτελεῖ μιὰν «ἀπόδειξη», ὅτι αὐτὸς ὁ ἥλιος δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο μέσα στὴ συνείδησή μας. Γιὰ τὸν μαρξισμό, ἀντίθετα, αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν πιὸ ἁπλὴ ἀπόδειξη τῆς θέσης ὅτι ἡ γνώση ποὺ ἀποκτᾶμε μὲ τὶς αἰσθήσεις εἶναι ἀνεπαρκής, γιατὶ μᾶς δίνει μόνο μιὰ ἐπαφή, μόνο μιὰ ἐπιφανειακὴ γνώση τῆς πραγματικότητας, καὶ ὄχι τὸ βάθος, τὴν οὐσία αὐτῆς τῆς πραγματικότητας. Ἡ διαλεχτικὴ μᾶς διδάσκει, ὅτι γιὰ νὰ κατανοήσουμε ἕνα φαινόμενο, πρέπει νὰ τὸ συσχετίσουμε μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ τὸ περιβάλλουν, νὰ μάθουμε τὴν προέλευσή του, νὰ βροῦμε τὶς ἐσωτερικές του ἀντιφάσεις. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ γνώση διὰ μέσου τῶν ἐννοιῶν, ὄχι μόνο μᾶς μαθαίνει πῶς εἶναι πραγματικὰ ὁ ἥλιος, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ γιατὶ τὸν βλέπουμε ἐπίπεδο καὶ κόκκινο. Ἡ ἐπιστήμη δηλαδὴ μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν οὐσία τῶν φαινομένων.

«Ἡ γνώση μὲ τὴ λογικὴ διαφέρει ἀπὸ τὴν γνώση μὲ τὶς αἰσθήσεις ... σὲ τοῦτο : ἡ γνώση μὲ τὶς αἰσθήσεις ἀγκαλιάζει τὶς μερικὲς ὄψεις τῶν φαινομένων, τὸν ἐξωτερικὸ δεσμὸ τῶν πραγμάτων, ἐνῶ ἡ γνώση μὲ τὴ λογική, ἀποτελῶντας ἕνα τεράστιο βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός, ἀγκαλιάζει ὅλα τὰ κοινὰ χαραχτηριστικά, τὶς κοινὲς ἰδιότητες τῶν πραγμάτων· ἀγκαλιάζει τὸ σύνολο καὶ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων· τὸν ἐσωτερικό τους δεσμό, προχωρεῖ στὴν ἀνακάλυψη τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων τῶν πραγμάτων καὶ τῶν φαινομένων ποὺ μᾶς περιβάλλουν καὶ μπορεῖ ἔτσι νὰ ἀφομοιώσει τὴν ἐξελιχτικὴ τους πορεία στὸ σύνολό της, σὲ ὅλη τὴν πολλαπλότητα τῶν ἐσωτερικῶν τους δεσμῶν».(1)

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν πρώτη βαθμίδα τῆς γνώσης, δηλαδὴ τὴ

1. Μάο - Τσὲ - Τούνγκ : «Σχετικὰ μὲ τὴν πράξη».

βαθμίδα τῶν αἰσθημάτων, τῶν ἐντυπώσεων, τῶν συγκινήσεων, στὴ δεύτερη βαθμίδα, στὴ βαθμίδα τῶν ἐννοιῶν τῶν χρίσεων, ἀποτελεῖ ἕνα σπουδαῖο παράδειγμα ἐφαρμοσμένης διαλεχτικῆς. Βλέπουμε ὅτι ἡ ποσοτικὴ συσσώρευση αἰσθημάτων, παράγει ἕνα νέο ποιοτικὰ φαινόμενο : τὴν ἔννοια, τὴν ἀντίληψη.

«Αὐτὸ ποὺ λέμε συγκινησιακὴ βαθμίδα γνώσης, δηλαδὴ τὴ βαθμίδα τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἐντυπώσεων... εἶναι ἡ πρώτη βαθμίδα τῆς γνώσης.

Ἡ συνέχιση τῆς κοινωνικῆς πραχτικῆς ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν πολλαπλῆ ἐπανάληψη ἀπὸ μέρος τῶν ἀνθρώπων, πράξεων συνειδητῶν, μὲ τὶς ὁποῖες αὐτοὶ ἐπιδιώκουν κάποιο πραχτικὸ ἀποτέλεσμα. Ἔτσι πραγματοποιεῖται στὸν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου ἕνα ἅλμα στὴν πορεία τῆς γνώσης : Τὸ τέρμα, τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ ἅλματος εἶναι ἡ ἔννοια, ἡ ἀντίληψη.

Ἡ ἔννοια λοιπὸν ἐκφράζει τὴν ἀφομοίωση τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, τὴ συμπύκνωση ὅλων τῶν κοινῶν τους γνωρισμάτων. Ὑπάρχει δηλαδὴ ἀνάμεσα στὴν ἔννοια καὶ τὴν αἴσθηση, μιὰ διαφορά, ὄχι μόνο ποσοτική, ἀλλὰ καὶ ποιοτική».[1]

Ἔτσι, γιὰ νὰ ἐπαναλάβουμε τὴ φράση τοῦ Λένιν :

«Οἱ ἔννοιες ἀποτελοῦν τὰ ἀνώτερα προϊόντα τοῦ ἐγκεφάλου ποὺ κι' αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ ἀνώτερο προϊὸν τῆς ὕλης».[2]

Καὶ ἂν ὑπάρχουν ἀντιφάσεις στὶς ἰδέες τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸ συμβαίνει, διότι ὑπάρχουν ἀντιφάσεις στὴν πραγματικότητα, ποὺ ἡ σκέψη μας ἀντανακλᾶ :

«Ἡ διαλεχτική, ποὺ διέπει τὰ πράγματα, δημιουργεῖ τὴ διαλεχτικὴ τῶν ἰδεῶν καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετο».[3]

---

1. Μάο-Τσὲ-Τούγκ : «Σχετικὰ μὲ τὴν πράξη».
2. Λένιν: Φιλοσοφικὰ Τετράδια.
3. Λένιν : Στὸ ἴδιο.

'Ο Μάρξ ἤδη εἶχε πεῖ :

«Ἡ κίνηση τῆς σκέψης δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀντανάκλαση τῆς κίνησης τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ὅπως μεταφέρεται στὸν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου».[1]

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἂς κάνουμε τώρα τὸν ἀπολογισμὸ τῆς τεράστιας πραχτικῆς σημασίας τῆς μαρξιστικῆς θέσης γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης σὲ σχέση μὲ τὴ συνείδηση.

Πρῶτον ἐὰν εἶναι σωστὸ—ὅπως καὶ εἶναι—ὅτι πρῶτα ἀλλάζουν οἱ συνθῆκες ὕπαρξης τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔπειτα, σὰν ἀποτέλεσμα, ἡ συνείδησή τους, τότε θὰ πρέπει νὰ ζητᾶμε τὰ βαθύτερα αἴτια μιᾶς ὁποιασδήποτε θεωρίας, ἢ διδασκαλίας ἢ ὁποιασδήποτε ἰδέας, ὄχι στὸν ἐγκέφαλο τῶν ἀνθρώπων, οὔτε στὴ φαντασία τους, οὔτε στὴν ἐφευρετική τους μεγαλοφυΐα, ἀλλὰ στὴν ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν συνθηκῶν.

Δεύτερο, ἐὰν ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, τὰ συναισθήματά τους, τὰ ἤθη τους καὶ οἱ συνήθειές τους καθορίζονται ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ὅρους τῆς ὕπαρξής τους, εἶναι φανερό, ὅτι μόνο ἡ ἀλλαγὴ αὐτῶν τῶν ὅρων μπορεῖ νὰ ἀλλάξει τὴ συνείδηση, τὰ ἤθη, τὶς συνήθειες κ.λ.π. τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ὑπάρχει ἀμετάβλητος ἄνθρωπος, «αἰώνια ἀνθρώπινη φύση». Σὲ ἕνα καθεστὼς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας ὅπου κυριαρχεῖ ὁ προσωπικὸς ἀγῶνας γιὰ τὴν ὕπαρξη, εἶναι «φυσικὸ» ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἕνας λύκος γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Σὲ ἕνα ὅμως καθεστώς, ὅπου βασιλεύει ἡ σοσιαλιστικὴ ἅμιλλα, ἡ κοινὴ ἰδιοχτησία, εἶναι φανερό, ὅτι θὰ ἐπικρατοῦν οἱ ἰδέες τῆς ἀδελφότητας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. 'Ο ἄνθρωπος δὲν εἶναι οὔτε καλός, οὔτε κακός. Εἶναι αὐτὸ ποὺ δημιουργοῦν οἱ συνθῆκες μέσα στὶς ὁποῖες ζεῖ. Στὸ ἐρώτημα ποὺ βάζουν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας : Πρέπει νὰ λέμε, οἱ «κακοὶ θεσμοὶ» κάνουν τὸν

1. Μάρξ : 'Επίλογος στὴ 2η Γερμ. ἔκδοση τοῦ «Κεφαλαίου».

ἄνθρωπο κακό,ἢ ἡ «κακία» τοῦ ἀνθρώπου διαφθείρει τοὺς«θεσμούς»; Ὁ μαρξισμὸς ἀπαντᾶ. Μὴν μπερδεύετε τὰ πράγματα· ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τοὺς «θεσμούς», ἀλλὰ γιὰ τὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς, ποὺ διαφθείρει τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ἰδέα γιὰ μιὰ ἐπανάσταση, ποὺ θὰ πραγματοποιηθεῖ μόνο μὲ τὴν «ἠθικὴ ἀνανέωση» τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἕνα μεγάλο ψέμμα. Ὁ νέος ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ διαμορφωθεῖ, πραγματικά, μόνο μὲ μιὰ νέα συνείδηση, τὴ σοσιαλιστικὴ σηνείδηση μέσα σὲ νέους ἐντελῶς ὅρους ζωῆς, τοὺς σοσιαλιστικούς. Πῶς ὅμως θὰ γίνει αὐτό; Ἂν ἐπισπεύσουμε τὴν ἐμφάνιση αὐτῶν τῶν νέων ὅρων μὲ τὴν δράση μας, ποὺ ἀλλάζει τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, παλεύοντας ἐνάντια στὸ ἀπάνθρωπο καπιταλιστικὸ σύστημα. Ὁ Μάρξ, ἔλεγε : «ἐὰν ὁ ἄνθρωπος διαμορφώνεται ἀπὸ τὶς συνθῆκες, τότε θὰ πρέπει νὰ διαμορφώσουμε κατὰ τρόπο σύμφωνο μὲ τὸν ἄνθρωπο αὐτὲς τὶς συνθῆκες».

Ὁ δεσμὸς λοιπὸν ἀνάμεσα στὸν ὑλισμὸ καὶ τὸν σοσιαλισμό, ὅπως τὸν εἶχαν διαβλέψει ἤδη ἀρκετοὶ Γάλλοι φιλόσοφοι στὸν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ, εἶναι πλέον σαφέστατος. Ὁ ὑλισμὸς ἀνοίγει στὸ προλεταριᾶτο καὶ γενικὰ σ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα,τὸ δρόμο τῆς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς τους ἀπελευθέρωσης, τὸν ἐπαναστατικὸ δηλαδὴ δρόμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ: Ο ΚΟΣΜΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΓΝΩΣΤΟΣ

1 ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ ΤΟΥ ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΥ

ΕΙΔΑΜΕ, σὲ προηγούμενο κεφάλαιο, ὅτι ἡ ἐπανεμφάνιση τοῦ ὑποκειμενικοῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ Μπέρκλεϋ στὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἐξηγῆται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ σωθεῖ μὲ ἕνα πλάγιο τρόπο ὁ ἀντικειμενικὸς ἰδεαλισμὸς τῆς θρησκείας, πού κλονιζόταν κάτω ἀπ' τὰ χτυπήματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ ὑλισμοῦ. Ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία τοῦ Μπέρκλεϋ εἶχε τὸ ἐλάττωμα νὰ μὴν μπορεῖ νὰ παρακολουθήσει τὶς προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, γι' αὐτὸ προτιμοῦσε νὰ τὶς ἀγνοεῖ καὶ ἐδήλωνε ὅτι εἶναι ἀκατανόητες. Γι' αὐτὸν ἄλλωστε τὸ λόγο οἱ ἰδεαλιστὲς φιλόσοφοι τύπου Μπέρκλεϋ, τὶς πιὸ πολλὲς φορές, μέναν ἔξω ἀπ' τὶς ἐπιστημονικὲς συζητήσεις τοῦ καιροῦ τους. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ κρατήσει πολὺ καιρὸ ὕστερα ἀπὸ τὴ ραγδαία ἐξέλιξη τῶν ἐπιστημῶν τὸ ΙΗ'αἰώνα καὶ προπάντων μετὰ τὴν τελικὴ διαμόρφωση ἀπὸ τὸν Νεύτωνα τῆς γενικῆς μηχανικῆς θεωρίας γιὰ τὸ σύμπαν. Οἱ φιλοσοφικὲς θέσεις τοῦ Μπέρκλεϋ μένουν τελείως ξεκρέμαστες. Ἦρθε δηλαδὴ ἡ ὥρα γιὰ νὰ ἑτοιμάσει, ὁ ἰδεαλισμός, τὸ ἔδαφος τῆς ὑποχώρησής του. Ὡς ἐδῶ κατάφερε νὰ προσφέρει στὴ θρησκεία τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιζήσει, καὶ νὰ περιορισθεῖ πιὰ στὸ ρόλο τῆς ἀμφιβολίας: «ὁ ὑλισμὸς ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ὕλη εἶναι τὸ πρωταρχικό: καλά, ἀλλὰ ἐμεῖς δὲν ἔχουμε καμμιὰ ἀπόδειξη» θὰ ἰσχυρισθεῖ ἀργότερα ἡ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία.

Ἔτσι ὁ ἰδεαλισμὸς θὰ προσπαθήσει νὰ παρουσιασθεῖ σὰν μιὰ

τρίτη λύση, σὰν «τρίτος δρόμος», ἀνάμεσα στὸν ὑλισμὸ καὶ τὸν ἑαυτό του. Ἀρνεῖται νὰ πάρει θέση στὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, λέγοντας ὅτι σήμερα δὲν εἶναι δυνατὸν κάτι τέτοιο καὶ κολακεύεται νὰ πιστεύει ὅτι υἱοθετεῖ μιὰ στάση «κριτική» κι' ὄχι «δογματική».

Ἐνῶ ὁ ἀντικειμενικὸς ἰδεαλισμὸς λοιπὸν ὑπόταξε τὴν ὕλη σ' ἕνα καθολικὸ Πνεῦμα, ὁ ὑποκειμενικὸς ἰδεαλισμὸς ἐξαφάνιζε τελείως τὴν ὕλη καὶ πρόβαλε σὰν τὴ μόνη πραγματικότητα τὴ συνείδησή μας. Ἀλλὰ ὁ πρῶτος γκρεμίστηκε ἀπ' τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴ φυσιολογία καὶ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Ἔρχεται τώρα ἡ νέα φιλοσοφία ποὺ μᾶς λέει: «μὰ ἀπὸ ποῦ ξέρετε ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίσει τὴν πραγματικότητα ὅπως πραγματικὰ εἶναι ; Βέβαια οἱ ἐπιστῆμες ἐπιτυγχάνουν πολλά. Γιὰ νὰ γνωρίσουμε ὅμως ἐὰν ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα εἶναι στὴν οὐσία της ὕλη ἢ πνεῦμα, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ μάθουμε καὶ νὰ βεβαιωθοῦμε ὅτι τὸ πνεῦμα μας εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίσει αὐτὴν τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, νὰ τὴν γνωρίσει αὐτὴν καθ' ἑαυτήν». Ἔτσι λοιπὸν αὐτὴ «ἡ τρίτη φιλοσοφία» δὲν κρύβει βέβαια τὴν ὕλη μέσα στοὺς δαιδάλους τῆς συνείδησης ἀλλὰ στὴν ὑποχώρησή της κάνει σὰν νὰ πιστεύει ὅτι τὸ ἕνα εἶναι διαφορετικό, ξένο ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι κάτι ἔξω ἀπὸ τὶς ἐρευνητικὲς ἱκανότητες τοῦ πνεύματος καὶ ἀφίνει νὰ διαφαίνεται ὅτι δὲν παραδέχεται, πῶς τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα εἶναι ἱκανὸ νὰ γνωρίσει τὴ φύση καὶ τὶς ἴδιες του τὶς δυνατότητες.

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ τάση, ποὺ ὁμολογεῖ ὅτι ἀδυνατεῖ ν' ἀπαντήσει στὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὶς ἱκανότητες νὰ γνωρίσει τὶς πρῶτες ἀρχὲς τῶν πραγμάτων, ὀνομάζεται Ἀ γ ν ω σ τ ι κ ι σ μ ό ς*.

Πρόδρομος αὐτοῦ τοῦ φιλοσοφικοῦ ρεύματος, εἶναι στὸν ΙΗ' αἰώνα ὁ σκωτσέζος Δαυΐδ Χιούμ*. Ὁ κυριώτερος ὅμως ἐκπρόσωπός του εἶναι ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Κάντ (1724 1804) σύγχρονος τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης, γιὰ τὸν ὁποῖο ἤδη ἔχουμε κάμει λόγο (**Μέρος Β. κεφ. ΙΙ**).

---

* Βλέπε : Λέξη, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν.

Στὴ Γαλλία ἐκπρόσωπος τοῦ ἀγνωστικισμοῦ, κατὰ τὸν ΙΘ' αἰώνα εἶναι ὁ Αὔγουστος Κόντ* (1798 - 1857), ποὺ παράλληλα μὲ τὸ θετικισμὸ** ὑποστηρίζει καὶ τὶς θέσεις τοῦ ἀγνωστικισμοῦ καὶ μιὰ σειρὰ ἄλλοι στοὺς ὁποίους ὁ ἀγνωστικισμὸς ἀνακατώνεται μὲ τὶς ἄλλες μορφὲς ἰδεαλισμοῦ. (Σ' αὐτοὺς μάλιστα τοὺς τελευταίους δὲν βρίσκουμε τὶς φιλοσοφικὲς θέσεις στὴν γνήσια ἔκφρασή τους ὅπως στοὺς ἱδρυτὲς τῶν θεωριῶν, ἀλλὰ σὲ μιὰ μεγάλη ποικιλλία δόσεων). Ἐδῶ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Κὰντ ἔπαιξε μεγάλο ρόλο στὸ ἐργατικὸ κίνημα, γιατὶ σ' αὐτὴν πρὸ πάντων στηρίχτηκαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ μαρξισμοῦ, στὴν προσπάθειά τους νὰ τὸν «ἀναθεωρήσουν».

Ἂς δοῦμε ὅμως τὰ «ἐπιχειρήματα» τοῦ ἀγνωστικισμοῦ. Ὁ Χιοὺμ γράφει :

«Μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε σὰν βέβαιο,ὅτι οἱ ἄνθρωποι φτάνουν ἀπὸ φυσικὸ ἔνστικτο... νὰ ἐμπιστεύωνται στὶς αἰσθήσεις τους, κι ὅτι χωρὶς τὴν παραμικρὴ σκέψη προϋποθέτουν πάντοτε τὴν ὕπαρξη κάποιου ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις τους καὶ ὁ ὁποῖος θὰ ὑπάρχει ἀκόμα, καὶ τότε, ποὺ θὰ ἔχουν πεθάνει τόσο αὐτοί, ὅσο καὶ ὅλα τὰ ὄντα ποὔχουν προικισθεῖ μὲ αἰσθήσεις».

Βλέπουμε, ὡς ἐδῶ, ὅτι ὁ Χιοὺμ ἀναγνωρίζει πὼς ὁ ὑλισμὸς ἀνταποκρίνεται ὁλοκληρωτικὰ στὴν κοινὴ λογική. Καὶ ὁ Χιούμ, συνεχίζει :

«Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ πρωταρχικὴ καὶ καθολικὴ γνώμη κλονίστηκε πολὺ γρήγορα ἀπὸ τὴν ἀκόμα πιὸ ἄδεια φιλοσοφία, ποὺ μᾶς διδάσκει, ὅτι τίποτε ἄλλο, ἔξω ἀπὸ τὴν εἰκόνα ἢ τὴν ἀντίληψη τῶν πραγμάτων δὲν μπορεῖ νὰ γίνει προσιτὸ στὸ πνεῦμα μας... Τὸ τραπέζι ποὺ βλέπουμε, φαίνεται πιὸ μικρὸ ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπ' αὐτό, ἀλλὰ τὸ πραγματικὸ τραπέζι, αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ μᾶς δὲν

* Βλέπε : Κόντ, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν.
** Βλέπε : Θετικισμὸς στὸ ἴδιο Λεξικό.

ἀλλάζει. Τὸ πνεῦμα μας λοιπόν, δὲν ἀντελήφθη ἄλλο πρᾶγμα παρὰ τὴν εἰκόνα τοῦ τραπεζιοῦ »(1).

Νὰ λοιπόν, ποὺ βρισκόμαστε πάλι μπροστὰ σ' ἕνα ἐπιχείρημα, τύπου Μπέρκλεϋ. Ἂς θυμηθοῦμε τὸ παράδειγμα τοῦ «ἐπίπεδου καὶ κόκκινου» ἥλιου (προηγούμενο κεφάλαιο). Ἐδῶ ὅμως ὑπάρχει μιὰ διαφορά: Ὁ Μπέρκλεϋ ἀρνιόταν τὴν ἀνεξάρτητη ὕπαρξη τῆς ὕλης. Ὁ Χιοὺμ δὲν ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξη τοῦ τραπεζιοῦ. Ἀντίθετα, προϋποθέτει τὴν ὕπαρξη ἑνὸς «πραγματικοῦ τραπεζιοῦ» ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ μᾶς καὶ δὲν ἀλλάζει, ὅταν ἀλλάζουν τὰ αἰσθήματά μας. Μᾶς λέγει ὅμως, ὅτι δὲν θὰ μάθουμε ποτὲ πῶς εἶναι αὐτὸ τὸ τραπέζι, ἀφοῦ οἱ εἰκόνες ποὺ ἔχουμε ἀπ' αὐτό, διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεών μας, εἶναι σχετικές. Τὸ τραπέζι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν θὰ τὸ γνωρίσουμε ποτέ.

Ἔτσι λοιπόν, ὁ Χιοὺμ χωρίζει τὴν πραγματικότητα σὲ δύο τομεῖς: Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὸ τραπέζι ὅπως τὸ βλέπουμε ἐμεῖς, «τὸ τραπέζι γιὰ μᾶς», ὅπως εἶναι στὴ συνείδησή μας μὲ τὴ μορφὴ τῆς εἰκόνας, μιᾶς εἰκόνας ὅμως ὑποκειμενικῆς καὶ φαινομενικῆς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ «πραγματικὸ» τραπέζι, τὸ ἀντικειμενικό, τὸ «τραπέζι καθ' ἑαυτό», ὅπως εἶναι ἔξω ἀπ' τὴ συνείδησή μας, αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ποὺ δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ τὴν γνωρίσουμε.

Συμπέρασμα: Δὲν γνωρίζουμε παρὰ μόνο τὶς ἐπιφάνειες τῶν πραγμάτων· ἀγνοοῦμε πάντοτε τὴν βαθύτερη οὐσία τους καὶ γι' αὐτὸ δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε, ἂν τὸ δίκαιο εἶναι μὲ τὸ μέρος τοῦ ἰδεαλισμοῦ ἢ τοῦ ὑλισμοῦ. Ὁ ἰδεαλιστὴς λοιπόν, κι' ὁ ὑλιστής, ποὺ συζητοῦν αἰωνίως γιὰ τὸ τί εἶναι τὰ πράγματα καθ' ἑαυτά, ὕλη ἢ πνεῦμα, μοιάζουν μὲ δυὸ ἀνθρώπους ποὺ βαδίζουν μέσα στὸ χιόνι φορῶντας ὁ ἕνας γυαλιὰ μπλὲ κι' ὁ ἄλλος γυαλιὰ κόκκινα καὶ συζητοῦν γιὰ νὰ μάθουν τί χρῶμα ἔχει τὸ χιόνι. Ὁ ὑλιστὴς βλέπει τὴν σπουδαιότητα τῆς ὑλικῆς πλευρᾶς τῶν πραγμάτων, ἐνῶ ὁ ἰδεαλιστὴς τὴν σπουδαιότητα τῆς ἰδεαλιστικῆς τους πλευρᾶς. Πολὺ ἄσχημα κάνει λοιπόν, ὅποιος ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ πράγματα καθ' ἑαυτὰ εἶναι ἔτσι ἢ ἄλλοιως· γιατὶ ὅλοι μας εἴμα-

1. Ἀναφέρεται ἀπ' τὸν Λένιν: στὸ «Ὑλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμός».

στε «αἰχμάλωτοι τῶν ἀτομικῶν μας ἀπόψεων».Σταθμίζουμε ἁπλῶς τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας, τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ποὺ θέλουν «νὰ μένουν οὐδέτεροι» καὶ νὰ κρατοῦνται «σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἐπιφύλαξη».

Ἀκριβῶς, τὴν κατάλληλη στιγμὴ γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ἐπεμβαίνει ὁ Κάντ, ποὺ στηρίχτηκε στοὺς συλλογισμοὺς τοῦ Χιούμ. Ὁ Κάντ ἔχει τὴ φήμη ἑνὸς πολὺ δύσκολου φιλόσοφου, καὶ τὴν ἰδεολογία του τὴν συναντᾶμε παντοῦ. Κι' αὐτὴ συνίσταται στὴν ἄποψη ὅτι τὰ πράγματα κρύβουν ἕνα «μυστικὸ» κι' ὅτι αὐτὸ τὸ μυστικὸ μᾶς ξεφεύγει. Αὐτὴ ἡ ἄποψη ἀποτελεῖ μιὰ ψεύτικη οὐδετερότητα ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἰδεολογίες, τὸν ὑλισμὸ καὶ τὸν ἰδεαλισμὸ ποὺ τὴν ἀγκάλιασαν οἱ ἀστικὲς φιλοσοφικὲς σχολές. Σὰν νὰ εἶναι δηλαδὴ δυνατὸ νὰ κρατήσωμε μιὰ ζυγαριὰ δίκαιη ἀνάμεσα στὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ψέμα, τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἄγνοια. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἄποψη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι σωστὸ νὰ εἴμαστε πολὺ κατηγορηματικοί, νὰ πιστεύουμε δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει παντοῦ, ἀλλὰ νὰ ἔχει «ὁ καθένας τὴν δική του ἄποψη». Αὐτὴ λοιπὸν ἡ μορφὴ ἰδεολογίας, εἶναι ὅ,τι χρειάζεται γιὰ νὰ κάνει τὶς μᾶζες νὰ χάσουν τὸν προσανατολισμό τους.

Ὁ Κὰντ λοιπόν, ξεκινάει ἀπὸ τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ π ρ ᾶ γ μ α κ α θ' ἑ α υ τ ό, ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ τὸ γνωρίσουμε καὶ τὸ πρᾶγμα γιὰ μᾶς,δηλαδὴ τὴν ἐντύπωση ποὺ ἔχουμε ὅταν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθεσμοὶ ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ πράγματα «καθ' ἑαυτά» προσβάλουν τὰ αἰσθητήρια ὄργανά μας. Δὲν μποροῦμε νὰ μποῦμε στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων οὔτε θὰ μποῦμε ποτέ. Ἐξ ἄλλου τὰ πράγματα καὶ τὰ φαινόμενα εἶναι τόσο πολλαπλὰ καὶ χαώδη, ὅσο καὶ ἀντιφατικά. Τὸ καθῆκον τῆς ἐπιστήμης λοιπόν, συνίσταται στὸ νὰ βάλλει μιὰ τάξη σ' αὐτά, καὶ νὰ διαμορφώσει ἕνα συνεπὴ πίνακα ἀπ' αὐτὰ ποὺ νὰ ἱκανοποιεῖ τὶς λογικές μας ἀνάγκες. Πῶς θὰ γίνει αὐτό ; Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἰσχυρίζεται ὁ Κάντ, ἑρμηνεύει τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων σύμφωνα μὲ τὶς δικές του ἀπαιτήσεις. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἑρμηνείας. Ἔτσι οἱ νόμοι τῆς ἐπιστήμης, ποὺ καθορίζουν τὶς σχέσεις τῶν φαινομένων εἶναι ἀποκλειστικὸ προϊὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀδιάφορο ἂν ἀντανακλοῦν ἢ ὄχι τοὺς πραγματικοὺς νόμους τῆς ὕλης,

ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση· πάντως ἀντανακλοῦν τοὺς «νόμους»,δηλαδὴ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Δὲν ἐκφράζουν τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ἀλλὰ μιὰ ἀλήθεια σχετική, ὑποκειμενική. Βέβαια δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν Ἄλφα ἢ τὸν Βήτα, ἀλλὰ πάντως σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Κὰντ αὐτοὶ οἱ νόμοι εἶναι σχετικοὶ μὲ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. «Σὰν νὰ ὑπάρχει ἕνα θεῖο πνεῦμα, ποὺ βλέπει τὸν κόσμο διαφορετικά».

Ποιά εἶναι ἡ λογικὴ συνέπεια αὐτῆς τῆς θεωρίας ; Ὅτι ἡ ἐπιστήμη μένει στὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων, ποὺ στὴν πραγματικότητα τὰ καλύπτει ἕνα ἀπόλυτο, ἀδιαπέραστο μυστήριο, καὶ αἰώνιο· τὸ ἀληθινὸ βάθος τῶν πραγμάτων βρίσκεται πίσω ἀπ' τὰ φαινόμενα, πάνω στὰ ὁποῖα ξετυλίγεται ἡ ἀπατηλὴ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν. Ἄλλη συνέπεια εἶναι ὅτι δὲν πρέπει νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια.

Ὁ Καντιανισμὸς λοιπόν,ἀφίνει τὸ πεδίο ἐλεύθερο στὸ σκεπτικισμό καὶ στὴν πνευματικὴ ἀδράνεια, ποὺ παραλύουν κάθε προσπάθεια στὸ στομέα τῆς θεωρητικῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας.Οἱ ἀγνωστικιστὲς φτάνουν ἔτσι στὸ σημεῖο, νὰ μὴν μποροῦν νὰ ξεχωρίσουν ἀνάμεσα στὰ λάθη τῆς χθεσινῆς ἐπιστήμης, καὶ στὴν ἀλήθεια τῆς σημερινῆς. «Ὅ,τι εἶναι σήμερα ἀλήθεια, εἶναι αὔριο ψέμα», λένε, καὶ βγάζουν τὸ συμπέρασμα ὅτι μιὰ καὶ ἡ ἐπιστήμη κάνει λάθος ἔστω καὶ μιὰ φορά, δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε πότε θὰ εἶναι ἀλάθητη.Κάνουν δηλαδὴ σύγχυση ἀνάμεσα στὸ κριτικό, τὸ μεθοδικὸ πνεῦμα τοῦ σοφοῦ, καὶ στὸν «ἐκ προϊμίου» σκεπτικισμὸ καὶ τὴν ἀμφιβολία.

Γι' αὐτοὺς ἡ γνώση ὑψώνει ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια ἀνάμεσα στὸν κόσμο καὶ στὸν ἄνθρωπο.Ἀπὸ δῶ πηγάζουν ὅλες οἱ ἀτέλειωτες συζητήσεις, γύρω ἀπὸ τὴν ἀξία τῆς ἐπιστήμης, ἢ τὴ χρεωκοπία της κ.λ.π.... Ἐὰν ἡ ἐπιστήμη, λένε, ἐρευνᾶ μόνο τὰ φαινόμενα, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἐπιφανειακὴ ἐπιστήμη, καὶ οἱ γνώσεις, ποὺ μᾶς προσφέρει εἶναι ἐπιφανειακές, προσωρινές.

Ὁ ἀγνωστικισμός, ὅπως εἴπαμε, παίρνει πολλὲς μορφὲς συγγενικὲς μεταξύ τους, ποὺ πρέπει νὰ τὶς ἀναγνωρίζουμε. Ὁ θετικισμὸς τοῦ Αὐγούστου Κὸντ βεβαιώνει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὀφεί

λει νὰ περιορίζεται στὸ νὰ διαπιστώνει μόνο τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν γεγονότων χωρὶς νὰ ζητάει τὰ αἴτια αὐτῶν τῶν σχέσεων· ὀφείλει νὰ μὴ ζητάει τὸ «γιατί» καὶ νὰ μὴ προσπαθεῖ νὰ βρεῖ τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια. Κάθε τέτοια ἔρευνα, ὅπως καὶ οἱ θεωρίες ποὺ ἑρμηνεύουν τὰ φαινόμενα καὶ ποὺ φωτίζουν τὴν οὐσία τους, τὸ βάθος τους, καταδικάζεται ἀπὸ τὸν Κὸντ σὰν «μεταφυσική». Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ ἐπίσημο πιστεύω τῶν ἀστικῶν πανεπιστημίων πάνω σὲ ἐπιστημονικὰ θέματα.

Ὅσο γιὰ τὸν νομιναλισμό,* ποὺ ὑποστηρίζεται π.χ. ἀπὸ τὸν Ἐρρῖκο Πουανκαρέ, ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἰδιαίτερη «γλῶσσα», ἕνας δηλαδὴ τρόπος νὰ διατυπώνουμε αὐτὰ ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε ἀπ᾿ τὰ διάφορα φαινόμενα, καὶ ὄχι μιὰ ἀποφασιστική ἑρμηνεία τῆς πραγματικότητας. Ὁ Πουανκαρὲ ἀμφιβάλλει ἀκόμα καὶ γιὰ τὴ μεγάλη ἀνακάλυψη τῆς περιφορᾶς τῆς γῆς γύρω ἀπ᾿ τὸν ἥλιο, καὶ βλέπει στὸ σύστημα τοῦ Κοπέρνικου μόνο μιὰ «γλῶσσα».

Τέτοιου εἴδους φιλοσοφικὲς ἀπόψεις ὄχι μόνο προσανατολίζουν τὶς ἐπιστῆμες σὲ ἐσφαλμένους δρόμους, ἀλλὰ ἀκόμα τὶς σπρώχνουν καὶ σὲ δρόμους ἄγονους, τοὺς ἀφαιροῦν τὴν ὡραία ἐκείνη τόλμη, ποὺ χαρακτήριζε τὶς ἐπιστῆμες τὴν ἐποχὴ τῆς ἀναγέννησης· ἔχουν τὴν τάση νὰ τὶς καταστήσουν ἀκίνδυνες. Ὅλες αὐτὲς οἱ τάσεις, ποὺ ἐδῶ καὶ ἑκατὸ χρόνια ἐδημιούργησαν πολλοὺς ὀπαδούς, τόσο στὴ Γαλλία καὶ Γερμανία, ὅσο καὶ στὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Ἀμερική, εἶχαν μεγάλη ἀπήχηση στοὺς κύκλους τῶν ἀστῶν κοινωνιολόγων.

Ἂς δοῦμε τώρα τὶς ἀπόψεις τοῦ ἀγνωστικισμοῦ.

1) Ὁ ἀγνωστικισμὸς δὲν ἐπιτίθεται κατὰ μέτωπο ἐνάντια στὴν Ἐπιστήμη — στὴν ἐποχὴ τοῦ Κάντ καὶ τοῦ Κόντ — κάτι τέτοιο θὰ ἦταν ἀδύνατο, ἀδιανόητο — καὶ ἔπαψε νὰ ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξη τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας. Μπροστὰ στὶς ἐπιτεύξεις τῆς ἐπιστήμης, ὁ ἀγνωστικιστὴς παριστάνει τὸν ὑλιστή. Ἀλλὰ ταυτόχρονα σπεύδει νὰ δώσει ἐγγυήσεις στὸ ἄλλο στρατόπεδο, τὸν ἰδεαλισμό, λέγοντας ὅτι τάχα ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ ν᾿ ἀγκαλιάσει ὅλη τὴν γνώση. Ὁ ἀγνωστικιστὴς προσπαθεῖ νὰ μει-

---

* Βλέπε : λέξη στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ—Γιουντίν

ώσει τὸ κῦρος τῆς ἐπιστήμης,νὰ σκεπάσει τὴν ὑλιστικὴ της οὐσία καὶ τὴν γνωστικὴ της δύναμη, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἐξοστρακίσει τὴν ὕλη ἀναγνωρίζοντάς την μόνο ὡς τὸ σημεῖο ποὺ δὲν τὸν ἐνοχλεῖ. Μὲ λίγα λόγια ξεπουλάει τὴν ἐπιστήμη πρὸς ὄφελος τοῦ ἰδεαλισμοῦ, καὶ περιορίζει τὸν ρόλο της στὴν ὑμνολογία τῶν ἐπιτευγμάτων «τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος». Ἕνας τέτοιος ὑλισμὸς εἶναι ἕνας δειλός, συνεσταλμένος ὑλισμός:

«Ἐὰν ὅμως οἱ νεοκαντιανοί, προσπαθοῦν στὴ Γερμανία νὰ ξαναζωντανέψουν τὶς ἰδέες τοῦ Κάντ, καὶ οἱ ἀγνωστικιστές, στὴν Ἀγγλία,τὶς ἰδέες τοῦ Χιούμ (ποὺ δὲν εἶχαν ποτὲ ἐξαφανιστεῖ,αὐτὴ ἡ προσπάθεια, ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἄποψη, ἀποτελεῖ μιὰ πισοδρόμηση σὲ σχέση μὲ τὴν θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ του ἀναίρεση, ποὺ ἔχει γίνει ἀπὸ πολὺν καιρό. Καὶ στὴν πράξη ἀποτελεῖ ἐπίσης ἕνα τρόπο δειλὸ νὰ παραδέχονται τὸν ὑλισμὸ στὰ κρυφὰ ἐνῶ τὸν ἀρνοῦνται στὰ φανερά,δημόσια».[1]

2) Αὐτὴ ἡ «μέση θέση» ἀνταποκρίνεται πέρα γιὰ πέρα στὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς ἀστικῆς τάξης πού, στὴν ἐποχὴ τῆς ἀνόδου τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐνῶ δὲν μπορεῖ ν' ἀγνοήσει τὴν πρόοδο τῶν ἐπιστημῶν ποὺ βοηθοῦν στὴν ἀλματώδη αὔξηση τῆς παραγωγῆς, ἐπιζητεῖ ὅμως ταυτόχρονα καὶ κάποιο συμβιβασμὸ μὲ τὴ φεουδαλικὴ ἰδεολογία, δηλαδὴ τὴ θρησκεία, εἴτε γιατὶ ἔχει τὴν ἀνάγκη νὰ σταθεροποιήσει τὴν ἐξουσία της— ὅπως ἡ περίπτωσης τῆς Γαλλίας στὴν ἐποχὴ τοῦ Κόντ, — εἴτε γιατὶ δὲν μπόρεσε ἀκόμα νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν φεουδαλικὴ τάξη πραγμάτων : ὅπως ἡ περίπτωση τῆς Γερμανίας στὴν ἐποχὴ τοῦ Κάντ.

3. Ὁ ἀγνωστικισμὸς δὲν εἶναι μιὰ θέση ἐνδιάμεση, παρὰ μόνο φαινομενικά. Κατ' ἀρχήν, στὴ πράξη, τί σημαίνει γιὰ τὸν Κὸντ ἡ ἄρνηση τοῦ ἀπόλυτου τῶν ἀκροτήτων στὴν πολιτική; Τὸ βλέπουμε στὸ σύνθημά του : «οὔτε παλινόρθωση, οὔτε ἐπανάσταση». Σύνθημα πέρα γιὰ πέρα ἀστικό. Περιοριζόμενος σ' ἕναν δειλὸ ὑλισμό, ὁ ἀγνωστικιστὴς δὲν τολμᾶ νὰ πολεμήσει μ' ἀνοικτὰ

---

1. Ἔνγελς: Λουδοβῖκος Φουϊερμπάχ.

χαρτιά, μὲ τὴν πρόφαση πὼς δὲν παίρνει μέρος στὴ διαμάχη, ἀφήνει τὸ πεδίο τελείως ἐλεύθερο ὄχι σὲ δύο ἰσοδύναμους ἀντιπάλους, ἀλλὰ στὸν πιὸ δυνατό. Ποιὸς ὅμως, στὴν οὐσία εἶναι ὁ πιὸ δυνατός ; Αὐτὸ μᾶς τὸ εἶπε ὁ Λένιν στὸ ἔργο του : «Τ ί ν ὰ κ ά ν ο υ μ ε.» Ἀναμφισβήτητα ὁ πιὸ δυνατὸς εἶναι ὁ ἰδεαλισμός, διότι ἔχει τὸ προνόμιο τῶν γηρατειῶν, γιατὶ εἶναι ἡ ἐπίσημη ἰδεολογία, καὶ γιατὶ θεωρητικὰ σπρώχνει τὰ πνεύματα στὸν εὔκολο κατηφορικὸ δρόμο. Ὁ ὑλισμὸς ἀντίθετα, δὲν εἶναι ἡ ἐπίσημη ἰδεολογία, εἶναι προϊὸν τῆς ἐπιστήμης καὶ γι' αὐτὸ δυσκολονόητος. Ἡ «ἀμεροληψία» λοιπόν, τοῦ ἀγνωστικισμοῦ μοιάζει μὲ τὴν «μὴ ἐπέμβαση» τοῦ Μπλοὺμ στὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν Ἱσπανικὴ Δημοκρατία καὶ τὴ φασιστικὴ ἐπέμβαση. Ὁ Κάντ ὁ ἴδιος γνωρίζει πολὺ καλὰ ὅτι ὅταν ἀφήσουμε τοὺς ἀνθρώπους χωρὶς μιὰ ἀξιόλογη θεωρητικὴ ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματά τους, θὰ στραφοῦν πρὸς ἐκείνους ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχουν μιὰ τέτοια ἀπάντηση ἕτοιμη δηλαδή, στοὺς ἰδεαλιστὲς καὶ τοὺς θεολόγους.

Ἡ «οὐδετερότητα λοιπόν, τῶν ἀγνωστικιστῶν εἶναι μιὰ καθαρὴ ὑποκρισία. Θὰ δοῦμε ἐπίσης πάρα κάτω ὅτι καὶ θεωρητικά, ὁ ἀγνωστικισμός, ξεκινάει ἀπὸ ἰδεαλιστικὲς προϋποθέσεις.

4) Τέλος ὁ ἀγνωστικισμὸς ὁδηγεῖ κατ' εὐθεῖαν στὸν μυστικισμό* καὶ στὸν φιντεϊσμό*, ὅπως λέγεται ἡ ἀντιδραστικὴ θεωρία ποὺ παραμερίζοντας τὴν ἐπιστήμη, καθιερώνει σὰν μέσον «γνώσης» τὴν πίστη. Καὶ πραγματικὰ ὁ ἀγνωστικισμὸς ἀπορρίπτει κάθε προσπάθεια ἐπιστημονικῆς, λογικῆς ἀπόδειξης ἢ ἐπαλήθευσης τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων πράγμα, ποὺ τὸ ἐπέτρεπε, τὸ τολμοῦσε ὁ ἀντικειμενικὸς ἰδεαλισμὸς καὶ μᾶς ἀφίνει στὸ ἔλεος τῆς πίστης, ἀφοῦ ἐκ προοιμίου, μᾶς λέει ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε τὶς ἀρχὲς τῶν πραγμάτων καὶ τὴν οὐσία τους οὔτε μὲ τὴν ἐπιστήμη οὔτε μὲ τὴ φιλοσοφία.

Τὸ συμπέρασμά του λοιπὸν εἶναι : Μιὰ καὶ δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε τὶς ἀρχὲς καὶ τὸν σκοπὸ τῶν πραγμάτων, μιὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος καλύπτεται ἀπὸ ἕνα ἀδιαπέραστο μυστήριο, τότε τί-

---

*Βλέπε : Μ υ σ τ ι κ ι σ μ ό ς, Φ ι ν τ ε ϊ σ μ ό ς στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ - Γιουντίν

ποτα δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ παραδεχτοῦμε καὶ μιὰ ἄλλη ὑπέρτατη πραγματικότητα ποὺ δὲν προσπελαύνεται ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς λογικῆς, ἀλλὰ ἀπὸ κάποιο ἄλλο ἄγνωστο, μυστικὸ ἀκόμα δρόμο, τίποτε δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἐμπιστευθοῦμε τὴν τύχη μας στὴν πίστη, τίποτε δὲ μᾶς ἐμποδίζει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ πίστη μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἡ ἀληθινὴ γνώση.

Ὁ ἀγνωστικισμὸς δὲν ἰσχυρίζεται ὅπως ὁ θρησκευτικὸς ἰδεαλισμός, ὅτι «ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ ἀπὸ φιλοσοφικὴ ἄποψη, τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια», λέει : «μπορεῖ ἡ θρησκεία νὰ μὴν εἶναι καὶ ψέμμα· μπορεῖ ἡ ἀλήθεια νὰ βρίσκεται καὶ στὴ θρησκεία». Βλέπουμε ἐδῶ μιὰν «ἀπόχρωση» τέτοια, ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ τραβήξει ἀπάνω της ὅλους τοὺς κεραυνοὺς τῆς ἐκκλησίας στὴ θεωρία, ἀλλὰ τὴν ὑποστήριξή της στὴν πράξη !

«Ὁ σύγχρονος φιντεϊσμὸς δὲν ἀποκρούει καθόλου τὴν ἐπιστήμη· ἢ μᾶλλον ἀποκρούει μόνο τὶς «ὑπερβολικὲς φιλοδοξίες» της· ὅπως π.χ. τὴν φιλοδοξία της ν' ἀνακαλύψει τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ἐὰν ὑπάρχει μιὰ τέτοια ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ὅπως τὴν φαντάζονται οἱ ὑλιστές.'Ἐὰν οἱ ἐπιστήμες ποὺ παρουσιάζουν τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, ὅπως τὸν ἀντιλαμβάνεται ἡ ἀνθρώπινη «ἐμπειρία» ἀποτελοῦν τὴ μόνη δύναμη ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς δώσει τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, τότε κάθε φιντεϊσμὸς πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ κατὰ τρόπο ἀπόλυτο »[1].

Ὁ ἀγνωστικισμός, κατασκευάζοντας ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης μόνο τὴν ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια, ἐγκαταλείπει στὴν πίστη τὴν εὕρεση τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας. Ὁ Λένιν ἔλεγε : «ξύστε τὸν ἀγνωστικισμό, καὶ θὰ βρῆτε ἀπὸ κάτω αὐτούσιο τὸν ἰδεαλισμό». Ἀφοῦ δηλαδή, ξεκίνησε ἀπὸ τὸν ὑποκειμενικὸ ἰδεαλισμό, ὁ ἀγνωστικισμὸς καταλήγει στὸ τέλος πάλι στὸν ἀντικειμενικὸ ἰδεαλισμό.

Αὐτὸ εἶναι λοιπόν, ὅλο ἐκεῖνο, ποὺ μπορεῖ νὰ ζητήσει σήμε-

1. Λένιν : Ὑλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμός.

ρα ἡ θεολογία, νὰ δώσει δηλαδὴ στὸν ἀγνωστικισμό, μιὰ πιθανοφάνεια. Περιορίζοντας τὸν ὁρίζοντα τῶν σοφῶν καὶ ἀποτρέποντάς τους ἀπὸ κάθε θεωρητικὴ γενίκευση, ὁ ἀγνωστικισμὸς καὶ ὁ θετικισμός, τοὺς παραδίνει δεμένους χεροπόδαρα σ' ὅλα τὰ φανταστικὰ ἐφευρήματα ποὺ ἡ θεολογία διατηρεῖ στὸ ὁπλοστάσιό της. Ὁ Πάπας τοὺς μιλάει σχεδὸν κάθε μέρα, μ' αὐτὴ τὴ γλώσσα : «ἡ ἐπιστήμη, ὅπως βλέπετε μόνοι σας, εἶναι ἀνίσχυρη· μόνο ἡ πίστη, ποὺ τὴν ξεπερνάει, εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ διαπεράσουμε τὸ μυστήριο τοῦ σύμπαντος».

Ὕστερα λοιπὸν ἀπ' ὅλ' αὐτὰ μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε, ὅτι μόνο ἡ μαρξιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ γνώση, καὶ ἡ μέθοδος τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ, μποροῦν νὰ βγάλουν τὴν ἐπιστήμη ἀπ' αὐτὴ τὴν «ἀδυναμία», ὅπου τὴν περιώρισαν ὁ θετικισμὸς καὶ ὁ ἀγνωστικισμός.

II. Η ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

«Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμό, ποὺ ἀμφισβητεῖ τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίσουμε τὸν κόσμο καὶ τοὺς νόμους του, ποὺ δὲν πιστεύει στὴ ἀξία τῶν γνώσεών μας, ποὺ δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια καὶ θεωρεῖ, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ «πράγματα καθ' ἑαυτά», ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνουν γνωστὰ στὴν ἐπιστήμη, ὁ μαρξιστικὸς φιλοσοφικὸς ὑλισμὸς ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι ὁ κόσμος καὶ οἱ νόμοι του μποροῦν νὰ γίνουν πέρα γιὰ πέρα γνωστοί, ὅτι οἱ γνώσεις μας γιὰ τοὺς νόμους τῆς φύσης, ποὺ ἐπαληθεύονται ἀπὸ τὸ πείραμα καὶ ἀπὸ τὴν πρακτική, εἶναι γνώσεις ἔγκυρες, ὅτι ἔχουν τὴν ἀξία μιᾶς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας· ὅτι δὲν ὑπάρχουν στὸν κόσμο πράγματα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ γίνουν γνωστά, ἀλλὰ μόνο πράγματα ἄγνωστα ἀκόμη, ποὺ θὰ γίνουν ὅμως γνωστά, ποὺ θὰ ἀνακαλυφθοῦν μὲ τὰ μέσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πρακτικῆς πείρας»(1).

Βλέπουμε, ὅτι ὁ Στάλιν ὑπογραμμίζει ἐδῶ ἰδιαίτερα τὸν βα-

1. Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός.

σικὸ ρόλο τῆς πράξης τόσο σὰν μέσον γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς ἀλήθειας ὅσο καὶ σὰν μέσον γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν γνώσεών μας, δηλαδή, σὰν βασικῆς προϋπόθεσης γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης.

α) Ὁ ρόλος τῆς πράξης.

Ὁ Ἔνγκελς, στὸ παρακάτω περίφημο κείμενό του, κριτικάρισε τὴ θεωρία τοῦ «πράγματος καθ' ἑαυτό» τοῦ Κὰντ ἔτσι :

> «Ἡ πιὸ χτυπητὴ ἀνασκευὴ αὐτῆς τῆς φιλοσοφικῆς παραδοξότητας, ὅπως ἄλλως τε καὶ ὅλων τῶν ἄλλων, εἶναι ἡ πράξη, καὶ ἰδιαίτερα τὸ πείραμα καὶ ἡ βιομηχανία. Ἐὰν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀποδείχνουμε τὴν ὀρθότητα μιᾶς ἀντίληψής μας γιὰ ἕνα φυσικὸ φαινόμενο, μὲ τὸ νὰ τὸ δημιουργοῦμε, νὰ τὸ ἀναπαράγουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, μόνοι μας μέσα στὶς ἴδιες του τὶς συνθῆκες καὶ — πράγμα ποὺ ἔχει μεγαλύτερη ἀξία —μὲ τὸ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦμε γιὰ τοὺς σκοπούς μας, τότε παύει νὰ ὑπάρχει τὸ ἀκατανόητο «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ» τοῦ Κάντ. Οἱ χημικὲς οὐσίες ποὺ παράγονται μέσα στοὺς φυτικοὺς καὶ ζωϊκοὺς ὀργανισμούς, παρέμεναν τέτοια «πράγματα καθ' ἑαυτά»,ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ὀργανικὴ χημεία κατάφερε νὰ τὶς παρασκευάσει τὴ μιὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἀπὸ τότε, τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ» ἔγινε ἕνα πρᾶγμα γιὰ μᾶς, ὅπως π.χ. ἡ χρωστικὴ οὐσία τοῦ ριζαριοῦ (ἐρυθρόδανου), ἡ ἀλιζαρίνη, ποὺ δὲν τὴν ζητᾶμε πιὰ σκάβοντας τὸ χωράφι στὶς ρίζες τοῦ ριζαριοῦ, ἀλλὰ τὴν παράγουμε πολὺ πιὸ ἁπλὰ καὶ πιὸ φτηνὰ ἀπὸ τὴν πίσσα τοῦ πετρελαίου. Τὸ ἡλιακὸ σύστημα τοῦ Κοπέρνικου στάθηκε ἐπὶ τρεῖς ὁλόκληρους αἰῶνες, μιὰ ὑπόθεση γιὰ τὴν ὁποία μποροῦσε νὰ στοιχηματίσει κανεὶς ἑκατό, χίλια, δέκα χιλιάδες πρὸς ἕνα ὅτι ἦταν σωστὴ ἀλλά, παρ' ὅλα αὐτά, παρέμενε πάντα μόνο ὑπόθεση. Ὅταν ὅμως ὁ Λεβεριέ, μὲ τὴ βοήθεια τῶν στοιχείων ποὺ προέκυπταν ἀπὸ τὸ ἴδιο αὐτὸ σύστημα, ὑπελόγισε ὄχι μόνο τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὕπαρξης ἑνὸς ἄγνωστου πλανήτη, ἀλλὰ προσδιώρισε ἀκόμα καὶ τὸν οὐράνιο χῶρο ποὺ ἔπρεπε, αὐτὸς ὁ πλανήτης νὰ βρίσκεται καὶ

τέλος όταν ό Γκάλλ τόν άνεκάλυψε άργότερα, ραγματικά τότε τό σύστημα τοΰ Κοπέρνικου είχε πιά άποδειχθεΐ»(¹).

Γιατί όμως ή άνάλυση τής πρακτικής όδήγησε στήν άναίρεση αύτής τής «φιλοσοφικής παραδοξότητας», πού λέγεται άγνωστικισμός ; Πώς μπορεΐ νά άνασκευασθεΐ, νά άναιρεθεΐ μιά θεωρία άπό τή πρακτική; Τό γεγονός άκριβώς αύτής τής πρακτικής δέν μάς ύποχρεώνει νά «παραμερίσουμε τή φιλοσοφία»,όπως δέν παύουν νά μάς λένε οί ίδεαλιστές ; Μιά τέτοια άποψη είναι άστήρικτη : Γιατί ένώ μάς διαβεβαιώνουν, ότι ή έπιστήμη έχει πρακτική άξία—όπως βεβαιώνει ή βιομηχανική πρακτική—ότι μπορεΐ νά μάς παράσχει πολλές έξυπηρετήσεις, ταυτόχρονα τής άρνοΰνται κάθε θεωρητική άξία. Πώς μετροΰν αύτές τις δυό άξίες ; τί έννοοΰν λέγοντας «πρακτική» άξία τής έπιστήμης ; Σ' αύτά τά έρωτήματα δέν άπαντοΰν τίποτα.

Έάν όμως ό χωρισμός τής θεωρίας άπό τήν πράξη έχει κάποιο νόημα, αύτό δέν μπορεΐ νά είναι παρά τό ότι έκφράζει τό χωρισμό ή μάλλον τήν άντίθεση πού ύπάρχει, μέσα στίς συνθήκες τοΰ καπιταλιστικοΰ καθεστώτος, άνάμεσα στή διανοητική καί τή χειροναχτική έργασία. Ποιά όμως είναι, ή Μαρξιστική άντίληψη γιά τή πράξη ; Ό όρος έφαρμόζεται ταυτόχρονα : 1ον στήν έργασία, στήν παραγωγή, στή βιομηχανία. 2ον στίς έργασίες πού άναφέρονται στίς έπιστημονικές έρευνες, στόν πειραματισμό, στήν πειραματική έπαλήθευση. 3ον στήν κοινωνική πρακτική·τήν πιό άνώτερη μορφή πράξης άπό τήν όποίαν έξαρτώνται οί δύο άλλες.

Πράξη άποτελεΐ ή δράση τοΰ άνθρώπου τή στιγμή πού προσπαθεΐ νά μεταμορφώσει τήν πραγματικότητα. Αύτή ή πράξη άρχίζει μέ τήν ύλική έργασία καί τήν αΐσθηση. Ό Κάντ θεωρεΐ τό αΐσθημα σάν μιά άπλή είκόνα, καί τήν αίσθαντικότητα σάν τήν παθητική, τήν δεκτική ίκανότητα. Γιά τή διαλεχτική τό αΐσθημα είναι μιά μορφή κίνησης, όπου όπως είδαμε στό προηγούμενο κεφάλαιο, τό αΐσθημα συνδέεται μέ τήν πρακτική δραστηριότητα. Ή αίσθαντικότητα καί ή δραστηριότητα, δέν είναι όπως ίσχυρί-

1) Έγκελς: Λουδοβΐκος Φόϋρμπαχ. Έλλην. Έκδοση σελ. 35 - 36

ζεται ὁ Κὰντ σὰν μεταφυσικός, χωρισμένες ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἐὰν ἡ πράξη εἶναι ἡ πηγὴ τῶν αἰσθημάτων, τῶν ἐντυπώσεων, δηλαδὴ ἡ πηγὴ τῆς πρώτης βαθμίδας τῆς γνώσης, εἶναι ἐπίσης καὶ δημιουργὸς ἀντικειμένων.

Ὁ Κὰντ λέει : δὲν εἴμαστε μέσα στὰ πράγματα. Ξεχωρίζει δηλαδή, μεταφυσικὰ τὸ ἀντικείμενο ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο· χαράσει μιὰ τομὴ ἀνάμεσα στὴ σκέψη καὶ τὴν πραγματικότητα. Τίποτε ὅμως δὲν εἶναι πιὸ λαθεμένο ἀπ' αὐτό. Εἴμαστε «μέσα» στὰ πράγματα στὸ μέτρο ποὺ τὰ παράγουμε· παράγοντας τὰ πράγματα, ἐνσωματώνουμε σ' αὐτὰ τὴ δραστηριότητά μας, τὴ σκέψη μας. Ἐὰν γνωρίζουμε νὰ παράγουμε «τεχνητά» τὴν ἀλιζαρίνη, αὐτὸ γίνεται γιατὶ ξέρουμε τὴ φύση της, τὴν οὐσία της, γιατὶ μπήκαμε μέσα σ' αὐτὴν μὲ τὴν ἐργασία μας, μὲ τὴν σκέψη μας.

Ὁ ὑλισμὸς δὲν παραδέχεται τὴν πρόληψη ὅτι τάχα ἕνα «τεχνητὸ» προϊὸν δὲν ἔχει τὴν ἴδια ἀξία μὲ τὸ «φυσικό» Ἐὰν λοιπόν, ἡ ἀντίληψη ποὺ ἔχουμε γιὰ ἕνα πρᾶγμα εἶναι σωστή, ἀκριβής, τότε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πράξης μας θὰ ἀντιστοιχεῖ ἀπόλυτα στὶς προβλέψεις μας καὶ θὰ ἀποτελέσει τὴν ἀντικειμενικὴ ἐπαλήθευση τῆς ἀντίληψής μας, τῶν γνώσεών μας. Κάθε πρᾶγμα εἶναι ἀδιάλυτα δεμένο μὲ τὴν διαδικασία, τὶς ἐξελισσόμενες συνθῆκες ποὺ τὸ παράγουν.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπόν, ἐπεμβαίνοντας σωστὰ σ' αὐτὴ τὴν διαδικασία, ὑποβοηθῶντας την, συνδέεται στενὰ μὲ τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα, μπαίνει στὴ οὐσία του καὶ ἐπαληθεύει ἔτσι τὴν ὀρθότητα τῶν γνώσεών του.

> «Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ χρησιμοποιοῦμε τὰ πράγματα γιὰ τοὺς σκοπούς μας, ἀνάλογα μὲ τὶς ἰδιότητες, ποὺ μὲ τὶς αἰσθήσεις μας διαπιστώνουμε ὅτι περικλείνονται σ' αὐτά, δοκιμάζουμε ταυτόχρονα καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν ἀντιλήψεών μας.
>
> Ἐὰν αὐτὲς οἱ ἀντιλήψεις εἶναι ἐσφαλμένες, τότε ἡ χρησιμότητα τοῦ ἀντικειμένου, ὅπως ἔχει διαμορφωθεῖ ἀπὸ αὐτὲς δὲν εἶναι σωστή. Ἡ προσπάθειά μας ἑπομένως θὰ ἀποτύχει κατ' ἀνάγκην. Ἀλλὰ ἐὰν ἐπιτύχουμε νὰ φτάσουμε στὸ σκοπό μας, ἐὰν διαπιστώσουμε ὅτι τὸ ἀντικείμενο ἱκανοποιεῖ τὶς ἐπιδιώξεις μας, τότε οἱ ἀντιλήψεις, ποὺ σχηματίσαμε ἀπ'

αὐτὸ ἀντιστοιχοῦν στὴν πραγματικότητα, πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ θετικὴ ἀπόδειξη, ὅτι, μέσα στὰ πλαίσια τῶν σχετικῶν γνώσεών μας, οἱ ἀντιλήψεις μας γιὰ τὸ ἀντικείμενο καὶ γιὰ τὶς ἰδιότητές του ἀνταποκρίνονται, συμφωνοῦν μὲ τὴν πραγματικότητα, ποὺ ὅμως βρίσκεται ἔξω ἀπὸ μᾶς. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα ἀποτύχουμε, δὲν εἴμαστε κατὰ κανόνα, πολὺ μακρυὰ ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῶν αἰτίων τῆς ἀποτυχίας μας. Διαπιστώνουμε σύντομα ὅτι οἱ ἀντιλήψεις ποὺ χρησίμευσαν σὰν βάση τῶν προσπαθειῶν μας ἢ ἦσαν ἀπὸ τὴν ἀρχή τους ἀτελεῖς καὶ ἐπιπόλαιες ἢ εἶχαν συνδιασθεῖ κακῶς ἢ μὲ ἕνα τρόπο, ποὺ δὲν ἀνταποκρινόταν στὴν πραγματικότητα, ποὺ ἀπεικόνιζαν τὰ δεδομένα ἄλλων ἀντιλήψεων. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ὀνομάζουμε συλλογισμὸ ἐλλιπῆ. Ὅσο πιὸ συχνὰ φροντίζουμε νὰ ἐξασκοῦμε, ὅσο πιὸ σωστὰ χρησιμοποιοῦμε τὰ ὄργανα τῆς γνώσης μας καὶ ὅσο πιὸ πολὺ περιορίζουμε τὴ δράση μας μέσα στὰ πλαίσια ποὺ προδιαγράφουν οἱ σωστὲς καὶ ἐλεγμένες ἀντιλήψεις μας τόσο πιὸ συχνὰ θὰ διαπιστώνουμε ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δράσης μας θὰ ἀποδείχνεται σύμφωνο μὲ τὶς ἀντιλήψεις μας καὶ μὲ τὴν πραγματικὴ ὑπόσταση τῶν ἀντικειμένων, μὲ τὰ ὁποῖα ἔχουμε καταπιαστεῖ». (¹)

Ἀπόδειξη τοῦ ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀληθινή, ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μεταμορφώνουμε τόσο τὴ φύση ὅσο καὶ τὴν κοινωνία. Πάνω σ' αὐτὸ ὁ Μάρξ ἔγραφε :

«Τὸ ζήτημα ποὺ συνίσταται στὸ νὰ μάθουμε, ἂν ἡ ἀνθρώπινη νόηση μπορεῖ νὰ φτάσει στὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι ζήτημα θεωρητικό, ἀλλὰ πρακτικό. Στὴν πράξη πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποδείξει τὴν ἀλήθεια, δηλαδὴ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴ δύναμη... τῆς γνώσης του».

Ἔτσι λοιπόν, ἡ πράξη ἀποτελεῖ τὸ κριτήριο τῆς ἀλήθειας. Ἀλλὰ θὰ ρωτήσει κανείς: πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἔτσι τὰ

1. Ἔνγκελς : «Ἱστορικὸς Ὑλισμός», στὶς Φιλοσοφικὲς Μελέτες.

πράγματα; Γιατί ή έπιστήμη καί ή γνώση έχουν αύτή τή δύναμη; Πού στηρίζεται, ποιά είναι ή αίτία αύτής τής δύναμης τής έπιστήμης καί τής γνώσης ;

Ή άπάντηση σ' αύτό τό έρώτημα έχει δοθεί ήδη στό προηγούμενο κεφάλαιο. Ό Κάντ, είναι άλήθεια, μάς μίλησε γιά τό «άνθρώπινο πνεύμα» καί μάς είπε ότι άμφιβάλλει γιά τή δυνατότητά του νά γνωρίσει τή πραγματικότητα, πού τήν φαντάζεται πέρα άπ' τήν ύλη, προεμπειρική. Έπί πλέον πιστεύει τήν άλήθεια σάν κάτι τό άμετακίνητο, σάν κάτι πού είναι άνίκανο γιά άλλαγή.

Έδώ άναγνωρίζουμε τή μεταφυσική άντιδιαλεχτική του θέση ένώ ταυτόχρονα άντιλαμβανόμαστε ποιές είναι οί προϋποθέσεις, ποιά τά στηρίγματα κάθε μορφής ίδεαλισμού, γιά τόν όποίον τό πνεύμα ύπάρχει πρίν άπό τήν ύλη καί άποτελεί τό πρωταρχικό δεδομένο σχετικά μέ τήν ύλη, μέ όλες τίς «ίκανότητου, ίκανότητες πού τού έχουν δοθεί μιά γιά πάντα» Είδαμε ότι ό ύλισμός βάζει καί λύνει τό ζήτημα τής καταγωγής τού άνθρώπινου πνεύματος μέ άντίθετο τρόπο. Δείχνει ότι άποτελεί ένα προϊόν τής έξέλιξης τού άνθρώπινου είδους, τό προϊόν τής μακραίωνης πείρας τής άνθρωπότητας.

Δείχνει έπίσης ότι ή συνείδηση είναι προϊόν κοινωνικό. Άν όμως ή συνείδηση άποτελεί προϊόν τής φύσης καί τής κοινωνίας, δέν είναι ώστόσο ξένη σ' αύτές. Κατά συνέπεια μπορεί νά άντανακλά σωστά τούς νόμους τόσο τής φύσης όσο καί τής κοινωνίας. «Ή διαλεχτική πού ύπάρχει μέσα στά πράγματα δημιουργεί τή διαλεχτική τών ίδεών, καί όχι τό άντίστροφο» έλεγε ό Λένιν. Έπομένως, άντίθετα άπό τόν ίδεαλισμό πού παρουσιάζει τήν πλάνη σάν μιά φυσική κατάσταση τού άνθρώπινου πνεύματος καί τήν άποκάλυψη τής άλήθειας μόνο σάν ένα θαύμα, ό ύλισμός δείχνει ότι ή άλήθεια προϋπάρχει κι' όταν άκόμα μέ τήν πρώτη ματιά δέν είναι τέλεια· γιατί δέν είναι τίποτ' άλλο παρά ή άντανάκλαση τού πραγματικού κόσμου στόν έγκέφαλο τού άνθρώπου, μιά άντανάκλαση πού άποτελεί μιά φυσική λειτουργία, μιά διαδικασία (προτσές), πού χαρακτηρίζει τήν άμοιβαία σύνδεση καί τόν άλληλοκαθορισμό τών πραγμάτων. Ή ύπαρξη, ή παρουσία τού κόσμου, είναι πάντα μπροστά μας. Πώς όμως ό ύλισμός έξηγεί τήν πλάνη κάτω άπ' αύτούς τούς όρους ; Άπό

ποῦ προέρχεται ἡ πλάνη, γιὰ νὰ κάνει τόσο δυνατὴ τὴν παρουσία της; Καί, κυρίως ποῦ ὀφείλονται οἱ λαθεμένες ἀντιλήψεις γιὰ τὸν κόσμο, ὅπως π.χ. οἱ ἰδεαλιστικὲς ἀντιλήψεις καὶ πρὸ πάντων οἱ θρησκευτικές ;

Γιὰ νὰ ἀπαντήσουμε σωστὰ σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, πρέπει νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν παραδοχὴ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν πολλαπλὲς ὄψεις, ποὺ οἱ αἰσθήσεις μας ἀποκαλύπτουν διαδοχικά, κι' αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ τὴν πρακτική μας δραστηριότητα. Ἐὰν σταθοῦμε μόνο σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ὄψεις τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ἔχουμε γι' αὐτὰ μιὰ γνώση ἔγκυρη. Τὸ σχῆμα μιᾶς ράβδου ποὺ εἶναι βυθισμένη στὸ νερὸ π.χ. δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει τὴν σωστὴ εἰκόνα τῆς ράβδου αὐτῆς, ἂν τὴν δοῦμε μόνο ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη· γιὰ νὰ ἔχουμε τὴν εἰκόνα τοῦ πραγματικοῦ σχήματός της, πρέπει νὰ τὴν βγάλουμε ἀπὸ τὸ νερό. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ὅλα τὰ πράγματα. Ἔτσι μόνο ἡ πράξη μπορεῖ νὰ διορθώνει πάντοτε καὶ νὰ ἐξαλείφει τὴν πλάνη.

Ἀλλά, ὅπως εἴδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ἡ διαδικασία τῆς γνώσης γίνεται σὲ δυὸ στάδια, ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ βαθμίδες : Τὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἀντίληψη. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ πρῶτο στὴ δεύτερη γίνεται μὲ μιὰ γενίκευση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπάρχει μιὰ πηγὴ ποὺ μπορεῖ νὰ δημιουργήσει πλάνη, ἀφοῦ, ὅπως συμβαίνει πολλὲς φορές, μποροῦμε νὰ κάνουμε γενικεύσεις ξεκινῶντας ἀπὸ ἐλειπεῖς ἢ ἀνεπαρκεῖς βάσεις (ἀτελὴς ἐπαγωγή). Μιὰ τέτοια περίπτωση, εἶναι ἡ περίπτωση, ἐκείνου πού, παίρνωντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴ διαγωγὴ μερικῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, βεβαιώνει : ὅλοι οἱ πολιτικοὶ εἶναι διεφθαρμένοι. Βλέπουμε δηλαδὴ κι' ἐδῶ τὸν μεταφυσικὸ τρόπο σκέψης, ποὺ ἀναγάγει σὲ μορφὴ ἀπόλυτη μιὰ μόνο ὄψη τῆς πραγματικότητας. Διαπιστώνουμε ἐπίσης ἐδῶ καὶ τὴν ἀνεπάρκεια ἀνάλυσης τῶν συγκεκριμένων πραγμάτων ποὺ ἐβοήθησε στὴν δημιουργία τῆς πλάνης.

Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσουμε ἐδῶ ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἐπιχειρήσουμε τὴ γενίκευση, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἐγκαταλείψουμε, νὰ ξεφύγουμε κάπως ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, νὰ παραμορφώσουμε δηλαδὴ τὴν εἰκόνα, ποὺ δημιουργεῖται ἐξ' αἰτίας της. Ὅταν ἡ πλάνη δὲν εἶναι ἀπόλυτη, εἶναι μιὰ παραμορφωμένη ἀλήθεια. Στὴ φύση τῆς λειτουργίας τῆς γνώσης, ὑπάρχει

ὅπως ἔλεγε ὁ Λένιν, ἡ πιθανότητα μιᾶς πτήσης τῆς φαντασίας μας ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Οἱ ἰδέες ἔχουν κάτι τὸ αὐθύπαρκτο καὶ μιὰ δύναμη ἕλξης ποὺ ἀποτελοῦν ἕνα ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τους. Ὅταν μιὰ φορὰ γεννηθοῦν, μποροῦν νὰ ὑπάρξουν μόνες τους, ἀνεξάρτητες, δυναμικές.

Μ' ἄλλα λόγια, ἡ δραστηριότητα τοῦ ἐγκεφάλου μπορεῖ, ὡς ἕνα σημεῖο, νὰ ἀσκεῖται μὲ ἕνα τρόπο σχετικὰ αὐτόνομο, ἀποσπασμένο ἀπὸ τὴν πράξη, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ κριτήριο γιὰ τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν ἀξία τῆς πλοκῆς καὶ τῆς σύνδεσης τῶν ἰδεῶν, ποὺ ἔχουν διαμορφωθεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν πράξη. Ἔτσι, καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμα τὴν περίπτωση, ἡ πράξη ἀποτελεῖ τὸ μόνο μέσο γιὰ νὰ ἐπαναφέρουμε τὴν σχετικὴ πλάνη στὶς διαστάσεις καὶ στὰ μέτρα τῆς ἀλήθειας, τὸ μόνο μέσο γιὰ νὰ «ξαναφέρουμε στὴ γῆ» τὴ σκέψη μας.

Πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ἐπίσης ὅτι, κάτω ἀπὸ ὡρισμένες συνθῆκες παραγωγῆς καὶ κοινωνικῆς ὕπαρξης, δὲν εἶναι εὔκολη αὐτὴ ἡ ἐξάλειψη τῆς πλάνης, ἐξάλειψη ποὺ εἶναι πάντοτε ἀπαραίτητη, ἀναγκαία. Ἡ χαμηλὴ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, στὶς ἀρχὲς τῆς ζωῆς τῶν κοινωνιῶν, εἶναι φυσικὸ ὅτι δὲν ἔδινε στοὺς ἀνθρώπους τὴ δυνατότητα νὰ ἀνακαλύψουν τὶς ἀληθινὲς αἰτίες τῶν φυσικῶν φαινομένων, καὶ γι' αὐτὸ τὰ ἀπέδιδαν σὲ φανταστικὰ αἴτια. Ἔτσι γεννήθηκαν οἱ θρῦλοι, οἱ μῦθοι, οἱ θρησκευτικὲς δοξασίες. Ὁ Ἔνγκελς ἔγραψε σχετικά :

> «Τὸ ἔνστικτο, ἡ τάση νὰ προσωποποιοῦμε (τὶς δυνάμεις τῆς φύσης), ποὺ ἐδημιούργησε παντοῦ τοὺς θεούς... (θεωρούμενο) σὰν ἀναγκαῖο μεταβατικὸ στάδιο ... (ἐξηγεῖ) τὴν καθολικότητα τοῦ φαινομένου τῆς θρησκείας »[1]

Μὲ τὴ διαίρεση τῆς κοινωνίας σὲ τάξεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ μιὰ ἐργαζόταν ἐνῶ ἡ ἄλλη, ἡ κατέχουσα τὰ μέσα παραγωγῆς διεύθυνε, δινόταν στὴν τάξη ποὺ διηύθυνε ἡ εὐκαιρία νὰ διαθέτει τὸ χρόνο της στὴν κατάστρωση σχεδίων καὶ στὴν διανοητικὴ ἐργασία, πρᾶγμα ποὺ βοηθάει τὴν ἀνάπτυξη τῆς σκέψης

---

1. Ἔνγκελς : Ἀντὶ - Ντύρινγκ. Ἐκδ Ἀναγνωστίδη.

καὶ τὴ διαμόρφωση ἀντιλήψεων καθαρὰ ἐκμεταλλευτικῶν.

Τὰ προϊόντα ὅμως αὐτὰ τῆς πνευματικῆς δραστηριότητας τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ἰδέες δηλαδὴ καὶ οἱ ἀντιλήψεις μὲ τὶς ὁποῖες διευθύνεται ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωή, παρουσιάζονται σὰν νὰ εἶναι οἱ πραγματικοὶ δημιουργοὶ τῆς πραγματικότητας, καὶ ὅτι ἡ πραγματικότητα ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικὰ ἀπ' αὐτές. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἀναποδογύρισμα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας καὶ τῶν ἰδεῶν, ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν «φανταστικὴ πτήση τῆς σκέψης ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα», ἀποτελεῖ τὴ βάση ὅλων τῶν ἰδεαλιστικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὸν κόσμο, παρουσιάζει ὅλα τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀνάποδη καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀνώτερη μορφὴ τῆς πλάνης.

Ἔτσι ὁ ὑλισμὸς ὄχι μόνο ἀνασκευάζει τὰ λάθη τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἀλλὰ ἑρμηνεύει καὶ τὴν ἴδια τὴν καταγωγή του. Ὁ Λένιν ἔγραφε ὅτι ὁ ἰδεαλισμὸς εἶναι ἕνα ξεχείλισμα τῆς γνώσης, μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς ἕδρες τῆς γνώσης· ἡ ἕδρα ἐκείνη ποὺ παρουσιάζει σὲ ἔξαρση τὸ ἀπόλυτο ποὺ ἔχει ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴν ὕλη. Ὁ ἰδεαλισμὸς ἀντανακλᾶ βέβαια τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ τὴν ἀντανακλᾶ ἀνάποδα, καὶ τὴν κάνει νὰ βαδίζει μὲ τὸ κεφάλι. Οἱ ἰδεαλιστές, λέει ὁ Λένιν, εἶναι λουλούδια ἄγονα, παράσιτα ποὺ βλαστάνουν πάνω στὸ ζωντανό, τὸ παραγωγικό, τὸ παντοδύναμο δέντρο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης γνώσης. Καὶ ὁ Μάο-Τσὲ-Τοὺγκ γράφει : «Ἡ γνώση ὅταν ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴν πράξη εἶναι ἀκατάληπτη».

β) Οἱ παραποιήσεις τῆς μαρξιστικῆς ἔννοιας τῆς πράξης.

Ἡ ἔννοια τῆς πράξης πῆρε μιὰ τέτια σπουδαιότητα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄνοδο τοῦ μαρξισμοῦ, ὥστε δὲν εἶναι πιὰ δυνατόν, νὰ ἀδιαφορήσουμε γι' αὐτήν. Γι' αὐτὸ ἡ ἀστικὴ τάξη προσπάθησε νὰ τὴν οἰκειοποιηθεῖ καὶ νὰ τὴν παραποιήσει, νὰ τὴν πλαστογραφήσει. Θέλησε νὰ ἔχει κι' αὐτὴ στὴ διάθεσή της μιὰ φιλοσοφία τῆς δράσης καὶ τὴν βρῆκε· εἶναι αὐτὴ ποὺ ὀνομάζεται πραγματισμός.

Γεννημένος στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, στὴν περίοδο τῆς ἀνόδου τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ ὁ πραγματισμός, πῆρε τε-

ράστιες διαστάσεις στην Εὐρώπη, ἰδιαίτερα μετὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Ἀφοῦ ἡ πράξη ἀποδείχνει τὴν ἀλήθεια τῆς γνώσης, ὁ πραγματισμὸς ἔχει τὴν ἀξίωση νὰ συμπεραίνουμε πάντα ὅτι κάθε τι ποὺ πετυχαίνει, κάθε τι ποὺ εἶναι ὠφέλιμο, εἶναι ἀληθινό. Ξεκινῶντας ἀπὸ τὴ φράση : «κάθε τι ποὺ εἶναι ἀληθινὸ εἶναι καὶ ὠφέλιμο», ὁ πραγματισμός, τὴν ἀντιστρέφει καὶ διακηρύσσει : «κάθε τι ποὺ εἶναι ὠφέλιμο, εἶναι καὶ ἀληθινό». Εἶναι δηλαδή, τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς τοῦ Μαρξισμοῦ.

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ διαπιστώσουμε, ὅτι ὁ πραγματισμὸς ἀποτελεῖ μιὰ χοντροκομμένη ποικιλία τοῦ ἀγνωστικισμοῦ. Βάση τῆς ἀλήθειας δὲν εἶναι, σύμφωνα μ' αὐτόν, ἡ συμφωνία της μὲ μὲ τὴν πραγματικότητα, ἡ σωστὴ ἀντανάκλαση τῆς πραγματικότητας, μιὰ ἀντανάκλαση, ποὺ ἐπαληθεύεται καὶ ἐλέγχεται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἁπλῶς ἡ χρησιμότητα. Χρησιμότητα ὅμως πρὸς ὄφελος ποιανοῦ; τῆς ἀστικῆς τάξης ἢ τοῦ προλεταριάτου ; Κάθε τι ποὺ εἶναι ἀληθινὸ εἶναι ὠφέμιμο γι' ὅλους γενικά, ἔξω ἀπὸ κείνους, ποὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὰ ψέμματα. Τὸ ψέμμα γίνεται ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, ὅλο καὶ πιὸ ὠφέλιμο γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι χρήσιμη καὶ ὠφέλιμη μόνο στὸ προλεταριάτο. Γιὰ τὸν πραγματισμὸ ὅμως, ἡ ἀλήθεια εἶναι ὑποκειμενική, καὶ ὄχι ἀντικειμενική. Ὁ πραγματισμὸς ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἀλήθεια καθ' ἑαυτήν· τέτοια ἀλήθεια τὴν ἀγνοεῖ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἡ πιὸ ὀπισθοδρομικὴ ἀπ' ὅλες τὶς μορφὲς τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ὁ πραγματιστὴς π.χ. θὰ πεῖ : «ἀφοῦ ἡ θρησκεία ὑπάρχει καὶ εἶναι ὠφέλιμη ἔστω καὶ σὲ μερικοὺς ἀνθρώπους, ἄρα εἶναι ἀληθινή».

Ὁ πραγματισμός, ἡ τυπικὴ αὐτὴ ἰδεολογία τῆς καταρρέουσας ἀστικῆς τάξης, ἀποκηρύσσοντας τὴν ἐπιστήμη, ὑποτάσσει μὲ τὴν μεγαλύτερη ξεδιαντροπιὰ τὴν ἀλήθεια στὰ συμφέροντα τῆς κυρίαρχης ἀστικῆς τάξης. Γίνεται ἀπολογητὴς κάθε μορφῆς Μακιαβελισμοῦ. Τὸ συμφέρον τοῦ Κράτους (Μακκαρθισμὸς) προβλήθηκε σὰν δικαιολογία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ ζεύγους Ρόζενμπεργκ. Θὰ ἀναγορεύσουν σὲ ἀλήθειες - δόγματα τὰ πάντα ἀκόμα καὶ τὰ πιὸ ἀντίθετα πράγματα, ἂν ἐπιβάλλουν κάτι τέτοιο τὰ συμφέροντα τοῦ κεφαλαίου. Ὁ πραγματισμὸς ἀποτελεῖ μιὰ εἰδωλολατρεία, ποὺ τὸ ἀντικείμενό της εἶναι τὸ συμφέρον, τὸ μέγιστο κέρδος.

Σὰν φιλοσοφία τῆς δράσης ὁ πραγματισμός, συνιστᾶ κάθε δράση φτάνει νὰ πετυχαίνει, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποιὰ εἶναι τὰ ἐλατήρια, ποιές οἱ ἀρχὲς τῆς δράσης. Γι' αὐτὸν ὁ σκοπός, δηλαδὴ ἡ ὠφέλεια, ἁγιάζει ὅλα τὰ μέσα.

Στὰ ζητήματα τῆς ἐπιστήμης, ὁ πραγματισμὸς συνιστᾶ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς θεωρίας, τῆς σκέψης, τῆς πρόβλεψης. Ἐχθειάζει, γιὰ «τὸ θεαθῆναι», ὅ,τι νἆναι, ὅποιο νἆναι. Ἂν αὐτὸ ἐπιτύχει τόσο τὸ καλύτερο, ἂν πάλι δὲν ἐπιτύχει τόσο τὸ χειρότερο γι' αὐτό. Ὁ πραγματισμὸς ἐπιτρέπει ἀκόμα καὶ τὰ «πειράματα», ποὺ θεωροῦνται πραγματικὰ ἐγκλήματα, σὰν κι' αὐτὰ ποὺ στὴν περίοδο τοῦ πολέμου ἔκαναν οἱ ναζίδες γιατροὶ καὶ οἱ ἐφάμιλλοι μ' αὐτοὺς γιαπωνέζοι γιατροί, ποὺ πειραματίζονταν πάνω σὲ αἰχμαλώτους. Καὶ τώρα ἀκόμα ἀποτελεῖ τὴ «θεωρία» τῶν ἀμερικανῶν γιατρῶν στὸ θέμα τοῦ βακτηριολογικοῦ πολέμου.

Οἱ ἰδεολογικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς ἀστικῆς τάξης, στὴν προσπάθειά τους νὰ δικαιολογήσουν τὰ ἔκτροπα τῆς τάξης τους, ρίχνουν στὶς πλάτες τῶν μαρξιστῶν ὅλες τὶς ἁμαρτίες τοῦ πραγματισμοῦ.

Ἡ μαρξιστικὴ ὅμως ἀντίληψη, εἶναι τελείως ἄλλο πρᾶμα. Γιὰ τὸν μαρξισμό, μιὰ ἰδέα δὲν εἶναι ἀληθινὴ ἐπειδὴ εἶναι ὠφέλιμη, ἀλλὰ ἀντίθετα : ἐπειδὴ εἶναι ἀληθινή, δηλαδὴ ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένη, γι' αὐτὸ εἶναι ὠφέλιμη, γι' αὐτὸ π ρ έ π ε ι νὰ ἐφαρμόζεται στὴν πράξη· γιατὶ ὅπως ἔλεγε ὁ ὀρθολογιστὴς Ντεκάρτ, θὰ ἔρθει ἡ στιγμὴ ποὺ ἡ πράξη θὰ «τιμωρήσει» τὴν ἐσφαλμένη ἀντίληψη, τὴν πλανημένη μέθοδο. Νὰ κάνουμε ἀπὸ τὸ «χρήσιμο» ψέμμα ἕνα ἰσοδύναμο τῆς ἀλήθειας· νὰ ποιὰ εἶναι ἡ «τακτική» τοῦ ὀππορτουνιστῆ *. Ὅμως μόνο ἀρριβίστες, μόνον ἄνθρωποι χωρὶς ἠθικὲς ἀρχές, μποροῦν νὰ υἱοθετήσουν παρόμοια γραμμὴ δράσης. Ὁ Μαρξισμὸς δὲν θυσιάζει ποτέ, τὴν ἀλήθεια : Οἱ Μαρξιστὲς ξέρουν νὰ ὑπομένουν τὶς φαινομενικὲς «ἀποτυχίες» τους, ποὺ εἶναι προσωρινὲς καὶ νὰ διακηρύσσουν τὰ λάθη τους ἀνοιχτά.

Ὁ πραγματισμὸς ἀντίθετα βρίσκεται πάντα μὲ τὴν πλευρὰ ἀπ' τὴν ὁποία φυσάει ὁ ἄνεμος, δὲν ἐνδιαφέρεται παρὰ μόνον γιὰ τὴν ἄμεση ἐπιτυχία.

---

* Βλέπε : Ρ ε φ ο ρ μ ι σ μ ό ς, Φιλοσοφικὸ Λεξικό.

'Η πράξη λοιπόν, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐλέγχουμε τὰ θεωρητικά μας δεδομένα καὶ γι' αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ κριτήριο τῆς ἀλήθειας.

III ΣΧΕΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΛΥΤΗ ΑΛΗΘΕΙΑ

Ὅταν λοιπόν, ἡ πράξη εἶναι ἐκεῖνο ποὺ μᾶς βοηθάει νὰ ἐλέγξουμε τὴν ἀκρίβεια τῆς ἰδέας, ποὺ ἔχουμε γιὰ ἕνα πρᾶγμα, τί μένει τότε, ἀπὸ τὸ «πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ» τοῦ Κάντ ; Τίποτε !

'Η μαρξιστικὴ διαλεχτική, ὅπως ἀκόμα καὶ ὁ διαλεχτικὸς ἰδεαλιστὴς Χέγκελ, διδάσκουν ὅτι τὸ νὰ ξεχωρίζουμε τὶς ἰδιότητες ἑνὸς πράγματος ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα, εἶναι κάτι τὸ ἀκατανόητο. 'Εὰν γνωρίζουμε ὅλες τὶς ἰδιότητες ἑνὸς πράγματος, γνωρίζουμε τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα. 'Απ αὐτὸ λοιπόν, μπορεῖ νὰ βγεῖ τὸ συμπέρασμα, ὅτι αὐτὲς οἱ ἰδιότητες εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπὸ μᾶς. Αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει νὰ ἐννοοῦμε λέγοντας ὑλικότητα τοῦ κόσμου. 'Αλλὰ αὐτὴ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα μποροῦμε νὰ τὴν γνωρίσουμε, ὅταν γνωρίσουμε τὶς ἰδιότητές της. Θὰ ἦταν ἀκατανόητο νὰ ποῦμε : «'Ο χαραχτῆρας, εἶναι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἐνῶ τα προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα εἶναι ἄλλο πρᾶγμα· γνωρίζω τὰ προτερήματά σας καὶ τὰ ἐλαττώματά σας, ἀλλὰ ἀγνοῶ τὸ χαραχτῆρας σας», γιατὶ «ὁ χαραχτῆρας» εἶναι ἀκριβῶς τὸ σύνολο τῶν ἐλλατωμάτων καὶ τῶν προτερημάτων. Δὲν ὑπάρχουν δυὸ ξεχωριστὰ μέρη μέσα στὰ πράγματα. Κάθε ἀντιχείμενο ἀποτελεῖ ἕνα ἑνιαῖο σύνολο ποὺ ἀποκαλύπουμε προοδευτικὰ τὶς διάφορες πλευρές του, μὲ τὴ βοήθεια τῆς πράξης.

'Αναφορικὰ μὲ τὶς «χρυμμένες» ἰδιότητες τῶν πραγμάτων, ἡ διαλεχτικὴ μᾶς ἔμαθε, ὅτι αὐτὲς ἀποκαλύπτονται χάρη στὴν πάλη τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων, ποὺ προκαλεῖ τὶς ἀλλαγὲς τῶν πραγμάτων : 'Η ρευστὴ κατάσταση τοῦ νεροῦ «καθ' ἑαυτό», εἶναι ἀκριβῶς μιὰ κατάσταση σχετικῆς ἰσορροπίας του, ποὺ μᾶς διευκολύνει στὴν ἑρμηνεία τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιφάσεων, ποὺ περικλείνονται μέσα σ' αὐτὸ καὶ ποὺ παρουσιάζονται μόνο τὴ στιγμὴ τῆς πήξης ἢ τοῦ βρασμοῦ. 'Επομένως:

«Δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει, καμμιὰ οὐσιαστικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ φαινόμενο καὶ τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό.'Η μόνη διαφορὰ εἶναι ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ εἶναι ἤδη γνωστὸ καὶ σ' ἐκεῖνο, ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμα γνωστό».[1]

Ἔτσι μὲ τὴν ὅλο καὶ πιὸ βαθειὰ γνώση τῆς πραγματικότητας, τὸ πρᾶγμα «καθ' ἑαυτὸ» γίνεται προοδευτικὰ πρᾶγμα «γιὰ μᾶς».

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι, γιὰ τὴν γνωσιοθεωρία τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ ὑπάρχει μιὰ ἀπόλυτη ἀλήθεια, δηλαδὴ μιὰ ἀλήθεια σύμφωνη μὲ τὴν πραγματικότητα. 'Αντίθετα ἀπὸ τὸν Κὰντ—γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἀλήθεια εἶναι σχετικὴ καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα—ὁ Μαρξισμὸς παραδέχεται, ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι μιὰ ἐξελικτικὴ πορεία : 'Η ὅλο καὶ πιὸ ἀκριβὴς ἀντανάκλαση μέσα στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση. Τὸ νὰ λέγεται ὅτι οἱ Μαρξιστὲς ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξη τῆς ἀλήθειας, εἶναι καθαρὴ συκοφαντία.

Ἂς ξαναγυρίσουμε ὅμως στὸ παράδειγμα τοῦ νεροῦ.'Εδῶ διαπιστώσαμε ὅτι μόνο μὲ τὴν ἀλλαγὴ ἀποκαλύπτεται τὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενο ἑνὸς φαινομένου.

Ἔτσι λοιπόν, πολλὲς φορές, θὰ χρειαστεῖ νὰ περιμένουμε ἀρκετὰ γιὰ νὰ φτάσει ἕνα φαινόμενο στὸ κατάλληλο στάδιο ἐξέλιξης, στὸν κατάλληλο βαθμὸ ὡρίμανσης, γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὶς ἄγνωστες ἰδιότητές του, τὴν βαθύτερη οὐσία του, τὴν ἀλήθειά του. Ὅταν οἱ ἀντιφάσεις εἶναι ἀκόμα νωπές, ἀνώριμες, δὲν μποροῦμε νὰ τὶς ξεχωρίσουμε. 'Εδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ δυσκολία ὅταν ἐπιχειροῦμε νὰ μελετήσουμε ἕνα ζωντανὸ ὂν π.χ. ἀπ' τὶς πρῶτες στιγμὲς τῆς ὕπαρξής του, ἢ τὸν καπιταλισμό, ποὺ οἱ ἀγιάτρευτες πληγές του, οἱ ἄλυτες ἀντιφάσεις του, παρουσιάζονται ὅλο καὶ πιὸ καθαρὰ μόνο ὅσο πλησιάζει στὴν ἀποσύνθεσή του, στὶς ὧρες τῆς μεγάλης ἀγωνίας του.

'Επομένως μόνο ἡ ἴδια ἡ ἐξέλιξη τῶν φαινομένων βοηθάει στὴν πρόοδο τῆς γνώσης. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μάθουμε νὰ περιμένουμε ὑπομονητικὰ καὶ νὰ ἔχουμε συναίσθηση τοῦ χρόνου, ποὺ

---

1. Λένιν. «'Υλισμὸς καὶ ἐμπειριοκριτικισμός» σελ. 114

χρειάζεται γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ στὸν ἐγκέφαλό μας ἡ πλήρης ἀντανάκλαση τῆς πραγματικότητας. (¹)

Στὴ θεωρία τῆς γνώσης, ὅπως καὶ σ' ὅλους τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς ἐπιστήμης, ὅ,τι ἔχει σημασία, εἶναι νὰ σκεπτόμαστε πάντα διαλεχτικά, νὰ μὴν φανταζόμαστε δηλαδὴ ποτὲ ὅτι ἡ γνώση μας εἶναι ἀμετάβλητη κι' ὁλοκληρωμένη, ἀλλὰ νὰ ἀναλύουμε ὅλη τὴ διαδικασία χάρη στὴν ὁποία ἡ γνώση γεννιέται ἀπὸ τὴν ἄγνοια, ἢ χάρη στὴν ὁποία ἡ ἀσαφὴς καὶ ἀτελὴς γνώση γίνεται πιὸ τέλεια καὶ πιὸ ἀκριβής».(²)

'Υπάρχουν λοιπόν, πράγματα, ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ τὰ γνωρίσουμε διόλου; Κάθε ἄλλο! 'Υπάρχουν μόνον πράγματα ἄγνωστα, ποὺ «θὰγίνουν γνωστὰ μὲ τὸν καιρὸ καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πράξης».

'Η ἱστορία ὅλων τῶν ἐπιστημῶν μᾶς βεβαιώνει ὅτι δὲν ὑπάρχουν πράγματα ποὺ νὰ μὴ μποροῦν νὰγίνουν γνωστά·ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀδιάκοπη μεταμόρφωση τοῦ ἄγνωστου σὲ γνωστό. 'Ο Κάντ ἀντίθετα, θεωροῦσε μερικὰ προβλήματα ἄλυτα. Αὐτὸ ἐξηγεῖται εὔκολα.. ἂν σκεφτοῦμε ὅτι ὁ ὁρίζοντάς του ἦταν στενός, ἐξ αἰτίας τῆς περιωρισμένης ἀνάπτυξης τῆς ἐπιστήμης τοῦ καιροῦ του. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Κάντ, ἡ ὀργανικὴ χημεία π.χ. ἢ ἡ βιολογία.... ἦσαν ἀνύπαρκτες. Ἂν ὅμως ὁ Κάντ ἦταν δικαιολογημένος, εἶναι τελείως ἀδικαιολόγητοι οἱ μεταγενέστεροι ὀπαδοὶ τῶν θεωρειῶν του, γιὰ τὸ λόγο ὅτι, ἀπὸ τότε, ὁ ὁρίζοντας τῶν γνώσεών μας ἔχει πλατύνει, χάρη στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν.

Ἔτσι, ἐνῶ ὁ ἀγνωστικισμὸς εἶναι ἀπαισιόδοξος,. καὶ ὀδύρεται γιὰ τὴν ἀδυναμία «τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος», ὁ ὑλισμὸς ἀντίθετα ἀντιμετωπίζει τὰ προβλήματα μὲ αἰσιοδοξία καὶ πιστεύει ὅτι

---

1. Αὐτὸ δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίφαση με τη θέση ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπισπεύσουμε τὴ διαδικασία τῆς γνώσης,ἐπιστρατεύοντας τὴ φαντασία,τὴν ἐπιστημονικὴ φυσικὰ φαντασία, τὴν ἐπιστημονικη πρόβλεψη, τὴν ὑπόθεση.

2. Λένιν : 'Υλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμὸς σελ. 114.

δὲν ὑπάρχει πρόβλημα ἄλυτο. Γιὰ τὸν ὑλισμὸ ὑπάρχουν μόνο προσωρινὰ ἄγνωστα, ἄλυτα προβλήματα. Τὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς, ἐμποδίζοντας τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης, παρατείνει αὐτὴ τὴ προσωρινότητα, ἐνῶ τὸ σοσιαλιστικό, ποὺ διαπνέεται ἀπὸ τὸν ὑλισμό, σχεδιοποιεῖ, προγραμματίζει τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης, προσβλέποντας κάθε φορὰ στοὺς τομεῖς ἐκείνους, ὅπου οἱ ἀνακαλύψεις ἔχουν ὡριμάσει καὶ παίρνει ὅλα τὰ μέτρα γιὰ νὰ τὶς ἐπισπεύσει.

Ἄλλωστε δὲν εἶναι σπάνιο τὸ φαινόμενο, ἀνακαλύψεις ποὺ εἶχαν ἤδη ὡριμάσει, νὰ γίνονται σχεδὸν ταυτόχρονα ἀπὸ δυὸ πολλὲς φορές σοφούς, ποὺ ἀγνοοῦσαν ὁ ἕνας τὶς ἐργασίες τοῦ ἄλλου. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς ἀποτελεῖ μιὰ λαμπρὴ ἀπόδειξη ὅτι ἡ γνώση εἶναι μιὰ φυσικὴ διαδικασία (προτσὲς) ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Πρέπει ὅμως νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη ὅτι ἡ ἐξέλιξη ἑνὸς δοσμένου φαινομένου δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὰ ἄλλα φαινόμενα· ὅτι τὸ κάθε φαινόμενο εἶναι στενὰ δεμένο μὲ τὸ ἄλλο, ὅτι ἡ φύση εἶναι ἄπειρη τόσο μέσα στὸ χῶρο ὅσο καὶ στὸ χρόνο καὶ ὅτι παράγει συνεχῶς ὅλο καὶ νέα φαινόμενα, δηλαδὴ εἶναι ἀνεξάντλητη. Εἶναι λοιπὸν φυσικό, ὅτι καὶ ἡ γνώση, ἐξελίσεται πρὸς τὸ ἀπόλυτο ἐπ ἄπειρον. Εἶναι ἐπίσης φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν περισσότερα πράγματα στὸν κόσμο ἀπ' ὅσα μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν καὶ νὰ χωρέσουν ποτὲ στὴ συνείδησή μας.

Ἀφοῦ ὅμως τὰ πάντα εἶναι ἀλληλένδετα, τότε αὐτὸ ποὺ ἀγνοοῦμε πρέπει νὰ τὸ ζητήσουμε κοντὰ σ' αὐτὸ ποὺ ξέρουμε. Ἑπομένως ἡ ἐπιστήμη στὴν πορεία της γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς ἀλήθειας, δὲν μπορεῖ νὰ σταματήσει σ' ἕνα σημεῖο. Ἔτσι, μὲ αὐτὸ τὸ νόημα, κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ἀλήθειες της, ἐξεταζόμενη καθ' ἑαυτὴν εἶναι σχετική. Πέρα ἀπὸ τὸ μόριο, ἀνακαλύψαμε τὸ ἄτομο, πέρα ἀπὸ τὸ ἄτομο, τὸ ἠλεκτρόνιο καὶ τὸν πυρῆνα, καὶ μέσα στὸν πυρῆνα ἄλλα σωματίδια καὶ δὲν ἔχουμε κανένα λόγο νὰ πιστέψουμε ὅτι ἐξαντλήσαμε τὴν πραγματικότητα. «Τὸ ἴδιο τὸ ἠλεκτρόνιο, εἶπε ὁ Λένιν, εἶναι ἀνεξάντλητο».

Αὐτὲς οἱ διαπιστώσεις δὲν μειώνουν σὲ τίποτα τὴν ἀντικειμενικὴ ἀξία τῶν γνώσεών μας, γιατὶ «τὸ ἀπόλυτο ὑπάρχει μέσα στὸ σχετικὸ» γιὰ νὰ ξαναθυμηθοῦμε πάλι τὸν Λένιν.

«Ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ σύγχρονου ὑλισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ μαρξισμοῦ, τὰ ὅρια τῆς προσέγγισης τῶν γνώσεών μας πρὸς τὴν ἀπόλυτη, τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, εἶναι, ἀπὸ ἱστορικὴ ἄποψη, σχετικά· τὸ ὅτι ὅμως ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἀλήθεια δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ, ὅπως δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ τὸ ὅτι ἐμεῖς προσεγγίζουμε ὅλο καὶ πιὸ πολὺ πρὸς αὐτὴ (τὴν ἀπόλυτη ἀλήθεια). Τὰ πλαίσια τοῦ πίνακα τῆς γνώσης εἶναι ἀπὸ ἱστορικὴ ἄποψη, σχετικά, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθεῖ ὅτι αὐτὸς ὁ πίνακας ἀναπαριστᾶ ἕνα πρότυπο ποὺ ὑπάρχει ἀντικειμενικά. Τὸ γεγονὸς ὅτι, σ' αὐτὴ ἢ τὴν ἄλλη ἱστορικὴ στιγμή, κάτω ἀπ' αὐτὲς ἢ ἐκεῖνες τὶς συνθῆκες ἐπλουτήσαμε τὶς γνώσεις μας γιὰ τὴ φύση τῶν πραγμάτων, ὥστε νὰ φτάσουμε ν' ἀνακαλύψουμε τὴν ἀλιζαρίνη μέσα στὴ πίσσα τοῦ πετρελαίου ἢ τὰ ἠλεκτρόνια μέσα στὸ ἄτομο, εἶναι, ἀπὸ ἱστορικὴ ἄποψη σχετικό, ἀλλὰ ἐὰν κάτι δὲν εἶναι καθόλου σχετικό, αὐτὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι κάθε παρόμοια ἀνακάλυψη ἀποτελεῖ ἕνα βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς τῆς «ἀπόλυτης ἀντικειμενικῆς γνώσης»(¹).

Ἔτσι λοιπὸν δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει ἐπιστημονικὴ θεωρία ἀκριβής, ποὺ μὲ τὸν καιρό, νὰ μὴν ἀποδειχθεῖ ἐσφαλμένη, νὰ μὴν ξεπερασθεῖ. Παρ' ὅλα ὅμως αὐτά, ὅλες διατηροῦν τὴν ἀξία τους. Οἱ θεωρίες αὐτὲς ξεπερνιοῦνται μόνο ὅταν ἀποκαλυφθεῖ ἡ στενότητά τους καὶ ὁ περιορισμένος χαραχτήρας τους, πρᾶγμα ποὺ γίνεται μὲ τὴν ἀνεξάντλητη συμβολὴ τῆς πείρας.

Ἡ πρόοδος λοιπὸν τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι μιὰ πορεία πρὸς τὸν ἐκκεντρισμό, ἢ πρὸς τὴν ἐπίδειξη, ἀλλὰ μιὰ ἐπίπονη πορεία πρὸς τὸ βᾶθος τῆς ἀλήθειας.

IV Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

Γιὰ τὸν διαλεχτικὸ ὑλισμό, ἡ γνώση δὲν εἶναι μιὰ λειτουρ-

---

1. Λένιν : Ὑλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμὸς σελ. 153—154.

γία, μὲ τὴν ὁποία τὸ πνεῦμα «ἑρμηνεύει» τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ μιὰ πολύπλοκη διαδικασία μὲ τὴν ὁποία συντελεῖται ἡ ὅλο καὶ πιὸ ἀκριβὴς ἀντανάκλαση τῆς πραγματικότητας μέσα στὸν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου.

Γνωρίζουμε ὅτι αὐτὴ ἡ διαδικασία περιλαμβάνει δύο στάδια, ποὺ διαφέρουν ποιοτικά : τὸ στάδιο τῆς κατ' αἴσθησιν γνώσης καὶ τὸ στάδιο τῆς λογικῆς γνώσης.

Εἴδαμε ἐπίσης ὅτι ἡ πράξη ἀποτελεῖ τὸ σημεῖο τῆς ἀναγκαίας ἀφετηρίας τῆς θεωρίας, τὴν πηγὴ τῆς γνώσης καὶ ἀκόμα ὅτι ἀποτελεῖ τὸ κριτήριο τόσο τῆς ἀλήθειας ὅσο καὶ τῆς γνώσης. Σύμφωνα λοιπὸν μ' αὐτά, θὰ πρέπει κάθε θεωρία, κάθε γνώση, νὰ ξαναγυρίζει ἀναγκαστικὰ στὴ πράξη, κι' αὐτὸ γιὰ δυὸ βασικοὺς λόγους : Πρῶτα - πρῶτα γιατὶ ἡ διαμόρφωση τῶν θεωριῶν γίνεται γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση πρακτικῶν ἀναγκῶν, γιὰ τὴν μεταβολὴ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας καὶ ὄχι ἀπὸ μιὰ μάταιη περιέργεια ἑνὸς ἐρασιτέχνη ποὺ θέλει νὰ ἑρμηνέψει τὸν κόσμο.

Κι' ὁ δεύτερος λόγος εἶναι ὅτι ἀφοῦ ἡ πραγματικότητα εἶναι μιὰ κίνηση, μιὰ ἀδιάκοπη ἀλλαγή, ἡ θεωρία ποὺ κλείνεται μόνο στὸν ἑαυτό της, καὶ δὲν παρακολουθεῖ τὶς ἀλλαγὲς τῆς πραγματικότητας, καταντάει στείρα, γίνεται ἕνα νεκρὸ δόγμα. Χωρὶς ταχτικὸ λοιπὸν ξαναγύρισμα στὴν πράξη, ὅλη ἡ πορεία πρὸς τὴ γνώση σταματάει, ἡ ἀντανάκλαση τῆς πραγματικότητας ἀρχίζει νὰ θολώνει, νὰ γίνεται ὅλο καὶ πιὸ θαμπή, τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὴν προοδευμένη πραχτικὴ καὶ τὴν θρονιασμένη στὴν αὐταρέσκειά της γνώση νὰ μεγαλώνει καὶ τέλος ἡ γνώση τοῦ κόσμου, τῆς πραγματικότητας νὰ μένει πίσω, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ γνώση, δὲν τολμάει, γυρίζοντας πίσω, στὴν πράξη, νὰ διαπιστώσει τὶς ἐλλείψεις της, τὴν ἀνεπάρκειά της.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν ὑπάρχουν φιλόσοφοι ποὺ πιστεύουν ὅτι ὅλη ἡ γνώση, ἡ ἀκριβὴς ἡ σίγουρη γνώση πρέπει νὰ σταματάει στὴν πρώτη της βαθμίδα, δηλαδὴ τὰ αἰσθήματα,τὴν ἐμπειρία. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι ἐ μ π ε ι ρ ι σ τ έ ς* φιλόσοφοι: Ὑπάρχουν

---

* Βλέπε : Ἐ μ π ε ι ρ ί α, Ἐ μ π ε ι ρ ι σ μ ό ς στὸ Φιλοσ. Λεξικὸ Ρόζενταλ Γιουντίν.

ἐπίσης ἰδεαλιστὲς φιλόσοφοι, οἱ ὀ ρ θ ο λ ο γ ι σ τ ὲ ς, * ποὺ παραδέχονται τὸν μεγάλο ρόλο τῆς θεωρίας, τῆς θεωρητικῆς γνώσης, ἀλλὰ νομίζουν ὅτι αὐτὲς ἔρχονται ἀπὸ ψηλά, ἀπ' τὸν οὐρανό, ὅτι δὲν βγαίνουν ἀπ' τὴν πράξη. Τόσο οἱ μὲν ὅσο καὶ οἱ δὲ κάνουν λάθος· χωρίζουν αὐθαίρετα τὶς δυὸ βαθμίδες τῆς γνώσης· δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ καταλάβουν τὴν ἑνότητά τους. Ὅμως ἡ μεγάλη σημασία αὐτῆς τῆς ἑνότητας καὶ ἡ ἀναγκαιότητά της, γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὴ ὅταν κατέβουμε στὸ στίβο τῆς ἐπαναστατικῆς πράξης.

Ἐδῶ, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὶς ἐπιστῆμες, δὲν εἶναι δυνατόν, στὸ κάθε ἄτομο, νὰ περνάει μόνο του, ἀπ' ὅλα τὰ στάδια τῶν πειραματισμῶν, ἀπ' ὅλα τὰ στάδια τῆς πράξης, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πέρασαν οἱ προγενέστεροί του. Στὴν κοινωνία βρίσκεται ἕτοιμη, συσσωρευμένη ἀπὸ τὸ παρελθόν, μιὰ κοινωνικὴ πεῖρα, ἐπεξεργασμένη θεωρητικά, ποὺ κάθε ἄτομο δὲν πρέπει νὰ τὴν παίρνει ὅπως τὴν βρίσκει ἀλλὰ νὰ τὴν ἀφομοιώνει, ἐὰν δὲν θέλει νὰ πέσει σὲ λαθεμένα συμπεράσματα, σὲ ἀντιλήψεις ποὺ τὸ σφάλμα τους ἔχει διαπιστωθεῖ κι' ἔχει διορθωθεῖ χάρη στὴν παμπάλαιη πεῖρα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος.

Αὐτὸς ποὺ περιφρονεῖ λοιπόν, τὴ θεωρία, βυθίζεται στὸν π ρ α κ τ ι κ ι σ μ ό, ἐνεργεῖ στὰ τυφλὰ καὶ βαδίζει μέσα στὰ σκοτάδια. Κι' αὐτὸς ποὺ περιφρονεῖ τὴν πράξη, πέφτει μοιραῖα στὸν δ ο γ μ α τ ι σ μ ό *, γίνεται συντηρητικός· οἱ σκέψεις του παγώνουν, κοκκαλιάζουν ἀντηχοῦν στὰ κουφά.

> «Εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι ἡ θεωρία ποὺ δὲν συσχετίζεται μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ πράξη, εἶναι χωρὶς περιεχόμενο, χωρὶς ἀντικείμενο· τὸ ἴδιο καὶ ἡ πράξη ποὺ ὁ δρόμος της δὲν φωτίζεται ἀπὸ μιὰ ἐπαναστατικὴ θεωρία εἶναι τυφλή». [1]

Ἡ μαρξιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ γνώση μᾶς δίνει τὴ δυνατό-

---

* Βλέπε · Ὀ ρ θ ο λ ο γ ι σ μ ό ς, Δ ό γ μ α, Δ ο γ μ α τ ι σ μ ό ς, στὸ Φιλοσ. Λεξικό, Ρόζενταλ - Γιουντίν.

1. Στάλιν· «Ἀρχὲς Λενινισμοῦ».

τητα νὰ ἀνασκευάσουμε τὴν ἐσφαλμένη ἄποψη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς «ἀμερόληπτος», «ἀντικειμενικός», γιὰ νὰ βλέπει μόνο τὴν ἀλήθεια, πρέπει νὰ μένει ἔξω, μακρυὰ ἀπ' τὴν πολιτικὴ πράξη. Αὐτὴ ἡ ἄποψη, ποὺ τὴν ὀνομάζουν ἀστικὸ ἀντικειμενισμό,* εἶναι μιὰ ἐπινόηση τῆς ἀστικῆς τάξης, στὴν προσπάθειά της νὰ καταπολεμήσει τὸν μαρξισμό. Κάτι τέτοιο θὰ ἔμοιαζε σὰν νὰ λέγαμε : Ὁ φυσικὸς ποὺ κάνει πειράματα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀμερόληπτος, ἀντικειμενικὸς γιατὶ εἶναι τάχα «ἐπηρεασμένος» ἀπὸ τὰ πειράματά του.

«Ἐὰν θέλετε ν' ἀποκτήσετε γνώσεις, πρέπει νὰ παίρνετε μέρος στὴν πράξη, στὴν πράξη ποὺ τροποποιεῖ, ποὺ ἀλλάζει τὴ μορφὴ τῆς πραγματικότητας. Ἐὰν θέλετε νὰ δοκιμάσετε τὴν γεύση τοῦ ἀχλαδιοῦ, πρέπει νὰ τὸ δαγκώσετε, νὰ τὸ μασήσετε. Ἐὰν ζητᾶτε νὰ γνωρίσετε τὴ δομὴ καὶ τὴ φύση τοῦ ἀτόμου, πρέπει νὰ κάνετε φυσικὰ καὶ χημικὰ πειράματα, νὰ ἀλλάξετε, ἂν εἶναι δυνατὸν τὸ περιβάλλον τοῦ ἀτόμου.

Καὶ ἐὰν θέλετε νὰ γνωρίσετε τὴν θεωρία, καὶ τὶς μεθόδους τῆς ἐπανάστασης, πρέπει νὰ πάρετε ἐνεργὸ μέρος στὴν ἐπανάσταση. Ὅλες οἱ αὐθεντικὲς γνώσεις εἶναι βγαλμένες ἀπὸ τὴν ἄμεση πεῖρα». (¹)

Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατο νὰ ἀφομοιώσουμε σωστὰ καὶ βαθειὰ τὸ μαρξισμὸ ἐὰν μένουμε μὲ σταυρωμένα χέρια, βλέποντας ἀπὸ μακρυὰ τὴ δράση, ἀντὶ νὰ παίρνουμε μέρος σ' αὐτή.

Οἱ ἀστοὶ μικροϊδεολόγοι, προτρέπουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴ συμμετέχουν στὴν πολιτικὴ δράση, γιατί, ὅπως ἰσχυρίζονται, μόνο μακρυά, μόνον μένοντας ἔξω ἀπὸ τὸ κίνημα, θὰ ἔχουν τάχα τὴ δυνατότητα νὰ κρίνουν τὴν ἀξία τοῦ μαρξισμοῦ.

---

* Βλέπε: Ἀντικειμενισμὸς ἀστικὸς στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικό.

1. Μάο-Τσὲ-Τούγκ : «Σχετικὰ μὲ την πράξη»

Κι' άπο τήν άποψή τους, έχουν δίκηο. Γιατί—όπως άποδείχνουν τά πράγματα—μόνο ή έπαναστατική πράξη μπορεί νά βοηθήσει τίς μάζες νά άνακαλύψουν τήν άλήθεια, νά διαπιστώσουν έμπρακτα τήν παρακμή τής καπιταλιστικής κοινωνίας πού οί έκπρόσωποι τής άστικής ίδεολογίας θέλουν νά κρύψουν. Καί μόνο ή έπαναστατική δράση, έχει άνάγκη άπό τήν άλήθεια, άφοΰ χωρίς άλήθεια, χωρίς σωστή θεωρία, τό κίνημα όδηγεΐται στήν άποτυχία. Γι' αύτό, ό Λένιν λέγει :

> «Ό ύλισμός έχει σάν προϋπόθεση, κατά κάποιο τρόπο, τό κομματικό πνεΰμα. Γιά νά έκτιμήσουμε τά γεγονότα, είμαστε ύποχρεωμένοι νά τά έξετάσουμε άνοικτά καί χωρίς διφορούμενα άπό τήν άποψη τής πιό προοδευτικής κοινωνικής όμάδας».

Κι' αύτή ή κοινωνική όμάδα, στίς μέρες μας, είναι τό έπαναστατικό προλεταριάτο.

> «Μέσα στήν πράξη άνακαλύπτονται οί άλήθειες· μέσα στήν πράξη έπιβεβαιώνονται καί χάρη στήν πράξη άναπτύσσονται. Πρέπει νά περνάμε άπό τίς αίσθήσεις, άπό τίς κατ' αίσθησιν άντιλήψεις, στήν λογική γνώση καί άπό τή λογική γνώση στήν πράξη, στή διεύθυνση τής έπαναστατικής δουλειάς, γιά τή μεταμόρφωση τόσο τοΰ ύποκειμενικοΰ μας, όσο καί τοΰ άντικειμενικοΰ κόσμου.
>
> Ή πράξη όδηγεί στήν γνώση, έπειτα γυρίζουμε πίσω στήν πράξη, γιά νά καταλήξουμε σέ νέα γνώση καί έτσι χωρίς τελειωμό, έπαναλαμβάνεται μιά κυκλική κίνηση, πού κάθε κύκλος, τόσο τής πράξης, όσο καί τής γνώσης, εύρύνεται συνεχώς, ένώ τό περιεχόμενό του πλουτίζεται, άνεβαίνει σ' ένα άνώτερο έπίπεδο, σχετικά μέ τό προηγούμενό του».(1)

Είναι λοιπόν βασικά λαθεμένο νά θεωρούμε τό μαρξισμό σάν

---

1. Μάο-Τσέ-Τούγκ. «Σχετικά μέ τήν διαλεχτική»

μιὰ «ὑποκειμενική» θεωρία, μιὰ θεωρία ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὶς ἀπόψεις καὶ τὸ νόημα ποὺ μόνο τὸ προλεταριᾶτο δίνει στὴν Ἱστορία. Μ' ἄλλα λόγια ὅτι εἶναι μιὰ μονόπλευρη, ὑποκειμενικὴ ἑρμηνεία τῶν γεγονότων, κι' ὄχι μιὰ ἐπιστήμη. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση θὰ ἔβγαινε τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ προλετάριοι δὲν θὰ εἶχαν ἀνάγκη νὰ μάθουν τὸν μαρξισμό, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι ἡ ἴδια ἡ φύση τους, ἡ πηγαία ἀποψή τους, ἀλλὰ οὔτε κι' οἱ μὴ προλετάριοι θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν μελετήσουν ἀφοῦ θὰ ἦταν κάτι ξένο πρὸς αὐτούς, δὲν θὰ ἀντιπροσώπευε τὴν δική τους ἄποψη!

Ἐμεῖς ἀντίθετα, λέμε : Ὁ μαρξισμὸς εἶναι ἐπιστήμη. Ὅλοι ἔχουν ἀνάγκη καὶ πρέπει νὰ τὸν σπουδάσουν· ἡ σπουδή του δὲν εἶναι περιττὴ σὲ κανένα, οὔτε μπορεῖ νὰ ζημιώσει καὶ κανέναν ! Ἀντικειμενικὸς δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀρνεῖται ὅλες τὶς θεωρίες. Ἀντίθετα, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ παραδέχεται μιὰ θεωρία, ποὺ εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας. Αὐτὴ ὅμως ἡ συμφωνία μπορεῖ νὰ ἐλεγχθεῖ μόνο μὲ τὴν κοινωνικὴ πρακτική.

Μιὰ τέτια πρακτικὴ δὲν δημιουργεῖ φυσικὰ τὴν ἴδια τὴν ἐξέλιξη, ἀλλὰ μόνο τὴν ὑποβοηθεῖ. Συμβαίνει δηλαδὴ καὶ ἐδῶ ὅ,τι καὶ μὲ τὰ ἐργαστηριακὰ πειράματα τῶν σοφῶν, ποὺ ἀποβλέπουν στὸ νὰ ἐπιταχύνουν τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῶν φαινομένων κι' ὄχι νὰ καταργήσουν ἢ νὰ δημιουργήσουν τοὺς νόμους ποὺ τὰ διέπουν.

Βασικὴ λοιπὸν ὑποχρέωσή μας εἶναι ὄχι μόνο νὰ καταπολεμοῦμε θεωρητικὰ τὸν ἀγνωστικισμό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν γκρεμίσουμε, προσκομίζοντας μὲ τὴν πρακτική μας δράση τὶς ἀποδεῖξεις ὅτι μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε τὸν κόσμο, ὅτι μποροῦμε νὰ μάθουμε τὶς αἰτίες τῶν γεγονότων καὶ τῶν φαινομένων.

Ὅταν π.χ. ὁ ἀγνωστικισμὸς λέει, σχετικὰ μὲ τὸν πόλεμο : «Ποιὸς μπορεῖ νὰ ξέρει ποιὰ εἶναι τὰ αἴτια τοῦ πολέμου ; ποιὸς εἶναι ὁ πρωταίτιος;» Ὥστε δὲν εἶναι κανένας; Ὅμως ὅλοι οἱ τίμιοι ἄνθρωποι ξέρουν, ἀπὸ τὴν προσωπική τους πεῖρα, ποιοὶ ἔχουν συμφέρον καὶ ποιοὶ κρύβονται πίσω ἀπ' τὸν πόλεμο. Μὲ τὴν πεῖρα του ἀκριβῶς καὶ τὸ προλεταριᾶτο ἐπαλήθεψε τὴν ἀξία τοῦ μαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ,τὴν ἀξία ἐκείνη ποὺ τὸν κάνει ἱκανὸ νὰ προβλέπει τὰ κοινωνικὰ γεγονότα.Τὸ συμπέρασμα ποὺ βγάζει τὸ προλε-

ταριᾶτο εἶναι ὅτι οἱ κομμουνιστὲς ἔχουν τὸ προνόμιο νὰ βλέπουν καὶ νὰ διακηρύσσουν τὸ δίκαιο πρῶτοι. Ἐὰν λοιπὸν ὁ μαρξιστικὸς ὑλισμὸς ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐκφράζει ἐπιστημονικὰ καὶ νὰ προβλέπει τὰ γεγονότα, τότε ὁ ἀγνωστικισμὸς δὲν χρειάζεται παρὰ γιὰ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὰ στενὰ ταξικὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἐὰν δὲν ὑπάρχει κοινωνικὴ ἐπιστήμη ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ προβλέπει τὰ γεγονότα καὶ ἐὰν δὲν χρειάζεται νὰ κάνουμε καμμιὰ πρόβλεψη, ὅπως προτείνει ὁ ἀγνωστικισμός, τότε ἡ κυρίαρχη τάξη μπορεῖ νὰ κοιμᾶται ἥσυχη ! Ὁ ἀγνωστικισμὸς δηλαδὴ σπρώχνει τοὺς ἐκμεταλλευόμενους στὴν ἀπάθεια καὶ στὴν ἀδράνεια.

Καὶ ἀντίθετα, ἐὰν ἡ κοινωνία μπορεῖ νὰ γίνει γνωστὴ μὲ τρόπο ἐπιστημονικό, τότε εἶναι δυνατὸν οἱ καταπιεζόμενοι καὶ ἐκμεταλλευόμενοι, νὰ καταπιαστοῦν μὲ τὴν πρόβλεψη τῶν κοινωνικῶν γεγονότων, καὶ στηριζόμενοι στὴ γνωστικὴ δύναμη τῆς θεωρίας ἑνωμένης μὲ τὴν πράξη, νὰ βροῦν τὸ σωστὸ δρόμο στὸν ἀγώνα τους.

Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ἀγνωστικισμὸ ποὺ γεννάει τὸν σκεπτικισμό, τὴν ἀμφιβολία καὶ τὴν ἀπαισιοδοξία, ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς προκαλεῖ τὴ σιγουριά, τὴν αἰσιοδοξία, μιὰ λογικὴ αἰσιοδοξία καὶ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ πιστέψει ὅτι μπορεῖ νὰ γνωρίσει τὰ γεγονότα καὶ νὰ κατευθύνει συνειδητὰ τὴν πορεία τους.

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ἐμπνέει μιὰν ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη στὴ δύναμη τῆς σκέψης, ποὺ ἑνώνεται μὲ τὴν πράξη.

Ἔτσι φωτίζεται ἡ βαθειὰ ἀλήθεια τῆς περίφημης θέσης τοῦ **Μάρξ** :

> «Οἱ φιλόσοφοι, ὥς τὰ τώρα δὲν ἔκαναν τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ ἑρμηνεύουν τὸν κόσμο μὲ διάφορους τρόπους, ἐνῶ τὸ ζήτημα εἶναι πῶς θὰ τὸν ἀλλάξουμε».

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ
Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΕΙΝΑΙ Η ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗ ΤΗΣ ΥΛΙΚΗΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Ι. ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

ΔΙΑΒΑΖΟΥΜΕ σὲ ὡρισμένα φυλλάδια τῆς U.N.E.S.C.O. ὅτι ἡ εἰρήνη δὲν μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσει, παρὰ μόνο ἐὰν «φωληάσει μέσα στὰ πνεύματα» τῶν ἀνθρώπων. Δηλαδή, ἐὰν θέλουμε νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὸν πόλεμο, πρέπει νὰ σκοτώσουμε τὴν ἰδέα τοῦ πολέμου μέσα στὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὰ αἴτια τῶν πολέμων εἶναι ὑποκειμενικά, ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων. Ἢ ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ ψυχαναλυτές, οἱ πόλεμοι ὀφείλονται στὸ «ἔνστικτο ἐπιθετικότητας» πού φωλιάζει σὲ κάθε ἄνθρωπο. Ἢ ἀκόμα... στὰ «κληρονομικὰ μίση».

Μιὰ τέτοια ἀντίληψη γιὰ τὰ αἴτια τῶν πολέμων εἶναι ἰδεαλιστική. Ἀντίθετα, ἡ θέση τοῦ μαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ, εἶναι τελείως διαφορετική. Ὁ μαρξιστικὸς ὑλισμὸς πιστεύει ὅτι τὰ αἴτια τῶν πολέμων βρίσκωνται μέσα στοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους τῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Στὴν ἐποχὴ τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ π.χ. οἱ πόλεμοι προέρχονται, ἔχουν τὴν ἀρχή τους στὶς οἰκονομικὲς κρίσεις ποὺ μᾶς κάνουν νὰ τὶς προσέχουμε ἡ εὐρεία χρησιμοποίηση τῆς βίας γιὰ τὸ ἄνοιγμα νέων ἀγορῶν τῶν ἐμπορικῶν προϊόντων. Ὑπάρχει δηλαδὴ ἕνας ἀντικειμενικὸς νόμος, ὁ νόμος τοῦ μεγίστου κέρδους, ποὺ ἐξηγεῖ καὶ κάνει ἀναγκαίους τοὺς πολέμους. Ὅσο γιὰ τὰ ὑποκειμενικὰ κίνητρα, γιὰ τὶς φιλοπόλεμες δηλαδὴ τάσεις,

γιὰ τὰ μίση, τὰ ἔνστικτα ἐπιθετικότητας τῶν ἀνθρώπων, ὅλα αὐτὰ διαμορφώνονται ἀπὸ τὶς ὑλικὲς ἀντιθέσεις τῶν ἀνθρώπων μέσα στὴν κοινωνία.

Ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, δηλαδὴ οἱ ὅροι τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας εἶναι ἐκεῖνο ποὺ διαμορφώνει τὸν φιλοπόλεμο ὑποκειμενικὸ παράγοντα καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετο.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε πολλὰ ἀκόμα παραδείγματα. Τὰ παραλείπουμε ὅμως γιὰ νὰ τονίσουμε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι: Ἡ σημερινὴ ἐποχή, χαραχτηρίζεται βασικὰ ἀπὸ τὴν ἀγεφύρωτη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἰδεολογία τοῦ καπιταλισμοῦ ποὺ ψυχορραγεῖ, δηλαδὴ μιὰ ἰδεολογία ποὺ κυριαρχεῖται ἀπὸ ἐθνικὰ καὶ φυλετικὰ μίση, μιὰ ἰδεολογία ληστείας καὶ πολέμου καὶ στὴν ἰδεολογία τοῦ σοσιαλισμοῦ ποὺ θριαμβεύει· μιὰ ἰδεολογία ποὺ κηρύχνει τὴν ἀλληλεγγύη, τὴ συναδέλφωση, τὴ φιλία ἀνάμεσα στὰ ἔθνη καὶ τοὺς ἀνθρώπους, τὴν ἰδεολογία τῆς εἰρήνης. Τόσο στὴ μιὰ ὅσο καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση, τόσο τῆς ἰδεολογίας τοῦ καπιταλισμοῦ ὅσο καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ, μιὰ εἶναι ἡ πηγή, μιὰ ἡ ἀφετηρία: οἱ ὑλικοὶ ὅροι τῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ λέμε : πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ ἀντανάκλαση τῆς ὑλικῆς της ζωῆς.

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας μᾶς παρουσιάζεται μὲ πολλὲς καὶ διαφορετικὲς μορφές : Τέχνη, δίκαιο, θρησκεία, ἠθικὴ κ.λ.π. Ἐδῶ ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐκδηλώσεις λεπτομερειακά.

Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει στὸ Διαλεχτικὸ καὶ ἱστορικὸ ὑλισμὸ τοῦ Στάλιν, ὅπου θὰ ἐνημερωθεῖ πληρέστερα πάνω στὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν πραχτικὴ σημασία τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀντιλήψεων καὶ θεσμῶν.

Λέγοντας κοινωνικὲς ἀντιλήψεις, ἐννοοῦμε τὶς ἀντιλήψεις, ποὺ τὰ ἄτομα, μέσα σὲ μιὰ δοσμένη ἱστορικὴ στιγμὴ σχηματίζουν γιὰ τὴ θέση τους μέσα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ (ἕνας τεχνίτης π.χ. πιστεύει πὼς εἶναι «ἀνεξάρτητος»)· οἱ ἀντιλήψεις τους γιὰ τὴν ἰδιοχτησία, τὸ δίκαιο, τὴν ἠθική· γιὰ τὴν οἰκογένεια, γιὰ τὸν ἔρωτα, γιὰ τὸ γάμο, γιὰ τὴν ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν κ.λ.π. Οἱ ἀντι-

λήψεις περὶ Δικαίου ἀποτελοῦν ἕνα ἰδιαίτερο καὶ σπουδαῖο μέρος ἀπὸ τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων. Ἡ ἀστικὴ νομικὴ ἀντίληψη ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς ἰδιοχτησίας εἶναι ἕνας «φυσικὸς θεσμὸς» καὶ ἕνα «φυσικὸ δικαίωμα, ποὺ ἡ δικαιολογητική του βάση εἶναι ἡ ἴδια ἡ ὕπαρξή του, αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἀντίληψη ἐκφράζει μὲ τὸν ὠμώτερο τρόπο ἕνα πραγματικό, ὑλικὸ κοινωνικὸ γεγονός, τὸ γεγονὸς δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἰδιοχτησία εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ἀστικῆς κοινωνίας· ὅτι δηλαδὴ ὁ θεσμὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς, ἀποτελεῖ γιὰ τὴν ἰδιοκτήτρια ἀστικὴ τάξη, ἕνα θεσμὸ αἰώνιο καὶ ἀναλλοίωτο, ποὺ δὲν πρέπει νὰ θίγεται. Ἀποτελεῖ ἕνα κοινωνικὸ νόμο πάγιο καί, γιὰ τὴν ἀστικὴ ἀντίληψη περὶ ἠθικῆς, ἕνα ἀ ξ ί ω μ α.

Ἐπίσης ὅταν λέμε κοινωνικὲς θεωρίες, ἐννοοῦμε τὶς γενικὲς καὶ ἀφηρημένες ἐκεῖνες ἀπόψεις ποὺ ὑπαγάγουν σὲ ἕνα συνεπὲς καὶ ἑνιαῖο σύστημα ὅλες τὶς κοινωνικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὶς ὁποῖες κάναμε λόγο πιὸ πάνω. Τέτοιες π.χ. θεωρίες εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὴν Πολιτεία, ἡ θεωρία γιὰ τὸ Κράτος τοῦ Hobbes, τοῦ Ρουσσὼ τοῦ Χέγκελ ἢ οἱ κοινωνικὲς θεωρίες τῶν οὐτοπιστῶν (Μπαμπέφ—Σαίν-Σιμὸν κ.λ.π.).

Ὅσο γιὰ τὶς πολιτικὲς ἀντιλήψεις, αὐτὲς ἀναφέρονται στὶς γνῶμες καὶ στὶς πεποιθήσεις τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴ μοναρχία ἢ τὴ δημοκρατία, γιὰ τὰ συντηρητικὰ ἢ φιλελεύθερα, γιὰ τὰ φασιστικὰ ἢ λαϊκοδημοκρατικὰ καθεστῶτα κ.λ.π. Στὶς πεποιθήσεις τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψης, γιὰ τὰ συνδικαλιστικὰ κ.λ.π. δικαιώματά τους.

Ἄλλη ἐκδήλωση τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων εἶναι οἱ πολιτικοί τους θεσμοί· δηλαδὴ τὸ Κράτος τους μὲ τὰ διάφορα ὄργανά του.

Ἡ θέση τοῦ μαρξισμοῦ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση εἶναι ὅτι τὸ κράτος σὰν μιὰ μορφὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, ἀντανακλᾶ καὶ καθρεφτίζει τὴν ὑλική της ὕπαρξη.

II. ΟΙ ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΕΣ «ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ»

Ἀλλὰ ἂς ξαναγυρίσουμε στὶς ἰδεαλιστικὲς θέσεις. Ἂς δοῦ-

με πῶς παρουσιάζει καὶ πῶς ἑρμηνεύει ὁ ἰδεαλισμὸς τὸ πνευματικὸ κοινωνικὸ φαινόμενο. Οἱ ἀπόψεις μὲ τὶς ὁποῖες τὸ παρουσιάζει καὶ τὸ ἑρμηνεύει εἶναι πολλὲς καὶ διάφορες. Ἐμεῖς θὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ μερικὲς ἀπὸ τὶς κυριώτερες :

α) Ἡ ἀρχαιότερη ἀλλὰ κι' ἡ πιὸ σκοταδιστικὴ ἄποψη εἶναι ἡ θρησκευτική, ἡ θεολογικὴ ἄποψη. Αὐτὴ βλέπει τὴν ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας σὰν μιὰ ἀντανάκλαση τῆς βούλησης τοῦ Θεοῦ, σὰν ἔργο τῆς θείας πρόνοιας.

Οἱ «κοινωνικὲς τάξεις» εἶναι θέλημα Θεοῦ. Σύμφωνα μὲ τὴ θεολογικὴ ἄποψη, ἡ ὑλικὴ φύση καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, δοσμένα ἀπὸ τὸ θεό, εἶναι ἀναλλοίωτα· συνεπῶς κάθε μεταβολὴ στὰ πράγματα τῆς κοινωνίας ἀποτελεῖ ἀσέβεια, ἱεροσυλία.

Ἡ ἐπιθυμία τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς εἶναι ἔργο τοῦ σατανᾶ· ἀποτελεῖ προσβολὴ τῆς θέλησης τοῦ θεοῦ καὶ διασαλεύει τὴ θεία τάξη καὶ δικαιοσύνη· εἶναι ἔγκλημα.

Μοιραῖο λοιπὸν ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἄποψης εἶναι τὰ θεοκρατικὰ καθεστῶτα, ὁ κληρικαλισμὸς (παπαδοκρατία). Μόνο ὁ κλῆρος, ὁ ἐντολοδόχος δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ εἶναι σὲ θέση νὰ ξέρει ποιὰ εἶναι ἡ σωστὴ «κοινωνικὴ τάξη» καὶ μόνο αὐτὸς μπορεῖ νὰ ἐγγυηθεῖ γι' αὐτήν. Ἡ θεολογικὴ αὐτὴ θέση, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ στήριγμα τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας, καταπολεμήθηκε ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνόδου της, τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ ἦταν ἐπαναστατικὴ τάξη.

β) Μιὰ ἄλλη ἰδεαλιστικὴ ἄποψη εἶναι ἐκείνη ποὺ ὑποστηρίχτηκε ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη καὶ ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τοὺς φιλόσοφους τοῦ ΙΗ' αἰῶνα στὴ Γαλλία. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν ἔρθει ἀντιμέτωπα τὸ «θεῖο δίκαιο» τὸ στήριγμα τῆς φεουδαρχίας καὶ τὸ «φυσικὸ δίκαιο» «ἡ θρησκεία τῆς φύσης» καὶ ὁ ὀρθὸς Λόγος πάνω στὸν ὁποῖο οἰκοδομοῦσε τὴν ἐξουσία της ἡ ἀστικὴ τάξη, ποὺ κατηγοροῦσε τὸ φεουδαρχικὸ καθεστὼς σὰν χάος, σὰν ἀταξία καὶ ἀποσύνθεση, σὰν μιὰ κατάσταση ποὺ ἐρχόταν σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὸν Ὀρθὸ Λόγο, ποὺ δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ κοινὴ λογική.

Στὸ ὄνομα λοιπὸν τοῦ Ὀρθοῦ Λόγου, ποὺ τὸν θεωροῦσαν τότε σὰν τὴν κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας, ἐπεβάλλετο νὰ ἀλλάξει ἡ μορφὴ τῆς κοινωνίας. Ἡ κοινωνικὴ τάξη θὰ ἦταν ἔτσι ἡ

ἀντανάκλαση καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς ὀρθολογικῆς τάξης.

Ἂν καὶ προοδευτικὴ ἡ ὀρθολογιστικὴ κοινωνικὴ ἀντίληψη σχετικὰ μὲ τὴν προηγούμενή της θεολογική, διότι ἐξέφραζε τὴν ἰδεολογία τῆς ἐπαναστατικῆς ἀστικῆς τάξης ἐνάντια στὴν ἰδεολογία τῆς φεουδαρχικῆς ἀντίδρασης, ἐν τούτοις καὶ αὐτὴ ἡ κοινωνικὴ ἀντίληψη εἶναι, ὅπως καὶ ἡ πρώτη, ἰδεαλιστική. Δὲν ἐρευνᾶ τὴν καταγωγὴ τῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ τὶς θεωρεῖ σὰν τὸ πρῶτο δεδομένο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πηγάζει ὅλη ἡ ὑλικὴ κοινωνικὴ πραγματικότητα.

Ἐδῶ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ σημειώσουμε ὅτι καὶ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰώνα, ὑπῆρξαν ὑλιστὲς φιλόσοφοι ὅπως π.χ. ὁ Ἑλβέτιος, ποὺ εἶχαν ἀντιληφθεῖ ὅτι οἱ ἰδέες ἑνὸς ἀτόμου ἦσαν ὁ καρπὸς τῆς ἀγωγῆς του. Εἶχαν ἐπίσης ἐπισημάνει τὴν ἀπέραντη ποικιλία τῶν ἰδεολογιῶν στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες ὅπως ἐξελίσσονταν στὴ διαδρομὴ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ἀρκετὰ ἀναπτυχθεῖ οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ποὺ πρῶτος ὁ Μάρξ τὶς ἐθεμελίωσε, δὲν ἦσαν σὲ θέση νὰ σπρώξουν πιὸ μακριὰ τὴν ἀνάλυσή τους.

γ) Μιὰ ἰδεαλιστικὴ ἄποψη στὴν ὁποία ὀφείλουμε νὰ δώσουμε μιὰ ξεχωριστὴ θέση, εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ Χέγγελ, γιατὶ αὐτὸς ὁ μεγάλος φιλόσοφος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ καταπιάστηκε στὴ «Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας» του, μὲ τὴ μελέτη τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν ὑλικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας. Ὄντας ἰδεαλιστής, ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη ἰδέα, ποὺ δημιουργεῖ τόσο τὴν κοινωνία, ὅσο καὶ τὴ φύση. Ἡ ἱστορία εἶναι ἁπλῶς μιὰ ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς ἰδέας. Ἔτσι ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, εἶναι ἡ ἀποκάλυψη στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἰδέας τοῦ ὡραίου. Ὁ Σωκράτης, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Ναπολέων εἶναι «στιγμὲς» στὴν ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς ἰδέας.

Σὰν διαλεκτικὸς ὁ Χέγκελ, κάνει πολλὲς φορές, σπουδαῖες ἀναλύσεις. Ἀλλὰ ὁ ἰδεαλισμός του τὸν ὁδηγεῖ στὸ νὰ ἀποδίδει στοὺς μεγάλους ἄντρες ἕνα ρόλο πιὸ μεγάλο ἀπ' ὅσο πρέπει. Τοὺς βλέπει σὰν τοὺς μοναδικοὺς δημιουργοὺς τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Αὐτὴ τὴν ἄποψη τῆς Χεγγελιανῆς φιλοσοφίας θὰ τὴν ἐκμεταλλευόταν ἀργότερα κατὰ τὸν πιὸ ἀσύστολο τρόπο ὁ φασισμὸς καὶ

οἱ ἰδεολογικοί του ἐκπρόσωποι ποὺ ἔφτασαν νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ μάζα εἶναι ἕνα μηδενικό.

«Φασισμός, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ὁ Μουσολίνι σκέφτεται αὐτὴ τὴ τὴ στιγμή» ἔλεγε ἕνας θαυμαστὴς τοῦ Ντοῦτσε.

Ὁ Χίτλερ φώναζε στὰ κοπάδια τῶν ὀπαδῶν του : «Ἐγὼ θὰ σκεφθῶ γιὰ σᾶς».

δ) Ἄλλη μορφὴ ἰδεαλισμοῦ : Ἡ «κοινωνιολογία» τοῦ Durkheim καὶ τῶν μαθητῶν του. Ἀποροῦσαν ὡρισμένοι ἄνθρωποι, ὅταν ἐμεῖς τοὺς λέγαμε ὅτι ἡ κοινωνιολογία τοῦ Durkheim, ποὺ εἶχε μεγάλη ἀπήχηση στὴ Γαλλία, εἶναι διαποτισμένη ἀπὸ ἰδεαλισμὸ καὶ μᾶς ἔλεγαν: Μὰ δὲν καταδικάζουν οἱ κοινωνιολόγοι αὐτῆς τῆς σχολῆς τὴ θεολογία καὶ τὴ μεταφυσική ; Μήπως δὲν προτείνουν τὴ «θετική» μελέτη τῶν κοινωνικῶν φαινομένων (θεσμῶν, δικαίου, ἠθῶν) ; Ἢ μήπως δὲν ἰσχυρίζονται ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάζουμε ὅλα αὐτὰ στὴν ἐξέλιξή τους, χωρὶς εὐνοϊκὲς ἢ δυσμενεῖς προκαταλήψεις; Ἀσφαλῶς ναί, ἀλλὰ μόνο μὲ λόγια. Κατὰ γενικὸ κανόνα, οἱ ἀστοὶ κοινωνιολόγοι ἑρμηνεύουν τὶς ὑλικὲς μεταβολὲς τῆς κοινωνίας μὲ τὴν ἐξέλιξη τῆς «ὁμαδικῆς συνείδησης», ποὺ ὅμως ἡ ἴδια παραμένει ἕνα μυστήριο. Ἡ ἱστορία τῶν κοινωνιῶν παρουσιάζεται τότε σὰν μιὰ βραδεῖα προοδευτικὴ πραγματοποίηση ἠθικῶν παρορμήσεων, ποὺ ὑπῆρχαν σὲ ὑποτυπώδη κατάσταση μέσα στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἱστορίας.

Οἱ ἀστοὶ ὅμως κοινωνιολόγοι, δὲν μᾶς λένε γιατὶ αὐτὴ ἡ «ὁμαδικὴ συνείδηση» ἐξελίσσεται καὶ παίρνει αὐτὸ τὸ περιεχόμενο, αὐτὸ τὸ ὡρισμένο νόημα καὶ ὄχι κάποιο ἄλλο, διαφορετικό ; Αὐτὸ τὸ ζήτημα τὸ προσπερνοῦν, γιατὶ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὸ ἐξηγήσουν. Κι' ὅμως τὸ πρᾶγμα εἶναι ἁπλό : Αὐτὸ γίνεται γιατὶ οἱ ἀστοὶ κοινωνιολόγοι ἀγνοοῦν (καὶ μερικοὶ κάνουν πὼς·ἀγνοοῦν) τὸ ρόλο τῆς παραγωγῆς, τῆς πάλης τῶν τάξεων, ποὺ ἀποτελοῦν κίνητρα τῆς ἱστορίας. Βλέπουν μόνον τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων.

Ἐὰν π.χ. τοὺς ποῦμε: πῶς, γιατὶ ὑπάρχουν Κοινωνικὲς Ἀσφαλίσεις, θὰ μᾶς ἀπαντήσουν εἰρωνικά : «Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι ὅλο, κι' ὅλο ; Μὰ αὐτὸ συμβαίνει ἁπλούστατα γιατὶ πρόδεψαν οἱ κοινωνικὲς ἀντιλήψεις ! ». Ὅλα δηλαδὴ τὰ ἀνάγουν— ὅπως κάνει ἡ

φιλοσοφία τοῦ Lèon Brunschvicg— στὴν «πρόοδο τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης».

ε) Πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε, ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ θερμοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ ἰδεαλισμοῦ τόσο στὸν κοινωνικὸ τομέα, ὅπως καὶ ἀλλοῦ, ὑπῆρξε καὶ ὁ Προυντόν, γιὰ τὸν ὁποῖον μιλήσαμε ἤδη. Γιὰ τὸν Προυντόν λοιπόν, ἡ ἱστορία τῶν κοινωνιῶν εἶναι ἡ προοδευτικὴ ἐνσάρκωση, ἡ ὑλοποίηση τῆς ἰδέας τῆς Δικαιοσύνης, ποὺ εἶναι «ἔμφυτη» στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνθρωπότητας. Ἔτσι, οἱ παραγωγικὲς σχέσεις (*) κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Προυντόν, εἶναι ἡ πραγμάτωση ἀπὸ τὴν κοινωνία καὶ ἡ συνειδητοποίηση τῶν «οἰκονομικῶν κατηγοριῶν» ποὺ ἀγρυπνούσαν μέσα στὴν «ἀπρόσωπη λογικὴ τῆς ἀνθρωπότητας». Αὐτὴ τὴν προοδευτικὰ ἐνσαρκωμένη συνείδηση — τὸ «κοινωνικὸ πνεῦμα», ὅπως τὴ λέει ὁ Προυντὸν —τὴν διαπιστώνουμε σ' ὁλόκληρη τὴν πορεία τῆς ἱστορίας. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ κοινωνικὴ συνείδηση ποὺ ἑρμηνεύει τὰ πάντα, εἶναι ἀδύνατο νὰ ἑρμηνεύσει τὸν ἑαυτό της, παραμένει ἕνα αἴνιγμα. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Προυντὸν παραδέχεται ὅτι ἡ συνείδηση ὑπῆρξε καὶ παραμένει πάντα ἡ ἴδια, αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ εἶναι καὶ τώρα, καταντάει νὰ ἀρνεῖται καὶ τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα τῆς ἱστορίας:

> «Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ λέμε, ὅτι τὰ πράγματα γεννιοῦνται, ὅτι τὰ πράγματα παράγονται στὸν πολιτισμό, δηλαδὴ στὴν κοινωνία ὅπως καὶ στὸ φυσικὸ σύμπαν· τὸ κάθε τι ὑπάρχει, καὶ δρᾶ ἀπὸ ἀνέκαθεν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν κοινωνικὴ οἰκονομία». (1)

Ὥστε λοιπὸν δὲν ὑπάρχει τίποτα ἀπόλυτα καινούργιο κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο! Ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται. Στὸ ἀπόσπασμά του αὐτὸ λοιπὸν ὁ Προυντόν, ποὺ μὲ τόση δύναμη διαμαρτύρεται ἐνάντια στοὺς Ἰησουΐτες καὶ τοὺς θεολόγους — στὸ ὄνομα φυσικὰ τῆς «συνείδησης» — ὁ Προυντὸν ποὺ, ἀντιπαρατάσσει μὲ πεῖσμα

---

*. Βλέπε : «Παραγωγικὲς Σχέσεις» Φιλοσ. Λεξικὸ Ρόζενταλ.

1. Προυντόν «Φιλοσοφία τῆς Ἀθλιότητας».

στὴ δική του «ἐπαναστατικὴ τακτική» τὸ «σύστημα τῆς ἀποκάλυψης», ὁ Προυντὸν ποὺ τρομάζει μπρὸς στὴν ἰδέα τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης τοῦ προλεταριάτου, ποὺ τὸν πιάνει πανικὸς μπροστὰ στὴ δράση καὶ παρομοιάζει τὸ κόμμα τῶν ἐργαζομένων μὲ μιὰ «ἐκκλησία» — ὅπως κάνουν σήμερα καὶ οἱ σοσιαλδημοκράτες μαθητές του — εἶναι καὶ ὁ ἴδιος θῦμα τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς θεολογικῆς ἰδεολογίας, ποὺ πιστεύει ὅτι πολεμάει. Ἡ λεγόμενη «συνείδηση» αὐτοῦ τοῦ ἀστοῦ παπαδοφάγου, ποὺ προβάλλει τὸν ἑαυτό του σὰν πρότυπο καὶ κανόνα, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὸν παληὸ θεό, ἀόριστα ἐκλαϊκευμένο. Ἀπὸ τὴ ρίζα του δηλαδὴ ὁ Προυντονισμός, εἶναι σκέτος ἰδεαλισμός.

Ὁ Μάρξ σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ γοητευτικὰ ἔργα του, (Ἀθλιότητα τῆς Φιλοσοφίας, 1847)* δίνει στὸν Προυντονισμὸ τὸ καίριο χτύπημα :

«Ἂς ὑποθέσουμε, μαζὶ μὲ τὸν Προυντόν, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἱστορία, ἡ ἱστορία ὅπως ἐκτυλήσσεται στὴν πορεία τοῦ χρόνου, εἶναι ἡ διαδοχικὴ ἐκδήλωση μέσα στὸ χρόνο τῶν ἰδεῶν, τῶν λογικῶν κατηγοριῶν καὶ τῶν ἀρχῶν.

Τότε λοιπὸν κάθε ἀρχή, κάθε ἰδέα θὰ πρέπει νὰ περίμενε τὸν αἰῶνα της γιὰ νὰ ἐκδηλωθῇ : Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐθεντίας ἐπικρατοῦσε στὸν XI αἰῶνα, ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητας στὸν XVIII αἰῶνα. Σύμφωνα λοιπὸν μ' αὐτὴ τὴ λογικὴ ἀκολουθία, ὁ αἰώνας εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀνήκει στὶς πνευματικὲς Ἀρχὲς καὶ ὄχι οἱ Ἀρχὲς στὸν αἰῶνα.

Μ' ἄλλα λόγια, οἱ πνευματικὲς ἀρχές, οἱ πνευματικὲς ἀντιλήψεις εἶναι ἐκεῖνο ποὺ σπρώχνει καὶ δημιουργεῖ τὴν ἱστορία καὶ ὄχι ἀντίστροφα καὶ ὄχι ἡ ἐξέλιξη τῶν ἱστορικῶν γεγονότων νὰ δημιουργεῖ τὶς συνθῆκες μέσα στὶς ὁποῖες διαμορφώνονται οἱ πνευματικὲς ἀρχὲς καὶ ἀντιλήψεις. Ἂν ὅμως ἐρωτήσουμε—γιὰ νὰ ἀποκαταστήσουμε τόσο τὴν ἱστορία ὅσο καὶ τὶς πνευματικὲς ἀρχὲς—γιατὶ ἡ ἄλφα ἀρχὴ ἐκδηλώνεται στὸν XI ἢ XVIII αἰώνα καὶ μόνο σ' αὐτὸν καὶ ὄχι σὲ ὁποιονδήποτε ἄλλο; Γιὰ νὰ πάρουμε σωστὴ ἀπάντηση εἴμαστε

* Ἔκδοση Ἀναγνωστίδη 1946.

ἀναγκασμένοι νὰ ἐξετάσουμε λεπτομερειακὰ ποιοὶ ἄνθρωποι ζοῦσαν αὐτὸν τὸν αἰῶνα, ποιὲς ἦσαν οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς τους, ποιὲς οἱ ἀνάγκες τους, οἱ παραγωγικές τους δυνάμεις, ὁ τρόπος παραγωγῆς τους, οἱ πρῶτες ὕλες τῆς παραγωγῆς τους, ποιὲς τέλος πάντων ἦσαν οἱ κοινωνικές τους σχέσεις, ἀπὸ ποῦ ἐπήγαζαν καὶ ὅλους γενικὰ τοὺς ὅρους τῆς ὕπαρξής τους.

Μὲ τὸ νὰ ἐρευνᾶμε ὅμως τόσο βαθειὰ ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα, διερωτώμεθα μήπως ἄραγε κάνουμε πραγματικὴ ἱστορία, ἔστω καὶ βέβηλη, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους κάθε αἰῶνα, μὲ τὸ νὰ παριστάνουμε αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους κάθε φορὰ σὰν δημιουργοὺς καὶ ταυτόχρονα σὰν ὑποκριτὲς τοῦ ἴδιου τους δράματος; Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ παρουσιάζουμε τοὺς ἀνθρώπους σὰν τοὺς δημιουργοὺς καὶ τοὺς ὑποκριτὲς (ἠθοποιούς) τῆς ἴδιας τους τῆς ἱστορίας, ἔχουμε φτάσει μὲ ἕνα πισοδρόμισμα, στὸ ἀληθινὸ σημεῖο τῆς ἀφετηρίας, ἀφοῦ ἐγκαταλείψαμε τὶς αἰώνιες ἀρχὲς γιὰ τὶς ὁποῖες μιλούσαμε στὴν ἀρχή».(1)

Οἱ κριτικὲς θέσεις τοῦ Μάρξ γιὰ τὸν Προυντὸν ἰσχύουν γιὰ κάθε μορφὴ ἰδεαλισμοῦ, ὅπως τὶς σημειώνουμε στὶς περιπτώσεις α.β.γ.δ. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις, ἡ πραγματικότητα παίρνεται ἀνάποδα, σὲ τρόπο ποὺ ἡ συγκεχριμένη ἑρμηνεία τῶν ἰδεῶν νὰ ἀποβαίνει ἀδιανόητη. Ὁ ὑλισμὸς τοποθετῶντας σωστὰ τὰ πράγματα, δείχνει ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἰδέες εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῆς ἀντικειμενικῆς, τῆς ὑλικῆς ἐξέλιξης τῆς ἱστορίας. Μόνο ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμός, βάζει σὲ γερὰ θεμέλια τὴν ἐπιστήμη τῶν ἰδεολογιῶν. Ὁ ἰδεαλισμὸς θεοποιεῖ τὶς ἰδέες, καὶ βρίζει, ἀποκαλῶντας «χυδαῖο» τὸν ὑλισμό, ποὺ τάχα τὶς ἀρνεῖται (πρᾶγμα, ποὺ ὅπως θὰ ἰδοῦμε εἶναι ψέμμα). Στὴν πραγματικότητα ὅμως μιλάει χωρὶς νὰ καταλαβαίνει καὶ ἐνῶ ζητάει νὰ τὰ ἐξηγήσει ὅλα, τὰ ἀφίνει ἀνεξήγητα.

III. Η ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗ ΥΛΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

«Ἐὰν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ φύση, τὸ εἶναι, ὁ ὑλικὸς κό-

1. Μάρξ: «Ἡ Ἀθλιότητα τῆς φιλοσοφίας».

σμος είναι τὸ πρωταρχικὸ δεδομένο, ἐνῶ ἡ συνείδηση, ἡ σκέψη εἶναι τὸ δευτερεῦον, τὸ παράγωγο καὶ ἐὰν ἐπίσης εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ ὑλικὸς κόσμος εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ συνείδηση εἶναι μιὰ ἀντανάκλασή της, τότε μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι καὶ ἡ ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, ἡ ὑλική της ὕπαρξη, εἶναι ἐπίσης τὸ πρωταρχικὸ δεδομένο, ἐνῶ ἡ πνευματικὴ ζωή της εἶναι ἕνα δευτερεῦον, τὸ παράγωγο· νὰ συμπεράνουμε ἐπίσης ὅτι ἡ ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι μιὰ ἀντανάκλαση αὐτῆς τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, μιὰ ἀντανάκλαση τοῦ εἶναι».(1)

Ἡ ἄποψη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας ἀνταναχλᾶ τὴν ὑλική της ὕπαρξη, εἶναι ἡ ἄμεση συνέπεια τοῦ φιλοσοφικοῦ ὑλισμοῦ γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσαμε στὸ δεύτερο μέρος αὐτοῦ τοῦ ἔργου.

α) Ἡ ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδηση κι' ἀπὸ τὴ θέληση ὄχι μόνο τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ γενικὰ τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ συνείδηση ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, μερικοὶ ἰδεαλιστὲς διανοούμενοι, ἀγνοώντας τοὺς νόμους ποὺ τὴν διέπουν, τὴν ὀνομάζουν «μοίρα» καὶ «πεπρωμένο». Οἱ ὑπαρξιστὲς ἔχουν ἀνανεώσει τὸ λεξιλόγιο, ἀλλὰ διατηροῦν τὸ περιεχόμενό του. Μιλᾶνε γιὰ τὸν «ἄνθρωπο ποὺ ἔπεσε στὸ κόσμο», γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ μπλέχτηκε «σὲ περιπέτεια». Θὰ δοῦμε, στὸ 4ο μέρος αὐτοῦ τοῦ ἔργου, ποὺ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν ἱστορικὸ ὑλισμό, ὅτι αὐτὴ ἡ «περιπέτεια» δὲν εἶναι μυστήριο καὶ ὅτι μποροῦμε νὰ τὴ μελετήσουμε ἐπιστημονικά.

Μερικὰ παραδείγματα θὰ συντελοῦσαν πολὺ στὴν κατανόηση τῆς οὐσίας αὐτοῦ ποὺ λέμε ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ἀνεξάρ-

1. Στάλιν: «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

τητη ἀπὸ τὴ συνείδησή μας. Ὅταν, τὴν ἐποχὴ τῆς φεουδαρχίας, ἡ νεαρὴ ἀστικὴ τάξη τῆς Εὐρώπης, ἄρχισε νὰ ἱδρύει μεγάλα χειροτεχνικὰ ἐργαστήρια, δὲν μποροῦσε νὰ προβλέψει τὶς κοινωνικὲς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ «νεωτερισμοῦ» ποὺ προοριζόταν νὰ καταλήξει σὲ ἐπανάσταση ἐνάντια στὸ θεσμὸ τῆς βασιλείας ποὺ τότε ἡ ἀστικὴ τάξη ἐχτιμοῦσε, γιατὶ ἡ μοναρχία ἐνθάρρυνε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη αὐτὲς τὶς προσπάθειές της, ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν καὶ τὶς βλέψεις τῶν βασιλιάδων ἐνάντια στοὺς εὐγενεῖς.

Ὅταν οἱ Ρῶσσοι καπιταλιστὲς ἵδρυαν μέσα στὴν ἀπέραντη τσαρικὴ Ρωσσία τὴ σύγχρονη μεγάλη βιομηχανία, δὲν εἶχαν συνείδηση, ὅτι προετοιμάζουν τοὺς ὅρους γιὰ τὸ μελλοντικὸ θρίαμβο τῆς σοσιαλιστικῆς Ἐπανάστασης.

Ὅταν ὁ ὑποδηματοποιός, γιὰ τὸν ὁποῖον μιλάει ὁ Στάλιν στὸ ἔργο του «Ἀναρχισμὸς ἢ Σοσιαλισμός ;» ἐπῆγε σὰν μισθωτὸς ἐργάτης στὸν Ἀδελχάνωφ, «ἀγνοοῦσε τὸ μελλοντικό, τὸ ἀπώτερο ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀπόφασής του, ποὺ τὴν πίστευε γιὰ προσωρινή· ἀγνοοῦσε ὅτι θὰ προσηλητιζόταν στὶς σοσιαλιστικὲς ἰδέες»(1).

1. Ἀξίζει να μεταφέρουμε ἐδῶ αὐτὸ τὸ χωρίο ποὺ ὁ Στάλιν ἀφιερώνει στὸν ὑποδηματοποιό :

«Φαντασθῆτε ἕναν ὑποδηματοποιὸ ποὺ διατηρεῖ ἕνα πολὺ μικρὸ ἐργαστήρι, μὰ ποὺ, ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀνθέξει στὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἀναγκάζεται να κλείσει τὸ ἐργαστήρι του· καὶ ἂς ὑποθέσουμε ἐπίσης, ὅτι ἀναγκάζεται νὰ δουλέψει μὲ μεροκάματο σὲ ἕνα ἐργοστάσιο ὑποδημάτων στὴν Τυφλίδα, στὸν Ἀδελχάνωφ. Ἐκμίσθωσε λοιπὸν τὸν ἑαυτό του στὸν Ἀδελχάνωφ, ὄχι γιὰ νὰ γίνει ἕνας μισθωτὸς ἐργάτης μόνιμος, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐξοικονομήσει τὰ ἀναγκαῖα χρήματα, ποὺ θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ σχηματίσει ἕνα μικρὸ κεφάλαιο μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ξανανοίξει τὸ ἐργαστήρι του. Ὅπως βλέπουμε λοιπὸν ἐνῶ ἡ θέση αὐτοῦ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ βρίσκεται κι' ὅλας στὸ προλεταριάτο, ἡ συνείδησή του ὅμως δὲν ἀνήκει σ' αὐτὸ γιατὶ εἶναι ὁλότελα μικροαστική. Μ' ἄλλα λόγια, ἐνῶ ἡ μικροαστικὴ τοποθέτηση αὐτοῦ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ ἔπαψε νὰ ὑφίσταται πιά, ἡ συνείδησή του ἡ μικροαστικὴ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ ἴδια, ἀμετάβλητη, νὰ εἶναι δηλαδὴ καθυστερημένη σχετικὰ μὲ τὴν ταξικὴ του τοποθέτηση

Εἶναι φανερό, λοιπόν, ἀπ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα, ὅτι μέσα στη κοινωνικὴ ζωή, ἀλλάζουν πρῶτα οἱ ἐξωτερικοὶ ὅροι τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, γίνεται πρῶτα ἡ μετατόπισή τους μέσα στὸ κοινωνικὸ πλαίσιο

Ὁ Στάλιν ἐπίσης μᾶς λέει στὰ «Οἰκονομικὰ Προβλήματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.», ὅτι: Ὅσο γιὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς ἰμπεριαλιστές, καὶ τοὺς δυτικοὺς κεφαλαιοκράτες ποὺ στὰ 1947 μὲ βάση τὸ σχέδιο Μάρσαλ εἶχαν ὀργανώσει τὸν οἰκονομικὸ συνασπισμὸ τῆς Δύσης ἐνάντια στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. καὶ στὶς λαϊκὲς δημοκρατίες, οὔτε μποροῦσαν κἂν νὰ φαντασθοῦν ὅτι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ βοηθοῦσαν στὴ διαμόρφωση μιᾶς καινούργιας παγκόσμιας ἀγορᾶς, τῆς σοσιαλιστικῆς δηλαδὴ ἀγορᾶς, καὶ στὴν ἀποσύνθεση τῆς παλῆᾶς ἑνιαίας καπιταλιστικῆς ἀγορᾶς. Αὐτὸ λοιπὸν

καὶ ὕστερα, ἀργότερα κάπως, ἐπέρχεται ἡ μεταβολὴ τῆς ἰδεολογίας τους, τῆς συνείδησής τους.

Ὅπως ξέρουμε ἀπ' τὴν ἀρχή, σκοπὸς τοῦ ὑποδηματοποιοῦ εἶναι νὰ συγκεντρώσει χρῆμα γιὰ νὰ ξανανοίξει τὸ ἐργαστήρι του. Προλεταριοποιημένος ὅμως τώρα, διαπιστώνει στὴν πράξη ὅτι εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ συγκεντρώσει τὸ χρῆμα ποὺ τοῦ χρειάζεται ἀπὸ τὴν ἐργασία του γιατὶ ὁ μισθός του μόλις φτάνει γιὰ τὴ συντήρησή του. Ὕστερα, σκέπτεται τὰ νοίκια τοῦ καταστήματος, τὶς ἰδιοτροπίες τῆς πελατείας, τὴ στενότητα τοῦ χρήματος, τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων καὶ τόσες ἄλλες φροντίδες ποὺ εἶναι τόσο ἐνοχλητικές. Ἔτσι, παρ' ὅλο ποὺ ἡ ἰδέα γιὰ ἕνα δικό του κατάστημα τοὖειναι γοητευτική, βλέπει ὅτι σὰν προλετάριος, ἔχει ἀπαλλαχτεῖ τελείως ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς φροντίδες. Σιγὰ-σιγὰ βολεύεται σ' αὐτή του τὴν κατάσταση καὶ ἐγκαταλείπει τὰ ὄνειρα τοῦ μικροαστοῦ ὑποδηματοποιοῦ.

Τότε γιὰ πρώτη φορὰ συνειδητοποιεῖ τὴν προλεταριακή του θέση καὶ τότε μόνο ἀρχίζει νὰ γεννιέται μέσα στην ψυχή του ἡ ψυχολογία τοῦ προλετάριου. Τὰ χρόνια κυλοῦν καὶ ὁ ὑποδηματοποιός μας καταλαβαίνει, ὅτι τὸ μεροκάματο δὲν τοῦ φτάνει γιὰ νὰ προμηθευθεῖ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, ὅτι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ αὔξηση. Ταυτόχρονα ἀκούει, ὅτι οἱ σύντροφοί του μιλᾶνε γιὰ συνδικᾶτα καὶ ἀπεργίες, γιὰ ἀγῶνες κλπ. Ἔτσι ἀρχίζει νὰ συνειδητοποιεῖ τώρα ὅτι γιὰ νὰ καλυτερέψει τὴ θέση του, πρέπει νὰ παλαίψει ἐνάντια στοὺς ἐργοδότες, καὶ νὰ ἐγκαταλείψει τὰ ὄνειρα γιὰ χωριστὸ ἐργαστήρι δικό του. Μπαίνει στὸ συνδικάτο, παίρνει μέρος στὴν ἀπεργιακὴ κίνηση καὶ σὲ λίγο ὁσπάζεται καὶ τὶς σοσιαλιστικὲς ἰδέες.

Ἔτσι ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τοῦ ὑποδηματοποιοῦ ἔχει σὰν τελικὸ ἀποτέλεσμα τὴν ἀλλαγὴ τῆς συνείδησής του. Πρῶτα ἄλλαξαν οἱ ὅροι τῆς ζωῆς του καὶ ἀργότερα, ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα ἄλλαξε, σὰν συνέπεια τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς καὶ ἡ συνείδησή του. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ στὴν περίπτωση τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ὁλόκληρης τῆς Κοινωνίας»·

εἶναι τὸ «πεπρωμένο» ἤ «μοίρα» πάνω στὰ ὁποῖα πε ,οἱ φαντασιοκόποι ἔχουν πλέξει τὰ σχέδιά τους. Ἡ πάλη τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἄμεσων συμφερόντων τους, ὁδηγεῖ, σὲ μεγαλύτερα ἤ μικρότερα ἀποτελέσματα πάνω στὸ κοινωνικὸ σύνολο, ἀποτελέσματα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέληση αὐτῶν ποὺ μπήκαν σ' αὐτὴ τὴ πάλη. Ἡ διεκδίκηση ἄλλωστε αὐτῶν τῶν ἄμεσων συμφερόντων δὲν εἶναι διόλου τυχαῖα, αὐθόρμητη, ἀλλὰ ἀντιστοιχεῖ στὶς ἀντικειμενικὲς συνθῆκες μιᾶς ὡρισμένης κοινωνίας, μιᾶς ὡρισμένης κοινωνικῆς τάξης, σὲ μιὰ δοσμένη στιγμή. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ κεφαλαιῶδες ζήτημα ὑπάρχει μιὰ θεμελιώδης θέση τῆς θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, ποὺ διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν Μάρξ :

«Μέσα στὴν κοινωνικὴ παραγωγὴ γιὰ τὴν ὕπαρξή τους, οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται σὲ καθωρισμένες, ἀναγκαῖες μεταξύ τους σχέσεις, ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴ θέλησή τους, τὶς παραγωγικὲς δηλαδὴ σχέσεις ποὺ ἀντιστοιχοῦν, ποὺ ἀνταποκρίνονται σὲ ἕνα καθωρισμένο βαθμὸ ἀνάπτυξης τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν τους δυνάμεων».(1)

Τὶς καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις, δὲν τὶς διάλεξαν μόνοι τους οἱ ἄνθρωποι. Ἡ ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μέσα στοὺς κόλπους τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας, ὡδήγησε ἀναγκαστικὰ στὴ διαμόρφωση αὐτῶν τῶν σχέσεων, τῶν καπιταλιστικῶν δηλαδὴ παραγωγικῶν σχέσεων καὶ ὄχι στὴ διαμόρφωση ἄλλων, διαφορετικῶν σχέσεων ποὺ ἴσως οἱ ἄνθρωποι πολὺ θὰ ἐπιθυμοῦσαν.

Ἔτσι κάθε καινούργια γενιὰ εἶναι ὑποχρεωμένη στὴ μελέτη τῶν προβλημάτων της, νὰ ξεκινάει ἀπὸ τοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους ποὺ ἔχουν διαμορφωθεῖ γύρω της.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἔχουν ἔτσι τὰ πράγματα, θὰ μπορούσαμε τότε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ρυθμίζονται ἀπὸ τὴν τύχη ; Ὄχι ! Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ἰσχυριστοῦμε κάτι τέτοιο γιατί ὅπως θὰ ἴδοῦμε πιὸ κάτω, ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη αὐτῶν τῶν σχέσεων μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἐννοήσουμε τὴ φύση τους, νὰ προβλέψουμε τὴν ἐξέλιξή τους καὶ ἀκόμα νὰ τὴν ἐπιταχύνουμε.

Νὰ προβάλλουμε μήπως,γιὰ τὴν ἑρμηνεία τέτοιων ζητημάτων

1. Μάρξ. Πρόλογος στὴν «Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας».

τὴν «ἀνεξαρτησία» τοῦ πνεύματος, ὅπως κάνουν οἱ ἰδεαλιστές; Οὔτε ! γιατὶ αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε ὅτι παραγνωρίζουμε τοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους ποὺ ἐπιβάλλονται στὸ πνεῦμα πρὶν αὐτὸ ἀποκτήσει ἀκόμα, συνείδηση τῆς ὕπαρξης αὐτῶν τῶν ὅρων. Κι' ὅμως σ' ἕνα τέτοιο θλιβερὸ κατάντημα φτάνουν οἱ ἰδεαλιστὲς διανοούμενοι

Ὅπως λοιπὸν ὁ ἰδεαλιστὴς ξεκινάει ἀπὸ τὴ συνείδησή του, χωρὶς νὰ διερωτηθεῖ πῶς δημιουργήθηκαν οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι ποὺ ἔκαναν δυνατὴ τὴν ὕπαρξη τῆς συνείδησής του καὶ τὴν ἄσκησή της, πιστεύει πὼς μόνη της ἡ συνείδησή του εἶναι αὐτάρκης. Πλάνη ποὺ τὴν πολέμησε ὁ ὑλισμός.

Ἀπ' αὐτὰ ποὺ εἴπαμε, μποροῦμε νομίζω νὰ βγάλουμε σπουδαῖα πραχτικὰ συμπεράσματα. Δείξαμε ὅτι πολὺ μεγάλες ὑλικὲς μεταμορφώσεις τῆς κοινωνίας ὁλοκληρώθηκαν μέσα στὴν πορεία τῆς ἱστορίας, χωρίς, ἐκεῖνοι ποὺ πῆραν μέρος σ' αὐτὴν τὴν μεταμόρφωση, ἢ ἐκεῖνοι ποὺ τὴν προκάλεσαν καὶ τὴν καθοδήγησαν, νὰ ἔχουν πλήρη συνείδηση γιὰ τὶς συνέπειες τῶν ἐνεργειῶν τους ἢ ἀκόμα καὶ χωρὶς νὰ τὶς ἔχουν θελήσει.

Εἶναι λοιπὸν λάθος νὰ ὑποστηρίζουμε, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσει ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση μέσα σὲ μιὰ μόνο χώρα παρὰ μόνον στὴν περίπτωση ποὺ ὅλοι προκαταβολικὰ οἱ ἐργαζόμενοι θὰ ἔχουν κατακτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ θεωρία! Ἔτσι τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων πού, τὸν Ὀχτώβρη 1917 πραγματοποίησαν τὴν ἐπανάσταση στὴν Ρωσσία τῶν Τσάρων, ὅπως εἶναι φυσικό, δὲν ἔβλεπαν τόσο μακρυὰ ὅσο ὁ Λένιν καὶ οἱ μπολσεβῖκοι, ἡ πρωτοπορεία δηλαδὴ τῆς Ἐπανάστασης. Ὅταν ὅμως ἐκπληρώνανε αὐτὸ τὸ μεγάλο ἱστορικὸ καθῆκον, ρίχτηκαν ὅλοι στὴν προσπάθεια νὰ ἀλλάξουν καὶ τὴν ἴδια τους τὴ συνείδηση, νὰ κατανικήσουν μέσα τους τὸν παληὸ ἄνθρωπο καὶ νὰ δημιουργήσουν τὸν καινούργιο ἄνθρωπο, τὸν κατάλληλο γιὰ τὶς νέες ἱστορικὲς συνθῆκες, ὅπως τὶς εἶχε προβλέψει ὁ Μάρξ.

β) *Ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι μιὰ ἀντανάκλαση τῆς ἀντικειμενικῆς ὑλικῆς πραγματικότητας τῆς κοινωνίας.*

Εἴπαμε, ὅτι δὲν εἶναι ἡ συνείδηση, ἡ θέληση τῶν ἀνθρώπων

ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει αὐθαίρετα τὶς κοινωνικές τους σχέσεις, ἀλλὰ ἀντίθετα αὐτὴ ἡ θέληση, αὐτὴ ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καθορίζεται ἀπὸ τὴν ὑλικὴ πραγματικότητα τῆς κοινωνίας, δηλαδὴ ἀπὸ τὶς ὑλικές τους σχέσεις μέσα στὴν κοινωνία.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ κοινωνία — θὰ ἐπανέλθουμε λεπτομερέστερα στὸ 4ο μέρος τοῦ βιβλίου — δὲν ἔχει γεννηθεῖ τυχαῖα, ἀπὸ κάποιο θαῦμα. Αὐτὴ ἡ κοινωνία εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν σχέσεων ποὺ δημιουργοῦνται γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν σ' αὐτοὺς μιὰ νικηφόρα πάλη πάνω στὴ φύση. Οἱ σχέσεις αὐτὲς καθωρίζονται ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ποὺ βρίσκονται οἱ παραγωγικὲς ἱκανότητες καὶ δυνάμεις τὶς ὁποῖες διαθέτουν οἱ ἄνθρωποι καὶ μὲ τὶς ὁποῖες καθορίζουν καὶ προσαρμόζουν τὴ δράση τους. Οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, πρὶν ἀπὸ 10.000 χρόνια δὲν μποροῦσαν νὰ εἶναι ὅμοιες μ' αὐτὲς ποὺ ἔχουμε σήμερα, ποὺ τὶς καθορίζει ἡ ὕπαρξη τῆς μεγάλης βιομηχανίας. Τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν σχέσεων εἶναι πολὺ πολύπλοκο καὶ πρέπει νὰ τὸ ἐξετάζουμε ὅταν θέλουμε νὰ κατανοήσουμε ὡς ποιὸ σημεῖο οἱ κοινωνικὲς ἰδέες ἀποτελοῦν τὴν ἀντανάκλαση τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας. Ὁ Στάλιν ἔγραφε σχετικά :

«Ἡ ἱστορία δείχνει, ὅτι, ἐὰν σὲ διαφορετικὲς ἐποχές, οἱ ἄνθρωποι ἔχουν δημιουργήσει διαφορετικὲς ἀντιλήψεις καὶ διαφορετικὲς ἐπιδιώξεις, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι στὶς διαφορετικὲς αὐτὲς ἐποχές, οἱ ἄνθρωποι πάλαιβαν μὲ διαφορετικὸ τρόπο ἐνάντια στὴ φύση γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀνάγκες τους καὶ ἑπομένως οἱ οἰκονομικές τους σχέσεις εἶχαν κάθε φορὰ διαφορετικὸ χαρακτήρα. Ὑπῆρξε μιὰ ἐποχὴ ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἀγωνίζονταν ἐνάντια στὴ φύση ὁμαδικά· ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ οἱ οἰκονομικὲς βάσεις τῆς κοινωνίας στηρίζονταν στὸν πρωτόγονο κομμουνισμό. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχή, ἡ ἰδιοκτησία ἦταν κοινωνική· οἱ ἄνθρωποι δὲν ξεχώριζαν τὸ «δικό μου» ἀπὸ τὸ «δικό σου». Σκεφτόντουσαν καὶ ἐνεργοῦσαν σὰν σύνολο, εἶχαν δηλαδὴ μιὰ συνείδηση κοινωνική.

Ἔφτασε ὅμως ὁ καιρὸς ποὺ ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὸ «δικό μου» καὶ τὸ «δικό σου» ἄρχισε νὰ μπαίνει μέσα στὴν διαδικασία τῆς παραγωγῆς. Ἀπὸ τότε, αὐτὴ ἡ κοινωνικὴ

ἰδιοχτησία πῆρε ἕνα χαραχτῆρα ἰδιωτικό, ἀτομικό, μὲ ἀναγκαία συνέπεια τὸ αἴσθημα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας νὰ βρεῖ τὴν ἀντανάκλασή του καὶ νὰ εἰσχωρήσει καὶ στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ἐρχόμαστε τέλος στὴ σημερινὴ ἐποχὴ ὅπου ἡ παραγωγὴ παίρνει ξανὰ ἕνα χαραχτῆρα κοινωνικό. Αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ἡ ἰδιοχτησία δὲν θὰ βραδύνει νὰ πάρει μὲ τὴ σειρά της χαραχτῆρα κοινωνικὸ κι' αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὁ σοσιαλισμὸς σιγὰ-σιγὰ καταχτᾶ τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων». (1)

Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται τὸ σφάλμα τοῦ χυδαίου ὑλισμοῦ, ποὺ ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σκέψη χωρὶς ἐγκέφαλο, γιὰ νὰ βγάλει ἀπὸ κεῖ τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἰδέες προσδιορίζονται ἀποκλειστικά, ἔχουν δηλαδὴ τὴν πηγή τους στὸν ἐγκέφαλο, σὲ ἕνα δηλαδὴ ὄργανο τοῦ σώματος ποὺ ἀρκεῖ νὰ τὸ τροποποιήσουμε μ' ἕνα ὁποιοδήποτε τρόπο γιὰ νὰ ἀλλάξουμε τοὺς ὅρους λειτουργίας του, τὶς σκέψεις του καὶ ἑπομένως τὶς πολιτικές του ἰδέες !

Ὁ μαρξιστικὸς φιλοσοφικὸς ὑλισμὸς παραδέχεται βέβαια, ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι τὸ ὄργανο τῆς σκέψης. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀνεξάρτητο, κάτι ἀχώριστο ἀπὸ τοὺς ὑλικοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους, οἱ ὁποῖοι συντελοῦν στὴν ὕπαρξη τῶν φορέων του, δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων· ὁ ἐγκέφαλος δηλαδὴ εἶναι ὁ ἐγκέφαλος ὁρισμένων ἀνθρώπων, ὄντων κοινωνικῶν. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ὅπως ἔγραφε ὁ Μάρξ, (στὴν VI θέση πάνω στὸν Φόϋερμπαχ) στὴν οὐσία του, στὴν πραγματικότητά του εἶναι «τὸ σύνολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων».

Μέσα λοιπὸν στὸν ἐγκέφαλο ποὺ σκέπτεται, ἀντανακλᾶται «τὸ σύνολο τῶν κοινωνικῶν σχέσεων». Ἐπειδὴ τὰ ἄτομα ἀγνοοῦν αὐτὸ τὸ γεγονός, ἐπειδὴ κανένας ἀπὸ τοὺς «ἀπὸ καθέδρας» φιλοσόφους δὲν σκέφθηκε ποτὲ πάνω σ' αὐτό, γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν ἔχουν καὶ τὴ δύναμη νὰ ἀλλάξουν τὰ γεγονότα.

---

1. Στάλιν : «Ἀναρχισμὸς ἢ σοσιαλισμός ;».

Ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαραχτηριστικὰ παραδείγματα γιὰ τὴν ἰδεολογία σὰν ἀντανάκλαση τῆς ὑλικῆς πραγματικότητας μᾶς προσφέρει ἡ θρησκεία. Ἀκολουθώντας, οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ ἰδεαλισμοῦ, τὸ παράδειγμα τῶν θεολόγων, μᾶς λένε ὅτι κάθε ἄνθρωπος ἀναζητᾶ καὶ βρίσκει μόνος του αὐθόρμητα, μέσα του, τὴν ἰδέα τοῦ Θεοῦ, μιὰ ἰδέα ποὺ ὑπάρχει ἀπὸ τότε ποὺ ὑπάρχει καὶ ὁ ἄνθρωπος, μιὰ ἰδέα ποὺ θὰ ζεῖ ὅσο καὶ ἡ ἀνθρωπότητα. Πραγματικὰ αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει, ἀλλὰ εἶναι τὸ προϊὸν τῆς ἀντικειμενικῆς ὕπαρξης τῶν ἀνθρώπων μέσα στὶς ἀρχαῖες κοινωνίες.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Ἔνγκελς, ἡ θρησκεία γεννήθηκε ἐξ αἰτίας τῶν περιωρισμένων ἀντιλήψεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ γιὰ ποιὸ λόγο καὶ ποιῶν περιορισμένων ἀντιλήψεων ; Οἱ ἀντιλήψεις τῶν πρωτόγονων ἀνθρώπων ἦσαν περιορισμένες ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἀπὸ τὴν ὁλοκληρωτικὴ σχεδὸν ἀδυναμία τους νὰ ἐννοήσουν καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν στὶς ἐχθρικές, γι' αὐτούς, δυνάμεις τῆς φύσης καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀπὸ τὴν τυφλὴ ἐξάρτησή τους ἀπὸ μιὰ κοινωνία ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ ἐννοήσουν καὶ ποὺ τοὺς παρουσιαζόταν σὰν ἔκφραση μιᾶς ἀνώτερης θέλησης. Ἔτσι οἱ θεοί, ὄντα ἀνεξήγητα καὶ παντοδύναμα, μὲ κυριαρχικὰ δικαιώματα πάνω στὴ φύση καὶ τὴν κοινωνία, ὑπῆρξαν ἡ ἀντανάκλαση στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀντικειμενικῆς ἀδυναμίας τους μπροστὰ στὰ φυσικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα.

Ἡ πρόοδος τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν θὰ μποροῦσε νὰ ξεσκεπάσει τὸν ἀπατηλὸ χαραχτῆρα τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καὶ πεποιθήσεων καὶ νὰ ἀλλάξει τὰ πράγματα. Αὐτὸ ὅμως σήμερα εἶναι πραχτικὰ ἀδύνατο. Ὅσο θὰ ὑπάρχει ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, θὰ ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ οἱ ἀντικειμενικὲς συνθῆκες γιὰ μιὰ πίστη σὲ ἕνα ὂν ὑπεράνθρωπο, ποὺ σκορπᾶ τὴν εὐτυχία καὶ τὴ δυστυχία. «Ὁ ἄνθρωπος ζητάει· ὁ Θεὸς δίνει». Ὁ χωρικὸς τῆς παληᾶς Ρωσσίας, συντριμμένος ἀπὸ τὴ φτώχεια, χωρὶς ἐλπίδα γιὰ κάτι καλύτερο, ἐμπιστευόταν τὴν τύχη του στὸ θεό. Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ἀποδίνοντας στὸ κοινωνικὸ σύνολο τὴν ἰδιοχτησία τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἔδωσε ταυτόχρονα στοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴ δυνατότητα νὰ διευθύνουν κατὰ τρόπο ἐπιστημονικὸ τὴν κοινωνία τους, αὐξάνοντας ἔτσι ὅλο καὶ πιὸ πολύ, τὴν κυριαρχία τους πάνω στὴ φύση. Ἔτσι δη-

μιουργήθηκαν σιγά σιγά οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι γιὰ νὰ ἐξαλειφθοῦν προοδευτικὰ ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων,οἱ θρησκευτικὲς μυστικόπαθες ἀντιλήψεις ποὺ τὶς εἶχαν γεννήσει διαφορετικοὶ ἀντικειμενικοὶ ὅροι.

Τὸ ἴδιο πάλι καὶ οἱ ἠθικὲς ἀντιλήψεις εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῶν ἀντικειμενικῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἡ ἀντανάκλαση τῆς κοινωνικῆς πραχτικῆς. Οἱ ἰδεαλιστὲς βλέπουν τὴν ἠθικὴ σὰν ἕνα σύνολο αἰώνιων καὶ ἀμετάβλητων ἀρχῶν ἀπόλυτα ἀνεξάρτητων ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς συνθῆκες. Προέρχονται ἀπὸ τὸ Θεό, λένε ἢ ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴ «συνείδησή» μας ποὺ εἶναι ἀλάθητη. Μὰ γιὰ νὰ ἀποδείξουμε τὸ λάθος αὐτῆς τῆς ἄποψης, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσουμε ὅτι, ἡ ἐντολὴ π. χ. «Οὐ κλέψεις» δὲν μπορούσε νὰ ὑπάρξει καὶ νὰ ἔχει κάποιο νόημα παρὰ μόνο τὴν ἡμέρα ποὺ φάνηκε ἡ ἀτομικὴ ἰδιοχτησία. Στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία ὅμως, ἡ κλοπὴ καὶ ἡ ἔννοιά της θὰ χάσουν κάθε πραγματικὴ βάση, γιατὶ ἡ ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν θὰ εἶναι τόσο μεγάλη ὥστε δὲν θὰ ὑπάρχουν οὔτε λόγοι, οὔτε ἀντικείμενο κλοπῆς. Πῶς μποροῦμε τότε νὰ μιλᾶμε γιὰ αἰώνιες ἠθικὲς ἀρχές; Ἡ ἠθικὴ ἀλλάζει μέσα στὴν κοινωνία καὶ μαζὺ μὲ τὴν κοινωνία. Καὶ ὁ λόγος τῆς ὕπαρξης διαφορετικῶν ἠθικῶν ἀξιῶν καὶ κανόνων ἀνάμεσα στὶς διάφορες κοινωνικὲς τάξεις, εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὅτι μιὰ καὶ ἡ κοινωνία ἐξελίσσεται μὲ τὴν πάλη τῶν τάξεων, ἡ πάλη αὐτὴ ἔχει διαφορετικὴ ἀντανάκλαση στὴν ἠθικὴ τῆς κυρίαρχης τάξης, ἀπὸ τὴν ἠθικὴ τῆς ἐκμεταλλευόμενης τάξης.

Ἡ ἠθικὴ τῆς πρώτης,διαπνέεται ἀπὸ ἕνα πνεῦμα ὀπισθοδρομικό, ἀντιδραστικὸ ἢ, στὴν καλύτερη περίπτωση, ἀπὸ ἕνα πνεῦμα συντηρητικό. Ἡ ἄλλη εἶναι λίγο πολὺ πιὸ προοδευτική, πιὸ ἐπαναστατική. Ἀλλὰ ἡ κυρίαρχη τάξη διαθέτοντας ἀπὸ πολὺ καιρὸ τὴν πεῖρα καὶ τὰ μέσα, καταφέρνει νὰ ἐπιβάλει τὶς δικές της ἠθικὲς ἀντιλήψεις, ὥστε τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων νὰ δέχονται χωρὶς συζήτηση τὴν ἠθική της, σὰν τὴν μόνη, τὴν πραγματικὴ ἠθική.

Αὐτὸ ὅμως εἶναι μυστικοπάθεια ποὺ θύματά της πέφτουν ἄλλωστε καὶ μέλη τῆς ἴδιας κυρίαρχης τάξης. Ἀλλὰ ἂς τὸ ἐξηγήσουμε μὲ ἕνα παράδειγμα:

Ἡ Γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη, ἐπαναστατικὴ τὸ ΙΗ΄ αἰώνα, κα-

τηύθυνε τὴν ἐπίθεσή της ἐνάντια στὴ φεουδαρχία, στὸ ὄνομα τῆς Ἐλευθερίας, τοῦ Ὀρθοῦ Λόγου, τῆς Δικαιοσύνης, ποὺ τὰ πίστευε γιὰ αἰώνια ἰδεώδη.

Ἐταύτιζε δηλαδὴ τὰ ταξικά της ἐπαναστατικὰ συμφέροντα μὲ τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν εἰλικρινής.

Ἀλλὰ μόνο μετὰ τὴ νίκη τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης ὅλες οἱ παραπάνω ἔννοιες πῆραν τὸ πραγματικό τους περιεχόμενο, τὸ ἀληθινό τους νόημα, τὸ ἱστορικό τους δηλαδὴ νόημα. Μόνο τότε ἀποδείχτηκε ὅτι αὐτὲς οἱ αἰώνιες, οἱ γενικὲς τάχα ἠθικὲς ἀξίες ἐξυπηρετοῦσαν τὰ στενὰ ταξικὰ συμφέροντα μόνο μιᾶς τάξης, δηλαδὴ τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἐλευθερία ; Μάλιστα ! ἐλευθερία ὅμως γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη νὰ παράγει οἰκονομικὰ ἀγαθὰ καὶ νὰ τὰ ρίχνει ὕστερα στὸ ἐμπόριο γιὰ νὰ ἀποκομίζει τεράστια κέρδη. Ἐλευθερία νὰ κρατάει γιὰ λογαριασμό της τὴν πολιτικὴ ἐξουσία κ.λ.π., τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἴδια αὐτὴ ἀστικὴ τάξη, ποὺ ἔκανε τὴν ἐπανάσταση κάτω ἀπὸ τὴ σημαία καὶ στὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας, ἀρνιόταν στὸ προλεταριάτο τὴν ἐλευθερία νὰ ὀργανώσει τὰ συνδικάτα του, ποὺ ἀρνιόταν τὸ δικαίωμά του τῆς ἀπεργίας κ.λ.π. Στὸ ὄνομα τῆς αἰώνιας ἠθικῆς της, ἐκαρατόμησε τὸν Babeuf, ποὺ κήρυττε τὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἀστικῆς ἰδιοχτησίας.

Ὁ Ἔνγκελς ἔγραφε :

> Σήμερα πιὰ γνωρίζουμε, ὅτι αὐτὴ ἡ περίφημη βασιλεία τοῦ Ὀρθοῦ Λόγου, δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ ἔκφραση τῆς βασιλείας τῆς ἀστικῆς τάξης· ὅτι ἡ περίφημη αἰώνια δικαιοσύνη, ὅπως τὴν διακήρυττε ἡ ἀστικὴ τάξη, βρῆκε τὴν ἀντίστοιχη πραγματοποίησή της στὴν σημερινὴ ἀστικὴ δικαιοσύνη». [1]

Μποροῦμε ὅμως νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξει ποτὲ μιὰ γενική, μιὰ πανανθρώπινη ἠθική ; Κάθε ἄλλο! Ἡ γενική, ἡ πανανθρώπινη ἠθικὴ θὰ κυριαρχήσει στὴν κοινωνία μόνο ὅταν θὰ ἔχουν

1. Ἔνγκελς : «Ἀντί- Ντύρινγκ». ἐκδ. Ἀναγνωστίδη

πραγματοποιηθεί οἱ ἀντικειμενικὲς κοινωνικὲς συνθῆκες ποὺ θὰ κάνουν κατωρθωτὴ τὴν ὕπαρξή της καὶ τὴν λειτουργία της, ὅταν δηλαδὴ ἡ παγκόσμια ἐπικράτηση τοῦ κομμουνισμοῦ θὰ ἔχει ἐξαφανίσει γιὰ πάντα κάθε ἀντίθεση συμφερόντων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, ὅταν θὰ ἔχει ἐξαφανισθεῖ κάθε τάξη.

Ἡ ἐπαναστατικὴ λοιπὸν πάλη τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ φυσικὰ ἐνάντια στὴ δῆθεν πανανθρώπινη ἠθική της, καὶ ὄχι ἡ ἐπανάληψη τῶν ἴδιων κούφιων ἠθικῶν παραινέσεων τῶν ἰδεαλιστῶν ἐκπροσώπων της, εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ θ' ἀνοίξει στὴν πραγματικότητα τὸ δρόμο γιὰ τὸ θρίαμβο μιᾶς πανανθρώπινης ἠθικῆς, μιᾶς ἠθικῆς ποὺ θὰ καταξιώνει τὸν Ἄ ν θ ρ ω π ο.

Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ καθολική, ἡ πανανθρώπινη ἠθική, εἶναι γιὰ μᾶς, γιὰ τοὺς σημερινοὺς ἀνθρώπους, ἀπρόσιτη; Ὄχι φυσικά. Οἱ ἀρχές της, ὅπως π.χ. ἡ ἀρχή της γιὰ μιὰ ἀδελφικὴ ἀλληλεγγύη, βρίσκουν καὶ σήμερα ἀκόμα, στὴν καπιταλιστικὴ δηλαδὴ κοινωνία, τὴν πρώτη πραχτικὴ ἐφαρμογὴ στὴν ἠθικὴ τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης, δηλαδὴ στὴν προλεταριακὴ μαρξιστικὴ ἠθικὴ κι' ἀκόμα πιὸ πολύ, ὅπως εἶναι φυσικὸ στὶς χῶρες ὅπου ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ἔχει πιὰ θριαμβεύσει.

Ἐνῶ ἡ ἀστικὴ τάξη, ὅταν κατέλυσε τὴν φαιουδαρχία, ἀντικατέστησε μιὰ μορφὴ ἐκμετάλλευσης μὲ μιὰ ἄλλη, τὸ προλεταριάτο, ἀντίθετα, ἀφοῦ σύντριψε τὸν καπιταλισμὸ σ' αὐτὲς τὶς χῶρες, κατάργησε κάθε ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο. Ἡ προοδευτικὴ ἐξαφάνιση τῶν δευτερευουσῶν ἀντιφάσεων στὶς σοσιαλιστικὲς κοινωνίες αὐτῶν τῶν χωρῶν, προπαρασκευάζει τὴν ἐμφάνιση τῆς καθολικῆς, τῆς πανανθρώπινης κομμουνιστικῆς ἠθικῆς, τῆς ὁποίας ἡ σημερινὴ ταξικῆς ὑφῆς ἠθικὴ τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου, ἀποτελεῖ μιὰ πρώτη ἔκφραση. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ἡ ἀντίθεση ποὺ παρουσιάζεται στὶς ἠθικὲς ἀντιλήψεις στὴν πορεία τῆς ἱστορίας, καί, γενικώτερα, ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὶς ἰδεολογίες, ἀντανακλᾶ τὴν ἀντίθεση τῶν συμφερόντων τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων.

Καὶ μόνον ἔτσι μποροῦμε νὰ ἐξηγήσουμε γιατὶ οἱ κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἰδεολογίες διαδέχονται ἡ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἐὰν π. χ. ἡ ἀστικὴ τάξη στὴ Γαλλία, μέσα στὰ 160 χρόνια της,

ἔχει περάσει ἀπὸ τὴ δῆθεν καθολικὴ ἠθικὴ («ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀδέλφια») στὸ φασιστικὸ ρατσισμὸ (μῖσος γιὰ τοὺς Ἑβραίους, μῖσος καὶ ἀπάνθρωπη ἐκμετάλλευση τῶν Βορειοαφρικανῶν ἐργατῶν) αὐτὸ ἐξηγεῖται μόνον ἀπ' τὴν ἐξέλιξη τῶν ὑλικῶν συμφερόντων αὐτῆς τῆς τάξης.

Ἀρχικά, ὅταν δηλαδὴ ἡ ἀστικὴ τάξη ἦταν μιὰ ἐπαναστατικὴ τάξη, ἐπίστευε — κι' αὐτὸ ἦταν σωστὸ — ὅτι μποροῦσε νὰ μιλάει ἐξ ὀνόματος ὅλων τῶν ἀνθρώπων· ὅταν ὅμως ἀπειλήθηκαν μὲ τὴ σειρά τους τὰ ταξικά της συμφέροντα καὶ ἀμφισβητήθηκε ἡ κυριαρχία της, δικαιολόγησε αὐτὴ τὴν κυριαρχία της μὲ τὶς θυσίες στὶς ὁποῖες ὑποβλήθηκε ὅπως ἀκριβῶς ἔκαναν ἄλλοτε καὶ οἱ Φεουδάρχες.

γ) Πῶς γεννιῶνται οἱ νέες ἰδέες καὶ οἱ κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς θεωρίες.

Γιὰ τὸν ἰδεαλισμό, οἱ ἰδέες παρουσιάζονται στὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων χωρὶς νὰ ξέρουν γιατὶ παρουσιάζονται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς ὕπαρξής τους. Ἀλλὰ τότε μπαίνει ἕνα ἐρώτημα στὸ ὁποῖο ὁ ἰδεαλισμὸς εἶναι ἀνίκανος ν' ἀπαντήσει : Γιατὶ δηλαδὴ ἡ τάδε ἰδέα παρουσιάζεται π. χ. τώρα, στὶς μέρες μας κι' ὄχι στὴν Ἀρχαιότητα ;

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμός, ποὺ ποτὲ δὲν ξεχωρίζει τὶς ἰδέες ἀπὸ τὴν ὑλικὴ ἀντικειμενική τους βάση, δὲν θὰ πεῖ ποτὲ ὅτι οἱ νέες ἰδέες ἐμφανίζονται τυχαῖα, «ὡς διὰ μαγείας». Πιστεύει, ἀντίθετα ὅτι αὐτὲς οἱ νέες ἰδέες παρουσιάζονται σὰν μιὰ λύση κάποιας ἀντίφασης τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας τῆς κοινωνίας, μιᾶς ἀντίφασης, ποὺ ἔχει ἀναπτυχθεῖ μέσα στοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας.

Ὅπως εἴπαμε, τὸ πραγματικὸ κίνητρο κάθε ἀλλαγῆς εἶναι ἡ ἀντίφαση (Μέρος πρῶτο κεφάλαιο πέμπτο). Ὅταν αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις μέσα στοὺς κόλπους μιᾶς δοσμένης κοινωνίας φτάσουν σὲ ἕνα ὑψηλὸ σημεῖο ὀξύτητας, μπαίνει ἀμέσως τὸ ἐπιτακτικὸ καθῆκον, νὰ τὶς ξεπεράσουμε, νὰ τὶς λύσουμε. Ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴ στιγμὴ παρουσιάζονται οἱ νέες ἰδέες σὰν μιὰ προσπάθεια, σὰν μιὰ λύση αὐτῶν

τῶν ἀντιφάσεων. Ἡ ἀντικειμενικὴ ἐξέλιξη τῶν ἀντιφάσεων ποὺ χαρακτήριζαν τὴ φεουδαρχικὴ κοινωνία — ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὶς ξεπερασμένες παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὶς καινούργιες παραγωγικὲς δυνάμεις — προκάλεσαν στὴν ἀστικὴ τάξη ποὺ ἀνέβαινε, τὴν κίνηση τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν : Βλέπουμε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, νὰ ξεπροβάλλουν κατὰ ἑκατοντάδες τὰ σχέδια γιὰ τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς μεταρρυθμίσεις.

Ἕνα ἀνάλογο προτσές, μιὰ παρόμοια κίνηση παρατηρεῖται σήμερα μέσα στοὺς κόλπους τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Οἱ σοσιαλιστικὲς ἀντιλήψεις γεννήθηκαν γιὰ νὰ λύσουν τὶς ἀντιφάσεις τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ἀντιφάσεις ποὺ πνίγουν κυριολεκτικὰ, ἑκατομμύρια ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἐκεῖνο ποὺ ξεχωρίζει τοὺς σημερινοὺς καινοτόμους, εἶναι ἡ ἱκανότητά τους νὰ λύνουν προβλήματα, ποὺ, σὰν ἀντανακλάσεις τῶν ὑλικῶν ἀντιφάσεων τῆς κοινωνίας, παρουσιάζονται λιγώτερο ἢ περισσότερο σαφῆ καὶ ἁπλὰ στὴ συνείδηση τῶν συγχρόνων τους :

«Ἡ ἀνθρωπότητα δὲν βάζει ποτὲ παρὰ μόνο τὰ προβλήματα ἐκεῖνα ποὺ μπορεῖ νὰ λύσει· γιατὶ ἅμα μελετήσει κανεὶς τὰ προβλήματα αὐτὰ ἀπὸ πιὸ κοντά, θὰ διαπιστώσει ὅτι παρουσιάζονται μόνον τότε καὶ μόνον ἐκεῖ ὅπου, γιὰ τὴ λύση τους, ὑπάρχουν κι' ὅλας ἢ τὸ λιγώτερο βρίσκονται στὸ δρόμο τῆς ἀνάπτυξής τους οἱ ἀπαραίτητες ὑλικὲς προϋποθέσεις».(1)

Ἄν, γι' αὐτὸν ποὺ δὲν εἶναι μυημένος στὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό, αὐτὴ ἡ φράση εἶναι ἀκατανόητη, γιὰ τὸν μυημένο ἔχει αὐτὸ τὸ νόημα :

Ὅταν λέμε «πρόβλημα» ἐννοοῦμε «ἀντίφαση» ποὺ πρέπει νὰ λυθεῖ

---

1. Κάρλ Μάρξ : Πρόλογος στὴν «Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας».

Ξέρουμε επίσης ότι ή άντίφαση είναι μιά πάλη άνάμεσα στό παληό καί στό καινούργιο: Όταν λοιπόν παρουσιάζεται μιά άντίφαση, αύτό σημαίνει ότι έκεϊ έχει πιά κάνει τήν παρουσία του τό καινούργιο, δηλαδή ή λύση έστω καί σάν σπέρμα, έστω καί μερικά.

Ή φεουδαρχική κοινωνία π.χ. δέν ήταν δυνατό νά κατακρίνεται, νά καταδικάζεται παρά μόνο άπό τήν ήμέρα πού μέσα στούς κόλπους της άρχισαν νά άναπτύσσονται οί άνταγωνιζόμενες δυνάμεις, πού άργότερα θά τήν καταστρέψαν, δηλαδή ή άστική τάξη μέ τή βιοτεχνία της.

Σάν λύση τοϋ προβλήματος πού έμπαινε στή φεουδαρχική κοινωνία, όρθωνόταν ή έπικράτηση αύτοϋ τοϋ καινούργιου, πού άναπτυσσόταν μέσα στούς κόλπους της καί ζητοϋσε διέξοδο γιά τήν πάρα πέρα έξέλιξή του.

δ) *Τό ζήτημα τών έπιβιώσεων.*

Οί άπόψεις, πού έκθέσαμε σ' αύτό τό κεφάλαιο, μάς έπιτρέπουν νά διαφωτίσουμε καί μιά άλλη σπουδαία πλευρά στήν ίστορία τών ίδεών: Τό ζήτημα τών ίδεολογικών έπιβιώσεων. Λέμε ότι ύπάρχει έπιβίωση μιάς ίδέας, στήν περίπτωση πού αύτή ή ίδέα έξακολουθεΐ νά ύφίσταται μέσα στά πνεύματα καί στή συνείδηση τών άνθρώπων, άκόμα καί τότε πού θά έχουν έξαφανισθεΐ τελείως οί άντικειμενικοί όροι πού δικαιολογοϋσαν άλλοτε τήν ύπαρξή της.

Μιά βασική θέση τοϋ φιλοσοφικοϋ ύλισμοϋ είναι ότι: ή συνείδηση διαμορφώνεται μεταγενέστερα άπό τήν ύλική πραγματικότητα τόσο τή φυσική όσο καί τήν κοινωνική. Διαπιστώνεται μιά βραδυπορεία, μιά καθυστέρηση στήν άνάπτυξη τής συνείδησης σέ σύγκριση μέ τήν άνάπτυξη τής άντικειμενικής πραγματικότητας. Έτσι ό ύποδηματοποιός, γιά τόν όποϊο μίλησε ό Στάλιν, ένώ ζεΐ πραγματικά, άντικειμενικά τή ζωή τοϋ προλετάριου, μ' όλα αύτά διατηρεΐ, γιά ώρισμένο χρονικό διάστημα μέσα στή συνείδησή του τήν ίδεολογία τοϋ μικροαστοϋ.

Γιά τόν ίδιο λόγο, μέσα σέ μιά κοινωνία, πού ή ύλική της

βάση μεταμορφώνεται, οἱ ἄνθρωποι δὲν φτάνουν παρὰ μὲ μιὰ ὡρισμένη καθυστέρηση, στὴ συνείδηση αὐτῶν τῶν ἀλλαγῶν. Ὅταν αὐτὲς οἱ ἀλλαγὲς κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους, οἱ ἄνθρωποι πολλὲς φορὲς ἀναζητοῦν μέσα στὶς συνειδήσεις τους, τὶς λύσεις τῶν νέων προβλημάτων ποὺ οἱ ἀλλαγὲς αὐτὲς δημιουργοῦν. Οἱ ἐπιβιώσεις λοιπόν, αὐτὲς οἱ ἰδέες οἱ γεννημένες μέσα στὶς παλιὲς ἀντικειμενικὲς συνθῆκες, ἐμποδίζουν τὴν ἐμφάνιση τῶν καινούργιων ἰδεῶν, τῶν ἰδεῶν ποὺ ἀνταποκρίνονται στοὺς νέους ἀντικειμενικοὺς ὅρους. Ἕνα παράδειγμα θὰ μᾶς ἐπαληθεύσει αὐτὴ τὴν ἄποψη :

Στὴν ἀρχὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, οἱ προλετάριοι ποὺ τοὺς ἐκμεταλλευόταν ἡ βιομηχανικὴ ἀστικὴ τάξη, ἀναζητοῦσαν τὴ λύση στὸ πρόβλημα τῆς δυστυχίας τους, σ' ἕνα οὐτοπικὸ ξαναγύρισμα στὴ χειροτεχνία, γι' αὐτὸ καταστρέφανε τὶς μηχανὲς τῶν ἐργοστασίων.

Οἱ ἰδεολογικὲς ἐπιβιώσεις ἀνακόπτονται ὁπωσδήποτε μόνο στὸ μέτρο, ποὺ ἀναπτύσσονται οἱ ἀντιφάσεις τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας. Μόνον τότε τὸ ξαναγύρισμα στὰ περασμένα φαίνεται ὅλο καὶ πιὸ ἀδύνατο, ἐνῶ παράλληλα ἀναπτύσσονται οἱ νέες ἰδέες, ποὺ μόνον αὐτὲς μποροῦν νὰ προσαρμοσθοῦν στὶς ἀντικειμενικὲς συνθῆκες τῶν δυνάμεων ποὺ βρίσκονται σὲ ἀνοδικὴ πορεία.

Τὸ παρελθὸν εἶναι θρονιασμένο μέσα στὶς συνειδήσεις ὡς τὴν ἡμέρα, ποὺ τὸ παρὸν καταντᾶ ἀνυπόφορο σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ κάνει ἀναγκαία τὴν εὕρεση τοῦ καινούργιου· αὐτὸ τότε φέρνει τὸ μέλλον.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν πνευματικὴ ζωὴ μιᾶς κοινωνίας πρέπει νὰ ξεκινᾶμε πάντα ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς της. Ἐδῶ θὰ σταθοῦμε σὲ μερικὰ διδάγματα μεγάλης πρακτικῆς σημασίας.

1. Τὰ προβλήματα ποὺ μποροῦν νὰ λυθοῦν μέσα σὲ μιὰ

δοσμένη περίοδο είναι μόνον εκείνα πού βάζουν οί πραγματικές κοινωνικές ανάγκες.

Οί Μαρξιστές επομένως πρέπει νά στηρίζουν τή δράση τους πάνω στή βαθειά μελέτη των αντικειμενικών όρων, πού επικρατοΰν σέ μιά δοσμένη περίοδο, άν θέλουν αυτή ή δράση τους νά είναι καρποφόρα. Στό σημείο αυτό διαφωνούν ριζικά μέ τόν ιδεαλισμό τού Μπλούμ πού, αρνούμενος τά υλικά κίνητρα των κοινωνικών γεγονότων καί ιδιαίτερα των οικονομικών, μεταβάλλει τόν σοσιαλισμό σέ μυστικισμό. Άπό αυτή τή στιγμή κάθε δράση είναι καταδικασμένη σέ αποτυχία.

2. Στις σχέσεις του μέ τούς εργαζόμενους, ό επαναστάτης μαχητής δέν πρέπει ποτέ νά περιορίζεται καί νά στηρίζεται σ' αυτό πού σκέπτονται αυτοί. Άλλο πράγμα είναι οί ιδέες καί άλλο οί υλικοί όροι τής ζωής. Ένας προλετάριος είναι ενδεχόμενο, μιά καί υφίσταται χωρίς νά τό ξέρει τήν πίεση τής αστικής ιδεολογίας, νά έχει συντηρητικές αντιλήψεις. Αυτό δέν είναι εκπληκτικό, αφού ή κυρίαρχη τάξη πού εκμεταλλεύεται τούς εργαζόμενους, βάζει ταυτόχρονα σέ ενέργεια όλα τά μέσα γιά νά τούς πείσει ότι ή παρούσα κατάσταση πραγμάτων είναι ή πιό τέλεια. Ή επίσημη π. χ. ηθική, πού διδάσκεται στά σχολεία, δέν εκθειάζει τήν ταξική πάλη, αλλά τή μακάρια καί υπομονητική αποδοχή αυτού πού υπάρχει. Δέν πρέπει λοιπόν νά καταδικάζουμε αυτόν τόν συντηρητικό προλετάριο. Οί λαθεμένες ιδέες του εκφράζουν ακριβώς τήν αντικειμενική πραγματικότητα μιάς κοινωνίας, στήν όποία βασιλεύει ή αστική τάξη. Κι' ακόμα πιό πολύ! Πέρα άπό τή διαφορά αντιλήψεων, πού χωρίζουν τόν μαχητή επαναστάτη άπό τούς εργαζόμενους, αυτός, πού εμβαθύνει στήν υλιστική ανάλυση των αντικειμενικών όρων, οφείλει νά αποκαλύψει τήν κοινότητα των συμφερόντων τους. Μόνον έτσι μπορεί νά στηρίξει τήν περιπόθητη ενότητα δράσης.

3. Ή αλλαγή των αντιλήψεων καί των ιδεών όπως δείξαμε σ' αυτό τό κεφάλαιο, προκαλείται άπό κίνητρα υλικά· έχει δηλαδή υλική βάση. Κι' αυτό έχει τεράστια σπουδαιότητα γιά τήν επαναστατική διαπαιδαγώγηση των εργαζομένων : Ή διείσδυση των επαναστατικών ιδεών δέν μπορεί νά πραγματοποιηθεί παρά μονάχα στή διάρκεια τού αγώνα καί μέ τόν αγώνα, πού διεξάγεται γιά

συγκεκριμένα ζωτικά προβλήματα, στό ἐργοστάσιο, στό ἐργαστήρι, στό γραφεῖο, παντοῦ. Ἡ κοινωνική πάλη καί οἱ ἀντικειμενικοί ὅροι εἶναι ἐκεῖνο πού προκαλεῖ τίς ἀποφασιστικές μεταβολές στή συνείδηση τῶν ἐργαζομένων, δηλαδή τήν ἀλλαγή τῆς ὑποκειμενικῆς ἀντανάκλασης τῆς πραγματικότητας. Ἔτσι μέ τήν ἑνιαία πάλη τους, γιά τή λύση τῶν ἀντικειμενικῶν ἀντιφάσεων τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, οἱ ἐργαζόμενοι πού δέν ἔχουν γίνει ἀκόμα ἐπαναστάτες, ἀποκτοῦν μιά πολύτιμη ἐπαναστατική πεῖρα. Μέ τή βοήθεια τῆς μαρξιστικῆς λενινιστικῆς πρωτοπορείας, βρίσκουν τίς λύσεις καί τή θεραπεία τῶν δεινῶν τους καί μεταβάλλονται σύντομα σέ ἐπαναστάτες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

I. ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

ΜΙΑ ΠΟΛΥ διαδομένη πρόληψη είναι: ότι ό μαρξιστικός ύλισμός μένει άδιάφορος στις ιδέες, ότι δέν άναγνωρίζει σ' αυτές καμμιά σπουδαιότητα, κανένα ρόλο.

Στό κεφάλαιο τούτο θά άποδείξουμε ότι αύτό δέ είναι σωστό καί ότι άντίθετα οί μαρξιστές ύπολογίζουν πολύ πάνω στις ιδέες καί στις θεωρίες. Καί μόνο ή ζωή καί τό έργο τού Μάρξ, άποτελούν τήν πιό άποστομωτική άπάντηση σ' αυτή τήν πρόληψη. Έάν ό ιδρυτής τού μαρξισμού δέν έδινε σημασία στό ρόλο τών ιδεών δέν θά μπορούσε ποτέ νά άφιερώσει τή ζωή του στην έπεξεργασία καί στή διάδοση τής έπαναστατικής θεωρίας. Μιά πρόσθετη άπόδειξη γι' αύτό άποτελεί καί τό έργο τών μαθητών του, τών μεγάλων άρχηγών καί δασκάλων τού κομμουνισμού πού καί στις πιό σκληρές ώρες τής πάλης, δέν άφήνουν στιγμή πού νά μήν άφιερωθούν στην έπεξεργασία, στην άνάπτυξη καί στή διάδοση τών ιδεών καί τών θεωριών τού έπιστημονικού σοσιαλισμού.

Άλλά άς έπανέλθουμε στό παράδειγμα μέ τό όποίο άρχίσαμε καί'τό προηγούμενο κεφάλαιο : μέ τίς άντιλήψεις πού έχουν διαδοθεί άπό τήν U.N.E.S.C.O., ότι δηλαδή οί πόλεμοι γεννιώνται «μέσα στή συνείδηση τών άνθρώπων» καί ότι γιά νά καταργήσουμε τούς πολέμους, άρκεί νά είρηνεύσουμε τά πνεύματα.

Είδαμε ότι αυτή ή θέση δέν άντέχει σέ μιά διαλεχτική ύλι-

στική κριτική, ἀφοῦ οἱ πόλεμοι — καὶ ἐπομένως ἡ ἰδέα τῶν πολέμων—ἔχουν τὴν πηγή τους στὴν ὑλικὴ πραγματικότητα τῆς κοινωνίας.

Αὐτὴ ἡ θέση τῆς U.N.E.S.C.O., ὅσο κι' ἂν εἶναι λαθεμένη, ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα.Γιατὶ στὴν πράξη παίζει ἕνα σοβαρὸ καὶ πολὺ σαφῆ ρόλο : μὲ τὴν πρόφαση δηλαδὴ ὅτι πολεμάει τὸν πόλεμο, αὐτὴ ἡ ἰδεαλιστικὴ θέση ἔχει σὰν σκοπὸ νὰ ἀποτρέψει τὴν ἔρευνα τῶν πραγματικῶν αἰτίων τοῦ πολέμου. Μὲ τὸ νὰ προβάλει «τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων» γενικὰ καὶ ἀόριστα σὰν τὴν πηγή,καὶ τὴν ἀφετηρία τῶν πολέμων,αὐτὸς ὁ ἀπατηλὸς ἰδεαλισμός, κρύβει τὰ πραγματικὰ αἴτια καὶ τοὺς πραγματικοὺς ἐνόχους τοῦ πολέμου, δηλαδὴ τοὺς ἰμπεριαλιστές.

Ὁ ἰδεαλισμὸς τῆς U.N.E.S.C.O. ἐνῶ λέει πὼς κατακρίνει τὸν πόλεμο, χάνει κακὸ στὶς δυνάμεις τῆς εἰρήνης γιατὶ ἀφίνει ἀνενόχλητες τὶς δυνάμεις τοῦ πολέμου, νὰ προετοιμάζουν τὸν ὄλεθρο.

Οἱ ἀληθινοὶ «εἰρηνοποιοὶ τῶν πνευμάτων» δὲν εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ κρύβουν ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὸ τυφλοπάνι τοῦ ἰδεαλισμοῦ, τὰ ἀντικειμενικὰ αἴτια τοῦ πολέμου, ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ ὑλιστές, ποὺ ξεσκεπάζουν, ποὺ ἀναλύουν αὐτὰ τὰ αἴτια καὶ καταγγέλλουν τοὺς πραγματικοὺς ἐνόχους.

Ἐπομένως εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ἰσχυριζόμαστε ὅτι ὁ μαρξισμὸς ὑποτιμᾶ τὴ δύναμη τῶν ἰδεῶν.

«... Εἴπαμε.. ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῶν ὅρων τῆς ὑλικῆς της ζωῆς. Ὅσο γιὰ τὴ σημασία ποὺ ἔχουν αὐτὲς οἱ ἰδέες καὶ οἱ κοινωνικὲς θεωρίες, αὐτὲς οἱ ἀντιλήψεις καὶ οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ καὶ γιὰ τὸ ρόλο τους μέσα στὴν ἱστορία, ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς ὄχι μόνο δὲν ἀρνιέται ἀλλὰ ἀντίθετα ὑπογραμμίζει τὴ σοβαρότητα καὶ τὴ σπουδαιότητα αὐτοῦ τοῦ ρόλου στὴ κοινωνικὴ ζωή, καὶ στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας». [1]

---

1. Στάλιν : «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

Ὑλιστική, ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία ἐξηγεῖ τὴν καταγωγὴ τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν μὲ τοὺς ὑλικοὺς ὅρους τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος δείχνει τὴν σπουδαιότητα τοῦ ρόλου τους στὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα καὶ καθορίζει τὸ ἀληθινό, τὸ σωστὸ περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ ρόλου.

ΙΙ. ΤΟ ΛΑΘΟΣ ΤΟΥ ΧΥΔΑΙΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ

Αὐτοὶ ποὺ κατηγοροῦν τὸ μαρξισμὸ ὅτι περιφρονεῖ τὶς ἰδέες, τὸν κατακρίνουν, ἀδιάφορο ἂν αὐτὸ γίνεται συνειδητὰ ἢ ὄχι, γιὰ ζητήματα ποὺ δὲν τὸν ἀφοροῦν. Τοῦ ἀποδίδουν τὸ λάθος, ποὺ εἶναι ἕνα λάθος τοῦ χυδαίου ὑλισμοῦ, ὅτι ἀρνῆται τὸ ρόλο καὶ τὴ σημασία τῶν ἰδεῶν, τοῦ ἀποδίδουν δηλαδὴ μιὰ στάση ἀντιδιαλεχτική, ποὺ πάντα τὴν πολέμησε ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμός.«Σκέφτονται διαφορετικὰ σὲ ἕνα παλάτι ἀπὸ ὅτι σὲ μιὰ καλύβα». Αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Φόϋερμπαχ, ὅσο ἁπλὰ κι' ἂν φαίνονται, εἶναι πολὺ διφορούμενα. Φαίνεται νὰ παραγνωρίζουν πραγματικά, τὸ βασικὸ γεγονὸς, ὅτι ἀνάμεσα στοὺς ὅρους ποὺ καθορίζουν καὶ συνθέτουν τὶς ἀντιλήψεις ἑνὸς ἀτόμου, ὑπάγονται καὶ οἱ τρέχουσες, οἱ ἰσχύουσες ἰδεολογίες, ποὺ κάνουν, ὥστε καὶ ὁ κάτοικος μιᾶς καλύβας νὰ μπορεῖ νὰ ἔχει τὶς βλέψεις ἑνὸς πρίγκηπα! ὁ ἐργάτης νὰ ἔχει ἐπιδιώξεις μικροαστικές. Ὁ ὑποδηματοποιὸς τοῦ παραδείγματος τοῦ Στάλιν, δὲν θὰ ἔφτανε ποτὲ στὶς σοσιαλιστικὲς ἰδέες, ἂν αὐτὲς δὲν εὕρισκαν μιὰ πραχτικὴ ἀνταπόκριση, ἂν δὲν ἔπαιζαν κάποιο πραχτικὸ ρόλο μέσα στὴ κοινωνία.

Οἱ μηχανιστικὲς ἀντιλήψεις αὐτοῦ τοῦ ἀντιδιαλεχτικοῦ, τοῦ χυδαίου ὑλισμοῦ, ποὺ βρίσκονται σὲ τέλεια ἀντίθεση μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ ὑλισμό, εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνες, γιατὶ παίζουν τὸ παιχνίδι τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Μὲ τὸ νὰ ἀρνεῖται τὸ ρόλο τῶν ἰδεῶν, ὁ χυδαῖος ὑλισμὸς ἀφίνει στὸν ἰδεαλισμὸ ἕνα τεράστιο χῶρο γιὰ ἑλιγμούς.

Παρουσιάζεται τότε τὸ ἑξῆς φαινόμενο : ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ νὰ ἔχουμε ἕναν ἁπλουστευμένο, ρηχὸ ὑλισμό, ἕνα ὑλισμὸ φτωχό, ἀνίκανο νὰ καλύψει τὸ χῶρο τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας

κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἕνα κενό, ἕνα ἐλεύθερο χῶρο ποὺ ὁ ὑλισμὸς αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ καλύψει ἐξ αἰτίας τῆς ἀνεπάρκειάς του, ἕνα χῶρο ποὺ ἔρχεται πρόθυμα καὶ γενναιόδωρα νὰ καλύψει ὁ ἰδεαλισμὸς μὲ τὸ πνεῦμα.

Ὁ ἰδεαλισμὸς ἔρχεται σὰν συμπλήρωμα, σὰν διόρθωση τοῦ μηχανιστικοῦ ὑλισμοῦ. Παρουσιάζεται δηλαδὴ τὸ φαινόμενο νὰ διορθώνεται ἕνα λάθος μὲ κάποιο ἄλλο. Ποιὰ τέλος πάντων εἶναι ἡ θέση τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ ; Ἐνῶ, γιὰ τὸ μηχανιστικὸ ὑλισμό, * ἡ κοινωνικὴ συνείδηση δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μόνο μιὰ παθητικὴ ἀντανάκλαση τῆς ὑλικῆς πραγματικότητας, γιὰ τὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό, ἡ κοινωνικὴ συνείδηση ἀποτελεῖ ἐπίσης μιὰ ἀντανάκλαση, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀντανάκλαση εἶναι ἐνεργητική, δημιουργική. Ἔχουμε ἤδη μάθει (Κεφ. τρίτο 2ος νόμος τῆς διαλεχτικῆς), ὅτι ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα εἶναι κίνηση ἀλλὰ καὶ κάθε ἄποψη αὐτῆς τῆς πραγματικότητας εἶναι ἐπίσης κίνηση. Οἱ ἰδέες λοιπὸν καὶ οἱ θεωρίες, ἂν καὶ μεταγενέστερες ἀπὸ τὴν ὕλη, εἶναι τὸ ἴδιο ὅπως καὶ ἡ ὕλη μιὰ ἄποψη τῆς γενικῆς πραγματικότητας Γιατὶ λοιπὸν νὰ ἀρνηθοῦμε ἀπ' αὐτὲς τὴν βασικὴ ἰδιότητα κάθε ὄντος, τὴν ἰδιότητα δηλαδὴ τῆς κίνησης ; Γιατὶ νὰ τοὺς ἀρνηθοῦμε αὐτὴ τὴ δημιουργικὴ ἰδιότητα ; Οἱ νόμοι τῆς διαλεχτικῆς ἔχουν γενική, καθολικὴ ἐφαρμογή. Ἐκδηλώνονται τόσο μέσα στὶς ἰδέες ὅσο καὶ μέσα στὴν ὑλικὴ παραγωγὴ τῆς κοινωνίας. Ἡ θέση ποὺ ἀρνεῖται τὴ δημιουργικὴ δύναμη στὶς ἰδέες, εἶναι θέση ἀντιδιαλεχτικὴ καὶ γιὰ ἕνα ἄλλο ἀκόμα λόγο καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἄποψη.

Ἡ πραγματικότητα βρίσκεται σὲ ἀλληλεξάρτηση σὲ ἀλληλεπίδραση. Ὅλες οἱ ἀπόψεις τῆς πραγματικότητας εἶναι στενὰ δεμένες ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἐπιδροῦν ἡ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, κινοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἀπ' αὐτὸ βγαίνει τὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα : Ἀφοῦ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι προϊὸν τῆς ὑλικῆς της ζωῆς εἶναι ἑπόμενο νὰ εἶναι στενά, ἄρρηκτα δεμένη μ' αὐτήν. Εἶναι ἑ-

---

* Βλέπε : Ὑ λ ι σ μ ὸ ς μ η χ α ν ι σ τ ι κ ό ς, Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ - Γιουντίν.

πόμενο ή πνευματική ζωή νά έπενεργεΐ, νά έπιδρα μέ τή σειρά της πάνω στήν ύλική ζωή τής κοινωνίας.

Έτσι λοιπόν ή έφαρμογή τών νόμων τής διαλεχτικής όχι μόνο άποκαθιστά τίς ίδέες στόν πραγματικό ρόλο τους καί άποδίδει σ' αύτές τήν τεράστια σημασία τους άλλά μάς έπιτρέπει νά έννοήσουμε καί μέ ποιό τρόπο άσκοϋν τό δημιουργικό τους ρόλο.

Αύτή τήν άμοιβαία σχέση, αύτή τήν άλληλεπίδραση τής κοινωνικής πραγματικότητας καί τών ίδεών ό Ένγκελς τήν έκφράζει έτσι, σέ γράμμα του στόν Ίωσήφ Bloch 21/9/1890.

«Οί οίκονομικές συνθήκες άποτελοϋν τή βάση ένώ όλα τά άλλα, τά διάφορα στοιχεία πού τά λέμε έποικοδόμημα, δηλαδή οί πολιτικές μορφές τής ταξικής πάλης καί οί έπιδράσεις τους, οί θεσμοί πού καθιερώνονται άπό τήν νικήτρια τάξη μετά τήν έπικράτησή της καί οί νομικές μορφές πού παίρνουν όπως έπίσης καί οί άντανακλάσεις όλων αύτών τών άγώνων μέσα στόν έγκέφαλο τών άνθρώπων, πού παίρνουν μέρος στούς άγώνες, οί πολιτικές θεωρίες, οί νομικές, οί φιλοσοφικές, οί θρησκευτικές ίδέες καί ή πάρα πέρα έξέλιξή τους σέ ένιαία δογματικά συστήματα, άσκοϋν τήν έπίδρασή τους στήν πορεία τών ίστορικών γεγονότων καί σέ πολλές περιπτώσεις τά καθορίζουν, κατά τρόπο άποφασιστικό. Ύπάρχει λοιπόν μιά δράση καί άντίδραση άνάμεσα σ' όλους αύτούς τούς παράγοντες».

Ό Ένγκελς κάνοντας κριτική λέει κάπου άλλοϋ :

«... αύτό είναι μιά κουτή άντίληψη τών ίδεαλιστών», νά πιστεύουν δηλαδή, ότι έμεΐς τάχα άρνούμεθα τήν ίστορική έπίδραση τών ίδεών έπειδή πραγματικά άρνούμεθα, στίς διάφορες ίδεολογίες— πού παίζουν κάποιο ρόλο στήν ίστορία— τήν άνεξάρτητη ίστορική τους έξέλιξη.

«Ξεκινάνε, παρατηρεί ό Ένγκελς,άπό μιά χυδαία άντίληψη, μιά άντίληψη άντιδιαλεχτική άναφορικά μέ τίς σχέσεις

αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, σὰν οἱ αἰτίες καὶ τὰ ἀποτελέσματα νὰ ἦσαν δύο ἀντίθετοι πόλοι, κατὰ τρόπο ἄκαμπτο». (¹)

Καὶ ἀκόμα, λέει ἀλλοῦ :

Τὸ γεγονός, ὅτι .. μιὰ ἰδεολογικὴ ἄποψη ἐπιδρᾶ μὲ τὴ σειρά της πάνω στὴν οἰκονομικὴ βάση μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὴν τροποποιεῖ πολλὲς φορὲς καὶ κάτω ἀπὸ ὡρισμένες συνθῆκες, μοῦ φαίνεται σὰν κάτι αὐτονόητο, ὁλοφάνερο.... Ὅταν ὁ Barth προτείνει νὰ ἀποκλείσουμε κάθε ἀντεπίδραση τῶν πολιτικῶν κλπ. ἀντιλήψεων, ποὺ εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῆς οἰκονομικῆς βάσης κι' ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ δημιουργικὴ κίνηση κάθε ἀντεπίδραση πάνω στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ μάχεται σὰν ἄλλος Δὸν Κιχώτης ἐνάντια σ' ἀνεμόμυλους.

Αὐτό, ποὺ λείπει ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς κυρίους, εἶναι ἡ διαλεχτική. Βλέπουν πάντα ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, μόνο τὴν αἰτία καὶ κεῖ μόνο τὸ ἀποτέλεσμα...

Τὸ γεγονὸς ὅτι κάθε μεγάλη ἐξελικτικὴ πορεία τῶν πραγμάτων γίνεται μὲ τὴ μορφὴ τῆς δράσης καὶ τῆς ἀντίδρασης ἀντιθέτων δυνάμεων, (καὶ ἡ δύναμη τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ ἰσχυρὲς ἀπὸ τὶς πρωταρχικές, καὶ τὶς πιὸ ἀποφασιστικές)... αὐτό... δὲν τὸ βλέπουν»(²).

Παρερμηνεύοντας τὸ πραγματικὸ γεγονὸς ὅτι οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι ἀποτελοῦν τὴ βάση τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ χυδαίου ὑλισμοῦ βγάζουν τὸ ἑξῆς λαθεμένο συμπέρασμα : Εἶναι ἀρκετό, λένε, νὰ ἀφήσουμε αὐτοὺς τοὺς νόμους νὰ δράσουν μόνοι τους, ἀνεπηρέαστα καὶ θὰ ἔχουμε πάλι τὰ ἴδια ἀποτελέσματα. Καταδικάζουν δηλαδὴ τὸν ἄνθρωπο σὲ ἀδράνεια. Ἡ πεῖρα ὅμως ἔχει ἀποδείξει ὅτι, ὅσο πιὸ καλὰ οἱ ἄνθρωποι γνωρίζουν τοὺς ἀντικειμενικοὺς νόμους τῆς κοινωνίας, τόσο πιὸ ἀποτελε-

---

1. Ἔνγκελς : Γράμμα, στὸν Franz Mehring
2. Ἔνγκελς : «Γράμμα στὸν Conrad Schmidt»

σματική είναι ἡ δράση τους καὶ ἡ πάλη τους ἐνάντια στὶς ἀντιδραστικὲς κοινωνικὲς δυνάμεις ποὺ βάζουν συνεχῶς ἐμπόδια στὴν ἐφαρμογὴ αὐτῶν τῶν νόμων, ἐπειδὴ ζημιώνουν τὰ ταξικά τους συμφέροντα.

Πῶς λοιπὸν μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε τὸ ρόλο τῆς συνείδησης ποὺ γνωρίζει αὐτοὺς τοὺς νόμους; Πῶς νὰ ἀρνηθοῦμε τὴ δημιουργική της δύναμη καὶ δράση ἀφοῦ φέρνει τέτοια ἀποτελέσματα;

Οἱ νόμοι τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, μπορεῖ νὰ γίνουν σύμμαχοι ἢ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ ποὺ ὁ ἄνθρωπος τοὺς ἔχει κατανοήσει. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση τῶν αἰτίων ποὺ προκαλοῦν τοὺς ἰμπεριαλιστικοὺς πολέμους, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παλέψουμε ἀποτελεσματικὰ ἐνάντιά τους. Ὅταν οἱ μαρξιστὲς λένε ὅτι οἱ πόλεμοι ἀνάμεσα στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες εἶναι «ἀναπόφευχτοι», ὁ χυδαῖος ὑλισμὸς βγάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι μοιραῖοι. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο συμφωνεῖ μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν θεολόγων, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ πόλεμοι εἶναι θεία τιμωρία. Τὸ νὰ λέμε, ὅτι «ἡ ὕπαρξη τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος κάνει ἀναπόφευχτους τοὺς πολέμους», εἶναι σὰ νὰ λέμε, ὅτι ἡ φύση τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι νὰ γεννάει τοὺς ἰμπεριαλιστικοὺς πολέμους. Ἀλλά, ἐὰν ὁ καπιταλισμὸς εἶναι ἡ βασική, ἡ ἀναγκαία προϋπόθεση τῶν πολέμων, ἡ ὕπαρξή του καὶ μόνο δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ ξεσπάσει ὁ πόλεμος, γιὰ τὸν ἑξῆς ἁπλούστατο λόγο:

Γιὰ νὰ ξεσπάσει ἕνας πόλεμος δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ τὸν θέλει ὁ καπιταλισμὸς μόνο· εἶναι ἀπαραίτητο ἐπίσης νὰ τὸν θελήσουν καὶ οἱ λαοί. Οἱ καπιταλιστὲς ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ στρατιῶτες, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ πείσουν, γι' αὐτὸ βάζουν σ' ἐνέργεια τὴ φιλοπόλεμη πολιτική τους. Ἀλλὰ ἐὰν οἱ λαοὶ καταπιαστοῦν ἔγκαιρα μὲ τὸ ξεσκέπασμα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ξεσηκωθοῦν ἀποφασιστικὰ ἐνάντια στὸν πόλεμο, μποροῦν νὰ ἐμποδίσουν τὴν πραγματοποίησή του.

Βλέπουμε λοιπὸν καθαρὰ τὸ μεγάλο ρόλο καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν ἰδεῶν.

III. Η ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΗ ΥΛΙΣΤΙΚΗ ΘΕΣΗ

α) Ἡ ὑλιστικὴ καταγωγὴ τῶν ἰδεῶν ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς δύναμής τους.

Τὴν στιγμὴ ποὺ ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς βεβαιώνει τὸν ἀντικειμενικὸ χαραχτῆρα τῶν νόμων τῆς κοινωνίας— δίνοντας τὸ προβάδισμα στοὺς οἰκονομικοὺς νόμους — ταυτόχρονα βεβαιώνει καὶ τὴ μεγάλη σημασία καὶ τὸν δημιουργικὸ ρόλο τῶν ἰδεῶν, ποὺ δίνουν τὴ δυνατότητα στοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐπιταχύνουν ἢ νὰ ἐπιβραδύνουν, νὰ βοηθήσουν ἢ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἄσκηση τῆς λειτουργίας τῶν νόμων τῆς κοινωνίας. Μερικοί, ποὺ εἶναι αἰχμάλωτοι τῆς ἰδεολογίας τοῦ χυδαίου ὑλισμοῦ, θὰ ποῦν : «Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀσυνέπεια ! Ἢ συμβαίνει τὸ ἕνα ἢ συμβαίνει τὸ ἄλλο ! Ἢ θὰ προτιμήσετε τὸν «ἀντικειμενικὸ παράγοντα» ἢ τὸν «ὑποκειμενικό». Ἐν πάσει περιπτώσει πρέπει νὰ διαλέξετε». Μιὰ τέτοια ἄποψη εἶναι τελείως μεταφυσική.

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς δὲν φτιάχνει ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη δύο ἀρχὲς διαφορετικές, μεμονωμένες, χωρὶς δεσμό. Ὁ Στάλιν λέει στὸ ἔργο του «Ἀναρχισμὸς ἢ σοσιαλισμός».

> «Ἡ φύση, ὄντας μία καὶ ἀδιαίρετη, ἐκδηλώνεται μὲ δυὸ διαφορετικὲς μορφές· τὴν ὑλικὴ καὶ τὴν πνευματική. Ἡ κοινωνικὴ ζωή, ὄντας κι' αὐτὴ μία καὶ ἀδιαίρετη, ἐκδηλώνεται μὲ δυὸ διαφορετικὲς μορφές· τὴν ὑλικὴ καὶ τὴν πνευματική. Ἔτσι πρέπει νὰ βλέπουμε καὶ νὰ ἐξετάζουμε τὴν ἐξέλιξη τόσο τῆς φύσης ὅσο καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς».

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ὑλικὴ μορφὴ εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν πνευματική. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ὄχι μόνο παραδέχεται τὸ ρόλο καὶ τὴν ἐπίδραση τῶν ἰδεῶν πάνω στὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο, ἀλλὰ καὶ βοηθάει νὰ γίνει πιὸ κατανοητὴ αὐτὴ ἡ ἐπίδραση. Ἀντίθετα ὁ ἰδεαλισμός, ὅταν χωρίζει τὶς ἰδέες ἀπὸ τὴν ὑλικὴ πραγματικότητα, δημιουργεῖ ἀπ' αὐτὲς ἔννοιες ἀκατανόητες. Ἀναρωτιέται λοιπὸν κανεὶς πῶς αὐτὲς οἱ ἰδέες μποροῦν νὰ ἐπενεργήσουν πάνω στὸν κόσμο (φύ-

ση, κοινωνία) ἀφοῦ μ' αὐτὸν τὸν κόσμο δὲν ἔχουν τίποτε τὸ κοινό. Ἡ ὑπέρμετρη ἀπομόνωση τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὸν πραγματικὸ κόσμο, τὶς κάνει νὰ ἀτονοῦν, νὰ παραλύουν.

Ἡ ἀξία τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ βρίσκεται στὸ γεγονὸς ὅτι, μιὰ καὶ ἀνακάλυψε τὴν ὑλιστικὴ προέλευση τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν, εἶναι, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, σὲ θέση νὰ τὶς κατανοήσει βαθύτερα καὶ νὰ ἐπισημάνει ἀσφαλέστερα τὴν ἐπίδρασή τους πάνω στὴν ἐξέλιξη τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ἀπ' τὸν ὁποῖο κατάγονται. Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι ἡ ὑλιστικὴ καταγωγὴ τῶν ἰδεῶν ὄχι μόνο δὲν ἐξασθενίζει τὴ σπουδαιότητά τους καὶ τὸ ρόλο τους, ἀλλὰ ἀντίθετα τὶς κάνει πιὸ ἀποτελεσματικές, πιὸ δημιουργικές. Δὲν εἶναι λοιπὸν ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς ἐκεῖνος ποὺ περιφρονεῖ τὶς ἰδέες καὶ τὶς θεωρίες καὶ τὶς κακοποιεῖ ἀλλὰ ὁ ἰδεαλισμὸς ποὺ τὶς μεταβάλλει σὲ κούφιες λέξεις, σὲ φαντάσματα, χωρὶς δύναμη. Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς βλέπει μέσα στὶς ἰδέες καὶ θεωρίες μιὰ συγκεκριμένη δύναμη, φυσικὰ πέρα γιὰ πέρα ὑλιστική, μὲ συνέπειες ἐπίσης ὑλιστικὲς ὅπως καὶ στὶς δυνάμεις τῆς φύσης.

Αὐτὴ ἡ δύναμη (ἰδέες, θεωρίες) — ἂν καὶ γίνεται κάτι ἀδιανόητο ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ θελήσουμε νὰ τὴν ἐξετάσουμε μεμονωμένη, ξεκομμένη ἀπὸ τοὺς ὅρους ποὺ τὴ συνθέτουν, χωρὶς συσχετισμὸ πρὸ πάντων μὲ τὴν ἀντίθεσή της — μπορεῖ, ἀλλὰ αὐτὸ μέχρις ὡρισμένο σημεῖο μόνο, νὰ ἀναπτύσσεται μὲ τὴ φορά της, μὲ τὴ δική της ἀποκλειστικὰ κίνηση. ***Παράδειγμα***: Ξέρουμε ὅτι ἡ θρησκεία ἔχει καθαρὰ ἱστορικὴ προέλευση. Γεννήθηκε πάνω στὴ βάση τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν τῆς κοινωνίας, σὲ μιὰ ὡρισμένη ἱστορικὴ στιγμή. Ἀλλὰ τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων δὲν μένει παθητικό. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ γεννήθηκαν μέσα στὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο, ἀπόχτησαν μιὰ δική τους ἀνεξάρτητη ζωή, μιὰ ζωὴ ποὺ ἐξελίσσεται μέσα στὸν ἐγκέφαλο τῶν ἀνθρώπων. Ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμὴ καὶ ὅσο πιὸ πολύ, αὐτὸς ὁ πρωταρχικὸς πυρήνας τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν, (ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ) ἀναπτύσσεται μέσα στὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο, τόσο περισσότερο οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν, ὅτι αὐτὸς ὁ θεὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κάνει καὶ κινεῖ τὰ πάντα, κι' αὐτὸ γίνεται γιατὶ οἱ ἄνθρωποι ἀγνοοῦν τὶς πραγματικὲς αἰτίες ποὺ γέννησαν τὶς θρησκευτικὲς

ἀντιλήψεις καὶ γενικὰ τὶς θρησκεῖες. Ἀπὸ ἁπλὲς ἰδέες ποὺ ἦσαν στὴν ἀρχή, μετατρέπονται σὲ ἀφηρημένες γενικὲς ἔννοιες, καὶ διατηροῦνται στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων ἂν καὶ στὸ μεταξὺ ἔχουν ἀλλάξει οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι ποὺ τὶς γέννησαν.

Ὅμως στὴ διαδρομὴ τοῦ χρόνου, ἔρχεται ἡ στιγμὴ ὅπου, τὸ σύνολο τῆς ὑλικῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, ἀντιδρᾶ πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἄποψη τῆς πραγματικότητας δηλαδὴ πάνω στὴν ἄποψη ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴ θρησκευτικὴ ἰδεολογία. Βλέπουμε λοιπόν, ὅτι οἱ ἰδέες (στὸ παράδειγμά μας οἱ θρησκευτικὲς ἰδέες), παρουσιάζουν καὶ μιὰν ἐξέλιξη σχετικὰ ἀνεξάρτητη. Ὅταν ὅμως οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὴν ἰδέα καὶ τὸν ὑπόλοιπο ἀντικειμενικὸ κόσμο ὀξυνθοῦν, τότε ἡ ἀντίφαση θὰ λυθεῖ μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, δηλαδὴ μὲ τὴν νίκη τῶν ἰδεῶν, ποὺ ἀντανακλοῦν αὐτὸν τὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο. Γιατὶ αὐτὲς εἶναι οἱ πραγματικὰ ἀληθινές, οἱ πιὸ νέες ἀπόψεις, ποὺ ἀνοίγουν ὁριστικὰ τὸ δρόμο καὶ τελικὰ θὰ ἐπιβληθοῦν στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων ἐνάντια στὸ μυστικισμὸ καὶ τὸ ψέμμα.

β) *Παληὲς καὶ καινούργιες ἰδέες.*

Στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν ἰδεῶν, διαπιστώσαμε ὅτι οἱ ἀντιφάσεις, ποὺ παρουσιάζονται στὶς ἰδέες καὶ στὶς θεωρίες, ἀντανακλοῦν τὶς ἀντιφάσεις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, δηλαδὴ τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας.

Ἂς ἐξετάσουμε τώρα ἕνα οἰκονομικὸ φαινόμενο, π.χ. τὶς οἰκονομικὲς κρίσεις ποὺ γεννᾶ ὁ καπιταλισμός. Τὰ ἀντικειμενικὰ αἴτια αὐτοῦ τοῦ φαινομένου θὰ τὰ βροῦμε στὴν ἀντίφαση ἀνάμεσα στὸν ἀτομικὸ χαραχτῆρα τῆς ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ στὸν κοινωνικὸ χαραχτῆρα τῆς λειτουργίας γενικὰ τῆς παραγωγῆς. Πῶς θὰ λύσουμε ὅμως αὐτὴ τὴν ἀντίφαση ; Τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο ἀπαντᾶ : Μὲ τὴν κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς, δηλαδὴ μὲ τὸ σοσιαλισμό. Μόνον τότε θὰ σταματήσουν οἱ κρίσεις καὶ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις θὰ ἀνακτήσουν τὴν ὁρμή τους γιὰ τὸ καλὸ ὅλων. Ἡ ἀστικὴ τάξη ὅμως ποὺ ἔχει στὴν κυριότητά της ὅλα τὰ μέσα

τῆς παραγωγῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα βγάζει τὸ μέγιστο κέρδος, ἀπαντᾶ: Ἂς περιορίσουμε τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, ποὺ βάζουν σὲ κίνδυνο τὸ καθεστώς μας. Μόνον ἔτσι θὰ διασώσουμε τὶς καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς, ποὺ ἐγγυῶνται τὰ προνόμιά μας. Καὶ βλέπουμε τὴν ἀστικὴ τάξη, τὴν τάξη ποὺ ἄλλοτε ἔψαλλε ὕμνους στὴν ἐπιστήμη, νὰ κατηγορεῖ σήμερα αὐτὴν τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τεχνικὴ ποὺ τὴν ἀνέδειξαν ὅτι σ' αὐτὲς ἀποκλειστικὰ ὀφείλεται τὸ λᾶθος τῆς «ὑπερπαραγωγῆς» ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ἀφετηριακὸ σημεῖο τῶν κρίσεων.

Ἀντίθετα τὸ προλεταριᾶτο πλέκει τὸ ἐγκώμιο τῆς ἐπιστήμης. Πιστεύει, ὅτι γιὰ τὶς κρίσεις δὲν φταίει ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος, ἀλλὰ τὸ κοινωνικὸ σύστημα, δηλαδὴ ὁ καπιταλισμός. Σὲ ἕνα σοσιαλιστικὸ καθεστὼς ἀπαντᾶ τὸ προλεταριᾶτο, ἡ ἐπιστήμη θὰ κάνει θαύματα, θὰ προσφέρει τὴν εὐμερία σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι διεξάγεται σήμερα ἕνας ἀμείλικτος ἰδεολογικὸς πόλεμος γύρω ἀπὸ τὶς ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ ποὺ βρίσκεται σὲ κρίση.

Ἀπὸ τὴν μιὰ πλευρὰ ἡ ἀστικὴ τάξη μὲ τοὺς ἰδεολογικούς της ἐκπροσώπους καὶ τὰ δημοσιογραφικά της φερέφωνα, φωνάζει ὅσο μπορεῖ πιὸ δυνατά: «Κάτω ἡ ἐπιστήμη. Προσοχή· ἄρχισε νὰ γίνεται ἐπικίνδυνη. Φτάνει πιὰ ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος, φτάνει πιὰ ἡ ἀσυδοσία της, καιρὸς νὰ τὴν φέρουμε στὸν ἴσιο δρόμο. Ἀρκετὰ ἀπομακρύνθηκε ἀπ' τὴ θρησκεία· καιρὸς νὰ ξαναγυρίσει στὴν θρησκεία. Χαραχτηριστικὸ σημάδι τοῦ σκοταδιστικοῦ πνεύματος, ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη καλλιεργεῖ σήμερα, εἶναι ἕνα ἐπίσημο ἔγγραφο στὸ ὁποῖο ὁ ὑπουργὸς τῆς Ἐθνικῆς Ἀγωγῆς διεκήρυξε καὶ συνέστησε τὴν ἐπιστροφὴ στὸν ἐμπειρισμό, δηλαδὴ σὲ μιὰ μέθοδο ἔρευνας ποὺ ἡ ἐπιστήμη ξεπέρασε ἀπὸ πολὺ καιρό. Αὐτὴ ἡ θορυβώδης καὶ ὕπουλη προπαγάνδα ἐνάντια στὴν ἐπιστήμη, μὲ σκοπὸ τὴν ἐπιστροφὴ στὸν μεσαιωνικὸ μυστικισμό, δὲν παρουσιάστηκε τυχαῖα.

Δὲν εἶναι ἐπίσης τυχαῖο, ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη σήμερα προσπαθεῖ νὰ μᾶς πείσει μὲ χίλιους τρόπους, ὅτι ποτὲ δὲν ὑπῆρξαν, οὔτε ὑπάρχουν ἀντικειμενικοὶ νόμοι καὶ ὅτι ἄδικα ψάχνουμε νὰ τοὺς «βροῦμε» καὶ νὰ τοὺς «κατανοήσουμε».

Ὅλη αὐτὴ ἡ σειρὰ τῶν ἀντιδραστικῶν πνευματικῶν ἐκδη-

λώσεων εἶναι στὴν πραγματικότητα ἡ ἰδεολογικὴ ἔκφραση τῶν συμφερόντων τῆς ἀστικῆς τάξης ποὺ εἶναι καταδικασμένη ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας καὶ ποὺ προσπαθεῖ νὰ γυρίσει τὸν τροχὸ τῆς ἱστορίας πρὸ τὰ πίσω.

«Ὑπάρχουν παληὲς ἰδέες καὶ θεωρίες ποὺ ἔφαγαν τὸ ψωμί τους καὶ ποὺ σήμερα ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντα ἐκείνων τῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας ποὺ βρίσκονται στὸ τέλος τῆς ζωῆς τους. Ἂν τὶς ὑπολογίζουμε σήμερα εἶναι γιατὶ ἐμποδίζουν, φρενάρουν τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας, τὴν πρόοδό της.» (1)

Εἶναι φανερό, ὅτι τὸ μῖσος καὶ ἡ περιφρόνηση ποὺ δείχνει σήμερα ἡ ἀστικὴ τάξη ἐνάντια στὶς ἐπιστῆμες, ὀφείλεται στὸ ὅτι ἡ ἀνάπτυξη καὶ ἡ εἰρηνικὴ προσπάθεια τῶν ἐπιστημῶν βάζουν «ὑπὸ κατηγορία» τὸ καθεστώς της (2).

Ἀντίθετη εἶναι ἡ τακτικὴ ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ προλεταριάτο· Ὄντας μιὰ τάξη ἐπαναστατική, διαδίδει τὴν ἰδέα, ὅτι πρέπει νὰ βοηθήσουμε, νὰ ἐνθαρρύνουμε τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν. Καὶ πραγματικά, αὐτὴ ἡ τακτικὴ βρίσκεται σὲ πλήρη συμφωνία μὲ τὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ ἐπιστήμη στηρίζει τὶς ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀναπτυξή της μόνο στὴν πάλη τοῦ προλεταριάτου ἀπὸ τὴν ἔκβαση τῆς ὁποίας θὰ ἐξαρτηθεῖ ἡ πρόοδός της.

«Ὑπάρχουν ἰδέες καὶ θεωρίες νέες, προοδευτικές, ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὶς πρωτοπορειακὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας. Ἡ

---

1. Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ Ἱστορικὸς ὑλισμός.

2. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμποδίζει τὴν ἀστικὴ τάξη νὰ χρησιμοποιεῖ τὴν ἐπιστήμη, καὶ τὴν τεχνικὴ γιὰ τὶς πολεμικές της βιομηχανίες καὶ γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης, ἐνῶ παράλληλα μ' αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ ἐνισχύει τὴν ἰδέα, ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ προκύψει τίποτε καλό.

σπουδαιότητά τους βρίσκεται στὸ ὅτι διευκολύνουν τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας, τὴν πρόοδό της, καί, τὸ σπουδαιότερο, ἀποχτοῦν τόσο πιὸ μεγάλη σημασία, ὅσο πιὸ πιστὰ ἀντανακλοῦν τὶς ἀνάγκες τῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας».([1])

Νὰ γιατί, ἡ ἐργατικὴ τάξη, ὅταν πάρει στὰ χέρια της τὴν ἐξουσία, δημιουργεῖ τοὺς πιὸ εὐνοϊκοὺς ὑλικοὺς ὅρους γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης. Καλλιεργεῖ μὲ κάθε τρόπο τὴν ἰδέα ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι π.χ. στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση ἡ ἀνάπτυξη τῆς Μιτσουρινικῆς βιολογίας γίνεται κοινὴ ὑπόθεση γιὰ ὅλους τοὺς κολχόζνικους χωρικούς, ποὺ συμμετέχουν στὴν κοινὴ προσπάθεια γιὰ τὴ διαμόρφωση νέων εἰδῶν. Ἡ μετάβαση πρὸς τὸν κομμουνισμὸ γίνεται ἔτσι πιὸ εὔκολη καὶ πιὸ γρήγορη. Οἱ ἰδέες λοιπὸν ἀποτελοῦν δυνάμεις. Οἱ παληὲς ἰδέες εἶναι δυνάμεις ἀντιδραστικές, καὶ γι' αὐτὸ τὶς καλλιεργοῦν οἱ ἀντιδραστικὲς τάξεις. Οἱ πρωτοπόρες ἰδέες εἶναι δυνάμεις ποὺ συμβάλλουν στὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας, καὶ γι' αὐτὸ οἱ τάξεις ποὺ ἀνέρχονται τὶς προωθοῦν ὅσο μποροῦν.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ συμπεράνουμε ἀπ' αὐτὸ ἁπλουστεύοντας ὑπερβολικὰ τὰ πράγματα, ὅτι οἱ σημερινὲς τάξεις δημιουργοῦν αὐτόματα ἢ αὐθόρμητα, σὰν τάξεις, τὶς κατάλληλες γιὰ τὶς ἀνάγκες τους ἰδεολογίες.

Οἱ ἰδέες εἶναι προϊόντα τῆς γνωστικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπινου ἐγκεφάλου. Σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου κυριαρχεῖ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, τὶς ἰδέες τὶς ἐπεξεργάζονται σὲ συστήματα ἰδεῶν, δηλαδὴ σὲ θεωρίες, ἄτομα ποὺ ἔχουν ἀναλάβει εἰδικὰ αὐτὸ τὸ καθῆκον : ἱερεῖς, φιλόσοφοι, σοφοί, ἐπιστήμονες, τεχνικοί, παιδαγωγοί, καλλιτέχνες, συγγραφεῖς, κ.τ.λ. ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὶς τάξεις στὸ σύνολό τους.

Ὅταν ἐξ ἄλλου, μιλᾶμε γιὰ νέες ἰδέες, δὲν πρέπει νὰ τὶς ἐννοοῦμε κατὰ τρόπο μηχανικό. Συμβαίνει πολλὲς φορὲς μιὰ ἰδέα ποὺ ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ ἀπὸ μιὰ τάξη, νὰ ἐπαναλαμβάνε-

1 Στάλιν : «Διαλεχτικὸς και ἱστορικὸς ὑλισμός».

ται ἀργότερα, κάτω ἀπὸ ἄλλες μορφές, ἀπὸ μιὰ ἄλλη τάξη. Ἔτσι ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι εὐεργετικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, εἶχε ριχτεῖ καὶ καλλιεργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη (Ντιντερό) τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν ἐπαναστατική.

Σήμερα ἐπαναλαμβάνεται ἀνανεωμένη ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο, ποὺ βγάνει κάθε φορά, ἀπ' αὐτὴν ὅλα τὰ πραχτικὰ συμπεράσματα (ἰδιαίτερα στὸ καθεστὼς τοῦ σοσιαλισμοῦ), ἐνῶ ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν ἤθελε καὶ δὲν μποροῦσε νὰ σπρώξει αὐτὴ τὴν ἰδέα ὥς τὸ τέλος, ὡς τὶς ἀκρότατες συνέπειές της. Οἱ τάξεις μποροῦν λοιπὸν νὰ χρησιμοποιήσουν ἰδέες ποὺ ἔχουν ἤδη χρησιμοποιηθεῖ. Δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὸ τίποτε τὸ ἐκπληχτικὸ ἢ τὸ ἄτοπο: Ἀπὸ τὴν πεῖρα τους οἱ ἄνθρωποι ἔμαθαν τὴν ἀξία καὶ τὴ δύναμη τῶν ἰδεῶν, καὶ καμμιὰ τάξη δὲν περιφρόνησε, ἀνάμεσα ἀπ' τὶς ἰδέες ποὺ προϋπῆρξαν, ἐκεῖνες ποὺ (γενικὰ ἢ μερικά) εὐνοοῦν τὴν παραμονή της στὴν ἐξουσία ἢ τὴν ἄνοδό της. Ἀντίστροφα μιὰ τάξη εὔκολα καταπολεμᾶ ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ἰδεολογικοῦ της ὁπλοστασίου τὴν ἰδέα ἐκείνη ποὺ δὲν τῆς ταιριάζει, δὲν τὴν ἐξυπηρετεῖ πιά. Ἡ ἀστικὴ τάξη σήμερα ποδοπατεῖ τὴ σημαία γιὰ τὶς «ἀστικὲς δημοκρατικὲς ἐλευθερίες» ποὺ ἄλλοτε ὕψωνε ἐνάντια στὴ φεουδαρχία, καταπολεμεῖ τὴν ἰδέα τῆς συμμαχίας τῶν καταπιεζομένων μαζῶν, ποὺ μὲ τὴ βοήθειά τους ἄλλοτε ἀνέβηκε στὴν ἐξουσία.

Καί, ἀκόμα, χάνει τὸ πᾶν γιὰ νὰ σερβίρει, σὰν «νέες» ἰδέες ἐπειδὴ τῆς εἶναι χρήσιμες στὶς ἐπιδιώξεις της, ἰδέες παληές, ξεπερασμένες, μὲ καινούργιο ὅμως ντῦμα.

Ὁ Χίτλερ π.χ. ἤθελε νὰ περάσει γιὰ τελευταία τάχα λέξη τῆς ἐπιστήμης, τὴν παληὰ σκοταδιστικὴ καὶ μεσαιωνικὴ θεωρία γιὰ τὶς φυλὲς (ράτσες). Καὶ ὑπῆρξαν «σοφοὶ» ποὺ τὸν πίστεψαν !!!

Ὁ Μουσολίνι ἐπίσης δήλωνε, ὅτι ὁ προλεταριακὸς σοσιαλισμὸς ἦταν ἕνας «παληὸς ξεπερασμένος μῦθος» ἐνῶ ὁ φασισμὸς ἦταν «ὁ νέος μῦθος» ! Ἡ «νεότητα» ὅμως δὲν μετριέται μὲ τὰ χρόνια· εἶναι κάτι τὸ πραγματικό· μετριέται ἀπ' τὴ ζωντάνια, ἀπὸ τὴν ἱκανότητα ποὺ ἔχει μιὰ ἰδέα νὰ λύνει τὰ προβλήματα ποὺ μπαίνουν σὲ μιὰ δοσμένη στιγμή. Τὸ «Κεφάλαιο» τοῦ Μάρξ π.χ. εἶναι πιὸ νέο ἀπὸ κάθε τι ποὺ διδάσκεται σήμερα στὰ ἀστι-

κὰ Πανεπιστήμια, σὰν Πολιτικὴ Οἰκονομία.

Ἄλλη παρατήρηση: Ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἰδέες βρίσκονται πάντα στὴν ὑπηρεσία μιᾶς ὡρισμένης τάξης ἢ μιᾶς ὡρισμένης κοινωνίας, ἱστορικὰ καθωρισμένης, δὲν πρέπει νὰ συμπεράνουμε, ὅτι κάθε ἰδέα περικλείνει μέσα της καὶ κάποια ἀξία.

Ἡ ἰδέα π. χ. ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι μιὰ κακοποιὸς δύναμη, εἶναι ἰδέα λαθεμένη, δηλαδὴ ἀντίθετη πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ δ,τι καλὸ ἔχει νὰ παρουσιάσει ἡ ἀνθρωπότητα τὸ χρωστάει στὴν ἐπιστήμη.

Τὸ προλεταριάτο, σὰν τάξη ποὺ ἀνεβαίνει, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ὅπως ἡ ἀστικὴ τάξη, ποὺ βρίσκεται σὲ χρεωκοπία, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ψέμμα. Ὅμως δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι οἱ λαθεμένες ἰδέες εἶναι μιὰ δύναμη δραστικὴ ὄχι λιγώτερο ἀπὸ τὶς ἀληθινὲς ἰδέες. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὶς πολεμᾶμε ἀσταμάτητα μὲ τὴ βοήθεια τῶν σωστῶν ἰδεῶν, τῶν ἰδεῶν ποὺ ἀντανακλοῦν πιὸ πιστὰ τὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης. Ἡ ἀκτινοβολία τῶν νέων, τῶν πρωτοπόρων ἰδεῶν, ὅσο πάει καὶ μεγαλώνει. Ἡ ἀναγκαιότητά τους γιὰ τὴν ἐξέλιξη ἀποχτᾶ κάθε μέρα καὶ μεγαλύτερη σπουδαιότητα κι' αὐτὸ εἶναι ποὺ τὶς κάνει ἀκατανίκητες.

γ) *Οἱ νέες ἰδέες ἔχουν ὀργανωτική, κινητοποιητικὴ καὶ μεταμορφωτικὴ δύναμη.*

«Οἱ νέες ἰδέες καὶ οἱ κοινωνικὲς θεωρίες δὲν ἐμφανίζονται παρὰ μόνο ὅταν ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς ἔχει βάλει μπροστὰ στὴ κοινωνία, νέα καθήκοντα. Ὅταν ὅμως παρουσιαστοῦν μιὰ φορά, γίνονται μιὰ τεράστια δύναμη ποὺ διευκολύνει τὴν ὁλοκλήρωση τῶν νέων καθηκόντων ποὺ ἔχει βάλει ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς καὶ διευκολύνουν ἐπίσης τὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται ὅλη ἡ σημασία τοῦ ὀργανωτικοῦ, κινητοποιητικοῦ καὶ μεταμορφωτικοῦ ρόλου τῶν νέων ἰδεῶν καὶ θεωριῶν, τῶν νέων ἀντιλήψεων, τῶν νέων πολιτικῶν θεσμῶν. Κι' ὁ λόγος ποὺ παρουσιάζον-

ται οἱ νέες ἰδέες καὶ κοινωνικὲς θεωρίες, εἶναι ἀκριβῶς γιατὶ εἶναι ἀναγκαῖες στὴν κοινωνία· γιατὶ χωρὶς τὴν ὀργανωτική, κινητοποιητικὴ καὶ μεταμορφωτικὴ δράση τους, ἡ λύση τῶν πιεστικῶν προβλημάτων ποὺ προβάλει ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς, εἶναι ἀδύνατη.

Οἱ νέες ἰδέες καὶ θεωρίες, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ νέα καθήκοντα ποὺ βάζει ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς, ἀνοίγουν τὸ δρόμο, γίνονται χτῆμα τῶν λαϊκῶν μαζῶν, τὶς ὁποῖες κινητοποιοῦν, τὶς ὀργανώνουν ἐνάντια στὶς δυνάμεις τῆς κοινωνίας ποὺ φθίνουν καὶ διευκολύνουν ἔτσι τὴν ἀνατροπὴ αὐτῶν τῶν δυνάμεων ποὺ δυσχεραίνουν τὴν ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας».(1)

Αὐτὸ τὸ κείμενο ἔχει τεράστια σημασία, γιατὶ φωτίζει τὶς μορφὲς κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες δροῦν οἱ νέες ἰδέες : Λέμε κινητοποιοῦν, δηλαδὴ ξεσηκώνουν ἐνέργειες, διεγείρουν τὸν ἐνθουσιασμό, βάζουν τὶς μάζες σὲ κίνηση.(2)

Ὀργανώνουν, δίνουν δηλαδὴ στὸ κίνημα τὴ χρειαζούμενη διαρκὴ ἑνότητα καὶ συνοχή του. Παράδειγμα : ἡ ἰδέα γιὰ τὴν ἑνιαία πάλη γιὰ τὴν εἰρήνη, ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ νὰ γεννηθοῦν οἱ ἐπιτροπὲς εἰρήνης, ποὺ ὀργανώνουν καὶ καθοδηγοῦν τὰ τοπικὰ κινήματα γιὰ τὴν εἰρήνη.

Μεταμορφώνουν, δρώντας πάνω στὶς συνειδήσεις· ὄχι μόνο τὶς διαπαιδαγωγοῦν, ἀλλὰ τοὺς δίνουν καὶ τὴ δύναμη γιὰ τὴν λύση τῶν προβλημάτων ποὺ μπαίνουν μπροστὰ στὴν κοινωνία.

> «Ἡ θεωρία γίνεται ὑλικὴ δύναμη ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ κατακτήσει τὶς μᾶζες».(3)

---

1. Στάλιν : «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

2. Διαβεβαίωση ἰδεαλιστική ; Ὄχι ! γιατὶ μιὰ ἰδέα, δὲν μπορεῖ νὰ βάζει τὶς μάζες σὲ κίνηση παρὰ μόνο ἐὰν ἀνταναχλᾶ τοὺς ὑλικοὺς ὅρους τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας, ἐὰν βγαίνει σὰν συμπέρασμα τῆς σπουδῆς τῆς ἀντικειμενικῆς κατάστασης τῆς κοινωνίας.

3. Κ. Μάρξ : «Κριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Hegel».

Ἡ ἱστορία μᾶς προσφέρει ἄπειρα παραδείγματα ποὺ φωτίζουν αὐτὸν τὸν τριπλὸ ρόλο τῶν νέων ἰδεῶν.

Στὰ 1789 π.χ. ἡ πρωτοπόρα ἰδέα : τὸ ἔθνος εἶναι κυρίαρχο, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθεῖ ἡ Συνταχτικὴ Ἐθνοσυνέλευση, ποὺ ἀνεκήρυξε τὴν ἰσότητα ὅλων τῶν Γάλλων ἀπέναντι στὸ νόμο καὶ κατάργησε τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν. Αὐτὴ ἡ ἰδέα, κινητοποίησε τὰ πιὸ πλατιὰ στρώματα τοῦ λαοῦ, γιατὶ ἀνταποκρινόταν στοὺς πόθους του, γιατὶ ἔδινε τὴ σωστὴ ἀπάντηση στὸ ἱστορικὸ πρόβλημα τῆς ἐποχῆς καὶ γι' αὐτὸ ξεσήκωσε ἐνάντια στὴ παληὰ φεουδαρχικὴ τάξη τὸ λαό.

Τὸν Ὀχτώβρη τοῦ 1917, ἡ πρωτοπόρα ἰδέα — σύνθημα : νὰ βάλουμε τέρμα στὸν πόλεμο, νὰ ἀπαλλοτριώσουμε τὴ γῆ, νὰ δώσουμε τὴν ἐλευθερία στὶς καταπιεζόμενες ἀπὸ τὸν Τσαρισμὸ ἐθνότητες, νὰ γκρεμίσουμε τὴν κυβέρνηση τοῦ Κερένσκυ καὶ νὰ δώσουμε ὅλη τὴν ἐξουσία στὰ Σοβιέτ, ἔκαμε δυνατὴ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν κινητοποίηση τῶν μαζῶν χάρη στὴν ὁποία ἄλλαξε τὸ ρεῦμα τῆς ἱστορίας.

Οἱ ἐργαζόμενοι συνειδητοποίησαν, ὅτι γιὰ νὰ ἀλλάξει αὐτὴ ἡ κατάσταση «δὲν ὑπῆρχε ἄλλο μέσον ἔξω ἀπὸ τὴν ἑνότητα τους καὶ τὴν πάλη τους ποὺ ἔγινε δυνατὴ χάρη σ' αὐτὴν τὴν ἑνότητα». Ἡ ἰδέα τῆς ἑνότητας καταχτᾶ ὅλο καὶ πιὸ πολύ, ὅλο καὶ πιὸ βαθειὰ τὶς μάζες· αὐτὴ τὶς κινητοποιεῖ καὶ τὶς ὀργανώνει. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προετοιμάζεται ἡ πιὸ συνειδητὴ δράση τῶν μαζῶν ποὺ ὅλο καὶ πιὸ πλατειὰ κινητοποιοῦνται καὶ ὀργανώνονται καλύτερα καὶ οἱ συνθῆκες γιὰ τὴ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ ποὺ ἡ κατάσταση τῶν πραγμάτων ἔχει κάμει ἀναπόφευχτη.

Ἔτσι ὠθούμενες ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ἱστορικῶν ἀναγκῶν οἱ νέες ἰδέες ἀποχτοῦν ὅλη τους τὴ βαρύτητα ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ μάζες, ποὺ δημιουργοῦν τὴν ἱστορία, τὶς κάμουν χτῆμα τους. Κινοῦνται τότε μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν ὁρμὴ τῶν φυσικῶν δυνάμεων.

Αὐτὸ εἶναι τόσο ἀληθινό, ὥστε βλέπουμε τοὺς ἐχθροὺς τῆς προόδου νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ πιὸ δόλια μέσα ἐνάντια σ' αὐτὲς τὶς ἰδέες, ποὺ ἔγιναν ἐπικίνδυνες. Ἀλλὰ καμμιὰ βία τοῦ ἀστυνομικοῦ κράτους, καμμιὰ δολιότητα τῶν δημαγωγῶν δὲν μποροῦν νὰ

ἀντισταθοῦν στὴ παντοδυναμία τῶν μαζῶν, ποὺ μιὰ καὶ συνειδητοποιήθηκαν ξέρουν πιὰ ποὺ πᾶνε, τί θέλουν καὶ αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ κάνουν(1).

---

1. Θὰ βροῦμε II τόμο σ. 178, Ἔργα ἐκλεκτὰ τοῦ Λένιν ἕνα παράδειγμα ποὺ δείχνει μὲ πολὺ δύναμη τὸν ὀργανωτικὸ καὶ μεταμορφωτικὸ ρολο τῶν νέων ἰδεῶν, ὅταν γίνονται χτῆμα τῶν μαζῶν.

Ὁ Λένιν σχολιάζει ἐδῶ, (Ὀχτώβρης 1917) τὸ διάταγμα ποὺ καταργεῖ τὴ μεγάλη ἀγροτικὴ ἰδιοχτησία καὶ παραχωρεῖ τὴ γῆ στοὺς ἐργαζόμενους χωρικούς. Τὸ διάταγμα ἀναφέρεται σὲ ἕνα αἴτημα ποὺ ὑποβλήθηκε ἀπὸ τοὺς σοσιαλεπαναστάτες κατὰ τὶς πολιτικὲς ἐξορμήσεις τους (ὅταν αὐτοὶ διατηροῦσαν τὴν ἐπιρροή τους στὴν ἀγροτιά), αἴτημα ποὺ δὲν μοιάζει σ' ὅλα τὰ σημεῖα, μὲ τὸ διάταγμα τῶν μπολσεβίκων. Ἐξ ὀνόματος τῆς ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης, ποὺ διευθύνουν οἱ μπολσεβῖκοι, ὁ Λένιν δηλώνει :

«Ἐλέχθη ὅτι τὸ διάταγμα ὅσο καὶ τὸ αἴτημα, συντάχθηκαν ἀπὸ τοὺς σοσιαλεπαναστάτες. Ἔστω ! Δὲν ἔχει μεγάλη σημασία ποιὸς τὰ σύνταξε. Σὰν κυβέρνηση δημοκρατική, δὲν μποροῦμε νὰ μὴν ὑπολογίσουμε τὴν ἀπόφαση τῶν πλατειῶν λαϊκῶν μαζῶν, γιατὶ ἔτσι θὰ βρισκόμαστε σὲ διαφωνία μ' αὐτές.

Στὸ πυρακτωμένο ἐργαστήρι τῆς ζωῆς, μὲ τὴν πραχτικὴ ἐφαρμογὴ σὲ κάθε τοπικὴ περιοχή, θὰ δώσουμε στοὺς χωρικοὺς τὴν εὐκαιρία νὰ καταλάβουν μόνοι τους ποῦ βρίσκεται ἡ ἀλήθεια. Καὶ ἂν παρ' ὅλα αὐτά, ν' ἂν ἀκόμα καὶ τότε οἱ χωρικοὶ συνεχίσουν νὰ ὑποστηρίζουν τοὺς σοσιαλεπαναστάτες, κι ἂν ἀκόμα δώσουν σ' αὐτὸ τὸ κόμμα, τὴν πλειοψηφία στὴ Συνταχτικὴ Συνέλευση καὶ τότε ἀκόμα θὰ ποῦμε :

Ἔστω. Ἡ ζωὴ εἶναι ὁ καλύτερος δάσκαλος· στὸ τέλος θὰ φανεῖ ποιὸς ἔχει δίκηο. Ἐμπρὸς λοιπόν· ἂς ἐργασθοῦν οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ μεῖς ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ λύσουμε τὸ πρόβλημα αὐτό. Ἡ ζωὴ θὰ μᾶς ὑποχρεώση νὰ μποῦμε στὸ ἴδιο κανάλι, στὸ κανάλι τῆς ἐπαναστατικῆς πρωτοβουλίας καὶ δραστηριότητας γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν νέων μορφῶν τοῦ Κράτους. Ὁδηγός μας πρέπει νὰ εἶναι ἡ ζωή. Ὀφείλουμε νὰ ἀφήσουμε πλήρη ἐλευθερία στὴ δημιουργικὴ πρωτοβουλία τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ἡ παληὰ κυβέρνηση (Κερένσκυ) ποὺ γκρεμίσαμε μὲ τὴν ἔνοπλη ἐξέγερση, ἐπιχείρησε νὰ λύσει τὸ ἀγροτικὸ

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ σπουδαιότητα καὶ ὁ ρόλος ποὺ ἔχουν οἱ κοινωνικὲς ἰδέες καὶ θεωρίες εἶναι σημαντικές.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀλήθεια πρέπει νὰ βγάλουμε μερικὰ συμπεράσματα :

1. Οἱ ἰδέες εἶναι ἐνεργητικὲς δυνάμεις. Ὁ ἐπαναστάτης λοιπὸν ποὺ παραμελεῖ τὸ καθῆκον νὰ καταπολεμᾶ τὶς παληὲς ἐσφαλμένες ἰδέες ποὺ εἶναι διαδομένες ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες, διευκολύνει τὴν ἐμπέδωση ὡρισμένων προκαταλήψεων σὲ βάρος τοῦ ὅλου κινήματος καὶ ἀκολουθεῖ τὴν ἐπιζήμια τακτικὴ τοῦ χυδαίου ὑλισμοῦ. Δὲν πατάει στὸ σίγουρο ἔδαφος τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ, στὴ θεωρητικὴ δηλαδὴ βάση τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ.

Παράδειγμα : Τὸ νὰ ἀφήνουμε τὸν ἀστικὸ τύπο νὰ ἀλωνί-

ζήτημα μὲ τὴ βοήθεια τῶν παληῶν τσαρικῶν ὑπαλλήλων, ποὺ ὤφειλε νὰ τοὺς εἶχε διώξει.

Ἀλλὰ ἀντὶ νὰ λύσει τὸ ζήτημα αὐτὴ ἡ γραφειοκρατία, δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ πολεμάει τοὺς χωρικούς. Οἱ χωρικοὶ διδάχτηκαν πολλὰ πράγματα μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ὀχτὼ μῆνες τῆς Ἐπανάστασής μας.

Τώρα σκοπεύουν νὰ λύσουν μόνοι τους ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ γῆ. Γι' αὐτὸ κηρυσσόμεθα ἐνάντια σὲ κάθε τροπολογία αὐτοῦ τοῦ νομοσχεδίου. Δὲν θέλουμε νὰ μποῦμε στὶς λεπτομέρειες, γιατὶ συντάσσουμε διάταγμα καὶ ὄχι πρόγραμμα δράσης. Ἡ Ρωσσία εἶναι ἀπέραντη, οἱ συνθῆκες σὲ κάθε τόπο εἶναι διαφορετικές. Δὲν ἀμφιβάλλουμε, ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἀγροτιὰ θὰ μπορέσει, καλύτερα ἀπὸ μᾶς νὰ λύσει αὐτὸ τὸ πρόβλημα, πιὸ σωστά, ὅπως πρέπει. Θὰ τὸ λύσει ὅμως σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τὸ δικό μας καὶ μὲ τὸ πρόγραμμά μας ἢ σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα τῶν σοσιαλεπαναστατῶν; Δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ σοβαρὸ ζήτημα. Τὸ σπουδαῖο εἶναι, ὅτι οἱ ἀγρότες πρέπει νὰ ἀποκτήσουν τὴ σιγουριὰ καὶ τὴ βεβαιότητα, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πιὰ τσιφλικάδες στὴν ὕπαιθρο καὶ ὅτι στὰ χέρια τὰ δικά τους βρίσκεται ἡ λύση ὅλων τῶν προβλημάτων, καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς ζωῆς τους»·

ζει ἀσύδοτος ἀνάμεσα στοὺς ἐργαζόμενους, σημαίνει ὅτι ἀφήνουμε τοὺς ἐργαζόμενους αὐτούς, λεία τῶν παληῶν ξεπερασμένων ἰδεῶν πού ὁδηγοῦν τὸ κίνημα στὴ συνθηκολόγηση καὶ ἐμποδίζουν τὴν κοινωνικὴ πρόοδο.

Στὰ 1900 μιὰ ἐφημερίδα, ἡ «Ἴσκρα», ποὺ τὴν ἔβγαζε ὁ Λένιν, καλλιεργοῦσε στὴ συνείδηση τῶν ἐργαζομένων τὸ σπόρο τῶν νέων ἰδεῶν. Αὐτὸς ὁ σπόρος δὲν ἄργησε νὰ βλαστήσει. Τὶς ἰδέες, τὶς ἀπόψεις τῆς «Ἴσκρα», τὶς ἐγκολπώθηκαν οἱ ἐπαναστάτες, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ξεπεταχτεῖ (στὰ 1903) τὸ κόμμα ποὺ ἀργότερα ἔμελλε νὰ κάνει τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση. Ἡ ἰδεολογικὴ πάλη εἶναι μιὰ ἀναγκαία φάση τῆς ταξικῆς πάλης.

Τὸ νὰ μὴ πολεμᾶμε τὶς ἰδέες ποὺ βοηθοῦν στὴ διατήρηση τῆς ἀστικῆς τάξης στὴν ἐξουσία, εἶναι σὰν νὰ δένουμε τὰ χέρια τοῦ προλεταριάτου.

2. Ἡ κοινωνικὴ ὕπαρξη εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὴν κοινωνικὴ συνείδηση (ἰδέες, θεωρίες). Ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ συνείδηση, μὲ τὴ σειρά της, γυρίζοντας, ἐπιδρᾶ πάνω στὴν κοινωνία. Ἔτσι ὄχι μόνο ἡ ἐπίδραση αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς συνείδησης εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ ὁλοκληρωθοῦν οἱ ὑλικὲς κοινωνικὲς μεταβολές, ἀλλά, καὶ — κάτω ἀπὸ ὡρισμένες συνθῆκες — οἱ ἰδέες παίζουν τὸν βασικό, τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο. Ἀπὸ δῶ ξεκινάει ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῶν συνθημάτων ποὺ μπορεῖ νὰ παίξουν τὸν καθοριστικὸ ρόλο.

Παράδειγμα : Αὐτὴ τὴ στιγμὴ οἱ βλέψεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἐργατῶν, τῶν ἀγροτῶν, τῶν ὑπαλλήλων καὶ ὅλων τῶν ἐργαζομένων ἔχουν τὸν ἴδιο ἐχθρό, δηλαδὴ τὴν ἀντιδραστικὴ μεγαλοαστικὴ τάξη.

Ἡ ἑνότητα λοιπὸν τῆς δράσης τους εἶναι καὶ ἀναγκαία καὶ ἀντικειμενικὰ κατωρθωτή. Δὲν ἀρκοῦν ὅμως αὐτά· χρειάζεται ἀκόμα νὰ τὸ καταλαβαίνουν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι ! Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἑνότητα θὰ τὸν παίξουν οἱ ἰδέες, τὰ συνθήματα.

Ἄλλο παράδειγμα : Τὸ δυνάμωμα τῶν δυνάμεων τῆς εἰρήνης (Σοβιετικὴ Ἕνωση, Λαϊκὲς Δημοκρατίες, Παγκόσμιο Κί-

νημα γιὰ τὴν Εἰρήνη) καὶ ἡ ἐξασθένιση τῶν δυνάμεων τοῦ πολέμου (ἰμπεριαλισμοῦ) δημιουργοῦν ὅλο καὶ πιὸ εὐνοϊκοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἀρχῆς τῶν διεθνῶν διαπραγματεύσεων.

Ἔτσι ἡ θέληση γιὰ τὴν εἰρήνη ἑκατομμυρίων ἁπλῶν ἀνθρώπων, γίνεται ὁ καθοριστικός, ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων τῆς πολιτικῆς τῆς εἰρήνης, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι αὐτὴ ἡ θέληση νὰ ἐκδηλώνεται μὲ σαφήνεια καὶ πληρότητα. Ἐὰν λοιπὸν γίνουν ἔτσι τὰ πράγματα, τότε ἀναγκαστικὰ θὰ καταλήξουμε σὲ ἐπιτυχία, ἀφοῦ θὰ ἔχουν ἐκπληρωθεῖ ὅλοι οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι αὐτῆς τῆς ἐπιτυχίας.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα δείχνει πολὺ καθαρά, ὅτι οἱ ἰδέες καὶ οἱ θεωρίες εἶναι τόσο πιὸ πολὺ δημιουργικὲς ὅσο πιστότερα ἀντανακλοῦν τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα καὶ ὅσο πιὸ στενὰ εἶναι προσαρμοσμένες στὶς ἀντικειμενικὲς δυνατότητες τῆς στιγμῆς. Ὅτι, δηλαδὴ ὁ ὑποκειμενικὸς παράγοντας εἶναι τόσο πιὸ ἀποφασιστικὸς ὅσο πιὸ σωστὰ ἀντανακλᾶ, ὅσο πιὸ καλὰ εἶναι προσαρμοσμένος στὸν ἀντικειμενικὸ παράγοντα.

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς λοιπὸν ὄχι μόνο δὲν παραμερίζει τὴ συνείδηση ἀλλὰ τῆς ἀποδίδει ὅλες τὶς δυνατότητές της, τῆς δίνει ὅλη τὴν ἀξία της. Κάνει δηλαδὴ τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὸν ἁπλοϊκό, ἢ τὸ χυδαῖο ὑλισμό, ποὺ θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀντανάκλαση τοῦ πραγματικοῦ κόσμου στὴν ἀνθρώπινη συνείδηση εἶναι ἕνα παθητικὸ γεγονός, ἕνα γεγονὸς ἀδρανὲς καὶ χωρὶς ἐνδιαφέρον. Αὐτοὶ λένε : «Οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι εἶναι εὐνοϊκοί, καλοί ; Τότε λαμπρά. Ἀφῆστε τους νὰ δράσουν μόνοι τους, καὶ ὅλα θὰ πᾶνε καλά !» Ὁ ἀληθινὸς ὑλισμὸς ὅμως δὲν ἀντιμετωπίζει ποτὲ τὰ πράγματα ἔτσι μοιρολατρικά.

Τὴν ἀποφασιστικὴ δύναμη τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὑπάρχουν οἱ πιὸ καλοὶ ὅροι, ὁ Στάλιν τὴν ἔχει ἐκφράσει μέσα σὲ μιὰ πολὺ γνωστὴ φράση σὲ λόγο του γιὰ τὴν εἰρήνη.

> Ἡ εἰρήνη θὰ διατηρηθεῖ καὶ θὰ σταθεροποιηθεῖ, μόνον ἐὰν οἱ λαοὶ πάρουν στὰ χέρια τους αὐτὴ τὴν ὑπόθεση καὶ τὴν ὑποστηρίξουν ὡς τὸ τέλος. Ὁ πόλεμος μπορεῖ νὰ γίνει ἀναπόφευκτος, ἐὰν ἐκεῖνοι ποὺ τὸν ἑτοιμάζουν κατορθώσουν

νὰ πείσουν μὲ τὰ ψέμματα τὶς λαϊκὲς μᾶζες, νὰ τὶς ξεγελάσουν καὶ νὰ τὶς σπρώξουν σὲ ἕνα νέο παγκόσμιο πόλεμο».

3. Ὁ δυναμικὸς ρόλος τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν καὶ θεωριῶν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἔχουμε μιὰ θεωρία αὐστηρὰ προσαρμοσμένη στὶς ὑλικὲς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας καὶ ἰδιαίτερα στὶς ἀνάγκες τῶν ἐργαζομένων μαζῶν ποὺ δημιουργοῦν τὴν ἱστορία καὶ ποὺ εἶναι ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ δύναμη γιὰ νὰ ὑπερνικήσει τὴν ἀντίσταση τῆς ἀστικῆς τάξης. Τὸ νὰ παραγνωρίζουμε τὸ θεωρητικὸ παράγοντα ὅπως κάνουν οἱ ὀππορτουνιστὲς — ἀπὸ τοὺς Ρώσσους μενσεβίκους ὥς τὸν Λεὸν Μπλούμ καὶ τὸν Ζύλ Μὸκ — εἶναι σὰν νὰ στεροῦμε τὴν ἐργατικὴ τάξη ἀπὸ τὴν πυξίδα ποὺ τὴν προσανατολίζει σωστὰ στὴν ἐπανάσταση.

«Χωρὶς μιὰ ἐπαναστατικὴ θεωρία, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει οὔτε καὶ ἐπαναστατικὸ κίνημα» ἔλεγε ὁ Λένιν. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ἀξία στὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό, εἶναι ὅτι, στηριζόμενος στὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό, ὑπολογίζει σωστὰ τὴ σπουδαιότητα καὶ τὸ ρόλο τῶν ἰδεῶν.

«...τοποθετεῖ τὴ θεωρία στὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο ποὺ τῆς ταιριάζει, καὶ θεωρεῖ καθῆκον του νὰ χρησιμοποιήσει ὅλη τὴ δύναμη κινητοποίησης, ὀργάνωσης καὶ μεταμόρφωσης ποὺ ἔχει»([1]).

---

1. Στάλιν : «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ, Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

ΑΝΤΙΘΕΤΑ ἀπὸ τὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό, ὁ ἰδεαλισμὸς εἶναι ἀνίκανος νὰ κατανοήσει τὴν καταγωγὴ καὶ τὸ ρόλο τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν θεωριῶν. Ὅμως, ὁ ἰδεαλισμός, δὲν ξεφεύγει οὔτε ὁ ἴδιος ἀπὸ τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴν γέννηση τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἐπίδρασή τους. Ἐδῶ δηλαδὴ ὁ ἰδεαλισμὸς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἑρμηνεύσει οὔτε καὶ τὸν ἑαυτό του ἀκόμα (γιατὶ αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ τὸ πετύχει ἂν ἔπαυε νὰ εἶναι ἰδεαλιστικὸς καὶ γινόταν ὑλιστικός). Ἡ μαρξιστικὴ θεωρία, εἶναι σὲ θέση νὰ μελετήσει ἀντικειμενικά, τὴν ἴδια της τὴν ἱστορία καὶ νὰ ἐκτιμήσει ἀντικειμενικὰ τὴ σημασία της.

I. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

Ἐξεταζόμενος στὸ σύνολό του (διαλεχτικὸς ὑλισμός, ἱστορικὸς ὑλισμός, ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς) ὁ μαρξισμός, δὲν εἶναι αὐθαίρετο ἢ αὐθόρμητο προϊὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὀφείλει τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ στὶς ἀντικειμενικὲς ἀντιθέσεις τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ποὺ τὶς λύνει μὲ τρόπο δημιουργικὸ καὶ ἀνανεωτικό. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποτελεῖ μιὰ ἀναπόσπαστη συνέχεια ἑνὸς κινήματος ἰδεῶν ποὺ διαμορφώθηκε νωρίτερα μέσα σὲ παλαιότερους, ἀντικειμενικοὺς ὅρους,

ἑνὸς κινήματος ποὺ προσπαθοῦσε νὰ δώσει ἀπάντηση στὰ προβλήματα ποὺ εἶχε βάλει ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξη τῆς ἐποχῆς του.

«Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ἱστορία τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν δείχνουν μὲ τὸ σαφέστερο τρόπο, ὅτι ὁ μαρξισμὸς δὲν εἶχε ποτὲ οὔτε ἔχει τίποτε τὸ κοινό, τίποτε ποὺ νὰ μοιάζει μὲ τὸ «σεχταρισμό» (ἀπομονωτισμό)· δὲν ὑπῆρξε ποτὲ μιὰ θεωρία κλειστὴ στὸν ἑαυτό της, ποὺ παρουσιάστηκε σὰν παρακλάδι τοῦ μεγάλου ρεύματος τῆς ἐξέλιξης τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ.

Ἀντίθετα ἡ θεωρία τοῦ Μάρξ εἶναι μιὰ μεγαλοφυὴς δημιουργία, ποὺ ἔδωσε ἀπάντηση σὲ ἄπειρα προβλήματα ποὺ ὀρθώνονταν, ὡς τότε ἀναπάντητα, μπροστὰ στὴν ἐξελιγμένη ἀνθρωπότητα. Ἡ θεωρία του γεννήθηκε σὰν ἄμεση καὶ ἀπ' εὐθείας συνέχεια τῶν θεωριῶν τῶν πιὸ ἐπιφανῶν ἐκπροσώπων τῆς φιλοσοφίας, τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ».(1)

Αὐτὸ τὸ κείμενο μᾶς δείχνει τὶς τρεῖς θεωρητικὲς πηγὲς τοῦ μαρξισμοῦ θεωρουμένου στὸ σύνολό του. Δηλαδή :

α) Ἡ Γερμανικὴ φιλοσοφία.

Ἡ Γερμανικὴ Φιλοσοφία, τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πηγὲς τοῦ μαρξισμοῦ. Μιλήσαμε κάπως γι' αὐτὴν στὴν Εἰσαγωγὴ καὶ στὸ Πρῶτο Κεφάλαιο τοῦ βιβλίου μας.

Εἴδαμε ὅτι ὁ Χέγκελ ὑπῆρξε θαυμαστὴς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1789, κι' ἀκόμα ὅτι προσπάθησε, στὸ πεδίο τῆς φιλοσοφίας, νὰ πραγματοποιήσει μιὰ ἀνάλογη ἐπανάσταση μὲ κείνη ποὺ ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση πραγματοποίησε στὸν τομέα τῶν κοινωνικῶν γεγονότων.

---

1. Λένιν : «Οἱ τρεῖς πηγές καὶ τὰ τρία συστατικὰ μέρη τοῦ μαρξισμοῦ».

Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς προσπαθειάς του ἤταν ἡ διαλεχτική : Καὶ ὅπως ἡ ἐπανάσταση ἔβαλε τέρμα στὸ φεουδαρχικὴ καθεστὼς ποὺ τὸ νόμιζαν γιὰ αἰώνιο, ἔτσι καὶ ἡ διαλεχτικὴ γκρέμισε ἀπὸ τὸ θρόνο τους ἀλήθειες ποὺ ἐνομίζονταν ἐπὶ αἰῶνες ἀτράνταχτες.

Εἶδε γιὰ πρώτη φορὰ αὐτός, τὴν ἱστορία, σὰν μιὰ πορεία γεγονότων, ποὺ ἔχουν γιὰ κίνητρό τους τὴν πάλη ἀντιθέτων ἰδεῶν. Μόνο μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μποροῦσαν νὰ ἐκφράζονται ἰδεολογικὰ οἱ τάσεις τῆς Γερμανικῆς ἀστικῆς τάξης, στὸ τέλος τοῦ ΙΗ' καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ ΙΘ' αἰῶνα.

Ἡ Γερμανία κομματιασμένη πολιτικὰ σὲ μικροκρατίδια, ὀνειρευόταν μὲ τὴ σειρά της νὰ πραγματοποιήσει ἐκεῖνο ποὺ ἡ Γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη εἶχε ἤδη ἀριστοτεχνικὰ ὁλοκληρώσει ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ Ρήνου. Ἀλλὰ ἤταν πολὺ ἀδύνατη, δὲν ἤταν· σὲ θέση νὰ ἐκπληρώσει αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ ἀποστολή. Ἔτσι μόνο μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ὁ ἰδεαλισμός, ἡ βασικὴ δηλαδὴ ἀνεπάρκεια τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγκελ. Ὁ ἰδεαλισμὸς ἀποτελεῖ. σχεδὸν πάντα, τὴν ἀντανάκλαση μιᾶς ἀδυναμίας, ἑνὸς κενοῦ ποὺ παρουσιάζεται στὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Ἀποτελώντας τὴν θεωρητικὴ ἔκφραση μιᾶς ἀστικῆς τάξης πού, ἐνῶ ἤθελε πολὺ νὰ γκρεμίσει τὴ φεουδαρχία, ὅμως ἤταν ἀνίκανη γι' αὐτό, ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ ὑπῆρξε, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἔνγκελς, «ἕνα τεράστιο ἔκτρωμα». [1]

Ἡ διαλεχτικὴ ἐξέλιξη μένει ἔτσι καθαρὰ ἰδεαλιστική. Καὶ τὸ χειρότερο ! Συνδεμένη μὲ τὸ Πρωσσικὸ φεουδαρχικὸ κράτος. θεωρεῖ αὐτὸ τὸ κράτος σὰν τὴν ἀναγκαία ἱστορικὴ ἔκφραση τῆς Ἰδέας. Ἡ διαλεχτικὴ βυθίζεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο στὸ τέλμα τῆς ἐξιδανίκευσης αὐτοῦ ποὺ ὑπάρχει... Ἡ κίνησή της, ἡ ἀνάπτυξή της, περιορίστηκε ἀπὸ τὴν ἀδυναμία μιᾶς τάξης ποὺ εἶναι ἀνίκανη νὰ κάμει τὴν ἐπανάσταση.... παρὰ μόνο στὴ σκέψη.

Ὅμως οἱ ἀστοὶ φιλόσοφοι τῆς γενιᾶς ποὺ ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὸ Χέγκελ (ποὺ πέθανε στὰ 1831), στὴ πάλη τους ἐνάντια

---

1. Γιὰ τὴν ἱστορικὴ σημασία τοῦ Χεγκελειανισμοῦ, βλέπε Ἔνγκελς : «Λουδοβίκος Φόϋερμπαχ καὶ τὸ τέλος τῆς Γερμανικῆς κλασσικῆς Φιλοσοφίας».

στὴ φεουδαρχία καὶ τὸν κληρικαλισμό, ἔφτασαν νὰ ἀναζητήσουν τὰ θεωρητικά τους ὅπλα ἐνάντια στὸν ταξικὸ ἐχθρό, μέσα στὸν ἄθεο Γαλλικὸ ὑλισμὸ τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνα. Αὐτὴ ἡ τάξη βρίσκει τὸν βασικὸ ἐνσαρκωτή της στὸ πρόσωπο τοῦ Λουδοβίκου Φόϋερμπαχ, τὸ ἔργο τοῦ ὁποίου «Ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ» (1841), «ἀποκαθιστοῦσε τὸν ὑλισμὸ στὸ θρόνο του». Ὁ Φόϋερμπαχ ἄσκησε μεγάλη ἐπίδραση τόσο στὸν Μάρξ ποὺ γεννήθηκε στὰ 1818 ὅσο καὶ στὸν Ἔνγκελς ποὺ γεννήθηκε στὰ 1820, ποὺ καὶ οἱ δυὸ προέρχονταν ἀπὸ τὴ φιλελεύθερη ἀστικὴ τάξη τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ ὁ ὑλισμὸς τοῦ Φόϋερμπαχ ἦταν καὶ ἔμεινε μηχανικὸς (βλέπε τὸ 2ον κεφάλαιο Μέρος Β΄). Ὁ Φόϋερμπαχ βλέπει καὶ δικαιολογημένα ἄλλωστε τὸν ἄνθρωπο σὰν ἕνα προϊὸν τῆς φύσης. Δὲν μπόρεσε νὰ δεῖ ὅτι εἶναι ἐπίσης καὶ ἕνας παραγωγός, ἕνα ὂν ποὺ μὲ τὴ σειρά του μεταμορφώνει τὴ φύση, καὶ ὅτι, ἀπ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονός, γεννήθηκε ἡ κοινωνία. Στερημένος ἔτσι ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, ὁ Φόϋερμπαχ ἀναγκάζεται νὰ βάλει στὴ θέση τῆς ἐπιστήμης τὴ θρησκεία τῆς ἀγάπης· ξαναγυρίζει δηλαδὴ στὸν ἰδεαλισμό. Ἀδυναμία ποὺ ἀποτελοῦσε τὴν ἔκφραση τῆς ἀδυναμίας τῆς Γερμανικῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ στὸ 1848, δὲν μπόρεσε νὰ ὁδηγήσει νικηφόρα τὴν ἐπανάστασή της ἐνάντια στοὺς φεουδάρχες.

Ἐπεξεργαζόμενος διαλεχτικὰ τὸν ὑλισμό, ὁ Μάρξ μᾶς παρουσίασε μιὰ φιλοσοφία ἐπιστημονική, ποὺ ξεπερνοῦσε τόσο τὴν ἰδεαλιστικὴ διαλεχτικὴ τοῦ Χέγκελ ὅσο καὶ τὸ μηχανικὸ ὑλισμὸ τοῦ Φόϋερμπαχ(1).

Ἡ πρώτη ἔκθεση τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ δόθηκε μὲ τὶς «Θέσεις πάνω στὸ Φόϋερμπαχ», ποὺ ὁ Μάρξ σύνταξε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1845. Ἡ δωδέκατη θέση, ἐκφράζει τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ κλασσικὴ Γερμανικὴ φιλοσοφία στὸ μαρξισμό :

«Οἱ φιλόσοφοι δὲν ἔκαναν τίποτ' ἄλλο ὡς τώρα παρὰ νὰ ἑρμηνεύουν τὸν κόσμο μὲ διάφορους τρόπους. Ἀλλὰ τὸ

---

1. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο δείξαμε ὅτι ὁ Μάρξ μπόρεσε νὰ δώσει ἕνα ὑλιστικὸ περιεχόμενο στὴ διαλεχτική, γιατὶ στηρίχτηκε στὶς προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

πρόβλημα δὲν εἶναι νὰ τὸν ἑρμηνεύσουμε, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀλλάξουμε. (1)

β) *Ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ οἰκονομία.*

Στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα ἡ Ἀγγλία ἦταν ἡ πιὸ προχωρημένη οἰκονομικὰ χώρα. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα ἡ Ἀγγλικὴ ἀστικὴ τάξη πέρασε πρώτη ἀπὸ τὴ χειροτεχνία στὴ βιομηχανία, δηλαδὴ στὴ χρήση τῶν μηχανῶν. Ἔτσι γεννήθηκε ἡ μεγάλη βιομηχανικὴ παραγωγή, τὸ τεχνικὸ θεμέλιο τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι δηλαδὴ ἦσαν οἱ πιὸ εὐνοϊκοὶ γιὰ τὴν γέννηση τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

«Πολιτικὴ Οἰκονομία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν νόμουν ποὺ διέπει τὴν παραγωγὴ καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ὑλικῶν μέσων ὕπαρξης μέσα στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία».(2)

Οἱ μεγάλοι Ἄγγλοι οἰκονομολόγοι Adam Smith καὶ David Ricardo, διατύπωσαν τὴ θεωρία τῆς ἀξίας—ἐργασία. Ἀλλὰ δὲν μπόρεσαν νὰ δοῦν σ' αὐτὴ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ἐμπορευμάτων, τὶς ἀντικειμενικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Δὲν μπόρεσαν δηλαδὴ νὰ ἀποδείξουν, ὅτι ἡ ἀξία κάθε ἐμπορεύματος καθωρίζεται ἀπὸ τὸ χρόνο τῆς κοινωνικὰ ἀναγκαίας ἐργασίας γιὰ τὴν παραγωγή του. Ἡ μεγάλη προσφορὰ τοῦ Μάρξ, συνίσταται ἀκριβῶς στὸ ὅτι εἶδε καὶ ἐταύτισε τὸ ἀληθινό, τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ἀνταλλαγῆς, δηλαδὴ τὴν ἀνταλλαχτικὴ ἀξία τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, σὰν τὴν ἀποκρυστάλλωση τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας ποὺ περιέχουν μέσα τους. Ἔτσι ὁ Μάρξ, ξεπέρασε τὰ ὅρια στὰ ὁποῖα εἶχε φτάσει ἡ Ἀγγλικὴ Πολιτικὴ Οἰκονομία, ποὺ δὲν κατώρθωσε νὰ ὁδηγήσει ὡς τὸ τέλος τὴν ἀνάλυση τοῦ καπιταλισμοῦ, γιατὶ ἰσχυρὰ ταξικὰ συμφέροντα ἀντιδροῦσαν σ' αὐτό. Οἱ Ἄγγλοι οἰκονομολόγοι ἐπίστευαν σὰν αἰώνιο τὸν καπιταλισμό. Ὁ Μάρξ, μὲ

1. Κ. Μάρξ : XI Θέση στὶς «Θέσεις γιὰ τὸν Φοϋερμπαχ».
2. Ἔνγκελς : «Ἀντι-Ντύρινγκ» σελ. 219 Ἔκδ. Ἀναγνωστίδη.

τὴν ἀνακάλυψη τῆς ὑπεραξίας καὶ τῶν νόμων της, βοήθησε τὴν Οἰκονομικὴ Ἐπιστήμη νὰ κάνει τὸ ἀποφασιστικὸ ἅλμα.

«Ἀποδείχθηκε,ὅτι ἡ ἰδιοποίηση τῆς ἀπλήρωτης ἐργασίας, ἦταν ἡ βασικὴ μορφὴ τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ἐργατῶν, ποὺ εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια αὐτῆς τῆς ἰδιοποίησης ἀπλήρωτης ἐργασίας. Ἀποδείχθηκε ἐπίσης ὅτι, κι' ὅταν ἀκόμα ὁ καπιταλιστὴς πληρώνει τὴν ἐργατικὴ δύναμη στὴν πραγματικὴ της ἀξία, στὴν ἀξία δηλαδὴ πού, σὰν ἐμπόρευμα, ἔχει στὴν ἀγορά, καὶ τότε ἀκόμα δὲν βγάζει λιγότερη ἀξία ἀπ' ὅση ἔδωσε στὴν ἀγορὰ γιὰ νὰ τὴν ἀποχτήσει. Κι' ἀκόμα ὅτι αὐτὴ ἡ ὑπεραξία ἀποτελεῖ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, τὸ ἄθροισμα τῶν ἀξιῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες βγαίνει ἡ μάζα τοῦ κεφαλαίου, ποὺ ἀκατάπαυτα αὐξάνει, καὶ ποὺ συσσωρεύεται στὰ χέρια τῶν κυριάρχων τάξεων. Ὁ τρόπος λειτουργίας τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς ὅπως καὶ ἡ δημιουργία τοῦ κεφαλαίου ἔχουν ἐξηγηθεῖ».(¹)

Τὸ «Κεφάλαιο», πάνω στὸ ὁποῖο ὁ Μάρξ δούλευε ἀπὸ τὸ 1867, ὡς τὸ θάνατό του (στὰ 1883), ἀποτέλεσε τὸ ἀριστούργημα τῆς μαρξιστικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

γ) ***Ὁ Γαλλικὸς σοσιαλισμός.***

Στὸν ὑλισμὸ τῶν Γάλλων φιλοσόφων τοῦ ΙΗ' αἰώνα, πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὸ σπέρμα τοῦ σύγχρονου σοσιαλισμοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐκκολάφθηκε ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός. Οἱ Ἑλβέτιος*, Χόλμπαχ*, κλπ... δὲν μποροῦν φυσικὰ νὰ ὀνομαστοῦν σοσιαλιστές. Ἀλλὰ μὲ τὶς βασικές τους θέσεις, ὅπως, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ φυσικοῦ του καλός, παντοδυναμία τῆς ἐμπειρίας, τῶν ἕξεων, τῆς ἀγωγῆς, ἡ καθοριστικὴ ἐπίδραση τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος πάνω στὸ χαραχτήρα καὶ στὰ ἤθη κ.λ.π. ὁ ὑλι-

1. Ἔνγκελς : «Οὐτοπικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός».
* Βλέπε λέξειςστὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ Γιουντίν.

σμός τους

> «... πρέπει νὰ συνδεθεῖ ἀναγκαστικὰ μὲ τὸν κομμουνισμὸ καὶ τὸν σοσιαλισμό... Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος διαμορφώνεται ἀπὸ καὶ ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπικρατοῦσες συνθῆκες, τότε πρέπει νὰ διαμορφώσουμε, νὰ μετατρέψουμε κατάλληλα αὐτὲς τὶς συνθῆκες». ([1])

Ὁ Γράκχος Μπαμπέφ, ποὺ ἔδωσε τὴ ζωή του γιὰ τὸν κομμουνισμὸ (καρατομήθηκε στὰ 1797), ὑπῆρξεν μαθητὴς τῶν φιλοσόφων τοῦ ΙΗ' αἰώνα. Οἱ πρόδρομοι τοῦ Μάρξ, οἱ τρεῖς μεγάλοι οὐτοπιστές, οἱ Γάλλοι Σαὶν - Σιμὸν καὶ Φουριέ, καὶ ὁ Ἄγγλος Ὄουεν στηρίχτηκαν στὸν ὑλισμὸ τοῦ 18ου αἰώνα.

Δικαιολογημένα λοιπὸν ὁ Ἔνγκελς, λέει γιὰ τὸ σύγχρονο σοσιαλισμό.

> «Ὅπως κάθε νέα θεωρία, ἔπρεπε νὰ συνδεθεῖ κι' αὐτὸς μὲ τὶς ἰδέες τῶν ἄμεσων προδρόμων του, ἂν καὶ πραγματικὰ ἔχει τὶς ρίζες του μέσα στὸ ἔδαφος τῶν οἰκονομικῶν γεγονότων».([2])

Ἀλλὰ ὁ πρὶν ἀπὸ τὸν Μάρξ σοσιαλισμὸς δὲν ἦταν ἐπιστημονικός. Ἦταν οὐτοπικός. Ὁ Γαλλικὸς σοσιαλισμὸς ἀποτελεῖ τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἂν καὶ συσσωματώνονται μέσα σ' αὐτὸν καὶ οἱ ἀπόψεις μερικῶν Γερμανῶν διανοουμένων καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀπόψεις τοῦ μεγάλου Ἄγγλου θεωρητικοῦ Ὄουεν.

ΙΙ. Ο ΟΥΤΟΠΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Διαμορφώθηκε μέσα στὶς συνθῆκες ποὺ δημιουργήθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ ἀστικὴ τάξη εἶχε παλαίψει ἐνάντια στὸ φεουδαρχικὸ καθεστὼς στὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας

---

1. Μάρξ : «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ Γαλλικοῦ ὑλισμοῦ».
2. Ἔνγκελς : «Οὐτοπικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός».

τῆς ἰσότητας καὶ τῆς ἀδελφότητας. Ὅταν κυριάρχησε στὴ Γαλλία καὶ στὴν Ἀγγλία, μετέβαλε τὴν κοινωνία σὲ ζούγκλα. Ἡ ἐξέλιξη τῆς βιομηχανίας μέσα στὰ πλαίσια τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ στηριζόταν στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἐργατῶν, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιαστεῖ μιὰ νέα ἐκμεταλλεύτρια τάξη, μιὰ νέα φεουδαρχία, ἡ φεουδαρχία τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ χρήματος ποὺ ἀπέφερε στὴν κυρίαρχη ἀστικὴ τάξη πλοῦτο καὶ δύναμη, ἐνῶ ἀπὸ τὸν ἄλλο πόλο τῆς κοινωνίας, ἡ ἀθλιότητα τῶν ἐργαζομένων μαζῶν ἔπαιρνε συγκλονιστικὲς διαστάσεις.

Ἀφετηριακὸ σημεῖο τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ὑπῆρξεν ἡ θαρραλέα καταγγελία αὐτῆς τῆς κατάστασης, ποὺ οἱ ἀστοὶ οἰκονομολόγοι παρουσίαζαν σὰν «φυσική», ἐπειδὴ ἔβλεπαν σ' αὐτὴ τὴν πάρα-πέρα ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας. Οἱ οὐτοπιστὲς ἀρχίζουν μιὰν ἀνελέητη κριτικὴ τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, πού, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Φουριέ, μόνο «ἡ φτώχεια γεννάει τὴν ἀφθονία».

Ὁ Σαίν - Σιμὸν (1760 - 1825)* διαπιστώνει ὅτι μέσα στοὺς κόλπους τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ παραγωγὴ ἀναπτύσσεται κατὰ τρόπο ἀναρχικό, μὲ μιὰν ἀδυσώπητη πάλη μεταξὺ τῶν διαφόρων βιομηχάνων, ποὺ ὁδηγεῖ τὶς μᾶζες στὸ δρόμο τοῦ μαρτυρίου. Πιστεύοντας ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας μπορεῖ νὰ φέρει τὴν πραγματικὴ εὐτυχία στὴν ἀνθρωπότητα, περιγράφει τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ὀρθολογιστικῆς ὀργάνωσης τῆς παραγωγῆς, στὰ χέρια ὅμως τῶν συνεταιρισμένων παραγωγῶν, ποὺ θὰ ἀποβλέπουν στὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐκμετάλλευση τοῦ φυσικοῦ πλούτου. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πίστευε ὅτι θὰ ἐξαλειφθεῖ ἡ ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο. «Θὰ περάσουμε, ἔλεγε ἀπὸ τὴν διακυβέρνηση τῶν ἀνθρώπων στὴ διεύθυνση τῶν πραγμάτων».

Ὁ Κάρολος Φουριὲ)1772-1837)* μελετᾶ τὶς κρίσεις τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ἀποσυνθετικὴ ἐπίδραση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Καταγγέλλει εἰδικὰ τὰ τρωτὰ τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τοῦ ἐμπορίου.

---

* Βλέπε : «Φιλοσοφικό» Λεξικὸ Ρόζενταλ Γιουντίν.

'Οπαδὸς τῆς ἰσοτιμίας τοῦ ἄνδρα καὶ τῆς γυναίκας, κατακρίνει μὲ ὀξύτητα τὴν ἐκμετάλλευση τῆς γυναίκας ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη. Βλέπει τὸ ἀστικὸ κράτος σὰν τὸν φρουρὸ τῶν συμφερόντων τῆς κυρίαρχης τάξης καὶ δείχνει μὲ ποιὸ τρόπο ἡ ἀστικὴ τάξη ποὺ ἄλλαξε στὸ μεταξὺ γνώμη γιὰ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία, ποὺ ἄλλοτε τὴν κατέκρινε, διαδίδει τώρα τὶς «ἠθικές ἀρχὲς» τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς ὑπομονῆς, ποὺ τώρα εὐνοοῦν τὴ θέση της.

'Εχθειάζει τὴ συνεταιριστικὴ ὀργάνωση σὰν τὸ μοναδικὸ φάρμακο γι' αὐτὰ τὰ δεινά. 'Ενώνοντας λέγει τὰ ἀγαθά τους, τὴν ἐργασία τους, τὶς ἱκανότητές τους, οἱ διάφοροι ἰδιοκτῆτες, θὰ ὀργανωθοῦν σὲ μικρὲς παραγωγικὲς μονάδες, τὶς «κοινότητες» (κοινόβια) καὶ θὰ ἐξασφαλίσουν στὴν ἀνθρωπότητα τὴ δυνατότητα μιᾶς ἁρμονικῆς ἀνάπτυξης.

Οἱ μισθωτοὶ θὰ ἐξαφανιστοῦν. 'Η μόρφωση θὰ εἶναι πολυτεχνική. 'Η ἅμιλλα μέσα στὴν ἐργασία, θ' ἀποτελεῖ εὐχαρίστηση καὶ θὰ συμβάλει στὸ κοινὸν ὄφελος. Μεγάλα ἐργοστάσια θὰ ἀξιοποιήσουν τὸν πλοῦτο τοῦ πλανήτη μας. Εἶναι βαθειὰ πεπεισμένος, σὰν μαθητὴς τῶν ὑλιστῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, ὅτι ὁ χαραχτῆρας τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὸ προϊὸν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν. 'Ο νεαρὸς ἐργοστασιάρχης Ρόμπερτ "Οουεν (1771-1858)* πιστεύει, ὅτι ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἐπιτυχία τῆς βιομηχανικῆς ἐπανάστασης στὴν 'Αγγλία, μπορεῖ νὰ δημιουργήσει τοὺς εὐνοϊκώτερους ὅρους γιὰ τὴν εὐτυχία ὅλων. Στὴν ἀρχὴ φιλάνθρωπος ἐργοδότης, δημιουργεῖ στὸ νηματουργεῖο τοῦ New Lanark,

> «μιὰ πρότυπη ἀποικία, ὅπου ἡ κοινωνικὴ κραιπάλη, ἡ ἀστυνομία, ἡ φυλακή, τὰ δικαστήρια, τὰ δημόσια φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ ἀτομικὴ ἐλεημοσύνη ἦσαν τελείως ἄγνωστα πράματα.» (¹)

"Επειτα ἀπ' τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀποικίας κατέληξε στὸν κομμουνισμό : πίστεψε ὅτι οἱ ἐξελιγμένες παραγωγικὲς δυνάμεις

---

1. "Ενγκελς : Οὐτοπικὸς κι' ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός.
* Βλέπε Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν.

χάρη στὴ μεγάλη βιομηχανία,πρέπει νὰ γίνουν κοινωνικὴ ἰδιοκτησία καὶ ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς παραγωγῆς νὰ ἀπολαμβάνουν ἐξ ἴσου ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινότητας. Πίστεψε ὅτι μπορεῖ νὰ προετοιμάσει τὴν κομμουνιστικὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας μὲ συνεταιρισμοὺς παραγωγικοὺς καὶ καταναλωτικοὺς (νησίδες στὸν καπιταλιστικὸ ὠκεανό, ποὺ προωρίζονταν νὰ καταποντισθοῦν).

Οἱ μεγάλοι αὐτοὶ οὐτοπιστές, στάθηκαν ἄξιοι κάθε τιμῆς. Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς δὲν ἄφιναν εὐκαιρία ποὺ νὰ μὴν τὸ ὑπογραμμίζουν. Εἶδανε, περιγράψανε, καταγγείλανε τὰ ἐλαττώματα τοῦ καπιταλισμοῦ ὅταν ἀκόμα βρισκόταν στὴν ἀνοδικὴ πορεία του καὶ ὅταν ὅλος ὁ κόσμος πίστευε πὼς αὐτὸ τὸ σύστημα θὰ διαρκέσει αἰώνια, αὐτοὶ πρόβλεψαν τὸ τέλος του. Θέλησαν νὰ ἐξαφανίσουν τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Πίστεψαν στὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ βελτιωθεῖ κι' ἀκόμα ὅτι ἡ εὐτυχία μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσει πάνω στὴ γῆ. Δικαιωματικὰ λοιπὸν παίρνουν μιὰ ἀπ' τὶς πρῶτες θέσεις στὴν ἱστορία τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὅμως δὲν μπόρεσαν νὰ μεταμορφώσουν τὴν κοινωνία. Γιατί ; Οἱ μεγάλοι οὐτοπιστὲς ἔζησαν στὴν πρώτη περίοδο τοῦ καπιταλισμοῦ. Οἱ ἀντιφάσεις του φυσικὰ ἀρχίζουν νὰ ἀναπτύσσωνται, νὰ γεννοῦν τὴν ἀναρχία στὴν παραγωγὴ καὶ τὴν ἐξαθλίωση τῶν μαζῶν. Ἀλλὰ ὁ καπιταλισμὸς ἦταν ἀκόμα πολὺ νέος, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ ἐκδηλωθοῦν μέσα στοὺς κόλπους του οἱ δυνάμεις ἐκεῖνες ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ παλαίψουν ἀποφασιστικὰ ἐναντίον του· οἱ δυνάμεις ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ τὸν νικήσουν γιὰ νὰ ἱδρύσουν τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία. Αὐτὴ ἡ δύναμη εἶναι τὸ προλεταριάτο, ποὺ ἡ ἴδια ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ γεννᾶ ἀναγκαστικά.

Στὴν ἀρχὴ λοιπὸν τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, τὸ προλεταριάτο δὲν ἦταν ἀκόμα πολυάριθμο, οὔτε καλὰ ὀργανωμένο. Ἡ ταξική του πάλη ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη ὑπάρχει ἀλλὰ σὲ κατάσταση ἐμβρυώδικη. Σ' αὐτὸ τὸ στάδιο ἀνάπτυξης δὲν βάζει ἄλλο σκοπὸ ἔξω ἀπὸ τὶς ἄμεσες διεκδικήσεις καὶ πρὸ πάντων τὴν ἐλάττωση τῶν ὡρῶν ἐργασίας. Εἶναι τόση ἡ ἐξαθλίωσή του ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ σηκώσει κεφάλι, νὰ βάλλει σκοποὺς γιὰ τὸ μέλλον. Ἀπὸ ἄποψη πολιτικῆς τοποθέτησης, τὸ προλεταριάτο βρίσκεται ἀκόμα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση καὶ καθοδήγηση τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἰδιαίτερα στὴ

Γαλλία, ἡ ἀστικὴ τάξη τὸ χρησιμοποιεῖ στὴν πάλη της ἐνάντια στὰ ὑπολείμματα τῆς φεουδαρχίας.

Στὰ 1830 μάλιστα, οἱ προλετάριοι στάθηκαν στὸ πλευρὸ τῆς ἀστικῆς τάξης γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν Βουρβώνων ποὺ τοὺς ἀντικατάστησε μ' ἕνα βασιληᾶ, ποὺ προέρχονταν ἀπ' αὐτὴν τὸ Λουδοβῖκο Φίλιππο. Οἱ μεγάλοι οὐτοπιστές, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, διαπιστώνουν μὲ θλίψη τους τὰ βάσανα καὶ τὴν ἄγρια ἐκμετάλλευση τοῦ προλεταριάτου.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως κατάφεραν νὰ δοῦν καθαρὰ τὴν τεράστια δύναμη ποὺ κρύβει μέσα του, μιὰ δύναμη ποὺ τὸ προόριζε νὰ γίνει ἡ τάξη τοῦ μέλλοντος, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη ἐνόμιζε τὸν ἑαυτό της αἰώνιο.[1]

Ἀποτέλεσμα : ἐπειδὴ δὲν εὕρισκαν μέσα στὴν κοινωνία τοῦ καιροῦ τους, τὰ ἀντικειμενικὰ μέσα ποὺ θὰ τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἐξαλείψουν τὴν ἀθλιότητα τοῦ προλεταριάτου, οἱ οὐτοπιστές, δὲν ἔβρισκαν ἄλλο τρόπο γιὰ τὸ σκοπό τους παρὰ νὰ ἐπεξεργάζονται καὶ νὰ καταστρώνουν ἰδεώδη σχέδια. Δημιούργησαν μέσα στὸ μυαλό τους καὶ ἔδωσαν τὴν περιγραφὴ μιᾶς τέλειας κοινωνίας, ποὺ τὴν ἀντιπαραθέτουν στὴ θλιβερὴ κοινωνικὴ πραγματικότητα τοῦ καιροῦ τους.

Ἐπειδὴ ὅμως ἀγνοοῦσαν τοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης τῆς καπι-

---

1. Ἀξίζει νὰ κάνουμε ἐδῶ μιὰ σπουδαῖα παρατήρηση : Εἴδαμε ὅτι κάθε ἀντίφαση, ἔχει μιὰ μορφὴ κύρια, βασικὴ καὶ μιὰ δευτερεύουσα. Ἡ κατάσταση τοῦ προλεταριάτου τὴν ἐποχὴ γιὰ τὴν ὁποῖα μιλᾶμε, εἶχε ἀπὸ τὶς άρχες μιὰν ἀντίφαση ἐσωτερική: Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ ὑπερβολικὴ ἀδυναμία του ὅπως ἐκδηλωνόταν κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς ἀστικῆς τάξης ἐνῶ ἀπ' τὴν ἄλλη ἡ σύμφυτη μὲ τὴ θέση του δύναμη ποὺ μιὰ μερα θἄπρεπε νὰ γιγαντωθεῖ γιὰ νὰ σπάσει αὐτὸ τὸ ζυγό. Ἐπειδη ἡ πρώτη ὄψη τῆς ἀντίφασης ἦταν, ἡ βασική, ἡ σπουδαιότερη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, οἱ οὐτοπιστὲς δὲν μπόρεσαν νὰ δοῦν κάτω ἀπ' αὐτὴν την ἄλλη της ὄψη. Ἀλλὰ ἡ δευτερεύουσα ὄψη τῆς ἀντίφασης (ἡ ἐπαναστατικη δύναμη τοῦ προλεταριάτου) εἶχε τὴν τάση νὰ γίνει, ὅπως καὶ ἔγινε, ἡ βασική, ἡ πρωτεύουσα. Αὐτὸ ἀκριβῶςποὺ πρόβλεψε καὶ κατανόησε ὁ Μάρξ.

ταλιστικής κοινωνίας, δὲν μπὸρούσαν νὰ βροῦν τὸν ἀντικειμενικὸ δεσμό, τὸν συνδετικὸ κρῖκο ἀνάμεσα στὴν κοινωνία ποὺ κατέκριναν καὶ στὴν κοινωνία ποὺ ὀνειρεύονταν.

Ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ προῆλθε ὁ χαραχτηρισμὸς τοῦ σοσιαλισμοῦ τους σὰν «οὐτοπικός». Ἔτσι συμπεριφέρονται σὰν τοὺς ἰδεαλιστές, μαθητὲς τῶν φιλοσόφων τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, ποὺ σκέφτονταν, ὅτι «ὁ ὀρθὸς λόγος» ἔχει τὴ δύναμη νὰ δημιουργήσει μιὰ δίκαιη κοινωνία στὸ ὄνομα τῆς Δικαιοσύνης, τῆς Ἠθικῆς κ.λ.π.

Καὶ ποιὰ μέσα προτείνουν γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς νέας κοινωνίας ; Ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν οὔτε νὰ ὑποψιαστοῦν τότε τὴ δημιουργικὴ δύναμη τῆς ταξικῆς πάλης, ἀποκρούουν τὴν πολιτικὴ δράση τῶν μαζῶν, ποὺ τὴν ταυτίζουν μὲ τὴν ἀναρχία, καὶ προτείνουν μόνο ἕνα μέσον : τὸ κήρυγμα. Δοκιμάζουν λοιπὸν μὲ τὰ συγγράμματά τους ἢ μὲ τὶς πειραματικές τους κοινότητες, νὰ πείσουν τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ συστήματός τους.

Ὁ Σαὶν-Σιμὸν πιστεύει, ὅτι τὸ κόμμα τῶν ἐργαζομένων[1] «θὰ δημιουργηθεῖ σαράντα ὀχτὼ ὧρες μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ μανιφέστου του» ἢ ἀκόμα ὅτι «δὲν πρέπει νὰ ἀπορρίψουμε τὴν ἰδέα τῆς θρησκείας, γιατὶ καὶ ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἕνα εἶδος θρησκείας».

Προσπαθοῦν νὰ προσεταιρισθοῦν τὴν ἀστικὴ τάξη, νὰ τὴν πείσουν νὰ ἀσπασθεῖ τὶς ἰδέες τους, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτὴ ὑπακούοντας στὴ φωνὴ τοῦ «Ὀρθοῦ Λόγου», τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ἠθικῆς, θὰ θελήσει εὐχαρίστως νὰ τὶς πραγματοποιήσει μιὰ καὶ ἔχει στὰ χέρια της καὶ τὴν Πολιτικὴ Ἐξουσία. Τί οὐτοπία ! Νὰ ἐγκαταλείψει τὰ ταξικά της συμφέροντα ! Νὰ ἀρνηθεῖ δηλαδὴ τὸν ἑαυτό της ! Μὰ ἀστικὴ τάξη θὰ πεῖ πρὶν ἀπ' ὅλα, ὀργανωμένα συμφέροντα σὲ βάρος τοῦ προλεταριάτου. Ὁ καπιταλισμὸς εἶναι τὸ ἀντίθετο τοῦ σοσιαλισμοῦ. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὁ Σαὶν - Σιμόν, ὁ Φουριέ, ὁ Ὄουεν, δὲν μποροῦσαν νὰ πετύχουν. Σ'αὐτὸ ποὺ διαφέρει ριζικὰ ὁ Μάρξ ἀπὸ τοὺς μεγάλους οὐτο-

---

1 Ἐννοεῖ μ' αὐτό, ὄχι μιὰ ἐπαναστατικὴ ὀργάνωση ἀλλὰ ἕνα οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ συνεταιρισμό, ἀποτελούμενο ἀπὸ καπιταλιστὲς καὶ ἐργάτες.

πιστές, εἶναι τὸ ὅτι ἀντὶ νὰ σκιτσάρει κι αὐτὸς ἕνα σχέδιο ἰδανικῆς κοινωνίας, ἐθεμελίωσε τὸ σοσιαλισμὸ πάνω στὴν ἐπιστήμη. Οἱ μεγάλοι οὐτοπιστές, ἂν καὶ ἄσκησαν ὀξεῖα κριτικὴ στὸν καπιταλισμό, δὲν κατεῖχαν ἀκόμα τὸν ἱστορικὸ ὑλισμὸ δηλαδὴ τὴν ἐπιστήμη τῆς κοινωνίας, ποὺ θὰ ἔδινε ἀργότερα, στὸν Μάρξ τὴν ἀποφασιστικὴν ὑπεροχή.

Ἂν καὶ ἀπὸ τότε, διαπιστώσανε τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ κεφαλαίου, δὲν μπόρεσαν ὅμως νὰ συλλάβουν τὸ μηχανισμό της· οὔτε μπόρεσαν, νὰ ἀποκαλύψουν τὸ ρόλο ποὺ ἀναγκαστικὰ θὰ ἤταν ὑποχρεωμένο νὰ παίξει τὸ προλεταριάτο, σ' ἀντιστάθμισμα αὐτῆς τῆς ἐκμετάλλευσης, γιὰ τὸ τελικὸ γκρέμισμα τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ θεωρητική τους ἀδυναμία μεταφράζεται σὲ πραχτικὴ ἀδυναμία.(1)

Χάρη στὸ Μάρξ, ἡ ἐπιστήμη ἀντικαθιστᾶ τὴν οὐτοπία· χάρη στὸ Μάρξ, ὁ σοσιαλισμός, τὸ ὄνειρο αὐτὸ τῶν οὐτοπιστῶν, γίνεται πραγματικότητα.

---

1. Ὁ μεγάλος Γάλλος ἐπαναστάτης Αὔγουστος Μπλανκὶ (1805—1881) κατανόησε, ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς οὐτοπιστές, τὴ σπουδαιότητα τῆς πολιτικῆς δράσης τῶν μαζῶν. Μὰ κι αὐτὸς δὲν προχώρησε πέρα ἀπ' αὐτοὺς στὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας. Οὔτε ὁ Μπλανκί, παρὰ τὸ σφοδρὸ κατηγορητήριο γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ προλεταριάτου ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ τὴν πραγματικὴ ρίζα τῆς ἐκμετάλλευσης. Γι' αὐτὸν βασικὴ μορφὴ τῆς ἐκμετάλλευσης ἦσαν οἱ φόροι καὶ ἡ τοκογλυφία (τὶς ἴδιες ἀπόψεις ὑποστηρίζει καὶ ὁ Προυντόν). Μόνο ὁ Μάρξ ἔδειξε τὴν πραγματικὴ αἰτία καὶ την ἀληθινὴ μορφὴ τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν μὴ πληρωμένη ἐργασία καὶ παίρνει τὴ μορφὴ τῆς ὑπεραξίας.

Αὐτὲς οἱ σοβαρὲς θεωρητικὲς ἐλλείψεις δὲν ἐπέτρεψαν στὸν Μπλανκὶ νὰ δεῖ σωστὰ οὔτε καὶ τὸ ρόλο τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης. Ἀντὶ νὰ ἰδεῖ στὴν πολιτικὴ δράση, μιὰ μαζικὴ πάλη, τὴν πάλη δηλαδὴ τοῦ προλεταριάτου στὸ σύνολό του, πιάστηκε ἀπὸ τὴ θέση (κληρονομιὰ τοῦ Μπαμπέφ) γιὰ μιὰ «δράση μειοψηφίας», μιὰ θέση πολύτιμη γιὰ τοὺς ἀναρχικοὺς μικροαστοὺς καὶ τελείως ἀσυμβίβαστη μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό.

III. Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

α) *Ἡ διαμόρφωσή του.*

Μεταγενέστεροι ἀπὸ τοὺς μεγάλους οὐτοπιστές, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς βρέθηκαν κάτω ἀπὸ εὐνοϊκότερες ἀντικειμενικὲς συνθῆκες. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ σκέψη τους εἶχε φτάσει στὴν τέλεια ὡριμότητά της, συνέπεσε ὥστε καὶ οἱ ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ νὰ εἶναι πιὸ φανερές, καὶ πρὸ παντός, ἡ ἐπαναστατικὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου νὰ εἶναι ἀνεβασμένη καὶ ἡ δράση του σὲ πλήρη ἀνάπτυξη.

Τὸ 1825 ξέσπασε ἡ πρώτη μεγάλη οἰκονομικὴ κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ, κι' ἀπὸ τότε οἱ κρίσεις ἐκδηλώνονται μὲ τρόπο περιοδικό. Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ μπῆκαν σὲ κίνηση ἀπ' τὸ καθεστώς, στρέφονται τώρα ἐνάντια σ' αὐτό.

Τὸ προλεταριάτο ἀπὸ μέρα σὲ μέρα γίνεται ὅλο καὶ πιὸ πολυάριθμο, συγκεντρώνεται κατὰ μᾶζες στὶς πόλεις καὶ πλαισιώνει τὴ μεγάλη βιομηχανία· οἱ ἀγῶνες του γίνονται ὅλο καὶ πιὸ ἔντονοι καὶ ἡ ὀργάνωσή του καλύτερη.

Στὰ 1831 ἐκδηλώνεται ἡ πρώτη ἐργατικὴ ἐξέγερση στὴ Λυών. Στὰ 1838-1842, ὁ Χαρτισμὸς στὴν Ἀγγλία, τὸ πρῶτο ἐργατικὸ κίνημα σὲ ἐθνικὴ κλίμακα, σημειώνει μεγάλες ἐπιτυχίες.

> «Ὁ ταξικὸς ἀγώνας ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη, μπαίνει πιὰ στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν, ποὺ ἔχουν στὰ χέρια τους τὴν τύχη τῆς ἀνθρωπότητας.»(1)

Στὴ Γαλλία τὸν Ἰούνιο τοῦ 1848, βλέπουμε νὰ ὑψώνονται ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη, τὰ ὁδοφράγματα, ἀπ' ὅπου ἡ ἐργατικὴ τάξη ὑπεράσπιζε τὸ δικαίωμά της στὴ ζωή, μὲ τὰ ὅπλα στὸ χέρι.

Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς, ἐπαναστάτες ἀγωνιστές, πῆραν μέ-

---

1. Ἔνγκελς : «Οὐτοπικὸς καὶ Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμός.»

ρος σ' αὐτὴ τὴν πάλη καὶ προσωπικά, τόσο στὴ Γερμανία ὅσο καὶ στὴ Γαλλία καὶ Ἀγγλία. Ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, καὶ ἵδρυσαν στὰ 1864 τὴν «Πρώτη Διεθνῆ Ἕνωση Ἐργατῶν».

Μέσα ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες, ἡ μεγαλοφυΐα τους μπόρεσε νὰ ἀποκομίσει τὸ μέγιστον τῆς πείρας καὶ τῶν συμπερασμάτων.

β) *Τὰ γνωρίσματά του.*

Οἱ πλαστογράφοι τοῦ μαρξισμοῦ, παρουσιάζουν τὸ σοσιαλισμὸ σὰν ἕνα μῦθο, ποὺ τὸν συνέλαβε μέσα σὲ πυρετικὴ ἔξαψη ἡ φαντασία ἑνὸς ἐμπνευσμένου προφήτη. Πιστεύουν ἐπίσης ὅτι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ μαρξισμὸ κατὰ τὸ δικό τους τρόπο, σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης.

Πρέπει λοιπὸν νὰ διακηρύξουμε μιὰ γιὰ πάντα, χωρὶς κανένα συμβιβασμό, τὸν ξεχωριστὸ χαραχτῆρα τοῦ σοσιαλισμοῦ τοῦ Μάρξ. Νὰ βροντοφωνάξουμε ὅτι δὲν εἶναι οὔτε μῦθος οὔτε πράξη πίστης, οὔτε ἕνα «σύστημα» ἀνάμεσα στὰ τόσα ἄλλα, ποὺ ἀξίζει πιότερο ἢ λιγώτερο. Ὁ σοσιαλισμὸς τοῦ Μάρξ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν νόμων τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας καὶ τῶν μεθόδων γιὰ τὴν μεταβολή της. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός, ποὺ στηρίζεται πάνω σέ,

> «...δυὸ μεγάλες ἀνακαλύψεις : τὴν ὑλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ μυστικοῦ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς, ποὺ γίνεται μὲ τὴν ὑπεραξία, ποὺ τὶς χρωστᾶμε στὸν Μάρξ καὶ ποὺ μετέβαλλαν τὸν σοσιαλισμὸ σὲ ἐπιστήμη».(1)

Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Μάρξ ἀνακάλυψε στὴ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴν νέα ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμον, τὸ διαλεχτικὸ ὑλισμό, ποὺ ἡ ἐφαρμογή του στὰ κοινωνικὰ φαινόμενα μᾶς δίνει τὸν ἱστορικὸ ὑλισμό.

«Ὁ Ντάρβιν ἀποκάλυψε τοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης τῆς ὀρ-

---

1. Ἔνγκελς : «Οὐτοπικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός».

γανικής φύσης καὶ ὁ Μάρξ τοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας».(1)

Οἱ Νόμοι ποὺ διέπουν τὴν κοινωνία εἶναι ἀντικειμενικοί, ἐξωτερικοὶ καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴ συνείδηση κι' ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων, προηγοῦνται ἀπ' αὐτὴν καὶ τὴ διαμορφώνουν. Ἡ παραγωγὴ — δηλαδὴ ἡ δράση μὲ τὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι ἐξασφαλίζουν τὰ μέσα τῆς ὕπαρξής τους — ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση τῆς ὕπαρξης τῆς κοινωνίας καὶ καθορίζει τὴν ἱστορία της. Σχέσεις κοινωνικές, πολιτικοὶ θεσμοί, ἰδεολογίες, καθορίζονται, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

Μὲ βάση αὐτὴ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν κοινωνία, ὁ Μάρξ, μελέτησε τὴν κοινωνία τοῦ καιροῦ του, τὸν καπιταλισμό.

Στὸν Πρόλογο τοῦ «Κεφαλαίου» του γράφει :

> [....ὁ δικός μας] τελικὸς σκοπὸς εἶναι νὰ ἀποκαλύψουμε τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴν ἐξέλιξη τῆς σύγχρονης κοινωνίας».

Ἡ ἀνάλυση λοιπὸν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας καὶ ὄχι ἡ πρόληψη ἐνάντια στὸν καπιταλισμό, τὸν ὁδήγησε στὴν ἀνακάλυψη τῶν ἀντιφάσεων ποὺ γεννιῶνται κι ἀναπτύσσονται μέσα σ' αὐτὸ τὸ σύστημα, μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὸ συγκλονίζουν συνεχεῖς κρίσεις καὶ πρὸ πάντων τῆς βασικῆς ἀντίφασης ἀνάμεσα στὸν κοινωνικὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ στὸν ἀτομικὸ χαραχτήρα τῆς καπιταλιστικῆς ἰδιοποίησης. Καμμιὰ εὐνοϊκὴ πρόληψη ἢ «διαίσθηση» δὲν τὸν ὡδήγησαν στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ προλεταριάτο εἶναι ἡ τάξη ποὺ ἔχει κληθεῖ ἀπὸ τὴν ἱστορία νὰ διαδεχθεῖ τὴν ἀστικὴ τάξη, ἀλλὰ ἡ ἀντικειμενικὴ ἀνάλυση τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ὁ Μάρξ ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ καπιταλισμός, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρὰ μόνο μὲ τὴν ὑπεραξία, δηλαδὴ μὲ τὴν ἐκμετάλλευ-

1. Ἔνγκελς : «Ἀπὸ τὸν λόγο ποὺ ἀπαγγέλθηκε πάνω στὸν τάφο τοῦ Μάρξ» (17 Μάρτη 1883).

ση τοῦ προλεταριάτου. Ἡ ἀντίφαση λοιπὸν ἀνάμεσα στὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ τοῦ προλεταριάτου, εἶναι σύμφυτη μὲ τὸν καπιταλισμό, καὶ ἡ πάλη μεταξύ τους εἶναι τὸ ἀναγκαῖο προϊὸν τοῦ καπιταλισμοῦ.

Βλέπουμε ὅτι εἶναι ἀνόητο, νὰ κατηγοροῦμε τὸ Μάρξ ὅτι «ἐφεῦρε τὴν ταξικὴ πάλη». Ὁ Μάρξ ἁπλούστατα διαπιστώνει τὴν ὕπαρξή της [1] ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς διάλυσης τῆς πρωτόγονης κοινότητας. Διαπιστώνει ὅτι ἀποτελεῖ τὴν κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας, γιατὶ μ' αὐτὴν λύνεται κάθε φορὰ ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ τὶς παραγωγικὲς σχέσεις. Αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν καπιταλισμό : μόνο ἡ πάλη τοῦ προλεταριάτου, μιᾶς τάξης ἐκμεταλλευόμενης, ἐνάντια στὴν ἐκμεταλλεύτρια ἀστικὴ τάξη, θὰ λύσει τὴν ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ τὶς καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς. Μὲ ποιὸν τρόπο ὅμως ; Μὲ τὴν προσαρμογὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων στὶς ἀνάγκες τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μὲ τὴν ἐθνικοποίηση δηλαδὴ ὅλων τῶν μέσων παραγωγῆς, μὲ τὸ σοσιαλισμό, ποὺ εἶναι τὸ ἀναγκαῖο στάδιο τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, ὅπως ἄλλοτε ὁ καπιταλισμός.

---

1. Δὲν εἶναι ἄλλωστε ὁ πρῶτος ποὺ διαπιστώνει τὴν ὕπαρξη τῆς πάλης τῶν τάξεων· τὸ λέει ὁ ἴδιος σ' ἕνα του γράμμα στὸν Weydemeyer (1852) :

«Σὲ ὅτι μὲ ἀφορᾶ, δὲν ἀνήκει σὲ μένα ἡ τιμή, ὅτι ἀνακάλυψα οὔτε τὴν ὕπαρξη τῶν τάξεων στὴ σύγχρονη κοινωνία, οὔτε τὴν μεταξύ τους πάλη. Πολὺ πρὶν ἀπὸ μένα, ἀστοὶ ἱστορικοὶ (ὅπως οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Παλινόρθωσης τῶν Βουρβώνων : Thierry Guizot...) περιγράψανε τὴν ἐξέλιξη τῆς ταξικῆς πάλης μέσα στὴν ἱστορία καὶ ἀστοὶ ἐπίσης οἰκονομολόγοι ἐκφράσανε τὴν οἰκονομικὴ της ἀνατομία· Τὸ καινούργιο ποὺ ἐγὼ πρόσφερα, ἦταν ὅτι :

1ον. Ἔδειξα, ὅτι ἡ ὕπαρξη τῶν τάξεων δὲν συνδέεται παρὰ μὲ φάσεις ἱστορικῆς ἐξέλιξης, ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὴν παραγωγή. 2ον Ἡ πάλη τῶν τάξεων, στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, ὁδηγεῖ ἀναπόφευχτα στὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου. 3ον Αὐτὴ ἡ διχτατορία, ἀποτελεῖ ἕνα μεταβατικὸ στάδιο, μὲ σκοπὸ τὴν κατάργηση ὅλων τῶν τάξεων καὶ τη δημιουργία μιᾶς ἀταξικῆς κοινωνίας».

«Ὁ Μάρξ καταλήγει στὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν ἀναπόφευχτη μεταβολὴ τῆς σημερινῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας σὲ σοσιαλιστική, ξεκινώντας ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴν κίνηση τῆς σύγχρονης κοινωνίας».(1)

Εἶναι ἐπίσης ἀνόητο νὰ πιστεύουμε, ὅτι ὁ Μάρξ, καταγόμενος ἀπὸ ἀστούς, «διαπνεόταν ἀπὸ μῖσος» ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ ὅτι «ὅλο τὸ ἔργο του εἶναι προϊὸν αὐτοῦ τοῦ μίσους».Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Μάρξ, μελετώντας τὴν ἱστορία τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἀστικῆς κοινωνίας, διαπιστώνει ὅτι, αὐτὴ ἡ τάξη, ἀνέβηκε στὴν ἐξουσία, παλεύοντας ἐνάντια στὴ φεουδαρχία, μὲ τρόπο ἐπαναστατικό. Καὶ ὅτι ἡ ἀναρήχησή της στὴν ἐξουσία βοήθησε στὴν μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς, ποὺ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση κάθε κοινωνικῆς προόδου.

Ἀλλ' ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα οἱ ρόλοι ἀντιστρέφονται. Ὁ ρόλος τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης ἀνήκει τώρα στὸ προλεταριάτο καὶ ἡ ἐπανάσταση στρέφεται ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη ποὺ φρενάρει τὴ κοινωνικὴ ἀνάπτυξη. Ἐὰν ὁ Μάρξ καταδικάζει τὴν κεφαλαιοκρατικὴ ἀστικὴ τάξη, αὐτὸ τὸ κάνει γιατὶ αὐτὴ βάζοντας τὰ ταξικά της συμφέροντα πάνω ἀπ' ὅλα, εἶναι ἱκανή, γιὰ νὰ τὰ διατηρήσει, νὰ φτάσει ὡς τὰ φρικωδέστερα ἐγκλήματα.

Ὅσο γιὰ τὸ προλεταριάτο, ἐὰν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα μεταβάλλεται στὴ μόνη ἐπαναστατική, στὴ μόνη προοδευτικὴ τάξη, αὐτὸ γίνεται ὄχι γιατὶ τὸ θέλει ἔτσι ὁ Μάρξ, ἀπὸ συναισθηματικοὺς λόγους, ἀλλὰ γιατὶ τέτοια εἶναι ἡ ἐπιταγὴ τῆς ἱστορίας, γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ ἱστορικὸς ρόλος τοῦ προλεταριάτου στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα.(2) Γιατὶ ὅμως νὰ εἶναι ἐπαναστατικό ; Γιατί, σὰν ἰδιαίτερο δημιούργημα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει τὴ ζωή του παρὰ μόνο δίνοντας μάχη ἐνάντια στὴν κυρίαρχη τάξη, τὴν κεφαλαιοκρατία. Γιατὶ ἡ συγκέντρωση

---

1. Λένιν : «Κάρλ Μάρξ».

2. Μ' αὐτὸ δὲ θέλουμε νὰ ποῦμε, ὅτι καὶ ἡ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἐπίσης ἐπαναστατική. Γιὰ νὰ ἀποχτήσει τὸ προλεταριάτο συνείδηση τοῦ ἱστορικοῦ του ρόλου, χρειάζεται τὴ βοήθεια τῆς μαρξιστικῆς ἐπιστήμης.

τοῦ κεφαλαίου, ἐνισχύει ἀναπόφευχτα καὶ τὴ δική του συγκέντρωση καὶ διόγκωση.

Γιατί, ἀπογυμνωμένο ὅπως εἶναι ἀπὸ κάθε περιουσιακὸ στοιχεῖο δὲν ἔχει νὰ χάσει τίποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὶς ἁλυσσίδες του. Γιατί, δεμένο μὲ τὶς ὁλοένα ἀναπτυσσόμενες παραγωγικὲς δυνάμεις, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ μοναδική του ἀπασχόληση, εἶναι ἀναγκασμένο νὰ σπάσει τὶς καπιταλιστικὲς ἁλυσσίδες, νὰ ἐξαφανίσει δηλαδὴ τὶς καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις, ποὺ στρέφουν τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις ἐναντίον του.

Γιατὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἐπιβάλλει νὰ ἀποσπάσει τὰ μεγάλα μέσα παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς ἀπὸ τὴν κεφαλαιοκρατία καὶ νὰ τὰ μεταβάλλει σὲ κοινὴ ἰδιοχτησία, μέσα σὲ μιὰ κοινωνία, ὅπου κάθε ἐκμετάλλευση θὰ ἔχει ἐξαφανισθεῖ. Μ' ἄλλα λόγια, τὸ προλεταριάτο ἀναγκαστικὰ δὲν ἔχει παρὰ μιὰ καὶ μόνο λύση, μιὰ μόνο προοπτική : τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Μάρξ καλεῖ τὸ προλεταριάτο στὴν πάλη γιὰ τὸ σοσιαλισμό, τὸ κάνει στηριζόμενος πάνω στὴ βάση τῶν νόμων τῆς ἱστορίας. Δὲν τὸ κάνει στὸ ὄνομα κάποιας ἰδέας, γιὰ τὴν ὁποία ἔχει προκατάληψη ἢ στὸ ὄνομα τῆς Δικαιοσύνης ἢ τῆς Ἐλευθερίας, ἂν καὶ ὁ σοσιαλισμὸς ἐπιτυγχάνει πραγματικὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴ θεμελίωση τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Ὁ Μάρξ «δὲν κάνει ἠθικὸ κήρυγμα», ἂν καὶ ἡ πάλη γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ κομμουνισμοῦ, ἑδρεώνει μιὰ νέα ἠθικὴ τάξη, μία νέα ἠθική. Εἶναι ἕνας σοφός, ποὺ βγάζει ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς κοινωνίας, πραχτικὰ συμπεράσματα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ψυχικές του διαθέσεις. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ἀσύγκριτη ἀξία τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Βάζει τέλος στὶς οὐτοπίες, καὶ κατεβάζει πραγματικὰ τὸ σοσιαλισμὸ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τῆς οὐτοπίας κάτω στὴ γῆ. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν παγκόσμια ἀπήχηση καὶ τὴν τεράστια ἀξία τοῦ σοσιαλισμοῦ ποὺ ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς ἐκήρυξαν, γιὰ πρώτη φορά, στὸ «Μανιφέστο τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος» (1847).

IV. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

α) Ἡ συγχώνευση τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος.

Τὸ ἐργατικὸ κίνημα δὲν τὸ ἐδημιούργησε ὁ Μάρξ. Αὐτὸ τὸ βρῆκε, ἀποτελοῦσε γιὰ τὴν ἐποχή του μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτόν, ποὺ ὤφειλε τὴν προέλευσή της στὴν ὕπαρξη τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ προσφορὰ τοῦ Μὰρξ εἶναι ὅτι ὥπλισε τὸ ἐργατικὸ κίνημα μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό, τὴν πυξίδα ποὺ τὸ καθοδήγησε καὶ τὸ ἔκανε ἀκατανίκητο.

Μὲ τὸν Μάρξ συντελέσθηκε ἡ συγχώνευση τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Τὸ σκλαβωμένο προλεταριάτο, ἀπασχολημένο μὲ τὴν ἐπείγουσα πάλη γιὰ τὸ ψωμί, δὲν εἶχε τότε οὔτε τὸν καιρὸ οὔτε τὰ μέσα νὰ ἐπεξεργασθεῖ μόνο του τὴν κοινωνικὴ ἐπιστήμη, τὴν πολιτικὴ οἰκονομία. Αὐτὴ τὴν ἐπιστήμη τοῦ τὴν πρόσφερε ἕτοιμη ὁ Μάρξ, ποὺ κατεῖχε τὶς σοβαρότερες κατακτήσεις τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, καὶ ποὺ τὸ ἐπιστέγασμά τους ἦταν ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμός. Ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς δηλαδὴ ὑπῆρξε τὸ ἔργο τῶν πιὸ προοδευτικῶν ἀστῶν διανοουμένων. Αὐτοὶ ὅμως δὲν μποροῦσαν νὰ ἐπιτύχουν στὶς ἐπιδιώξεις τους παρὰ μὲ τὴν προϋπόθεση νὰ διακόψουν τοὺς δεσμούς τους μὲ τὴν τάξη τους. Γιατί; Γιατὶ ἡ ἀστικὴ τάξη ἐνῶ ὑποστήριζε τὴν ἀνάπτυξη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὸ μέτρο ποὺ ἦσαν ἀναγκαῖες γιὰ τὶς τεχνικὲς ἀνακαινήσεις ποὺ θὰ τῆς ἔφερναν κέρδη, δὲν ἤθελε, μιὰ καὶ γκρέμισε τὴ φεουδαρχία καὶ κατέλαβε τὴν ἐξουσία, νὰ βοηθήσει τὴν ἀνάπτυξη τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, γιατὶ μιὰ τέτοια ἀνάπτυξη ἔβλαπτε τὰ συμφέροντά της σὰν τάξης ἐκμεταλλεύτριας, γιατὶ αὐτὲς οἱ ἐπιστῆμες ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν ἀναπόφευχτη ἐξαφάνιση τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀντίθετα, ἐκήρυξε τὸν πόλεμο στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ἕνα πόλεμο φανατικό, ὡς τὸ σημεῖο νὰ καθίζει τὴν ἐπιστήμη τοῦ Μαρξισμοῦ —στὸ πρόσωπο τῶν ὀπαδῶν της— στὸ ἑδώλιο τοῦ κατηγορουμένου, ὅπως ἄλλοτε ὁ κλῆρος τῆς φεουδαρχίας καταδίκαζε τὸ Γαλιλαῖο, ἐπειδὴ ἀπόδειξε ὅτι ἡ γῆ στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ ἥλιο.

«'Από δῶ καὶ πέρα δὲν πρόκειται νὰ μάθουμε, ἐὰν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ θεώρημα εἶναι ἀληθινὸ ἢ ὄχι, ἀλλὰ ἐὰν ἀπηχεῖ καλὰ ἢ κακά, εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα στ' αὐτιὰ τῆς ἀστυνομίας, ἐὰν εἶναι ὠφέλιμο ἢ ἐπιζήμιο στὸ κεφάλαιο. Ἡ ἀνιδιοτελὴς ἔρευνα παραχωρεῖ τὴ θέση της στὴν πληρωμένη λογοκοπία, ἡ εὐσυνείδητη ἔρευνα στὴν ἀσυνειδησία καὶ στὶς ἐλεεινὲς προφάσεις τῆς ἀπολογητικῆς». (1)

Ἔτσι ὁ Μὰρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ βάλλουν τὸν ἑαυτό τους στὴν ὑπηρεσία τοῦ προλεταριάτου, ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ σπάσουν κάθε δεσμὸ μὲ τὴν τάξη τους. Ἀντίθετα ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, τὸ προλεταριάτο ὄχι μόνο δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι ἐχθρικὸ στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ἀλλὰ τὰ ταξικά του συμφέροντα συνέπιπταν μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ ἀνάγκη τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Σὰν τάξη ποὺ καταπιέζεται, εὕρισκε στὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ τὴν ἐξήγηση τῆς δυστυχίας του καὶ τὶς λύσεις γιὰ τὴν ἀπολύτρωσή του, γιὰ τὴ νίκη του.

Αὐτὴ ἡ θεωρία ὅμως πρέπει νὰ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀπὸ τὴν πράξη. Μόνο ἡ πράξη ἔδειξε στοὺς ἐργαζόμενους τὶς ἀσύγκριτες ἀρετὲς τοῦ μαρξισμοῦ. Ἀπὸ δῶ καὶ ἕνα αἰῶνα, ὅλο καὶ πιὸ πολύ, κάθε μέρα ἡ πράξη ἀποδείχνει ὅτι ἡ μαρξιστικὴ θεωρία ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴ ἔκφραση τῶν συμφερόντων τοῦ προλεταριάτου.

β) Ἡ ἀναγκαιότητα τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Κριτικὴ «τοῦ αὐθόρμητου».

Πῶς ὅμως πραγματοποιεῖται ἡ συγχώνευση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ; Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ συγκρότηση ἑνὸς κόμματος, ποὺ ὀργανώνει καὶ συνδέει τὴν πρωτοπορεία τοῦ προλεταριάτου—τὴν ὡπλισμένη μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό—μὲ τὶς ἐργαζόμενες μᾶζες καὶ διευθύνει τὴν ἐπαναστατική τους πάλη.

---

1. Μάρξ : Ἐπίλογος στὴ 2η Γερμανικὴ ἔκδοση τοῦ «Κεφαλαίου».

Αὐτὸ τὸ κόμμα εἶναι τὸ κομμουνιστικό, ποὺ ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς καθορίζουν τὰ καθήκοντά του στὸ Μανιφέστο. Οἱ κομμουνιστές, τόσο στὸ διεθνὲς πεδίο ὅσο καὶ μέσα σὲ κάθε χώρα, μεταδίδουν στὸ προλεταριάτο.

«μιὰ ἰδέα ξάστερη σχετικὰ μὲ τὶς συνθῆκες, τὴν πορεία καὶ τὶς γενικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ προλεταριακοῦ κινήματος».(1)

Ἡ ἀνάγκη ἑνὸς τέτοιου κόμματος ἀποτελεῖ βασικὴ προϋπόθεση τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ εἶναι σύμφωνη μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ διαλεχτικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ. Γιατί ; Διότι, ἐὰν εἶναι σωστό, ὅτι τὸ προλεταριάτο, ποὺ τὸ ἐκμεταλλεύεται ἡ ἀστικὴ τάξη, εἶναι ἀναγκασμένο ἀπὸ τοὺς ὑλικοὺς ὅρους νὰ παλαίψει ἐνάντια σ' αὐτή, αὐτὸ δὲν σημαίνει διόλου ὅτι ἡ συνείδησή του γίνεται αὐθόρμητα σοσιαλιστική. Ἡ ἄποψη γιὰ τὸ αὐθόρμητο, ἡ θεωρία τοῦ αὐθόρμητου εἶναι ἀντίθετη στὸ μαρξισμό· γιατὶ ὁ Μαρξισμὸς εἶναι μιὰ ἐπιστήμη, καὶ ἐπιστήμη ποὺ νὰ στηρίζεται στὸ αὐθόρμητο δὲν ὑπάρχει (2).

Στὸ ἔργο του «Τί νὰ κάνουμε ;», ὁ Λένιν κάνει μιὰ ὑποδειγματικὴ κριτικὴ στὸ «αὐθόρμητο». Πρέπει νὰ τὴν ξαναθυμηθοῦμε, γιατὶ πολλοί, ποὺ λένε πὼς εἶναι μαρξιστές, ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ μαρξισμὸς ταυτίζεται μὲ τὸ «ταξικὸ ἔνστικτο». Μιὰ τέτοια ἄποψη μᾶς ὁδηγεῖ νὰ βάζουμε στὸ ἴδιο ἐπίπεδο τὸν ὥριμο πολιτικὰ προλετάριο μὲ τὸν προλετάριο ἐκεῖνο ποὺ ἂν καὶ ἔχει τὴ θέληση νὰ ἀγωνισθεῖ, δὲν εἶναι σὲ θέση ἀκόμα νὰ κατευθύνει τὸν ἀγώνα του ἐκεῖ ποὺ πρέπει, γιατὶ δὲν ἔχει σωστὴ ἀντίληψη τῶν συμφερόντων του.

---

1. Μάρξ - Ἔνγκελς : «Μανιφέστο τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος». ΙΙ : «Προλετάριοι καὶ κομμουνιστές».

2. Λόγῳ τοῦ ἐπιστημονικοῦ του χαραχτῆρα ὁ μαρξισμὸς ἔχει μιὰ γενικὴ ἀξία· δὲν ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στοὺς ἐργάτες, ἀλλὰ ἐνδιαφέρει καὶ μπορεῖ νὰ γίνει ἀποδεχτὸς ἀπὸ κάθε ἄνθρωπο, ποὺ θέλει σοβαρὰ νὰ κατανοήσει τὴ σημασία καὶ τὸ νόημα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ἐπίσης τὸ μαρξιστικὸ κόμμα ἐντάσσει στὶς γραμμὲς τῶν ἀγωνιζομένων ἐργατῶν καὶ ἄλλους ἐργαζόμενους ποὺ ἀνήκουν σὲ ἄλλες τάξεις καὶ ἄλλες κοινωνικὲς ὁμάδες.

Γιατί όμως ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι ἕνα αὐθόρμητο προϊὸν τοῦ προλεταριάτου; Διότι στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, ἡ μόνη ἰδεολογία ποὺ προσφέρεται αὐθόρμητα στὸ προλεταριάτο, εἶναι ἡ ἀστικὴ ἰδεολογία (θρησκεία, δίκαιο, ἠθικὴ κ.λ.π.) μιὰ ἰδεολογία ποὺ παρακινεῖ τὸ προλεταριάτο «νὰ ἔχει ὑπομονή». Ἄλλωστε ἡ ἀστικὴ ἰδεολογία ἔχει συμμάχους της ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς παράδοσης, τὰ ἰσχυρὰ ὑλικὰ μέσα ποὺ διαθέτει ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ τὴ δύναμη τῆς ἐξουσίας.

«Λένε συχνά: ἡ ἐργατικὴ τάξη βαδίζει αὐθόρμητα στὸ σοσιαλισμό. Αὐτὸ εἶναι σωστὸ μόνο μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία καθορίζει βαθύτερα καὶ ἀκριβέστερα ἀπὸ κάθε ἄλλη τὰ αἴτια τῆς δυστυχίας τῆς ἐργατικῆς τάξης. Κι' αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ οἱ ἐργάτες τὴν ἀφομοιώνουν τόσο εὔκολα. Αὐτὴ ἡ θεωρία σὲ καμμιὰ περίπτωση δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸ αὐθόρμητο· πάντοτε τὸ ὑποτάσσει, τὸ χαλιναγωγεῖ. Ἡ ἐργατικὴ τάξη ὁδηγεῖται βέβαια αὐθόρμητα πρὸς τὸ σοσιαλισμό, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀστικὴ ἰδεολογία, ποὺ διαποτίζει τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, ποὺ διαδίδεται συνεχῶς καὶ καλλιεργεῖται μὲ ὅλα τὰ μέσα καὶ μὲ τὶς πιὸ ποικίλες μορφές, ὄχι λιγώτερο αὐθόρμητα ἐπιβάλλεται στὴ συνείδηση εἰδικὰ τοῦ ἐργάτη».(1)

Καὶ ὁ Λένιν παρατηρεῖ, ὅτι τὸ αὐθόρμητο κίνημα τοῦ προλεταριάτου δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ὁδηγήσει πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ συνδικαλισμό, δηλαδὴ πιὸ πέρα ἀπὸ τὴ δημιουργία συνδικάτων ποὺ ὀργανώνοντας τοὺς ἐργαζόμενους ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀποχρώσεων, ἔχουν γιὰ σκοπὸ τὴν πάλη γιὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ βιωτικοῦ τους ἐπιπέδου, τὴν αὔξηση τῶν μισθῶν. Κανένα ὅμως συνδικάτο σὰν τέτοιο, δὲν μπορεῖ νὰ δώσει στοὺς ἐργαζόμενους αὐτὸ ποὺ τοὺς προσφέρει ἡ δραστηριότητα τοῦ μαρξιστικοῦ πολιτικοῦ κόμματος: τὴν προοπτικὴ τῆς ἐπανάστασης καὶ τὴν ἐπιστήμη τῆς ἐπανάστασης. Μόνο ἐξ αἰτίας τῆς δράσης αὐτοῦ τοῦ κόμματος βγῆ-

---

1. Λένιν: «Τί νὰ κάνουμε;»

καν στὸ φῶς τῆς ἡμέρας οἱ ρίζες τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης.

Ἔτσι λοιπὸν μόνο μὲ τὴν ἐπίμονη καὶ ἀδιάκοπη πάλη ἐνάντια στὴν ἀστικὴ ἰδεολογία, ποὺ ἔχει παντοῦ ἁπλωθεῖ, ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς μπορεῖ νὰ βρεῖ τὸ δρόμο ποὺ πρέπει νὰ πάρει ἡ ἐργατικὴ τάξη. Κι' αὐτὸ τὸ καθῆκον εἶναι ἀδύνατο νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς ἕνα κόμμα, ποὺ νὰ στηρίζεται στὴν ἐπιστήμη τῆς ἐπανάστασης, ποὺ νὰ εἶναι στενὰ δεμένο μὲ τὶς ἐργαζόμενες μᾶζες (ἀπὸ τὶς ὁποῖες στρατολογεῖ τὰ στελέχη γιὰ τὶς γραμμές του καὶ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ τὶς βοηθήσει ν' ἀποχτήσουν σοσιαλιστικὴ συνείδηση. Τὸ ἐπαναστατικὸ λοιπὸν συμφέρον τοῦ προλεταριάτου ἀπαιτεῖ νὰ προστατεύει αὐτὸ τὸ κόμμα ἀπὸ κάθε ἐπίθεση, καὶ νὰ τὸ ἐνισχύει μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις του, γιατὶ μόνο ἡ ὕπαρξή του μπορεῖ νὰ τὸ ὁδηγήσει στὴ νίκη. Ἐνῶ ἡ θεωρία τοῦ «αὐθόρμητου» βάζει τὸ προλεταριάτο κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τῆς ἀστικῆς τάξης.

> «Ἡ θεωρία τοῦ αὐθόρμητου ... ἀποτελεῖ ... τὴν λογικὴ ἀφετηρία κάθε ὀππορτουνισμοῦ.»(¹)

Ὁ ἐπιστημονικὸς ρόλος τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος εἶναι νὰ προβάλλει τὰ χαραχτηριστικὰ αὐτῆς τῆς ἄποψης, ὅπως ἔχουν καθορισθεῖ ἀπὸ τὸ Λένιν ἐδῶ καὶ πενῆντα χρόνια. Χαραχτηριστικὰ ποὺ ἡ ἀναγκαιότητα καὶ ἡ χρησιμότητά τους ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τῶν ἐργαζομένων, γιατὶ τοὺς ἐπηρεάζει ἡ ἀστικὴ ἰδεολογία. Νὰ μερικὰ ἀπ' αὐτά :

---

1. Στάλιν : «Ἀρχὲς Λενινισμοῦ»: «Αὐτὴ ἡ ἐλεεινὴ θεωρία,βρίσκεται στὴ βάση κάθε ἀντικομμουνιστικοῦ συλλογισμοῦ ἀρκετῶν συνδικαλιστικῶν ἡγετῶν. Ὅταν συνιστοῦν π. χ. στοὺς ἐργαζόμενους «νὰ μὴ κάνουν πολιτική» μὲ τὸ πρόσχημα «νὰ εἶναι ἐλεύθεροι, ἀνεξάρτητοι», ὅταν ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ συνδικαλισμὸς εἶναι ἐπαρκής, σὰν μέσον πάλης γιὰ ὅλα τὰ κοινωνικὰ προβλήματα, ἀπομακρύνουν τοὺς ἐργαζόμενους ἀπὸ την προσπάθεια νὰ ἐρευνήσουν καὶ νὰ πολεμήσουν τὶς αἰτίες τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τὸ πολιτικὸ ὄργανο αὐτῆς τῆς ἐκμετάλλευσης δηλαδὴ τὸ ἀστικὸ κράτος καὶ ἔτσι βοηθοῦν τὴν ἀστικὴ τάξη νὰ παρατείνει τὴ βασιλεία της. Αὐτὴ εἶναι ἡ πάγια τακτικὴ τοῦ ὀππορτουνισμοῦ».

Τὸ λάθος μπορεῖ νὰ πάρει χίλιες μορφές, ἀλλά, γιὰ ἕνα δοσμένο ἀντικείμενο, ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια εἶναι μιά. Ἀπ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα πηγάζει ἡ ἑνότητα τῶν ἀρχῶν ποὺ ἐμπνέει τοὺς μαχομένους κομμουνιστές. Αὐτοὶ δὲν ἔχουν τὴν ἀφέλεια τοῦ προβάτου. Ὅλοι οἱ φυσικοὶ π.χ. συμφωνοῦν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ὕπαρξη ὡρισμένων φυσικῶν νόμων. Ἂν ὅμως παρουσιαζόταν κάποιος ποὺ θὰ ὑπερηφανευόταν, ὅτι ἔχει μιὰ δική του ἀντίληψη γιὰ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, μὲ διαφορετικοὺς νόμους ἀπὸ κείνους ποὺ παραδέχονται ὅλοι οἱ ἄλλοι, θὰ τὸν θεωροῦσαν ἀνόητο. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ Κοινωνικὲς Ἐπιστῆμες δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ κέφι τῶν μὲν ἢ τῶν δέ ([1]).

Τὰ συμπεράσματά τους ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ πεῖρα, ἀποτελοῦν ἀντικειμενικὲς ἀλήθειες ποὺ μποροῦν νὰ διαπιστωθοῦν καὶ νὰ κριθοῦν ἀπ' ὅλους. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν «μονολιθικὴ ἑνότητα» τοῦ μαρξιστικοῦ κόμματος.

β) Ἡ κριτικὴ καὶ αὐτοκριτικὴ στὴν ὁποία οἱ ἀγωνιζόμενοι κομμουνιστὲς ὑποτάζουν πάντα τὴ δράση τους, ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν πρόοδο κάθε ἐπιστήμης. Κάθε ἐπιστήμη τόσο οἱ κοινωνικὲς ὅσο καὶ οἱ ἄλλες, πρέπει νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ ἐπαληθεύει συχνὰ τὶς μεθόδους της καὶ τὰ συμπεράσματά της. Κι' αὐτὸ ἀποκτᾶ μεγαλύτερη σημασία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης καὶ γιὰ τὴν κατωχύρωση τῶν συμφερόντων τῶν ἐργαζομένων.

γ) Ἡ Συλλογικὴ Διεύθυνση σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος, ἀποτελεῖ μιὰν ἀνάγκη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση τῆς πραγματικότητας. Μιὰ ἀπόφαση, ἕνα σύνθημα δὲν μπορεῖ νὰ ἀντανακλᾶ σωστὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ κινήματος, παρὰ μόνο στὸ μέτρο ποὺ τὶς ἀποφάσεις αὐτὲς καὶ τὰ συνθήματα τὰ ἔχουμε ἐπεξεργασθεῖ μὲ μιὰ συλλογικὴ διερευνητικὴ συζήτηση στὴν ὁποία παίρνουν μέρος ὅλοι οἱ ἀγωνιστές, φέρνοντας ὁ καθένας τὴν πεῖρα ποὺ ἀπόχτησε ἀπὸ τὴν ἐπαφή του μὲ

---

1. Γιὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν κοινωνικῶν νόμων, βλέπε Στάλιν: «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν ΕΣ.Σ.Δ.»

τις μάζες. Όλες αὐτὲς τις ἐπὶ μέρους προσφορές, τὸ κόμμα σὰν ἐκφραστὴς τοῦ συνόλου, τις μετουσιώνει σὲ γενικὲς ἀρχές.

> «Ἡ θεωρία εἶναι ἡ γενικευμένη πεῖρα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σ' ὅλες τις χῶρες, ἐκφρασμένη σὲ μιὰ γενικὴ λογικὴ ἑνότητα (¹).

Δὲν εἶναι λοιπὸν λογικό, αὐτὴ ἡ γενίκευση, ποὺ ἀντανακλᾶ τις διάφορες φάσεις τοῦ κινήματος σὲ μιὰ δοσμένη στιγμή, νὰ ἀποτελέσει νόμο γιὰ κάθε ἀγωνιστή;

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐδῶ καὶ ἑκατὸ χρόνια, ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσει τὴ διαύγεια τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τὴν ἱκανότητά του νὰ προβλέπει. Παράλληλα οἱ ἐργαζόμενοι, ἀφομοιώνοντας ὅλο καὶ πιὸ βαθειὰ αὐτὴ τὴν ἐπιστήμη, τὴν πλούτισαν μὲ τὴν πεῖρα τους. Αὐτὴ ἡ σταθερὴ καὶ διαρκὴς ἀλληλοσυμπλήρωση ἀνάμεσα στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη, κάνει τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ μιὰ ἐπιστήμη πάντα νέα, μιὰ ἐπιστήμη ποὺ δὲν γερνᾶ ποτέ.

Κι ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ὁ ἐπιστημονικὸς χαραχτῆρας τοῦ Σοσιαλισμοῦ· γιατὶ σὰν ἀληθινὴ ἐπιστήμη, προοδεύει πάντα. Ἡ εἰκόνα τῆς προόδου ποὺ παρουσιάζει ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς τόσο στὴ θεωρία ὅσο καὶ στὴν πράξη ἕνα αἰῶνα ὕστερα ἀπὸ τὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο, εἶναι ἀληθινὰ καταπληχτική. Ἔτσι ἐπαληθεύεται ὁ λόγος τοῦ Μάρξ στὴν Κριτική του πάνω στὴ «Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου» τοῦ Χέγκελ:

> «Ἡ θεωρία γίνεται ὑλικὴ δύναμη ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ διαποτίζει καὶ διαπερνάει τις μάζες».

Οἱ μεγάλοι συνεχιστὲς τοῦ ἔργου τῶν Μάρξ καὶ Ἔνγκελς, ὁ Λένιν, ὁ Στάλιν, καὶ οἱ ἄλλοι μαθητές τους, πλούτισαν πάρα-πέρα

Στάλιν: «Ἀρχὲς Λενινισμοῦ».

τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸ μὲ νέους νόμους καὶ τὸν ἀπάλλαξαν ἀπὸ τὶς θέσεις ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν ξεπεραστεῖ, ποὺ δὲν προσαρμόζονταν πλέον στὶς νεώτερες ἱστορικὲς συνθῆκες.

Παράδειγμα : Ὅταν, στὶς ἀρχὲς τοῦ Κ' αἰῶνα ὁ καπιταλισμὸς ἔμπαινε στὴν ἰμπεριαλιστική του φάση, ὁ Λένιν, στηριζόμενος στοὺς νόμους καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ἀναλύοντας τοὺς νέους ἀντικειμενικοὺς ὅρους ποὺ ὁ ἰμπεριαλισμὸς δημιουργοῦσε γιὰ τὸ ἐργατικὸ κίνημα, ἀνακάλυψε τὸ νόμο τῆς ἀνισόμερης ἀνάπτυξης στὶς χῶρες τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ. Αὐτὸ τὸν ὁδήγησε στὸ ἐντελῶς νέο συμπέρασμα : ὅτι ἡ ἐπανάσταση εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ σπάσει τὸ παγκόσμιο ἰμπεριαλιστικὸ μέτωπο στὸ πιὸ ἀδύνατο σημεῖο του, καὶ νὰ ἐγκαθιδρύσει τὸ σοσιαλισμὸ στὴν ἀρχή, σὲ μιὰ ἢ σὲ μερικὲς μόνο χῶρες (1). Κι αὐτὸ πραγματικὰ ἔγινε στὴ Ρωσσία τὸ 1917 καὶ ἀργότερα σ' ἄλλες χῶρες.

Ἡ οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν ἀρχὴ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ., ἔπειτα ἡ πορεία αὐτῆς τῆς χώρας πρὸς τὸν κομμουνισμό, καὶ οἱ καταπληχτικὲς ἐπιτυχίες στὶς λαϊκὲς δημοκρατίες, ποὺ ἀποτελοῦν μιὰ νέα μορφὴ τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, εἶναι ἐπιτεύξεις ποὺ συντελέστηκαν κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ.

Σ' ἕνα τέτοιο ἀποτέλεσμα,σ' ἕναν τέτοιο ἀπολογισμὸ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν, ἀντιπαραβάλλετε τώρα τὸν ἀπολογισμὸ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν ἐκείνων ποὺ μέσα στοὺς κόλπους τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, πολέμησαν τὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό.

Ξεκινήσαμε, σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, ἀπὸ τὸν οὐτοπικὸ σοσιαλισμὸ καὶ δείξαμε ὅτι ὁ Μάρξ πέταξε ἀπὸ τὸν σοσιαλισμὸ τὴ σαβούρα τῆς οὐτοπίας καὶ κράτησε τὸ γνήσιο πνεῦμα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Πῶς τὸ πέτυχε αὐτό ; Μὲ τὸ νὰ βάλλει σὲ πρῶτο πλᾶνο τὴν ταξικὴ πάλη, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ κίνητρο γιὰ τὸ πέρασμα στὸ σοσιαλισμό.

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ μαρξισμοῦ, ἀπὸ τὸν Προυντὸν ὥς τὸν Μπλούμ,

---

1. Οἱ μαρξιστὲς πίστευαν τότε ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς θὰ ἐθριάμβευε σ' ὅλες ταυτόχρονα τὶς ἀναπτυγμένες καπιταλιστικὲς χῶρες.

ἔχαναν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Δὲν ἔπαψαν νὰ καλοῦν τὸ προλεταριάτο σὲ συνεργασία μὲ τὴν ἀστικὴ τάξη, ἀποκοιμίζοντάς το μὲ τὸ ὄπιο τῆς οὐτοπίας. Ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀκόμα τῆς ἐμφάνισης τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, οἱ ἡγέτες τῆς II Διεθνοῦς, προβάλλοντας τοὺς ἑαυτούς τους γιὰ ἀνακαινιστές, ἐπιδίωκαν τὴν ἀναθεώρηση τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ (ἀπὸ δῶ πῆραν τὸ ὄνομα τῶν ἀναθεωρητῶν - ρεβιζιονιστῶν) καὶ προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν τοὺς ἐργαζόμενους ὅτι ἦταν πιὰ καιρὸς νὰ σταματήσει ἡ ταξικὴ πάλη, ἀφοῦ ὁ καπιταλισμὸς μεταμορφωνότανε σιγὰ - σιγὰ μόνος του σὲ σοσιαλισμό !

Πραγματικὰ ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς συγκροτήθηκε σὲ ἐπιστήμη, κάθε οὐτοπία παραμεριζόταν καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, γινόταν ἀντιδραστική. Ὁ ρόλος δηλαδὴ μιᾶς ὁποιασδήποτε οὐτοπιστικῆς ἰδεολογίας δὲν μποροῦσε ἀπὸ τότε νὰ εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ ἕναν ρόλο διαστροφῆς τῶν γεγονότων, ποὺ ἀπέβλεπε νὰ ἀποσπάσει τὸ προλεταριάτο ἀπὸ τὸ βασικό του καθῆκον, δηλαδὴ τὴν ταξικὴ πάλη. Ὁ μόνος λοιπὸν σωστὸς δρόμος εἶναι ὁ ἐπαναστατικὸς δρόμος τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὅσο γιὰ τὰ οὐτοπιστικὰ ὄνειρα αὐτὰ μεταβάλλονταν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα μόνο σὲ ἀντεπαναστατικὲς ἐκκλήσεις. Οἱ τεράστιες ἐπιτυχίες ποὺ σημειώθηκαν ἀπὸ τὸ ἐργατικὸ κίνημα χάρη στὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό, ἀποτελοῦν ἐπίσης καὶ νίκες πάνω στὶς ἀπόψεις τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τοῦ κινήματος. Ἡ ἀδιάλλαχτη λοιπὸν πάλη ἐνάντια σὲ κάθε ἀντιμαρξιστικὴ ἰδεολογία εἶναι ἕνα καθῆκον οὐσιῶδες τῆς πάλης τῆς προλεταριάτου σὲ παγκόσμια κλίμακα, ἀναγκαῖο καὶ ἐπιταχτικό. Τὸ νὰ μὴν ἀγωνιζόμαστε γιὰ ν' ἀποσπάσουμε τοὺς ἐργαζόμενους ἀπὸ τὴ φθοροποιὸ ἐπίδραση τοῦ Προυντονισμοῦ, τοῦ ἀναρχισμοῦ, τοῦ ἀναθεωρητισμοῦ, (ρεβιζιονισμοῦ) σημαίνει, ὅτι θάβουμε τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς μᾶς ἔδειξαν ἄλλως τε τὸ παράδειγμα. Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τους ἔχαναν ἕναν ἀνελέητο πόλεμο ἐνάντια σὲ κάθε εἴδους ψευτοσοσιαλιστές, ποὺ ἀποτελοῦν τοὺς καλύτερους καὶ πιὸ ἐπικίνδυνους σύμμαχους τοῦ καπιταλισμοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ : ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

I. ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΣ ΥΛΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΙΔΑΜΕ στὸ τρίτο μέρος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ποιὲς εἶναι οἱ συνέπειες τοῦ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ ὅταν ἐφαρμόζεται στὴν ἱστορία τῶν κοινωνιῶν. Μελετήσαμε ἰδιαίτερα πῶς ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας ἀντανακλᾶ τοὺς ὅρους τῆς ὑλικῆς της ζωῆς. Ἀλλὰ ἐδῶ μπαίνει ἕνα πρόβλημα : «τί πρέπει νὰ ἐννοοῦμε», ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, «λέγοντας ὅροι τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας» ; Εἶναι ὅλοι οἱ ὑλικοὶ ἐκεῖνοι ὅροι, ποὺ ὑπάρχουν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἶναι ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν ἀνάπτυξη κάθε κοινωνίας. Οἱ ὅροι αὐτοὶ εἶναι πολυάριθμοι καὶ βρίσκονται σὲ διαρκὴ ἀλληλεπίδραση.

> «Ποιὰ εἶναι ὅμως, μέσα στὸ σύστημα τῶν ὅρων τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, ἡ κύρια, ἡ πρωταρχικὴ δύναμη, ποὺ καθορίζει τὴ φυσιογνωμία τῆς κοινωνίας, τὸ χαραχτῆρα τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὸ ἕνα καθεστὼς στὸ ἄλλο ;».(1)

Μερικοὶ ὑποστήριξαν, ὅτι αὐτὸ ποὺ καθορίζει τὴ φυσιογνωμία τῆς κοινωνίας εἶναι τὸ γεωγραφικὸ περιβάλλον καὶ ἄλλοι πάλι

1. Στάλιν: «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ. Ἔχουμε δηλαδὴ ἐδῶ μιὰ γεωγραφικὴ καὶ μιὰ δημογραφικὴ μοιρολατρεία.

Γιὰ νὰ ζήσει λοιπὸν μιὰ κοινωνία δὲν ἔχει σὲ περίπτωση ἀνάγκης, παρὰ δυὸ μόνο λύσεις : ἢ νὰ ἀλλάξει ἔδαφος, ὅπως κάνουν οἱ νομαδικὲς φυλές, νὰ κατακτήσει δηλαδὴ νέες χῶρες (ἐδάφη) ἢ νὰ ἐλαττώσει τὸν ἀριθμὸ τοῦ πληθυσμοῦ της ἐφαρμόζοντας τὸν εὐγονισμὸ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν(¹) ἢ ἐγκαταλείποντας στὴν τύχη τους τὰ ἄχρηστα πιὰ ἄτομα (γέρους, ἀνάπηρους, ἀσθενεῖς, τρελλούς) ὅπως κάνουν μερικὲς πρωτόγονες φυλές.

Οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι καὶ ἡ μαζικὴ ἐξόντωσις τῶν πληθυσμῶν τοῦ ἀντιπάλου, συνδυάζουν καὶ τὶς δυὸ λύσεις. Οἱ θεωρίες γιὰ τὸν εὐγονισμὸ καὶ ἡ ἐξόντωση τῶν πνευματικῶς ἀσθενεστέρων, ἐφαρμόσθηκαν ἀπὸ τοὺς Ναζὶ στὴν περίοδο τοῦ Χιτλερισμοῦ, μαζὺ μὲ τὴ θεωρία τοῦ «ζωτικοῦ χώρου». Οἱ ἴδιες βάρβαρες θέσεις καλλιεργοῦνται τώρα στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες(²).

Τέτοιες θέσεις, ὅπως εἶναι εὐνόητο, κατεβάζουν τὸν ἄνθρωπο στὸ ἐπίπεδο τοῦ ζώου. Ὅταν ἕνα ζωϊκὸ εἶδος, ζεῖ σὲ ἕνα ὁρισμένο γεωγραφικὸ χῶρο μὲ καθωρισμένες πηγὲς τροφῆς, τότε ἀποκαθίστανται οἱ «πληθυσμιακοὶ νόμοι» ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ προβλέψουμε τὶς αὐξομειώσεις τοῦ εἴδους.

Στὴ φύση, ἡ ἔλλειψη τροφῆς, ἢ ἡ ἀναγκαστικὴ κατανάλωση μιᾶς τροφῆς διαφορετικῆς, μποροῦν νὰ ὁδηγήσουν εἴτε στὴν ἐξαφάνιση, εἴτε στὴ μεταμόρφωση τοῦ εἴδους.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δὲν εἶναι ζῶο : Ἐργάζεται, παλεύει ἐνάντια στὴ φύση. Καὶ ἂς μὴ ξεχνᾶμε τὴ διαλεκτική : δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἡ φύση, ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἄνθρωποι· ἐδῶ ἡ

---

1. Πετοῦσαν στὸν Καιάδα κάθε νεογέννητο ποὺ ἦταν παραμορφωμένο ἢ ἀδύνατο.

2. Βλέπε τὸ βιβλίο τοῦ Vogt : «Ἡ πεῖνα τοῦ κόσμου» ὅπου ἰσχυρίζεται ὅτι χωρὶς τὸν πόλεμο θὰ ὑπῆρχαν «πάρα-πολλοὶ ἄνθρωποι πάνω στὴ γῆ» καὶ κηρύττει ἀνοιχτα τὸν πόλεμο, σὰν φάρμακο. Καὶ πραγματικὰ στὸ ἰμπεριαλιστικό του στάδιο ὁ καπιταλισμὸς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολέμους γιατί ἀλλοιῶς δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιζήσει. «Κάνουν ὅτι μποροῦν γιὰ νὰ εἶναι μόνοι στη γῆ» ἔλεγε ὁ Πὼλ Ἐλυάρ.

γεωγραφία, ἐκεῖ ἡ βιολογία, ποὺ κάθε μιὰ ἔχει ἕνα δικό της μοιραῖο ἀποτέλεσμα.

Μιὰ τέτοια ἀντίληψη διαψεύδεται ἀπὸ τὴ χιλιόχρονη πεῖρα τῆς ἀνθρωπότητας ποὺ μεταμόρφωσε τὴ γῆ σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες της.

α) *Τὸ γεωγραφικὸ περιβάλλον.*

Τὸ γεωγραφικὸ περιβάλλον, δηλαδὴ ἡ φύση ποὺ περιστοιχίζει τὴ κοινωνία μὲ τὸ κλῖμα της, τοὺς φυσικούς της πόρους, τὶς συγκοινωνιακές της εὐκολίες, τὰ ἐδάφη της, εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ἕνας ὅρος ἀναγκαῖος καὶ μόνιμος τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας (*). Εἶναι ὁλοφάνερο, ὅτι ἐπιδρᾶ πάνω στὴν ἐξέλιξή της, καὶ εἴτε τὴν εὐνοεῖ εἴτε τὴν ἐπιβραδύνει. Ἡ εὐκολία π. χ. τῆς ἐξώρυξης γαιάνθρακα στὴν Ἀγγλία, εὐνόησε τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας σ' αὐτὴ τὴ χώρα. Ἀντίθετα ἡ παρουσία μιᾶς ἑλώδους περιοχῆς ποὺ ἀπαιτεῖ ἀποξηραντικὰ ἔργα ἢ μιᾶς ἄγονης ζώνης ποὺ ἀπαιτεῖ ἄρδευση ἢ ἀκόμα ἡ ἀπουσία κοιτασμάτων πετρελαίου σὲ μιὰ χώρα, ἀποτελοῦν δυσμενεῖς συντελεστὲς ποὺ μποροῦν νὰ ἀναστείλουν ἢ νὰ ἐπιβραδύνουν τὴν ἀνάπτυξή της.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἐπίδραση τοῦ γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος, ὁ γεωγραφικὸς δηλαδὴ παράγων, δὲν εἶναι ὁ καθοριστικὸς παράγων. Καὶ ἡ ἀπόδειξη αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρισμοῦ εἶναι ὅτι οἱ μεταβολὲς ποὺ πραγματοποιοῦνται μέσα στὴν κοινωνία, γίνονται πολὺ πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὶς μεταβολὲς τοῦ γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος. Ἐὰν λοιπὸν τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον ἀσκοῦσε καθοριστικὴ ἐπίδραση πάνω στὴν ἱστορία τῶν κοινωνιῶν, τότε οἱ κοινωνίες αὐτὲς θὰ ἔπρεπε νὰ παρουσιάζουν τὰ ἴδια συνεχῶς χαρακτηριστικά, ὅσο χρονικὸ διάστημα τὸ γεωγραφικὸ περιβάλλον μένει οὐσιαστικὰ τὸ ἴδιο, ἀμετάβλητο. Καὶ ὅμως μέσα σὲ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, ἡ Εὐρώπη μόνο γνώρισε τέσσαρα καὶ μάλιστα πέντε δια-

---

* Βλέπε : Α. Σωβύ : «Ἀπὸ τὸν Μάλθους, στὸν Μάο - Τσέ-Τούγκ». Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

φορετικά κοινωνικά συστήματα (τὸ πρωτόγονο κοινοτικὸ σύστημα, τὴ δουλεία, τὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς, τὸν καπιταλισμό, καὶ τὸ σοσιαλισμό) ἐνῶ στὸ ἴδιο αὐτὸ χρονικὸ διάστημα, οἱ γεωγραφικοὶ ὅροι τῆς Εὐρώπης δὲν ἔχουν ἀλλάξει σχεδὸν σὲ τίποτα. Ἐδῶ γίνεται ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο : τὸ κοινωνικὸ καθεστὼς ἐπιδρᾶ στὴν μεταβολή, στὴν τροποποίηση τοῦ γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀρχαία δουλοκτητικὴ κοινωνία π. χ. ἐξάντλησε τὶς γαῖες τῆς μεσογειακῆς λεκάνης καὶ στράφηκε στὴν κατάχτηση καὶ στὴν ἐκχέρσωση τῶν γαιῶν τῆς Γαλατίας. Ἡ Ὁλλανδικὴ ἀστικὴ τάξη, ἅρπαξε κυριολεκτικὰ στὴν αὐγὴ τῶν νέων χρόνων, ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς χώρας της μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ὁ καπιταλιστικὸς οἰκονομικὸς φιλελευθερισμὸς (ἐλευθερία ἀνταλλαγῶν) μεταμόρφωσε τὰ σταροχώραφα τῆς Ἀγγλίας σὲ λειβάδια κτηνοτροφικά.

Ἡ καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση τοῦ δασικοῦ πλούτου, ἀποψίλωσε ἀπὸ τὰ δάση ὁλόκληρες περιοχὲς στὴν Εὐρώπη καὶ εὐνόησε ἔτσι τὶς πλημμύρες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φτωχαίνουν τὰ καλλιεργήσιμα ἐδάφη, καὶ νὰ μεταβάλλονται σὲ ἐρήμους ὁλόκληρες περιοχές, ὅπως γίνεται στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες. Ἀντίθετα στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. τὰ μεγάλα ἐργοστάσια ἀνεγείρονται στὶς ἐρήμους ποὺ ἔτσι τὶς γονιμοποιοῦν. Ἐκεῖ μεταβάλλεται ἡ πορεία τῶν ποταμῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ βελτιώνεται τὸ κλῖμα τῆς περιοχῆς. Ἐκεῖ ἡ πρωτοπόρα ἐπιστήμη, ποὺ μελετᾶ τοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης τῶν ἐδαφῶν, δημιούργησε τὴν πολικὴ ἀγροκαλλιέργεια, ἔδωσε μιὰ νέα ζωὴ στὶς περίφημες «μαῦρες γαῖες» καὶ ἀποκάλυψε τοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης τῶν ἐδαφῶν (*). Στὴ Κίνα, τὸ λαϊκο - δημοκρατικὸ καθεστώς, ἔβαλε τέρμα στὶς καταστροφικὲς πλημμύρες τῶν μεγάλων ποταμῶν.

Οἱ ἀντιδραστικὲς τάξεις, ἐπικαλοῦνται τὸ «γεωγραφικὸ περιβάλλον» γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὶς εὐθῦνες τους γιὰ τὶς δημόσιες συμφορές. Ἂν ὅμως τὰ φράγματα τῆς Ὁλλανδίας ἔσπασαν στὰ 1953 καὶ κατέκλυσε ἡ θάλασσα πλούσια ἐδάφη, αὐτὸ συ-

---

(*) Βλέπε : Ν[illegible]υτσάγιεφ Βασίλη Οὐΐλιαμς στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιο[illegible]ν, Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

νέβη, ἐπειδὴ ἡ ἀντιδραστικὴ ἀστικὴ τάξη ἀρνιόταν νὰ ἀποσπάσει ἔστω καὶ μιὰ πεντάρα ἀπὸ τὸν πολεμικὸ προϋπολογισμὸ γιὰ νὰ τὰ ἐνισχύσει.

Οἱ σοσιαλδημοκράτες ἱστορικοὶ ἀποκρύπτουν τὰ ἀληθινὰ κίνητρα τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης καὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι πρέπει νὰ ἑρμηνεύουμε τὴν ἱστορία μὲ τὸν «γεωγραφικὸ παράγοντα». Αὐτὸς ὅμως ὁ χοντροκομμένος ὑλισμὸς ἔχει μόνο ἕνα σκοπό : νὰ μᾶς κάνει νὰ πιστέψουμε ὅτι αὐτὸς ὁ αὐτοκαλούμενος δυτικὸς ἢ ἀτλαντικὸς «πολιτισμὸς» εἶναι δημιούργημα τοῦ γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος καὶ ὅτι ἂν εἶναι ἀντίθετος στὸν «'Ανατολικὸ» πολιτισμό, εἶναι γιατὶ ὁ γεωγραφικὸς παράγων εἶναι διαφορετικός, καὶ θὰ μείνει τέτοιος, δηλαδὴ ἀμετάβλητος γιὰ πάντα. Ἔτσι λοιπὸν δικαιολογεῖται, μὲ τὸν γεωγραφικὸ παράγοντα καὶ ὁ ψυχρὸς πόλεμος.

β) Ὁ πληθυσμὸς

Ὁ πληθυσμός, ἡ αὔξησή του, ὁ βαθμὸς τῆς πυκνότητάς του εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὅρος ἀπαραίτητος ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ὅρους τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Χωρὶς ἕνα ἐλάχιστο (minimum) ἀριθμὸ ἀνθρώπων, καμμιὰ κοινωνία δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ὑλική της ζωὴ νὰ ἀντισταθεῖ στὶς δυνάμεις τῆς φύσης. Τὸ μέγεθος τοῦ ἐνεργητικοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ βασικὰ στοιχεῖα ποὺ πρέπει νὰ ὑπολογίζουμε ὅταν πρόκειται νὰ ἐκτιμήσουμε τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ ἀσκεῖ σοβαρὴ ἐπίδραση πάνω στὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας. τὴν ὁποία διευκολύνει ἢ ἐπιβραδύνει. Ἡ συρροὴ π. χ. χειροτεχνῶν ποὺ μετανάστευσαν γιὰ τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες, εὐνόησε τὴν ἁλματώδη ἀνάπτυξη τῆς μεγάλης βιομηχανίας σ' αὐτὴ τὴ χώρα, παρ' ὅλο ποὺ εἶχε ἕναν μόνο αἰῶνα ζωῆς. Αντίθετα ἡ μερικὴ ἐξόντωση τῶν 'Ινδιάνικων φυλῶν τῆς Βόρειας 'Αμερικῆς ἀπὸ τοὺς 'Αγγλοσάξονες ἀποικιστές, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν πολιτιστικὴ καὶ οἰκονομικὴ καθυστέρηση τῶν ὑπόλοιπων ποὺ ἐπιζήσανε.

Μὰ καὶ ἡ ἐπίδραση τοῦ πληθυσμιακοῦ παράγοντα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ καθοριστικὴ δύναμη τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης. 'Απόδειξη αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρισμοῦ εἶναι ὅτι ἡ αὔξηση τοῦ πλη-

θυσμοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐξηγήσει μόνη της γιατὶ ἕνα ὡρισμένο κοινωνικὸ καθεστὼς διαδέχεται αὐτὸ καὶ μόνον ἀκριβῶς τὸ κοινωνικὸ καθεστὼς κι ὄχι ἕνα ὁποιοδήποτε ἄλλο· γιατὶ τὸ καθεστὼς τῆς δουλείας π.χ. τὸ διαδέχεται μόνο ἡ φεουδαρχία καὶ αὐτὴν μόνο τὸ ἀστικὸ καθεστώς.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ ἔπαιζε τὸν ἀποφασιστικὸ ρόλο, τότε οἱ χῶρες μὲ τὴν μεγάλη πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν τὸ πιὸ προωδευμένο κοινωνικὸ καθεστώς. Θέση τελείως ἀβάσιμη.

Πρὶν ἀπὸ τὰ 1939, ἡ πυκνόνητα τοῦ πληθυσμοῦ στὸ Βέλγιο ἦταν 26 φορὲς μεγαλύτερη ἀπὸ κείνη τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. Ὅμως τὸ Βέλγιο βρίσκεται ἀκόμα στὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς ἐνῶ ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. ἔβαλε σ' αὐτὸ τέρμα.

Ἀντίθετα, τὸ κοινωνικὸ καθεστὼς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὴ κίνηση τοῦ πληθυσμοῦ. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε, ὅτι ὁ καπιταλισμὸς μὲ τὸ νὰ ἐλατώνει τὴν ἀγοραστικὴ δύναμη τῶν μαζῶν, μὲ τὸ νὰ ἐξαντλεῖ τοὺς ἐργαζόμενους, μὲ τὸ νὰ τοὺς ὑποχρεώνει σὲ μιὰ ἄθλια ζωή, αὐξάνει τὴ θνησιμότητα (ἰδιαίτερα τὴν παιδική).

Στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ἀτίθετα, ὅπου οἱ ὅροι τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀκριβῶς ἀντίθετοι ἀπὸ κείνους τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος, ὁ πληθυσμὸς αὔξησε ἀπὸ τὸ 1949 ἕως τὸ 1952 σχεδὸν κατὰ δέκα ἑκατομμύρια.

Οἱ ἀστοὶ οἰκονομολόγοι, ποὺ στὴν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων παίρνουν σὰν βασικὴ αἰτία τὴν κίνηση τοῦ πληθυσμοῦ, κάνουν ἕνα χοντροκομμένο λάθος. Συμπέρασμα :Δὲν εἶναι οὔτε τὸ γεωγραφικὸ περιβάλλον, οὔτε ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ, ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὸ χαραχτῆρα τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὸ ἕνα καθεστὼς στὸ ἄλλο. Ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς παραδέχεται ὅτι ἀνάμεσα στοὺς ὅρους τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, ὑπάρχει μιὰ ἄλλη δύναμη, ποὺ ἡ ὕπαρξή της εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων καὶ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ οὐσιαστικὸ κίνητρο τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης.

Αὐτὴ ἡ δύναμη πηγάζει ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι ἀποχτοῦν τὰ ὑλικὰ μέσα τῆς ὕπαρξής τους, δηλαδὴ τὰ

ἀναγκαῖα ὑλικὰ ἀγαθὰ γιὰ τὴ ζωή. Αὐτὸ τὸν τρόπο τὸν ὀνομάζουμε τρόπο παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

II. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Ἔξω ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὸν ἄνθρωπο δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο. Κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δυὸ στοιχεῖα παρμένο ξεχωριστά, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὸ φαινόμενο τῆς ἐξέλιξης τῶν κοινωνιῶν. Αὐτὴ τὴν ἐξήγηση μᾶς τὴν δίνει μόνο ἡ διαλεχτικὴ τους ἑνότητα, ἡ διαλεχτική τους σύζευξη. Αὐτὴ ἡ σύζευξη πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἐργασία μέσα στὴν παραγωγή. Χωρὶς τὴν ἐργασία, χωρὶς τὴν παραγωγή, ἡ κοινωνία δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ ζήσει οὔτε νὰ ἀναπτυχθεῖ. Αὐτὸ φυσικὰ δὲν εἶναι μιὰ θεϊκὴ κατάρα, ἀλλὰ ἀναγκαῖος ἀντικειμενικὸς ὅρος γιὰ κάθε ἀνθρώπινη ὕπαρξη.

Τρόποι γιὰ νὰ προμηθευθεῖ ἡ κοινωνία τὰ ἀναγκαῖα μέσα ὕπαρξής της, εἶναι πολλοί. Μπορεῖ νὰ τὰ προμηθευθεῖ π. χ. μὲ τὴ χρησιμοποίηση ἐργαλείων ἢ μηχανῶν ἢ ζώων ἢ σκλάβων κ.λ.π. Πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίσουμε ἀπὸ κοντὰ αὐτοὺς τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους γίνεται ἡ παραγωγή.

Ὅταν μιλᾶμε γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μποροῦμε νὰ ἀποχτήσουμε τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ ὑλικὰ ἀγαθά, δὲν ἐννοοῦμε μ' αὐτό, ἐκεῖνο ποὺ ἐννοεῖ ὁ μικροαστός· δὲν ἐννοοῦμε δηλαδὴ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μποροῦμε νὰ τὰ ἀγοράσουμε στὴν ἀγορά. Αὐτὸ δὲν εἶναι παραγωγή· εἶναι διανομὴ ἢ κατανάλωση. Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι γιὰ νὰ ὑπάρξει διανομὴ καὶ κατανάλωση ἀγαθῶν, πρέπει νὰ προηγηθεῖ ἡ παραγωγή τους.

α) Παραγωγικὲς δυνάμεις

Γιὰ νὰ ζήσουμε χρειαζόμαστε τροφή, ἐνδύματα, ὑποδήματα, κατοικία, θέρμανση κ.λ.π.... Γιὰ νὰ ἔχουμε ὅμως αὐτὰ τὰ ὑλικὰ ἀγαθά, πρέπει πρῶτα νὰ τὰ παράγει ἡ κοινωνία. Γιὰ νὰ τὰ παράγει ὅμως χρειάζονται κατάλληλα ἐργαλεῖα, ποὺ πρέπει νὰ ξέρουμε νὰ τὰ κατασκευάζουμε καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἀνάλυση τῶν δυνάμεων ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ

παίρνουμε ἀπὸ τὴ φύση τ' ὑλικὰ μέσα γιὰ τὴν συντήρηση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας, μᾶς ὁδηγεῖ στὸ σημεῖο νὰ τὰ ξεχωρίσουμε σέ :

— Ἐ ρ γ α λ ε ῖ α π α ρ α γ ω γ ῆ ς· δηλαδὴ τὰ μέσα ποὺ μὲ τὴ βοήθειά τους παράγονται τὰ ὑλικὰ ἀγαθά. Λέγοντας ὑλικὰ ἀγαθὰ δὲν ἐννοοῦμε μόνο τὰ καταναλωτικὰ ἀγαθά, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τὰ ἐργαλεῖα παραγωγῆς.

— Τ ο ὺ ς ἀ ν θ ρ ώ π ο υ ς, ποὺ χειρίζονται αὐτὰ τὰ ἐργαλεῖα (ἰδιαίτερα ἀπὸ ἀριθμητικὴ ἄποψη) καὶ ποὺ χωρὶς αὐτοὺς δὲν μποροῦν νὰ μποῦν σὲ κίνηση.

— Τὴν π α ρ α γ ω γ ι κ ὴ πεῖρα, ποὺ μεταδίδεται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιά, μέσα στὰ ἐπαγγέλματα, στὴν τεχνική, στὴν ἐπιστήμη.

—Τὶς συνήθειες τῆς δουλειᾶς, ποὺ χαραχτηρίζουν κάθε ἐργαζόμενο, καὶ τὶς ἱκανότητές του, ἀπὸ ἄποψη ποιοτικῆς ἀπόδοσης.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ὑλικὲς δυνάμεις παρμένες στὸ σύνολό τους καὶ στὴν ἀλληλεπίδρασή τους, ἀποτελοῦν τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις.

Ἀπὸ τὸ σύνολο ὅμως ὅλων αὐτῶν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ποιὸ εἶναι τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καθορίζουμε κάθε φορὰ τὴν κατάσταση αὐτῶν τῶν δυνάμεων; Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι τὰ ἐργαλεῖα παραγωγῆς. Γιατὶ μόνο ἡ τέτοια ἢ ἀλλοιώτικη φύση τους, καθορίζει τὸν ἀναγκαῖο ἀριθμὸ ἀνθρώπων γιὰ μιὰ δοσμένη ἐργασία, τὶς τεχνικὲς γνώσεις ποὺ αὐτοὶ πρέπει νὰ ἔχουν καὶ τὶς συνήθειες τῆς δουλειᾶς ποὺ ἀποχτᾶ ὁ παραγωγός, κατὰ τὴ χρησιμοποίησή τους.

Ὁ χαραχτηρισμὸς π.χ. μιᾶς ὡρισμένης ἐργασίας σὰν χειρονακτικῆς ἢ διανοητικῆς, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ φύση τῶν ἐργαλείων ποὺ χρησιμοποιοῦνται σ' αὐτήν. Συμπερασματικὰ λοιπὸν μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων στὸ σύνολό τους, καθορίζεται κάθε φορὰ ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς ἐξέλιξης τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς.

Χονδροειδῆ ἐργαλεῖα ἀπὸ ἀκατέργαστο λίθο (*) στὴν ἀρχή· ὁ

---

* Βλέπε : Μόργκαν «Πρωτόγονη Κοινωνία». Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

ἄνθρωπος εἶναι κυνηγός. Τὰ τόξα καὶ τὰ βέλη τοῦ ἐπιτρέπουν ἀργότερα νὰ περάσει ἀπὸ τὸ κυνήγι στὴν πρωτόγονη κτηνοτροφία. Ἔπειτα παρουσιάζονται τὰ μετάλλινα ἐργαλεῖα, ποὺ ἐπιτρέπουν τὸ πέρασμα στὴν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν. Ἀκολουθοῦν νέες τελειοποιήσεις τῶν ἐργαλείων ποὺ ἐπιτρέψανε τὴν ἐπεξεργασία τῶν πιὸ ποικίλλων ὑλικῶν, ἔτσι παρουσιάζονται ἡ ἀγγειοπλαστική, ἡ σιδηρουργία καὶ μιὰ σειρὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα, καὶ ἀκόμα ἡ ἐμφάνιση τῆς οἰκοτεχνίας ποὺ τὸ κύριο χαρακτηριστικό της εἶναι ἡ κατανομὴ τῆς δουλειᾶς σὲ μερικώτερους τομεῖς γιὰ τὴν ταχύτερη καὶ ἀποδοτικώτερη παραγωγὴ ἑνὸς μόνου δοσμένου προϊόντος[1]. Μὲ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ χεριοῦ στὴ μηχανή, ἡ χειροτεχνία παραχωρεῖ τὴ θέση της στὸ μηχανοποιημένο ἐργαστήριο, ὕστερα στὸ ἐργοστάσιο, καὶ συνέχεια στὴ μεγάλη σύγχρονη μηχανοποιημένη βιομηχανία μὲ τὶς πολυσύνθετες μηχανές, μὲ τὴ χρήση τοῦ ἀτμοῦ καὶ τῆς ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας. Νὰ σὲ γενικὲς γραμμὲς ἡ εἰκόνα τῆς ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων στὴν πορεία τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε, ὅτι αὐτὴ ἡ μεγάλη ἐξέλιξη ἀρχίζει μὲ τὴν πρώτη, τὴ βασικὴ κατανομὴ τῆς δουλειᾶς ἀνάμεσα στοὺς πρωτόγονους ἀνθρώπους. Τὴ διαίρεση δηλαδὴ τῶν πρωτόγονων ἀνθρώπων σὲ κυνηγοὺς καὶ ψαράδες ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ σὲ κτηνοτρόφους καὶ γεωργοὺς ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δεύτερη μεγάλη διαίρεση τῆς ἐργασίας, ἀνάμεσα σὲ τεχνίτες καὶ γεωργοὺς ἔπαιξε ἐπίσης τεράστιο ρόλο στὴν ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν.

Εἰδικὰ μάλιστα ἡ δεύτερη αὐτὴ κατανομὴ τῆς ἐργασίας ἐδημιούργησε τὴν ἀνάγκη τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων ἀνάμεσα στοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς τεχνῖτες. Παρουσιάζεται τώρα ἕνας ἄλλος τρόπος κατανομῆς τῶν ἀγαθῶν, ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια. Ἔτσι σιγὰ-σιγὰ καὶ κάτω ἀπὸ ὡρισμένες συνθῆκες ποὺ θὰ περι-

---

1. «Ὁμαδικὴ ἐργασία μὲ τὸ συνδυασμὸ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀπὸ μεμονωμένους ἐργάτες ἀποτελεῖ τὸν εἰδικὸ χαραχτήρα τῆς χειροτεχνίας». Κ. Μάρξ: «Κεφάλαιο».

γράψουμε πάρα-κάτω, ἐμφανίζεται τὸ ἐμπόρευμα. Πρέπει νὰ τονίσουμε ἐπίσης ὅτι ἡ δεύτερη αὐτὴ διαίρεση ἐργασίας στάθηκε ἡ ἀρχὴ τῆς ἀργῆς, τῆς προοδευτικῆς διαφοροποίησης ἀνάμεσα στὴν ὕπαιθρο καὶ στὴν πόλη.

Ἡ ἐξέλιξη λοιπὸν τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς εἶχε ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση πάνω σ' ὅλους τοὺς ἄλλους συντελεστὲς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

«Ἀπ' αὐτὸ βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀνάπτυξη καὶ ἡ τελειοποίηση τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴν παραγωγὴ καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους γενικά. Ἑπομένως τὸν ἴδιο χρόνο ποὺ τὰ ἐργαλεῖα τῆς παραγωγῆς ἄλλαζαν καὶ ἐξελίσσονταν, οἱ ἄνθρωποι, — τὸ οὐσιωδέστερο στοιχεῖο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων — ἀλλάζουν καὶ ἐξελίσσονται ἐπίσης. Ἡ παραγωγική τους δηλαδὴ πεῖρα, οἱ συνήθειες τῆς ἐργασίας τους, ἡ ἱκανότητά τους καὶ ἡ δεξιοτεχνία τους στὸ χειρισμὸ τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς, ἀλλάζουν καὶ ἐξελίσσονται ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀλλαγὴ καὶ ἐξέλιξη τῶν ἐργαλείων[1]».

Ἔτσι λοιπὸν χάρη στις ἀνάγκες τῆς σύγχρονης μεγάλης βιομηχανίας, ἡ ἀστικὴ τάξη θὰ ἔπρεπε νὰ κάνει τὴν ἑξῆς παραχώρηση στοὺς ἐργαζόμενους νὰ τοὺς μάθει δηλαδὴ ἀνάγνωση, γραφὴ καὶ ἀριθμητικὴ καὶ νὰ ὠργανώσει τὴν δωρεὰν καὶ ὑποχρεωτικὴ πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση (δημοτικὸ σχολεῖο), ὅπως καὶ μερικὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα.

Ὁ Λέων Μπλοὺμ προσπάθησε καὶ ἐδῶ νὰ μπάσει τὸν ἰδεαλισμὸ λέγοντας, ὅτι τὰ ἐργαλεῖα δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ τελειοποιηθοῦν χωρὶς τὴν ἐφευρετικότητα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος· ὅτι δηλαδὴ ἡ πηγὴ κάθε προόδου τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἶναι τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα.

Ἀλλὰ ἐμεῖς ξέρουμε ἤδη πὼς κάθε ἰδέα χρωστάει τὴν κατα-

---

1. Στάλιν: «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

γωγή της σὲ κάποια πρακτικὴ ἀνάγκη τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ ἐργαλεῖο εἶναι κάτι ἐνδιάμεσο ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ φύση. Ἡ λειτουργία του ἔγκειται στὸ ὅτι βοηθάει στὴ μεταμόρφωση τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσης, σὲ ἀντικείμενα χρήσιμα γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους τὰ ἐργαλεῖα ἀνταποκρίνονται καὶ προσαρμόζονται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἰδιότητες τῆς ὕλης ποὺ πρέπει νὰ μεταβάλλουν σὲ χρήσιμο ἀντικείμενο (μ' ἄλλα ἐργαλεῖα δουλεύεται π.χ. τὸ ξύλο καὶ μ' ἄλλα τὸ μέταλλο) καὶ ἀνάλογα μὲ τὶς ζωτικὲς ἀπαιτήσεις, μὲ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ ἀνάλογα μὲ τὶς ἰδιότητες τοῦ ἀντικειμένου ποὺ πρέπει νὰ κατασκευάσουμε (διαφορετικὰ ἐργαλεῖα γιὰ διαφορετικὲς δουλειές).

Στὴν πρώτη περίπτωση, τὸ ἐργαλεῖο ἐκφράζει τὴν ὑποταγὴ καὶ τὴν προσαρμογὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα, ἐνῶ στὴ δεύτερη, τὴν ὑπακοὴ καὶ τὴν προσαρμογὴ τῆς φύσης στὶς ἀνάγκες καὶ στὶς ἐπιδιώξεις τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἐργαλεῖο δηλαδὴ ἐκφράζει μὲ ἕνα τρόπο ἀπόλυτα διαλεχτικό, τὴ πάλη τοῦ ἀνθρώπου ἐνάντια στὴ φύση, ἐνῶ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις στὸ σύνολό τους ἐκφράζουν :

> «τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων μπροστὰ στὰ ἀντικείμενα καὶ τὶς δυνάμεις τῆς φύσης, ποὺ τὶς χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ παραγάγει ὑλικὰ ἀγαθὰ».(1)

Μὲ τί ὅμως παράγουν οἱ ἄνθρωποι ; Μὲ τὸ πρωτόγονο ἄροτρο ἢ μὲ τὸ τρακτὲρ μὲ τὰ πολλὰ ὑνιά ; Αὐτὸ εἶναι κατὰ βάθος, γιὰ νὰ πάρουμε ἕνα παράδειγμα, τὸ πρῶτο ζήτημα ποὺ προκύπτει κατὰ τὴ μελέτη τοῦ τρόπου παραγωγῆς : τὸ ζήτημα δηλαδὴ τοῦ ἐπιπέδου τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

β) Παραγωγικὲς σχέσεις.

Ἡ παραγωγὴ εἶναι, ὅπως εἴπαμε, ἡ πάλη τοῦ ἀνθρώπου ἐνάν-

---

1. Στάλιν : «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

τια στή φύση. 'Αλλά ποτέ καί σέ καμμιά περίπτωση ό άνθρωπος δέν άγωνίζεται μεμονωμένα, μέ κίνδυνο νά ύποκύψει στίς φυσικές δυνάμεις ή νά ξαναγυρίσει στή ζωώδη κατάσταση. Οί άνθρωποι παλεύουν ένάντια στή φύση ένωμένοι, μαζικά. Μέ όποιεσδήποτε συνθήκες, ή παραγωγή είναι πάντα μιά παραγωγή κοινωνική.

'Η κοινωνία έφτιαξε τόν άνθρωπο αύτό πού είναι καί ή κοινωνική παραγωγή τόν έβγαλε άπό τή ζωώδη κατάσταση. Ένα άπό τά πιό βασικά λάθη τής άστικής πολιτικής οίκονομίας είναι τό ότι, μελετώντας τά οίκονομικά φαινόμενα, ξεκινάει πάντα άπό τήν οίκονομική δραστηριότητα τοῦ ένός, τοῦ μεμονωμένου άνθρώπου. Βλέπει δηλαδή τόν άνθρωπο σάν ένα οίκονομικό Ροβινσώνα ή 'Αδάμ. Ένας τέτοιος άνθρωπος όμως είναι καθαρό μεταφυσικό δημιούργημα. 'Εμεῖς άντίθετα δέν ξεκινᾶμε άπό τή δραστηριότητα τοῦ ξεκομμένου άνθρώπου στήν προσπάθειά του νά άποκτήσει τά άναγκαῖα ύλικά άγαθά, άλλά άπό τή δραστηριότητα τής κοινωνίας στό σύνολό της, νά άποκτήσει τά άγαθά αύτά. 'Εάν λοιπόν ή παραγωγή έχει παντοῦ καί πάντοτε χαρακτήρα κοινωνικό, τότε είναι άναπόφευχτο, σέ κάθε περίπτωση παραγωγής, στήν πορεία τής παραγωγής, καί έξ αίτίας της νά δημιουργοῦνται ώρισμένες σχέσεις άνάμεσα στούς άνθρώπους. Αύτές οί σχέσεις δέν είναι πλατωνικές· είναι σχέσεις, πού άφοροῦν άποκλειστικά τήν παραγωγή, πού ρυθμίζονται άναγκαστικά άπ' αύτήν. 'Υπάρχουν δηλαδή, παράλληλα μέ τίς σχέσεις τῶν άνθρώπων μέ τή φύση, μέ τά πράγματα (παραγωγικές δυνάμεις) καί οί σχέσεις τῶν άνθρώπων μεταξύ τους μέσα στήν πορεία τής παραγωγῆς. Αύτές τίς σχέσεις μεταξύ τῶν άνθρώπων τίς όνομάζουμε παραγωγικές σχέσεις.

Οί παραγωγικές σχέσεις άνάμεσα στούς άνθρώπους παρουσιάζονται μέ διάφορες μορφές :

— Οί άνθρωποι μποροῦν νά συνεργάζονται έλεύθερα γιά νά έπιτύχουν όμαδικά, μέ άλληλοβοήθεια, μέ συνεργασία, ένα κοινό έργο : Π. χ. νά χτίσουν ένα σπίτι. Αύτές οί σχέσεις είναι σχέσεις συνεργασίας καί άλληλοβοήθειας άνάμεσα σέ έλεύθερους άπό κάθε έκμετάλλευση άνθρώπους.

—'Αλλά μπορεῖ έπίσης ένας άνθρωπος κάτω άπό ώρισμένες

συνθῆκες, νὰ ὑποχρεώσει κάποιον ὅμοιό του νὰ παράγει γιὰ λογαριασμό του. Ἐδῶ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις ἀλλάζουν, παίρνουν ἄλλο χαρακτῆρα.

Γίνονται σχέσεις κυριαρχίας καὶ ὑποταγῆς· ἐδῶ ὑπάρχει ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας τοῦ ἄλλου. Τέλος, στὴν πορεία τῆς ἱστορίας, μποροῦμε νὰ συναντήσουμε κοινωνίες, μέσα στὶς ὁποῖες συνυπάρχουν αὐτὲς οἱ δυὸ μορφὲς σχέσεων. Αὐτὸ συμβαίνει ὅταν μιὰ μορφὴ σχέσεων βρίσκεται σ' ἕνα μεταβατικὸ στάδιο. Ὅταν ἡ μιὰ μορφὴ παραχωρεῖ τὴ θέση της σὲ μιὰ ἄλλη καινούργια. Μὰ ὁποιοσδήποτε κι' ἂν εἶναι ὁ χαρακτήρας τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, αὐτὲς ἀποτελοῦν πάντοτε ἕνα στοιχεῖο ἀπαραίτητο γιὰ κάθε παραγωγή.

Ἀλλὰ ἐὰν ὁ χαρακτήρας τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ἀποτελεῖ ἕνα στοιχεῖο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν παραγωγή, αὐτὲς δὲν ξαναγυρίζουν στὶς παληὲς μορφὲς ποὺ μποροῦν νὰ εἶναι εὐχάριστες καὶ εὐνοϊκὲς γιὰ τοὺς καπιταλιστές. Ὁ Λέων Μπλούμ ἔλεγε ὑποκριτικά, ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ διακρίνει τὴν ὑλικότητα, ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ἰδιαίτερο ποὺ κάνει τὶς οἰκονομικὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων νὰ φαίνονται πιὸ « ὑλικὲς » ἀπὸ τὶς ἄλλες σχέσεις τους.

Ἀλλὰ εἴδαμε, ὅτι ἡ ὑλικότητα τῶν πραγμάτων συνίσταται στὸ ὅτι αὐτὰ ὑπάρχουν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδηση καὶ ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων. Ἡ παραγωγὴ εἶναι γιὰ τοὺς ἀνθρώπους μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀναγκαιότητα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μέσα στὰ πλαίσια τῆς κοινωνίας ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα.

Ὅποιος π.χ. δὲν κατέχει κανένα ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ ζωὴ ὑλικὰ μέσα, εἶναι ἀναγκασμένος γιὰ νὰ τὰ ἀποκτήσει νὰ ἐργασθεῖ σὲ κάποιον ἄλλο, γιὰ κάποιον ἄλλον, δηλαδὴ κάτω ἀπὸ σχέσεις ὑποταγῆς. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἐκμετάλλευση δὲν εἶναι μιὰ «ἰδέα», ἀλλὰ ἕνα ἀντικειμενικὸ γεγονός, ποὺ ρίχνει ὅλο τὸ βάρος του πάνω στὴν παραγωγή.

«Μέσα στὴν παραγωγὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐπιδροῦν μονάχα πάνω στὴ φύση, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ οἱ μὲν πάνω στοὺς δέ. Δὲν μποροῦν νὰ παράγουν παρὰ μόνο ἂν συνεργασθοῦν

κατὰ ἕνα τρόπο καθωρισμένο καὶ ἂν ἀνταλλάσσουν μεταξύ τους τὶς δραστηριότητές τους. Γιὰ νὰ παράγουν, ἔρχονται σὲ σχέσεις καὶ ἐπαφὲς μεταξύ τους καθωρισμένες, καὶ μόνο μέσα στὰ πλαίσια αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ ἐπαφῶν πραγματοποιεῖται ἡ δράση τους πάνω στὴ φύση, δηλαδὴ ἡ παραγωγή».(1)

Δὲν μποροῦμε λοιπὸν νὰ χωρίσουμε τὴ δράση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀπὸ τὸ χαραχτῆρα, ἀπὸ τὴ μορφὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ παραγωγικὲς σχέσεις εἶναι δυὸ μορφὲς ἀχώριστα συνδεμένες μὲ τὴν παραγωγὴ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ὑλοποίησή τους ὅπως εἶπε ὁ Στάλιν, τὴν διαλεχτικὴ τους ἑνότητα στὴν διαδικασία τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

Ἀποτελεῖ λοιπὸν βασικὸ λάθος νὰ ἀνάγουμε τὴ μελέτη τῆς παραγωγῆς μόνο στὴ μελέτη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Αὐτὸ ὅμως τὸ λάθος τὸ κάνουν μόνο αὐτοὶ ποὺ πιστεύουν, ὅτι ὁ μαρξισμὸς ἑρμηνεύει τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τὸ νὰ ἑρμηνεύεις τὸ σύγχρονο κόσμο καὶ τὸ ρόλο τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν σχέσεων, μόνο μὲ τὶς μηχανές,μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς αὐτὸ δὲν εἶναι μαρξισμός, εἶναι πλαστογραφία τοῦ μαρξισμοῦ. Τὸ νὰ λέμε στὰ παιδιὰ τῶν σχολείων ὅτι ἡ ἱστορικὴ πρόοδος ὀφείλεται στὶς τεχνικὲς ἀνακαλύψεις μόνο, σημαίνει ὅτι τοὺς δίνουμε μιὰ ψεύτικη εἰκόνα τοῦ παρελθόντος καὶ συσκοτίζουμε τὴν εἰκόνα τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος.

Κάνουν ἀκόμα σφάλμα καὶ ὅσοι, ξεχνῶντας τὴν κοινωνικὴ πρόοδο, τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, δὲν βλέπουν μέσα στὴν ἔννοια «πρόοδο» παρὰ μόνο, τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς. Αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ οὐτοπία τῶν ἀστῶν τοῦ ΙΘ'αἰῶνα. Ἔτσι καλλιεργοῦνται οἱ πικρὲς αὐταπάτες. Γιατὶ κάθε τεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ πρόοδος μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ τὸ ἴδιο καλὰ τόσο στὰ ἔργα τῆς εἰρήνης ὅσο καὶ στὰ ἔργα τοῦ πολέμου. Ἡ μηχανὴ

1. Κ. Μάρξ. «Κεφάλαιο καὶ μισθωτὴ ἐργασία.

μπορεῖ τὸ ἴδιο θαυμάσια νὰ συντρίψει τὸν ἐργάτη ὅπως καὶ νὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ βάρος τῆς δουλειᾶς. Ὅταν, μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, τὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς ἔδειξε τὸ πραγματικό του πρόσωπο καὶ τὶς ἀγιάτρευτες πληγές του, τὴ φτώχεια, τὴν ὑποδούλωση, τὸν πόλεμο, τὴν ἀδίσταχτη χρησιμοποίηση τῆς πιὸ σύγχρονης τεχνικῆς σὰν ἐργαλεῖο τοῦ θανάτου, οἱ ο ὑ τ ο π ι σ τ ὲ ς τ ῆ ς «τ ε χ ν ι κ ῆ ς» ἄρχισαν νὰ φωνάζουν καὶ νὰ μιλᾶνε γιὰ χρεωκοπία τῆς προόδου· φόρτωσαν στὴν τεχνικὴ καὶ στὶς μηχανὲς ὅλα τὰ δεινὰ γιὰ τὰ ὁποῖα εὐθύνεται μόνο τὸ κεφάλαιο.

Ὁ ἴδιος μυστικισμὸς διακρίνει καὶ μερικοὺς ἀπ' τοὺς κοινωνιολόγους, τοὺς ἀπόστολους τῆς «βιομηχανικῆς κοινωνιολογίας», καὶ ἰδιαίτερα τὸν ἀρχηγό τους G. Friedmann, πού, υἱοθετώντας τὶς «ἀπόψεις» τοῦ κεφαλαίου, φορτώνουν στὴ μηχανοκρατία τὰ αἴτια τῆς «ἀρνητικῆς» στάσης τῶν ἐργατῶν στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες μπροστὰ στὴν ἐργασία, ἐνῶ ἡ πραγματικὴ αἰτία βρίσκεται στὸ ὅτι ἡ χρησιμοποίηση τῶν μηχανῶν ἀπὸ τὴν κεφαλαιοκρατία γίνεται μόνο γιὰ τὴν μεγαλύτερη ἀπόδοση τῆς ἐργασίας, γιὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητας καὶ γιὰ τὴν ὑπερεκμετάλλευση τοῦ ἐργάτη. Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, λέει ὁ Μάρξ, ἀσκοῦν τὴν ἐπίδρασή τους μόνο μέσα στὰ πλαίσια τῶν σχέσεων τῆς παραγωγῆς. Γι' αὐτὸ στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ὅπου οἱ σχέσεις τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης ἔχουν ἐξαφανιστεῖ, ἡ ὁλοένα εὐρύτερη χρησιμοποίηση τῶν μηχανῶν ἔχει γιὰ τοὺς ἐργαζόμενους μόνο εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα :

«Στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. οἱ μηχανὲς δὲν περιορίζουν μόνο τὸ χρόνο ἐργασίας, ἀλλὰ ταυτόχρονα κάνουν ἐλαφρότερο καὶ τὸ μόχθο τῶν ἐργαζομένων. Ἑπομένως, μέσα στὶς συνθῆκες τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι γίνεται στὶς συνθῆκες τοῦ καπιταλισμοῦ, οἱ ἐργάτες χρησιμοποιοῦν μὲ ἐνθουσιασμὸ τὶς μηχανὲς στὴ δουλειά τους λέει» ὁ Μαλένκωφ.

Ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς λοιπὸν ἀντιμετωπίζει τὸν τρόπο παραγωγῆς στὸ σύνολό του, στὴν ἑνότητά του, στὴ συνάρτηση τῶν συντελεστῶν του δηλαδὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ἐπιδροῦν μόνο μέσα στὰ ὅρια τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, γι' αὐτὸ συνήθως ὁρίζουμε τοὺς διά-

φορους τρόπους παραγωγῆς ἀνάλογα μὲ τὸν χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ποὺ ἐπικρατοῦν σ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους. Ὅταν μιλᾶμε λοιπὸν γιὰ φεουδαρχικὸ τρόπο παραγωγῆς,ἐννοοῦμε ὅτι ἐπικρατοῦν οἱ φεουδαρχικὲς σχέσεις παραγωγῆς ποὺ δίνουν τὸν τόνο, ποὺ βάζουν τὴν σφραγίδα τους στὸ σύνολο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ὅμως δὲν ἰσχυριζόμαστε, ὅτι εἶναι οἱ μόνες ποὺ ἐπικρατοῦν ἀποκλειστικά. Ἀντίθετα, πιστεύουμε πὼς δὲν εἶναι ἐπιστημονικὸ νὰ ὁρίζουμε μιὰ ἱστορικὴ ἐποχὴ μὲ τὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, καὶ νὰ λέμε : λιθίνη ἐποχή, ἐποχὴ τῶν μετάλλων, αἰώνας τῆς ἀτμομηχανῆς, ἢ ἐποχὴ τοῦ ἀτόμου.

III. Η ΙΔΙΟΧΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Μελετῶντας τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις (II, α), εἴδαμε ὅτι τὰ ἐργαλεῖα τῆς παραγωγῆς ἀποτελοῦν τὸ βασικό, τὸ οὐσιαστικώτερο στοιχεῖο σ' αὐτές. Γιατὶ πραγματικὰ μόνο τὸ εἶδος τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὸ ἐπίπεδο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἂς δοῦμε τώρα, ποιὸ εἶναι τὸ πιὸ βασικὸ στοιχεῖο μέσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις. Ποιὸ εἶναι δηλαδὴ τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὸ χαραχτῆρα τους. Μὲ δυὸ λόγια μποροῦμε ἀξίστακτα νὰ ποῦμε : αὐτὸ εἶναι ἡ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς. Αὐτὸ πραγματικά, γίνεται ὁλοφάνερο σὲ κεῖνον ποὺ ἔχει στερηθεῖ τελείως ἀπ' αὐτὰ τὰ μέσα παραγωγῆς, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει παρὰ μόνο ἂν ὑποταχθεῖ σὲ κεῖνον ποὺ τὰ κατέχει. Τὰ μέσα παραγωγῆς δὲν πρέπει νὰ τὰ συγχέουμε μὲ τὰ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ (τρόφιμα, ἔπιπλα, ροῦχα, κατοικίες, κ.λ.π.). Λέγοντας μέσα παραγωγῆς, ἐννοοῦμε ὅλα ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν παραγωγή, ὅπως π. χ. τὰ φυσικὰ ἀγαθὰ (γῆ, δάση, νερά, ὑπέδαφος, πρῶτες ὕλες), τὰ ἐργαλεῖα παραγωγῆς ποὺ βοηθοῦν στὴν μεταμόρφωση αὐτῶν τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν, οἱ ἀναγκαῖες ἐγκαταστάσεις γιὰ τὴν παραγωγικὴ δραστηριότητα : (ἐργοστάσια, μεταλλευτικὲς ἐγκαταστάσεις, ἀποθῆκες κλπ.)., τὰ μέσα μεταφορᾶς καὶ συγκοινωνίας.

Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὰ μέσα ἀνταλλαγῆς· τὶς ἀναγκαῖες δηλαδὴ ἐγκαταστάσεις γιὰ τὴν διανομὴ καὶ τὸ ἐμπόριο (ἀποθῆκες, καταστήματα πώλησης) ὅπως καὶ τοὺς πιστωτικοὺς ὀργανισμοὺς (τράπεζες).

Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν ποὺ μπαίνει, ὅταν θέλουμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὶς παραγωγικὲς σχέσεις, εἶναι αὐτό: Ποιὸς κατέχει, ποιὸς εἶναι ὁ ἰδιοχτήτης τῶν μέσων παραγωγῆς ;

Τὰ κατέχει ἡ κοινωνία στὸ σύνολό της ἢ μεμονωμένα ἄτομα, ἢ ὁμάδες ἀτόμων ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ ἐκμεταλλεύονται ἄλλα ἄτομα καὶ ἄλλες ὁμάδες ;

Ἡ ἀπάντηση σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση, δείχνει τὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν, τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Ἐὰν τὰ παραγωγικὰ μέσα βρίσκονται στὴν κατοχὴ ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας, εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους εἶναι σχέσεις συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοήθειας. Στὴν περίπτωση ποὺ τὰ μέσα παραγωγῆς βρίσκονται στὰ χέρια λίγων ἀτόμων, οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι σχέσεις ὑποταγῆς τῶν μὲν στοὺς δέ, σχέσεις ἐκμετάλλευσης. Ἄλλοι ἐργάζονται καὶ ἄλλοι ἐκμεταλλεύονται αὐτὴ τὴν ἐργασία. Τὰ συμφέροντα τῶν μὲν ἀντιστρατεύονται στὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων. Ἀλληλεγγύη ὑπάρχει μόνο ἀνάμεσα σ' ἐκείνους ποὺ παίζουν τὸν ἴδιο ρόλο μέσα στὴν παραγωγή. Μιὰ τέτοια ἀλληλεγγύη ὅμως εἶναι ταξικὴ ἀλληλεγγύη, ἀφοῦ ἡ κοινωνία εἶναι διαιρεμένη σὲ ἀνταγωνιζόμενες τάξεις. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς.

> «Μὲ τὸν ὅρο κοινωνικὴ τάξη, ἐννοοῦμε ἕνα σύνολο ἀνθρώπων πού, μέσα στὴν παραγωγή, παίζουν ἕναν ὅμοιο ρόλο, βρίσκονται, ἀναφορικὰ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, μέσα στοὺς ἴδιους ὅρους, σὲ ὅμοιες σχέσεις». (Λένιν)

Τὴν ἔκφραση «κοινωνικὴ τάξη», πρέπει λοιπὸν νὰ τὴν ἐννοοῦμε μόνο μέσα στὰ πλαίσια τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Εἶναι μιὰ ἔννοια ποὺ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν τέτοια ἢ ἀλλοιώτικη μορφὴ ἰδιοχτησίας, καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὶς διάφορες κοινωνικὲς κατηγορίες (ἔννοιες), ποὺ καθορίζονται ἀπὸ τὶς μεθόδους δουλειᾶς,

ἀπὸ τὰ ἐπαγγέλματα, ἀπὸ τὶς διάφορες ποικιλίες ἐργασίας καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητας, ποὺ εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ τὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, (ἐπιστήμονες, ἔμποροι, μεταλλουργοί, σιδηροδρομικοὶ κλπ.).

Τὸ νὰ εἶναι κανεὶς «χωρικός», σημαίνει ὅτι ἀνήκει σὲ μιὰ ὁρισμένη κοινωνικὴ κατηγορία, καὶ ὄχι σὲ ὁρισμένη κοινωνικὴ τάξη.

Μπορεῖ νὰ εἶναι μεγάλος γαιοκτήμονας (δηλαδὴ ἕνας «χωρικὸς μὲ μαλακὰ καὶ ἄσπρα χέρια»), ἢ ἁπλῶς ἕνας ἰδιοχτήτης ποὺ καλλιεργεῖ τὴ γῆ μὲ τὴ βοήθεια ἀγροτικῶν ἐργατῶν, ἢ ἰδιοχτήτης ἑνὸς μικροῦ ἀγροτικοῦ νοικοκυριοῦ ποὺ τὸ καλλιεργεῖ μὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του ἢ ἀκόμα ἕνας ἐργάτης γῆς (¹).

Ἐπίσης στὸ ἐργοστάσιο «ἐργοδότης», δὲν εἶναι ὁ διευθυντὴς ἢ ὁ μηχανικός, ἀλλὰ ὁ ἰδιοχτήτης, ὁ καπιταλιστὴς ἢ ἡ ὁμάδα καπιταλιστῶν (ἑταιρεία) ποὺ ἔχει στὴν ἰδιοχτησία της τὸ ἐργοστάσιο, δηλαδὴ τὰ μέσα παραγωγῆς.

Ὅταν μιὰ κοινωνικὴ τάξη ἔχει στὴν κατοχή της τὰ μέσα παραγωγῆς, ἐπιβάλει τὶς παραγωγικὲς σχέσεις ποὺ τὴν συμφέρουν. Ὅταν π. χ. οἱ ἄλφα παραγωγικὲς σχέσεις εἶναι οἱ ἐπικρατοῦσες μέσα σὲ ἕνα δοσμένο τρόπο παραγωγῆς, τότε χρησιμοποιοῦμε τὶς ἴδιες ἐκφράσεις γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε τόσον αὐτὲς ὅσο καὶ τὸν τρόπο παραγωγῆς Λέμε δηλαδή :

«Φεουδαρχική» τάξη, «φεουδαρχικὲς» παραγωγικὲς σχέσεις, «φεουδαρχικός» τρόπος παραγωγῆς ἐφ' ὅσον ἐπικρατοῦσα τάξη εἶναι ἡ φεουδαρχία καὶ ὄχι ἀκόμα ἡ ἀστική. Καὶ τώρα μποροῦμε νὰ ὁρίσουμε τὴν ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων.

«Αὐτὲς οἱ σχέσεις περιλαβαίνουν : α) Τὶς μορφὲς ἰδιοχτησίας τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς· β) τὴ θέση τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ὁμάδων μέσα στὴν παραγωγὴ καὶ τὶς ἀμοιβαῖες

---

1. Μὲ τὴν ἔκφραση : «συμμαχία ἐργατῶν καὶ ἀγροτῶν», θέλουμε νὰ δηλώσουμε τοὺς ἐργαζόμενους χωρικοὺς (μικροϊδιοχτῆτες, χτηματίες) καί, προπάντων τοὺς ἐργάτες τῆς γῆς.

σχέσεις τους ή, γιά νά έπαναλάβουμε τήν έκφραση τοῦ Μάρξ, «τήν άνταλλαγή τῶν ὑπηρεσιῶν τους» μέσα στήν κοινωνία, πού άπορρέουν άπ' αὐτές τίς μορφές ίδιοχτησίας· γ) τόν τρόπον διανομῆς τῶν προϊόντων, πού έξαρτῶνται έξ ὁλοκλήρου άπ' αὐτές τίς σχέσεις. Ὅλα αὐτά στό σύνολό τους ἀποτελοῦν τό ἀντικείμενο τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» (1).

Οἱ μορφές ἰδιοχτησίας ἀποτελοῦν τό πιό ἀποφασιστικό στοιχεῖο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Ἀπ' αὐτό βγαίνει τό συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἐκμεταλλεύτριες τάξεις παίρνουν ὅλα τά κατάλληλα μέτρα γιά νά περιφρουρήσουν τίς μορφές ἰδιοχτησίας πού ἐξασφαλίζουν τά προνόμιά τους.

Οἱ παραγωγικές σχέσεις τῆς κοινωνίας, πού χαραχτηρίζονται ἀπό τό καθεστώς τῆς ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, ἀποτελοῦν τήν οἰκονομική βάση ὁλόκληρου τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Ἔτσι ἔχουμε τώρα στή διάθεσή μας ὅλες τίς ἀναγκαῖες ἔννοιες γιά νά κατανοήσουμε ὅτι τό βασικό κίνητρο τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, διέπεται ἀπό τόν τρόπο παραγωγῆς τῆς κοινωνίας.

IV. Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΛΕΙΔΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

Ἡ παραγωγή παρουσιάζει τό ἑξῆς βασικό χαραχτηριστικό : βρίσκεται πάντα σέ κατάσταση ἀλλαγῆς καί ἐξέλιξης· ποτέ δέν σταματάει στό ἴδιο σημεῖο ἀνάπτυξης γιά πολύ μακρύ χρονικό διάστημα, ἐνῶ ἀντίθετα τό γεωγραφικό περιβάλλον μένει στίς γενικές του γραμμές σχετικά τό ἴδιο, σχεδόν ἀμετάβλητο γιά αἰῶνες ὁλόκληρους. Μιά τέτοια ἐξέλιξη ὀφείλεται στό ὅτι οἱ ἄνθρωποι, στήν προσπάθειά τους νά ἀποσπάσουν ἀπό τή φύση τό μέγιστον (maximum) ἀπ' ὅσα αὐτή μπορεῖ νά τούς δώσει, ἀλλάζουν συνεχῶς καί βελτιώνουν τίς μεθόδους τους, τίς μηχανές

---

1) Στάλιν : «Τά οἰκονομικά προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στήν Ε.Σ.Σ.Δ.»

τους, τὰ ἐργαλεῖα τους καὶ προσπαθοῦν νὰ τὰ προσαρμόσουν ἀποδοτικώτερα στὶς ἀμετάβλητες γεωγραφικὲς συνθῆκες. Ἔτσι λοιπὸν ἡ παραγωγὴ βρίσκεται συνεχῶς σὲ ἀλλαγή, σὲ κίνηση.

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐπιζητοῦσε νὰ ἱκανοποιεῖ συνεχῶς καὶ πιὸ καλὰ τὶς ὑλικές του ἀνάγκες, δὲν θὰ ἦταν αὐτὸ ποὺ εἶναι σήμερα, δηλαδὴ ἕνα ὂν συνειδητὸ ἀλλὰ ἕνα ζῶο ὑποταγμένο στὴν τυφλὴ δύναμη τῆς ἀνάγκης. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος βρίσκει πάντα μέσα στὴν διαδικασία τῆς παραγωγῆς, νέα συνεχῶς μέσα γιὰ νὰ μεταβάλλει πρὸς ὄφελός του τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα. Κι' αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ποτέ, γιὰ πολὺ χρονικὸ διάστημα, δὲν σταματάει ἡ παραγωγὴ στὸ ἴδιο σημεῖο ἀνάπτυξης.

Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς ἰδεαλιστὲς σκάνδαλο· εἶναι κάτι ποὺ τοὺς ἐξοργίζει, γι' αὐτὸ καταγγέλλουν τὴν «ἀχόρταγη δίψα, τὴν ἀπληστία τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὰ ὑλικὰ ἀγαθά». Ὁ χριστιανισμὸς π. χ. βλέπει, σ' αὐτὴ τὴν τάση, τὸ πνεῦμα τοῦ «πονηροῦ»:

Ἐμεῖς ὅμως ξέρουμε τί κρύβεται κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀπόψεις. Ξέρουμε ὅτι τέτοιες ἀντιλήψεις δὲν τὶς πιστεύουν πρῶτα-πρῶτα οἱ ἴδιοι οἱ κήρυκες τῆς ἐγκράτειας ἀλλὰ τὶς καλλιεργοῦν μὲ προσοχή, μὲ ἐπιμέλεια στὶς συνειδήσεις τῶν ἐργαζομένων μαζῶν.

Κηρύσσουν στοὺς ἐργαζόμενους τὴ νηστεία καὶ τὴν ἐγκράτεια, ἐνῶ αὐτοί, οἱ ἐκμεταλλεύτριες δηλαδὴ τάξεις πνίγονται μέσα στὴν ἀφθονία καὶ κυλιοῦνται μέσα στὸν κόρο ἀπὸ τὰ ὑλικὰ ἀγαθά.

Στὴν πραγματικότητα ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς ἀποτελεῖ μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀνάγκη τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν. Ἂν ὅμως δὲν παρουσιάζονται τὰ εὐεργετικά της ἀποτελέσματα, μέσα στὶς κοινωνίες, αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο.

Ἔτσι λοιπὸν μόνο ἡ κατανόηση τοῦ μηχανισμοῦ τῆς μεταβολῆς τῶν τρόπων παραγωγῆς μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἑρμηνεύσουμε γιατὶ ἕνα ὡρισμένο καθεστὼς τὸ διαδέχεται κάποιο ἄλλο, ὡρισμένο ἐπίσης καθεστώς, γιατὶ ἀλλάζουν οἱ κοινωνικὲς ἰδέες καὶ ἀντιλήψεις, οἱ ἠθικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ θεσμοί, καὶ πῶς προκύ-

πτει ἡ ἀνάγκη τῆς ἀλλαγῆς, τῆς ἀντικατάστασης ὅλου τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος.

Ἀκόμα καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε διαβλέψει τὸν ἀναγκαῖο δεσμό, τὴν ἐξάρτηση τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλείας ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς ἐποχῆς του.

«Ἐὰν κάθε ἐργαλεῖο, — αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνειρο τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ πιὸ μεγάλου πνεύματος τῆς Ἀρχαιότητας — ἐὰν κάθε ἐργαλεῖο μποροῦσε νὰ ἐκτελέσει ὕστερα ἀπὸ διαταγή, ἢ ἀκόμα καὶ μόνο του, τὴν ἁρμόζουσα σ' αὐτὸ λειτουργία, ὅπως π. χ. ἐκινοῦνταν μόνα τους τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Δαιδάλου ἢ ὅπως ἔμπαιναν αὐτόματα στὴν ἱερή τους ἐργασία οἱ τρίποδες τοῦ Ἡφαίστου, ἐὰν π.χ. οἱ σαΐτες τῶν ἀργαλειῶν ὕφαιναν μόνες τους, ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐργαστηρίου δὲν θὰ εἶχε πιὰ ἀνάγκη βοηθῶν, οὔτε ὁ ἰδιοκτήτης θὰ ἐχρειάζονταν σκλάβους.»[1]

Στὸ μεσαίωνα, ὁ μεταφυσικὸς χριστιανισμός, ποὺ θεωροῦσε τὴν κοινωνία σὰν μιὰ σταθερὴ καὶ ἀμετάβλητη ἀντανάκλαση ἑνὸς σχεδίου τῆς θείας βούλησης, ἐπικροτοῦσε καὶ ὑποστήριζε τὴν ὕπαρξη, τὴ διατήρηση τοῦ συστήματος τῶν συντεχνιῶν, γιατί, σὰν κλειστὰ ἐπαγγέλματα, περιώριζαν τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, συμβάλανε στὴ σταθεροποίηση τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος.

Ἀρχικὰ αὐτὸ τὸ κλειστὸ σύστημα καθιερώθηκε γιὰ νὰ προστατεύσει τὴν κοινωνία ἀπὸ τὴν ἀδικία καὶ τὴν φτώχια, στὸ πέρασμα ὅμως τοῦ χρόνου, ἀποδείχθηκε ὅτι ἡ ἀντίδραση καὶ ὁ φόβος γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ συστήματος δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὸ φόβο τῶν φεουδαρχῶν μπροστὰ στὴν ἄνοδο τῆς ἀστικῆς τάξης. Γι' αὐτὸ κι' αὐτὴ μόλις ἦρθε στὴν ἐξουσία, διέλυσε τὶς συντεχνίες, κατάργησε τοὺς περιορισμοὺς ποὺ ἔβαζαν αὐτὰ τὰ κλειστὰ συστήματα στὴν παραγωγὴ καὶ ἄφισε ἐλεύθερες τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις.

Αὐτό, μὲ τὴ σειρά του, δείχνει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς πο-

---

1. Κ Μάρξ: «Κεφάλαιο».

λιτικής, δηλαδή τής έπιβολής, μέ τήν πολιτική έξουσία, τών νέων κανόνων δικαίου πού άποτελοϋσαν τήν έκφραση, τήν άντανάκλαση τών νέων τρόπων παραγωγής.

Γιά νά γίνει όμως αύτό χρειάζονταν νέες ιδέες, άντιλήψεις κατάλληλες γιά τή δικαιολόγηση τής άναγκαιότητας τής νέας έξουσίας καί τοϋ νέου αύτοϋ δικαίου. Στήν περίπτωση αύτή, ήρθε σέ έπικουρία τής άστικής τάξης ή φιλοσοφία, πού στάθηκε τό άποφασιστικό ίδεολογικό όπλο ένάντια στήν παληά τάξη πραγμάτων. Έτσι έθριάμβευσε ή άστική τάξη καί άνέγραψε σάν βασικό δικαίωμα τοϋ άνθρώπου, τό δικαίωμα τής άτομικής ίδιοχτησίας στήν περίφημη «Διακήρυξη τών Δικαιωμάτων τοϋ Άνθρώπου». Όργάνωσε κοινοβούλια άπό άστούς καί, ένώ έκανε τό κάθε τί γιά νά κατωχυρώσει τή θέση της — διαδίδοντας μέ όλα τά μέσα τίς πολιτικές καί ήθικές άντιλήψεις της, καταπολεμώντας τή φιλοσοφία τοϋ μεσαίωνα — άπαγόρεψε ταυτόχρονα τίς έργατικές ένώσεις, γιά νά διευκολύνει τήν πάλη της, ένάντια στό έκμεταλλευόμενο προλεταριάτο. Μέ λίγα λόγια έπέβαλε σ' όλο τό έθνος τό δικό της «τρόπο ζωής» καί τίς δικές της συμφέρουσες άντιλήψεις.

> «Παντοϋ, όπου ή άστική τάξη κατέλαβε τήν έξουσία, καταπάτησε τίς φεουδαρχικές, πατριαρχικές καί είδυλλιακές σχέσεις. Όλους τούς πολύπλοκους καί ποικίλους δεσμούς πού ένωναν τόν φεουδαρχικό άνθρωπο μέ τούς φυσικούς προκατόχους του, τούς έσπασε άλύπητα καί δέν άφησε κανένα άλλο δεσμό, άνάμεσα στούς άνθρώπους, παρά μόνο τό ψυχρό ύλικό συμφέρον, τίς σκληρές οίκονομικές δοσοληψίες «τοΐς μετρητοΐς».
>
> Έπνιξε τά ίερά ρίγη τής θρησκευτικής έκστασης, τόν ίπποτικό ένθουσιασμό, τό συναισθηματισμό τοϋ μικροαστοϋ μέσα στά παγωμένα νερά ένός έγωΐστικοϋ ύπολογισμοϋ. Έπλασε άπό τήν προσωπική άξία τοϋ άτόμου μιά άχρωμη ψυχρή άνταλλαχτική άξία. Άντικατέστησε τίς πολυάριθμες έλευθερίες, πού τόσο άκριβά είχε καταχτήσει ή άνθρωπότητα, μέ μόνη τήν άσπλαχνη έλευθερία τοϋ έμπορίου. Μέ ένα λόγο στή θέση μιάς όμορφα σκεπασμένης άπό διάφορες θρη-

σκευτικὲς καὶ πολιτικὲς αὐταπάτες ἐκμετάλλευσης, ἔβαλε μιὰν ἀνοιχτή, καὶ ἀπροκάλυπτη, μιὰ χυδαία, χτηνώδη ἐκμε τάλλευση καὶ γι' αὐτὸ πιὸ μισητή.

Ἡ ἀστικὴ τάξη ἐστέρησε ἀπὸ τὴν αἴγλη, ἀπὸ τὸ φωτοστέφανο ποὺ ἐσκέπαζε ὅλα ἐκεῖνα τὰ κοινωνικὰ λειτουργήματα, ποὺ ὡς τότε οἱ ἄνθρωποι τὰ ἔβλεπαν μὲ εὐλάβεια καὶ σεβασμό.

Ὁ γιατρός, ὁ νομικός, ὁ ἱερεύς, ὁ ποιητής, ὁ σοφός, μεταβλήθηκαν σὲ ταπεινὰ ὄργανα, σὲ μισθωτοὺς ὑπαλλήλους τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἡ ἀστικὴ τάξη ἀπογύμνωσε ἀπὸ κάθε αἴσθημα ποὺ ὡραιοποιοῦσε ἄλλοτε μιὰ σειρὰ θεσμοὺς ὅπως ἡ οἰκογένεια, ὁ γάμος καὶ τὶς πέταξε στὸ ἐξευτελιστικὸ ἐπίπεδο τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν».(¹)

Ἡ ἀστικὴ τάξη στὴν ἐπιδίωξή της νὰ σταθεροποιήσει καὶ διαιωνίσει τὴν κυρίαρχη θέση της, δημιουργεῖ, ὅσο μπορεῖ μεγαλύτερη σύγχηση, γύρω ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἀποφεύγει νὰ πάρει θέση, ἀποφεύγει νὰ κρίνει τὰ μετὰ τὸ 1789 μέχρι τὸ 1815 γεγονότα.

Οἱ ἀστοὶ ἱστορικοὶ παραδέχονται τὴν ὕπαρξη τῆς πρωτόγονης ἐποχῆς, τῆς ἀρχαιότητας, τοῦ μεσαίωνα καὶ τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Ποῦ ὅμως ἔγκειται ἡ διαφορά, ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς ἐποχές; Τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ τὶς διακρίνει, ποὺ ξεχωρίζει τὴ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη; Βασικὰ τοῦτο: Στὴν πρωτόγονη ἐποχὴ ἐπικρατοῦσε ἡ κοινὴ ἰδιοχτησία ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Στὴν αὐγὴ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, βλέπουμε νὰ παρουσιάζεται ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας καὶ ὁ τρόπος παραγωγῆς μὲ τὴ χρήση δούλων νὰ δεσπόζει στὴν ἀρχαιότητα. Ἐνῶ ὁ μεσαίωνας κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴ φεουδαλικὴ ἰδιοχτησία τῆς γῆς, στοὺς Νέους Χρόνους βλέπουμε τὴν ἀνάπτυξη τῆς καπιταλιστικῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, καὶ στὴ συνέχεια τὸ θρίαμβό της, σήμερα δὲ τὴν παρακμὴ τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀλλά, ἰσχυρίζονται οἱ ἀντιμαρξιστὲς ἱστορικοί, ὑπάρχουν καὶ κοινὰ στη-

---

1. Μάρξ-Ἔνγκελς: «Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».

μεῖα ἀνάμεσα στὴν ἀρχαιότητα, στὸ μεσαίωνα, στοὺς νεώτερους χρόνους : Ἡ σκέψη τοῦ Πλάτωνα π.χ. ἢ λόγοι τοῦ Κικέρωνα, εἶναι καὶ θεωροῦνται καὶ σὰν δικές μας κατακτήσεις.

Αὐτὸ εἶναι σωστό. Ἀλλὰ νὰ πῶς ἑρμηνεύονται αὐτὰ τὰ κοινὰ σημεῖα, τουλάχιστον ἀναφορικὰ μὲ τοὺς θεσμοὺς καὶ τὶς ἰδεολογίες, ποὺ ἐπικράτησαν σ' αὐτὲς τὶς ἐποχές :

1. Ἡ δουλεία, ἡ φεουδαρχία καὶ ὁ καπιταλισμὸς ἔχουν ἕνα κοινὸ γνώρισμα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πλάτος καὶ τὸ μέγεθος τῶν διαφορῶν τους. Τὸ κοινὸ αὐτὸ γνώρισμα εἶναι ὅτι οἱ παραγωγικὲς σχέσεις βασίζονται καὶ στὶς τρεῖς περιπτώσεις στὴν ἐκμετάλλευση μιᾶς τάξης ἀπὸ μιὰν ἄλλη τάξη, καὶ στὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς.

Ἡ ταξικὴ δηλαδὴ πάλη χαρακτηρίζει καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τύπους κοινωνιῶν μὲ ὅλες τὶς ἐπιδράσεις της πάνω στὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῶν θεσμῶν καὶ τῶν ἰδεῶν.

2. Καὶ στοὺς τρεῖς αὐτοὺς τρόπους παραγωγῆς ὑπάρχουν κοινωνικὰ στρώματα μικροαστικὰ (ἔμποροι, τεχνῖτες, ἀγρότες, διανοούμενοι). Αὐτὸ τὸ μόνιμο ἱστορικὸ γεγονὸς ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴ διαμόρφωση καὶ τὴν συντήρηση τῆς ψυχολογίας τοῦ «μέσου ἀνθρώπου», τοῦ ἀτομιστῆ, τοῦ προσκολλημένου στὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία, τοῦ γεμάτου ἀπὸ ἀντιφάσεις ποὺ κυνηγώντας τὸ ὄραμα τοῦ ἀτομικοῦ του φτασίματος, παρακολουθεῖ μὲ ἀπάθεια τὴν ἀδυσώπητη ταξικὴ πάλη ποὺ γίνεται δίπλα του καὶ ἀναγκάζεται νὰ συνθηκολογεῖ συνεχῶς μπροστὰ στὴν ἐκμεταλλεύτρια κυρίαρχη τάξη.

Ἀλλά, τὴν ἴδια στιγμή, ποὺ αὐτὰ τὰ τρία καθεστῶτα ὁμοιάζουν, παρουσιάζουν παράλληλα καὶ ριζικὲς ποιοτικὲς διαφορὲς στὴν οἰκονομική τους βάση.

Ἀποτελοῦν ξεχωριστές, τελείως διαφορετικὲς κοινωνικὲς μορφές. Νὰ ποιὸ εἶναι λοιπὸν τὸ καθῆκον καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης : νὰ διακρίνει καὶ μελετήσει μὲ τὴ σειρά τους τόσο τὶς εἰδικὲς διαφορὲς ὅσο καὶ τὶς ὁμοιότητές τους.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς εἶναι λοιπὸν ἡ γενικὴ θεωρία τῶν τρόπων παραγωγῆς.

Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία εἶναι ἡ εἰδικὴ ἐπιστήμη τῶν ἀντικειμενικῶν νόμων ποὺ διέπουν τὶς παραγωγικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἔχει σὰν καθῆκον καὶ σὰν ἀντικείμενο τὴ μελέτη τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων ἀνάμεσα στὶς τάξεις ποὺ κάθε φορά, ἐκπροσωποῦν καὶ γίνονται οἱ φορεῖς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ ἰδιαίτερα τὴν πολιτικὴ ἄποψη αὐτῶν τῶν σχέσεων. Δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἐὰν δὲν βάζει κάθε στιγμή, τὸ ζήτημα τοῦ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, τοῦ χαραχτῆρα τῆς ἰδιοχτησίας, τῶν κοινωνικῶν τάξεων, τῶν ταξικῶν συμφερόντων καὶ τῆς ταξικῆς πάλης.

Ἡ ἀληθινὴ λοιπὸν ἱστορικὴ ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται στὴν περιγραφὴ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τῶν βασιλέων, τῶν στρατηλατῶν, τῶν καταχτητῶν. Ἡ ἱστορία, σὲ τελευταία ἀνάλυση, εἶναι πρὸ πάντων ἱστορία τῶν λαῶν.

«Ἡ ἱστορία τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἱστορία τῶν παραγωγῶν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἡ ἱστορία τῶν ἐργαζομένων μαζῶν ποὺ ἀποτελοῦν τὶς βασικὲς δυνάμεις τῆς λειτουργίας (προτσὲς) τῆς παραγωγῆς καὶ παράγουν τὰ ἀναγκαῖα ὑλικὰ ἀγαθὰ γιὰ τὴν ὕπαρξη τῆς κοινωνίας» [1].

Πραγματικά, ὁ βασικὸς νόμος ποὺ κινεῖ τὴν ἱστορία εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ὁ νόμος δηλαδὴ ποὺ ἐκφράζει τὰ ζωτικὰ συμφέροντα τῶν μεγάλων μαζῶν καὶ ποὺ κινητοποιεῖ τὶς μᾶζες αὐτὲς γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν ἱστορία.

Καὶ ὁ μαρξισμός, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Στάλιν εἶναι

1. Στάλιν : «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

«ἡ ἐπιστήμη .... τῆς ἐπανάστασης τῶν ὑποδουλωμένων καὶ ἐκμεταλλευομένων μαζῶν...». Ἀλλὰ ἂν οἱ ἄνθρωποι, οἱ μᾶζες, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ δημιουργοῦν τὴν ἱστορία, ὅμως ἡ ἱστορία αὐτὴ δημιουργεῖται «μέσα σὲ δοσμένους ὅρους ποὺ καθορίζουν τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων» ὅπως εἶπε ὁ Μάρξ. Δὲν εἶναι σωστὸ λοιπὸν νὰ ψάχνουμε γιὰ τὸ κλειδὶ τῆς ἱστορίας μέσα στὸ κεφάλι τῶν ἀνθρώπων, στὶς ἀντιλήψεις ἢ στὶς ἰδέες τους, ἀλλὰ μέσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στοὺς ἀντικειμενικοὺς οἰκονομικοὺς νόμους, ποὺ δροῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδηση καὶ τὴ θέλησή τους.

Οἱ παραγωγικὲς ἄλλωστε σχέσεις ἐξαρτῶνται μὲ τὴ σειρά τους ἀπὸ τὴ μορφὴ ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν μορφὴ ἰδιοχτησίας τῆς οἰκονομικῆς βάσης. Ἡ ἀληθινὴ λοιπὸν ἱστορικὴ ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ παραμελεῖ τὴ σπουδὴ αὐτῶν τῶν νόμων.

Καὶ τὸ κόμμα τοῦ προλεταριάτου, ἐὰν θέλει νὰ ὁδηγήσει τὴν ἐργατικὴ τάξη στὴν ἱστορική της ἀποστολή, δὲν πρέπει νὰ ἀρκεῖται στὸ νὰ τὴν καλεῖ στὴν ὀργανωμένη μαζικὴ δράση γιὰ τὰ συμφέροντά της, ἀλλὰ νὰ τῆς δίνει καὶ ἕνα πρόγραμμα, ἕνα σχέδιο πραχτικῆς δράσης ποὺ νὰ στηρίζεται στὴ γνώση τῶν νόμων τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Ο ΝΟΜΟΣ ΑΝΑΓΚΑΙΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

ΟΠΩΣ εἴδαμε, οἱ τρόποι παραγωγῆς ἀλλάζουν στὴν πορεία τῆς ἱστορίας.

Ὅπως στὸ κάθε τι ποὺ εἶναι πραγματικό, ἔτσι καὶ στοὺς τρόπους παραγωγῆς παρουσιάζονται ποσοτικὲς ἀλλαγές, ποσοτικὲς ἐξελίξεις, ποὺ ἀκολουθοῦνται ἀργότερα ἀπὸ ποιοτικὲς ἐξελίξεις, ποιοτικὲς ἀλλαγές. Αὐτὲς οἱ ἀλλαγὲς παίρνουν ἐκρηκτικὴ μορφή, ὅταν οἱ προνομιοῦχες τάξεις ποὺ καταρέουν ἀντιστέκονται σ' αὐτὲς τὶς ἀναγκαῖες μεταβολές.

Ὅπως γιὰ κάθε τι ποὺ ὑπάρχει, ἔτσι καὶ ἐδῶ, αὐτὲς οἱ ἀλλαγὲς ἔχουν γιὰ κίνητρο μιὰ ἐσωτερικὴ ἀντίφαση. Ποιὰ ὅμως εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ ἀντίφαση τῶν τρόπων παραγωγῆς γενικά; Εἶναι ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸν χαρακτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι καὶ τὸ θέμα αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου.

I. ΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΠΙΟ ΡΕΥΣΤΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΙΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Εἴδαμε, ὅτι ἡ παραγωγὴ βρισκόταν ἀνέκαθεν σὲ μιὰ πορεία συνεχοῦς ἀλλαγῆς. Ἀλλὰ τί ἀλλάζει πρῶτο μέσα στὴν παρα-

γωγή ; οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ἢ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις ; Τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ ἄλλα μέσα τῆς παραγωγῆς ἢ οἱ μορφὲς ἰδιοχτησίας ; Εἶναι πασίγνωστο ὅτι στὸ διάστημα ποὺ ἡ οἰκονομικὴ βάση ἑνὸς ὁρισμένου κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ διαρκεῖ, παραμένει ἡ ἴδια, συντελοῦνται πρόοδοι στὸν τομέα τῆς τεχνικῆς. Δηλαδὴ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ πρὸ παντὸς τὰ ἐργαλεῖα τῆς παραγωγῆς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀλλάζει πρῶτο, μέσα στὴν παραγωγή. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερο χαραχτηριστικὸ τῆς παραγωγῆς (¹)

Νὰ ἕνα πολὺ ἁπλὸ παράδειγμα. Καθένας ξέρει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γιὰ νὰ μετακινήσουμε ἕνα ὀγκόλιθο, τὸν τοποθετοῦμε πάνω σ' ἕνα ὄχημα (βάση) ποὺ στηρίζεται σὲ κυλινδρικὰ ξύλα (κορμοὺς δέντρων). Ὅσο πιὸ πολὺ χρησιμοποιοῦμε αὐτοὺς τοὺς κυλίνδρους τόσο πιὸ πολὺ αὐτοὶ λειαίνονται μὲ τὴ χρήση τους καὶ τείνουν νὰ γίνουν τέλειοι κύλινδροι, πρὶν ἀκόμα ἡ γεωμετρικὴ ἔννοια τοῦ κυλίνδρου διαμορφωθεῖ στὸ μυαλὸ τῶν ἀνθρώπων (²). Ἡ διαπίστωση ὅμως ἔχει γίνει : ἡ μετακίνηση μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γίνεται ταχύτερη καὶ εὐκολώτερη, καὶ πρὸ πάντων μὲ λιγώτερο κόπο.

Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα εὔκολα μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ κάνει τὴ σκέψη νὰ πραγματοποιήσει μόνος του αὐτὸ τὸ στρογγύλεμα μὲ κατάλληλα μέσα.

Κάτω ἀπ' τὴν πίεση ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἀνάγκη, ἡ πνευματικὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου κινητοποιεῖται καὶ ἡ φαντασία του ἀνακαλύπτει, ὅτι ἡ ἐργασία γιὰ τὴν μετακίνηση τοῦ λίθου θὰ γινόταν πιὸ εὔκολη, ἐὰν μποροῦσαν τὰ κυλινδρικὰ ξύλα, νὰ περιστρέφονται γύρω ἀπὸ ἕνα ἄξονα. Τότε πλέον θὰ ἦταν περιττὴ ἡ συνεχὴς μεταφορὰ κάτ' ἀπ' τὸν ὀγκόλιθο, τῶν μαδεριῶν ποὺ μένουν πίσω μετὰ τὴ μετακίνησή του. Θὰ πέρασαν ἀσφαλῶς πολλὰ χρόνια, δέκα, ἑκατό, χίλια — αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία —

---

1. Τὸ πρῶτο χαραχτηριστικό, δηλαδὴ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου παραγωγῆς ποὺ προκαλλεῖ την ἀλλαγὴ τῆς φυσιογνωμίας ὅλης τῆς παραγωγῆς, τὸ μελετήσαμε στὸ 1ο κεφάλαιο.

2. Ἔτσι λοιπὸν διαπιστώνεται ὅτι καὶ οἱ μαθηματικὲς ἔννοιες γεννιοῦνται ἀπὸ τὶς πραχτικὲς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων.

γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχει τὸν ἄξονα, τον τροχό, τὸ σκευοφόρο ὄχημα.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις· δὲν μένουν ποτὲ στάσιμες, ἀμετάβλητες· τελειοποιοῦνται συνεχῶς καὶ παρασύρουν στὴν πορεία τους τὶς πνευματικὲς δραστηριότητες καὶ τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου. Ταυτόχρονα ὅμως καὶ οἱ ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου ἐξελίσσονται πολλαπλασιάζονται. Μόλις θὰ βάλει σὲ χρήση τὸ σκευοφόρο ὄχημα, δὲν θὰ ἀρκεσθεῖ πιὰ στὶς ξύλινες ρόδες. Θὰ βάλει σὲ κίνηση πάλι τὴ φαντασία του καὶ τὴν ἐπινοητικότητά του γιὰ κάτι τελειότερο, ὠφελιμότερο.

Καὶ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις ; Κι' αὐτὲς μὲ τὴ σειρά τους ἀλλάζουν κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῶν ἀλλαγῶν ποὺ ἔχουν ἤδη πραγματοποιηθεῖ στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Δὲν εἶναι ξεκρέμαστες, ἀνεπηρέαστες· δένονται μὲ τὸ χαραχτῆρα, μὲ τὶς ἰδιομορφίες τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἄς πάρουμε ἕνα παράδειγμα. Στὴν περίοδο τῆς παρακμῆς τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλείας, διαπιστώνουμε τὴν ὕπαρξη παραγωγικῶν δυνάμεων ποὺ ὁπωσδήποτε ὑπῆρξαν τὸ προϊὸν μακρόχρονης ἐξέλιξης, μιᾶς ἐξέλιξης ποὺ πρέπει νὰ ἔγινε στὴ διάρκεια μιᾶς ἐποχῆς, πιὸ παληᾶς ἴσως κι' ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς δουλείας. Διαπιστώνεται μιὰ συνεχής, μιὰ ἀσταμάτητη βελτίωση τῶν μεθόδων σὲ μιὰ σειρὰ ἐργασίες ὅπως εἶναι : ἡ κατεργασία τῶν μετάλλων, τὸ ξάπλωμα μιᾶς ἀρκετὰ βελτιωμένης χειροτεχνικῆς ὑφαντουργίας, ἡ γενικευμένη χρήση τοῦ φορτηγοῦ ὀχήματος, μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη πρόοδος στὴ γεωργία, στὴν κηπουρική, στὴν οἰνοπαραγωγή, στὴν ἐλαιοπαραγωγή, στὴ μελισσοκομία κι' ἀκόμα ἡ ἀνακάλυψη τοῦ νερόμυλου (τὸ 340 μ. Χ.). Αὐτὲς ὅμως οἱ νέες τεχνικὲς ἀνακαλύψεις ποὺ οἱ Ρωμαῖοι συχνὰ διαπιστώνουν τὴν ὕπαρξή τους στοὺς λαοὺς ποὺ ὑποδουλώνουν καὶ ποὺ τὶς εἰσάγουν στὴ δική τους πατρίδα, ἔρχονται σιγά-σιγὰ σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ δουλοκτητικὸ σύστημα. Ὁ δοῦλος δηλαδὴ δὲν δείχνει κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ ἐργασία, γιατὶ ὅτιδήποτε κι'ἂν προσφέρει στὴν παραγωγή, αὐτὸς πάντα δὲν ἔχει νὰ ὠφεληθεῖ τίποτα. Δὲν ἀναπτύσσει λοιπὸν καμμιὰ δημιουργικὴ πρωτοβουλία, δὲν δείχνει κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ δουλειά του.

Έτσι τὸ ἔργο του παρουσιάζεται μὲ μειωμένη ἀπόδοση. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀπαιτεῖ τώρα καὶ τὴν δημιουργικὴ πρωτοβουλία τῶν ἐργαζομένων· πέρασε ἡ ἐποχὴ τῆς χοντρῆς δουλειᾶς ποὺ μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ κοπάδια δούλων ποὺ τὰ διευθύνουμε μὲ τὸ κνοῦτο. Οἱ νέες παραγωγικὲς δυνάμεις γιὰ νὰ ἔχουν ἀπόδοση ἀπαιτοῦν, ἐργαζόμενους ποὺ νὰ δείχνουν κάποιο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐργασία.

Αὐτὸ τὸ καταλαβαίνει τώρα, ὅλο καὶ πιὸ πολὺ καὶ ὁ ἴδιος δουλοκτήτης. Καὶ γιὰ νὰ συντομεύουμε : οἱ νέες παραγωγικὲς δυνάμεις ἀπαιτοῦν ἐπιτακτικὰ τὴν ἀλλαγὴ τῶν σχέσεων δούλων καὶ δουλοκτητῶν, ἀπαιτοῦν νέες παραγωγικὲς σχέσεις. Γι' αὐτὸ ὁ δουλοκτήτης, ὁ κάτοχος τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἀπελευθερώνει τὸν δοῦλο ποὺ ἡ παραγωγικότητά του εἶναι πολὺ χαμηλὴ καὶ προτιμᾶ νὰ τὸν ἔχει δουλοπάροικο. Ὁ δουλοπάροικος τώρα ἀποκτᾶ μεγαλύτερη ἐλευθερία, μπορεῖ νὰ ἔχει δική του ἐκμετάλλευση (ἐπιχείρηση), δικά του ἐργαλεῖα παραγωγῆς, μπορεῖ νὰ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ κάτι, ποὺ τώρα θὰ εἶναι δικό του (αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτο γιατὶ εἶναι ἀκόμα προσκολλημένος στὴ φεουδαλικὴ ἰδιοχτησία).

Τώρα μπορεῖ νὰ δείξει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐργασία καὶ νὰ αὐξήσει τὴν παραγωγικότητά του μέσα σ' ὅλες τὶς ἀγροτικὲς ἐργασίες, γιατὶ μετὰ τὴν πληρωμὴ τοῦ δοσίματος στὸ φεουδάρχη ἰδιοκτήτη, ξέρει ὅτι ἐκεῖνο ποὺ θὰ περισσέψει θἄναι δικό του. Ἔτσι βάζει τὰ δυνατά του, ἐπιστρατεύει τὶς διανοητικές του ἱκανότητες γιὰ νὰ αὐξήσει τὴν παραγωγή. Αὐτὸ ὅμως συμφέρει καὶ στὸ δουλοκτήτη ποὺ ἀντὶ νὰ συντηρεῖ ἕνα δοῦλο ποὺ δὲν τοῦ ἀποδίδει τίποτα, τώρα παίρνει ἀπ' αὐτὸν κάτι, τὸ δόσιμο.

Ἔτσι λοιπὸν βλέπουμε ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μέσα στοὺς κόλπους τῆς δουλοκτητικῆς κοινωνίας, προκάλεσε τὴν ἀλλαγὴ τῶν παληῶν σχέσεων παραγωγῆς, καὶ τὴν καθιέρωση τῶν νέων παραγωγικῶν σχέσεων, τῶν φεουδαρχικῶν σχέσεων.

«Οἱ κοινωνικὲς σχέσεις εἶναι ἄρρηκτα δεμένες μὲ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Καταχτῶντας νέες παραγωγικὲς δυνάμεις οἱ

ἄνθρωποι ἀλλάζουν τὸν τρόπο παραγωγῆς, τὸ εἶδος τῶν δραστηριοτήτων ποὺ τοὺς εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ νὰ κερδίζουν τὴ ζωή τους· ἀλλάζουν ὅλες τὶς κοινωνικές τους σχέσεις. Ὁ χειρόμυλος θὰ μᾶς δώσει τὴν κοινωνία μὲ τὸν ἄρχοντα φεουδάρχη, ὁ ἀτμοκίνητος μῦλος, θὰ μᾶς δώσει τὴν κοινωνία μὲ τὸν βιομήχανο-καπιταλιστή». (¹)

II. Η ΑΝΤΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΠΑΝΩ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Ἐὰν περιοριζόμαστε ὅμως μόνο στὴ διαπίστωση, ὅτι οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις εἶναι τὸ περισσότερο μεταβαλλόμενο καὶ τὸ πιὸ ἐπαναστατικὸ στοιχεῖο τῆς παραγωγῆς, καὶ ἐπαναπαυόμαστε σ' αὐτή, τότε θὰ ξεπέφταμε στὴ μεταφυσικὴ καὶ στὸ μηχανικισμό. Ἡ διαδικασία τῆς παραγωγῆς ἀποτελεῖ τὴν ἐνσάρκωση τῆς διαλεχτικῆς ἀντίφασης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ ἀντίφαση, τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο ἀντίθετα ἐπιδρᾶ πάνω στὸ ἄλλο, κι' ὅταν ἀκόμα τὸ ἕνα ἀπ' αὐτὰ ἀλλάζει πρῶτο. Ἔτσι λοιπὸν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μελετήσουμε καὶ τὴν ἀντεπίδραση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων πάνω στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις.

Ἄς ξαναγυρίσουμε στὸ παράδειγμα τοῦ περάσματος ἀπὸ τὴ δουλοκτητικὴ στὴ φεουδαρχικὴ κοινωνία. Διαπιστώσαμε ὅτι οἱ φεουδαρχικὲς παραγωγικὲς σχέσεις, μετὰ τὴν ἐμφάνισή τους, εὐνόησανε πολὺ τὴν πάρα-πέρα ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ποὺ οἱ παληὲς παραγωγικὲς σχέσεις ἐμπόδιζαν τὴν ἀνάπτυξή τους.

Ὁ δουλοπάροικος, πραγματικά, ἂν καὶ ἦταν ἀκόμα ἕνας ἐκμεταλλευόμενος ἄνθρωπος, ἔδειξε μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν παραγωγὴ ἀπ' ὅ,τι ὁ δοῦλος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν παραπέρα αὔξηση τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν ἄνοδο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

1. Κ. Μάρξ : «Ἀθλιότητα τῆς φιλοσοφίας».

Ἄλλο παράδειγμα : Εἴδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο (ΙΙ, α), ὅτι ἡ πρόοδος ποὺ σημειώθηκε στὶς μεθόδους κατεργασίας τῶν μετάλλων καὶ στὴν ἀγγειοπλαστική, εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα μιὰ νέα κατανομὴ τῆς δουλειᾶς καὶ τὴ δημιουργία νέων ἐπαγγελμάτων.

Μέσα στὶς συνθῆκες τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, ὅπως τὴν ἀπαιτοῦσε ἡ ἀνάπτυξη τῆς χειροτεχνίας καὶ τῆς γεωργίας μὲ τὴ χρήση τῶν δούλων, αὐτὴ ἡ κατανομὴ τῆς ἐργασίας εἶχε σὰν ἀναπόφευχτη συνέπεια τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ἀτομικῶν προϊόντων αὐτῶν τῶν δύο κλάδων παραγωγῆς μεταξύ τους. Ἔτσι παρουσιάζεται ἡ ἀγορά, τὸ ἐμπόρευμα, καὶ μιὰ νέα τάξη, ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων, ποὺ εἶχαν ἐπιφορτισθεῖ μὲ τὴ προσφορὰ καὶ τὴ διανομὴ τῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ νέα αὐτὴ τάξη ὅμως εἶχε κάθε συμφέρον γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν ἐμπορικῶν πράξεων ἀπὸ τὶς ὁποῖες πλούτιζε καὶ ἔτσι βοήθησε στὴν παραπέρα ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς.

Ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ μὲ τὴ σειρά της ἐπετάχυνε τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τῆς τεχνικῆς, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ναυσιπλοΐας. Τὰ ἀθηναϊκὰ ἀγγεῖα π. χ. πουλιόνταν σ' ὅλη τὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου καὶ δημιουργήθηκαν στὴν Ἀθήνα ἐργαστήρια ὁπλοποιΐας ποὺ ἀπασχολοῦσαν πάνω ἀπὸ ἑκατὸ δούλους τὸ καθένα.

Ἄλλο παράδειγμα : Ὁ βασικὸς πλοῦτος τῶν φεουδαρχῶν, ἦταν οὐσιαστικὰ ἡ γῆ καὶ τὰ δοσίματα ποὺ ἔπαιρναν σὲ εἶδος ἀπὸ τοὺς δουλοπάροικους. Ἀντίθετα ὁ πλοῦτος τῶν κατοίκων τῶν πόλεων ποὺ προερχόταν κυρίως ἀπὸ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν δημιουργούμενη τότε καπιταλιστικὴ παραγωγή, ἦταν πρὸπαντὸς τὸ χρῆμα. Ὁ φεουδάρχης πού, ἀπὸ τὴν δίψα τῆς πολυτέλειας καὶ τὴν ἐπιθυμία νὰ συναγωνισθεῖ σ' αὐτὴν τοὺς πλούσιους ἀστούς, ἤθελε νὰ ἐφοδιάζεται μὲ ἐμπορεύματα, χατρακυλοῦσε ἀπότομα. Δὲν εἶχε ἄλλο τρόπο ἄμυνας παρὰ μόνο τὰ φεουδαρχικά του προνόμια καὶ τὴν ἐνίσχυση καὶ κατοχύρωση τῶν φεουδαρχικῶν του δικαιωμάτων.

Ἡ αὔξηση τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς μὲ τὸν παράλληλο πλουτισμὸ τῶν ἀστῶν τῶν πόλεων, ἀπειλοῦσε ὁλοένα καὶ πε-

ρισσότερο τὴν οἰκονομικὴ του δύναμη. Προσπάθησε λοιπὸν νὰ ὑποβάλει σὲ αὐστηροὺς κανονισμοὺς τὴν ἐμπορευματικὴ παραγωγή, παρεμβάλλοντας τὸ σύστημα τῶν συντεχνιῶν. Ἔτσι τὸ φεουδαλικὸ σύστημα κατάντησε νὰ γίνει τροχοπέδη στὴν ἀνάπτυξη τῶν νέων παραγωγικῶν δυνάμεων, ποὺ ἔπρεπε νὰ βροῦν διέξοδο μὲ τὴν καθιέρωση νέων, πιὸ κατάλληλων παραγωγικῶν σχέσεων. Αὐτὸ πραγματικὰ ἔγινε μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ καπιταλισμοῦ. Διαπιστώνουμε λοιπὸν ἐδῶ ὅτι οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ ἀλλάζουν πρῶτες, δὲν εἶναι πάντα ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὶς παραγωγικὲς σχέσεις.

Οἱ παραγωγικὲς λοιπὸν σχέσεις, ποὺ ἡ γέννησή τους καὶ ἡ ἐξέλιξή τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμων, ἐπιδροῦν μὲ τὴ σειρά τους σὲ μιὰ ὡρισμένη φάση τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης πάνω στὴν ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν δυνάμεων. Ἀρχικὰ ἐπιταχύνουν αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη γιὰ νὰ τὴν ἐπιβραδύνουν ἀργότερα.

Οἱ παραγωγικὲς σχέσεις παίζουν τὸ ρόλο ἐπιβράδυνσης στὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ὅταν δὲν ἀντιστοιχοῦν πιὰ στὴ φορὰ καὶ στὸ ρυθμὸ ἀνάπτυξης αὐτῶν τῶν δυνάμεων. Ἀντίθετα παίζουν ἕνα ρόλο διέγερσης καὶ ἀνόδου τῆς παραγωγῆς ὅταν ἀντιστοιχοῦν ἀκριβῶς στὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Στὶς περιπτώσεις ποὺ τὸ προβάδισμα ἀνήκει στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, στὴν πορεία τῆς παραγωγῆς, οἱ νέες παραγωγικὲς σχέσεις μόνο τὴ στιγμὴ ποὺ ἀντιστοιχοῦν ἀπόλυτα σ' αὐτὲς τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, γίνονται ἡ πρωταρχικὴ δύναμη, ποὺ τὶς σπρώχνει μπροστὰ καὶ ἐπειδὴ ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτὲς ἀποτελοῦν τὸ πρωταρχικό τους κίνητρο.

«Εἶναι σφᾶλμα... νὰ νομίζουμε ὅτι ὁ ρόλος τῶν παραγωγικῶν σχέσεων μέσα στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας εἶναι μόνο ἀνασχετικός, ἐπιβραδυντικὸς στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ὅταν οἱ μαρξιστὲς λένε, ὅτι οἱ παραγωγικὲς σχέσεις παίζουν ρόλο καθυστέρησης, δὲν ἐννοοῦν τὶς ὁποιεσδήποτε παραγωγικὲς σχέσεις, ἀλλὰ μονάχα ἐκεῖνες ποὺ ἔχουν παληώσει, ποὺ ἔχουν ξεπεραστεῖ, ποὺ δὲν ἀντι-

στοιχοῦν πιὰ στὸ ρυθμὸ ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ ἑπομένως ἐπιβραδύνουν αὐτὸ τὸν ρυθμὸ τῆς ἐξέλιξής τους.

'Αλλά, ἐχτὸς ἀπὸ τὶς παληὲς παραγωγικὲς σχέσεις, δημιουργοῦνται, ὅπως ξέρουμε, στὴν πορεία τῆς παραγωγῆς, καὶ οἱ καινούργιες παραγωγικὲς σχέσεις, αὐτὲς ποὺ ἀναπτύσσονται καὶ τείνουν νὰ ἀντικαταστήσουν τὶς παληές. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ποῦμε, ὅτι καὶ ὁ ρόλος τῶν νέων αὐτῶν παραγωγικῶν σχέσεων εἶναι ρόλος ἐπιβράδυνσης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ; 'Ασφαλῶς ὄχι ! Οἱ νέες αὐτὲς παραγωγικὲς σχέσεις εἶναι ἀντίθετα, ἡ βασική, ἡ ἀποφασιστικὴ δύναμη, ποὺ καθορίζει, ποὺ σπρώχνει στὴν πέρα πέρα ἀνάπτυξη καὶ κοντὰ σ' αὐτὸ στὴν ἀνανέωση καὶ στὸ φούντωμα τῆς ζωτικότητας τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, καὶ ποὺ χωρὶς αὐτές, οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις θὰ ἦσαν καταδικασμένες νὰ φυτοζωοῦν» ([1]).

III. Ο ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΚΑΙΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑΣ

'Εγγίζουμε τώρα τὴν ἐσωτερικὴ διαλεχτικὴ τοῦ τρόπου παραγωγῆς. Ὅταν μιὰ δοσμένη οἰκονομικὴ βάση ἔχει κάποια διάρκεια πολὺ ἢ λίγο μεγάλη, οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις πραγματοποιοῦν κατὰ τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα σημαντικὲς προόδους. Οἱ παραγωγικὲς σχέσεις ποὺ στὴν ἀρχὴ τῆς ἐξέλιξης αὐτοῦ τοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἦσαν καινούργιες καὶ εὐνοϊκές, ἀρχίζουν σιγὰ-σιγὰ νὰ παληώνουν.

Στὴν ἀρχὴ ἀποτελοῦσαν τὴν οὐσιαστικὴ δύναμη ποὺ καθώριζε τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. 'Αργότερα ὅμως ὅσο παληώνουν, ὅσο μένουν πίσω, παύουν νὰ ἀνταποκρίνονται, νὰ ἀντιστοιχοῦν στὸν ταχύτερο ρυθμὸ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ ἔτσι ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξή τους.

«Οἱ καινούργιες παραγωγικὲς σχέσεις δὲν μποροῦν φυσικὰ νὰ μένουν οὔτε καὶ μένουν αἰώνια καινούργιες. 'Αρχί-

---

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.»

ζουν σιγά-σιγά νά παληώνουν καί ἔρχονται σ' ἀντίθεση μὲ τὴν πάρα πέρα ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Κάνουν σιγά σιγά τὸν ρόλο τους σὰν βασικοῦ κινήτρου τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ μεταβάλλονται γι' αὐτὲς σὲ τροχοπέδη»(1).

Πῶς ἀντιμετωπίζει π. χ. ὁ καπιταλισμὸς τὴ νέα, τὴν προωδευμένη τεχνική ; Οἱ καπιταλιστὲς ὑπερηφανεύονται, ὅτι πρωταγωνιστοῦν στὴν εἰσαγωγὴ τῆς τεχνικῆς προόδου, ὅτι εἶναι ἐπαναστάτες στὰ τεχνικὰ ζητήματα. Καὶ αὐτὸ εἶναι, ὡς ἕνα σημεῖο σωστό. Ὁ καπιταλισμὸς ἔδωσε πραγματικὰ μιὰ ὁρμητικὴ ὤθηση στὴ τεχνική.

Ὅταν ἡ πρωτοπόρα τεχνική, μὲ τὸ νὰ ἐλαττώνει τὸν ἀναγκαῖο ἐργάσιμο χρόνο γιὰ τὴ παραγωγή, ἐπιτρέπει τὴν αὔξηση τῆς ὑπεραξίας(2) δηλαδὴ τοῦ κέρδους (μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι οἱ προοπτικὲς τῆς ἀγορᾶς εἶναι εὐνοϊκὲς γιὰ τὴ διάθεση τῶν παραπανήσιων νέων ἀγαθῶν) τότε ὁ καπιταλισμὸς ἔχει κάθε συμφέρον νὰ μπάσει στὴν παραγωγὴ κάθε τεχνικὴ καινοτομία. Ξέρουμε ὅμως ἐπίσης, ὅτι ὁ καπιταλισμὸς παρουσιάζει καὶ φαινόμενα τεχνικῆς στασιμότητας. Ξέρουμε ὅτι οἱ καπιταλιστὲς παίρνουν ἐπίσης ἀρνητικὴ στάση ἀπέναντι στὴν τεχνική. Δὲν θέλουν οὔτε ν' ἀκούσουν γιὰ νέες τεχνικὲς βελτιώσεις καὶ δὲν εἶναι σπάνιες οἱ περιπτώσεις ποὺ γυρίζουν πίσω, ποὺ ἀνατρέχουν συχνὰ στὴ χειροτεχνία ἢ στὴν οἰκοτεχνία.

Αὐτὸ γίνεται, γιατὶ μὲ τὴν ἐγκατάσταση νέου τεχνικοῦ ἐξοπλισμοῦ (ἐπενδύσεις) παρατηρεῖται μεγάλη ἀκινητοποίηση κεφαλαίων κίνησης.

Αὐτὴ ἡ διόγκωση τοῦ ἀκινητοποιημένου κεφαλαίου, ἐλαττώ

1. Στάλιν · «Τὰ Οἰκονομικὰ Προβλήματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ στην Ε.Σ.Σ.Δ.»

2. Στὶς πρῶτες ὧρες τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας, ὁ ἐργάτης δημιουργεῖ μιὰ ἀξία ἴση μὲ τὴν ἀξία τῶν προϊόντων ποὺ ὁ μισθός του τοῦ ἐπιτρέπει νὰ προμηθευθεῖ. Στὸ ὑπόλοιπο διάστημα τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας δημιουργεῖ μιὰ ἀξία συμπληρωματική, τὴν ὑπεραξία, που την καρπώνεται ὁ καπιταλιστής.

νει τὸ ὕψος τῶν κερδῶν καὶ ἑπομένως δὲν θὰ ἐπέτρεπε στὸν καπιταλισμὸ νὰ πετύχει τὸ μέγιστον κέρδος, ὅριο ποὺ ὁ καπιταλισμὸς δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ ὑπερπηδήσει μέσα σὲ μιὰ περίοδο ὅπου ἡ σχετικὴ σταθερότητα τῶν καπιταλιστικῶν ἀγορῶν ἔπαψε νὰ ὑπάρχει.

Αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι καὶ ὁ θεμελιώδης οἰκονομικὸς νόμος τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ : ἡ ἀνάγκη του δηλαδὴ νὰ πραγματοποιεῖ τὸ μέγιστον κέρδος. Δηλαδὴ ὁ χαρακτῆρας τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ποὺ ἔχουν ξεπεραστεῖ, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἑρμηνεύει τὸ φαινόμενο τῆς τεχνικῆς καὶ οἰκονομικῆς στασιμότητας. Ὁ καπιταλισμὸς δὲν βρίσκεται πιὰ στὴν περίοδο τῆς ἀνόδου του.

«Ὁ καπιταλισμὸς υἱοθετεῖ τὴν καινούργια τεχνική, ὅταν μ' αὐτὴν ἐλπίζει μεγαλύτερα κέρδη. Παίρνει ἀντίθετη θέση ἀπέναντι στὴ νέα τεχνική, ποὺ φτάνει ὡς τὸ ξαναγύρισμα στὴ χειρωνακτικὴ ἐργασία, ὅταν αὐτὴ ἡ νέα τεχνικὴ δὲν τοῦ ὑπόσχεται ὑψηλὰ κέρδη».(1)

Ὅμως ἡ καθυστέρηση τῆς προσαρμογῆς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων στὴν προοδευτικὴ ὁρμὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων δὲν μπορεῖ νὰ διαρκέσει ἐπ' ἄπειρον.

Ὅσα μέτρα κι' ἂν πάρουν οἱ τάξεις ποὺ εἶναι προσκολλημένες στὶς ξεπερασμένες παραγωγικὲς σχέσεις, οἱ τάξεις ποὺ εἶναι καταδικασμένες ἀπὸ τὴν ἱστορία, γιὰ νὰ κρατήσουν καὶ ἐπεκτείνουν ὁπωσδήποτε τὴν οἰκονομική τους βάση, δὲν θὰ μπορέσουν τελικὰ νὰ γυρίσουν πρὸς τὰ πίσω τὸν τροχὸ τῆς ἱστορίας.

Ἡ ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἡ ἐξέλιξη δηλαδὴ τῆς παραγωγῆς, εἶναι μιὰ ὑλικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ «τὸ πνεῦμα», ὅσο μεγαλοφυὲς κι' ἂν εἶναι δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τίποτα ἐνάντιά της.

Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ παραμερίζονται οἱ ξεπερασμένες παραγωγικὲς σχέσεις. Τὰ μέτρα ποὺ παίρνουν κάθε τόσο οἱ ἀντιδρα-

1. Στάλιν : Τὰ «Οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ»

στικὲς τάξεις δὲν μποροῦν παρὰ νὰ καταλήξουν τελικὰ στὴν καταστροφὴ αὐτῶν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μὲ μιὰ βίαιη σύγκρουση μὲ τὸ σύνολο τῆς παραγωγῆς, σύγκρουση ποὺ τελικὰ θὰ ἐπισπεύσει τὴν πτώση ὁλόκληρου τοῦ τρόπου παραγωγῆς.

Ὅποια λοιπὸν κι᾿ ἂν εἶναι ἡ καθυστέρηση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ἀργὰ ἢ γρήγορα ὁμαλὰ ἢ βίαια θὰ καταλήξουν στὴν ἀντιστοιχία μὲ τὸ νέο χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Πῶς γίνεται ὅμως αὐτὴ ἡ ἐναρμόνιση ; Μὲ τὴν ἀνατροπὴ τῶν μορφῶν ἰδιοχτησίας πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς, μορφῶν ἰδιοχτησίας, ποὺ, ὅπως εἴδαμε, ἀποτελοῦν τὸ πιὸ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Ἡ καθιέρωση ἑνὸς νέου καθεστῶτος ἰδιοχτησίας, ἐξισώνεται μὲ τὴν ἐγκατάσταση νέων παραγωγικῶν σχέσεων.

Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ εἰρηνικὴ χρησιμοποίηση τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας, γιὰ τὸ συμφέρον ὅλου τοῦ ἔθνους δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ ἰδιῶτες καπιταλιστές. Αὐτοὶ δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν τὸ μέγιστο ποσοστὸ κέρδους στὴν περίπτωση μιᾶς τόσο πολυδάπανης τεχνικῆς ἐφαρμογῆς, ἐκτὸς ἄν, παράλληλα, ἐξασφαλίσουν καὶ τὶς πολεμικὲς παραγγελίες τοῦ κράτους. Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἰσχύει καὶ στὴν περίπτωση μεγάλων ὑδροηλεκτρικῶν ἔργων, ἢ στὴν περίπτωση τοῦ ἐξηλεκτρισμοῦ τῆς ὑπαίθρου καὶ τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Μόνο ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὑποταγμένη στὸ νόμο τοῦ κέρδους, μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσει τέτοια τεράστια ἔργα. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ὑποκινεῖ τὶς παραγωγικὲς σχέσεις γιὰ νὰ πάρουν τὴ μορφὴ ποὺ θὰ εὐνοεῖ τὴν πιὸ πέρα ἀνάπτυξή τους.

Μ᾿ αὐτὴ τὴν ἔννοια οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις εἶναι τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὴν πορεία καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς παραγωγῆς. Αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

«Ἀντίστοιχες μὲ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, πρέπει νὰ εἶναι καὶ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις», λέει ὁ Στάλιν. Καὶ συνεχίζει :

«Στὴ θέση τῶν παλημωμένων παραγωγικῶν σχέσεων, παρουσιάζονται καινούργιες παραγωγικὲς σχέσεις ποὺ καθῆκον τους εἶναι νὰ ἀποτελέσουν τὸ βασικὸ κίνητρο τῆς πιὸ πέρα ἀνάπτυξης αὐτῶν τῶν δυνάμεων».

Καὶ ὁ Στάλιν προσθέτει :

«Αὐτὸ τὸ χαραχτηριστικὸ τῆς ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν σχέσεων — ποὺ περνᾶνε ἀπὸ τὸ ρόλο ἀνάσχεσης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων στὸ ρόλο τοῦ πρωταρχικοῦ κινήτρου ποὺ τὶς σπρώχνει μπροστά, καὶ ἀπὸ κεῖ, κι' ἀπὸ τὸ ρόλο τοῦ βασικοῦ κινήτρου ἀνάπτυξης πάλι στὸ ρόλο τῆς ἀνάσχεσης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων — ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς οὐσιαστικὲς ἰδιότητες τῆς ὑλιστικῆς μαρξιστικῆς διαλεχτικῆς. Αὐτὸ τὸ ξέρουν σήμερα καὶ οἱ ἀρχάριοι ἀκόμα μαρξιστές.»(¹)

Ἃς προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος, εἶναι καθολικός· δηλαδὴ ἰσχύει σὲ ὅλους τοὺς τρόπους παραγωγῆς, ὁποιοι κι' ἂν εἶναι οἱ εἰδικοὶ οἰκονομικοὶ νόμοι τους. Τὸν συναντᾶμε στὴ βάση ἀνάπτυξης κάθε ἀνθρώπινης κοινωνίας.

IV. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Εἴπαμε ὅτι ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας εἶναι νόμος ἀντικειμενικὸς καὶ καθολικός. Κανένας μας δὲν μπορεῖ νὰ διαλέξει τὸν τρόπο παραγωγῆς μέσα στὸν ὁποῖον θὰ ζήσει. Ἡ παραγωγὴ στὸ σύνολό της, ἐπιβάλλεται στοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν δική της διαλεχτική, τὴ διαλεχτικὴ τῶν ἐσωτερικῶν ἀναγκῶν της. Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις δὲν μποροῦν νὰ ἀναπτυχθοῦν παρὰ μέσα στὰ πλαίσια ὡρισμένων μόνο παραγωγικῶν σχέσεων, αὐτὴ δὲ ἡ ἀναγκαία ἀντιστοιχία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἴδιας τῆς φύσης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ ὄχι τῆς θέλησης τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ κάνουν τίποτα πάνω σ' αὐτό. Κανεὶς π.χ.

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στην Ε.Σ.Σ.Δ.»

καπιταλιστής δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ, νὰ ἀνατρέψει αὐτὸ τὸ ἀντικειμενικὸ γεγονός : τὸ ὅτι δηλαδὴ ὁ σύγχρονος καπιταλισμὸς ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὸ σταμάτημα τῆς παραπέρα ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Καὶ κανείς τους δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τίποτε γιὰ νὰ τὸ ἀποσοβήσει. Μόνο ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποκαταστήσει τὴ χαμένη ἰσορροπία καὶ νὰ ἐπαναφέρει τὴν ἀναγκαία ἀντιστοιχία.

Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ δράση τῶν ἀνθρώπων δὲν παίζει ἢ δὲν μπορεῖ νὰ παίξει κανένα ρόλο στὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη. Αὐτὴ ἡ δράση παρουσιάζεται, πρὶν ἀπ' ὅλα, σὰν αἴσθημα, ἤ, ἀνάλογα μὲ τὶς περιπτώσεις, σὰν σίγουρη γνώση τῶν ἀνθρώπων πάνω στὶς ἀντικειμενικὲς νομοτέλειες τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Ἀλλὰ ἂς ξαναγυρίσουμε στὸ παράδειγμα ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω : Ὁ δουλοχτήτης, ποὺ προτιμᾶ τὴ συνεργασία ἑνὸς δουλοπάροικου ἀπὸ τὴν κατοχὴ ἑνὸς δούλου, διαλέγει αὐτὴ τὴ λύση γιατὶ αὐτὸ εὐνοεῖ τὴν παραγωγή· γιατὶ καταλαβαίνει ὅτι μόνο ἔτσι μπορεῖ νὰ προχωρήσει ἡ παραγωγή, μόνο ἂν ἐπιβληθεῖ μιὰ νέα προσαρμογὴ τῶν σχέσεων παραγωγῆς στὶς οἰκονομικὲς συνθῆκες τῆς στιγμῆς μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετήσει καλύτερα τὰ ἀτομικά του συμφέροντα. Ἔτσι, κάτω ἀπ αὐτὴ τὴν ἀνάγκη, μεταμορφώνει τὸ δοῦλο σὲ δουλοπάροικο. Μήπως ὅμως αὐτὴ ἡ δράση, αὐτὴ ἡ ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει ὁ ἀντικειμενικὸς νόμος. Κάθε ἄλλο μάλιστα. Ἡ δράση, ἡ ἐπέμβασή του αὐτὴ ἴσια-ἴσια ὑποδηλώνει τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ νόμου.

Αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ δουλοχτήτη ἐπαληθεύτηκε ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα ὅπως τὰ εἶχε προβλέψει. Χρησιμοποιεῖ καὶ προσαρμόζει ἁπλούστατα, τὸ νόμο στὰ μέτρα του, στὰ συμφέροντά του. Ὁ καπιταλιστὴς ἐπίσης, ποὺ καταλαβαίνει ὅτι ἡ ἐξελιγμένη τεχνικὴ ἀντιστρατεύεται τὸ μέγιστον κέρδος του καὶ ποὺ, γιὰ νὰ μὴ χάσει αὐτὸ τὸ κέρδος παίρνει μέτρα ἐνάντια στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, δηλαδὴ ἐνάντια στὴν ἐπιστήμη, παραδέχεται χωρὶς νὰ τὸ λέει, τὴν ὕπαρξη καὶ τὴ δύνα -

τοῦ νόμου αὐτῆς τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Αἰσθάνεται φρίκη μπροστὰ στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, γιατὶ ξέρει ὅτι μιὰ τέτοια ἀνάπτυξη ἔχει σὰν τελικό, ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα, τὸ τέλος τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιοχτησίας πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς.

Στὴν προσπάθειά του νὰ ἀποφύγει αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο, κάνει ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἀποτρέψει ἐκεῖνες τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ φέρνουν αὐτὴ τὴν ἀναστάτωση στὴν παραγωγή. Μὲ λίγα λόγια : Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ταξικό του συμφέρον, στηρίζεται πάνω στὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀναχαιτίσει τὰ ἀντικειμενικὰ ἀποτελέσματά του, φρενάροντας τὴ λειτουργία αὐτοῦ τοῦ νόμου.

Τὸ σημεῖο λοιπὸν στὸ ὁποῖο παρουσιάζεται καὶ ἐκδηλώνεται ἡ ἀνθρώπινη θέληση καὶ δράση, εἶναι ἡ γνώση, ἡ λιγώτερο ἢ περισσότερο ἀκριβὴς γνώση αὐτοῦ τοῦ νόμου, ποὺ μποροῦν νὰ ἀποχτήσουν οἱ ἄνθρωποι. Ὅταν τὸν ξέρουν, μποροῦν νὰ τολμήσουν, νὰ φρενάρουν τὴ δράση του, νὰ καθυστερήσουν δηλαδὴ τὴ στιγμὴ ποὺ αὐτὸς θὰ διαδραματίσει τὸν ἀδυσώπητο ρόλο του. Ἀλλὰ μποροῦν ἐπίσης νὰ διευκολύνουν τὴ δράση του, νὰ ἐπισπεύσουν τὴ λειτουργία του παίρνωντας τὰ κατάλληλα μέτρα, προσαρμόζοντας δηλαδὴ ἔγκαιρα τὶς παραγωγικὲς σχέσεις στὸ χαραχτήρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν, ὅτι ὁ ἀντικειμενικὸς χαραχτήρας τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, δὲν ἐ ξ α λ ε ί φ ε ι τὴν εὐθύνη τῶν ἀνθρώπων. Αὐτοὶ μποροῦν μὲ τὴ συνείδητή τους δράση νὰ δημιουργήσουν τοὺς δυσμενεῖς ἢ τοὺς εὐνοϊκοὺς ὅρους γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νόμου. Ὅταν π.χ. οἱ Ἀμερικανοὶ ἡγέτες ἀκολουθοῦν συστηματικὰ μιὰ φιλοπόλεμη πολιτική, αὐτὸ δὲν τὸ κάνουν ἀπὸ χαμμιὰ ἀφέλεια, τυχαῖα. Τὸ κάνουν γιατὶ ἐπιδιώκουν νὰ παλινορθώσουν τὶς καπιταλισ-ῖς σχέσεις παραγωγῆς καὶ στὰ κράτη ἐκεῖνα ὅπου αὐτὲς παραχωρήσανε τὴ θέση τους στὶς σοσιαλιστικὲς σχέσεις καὶ θέλουν, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἀχαλίνωτη καταστροφὴ ἑνὸς μέρους τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, νὰ φρενάρουν, ἔστω καὶ πρόσκαιρα, τὴν ὁρμὴ τῆς ἀνάπτυξης αὐτῶν τῶν δυνάμεων ποὺ δὲν ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντά τους.

Ἀλλά, ὅπως καταλαβαίνει κανεὶς εὔκολα, ἡ θέληση τῶν ἀν-

θρώπων δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ παρὰ μόνο μέσα στὰ ἀντικειμενικὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς τους.

Δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ πισωδρομήσουν τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, νὰ τὶς φέρουν στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐποχῆς τῶν σπηλαίων. Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ δύναμη γιὰ νὰ ἀλλάξουμε τὶς παραγωγικὲς σχέσεις δὲν εἶναι στὴ διάθεσή μας πάντα, ἀλλὰ ἐξαρτᾶται καὶ διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν κατάσταση καὶ τὴ φύση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Οἱ καπιταλιστὲς διατυμπάνιζαν συνεχῶς ὅτι ἡ οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ ἦταν ἀδύνατη, ὅτι ἕνα τέτοιο πείραμα θὰ πληρωνόταν μὲ πεῖνα, κ.λ.π. Μιὰ τέτοια ἄποψη ἴσως ἦταν σωστὴ στὰ 1848, ποὺ ἡ παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας δὲν ἦσαν ἀνεπτυγμένες γιὰ νὰ κάνουν πραγματικότητα τὸ σοσιαλιστικὸ πείραμα. Ἀλλὰ στὸν 20ο αἰώνα, μὲ τὴν τεράστια ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας, τὸ πείραμα ἀπέδειξε.ὅτι ἡ ἄποψη τῶν καπιταλιστῶν ἦταν λαθεμένη. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ γινόταν μιὰ δυνατότητα.

Τέλος ἡ ἱκανότητα τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐπηρεάσουν τὴν ἐξέλιξη τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων ἐξαρτᾶται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Μέσα σὲ μιὰ κοινωνία διαιρεμένη σὲ τάξεις ἐχθρικές, ἡ δράση τῶν τάξεων ποὺ ἔχουν συμφέρον νὰ προσαρμόσουν τὶς παραγωγικὲς σχέσεις στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, σκοντάφτει σὲ πολυάριθμα ἐμπόδια. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο, σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ δὲν ἔχει στοὺς κόλπους της παρακμασμένη τάξη, γιὰ νὰ προβάλλει ἀντίσταση. Ἡ θέληση λοιπὸν τῶν ἀνθρώπων—ὁ ὑποκειμενικὸς δηλαδὴ παράγοντας—δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἐποικοδομητικὰ ἀποτελέσματα παρὰ μόνο ἂν μὲ τὴ δράση του διευκολύνει τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἀντικειμενικοῦ νόμου. Ὁποιαδήποτε θέληση ποὺ δὲν θὰ στηριχθεῖ στοὺς ἀντικειμενικοὺς αὐτοὺς νόμους,καταλήγει στὸ ἀντίθετο. Ἡ θέληση παραμένει κούφια λέξη ἐὰν παραγνωρίζει τὶς δυνατότητές της.

Ὁ Στάλιν ἐπιμένει στὴ σημασία αὐτῆς τῆς δράσης τῶν ἀνθρώπων :

«Στὴν ἐποχὴ τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης π.χ. στὴ Γαλλία, ἡ ἀστικὴ τάξη χρησιμοποίησεν ἐνάντια στὴ φεουδαρχία τὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντισταχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς

σχέσεις καὶ τὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀνέτρεψε τὶς φεουδαρχικὲς παραγωγικὲς σχέσεις, δημιούργησε νέες, τὶς ἀστικές, καὶ τὶς ἔκανε ἔτσι ὥστε νὰ συμφωνοῦν μὲ τὸ νέο χαραχτήρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ποὺ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ μέσα στοὺς κόλπους τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος. Ἡ ἀστικὴ τάξη τὸ ἔκαμε αὐτὸ ὄχι ἀπὸ ἰδιαίτερη καλωσύνη ἢ ἱκανότητα, ἀλλὰ γιατὶ τὴν ἐνδιέφερε ζωτικά. Οἱ φεουδάρχες ἀντιστέκονταν ὄχι ἀπὸ ἄλλο λόγο, ἀλλὰ γιατὶ τοὺς ἐνδιέφερε ζωτικὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ νόμου»[1].

Ἐὰν ἡ ἐξουσία τῶν Σοβιὲτ πραγματοποίησε τὸ καθῆκον τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησης, καθῆκον δύσκολο καὶ πολύπλοκο, αὐτὸ δὲν ἔγινε, συνεχίζει ὁ Στάλιν :

«.. ἐπειδὴ ἐξαφάνησε τάχα τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους ποὺ ὑπῆρχαν ὡς τότε καὶ «ἔβαλε στὴ θέση τους νέους», ἀλλὰ γιατὶ στηρίχτηκε ἀποκλειστικὰ στὸν οἰκονομικὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων».

Ἡ ἀστικὴ τάξη λοιπὸν ἔχει κάθε συμφέρον νὰ ἀνθίσταται μ' ὅλα τὰ μέσα στὴν λειτουργία αὐτοῦ τοῦ νόμου. Ἂς τονίσουμε λοιπόν, γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ συμπερασματικά : Ἡ δράση τῶν ἀνθρώπων, ποὺ χρησιμοποιοῦν τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους γιὰ τὸ συμφέρον τῆς κοινωνικῆς ἀνάπτυξης, γίνεται λίγο ὡς πολύ, ἀνέκαθεν καὶ παντοῦ ἀνάλογα βέβαια μὲ τὶς περιστάσεις, σὲ ὅλους τοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμούς. Τὰ ἀποτελέσματα, εἶναι φυσικὸ νὰ ἐπέρχονται πολὺ πιὸ γρήγορα, ὅταν ἡ χρήση αὐτὴ τῶν νόμων γίνεται μὲ ἐπιστημονικὸ τρόπο καὶ ὅταν τὴν ἐφαρμογή τους, τὴν λειτουργία τους δὲν τὴν ἀντιστρατεύεται καμμιὰ τάξη ὅπως συμβαίνει στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς.

Ἂς το[illegible]με ἐπίσης, ὅτι στὶς ταξικὲς κοινωνίε[illegible] ἡ χρησιμοποίηση τῶν [illegible]ονομικῶν νόμων προκαλεῖται παντοῦ καὶ πάντα

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στην Ε.Σ Σ.Δ.».

ἀπὸ ταξικὰ ἐλατήρια καὶ ὅτι παντοῦ καὶ πάντα πρωταγωνιστὴς τῆς καθιέρωσης τῶν νόμων τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης εἶναι ἡ πιὸ προοδευτικὴ τάξη, ἐνῶ οἱ τάξεις ποὺ καταρρέουν ἀντιστέκονται, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς συνέπειες γιὰ τὸ ὑπόλοιπο μέρος τῆς κοινωνίας, καὶ γίνονται ἔτσι οἱ ἐχθροὶ τῆς κοινωνίας.

Αὐτὸ ποὺ κάνει νὰ διαφέρει τὸ προλεταριάτο ἀπὸ τὶς ἄλλες τάξεις ποὺ στὸ παρελθὸν πραγματοποίησαν ἀλλαγὲς στὶς παραγωγικὲς σχέσεις, εἶναι τὸ ὅτι τὸ προλεταριάτο, ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν φύση δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμόσει τὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, χωρὶς νὰ ἐξαλείψει ταυτόχρονα καὶ τὸ θεσμὸ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, κάθε μορφὴ ἐκμετάλλευσης. Τὰ ταξικά του συμφέροντα ταυτίζονται μὲ τὰ συμφέροντα ὅλων τῶν ἐργαζομένων, ὅλων τῶν ἐκμεταλλευομένων καὶ καταπιεζομένων.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴ μελέτη μας βγαίνει ἕνα συμπέρασμα μεγάλης σημασίας καὶ βασικὸ γιὰ τὴ μαρξιστικὴ δράση μας: Οἱ ἄνθρωποι δημιουργοῦν τὴν ἱστορία τους,πάντοτε ὅμως μέσα στοὺς δοσμένους γι' αὐτοὺς ὅρους, μέσα στὶς συνθῆκες ποὺ τοὺς καθορίζουν καὶ ποὺ πρέπει νὰ τὶς γνωρίζουν. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰν ἀλήθεια ποὺ ἰσχύει γιὰ ὅλες τὶς ἐποχές. Δημιουργῶ ἱστορία, σημαίνει: Ὑπερνικῶ τὴν ἀντίσταση τῶν ἀντιδραστικῶν τάξεων ποὺ μάχονται τὶς ἀναγκαῖες ἀλλαγὲς στὸ τρόπο τῆς παραγωγῆς.Δημιουργοῦν λοιπὸν ἱστορία μόνο οἱ ἐκμεταλλευόμενοι καὶ οἱ καταπιεζόμενοι. Δηλαδὴ ἡ Ἱστορία εἶναι ἱστορία τῶν ἀνθρώπων ποὺ παράγουν τὰ ὑλικὰ ἀγαθά, τῶν λαϊκῶν μαζῶν ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ καὶ τὴν ἐκμετάλλευση· αὐτὲς κάνουν τὴν ἱστορία, ὁ λαὸς δηλαδὴ εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ δημιουργὸς τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, ποὺ ἰσχύει γιὰ ὅλες τὶς ἐποχές, σήμερα φαίνεται ἀνάγλυφη, εἶναι χειροπιαστὴ στὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς, ποὺ ἔχει ἐξαπλωθεῖ σ' ὅλο τὸν κόσμο, καὶ ποὺ ἐκμεταλλεύεται ὄχι μόνο τὴν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς χώρας, ἀλλὰ ἔχει ὑποτάξει καὶ τοὺς λαοὺς ἄλλων χωρῶν, καὶ ποὺ στὴν τελευταία φάση του κινητοποιεῖ μᾶζες ἀσύγκριτα πιὸ πλατειὲς ἀπὸ κάθε προηγούμενη ἐποχή, ἀπὸ κάθε προηγούμενο καθεστώς. Ἡ σημερινὴ ἐποχή, ἡ ἐποχὴ τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν ἀποικιακῶν λαῶν εἶναι

ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ ποὺ οἱ παγκόσμιες μᾶζες μπαίνουν στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας.

Μόνο ἡ δράση αὐτῶν τῶν τεράστιων μαζῶν μπορεῖ νὰ βάλλει τέλος στὴν ἀντίσταση τῶν καπιταλιστῶν, τῶν μαζῶν αὐτῶν ποὺ θριαμβεύσαν στὰ 1917 στὴν Πετρούπολη καὶ στὴ Μόσχα,στὰ 1949 στὸ Ναγκὶν καὶ στὴ Σαγκάη.

Ἀντίθετα μὲ τοὺς ἀντιδραστικοὺς ποὺ φοβοῦνται τὶς μᾶζες, σ' ἀντίθεση μὲ τοὺς μικροαστοὺς ποὺ ἀντιπαραθέτουν στὴ δράση τῶν μαζῶν τὴ «λογική» καὶ τὴ «σύνεση», οἱ μαρξιστές, μπαίνουν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν μαζῶν γι' αὐτὸ ὁ μαρξιστικός, ὁ προλεταριακὸς σοσιαλισμὸς δὲν εἶναι ἁπλῶς μιὰ φιλοσοφικὴ θεωρία, ἀλλά, σύμφωνα μὲ τὴ φράση τοῦ Στάλιν, ἡ θεωρία τῶν προλεταριακῶν μαζῶν, ἡ «σημαία» τους. Ὁ μαρξιστὴς ἔχει ἀκλόνητη ἐμπιστοσύνη στὶς μᾶζες καὶ στὴ δράση τους, γιατὶ γνωρίζει, ὅτι, ὅταν αὐτὲς κινητοποιοῦνται, ἡ ἱστορία ποὺ μέχρι τὴ στιγμὴ ἐκείνη βάδιζε μὲ τὸ ρυθμὸ χελώνας ἀρχίζει νὰ τρέχει σὰν ἀτμομηχανὴ γιατὶ γνωρίζει ὅτι ἡ ταξικὴ πάλη εἶναι ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ

ΣΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ κεφάλαιο μιλήσαμε γιὰ τὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸν χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Εἴδαμε ὅτι οἱ παραγωγικὲς σχέσεις, ποὺ στηρίζονται στὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία, ἔχουν σὰν χαραχτηριστικό τους γνώρισμα τὴν ἐκμετάλλευση μιᾶς τάξης ἀπὸ κάποιαν ἄλλη καὶ τὴν ἀναπόφευκτη σύγκρουση ἀναμεσά τους. Ἀκριβῶς τὴ μορφὴ αὐτῆς τῆς πάλης παίρνει αὐθόρμητα ἡ δράση τῶν ἀνθρώπων στὴν ἱστορία.

Ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ πρέπει νὰ προσπαθοῦμε νὰ ἀποφεύγουμε δύο σφάλματα : Νὰ πάψουμε νὰ πιστεύουμε, ὅτι ἀφοῦ εἶναι ἀναγκαῖος καὶ κοινὸς γιὰ ὅλες τὶς κοινωνίες ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, κάθε δράση τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀνώφελη, περιττή, χωρὶς ἀποτέλεσμα γιὰ τὴν ἱστορία, γιὰ τὴ μεταβολὴ τῆς οἰκονομικῆς βάσης τῆς κοινωνίας. Ὅπως καὶ νὰ πιστεύουμε τὸ ἀντίθετο : ὅτι δηλαδὴ ἡ ταξικὴ πάλη εἶναι σὲ θέση ἀπὸ μόνη της νὰ τὰ κάνει ὅλα, σὲ ὁποιαδήποτε στιγμή. Μπορεῖ οἱ ἐκμεταλλευόμενες τάξεις νὰ θέλουν νὰ καταργήσουν τὴν ἐκμετάλλευση· αὐτὸ ὅμως μπορεῖ νὰ γίνει μόνο σὲ ἕνα ὡρισμένο στάδιο ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ὡς τὴν ἐποχὴ τῶν προλεταριακῶν ἐπανάστασεων, ἡ πάλη τῶν ὑποδουλωμένων τάξεων, τὸ μόνο ποὺ κατάφερε ἦταν νὰ φέρει μόνο μερικὲς τροποποιήσεις στὸ καθεστὼς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας, νὰ ἀντικαταστήσει δηλαδὴ μία μορφὴ ἐκμετάλλευσης μὲ κάποια ἄλλη. Ἡ πάλη τῶν τάξεων ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν βαθειά, τὴν βασικὴ ἀντίφαση τῶν παραγω-

γικῶν σχέσεων, δηλαδὴ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς ἐκμεταλλευτὲς καὶ τοὺς ἐκμεταλλευομένους.

Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς πάλης δὲν μποροῦν νὰ ξεπεράσουν αὐτὸ ποὺ ἐπιβάλλει σὲ μιὰ δοσμένη στιγμὴ ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς σχέσεις καὶ στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις.

Ἔρχεται ὅμως κάποια στιγμὴ ὅπου ἡ ταξικὴ πάλη παίρνει ἀποφασιστικὴ σημασία, ὅταν ὑπάρχει ἡ ἐκμετάλλευση, σὰν μιὰ μέθοδος ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια — καὶ μόνο μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια — ἡ ταξικὴ πάλη γίνεται τὸ κίνητρο τῆς ἱστορίας.

Σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, θὰ μελετήσουμε τὴ διαλεχτικὴ αὐτῆς τῆς πάλης στὶς βασικές, στὶς μεγάλες φάσεις τῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας.

I. Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Τίποτε δὲν εἶναι πιὸ συγκεχυμένο καὶ πιὸ ἀσυνάρτητο ἀπὸ τὶς ἰδεαλιστικὲς ἑρμηνεῖες ποὺ ἀφοροῦν τὶς ἀρχὲς τοῦ σχηματισμοῦ τῶν κοινωνιῶν.

Χωρὶς νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ παραμύθι τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας, μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ πολὺ διαδομένες θεωρίες πρεσβεύει ὅτι ἡ οἰκογένεια εἶναι τὸ πρωταρχικὸ κοινωνικὸ κύτταρο. Ἡ οἰκογένεια εἶναι πραγματικὰ ἕνας πολὺ ἀρχαῖος κοινωνικὸς θεσμὸς ποὺ ἡ μορφή του εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὶς ἐπικρατοῦσες κάθε φορὰ παραγωγικὲς σχέσεις.

Οἱ ἀστοὶ κοινωνιολόγοι δὲν ἐνδιαφέρονται παρὰ μόνο γιὰ τὶς δοξασίες τῶν πρωτόγονων καὶ τὴν τεχνική τους καὶ ταλαντεύονται ἀνάμεσα στὸ μηχανιστικὸ ὑλισμὸ καὶ στὸν ἰδεαλισμό. Καὶ ἀκόμα βλέπουν τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ «ὄγκου» τοῦ πληθυσμοῦ.

Βλέπουν σ' αὐτὴν ἕνα πέρασμα «ἀπὸ τὰ γένη (πατριὲς) στὰ κράτη». Μόνο ὁ μαρξισμὸς ἑρμηνεύει ἐπιστημονικὰ τὴν καταγωγὴ τῶν πρωτόγονων κοινωνιῶν, δείχνοντας ὅτι αὐτὲς ξεκινοῦν ὅπως κάθε κοινωνία, ἀπὸ μιὰ οἰκονομικὴ βάση.

Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις αὐτῆς τῆς περιόδου ἦσαν ἐλάχιστα ἀναπτυγμένες. Τὰ λίθινα ἐργαλεῖα, ἀκόμα καὶ τὸ τόξο καὶ τὰ βέλη ποὺ φάνηκαν πολὺ ἀργότερα καὶ ποὺ ἔγιναν τὸ ἀποφασιστικὸ ὅπλο, δὲν ἦσαν τόσο ἰσχυρὰ ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση ὁ ἄνθρωπος νὰ παλαίψει μεμονωμένα ἐνάντια στὶς δυνάμεις τῆς φύσης καὶ στὰ ἄγρια ζῶα ποὺ κυνηγοῦσε. Οἱ ἄνθρωποι ἀντιμετώπιζαν τὶς ἀβέβαιες συνθῆκες τῆς ὕπαρξής τους, ἑνώνοντας τὶς δυνάμεις τους.

«Γιὰ νὰ μαζέψουν τοὺς καρποὺς μέσα στὸ δάσος, γιὰ νὰ ψαρέψουν, γιὰ νὰ χτίσουν μιὰ ὁποιαδήποτε κατοικία, οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐργασθοῦν ἀπὸ κοινοῦ, ἐὰν δὲν ἤθελαν νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πεῖνα ἢ νὰ γίνουν λεία στὰ ἄγρια θηρία ἢ στὶς γειτονικὲς φυλές».[1]

Συνέπεια ὅλης αὐτῆς τῆς κατάστασης πραγμάτων ἦταν, νὰ μὴν ὑπάρχει ἰδιοχτησία, ἢ μᾶλλον ἡ ἰδιοχτησία στὰ μέσα παραγωγῆς, π.χ. τὰ δάση, τὰ δέντρα, οἱ τόποι τοῦ κυνηγιοῦ, ὅπως καὶ τὰ προϊόντα τοῦ κοινοῦ μόχθου, νὰ εἶναι κοινὴ ἰδιοχτησία ὅλων. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦσαν μερικὰ μόνο ἐργαλεῖα παραγωγῆς ποὺ ἦσαν ταυτόχρονα καὶ ὅπλα γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἄμυνα ἐνάντια στὰ ἄγρια θηράματα καὶ ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία ἐκείνων ποὺ τὰ κατασκεύαζαν.

Ἔτσι ἡ συλλογική, ἡ ὁμαδικὴ ἰδιοχτησία στὰ μέσα παραγωγῆς ἀντιστοιχεῖ οὐσιαστικά, στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἀποτελεῖ τὴν οἰκονομικὴ βάση τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς μορφῆς, ποὺ ὀνομάζουν πρωτόγονο κοινοτικὸ σύστημα.

Αὐτὴ ἡ οἰκονομικὴ βάση δημιουργεῖ μὲ τὴ σειρά της, ἐνδιαφέροντα ἰδεολογικὰ χαραχτηριστικὰ αὐτῆς τῆς κοινωνίας : Οὔτε τὸ αἴσθημα ἀλλὰ οὔτε ἀκόμα καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας ὑπάρχουν. Δὲν ὑπάρχουν ἐπίσης οὔτε τάξεις οὔτε ταξικὴ ἐκμετάλλευση, οὔτε κἂν ταξικὴ διάκριση καὶ συνεπῶς δὲν ὑπάρχει οὔτε μῖσος ταξικό. Βλέπουμε λοιπόν, ἀντίθετα

---

1. Στάλιν : «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

ἀπ' αὐτὰ ποὺ λένε οἱ ἰδεαλιστές, ὅτι τὸ αἴσθημα τοῦ «δικό μου» καὶ τοῦ «δικό σου», τὸ μῖσος καὶ ὁ ἐγωϊσμὸς δὲν εἶναι αἰσθήματα ποὺ διακρίνουν τὴν ἀνθρώπινη φύση. Αὐτὰ τὰ αἰσθήματα εἶναι ἱστορικὰ προϊόντα, παρουσιάστηκαν μαζὶ μὲ τὸ θεσμὸ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας.

Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀτομιστής· χαραχτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσή του στὰ συμφέροντα τοῦ γένους, ἀπὸ τὴν νομιμοφροσύνη καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη του πρὸς τὰ ἄλλα μέλη τοῦ γένους.

Ἀπ' ἐδῶ ἔχει τὴν προέλευσή του ὁ θρῦλος γιὰ τὸν «χαμένο παράδεισο». Ἀλλὰ οὔτε αὐτὲς «οἱ ἀρετές» ἦσαν πάλι προϊὸν τῆς «φυσικῆς» καλωσύνης τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ τόσο ἐνθουσίαζαν τὸ Ρουσώ. Αὐτὲς ἐκφράζανε ἁπλῶς τὴν οἰκονομικὴ βάση τῆς τότε κοινωνίας,ἦσαν ὁ ἀναγκαῖος ὅρος γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ τὴν ἐπικράτηση τοῦ γένους πάνω στὶς ἐχθρικὲς δυνάμεις ποὺ τὸ περιστοιχίζανε.

Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἦταν δεισιδαίμων, ἀφοῦ ζοῦσε μέσα στὸν τρόμο καὶ τὴν ἄγνοια αὐτῶν τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων. Ἕνα ἄλλο χαραχτηριστικὸ τῆς πρωτόγονης αὐτῆς κοινωνίας ἦταν ὁ μεγάλος ρόλος ποὺ εἶχε ἀναγνωρισθεῖ στὴ γυναῖκα. Ἡ ἀνισότητα τοῦ ἄντρα καὶ τῆς γυναίκας παρουσιάστηκε πολὺ ἀργότερα, ὕστερα ἀπὸ τὸν καταμερισμὸ τῆς δουλειᾶς ἀνάμεσά τους· ἀλλὰ ἡ καταγωγὴ τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωριζόταν ὅτι κρατοῦσε μόνο ἀπὸ τὴ γυναῖκα.

Αὐτὴ ἐθεωρεῖτο ὁ γενάρχης. Ἡ γυναῖκα διεύθυνε τὴν ἀνατροφὴ ἐνῶ τὰ συμβούλια τῶν γενῶν νομοθετοῦσαν. Αὐτὸ ἦταν τὸ λεγόμενο καθεστὼς τῆς μητριαρχίας.

II. Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ἔφερε τὴν παρακμὴ τῆς πρωτόγονης κοινότητας, καὶ ἔκαμε ἀναγκαία τὴν ἐμφάνιση τῶν τάξεων ; Δὲν ἦταν διόλου ἡ κακία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ἰδεαλιστές, ἀλλὰ ἡ ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας, ὅπως διδάσκει ὁ μαρξισμός.

Πραγματικά : γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἄνθρωπος, σὰν ἄτομο, νὰ

ἀποχτήσει τὰ ἀπαραίτητα ἀγαθὰ γιὰ μιὰ πληρέστερη ἱκανοποίηση τῶν προσωπικῶν ἀναγκῶν του, θὰ ἔπρεπε ὁπωσδήποτε, ἡ κοινωνία στὸ σύνολό της νὰ διαθέτει πολὺ περισσότερα τέτοια ἀγαθὰ ἀπὸ τοὺς ἀβέβαιους ἐκείνους πόρους ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή της ἡ πρωτόγονη κοινωνία. Αὐτοὶ οἱ πόροι μόλις καὶ μετὰ βίας ἐπέτρεπαν στὴν κοινωνία αὐτὴ νὰ ἐπιβιώνει.

Γιὰ νὰ ἀποχτήσει κάποιος ἐπάρκεια αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν, ἔπρεπε νὰ καταδικάσει τοὺς ὁμοίους του σὲ θάνατο. Αὐτὸ ὅμως δὲν τὸ ἐπιδίωκε κανένας γιατὶ θὰ ἀπομονωνόταν ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ μόνο ἡ πάλη ἀπὸ κοινοῦ ἐπέτρεπε σὲ ὅλους νὰ ἀντιμετωπίζουν τοὺς πολλαπλοὺς κινδύνους. Γιὰ νὰ ὑπάρξει ἡ δυνατότητα νὰ ἰδιοποιηθεῖ κανεὶς κάτι τι σὲ βάρος τῶν ἄλλων, ἔπρεπε πρῶτα - πρῶτα τὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινωνίας νὰ ἔχουν αὐτὸ τὸ κάτι, ἔπρεπε δηλαδὴ νὰ ὑπάρχει ἕνα περίσσευμα· αὐτὸ ὅμως μόνο μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἦταν κατωρθωτό. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων συντελέστηκε ἀργότερα καὶ μάλιστα μέσα στοὺς κόλπους τῆς πρωτόγονης κοινότητας.

Τὰ κύρια στάδια αὐτῆς τῆς ἀνάπτυξης ὑπῆρξαν : ἡ ἐξημέρωση τῶν ζώων χάρη στὸ τόξο καὶ τὰ βέλη καὶ ὁ καταμερισμὸς τῆς δουλειᾶς ἀνάμεσα σὲ βοσκοὺς καὶ πρωτόγονους κυνηγούς· ἔπειτα τὸ πέρασμα στὴ γεωργία κυρίως χάρη στὰ μετάλλινα ἐργαλεῖα (τσεκούρι, μετάλλινο ὑνὶ τοῦ ἀρότρου)· καὶ τέλος ἡ δημιουργία μιᾶς σειρᾶς χειροτεχνικῶν ἐπαγγελμάτων καὶ ἡ διαφοροποίησή τους ἀπὸ τὴ γεωργία, (ἂς προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι χάρη στὴν ἀγγειοπλαστικὴ ἔγινε δυνατὴ ἡ ἀποθήκευση). Αὐτὲς οἱ πρόοδοι εἶχαν μεγάλες συνέπειες. Στὴν ἀρχὴ ἡ κτηνοτροφία, ὕστερα ἡ γεωργία ἐξασφαλίζουν πόρους πολὺ πιὸ σταθεροὺς καὶ ἄφθονους ἀπὸ ὅσο τὸ τυχαῖο κυνήγι.

Ἡ ἰδιοποίηση τῶν ζώων ἔδωσε στὸν ἄντρα μιὰ πλεονεκτικὴ οἰκονομικὰ θέση. Μπόρεσε ἔτσι νὰ ἀνατρέψει τὸ μητριαρχικὸ δίκαιο καὶ νὰ καθιερώσει τὴν πατριαρχικὴ οἰκογένεια.

«Ἡ ἀνατροπὴ τοῦ μητριαρχικοῦ δικαίου ἀπετέλεσε τὴ μεγάλη ἱστορικὴ ἧττα τοῦ γυναικείου φύλου. Ἀκόμα καὶ στὸ σπίτι ὁ ἄντρας πῆρε στὰ χέρια του τὴ διακυβέρνηση. Ἡ γυ-

ναῖκα ἔπεσε σὲ δεύτερη μοίρα, ὑποδουλώθηκε· ἔγινε ὑπηρέτρια, ὄργανο ἡδονῆς καὶ ἀναπαραγωγῆς. Αὐτὲς οἱ ταπεινωτικὲς συνθῆκες γιὰ τὴ γυναῖκα, ὅπως παρουσιάζονται ἰδιαίτερα στοὺς Ἕλληνες τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, κι᾽ ἀκόμα πιὸ πολὺ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ἐξωραΐζονται βαθμιαῖα μὲ τὸ νὰ στολίζουν τὶς γυναῖκες μὲ ψεύτικα στολίδια, παίρνουν πολλὲς φορὲς μορφὲς ἁπαλές. Ἀλλὰ δὲν ἐξαλείφτηκαν τελείως(¹).

Ὁ θρῦλος τῶν Ἀμαζόνων μᾶς διαφύλαξε τὴν ἀνάμνηση τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων ποὺ ἀνάλαβαν οἱ μητριαρχικὲς φυλές, ποὺ εἶχαν πετύχει νὰ δαμάσουν τὸ ἄλογο, ἐνάντια στὶς πατριαρχικὲς φυλές.

Ἐπίσης χάρη στὴν κτηνοτροφία, καὶ ἔπειτα στὴ γεωργία, ἡ ἐργασία δὲν ἔχει πιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ἄμεση ἀνάγκη, τὴν ἄμεση κατανάλωση, ἀλλὰ καὶ τὴν δημιουργία ἑνὸς περισσεύματος. Ἔτσι, σὰν συνέπεια τῶν περισσευμάτων, προβάλλει ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ δυνατότητα τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ ἡ δυνατότητα τῆς συσσώρευσης πλούτου.

«Στὴ θέση τῶν λίθινων ἐργαλείων, οἱ ἄνθρωποι διαθέτουν τώρα ἐργαλεῖα μετάλλινα. Στὴ θέση μιᾶς οἰκονομίας ποὺ στηριζόταν σὲ ἕνα πρωτόγονο καὶ πενιχρὸ κυνήγι, ποὺ ἀγνοεῖ τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴ γεωργία, βλέπουμε νὰ παρουσιάζεται ἡ κτηνοτροφία, ἡ γεωργία, οἱ χειροτεχνίες, ἡ κατανομὴ τῆς δουλειᾶς ἀνάμεσα σ᾽ αὐτοὺς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παραγωγῆς. Νὰ παρουσιάζεται ἡ δυνατότητα τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων ἀνάμεσα στὰ ἄτομα καὶ τὶς ὁμάδες, ἡ δυνατότητα τῆς συσσώρευσης πλούτου σὲ λίγα χέρια»(²).

Ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία ποὺ ἄφινε, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ἕνα περίσσευμα ἀπὸ τὸ μίνιμουμ τῆς κατανάλωσης, εἶχε συμφέρον νὰ συσσωματώσει νέες ἐργατικὲς δυνάμεις. Στὴν προηγούμενη περίο-

1 Ἔγκελς : «Ἡ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κράτους».

2. Στάλιν : «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός»

δο οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου ἦσαν μόνο ἄχρηστα στόματα, ἐπειδὴ ἡ ἐργασία μόλις καὶ μετὰ βίας ἐξασφάλιζε τὰ μέσα γιὰ τὴ συντήρηση αὐτῶν ποὺ ἐκτελοῦσαν αὐτὴ τὴν ἐργασία. Γι' αὐτὸ δὲν εἶχαν συμφέρον οἱ ἄνθρωποι νὰ διατηροῦν αἰχμαλώτους, ἀλλὰ προσπαθοῦσαν νὰ ἐξαφανίσουν ἀπὸ τοὺς τόπους τοῦ κυνηγιοῦ τὴν ἀνταγωνίστρια φυλή. Τώρα ὅμως ποὺ ἡ ἐργασία ἄφηνε ἕνα περίσσευμα ἦταν φυσικὸ νὰ χρησιμοποιήσουν τὸν αἰχμάλωτο σὰν σκλάβο.

«Ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς σ' ὅλους τοὺς κλάδους — κτηνοτροφία, γεωργία, οἰκοτεχνία,—ἔδωσε στὴν ἀνθρώπινη ἐργατικὴ δύναμη τὴν ἱκανότητα νὰ παράγει περισσότερα ἀπ' ὅσα χρειαζόταν γιὰ τὴ συντήρησή της. Ἀλλὰ ταυτόχρονα αὔξησε τὴν καθημερινὴ ποσότητα ἐργασίας ποὺ ἔπεφτε σὲ κάθε μέλος τοῦ γένους, τῆς οἰκογενειακῆς κοινότητας, ἢ τῆς ζευγαρωτῆς οἰκογένειας. Τότε σκέφθηκαν πῶς θὰ μποροῦσαν νὰ βροῦν νέες ἐργατικὲς δυνάμεις. Αὐτὲς τὶς πρόσφερε ὁ πόλεμος: οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου μετατράπηκαν σὲ δούλους. Τὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας, τὴν ἀκολούθησε ὁ πλοῦτος, καὶ τὴν ἐπέχταση τῶν τομέων τῆς παραγωγῆς, ἡ πρώτη μεγάλη κοινωνικὴ κατανομὴ τῆς ἐργασίας καὶ ὅλ' αὐτά, μέσα στοὺς δοσμένους ἱστορικοὺς ὅρους, ἔφεραν ἀναγκαστικὰ τὴ δουλεία. Ἀπὸ τὴ πρώτη μεγάλη κοινωνικὴ κατανομὴ τῆς ἐργασίας, γεννήθηκε ἡ πρώτη μεγάλη διαίρεση τῆς κοινωνίας σὲ δυὸ τάξεις: κυρίους καὶ δούλους, ἐκμεταλλευτὲς καὶ ἐκμεταλλευομένους... Φτάσαμε τώρα στὸ κατώφλι τοῦ πολιτισμοῦ. ..

Στὸ πιὸ χαμηλὸ στάδιο ἐξέλιξης οἱ ἄνθρωποι δὲν παρῆγαν παρὰ μόνο γιὰ τὶς ἄμεσες, τὶς προσωπικές τους ἀνάγκες. Οἱ ἀνταλλαγὲς ποὺ διεξάγονταν, ὅταν τὸ ἐπέτρεπαν οἱ περιστάσεις ἦσαν μεμονωμένες· δὲν ἀντάλλασσανε παρὰ μόνο τὸ περισσευούμενο ποὺ τὸ διέθεταν ὅπως-ὅπως.» (¹)

Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ παραγωγὴ περισσεύματος γίνεται μεγαλύτερη καὶ πιὸ συστηματική. Μερικοὶ δοῦλοι ἔγιναν κοινὴ ἰδιοχτησία τῶν νικητῶν τους, ἄλλοι ἔγιναν ἰδιοχτησία μερικῶν

1 Ἔνγκελς: «Καταγωγὴ τῆς οἰκογένειας κ.λ.π.»

ατόμων, ἀλλὰ σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις, οἱ δοῦλοι αὐτοὶ δὲν εἶχαν στὴν κατοχή τους τίποτε. Ἔτσι γεννήθηκε ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἡ κοινωνία εἶχε διαιρεθεῖ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα σὲ τάξεις, τὸ πρωτόγονο κοινοτικὸ σύστημα εἶχε ἐξαφανισθῆ, ἡ οἰκονομικὴ βάση τῆς κοινωνίας εἶχε ἀλλάξει. Καὶ ὅλα αὐτὰ συντελέστηκαν σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν νέων παραγωγικῶν δυνάμεων, χωρὶς τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα μέσα στοὺς κόλπους τῆς πρωτόγονης κοινότητας.

«Ὅταν μερικὰ μέλη τῆς πρωτόγονης κοινότητας ἄρχισαν λίγο-λίγο καὶ ψηλαφητὰ νὰ περνᾶνε ἀπὸ τὰ λίθινα ἐργαλεῖα στὰ σιδερένια, ἀγνοοῦσαν προφανῶς τὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα στὰ ὁποῖα θὰ κατέληγε αὐτὴ ἡ καινοτομία. Δὲν εἶχαν συνείδηση, οὔτε καταλάβαιναν ὅτι ἡ υἱοθέτηση μεταλλικῶν ἐργαλείων ἐσήμαινε μιὰν ἐπανάσταση στὴν παραγωγή, ποὺ θὰ κατέληγε τελικὰ στὸ καθεστὼς τῆς δουλείας. Αὐτὸ ποὺ θέλανε, ἦταν ἁπλῶς νὰ κάμουν τὴ δουλειά τους πιὸ εὔκολη καὶ νὰ πετύχουν ἕνα ἄμεσο ὄφελος. Ἡ συνειδητή τους δράση περιοριζόταν στὰ στενὰ πλαίσια τῆς προσωπικῆς καὶ καθημερινῆς ὠφέλειας.» (1)

Τὸ τέλος τῆς πρωτόγονης ἐποχῆς καὶ ἡ ἐμφάνηση τῆς δουλείας ἄφησαν βαθειὰ ἴχνη στὴν μνήμη τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν νὰ ἑρμηνεύσουν τὸ φαινόμενο αὐτῆς τῆς μεταβολῆς, εἶδαν σ' αὐτὴν τὴ θεία ἐκδίκηση. Εἶδαν τὴν ἀπώλεια τῆς παληᾶς πρωτόγονης «ἁγνότητας», σὰν καρπὸ τῆς «κακίας», τοῦ «ἐγωϊσμοῦ», τοῦ διαβόλου. Οἱ «ἀρετὲς» ποὺ ὑπῆρχαν ἄλλοτε ἐξιδανικεύθηκαν καὶ ἔγιναν ἀφορμὴ γιὰ πολυάριθμα ἠθικὰ θέματα.

---

1. Στάλιν : «Διαλεκτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

Ἡ ἀνάμνηση τοῦ παληοῦ προβαδίσματος τῆς γυναίκας διατηρήθηκε στὸ μῦθο τῆς Κυβέλης, τῆς θεᾶς τῆς γονιμότητας. Ἡ Βίβλος ἐθρήνησε τὴν «πτώση» τοῦ ἀνθρώπου καὶ οἱ ποιητὲς τῆς Ἀρχαιότητας Ἡσίοδος καὶ Ὀβίδιος, ὕμνησαν αὐτὴ «τὴ χρυσὴ ἐποχή».

Ἡ πρωτόγονη περίοδο δὲν γνώρισε τοὺς ταξικοὺς ἀγῶνες ποὺ σπάραζαν τὴ κοινωνία στὶς μεταγενέστερες περιόδους, ἐγνώρισε ὅμως τὴν ἀθλιότητα μιᾶς ἀνθρωπότητας ποὺ ἦταν παιγνίδι στὴ διάθεση τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τῶν κάθε εἴδους κινδύνων. Θὰ ἦταν λοιπὸν γελοῖο νὰ μὴν ἀναγνωρίσουμε, ὅτι ἡ δουλεία, ποὺ παρουσιάστηκε χάρη στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἔβγαλε τοὺς καθυστερημένους ἀνθρώπους ἀπὸ μιὰ κατάσταση φυτοζωϊσμοῦ καὶ τοὺς ἔσπρωξε ἕνα βῆμα πρὸς τὰ μπρός.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξιδανικεύουμε τὴν πρωτόγονη ἐποχή. Ἡ ἐμφάνιση τῶν τάξεων ἦταν ἀναπόφευχτη καὶ ἔκανε δυνατὴ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς. Ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀποσιωποῦμε τὸ ὅτι ἐγκαινιάζει μιὰ περίοδο τῆς ἀνθρωπότητας, ὅπου, σύμφωνα μὲ τὴ φράση τοῦ Ἔνγκελς κάθε βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἔχει σὰν προϋπόθεση ἕνα βῆμα πρὸς τὰ πίσω· ἐπειδὴ κάθε αὔξηση τῆς παραγωγῆς, τῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἐπιπέδου ἑνὸς μικροῦ τμήματος τῆς κοινωνίας, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν αὔξηση τῆς ἐκμετάλλευσης, τῆς ἀθλιότητας καὶ τῆς ἀποχτήνωσης τοῦ ἄλλου τοῦ πιὸ μεγάλου μέρους της. Ἡ ταξικὴ κοινωνία ἄλλαξε ριζικὰ τὴν ψυχολογία τοῦ ἀνθρώπου καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια δὲν εἶχεν ἄδικο ὁ Ρουσὼ ὅταν κατηγοροῦσε τὴν «κοινωνία» σὰν ὑπεύθυνη τῆς «διαστροφῆς» τῆς «ἀνθρώπινης φύσης». Ἡ ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο ἐμποδίζει μὲ χτηνώδη τρόπο τὸν ἐκμεταλλευόμενο νὰ διαθέτει, ὅπως θέλει, τὸν καρπὸ τῆς ἐργασίας του.

Ὁ ἄνθρωπος ἀποσπάστηκε, χωρίστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ προϊὸν τῆς δουλειᾶς του Ἡ ἐργασία του ἔχει «ἀπαλλοτριωθεῖ» ἀπὸ τὸν ἐκμεταλλευτὴ ποὺ τὸν «ἀπαλλοτριώνει». Χωρισμένος ἀπὸ τὸ προϊὸν τῆς δουλειᾶς του, ὁ ἄνθρωπος ἔχει χωρισθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ ἡ παραγωγικὴ δραστηριότητά του, ἡ δημιουργικὴ πρωτοβουλία του εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ ἰδιαίτερο ποὺ τὸν χα-

ρακτηρίζει σὰν προσωπικότητα· αὐτὸ ποὺ τὸν κάνει πιὸ πολὺ ἀνθρώπινο καὶ τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ ζῶο. Καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ ἐκμεταλλευόμενος ἀποξενώνεται ἀπὸ τὸ προϊὸν τῆς δουλειᾶς του ὁ ἐκμεταλλευτὴς οἰκειοποιεῖται κάτι ξένο, κάτι ποὺ δὲν ἔχει παραγάγει.

Ἔτσι ἡ συνείδηση τοῦ ἐκμεταλλευομένου ἔχει ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό της, ἔχει ἀκρωτηριασθεῖ, γιατὶ δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερία νὰ πραγματοποιήσει τοὺς δικούς της σκοπούς, ἐνῶ ἡ συνείδηση τοῦ ἐκμεταλλευτῆ ἔχει ἐπίσης ἀποσπαθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της, γιατὶ ἔχει μόνιμα ἐγκατασταθεῖ σ' αὐτὴν τὸ ψέμα, γιατὶ δὲν εἶναι τελείως ἐλεύθερη νὰ ἀφιερωθεῖ στοὺς σκοπούς της. Κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς συνειδήσεις ἐκφράζει μὲ τὸν δικό της ἰδιαίτερο τρόπο, τὸ γεγονὸς τῆς ἐκμετάλλευσης. Αὐτὴ ἡ διττὴ στάση τῆς συνείδησης ἀπέναντι στὸν ἑαυτό της, εἶναι στὴν πραγματικότητα αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζεται σὰν ἀπώλεια τῆς «πρωτόγονης ἀγνότητας», ἢ ὅπως εἶπε ὁ Χέγκελ, ἡ «δυστυχία τῆς συνείδησης».

Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἐμφάνιση τῶν τάξεων καὶ τῆς ἐκμετάλλευσης, ὁ χωρισμὸς τῆς ἀνθρωπότητας σὲ ὁμάδες ἀνταγωνιστικές, βρῆκε τὴν ἀντανάκλασή του στὸ βαθύ, στὸ θεμελιώδη διχασμό, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἀνθρωπίνη συνείδηση, ποὺ σπαράσσεται αὐθόρμητα ἀπὸ τάσεις βίαια ἀντιφατικές. Ἀντὶ νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, ὁ μοναδικός, ὁ ἀποκλειστικὸς στόχος καὶ σκοπὸς τῆς ἀτομικῆς του παραγωγικῆς δραστηριότητας. ἀντὶ δηλαδὴ ὁ σκοπὸς καὶ τὰ μέσα νὰ συμπίπτουν, βλέπουμε ἀντίθετα ὅτι ὁ σκοπὸς καὶ τὰ μέσα ἔχουν χωρισθεῖ τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο : Τὸ μέρος τῆς κοινωνίας ποὺ ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ μέσο τῆς παραγωγῆς (ἡ πλειοψηφία) δὲν εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παραγωγῆς. Καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς κοινωνίας (μειοψηφία) γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ παραγωγή, ποὺ ἀποτελεῖ σκοπὸ τῆς παραγωγῆς, δὲν εἶναι τὸ μέσον. Αὐτὴ ἡ ἀντίφαση ἐξηγεῖ τὸν ἐκφυλισμὸ καὶ τὴν ἠθικὴ κατάπτωση ποὺ χαρακτηρίζει τὶς ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, ὅταν τὸ ἐκμεταλλευτικό τους σύστημα πάψει νὰ ἀνταποκρίνεται, νὰ ἀντιστοιχεῖ στὶς ἀνάγκες τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ὅσο ἡ ἐκμετάλλευση γίνεται πιὸ ἀνυπόφορη, τόσο τὰ σκάνδαλα καὶ

ἡ ἀποσύνθεση μεταβάλλονται σὲ μόνιμο καθεστὼς στὸν κόσμο τῶν ἐκμεταλλευτῶν.

Τότε φαίνεται πιὸ καθαρὰ ὁ φθοροποιός, ὁ διεφθαρμένος χαραχτῆρας τῆς ταξικῆς κοινωνίας, καὶ προβάλλει πιὸ ἐπιταχτικὴ ἡ ἀνάγκη μιᾶς ἀνανέωσης, τῆς ἀλλαγῆς. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμα, ὅταν κάποιο καθεστὼς πλησιάζει πρὸς τὸ τέλος του, ὅλοι οἱ φιλόσοφοι — ὁ Ρουσὼ δηλαδὴ δὲν εἶναι ὁ μόνος— προβάλλουν σὰν ἀντιστάθμισμα στὸν κατήφορο τῆς καταρέουσας κοινωνίας τὴν «ἀρετή».

Ὁ Ροβεσπιέρος δηλώνει, ὅτι βάζει στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἀρετῆς τὸν Τρόμο. Ὁ Κοντορσὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι, περιμένουν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τὴν ἀνανέωση τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὸ Διευθυντήριο στὴν ἀρχή, τὸ ἀστικὸ καθεστὼς ἀργότερα δὲν ἀργοῦν νὰ τοὺς ἀπογοητεύσουν πικρά, τόσο πού, ἀργότερα νὰ βρίσκει κατάλληλο ἔδαφος ὁ οὐτοπισμὸς τοῦ Φουριέ. Μόνο ὁ Μάρξ ἔμελλε νὰ ἀποδείξει, ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀναγέννηση δὲν μποροῦσε νὰ ἐπικρατήσει οὔτε μὲ ἠθικὰ ἢ φιλοσοφικὰ κηρύγματα οὔτε μὲ μιὰ Δρακόντεια ἢ Σπαρτιατικὴ νομοθεσία, οὔτε γενικὰ μὲ μιὰ ἐπανάσταση. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνει μόνο μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῆς ταξικῆς ἐκμετάλλευσης. Μόνο μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῆς ταξικῆς πάλης, μόνο ἂν σταματοῦσε ἡ διάσπαση καὶ ὁ διχασμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του, θὰ μποροῦσε νὰ γίνει ἡ συμφιλίωση, ἡ ἐπανασύνδεση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἑαυτό του, καὶ νὰ ἐπανεμφανισθεῖ ἡ ἤρεμη, ἡ εὐτυχισμένη συνείδησή του. Ἀλλὰ ἡ ἐξαφάνιση τῆς πάλης τῶν τάξεων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθεῖ παρὰ ἂν σπρώξουμε ὡς τὸ τέλος της, ὡς τὶς ἀπώτατες συνέπειές της τὴν ἴδια τὴν ταξικὴ πάλη. Κι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιδιώκει ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση. Δὲν ὑπάρχει κανένα ἄλλο φάρμακο ποὺ νὰ ξαναδώσει τὴν ἑνότητά του στὸν ἄνθρωπο ἔξω ἀπὸ τὴν συγχώνευσή του μὲ τὶς λαϊκὲς μάζες. μὲ τὸ προλεταριάτο.

Μέσα λοιπὸν στὶς συνθῆκες τῆς νικηφόρας πάλης των ἐνάντια στὴν ἀπανθρωπιὰ καὶ τὴν παρακμὴ τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων, οἱ προλετάριοι καὶ οἱ σύμμαχοί τους ξαναβρίσκουν μόνοι τους τὸν ἑαυτό τους, τὸν ἀνθρωπισμό τους καὶ πραγματοποιοῦν

ἀπόλυτα τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μέσο τώρα ταυτίζεται πιὰ μὲ τὸ σκοπό. Στὴ δραση λοιπὸν τῶν λαϊκῶν μαζῶν βρίσκονται ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, οἱ ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀναγέννηση, γιατὶ ἀκριβῶς μέσα σ' αὐτὴ τὴν πάλη θὰ μεταμορφωθοῦν αὐτοὶ ποὺ παλεύουν. Ἔτσι ἡ σοσιαλιστικὴ Ἐπανάσταση θὰ γίνει ἡ αὐγὴ τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἀλλὰ αὐτὸ γίνεται γιατὶ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἔργο ἀνθρώπων ποὺ ἡ ἐπαναστατική τους πάλη, τοὺς ἐξανθρώπισε.

Οἱ ἰδεολογικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ προσπαθοῦν νὰ ὑψώσουν φραγμοὺς καὶ μεταφυσικὲς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸ σκοπὸ καὶ τὰ μέσα τῆς ἐπανάστασης, εἶναι σοφιστές. Τὸ ἔργο τῆς ἐπαναστατικῆς μεταμόρφωσης τῆς κοινωνίας εἶναι μιὰ ἑνιαία διαδικασία, ὅπου ὅλες οἱ φάσεις της εἶναι ἀλληλένδετες. Μέσα στὶς συνθῆκες τῆς μαζικῆς ἐπαναστατικῆς πάλης ἐξαφανίζονται πιὰ τὰ σημάδια τῆς χιλιόχρονης ἀπαλλοτρίωσης τοῦ ἀνθρώπου, τῆς διχασμένης του συνείδησης, καὶ τοῦ παραμορφωμένου ἀνθρωπισμοῦ του. Μέσα στὶς συνθῆκες αὐτῆς τῆς πάλης θὰ διαμορφωθοῦν καὶ θὰ ἐνισχυθοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μελλοντικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ λυτρωμένου ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα τῆς ταξικῆς κοινωνίας.

Ἡ αὐταπάρνηση τῶν ἐπαναστατῶν ἀποτελεῖ σχετικὰ μ' αὐτὸ τὴ ζωντανώτερη ἀπόδειξη.

III. ΔΟΥΛΟΚΤΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΕΟΥΔΑΛΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ὅταν στὰ προηγούμενα καταπιαστήκαμε μὲ τὴ μελέτη τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, δείξαμε τὴν προέλευσή της καὶ φανερώσαμε τὴν οὐσία της: Ὁ ἰδιοκτήτης τῶν μέσων παραγωγῆς ἰδιοποιεῖται τὸ περίσσευμα ποὺ ἀφίνουν οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις σὲ ἕνα ὡρισμένο στάδιο τῆς ἀνάπτυξής τους μετὰ τὴν ἀφαίρεση τοῦ ἀναγκαίου ἐλάχιστου προϊόντος γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἐργαζόμενου, ὁ ὁποῖος ἔχει στερηθεῖ τὴν ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς.

Ἡ ἱστορία γνωρίζει τρεῖς μορφὲς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώ-

πού ἀπὸ ἄνθρωπο : τὴ δουλοχτητική, τὴ φεουδαλικὴ καὶ τὴν καπιταλιστική. Ἐδῶ θὰ ἀσχοληθοῦμε βιαστικὰ μὲ τὶς δύο πρῶτες. Στὴν τρίτη θὰ ἀφιερώσουμε τὸ ἑπόμενο κεφάλαιο. Ἡ εἰδικὴ ἀντίφαση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τῆς δουλοχτητικῆς κοινωνίας βρίσκεται στὴν ἀντίφαση μεταξὺ τῆς τάξης τῶν κυρίων, πού εἶναι καὶ ἰδιοχτῆτες δούλων, καὶ τῆς τάξης τῶν δούλων. Τὸ καθεστὼς τῆς δουλείας, πού δημιουργήθηκε ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνες καὶ πολέμους γιὰ τὴν προμήθεια δούλων, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀναγκαστικὴ ἐργασία τῶν αἰχμαλώτων πολέμου. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δηλαδὴ ὥς τὸ τέλος εἶναι ἕνας στῖβος τῆς πιὸ ἄσπονδης ταξικῆς πάλης.

Τὸ δικαίωμα ἰδιοχτησίας τοῦ δουλοχτήτη πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς ὅπως καὶ πάνω στὸν ἐργαζόμενο δοῦλο εἶναι ἐκεῖνο πού διαμορφώνει τὴ βάση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ ἀντιστοιχεῖ στὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Ὁ δοῦλος, πρώην αἰχμάλωτος πολέμου, μπορεῖ νὰ ἀγοράζεται, νὰ πουλιέται, νὰ σκοτώνεται ἀπὸ τ' ἀφεντικό του σὰν χτῆνος. Τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς ἔχουν συγκεντρωθεῖ στὰ χέρια μιᾶς μειοψηφίας, ἐνῶ ἡ πλειοψηφία τῆς κοινωνίας εἶναι ὑποταγμένη σ' αὐτὴ τὴ μειοψηφία.

Ἡ ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἡ ἐλεύθερη ἐργασία ἔχει τερματισθεῖ. Τὸ μόνο πού ὑπάρχει τώρα εἶναι ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ ἀναγκαστικὴ ἐργασία τῶν δούλων πού τοὺς ἐκμεταλλεύονται κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ ἀργία τῶν δουλοχτητῶν πού ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν παραγωγὴ καὶ δὲν βλέπουν ἄλλο μέσον γιὰ νὰ τὴν αὐξήσουν παρὰ τὴν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δούλων. Ὁ δουλοχτήτης εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ βασικὸς ἰδιοχτήτης, ὁ ἀπόλυτος ἰδιοχτήτης.

Ὁ δοῦλος δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα. Ἡ ἀργία ἐθεωρεῖτο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σὰν τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἐλεύθερου ἀνθρώπου καὶ ὄχι τοῦ δούλου. Ἡ χειρωναχτικὴ ἐργασία, εἶναι ἐργασία γιὰ δούλους καὶ περιφρονεῖται. Μαζὺ μὲ τὶς ἀνταγωνιζόμενες τάξεις παρουσιάζονται ἀναπόφευχτα καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἐκεῖνα εἰδικὰ ὄργανα γιὰ νὰ διατηροῦν τοὺς δούλους σὲ ὑποταγή. Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη γέννησε τὴν ἰδέα τοῦ κράτους καὶ σ' αὐτὴν ὀφείλει τὸ τελευταῖο αὐτὸ τὴν καταγωγή του.

Τὸ δίκαιο, ἡ ἠθική, ἡ θρησκεία, ἡ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία

παίζουν ένα παραπλήσιο ρόλο στην υπηρεσία της κυρίαρχης τάξης και συντελούν κι' αυτά τα ίδια στη διαίρεση της κοινωνίας σε τάξεις.

Η εκμετάλλευση παίρνει τις πιο σκληρές, τις πιο απαίσιες μορφές στη συνείδηση του δούλου. Πιστεύει ότι όλος ο καρπός της εργασίας του πηγαίνει στον κύριό του. Πραγματικά, ένα ελάχιστο μέρος, του επιστρέφεται με τη μορφή τροφής, ενώ το υπόλοιπο, το μέγιστο δηλαδή μέρος το ιδιοποιείται ο κύριος. Αλλά οι μορφές πάλης των δούλων είναι πρωτόγονες και υποτυπώδεις : Παθητικότητα και αδιαφορία στην αναγκαστική εργασία, εγκατάλειψη του χτήματος του κυρίου, επιχείρηση ληστρικών επιδρομών και τέλος ομαδικές εξεγέρσεις.

Στους κόλπους της δουλοχτητικής κοινωνίας αναπτύσσονται άλλες τάξεις. Όταν η χειροτεχνία χωρίζεται από τη γεωργία, εμφανίζεται μια ανεξάρτητη τάξη, η τάξη των τεχνιτών. Έπειτα χάρη στην ανάπτυξη των ανταλλαγών, κάνει την εμφάνισή της η τάξη των εμπόρων. Από δω τώρα, δημιουργούνται νέες αντιφάσεις. Η τάξη των εμπόρων, που γίνεται η αναγκαία γέφυρα ανάμεσα στους παραγωγούς, αποχτά πολύ σύντομα υπερβολικά πλούτη και φυσικά ανάλογη κοινωνική επιρροή. Ανταγωνίζεται τους γεωχτήμονες και επηρεάζει σιγά-σιγά, αλλά σταθερά την πολιτική εξουσία στην εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων (πάλη των «δημοκρατικών» ενάντια στους «άριστοκράτες» στην Ελλάδα, των «πληβείων» ενάντια στους «πατρικίους» στη Ρώμη).

Αλλά αυτές οι δευτερεύουσες αντιφάσεις δεν μπορούν να καλύπτουν τη βασική αντίφαση : το μόνιμο καθεστώς της δουλείας πού αποτελεί τη μοναδική πηγή πλούτου και αυξάνει την παραγωγή προϊόντων πού τροφοδοτούν το εμπόριο.

Η αύξηση αυτή της παραγωγής και μαζί μ' αυτήν της παραγωγικότητας της εργασίας, έχουν σαν αποτέλεσμα την αύξηση της αξίας της ανθρώπινης εργατικής δύναμης. Έτσι δεν μπορούμε πιά να γλυτώσουμε από το θεσμό της δουλείας πού έχει μεταβληθεί στο βασικώτερο στοιχείο του κοινωνικού συστήματος.

Η αντίθεση συμφερόντων ανάμεσα στους κυρίους και στους δούλους δεν αποτέλεσε κίνδυνο ανατροπής του δουλοχτητικού συστήματος τόσο, όσο η ανάπτυξη της τεχνικής πού έδινε μια υπε-

ροχή πάνω στίς καθυστερημένες φυλές, πού τίς ὑπέτασσε στό καθεστώς τῆς δουλείας. Ἀλλά, ἀφοῦ στήν ἀρχή ἔπαιξαν τό ρόλο τῆς κινητήριας δύναμης τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, οἱ δουλοχτητικές παραγωγικές σχέσεις ἄρχισαν νά μεταβάλλονται ἀργότερα σέ ἐμπόδιο ἀνάπτυξης αὐτῶν τῶν δυνάμεων.

Στόν Β' μ. Χ. αἰώνα π. χ. ὁ Ἥρων τῆς Ἀλεξανδρείας ἀνακάλυψε τήν ἀρχή τῆς ἀτμομηχανῆς. Αὐτή ὅμως ἡ ἀνακάλυψη δέν μπῆκε σέ πραχτική ἐφαρμογή γιατί οἱ δουλοχτῆτες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀντί νά ἐγκαινιάσουν μιά νέα τεχνική, προτιμοῦσαν νά στρατολογοῦν νέους δούλους. Ἡ ὑπεροχή τῆς τεχνικῆς παρέμενε στάσιμη, καί ἀκόμα πισωδρομοῦσε.

Ἐξ ἄλλου ἡ συνεχιζόμενη ἄνοδος τῆς παραγωγῆς, πού ἔκανε ἀναπόφευκτη τή στρατολογία ὅλο καί περισσότερων δούλων, ἀπαιτοῦσε συνεχεῖς πολέμους, γιατί ἦταν πολύ πιό δαπανηρό νά ἀναθρέψουν τά παιδιά τῶν δούλων, σάν μέσο γιά νά τούς ἀνανεώνουν. Στό τέλος, ὕστερα ἀπό μιά μακρόχρονη ἀγωνία ὅπου περιπλέκονταν οἱ ἀντικειμενικές ἀντιφάσεις καί οἱ θρησκευτικοί καί πολιτικοί ἀγῶνες, τό ἀρχαῖο δουλοχτητικό Κράτος, ἡ Ρωμαϊκή δηλαδή αὐτοκρατορία, γκρεμίστηκε κάτω ἀπό τά χτυπήματα τῶν βαρβάρων. Γκρεμίστηκε ἀκριβῶς τή στιγμή πού ἡ ἐγκαταλειμμένη τεχνική της καί οἱ ἐσωτερικές ἀντιθέσεις — οἰκονομικές καί πολιτικές — δέν τῆς ἐπέτρεψαν πιά νά ἐπιβληθεῖ πάνω στούς Βαρβάρους καί νά στρατολογήσει ἔτσι νέους δούλους. Γιατί στό κάτω-κάτω, ὅλοι οἱ ἀγῶνες τῶν βαρβάρων ἐνάντια στό Ρωμαϊκό κράτος δέν ἦσαν τίποτε ἄλλο, σέ τελευταία ἀνάλυση παρά μιά πάλη ἐνάντια στήν ὑποδούλωσή τους. Ἐνῶ, σύμφωνα μέ τή λογική τοῦ συστήματός της, ἡ Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία ἦταν ἀναγκασμένη νά βρίσκεται στή θέση τοῦ συνεχοῦς ἐπιδρομέα.

Ἔτσι ἡ εἰδική ἀντίφαση τοῦ δουλοχτητικοῦ συστήματος τό ὡδήγησε στή πτώση του, ὅταν πιά ἄρχισε νά ἀποτελεῖ τροχοπέδη στήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ὅταν ἦρθε σέ ἀντίθεση μ' αὐτές τίς δυνάμεις, πού ἄρχισαν νά καταρρέουν. Γιά νά ὀρθοποδίσει πάλι ἡ οἰκονομική ζωή, ἔπρεπε ν' ἀλλάξουν οἱ παραγωγικές σχέσεις, πού πραγματικά ἀναπτύχθηκαν πάνω

στὰ ἐρείπια τοῦ δουλοχτητικοῦ συστήματος. Αὐτὲς οἱ νέες σχέσεις ἦσαν οἱ φεουδαλικὲς παραγωγικὲς σχέσεις. Τὸ φεουδαλικὸ σύστημα ἀποτελεῖ μιὰ πρόοδο στὴν ἐξέλιξη τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας. Οἰκονομική του βάση ἦταν ἡ ἰδιοχτησία τοῦ φεουδάρχη κυρίου πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς καὶ μιὰ περιωρισμένης μορφῆς ἰδιοχτησία πάνω στὸν ἐργαζόμενο, τὸ δουλοπάροικο. Ὁ φεουδάρχης δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ τὸν σκοτώσει, πάντοτε δμως μπορεῖ νὰ τὸν πουλήσει ἢ νὰ τὸν ἀγοράσει. Ὁ δουλοπάροικος χωρικὸς ἢ ὁ τεχνίτης, δὲν ἔχει στὴν κατοχή του παρὰ μόνο τὰ ἀτομικά του ἐργαλεῖα καὶ τὴν ἰδιωτική του οἰκονομία, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν προσωπική του ἐργασία. Μπορεῖ δμως νὰ ἔχει δική του οἰκογένεια.

Ἔτσι ἡ ἀδιάκοπη στρατολογία, ἡ ἀνανέωση τῶν δουλοπαροίκων γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ φέουδου ἔχει οὐσιαστικὰ ἐξασφαλισθεῖ, χάρη στὴν κληρονομικὴ διαδοχὴ τῆς γῆς. Αὐτὲς οἱ παραγωγικὲς σχέσεις ἀντιστοιχοῦν ἀπόλυτα στὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἡ οὐσία τῆς ἐκμετάλλευσης, καὶ σ' αὐτὸ τὸ καθεστὼς συνίσταται στὸ ὅτι ὁ φεουδάρχης-κύριος ἰδιοποιεῖται τὸ περίσσευμα ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ δουλοπάροικου. Ὁ δουλοπάροικος π. χ. ἐργάζεται τρεῖς ἡμέρες γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τρεῖς ἡμέρες γιὰ τὸν κύριο. Τώρα δηλαδὴ ἡ ἐκμετάλλευση εἶναι λίγο πιὸ μαλακὴ ἀπ' ὅτι ἦταν στὴν ἐποχὴ τοῦ δουλοχτητικοῦ συστήματος. Πολλὲς φορὲς μὲ τὴ πρόφαση τῆς «προστασίας» καὶ τῆς «ἄμυνας» τῶν δουλοπαροίκων του, ἐνάντια στὶς ἁρπαχτικές, στὶς ληστρικὲς διαθέσεις τῶν γειτονικῶν φεουδαρχῶν, τοὺς ληστεύει ὁ ἴδιος ὁ κύριός τους, ἀπαιτῶντας ἀπ' αὐτοὺς ὑπέρμετρες συνεισφορὲς σὲ εἶδος.

Οἱ μορφὲς τῆς πάλης τῶν δουλοπαροίκων εἶναι πρωτόγονες : φυγὴ ἔξω ἀπὸ τὸ φεουδαλικὸ χτῆμα, ὀργάνωση συμμοριῶν μέσα στὰ δάση, καὶ τέλος στάσεις ἢ καὶ ἀγροτικὲς ἐξεγέρσεις μὲ τὶς ὁποῖες οἱ δουλοπάροικοι προσπαθοῦσαν νὰ καταστρέψουν τοὺς τίτλους ἰδιοχτησίας ὅπου καταγράφονταν καὶ οἱ ὀφειλές τους στὸ φεουδάρχη.

Σκληρὴ ἦταν ἡ καταπίεση τῶν χωρικῶν [1]. Ἡ ταξικὴ πάλη ἀνάμεσα στοὺς φεουδάρχες-κυρίους καὶ τοὺς δουλοπαροίκους

1. Βλέπε Ἔνγκελς : «Ὁ πόλεμος τῶν χωρικῶν στὴ Γερμανία».

πού ἀποτελεῖ τὴν ἀντανάκλαση καὶ τὴν ἔκφραση τῆς εἰδικῆς ἀντίφασης τῶν φεουδαρχικῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ φτάνει ὡς τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος, πού στὴ διάρκειά του, παρουσιάζονται νέες μορφὲς ἀντιφάσεων, προκύπτουν νέες ἀντιθέσεις, πού ἀποτελοῦν τὸν πυρήνα νέων συγκρούσεων : τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῶν δουλοπαροίκων πού ἀσχολεῖται στὴ βιοτεχνία καὶ ἔπειτα στὸ ἐμπόριο, ἀποτελεῖ τὸ κύτταρο γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς καινούργιας τάξης. Παρουσιάζεται τώρα μιὰ νέα ἀντίθεση συμφερόντων ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων τοὺς «ἀστοὺς» καὶ στοὺς φεουδάρχες. Ἡ νέα αὐτὴ τάξη, ἡ ἀστικὴ τάξη, εἶχε τὴν ἱστορικὴ ἀποστολὴ νὰ ἀναπτύξει τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας καὶ νὰ γίνει ὁ φορέας τῆς νέας, τῆς πιὸ ἰσχυρῆς οἰκονομικῆς δύναμης, τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὅμως οἱ φεουδαρχικὲς σχέσεις παραγωγῆς, πού στὴν ἀρχὴ ἦσαν σύμφωνες, πού ἀνταποκρίνονταν στὸν χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μεταβάλλονται σιγὰ - σιγὰ σὲ δυνάμεις ἐπιβραδυντικὲς καὶ καταλήγουν στὸ τέλος νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν δυνάμεων. Ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ τὴ φεουδαρχία, πού στὴν ἀρχὴ ἦταν μιὰ ἀντίφαση δευτερεύουσα χωρὶς μεγάλη σημασία, μεταβάλλεται χάρη στὴν ἀνάγκη τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πού συντελεῖται μέσα στοὺς κόλπους τῆς φεουδαρχίας, σὲ κύρια ἀντίφαση, μπαίνει στὸ πρῶτο πλάνο.

Πραγματικά, ἡ πάλη τῶν δουλοπαροίκων κατέληξε σὲ κάποια βελτίωση τῆς θέσης τους, γιατὶ οἱ φεουδάρχες φοβόνταν μήπως ἡ ἀστικὴ τάξη βρεῖ σ' αὐτοὺς τοὺς συμμάχους της. Ἀλλὰ μόνη ἡ πάλη τῶν δουλοπαροίκων δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ ὁδηγήσει στὴν διάλυση τῶν φεουδαρχικῶν παραγωγικῶν σχέσεων, γιατὶ οἱ νέες παραγωγικὲς δυνάμεις δὲν ἀναπτύσσονταν στὴν ὕπαιθρο ἀλλὰ στὶς πόλεις. Αὐτὴ τὴ διάλυση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τὴν ἐπέφερε ἡ δημοκρατικὴ ἀστικὴ ἐπανάσταση πού κατάργησε τελικὰ καὶ τὴ δουλοπαροικία. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ἐδῶ, ἡ εἰδικὴ ἀντίφαση τῶν φεουδαρχικῶν παραγωγικῶν σχέσεων δὲν

μποροῦσε νὰ ἐξαφανισθεῖ παρὰ μόνον ὅταν αὐτὲς οἱ σχέσεις ἦρθαν σὲ σφοδρὴ σύγκρουση μὲ τὸ νέο χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Γιατί, γιὰ τὴν πάρα-πέρα ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας, χρειάζονταν νέες παραγωγικὲς σχέσεις. Ἔτσι πάνω στὰ ἐρείπια τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος, ὑψώθηκε ὁ καπιταλισμός.

IV. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι : σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις, οἱ νέες παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ ἐγκυμονοῦν τὶς νέες παραγωγικὲς σχέσεις, δὲν ἐμφανίζονται ἔξω ἀπὸ τὸ παληὸ καθεστώς, οὔτε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξαφάνισή του, ἀλλὰ ἀντίθετα μέσα στοὺς κόλπους του.

Κάθε γενεὰ ἐφαρμόζει στὴν πραγματικότητα τὶς τεχνικὲς ἐπιτεύξεις τῆς ἐποχῆς της, ποὺ τῆς παρέχονται γιὰ ἄμεση ἐκμετάλλευση, προσπαθώντας νὰ τὶς προσαρμόσει στοὺς ὑπάρχοντες ὅρους τῆς παραγωγῆς, ὅπως ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐργασία τῶν προηγούμενων γενεῶν.

Ἀκόμα, κάθε γενεὰ δὲν μπορεῖ νὰ συνειδητοποιήσει τὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει στὸ μέλλον μιὰ ὁποιαδήποτε βελτίωσή στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἡ γενεὰ αὐτὴ δὲν σκέφτεται παρὰ μονάχα τὰ ἐφήμερα συμφέροντά της. Πρέπει νὰ περάσει ἀρκετὸς χρόνος γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ κυρίαρχες τάξεις νὰ ἀντιληφθοῦν τοὺς κινδύνους καὶ νὰ ἀποφασίσουν νὰ φρενάρουν συνειδητὰ τὴν ὁρμὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Κάθε γενεὰ σέρνεται ἀπὸ μιὰ ἁλυσσίδα αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων ποὺ δὲν τὰ κατευθύνει. Οἱ νέες παραγωγικὲς σχέσεις δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα συνειδητῆς καὶ προμελετημένης δράσης τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ἔχουν ὅμως καὶ τίποτε τὸ τυχαῖο ἢ τὸ αὐθόρμητο. Εἶναι ἁπλούστατα προϊόντα ἀνάγκης καὶ προβάλλουν σὰν ἀναγκαία συνέπεια τῶν τεχνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ὅρων τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος παραγωγῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ χαραχτηριστικὸ τῆς διαλεχτικῆς κάθε τρόπου παραγωγῆς. Αὐτὸ ποὺ καθορίζει τοὺς τρόπους παραγωγῆς εἶναι οἱ ἐπικρατοῦσες κάθε φορὰ παραγωγικὲς σχέσεις, ποὺ μέσα στὴν παραγωγὴ δὲν εἶναι ἀναγκαστικὰ καὶ οἱ μόνες ὑπάρχουσες. Ἂν ἐξετά-

σουμε ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὴν περίπτωση τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀστικῆς τάξης, διαπιστώνουμε ὅτι αὐτὴ ἡ τάξη ζοῦσε ἑφτὰ αἰῶνες μέσα στοὺς κόλπους τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος.

Στὴν ἀρχή, ἡ παραγωγὴ ἦταν μικρὴ καὶ καταναλωνόταν ἐπὶ τόπου. Οἱ ἀνταλλαγὲς διεξάγονταν σὲ μικρὴ κλίμακα καὶ ὁ βασικὸς ρόλος ἀνῆκε περισσότερο στὴν ὕπαιθρο παρὰ στὴ πόλη, ποὺ ἦταν ὑποταγμένη ὁλοκληρωτικὰ στοὺς φεουδάρχες καὶ πολὺ λίγο ἀνεπτυγμένη.

Ἔπειτα κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, χάρη στὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν τεχνῶν, ποὺ πραγματοποιήθηκαν μὲ τὴν ἐνθάρυνση τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος, παρασουσιάζονται μέσα στὶς πόλεις νέες ἐξελίξεις : ἕνα κάποιο περίσσευμα τῆς παραγωγῆς γιὰ τὴν ἀγορά. Ἀπὸ δῶ προέκυψε ὁ θεσμὸς τῶν ἐμποροπανηγύρεων. Τὴ διακίνηση αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν τὴν ἔκανε μιὰ ξεχωριστὴ τάξη, ποὺ εἶχε κάποια εἰδικότητα στὴν πώληση καὶ τὴν ἀγορὰ τῶν ἐμπορευμάτων, ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων, ποὺ ἀπετέλεσε τὸ ἔμβρυο τῆς ἀστικῆς τάξης.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους παίρνει στὴν ἀρχὴ τὴ μορφὴ ἑνὸς συντεχνιακοῦ καὶ κοινοτικοῦ κινήματος ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη μορφὴ ταξικῆς πάλης τῆς ἀστικῆς τάξης ἐνάντια στοὺς φεουδάρχες. Σ' ἀντάλλαγμα γιὰ μερικὲς φορολογικὲς ἀτέλειες ποὺ παρέχουν στοὺς ἐμπόρους οἱ φεουδάρχες παίρνουν τὰ δικαιώματά τους σὲ εἶδος.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο οἱ ἀστοὶ ἀγοράζουν διάφορα δικαιώματα πολιτικοῦ χαραχτήρα, ὅπως εἶναι τὸ δικαίωμα περιτείχισης τῆς πόλης τους, τὸ δικαίωμα κοπῆς νομίσματος, τὸ δικαίωμα νὰ διατηροῦν μιὰ ὑποτυπώδη ἔνοπλη δύναμη, νὰ ἐκλέγουν ἀντιπροσώπους, κλπ. Οἱ βασιλιάδες γιὰ νὰ μειώσουν τὴ δύναμη τῶν φεουδαρχῶν ποὺ εἶναι ἀνταγωνιστές τους, ὑποστηρίζουν συχνότατα τοὺς ἐμπόρους καὶ παίρνουν ἀπ' αὐτοὺς δάνεια σὲ χρῆμα ποὺ τοὺς εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ κράτους τους.

Οἱ Σταυροφορίες ἀπετέλεσαν μιὰ πρώτης τάξεως εὐκαιρία γιὰ τοὺς ἐμπόρους, γιατὶ τοὺς ἄνοιξαν τὸ δρόμο τῆς Μεσογείου. Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τὸν πλουτισμὸ τῶν ἐμπόρων, παρουσιάζονται σὰν ἀναγκαία συνέπεια, οἱ τραπεζίτες καὶ ὁ θεσμὸς τῶν τραπεζῶν (Φλωρεντία).

Ὁ ἑκατονταετὴς πόλεμος ἀπόδειξε τὴ στρατιωτικὴ ἀνεπάρκεια τῶν φεουδαρχῶν ([1]) καὶ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν πάρα-πέρα προώθηση τῶν θέσεων τῆς ἀστικῆς τάξης τόσο στὴν Ἀγγλία ὅσο καὶ στὸ Βέλγιο καὶ τὴ Γαλλία.

Κάθε πρόοδος τῆς στρατιωτικῆς τεχνικῆς, ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἐξασθένιση τῆς θέσης τῶν φεουδαρχῶν: Τὰ πυροβόλα ὅπλα εἶναι τόσο ἀκριβὰ ποὺ μόνο οἱ βασιληάδες ποὺ τοὺς χρηματοδοτούσαν οἱ ἔμποροι ἦσαν σὲ θέση νὰ τὰ ἀγοράσουν. Τὰ κανόνια τῶν βασιληάδων γκρεμίζουν τὸν ἕνα ὕστερ' ἀπ' τὸν ἄλλο τοὺς πύργους τῶν φεουδαρχῶν. Οἱ ἀνακαλύψεις τῶν Νέων χωρῶν στὸ τέλος τοῦ ΙΕ αἰῶνα, μὲ κίνητρο τὴν ἀνακάλυψη χρυσοῦ, προώθησαν ἀκόμα περισσότερο στὸ προσκήνιο τὴν ἐμπορικὴ τάξη.

Ἡ εἰσροὴ μεγάλων ποσοτήτων χρυσοῦ στὴν Εὐρωπαϊκὴ ἀγορὰ ἔχει τεράστιες συνέπειες : Δημιουργοῦνται ἀπότομα μεγάλα πλούτη, οἱ τιμὲς ἀνέρχονται, καὶ οἱ φεουδάρχες καταρρέουν. Οἱ μεγάλοι ἐμπορικοὶ Οἶκοι ποὺ βρίσκονται στὰ χέρια ἀστικῶν οἰκογενειῶν, ὅπως οἱ Μέδικοι, εἶναι οἱ πραγματικοὶ κυβερνῆτες, οἱ βασιληάδες τῆς ἐποχῆς· εἶναι μιὰ δύναμη τὴν ὁποία πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ τὴν ὑπολογίζει κανείς. Σ' ἀντάλλαγμα τῆς οἰκονομικῆς ὑποστήριξης ποὺ δέχονται ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη οἱ διάφοροι μονάρχες, τῆς παραχωροῦν προνόμοια καὶ μονοπώλια. Ἔτσι φτάνει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου γιὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν ἐργοστασίων. Ὑπάρχουν ἤδη ἀπὸ τὴν προηγούμενη περίοδο τὰ συσσωρευμένα κεφάλαια.

Ὕστερα οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ ἐμπορίου εἶναι τέτοιες, ποὺ ἡ χειροτεχνικὴ παραγωγή, χαραχτηριστικὴ τοῦ φεουδαρχισμοῦ, δὲν ἐπαρκεῖ πιὰ στὶς ἀνάγκες του. Ἔτσι ἡ ἀνάπτυξη τῆς χειροτεχνίας προωθεῖ τὸ ἐμπόριο κι' αὐτὸ μὲ τὴ σειρά του τὴ βιοτεχνία καὶ ἀργότερα τὴ βιομηχανία. Ἕνα καινούργιο, μεγάλο βῆμα στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἔχει συντελεστεῖ. Τὰ ἐμπορικὰ κέντρα μεταβάλλονται κατ' ἀνάγκην σὲ κέντρα βιοτεχνικὰ καὶ βιομηχανικά :

1. Τὴν παραμονὴ τῆς μάχης τοῦ Πουατιὲ ὁ βασιληᾶς Ἰωάννης διέταξε νὰ ἀφοπλίσουν τὶς Κοινότητες.

Μέσα στὸ ἐργοστάσιο, ἡ ἑνιαία ὡς τὰ τότε διαδικασία δουλειᾶς γιὰ τὴν κατασκευὴ ἑνὸς προϊόντος, ἀποσυντίθεται, κομματιάζεται σὲ μιὰ σειρὰ μερικώτερες ἐνέργειες, ποὺ ἐκτελοῦνται ἀπὸ διαφορετικοὺς ἢ κάθε μιὰ ἐργάτες. Αὐτὸ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ αὐξηθεῖ ἡ παραγωγὴ καὶ νὰ ἐξυπηρετηθεῖ καλύτερα τὸ ἐμπόριο· τὰ κεφάλαια αὐξάνονται. Τὸ ἐμπόριο, ἀπὸ μέσο ποὺ ἦταν στὴν ἀρχή, γίνεται τώρα σκοπὸς ποὺ δημιουργεῖ νέα μέσα. Ἔτσι λοιπὸν βλέπουμε ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ ἡ μανιφακτούρα, ποὺ εἶναι ἡ προπομπὸς τῆς βιομηχανίας, ἐμφανίζονται μέσα στοὺς κόλπους τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας καί, φυσικά, μαζὶ μ' αὐτὲς καὶ τὰ πρῶτα ἔμβρυα τοῦ μισθωτοῦ ἐργάτη, δηλαδὴ τοῦ προλεταριάτου.

Ὁ «Μεσαίωνας» χάνει σιγὰ-σιγὰ τόπο στοὺς «Νέους Χρόνους» Οἱ «Νέοι Χρόνοι» εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν νέων παραγωγικῶν σχέσεων ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση τοῦ μισθωτοῦ προλεταριάτου.

Τὸ προλεταριάτο ἀρχικὰ στρατολογεῖται ἀνάμεσα στοὺς καταστρεμμένους χωρικούς, ποὺ ἔχουν ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὰ χωράφια τους· ἀπὸ τοὺς καταστρεμμένους ἀπὸ τὸ συναγωνισμὸ τεχνίτες, ἀπὸ τοὺς πρώην μισθοφόρους τῶν φεουδαρχῶν ποὺ ἔχουν μείνει χωρὶς δουλειά, καὶ γενικά, ἀπ' ὅλους ἐκείνους ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ τὴν φεουδαρχικὴ καταπίεση. Ὅλοι στεροῦνται ἀπὸ παραγωγικὰ μέσα καὶ γιὰ νὰ μὴ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πεῖνα, ὑποχρεώνονται νὰ πουλήσουν τὴν ἐργατικὴ τους δύναμη στὸν ἀστό. Γιατὶ γιὰ τὸν ἔμπορο, ποὺ κι' ὁ ἴδιος εἶναι γέννημα τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, τὰ πάντα ἀγοράζονται καὶ πουλιοῦνται.

«Οἱ νέες παραγωγικὲς δυνάμεις ἀπαιτοῦν ἀπὸ τοὺς ἐργαζόμενους νὰ εἶναι πιὸ καλλιεργημένοι καὶ πιὸ μορφωμένοι ἀπὸ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ ἀποχτηνωμένους δουλοπάροικους. Νὰ εἶναι ἱκανοὶ νὰ καταλαβαίνουν τὴ μηχανὴ καὶ νὰ τὴν χειρίζωνται κατάλληλα. Γι' αὐτὸ οἱ καπιταλιστὲς προτιμοῦν νὰ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ μισθωτοὺς ἐργάτες ἀπελευθερωμένους ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλοπαροικίας, ἐργάτες ποὺ νὰ εἶναι ἀρκετὰ

μορφωμένοι γιὰ νὰ χειρίζωνται κατάλληλα τὶς μηχανές(1)»

Οἱ νέες παραγωγικὲς σχέσεις εὐνοοῦν πράγματι τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ποὺ ὁλοένα μεγαλώνουν: Περνᾶνε ἀπὸ τὴ μανιφακτούρα στὴν μηχανοποιημένη βιομηχανία, ἔπειτα μὲ τὴν ἀτμομηχανὴ στὸ σύστημα πιὸ βαρειῶν καὶ πιὸ σύνθετων μηχανῶν ὥς τὴ σύγχρονη μεγάλη βιομηχανία.

Ἔτσι στὸν ΙΗ' αἰῶνα πραγματοποιήθηκε «ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση» ποὺ τόσο ζωντανὰ τὴν περιέγραψε ὁ Μάρξ στὸ πρῶτο μέρος τοῦ Μανιφέστου τοῦ κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Ἡ δημιουργία αὐτῶν τῶν νέων παραγωγικῶν σχέσεων, ὑπῆρξεν τὸ ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα μιᾶς μακρόχρονης σκληρῆς ταξικῆς πάλης ἐνάντια στοὺς φεουδάρχες, μιᾶς πάλης ποὺ πέρασε ἀπὸ πολλὲς φάσεις.

Ὅλη αὐτὴ τὴν κίνηση τὴν ἐκφράζει ἡ Ἀναγέννηση. Στὸν ἰδεολογικό της ἀγῶνα, ἡ ἀστικὴ τάξη ἔρχεται σὲ ρήξη μὲ τὴν Ἐκκλησία ποὺ ἦταν ὁ ἰδεολογικὸς σύμμαχος καὶ τὸ στήριγμα τῆς φεουδαρχίας καὶ ἀναγκάζεται νὰ προσφύγει στὶς ἰδέες .καὶ τὶς ἐπιτεύξεις τῆς Ἀρχαιότητας. Μὲ τὸ Λεονάρδο Ντὰ Βίντσι, τὸν Ἔρασμο καὶ τὸν Ραμπελαί, ἡ Ἀναγέννηση ξαναγυρίζει στὴ φύση, τὴν ἐπιστήμη, τὴ λογική, τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύτος. Ὁ Ραμπελαὶ καὶ ὁ Μονταίν ἐπιτίθενται μὲ σφοδρότητα ἐνάντια στὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τοῦ Μεσαίωνα. Τὴ διαμάχη τῆς ἀστικῆς τάξης μὲ τὴν Ἐκκλησία τὴν ἐκφράζουν οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι, ποὺ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ μιὰ καμουφλαρισμένη ταξικὴ πάλη.

Ἡ πάλη τῆς ἀστικῆς τάξης ἐνάντια στὴ φεουδαρχία φτάνει στὴν ὀξύτερη φάση της τὸ ΙΗ' αἰῶνα. Αὐτὴ τὴ φορὰ στόχος της εἶναι τὸ ἴδιο τὸ φεουδαρχικὸ κράτος, ποὺ μὲ τοὺς νόμους του, τὸ διοικητικὸ κατατεμαχισμὸ τῶν ἐπαρχιῶν, τὰ προνόμια, τοὺς φόρους, σφίγγει ἀποπνιχτικὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τὴν ἐπέκταση τοῦ ἐμπορίου. Ἡ ὄξυνση τῆς πάλης εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα, νὰ κατανοήσει ἡ ἀστικὴ τάξη ὅτι

---

1. Στάλιν: «Διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός».

δὲν ἀρκεῖ μόνο ἡ οἰκονομικὴ πάλη, ὅτι γιὰ νὰ ἐπιτύχει τοὺς σκοποὺς της ἔπρεπε νὰ διαλύσει τὶς παληὲς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ νὰ τὶς ἀντικαταστήσει μὲ νέες, ἔπρεπε νὰ ἀποχτήσει τὸ δικό της κράτος γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὸ δικό της καθεστώς. Ἔτσι ἡ οἰκονομικὴ πάλη μεταβλήθηκε σὲ πολιτική :

«Νὰ λοιπὸν τί εἴδαμε : τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς, πάνω στὰ ὁποῖα στηρίχτηκε ἡ ἀστικὴ τάξη, δημιουργήθηκαν στοὺς κόλπους τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας. Σὲ ἕνα ὅμως ὡρισμένο στάδιο τῆς ἀνάπτυξης αὐτῶν τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς, οἱ συνθῆκες, μέσα στις ὁποῖες αὐτὴ ἡ κοινωνία παρῆγε καὶ συναλλάσσονταν, δηλαδὴ ἡ φεουδαρχικὴ ὀργάνωση τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἐργοστασιακῆς παραγωγῆς, μὲ μιὰ λέξη τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα ἰδιοχτησίας, ἔπαυσαν νὰ ἀνταποκρίνωνται στὶς ἀπαιτ σεις ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἐπιβραδύνα· τὴν παραγωγὴ ἀντὶ νὰ συντελέσουν στὴ πρόοδό της. Μετατράπηκαν σὲ ἁλυσσίδες της. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ σπάσουν αὐτὲς τὶς ἁλυσσίδες, ὅπως καὶ πραγματικὰ τὶ ἔσπασαν.

Στὴ θέση τους ὑψώθηκε ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμός, πλαισιωμένος ἀπὸ τοὺς ἀνάλογους κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς θεσμούς, ποὺ ἐκφράζουν τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἀστικῆς τάξης» (1)

Βέβαια οἱ ἄνθρωποι δὲν συνειδητοποίησαν αὐτὴ τὴν κατάσταση μέσα σὲ μιὰ μέρα :

«Ὅταν, κάτω ἀπὸ τὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς, ἡ ·εαρὴ ἀστικὴ τάξη τῆς Εὐρώπης ἄρχισε νὰ χτίζει δίπλα στὰ μικρὰ ἐργαστήρια τῶν τεχνιτῶν, τὶς μεγάλες μανιφακτοῦρες, ποὺ συντελοῦσαν στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας, ἀγνοοῦσε φυσικὰ τὶς κοινωνικὲς συνέπειες στὶς ὁποῖες θὰ κατέληγαν αὐτὲς οἱ καινοτομίες. Δὲν εἶχε συνεί

---

1. Κ. Μάρξ καὶ Φ. Ἔνγκελς : «Τὸ Κομμουνιστικὸ μανιφέστο».

δηση, δὲν καταλάβαινε ὅτι αὐτὸς ὁ «μικρός» νεωτερισμὸς θὰ κατέληγε σὲ μιὰ τέτοια ἀναδιάρθρωση τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ποὺ θἄπρεπε νὰ τελειώσει μὲ μιὰ ἐπανάσταση ἐνάντια στὴ βασιλικὴ ἐξουσία, ἀλλὰ καὶ ἐνάντια στοὺς εὐγενεῖς, στὴν τάξη τῶν ὁποίων εἶχαν πολλὰ ὄνειρα γιὰ νὰ μποῦν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς νέας αὐτῆς τάξης. Ἐκεῖνο ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη ἐπεδίωκε τότε, ἦταν ἁπλῶς νὰ ἐλαττώσει τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς τῶν ἐμπορευμάτων, νὰ ρίξει μεγαλύτερη ποσότητα ἀπ' αὐτὰ στὶς ἀγορὲς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ μόλις εἶχε ἀνακαλυφθεῖ, γιὰ νὰ πραγματοποιήσει μεγαλύτερα κέρδη. Ἡ συνειδητή της δράση περιωριζόταν στὰ στενὰ πλαίσια τῶν ἐφήμερων πρακτικῶν συμφερόντων της».(1)

Δηλαδὴ ἀρχικὴ ἐπιδίωξη τῆς ἀστικῆς τάξης ἦταν ἡ ἐξασφάλιση μιᾶς θέσης μέσα στὴ φεουδαρχικὴ κοινωνία. Ὅμως ἡ ταξικὴ πάλη εἶναι πάλη κοινωνική, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ἰδεολογικὴ ἀντανάκλαση τῶν ἀντιμαχομένων ὑλικῶν καὶ οἰκονομικῶν συμφερόντων τῶν διαφόρων τάξεων. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰν ἀναμφισβήτητη ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια· ἡ ἴδια ἄλλωστε ἡ ἀστικὴ τάξη περνάει στὴν ἱστορία σὰν τὸ δημιούργημα τῶν οἰκονομικῶν νόμων τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, σὰν ἕνα προϊὸν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας.

Ἔρχεται ὅμως ἡ ὥρα ὅπου ἡ φεουδαρχικὴ ἰδιοχτησία καὶ ὅλο γενικὰ τὸ φεουδαλικὸ σύστημα μεταβάλλεται σ' ἕνα ἐμπόδιο στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἡ στιγμὴ ποὺ οἱ ἀντιφάσεις ἀνάμεσα στὶς παληὲς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὶς καινούργιες παραγωγικὲς δυνάμεις φτάνουν στὴν ὀξύτερη φάση τους.

Ἡ τάξη ποὺ ἀνεβαίνει, ἡ ἀστικὴ δηλαδὴ τάξη εἶναι ἐξ ὁρισμοῦ αὐτὴ ποὺ ἔχει ὅλες τὶς ἱκανότητες νὰ ἀναπτύξει τὶς νέες παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἡ ἀντίφαση παίρνει τὴ μορφὴ ἀνταγωνισμοῦ· ἡ πάλη γίνεται ὅλο καὶ πιὸ συνειδητή, πιὸ μεθοδική, ἀπὸ αὐθόρμητη ποὺ ἦταν στὴν ἀρχή. Γίνεται ἀναγκαστικὰ ἐπαναστα-

---

1. Στάλιν : Διαλεχτικὸς καὶ Ἱστορικὸς ὑλισμός».

τική ἡ τάξη ποὺ ἀνεβαίνει. Γίνεται δηλαδὴ τὸ ἀναγκαῖο ὄργανο τῆς ἱστορίας.ποὺ χωρὶς αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ ἱστορικὴ ἀπο-τολὴ καὶ ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ἀστικῆς τάξης δὲν εἶναι νὰ καταλάβει μιὰ θέση στὸ φεουδαρχικὸ σύστημα. ἀλλὰ νὰ τὸ ἐξαφανίσει.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ ταξικὴ πάλη γίνεται ὀξύτερη καὶ φανατικώτερη πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν φεουδαρχῶν, ποὺ τώρα δὲν ἀπειλεῖται ἡ οἰκονομική τους δύναμη μόνο, ἀλλὰ κι' αὐτὴ ἡ ὕπαρξή τους σὰν τάξη. Ἀμυνόμενοι γίνονται ὅλο καὶ πιὸ ἀντιδραστικοί. Τώρα γίνεται τέλεια κατανοητὴ ἡ περίφημη φράση τοῦ Μάρξ :

«Ἡ πάλη τῶν τάξεων εἶναι τὸ κίνητρο τῆς ἱστορίας», δηλαδὴ τὸ πολιτικὸ μέσο ποὺ μ' αὐτὸ λύνονται οἱ ἀντιθέσεις τῆς παραγωγῆς, τὸ μέσο μὲ τὸ ὁποῖο οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ ὅλη γενικὰ ἡ κοινωνία, θὰ μπορέσουν νὰ βαδίσουν στὴν πρόοδο. Ἂν ὅμως ἡ ταξικὴ πάλη εἶναι τὸ μέσο ποὺ λύνει τὶς ἀντιφάσεις, δὲν εἶναι καὶ τὸ αἴτιο ποὺ τὶς δημιουργεῖ. Δὲν εἶναι ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων ποὺ δημιουργεῖ ἀπὸ τὸ τίποτα, ἔτσι γιὰ γοῦστο, τὶς ἀντιφάσεις.

Αὐτὸ τὸ κίνητρο, δηλαδὴ ἡ συνείδηση δὲν λειτουργεῖ, δὲν μπαίνει σὲ κίνηση ἀπὸ τὸ τίποτε, χωρὶς αἰτία : Αἰτία εἶναι ἡ παραγωγὴ καὶ ὁ νόμος της τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Ὅμως ἡ συνείδηση βοηθάει αὐτὸν τὸν νόμο νὰ ἐκδηλωθεῖ στὴν πληρότητά του, ὅπως ἀκριβῶς ὁ κινητήρας δίνει τὴν δυνατότητα στὴν καύσιμη ὕλη νὰ ἀποκαλύψει καὶ νὰ ἀποδώσει μὲ τὴ μορφὴ μηχανικῆς κίνησης ὅλη της τὴν ἀποτελεσματικότητα. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ παραγωγὴ γεννάει τὶς ἀνταγωνιζόμενες τάξεις καὶ μέχρι τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ τάξεις αὐτὲς θὰ ἐξαφανιστοῦν, ἡ κοινωνικὴ πρόοδος καὶ ἀνάπτυξη θὰ γίνονται μὲ τὴν ταξικὴ πάλη. Μιὰ πάλη ἀνάμεσα, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τὶς τάξεις ἐκεῖνες, ποὺ ἀπὸ συμφέρο, ἐμποδίζουν τὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας τῶν παραγωγικῶν σχέσεων μὲ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὶς τάξεις ποὺ, ἀπὸ συμφέρο ἐπίσης, προσπαθοῦν νὰ ἐπιβάλουν αὐτὴ τὴν ἀντιστοιχία. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ἂς σημειώσουμε (ξεκινώντας ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς ἀστικῆς τά-

ξης) ὅτι μιὰ ἐπαναστατικὴ τάξη μπορεῖ νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ μιὰ τάξη ἐκμεταλλεύτρια, (περίπτωση τῆς ἀστικῆς τάξης κάτω ἀπὸ τὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς, ποὺ ἐκμεταλλευόταν τὸ προλεταριάτο) ὅπως ἐπίσης καὶ ὅτι μπορεῖ μιὰ τάξη νὰ εἶναι ὑποταγμένη, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἐκμεταλλευόμενη.

Οἱ τάξεις ποὺ ἀνεβαίνουν, ἀποχτοῦν συνείδηση τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τους μὲ τὴ βοήθεια τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ἤ, τὸ λιγώτερο, μὲ τὴν οἰκονομικὴ τους ἐμπειρία. Ὅσο πιὸ πολὺ αὐτὴ ἡ συνείδηση ξεκαθαρίζεται, τόσο πιὸ πολὺ ἡ ἐπαναστατικὴ πάλη γίνεται ἀποτελεσματικώτερη, γιατὶ στηρίζεται στὴ γνώση τοῦ ἀντικειμενικοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ὅτι :

«... ἡ οἰκονομικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ διάρθρωση τῆς κοινωνίας ποὺ εἶναι τὸ ἀναγκαστικό της ἀποτέλεσμα, ἀποτελοῦν γιὰ κάθε ἱστορικὴ ἐποχή, τὴ βάση πάνω στὴν ὁποία στηρίζονται τὰ πολιτικὰ καὶ πνευματικὰ γεγονότα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς...

Ἑπομένως (ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινῆς ἰδιοχτησίας τοῦ ἐδάφους, τῆς πρωτόγονης ἐποχῆς), ὅλη ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία εἶναι μιὰ ἱστορία ταξικῆς πάλης, μιᾶς πάλης ἀνάμεσα στὶς ἐκμεταλλευόμενες καὶ στὶς ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, ἀνάμεσα στὶς ὑποδουλωμένες καὶ στὶς κυρίαρχες τάξεις, στὰ διάφορα στάδια τῆς κοινωνικῆς τους ἀνάπτυξης». (1)

---

1. Ἔνγκελς : Πρόλογος στὴν ἔκδοση τοῦ 1883, τοῦ «Μανιφέστου τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

I. ΟΙ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ : Η ΕΙΔΙΚΗ ΑΝΤΙΦΑΣΗ ΤΟΥΣ

ΧΑΡΑΧΤΗΡΙΖΟΝΤΑΣ τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία ποὺ διαδέχεται τὴν φεουδαρχικὴ ὁ Στάλιν γράφει :

> «Στὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς, τὴ βάση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τὴν ἀποτελεῖ ἡ καπιταλιστικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς· ἰδιοχτησία πάνω στοὺς παραγωγούς, στοὺς μισθωτοὺς ἐργάτες, δὲν ὑπάρχει πιά· ὁ καπιταλιστὴς δὲν μπορεῖ φυσικὰ οὔτε νὰ τοὺς σκοτώνει, οὔτε νὰ τοὺς πουλάει, γιατὶ τώρα εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε προσωπικὴ ἐξάρτηση. Δὲν ἔχουν ὅμως μέσα παραγωγῆς καί, γιὰ νὰ μὴ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πεῖνα, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ πουλᾶν τὴν ἐργατική τους δύναμη στὸν καπιταλιστὴ καὶ νὰ ὑποκύπτουν στὸν ζυγὸ τῆς ἐκμετάλλευσής του». (1)

Μ'ἄλλα λόγια, οἱ καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς, περικλείνουν ἀπὸ τὴν ἀρχή τους, μιὰν ἀντίφαση βασική· ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ

---

1. Στάλιν : «Διαλεχτικὸς καὶ Ἱστορικὸς Ὑλισμός».

συμφέροντα τῆς ἐκμεταλλεύτριας ἀστικῆς τάξης καὶ στὰ συμφέροντα τῆς ἐκμεταλλευόμενης τάξης, τοῦ προλεταριάτου. Αὐτὴ ἡ ἀντίφαση εἶναι ἡ εἰδικὴ ἀντίφαση ποὺ χαραχτηρίζει τὸν καπιταλισμό, καὶ ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία του. Ἡ ὕπαρξη καὶ ἡ ἀνάπτυξή του, ὅπως καὶ ἡ εὐημερία τῆς ἀστικῆς καπιταλιστικῆς τάξης, στηρίζονται στὴν ἐκμετάλλευση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας τῶν προλεταρίων.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν, ὅτι ἡ ταξικὴ πάλη, εἶναι μιὰ σύμφυτη ἰδιότητα τοῦ καπιταλισμοῦ, μιὰ ἀνάγκη ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας καὶ ἐκφράζει τὴν ἐσωτερικὴ λειτουργία του, δηλαδὴ τὴν ἀντίφαση τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων παραγωγῆς, τὴν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ διαμορφώνονται οἱ καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις ἀκόμα μέσα στοὺς κόλπους τῆς φεουδαρχικῆς κοινωνίας, ἀρχίζει ἡ ταξικὴ πάλη ἀνάμεσα στοὺς ἀστοὺς καὶ τοὺς προλετάριους[1] καὶ συνεχίζεται σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ἡ ἀνάλυση τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν σχέσεων θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ καθορίσουμε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τὴ φύση τῆς εἰδικῆς αὐτῆς ἀντίφασης, τῆς ὁποίας ἀναγκαῖο ἀποτέλεσμα, εἶναι ἡ ταξικὴ πάλη.

Ὅταν ὁ τεχνίτης πουλοῦσε τὰ προϊόντα τῆς δουλειᾶς του, τὰ πουλοῦσε γιὰ νὰ ἀγοράσει τὰ ἀναγκαῖα ὑλικὰ ἀγαθὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν οἰκογένειά του. Ὁ καπιταλιστὴς ὅμως ὅταν ἀγοράζει πρῶτες ὕλες, τὸ κάνει γιὰ νὰ παράγει καὶ νὰ πουλήσει βιομηχανοποιημένα προϊόντα. Σκοπὸς λοιπὸν τῆς χειροτεχνικῆς παραγωγῆς, εἶναι ἡ κατανάλωση, ἐνῶ σκοπὸς τῆς καπιταλιστι-

1. Μ' αὐτὴ τὴν ἄποψη θὰ ἦταν πλάνη νὰ πιστεύουμε, ὅτι στὰ 1789 τὴ στιγμὴ δηλαδὴ τῆς ἀστικῆς Ἐπανάστασης, ἡ ἀστικὴ τάξη ἀποτελοῦσε ἕνα ἑνιαῖο σύνολο χωρὶς ἀντιφάσεις συμφερόντων. Οἱ τάξεις ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀποτελοῦσαν τὴν λεγόμενη τρίτη τάξη, εἶχαν φυσικὰ ἕνα κοινὸ συμφέρον καὶ ἕνα κοινὸ σκοπό : τὴν καταστροφὴ τοῦ φεουδαλισμοῦ. Ἀλλὰ ταυτόχρονα ὑπῆρχε καὶ μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ἀντιθέσεις συμφερόντων μέσα στοὺς κόλπους τῆς τρίτης τάξης, ὅπως π.χ. ἀνάμεσα στοὺς ἐκμεταλλευτὲς καὶ ἐκμεταλλευόμενους, ἀνάμεσα στοὺς μεγαλοαστοὺς καὶ τοὺς μικροαστούς, κλπ.

κής παραγωγής είναι τὸ κέρδος. Μέσα στὴ νέα αὐτὴ μορφὴ κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν, δηλαδὴ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ κάνουμε ἐπένδυση χρήματος γιὰ νὰ ἀποχτήσουμε πιὸ πολὺ χρῆμα, τὸ χρῆμα αὐτὸ μεταμορφώνεται σὲ κεφάλαιο. Τὸ πέρασμα αὐτό, ἀπὸ τὴ πρώτη μορφὴ κυκλοφορίας τοῦ χρήματος, στὴ νέα μορφὴ τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος σὰν κεφαλαίου, πραγματοποιεῖται ὅταν τὰ μέσα παραγωγῆς, ἀποτελοῦν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία κι' αὐτὸ συμβαίνει στὴν περίπτωση τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ περίπτωση ἑρμηνεύει τὸν τρόπο κάτω ἀπ' τὸν ὁποῖο ὁ καπιταλισμὸς μπόρεσε νὰ γεννηθεῖ. Ἀλλὰ γιὰ νὰ πραγματοποιεῖ, μέσα στὴ διαδικασία τῆς παραγωγῆς, ἕνα κέρδος, πρέπει ὁ καπιταλιστὴς νὰ μπορεῖ νὰ βρίσκει στὴν ἀγορὰ ἕνα τέτοιο ἐμπόρευμα ποὺ νὰ ἔχει αὐτὴ τὴν τελείως ξεχωριστὴ ἰδιότητα : τὴν ἰδιότητα νὰ παράγει ὑπεραξία, μιὰ ἀξία δηλαδὴ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀξία χρήσης του, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ οἰκειοποιεῖται τὸ περίσσευμα αὐτῆς τῆς ἀξίας; Τὸ ἐμπόρευμα αὐτό, ποὺ παρουσιάζει τόσο σπουδαῖα πλεονεχτήματα γιὰ τὸν καπιταλιστή, εἶναι φυσικὰ ἡ ἐργατικὴ δύναμη. Γιατὶ ἡ μόνη δύναμη ποὺ μπορεῖ νὰ δημιουργήσει ὑπεραξία εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία.[1]

> «.... Μὲ τὸν ὅρο ἐργατικὴ δύναμη... πρέπει νὰ ἐννοοῦμε τὸ σύνολο τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ἱκανοτήτων ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὴ ζωντανὴ προσωπικότητά του, καὶ ποὺ πρέπει νὰ μποῦν σὲ κίνηση γιὰ νὰ δημιουργήσουν οἰκονομικὰ ἀγαθά».[2]

Ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται λοιπὸν ὁ καπιταλιστής, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ οἰκειοποιεῖται τὴν ἀξία ποὺ παράγεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, εἶναι νὰ κατέχει ὅλα τὰ ἄλλα μέσα παραγωγῆς. Τί εἶναι ὅμως ἐκεῖνο ποὺ μεταβάλει τὴν ἀνθρώπινη ἐργατικὴ δύναμη σὲ ἐμπό-

---

1. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἐργατικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, δὲν μπορεῖ νὰ παραγάγει ὑπεραξία, περίσσευμα ἀξίας, παρὰ μόνο ἂν ἔχουν φτάσει σὲ κάποιο ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀνάπτυξης οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις.

2. Κ. Μάρξ : «Τὸ Κεφάλαιο».

ρευμα ; Τί είναι έκεῖνο πού κάνει τούς άνθρώπους νά πουλᾶν τήν έργατική τους δύναμη στήν άγορά ;

Γιά νά έχουν αὐτή τήν εὐχέρεια πρέπει, πρίν άπ' ὅλα νά τούς άνήκει όλοκληρωτικά αὐτή ή δύναμη, πρέπει δηλαδή νά είναι έλεύθεροι άπό τά δεσμά τῆς δουλοπαροικίας. Ὕστερα πρέπει νά ὑπάρχει, νά έχει δημιουργηθεῖ αὐτή ή άγορά, ὅπου θά πραγματοποιεῖται ή άγοροπωλησία τῆς έργατικῆς δύναμης· νά έχει δηλαδή δημιουργηθεῖ ή έμπορευματική παραγωγή. Καί, τέλος, νά μήν έχουν οἱ ἄνθρωποι τίποτε ἄλλο γιά νά πουλήσουν ἔξω άπό τήν έργατική τους δύναμη· δηλαδή νά μήν έχουν στήν κατοχή τους κανένα μέσο παραγωγῆς. Τέτοιοι ἄνθρωποι, δηλαδή προλετάριοι, ὑπάρχουν. Είναι τό άποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς άποσύνθεσης τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος. Εἶναι τά έρείπια τοῦ σκληροῦ άνταγωνισμοῦ πού βασιλεύει στήν έμπορευματική παραγωγή, τοῦ άνταγωνισμοῦ πού γκρεμίζει τούς χειροτέχνες καί τούς μικρούς έμπόρους καί μάλιστα άπό τήν άρχή τῆς έξέλιξης τοῦ καπιταλισμοῦ.

Οἱ καπιταλιστές, έχοντας συμφέρον νά χρησιμοποιοῦν άδέσμευτους, έλεύθερους άνθρώπους, πιό άνεπτυγμένους άπό τούς άμαθεῖς δουλοπάροικους, άνθρώπους πού νά ξέρουν νά χρησιμοποιοῦν τά νέα έργαλεῖα, ὑποκινοῦν καί βοηθοῦν μέ ὅλα τά μέσα τήν πάλη τῶν δουλοπαροίκων γιά τήν άπελευθέρωσή τους. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή μποροῦμε νά δοῦμε πῶς προῆλθε καί τί νόημα, τί περιεχόμενο δίνουν οἱ άστοί, στήν έννοια τῆς έλευθερίας, πού τήν κάνουν σημαία τους.

Γιά τόν καπιταλιστή, έλευθερία σημαίνει, έλευθερία έμπορίου καί έπιχειρηματικῆς δράσης, ένῶ γιά τόν προλετάριο,έλευθερία σημαίνει, νά μπορεῖ νά μισθώνεται στόν καπιταλιστή.

Ἡ μίσθωση λοιπόν τῆς έργασίας δέν είναι τίποτε ἄλλο παρά ή άγορά τῆς έργατικῆς δύναμης πού διαθέτει ό προλετάριος. Πῶς ὅμως πληρώνεται αὐτή ή δύναμη ; Αὐτό γίνεται, ὅπως καί στήν περίπτωση κάθε έμπορεύματος. Ἡ άξία τοῦ έμπορεύματος καθορίζεται, ὅπως ξέρουμε, άπό τό ποσό τῆς άναγκαίας έργασίας πού άπαιτεῖται γιά τήν παραγωγή του. Ἔτσι καί ή άξία τῆς έργατικῆς δύναμης, τό μεροκάματο τοῦ προλεταριάτου, καθορίζεται άπό τήν άξία τῶν άναγκαίων προϊόντων πού είναι άπαραίτητα

γιά τήν συντήρησή του, γιά τήν ἀνανέωση τῶν δυνάμεων πού καταναλίσκονται στή διάρκεια τῆς δουλειᾶς καί γιά τήν συντήρηση τῆς οἰκογένειάς του.

Τήν ἀξία μόνο αὐτῶν τῶν προϊόντων παίρνει ὁ ἐργάτης γιά τή δουλειά του· ὅλο ὅμως τό ἄλλο περίσσευμα τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας του, τό παίρνει ὁ καπιταλιστής γιά νά αὐξήσει τό κεφάλαιό του. Ἔτσι ἕνα μέρος τοῦ χρόνου ἐργασίας τοῦ ἐργάτη δημιουργεῖ τήν ἀξία τῶν προϊόντων πού ἔχει ἀνάγκη γιά νά ζήσει καί ἐκφράζεται σάν μισθός ἤ μεροκάματο, καί τό ὑπόλοιπο τῆς ἐργάσιμης μέρας του δημιουργεῖ τήν ὑπεραξία, τό κέρδος τοῦ καπιταλιστή.(¹)

Γιαυτό ὁ καπιταλιστής ἔχει κάθε συμφέρον νά μεγαλώνει τή διάρκεια τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας, ἐνῶ ὁ προλετάριος νά τήν μικραίνει.

Ἐάν π. χ. χρειάζονται τρεῖς ὧρες γιά τήν παραγωγή μιᾶς ἀξίας ἰσοδύναμης μ' αὐτήν πού ἀπαιτεῖται γιά τή συντήρηση κ.λ.π. τῆς ἐργατικῆς δύναμης τοῦ ἐργάτη, καί ἄν αὐτός ἀρχίσει νά ἐργάζεται ἀπό τίς 6 τό πρωΐ, τότε ἀπό τίς 9 ἡ ὥρα καί πέρα θά ἐργάζεται γιά τόν καπιταλιστή. Καί ἐάν, ἐργαζόμενος χωρίς διακοπή τελειώνει στίς 2 τό μεσημέρι, τότε ἔχει δουλέψει 5 ὁλόκληρες ὧρες γιά τόν καπιταλιστή. Ἄν ὅμως τελειώσει στίς 7 τό βράδυ (ὑποθέτουμε πάντα τήν ἐργασία χωρίς διακοπή), τότε θά ἔχει ἐργασθεῖ 10 ὧρες γιά τόν καπιταλιστή, ὁπότε τό κέρδος τοῦ τελευταίου διπλασιάζεται.

Ὅσο γιά τό μισθό, ἤ γιά τό μεροκάματο,αὐτά εἶναι πάντα τά ἴδια. Παραμένουν γιά πολύ καιρό καθηλωμένα. Αὐτά προσδιορίζονται ἀπό τήν ἀξία τῶν ἀπαραίτητων εἰδῶν γιά τή συντήρηση

1. «Ἡ ἀξία τῆς ἐργατικῆς δύναμης καθορίζεται ἀπό τήν ἀξία τῶν ἀντικειμένων πρώτης ἀνάγκης, πού χρειάζονται γιά νά παράγουμε, ἀναπτύξουμε, συντηρήσουμε καί διαιωνίσουμε τήν ἐργατική δύναμη».

«Τήν ὑπεραξία, δηλαδή τό μέρος ἀπό τό σύνολο τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων στήν ὁποία εἶναι ἐνσωματωμένη ἡ ὑπερεργασία, ἡ ἀπλήρωτη ἐργασία τοῦ ἐργάτη, τήν ὀνομάζω κέρδος». (Στά Ἴδια ἔργα).

Κ. Μάρξ : «Μισθός, τιμή καί κέρδος» καί «Μισθωτή ἐργασία καί κεφάλαιο».

τῆς ἐργατικῆς δύναμης, μιὰ ἀξία ποὺ γιὰ τὴν παραγωγή της φτάνουν 3 ὧρες ἐργασίας.

Φυσικὰ ὁ καπιταλιστὴς ἰσχυρίζεται ὅτι πληρώνει τὸ ἡμερομίσθιο τοῦ ἐργάτη ἀμέσως, στὸ τέλος τῆς ἐργάσιμης μέρας, ὅταν ἐκεῖνος τελειώσει τὴν ἐργασία ποὺ τοῦ ζήτησε. Ὁ προλετάριος λοιπὸν εἶναι ὑποχρεωμένος, ἂν δὲν θέλει νὰ πεθάνει ἀπὸ τὴν πεῖνα, νὰ ἐργάζεται κάθε μέρα, νὰ ἐργάζεται ὅλο τὸ συμφωνημένο χρονικὸ διάστημα, γιατὶ μόνον ἔτσι θὰ πάρει τὸ ἡμερομίσθιό του μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ζήσει. Μ' ἄλλα λόγια, ὁ καπιταλιστὴς δίνοντας στὸν προλετάριο, σὰν ἀντάλλαγμα καὶ μὲ τὴ μορφὴ ἑνὸς μισθοῦ ποὺ ἀντιπροσωπεύει αὐστηρῶς τὸ ἰσοδύναμο τῶν ἐλαχίστων ὑλικῶν ἀναγκῶν του, οἰκειοποιεῖται τὰ ὑπόλοιπα προϊόντα ὁλόκληρης τῆς ἐργασίας του.

Ὁ χρόνος τῆς ἡμερήσιας ἐργασίας ἑνὸς ἐργάτη διαιρεῖται σὲ χρόνο ἀναγκαίας ἐργασίας, (ἀναγκαίας γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν μέσων συντήρησής του) καὶ σὲ χρόνο δωρεὰν ἐργασίας. Ἔτσι λοιπὸν καὶ στὸν καπιταλισμό, ὅπως καὶ στὸν φεουδαλισμὸ καὶ τὴ δουλεία, ὑπάρχει οἰκειοποίηση (ἀπαλλοτρίωση) ξένης, μὴ πληρωμένης ἐργασίας.

Ὁ προλετάριος δὲν τὸ συνειδητοποιεῖ αὐτὸ ἀμέσως. Ἔχει τὴν ψευδαίσθηση, ὅτι πληρώνεται ὅλη τὴν ἐργασία του στὸ τέλος τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας. Ἐνῶ ὁ δουλοπάροικος ἐκαρποῦτο τὰ προϊόντα τῆς ἀτομικῆς του ἐργασίας, τῆς δικῆς του δηλαδὴ παραγωγῆς καὶ ἤξερε ὅτι ἐργαζόταν τόσες ἡμέρες δωρεὰν γιὰ τὸν φεουδάρχη, ὁ σύγχρονος προλετάριος, ὅπως ὁ δοῦλος, δὲν ἔχει δικό του τίποτε, ἔξω ἀπὸ τὴν «ἐλευθερία» του, δηλαδὴ τὴν εὐχολία νὰ πουλάει τὴν ἐργατική του δύναμη. Ὁ δοῦλος τοὐλάχιστον τρεφόταν ἀπὸ τὸν κύριό του καὶ τὶς ἡμέρες ποὺ δὲν δούλευε. Ὁ καπιταλισμὸς λοιπὸν εἶναι μιὰ μισθωτὴ δουλεία. Αὐτὴ ἡ ἀνάλυση μᾶς βοήθησε νὰ ἀποδείξουμε, ὅτι τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τοῦ καπιταλιστὴ καὶ τοῦ προλετάριου εἶναι βασικὰ ἀσυμφιλίωτα, καὶ ὅτι στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα, ὑπάρχει μιὰ σύμφυτη μ' αὐτὸ ἀντίφαση ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων παραγωγῆς.

Ἀπὸ δῶ βγαίνει ἕνα συμπέρασμα τεράστιας κοινωνικῆς σημασίας : Ἡ ἰδέα τῆς συνεργασίας τῶν τάξεων, τῆς συνεργασίας

κεφαλαίου έργασίας (πού παρουσιάζεται σάν ένας τρόπος συμφιλίωσης ανάμεσα στίς ανταγωνιζόμενες τάξεις), είναι μιά ύποκρισία καί ένα δπλο στήν ύπηρεσία τών καπιταλιστών, πού αποβλέπει στό νά άποτρέψει τόν προλετάριο άπό τήν πάλη γιά τήν ύπεράσπιση τών συμφερόντων του. 'Η καπιταλιστική έκμετάλλευση δέν είναι τό άποτέλεσμα τής κακίας τών άνθρώπων, μιά «κατάχρηση δικαιωμάτων άσυνείδητων έργοδοτών», δπως μάς τούς παρουσιάζουν οί έγκύκλιες τού Πάπα. Δέν ύπάρχει «καλός» ή «κακός» καπιταλισμός· κάθε καπιταλισμός είναι έκμετάλλευση. Όταν λοιπόν μιλάμε γιά κατάργηση τού προλεταριάτου σάν ιδιαίτερης τάξης ένώ παράλληλα διατηρούμε τήν καπιταλιστική έκμετάλλευση πού είναι τό μόνο μέσο συντήρησης τού καπιταλισμού, διατηρούμε τήν άτομική ιδιοχτησία πάνω στά μέσα παραγωγής, είναι σάν νά κοροϊδεύουμε τόν κόσμο. Γιά νά καταργήσουμε τό προλεταριάτο, πρέπει νά καταργήσουμε καί τόν καπιταλισμό.

Αύτές οί παρατηρήσεις ισχύουν γιά τόν άστικό «σοσιαλισμό» τού Προυντόν, πού δέν ήθελε νά γκρεμίσει τόν καπιταλισμό μέ τήν ταξική έπαναστατική δράση, άλλά «νά καλυτερέψει τήν τύχη τής έργατικής τάξης» μέσα στά πλαίσια ένός βελτιωμένου καπιταλισμού, σάν νά ήταν ό καπιταλισμός αύτός ένα κακό παιδί, πού ήθελε νά τό κάνει καλό.

Τό συμπέρασμα πού βγαίνει άπ' αύτήν τήν άνάλυση είναι : 'Η ταξική πάλη δέν είναι μιά κακοήθης έπινόηση τού Κάρολου Μάρξ. 'Υπάρχει άνεξάρτητα άπό τήν καλή ή κακή θέληση τών άνθρώπων· αύτός άλλωστε είναι καί ό λόγος πού οί προλετάριοι καταφεύγουν σ' αύτήν,μιά καί δέν μπορούν άλλοιώς νά έξασφαλίσουν τήν ΰπαρξή τους. 'Εάν ό προλετάριος σταματούσε νά παλεύει γιά τούς μισθούς, γιά τήν καλυτέρεψη τής θέσης του καί έπαναπαυόταν στήν καλή θέληση τού έργοδότη του, θά είχε άνεπανόρθωτα όδηγηθεί σέ τέτοιους δρους ζωής πού δέν θά ξεχώριζαν άπό τήν κτηνωδία.

Καί τώρα μπορούμε πιά νά πούμε δτι ή άντίφαση άνάμεσα στό κεφάλαιο καί τήν έργασία, δέν είναι ή μόνη άντίθεση σ' αύτό τό σύστημα. 'Υπάρχει έπίσης καί άντίθεση άνάμεσα στούς καπιταλιστές, πού παίρνει τή μορφή τού μεταξύ τους άνταγωνι-

σμοῦ. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀντίθεση συμφερόντων ἀνάμεσα στοὺς ἀνταγωνιζόμενους καπιταλιστές, δὲν εἶναι ἡ βασική, εἶναι μιὰ δευτερεύουσα ἀντίφαση τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ὑποτάσσεται στὴν εἰδικὴ ἀντίφαση τοῦ καπιταλισμοῦ, στὴν ἀντίφαση δηλαδὴ ἀνάμεσα στὸν ἐκμεταλλευτὴ καπιταλιστὴ καὶ τὸν ἐκμεταλλευόμενο ἐργάτη. Ὁ ἐσωκαπιταλιστικὸς ἀνταγωνισμὸς δημιουργεῖ μὲ τὴ σειρά του τὴν ἀναρχία τῆς παραγωγῆς μέσα στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα ποὺ στηρίζεται στὸ νόμο τῆς ὑπεραξίας τὸ βασικὸ νόμο τοῦ καπιταλισμοῦ.

II. Ο ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΚΑΙΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Εἴδαμε πρὶν ἀπὸ λίγο τὶς καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς. Αὐτὸ τὸ ἐκάμαμε ἀναλύοντας τὴν ἐσωτερική τους ἀντίφαση, τὴν εἰδικὴ δηλαδὴ ἀντίφαση τοῦ καπιταλισμοῦ.
Αὐτὴ ἡ μελέτη ἦταν ἀναγκαία καὶ πολὺ χρήσιμη γιατὶ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ καταλάβουμε ὡς τὸ βάθος, πῶς δρᾶ μέσα στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, ὁ βασικὸς νόμος ὅλων τῶν κοινωνιῶν, δηλαδὴ ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Θὰ ἰδοῦμε πῶς καὶ γιατί, στὴν πρώτη περίοδο τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ εἰδικὴ ἀντίφαση αὐτοῦ τοῦ συστήματος, δημιούργησε εὐνοϊκοὺς ὅρους γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, καὶ ἑπομένως γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἔπειτα θὰ ἰδοῦμε, πῶς ἀργότερα, σὲ μιὰ δεύτερη περίοδο, ἡ ἴδια αὐτὴ ἀντίφαση δημιουργεῖ-δυσμενεῖς ὅρους γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ ἴδιου αὐτοῦ νόμου : Ἀπὸ δῶ πιὰ καὶ πέρα ἀρχίζει ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, ἐνῶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀρχίζει νὰ καθυστερεῖ.

α) Ἡ ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὶς καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Εἴδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο (Παρ. IV), ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη δημιουργήθηκε μέσα στοὺς κόλπους τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ συμφέροντά της ἦσαν στενὰ δεμένα μὲ τὴν παραπέρα ἀνάπτυξη τῶν νέων παραγωγικῶν δυνάμεων, ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν μποροῦσε νὰ ἐπιτύχει τοὺς σκοπούς της παρὰ μόνο παλεύοντας ἐνάντια στὶς φεουδαρχικὲς παραγωγικὲς σχέσεις, γιὰ τὸ λόγο ὅτι αὐτὲς οἱ σχέσεις δὲν βρίσκονταν σὲ ἁρμονία μὲ τὶς νέες παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ ἑπομένως ἀποτελοῦσαν ἐμπόδιο στὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας.

Ἡ ἀστικὴ δημοκρατικὴ ἐπανάσταση ἀνάλαβε ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ρόλο : νὰ καταργήσει δηλαδὴ τὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς. Οἱ καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις ἐπεκράτησαν, χάρις στὸ θρίαμβο τῆς ἀστικῆς τάξης ἐγκαινιάζεται ἔτσι μιὰ νέα ἱστορικὴ περίοδος ὅπου οἱ νέοι τρόποι παραγωγῆς ἀντιστοιχοῦσαν ἀπόλυτα στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἀνάπτυξης τῆς παραγωγῆς. Ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, ποὺ ἡ φεουδαλικὴ κοινωνία ἐμπόδιζε τὴν ἐφαρμογή του, ἀπέκτησε ὅλη τὴ δύναμή του στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπιβάλλεται νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι οἱ καπιταλιστικὲς σχέσεις εἶναι ἀσυμβίβαστες μὲ κάθε ἄλλη μορφὴ παραγωγικῶν σχέσεων. Γιατί ; Ἐπειδὴ ὁ καπιταλισμὸς στηρίζεται στὸ κέρδος (βλέπε παράγρ. Ι αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου)· ἔχει συμφέρο νὰ παράγει πάντοτε ὅλο καὶ περισσότερα μὲ ὅλο καὶ ταχύτερους ρυθμούς. Τοῦ χρειάζεται δηλαδὴ νὰ ἐνσωματώνει ἀκατάπαυστα στὶς παληές, ὅλο καὶ μεγαλύτερες, νέες παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ νὰ ἐλαττώνουν τὸ χρόνο καὶ τὸ κόστος παραγωγῆς καὶ νὰ καταχτᾶ ἀδιάκοπα καὶ μὲ κάθε μέσο ὅλο καὶ νέες ἀγορές. Ἀλλὰ αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνει μόνο ἂν τὸ κέρδος ποὺ κάθε φορὰ πραγματοποιεῖται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἐπενδύεται σὲ νέες βιομηχανικὲς ἐμπορικὲς καὶ ἀγροτικὲς ἐπιχειρήσεις Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ ἰδιοχτησία εἶναι ἀναγκασμένη νὰ ἐπεχτείνεται σὲ ὅλους τοὺς κλάδους παραγωγῆς χωρὶς ἐξαίρεση. Ἔτσι ὁ καπιταλισμὸς

δὲν μπορεῖ νὰ ἀνεχθεῖ τὴν ὕπαρξη παράλληλα καὶ δίπλα σ' αὐτὸν καμμιᾶς ἄλλης μορφῆς ἰδιοχτησίας (ἂς ποῦμε σοσιαλιστικῆς). Εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἁπλωθεῖ τόσο μέσα στὰ ὅρια τοῦ ἔθνους ὅσο καὶ ἔξω ἀπ' αὐτό.

«Ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει ἂν δὲν καθιερώνει συνεχῶς ὅλο καὶ νέες, ἐπαναστατικὲς μεθόδους καὶ ἐργαλεῖα παραγωγῆς. Ἡ διατήρηση χωρὶς καμμία ἀλλαγὴ τοῦ παληοῦ τρόπου παραγωγῆς ἦταν, ἀντίθετα, ἐκεῖνο ποὺ χαραχτήριζε ὅλες τὶς προηγούμενες παραγωγικὲς τάξεις καὶ ποὺ ἀποτελοῦσε τὸν πρωταρχικὸ ὅρο τῆς ὕπαρξής τους.(1) Αὐτὴ ἡ συνεχὴς ἀνατροπὴ τοῦ τρόπου παραγωγῆς, αὐτὸς ὁ μόνιμος κλονισμὸς ὅλου τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, αὐτὴ ἡ ἀναταραχὴ καὶ ἡ συνεχὴς ἀβεβαιότητα εἶναι τὰ χαραχτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ὅλες οἱ «ἐκ παραδόσεως», οἱ σταθερὲς καὶ πάγιες κοινωνικὲς σχέσεις, ποὺ εἶχαν περιβληθεῖ μὲ προαιώνιες καὶ σεβαστὲς ἀντιλήψεις καὶ ἰδέες, διαλύονται. Αὐτὲς ποὺ τὶς ἀντικαθιστοῦν, οἱ ἀστικές, παληώνουν πρὶν καλὰ - καλὰ πάρουν σάρκα καὶ ὀστᾶ. Κάθε τι ποὺ φαινόταν σταθερὸ καὶ μόνιμο γκρεμίζεται, κάθε τι ποὺ πρὶν ἦταν ἱερὸ τώρα γίνεται βέβηλο, καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ βλέπουν τὶς συνθῆκες τῆς ὕπαρξής τους καὶ τὶς ἀμοιβαῖες σχέσεις τους χωρὶς αὐταπάτες».(2)

Οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ὅμως, ὅπως εἶναι πολὺ φυσικὸ γνωρίζουν μιὰ τεράστια ἀνάπτυξη. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ὁ καπιταλισμὸς πιστεύει, ὅτι μπορεῖ νὰ ἀναπτύσσεται ἀπεριόριστα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς πίστης στὴν ἀπεριόριστη «πρόοδο» ποὺ μόνο μέσα στὰ καπιταλιστικὰ πλαίσια μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ· ἡ πίστη στὴν αἰωνιότητα τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ παρουσιαζόταν σὰν ἡ τελευταία καὶ πιὸ τέλεια μορφὴ τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ

---

1. Ἡ περίπτωση π.χ. τῆς χειροτεχνίας τῆς ἐποχῆς τῆς δουλείας.
2. Μάρξ-Ἔνγκελς : Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο.

οἱ ἀστοὶ οἰκονομολόγοι πίστευαν, ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγὴ ἀναπτύσσεται ἁρμονικὰ χωρὶς ἀντιφάσεις :

Οἱ καπιταλιστὲς τότε πίστευαν συνειδητὰ ὅτι ἐξυπηρετοῦσαν τὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας μὲ τὸ νὰ αὐξάνουν τὸν ὄγκο τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καὶ νὰ προσφέρουν ἐργασία σὲ ὅλους. Οἱ «κοινωνικὲς» ἐπιδιώξεις ἑνὸς τουλάχιστον μέρους ἀπὸ αὐτούς, συνίστανται σὲ τοῦτο : στὸ νὰ ἐλπίζουν δηλαδὴ ὅτι θὰ θεραπεύσουν τὰ κοινωνικὰ κακὰ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς καὶ ἔτσι θὰ σταθεροποιήσουν τὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς καὶ τὴν ἀστικὴ κοινωνία. Ὅτι θὰ κάνουν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἰδιοχτῆτες : νὰ τὸ ὄνειρο τῶν ἀστῶν μεταρρυθμιστῶν αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Θέλουν μὲ λίγα λόγια τὴν ἀστικὴ τάξη, χωρὶς προλεταριάτο. Αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ συντηρητικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γέννησε τὶς πολλ[illegible] ὀργανώσεις καὶ ἱδρύματα φιλανθρωπίας.

Αὐτὴ ἡ ἰδεολογία ἀντανακλᾶ μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα : σ' αὐτὴ τὴ περίοδο, ὁ θεσμὸς τῆς ἀτομικῆς καπιταλιστικῆς ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, ἀποτελοῦσε τὸν πιὸ εὐνοϊκὸ ὅρο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς :

> «Στὴν ἐποχὴ ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἀστικὴ ἐπανάσταση, ὅταν ἡ ἀστικὴ τάξη γκρέμισε τὶς φεουδαρχικὲς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ ἐπέβαλε τὶς ἀστικές, ὑπῆρξαν ἀναμφισβήτητα περίοδοι ὅπου αὐτὲς οἱ σχέσεις ἀντιστοιχοῦσαν ἀπόλυτα στὸν χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Διαφορετικὰ ὁ καπιταλισμὸς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀναπτυχθεῖ τόσο γρήγορα μετὰ τὴν ἀστικὴ ἐπανάσταση». (1)

Στὴν παράγραφο I αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου ἀποδείξαμε ὅτι οἱ καπιταλιστικὲς σχέσεις εἶναι σχέσεις ἐκμετάλλευσης. Ἐὰν λοιπὸν οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις μπόρεσαν νὰ αὐξηθοῦν σὲ τέτοιο βαθμὸ στὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς, αὐτὸ ἦταν ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐκμετάλλευσης. Ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς εἶχε σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση τὴν ὕπαρξη ὑπεραξίας, τὴν συμπληρωματικὴ δηλαδὴ ἀξία ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἀνθρώπινη ἐργασία, ποὺ τὴν οἰκειο-

---

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ Σ.Δ.».

ποιεῖται ὁ καπιταλιστής. Ἡ ἐκμετάλλευση λοιπὸν τῶν προλεταρίων εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐπέτρεψε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ. Οἱ σύγχρονοι προλετάριοι εἶναι ἐκεῖνοι πού, μὲ τὴ φτώχια τους, μιὰ φτώχεια στὴν ὁποία παραδέρνουν ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά, δημιούργησαν καὶ δημιουργοῦν τὰ θαύματα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ καὶ ἐπιτρέπουν τὴν ἐκπληχτικὴ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πάνω στὶς ὁποῖες ἡ ἀστικὴ καπιταλιστικὴ τάξη θεμελιώνει τὰ πλούτη της καὶ τὴ δύναμή της (¹).

Μ' ἄλλα λόγια, στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, ἡ παραγωγὴ ὑποτάσσεται στὸ καπιταλιστικὸ κέρδος. Ἔχει μέσα της τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἔτσι λοιπὸν μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ εἰδικὴ ἀντίφαση τοῦ καπιταλισμοῦ—ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὴν ἐκμεταλλεύτρια τάξη καὶ τὴν ἐκμεταλλευόμενη, — δημιουργεῖ τοὺς εὐνοϊκοὺς ὅρους γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας καὶ γιὰ τὴν πρόοδο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Θὰ ἰδοῦμε τώρα πῶς ἡ ἴδια αὐτὴ ἀντίφαση, σὲ μιὰ ἄλλη περίοδο ποὺ ἀρχίζει στὰ 1840) ἔφερε τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς ἀποτελέσματα.

β) Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Οἱ καπιταλιστὲς τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνόδου τοῦ καπιταλισμοῦ πίστευαν ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ ἀναπτύσσουν ἐπ' ἄπειρον καὶ ἀπεριόριστα τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις· ὅτι ἡ βιομηχανία θὰ βελτίωνε τὴ θέση τῶν ἀνθρώπων καὶ θὰ ἔλυνε ὅλα τὰ προβλήματά τους.

Τότε δὲν μποροῦσαν νὰ ὑποπτευθοῦν, ὅτι ἡ ἀνάπτυξή τους θὰ σκόνταφτε κάποτε ἀναγκαστικὰ πάνω σ' ἕνα ἐμπόδιο: τὸν ἴδιο τὸν καπιταλισμό.

Ὅπως ἡ διεύρυνση τῆς μεγεθυντικῆς ἱκανότητας τῶν φακῶν

---

1. «Τὸ κεφάλαιο εἶναι μιὰ ἀπονεκρωμένη ἐργασία, ποὺ ζωντανεύει σὰν βρυκόλακας, ρουφώντας τὴν ζωντανὴ ἐργασία καὶ ἡ ζωή του εἶναι τόσο πιὸ εὔκολη καὶ εὔθυμη ὅσο πιὸ πολὺ αἷμα ρουφᾶ» Κ. Μάρξ: «Τὸ Κεφάλαιο».

τοῦ μικροσκοπίου σταματᾶ σ' ἕνα ὅριο, πέρα ἀπ' τὸ ὁποῖο δημιουργοῦνται νέα ὀπτικὰ φαινόμενα ποὺ ἐμποδίζουν τὸ κύτταγμα, ἕνα ὅριο πέρα ἀπ' τὸ ὁποῖο δὲν χωράει καμμιὰ πρόοδος στὸ κλασσικὸ μικροσκόπιο, ὅπως ἡ αὔξηση τῆς ταχύτητας τῶν ἀεροπλάνων ποὺ ξεπερνάει τὴν ταχύτητα τοῦ ἤχου, δημιουργεῖ ἀπολύτως νέα ἀκουστικὰ φαινόμενα, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ ὑπέρογκη αὔξηση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων — ποὺ ἐπέτυχε ὁ καπιταλισμὸς—εἶναι ἀναγκαῖο ὕστερα ἀπὸ κάποιο στάδιο ἐξέλιξης, νὰ στραφοῦν ἐνάντια στὸν ἴδιο σύμφωνα μὲ τὴ διαλεχτικὴ ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ φύση καὶ στὴν κοινωνία. Ὁ καπιταλισμός, σκοντάφτει πάνω σὲ κάτι, σὰν «φράγμα ἤχου»· σκοντάφτει δηλαδὴ στὶς οἰκονομικὲς κρίσεις. Ποῦ στηρίζεται ὅμως αὐτό ; Μὲ τὴν χωρὶς προηγούμενο ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς, ὁ καπιταλισμὸς εἶναι σὲ θέση νὰ ρίξει στὴν ἀγορὰ ἐμπορεύματα σὲ ὅλο αὐξανόμενες ποσότητες καὶ μὲ κατώτερες τιμές. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὀξύνει τὸν ἀνταγωνισμό : Καταστρέφει ἔτσι τὴ μεγάλη μᾶζα τῶν μικρῶν καὶ τῶν μεσαίων παραγωγῶν. Ὁ πλοῦτος συσσωρεύεται στὰ χέρια λίγων (μονοπωλητῶν), ἐνῶ ἡ φτώχεια τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ μεγαλώνει (ἐξαθλίωση τῶν μεσαίων τάξεων, τῆς ἀγροτιᾶς κ.λ.π...).

Ὅλα αὐτὰ τὰ στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ, ποὺ ἡ ἀριθμητική τους δύναμη ὁλοένα αὐξάνει, παρουσιάζουν ὁλοένα καὶ μικρότερη ἀγοραστικὴ δύναμη· οἱ ἐμπορικὲς πράξεις περιορίζονται καὶ παρουσιάζεται τὸ φαινόμενο τῆς ὑποκατανάλωσης, ἀφοῦ ἡ πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἀναγκασμένη νὰ περιορίζει τὴν κατανάλωση στὸ ἐλάχιστο. Παρατηρεῖται μιὰ ἔλειψη ἰσορροπίας ποὺ ὅλο μεγαλώνει, ἀνάμεσα στὴν παραγωγὴ καὶ στὴν κατανάλωση : Αὐτὸ τὸ φαινόμενο οἱ καπιταλιστὲς τὸ λένε «ὑπερπαραγωγή». Στὴν πραγματικότητα ὅμως εἶναι κρίση.

Ἡ τάση, ἡ ροπὴ πρὸς τὸ κέρδος, ποὺ εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ καπιταλισμοῦ, δημιουργεῖ τὸ ἀντίθετό της : τὴν ἀδράνεια, τὴν καθήλωση τοῦ κέρδους. Καὶ παρατηρεῖται τὸ ἀξιοθρήνητο φαινόμενο, ἡ πλειονότητα τῆς κοινωνίας νὰ βρίσκεται στὴ φτώχια ἀκριβῶς γιατὶ ἔχει παραγάγει τόσο πολλὰ ἀγαθά, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ τὰ ἀγοράσει. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξαθλίωση μέσα στὴν ἀφθονία! Ἡ Μαρξιστικὴ ἀνάλυση τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων δείχνει, ὅτι

ἡ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν παραγωγὴ καὶ τὴν κατανάλωση, δηλαδὴ ἡ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξη ὅλης τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μόνο ἂν ὑπολογισθεῖ τὸ σύνολο τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας, τόσο σὲ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ ὅσο καὶ σὲ μέσα παραγωγῆς.

Πῶς ὅμως θὰ μποροῦσε νὰ ἀντιληφθεῖ αὐτὴν τὴν ἀλήθεια ὁ καπιταλιστὴς ποὺ δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ καὶ δὲν βλέπει τίποτ' ἄλλο, ἔξω ἀπὸ τὸ ἀτομικό του συμφέρον, ἀπὸ τὰ κέρδη του, ποὺ κι' αὐτὰ ὅμως ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὶς προοπτικὲς καὶ τὶς συνθῆκες τῆς ἀγορᾶς ; Στὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς ἡ παραγωγὴ δὲν ρυθμίζεται ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἀλλὰ ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῆς καπιταλιστικῆς μειοψηφίας. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατό, κάτω ἀπ' τὸν καπιταλισμό, νὰ ἀναπτύξουμε ἁρμονικὰ τὴν παραγωγή. Αὐτή, στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα γίνεται μὲ τρόπο ἀναρχικό.

Διαπιστώνουμε ἔτσι ὅτι ἐκεῖνο ποὺ προκαλεῖ σὲ τελευταία ἀνάλυση τὶς οἰκονομικὲς κρίσεις, εἶναι οἱ ἀντιθέσεις ποὺ ἀναπτύσσονται ἀνάμεσα στὰ ἰδιαίτερα καπιταλιστικὰ συμφέροντα καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς. Ἀναπτύσσοντας ὁ καπιταλισμὸς τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, ἔβαλε τέλος στὴν περιωρισμένη χειροτεχνικὴ παραγωγή. Ὁ ἀνελέητος συναγωνισμὸς ἀνάμεσα στοὺς καπιταλιστές,εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα, στὶς ἀρχὲς τοῦ Κ' αἰῶνα, τὴν ἐκτόπιση ἢ τὴν ἀπορρόφηση τῶν οἰκονομικὰ πιὸ ἀδύνατων ἀπὸ τοὺς πιὸ δυνατούς.

Ἔτσι δημιουργοῦνται τὰ μονοπώλια, οἱ παντοδύναμες φεουδαρχίες τοῦ κεφαλαίου ποὺ ἁπλώνουν τὰ δίχτυα τους ἀκόμα καὶ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας τους (παράδειγμα : τὸ Ἀμερικάνικο τράστ τῆς Στάνταρ Ὄϊλ, ποὺ ἐλέγχεται ἀπὸ τὸν Ροκφέλλερ, τὸ βασιλιᾶ τοῦ πετρελαίου) (1).

1. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν ἐλεύθερο καπιταλισμὸ στὸ μονοπωλιακὸ καπιταλισμὸ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα παραδείγματα γιὰ τὴ διαλεχτικὴ ἀλλαγὴ τῶν πραγμάτων στὸ ἀντίθετό τους καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐκφραστικώτερες μορφὲς τῆς πάλης τῶν ἀντιθέσεων. Πραγματικὰ ἡ ἐλευθερία οἰκονομικῆς δράσης που κήρυξαν ἀρχικὰ οἱ καπιταλιστές, μεταβλήθηκε στὴν ἐξελιχτική της πορεία σε ἐσωκαπιταλιστικὸ ἀντα-

'Ο καπιταλισμὸς σ' αὐτὸ τὸ στάδιο ἀνάπτυξής του δημιουργεῖ ἕνα ἑνιαῖο σύνολο ἀπὸ μιὰ σειρὰ διάφορες βιομηχανίες ποὺ ἐλέγχουν καὶ κατευθύνουν ὅλο τὸ κύκλωμα τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τὴν ἐξαγωγὴ τῶν πρώτων ὑλῶν ἕως τὴν κατασκευὴ τοῦ τελειωμένου προϊόντος.

Ἔτσι γιγάντια τράστ ἐλέγχουν τὸ σύνολο τῆς οἰκονομίας μιᾶς χώρας ἢ ἀκόμα καὶ πολλῶν χωρῶν (βιομηχανία, ἐμπόριο, γεωργία). Μιὰ οἰκονομικὴ ὀλιγαρχία, ποὺ ἔχει στὴ διάθεσή της τὰ ἀναγκαῖα, τεράστια κεφάλαια γιὰ τὴν διαδικασία τῆς παραγωγῆς διευθύνει τὴν οἰκονομία. Ἔτσι ἡ ἴδια ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ τὸν ἔσπρωξε νὰ μπεῖ σ' ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Οἱ τράπεζες, τὰ τράστ καὶ τὰ κάρτελ, δένουν στενὰ ἀναμεταξύ τους τοὺς διάφορους κλάδους τῆς παραγωγῆς. Ὁλόκληρη ἡ λειτουργία τῆς παραγωγῆς παίρνει ἀναγκαστικὰ ἕνα χαραχτῆρα πέρα γιὰ πέρα κοινωνικό. Ποιὸς ὅμως ὠφελεῖται ἀπ' αὐτὴ τὴν τρομερὴ συγκέντρωση οἰκονομικῆς δύναμης ; Μιὰ χούφτα μεγάλων καπιταλιστῶν ποὺ κατέχουν τὰ πιὸ πολλὰ μέσα παραγωγῆς. Ἐνῶ λοιπὸν ἡ παραγωγὴ γίνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ κοινωνική, παρ' ὅλα αὐτὰ ἐξυπηρετεῖ καὶ ὀφελεῖ μόνο τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα μιᾶς παρασιτικῆς μειοψηφίας. Τὰ μεγάλα δηλαδὴ μονοπώλια, ποὺ ἀποτελοῦν αὐτὴ τὴ μειονότητα, ἐπιδιώκουν καὶ ἐπιτυγχάνουν τὸ μέγιστον κέρδος, σὲ βάρος τοῦ συνόλου τῶν ἐργαζομένων μαζῶν καὶ μὲ τὴ συντριβὴ τῶν πιὸ ἀδύνατων καπιταλιστῶν.

Τὸ νὰ ἰδιοποιοῦνται τὸ μέγιστον κέρδος, εἶναι γι' αὐτοὺς ἀντικειμενικὴ ἀνάγκη, ποὺ καθορίζει τὴν πέρα πέρα ἐξάπλωσή τους. Τέτοιος εἶναι ὁ βασικὸς νόμος τοῦ σημερινοῦ καπιταλισμοῦ. Τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ βασικοῦ οἰκονομι-

---

γωνισμὸ καὶ σὲ συνέχεια στὸ ἀντίθετό του, στὴν κατάργηση τῆς ἐλεύθερης οἰκονομικῆς δράσης (μονοπώλιο), μὲ τὴν ἐξαφάνιση, σ' αὐτὴ τὴν πορεία, τῶν πιὸ μικρῶν, τῶν πιὸ ἀδύνατων καπιταλιστῶν. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα οἱ ἐξελίξεις παίρνουν ἰλιγγιώδεις ρυθμούς : Τὰ μονοπώλια στὴν ἐξόρμησή τους νὰ καταχτήσουν τὶς παγκόσμιες ἀγορές, ἔρχονται σὲ μιὰ θανάσιμη πάλη μεταξύ τους, σὲ παγκόσμια κλίμακα.

κοῦ νόμου τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ θὰ μποροῦσαν νὰ διατυπωθοῦν πληρέστερα ἔτσι : ἐξασφάλιση τοῦ μεγίστου καπιταλιστικοῦ κέρδους μὲ τὴν ἐκμετάλλευση, τὴν καταστροφὴ καὶ τὴ φτώχια τῆς πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς δοσμένης χώρας, μὲ τὴν ὑποδούλωση καὶ τὴ συστηματικὴ καταλήστευση τῶν λαῶν τῶν ἄλλων χωρῶν, πρὸ παντὸς τῶν καθυστερημένων καὶ τέλος μὲ τοὺς πολέμους καὶ τὴ στρατιωτικοποίηση τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ πιὸ ὑψηλὰ κέρδη. Ἡ ἐπιδίωξη λοιπὸν τοῦ καπιταλιστικοῦ κέρδους ἔχει σὰν ἀναπόφευχτο ἀποτέλεσμα τὴν αὔξηση τῆς ἀθλιότητας τῶν μαζῶν, καὶ μιὰ ἁλυσσίδα ἀπὸ πρωτάκουστες βιαιότητες καὶ καταπιέσεις. Ὁ πόλεμος τῆς Κορέας ἄρχισε κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες καὶ διεξήχθη ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τοῦ Ἀμερικάνικου καπιταλισμοῦ. Τρομαγμένοι ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς κρίσης, ποὺ θὰ στέρευε τὰ κέρδη τους, δὲν δίστασαν νὰ ζητήσουν στὸ πόλεμο, τὴν πηγὴ ἄφθονων παραγγελιῶν, δηλαδὴ μιὰ διέξοδο ποὺ ἐξυπηρετοῦσε τὰ ἰδιωτικά τους συμφέροντα.

«Ἡ εὐημερία μας εἶναι μιὰ πολεμικὴ εὐημερία» ὡμολογοῦσε κυνικὰ ὁ πρόεδρος Ἀϊζενχάουερ. Ὁ καπιταλισμὸς στὸ σημερινό του στάδιο βρίσκεται σὲ μιὰ διαρκῆ κατάσταση ἐπιδρομέως ἐνάντια στοὺς λαούς. Αὐτὸ ἀκριβῶς λέγεται ἰμπεριαλισμός. Ἀλλὰ ὅτι κι ἂν κάνουν δὲν θὰ μπορέσουν ποτὲ οἱ καπιταλιστὲς νὰ ἐξαφανίσουν τὴν ἀντίφαση ἀνάμεσα στὰ συμφέροντα τῆς ἐκμεταλλεύτριας τάξης καὶ στὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας στὸ σύνολό της.

Καί, μολονότι ἔχει συνειδητοποιήσει αὐτὴ τὴν ἀντίφαση, ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν μπορεῖ νὰ ἀνεχθεῖ τὴ θυσία τῶν ταξικῶν της συμφερόντων οὔτε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὰ κέρδη της. Γι' αὐτὸ βλέπουμε νὰ στρέφει ὅλες της τὶς προσπάθειες στὸν περιορισμὸ τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσει τὰ συμφέροντά της, νομίζοντας ὅτι ἔτσι προστατεύει τὶς καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις ἐνάντια στὴν τάση ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τὶς ὁποῖες κατηγορεῖ γιὰ τὴν κοινωνικὴ κακοδαιμονία.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε καὶ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα ποὺ νὰ ἀποδείχνουν, ὅτι ὁ καπιταλισμός, ἐπιβραδύνει τὴν

ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μπροστὰ στὸν κίνδυνο ποὺ τοῦ δημιουργοῦν οἱ περιοδικὲς οἰκονομικὲς κρίσεις. Ἐπιστρέφει στὴ χειρωναχτικὴ ἐργασία, στὴ συστηματικὴ παραγωγὴ ἀντικειμένων κακῆς ποιότητας· γυρίζει τὴ ράχη στὶς προτεινόμενες βελτιώσεις τῶν μεθόδων παραγωγῆς καὶ στὶς διάφορες εὑρεσιτεχνίες· ἐλαττώνει ἢ καταργεῖ τελείως τὶς ἀναγκαῖες πιστώσεις γιὰ τὶς ἔρευνες κ.λ.π. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ στασιμότητα τῆς ἀνάπτυξης τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς.

Χαραχτηρίζοντας τὴν κατάσταση τοῦ καπιταλισμοῦ, ὁ Στάλιν ἔγραφε :

«Ἀφοῦ ὁ καπιταλισμὸς ἀνέπτυξε τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις σὲ γιγάντιες διαστάσεις, περιπλέχτηκε κι᾽ ὁ ἴδιος μέσα σὲ ἀξεδιάλυτες γι᾽ αὐτὸν ἀντιθέσεις. Παράγοντας ὅλο καὶ πιὸ μεγάλες ποσότητες ἐμπορευμάτων καὶ ἐλαττώνοντας τὶς τιμές τους, ὁ καπιταλισμὸς ὀξύνει τὸν ἀνταγωνισμό, καταστρέφει τὴ μᾶζα τῶν μικρῶν καὶ μεσαίων ἰδιοχτητῶν, τοὺς μεταβάλλει σὲ προλεταρίους καὶ ἐλαττώνει τὴν ἀγοραστικὴ τους ἱκανότητα. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἡ διάθεση τῶν παραχθέντων ἐμπορευμάτων γίνεται ἀδύνατη. Διευρύνοντας τὴν παραγωγὴ καὶ συγκεντρώνοντας μέσα σὲ μεγάλα ἐργοστάσια καὶ ἐπιχειρήσεις ἑκατομμύρια ἐργάτες, δίνει στὴ λειτουργία τῆς παραγωγῆς χαραχτῆρα κοινωνικὸ καὶ ἔτσι ὑποσκάπτει τὴν ἴδια του τὴ βάση, τὰ θεμέλιά του. Γιατὶ ὁ κοινωνικὸς χαραχτῆρας τῆς λειτουργίας τῆς παραγωγῆς ἐπιβάλλει τὴν κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς. Ὅμως, ἡ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς παραμένει ἀτομικὴ ἰδιοχτησία, δηλαδὴ καπιταλιστική, ἀσυμβίβαστη μὲ τὸν κοινωνικὸ χαραχτῆρα τῆς λειτουργίας τῆς παραγωγῆς.

»Αὐτὲς οἱ ἀσυμφιλίωτες ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ στὶς παραγωγικὲς σχέσεις, ἐκδηλώνονται στὴν πορεία τῶν περιοδικῶν κρίσεων ὑπερπαραγωγῆς. Οἱ καπιταλιστές, ἐπειδὴ δὲν μποροῦν νὰ βροῦν ἀγοραστὲς μὲ ἀγοραστικὴ δύναμη, ἐξ αἰτίας τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς τῶν μαζῶν, γιὰ τὴν ὁποία εἶναι ὑπεύθυνοι οἱ ἴδιοι, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ καῖνε τὰ τρόφιμα, νὰ

καταστρέφουν έμπορεύματα έτοιμα, νά σταματοῦν τήν παραγωγή, νά καταστρέφουν τίς παραγωγικές δυνάμεις καί δλ' αὐτά τή στιγμή πού έκατομμύρια άνθρωποι ὑποφέρουν ἀπό τήν ἀνεργία καί ἀπό τήν πεῖνα, δχι γιατί λείπουν τά έμπορεύματα, ἀλλά γιατί ἔχουν παραχθεῖ σέ μεγάλη ἀφθονία.

«Αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ καπιταλιστικές παραγωγικές σχέσεις δέν ἀντιστοιχοῦν στήν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας καί βρίσκονται σέ ἀξεπέραστη ἀντίφαση μ' αὐτές».(1)

Ἡ ἀντίθεση λοιπόν ἀνάμεσα στίς καπιταλιστικές παραγωγικές σχέσεις καί στό κοινωνικό χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀποτελεῖ τό αἴτιο τῶν κρίσεων ἀπό τίς ὁποῖες ὑποφέρει ὁ καπιταλισμός.

Αὐτή ὅμως ἡ ἀντίθεση γεννιέται ἀπό τήν εἰδική ἀντίφαση, τή, σύμφυτη στόν καπιταλισμό (βλέπε παραγρ. I αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου). Γιά νά ἀνακεφαλαιώσουμε λοιπόν ὅσα εἴπαμε σ' ὅλη τήν παράγραφο (II) αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, λέμε : Ἡ εἰδική ἀντίφαση τοῦ καπιταλισμοῦ (ἐκμεταλλεύτρια ἀστική τάξη ἐνάντια στό ἐκμεταλλευόμενο προλεταριάτο) στήν ἀρχή ἐβοήθησε τήν λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Ὁ νόμος τῆς ὑπεραξίας, ἡ πηγή δηλαδή τοῦ καπιταλιστικοῦ κέρδους, ἀπετέλεσε τό κίνητρο γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, γιατί αὐτό συνέπιπτε τότε μέ τά συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης.

Ἀργότερα ὅμως ἡ ἴδια αὐτή ἀντίφαση εἶχε ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Τά ἴδια αὐτά ταξικά συμφέροντα γίνονται ἐμπόδιο στήν παραγωγή. Ὁ νόμος τῆς ὑπεραξίας, πού σήμερα ἐνσωματώνεται στό νόμο τοῦ μεγίστου κέρδους, κατέληξε νά ἀντιστρατεύεται τή λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Ἀλλά, ὅπως ξέρουμε, αὐτός ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας εἶναι ὁ ἀναγκαῖος,ὁ καθολικός νόμος πού διέπει ὅλες τίς ἀνθρώπινες κοινωνίες·εἶναι ὁ κοινός νόμος σέ ὅλους τούς τρόπους παραγωγῆς.Οἱ κοι-

1. Στάλιν : «Διαλεχτικός καί ἱστορικός ὑλισμός».

νωνίες δὲν μποροῦν νὰ προοδεύσουν παρὰ μόνον ἂν λειτουργεῖ, ἂν ἐφαρμόζεται καλὰ αὐτὸς ὁ νόμος.

Ἔτσι λοιπὸν ὁ εἰδικὸς νόμος τοῦ καπιταλισμοῦ (ὁ νόμος τῆς ὑπεραξίας) ἔρχεται σὲ θανάσιμη σύγκρουση μὲ τὸ γενικὸ νόμο ποὺ διέπει τὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες. Μιὰ σύγκρουση ποὺ παρουσιάζεται σὰν ἡ ἀρχὴ τῆς πτώσης τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ ποὺ σημαίνει, ὅτι στοὺς κόλπους τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος ἀναπτύσσονται παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ δὲν μπορεῖ πιὰ τὸ καθεστὼς νὰ τὶς πειθαρχήσει.

Σημαίνει, ὅτι νέες παραγωγικὲς σχέσεις (οἱ σοσιαλιστικὲς σχέσεις) καθίστανται ἀντικειμενικὰ ἀναγκαῖες, ὅτι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα μόνο τέτοιες σχέσεις μποροῦν νὰ προσαρμοστοῦν καὶ νὰ ἐξυπηρετήσουν τὶς σύγχρονες παραγωγικὲς δυνάμεις. Δηλαδή : Ὁ καπιταλισμὸς ἐγκυμονεῖ τὴν ἐπανάσταση, ποὺ ἔχει προορισμὸ νὰ ἀντικαταστήσει τὴ σύγχρονη καπιταλιστικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς μὲ τὴ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία». (Στάλιν).

Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ἐδῶ ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη πραγματοποιώντας τὴ συγκέντρωση τῶν μέσων παραγωγῆς, τὄκανε παρὰ τὴ θέλησή της καὶ ἐνάντια στὸν ἑαυτό της. Στὸ στάδιο τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, τὸ σύνολο τῆς παραγωγῆς παίρνει ἕνα χαραχτῆρα πραγματικὰ κοινωνικό. Ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα σ' αὐτὸν τὸν κοινωνικὸ χαραχτῆρα τῆς παραγωγῆς καὶ στὴν ἀτομικὴ καπιταλιστικὴ ἰδιοποίησή της, γίνεται ἔτσι, τόσο πιὸ ὀξεῖα, ὅσο τὰ μονοπώλια γίνονται πιὸ ἰσχυρά. Ἀναπτύσσοντας ἀπὸ ταξικὸ συμφέρον τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, ἡ ἀστικὴ τάξη ἔσκαψε ἡ ἴδια τὸ λάκκο της. Καὶ ὁ νεκροθάφτης δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ἡ τάξη ἐκείνη ποὺ ἡ δουλειά της καὶ ἡ ἐξαθλίωσή της δημιούργησαν τὴν ἄνθηση τοῦ καπιταλισμοῦ : δηλαδὴ τὸ προλεταριάτο.

III. Η ΤΑΞΙΚΗ ΠΑΛΗ ΤΟΥ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟΥ ΣΑΝ ΜΕΘΟΔΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΛΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Ἡ διαλεχτικὴ ἀνάλυση τοῦ καπιταλισμοῦ μᾶς ἔδειξε ὅτι ὑπάρχει :

α) Μιὰ ἀντίφαση μέσα στοὺς κόλπους τῶν παραγωγικῶν σχέσεων· ἀντίφαση ποὺ φέρνει ἀντιμέτωπο τὸ ἐκμεταλλευόμενο προλεταριάτο στὴν ἐκμεταλλεύτρια ἀστικὴ τάξη. Μελετώντας αὐτὴ τὴν ἀντίφαση (παράγρ. I αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου) διαπιστώσαμε ὅτι ὑπάρχει καὶ διαρκεῖ τόσο, ὅσο καὶ ὁ ἴδιος ὁ καπιταλισμός. Ὅτι ἀποτελεῖ τὴν εἰδικὴ ἀντίφαση τοῦ καπιταλισμοῦ.

β) Μιὰ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀντίφαση ποὺ παρουσιάζεται σ' ἕνα ὁρισμένο στάδιο ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ (στὰ 1840) (παράγρ. II αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου).

Ποῦ στηρίζεται ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου παραγωγῆς ; Πῶς ξεκινάει ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ; Εἴδαμε, ὅτι ὀφείλεται στὴ δευτέρα ἀντίφαση. Ὅμως ἡ πρώτη ἀντίφαση εἶναι ἐκείνη ποὺ γεννάει τὴ δεύτερη, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση, ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ προλεταριάτου ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη εἶναι ἀκριβῶς ἡ κινητήρια δύναμη, ποὺ σπρώχνει ὁρμητικὰ πρὸς τὰ ἄνω τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, μιὰ ἄνοδο ποὺ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴ συσσώρευση τεραστίων κερδῶν ἀπὸ τὴν ἐκμεταλλεύτρια τάξη, ὥς τὸ σημεῖο ποὺ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις νὰ ξεφεύγουν ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ καπιταλισμοῦ. Καὶ τώρα εἴμαστε πιὰ σὲ θέση νὰ καταλάβουμε ποιὸς εἶναι ὁ ἱστορικὸς ρόλος τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου.

Αὐτὸς ὁ ρόλος συνίσταται ἀκριβῶς στὸ νὰ λύσει αὐτὴν τὴν ἀντίφαση (β) τὴν ἀντίφαση δηλαδὴ ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ὅταν ἡ ἀστικὴ τάξη ἀνέπτυσσε τὶς νέες παραγωγικὲς δυνάμεις—πάνω στὴ βάση τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν σχέσεων — βοηθοῦσε ταυτόχρονα καὶ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ προλεταριάτου.

Στὸ μέτρο ποὺ τὰ μέσα παραγωγῆς συγκεντρώνονταν ὅλο καὶ περισσότερο στὰ χέρια τῆς ἀστικῆς τάξης, τὸ προλεταριάτο μεγάλωνε σὲ ἀριθμὸ καὶ σὲ δύναμη. Ἡ ἀστικὴ τάξη ποὺ στὴν ἀρχὴ συγκέντρωσε, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης δεκάδες χιλιάδες προλετάριων, ἀργότερα αὐτές, οἱ δεκάδες χιλιάδων ἔγιναν ἑκατομμύρια, ποὺ δούλευαν μέσα στὰ τεράστια ἐργοστάσια τῶν βιομηχανικῶν πόλεων — καθὼς καὶ δεκά-

δες χιλιάδες άγρότες προλετάριους. Οί προλετάριοι όμως δέν μπορούν νά έξασφαλίσουν τά μέσα γιά τήν ΰπαρξή τους παρά μέ μιά διαρκή πάλη ένάντια στήν έκμεταλλεύτρια άστική τάξη. Δηλαδή ή άστική τάξη, γεννώντας τό άντίθετό της (τό έκμεταλλευόμενο προλεταριάτο) έγέννησε τόν έχθρικό στρατό πού δίνει, έναντιά της, μιάν άδιάκοπη ταξική μάχη.

Ό Μάρξ, στό πρώτο μέρος τοΰ Μανιφέστου τοΰ Κομμουνιστικού κόμματος, περιέγραψε τά κύρια στάδια αύτής τής τρομερής μάχης :

Στίς άρχές τοΰ καπιταλισμού, οί έργάτες μή μπορώντας νά έννοήσουν τήν άκριβή φύση τοΰ καπιταλιστικού συστήματος, κατέστρεφαν τίς μηχανές, νομίζοντας πώς αύτές φταίνε γιά τήν άνεργία. Δέν μπορούσαν νά διακρίνουν άνάμεσα στή μηχανή καί τή χρήση πού τής κάνει ή άστική τάξη γιά τό ταξικό της συμφέρον.

Μέ λίγα λόγια, πάλευαν ένάντια στίς παραγωγικές δυνάμεις άντί νά παλεύουν ένάντια στήν έκμετάλλευση. Σιγά - σιγά άνακάλυψαν, ότι ό άληθινός έχθρός τους δέν είναι ή μηχανή, άλλά ό καπιταλισμός, πού χάρη στή χρήση τών μηχανών, έλαττώνει τό κόστος τής παραγωγής καί συνεπώς τήν άξία τής έργατικής δύναμης, πού ή τιμή της καθορίζεται άπό τό κόστος παραγωγής καί άναπαραγωγής της. Οί προλετάριοι άναλαμβάνουν άγώνα γιά νά ύπερασπίσουν τούς μισθούς τους. Καί τότε μόνο άποχτοΰν συνείδηση τοΰ κοινού τους συμφέροντος όταν διαπιστώνουν ότι ό καπιταλισμός έπιδιώκει νά διασπάσει τόν κοινό άγώνα τους, ρίχνοντας τούς μέν ένάντια στούς δέ (οί πιό φτωχοί προλετάριοι δέχονται νά άμοιφθοΰν μέ χαμηλότερους μισθούς, λόγω άνεργίας, μέ άποτέλεσμα νά ρίξουν στήν άνεργία άλλους συναδέλφους καί έτσι συνέχεια...).Μόνον τότε ένώνονται γιά νά παλαίψουν ένάντια στόν κοινόν έχθρό, τόν καπιταλισμό.

Ή πρώτη μορφή μιάς τέτοιας πάλης, ήταν ή άπεργία πού έχει γιά σκοπό τήν ύπεράσπιση τοΰ μεροκάματου καί τήν έλάττωση τοΰ χρόνου τής ήμερήσιας δουλειάς. Αύτό τό πρώτο όπλο τοΰ προλεταριάτου, ή άπεργία, έσήμαινε ότι τό προλεταριάτο απόχτησε ταξική συνείδηση.

«Ἡ μεγάλη βιομηχανία, συγκεντρώνει μέσα σὲ ἕνα στενὸ χῶρο ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων ποὺ εἶναι ἄγνωστοι μεταξύ τους. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν συμφερόντων τοὺς διχάζει. Ἡ ὑπεράσπιση ὅμως τοῦ μεροκάματου τοὺς ἑνώνει καὶ τοὺς κάνει νὰ συμφωνοῦν γιὰ μιὰ κοινὴ ἀντίσταση, τοὺς ἑνώνει σὲ μιὰ συμμαχία. Ἔτσι ἡ συμμαχία αὐτὴ ἐξυπηρετεῖ πάντα διπλὸ σκοπό : σταματάει τὶς μεταξύ τους διαφορές, γιὰ χάρη τοῦ κοινοῦ, τοῦ γενικοῦ ἀγῶνα ἐνάντια στὸν καπιταλισμό».(¹)

Ἡ προσωρινὴ αὐτὴ συμμαχία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀπεργίας, τοὺς ὁδηγεῖ στὴ μόνιμη συμμαχία, στὴ συνεργασία γιὰ ἀντίσταση ἐνάντια στὴν καπιταλιστικὴ καταπίεση, δηλαδὴ στὸ συνδικάτο.

Αὐτὴ ἡ προσωρινὴ συμμαχία γιὰ τὴν ἀπεργία, ἔπειτα ἡ μόνιμη συμμαχία (συνδικάτο), ἀποτελοῦν αὐθόρμητες μορφὲς πάλης καὶ ὀργάνωσης τοῦ προλεταριάτου, ποὺ φτάνει σ' αὐτὲς τὶς μορφὲς χωρὶς τὴ βοήθεια καμμιᾶς ἐπιστημονικῆς θεωρίας, ἀλλὰ μὲ τὴ δική του πεῖρα. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἡ ἐργατικὴ τάξη ἀποσπᾶ ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὲς βῆμα πρὸς βῆμα, μερικὲς μεγάλες κατακτήσεις, ὅπως π. χ. τὸ ὀχτάωρο ἐργασίας. Ἀλλὰ ἡ κεφαλαιοκρατία σπρωγμένη ἀπὸ τὸν ἄτεγκτο νόμο τοῦ κέρδους, ζητάει νὰ ξαναπάρει πίσω μὲ κάθε μέσο, αὐτὸ ποὺ ὑποχρεώθηκε νὰ δώσει. Ὅταν οἱ καπιταλιστὲς καὶ οἱ πολιτικοί τους ἐκπρόσωποι μιλοῦν μὲ θερμὸ τάχα ἐνδιαφέρον γιὰ «βελτίωση τῆς τύχης τῆς ἐργατικῆς τάξης», δὲν πρέπει νὰ εἴμαστε ἀφελεῖς. Αὐτὲς οἱ βελτιώσεις ἔχουν καταχτηθεῖ μὲ σκληρὴ πάλη ἀπὸ τοὺς ὠργανωμένους ἐργάτες.

Αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη δίνει,

---

1. Κ Μάρξ : «Ἡ Ἀθλιότητα τῆς Φιλοσοφίας».

κάθε φορὰ μὲ φανατισμὸ σκληρὲς μάχες ἐνάντια στὰ ἐργατικὰ συνδικάτα. Τὰ κατηγορεῖ, ὅτι ἀποτελοῦν «νέα φέουδα»· κι' αὐτὸ τὸ κάνει γιὰ νὰ στρέψει ἐνάντια στὸ ὠργανωμένο προλεταριάτο, τὰ μεσαῖα στρώματα καὶ τὴν ἀγροτιά, ποὺ ζοῦν ἀκόμα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τοῦ 1789 (Γαλλικὴ ἐπανάσταση ἐνάντια στὴ φεουδαρχία). Κατηγορία γελοία στὸ στόμα τῶν «φεουδαρχῶν» τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, ποὺ ἀποστραγγίζουν ὅλα τὰ πλούτη τῆς κοινωνίας (μικροαστοὺς καὶ χωρικούς).

Ὅταν ἀργότερα θεμελιωμένες ἀπὸ τὸν Μάρξ καὶ τὸν Ἔνγκελς, οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες καταχτοῦν τὸ προλεταριάτο, βοηθοῦν στὸ νὰ διεξάγεται ἡ ταξικὴ πάλη σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο, χάρη στὴν δημιουργία τῶν ἐπαναστατικῶν κομμάτων. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ αὐθόρμητο τῶν ἀγώνων ἔχει πιὰ ξεπεραστεῖ. Τὸ Κόμμα, συγκεντρώνοντας τὰ πιὸ προοδευτικὰ στοιχεῖα τοῦ προλεταριάτου, βάζει σὰν πραχτικὸ σκοπό του νὰ ἐκσοσιαλίσει τὴ συνείδηση τῆς ἐργατικῆς τάξης, καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ τὴν ὁδηγήσει μαζὺ μὲ τ' ἄλλα στρώματα τῶν ἐργαζομένων, στὴν ἔφοδο κατὰ τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ἀγωνίζεται φυσικὰ γιὰ τὶς ἄμεσες διεκδικήσεις τῶν ἐργαζομένων, ἀλλὰ δὲν περιορίζεται μόνο σ' αὐτές. Ἐξηγεῖ παράλληλα στοὺς ἐργαζόμενους μὲ ἐπιστημονικὸ τρόπο, τὰ αἴτια τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τοὺς δείχνει, ὅτι δὲν θὰ μπορέσουν ποτὲ νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἂν δὲν γκρεμίσουν τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία καὶ τὸ ἀστικὸ Κράτος ποὺ τὴν προστατεύει καὶ δὲν ἐγκαθιδρύσουν μὲ τὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου, τὴν κοινωνία, ὅπου δὲν θὰ ὑπάρχει ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία.

Μόνο μιὰ τέτοια πάλη ἀξίζει νὰ χαραχτηριστεῖ ἐπαναστατική. Καὶ μόνο τὸ προλεταριάτο ἐνδιαφέρεται βασικὰ νὰ ὁδηγήσει αὐτὴ τὴν πάλη ὥς τὸ τέρμα καὶ νὰ γκρεμίσει τὶς καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς. Εἴδαμε ὅτι τὸ προλεταριάτο, συνδεμένο μὲ τὶς πιὸ ἐξελιγμένες παραγωγικὲς δυνάμεις, εἶναι τὸ ἀναγκαῖο προϊὸν τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν ταξικὴ ἐκμετάλλευση παρὰ μόνο ἀφαιρώντας τὰ μέσα παραγωγῆς ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, τάξη ἐκμεταλλεύτρια, γιὰ νὰ τὰ κάμει, μέσα σὲ μιὰ κοινωνία χωρὶς ἐκμε-

ταλλευτὲς καὶ ἐκμεταλλευόμενους, κοινὴ ἰδιοχτησία. Ἐνῶ οἱ μεσαῖες τάξεις, οἱ τάξεις τῶν μικροϊδιοχτητῶν, (μικροεργοστασιάρχες, μικροπωλητές, τεχνῖτες, φτωχοὶ ἢ μεσαῖοι χωρικοί) ὀνειρεύονται, σὰν μικροϊδιοχτήτριες τάξεις, νὰ φτάσουν ἢ νὰ ἀντικαταστήσουν τοὺς καπιταλιστές. Τὸ προλεταριάτο ὅμως ποὺ δὲν κατέχει ἀπολύτως τίποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ του δύναμη, ἔχει γιὰ προοπτικὴ νὰ ἐξαλείψει τελείως τὴν ἐκμετάλλευση, ποὺ εἶναι θῦμα της, δηλαδὴ νὰ καταργήσει τελείως τὶς τάξεις καὶ νὰ θεμελιώσει τὴν ἀταξικὴ κοινωνία.

Ὅπως λοιπὸν οἱ παλιοὶ φεουδάρχες ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, ἔνοιωθαν τὸν ἑαυτό τους ἀλληλέγγυο ἐνάντια στὴ δική τους ἀστικὴ τάξη ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσε, τὸ ἴδιο καὶ σήμερα ἡ ἀστικὴ τάξη τῶν διαφόρων καπιταλιστικῶν χωρῶν, ἐφαρμόζει ἐνάντια στὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο, τὴν ἀντιδραστική, ταξικὴ της ἀλληλεγγύη. Μιὰ τέτοια στάση, ποὺ φυσικὰ δὲν ἐξαλείφει τὶς ἐσωκαπιταλιστικὲς ἀντιθέσεις, παρουσιάζεται ὅλο καὶ πιὸ ἰσχυρὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐμφάνισης τῶν μονοπωλίων : Ἡ μεγαλοαστικὴ τάξη γίνεται κοσμοπολιτική. Ἐνάντια ὅμως σ' αὐτὴν τὴν τάση, οἱ προλετάριοι ὅλων τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου, ἀρχίζουν νὰ διακηρύσσουν τὴν δική τους ἐπαναστατικὴ ἀλληλεγγύη :

«Προλετάριοι ὅλων τῶν χωρῶν, ἑνωθῆτε !». Μ' αὐτὴ τὴν ἔκκληση τελειώνει τὸ Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος.

Ὁ προλεταριακὸς διεθνισμὸς εἶναι προϊὸν τῶν ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν μέσα στὶς ὁποῖες ζεῖ τὸ προλεταριάτο, ὁποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι ἡ ἐθνικότητά του. Οἱ ἐκμεταλλευόμενοι ὅλων τῶν χωρῶν ἔχουν ἕνα κοινὸν ἐχθρόν: τὴν ἐκμεταλλεύτρια τάξη, ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ ἐθνικότητά της.

Τέτοια πρέπει νὰ εἶναι ἡ μορφὴ τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης ἐνάντια στὴν ἐκμετάλλευση. Ὡστόσο αὐτὴ ἡ πάλη δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ φέρει τὴ νίκη, ὅσο καιρὸ οἱ καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις συμφωνοῦν ἀντικειμενικὰ μὲ τὸ ἐπίπεδο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, δηλαδὴ ὅσον καιρὸ ὁ καπιταλισμὸς βρίσκεται σὲ ἀνάπτυξη, σύμφωνα μὲ τὸ βασικὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Μ' αὐτὸ ὅμως δὲν θέλουμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ ἀγῶνες τοῦ προλεταριάτου, σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, εἶναι περιττοί, ἀφοῦ εἶναι γνω-

στὸ ὅτι χάρη σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες ἀποχτᾶ συνείδηση τῆς ἀποστολῆς του καὶ συγκεντρώνει καὶ ὀργανώνει τὶς δυνάμεις του·ὅτι χάρη σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες διαπαιδαγωγεῖται. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνᾶμε ποτὲ ὅτι ἡ πάλη τοῦ προλεταριάτου, σ' αὐτὸ τὸ στάδιο, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαλείψει τὴν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση· τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει εἶναι νὰ περιορίσει κάπως τὰ ἀποτελέσματά της.

Ἀντίθετα ὅμως, ὅταν χάρη στὸ γεγονὸς τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, οἱ καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις παύουν νὰ ἀνταποκρίνονται στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, ὅταν ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγή, ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, τῆς ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ τὶς παραγωγικὲς σχέσεις, τότε δημιουργοῦνται, γιὰ τὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου, νέοι, εὐνοϊκοὶ ἀντικειμενικοὶ ὅροι. Τότε ἡ πάλη του γιὰ τὴν κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς, ἔρχεται νὰ βοηθήσει καὶ νὰ δημιουργήσει τοὺς πιὸ εὐνοϊκοὺς ὅρους στὴν ἀνεμπόδιστη λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, ποὺ ὁ καπιταλισμὸς δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ σεβασθεῖ

Τότε ἡ ἐπαναστατικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου συμβαδίζει μὲ τὴν ἐπιταγὴ καὶ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας. Ἡ μελλοντικὴ ἐπιτυχία του εἶναι ἐξασφαλισμένη, γιατὶ ἀκολουθεῖ τὸ θεμελιώδη νόμο ποὺ διέπει τὸ σύνολο τῶν κοινωνιῶν.

Ἀλλὰ οἱ κεφαλαιοκράτες ποὺ θέλουν νὰ διατηρήσουν τὰ κέρδη τους ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση, μεταχειρίζονται τὰ πάντα γιὰ νὰ βάλουν ἐμπόδια στὸ δρόμο τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας. Ἀπ' αὐτὴν τὴν τακτικὴ προκύπτουν, ὅπως εἴδαμε, τὰ πιὸ μεγάλα βάσανα γιὰ τὴν κοινωνία. Μιὰ μόνο εἶναι ἡ σοβαρὴ κοινωνικὴ δύναμη ποὺ μπορεῖ νὰ καταβάλει τὴν ἀντίσταση ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη προβάλει στὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας.

Ποιὰ ὅμως εἶναι αὐτὴ ἡ δύναμη ; Οἱ οὐτοπιστὲς νόμιζαν ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ μεταμορφώσουν τὴν κοινωνία μόνο μὲ τὴ δύναμη τῶν ἰδεῶν. Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς ἦσαν οἱ πρῶτοι ποὺ ἀποκάλυψαν, ὅτι ἡ μόνη κατάλληλη μέθοδος γιὰ τὴ λύση τῆς ἀντίφασης ἀνάμεσα στὸν κοινωνικὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοποίηση (ἀντίφαση β), εἶναι ἡ

ἐπαναστατικὴ πάλη τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὑποστηριζόμενης καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα θύματα τῆς ἐκμετάλλευσης. Γιατὶ πραγματικὰ τὸ προλεταριάτο δὲν εἶναι μονάχο στὴν πάλη του. Ἡ ἴδια ἡ ἐξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ — ποὺ περνάει ἀπὸ τὸ συναγωνισμὸ στὸ μονοπώλιο — ἔχει σὰν συνέπεια τὴν ἐξαθλίωση καὶ διαφόρων ἄλλων κοινωνικῶν στρωμάτων.

Ἡ μεγαλοαστικὴ τάξη δὲν μπορεῖ νὰ αὐξήσει τὰ πλούτη της παρὰ μόνο γενικεύοντας τὴ φτώχια γύρω της. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁδηγοῦνται ἀναπόφευχτα ἐναντίον της — ἐκτὸς ἀπὸ τὸν φυσικό της ἐχθρό, τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο — καὶ οἱ ἐξαθλιωμένες μεσαῖες τάξεις, οἱ ἐργάτες γῆς, οἱ μικροαγρότες, οἱ τεχνῖτες, οἱ βιοτέχνες, οἱ μικρέμποροι, κλπ.... ὅλα δηλαδὴ τὰ στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ ποὺ αὐτὴ καταστρέφει. Τὸ προλεταριάτο σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, καθοδηγούμενο ἀπὸ τὸ μαρξιστικὸ λενινιστικὸ κόμμα, συσπειρώνει γύρω του ὅλα αὐτὰ τὰ στρώματα ποὺ θέλουν νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν καταστροφή, σὲ ἕνα κοινὸ μέτωπο πάλης ἐνάντια στὸν κοινὸν ἐχθρό, τὴν ἐκμεταλλεύτρια μεγαλοαστικὴ τάξη. Ἔτσι μπαίνει σὲ κίνηση μιὰ μεγάλη κοινωνικὴ δύναμη, ἀρκετὰ ἰσχυρή, γιὰ νὰ σπάσει τὶς καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς καὶ νὰ ἀνοίξει τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση νέων παραγωγικῶν σχέσεων, τῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων, ποὺ νὰ εἶναι προσαρμοσμένες στὸ ἐπίπεδο τῶν σύγχρονων παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἱκανότητα τοῦ προλεταριάτου νὰ συσπειρώνει γύρω του τὶς πιὸ πλατειὲς λαϊκὲς μᾶζες γιὰ τὴ μάχη ἐνάντια στὴν μειοψηφία τῶν ἐκμεταλλευτῶν, συντελεῖ στὸ νὰ προβάλλει καθαρότερα ὁ ἐθνικός του ρόλος. Ὅπως ὑποδείχνουν ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς στὸ Μανιφέστο, ἡ ἐργατικὴ τάξη, στὴ διάρκεια τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης της μπαίνει ἐπικεφαλῆς ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους, ἐνῶ ἡ ὀλιγαρχία τοῦ μεγάλου κεφαλαίου, ἐξ αἰτίας τῶν ταξικῶν συμφερόντων της, ἀπομονώνεται ἀπὸ τὸ ἔθνος.

Γνωρίζουμε σήμερα ὅτι αὐτὴ ἡ ὀλιγαρχία τοῦ πλούτου πέρασε σὲ ἀνοιχτὴ προδοσία τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ἀποφασισμένη γιὰ ὅλα, μὲ τὸ σκοπὸ μόνο νὰ ἐπιζήσει, παραδίνει τὴ χώρα, τοὺς ἀνθρώπους της καὶ τὰ ἀγαθά της, στὸν ξένο ἰμπεριαλισμό. Κατάσταση ποὺ θυμίζει τὸ προηγούμενο τῶν φεουδαρχῶν στὴ

Γαλλία πού, στὰ 1789, γιὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἐξουσία, ἔκαναν ἀνοιχτὴ συμμαχία μὲ τοὺς φεουδάρχες τῶν ἄλλων χωρῶν ἐνάντια στὸν ἴδιο τὸ λαό τους.

Ἀντίθετα, τὰ συμφέροντα τοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου ταυτίζονται μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ἐνάντια στὴ μεγαλοαστικὴ τάξη. Ὁ προλεταριακὸς πατριωτισμὸς καὶ ὁ προλεταριακὸς διεθνισμὸς εἶναι ἔτσι δυὸ ἀξεχώριστες φάσεις μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας μάχης ποὺ δίνεται ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη ἐνάντια στὴν ἀντιδραστικὴ ἀστικὴ τάξη, ποὺ θυσιάζει τὴ ζωὴ τῶν λαῶν στὸ νόμο τοῦ μεγίστου κέρδους.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ σπουδὴ τῶν ἀντιφάσεων τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐξέλιξής τους, μᾶς ὁδηγεῖ στὸ κατώφλι μιᾶς νέας κοινωνίας, μιᾶς κοινωνίας χωρὶς ἐκμετάλλευση. Ἀλλὰ πρὶν προχωρήσουμε, θὰ εἶναι ἴσως χρήσιμο νὰ κάνουμε μερικὲς σκέψεις πάνω σὲ ὡρισμένες ἰδεολογικὲς συνέπειες ποὺ συνδέονται μὲ τὸν καπιταλισμὸ καὶ τὴν καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση. Ὑπῆρξε κάποτε, κάποιος ἀστικὸς οὐμανισμός(*). Ὅποιος λέει «οὐμανισμός» ἐννοεῖ ἐμπιστοσύνη, ἀγάπη στὸν ἄνθρωπο. Κάποτε ἡ ἐπαναστατικὴ ἀστικὴ τάξη, πρὸ παντὸς στὴ Γαλλία, θεωροῦσε τιμή της νὰ πιστεύει στὴν παγκόσμια ἀδελφότητα. Αὐτὸ γινόταν γιατὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀγωνιζόταν νὰ παραχωρήσει, στὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, τὸ πεδίο ἐλεύθερο ἀπὸ τὰ ἐμπόδια ποὺ ἔβαζε ἡ φεουδαρχία. Ἡ δράση της λοιπὸν τότε ἦταν σύμφωνη μὲ τὸ νόημα καὶ τὴν ἐπιταγὴ τῆς ἱστορίας.

Σήμερα ὅμως τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Σήμερα ἡ ἀστικὴ τάξη, ἀπὸ τὸ ταξικὸ συμφέρο καὶ μόνο γίνεται ἐμπόδιο στὴν ἐλεύθερη λειτουργία αὐτοῦ τοῦ νόμου. Κι' αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀντικειμενική, ἡ ὑλιστικὴ βάση τοῦ σημερινοῦ ἀστικοῦ ἀντιουμανισμοῦ.

Ἡ σημερινὴ νοοτροπία τῆς διεθνοῦς μεγαλοαστικῆς τάξης

---

* Βλέπε : «Οὐμανισμός», Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν.

εἶναι ὅμοια μὲ τὴ νοοτροπία μιᾶς συμμορίας ποὺ τάχτηκε νὰ ἐξοντώσει τὸ ἀνθρώπινο εἶδος. Ἡ ἰδεολογία της σήμερα τείνει νὰ καταργήσει καὶ τὰ πιὸ στοιχειώδη δικαιώματα ἀπὸ κάθε «ἀντίπαλό της». Εἶναι μιὰ ἰδεολογία βίας, ἱκανὴ νὰ δικαιολογήσει καὶ τὰ πιὸ φριχτὰ ἐγκλήματα στὰ ὁποῖα ἡ ἁμαρτωλὴ αὐτὴ τάξη καταφεύγει γιὰ τὴ σωτηρία της (πόλεμος Κορέας καὶ Βιετνὰμ π.χ.).

Ἀντίθετα, ἡ ἐργατικὴ τάξη, ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ ἐπιβάλει τὴ λειτουργία τοῦ βασικοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, ἀποτελεῖ τὴν πρωτοπορεία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὄντας τάξη ἐπαναστατική, ἡ ἐργατικὴ τάξη συνδέει μὲ τοὺς πιὸ ζωντανοὺς δεσμοὺς τὸ παρελθὸν τῶν κοινωνιῶν μὲ τὸ μέλλον τους. Ἀπὸ τὸ παρελθόν, κρατάει κάθε τι ποὺ συντελεῖ στὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας (ἀναβιώνει π. χ. τὸν ἀστικὸ οὐμανισμό, καὶ μάλιστα σὲ πεῖσμα τῆς ἀντιδραστικῆς ἀστικῆς τάξης ποὺ τὸν ἀποδοκιμάζει).

Ὅσο γιὰ τὸ μέλλον, αὐτὸ τὸ σφυρηλατεῖ μὲ τοὺς καθημερινοὺς ταξικοὺς ἀγῶνες της. Ἡ ἐργατικὴ τάξη ἀγωνίζεται γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους : Γι' αὐτὸ ἡ πρώτη της νίκη — ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ὀχτώβρη 1917 — ἀποτελεῖ τὴν πιὸ μεγάλη, τὴν πιὸ σημαντικὴ ἡμερομηνία τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΟ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ

I ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ;

ΜΕ ΤΗ λέξη εποικοδόμημα έννοούμε όλες τις ιδέες και τούς θεσμούς πού υπάρχουν μέσα σέ μιά δοσμένη κοινωνία. Σέ κάθε στιγμή τής ιστορίας καί σ' όλες τις κοινωνίες, συνυπάρχουν ιδέες διαφορετικές, ιδέες αντίθετες, πού είναι ή αντανάκλαση τών αντικειμενικών αντιθέσεων πού υπάρχουν στην κοινωνία. Αυτές οι ιδέες όμως δέν έχουν κάθε φορά την ίδια αξία. Άλλες έχουν σάν σκοπό νά κρατήσουν την κοινωνία στούς παληούς δρόμους, στην παληά της τροχιά, ενώ άλλες την σπρώχνουν σέ καινούργιους δρόμους.

Στις ταξικές κοινωνίες, όπου διεξάγεται πάλη ανάμεσα στις ανταγωνιζόμενες τάξεις, ή κίνηση ιδεών αντιθέτων, αποτελεί την αντανάκλαση αυτής τής πάλης τών τάξεων. Ή πάλη τών ιδεών μπορεί νά πάρει μιά βίαιη μορφή, ή ανασταλτική. Στό σοσιαλιστικό καθεστώς, δέν υπάρχουν ανταγωνιζόμενες τάξεις (ταξικός ανταγωνισμός) όμως υπάρχει μιά ιδεολογική πάλη· είναι ή πάλη ανάμεσα στό παληό καί στις επιβιώσεις του καί στό καινούργιο πού παίρνει τή μορφή πάλης ιδεών.

Οί άνθρωποι συνειδητοποιούν τά προβλήματα τής εποχής τους μέσα καί χάρη στην πάλη τών ιδεών· μιά πάλη πού χαράζει τό δρόμο γιά την ανεύρεση τών λύσεων πού τις κρύβει ή πραγματικότητα. Οί ιδεαλιστές, όπως π. χ. ό Χέγγελ, πιστεύουν, ότι ή διαλεχτική κίνηση τής ιδέας είναι αυτό πού γεν-

νάει τὴν κίνηση τῆς ἱστορίας. Ἀντίθετα ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴ εἰκόνα τοῦ παρελθόντος ὅπως μᾶς τὴν παρουσιάζουν ὡρισμένοι ἱστορικοί, μποροῦμε νὰ βεβαιώσουμε πὼς εἶναι ψέμμα πὼς ὑπῆρξαν τάχα ἐποχὲς εὐλογημένες, χωρὶς πάλη ἰδεῶν, ἐποχὲς ὅπου βασίλευε ἡ ἁρμονία μέσα στὶς σκέψεις καὶ τὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων.

Στὴν πραγματικότητα ὑπῆρχαν ἀνέκαθεν ἀντίθετα ρεύματα ἰδεῶν, πού, ὅσα δὲν ἐπέζησαν, ἔχουν καταπνιγεῖ κτηνωδῶς ἀπὸ τὶς κυρίαρχες τάξεις καὶ ποὺ τὰ ἀγνόησε ἡ ἱστορία. Στὸ μεσαίωνα, π.χ. ποὺ τόσο τὸν ἐπαινοῦν σήμερα, καυτηριάστηκε σκληρὰ ὁ κλῆρος καὶ οἱ φεουδάρχες ἀπὸ τὸ λαὸ μέσα στὰ λαϊκὰ τραγούδια καὶ τὶς διηγήσεις.

Ἡ καταδίωξη τῶν νέων ἰδεῶν, ὁ ὠργανωμένος διωγμὸς τῆς ἀντίθετης στὴν κυρίαρχη τάξη ἰδεολογίας, ἀποτελεῖ γνώρισμα ὅλων τῶν κοινωνιῶν ὅπου ὑπάρχει ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο.

Ἡ ἀστικὴ τάξη, στὴν ἐποχὴ τῆς ἀνόδου της, πίστευε ὅτι ἐξασφάλιζε τὴν ὑστεροφημία διακηρύσσοντας τὴν ἐλεύθερη πάλη τῶν ἰδεῶν, τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψης. Στὴν οὐσία ὅμως δὲν κήρυττε παρὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ φρονήματος μόνο μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἀποκαλύπτεται τώρα ὅλο καὶ περισσότερο ὅσο προχωρεῖ ἡ παρακμὴ αὐτῆς τῆς τάξης.

Μόνο ἡ τάξη, ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξαφανίσει τοὺς ταξικοὺς ἀνταγωνισμούς, μπορεῖ νὰ διεκδικήσει τὸ ἔπαθλο γιὰ τὴν ἐλεύθερη πάλη τῶν ἰδεῶν. Στὴν σοσιαλιστικὴ κοινωνία, ποὺ προοδεύει μὲ ταχύτατους ρυθμούς, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ μὴν ἀναπτύσσεται μιὰ ζωηρότατη πάλη ἰδεῶν. Μόνο ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς δίνει τὴ δυνατότητα στοὺς ἀγωνιστὲς τῆς πολιτικῆς ὅσο καὶ στοὺς θεωρητικοὺς καὶ τοὺς σοφούς, νὰ διακρίνουν καὶ νὰ ἀναγνωρίζουν τὰ λάθη τους στὴν διάρκεια τῆς ἰδεολογικῆς διαμάχης, νὰ μὴν τοποθετοῦν ὅλες τὶς ἰδέες στὸ ἴδιο ἐπίπεδο καὶ νὰ ξεχωρίζουν τὰ ταξικὰ συμφέροντα ποὺ κρύβονται κάτω ἀπ' αὐτές. Εἶναι πιὰ γεγονὸς ἀναμφισβήτητο, ὅτι οἱ αὐθεντίες τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, προβάλλουν σὲ πρώτη γραμμὴ καὶ ὑποστηρίζουν κάθε φορὰ τὴν ἄλφα καὶ ὄχι τὴ βῆτα ἰδέα, ἀνάλογα μὲ τὰ τρέχοντα οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα τῆς ἀστι-

νῆς τάξης. Ὅταν π. χ. διαβάζουμε στὸν καπιταλιστικὸ τύπο, ὅτι ἡ αἰτία τῶν οἰκονομικῶν δυσκολιῶν, ὀφείλεται στὴν ὕπαρξη μεγάλου ἀριθμοῦ μικρεμπόρων, πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅτι, πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴ «θεωρία» κρύβεται τὸ συμφέρον τοῦ μεγάλου κεφαλαίου, πού, σπρωγμένο ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ μεγίστου κέρδους, ποὺ χαραχτηρίζει τὸ σύγχρονο καπιταλισμό, ἐπιδιώκει νὰ περιορίσει ὅσο μπορεῖ περισσότερο, τὸ ποσοστὸ τῆς ὑπεραξίας ποὺ ἔχει ἀφήσει γιὰ τοὺς μικρεμπόρους. Ὅταν ἐπίσης διαβάζουμε ὅτι τὸ καλύτερο καὶ δικαιότερο φορολογικὸ σύστημα εἶναι ἡ ἔμμεση φορολογία γιατὶ τάχα οἱ φόροι πληρώνονται ἀπ' ὅλο τὸν κόσμο, πρέπει νὰ ξέρουμε ὅτι τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ καλύπτει τὰ συμφέροντα τῶν καπιταλιστῶν. Πραγματικὰ οἱ ἔμμεσοι φόροι πέφτουν στοὺς ὤμους τῶν καταναλωτῶν καὶ πλήττουν πολὺ πιὸ σκληρὰ τοὺς μισθωτούς, τοὺς χωρικούς, τὶς μεσαῖες τάξεις παρὰ τοὺς καπιταλιστές.

Ἡ προβολὴ τέτοιων ἰδεῶν δὲν ἀποβλέπει στὸ νὰ ἐξιδανικεύσει μόνο τὸ ὑπάρχον καθεστώς, ἀποτελεῖ ἐπίσης καὶ ἕνα μέσον ἰδεολογικῆς πάλης : μὲ τὴν ἐξάπλωσή τους, τὸ κεφάλαιο ἐπιδιώκει νὰ ἐφαρμόσει τὸν τρόπο φορολογίας ποὺ τὸ συμφέρει. Κι' ἀκόμα, προετοιμάζει τὸ ἔδαφος καὶ τὰ πνεύματα, γιὰ νέα τυχὸν μέτρα, νομικὰ ἢ πολιτικὰ ποὺ θὰ πρέπει νὰ πάρει γιὰ νὰ σταθεροποιήσει τὴ θέση του.

Ἔτσι λοιπὸν οἱ τέτοιες ἰδέες, ποὺ διαδίδονται κάθε φορὰ ἀπὸ τὶς κυρίαρχες τάξεις, ἐξυπηρετοῦν μοναχὰ τὰ συμφέροντά τους. Καὶ τώρα τί ἐννοοῦμε μὲ τὸν ὅρο ἐποικοδόμημα. Ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὴν ἄλφα ἢ τὴ βῆτα ἰδέα ποὺ διαδίδεται καθημερινὰ ἀπὸ τὸν τύπο, ἰσχύει ἐπίσης καὶ γιὰ τὰ πλήρη φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ θεωρίες : Πάνω στὸ θέμα τῆς Καλβινικῆς θεωρίας γιὰ τὸν «προορισμὸ» τοῦ ἀνθρώπου ὁ Ἔνγκελς ἔγραψε :

> «Τὸ «δόγμα» τοῦ Καλβίνου ἔδινε μιὰν ἀπάντηση στὶς ἀνάγκες τῆς πιὸ προοδευτικῆς τάξης τῆς ἐποχῆς του, τῆς αστικῆς τάξης. Ἡ θεωρία του γιὰ τὸν προορισμὸ ἦταν ἡ θρησκευτικὴ ἔκφραση τοῦ κοινωνικοῦ γεγονότος, ὅτι, στὸν κόσμο τοῦ ἐμπορίου, στὸν κόσμο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τόσο ἡ ἐπιτυχία ὅσο καὶ ἡ ἀποτυχία δὲν ἐξαρτῶνται οὔτε ἀπὸ τὴ

δραστηριότητα ούτε άπό τήν ικανότητα τοΰ άνθρώπου, άλλά άπό περιστατικά άνεξάρτητα άπ' αύτόν, περιστατικά πού ξεφεύγουν άπό τόν έλεγχό του. Αύτές οί συνθήκες δέν έξαρτώνται ούτε άπό τή θέλησή του ούτε άπό τή δράση του. Διαμορφώνονται άπό άνώτερες καί άγνωστες σ' αύτόν δυνάμεις, τίς οίκονομικές δυνάμεις· κι' αύτό ώς ένα σημείο ήταν σωστό καί μάλιστα σέ μιά έποχή οίκονομικής έπανάστασης, όταν όλα τά παληά έμπορικά κέντρα καί όλοι οί έμπορικοί δρόμοι είχαν άντικατασταθεί άπό άλλους, όταν οί άγορές τών 'Ινδιών καί τής 'Αμερικής άνοιξαν γιά όλο τόν κόσμο καί όταν όλα, όσα ώς τότε θεωρούνταν σάν άρθρα οίκονομικής πίστης, τά πιό σεβαστά γιά τήν άρχαιότητά τους — ή σχετική άξία τοΰ χρυσοΰ καί τοΰ άργύρου — άρχισαν νά κλονίζωνται καί νά κατρακυλούν». (1)

Έτσι ένα άπλό οίκονομικό φαινόμενο μεταβάλλεται σέ έργο τής μυστηριώδους σοφίας τοΰ θεοΰ. Οί άστοί ξέρουν άπό τήν πείρα τους τό συναγωνισμό, άλλά τό θρησκευτικό πνεΰμα τής έποχής τούς καλύπτει τήν άποκλειστικά οίκονομική ύφή καί φύση τοΰ φαινομένου. Ή ίδέα τής «μοιρολατρείας» μετατίθεται πάνω στό τεράστιο πεδίο τής άντίληψης τοΰ κόσμου καί είσδύει στή θρησκεία. Οί έμποροι διαμαρτύρονται, κλαΐνε γιά τά κακά άποτελέσματα τοΰ συναγωνισμοΰ, άλλά άπ' αύτόν ζοΰν, άλλά αύτός τούς πλουτίζει. Θά ήθελαν τόν συναγωνισμό χωρίς όμως τά άποτελέσματά του. Καί παρηγορούνται πιά μέ τήν ίδέα, ότι οί άνθρωποι όφείλουν νά ύπομένουν μιά τύχη πού είναι καθωρισμένη γι' αύτούς «άνωθεν», άπό τά πρίν. Έτσι λοιπόν, ή θεωρία τοΰ προορισμοΰ, μέ τό νά κάνει άποδεκτά τά άποτελέσματα τοΰ συναγωνισμοΰ, σέ μιά τάξη πού τά ζεΐ, πού τά ύφίσταται, βοήθησε στή σταθεροποίηση τής έμπορευματικής παραγωγής. 'Αντίθετα, όπως είναι πολύ φυσικό, οί φεουδάρχες, που τούς κατέστρεφε τό έμπόριο τών άστών, δέν μπορούσαν νά δεχθοΰν αύτή τή θεωρία. Γι' αύτό καί καταδικάστηκε άπό τήν καθολική 'Εκκλησία, πού ήταν τό

1. Ένγκελς : «Φιλοσοφικές Μελέτες».

πνευματικό δπλο τῆς φεουδαρχίας. Ἀλλὰ ἡ ἐμπορευματικὴ οἰκονομία, ποὺ ἀνέπτυσσε τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, ἀποτελοῦσε μιὰ πρόοδο σχετικὰ μὲ τὴ φεουδαλικὴ οἰκονομία. Ἡ Καλβινικὴ λοιπὸν θεωρία ἔπαιζε σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ρόλο προοδευτικὸ συγκρινόμενη μὲ τὶς μεσαιωνικὲς πεποιθήσεις. Ἀντίθετα στὶς ἡμέρες μας εἶναι ξεπερασμένη· ὁ φαταλισμὸς (*) ποὺ τὴ χαρακτηρίζει, ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἐπαναστατικὲς ἀντιλήψεις τοῦ καιροῦ μας, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος ὁ ἴδιος εἶναι αὐτὸς ποὺ καθορίζει τὴ μοίρα του. Αὐτὴ ἡ ἰδεολογία τῶν μεγάλων διαμαρτυρομένων τραπεζιτῶν, δὲν χρησιμεύει πιὰ σήμερα παρὰ γιὰ νὰ δικαιολογεῖ τὶς «μοιραῖες» οἰκονομικὲς κρίσεις καὶ τὰ χρηματιστηριακὰ κράχ τοῦ καπιταλισμοῦ.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα δείχνει μὲ σαφήνεια, ὅτι μιὰ καὶ ἡ ἴδια ἰδέα μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετεῖ ἀνάλογα μὲ τὶς ἱστορικὲς συνθῆκες, δυὸ πολὺ διαφορετικὲς θέσεις: ἄλλοτε μπορεῖ νὰ ἀχρηστεύει τὴ μορφὴ τῆς οἰκονομίας ποὺ ἐπικρατεῖ, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς θεωρίας τοῦ «προορισμοῦ» κάτω ἀπὸ τὴ φεουδαρχία, καὶ ἄλλοτε νὰ ἐξυπηρετεῖ τὶς παραγωγικὲς σχέσεις ποὺ ἐπικρατοῦν ὅπως στὴν περίπτωση τῆς ἴδιας θεωρίας κάτω ἀπὸ τὸν καπιταλισμό. Ἀλλὰ μόνο στὴ δεύτερη περίπτωση μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ ἀποτελεῖ στοιχεῖο τοῦ ἐποικοδομήματος. Ἔτσι ὁ ὅρος ἐποικοδόμημα δὲν ἐφαρμόζεται ἀδιάφορα, σ' ὁποιαδήποτε ἰδέα ἢ θεωρία, ἢ ἀντίστοιχο θεσμό. Καθορίζεται σὲ σχέση μὲ τὴν οἰκονομικὴ βάση τῆς κοινωνίας.

Τὸ ἐποικοδόμημα συσσωματώνει τὶς ἰδέες καὶ τοὺς θεσμοὺς ποὺ ἀνταναχλοῦν τὶς ἐπικρατοῦσες παραγωγικὲς σχέσεις καὶ εἶναι ἑπομένως καὶ οἱ ἴδιες ἐπικρατοῦσες.

«Βάση εἶναι τὸ οἰκονομικὸ ὑπόβαθρο τῆς κοινωνίας σὲ μιὰ δοσμένη περίοδο τῆς ἐξέλιξής της. Τὸ ἐποικοδόμημα τὸ ἀποτελοῦν οἱ πολιτικές, νομικές, θρησκευτικές, καλλιτεχνικές, φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις τῆς κοινωνίας καὶ οἱ πολιτικοί, νομικοὶ κ.λ.π. θεσμοὶ ποὺ ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτές.

(*) Βλέπε λέξη: «Φαταλισμὸς» Φιλοσοφικὸ Λεξικό, Ρόζενταλ-Γιουντίν·

«Κάθε βάση έχει τὸ δικό της, τὸ ἰδιαίτερο ἐποικοδόμημα ποὺ ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτή. Ἡ βάση τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστῶτος ἔχει τὸ δικό της ἐποικοδόμημα, δηλαδὴ τὶς δικές της πολιτικές, νομικὲς καὶ ἄλλες ἀντιλήψεις καὶ τοὺς θεσμοὺς ποὺ ἀντιστοιχοῦν σ'αὐτές. Ἡ καπιταλιστικὴ βάση, ἔχει ἐπίσης τὸ ἰδιαίτερο ἐποικοδόμημά της ποὺ ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὴν καὶ ἡ σοσιαλιστικὴ βάση τὸ ἴδιο. Ὅταν ἡ βάση τροποποιεῖται ἢ διαλύεται, τὸ ἐποικοδόμημά της, τροποποιεῖται ἢ διαλύεται ἐπίσης καὶ ὅταν μιὰ νέα βάση κάνει τὴν ἐμφάνισή της, παρουσιάζεται ταυτόχρονα καὶ μιὰ μορφὴ ἐποικοδομήματος ποὺ ἀνταποκρίνεται σ' αὐτήν» ! (¹)

Ἂς σημειώσουμε, μὲ τὴν εὐκαιρία ὅτι οἱ πολιτικοὶ θεσμοί, δηλαδὴ τὸ Κράτος, ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ἐποικοδομήματος. Γιατὶ καὶ τὸ Κράτος ἀνταποκρίνεται στὶς πολιτικὲς ἀντιλήψεις καὶ στὶς ἐπικρατοῦσες πολιτικὲς ἰδέες. Εἶναι ὠργανωμένο σύμφωνα μὲ κανόνες καὶ μὲ ἀρχὲς ποὺ ἐκφράζουν ταξικὰ συμφέροντα. Τὸ Κράτος εἶναι ἡ μορφὴ ὀργάνωσης τῆς ἐξουσίας τῆς πιὸ ἰσχυρῆς τάξης, καὶ ἐκφράζει καὶ ἐκπροσωπεῖ τὶς ἐπικρατοῦσες παραγωγικὲς σχέσεις.

Ἡ οἰκονομικὴ βάση τῆς κοινωνίας εἶναι τὸ πρωταρχικό, τὸ κράτος εἶναι τὸ δευτερεῦον. Ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση, τὸ κράτος, ἀπορρέει ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἰδεολογία, ποὺ εἶναι ἡ ὀργανωτικὴ δύναμη. Ἡ δύναμη τοῦ Κράτους εἶναι ἡ ἔκφραση τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν πού, μὲ τὴ σειρά τους, ἀποτελοῦν τὴν ἀντανάκλαση τῆς ζωτικότητας τῆς οἰκονομικῆς βάσης. Ἡ πολιτικὴ δύναμη (τὸ κράτος) ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὶς λαϊκὲς μᾶζες ἐφ' ὅσον αὐτὲς νομίζουν ὅτι τὶς ἐξυπηρετεῖ. Μιὰ τέτοια μαζικὴ ὑποστήριξη μπορεῖ νὰ εἶναι δικαιολογημένη μπορεῖ καὶ ὄχι : Οἱ μᾶζες, ὡς ἕνα ὡρισμένο σημεῖο τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, εἶναι δυνατὸν νὰ ξεγελιοῦνται καὶ νὰ παρασύρονται, ὁπότε ἡ δύναμη τῆς ἐξουσίας τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων στηρίζεται στὸ ψεῦδος. Ὅταν ἡ ὑποστήριξη τῶν μαζῶν ἐξασθενεῖ, λιγοστεύει, τὸ κράτος ἐπίσης ἐξασθενεῖ. Ἡ χρήση τῆς ἀνοιχτῆς βίας, ἀπὸ τὴν τάξη ποὺ βρίσκεται στὴν ἐξουσία ἀποτελεῖ τὸ σημάδι τῆς ἀδυναμίας της καὶ

1. Στάλιν : «Μαρξισμὸς καὶ γλωσσολογικὰ ζητήματα».

τὸ προμήνυμα τοῦ προσεχοῦς τέλους της. Ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ κάθε φορά, τὸν καθοριστικὸ παράγοντα, εἶναι οἱ ἰδέες καὶ οἱ ἀντιλήψεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐμπνέονται οἱ μάζες.

II. ΤΟ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΓΕΝΝΙΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΗ

Τὸ ἐποικοδόμημα γεννιέται ἀπὸ τὴ βάση, ἐξαφανίζεται μ' αὐτή, ἀκολουθεῖ τὴν τύχη της. Οἱ ἐπικρατοῦσες ἰδέες σὲ μιὰ κοινωνία στὴν πραγματικότητα διαμορφώνονται ἀνάλογα μὲ τὴ μορφὴ ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, ποὺ ἐπικρατεῖ σ' αὐτήν. Τὸ ἐποικοδόμημα λοιπὸν δὲν εἶναι μιὰ ἁπλὴ σειρὰ ἀπὸ πολιτικές, νομικές, φιλοσοφικές, θρησκευτικές, κ.λ.π. ἰδέες. Οἱ ἰδέες ἐδῶ ἔχουν ἕναν ἐσωτερικὸ ζωντανὸ δεσμὸ μεταξύ τους. Ἀντανακλοῦν τὴν ἴδια τὴ βάση. Βάση καὶ ἐποικοδόμημα σχηματίζουν ἕνα ἑνιαῖο ὀργανικὸ σύνολο.

Τὸ ἐποικοδόμημα π. χ. στὴ φεουδαρχικὴ ἐποχή, εἶναι στενά, ἀδιάλυτα δεμένο σ' ὅλα του τὰ μέρη, μὲ τὴ φεουδαλικὴ βάση. Ἡ διαλεχτικὴ ἑνότητα τῆς βάσης καὶ τοῦ ἐποικοδομήματος σχηματίζει τὸ περιεχόμενο τῆς μαρξιστικῆς ἀντίληψης γιὰ τὴν διαμόρφωση τῆς κοινωνίας. Τὸ ἐποικοδόμημα λοιπὸν ἀποτελεῖ ἕνα σύνολο ἰδεῶν, ἀντιλήψεων, ἀρχῶν κ.λ.π. ὄχι φυσικὰ ἀμετάβλητο, ἀλλὰ ζωντανό, ποὺ γεννιέται μαζὶ μὲ τὴ βάση του, ποὺ ἀναπτύσσεται μ' αὐτὴ καὶ ἐξαφανίζεται μαζύ της, σὰν ἐπακόλουθό της.

Στὶς ταξικὲς κοινωνίες, ἡ ὕπαρξη τοῦ Κράτους ἐπιβάλλει ἕνα εἰδικὸ χαραχτῆρα σ' ὅλη τὴν ὑφὴ καὶ τὴν ἔκταση τοῦ ἐποικοδομήματος. Τὸ Κράτος παίζει ρόλο ὀργανωτή. Παράδειγμα : ἡ ὀργάνωση τῆς παιδείας, ποὺ εἶναι μιὰ ταξικὴ παιδεία. Τὸ ἐποικοδόμημα σὰν ὀργανικὸ σύνολο, πεθαίνει ἀκολουθώντας τὴν ἐξαφάνιση τοῦ οἰκονομικοῦ καθεστῶτος, στὸ ὁποῖο χρωστάει τὴν ὕπαρξή του. Τὸ ἐποικοδόμημα, ποὺ ἀποτελεῖ θεμελιακὴ ἔννοια τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τὸ συγχέουμε μὲ τὴν ἄλφα ἢ βῆτα ἰδέα ἢ θεσμό, ποὺ τὸν ἐξετάζουμε μεμονωμένα, ἀφαιρεμένα καὶ ἀποσπασμένο ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο, ἀντίστοιχο ἐποικοδόμημα, λαμβανόμενο σὰν ἑνιαῖο σύνολο. Κάθε ἰδέα ἢ θεσμὸς

στὴ διάρκεια ποὺ παίρνει τὴν ὁλοκληρωμένη μορφή του, τὴν πλήρη του ἔκφραση, μέσα στὰ πλαίσια ἑνὸς καινούργιου ἐποικοδομήματος, ὑφίσταται βαθειὲς ἀλλαγές, δανείζεται στοιχεῖα καὶ ὑπόκειται στὴν ἐπίδραση τοῦ συνόλου τῶν σύγχρονων ἰδεῶν καὶ θεσμῶν, δηλαδὴ τοῦ ἐποικοδομήματος ποὺ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα θὰ ἀποτελεῖ μέρος του.

Τὸ νὰ ξεχνᾶμε αὐτὴ τὴν ἄποψη, σημαίνει ὅτι πέφτουμε στὸ φορμαλισμό. Ἕνα σημαντικὸ παράδειγμα : Ἡ ἐκπαίδευση ἡ βασισμένη στὴ θρησκεία : Τὸ σχολεῖο αὐτὸ μεσαιωνικοῦ τύπου, σκοταδιστικὸ ὅπως ἦταν, ἐγκατέλειψε τὴ σκηνὴ τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς διάλυσης τοῦ φεουδαλικοῦ ἐποικοδομήματος ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ ἀστικὴ τάξη, σὰν συνέπεια τῆς διάλυσης τῆς οἰκονομικῆς φεουδαλικῆς βάσης.

Στὴν διάρκεια τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ἡ Γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη, φοβούμενη τὴν ἐπαναστατικὴ ἄνοδο τοῦ προλεταριάτου, καὶ ὄντας βέβαιη ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιθανότητα νὰ ξαναγυρίσει ἡ φεουδαρχία, ἄρχισε νὰ ἐνθαρρύνει πάλι τὸ κατηχητικὸ σχολεῖο, ἀποβλέποντας νὰ τὸ χρησιμοποιήσει γιὰ ἀντιδημοκρατικοὺς σκοπούς. Ἀλλὰ ξαναζωντανεύοντάς το, τὸ μετέβαλλε σὲ στοιχεῖο τοῦ ἀστικοῦ ἐποικοδομήματος, τροποποιώντας καὶ προσαρμόζοντάς το στὶς συνθῆκες τῆς ἀστικῆς κοινωνίας.

Αὐτὸ ὅμως δὲν ἔχει τὴν ἔννοια ὅτι τὸ φεουδαρχικὸ ἐποικοδόμημα ἐπέζησε ὕστερα ἀπὸ τὴ ἐξαφάνιση τῆς βάσης του, ἀλλὰ ὅτι τὸ ἀστικὸ ἐποικοδόμημα μεταβάλλεται, παίρνει ἕνα χαραχτήρα ἀντιδραστικό, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου οἱ καπιταλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις, ἀπὸ προοδευτικὲς ἀρχίζουν νὰ γίνονται ἀντιδραστικές.

Ἡ ἀντιστοιχία ἐποικοδομήματος καὶ βάσης δὲν παρουσιάζεται μόνο στὶς περιόδους ἀνατροπῆς ὅλου τοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ σὲ κάθε διαφορετικὴ φάση ἢ σταθμὸ ἐξέλιξης ἑνὸς καὶ τοῦ ἴδιου πάντα κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ.

Στὸν καπιταλισμό, στὴ φάση τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ, ἐπικρατοῦν «φιλελεύθερες» ἰδέες καὶ στὴν πολιτική, δηλαδὴ ἡ κοινοβουλευτικὴ ἀστικὴ δημοκρατία. Στὴ μονοπωλιακὴ φάση τὰ πάντα παίρνουν μορφὴ ἀντιδραστική.Ὁ μονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς χρησι-

σει ἀνοιχτὰ τὴν ἀνάγκη «ἰσχυροῦ Κράτους», παραβιάζει τοὺς νόμους καὶ τὶς ἀρχὲς ποὺ δημιούργησε ὁ ἴδιος, καὶ χτυπᾶ ἀπὸ τὰ πάνω καὶ πισώπλατα τὶς δημοκρατικὲς ἀστικὲς ἐλευθερίες.

Στὸν ἐκπολιτιστικὸ τομέα, παρατηρεῖται μιὰ κίνηση πρὸς δυὸ κατευθύνσεις ἀντιφατικές, ποὺ ἀντιστοιχοῦν ἡ μιὰ στὴν περίοδο τῆς ἀνόδου καὶ ἡ ἄλλη στὴν περίοδο τῆς παρακμῆς τοῦ καπιταλισμοῦ. Στὴν πρώτη περίοδο — ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση ἕως τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνα — ὁ ἀστικὸς πολιτισμὸς ἀναπτύσσεται καὶ πλουτίζεται διαρκῶς, ἀφομοιώνοντας κριτικὰ στὴν ἀνοδική του πορεία, ὅλες τὶς ὡς τότε κατακτήσεις τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, ἰδιαίτερα τῆς ἀρχαίας. Ἔχει τὴ φιλοδοξία νὰ παρουσιάζεται σὰν ἡ καθολική, ἡ πιὸ ὁλοκληρωμένη μορφὴ πολιτισμοῦ καὶ ἐπομένως, ἡ ὁριστική, ἡ τελειωτική, γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Στὴ δεύτερη περίοδο, ὁ ἀστικὸς πολιτισμὸς ἀρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ απορίπτει ὅλα τὰ προοδευτικά, τὰ ρασιοναλιστικὰ καὶ τὰ ἀνθρωπιστικὰ στοιχεῖα ποὺ περιέκλεινε πρὶν καὶ ἀρχίζει νὰ ἀποσυντίθεται ὅλο καὶ μὲ ταχύτερους ρυθμούς. Δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ σεβασθεῖ πιὰ οὔτε καὶ τὸ δικό του παρελθόν. Τὴ διαδικασία τῆς κριτικῆς ἀφομοίωσης τῶν αἰώνιων ἀξιῶν, τὴν ἀκολουθεῖ τώρα ἡ διαδικασία τῆς διάκρισης καὶ ἀπόριψης. Τὶς φιλοδοξίες τῆς καθολικότητας τὶς παραμερίζει, ἐγκαταλείπει ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια τὴ δική του κληρονομιά. Ὁ Ντιντερὼ ἀποκλείεται ἀπὸ τὴ φιλοσοφία, ὁ Michelet ἀπὸ τὸ πίνακα τῶν ἱστορικῶν, ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν «γνήσιων» ποιητῶν.

Συμπέρασμα λοιπὸν ὅλων αὐτῶν εἶναι, ὅτι, γιὰ νὰ ἐχτιμήσουμε σωστὰ μιὰ ἰδέα ἢ ἕνα θεσμό, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τὸν ἐξετάζουμε μὲ τρόπο ἀφαιρεμένο, μόνο του, ἀποσπασμένο ἀπὸ τὸ ἐποικοδόμημα τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἕνα μέρος καὶ ἀντανακλᾶ ἕνα καθωρισμένο στοιχεῖο τῆς βάσης. Αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο εἰδικὰ γιὰ τὴν περίπτωση τῆς ἔρευνας τοῦ θεσμοῦ τοῦ κράτους.

Εἶναι ψέμμα ὅτι τὸ Κράτος ἐνσαρκώνει τὸ «γενικὸ συμφέρον» ὅπως πᾶνε νὰ μᾶς πείσουν οἱ σοσιαλδημοκράτες καὶ οἱ ἰδεαλιστὲς ἢ ὅτι εἶναι «ὑπερταξικὸ» ἢ «ἐπιδιαιτητής». Οἱ χριστιανοδημοκράτες ἐπίσης παρουσιάζουν τὸ Κράτος σὰν τὴν ἐν-

σάρκωση τοῦ «κοινοῦ καλοῦ». Στὴν πραγματικότητα τὸ Κράτος, φαινόμενο καὶ προϊὸν ἱστορικῆς ἀνάγκης, παρουσιάστηκε ταυτόχρονα μὲ τὴ διαίρεση τῆς κοινωνίας σὲ ἀνταγωνιζόμενες τάξεις καὶ παραμένει ἀπὸ τὴν καταγωγή του καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ φύση, τὸ Κράτος μιᾶς τάξης.

Δὲν θὰ μπορούσαμε ἐπίσης νὰ μιλᾶμε γιὰ «δημοκρατία» γενικὰ καὶ ἀφηρημένα χωρὶς νὰ πέσουμε στὸ φορμαλισμὸ ποὺ ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὸ λάθος. Στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι πάντοτε ἀναγκαῖο νὰ ρωτᾶμε : Δημοκρατία γιὰ ποιόν ; γιὰ τοὺς καπιταλιστὲς ἢ γιὰ τὶς μάζες ; Ἂς κάνουμε, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, μιὰ παρατήρηση : Ὁ ἀναρχισμός(*) ποὺ ἀσκεῖ ἀκόμα καὶ σήμερα, κάποια ἐπιρροὴ στὸ Γαλλικὸ ἐργατικὸ κίνημα, εἶναι μιὰ θεωρία ἰδεαλιστική, ποὺ ἀγνοεῖ τὴ φύση καὶ τὸ ρόλο τοῦ ἐποικοδομήματος. Ἀγνοεῖ δηλαδὴ τὴν ταξικὴ καταγωγὴ τοῦ Κράτους καὶ τοὺς στενοὺς ἀντικειμενικοὺς δεσμούς του μὲ τὴν οἰκονομικὴ βάση. Βλέπει τὸ κράτος σὰν προϊόν, κι' αὐτὸς δὲν ξέρει ποιοῦ, «ἐνστίκτου» ἐπιβολῆς καὶ δύναμης ποὺ φωλιάζει στὸ βάθος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποὺ μεταβλήθηκε σὲ ἕνα ὑποπροϊὸν τῆς πάλης τῶν τάξεων.

Ἐπίσης στὸν πραχτικὸ τομέα, ὁ ἀναρχισμὸς ἀρνεῖται τὴν ἀναγκαιότητα τῆς μαζικῆς πολιτικῆς καὶ ἰδεολογικῆς δράσης, ἐπειδὴ δὲν βλέπει ὅτι ἡ πραγματική, ἡ ἀληθινὴ δύναμη κάθε Κράτους εἶναι ἡ ὑποστήριξή του ἀπὸ τὶς μᾶζες. Ἐξαίροντας τὴν ἀτομικὴ ἢ τὴ δράση μιᾶς ὁμάδας, ὁ ἀναρχισμός, σπρώχνει στὴν περιπέτεια καὶ ἐκφυλίζεται σὲ ὄργανο πρόκλησης.

III ΤΟ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΜΗ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ

«Τὸ ἐποικοδόμημα γεννιέται ἀπὸ τὴ βάση, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν θὰ πεῖ, ὅτι περιορίζεται στὸ νὰ ἀντανακλᾶ μόνο τὴ βάση, ὅτι μένει παθητικό, οὐδέτερο, ὅτι μένει ἀδιάφορο γιὰ τὴν τύχη τῆς βάσης, γιὰ τὴν τύχη τῶν τάξεων, γιὰ τὸ χα-

---

Βλέπε : «Ἀναρχισμός», στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν».

ραχτήρα τοῦ καθεστῶτος. Ἀντίθετα, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ κάνει τὴν ἐμφάνισή του, μεταβάλλεται σὲ μιὰ τεράστια ἐνεργητικὴ δημιουργικὴ δύναμη, ποὺ βοηθάει ἀποφασιστικὰ στὴν σταθεροποίηση καὶ ἐνίσχυση τῆς βάσης ἀπ' τὴν ὁποία ἐπήγασε. Παίρνει ὅλα τὰ μέτρα, γιὰ νὰ βοηθήσει τὸ νέο καθεστὼς νὰ φέρει σὲ πέρας τὴν καταστροφὴ τῆς παληᾶς βάσης καὶ τῶν παληῶν τάξεων, καὶ νὰ τὶς ἐξαφανίσει. Καὶ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ γίνει διαφορετικά. Γιατὶ τὸ ἐποικοδόμημα γεννιέται ἀπὸ τὴ βάση ἀκριβῶς γιὰ νὰ τὴν ἐξυπηρετήσει, γιὰ νὰ τὴν βοηθήσει δραστήρια νὰ σταθεροποιηθεῖ καὶ ἐνισχυθεῖ, γιὰ νὰ τὴν συνδράμει στὴν πάλη της, ποὺ ἀποβλέπει στὸ νὰ διαλύσει τὴν παληὰ ξεπερασμένη βάση καὶ τὸ ἐποικοδόμημά της.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ πάψει τὸ ἐποικοδόμημα νὰ παίζει τὸ ρόλο ἑνὸς τέτοιου ὀργάνου, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ περάσει ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἐνεργητικῆς ὑπεράσπισης τῆς βάσης του, σὲ μιὰ κατάστασηἀδιαφορίας, σὲ μιὰ κατάσταση ταυτόσημη μὲ τὴ στάση τῶν τάξεων, θὰ χάσει ἀμέσως τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐποικοδομήματος, θὰ πάψει νὰ εἶναι ἐποικοδόμημα».(1)

Εἴδαμε ὅτι οἱ ἰδέες εἶναι ἐνεργητικές, δημιουργικὲς δυνάμεις. Ἀλλὰ ἂν ὁ Στάλιν ἐπιμένει πάνω στὸ σημεῖο ὅτι τὸ ἐποικοδόμημα γεννιέται ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσει καὶ νὰ ὑπερασπίσει τὴ βάση ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται, τὸ κάνει γιὰ νὰ μᾶς ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ στὸ ὅτι αὐτὸ τὸ γνώρισμα ἀποτελεῖ βασικὴ ἰδιότητα τοῦ ἐποικοδομήματος, ἀποτελεῖ — κατὰ κάποιο τρόπο — ὁρισμό του. Ὅταν αὐτὸ πάψει νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴ βάση του, χάνει τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐποικοδομήματος. Τὸ ἐποικοδόμημα εἶναι ἕνα ἐργαλεῖο, ἕνα ὄργανο, ὁ καρπὸς ἑνὸς μελετημένου σχεδίου τῆς συνειδητῆς δραστηριότητας τῆς κυρίαρχης τάξης, γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν της.

Ἡ κυρίαρχη τάξη φυσικὰ δὲν φτιάχνει τὶς ἰδέες ἀπὸ τὸ τί-

---

1. Στάλιν : «Μαρξισμὸς καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα».

ποτα. Οἱ ἰδέες εἶναι ἀντανακλάσεις τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας. Ὅμως μιὰ δοσμένη τάξη προωθεῖ καὶ ἐπιβάλλει τὶς ἰδέες ἐκεῖνες ποὺ τῆς εἶναι ὠφέλιμες, ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὰ ταξικά της συμφέροντα. Περιγράψαμε τὸ ἐποικοδόμημα σὰν ἕνα σύνολο ἀλληλοεξαρτωμένων καὶ ἀλληλένδετων ἰδεῶν, θεσμῶν κλπ. Τί εἶναι ὅμως ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει, τὴν ἐξάρτηση, τὸ δεσμὸ μιᾶς ἰδέας ἢ ἑνὸς θεσμοῦ ἀπ' τὸ σύνολον τῶν ἄλλων ; Ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἡ ταξικὴ χρησιμότητα τῆς ἰδέας ἢ τοῦ θεσμοῦ, ὁ ρόλος της στὴν ἐξυπηρέτηση τῆς βάσης.

Στὴ ζωὴ τοῦ ἐποικοδομήματος, μέσα στὴ πάλη τῶν ἰδεῶν καὶ στὴν ἐξέλιξη τῶν θεσμῶν δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ τυχαῖο. Ὁ καπιταλισμὸς ὀργανώνει τὸ ἐποικοδόμημά του σύμφωνα μὲ κάποιο σκοπὸ καὶ μὲ κάποιο σχέδιο. Νά ! ἕνα παράδειγμα : Ὁ κόμης Montalembert κατὰ τὴ συζήτηση τοῦ νόμου Falloux, λίγους μῆνες μετὰ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1848, ἔλεγε :

«Θὰ προσθέσω μιὰ μόνο λέξη, σὰν ἰδιοχτήτης ἀποτεινόμενος σὲ ἰδιοχτῆτες, μὲ ὅλη τὴν εἰλικρίνεια, ἐπειδή, πιστεύω ὅτι βρισκόμαστε ἐδῶ γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια χωρὶς περιστροφές. Ποιὸ εἶναι τὸ σημερινό μας πρόβλημα ; Εἶναι νὰ ἐμπνεύσουμε τὸ σεβασμὸ στὴν ἰδιοχτησία, σὲ ὅσους δὲν εἶναι ἰδιοχτῆτες. Ἐγὼ λοιπόν, δὲν γνωρίζω ἄλλον τρόπο γιὰ νὰ ἐμπνεύσουμε αὐτὸ τὸ σεβασμό, γιὰ νὰ κάνουμε νὰ πιστέψουν στὴν ἰδιοχτησία αὐτοὶ ποὺ δὲν εἶναι ἰδιοχτῆτες παρὰ μόνο ἕνα : νὰ τοὺς κάνουμε νὰ πιστέψουν στὸ Θεό ! Καὶ ὄχι ἕναν τέτοιον ἢ τέτοιο θεό, ἀλλὰ στὸ θεὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, στὸ θεὸ ποὺ ὑπαγόρευσε τὶς Δέκα Ἐντολές, καὶ ποὺ τιμωρεῖ αἰωνίως τοὺς κλέφτες. Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ πίστη γιὰ τὸ λαό, μιὰ πίστη ποὺ μπορεῖ νὰ προστατέψει μὲ τὸν ποιὸ ἀποτελεσματικὸ τρόπο τὴν ἰδιοχτησία...»

Ἐδῶ ἔχουμε ἀνάγλυφο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο διαμορφώνεται συνειδητὰ τὸ ἐποικοδόμημα καὶ διαπιστώνουμε κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθῆκες ἡ ἀστικὴ τάξη βρίσκεται στὴν ἀνάγκη νὰ ἐνσωματώνει ἕνα παληὸ θεσμὸ μέσα στὸ δικό της ἐποικοδόμημα, γιὰ νὰ τὸ κάνει πιὸ ἀντιδραστικό.

Ἡ καθολικὴ ἐκκλησία δὲν καταδίκασε ἀκόμα τὴ δουλεία. Δοῦλοι ὑπῆρχαν στὴν Εὐρώπη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, στὶς ἀποικίες ἕως τὰ 1848, καὶ στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες ἕως τὰ 1865.

Ἡ Ἐκκλησία ἐδίδασκε στοὺς δουλοπάροικους ὑπομονὴ καὶ ὑπακοὴ στὸ φεουδάρχη. Παράλληλα ὅμως ὑποχρέωνε καὶ τοὺς εὐγενεῖς ὅπως καὶ τοὺς πολεμιστὲς νὰ σέβονται τὴ «θεία ἀναχωχή» ἀπειλώντας τους μὲ τὸ «πῦρ τῆς κολάσεως». Ἀλλὰ μ' αὐτὸ τὸ μέτρο διέσωζε πρὸ πάντων τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας πολιτιστικὰ στοιχεῖα· προστάτευε ἔτσι τὴν παραγωγή, ἀπόφευγε τὸν λιμὸ καὶ τις στάσεις καὶ τέλος προστάτευε τὸ φεουδαρχικὸ καθεστὼς ἀπὸ τὶς «ἀκρότητες» τῶν φεουδαρχῶν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ρέμς ἐφώναζε :

«Δουλοπάροικοι, ὑπακούετε καὶ ὑποτάσσεσθε πάντοτε στοὺς κυρίους σας. Μὴν παίρνετε σὰν ἀφορμὴ καὶ σὰν πρόφαση ἀνυπακοῆς τὴ σκληρότητά τους ἢ τὴ φιλαργυρία τους. Ὑποτάσσεσθε ὄχι μόνον σ' ἐκείνους ποὺ εἶναι καλοὶ καὶ μετριοπαθεῖς, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν εἶναι. Ἡ Ἐκκλησία ἀναθεματίζει ὅσους ὠθοῦν τοὺς δουλοπάροικους σὲ ἀνυπακοή, ὅσους χρησιμοποιοῦν ὑπεκφυγές, καὶ πρὸ πάντων ὅσους παρακινοῦν σ' ἀνοιχτὴ ἀντίσταση.»

Ἀργότερα κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ἡ Ἐκκλησία μὲ τις ἐγκυκλίους της, προσπάθησε νὰ προστατέψει τὸν καπιταλισμὸ ἀπὸ τὶς «καταχρήσεις δικαιωμάτων» τῶν ἴδιων τῶν καπιταλιστῶν. Ἡ γλῶσσα της τώρα προσαρμόζεται στὶς νέες συνθῆκες. Ἄλλοτε διακήρυσσε ὅτι ἡ ὕπαρξη μέσα στὴν κοινωνία κυρίων καὶ δουλοπαροίκων ἦταν θεία βούληση. τώρα διακηρύσσει τὴν ἀναγκαία ὕπαρξη καπιταλιστῶν καὶ προλεταρίων.

Ἡ ὕπαρξη τῆς Ἐκκλησίας κάτω ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ δὲν ἀποτελεῖ ἐπιβίωση. Σημαίνει, ὅτι τὸ ἀστικὸ καθεστώς, ἐκμεταλλευτικὸ καὶ καταπιεστικό, ὅπως εἶναι, διατηρεῖ καὶ χρησιμοποιεῖ μιὰ ἰδεολογία καὶ ἕνα θεσμὸ ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ ἕνα κοινωνικὸ σχηματισμὸ πιὸ παληό, τὸ ἴδιο ὅμως ἐκμεταλλευτικὸ καὶ καταπιεστικὸ ὅπως αὐτό.

Νά, γιατὶ ἡ ἀστικὴ τάξη, ἀπὸ τότε ποὺ κατάλαβε ὅτι ἀπειλεῖται, ἀναζωογόνησε ἀδίσταχτα τὴ θρησκεία, ἀφοῦ πρῶτα τὴν προσάρμοσε στὶς ἀνάγκες της καὶ τὴν ἀναγόρευσε σὰν βασικὸ στοιχεῖο τοῦ ἐποικοδομήματός της. Στὴ συνέχεια, συμπλήρωσε τὴ λαϊκὴ ἐκπαίδευση μὲ τὴ θρησκευτικὴ ἀγωγή. Οἱ ἐπίσημες ἐγ-

κύκλοι τοῦ 1877 γιὰ τὴ λειτουργία τῆς πρωτοβάθμιας ἐκπαίδευσης ἀναφέρουν :

«Ἡ λαϊκὴ ἐκπαίδευση διαφέρει ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση χωρὶς νὰ εἶναι ἀντίθετη σ' αὐτήν. Ὁ διδάσκαλος δὲν ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸν ἱερέα... Συντονίζει τὶς προσπάθειές του μὲ τὶς δικές του γιὰ νὰ κάμει κάθε παιδὶ ἕνα τίμιον ἄνθρωπο».

Ἐὰν ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν βάζει ὅλα τὰ αὐγά της στὸ ἴδιο καλάθι, ὅμως γνωρίζει νὰ συντονίζει τὰ βιολιά της! Μιὰ παρατήρηση τοῦ Στάλιν ἀξίζει νὰ ὑπογραμμισθεῖ ἐδῶ : «Ὅταν τὸ ἐποικοδόμημα πάψει νὰ παίζει τὸ ρόλο τοῦ ὀργάνου, παύει νὰ εἶναι ἐποικοδόμημα».

Ὅταν π. χ. οἱ δάσκαλοι τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσης ἀρνοῦνται νὰ ὑπερασπίσουν τὶς ἰμπεριαλιστικὲς ἐπιδιώξεις τῆς ἀστικῆς τάξης, τότε καταδιώκονται, παύονται. Ὅταν οἱ νόμοι τῆς ἀστικῆς τάξης παύουν νὰ ἐξυπηρετοῦν τὶς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις τῶν μονοπωλίων, ὅταν ἡ νομοθεσία πάψει νὰ ἀποτελεῖ τὸ ὄργανο γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν συμφερόντων της, ἡ ἀστικὴ τάξη προσπαθεῖ νὰ χτυπήσει ἀπὸ τὰ πάνω καὶ μὲ πλάγιο τρόπο τὶς δημοκρατικὲς ἀστικὲς ἐλευθερίες. Τότε παρουσιάζεται γιὰ τὸ προλεταριάτο, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, ἡ πιὸ κατάλληλη στιγμή, τότε παρουσιάζονται οἱ πιὸ εὐνοϊκὲς συνθῆκες γιὰ νὰ διαδώσει τὶς πολιτικές του ἀπόψεις μέσα στὸ ἔθνος, νὰ σηκώσει ψηλὰ τὴ σημαία τῶν ἀστικῶν ἐλευθεριῶν καὶ νὰ τὸ ὁδηγήσει (τὸ ἔθνος) πρὸς τὰ ἐμπρός.

Οἱ ἰδέες καὶ οἱ θεσμοὶ δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκτιμοῦνται μὲ τρόπο μεταφυσικό. Ἀπὸ τὴν στιγμὴ ποὺ παραδεχόμαστε ὅτι ἡ καταγωγή τους καθορίζει τὸ χαραχτῆρα τους, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ παραδεχτοῦμε ἐπίσης ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῶν γύρω τους ἱστορικῶν ὅρων μεταβάλλει καὶ τὸ ρόλο τους. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξακριβώνουμε μὲ διαλεχτικὸ τρόπο πάντοτε, σὲ ποιᾶς τάξης τὴν ὑπηρεσία μπαίνουν σὲ μιὰ δοσμένη στιγμή, ὕστερα ἀπὸ κάθε μεταβολὴ τῶν ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν. Ὁ ἐνεργητικὸς ρόλος τοῦ ἐποικοδομήματος καὶ ἰδιαίτερα τοῦ κράτους ἐκδηλώνεται μὲ ξεχωριστὴ ἔνταση στὶς περιόδους τῶν κρίσεων καὶ τῆς ἀγωνίας τοῦ καπιταλισμοῦ.

Σ' αὐτὲς τὶς περιόδους, οἱ παραγωγικὲς σχέσεις δὲν ἀντιστοι-

χοῦν στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς τὸ καπιταλιστικὸ Κράτος παίρνει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα γιὰ νὰ μὴν τὶς ἀφίσει νὰ κλονιστοῦν, γιὰ νὰ ἐπιβραδύνει ὅσο μπορεῖ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ ἔτσι νὰ παρατείνει ἀπεριόριστα τὴν ζωὴ τοῦ καπιταλισμοῦ. Τὸ ἀστικὸ Κράτος, ἐξωπλισμένο μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἰδεολογία, μεταβάλλεται τότε στὸ σοβαρότερο ἐμπόδιο γιὰ τὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας.

Ἕνα ἐμπόδιο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς προόδου παρὰ μὲ τὴ συνειδητὴ δράση, τὴν πάλη τῶν νέων δυνάμεων. Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο εἴδαμε ὅτι οἱ κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς αὐτὲς δυνάμεις ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὴ συμμαχία τοῦ προλεταριάτου καὶ τῶν ἄλλων ἐργαζομένων στρωμάτων στὴν ὕπαιθρο καὶ στὴν πόλη. Τώρα βλέπουμε ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα εἶναι νὰ ξεπεράσει τὸ ἐμπόδιο, ποὺ λέγεται ἀστικὸ Κράτος καὶ ποὺ καταργώντας το νὰ ἐγκαταστήσει μιὰ νέα πολιτικὴ ἐξουσία, τὴν ἐξουσία τοῦ προλεταριάτου, ποὺ ἡ ἱστορική του ἀποστολὴ εἶναι νὰ διαλύσει τὴν παληὰ βάση καὶ τὸ παληὸ ἀστικὸ ἐποικοδόμημα, καὶ νὰ δημιουργήσει μιὰ νέα βάση καὶ ἕνα νέο ἐποικοδόμημα. Ἔτσι, μέσα σὲ καθωρισμένες ἱστορικὲς συνθῆκες, οἱ ἰδέες καὶ οἱ θεσμοί, παίζουν ἕνα ρόλο καθοριστικό. Κάνει λάθος ὁ χυδαῖος ὑλισμὸς μὲ τὴν ἐσφαλμένη «θεωρία» του γιὰ τὴν «αὐθόρμητη ἐξέλιξη» τῆς κοινωνίας.

Ἡ πραχτικὴ συνέπεια αὐτῆς τῆς θεωρίας εἶναι ὅτι καθηλώνει σὲ ἀδράνεια τὶς λαϊκὲς μάζες, τὶς καταδικάζει στὴν παθητικότητα καὶ στὴ μοιρολατρεία μπροστὰ στὴ δράση ποὺ ἀναπτύσσει τὸ ἀστικὸ Κράτος ποὺ τὸ βοηθάει ἔτσι νὰ παρατείνει τὴν ὕπαρξη τῆς βάσης του, καὶ τῆς ζωῆς του. Ὁ Μαρξισμὸς ἀντίθετα βάζει στὴν πρώτη γραμμὴ τὸν πρωταρχικὸ ρόλο τῆς ἐπαναστατικῆς πρωτοβουλίας τῶν μαζῶν καὶ τῆς σοσιαλιστικῆς τους συνείδησης. Ὠθεῖ πάντα τὶς μάζες πρὸς τὴν πάλη γιὰ νὰ ἀναπτύξει τὴν πολιτική τους δραστηριότητα καὶ νὰ ἐξυψώσει τὸ ἰδεολογικό τους ἐπίπεδο.

IV. ΤΟ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ ΔΕΝ ΣΥΝΔΕΕΤΑΙ ΑΜΕΣΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

«Τὸ ἐποικοδόμημα δὲν συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν παραγωγή, μὲ τὴν παραγωγικὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σύνδεσή του μὲ τὴν παραγωγὴ γίνεται μὲ τρόπο ἔμμεσο, διὰ μέσου τῆς βάσης. Ἔτσι τὸ ἐποικοδόμημα δὲν ἀντανακλᾶ τὶς μεταβολὲς ποὺ ἐπέρχονται στὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μὲ τρόπο ἄμεσο, ἢ ἔμμεσο ἀλλὰ σὰν ἀποτέλεσμα τῶν μεταβολῶν ποὺ πραγματοποιοῦνται στὴ βάση, μετὰ τὴ διάθλαση τῶν μεταβολῶν τῆς παραγωγῆς σὲ μεταβολὲς τῆς βάσης. Εἶναι σὰν νὰ λέμε, ὅτι ἡ σφαῖρα δράσης τοῦ ἐποικοδομήματος εἶναι στενὴ καὶ περιωρισμένη» (1)

Αὐτὴ ἡ σπουδαία θέση τοῦ Μαρξισμοῦ μᾶς προφυλάσσει ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ποὺ παραγνωρίζουν τὸ ρόλο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ ποὺ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ «ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς» ἔχει σὰν ἄμεσο ἀποτέλεσμα, τὴν ἀντίστοιχη πρόοδο τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν θεσμῶν. Αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ κοινοτοπία τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας· κάθε μέρα ἀκοῦμε πραγματικὰ ὅτι ἡ ὑλικὴ πρόοδος τοῦ «σύγχρονου πολιτισμοῦ» ἀκολουθεῖται πάντοτε ἀπὸ μιὰ πρόοδο ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν πολιτιστική. διανοητική, καὶ «ἠθική» τάξη.

Τὴ διάψευση αὐτῶν τῶν ἀπόψεων μᾶς τὴν προσφέρει καθημερινὰ ὁ ἰμπεριαλισμός, ποὺ κάνει τοὺς ἰδεολογικοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἀστικῆς τάξης νὰ θρηνολογοῦν γιὰ τὸ κατάντημα τῆς κοινωνίας καὶ νὰ καταδικάζουν τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἐκεῖνο λοιπὸν ποὺ καθορίζει τὸ ἐκπολιτιστικό, διανοητικό, «ἠθικὸ» ἐπίπεδο μιᾶς κοινωνίας, εἶναι ἡ οἰκονομική της βάση. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν τεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν γνώσεων δὲν μπορεῖ νὰ ἀλλάξει τίποτε ἀπὸ τὸ ἐποικοδόμημα μὲ τρόπο ἄμεσο. Οἱ ἐπιτεύξεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, ἀντανακλῶνται στὸ ἐποικοδόμημα μόνο διὰ μέσου τῆς βάσης. Στὸ μέτρο ποὺ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις ἀναπτύσσονται

1. Στάλιν : «Ὁ Μαρξισμὸς καὶ τὸ Γλωσσικὸ ζήτημα».

μέσα στὰ πλαίσια τῶν δοσμένων παραγωγικῶν σχέσεων, ἡ παράλληλη ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἐκτιμᾶται σύμφωνα μὲ τὰ κριτήρια τῆς ἰδεολογίας ποὺ ἀναπτύσσει καὶ ἀντανακλᾶ ἡ δοσμένη αὐτὴ βάση, καὶ κρίνεται, ἀπὸ κάθε τάξη, ἀνάλογα μὲ τὰ ταξικά της συμφέροντα.

Ὑπῆρξε π. χ. μιὰ ἐποχή, ὅπου τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο διακήρυσσε, ὅτι ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν θὰ ὡδηγοῦσε ἀναπόφευκτα καὶ στὴν ὑλικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ διακηρύξεις δὲν ἦσαν τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἔκφραση τῶν δυνατοτήτων ἀνάπτυξης τοῦ βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ σ' αὐτὴ τὴν περίοδο. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ θέση, ἂν ἐξετασθεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, εἶναι μιὰ θέση θετικιστική, δηλαδὴ λαθεμένη.

Κάτω ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ ποὺ βρίσκεται σὲ κατάρρευση, ὄχι μόνο τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς πρόοδου δὲν βρίσκονται στὴν ὑπηρεσία τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας — πρᾶγμα αὐτονόητο ἀφοῦ ὑπηρετοῦν μόνο τὸ καπιταλιστικὸ κέρδος — ἀλλὰ ἀκόμα οὔτε καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς ἰδέες δὲν ἔγιναν κτῆμα τῶν πλατειῶν λαϊκῶν μαζῶν, γιὰ νὰ μπορέσουν ἔτσι νὰ χρησιμεύσουν στὴν ἀνύψωση τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ καὶ μορφωτικοῦ τους ἐπιπέδου. Στὶς μᾶζες κυριαρχεῖ ἡ ἀντιδραστικὴ καὶ ὀπισθοδρομικὴ ἀστικὴ ἰδεολογία. Τὸ ἀστικὸ ἐποικοδόμημα εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ρυθμίζει καὶ καθορίζει τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τῶν μαζῶν κι' αὐτὸ ἀναπόφευχτα εἶναι πολὺ πίσω σχετικὰ μὲ τὴν πρόοδο τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Οἱ θετικιστικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Αὐγούστου Κόντ, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες, ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας καὶ τῶν θεσμῶν της ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν διάδοση τῶν γνώσεων μέσα στὶς μάζες, εἶναι μιὰ οὐτοπία τῶν προοδευτικῶν στοιχείων τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἡ ἴδια ἡ ἐξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ ἦταν ἑπόμενο νὰ δείξει τὸ ἀσύστατο τῆς θεωρίας αὐτῆς.

Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν θετικισμό, ὁ μαρξισμὸς ἀποδείχνει, ὅτι μόνο ἡ πάλη τῶν τάξεων καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς οἰκονομικῆς βά-

σης πού είναι τό άποτέλεσμά της, έπιτρέπουν στό έποικοδόμημα — τό νέο — νά άντανακλά τήν τεχνική καί οίκονομική πρόοδο. Ό μόνος λοιπόν δρόμος γιά τήν έξύψωση τού έκπολιτιστικού καί διανοητικού έπιπέδου τής κοινωνίας, γιά τήν πρόοδο τών ίδεών καί τών θεσμών, είναι ή πάλη τών τάξεων καί ή σοσιαλιστική έπανάσταση. Ή τεχνική καί ή έπιστήμη άπό μόνες τους δέν έχουν μόνο τή δύναμη νά ύποδουλώνουν καί νά άποχτηνώνουν τόν άνθρωπο άλλά νά τόν ύψυψώνουν.

Δέν προσδιορίζουν πλέον αύτές οί δύο τό περιεχόμενο τού όρου : «πολιτισμός». Ή τεχνική άνάπτυξη τών Ήνωμένων Πολιτειών τής 'Αμερικής π.χ. δέν έμποδίζει τήν έπικρατούσα ίδεολογία αύτής τής χώρας, έξω άπό τό νά έκφράζει ένα ύψηλό βαθμό πολιτισμού, νά παρουσιάζει παράλληλα καί έντονα όλα τά χαραχτηριστικά τής καπιταλιστικής βαρβαρότητας. Όσο γιά τό σοσιαλισμό, αύτός δέν είναι ένας «τεχνικός πολιτισμός», ούτε ό θρίαμβος τού έπιστημονισμού. Ή ήθική του ύπεροχή είναι ή άντανάκλαση τής σοσιαλιστικής του βάσης πού γεννά έναν άνώτερο άνθρωπισμό. Ό άληθινός άνθρωπιστής δέν καταδικάζει τήν ταξική πάλη, άντίθετα παίρνει μέρος σ' αύτή, γιατί γνωρίζει, ότι μόνον αύτή όδηγεί σέ ένα οίκονομικό καί κοινωνικό καθεστώς όπου θά είναι δυνατόν νά έφαρμοσθούν χωρίς καθυστερήσεις, οί πιό τολμηρές καταχτήσεις τής άνθρώπινης έργασίας καί διανοίας.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Μιά κοινωνία πού σπαράσσεται άπό ταξικούς άνταγωνισμούς, δέν μπορεί νά γνωρίσει μιά άληθινή ήθική καί πολιτιστική ένότητα. Βέβαια, ή κυρίαρχη τάξη μπορεί νά έπιβάλει τήν ίδεολογία της, καταπνίγοντας τή φωνή τών καταπιεζομένων. Αύτό είναι φυσικά μιά «είρήνη», άλλά μιά είρήνη τάφου όπου έχει έξοντωθεί ό ένας άπό τούς δυό άντιπάλους πολεμιστές. Μόνο οί κοινωνίες χωρίς ταξικούς άνταγωνισμούς είναι σέ θέση νά γνωρίσουν μιάν άληθινή ήθική καί πνευματική ένότητα· σ' αύτές τίς κοινωνίες φυσικά θά ύπάρχει πάλη τών ίδεών, μιά πάλη άπαραίτητη γιά τήν πρόοδο τής γνώσης.

Σὲ μιὰ κοινωνία, ὅπως ἡ δική μας, ὑπάρχουν δύο ἰδεολογίες ἀνταγωνιζόμενες καὶ μόνο δύο : αὐτὴ ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τῆς κεφαλαιοκρατίας, καὶ ἀποτελεῖ πέρα γιὰ πέρα τὸ σημερινὸ ἀστικὸ ἐποικοδόμημα, καὶ ἡ ἰδεολογία τοῦ προλεταριάτου, ποὺ δὲν βρίσκει τὴν ἐπιστημονικὴ ἔκφρασή της παρὰ μόνο στὸ μαρξισμό.

Ἰδεολογίες «οὐδέτερες» δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς δύο. Ὑπάρχουν φυσικὰ ἀστικὲς ἀντιλήψεις ποὺ ἀναγκάζονται νὰ μὴ ὑποχωροῦν μπροστὰ στὶς ἰδεολογικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐπιθετικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ἐχθροῦ τῶν λαῶν, τῶν ἐθνῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τέτοιες εἶναι οἱ ἀστικες ἰδέες γιὰ τὸν ὀρθολογισμό. ὁ ἀντιφασισμὸς τῆς ἀστικῆς τάξης, ἢ οἱ ἀνθρωπιστικές της ἰδέες. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ αὐτὲς οἱ ἰδέες θὰ ἔρθουν σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἀρχίζει, μὲ τὰ τεράστια μέσα του, τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τους.

Τότε γίνεται ἀναγκαῖο ὅπως ἡ ἐργατικὴ τάξη καὶ οἱ ἄλλες προοδευτικὲς δυνάμεις βοηθήσουν στὴν ὑπεράσπισή τους, νὰ τοὺς δώσουν μιὰ νέα δύναμη καὶ ζωὴ καὶ νὰ τὶς προπαγανδίσουν προβάλλοντας καὶ ἀναπτύσσοντας τὸ δημοκρατικὸ καὶ ἀνθρώπινο περιεχόμενό τους. Δηλαδὴ οἱ δυὸ ἀντίθετες ἰδεολογίες ποὺ βρίσκονται σήμερα μπροστά μας δὲν εἶναι στατικές. Ἡ μιά, ἡ ἀστική, βρίσκεται σὲ παρακμὴ σὲ πορεία πρὸς τὰ πίσω, γι' αὐτὸ καὶ γίνεται κάθε μέρα πιὸ ἀντιδραστική, καὶ χάνει συνεχῶς ἐπαδούς. Ἡ ἄλλη ἀντίθετα, ἡ προλεταριακή, ὁλοένα πλουτίζεται καὶ ἐνισχύεται μέσα στὴν πάλη γιὰ ἕνα νέο ἀνθρωπισμό. Ἡ δεύτερη ἰδεολογία εἶναι ταξικὴ ἰδεολογία, ἐξυπηρετεῖ ταξικὰ συμφέροντα ποὺ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, εἶναι στενὰ δεμένα μὲ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ποὺ ἀπὸ τὶς πηγὲς τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ παρελθόντος, ἀντλεῖ, τὰ πιὸ ζωντανά, τὰ πιὸ προοδευτικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀντανακλοῦν πιστὰ τὴ ζωὴ καὶ τὶς πνευματικὲς ἐπιτεύξεις τοῦ ἔθνους.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη, ἡ ἀστικὴ ἰδεολογία βρίσκεται ἐπίσης στὴν ὑπηρεσία ταξικῶν συμφερόντων ποὺ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα βρίσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ κληρονο-

μιὰ τοῦ ὁποίου ἀπομακρύνεται κάθε μέρα ὅλο καὶ περισσότερο, ὅπως ἐπίσης ἀπομακρύνεται κι'ἀπὸ τὴ δικὴ της δημοκρατικὴ καὶ ἀνθρωπιστικὴ παράδοση. Δὲν ὑπάρχει, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἰδεολογία οὐδέτερη. Δὲν ὑπάρχουν παρὰ οἱ ἰδέες οἱ ἐπεξεργασμένες ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, στὴ διαδρομὴ τῆς μακρινῆς ἱστορίας της, καὶ οἱ ἰδέες ποὺ ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κριτικὴ τῶν πρώτων, ποὺ τὶς προβάλλει ὁ Μαρξισμὸς καὶ ποὺ προορίζονται γιὰ τὴ χρήση τοῦ προλεταριάτου. Τὸ ὅτι μιὰ ἄλφα ἢ βῆτα ἰδέα μπορεῖ νὰ ἀλλάξει στρατόπεδο ἀνάλογα μὲ τὶς ἱστορικὲς συνθῆκες καὶ τὶς διακυμάνσεις τῆς πάλης τῶν τάξεων, ἀποδείχνει, ὅτι ὄχι μόνο δὲν εἶναι οὐδέτερη, ἀλλ' ὅτι ἔχει κι' ἕνα βαθὺ νόημα, κάποιο περιεχόμενο καὶ γι' αὐτὸ ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, ὅταν τὰ ταξικά της συμφέροντα ἀλλάζουν.

Καθῆκον λοιπὸν τῶν πρωτοπόρων δυνάμεων τῆς κοινωνίας, εἶναι νὰ ἐπανεξετάσουν καὶ ἐπανεκτιμήσουν ὅλη τὴν ἰδεολογικὴ καὶ πολιτιστικὴ κληρονομία. Ὁ Μαρξισμὸς φυσικὰ εἶναι κριτικός· κριτικάρει τὶς ἐπικρατοῦσες σήμερα ἰδεαλιστικὲς ἀντιλήψεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ μάταια καὶ μὲ ἐπιμονὴ προσπαθεῖ νὰ τὶς διαιωνίσει.

Ἑπομένως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κανεὶς τέλειος μαρξιστὴς ἂν δὲν ἀφομοιώσει μὲ τρόπο κριτικὸ τὸν πολιτισμὸ τοῦ παρελθόντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Ι. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗ

ΑΠΟ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐμφάνισης τῶν τάξεων, οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔπαυσαν νὰ ὀνειρεύωνται ἕνα ἰδεῶδες κοινωνικὸ καθεστὼς ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ ταξικοὺς ἀνταγωνισμούς. Ἕνα ὑπόγειο ρεῦμα ἁγνῶν λαϊκῶν ὀνείρων καὶ ἐμπνεύσεων διατρέχει τὴν ἱστορία τῶν καταπιεζομένων μαζῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχαιότητας, ὅπου οἱ ἄνθρωποι πίστευαν ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα θὰ ξαναγυρίσει στὴ «Χρυσὴ Ἐποχή». Ποτὲ οἱ λαοὶ δὲν ἀπελπίστηκαν γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας. Σ' ὅλες τὶς ἐποχές, οἱ ποιητὲς καὶ οἱ διανοούμενοι ὕμνησαν, προσμένοντας αὐτὴ τὴν νέα, τὴν εὐτυχισμένη ἐποχή. Ὁ Θωμᾶς Καμπανέλλα, στὸ τέλος τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα, ἔγραψε τὴν περίφημη «Πόλη τοῦ Ἥλιου» μέσα στὴ φυλακὴ ὅπου πέρασε 27 χρόνια.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀντίθετα ἐπαναλαμβάνει ἐπὶ δύο χιλιάδες χρόνια, προσπαθώντας νὰ πείσει τοὺς καταπιεζόμενους ὅτι «ἡ βασιλεία» αὐτὴ δὲν εἶναι «τοῦ κόσμου τούτου». Τίποτε ὅμως δὲν μπόρεσε νὰ σκοτώσει στὴν καρδιὰ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐλπίδα τῆς γήϊνης εὐτυχίας.

Ὁ Μπετόβεν, μὲ τὴν μεγαλοφυᾶ «Ἐννάτη Συμφωνία» του ἔκαμε ἕναν ὕμνο σ' αὐτοὺς τοὺς μελλοντικοὺς καιρούς. Ὅμως πρὶν ἀπὸ τὸ Μαρξισμό, ὅλες οἱ ἰδέες γιὰ τὴν «ἰδανικὴ πολιτεία» δὲν

Βλέπε: Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν.

ξεπέρασαν ούτε άλλωστε μπορούσαν νά ξεπεράσουν τά πλαίσια τής ουτοπίας. Γιατί έλειπε άπ' αυτές ή γνώση των οικονομικών νόμων. Οί κοινωνικοί φιλόσοφοι δλων τών εποχών, είδαν σάν αιτία τής δυστυχίας, τήν άνιση κατανομή τών αγαθών μεταξύ τών ανθρώπων. 'Εχθειάζανε λοιπόν είτε τήν ίση κατανομή είτε τήν κοινοκτημοσύνη τών αγαθών. 'Αλλά, καθώς δέν ήσαν άναπτυγμένες τότε οί κοινωνικές επιστήμες, δέν ήσαν σέ θέση νά κάμουν τήν ανάλυση του φαινομένου τής παραγωγής, γιά νά ερμηνεύσουν τό μηχανισμό τής ταξικής εκμετάλλευσης. Γι' αυτό οί άνθρωποι τούς έβλεπαν σάν ονειροπόλους. Αυτή ή αντίληψη, καλλιεργημένη άπό τήν αστική τάξη, πάει νά γίνει πρόληψη, σύμφωνα μέ τήν όποία, ό σοσιαλισμός καί ό κομμουνισμός είναι όνειρα απραγματοποίητα.

Στό ΙΘ' αιώνα, οί ουτοπικοί σοσιαλιστές άρχισαν νά αντιλαμβάνονται, δτι έπρεπε νά εξετάσουν τό πρόβλημα άπό τό άλλο σκέλος του· όχι άπό τήν πλευρά τής διανομής, αλλά τήν πλευρά τής παραγωγής· δτι δέν μπορούσαν νά ζητάνε τήν αφθονία τών αγαθών πριν νά έχουν σοβαρά αυξήσει τήν παραγωγή, πράγμα τό όποιο είναι σήμερα κατωρθωτό χάρη στή σύγχρονη, τή μηχανοποιημένη μεγάλη βιομηχανία.'Αλλά, κι' αυτοί άρχέστηκαν σέ μιά επιστημονική ανάλυση τών νόμων τής παραγωγής καί τής οικονομίας· δέν μπόρεσαν νά δοΰν καθαρά, δτι τό αποφασιστικό πρόβλημα πού πρέπει νά λυθεί, άν θέλαμε πραγματικά νά αυξήσουμε τήν παραγωγή, είναι ή κατάργηση τής ατομικής καπιταλιστικής ιδιοχτησίας πάνω στά μέσα παραγωγής καί τίποτ' άλλο· γιατί αυτή ή ιδιοχτησία καί μόνον, οδηγεί στό παράδοξο φαινόμενο, νά δημιουργεί άπό τήν «υπερπαραγωγή» τήν οικονομική συμφορά.

'Αγνοώντας τούς νόμους του καπιταλιστικού συστήματος, νόμιζαν δτι ή κατανόηση καί ή καλή θέληση θά ήταν αρκετές γιά νά βάλουν τόν τεράστιο μηχανισμό τής καπιταλιστικής βιομηχανίας,στήν υπηρεσία τών αναγκών δλης τής κοινωνίας. 'Εμείς δμως είδαμε δτι τά πράγματα δέν εξελίσσονται έτσι· γιατί ή ατομική ιδιοχτησία τών μέσων παραγωγής, γίνεται ακριβώς τό εμπόδιο στις δυνατότητες πού πραγματικά έχει ή βιομηχανία καί ή σύγχρονη επιστήμη.

Οἱ οὐτοπικοὶ σοσιαλιστὲς ὅμως εἶχαν τὴν τόλμη νὰ προβάλουν αὐτὴ τὴν ἐπαναστατικὴ ἄποψη, ὅτι δηλαδὴ οἱ τεράστιες παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας, μὲ τὴ βοήθεια τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἱκανοποιοῦν τὶς ὑλικὲς ἀνάγκες ὅλης τῆς κοινωνίας καὶ ὄχι νὰ συσσωρεύουν κέρδη σὲ μιὰ δράκα ἐκμεταλλευτῶν· «ἀντικαταστήσατε τὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ πλούτου τῆς γῆς ἀπὸ τοὺς ἀδελφωμένους ἀνθρώπους· ἀντικαταστήσατε τὶς κυβερνήσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ μεταβάλλετέ τις σὲ διαχειρίσεις πραγμάτων». Αὐτὲς τὶς σοσιαλιστικὲς ἰδέες διακήρυσσε ὁ Σαίν Σιμόν.

Μόνο ὁ μαρξισμὸς ἔδωσε τὴν ἐπιστημονικὴ ἀπάντηση στὰ προβλήματα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὴν προσπάθεια πραγματοποίησης τῶν οὐτοπικῶν αὐτῶν ἐπιδιώξεων δείχνοντας :

1. Ὅτι ἐκεῖνο ποὺ βασικὰ χαραχτηρίζει τὶς παραγωγικὲς σχέσεις εἶναι ἡ μορφὴ ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς.

2. Ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ, ἐὰν δὲν στηρίζεται στὴν ἐσωτερική, τὴ διαλεκτικὴ πορεία ἀνάπτυξης τοῦ τρόπου παραγωγῆς.

3. Ὅτι ἡ μόνη δύναμη ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπερνικήσει τὴν ἀντίσταση τῶν τάξεων ποὺ βλάπτονται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀλλαγή, εἶναι ἡ πολιτικὴ ταξικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου καὶ τῶν συμμάχων του.

Ὁ μαρξισμὸς λοιπὸν μᾶς βοηθάει νὰ καθορίσουμε ἐπιστημονικά :

1. Τὶς βάσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ.

2. Τοὺς ἀναγκαίους ἀντικειμενικοὺς ὅρους, γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυσή του.

3. Τοὺς ὑποκειμενικοὺς ὅρους γιὰ τὴν οἰκοδόμησή του.

II. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Δείχνοντας ὁ μαρξισμός, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ βασικὰ χαραχτηρίζει τὶς παραγωγικὲς σχέσεις, μέσα σ' ὁποιαδήποτε κοινωνία, εἶναι ἡ μορφὴ ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, ἀπόδειξε ταυ-

τόχρονα, ὅτι τὸν σοσιαλισμὸ δὲν τὸν χαραχτηρίζει οὔτε ἡ κοινοχτημοσύνη τῶν «ἀγαθῶν», οὔτε ὁ συνεταιρισμὸς τῶν ἰδιωτικῶν κεφαλαίων, οὔτε ἡ συγκέντρωση καὶ ἡ ὀργάνωση τοῦ καπιταλισμοῦ Βάση τοῦ σοσιαλισμοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει τὴν ἀποξένωση ἀπὸ τὸ δικαίωμα ἰδιοχτησίας τῶν ἰδιωτῶν ἰδιοχτητῶν καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα τῶν ἰδιοχτητῶν τῶν μεγάλων μέσων τῆς σύγχρονης παραγωγῆς, ποὺ μποροῦν καὶ πρέπει νὰ κινητοποιηθοῦν γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν. Ὁ Μαρξισμὸς ἔδειξε, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι πραγματοποιήσιμος, ἔδειξε μάλιστα καὶ τὸ μέσο πραγματοποίησής του, ποὺ δὲν ἔχει πιὰ τίποτε τὸ οὐτοπικό. Κι' αὐτὸ τὸ μέσον εἶναι τὸ προλεταριάτο ποὺ εἶναι ἀντιχειμενικὰ τὸ μόνο κατάλληλο νὰ φέρει σὲ πέρας αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ ἀποστολή, νὰ μεταμορφώσει δηλαδὴ τὸν τρόπο παραγωγῆς, κι' αὐτὸ γιατὶ εἶναι τὸ ἄμεσο θῦμα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας.

Ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς συμπίπτει ἀπόλυτα μὲ τὰ συμφέροντά του σὰν ἐκμεταλλευόμενης τάξης. Οἱ καπιταλιστές, ἐπὶ αἰῶνες ἀπαλλοτρίωναν τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του καὶ τὸ ἔριχναν στὴν ἀθλιότητα. Ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἡ ἀπαλλοτρίωση τῶν ἀπαλλοτριωτῶν. Ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν κατάργηση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας. Πραγματικά, τὸ περίσσευμα τῆς ἀξίας ποὺ οἱ σύγχρονες παραγωγικὲς δυνάμεις ἐπιτρέπουν νὰ παράγει ὁ ἐργάτης μέσα σὲ μιὰ ἐργάσιμη μέρα, σχετικὰ μὲ τὴν ἀναγκαία ἀξία γιὰ τὴ συντήρηση τῆς ἐργατικῆς του δύναμης, δὲν πηγαίνει πιὰ στὰ θυλάκια τοῦ ἰδιώτη καπιταλιστή, ἀλλὰ σ' ὁλόκληρη τὴν κοινωνία, γιὰ νὰ διανεμηθεῖ μεταξὺ τῶν μελῶν της, σύμφωνα μὲ τὴν ἐργασία ποὺ ἔχουν προσφέρει ἢ μὲ τὴ μορφὴ τῶν πολλαπλῶν κοινωνικῶν ὠφελημάτων. Οἱ ἔννοιες τῆς ὑπεραξίας, τοῦ μισθοῦ, σὰν τιμῆς τῆς ἐργατικῆς δύναμης, τοῦ κέρδους, τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἀναγκαίας ἐργασίας καὶ τῆς δωρεὰν ἐργασίας, χάνουν τὴ σημασία τους στὸ σοσιαλιστικὸ σύστημα. Ὁ Στάλιν λέγει :

«Οἱ θέσεις γιὰ τὴν ἐργατικὴ δύναμη, σὰν ἐμπόρευμα καὶ γιὰ τὸ «μισθὸ» τῶν ἐργατῶν, φαίνονται τόσο ἀκατανόητες στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς μας. Μοιάζει σὰν ἡ ἐργατικὴ τάξη, ποὺ κα-

τέχει τώρα τὰ μέσα παραγωγῆς, νὰ ἐμίσθωνε στὸν ἑαυτό της καὶ νὰ πουλοῦσε στὸν ἑαυτό της τὴν ἐργατική της δύναμη. Εἶναι τὸ ἴδιο παράλογο νὰ μιλᾶμε σήμερα γιὰ «ἀναγκαία» ἐργασία καὶ γιὰ «ὑπερεργασία».

»Εἶναι σὰν νὰ λέμε ὅτι, στὶς σημερινὲς σοσιαλιστικὲς συνθῆκες, ἡ ἐργασία ποὺ προσφέρουν οἱ ἐργαζόμενοί μας στὴν κοινωνία γιὰ νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ νὰ ἀνέβει ἡ παραγωγή, γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ πάρα-πέρα τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ, γιὰ νὰ προστατευθεῖ ἡ δημόσια ὑγεία, γιὰ νὰ ὀργανωθεῖ ἡ ἐθνικὴ ἄμυνα, κ.λ.π. δὲν εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν ἐργατικὴ τάξη, δὲν ἐξυπηρετοῦν ὅλ' αὐτὰ τὴν ἐργατικὴ τάξη ποὺ σήμερα βρίσκεται στὴν ἐξουσία, ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ προέχει εἶναι μόνο ἡ ἀναπλήρωση τῆς δύναμης ποὺ ξοδεύτηκε ἀπὸ τὸν ἐργάτη γιὰ νὰ ἐπαρκέσει στὶς προσωπικές του ἀνάγκες καὶ στὶς ἀνάγκες τῆς οἰκογενείας του». (1)

Ὁ σοσιαλισμός, ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ ἐπιστημονικὰ ἀπὸ τὸ Μαρξισμό, σημαίνει ἐξάλειψη τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο καὶ ταυτόχρονα ἐξαφάνιση τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων. Ἑπομένως, ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν τάξεων στὸν οἰκονομικὸ τομέα ἀνάμεσα στοὺς ἐκμεταλλευτὲς καὶ ἐκμεταλλευόμενους παίρνει κι' αὐτὸς ἐπίσης τέλος.

Ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς ἔχει ἐπίσης σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάλειψη κάθε πιθανότητας οἰκονομικῆς κρίσης. Καὶ πραγματικά : Ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στοὺς ἀτομικοὺς παραγωγοὺς ποὺ ἔχουν σὰν κίνητρο τῆς δράσης τους τὸ κέρδος, ἐξαφανίζεται καὶ μαζὶ μ' αὐτὸν καὶ ἡ ἀναρχία τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς. Ἐξ ἄλλου ἡ καπιταλιστικὴ συσσώρευση, ποὺ εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὴν πάρα-πέρα ἀνάπτυξη τῶν ἤδη τεράστιων παραγωγικῶν δυνάμεων, ποὺ ἔχει σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση τὴν ὁλοένα αὐξανόμενη ἀθλιότητα τῶν μαζῶν, ποὺ τὶς ἀποξενώνει ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ προϊὸν τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας, δὲν ἔχει ἐδῶ κανένα νόημα. Ἀπ' αὐτὸ προκύπτει ὅτι :

1) Ἡ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, μπο-

1. Στάλιν : «Οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν ΕΣΣΔ»

ροῦν νὰ ρυθμισθοῦν σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ἀναπαραγωγῆς τῆς μαρξιστικῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἀναρχία στὴν παραγωγὴ παραχωρεῖ τὴ θέση της στὸ νόμο τῆς ἁρμονικῆς (ἀναλογικῆς) ἀνάπτυξης τῆς οἰκονομίας. Μ' ἄλλα λόγια ἡ οἰκονομία μπορεῖ νὰ εἶναι σχεδιασμένη.

2) Ἡ συνεχὴς αὔξηση τῆς παραγωγῆς δὲν μπορεῖ νὰ καταλήξει σὲ «κρίση ὑπερπαραγωγῆς», γιατὶ κάθε παραγωγὴ καὶ δημιουργία νέων οἰκονομικῶν ἀγαθῶν, συνοδεύεται ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὴν αὔξηση τῆς ἀγοραστικῆς δύναμης ὅλων τῶν ἐργαζομένων ποὺ αὐξάνουν τὴ κατανάλωσή τους. Ἡ ἀνισότητα ἀνάμεσα στὸ σκέλος τῆς παραγωγῆς καὶ τὸ σκέλος τῆς κατανάλωσης καὶ ὅλες οἱ ἀκρότητες ποὺ ἀπορρέουν ἀπ' αὐτὴν — ἀνεργία, καταστροφὴ ἀγαθῶν καὶ παραγωγικῶν δυνάμεων — δὲν μποροῦν νὰ εὐδοκιμήσουν στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς. Σοσιαλισμὸς λοιπὸν σημαίνει ἐξαφάνιση τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων, ἐξαφάνιση τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ καὶ συνεπῶς τῶν αἰτίων τοῦ πολέμου.

Ἀνακεφαλαιώνοντας τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ Στάλιν ἔγραφε :

«Στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς, βάση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία στὰ μέσα παραγωγῆς. Ἐδῶ πιὰ δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἐκμεταλλευτὲς οὔτε ἐκμεταλλευόμενοι. Τὰ προϊόντα ποὺ παράγονται, διανέμονται ἀνάλογα μὲ τὴν δουλειὰ ποὺ προσφέρει ὁ καθένας καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχή : «Ὁ μὴ ἐργαζόμενος, μηδὲ ἐσθιέτω». Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὴν πορεία τῆς παραγωγῆς εἶναι σχέσεις ἀδελφικῆς συνεργασίας καὶ σοσιαλιστικῆς ἀλληλοβοήθειας μεταξὺ ἀνθρώπων ἀπαλλαγμένων ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση».[1]

Μὲ ποιὸ ὅμως τρόπο μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς ; Ἐὰν πάρουμε σὰν παράδειγμα τὴν Ε.Σ.Σ.Δ. βλέπουμε, ὅτι :

1) Τὰ μέσα παραγωγῆς στὴ βιομηχανία ἔχουν κρατικοποιηθεῖ καὶ ἔχουν περάσει στὴν ὑπηρεσία ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ.

2) Οἱ μικροὶ καὶ μεσαῖοι ἀτομικοὶ παραγωγοί, ὀργανώνονται

---

1. Στάλιν : «Διαλεκτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός». Ἑλληνικὴ Ἔκδοση σελ. 37.

προοδευτικὰ σὲ συνεργατικὲς παραγωγῆς· δηλαδὴ σὲ μεγάλες ἀγροτικὲς ἐπιχειρήσεις, τὰ κολχόζ. Γιὰ νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ οἰκονομικὴ συνεργασία τῆς πόλης καὶ τῆς ὑπαίθρου, τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς γεωργίας, παραμένει γιὰ ἕνα ὡρισμένο χρονικὸ διάστημα ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ καὶ μάλιστα τονώνεται καὶ ὑποστηρίζεται σὰν ἡ μόνη συμφέρουσα γιὰ τοὺς χωρικοὺς μορφὴ οἰκονομικῶν σχέσεων μὲ τὴν πόλη. Τὸ κρατικὸ ἐμπόριο καὶ τὸ συνεργατικὸ καὶ κολχόζνικο, ἀναπτύσσονται σὲ βάθος, καὶ ἔχουν βγάλει ἀπὸ τὴ μέση ὅλους τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς μεσάζοντες καπιταλιστὲς ὅλων τῶν εἰδῶν».([1])

Ἀπ' αὐτὸ προκύπτει, ὅτι στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση ὑπάρχουν δυὸ μορφὲς κοινωνικῆς ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς :

«Ἡ σοσιαλιστικὴ ἰδιοχτησία στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. παίρνει τὴ μορφὴ τῆς κρατικῆς ἰδιοχτησίας (ποὺ εἶναι ἰδιοχτησία ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ), ἢ τὴ μορφὴ τῆς συνεργατικῆς, κολχόζνικης ἰδιοχτησίας (ἰδιοχτησία τοῦ κάθε κολχόζ, ἰδιοχτησία συνεργατικῶν ἑνώσεων). Τὸ ἄρθρον 52 τοῦ Συντάγματος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. λέει : «Ἡ γῆ, τὸ ὑπέδαφος, τὰ δάση, τὰ νερά· τὰ ἐργοστάσια, τὰ ἐργαστήρια, τὰ ὀρυχεῖα ἄνθρακος καὶ μετάλλων· οἱ σιδηρόδρομοι, οἱ ὑδάτινες καὶ ἐναέριες μεταφορές· οἱ τράπεζες, οἱ ταχυδρομικὲς τηλεφωνικὲς καὶ τηλεγραφικὲς ἐπιχειρήσεις· οἱ μεγάλες κρατικὲς ἀγροτικὲς ἐπιχειρήσεις (σοβχόζ), οἱ μηχανοτρακτερικοὶ σταθμοὶ κ.λ.π... εἶναι κρατικὴ (λαϊκὴ) ἰδιοχτησία, δηλαδὴ ἀνήκουν σ'ὅλο τὸν λαό». (Ἄρθρο 6ο).

«Οἱ κοινὲς ἐπιχειρήσεις τῶν κολχόζ, τῶν συνεταιριστικῶν ὀργανώσεων μὲ τὸ σύνολο τῶν ζώων καὶ τῶν ἐργαλείων τους, τὰ προϊόντα τῆς παραγωγῆς τῶν κολχόζ καὶ τῶν συνεταιριστικῶν ὀργανώσεων ὅπως καὶ τὰ κοινά τους οἰκοδομήματα, ἀποτελοῦν κοινὴ σοσιαλιστικὴ ἰδιοχτησία τῶν κολχόζ καὶ τῶν συνεταιριστικῶν ὀργανώσεων». (Ἄρθρον 7ον).

Βλέπουμε δηλαδὴ ὅτι στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. οἱ συνεργατικὲς τῶν ἀγροτῶν, καλλιεργοῦν μιὰ γῆ ποὺ τοὺς ἔχει δοθεῖδωρεὰν γιὰ

---

1. Βλέπε Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα»

παντοτεινή χρήση, άλλά πού άποτελεΐ ίδιοχτησία δλου τοΰ λαοΰ. Έξ άλλου έχουν δοθεΐ γιά χρήση στούς άγρότες άπό τό κράτος, τρακτέρ καί άλλες μηχανές βασικής σπουδαιότητας πού είναι ίδιοχτησία τοΰ κράτους. Αύτό πού τό κολχόζ διαθέτει μέ άπόλυτη ούσιαστικά έλευθερία είναι έκτός άπό τίς έπιχειρήσεις του καί τά κτήρια, τό προϊόν τής κολχόζνικης παραγωγής πού άποτελεΐ τήν πηγή τών είσοδημάτων του.

Κάθε κολχόζνικος, έκτός άπό τό βασικό είσόδημά του άπό τήν κοινή κολχόζνικη έπιχείρηση, έχει τή χρήση μιάς μικρής έκτασης έδάφους τό όποΐο μπορεΐ νά τοΰ προσφέρει καί μερικούς άκόμα βοηθητικούς, συμπληρωματικούς πόρους. Δηλαδή έχει τήν κατοικία του, μιά μικρή άτομική κτηνοτροφία, δπως πουλερικά κ.λ.π. έπίσης μικρά άγροτικά έργαλεΐα. Ό νόμος έπιτρέπει τά μικρά ίδιωτικά νοικοκυριά τών χωρικών, άλλά άποκλείει τήν έκμετάλλευση τής έργασίας τοΰ άλλου.

Οί σοβιετικοί πολΐτες έχουν δικαίωμα άτομικής ίδιοχτησίας πάνω στά είσοδήματά τους καί τίς οίκονομίες τους πού προέρχονται άπό τή δουλειά τους· τό δικαίωμα ίδιοχτησίας πάνω στό οίκημα πού τούς χρησιμεύει γιά κατοικία, καί γιά τή βοηθητική οίκιακή τους οίκονομία, πάνω στά άντικείμενα τοΰ νοικοκυριοΰ τους καί τής καθημερινής προσωπικής τους χρήσης καί άνεσης (αύτοκίνητο π. χ.). Έχουν τό δικαίωμα νά μεταβιβάζουν κληρονομικά τήν προσωπική τους ίδιοχτησία. Ή σοσιαλιστική λοιπόν κοινωνία περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο δύο μεγάλες τάξεις : τήν έργατική τάξη [1], τούς έργαζόμενους δηλαδή στίς πόλεις καί τήν τάξη τών έργαζομένων στήν ύπαιθρο, δηλαδή τών κολχόζνικων.

Άνάμεσα σ' αύτές τίς δυό τάξεις έργαζομένων δέν ύπάρχει κανένας άνταγωνισμός—άφοΰ τά συμφέροντά τους συμπίπτουν— άλλά μιά άδελφική άλληλεγγύη. Άνάμεσα σ' αύτά τά δυό κύρια στρώματα έργαζομένων, ύπάρχει έπίσης ένα άλλο κοινωνικό στρώμα οί διανοούμενοι. Αύτό τό στρώμα άποτελεΐται άπό στε-

---

1. Ή έξάλειψη τής έκμετάλλευσης χάνει έδώ άκατάλληλο τόν όρο «προλεταριάτο».

λέχη τῆς τεχνικῆς (μηχανικοί κ.λ.π.). Ἀπὸ τὰ στελέχη τῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσης, ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τῆς ἐπιστήμης, τοὺς ἐκπαιδευτικούς, τοὺς καλλιτέχνες, τοὺς συγγραφεῖς κ.λ.π. Ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία διαθέτει τὸ μεγάλο πλεονέκτημα, τὸ ἄγνωστο στὴν ἀστικὴ κοινωνία, νὰ μπορεῖ νὰ στρατολογεῖ τὰ στελέχη της μέσα ἀπὸ ὅλες τὶς κατηγορίες τῶν ἐργαζομένων. Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1936 ἀκόμα, ὁ Στάλιν μποροῦσε νὰ διαπιστώσει ὅτι : ἡ σύνθεση τοῦ Σώματος τῶν Διανοουμένων, ἀπὸ ἄποψη προέλευσης, εἶχε ἐντελῶς μεταβληθεῖ στὰ μετὰ τὴν ἐπανάσταση χρόνια σὲ σύγκριση μὲ τὸ παληὸ καθεστὼς καὶ ὅτι τώρα (1936) τὸ 80-90 ο)ο τῶν διανοουμένων προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη καὶ τὴν ἐργαζόμενη ἀγροτιά. Καὶ ὅτι αὐτοὶ οἱ διανοούμενοι δὲν βρίσκονται τώρα στὴν ὑπηρεσία τῆς προνομιούχου τάξης ὅπως ἄλλοτε ἀλλὰ στὴν ὑπηρεσία ὅλου τοῦ λαοῦ.

Τὸ οὐσιαστικὸ γνώρισμα τῆς δομῆς τῆς κοινωνίας στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. εἶναι ὅτι χάρη στὴν ἐξάλειψη τῆς ἐκμετάλλευσης, οἱ ὁμάδες ποὺ ἀποτελοῦν τὴν κοινωνία εἶναι σύμμαχες καὶ φιλικές, καὶ συνεργάζονται πρόθυμα γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας.

Ἡ παραπάνω συμμαχία σταθεροποιεῖται καὶ χαλυβδώνεται μέσα στὴν πάλη : Οἱ ἐργάτες βοήθησαν μὲ ὅλα τὰ μέσα τοὺς χωρικοὺς στὴν πάλη τους ἐνάντια στοὺς κουλάκους, τοὺς ἐφοδίασαν μὲ μηχανές, ἐνῶ οἱ ἐργαζόμενοι χωρικοὶ ἐξασφάλισαν τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν ἐργατικῶν κέντρων, τὰ ὁποῖα οἱ κουλάκοι ἤθελαν σὰν ἀποκλειστικὲς ἀγορές τους.

Οἱ σχέσεις ἐπίσης ἀνάμεσα στοὺς διανοουμένους καὶ τοὺς ἐργάτες μέσα στὴν πορεία παραγωγῆς ἔχουν τελείως ἀλλάξει :

«Τώρα οἱ χειρωναχτικοὶ ἐργάτες καὶ τὸ διοικητικὸ προσωπικὸ δὲν εἶναι ἐχθροί, ἀλλὰ σύντροφοι καὶ φίλοι· μέλη μιᾶς καὶ μόνης κολλεκτίβας παραγωγῶν, ποὺ δείχνουν τὸ ἴδιο ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν ποιοτικὴ βελτίωση τῆς παραγωγῆς. Ἀπὸ τὴν παληὰ ἔχθρα δὲν μένει πιὰ οὔτε ἴχνος». (Στάλιν). Μὲ τὴν ἐξάλειψη τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, ἐξαφανίστηκε ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ὕπαιθρο καὶ τὴν πόλη, ἀντίθεση ποὺ ὀφείλονταν στὴν ἐκμετάλλευση τῆς ὑπαίθρου ἀπὸ τὴν πόλη καὶ ποὺ ἔπερνε τὴ μορφὴ τῆς ἐχθρότητας τῶν χωρικῶν

γιὰ τοὺς ἀστοὺς καὶ τῆς περιφρόνησης τῶν ἀστῶν γιὰ τοὺς χωρικούς.

Μὲ τὴν ἐξάλειψη τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, ἐξαφανίστηκε ἐπίσης ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς χειροναχτικοὺς ἐργάτες καὶ τοὺς διανοούμενους ἐργάτες, ποὺ ἦσαν τὰ ὄργανα τῆς ἀστικῆς ἐκμετάλλευσης. Ἂς προσθέσουμε ἀκόμα, ὅτι μέσα στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, τὸ σύνολο τῆς παραγωγῆς βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸν αὐστηρότερο δημοκρατικὸ ἔλεγχο τῶν ἐργαζομένων καὶ τῶν ὀργανώσεών τους. Στὶς κρατικὲς ἐπιχειρήσεις, ἡ ἐργασία τοῦ διευθυντοῦ (ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ τὸ Κράτος) βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὰ συνεχῆ πυρὰ τῆς κριτικῆς ὅλων τῶν ἐργαζομένων. Στὰ κολχόζ, ποὺ διευθύνονται ἀπὸ τὴ συνέλευση τῶν μελῶν τοῦ κολχόζ, ἡ διεύθυνση ἐκλέγεται δημοκρατικά.

Τέλος, μαζὶ μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, ἐξαφανίσθηκε καὶ ἡ ὑποτέλεια τῆς γυναίκας καὶ δημιουργήθηκαν ὅλες οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἰσότητα τῶν δύο φύλλων.

Ταυτόχρονα μὲ τὴν κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ τὴν ἐξαφάνιση τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, δημιουργήθηκαν καὶ οἱ προϋποθέσειςγιὰ τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς νέου, βασικοῦ οἰκονομικοῦ νόμου, εἰδικοῦ στὶς συνθῆκες τῶν σοσιαλιστικῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ποὺ δὲν εἶναι ἀνταγωνιστικές. Αὐτὸς ὁ νόμος ἀντανακλᾶ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἀνάπτυξης τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας καὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ μέσα μιᾶς οἰκονομίας χωρὶς τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου καὶ χωρὶς κρίσεις. Οἱ σκοποὶ μιᾶς τέτοιας οἰκονομίας δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἄλλοι παρὰ πῶς νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἀνώτατη ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀναγκῶν τῶν μαζῶν. Ἀλλὰ πρὶν καταπιαστοῦμε μὲ τὴ μελέτη αὐτοῦ τοῦ εἰδικοῦ νόμου τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἂς θυμηθοῦμε, ἐκεῖνο ποὺ εἴπαμε στὴν ἀρχή, ὅτι δηλαδὴ τὸ πέρασμα στὸ σοσιαλισμό, προϋποθέτει τὴν ὕπαρξη καθωρισμένων ἀντικειμενικῶν ὅρων, ποὺ νὰ εἶναι σύμφωνοι μὲ τὸ βασικὸ νόμο ὅλων τῶν κοινωνιῶν, δηλαδὴ τὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων·

III. ΟΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ

Ὁ μαρξισμὸς καθορίζοντας ἐπιστημονικὰ τὸ σοσιαλισμό, καθορίζει ἐπίσης καὶ τοὺς ὅρους κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζεται καὶ οἰκοδομεῖται· Ἡ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς τῆς ἰδιοχτησίας, προϋπόθεση γιὰ τὸν σοσιαλισμό, δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παρὰ μέσα σὲ δοσμένους ἀντικειμενικοὺς ὅρους. Ἀπὸ ποῦ ξεκινάει ὅμως αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ; Ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀσυμφωνία, ἀπὸ τὴν ἔλειψη ἀντιστοιχίας αὐτῶν τῶν σχέσεων μὲ τὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μιὰ ἀσυμφωνία ποὺ παρουσιάζεται σὲ μιὰ δοσμένη στιγμή.

Ἡ σοσιαλιστικὴ λοιπὸν ἐπανάσταση δὲν εἶναι ζήτημα ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων. Δὲν καθορίζεται ἀπὸ τὸ φθόνο καὶ τὴν πλεονεξία, ὅπως λέει καὶ ὅπως θὰ ἤθελε ἡ ἀστικὴ τάξη νὰ πιστέψει ὁ κόσμος, ἀποδίδοντας τὰ ἐλαττώματά της στὴν ἐργατικὴ τάξη ! Οὔτε, πολὺ περισσότερο καθορίζεται ἀπὸ τὴ φιλοδοξία μερικῶν ἡγετῶν, ποὺ θ' ἀπεφάσιζαν νὰ ἐξαπολύσουν τὸν ὄλεθρο μιὰ σκοτεινὴ νύχτα. Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση βάζει γιὰ σκοπό της νὰ δημιουργήσει τοὺς κατάλληλους ὅρους γιὰ τὴν ἀπεριόριστη αὔξηση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ μοναδικοῦ ἐμποδίου ποὺ στέκεται στὸ δρόμο της, τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ σὲ κείνη τὴ χρονικὴ στιγμὴ ποὺ αὐτὸ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθεῖ.

Πραγματικά, ὁ καπιταλισμὸς μόνος του δίνει τὴν δυνατότητα καὶ τὴν εὐκαιρία στὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση, ὁδηγώντας τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν του δυνάμεων ὥς τὸ σημεῖο ποὺ αὐτὲς ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἴδιο τὸν καπιταλισμό. Ἡ ἐπαναστατικὴ ἐξαφάνιση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἡ κατάργηση τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης, ἐπιτρέπει τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς νέες παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μόνο τὴ στιγμὴ ποὺ αὐτὸ εἶναι δυνατὸ καὶ ταυτόχρονα ἀναγκαῖο.

Δηλαδὴ ἂν δὲν συντρέξουν ὁρισμένοι ἀντικειμενικοὶ ὅροι, ποὺ

εἶναι στενὰ δεμένοι μὲ μιὰ δοσμένη ἱστορικὴ ἐποχή, ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἀδύνατη. Σὲ μιὰ χώρα ὅπου ἡ βιομηχανία εἶναι ἐλάχιστα ἀναπτυγμένη, τὸ προλεταριάτο ποὺ βρίσκεται στὴν ἐξουσία δὲν πρέπει οὔτε κἂν νὰ σκεφθεῖ γιὰ ἐγκαθίδρυση τοῦ σοσιαλισμοῦ, προτοῦ δημιουργήσει τὴν ἀπαραίτητη βάση, δηλαδὴ μιὰ μεγάλη ἐθνικὴ βιομηχανία.

Μ' ἄλλα λόγια, δὲν εἶναι στὸ χέρι κανενὸς νὰ καταργήσει τοὺς νόμους τῆς οἰκονομίας. Ἡ θέληση τῶν ἀνθρώπων ποὺ κατευθύνεται ἀπὸ τὰ ταξικά τους συμφέροντα τότε μόνον εἶναι ἀποτελεσματικὴ ὅταν στηρίζεται σὲ εὐνοϊκοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους. Ἡ «βουλησιαρχία» * εἶναι μιὰ ξεπερασμένη καὶ λαθεμένη φιλοσοφία. Πιστεύει, ὅτι ἡ θέληση τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅταν ἀκόμα ἀσκεῖται ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γνώση τῶν νόμων τῆς φύσης καὶ τῆς οἰκονομίας, εἶναι παντοδύναμη. Μιλώντας γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ὁ Στάλιν, ὑπενθυμίζει, ὅτι γιὰ τὸ σοβιετικὸ κράτος, αὐτὴ ἡ οἰκοδόμηση ἦταν ἕνα καθῆκον δύσκολο, ποὺ ὅμως τὸ ἔφερε εἰς πέρας :

«Ὄχι γιατί, δῆθεν κατάργησε τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους ποὺ ὑπῆρχαν πρὶν καὶ «διαμόρφωσε» νέους, ἀλλὰ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο γιατὶ στηρίχτηκε στὸν οἰκονομικὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων... Ἂν δὲν ὑπῆρχε αὐτὸς ὁ νόμος καὶ ἂν δὲν στηριζόταν πάνω σ' αὐτὸν ἡ σοβιετικὴ ἐξουσία δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἐκπληρώσει αὐτὸ τὸ καθῆκον. Ἂν ἡ ἐργατικὴ τάξη χρησιμοποίησε τὸ νόμο τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἂν ἀνέτρεψε τὶς ἀστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ ἔβαλε στὴ θέση τους τὶς νέες, τὶς σοσιαλιστικὲς καὶ ἂν πέτυχε νὰ τὶς κάνει νὰ συμφωνήσουν μὲ τὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, αὐτὸ τὸ ἔκανε ὄχι χάρη στὶς ξεχωριστές της ἱκανότητες, ἀλ-

---

* Βλέπε λέξη, στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ—Γιουντίν.

λὰ γιατὶ ἔτσι ἐξυπηρετοῦσε ἄμεσα τὰ ζωτικά της συμφέροντα». (1)

IV. Ο ΒΑΣΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Ὅμως ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση δὲν πρέπει νὰ μένει ἱκανοποιημένη ἀπὸ τὸ ὅτι κάνει καλύτερη χρήση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ποὺ παραλαμβάνει ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία. Πρέπει νὰ ἔχουμε πάντα ὑπ' ὄψη μας ὅτι ὁσοδήποτε κι' ἂν ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἀρκετὲς γιὰ τὶς ἀνάγκες μιᾶς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Πρῶτα-πρῶτα γιατὶ στὴ τελευταία του φάση ὁ καπιταλισμός, ἀκόμα κι' ὁ πιὸ ἀναπτυγμένος τεχνικά, καταστρέφει τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἔπειτα, γιατὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων κάτω ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ γίνεται αὐθόρμητα μὲ τρόπο ἀναρχικό. Καὶ τέλος, γιατὶ ἡ κατανάλωση τῶν πλατειῶν λαϊκῶν μαζῶν, στὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς, εἶναι πολὺ μικρὴ καὶ μόνο ἕνας ἐλάχιστος ἀριθμὸς ἐκμεταλλευτῶν μπορεῖ νὰ ἐπιτρέψει στὸν ἑαυτό του μιὰ καλὴ ζωή. Ἡ ποσότητα ἀγαθῶν ποὺ καταναλώνει καὶ ἡ πιὸ ἀνεπτυγμένη τεχνικὰ καπιταλιστικὴ κοινωνία, εἶναι πολὺ μικρὴ σχετιζόμενη μὲ τὶς πραγματικὲς ἀνάγκες τῶν μαζῶν. Μόνο ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία ἔχει σὰν σκοπό της νὰ ἱκανοποιήσει ἀπόλυτα αὐτὲς τὶς ἀνάγκες, γιατὶ σοσιαλισμὸς σημαίνει κατάργηση τῆς ἀθλιότητας καὶ γενίκευση τῆς ἀφθονίας.

Ἑπομένως δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σοσιαλισμός, χωρὶς μιὰ ὁρμητικὴ ἄνοδο τῆς παραγωγῆς, ποὺ γιὰ τὸν καπιταλισμὸ εἶναι ἀδιανόητη. Μὰ γιὰ νὰ παραχθοῦν σὲ τόσο μεγάλες ποσότητες τὰ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ καὶ μάλιστα γιὰ νὰ αὐξάνει συνεχῶς ὁ ὄγκος τους, πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ παραχθοῦν σὲ ἐπαρκῆ ποσότητα τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἰδιαίτερα τὰ ἐργαλεῖα παραγωγῆς καὶ νὰ ὑπάρχει πρόβλεψη γιὰ τὴν συνεχῆ ἀνανέωση, τὴν ἀντικατάσταση καὶ τὴν αὔξησή τους. Γι' αὐτὸ ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς πρέπει νὰ ἀρχίσει ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὴν αὔξηση τῶν μέσων παραγωγῆς. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀντικειμενικοὺς

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα».

δρους τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς εὔρωστης βαρειᾶς βιομηχανίας, ἱκανῆς νὰ προσφέρει σὲ μεγάλη ποσότητα, τὶς ἀπαραίτητες μηχανὲς καὶ ἐργαλεῖα γιὰ ὅλους τοὺς κλάδους παραγωγῆς.

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ἡ ὁρμητικὴ ἄνοδος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων δὲν εἶναι μόνο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξαφάνισης τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀνάγκη τῶν νέων παραγωγικῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὲς οἱ νέες παραγωγικὲς σχέσεις μεταβάλλονται σὲ πρωταρχικὸ κίνητρο ποὺ ἐπιταχύνει τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Πρὶν ἀπὸ τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση, οἱ ἀναπτυγμένες παραγωγικὲς δυνάμεις ἀπαιτοῦσαν τὴν ἀλλαγή, τὴν ἀναπροσαρμογὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Μετὰ τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ὅμως οἱ νέες παραγωγικὲς σχέσεις ἐπιβάλλουν τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξη δὲν θὰ μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθεῖ μόνο μὲ τὴν αὔξηση τῆς ἀποδοτικότητας τοῦ ἐργάτη ἢ τῆς ποσότητας τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς. Οἱ αὐξανόμενες ἀνάγκες τῆς κοινωνίας ἐπιβάλλουν τὴν ἄνοδο τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἄνοδος τῆς παραγωγικότητας, θὰ ἐρχόταν σὲ φανερὴ ἀντίφαση μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐφ᾽ ὅσον μιὰ τέτοια ἄνοδος τῆς παραγωγικότητας θὰ πετυχαινόταν μὲ τὴν μεγαλύτερη καταπόνηση τῶν ἐργαζομένων.

Ἡ αὔξηση τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας μὲ τὴν ταυτόχρονη ἐλάττωση τοῦ ἐργάσιμου χρόνου δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνο ἂν ἐπιτευχθεῖ αἰσθητὴ ποιοτικὴ βελτίωση τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς, μὲ τὴν καθιέρωση μιᾶς πρωτοπόρας τεχνικῆς, μὲ τὴ μηχανοποίηση τῆς πιὸ κουραστικῆς δουλειᾶς κ.λ.π.

Σὰν ἄμεσο ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀντικειμενικῶν νόμων τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀναπτύσσονται ἀναγκαστικὰ ὅλοι οἱ κλάδοι τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς, ἀπὸ τὶς πιὸ πρακτικὲς ὣς τὶς πιὸ θεωρητικὲς καὶ σὲ βαθμὸ ἄγνωστο στὶς συνθῆκες τοῦ καπιταλισμοῦ. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο παρατηρεῖται καὶ μιὰ τόσο τεχνικὴ ὅσο καὶ διανοητική, ποιοτικὴ ἀνύψωση τῶν ἐργαζομένων, στὸ μέτρο ποὺ ἡ χειρωναχτικὴ ἐργασία ὅλο καὶ περισσότερο χρειάζεται τὴν κινητοποίηση τῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων τῶν ἀνθρώπων, χάρη

στὴν αὐξανόμενη συνεργασία της μὲ μιὰ ἀνώτερη τεχνική.

Αὐτὰ εἶναι μὲ λίγα λόγια οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Ἀπ' ὅλα αὐτὰ βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχει ἕνας βασικὸς οἰκονομικὸς νόμος τοῦ σοσιαλισμοῦ, νόμος ἀντικειμενικός, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων.

«Τὰ κύρια χαραχτηριστικὰ καὶ οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ βασικοῦ οἰκονομικοῦ νόμου τοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ μποροῦσαν νὰ διατυπωθοῦν περίπου ἔτσι: Νὰ ἐξασφαλίσουμε τὴν ἀνώτατη ἱκανοποίηση τῶν διαρκῶς αὐξανομένων ὑλικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀναγκῶν ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας μὲ τὴν διαρκὴ ἀνάπτυξη καὶ τελειοποίηση τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς. πάνω στὴ βάση τῆς πιὸ ἀναπτυγμένης τεχνικῆς. Ἑπομένως: ἀντὶ νὰ ἐξασφαλίζουμε τὸ μέγιστον τῶν κερδῶν, ἐξασφαλίζουμε τὴν μεγίστην ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας. Ἀντὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς μὲ περιόδους στασιμότητας — ἀπὸ τὴν ὁρμητικὴ ἄνοδο στὴν κρίση καὶ ἀπὸ τὴν κρίση στὴν ὁρμητικὴ ἄνοδο — ἐξασφαλίζουμε τὴν χωρὶς διακοπὲς αὔξηση τῆς παραγωγῆς. Ἀντὶ γιὰ περιοδικὲς διακοπὲς στὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς, ποὺ συνοδεύονται ἀπὸ μιὰ καταστροφὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας, ἔχουμε μιὰ ἀδιάκοπη τελειοποίηση τῆς παραγωγῆς πάνω στὴ βάση τῆς πιὸ ὑψηλῆς τεχνικῆς».(1)

Εἶναι οὐσιῶδες νὰ κατανοήσουμε καλά, καὶ νὰ μὴν ξεχνᾶμε ποτὲ ὅτι ἡ τεράστια βιομηχανικὴ καὶ ἀγροτικὴ πρόοδος, γιὰ τὶς ὁποῖες καυχιέται ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, δὲν ἀποτελοῦν τὸν σκοπὸ αὐτὸν καθ' αὐτόν.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ προϋπόθεση τῆς ἀνάπτυξης τῆς παραγωγῆς. Καὶ ἡ τελευταία αὐτή, μὲ τὴ

---

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ στην Ε.Σ.Σ.Δ.».

σειρά της, ὑποτάσσεται σὲ ἕνα βασικὸ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ : τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ὅλης τῆς κοινωνίας, ποὺ ὁλοένα αὐξάνουν. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς καὶ ἡ ἀπαίτηση αὐτὴ εἶναι ἀντικειμενική, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο.

Οἱ ἐργαζόμενοι ἐργάζονται πιὰ γιὰ λογαριασμό τους. Σκοπὸς τῆς παραγωγῆς, εἶναι ἡ μεγίστη ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ καλύτερους ὅρους ἐργασίας. Ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ ἀνάγκες ; Εἶναι τόσο οἱ ὑλικὲς ὅσο καὶ οἱ πνευματικὲς καὶ οἱ ἐκπολιτιστικές. Σκοπὸς λοιπὸν τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς εἶναι ὁ «ἄνθρωπος μὲ ὅλες τὶς ἀνάγκες του». Ὁ σοσιαλιστικὸς πολιτισμὸς λοιπὸν δὲν εἶναι ἕνας «τεχνικὸς πολιτισμός», ποὺ πάσχει ἀπὸ τὴν ἀπληστία γιὰ μεγαλειώδεις ὑλικὲς πραγματοποιήσεις, ποὺ μένει ἀδιάφορος γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ἰδεολογικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς ἀστικῆς τάξης. Στὸ κέντρο τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ σοσιαλισμοῦ βρίσκεται ὁ Ἄνθρωπος, ὁ ὁλοκληρωμένος, τόσο ὁ ὑλικὸς ὅσο καὶ ὁ πνευματικός καὶ οἱ ὑλικὲς πραγματοποιήσεις δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸ παρὰ νὰ ἱκανοποιήσουν καλύτερα τὶς ἀνάγκες του ὅλων τῶν εἰδῶν : τὴν ἀνάγκη γιὰ γνώση καὶ μόρφωση, ὅπως καὶ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν εὐτυχία, γιὰ μιὰ εὐτυχισμένη ζωή. Ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ὁ πραγματωμένος Ἀνθρωπισμός.

V. ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΡΑ - ΠΕΡΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ

Ὁ Μαρξισμὸς μᾶς βοηθάει νὰ γνωρίσουμε ἐπιστημονικά, ὄχι μόνο τοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους, τοὺς ἀπαραίτητους γιὰ τὴν ἐμφάνιση, τὴν ἐπικράτηση, καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑποκειμενικοὺς ὅρους ἀκόμα· δηλαδὴ αὐτοὺς ποὺ ἀφοροῦν τὴ συνειδητὴ ἱστορικὴ δράση τῶν ἀνθρώπων. Ἔχουμε ἤδη διαπιστώσει ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη ἀντιστέκεται μὲ ὅλα τὰ μέσα ἐνάντια στὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, ὅτι προσπαθεῖ νὰ διασώσει τὸ δικό της τρόπο παραγωγῆς μὲ

τὴ βοήθεια τοῦ Κράτους της καὶ ὅτι οἱ φραγμοὶ ποὺ ὑψώνει ἐνάντια στὴ πρόοδο τῆς ἱστορίας δὲν μποροῦν νὰ παραμερισθοῦν ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς κοινωνικῆς προόδου, παρὰ μόνο μὲ τὴ συνειδητὴ δράση τοῦ προλεταριάτου καὶ τῶν συμμάχων του, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν μοναδικὴ κοινωνικὴ δύναμη γιὰ τὴν ὑπερνίκηση τῆς ἀντίστασης τῶν καπιταλιστῶν.

Ὁ πρῶτος λοιπὸν ὑποκειμενικὸς ὅρος γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἡ ὀργάνωση τῆς ἐργατικῆς τάξης,—ποὺ τὰ ταξικά της συμφέροντα ταυτίζονται μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους—σὲ ἕνα κόμμα ἀληθινὰ ἐπαναστατικό.

Ἀλλὰ ποιὸς θὰ εἶναι ὁ στόχος αὐτῆς τῆς μαζικῆς συνειδητῆς δράσης ; Νὰ συντρίψει τὸ μοναδικὸ ὀχυρὸ πίσω ἀπ' τὸ ὁποῖο προφυλάσσεται ὁ καταδικασμένος ἀπὸ τὴν ἱστορία καπιταλισμός : δηλαδὴ τὸ ἀστικὸ Κράτος, καὶ νὰ ὀργανώσει ἕνα νέο Κράτος, ἱκανὸ νὰ ἐξαφανίσει τὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς. Αὐτὴ ἡ νέα ἐξουσία, αὐτὸ τὸ Κράτος, εἶναι ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου.

Χωρὶς τὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καμμιὰ ἀλλαγὴ στὶς παραγωγικὲς σχέσεις : Εὔκολα μπορεῖ ὁ καθένας νὰ καταλάβει ὅτι ἕνα ἐργατικὸ συνδικᾶτο π. χ. δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε εὔκολο νὰ ἐπιχειρήσει μιὰ μέρα νὰ ἀπαλλοτριώσει τοὺς καπιταλιστὲς ἀπὸ τὰ περιουσιακά τους στοιχεῖα καὶ νὰ ὀργανώσει τὴν παραγωγὴ σοσιαλιστικά. Αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀναρχοσυνδικαλιστικὴ κουταμάρα ποὺ ὑποτιμᾶ τὴ δύναμη καὶ τὴ βία τοῦ ἀστικοῦ Κράτους, ποὺ τάχτηκε νὰ προστατεύει τὸν καπιταλισμό.(1)

Τὸ βασικὸ καθῆκον τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου ἔχει διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸ Μάρξ καὶ τὸν Ἔνγκελς κατὰ τρόπο περίφημο στὸ «Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».

«Τὸ προλεταριάτο θὰ χρησιμοποιήσει τὴν πολιτική του ἐ-

---

1. Ἀλλὰ ἔξω ἀπ' αὐτό, στὸ σημεῖο ποὺ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σήμερα οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις τοῦ καπιταλισμοῦ, μόνο μέσα σὲ ἐθνικὰ πλαίσια μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ κοινωνικοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς. Μόνο λοιπὸν μιὰ πολιτικὴ τῆς ἐργατικῆς τάξης σὲ ἐθνικὴ κλίμακα μπορεῖ νὰ τὴν πραγματοποιήσει.

ξουσία γιὰ νὰ ἀποσπάσει βαθμιαῖα ὅλα τὰ κεφάλαια ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, νὰ συγκεντρώσει ὅλα τὰ μέσα παραγωγῆς στὰ χέρια τοῦ δικοῦ του Κράτους, δηλαδὴ στὰ χέρια τοῦ προλεταριάτου ποὺ ὀργανώνεται σὲ τάξη κυρίαρχη καὶ νὰ αὐξήσει στὸ συντομώτερο χρόνο τὴν ποσότητα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων».

Ἡ ἱστορικὴ περίοδος ποὺ ἐγκαινιάζεται μὲ τὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἡ περίοδος ὅπου ἡ ταξικὴ πάλη μπαίνει στὴν ὀξύτερη φάση της. Ὁ σοσιαλισμός, κι' ὅταν ἀκόμα θὰ ἔχει ἐξαλείψει τοὺς οἰκονομικοὺς ἀνταγωνισμούς, θὰ συνεχίζει γιὰ πολὺ ἀκόμα καιρὸ τὴν πάλη του ἐνάντια στὰ ὑπολείμματα τῆς ξεπεσμένης ἀστικῆς τάξης καὶ ἐνάντια στὶς προσπάθειές της νὰ παλινορθώσει τὸν καπιταλισμό. Κι' ὄχι μόνον αὐτό· ἡ πάλη θὰ συνεχίζεται ἀκόμα ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ κομμουνισμὸς θὰ ἔχει θριαμβεύσει στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς γῆς.

«Ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου δὲν εἶναι τὸ τέλος τῆς πάλης τῶν τάξεων. Εἶναι ἡ συνέχισή της κάτω ἀπὸ νέες μορφές. Ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἡ ταξικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου ποὺ ἔχει νικήσει, ποὺ ἔχει στὰ χέρια του τὴ πολιτικὴ ἐξουσία, ἐνάντια στὴν ἡττημένη ἀστικὴ τάξη, ποὺ ὅμως δὲν ἔχει ἐξαφανισθεῖ, καὶ δὲν ἔπαψε νὰ ἀντιστέκεται, ἀλλὰ ἔχει αὐξήσει τὴν ἀντίστασή της». (1)

Καὶ συνεχίζει ὁ Λένιν :

«Ὅποιος παραδέχεται, ὅποιος σταματάει ὥς τὴ πάλη τῶν τάξεων μόνον, δὲν εἶναι τέλειος, δὲν εἶναι ἀκόμα μαρξιστής. Καὶ εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ μὴ ἔχει βγεῖ ἀκόμα ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς σκέψης καὶ τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς. Τὸ νὰ περιορίζουμε τὸ μαρξισμὸ μόνο στὴ θεωρία τῆς πάλης τῶν τάξεων, σημαίνει, ὅτι τὸν παζαρεύουμε, ὅτι τὸν ἀνταλλάσσουμε, τὸν παραμορφώνουμε, τὸν κατεβάζουμε ὡς τὸ σημεῖο ποὺ νὰ εἶναι παραδεχτὸς ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη. Μαρξιστὴς εἶναι μόνο ἐκεῖνος ποὺ ἀναγνωρίζει καὶ ἐπεκτείνει τὴν πάλη τῶν

1. Λένιν : Ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἔργο τοῦ Στάλιν : «Ζητήματα Λενινισμοῦ».

τάξεων ὡς τὴν παραδοχὴ τῆς ἀνάγκης τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου.

«Ὁ βασικὸς λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο στὰ μάτια τῶν σοσιαλιστῶν φαίνεται ἀκατανόητη καὶ παράδοξη ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, εἶναι τὸ ὅτι αὐτοὶ δὲν ἀναπτύσσουν ἕως τὴν τελευταία συνέπειά της τὴν ἰδέα τῆς ταξικῆς πάλης».(1)

Ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου εἶναι μιὰ ταξικὴ κυριαρχία. Κυριαρχία πάνω στοὺς καπιταλιστὲς καὶ τὰ διάφορα στρώμματα τῶν ἐκμεταλευτῶν ποὺ ζοῦν παρασιτικὰ μέσα στὸ κεφαλαιοκρατικὸ βόρβορο καὶ ἔχουν συνυφάνει τὰ συμφέροντά τους καὶ τὴν τύχη τους μὲ ἐκείνην τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ τοῦ κράτους της. Ἔτσι κοιταγμένη ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, εἶναι μιὰ κρατικὴ ἐξουσία ἐντελῶς νέου τύπου. Ὅλες οἱ πολιτικὲς ἐξουσίες καὶ τὰ πολιτικὰ καθεστῶτα ποὺ ὡς τώρα γνωρίσαμε ἀπὸ τὴν ἱστορία, ἀντιπροσώπευαν τὴν κυριαρχία τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων, τὴν κυριαρχία μιᾶς μειοψηφίας πάνω στὴν πλειοψηφία. Ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, γιὰ πρώτη φορά, ἐκφράζει τὴν κυριαρχία τῶν ἐκμεταλλευομένων πάνω στοὺς ἐκμεταλλευτές. Γι' αὐτὸ κερδίζει τὴ συμπάθεια καὶ τὴν ὑποστήριξη ὅλων τῶν λαϊκῶν στρωμάτων καὶ ὅλων τῶν ἐργαζομένων τάξεων τῆς κοινωνίας.

Ἔτσι λοιπὸν ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἡ κυριαρχία τῆς πλειοψηφίας πάνω στὴ μειοψηφία, τὸ βασίλειο τῶν ἐργαζομένων.

Μιὰ τέτοια ὅμως κυριαρχία δὲν μπορεῖ νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ, νὰ σταθεῖ καὶ νὰ σταθεροποιηθεῖ παρὰ μόνο χάρη στὴ συνειδητὴ καὶ ὠργανωμένη δράση τῶν ἐργαζομένων μαζῶν, στὴν πολιτική τους δραστηριότητα καὶ στὴ δημιουργικὴ τους πρωτοβουλία.

Αὐτὴ ἡ κυριαρχία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι δισταχτική, καὶ νὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς «δικαιοσύνης» ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνονται οἱ ἀστοί, γιατὶ γι' αὐτοὺς αὐτὴ ἡ ἔννοια ἀποτελεῖ ἕνα ἰδεολογικὸ ἄλλοθι, γιὰ τὸ πολιτικὸ καθεστὼς

1. Λένιν : «Τὸ Κράτος καὶ ἡ Ἐπανάσταση».

καὶ τὸ οἰκονομικὸ σύστημα ποὺ πρόκειται ἀκριβῶς νὰ συντρίψει ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου καὶ νὰ τὸ ἐξαλείψει. Γι' αὐτὸ οἱ ἐπαναστημένες μᾶζες δημιουργοῦν ἕνα νέο δίκαιο, μιὰ νέα δικαιοσύνη ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους καὶ χάρη στὴν ὁποία οἱ δημοκρατικὲς ἐλευθερίες καὶ οἱ θεσμοὶ ἀναπτύσσονται πλατειά.

Αὐτὴ ἡ ἐξουσία ἐπίσης δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσει τὴ μηχανὴ τοῦ γραφειοκρατικοῦ ἀστικοῦ Κράτους, ποὺ ἐπινοήθηκε σὲ ὅλες της τὶς λεπτομέρειες γιὰ τὴν καταπίεση τῆς πλειοψηφίας. Γι' αὐτὸ οἱ μᾶζες ποὺ παίρνουν στὰ χέρια τους τὴν ἐξουσία συντρίβουν τὴν ἀστικὴ γραφειοκρατία, ποὺ τοὺς ἐπιβλήθηκε ἐκ τῶν ἄνω, καὶ ἐγκαθιδρύουν μιὰ Διοίκηση νέου τύπου ποὺ λειτουργεῖ ἀνοιχτά, κάτω ἀπὸ τὰ μάτια καὶ τὸν ἔλεγχο τοῦ λαοῦ.

Ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου δὲν χρησιμεύει σὰν ὄργανο μόνο κυριαρχίας, ἀλλὰ καὶ σὰν ἕνα ὄργανο ποὺ τονώνει τὴ συμμαχία ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο, στὴν ἐργαζόμενη ἀγροτιὰ καὶ στὰ ἄλλα λαϊκὰ στρώματα. Εἶναι ἀπαραίτητη στὸ προλεταριάτο γιὰ νὰ διευθύνει τοὺς συμμάχους του στὸν σωστὸ καὶ στὸν ἐπωφελῆ δρόμο γιὰ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Σὰν κυριαρχία τῆς πλειοψηφίας πάνω στὴ μειοψηφία, ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἡ ἰδεώδης δημοκρατία γιὰ τοὺς ἐργαζομένους, γιὰ τὶς πλατειὲς λαϊκὲς μᾶζες, ἀφοῦ σπάζει τὰ πολιτικὰ δεσμὰ ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη ἔχει ἐπιβάλλει στὶς μάζες. Ἡ ἀνακήρυξη τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, εἶναι μιὰ πολιτικὴ ἀπολύτρωση καὶ ἔχει σὰν ὅρο τὴν τιμωρία τῶν πολιτικῶν ἐγκλημάτων καὶ τὸ σταμάτημα τῶν ραδιουργιῶν τῆς ἀστικῆς τάξης. Γιὰ πρώτη φορά, οἱ μᾶζες ζοῦν σὲ μιὰ δημοκρατία ποὺ εἶναι δική τους: Γιὰ πρώτη φορὰ ἑκατομμύρια ἄνθρωποι καλοῦνται νὰ ζήσουν μιὰ ἀνθρώπινη ζωή.

Στὴ Κίνα, π. χ., ποὺ ὥς χθὲς ἀκόμα, μεταχειρίζονταν τοὺς χωρικοὺς σὰν ὑποζύγια, οἱ ἄνθρωποι τώρα σηκώνουν τὸ ἀνάστημά τους καὶ αἰσθάνονται γιὰ πρώτη φορὰ ὅτι εἶναι πολῖτες, ὑπεύθυνοι γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ τὸ κοινὸ συμφέρο. Νὰ ποιὸ εἶναι τὸ μεγάλο εὐεργέτημα, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου: Δίνει στοὺς ἀνθρώπους τὴ συνείδησή τους. Γιὰ πρώτη

φορὰ οἱ πλατειὲς λαϊκὲς μᾶζες, ποὺ τοὺς εἶχαν ἀρνηθεῖ κάθε ἐλπίδα καὶ στένεψαν τοὺς πνευματικούς τους ὁρίζοντες αἰσθάνονται ἐλεύθερες.

Ἡ δημοκρατία γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται στὶς μᾶζες μὲ τὴ μορφὴ τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πιὸ προοδευτικὴ μορφὴ δημοκρατίας καὶ στροφὴ στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Τὸ Κράτος, ποὺ ὡς τότε ἦταν ἡ δύναμη ποὺ προορίζονταν εἰδικὰ γιὰ νὰ ὑποτάσσει τοὺς πολλοὺς στοὺς λίγους, γίνεται τώρα ἡ ἔκφραση τῆς δύναμης τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ, τῶν ἐργατῶν, τῶν χωρικῶν καὶ τῶν συμμάχων τους ἐνάντια στοὺς καταπιεστὲς ποὺ ὁ ἀριθμός τους τώρα εἶναι περιορισμένος.

«Μόνο κάτω ἀπὸ τὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου μποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ἀληθινὲς «ἐλευθερίες» γιὰ τοὺς ἐκμεταλλευόμενους καὶ ἡ ἀληθινὴ συμμετοχὴ τῶν προλεταρίων καὶ τῶν χωρικῶν στὴ ἀκυβέρνηση τοῦ ἔθνους» ἔγραφε ὁ Στάλιν.

Τὸ Κράτος ποὺ διεκπεραιώνει τὰ καθήκοντα καὶ τὶς ἐντολὲς τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ποὺ δὲν στηρίζεται ὅπως ἄλλοτε πάνω στὴν δύναμη τῆς βίας καὶ καταπίεσης, ἀλλὰ πάνω στὴ θέληση καὶ τὴ δύναμη τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ, εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ κεῖνο ποὺ γνωρίσαμε ὡς τώρα, εἶναι ἕνα Κράτος νέου τύπου. Τὸ ἀδιάκοπο δυνάμωμά του, ποὺ εἶναι κάτι ἀπαραίτητο ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη θὰ ἔχει νικηθεῖ καὶ θὰ ἔχει ἐξαφανισθεῖ σὰν τάξη σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο, ἐπιτυγχάνεται πρὸ παντὸς μὲ τὸ ἀντίστοιχο δυνάμωμα τῆς συνειδητῆς πολιτικῆς δραστηριότητας τῶν μαζῶν. Μὲ τὸ δυνάμωμα τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ὅ,τι μὲ τὸ «δυνάμωμα» τοῦ ἐκμεταλλευτικοῦ ταξικοῦ κράτους. Τὸ δυνάμωμα τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου σημαίνει ταυτόχρονα καὶ τὸν ἀληθινὸ μαρασμὸ τῶν «κλασσικῶν» χαρακτηριστικῶν τοῦ Κράτους : Ἡ συμπεριφορὰ μιᾶς λαϊκῆς ἀστυνομίας, π. χ. καὶ οἱ δεσμοί της μὲ τὶς μᾶζες, μὲ κανένα τρόπο δὲν μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῆς ἀστυνομίας ἀστικοῦ Κράτους καὶ μὲ τοὺς δεσμούς της μὲ τὶς μᾶζες, ἂν μποροῦμε νὰ μιλᾶμε σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση γιὰ δεσμοὺς μὲ τὶς μάζες ! Ἐπίσης ἡ συμπεριφορὰ ἑνὸς λαϊκοῦ στρατοῦ, οὔτε κἂν μπορεῖ

νὰ παραβληθεῖ μὲ τὴν ὠμή, τὴν ἀπάνθρωπη συμπεριφορὰ ἑνὸς ἰμπεριαλιστικοῦ στρατοῦ. Ἕνα πρόσφατο παράδειγμα μᾶς προσφέρει ὁ ἀπελευθερωτικὸς πόλεμος τοῦ κινέζικου στρατοῦ. Ἐπίσης ἡ πολιτικὴ τοῦ νέου Κράτους,δὲν σχεδιάζεται μέσα σὲ τέσσαρες τοίχους ἀπὸ τοὺς στενοὺς καὶ κλειστοὺς κύκλους μερικῶν «εἰδικῶν» ἀλλὰ ἐπεξεργάζεται μέσα στὶς μᾶζες, ἀπὸ τὶς μᾶζες καὶ τὸ πρωτοπόρο τμῆμα τους. Ἕνας βουλευτής, ἀντιπρόσωπος τῶν κολχόζ, παραμένει ἕνας ἐργαζόμενος στὸ κολχόζ του. Οἱ μορφὲς τὶς ὁποῖες παίρνει ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου εἶναι ποικίλλες· ἀνάλογες μὲ τὶς ἱστορικὲς συνθῆκες. Πρώτη μορφὴ ὑπῆρξε ἡ Κομμούνα τοῦ Παρισιοῦ. Ἡ λαϊκὴ δημοκρατία εἶναι μιὰ ἄλλη.

Ἡ κλασσικὴ ὅμως μορφὴ εἶναι καὶ παραμένει ἡ ἐξουσία τῶν Σοβιέτ. Τὰ Σοβιέτ (Συμβούλια) τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐργαζομένων, πρωτοφάνηκαν στὴ Ρωσσία κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1905. Αὐτὴ ἡ μορφὴ πολιτικῆς ἐξουσίας, δημιουργήθηκε ἀπὸ τὶς ἐπαναστατημένες μάζες. Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1917 ἔδωσε «ὅλη τὴν ἐξουσία στὰ Σοβιέτ», ποὺ εἶναι ἡ πιὸ πλατειὰ μαζικὴ ὀργάνωση τοῦ προλεταριάτου καὶ ὅλων τῶν ἐργαζομένων.

Αὐτὰ ἀποφασίζουν, ἐκτελοῦν καὶ ἐλέγχουν τὴν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεών τους. Ἀντίθετα ἀπὸ τὰ ἀστικὰ κοινοβούλια, διατηροῦν ὅλες τὶς ἐξουσίες, τόσο τὴν ἐκτελεστική, ὅσο καὶ τὴν νομοθετική. Τὰ σοβιέτ εἶναι τὰ περιφερειακὰ ἢ κεντρικά, ὄργανα τῆς κρατικῆς ἐξουσίας. Εἶναι ἡ πιὸ προοδευτικὴ μορφὴ δημοκρατίας στὸν κόσμο, ποὺ τὰ μέλη της μποροῦν νὰ ἀνακληθοῦν σὲ κάθε στιγμὴ ἀπὸ τοὺς ἐκλογεῖς τους.

Ὅλοι στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση ὑπακούουν στοὺς νόμους, πράγμα ποὺ ἐξοργίζει τοὺς ἰδεολογικοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ τοὺς κάνει νὰ ἐξομοιώνουν τὸν σοσιαλισμὸ μὲ τὸν φασισμό. Ἡ φασιστικὴ διχτατορία ὅμως, τὰ μόνα ὅπλα ποὺ διαθέτει εἶναι ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ τρομοκρατία. Καταπιέζει ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀστικὴ δικαιοσύνη. Ἀντίθετα, ἡ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία, ἀντλεῖ τὴ δύναμή της ἀπὸ τὴν ὑποστήριξη ποὺ τῆς παρέχουν οἱ ἐργαζόμενοι. Ἡ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἂν δὲν στηρίζεται στὴν ὑποστήριξη ὅλου τοῦ λαοῦ

καὶ ἂν δὲν ἐξασφαλίζει τὴν ἀπρόσκοπτη ἄσκηση τῶν ἀτομικῶν καὶ δημοσίων δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν. Ἡ σοβιετικὴ κυβέρνηση εἶναι, ὅπως καὶ κάθε πολίτης, ὑποχρεωμένη νὰ σέβεται τὸ Σύνταγμα καὶ νὰ συμμορφώνεται μὲ τοὺς νόμους. Καὶ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ σταθεῖ καὶ νὰ δράσει διαφορετικὰ χωρὶς νὰ χάσει τὸ κῦρος της. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ Ρουσὼ — ἡ δημοκρατία σὰν ἔκφραση τῆς γενικῆς θέλησης τοῦ λαοῦ — πραγματοποιεῖται ἀπόλυτα μὲ τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, ποὺ μόνο αὐτὴ ἐξαφανίζει τὶς τάξεις καὶ τοὺς ταξικοὺς ἀνταγωνισμούς, ποὺ ὣς τώρα ἐμπόδιζαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ συμφωνήσουν.

Ὁ ρόλος τοῦ Σοβιετικοῦ Κράτους, ποὺ στηρίζεται ὅπως εἴπαμε στὴ συνειδητὴ ὑποστήριξη καὶ τὴν πολιτικὴ δραστηριότητα τῶν πλατειῶν μαζῶν, εἶναι τεράστιος γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ νέα ἐξουσία, ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο ὑποκειμενικὸ ὅρο γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴ σταθεροποίηση τῶν νέων παραγωγικῶν σχέσεων.

Ἡ προλεταριακὴ ἐξουσία πραγματικὰ παρουσιάζει αὐτὴ τὴν πρωτοφανὴ ἰδιορρυθμία : νὰ προηγῆται δηλαδὴ ἱστορικὰ ἀπὸ τὴν οἰκονομική της βάση καὶ νὰ ἔχει σὰν εἰδικὸ καθῆκον νὰ δημιουργήσει αὐτὴ τὴ βάση, τὴν δική της βάση. Τὸ ἀστικὸ κράτος, ἀντίθετα εἶχε — τὴ στιγμὴ τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης — σὰν βασικὸ καθῆκον, νὰ ἐναρμονίσει τὴν ὑπάρχουσα ἀστικὴ οἰκονομία μὲ τὴν πολιτική της κυριαρχία.

Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ὅλες οἱ πρὶν ἀπὸ τὴν προλεταριακή, ἐπαναστάσεις, εἶχαν γιὰ σκοπὸ νὰ ἀντικαταστήσουν μιὰ μορφὴ ἐκμετάλλευσης (τὴ φεουδαρχική) μὲ μιὰ ἄλλη (τὴν ἀστική). Ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση ἀντίθετα ἐξαφανίζει κάθε μομφὴ ἐκμετάλλευσης κι'αὐτὸ εἶναι ποὺ δίνει μεγαλύτερο καὶ σπουδαιότερο ρόλο στὸ προλεταριακὸ Κράτος. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ δημιουργεῖται ἡ οἰκονομικὴ σοσιαλιστικὴ βάση, τὸ Σοβιετικὸ Κράτος ἀρχίζει νὰ εἶναι ἡ ἀντανάκλαση καὶ ἡ ἔκφραση τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς βάσης, ὁπότε ὅλη αὐτὴ ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα τῶν γεγονότων, μπορεῖ νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ τὴ μορφὴ ἑνὸς καταστατικοῦ χάρτου, ἑνὸς Συντάγματος.

Ὅλα τὰ Σοβιετικὰ Συντάγματα προσφέρουν αὐτὴν τὴν ἰδιαίτερη ὑπηρεσία : ἀντὶ δηλαδὴ νὰ διακηρύσσουν τὴν παροχὴ ἀφηρη-

μένων δικαιωμάτων, άναβάλλοντας γιά άργότερα τή δημιουργία τών ύλικών έκείνων προϋποθέσεων, πού κάνουν δυνατή, πραγματική τήν άσκηση αύτών τών δικαιωμάτων — όπως κάνουν όλα τά άστικά συντάγματα — προσφέρει πραγματικά δικαιώματα, πού οί ύλικές τους βάσεις έχουν δημιουργηθεί, ύπάρχουν. Παράδειγμα :

«Όλοι οί πολίτες τής Ε.Σ.Σ.Δ. έχουν δικαίωμα στήν έργασία· δικαίωμα νά άναλαμβάνουν μιά ώρισμένη άπασχόληση, έγγυημένη καί κατοχυρωμένη... Τό δικαίωμα γιά δουλειά είναι έξασφαλισμένο, χάρη στή σοσιαλιστική όργάνωση τής έθνικής οίκονομίας, καί στή συνεχή αύξηση τών παραγωγικών δυνάμεων τής σοβιετικής κοινωνίας· χάρη στήν έξαφάνιση τών οίκονομικών κρίσεων καί τής άνεργίας.» (Άρθρο 118 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1936).

Μήπως άραγε αύτό σημαίνει, ότι τό σοβιετικό κράτος άρκεῖται νά έκφράζει μόνο παθητικά τήν οίκονομική του βάση ; Κάθε άλλο ! Σέ καμμιά περίπτωση δέν παύει νά άποτελεῖ μιά ένεργό δύναμη, πού, έπειδή στηρίζεται στή γνώση τών άντικειμενικών νόμων τής οίκονομίας, έπιταχύνει τήν άνάπτυξη τής σοσιαλιστικής οίκονομίας, χάρη στή συνεπή καί μελετημένη σχεδιοποίηση. Δύο πράγματα είναι άναγκαῖα στό Σοβιετικό Κράτος, γιά νά έκπληρώσει αύτό τό καθῆκον :

1. Ή γνώση τών νόμων τής φύσης καί τής κοινωνίας. Δηλαδή ή έπιστήμη. 2. Ή συνειδητή ύποστήριξή του άπό τίς μᾶζες, τίς ποτισμένες άπό τίς νέες προοδευτικές ίδέες. Στόν τομέα αύτόν, στή διάδοση δηλαδή τών προοδευτικών ίδεών, τεράστιο ρόλο έπαιξε ό έπιστημονικός σοσιαλισμός. Ή συνειδητή έπίσης πάλη ένάντια στήν άστική ίδεολογία, ή διάδοση τοῦ Μαρξισμοῦ—Λενινισμοῦ μέσα στίς μᾶζες, ή δημιουργία ένός νέου πολιτισμοῦ, έθνικοῦ στή μορφή, σοσιαλιστικοῦ στό περιεχόμενο, είναι έπίσης άπαραίτητοι ύποκειμενικοί όροι γιά τήν οίκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Στό μέτρο πού οίκοδομεῖται ό σοσιαλισμός, μεγαλώνει, σάν άποτέλεσμά του, καί ό διαπαιδαγωγικός καί έκπολιτιστικός ρόλος τοῦ Σοβιετικοῦ Κράτους. Ή όλοένα αύξανόμενη κρατική δραστηριότητα καί διεύρυνση τοῦ ρόλου τοῦ Κράτους, δέν σημαίνει κα-

θέλου, αὔξηση τοῦ «ὁλοκληρωτισμοῦ», ὅπως λένε οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Μαρξισμοῦ. Ὁ νέος ρόλος τοῦ Κράτους εἶναι ἄγνωστος στὰ ἀστικὰ καπιταλιστικὰ κράτη, ποὺ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀνεβάσουν χωρὶς κίνδυνο γιὰ τὴν κυρίαρχη τάξη, τὸ πολιτιστικὸ καὶ διανοητικὸ ἐπίπεδο τῶν μαζῶν. Τὸ καπιταλιστικὸ κράτος, παίζει κυρίως τὸ ρόλο τοῦ καταπιεστῆ. Ἀντίθετα τὸ κράτος τῶν ἐργαζομένων, τὸ σοβιετικὸ κράτος, παράλληλα μὲ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ὕπαρξής του, μεταβάλλεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ σὲ ἕνα κέντρο διεύθυνσης τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας τῶν μαζῶν, τόσο στὸν οἰκονομικὸ τομέα, ὅσο καὶ στὸν ἐκπολιτιστικό. Εἶναι ὁ ὀργανωτὴς καὶ παιδαγωγὸς τῶν μαζῶν καὶ ὄχι ἐχθρός τους· κι' αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος, ποὺ ἡ συνεχὴς αὔξηση τῆς δραστηριότητας τοῦ σοβιετικοῦ Κράτους, βοηθάει στὴν ἐξαφάνιση τῶν «κλασσικῶν» γνωρισμάτων τοῦ Κράτους !

Ἡ πολιτιστικὴ ἐπανάσταση, ἡ διάδοση μέσα στὶς μάζες τῶν πρωτοπόρων ἰδεῶν καὶ τῆς πρωτοπόρας ἐπιστήμης, ὁ θρίαμβος τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας σὲ βάρος τῆς ἀστικῆς, ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀμέριστης προσοχῆς αὐτοῦ τοῦ Κράτους, ποὺ στηρίζεται στὰ διδάγματα τοῦ ἱστορικοῦ καὶ διαλεχτικοῦ ὑλισμοῦ ἀναφορικὰ μὲ τὸ ρόλο τῶν ἰδεῶν στὴ κοινωνικὴ ζωή.

Ἡ ἀλλαγὴ λοιπὸν τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, δημιούργησε τὶς κατάλληλες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς νέας συνείδησης ἀνάμεσα στὶς μάζες μὲ τὴν ταυτόχρονη ἐξαφάνιση τῶν ἀντικειμενικῶν βάσεων τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας, μὲ τὴν ἐξαφάνιση δηλαδὴ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς. Ἑπομένως, ἡ νέα συνείδηση, ἡ σοσιαλιστική, δὲν δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ τίποτε : Ὁ ρόλος τοῦ σοβιετικοῦ κράτους, συνίσταται στὸ νὰ βοηθήσει τὴ συνείδηση τῶν λαϊκῶν μαζῶν νὰ εὐθυγραμμισθεῖ, νὰ ἀνταποκριθεῖ ὅσο εἶναι δυνατὸ στὶς συνθῆκες τῆς σοσιαλιστικῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, νὰ τὴν βοηθήσει νὰ ἐπιταχύνει τὸ ὡρίμασμά της ὥστε νὰ τὴν κάνει νὰ ἀντιστοιχεῖ στὸ νέο κοινωνικὸ περιεχόμενο, καὶ μὲ τὴ γνώση τῶν νόμων ποὺ διέπουν τὴν κοινωνία, νὰ τὴν καταστήσει ἱκανὴ νὰ ἐπενεργήσει μὲ τὴ σειρά της, πάνω στοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι μέσα στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, οἱ ἀντικειμενικοὶ καὶ οἱ ὑποκειμενικοὶ ὅροι, δὲν

βρίσκονται σὲ ἀντίφαση ἀλλὰ ἀσκοῦν μιὰν ἀμοιβαία ἐπίδραση οἱ μὲν πάνω στοὺς δὲ καὶ παρέχουν ἀμοιβαῖο στήριγμα οἱ μὲν στοὺς δέ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ κάνει τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία νὰ ἀναπτύσσεται, τόσο ὑλικὰ ὅσο καὶ πνευματικά, μὲ ρυθμοὺς ἄγνωστους στὴν ἀστικὴ κοινωνία.

Ἡ σοσιαλιστικὴ ἅμιλλα μᾶς δίνει ἕνα χειροπιαστὸ παράδειγμα γιὰ τὸν τεράστιο ρόλο τῆς νέας συνείδησης τῶν μαζῶν στὸν τομέα τῆς ἀνάπτυξης τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς. Τέλος εἶναι ὁλοφάνερο, ὅτι ὅλα τὰ καθήκοντα ποὺ πέφτουν στὸ σοσιαλιστικὸ Κράτος — ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ καὶ διατήρηση τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου ἕως τὴν πολιτιστικὴ ἐπανάσταση — δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν ἐὰν ἡ ἐργατικὴ τάξη καὶ οἱ σύμμαχοί της δὲν εἶχαν ἐπὶ κεφαλῆς τους, ἕνα συνειδητὸ τμῆμα τους, ὠργανωμένο σὲ ἕνα πολιτικὸ κόμμα, στενὰ δεμένο μὲ τὶς μᾶζες καὶ ὡπλισμένο μὲ τὴ Μαρξιστικὴ— Λενινιστικὴ θεωρία, τὸ κομμουνιστικὸ δηλαδὴ Κόμμα. Ὁ ρόλος αὐτοῦ τοῦ πρωτοπόρου τμήματος ποὺ φωτίζει τὰ βήματα τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας καὶ ἑνώνει τὴ θεωρία μὲ τὴ πράξη, μεγαλώνει στὸ μέτρο ποὺ ἐμφανίζονται νέες, ὑλικὲς καὶ μορφωτικὲς ἀνάγκες καὶ στὸ μέτρο ποὺ διευρύνεται ὁ ρόλος τοῦ σοβιετικοῦ Κράτους.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ὁ θεμελιώδης οἰκονομικὸς νόμος τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἕνας νόμος ἀντικειμενικός. Τὸ νὰ ἐξασφαλίσουμε τὴ μεγίστη ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀναγκῶν τῶν μαζῶν, δὲν εἶναι, οὔτε μπορεῖ νὰ εἶναι ποτέ, ὁ καρπὸς μιᾶς «ἐλεύθερης ἐκλογῆς» μιᾶς κυβέρνησης, ἀλλὰ ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῆς ἐθνικοποίησης τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ στηρίζεται στὸν ἀντικειμενικὸ νόμο ποὺ χαραχτηρίζει τὶς νέες παραγωγικὲς σχέσεις. Αὐτὸ ποὺ διακρίνει τὴν Μαρξιστικὴ ἀντίληψη τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπὸ τὶς οὐτοπικὲς ἀντιλήψεις, εἶναι τὸ ὅτι βοήθησε στὸ νὰ ταυτιστοῦν οἱ χιλιόχρονες ὑποκειμενικὲς διεκδικήσεις τῶν μαζῶν, μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ βασικοῦ οἰκονομικοῦ νόμου, σ' ἕνα τρόπο παραγωγῆς ἐπιστημονικὰ καθορισμένον. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ σο-

σιαλισμού, επαναλαμβάνουν συνεχώς, ότι οἱ ἐπιτυχίες τῆς οἰκοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν χωρὶς τὴ χρήση βίας.

Ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς συνθλίβει καὶ ἐκμηδενίζει τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα, τὴν προσωπικὴ δραστηριότητα καὶ πρωτοβουλία, τὶς ἱκανότητες καὶ τὰ ταλέντα, τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ἀτομικὲς ἐλευθερίες τῶν ἀνθρώπων· ὅτι ἰσοπεδώνει τὶς ἀνάγκες καὶ τὰ γοῦστα. Ἀλλὰ μόνο ὁ καπιταλισμὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ, ἐκμεταλλευόμενος, καὶ κάνοντας ἄχρηστους τοὺς ἐργαζόμενους σωματικὰ καὶ διανοητικά, ἐκμηδενίζει τὰ πνευματικά τους ἐνδιαφέροντα, πνίγει τὶς ἐμπνεύσεις καὶ ἱκανότητές τους καὶ μεταβάλλει τὸν ἐργάτη σὲ ἐξάρτημα τῆς μηχανῆς, ποὺ κολοβώνει τὴν φυσικὴ καὶ ἠθική του ἀτομικότητα, τὸν κατεβάζει στὸ ἐπίπεδο μιᾶς ἐργασίας δούλου, κάτω ἀπὸ ἕνα καθεστὼς ὑποταγῆς, πείνας, ἀνεργίας, καὶ τὸν μεταμορφώνει σὲ ρομπότ. Στὸ καπιταλιστικὸ καθεστώς, τὸ ἄτομο εἶναι μόνο καὶ ἄοπλο.

Καὶ δὲν ἔχει ἄλλο τρόπο γιὰ νὰ λευτερωθεῖ, παρὰ νὰ ἑνωθεῖ μὲ ὅλους τοὺς ἐκμεταλλευόμενους καὶ καταπιεζόμενους, νὰ παλαίψει ἐπαναστατικά. «Ἡ μάζα», ἔλεγε ὁ Στάλιν στὰ 1906, «νά, ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ Μαρξισμοῦ». Ἂν δὲν ἀπελευθερωθεῖ ὁ ἄνθρωπος σὰν σύνολο, σὰν μάζα, δὲν θὰ μπορέσει νὰ ἐλευθερωθεῖ οὔτε σὰν ἄτομο. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς μάζας εἶναι ἡ βασικὴ προϋπόθεση τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἀτόμου.

Οἱ ὑπερασπιστὲς τοῦ καπιταλισμοῦ, ἰσχυρίζονται ὅτι, κάτω ἀπὸ τὸν καπιταλισμό, κάθε δραστήριος ἄνθρωπος, προικισμένος μὲ πρωτοβουλία καὶ ἱκανότητες, ἀκόμα καὶ χωρὶς περιουσία, μπορεῖ « νὰ κάνει τὴ σταδιοδρομία του » καὶ νὰ καταλάβει στὴν κοινωνία μιὰ θέση ἀνάλογη μὲ τὶς ἱκανότητές του. Καὶ ἀναφέρουν μερικὲς «καλότυχες περιπτώσεις» λούστρων ποὺ γίνηκαν ἑκατομμυριοῦχοι.

Ἀλλὰ κρύβουν, ὅτι ἡ «ἐπιτυχία» τῶν λίγων πληρώνεται ἀπὸ τὴ ράχη χιλιάδων ἐργαζομένων ποὺ αὐτοὶ τοὺς ἐκμεταλλεύονται. Ἡ ἀνάγκη τῶν ἀνθρώπων γιὰ «σταδιοδρομία» κάτω ἀπὸ τὸν καπιταλισμό, ἀποδείχνει ἀκριβῶς ὅτι ἡ θέση τους μέσα

στὴν ἀστικὴ κοινωνία, καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἔκταση καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀτομικῆς περιουσίας.

Στὰ διευθυντικὰ ἢ διοικητικὰ πόστα προάγονται μόνο ὅσοι ἐκπροσωποῦν τὴν «ἀνώτερη» τάξη, ἢ ὅσοι εἶναι ὑπάλληλοι ἢ εὐνοούμενοί της. Ἡ θέση τῶν ἀτόμων στὴν ἀστικὴ κοινωνία, καθορίζεται ἀπὸ τὴν περιουσιακή τους κατάσταση, ἀπὸ τὴν ταξική τους τοποθέτηση, τὴν κοινωνική τους θέση, τὴν ἐθνική τους καταγωγή, τὸ φῦλον τους, τὸ ἐπάγγελμά τους, τὶς φιλίες τους, τὶς γνωριμίες καὶ τὶς προστασίες τους κ.λ.π. Αὐτὴ εἶναι ἡ «τάξη» ποὺ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς ἀστοὺς «διανοουμένους» καὶ «ἠθικολόγους» σὰν «αἰώνια», «λογική», ἡ μόνη μάλιστα λογικὴ καὶ κατανοητή. Ὑπογραμμίζουν τὶς «δημιουργικὲς ἱκανότητες» τῶν Κρούπ, Ρότσιλδ, Φόρντ, Ροκφέλλερ κ.λ.π. γιὰ νὰ ἀποδείξουν, ὅτι ὅλοι αὐτοὶ μὲ τὸ δίκηο τους τάχα κατέχουν στὴν κοινωνία μιὰ θέση κυρίαρχη.

Καθένας ὅμως ξέρει ὅτι αὐτὲς οἱ «δημιουργικὲς» ἱκανότητες τῶν καπιταλιστῶν δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς κλοπῆς τῆς ὑπεραξίας ποὺ δημιουργοῦν οἱ ἐργαζόμενοι καὶ ὅτι τὴν κυρίαρχη θέση τους τὴν καθορίζει τὸ ὕψος τῶν κεφαλαίων τους. Τὸ μέγεθος, ὁ ὄγκος τῶν κεφαλαίων εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὴν «ἀξία» τῶν ἀνθρώπων στὸ καθεστὼς τοῦ καπιταλισμοῦ.

Στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστὼς ἀντίθετα ἡ ἄνοδος τοῦ ἀτόμου, ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἱκανοτήτων του, ἡ ἀνάδειξη τῶν προσόντων του καὶ τῶν δημιουργικῶν του χαρισμάτων, στηρίζεται στὴν ἀνάπτυξη τῶν δημιουργικῶν ἱκανοτήτων τῶν ἴδιων τῶν μαζῶν. Ὁ βασικὸς οἰκονομικὸς νόμος τοῦ σοσιαλισμοῦ μᾶς ἔδειξε τὸ ρόλο τῆς πρωτοπόρας τεχνικῆς. Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ὑποκειμενικῶν ὅρων τοῦ σοσιαλισμοῦ, βγῆκε τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ συνείδηση τῶν μαζῶν, ἀποτελεῖ ἕνα σοβαρὸ παράγοντα, μιὰ μεγάλη δημιουργικὴ δύναμη γιὰ τὴ νέα κοινωνία.

Ἡ πολύπλευρη ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικότητας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν προσωπικῶν του ἱκανοτήτων, δὲν παίρνει τὴ μορφὴ ἑνὸς μεμονωμένου περιστατικοῦ, ὅπως γίνεται κάτω ἀπὸ τὸν καπιτα-

---

(*) Βλέπε : «Ἅμιλλα Σοσιαλιστική» Φιλοσοφικὸ Λεξικο.

λισμό, ἀλλά, στὸ σοσιαλισμό, παίρνει τὴ μορφὴ φαινομένου μαζικοῦ. Ἡ σοσιαλιστικὴ ἅμιλλα(*) ἀποτελεῖ μιὰ ζωντανὴ εἰκόνα τῶν δυνατοτήτων πού, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, προσφέρονται στὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία καὶ στὴ δημιουργικὴ ἐπινοητικότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Σοσιαλισμὸς εἶναι τὸ Βασίλειο τῶν μαζῶν, τὸ βασίλειο τῶν ἑκατομμυρίων ἁπλῶν ἀνθρώπων, ποὺ δημιουργοῦν τὴν ἱστορία καὶ εἶναι ἡ μόνη δύναμη ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ γκρεμίσει τὴν κυριαρχία τοῦ Κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΑΠΟ ΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ

ΣΚΟΠΟΣ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ βασικὸ οἰκονομικὸ νόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ, εἶναι, ὅπως εἴδαμε, ἡ ἀνώτατη ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀνάγκῶν τῆς κοινωνίας. Ὅμως αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι κάθε μέλος τῆς κοινωνίας, μπορεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ νὰ ἀπολαμβάνει ἀπεριόριστα, σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες του. Μέσα στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία ὁ καθένας ἀπολαβαίνει ἀνάλογα μὲ τὴν ἐργασία ποὺ προσφέρει.

Αὐτὴ τὴ κοινωνικὴ φάση τὴν ὀνομάζουμε «σοσιαλισμό». Στὴ φάση ποὺ θὰ ἐπακολουθήσει, μιὰ φάση ἀνώτερη, ποὺ τὴν ὀνομάζουμε «κομμουνισμό», κάθε μέλος τῆς κοινωνίας θὰ προσφέρει ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητές του καὶ θὰ παίρνει ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του

Ι. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ὅταν παραβάλουμε τὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία, μὲ τὴν σοσιαλιστική, ποὺ μόλις πρὸ ὀλίγου ἐξετάσαμε, θὰ ἰδοῦμε ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ εἶναι ἡ πρώτη φάση γιὰ τὸ πέρασμα στὴν κουμμουνιστική, ποὺ ἔχει σὰν ἀρχή της : «ἀπὸ τὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητές του, στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του».

Εἶναι ἀπόλυτα σωστό, ὅτι τὸ κυριώτερο ἐμπόδιο γιὰ νὰ ἀπολαυβαίνει ὁ καθένας σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες του, στὸ σύγχρονο κόσμο, εἶναι ἡ καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευση ποὺ διασπαθίζει τὰ πλούτη ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο μόχθο. Τὸ πρῶτο ἀποτέλεσμα τῆς ἐξάλειψης τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, εἶναι τὸ ὅτι, ὁ ἐργαζόμενος μπορεῖ νὰ ἀμείβεται σύμφωνα μὲ τὴν ἐργασία ποὺ προσφέρει, χωρὶς νὰ τοῦ κλέβουν ἕνα μέρος τοῦ πλούτου ποὺ ἔχει παραγάγει.

Γιὰ νὰ παίρνει ὅμως ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπιθυμίες του καὶ τὶς ἀνάγκες του, θὰ πρέπει ἡ κοινωνία νὰ φτάσει στὸ σημεῖο νὰ παράγει πάρα πολλὰ ἀγαθὰ κατανάλωσης. Μὲ τὰ πρῶτα μέτρα της, ἡ νέα κοινωνία, ἔβαλε σὰν σκοπὸ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἱκανοποιηθοῦν οἱ ἀπεριόριστες ἀνάγκες κάθε ἀτόμου σ' αὐτὸ τὸ στάδιο. Ἐὰν πραγματικὰ θέλουμε νὰ ἐπιτύχουμε αὔξηση τῆς παραγωγῆς σταθερή, αὐξανόμενη καὶ χωρὶς διακοπές, πρέπει νὰ ἀρχίζουμε πρῶτα μὲ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς τῶν μέσων παραγωγῆς. Πρὶν δηλαδὴ ἱκανοποιήσουμε τὶς ἀνάγκες τῆς ἀτομικῆς κατανάλωσης, πρέπει πρῶτα νὰ ἱκανοποιήσουμε τὶς ὑλικὲς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας σὲ μέσα παραγωγῆς. Ἡ καπιταλιστικὴ ὅμως κοινωνία κληροδοτεῖ στὸ σοσιαλισμὸ μιὰ ἀνώμαλη κατάσταση, ὅπου ἡ παραγωγὴ μέσων παραγωγῆς καὶ ἡ παραγωγὴ ἀγαθῶν κατανάλωσης δὲν βρίσκονται σὲ καμμιὰ ἀναλογία μεταξύ τους.

Στὴ Τσεχοσλοβακία π. χ. ὁ καπιταλισμὸς εἶχε ἀναπτύξει τὴν ἐλαφριὰ βιομηχανία ποὺ ἐξασφάλιζε μὲν στὴν ἀστικὴ τάξη αὐτῆς τῆς χώρας — ποὺ τὴν θεωροῦσαν «ἐκβιομηχανισμένη» — ἕνα ὑψηλὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ βρισκόταν σὲ ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ βαρειὰ βιομηχανία ἄλλων μεγάλων καπιταλιστικῶν χωρῶν. Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν τοῦ σοσιαλισμοῦ : «ἀπὸ τὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητές του, στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὴν ἐργασία του» ἀνταποκρίνεται στὸ πραγματικὸ γεγονός, ὅτι στὸν Σοσιαλισμό, δηλαδὴ στὴν πρώτη φάση τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, πρέπει νὰ ὑπάρχει ἕνα μέτρο στὴ κατανάλωση. Ἕνα μέτρο ποὺ τὸ βρίσκουμε στὴν ἐργασία. Πραγματικὰ ἡ ποσότητα καὶ ἡ ποιότητα τῆς ἐργασίας, ποὺ μπορεῖ νὰ προσφέρει κάθε ἄτο-

μο, πού καθορίζει τό μερίδιο πού παίρνει άπό τή κοινωνική παραγωγή, είναι ό μόνος σωστός τρόπος νά καθορίσουμε τό ΰψος παραγωγής τών καταναλωτικών άγαθών. Καί άκόμα, έπειδή ή έργασία είναι ή βασική προϋπόθεση άνάπτυξης τών παραγωγικών δυνάμεων,είναι έπομένως καί ό πιό βασικός όρος κάθε ύπολογισμού γιά τήν πάρα-πέρα άνοδο. γιά τήν πορεία πρός τόν κομμουνισμό. Έτσι ή ποσοτική καί ή ποιοτική στάθμη τής έργασίας πού προσφέρεται σήμερα καί ή άμοιβή της, προετοιμάζουν τό δρόμο γιά τό πέρασμα σέ ένα στάδιο, όπου δέν θά είναι πιά άναγκαίο νά μετρούμε τήν άτομική κατανάλωση μέ τήν έργασία. Μέσα λοιπόν στή σοσιαλιστική κοινωνία, οί άνθρωποι είναι άναγκαστικά ύποχρεωμένοι νά προμηθεύονται τά άπαραίτητα γιά τή ζωή τους πράγματα, άνάλογα μέ τήν έργασία τους. Είναι άλλωστε ή μόνη δυνατή μορφή διανομής καί κατανάλωσης τών άγαθών, κάτω άπ' τίς σημερινές συνθήκες.

Άλλωστε, έξω άπ' αύτή τή διανομή, οί ύλικές καί μορφωτικές άνάγκες τών μαζών, ίκανοποιούνται κατά τό μεγαλύτερο μέρος άπό άλλα πλεονεκτήματα πού τούς παρέχει ή σοσιαλιστική κοινωνία, όπως π.χ. ή δωρεάν παροχή ίατρικής περίθαλψης, ώφελήματα άπό τούς έκπολιτιστικούς θεσμούς κλ.π. πράγματα πού άγνοεί ό καπιταλισμός.

Πρέπει έπίσης νά έχουμε ύπ' όψη μας ότι ή αύξηση τής παραγωγής, ώς τό σημείο πού θά μάς έπιτρέψει νά μοιράζουμε τά άγαθά κατανάλωσης σύμφωνα μέ τίς άνάγκες τοῦ καθενός, είναι άδύνατη χωρίς μιά άρκετά μεγάλη άνάπτυξη τής τεχνικής. Μιά τέτοια όμως άνοδος τής τεχνικής, προϋποθέτει μιά άνάλογη ποιοτική άνοδο τής έργασίας, μιά μορφωτική καί διανοητική άνοδο τών έργαζομένων σέ βαθμό πολύ άνώτερο άπ' αύτόν πού τούς δίνει ή καπιταλιστική κοινωνία, πού κρατάει τίς μάζες μακρυά άπό τή μόρφωση καί τήν έπιστήμη.

Όσο λοιπόν ή έργασία δέν άποτελεί γιά τό άτομο μιά φυσική άνάγκη, όπως π. χ. ή άνάγκη νά άναπνέει ή νά βαδίζει, ένα άπό τά μέσα γιά νά ένθαρρύνουμε τή πρόοδο καί τήν ποιοτική βελτίωση τών έργαζομένων, είναι νά τούς άμείβουμε άνάλογα μέ τήν ποσότητα καί τήν ποιότητα τής έργασίας πού προσφέρουν. Γιά νά κατανοήσουμε λοιπόν τίς δυσκολίες τής πρώτης φάσης

τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμήσουμε — ἔξω ἀπὸ τὰ παραπάνω καθήκοντα — ὅτι πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα, νὰ ξεκαθαρίσουμε σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, τὴ βαρειὰ κληρονομία τοῦ καπιταλισμοῦ :

«Αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο συζητᾶμε τώρα ἐδῶ, εἶναι ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία, ὄχι φυσικὰ αὐτὴ ποὺ θὰ ἀναπτυχθεῖ ἀργότερα πάνω στὶς δικές της βάσεις ἀλλ' αὐτὴ ποὺ βγαίνει κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία. Ἡ κοινωνία ποὺ — ὅπως εἶναι φυσικὸ — φέρνει ἀκόμα μέσα της ὅλα τὰ σημάδια τῆς παληᾶς κοινωνίας, ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ὁποίας βγῆκε»(1).

Ὅταν λέμε, ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία δίνει στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὴν ἐργασία του, δὲν θέλουμε νὰ ποῦμε, ὅτι κάθε ἄτομο παίρνει ἀμέσως ὁλόκληρο τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του. Αὐτὸ εἶναι καθαρὴ μικροαστικὴ οὐτοπία. Καὶ πραγματικά, ἐὰν παρατηρήσουμε τὸ προϊὸν τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας σὰν σύνολο, εἶναι φανερὸ ὅτι πρέπει νὰ ἀφαιρέσουμε ἀπ' αὐτὸ πρῶτα-πρῶτα ἕνα ποσοστὸ ποὺ προορίζεται σὰν κεφάλαιο γιὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς, ἕνα ἄλλο ποσοστὸ προορισμένο νὰ ἀντικαταστήσει τὶς φθορὲς καὶ τὶς βλάβες τῶν μηχανῶν καὶ τῶν ἐργαλείων κ.λ.π. Ἀπὸ τὰ μέσα κατανάλωσης, πρέπει νὰ ἀφαιρέσουμε ἕνα μέρος γιὰ ἀμοιβὴ ἐκείνων ποὺ ἐργάζονται σὰν διοικητικὰ ὄργανα, ἕνα ἄλλο γιὰ τὰ σχολεῖα, τὰ νοσοκομεῖα, τὰ γηροκομεῖα, κ.λ.π.

Ὅλα αὐτὰ μᾶς βοηθοῦν νὰ καταλάβουμε τὴ σπουδαιότητα τοῦ ἄρθρου 12 τοῦ Σοβιετικοῦ Συντάγματος, ποὺ λέει : «Ἡ ἐργασία γιὰ κάθε πολίτη ἱκανὸ γι' αὐτή, ἀποτελεῖ καθῆκον καὶ ζήτημα τιμῆς, σύμφωνα μὲ τὸ ἀξίωμα : «Ὁ μὴ ἐργαζόμενος, μηδὲ ἐσθιέτω».

Γιαυτὸ τὸ λόγο, στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία τὸ σωστὸ καὶ τὸ δίκαιο εἶναι νὰ δίνουμε στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὴν εργα-

---

1. **Μάρξ - Ἔνγκελς : «Κριτικὴ τοῦ προγράμματος τοῦ Γκότα καὶ τῆς Ἐρφούρτης».**

σία του, δηλαδὴ νὰ δίνουμε ἄνισα, ἀφοῦ ἔτσι ἡ ἀλλοιῶς ἔχουν ἐξασφαλισθεῖ γιὰ τὸν καθένα τὰ μέσα τῆς ὑπαρξής του (χάρη στὴν ἐξάλειψη τῆς ἐκμετάλλευσης).

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φανταζόμαστε τὸ σοσιαλισμὸ σὰν μιὰ οὐτοπικὴ ἰσοπέδωση τῶν πάντων. Ὁ ΜωρὶςΤορὲζ ἔλεγε: δσο γιὰ τὴν ἰσοπέδωση,αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε νὰ βάλουμε δλους τοὺς ἀνθρώπους στὰ ἴδια καλούπια, πρᾶγμα ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ σὲ μιὰ κοινωνία. Γιατὶ — δπως ξέρουμε — ὑπάρχουν φυσικὲς ἀνισότητες ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ποὺ ὀφείλονται τόσο σὲ βιολογικοὺς δσο καὶ ψυχολογικοὺς λόγους.

»Ἡ ἀνισότητα ποὺ θέλουν οἱ κομμουνιστὲς νὰ ἐξαλείψουν εἶναι ἡ ἀνισότητα ποὺ πηγάζει μέσα ἀπ' τὴν κοινωνία, ἡ ἀνισότητα τῶν τάξεων. Στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, τὰ ἄτομα δὲν ἔχουν τὶς ἴδιες εὐκαιρίες, τὶς ἴδιες δυνατότητες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς τους. Ὁ ἑκατομμυριοῦχος καὶ ὁ ἄνεργος σύμφωνα μὲ τὸ γρᾶμμα τοῦ Συντάγματος καὶ τοῦ νόμου, εἶναι ἴσοι καὶ ἐλεύθεροι τόσο ὁ ἕνας δσο καὶ ὁ ἄλλος, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἐλευθερία φέρνει τὸν ἕνα στὰ διάφορα «Παλλάς» τῆς Ριβιέρας, ἐνῶ τὸν ἄλλον κάτω ἀπὸ τὶς γέφυρες τοῦ Σηκουάνα (ἄνεργοι, ὑπόκοσμος). Ὁ ἄνθρωπος τοῦ μέλλοντος δὲν θὰ εἶναι «ρομπότ», μιὰ καλοκουρδισμένη μηχανή, ἀλλὰ ἕνα ἐλεύθερο καὶ δυνατὸ ἄτομο, ποὺ οἱ ἱκανότητές του καὶ τὰ χαρίσματά του θὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἀναπτύσωνται πλατειά».

Ἡ «ἀνισότητα» λοιπὸν στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία ἔγκειται στὸ δτι : ἐνῶ τὰ ἄτομα ἔχουν ἀνάγκες, ποὺ εἶναι περίπου ἴσες μεταξύ τους, οἱ ἱκανότητές τους εἶναι ἄνισες· καὶ στὸ δτι ἀμείβονται σύμφωνα μὲ τὴν ἐργασία τους, σύμφωνα μὲ τὴ συμβολή τους στὴν κοινωνικὴ παραγωγή.

Ἀντίθετα ἡ «ἀνισότητα» στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία θὰ ἔγκειται στὸ δτι : ἄτομα μὲ ἄνισες ἱκανότητες ποὺ προσφέρουν δηλαδὴ στὴν κοινωνία διαφορετικὴ ἐργασία (τόσο ποσοτικὰ δσο καὶ ποιοτικά) θὰ ἀμείβωνται ἴσα, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο· δηλαδή, ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὸ μάξιμουμ τῶν ἀναγκῶν του. Γιατὶ αὐτὸ θὰ εἶναι τότε εὔκολο ἀφοῦ ἡ παραγωγὴ θὰ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη, ὥστε νὰ καλύπτει δλες τὶς ἀνάγκες.

Στὴ Σοσιαλιστικὴ λοιπὸν ...νωνία ἐπικρατεῖ, κατ' ἀνάγκην,

ἕνας αὐστηρὸς ἔλεγχος τῆς ἐργασίας καὶ συνεπῶς τῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἐργασία στὸ Σοσιαλιστικὸ καθεστὼς ἀποτελεῖ ὑποχρέωση, καὶ ἔχει σὰν ἀντιστάθμισμα τὸ ὅτι ὁ καθένας ἀμείβεται δίκαια, σύμφωνα μὲ τὴν ἐργασία ποὺ προσφέρει. Δὲν ὑπάρχουν πιὰ οὔτε προνομιοῦχοι οὔτε ἐκμεταλλευτές. Ἡ ἐργασία εἶναι ὁ μεγάλος ρυθμιστής.

II. Η ΑΝΩΤΕΡΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

«Στὴν ἀνώτερη φάση τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, ὅταν δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ διάκριση τῆς ἐργασίας, ποὺ τοὺς ταπεινώνει, καὶ θὰ ἔχει ἐξαφανισθεῖ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ διανοητικὴ καὶ τὴ χειρωναχτικὴ ἐργασία· ὅταν ἡ ἐργασία δὲν θὰ εἶναι μόνο ἕνα μέσο βιοπορισμοῦ, ἀλλὰ θὰ γίνει ζωτικὴ ἀνάγκη γιὰ τὸν ἄνθρωπο· ὅταν μὲ τὴν πολυτεχνικὴ ἐκπαίδευση τῶν ἀνθρώπων, οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις θὰ ἔχουν ὑπεραυξηθεῖ καὶ οἱ πηγὲς τοῦ κοινοῦ πλούτου θὰ παράγουν ἄφθονα ἀγαθά, τότε μόνον ἡ στενὴ μικροαστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ δικαιοσύνη θὰ ξεπερασθεῖ ὁριστικὰ καὶ θὰ μπορέσει ἡ κοινωνία νὰ γράψει πάνω στὶς σημαῖες της: «Ἀπὸ τὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητες του, στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του». (1)

Τὸ σπουδαιότερο «ἐπιχείρημα» τῶν ἰδεολογικῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀστικῆς τάξης ἀναφορικὰ μὲ τὸ «ἀπραγματοποίητο δῆθεν τοῦ κομμουνισμοῦ, εἶναι τὸ ὅτι ἡ κοινωνία δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ φτάσει στὸ σημεῖο ὥστε νὰ δίνει στὸν καθένα «σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες του», δηλαδὴ δωρεάν, γιατὶ ὁ καθένας ἀσφαλῶς θὰ μπεῖ στὸν πειρασμὸ νὰ ἀποφύγει κάθε ἐνέργεια, κάθε δραστηριότητα, καὶ ἔτσι θὰ χάνει πάλι πανηγυρικὰ καὶ γρήγορα τὴν ἐμφάνισή της ἡ ἔλλειψη ἀγαθῶν. Ἡ ἄποψη αὐτὴ τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας

1. Μάρξ-Ἔνγκελς: «Κριτικὴ τοῦ προγράμματος τοῦ Γκοτα».

είναι στενά δεμένη μέ τό μῦθο — πού τόσο έξυπηρετεῖ τά συμφέροντα τῆς άστικῆς τάξης — τοῦ «προπατορικοῦ άμαρτήματος», σύμφωνα μέ τόν όποῖο ὁ ἄνθρωπος είναι, άπό τήν ἴδια του τή φύση όκνηρός, ὅτι μόνο ἡ ἀνάγκη τόν κάνει νά έργάζεται καί ὅτι ἔχει μέσα στή φύση του τήν τάση νά ίδιοποιεῖται τό προϊόν τῆς έργασίας τοῦ ἄλλου.

Μιά τέτοια ὅμως ἀντίληψη, δέν έκφράζει παρά μόνο τή νοοτροπία, τίς ἀπόψεις καί τίς διαθέσεις γιά τήν έργασία καί τόν ἄνθρωπο, τῆς ἀστικῆς τάξης. Ὅσο γιά τό έπιχείρημα πού έκφράζεται μέ τή νοοτροπία καί τή στενή, ἀστική ἀντίληψη «περί δικαίου» ἑνός Σάϋλωκ ὅτι:

«Δέν πρέπει νά έργάζωμαι οὔτε μισό λεπτό τῆς ὥρας περισσότερο ἀπό τούς ἄλλους, οὔτε νά παίρνω λιγότερο μεροκάματο» (1) αὐτό ἀποτελεῖ τό λογικό συμπέρασμα ἀνθρώπων, βγαλμένο ἀπό τούς ὅρους τῆς καπιταλιστικῆς έκμετάλλευσης, τήν μακραίωνη καί ληστρική κατάσταση καί έκμετάλλευσή τους. Οἱ ἀπάνθρωπες συνθῆκες τῆς έκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπό ἄνθρωπο, έδημιούργησαν τό κλίμα τῆς έχθρότητας γιά τήν ὑπερβολική καί έξαντλητική γενικά έργασία. Ἡ περιορισμένη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μέχρι μιά ἐποχή πού είναι ἀκόμα πρόσφατη, καί ἡ ὁλοκληρωτική ἔλλειψη κάθε προσπάθειας καί φροντίδας γιά ἀνακούφηση τοῦ μόχθου τῶν έργαζομένων, μέ τήν καθιέρωση τῶν κατάλληλων τεχνικῶν μέσων, μεταβλήθηκε, στό καπιταλιστικό καθεστώς, ἡ έργασία σέ ἀγγαρεία. Τέλος ἡ διαίρεση καί ἡ κατανομή τῆς έργασίας, πού στήν ἀρχή ἀπετέλεσε βασική προϋπόθεση γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀλυσσόδεσε τόν ἄνθρωπο, ἀναγκασμένο γιά νά ζήσει, μέ τό ἴδιο εἶδος έργασίας—είδικά στή σύγχρονη βιομηχανία ὅπου κάθε ἄνθρωπος είναι αἰχμάλωτος μιᾶς περιωρισμένης καί τῆς ἴδιας πάντα δραστηριότητας. Ἄς προσθέσουμε ἀκόμα ὅτι ἡ διαφορά ἀνάμεσα στή διανοητική καί στή χειρωναχτική έργασία, στερεῖ τό χειρωναχτικό έργάτη ἀπό κάθε δημιουργική δραστηριότητα, καί τόν κάνει νά χάσει κάθε διάθεση γιά τή δουλειά. Γι' αὐτούς τούς λόγους, ἡ έργασία κατάν-

---

1. Λένιν : «Κράτος καί Ἐπανάσταση».

τησε αγγαρεία. Ἀλλὰ μιὰ τέτοια κατάσταση δὲν ἔχει τίποτε τὸ αἰώνιο. Γιατὶ ἀφοῦ γεννήθηκε κάτω ἀπὸ δοσμένους ὑλικοὺς ὅρους, ἄλλοι, διαφορετικοὶ ὅροι θὰ τὴν κάμουν νὰ ἐξαφανισθεῖ. Ὁ Ἑλβέτιος ἐπίστευε ὅτι μιὰ ὑγιὴς καὶ κανονικὴ παραγωγικὴ δραστηριότητα, εἶναι ζωτικὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴν εὐτυχία του.

Τὰ δεινά, ἔλεγε, προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀργία ἢ ἀπὸ τὴν ἐξαντλητικὴ ἐργασία. Ὁ Φουριὲ ὕμνησε τὴν «ἑλκυστικὴ ἐργασία», πού, ἐπειδὴ ἀντιστοιχεῖ στὶς προτιμήσεις, στὶς ἱκανότητες καὶ τὰ προσόντα τοῦ ἐργαζομένου, θὰ ἐπιβληθεῖ σὰν ὁ ἀναγκαῖος κοινωνικὸς θεσμὸς τοῦ μέλλοντος. Μόνο ἡ καλλιτεχνικὴ ἢ ἡ ἐπιστημονικὴ δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων, ὅπως τὶς βλέπουμε στὶς σημερινὲς ταξικὲς κοινωνίες, μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα, γιὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἐργασία ὅλων τῶν ἀνθρώπων στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία τοῦ μέλλοντος· μιὰ ἐργασία δηλαδὴ ποὺ δὲν θὰ εἶναι πιὰ ἀγγαρεία, ἀλλὰ μιὰ ἀποκάλυψη καὶ ἀνάπτυξη τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε μολαταῦτα, ὅτι καὶ ἡ σύγκριση αὐτὴ εἶναι πολὺ ἰσχνή· γιατὶ στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία, οἱ καλλιτέχνες καὶ οἱ σοφοὶ δὲν προστατεύονται πάντα καὶ ὑποχρεωτικὰ καὶ τὶς περσότερες φορὲς βλέπουν ὅτι ἡ δημιουργικὴ τους προσπάθεια ἐμποδίζεται καὶ περιορίζεται ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς ἐκμετάλλευσης.

Στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία, ἡ ἐργασία εἶναι συνδυασμὸς χειρωναχτικῆς καὶ διανοητικῆς ἐργασίας καὶ τῆς πρωτοπόρας τεχνικῆς. Ἐδῶ μποροῦμε νὰ μιλᾶμε γιὰ περιορισμὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας, γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουμε ἀρκετὸ χρόνο στὸν ἐργαζόμενο γιὰ τὴ μόρφωσή του, καὶ νὰ τοῦ δώσουμε τὴ δυνατότητα νὰ σπάσει τὴ ρουτίνα τῆς δουλειᾶς του, νὰ μὴν εἶναι σ' ὅλη του τὴ ζωὴ δεμένος ἀναπόσπαστα ὅλο μὲ τὴν ἴδια ἀσχολία. Ἡ ἐργασία δὲν θὰ ἀκρωτηριάζει πιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ θὰ ἀποτελεῖ τὴν πιὸ ὑψηλὴ ἔκφρασή της. Μέσα σ' αὐτὴν θὰ ἀποκαλύπτει ὁ καθένας τὰ προσόντα του. Ἡ ἐργασία θὰ γίνει ἡ βασικὴ ἀνάγκη γιὰ κάθε ἄτομο.

Ὁ καθένας θὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ δώσει ὅσο μπορεῖ περισσότερα. Ἡ ἀστικὴ νοοτροπία εἶναι ἀνίκανη νὰ καταλάβει κάτι τέτοιο γιατί, γι' αὐτήν, τὸ κίνητρο κάθε ἀνθρώπινης δραστη-

ριότητας είναι τὸ ἀτομικὸ συμφέρον,ποὺ εἶναι ἀντίθετο στὸ κοινὸ συμφέρον. Κι' ὅμως τὸ σωστὸ εἶναι ὅτι ὅσο πιὸ πολὺ προοδεύει ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία, ὅσο πιὸ πολὺ δυναμώνει ἡ κοινωνικὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, τόσο τὸ προσωπικὸ καὶ τὸ κοινὸ συμφέρον θὰ ταυτίζονται.

Ἡ συνείδηση τοῦ κοινοῦ συμφέροντος γίνεται μιὰ ἕξη τόσο φυσικὴ ὅσο «φυσική» εἶναι ἡ ὑπολογιστικὴ ἱκανότητα ἑνὸς Σάϋλωκ, στὶς συνθῆκες τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὅπως τὸ πνεῦμα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας, διαποτίζει σήμερα ὅλους τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ἔτσι καὶ ὁ σοσιαλισμός, καὶ ὁ κομμουνισμὸς θὰ μποῦν μέσα στοὺς θεσμοὺς τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας. Οἱ ἄνθρωποι θὰ συνειθίσουν τόσο πολὺ νὰ ἀκολουθοῦν τὶς θεμελιώδεις ὑποχρεώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τους, ποὺ θεληματικὰ καὶ συνειδητὰ θὰ ἐργάζονται ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητές τους γιὰ τὸ καλὸ τοῦ συνόλου καὶ θὰ ἀντλοῦν ἐλεύθερα ἀπὸ τὰ κοινὰ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τους.

Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ἀποτελεῖ, ὅπως βλέπουμε, τὴν ἀρχὴ μιᾶς μακρόχρονης ἀλλαγῆς τόσο τῆς κοινωνίας ὅσο καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου.

> «Αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει, εἶναι νὰ ἰδοῦμε ὡς ποιὸ σημεῖο εἶναι ψεύτικες οἱ σημερινὲς ἀστικὲς ἀντιλήψεις, ὅτι τάχα ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι κάτι ποὺ δὲν ἔχει ζωντάνια, κάτι δοσμένο μιὰ γιὰ πάντα, ἐνῶ στὴ πραγματικότητα μόνο μὲ τὸ σοσιαλισμὸ θὰ ἀρχίσει σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς ζωῆς μιὰ ὁρμητικὴ κίνηση ἀληθινῆς προόδου· ἕνα πραγματικὸ μαζικὸ κίνημα στὸ ὁποῖο θὰ πάρει μέρος στὴν ἀρχὴ ἡ πλειονότητα, καὶ ἔπειτα τὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ».(¹)

Ἀλλὰ ὅπως εἶναι φανερό, ὁ κομμουνισμὸς προϋποθέτει τὴν ἐξαφάνιση τῆς «σημερινῆς μικροαστικῆς ἀντίληψης τῶν ἀνθρώπων ποὺ εὐχαρίστως ἐγκρίνουν κάθε σπατάλη τοῦ δημόσιου πλούτου καὶ ζητοῦν τὰ πιὸ ἀδύνατα πράγματα». Ἐννοεῖται, πὼς ἕνας

1. Λένιν : «Κράτος καὶ Ἐπανάσταση».

τέτοιος μικροαστός, πιστεύει τὸν ἑαυτό του ἀθάνατο. Πιστεύει ἀνόητα ὅτι ὁ ἐγωϊσμός του καὶ ἡ στενότητα τῶν ἀντιλήψεών του ἐκφράζουν ἀνάγλυφα τὸν «αἰώνιο» ἀνθρώπινο τύπο. Ὅταν οἱ μαρξιστὲς λένε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀλλάζει συνεχῶς καὶ θὰ ἀλλάζει μαζὺ μὲ τὶς κοινωνίες, ὁ μικροαστὸς ὑψώνει τοὺς ὤμους του καὶ μιλάει γιὰ «οὐτοπία». Μεγαλύτερη οὐτοπία ὅμως εἶναι νὰ πιστεύουμε, ὅτι ἡ ἰδεολογία τοῦ μικροαστοῦ εἶναι κάτι ποὺ θὰ ὑπάρχει αἰώνια κι' ὅταν ἀκόμα οἱ κοινωνικοὶ ὅροι τῆς ὕπαρξής της θὰ ἔχουν ἐξαφανισθεῖ.

Ὅμως ἡ «αὐστηρὴ πειθαρχία» πού, τὸ νικηφόρο προλεταριάτο, θὰ ἐπιβάλλει σ' ὅλη τὴ κοινωνία, δὲν εἶναι τὸ ἰδανικὸ σύστημα οὔτε ὁ τελικὸς σκοπὸς ἀλλὰ μόνο ἕνα «ἀναγκαῖο σκαλοπάτι γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἀπαλλάξουμε ριζικὰ τὴν κοινωνία ἀπὸ τὶς βρωμιὲς καὶ τὶς ἀτιμίες τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουμε τὴν πιὸ πέρα τὴν πρὸς τὰ ἄνω πορεία της.

Ὁ Στάλιν, ποὺ ἄντλησε τὰ πορίσματά του ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Μάρξ, Ἔνγκελς καὶ Λένιν, ἀπαριθμεῖ ὡς ἑξῆς τὰ χαραχτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας :

> «Μιὰ κοινωνία ὅπου α) δὲν θὰ ὑπάρχει ἀτομικὴ ἰδιοχτησία πάνω στὰ ἐργαλεῖα καὶ στὰ μέσα παραγωγῆς, ποὺ θὰ ἔχουν μεταβληθεῖ σὲ κοινωνική, συλλογικὴ ἰδιοχτησία. β) Δὲν θὰ ὑπάρχουν τάξεις οὔτε κρατικὴ ἐξουσία[1], ἀλλὰ οἱ ἴδιοι οἱ ἐργαζόμενοι στὴ βιομηχανία καὶ στὴ γεωργία θὰ διοικοῦν μόνοι τους τὴν οἰκονομία, σὰν μιὰ ἕνωση ἐλεύθερων ἐργαζομένων. γ) Ἡ ἐθνικὴ οἰκονομία θὰ εἶναι ὠργανωμένη σύμφωνα μὲ ἕνα σχέδιο, θὰ στηρίζεται σὲ μιὰ ἀνώτερη τεχνικὴ τόσο στὸ τομέα τῆς βιομηχανίας ὅσο καὶ στὸν τομέα τῆς γεωργίας.
>
> δ) Δὲν θὰ ὑπάρχει ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν πόλη καὶ στὴν ὕπαιθρο, ἀνάμεσα στὴ βιομηχανία καὶ τὴ γεωργία.
>
> ε) Τὰ προϊόντα θὰ μοιράζωνται σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ

1. Ὅταν ἡ ἀστικὴ τάξη, σὰν τάξη θὰ ἔχει ἡττηθεῖ σ' ὅλο τὸν κόσμο.

τῶν παληῶν Γάλλων κομμουνιστῶν : «'Από τὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητές του, στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του».

στ) 'Η ἐπιστήμη καὶ οἱ τέχνες κάτω ἀπ' τὶς εὐνοϊκώτερες συνθῆκες, θὰ ἔχουν φτάσει στὴν πλέριά τους ἄνθηση.

ζ) Τὸ ἄτομο, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴ φροντίδα γιὰ τὸν ἐπιούσιο καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ εἶναι ἀρεστὸς στοὺς «ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας», θὰ ἔχει γίνει πραγματικὰ ἐλεύθερο...».[1]

ΙΙΙ. ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

'Ο σοσιαλισμὸς καὶ ὁ κομμουνισμὸς ἔχουν μεταξύ τους μιὰ πολὺ στενὴ καὶ βαθειὰ συγγένεια : τοὺς συνδέει ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς. 'Ο βασικὸς οἰκονομικὸς νόμος τοῦ σοσιαλισμοῦ,φωτίζει τελείως τὸ δεσμὸ τῆς συνέχειας αὐτῶν τῶν δυὸ φάσεων τοῦ κομμουνισμοῦ ἀφοῦ σὰν σκοπὸς τῆς πρώτης φάσης εἶναι ἡ ραγδαία αὔξηση τῆς παραγωγῆς ποὺ ἀποβλέπει στὴ μεγίστη ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν «Σινικὸ τεῖχος» ἀνάμεσα στὶς δυὸ αὐτὲς φάσεις. Στὴν πρώτη ὅμως φάση ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία περιβάλλεται διάφορες μορφές.

Εἴδαμε πιὸ πάνω ὅτι στὸ σοσιαλισμό, ὅπως τουλάχιστον ἔχει πραγματοποιηθεῖ στὴ Σοβιετικὴ 'Ενωση, ὑπάρχουν δυὸ μορφὲς κοινωνικῆς ἰδιοχτησίας. 'Η Κουμουνιστικὴ κοινωνία χαρακτηρίζεται ὄχι μονάχα ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἔχει ἐξαφανισθεῖ ὁ ταξικὸς ἀνταγωνισμὸς ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πιὰ καθόλου τάξεις.

Δὲν ὑπάρχει δηλαδὴ παρὰ μόνον μιὰ μορφὴ ἰδιοχτησίας, ἡ κοινὴ ἰδιοχτησία ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ πάνω σ' ὅλα τὰ μέσα παραγωγῆς. Βλέπουμε λοιπόν, ὅτι ὑπάρχει μιὰ σοβαρὴ διαφορὰ ἀρ-

---

1. Στάλιν : «'Από τὴ συνομιλία μὲ τὴν πρώτη 'Αμερικανικὴ ἐργατικὴ ἀντιπροσωπεία.

χῆς ἀνάμεσα στὶς δυὸ φάσεις τοῦ κομμουνισμοῦ. Στὴν ἀρχὴ ρυθμιστὴς εἶναι ὁ τρόπος κατανομῆς τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ διαφορὰ ὑπάρχει ἐπίσης καὶ στὶς παραγωγικὲς σχέσεις ποὺ θὰ πρέπει νὰ τείνουν σὲ μιὰ τέτοια ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ὥστε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἀφθονία ἀγαθῶν γιὰ ὅλους. Ὅπως εἴδαμε ὅμως πιὸ πάνω, γιὰ νὰ ἀλλάξουν οἱ παραγωγικὲς σχέσεις, πρέπει νὰ ἔχει ἀλλάξει πρῶτα ὁ χαρακτήρας τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ὁ νόμος αὐτὸς ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ σοσιαλισμό. Ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαρακτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἶναι νόμος καθολικοῦ χαρακτῆρα· ἰσχύει γιὰ ὅλους τοὺς τρόπους παραγωγῆς χωρὶς ἐξαίρεση.

Ἡ ἀμοιβαία ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις ἀποτελεῖ τὴν ἀντικειμενικὴ προϋπόθεση γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ σοσιαλισμὸ στὸν κομμουνισμό. Κανένας μαρξιστὴς δὲν μπορεῖ νὰ σκέφτεται διαφορετικὰ ἢ νὰ πιστεύει ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία μπορεῖ νὰ περάσει στὸ κομμουνισμὸ ὁποιαδήποτε στιγμή !

Οἱ νέες παραγωγικὲς σχέσεις, οἱ σοσιαλιστικές, ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς καθιέρωσής τους, ἀποτελοῦν τὸ οὐσιῶδες κίνητρο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἀλλὰ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις, στὴν περίπτωση τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης τοὐλάχιστον, χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι δίπλα στὴν κοινή, κρατικὴ ἰδιοχτησία, τὴν ἰδιοχτησία δηλαδὴ ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη μορφὴ ἰδιοχτησίας ἡ συνεταιριστική, ἡ κολχόζνικη. Τὸ κολχὸζ εἶναι ὁ ἰδιοχτήτης ὅλων τῶν μέσων καὶ τῶν ἐργαλείων τῶν ἀπαραίτητων γιὰ τὴν παραγωγή του, τῶν προϊόντων του, καὶ τῶν κτιρίων του.

Ἡ πρώτη, ἡ κρατικὴ μορφὴ ἰδιοχτησίας εἶναι πέρα γιὰ πέρα σύμφωνη μὲ τὸ χαρακτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τὸ σοσιαλιστικὸ Κράτος, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ δράση του, εἶναι τὸ μόνο κατάλληλο ὄργανο γιὰ νὰ ἀναλαμβάνει καὶ νὰ φέρνει σὲ πέρας γιγάντια ἔργα, ἔργα σὰν τὴν ἄρδευση τῶν ἐρήμων, τὴ μεταμόρφωση τοῦ κλίματος τῶν στεππῶν ! Ἡ δεύτερη ὅμως μορφὴ ἰδιοχτησίας δὲν εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη μὲ τὶς νέες παραγωγικὲς δυνάμεις. Καὶ γιὰ νὰ τὸ ἀποδείξουμε : Ἂς ὑποθέσουμε, ὅτι ἕνα

κολχόζ θέλει νὰ ἐπεκτείνει σὲ μεγάλη ἔκταση τὸν ἐξηλεκτρισμὸ στὶς ἀγροτικές του ἐργασίες.

Κρίνεται λοιπὸν σκόπιμο καὶ πιὸ συμφέρον νὰ χτιστεῖ ἕνα μεγάλο κέντρο ἠλεκτρικῆς παραγωγῆς κατάλληλο νὰ ἐξυπηρετήσει 4 ἢ 5 ἀκόμα κολχόζ, ἀντὶ γιὰ ἕνα μόνο μικρὸ ποὺ θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὸ ἐξεταζόμενο κολχόζ καὶ ποὺ συγκριτικὰ θὰ στοιχίσει πολὺ περισσότερα. Ἐὰν ὅμως τὸ κολχόζ αὐτὸ δὲ θέλει νὰ συνεργασθεῖ μὲ τὰ γειτονικά του, τότε τὸ κέντρο κινδυνεύει νὰ μὴ γίνει ποτέ. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι οἱ ὑψηλὰ ἀναπτυγμένες παραγωγικὲς δυνάμεις τόσο ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀγροβιολογίας ὅσο καὶ τὸ τεχνικὸ ἀγροτικὸ ὑλικό, ποὺ ὀφείλουν τὴν ἁλματώδη ἀνάπτυξή τους στὶς σοσιαλιστικὲς παραγωγικὲς σχέσεις, κινδυνεύουν νὰ μὴ μποροῦν νὰ ἀναπτυχθοῦν στὰ μικρὰ κολχόζ. Ὁ Μαρξισμὸς διδάσκει ὅτι οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις δὲν ἀναπτύσσονται παρὰ μέσα στὰ ὅρια ποὺ τοὺς παρέχουν οἱ παραγωγικὲς σχέσεις. Ὁ Μαρξισμὸς δὲν εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ὀργάνωσης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Εἶναι κάτι ἀσύγκριτα περισσότερο. Μᾶς ἐπιβάλλει νὰ σπουδάζουμε τὶς παραγωγικὲς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκονομία καὶ τὴν κοινωνία κλπ. Ἔτσι λοιπὸν ἡ κολχόζνικη ἰδιοχτησία, ποὺ ἀρχικὰ βοήθησε τὴν ἁλματικὴ ἄνοδο τῆς οἰκονομίας τῶν κολχὸζ καὶ ἑπομένως τῆς σοσιαλιστικῆς γεωργίας, στὸ σύνολό της παρουσιάζεται σὰν ἐμπόδιο στὴν πιὸ πέρα ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων στὴν ὕπαιθρο.

Ὅμως ἡ αὔξηση, ἡ ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας, τῆς κτηνοτροφίας κλπ. εἶναι ὅρος ἀπαραίτητος γιὰ τὴν αὔξηση τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καὶ συνεπῶς γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἀπὸ δῶ λοιπὸν ἡ ἀνάγκη ὅπως ἡ κοινὴ ἰδιοχτησία ἁπλώνει, ὅπως ἀγκαλιάζει ὅλο καὶ πιὸ πολλὰ κολχόζ, ὅπως τὰ κολχὸζ ἀναδιοργανώνονται, ἑνώνονται γιὰ νὰ σχηματίζουν πιὸ μεγάλα κολχόζ. Ἐὰν δὲν γίνει αὐτὸ τότε αὐτὲς οἱ παραγωγικὲς σχέσεις — τὰ κολχὸζ — ποὺ ὡς τώρα βοήθησαν στὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα θὰ γίνουν ἐμπόδιο σ' αὐτὴν τὴν ἀνάπτυξη, θὰ ἔρθουν σὲ ἀντίθεση μ' αὐτές. Ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτὸ ὅλο. Ὅσο ὑπάρχει ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἐμπορευμάτων, ποὺ γίνεται μὲ τὶς ἀγοραπωλησίες ἀνάμεσα στὴν ὕπαιθρο καὶ στὴ πόλη, τὰ κολχὸζ ἔχουν τὴ

δυνατότητα νὰ πωλοῦν τὴν παραγωγή τους καὶ νὰ διαθέτουν κατὰ βούληση τὶς προσόδους ποὺ ἔτσι ἔχουν ἀποχτήσει. Αὐτὸς εἶναι ἕνας λόγος νὰ μὴ μποροῦμε νὰ προβλέψουμε εὔκολα καὶ μὲ ἀκρίβεια τὶς ἐργασίες τους.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ δὲν μᾶς εἶναι πιὰ δυνατόν, ὅταν μάλιστα αὐξάνει ἡ παραγωγὴ τῶν μέσων κατανάλωσης, νὰ ρυθμίσουμε τὴν ἀναλογία παραγωγῆς τῶν μέσων παραγωγῆς σὲ σχέση μὲ τὴν παραγωγὴ ἀγαθῶν κατανάλωσης, οὔτε ἑπομένως, νὰ σχεδιοποιήσουμε στὸ συνολό της τὴν παραγωγή.

Ὅμως, αὐτὴ ἡ ἐκτίμηση εἶναι πρωταρχική, ἂν θέλουμε νὰ περάσουμε στὴν ἀφθονία τῶν προϊόντων. Δηλαδὴ ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἐμπορευμάτων κινδυνεύει νὰ γίνει ἕνα ἐμπόδιο στὴ σχεδιασμένη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἀντίθετα, ἕνα σύστημα ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων μὲ συμβάσεις ἀνάμεσα στὸ Κράτος καὶ στὰ Κολχόζ, ἐπιτρέπει αὐτὴ τὴ σχεδιοποίηση, ἀφοῦ μάλιστα εἶναι ὁλότελα ἐπωφελὴς γιὰ τοὺς κολχόζνικους ποὺ θὰ πάρουν ἀπὸ τὸ Κράτος τὰ προϊόντα, ποὺ ἔχουν ἀνάγκη, σὲ μεγαλύτερες ποσότητες καὶ μὲ καλύτερους ὅρους ἀγορᾶς.

Μόνο στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία, ὁ νόμος τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας μπορεῖ νὰ βρεῖ ἐλεύθερα τὸ δρόμο του, χωρὶς δηλαδὴ οἱ ἀντιδραστικὲς τάξεις νὰ ἀντισταθοῦν, ἀπὸ συμφέρον, στὴ δράση του. Στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία δὲν ὑπάρχει ταξικὸς ἀνταγωνισμός. Τόσο οἱ ἐργάτες ὅσο καὶ οἱ κολχόζνικοι ἔχουν κοινὸ ταξικὸ συμφέρον γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, γιὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς, γιὰ τὸ πέρασμα στὸν κομμουνισμὸ καὶ στὴν ἀφθονία.

Γι' αὐτὸ ἡ ἀσυμφωνία, ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, δὲν καταλήγει σὲ σύγκρουση. Οἱ ἀντιθέσεις μποροῦν νὰ μὴ φτάσουν σὲ ἀνταγωνισμό, ὑπὸ τὸν ὅρο ὅτι θὰ ἀκολουθηθεῖ μιὰ σωστὴ πολιτική, βασισμένη ἀκριβῶς στὴν ἐπιστήμη τῶν ἀντιφάσεων.

> «Στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς, τὰ πράγματα συνήθως δὲν φτάνουν ὡς τὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις· ἡ κοινωνία εἶναι σὲ θέση,

ἐπεμβαίνοντας τὴν κατάλληλη στιγμὴ νὰ ἐπαναφέρει μὲ τὰ κατάλληλα μέσα, τὴν συμφωνία, τὴν ἀπαραίτητη ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις ποὺ ἀρχίζουν νὰ γίνονται ἐμπόδιο στὴν παραγωγή, καὶ στὸ χαρακτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιτύχει κάτι τέτοιο, γιατὶ δὲν ἔχει στοὺς κόλπους της τάξεις ποὺ καταρρέουν καὶ ποὺ ἔχουν συμφέρον νὰ ἀντιταχθοῦν.

Βέβαια, στὸ σοσιαλιστικὸ καθεστὼς θὰ ὑπάρξουν ἐπίσης ἐπιβραδυντικὲς δυνάμεις, δυνάμεις παθητικὲς ποὺ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ καταλάβουν τὴν ἀνάγκη νὰ τροποποιηθοῦν οἱ παραγωγικὲς σχέσεις· πάντως εἶναι εὔκολο νὰ φτάσουμε στὸ τέρμα τοῦ σκοποῦ μας, χωρὶς νὰ σπρώξουμε τὰ πράγματα ὡς τὴ σύγκρουση.(¹)»

Ὅσο γιὰ τὸ σοβιετικὸ Κράτος, αὐτὸ δὲν μπαίνει ἐμπόδιο στὴν ἀλλαγὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ὅπωςτὸ καπιταλιστικό, γιατὶ ἐκφράζει τὰ συμφέροντα τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν συμμάχων τους τῶν ἀγροτῶν. Ὄχι μόνο δὲν ἀντιτίθεται στὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, ἀλλὰ παίρνει καὶ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιὰ νὰ τοῦ ἀνοίξει τὸ δρόμο, ἐπιταχύνοντας τὴν ἀλλαγὴ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἐκδηλώνεται ὁ τεράστιος δημιουργικὸς ρόλος τοῦ σοσιαλιστικοῦ Κράτους· στὸ σημεῖο δηλαδή, ποὺ γίνεται τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ σοσιαλισμὸ στὸν κομμουνισμό, ὅπου ἀντίθετα μὲ ὅ,τι γίνεται γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ στὸ σοσιαλισμό, ἡ ἀλλαγὴ δὲν πραγματοποιεῖται μὲ ἔκρηξη — ἂν καὶ αὐτὴ ἐπίσης εἶναι μιὰ βαθειὰ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ στὶς παραγωγικὲς σχέσεις — ἀφοῦ τὸ πέρασμα γίνεται ἀπὸ τὶς δυὸ μορφὲς ἰδιοχτησίας τοῦ σοσιαλισμοῦ σὲ μιὰ μόνη, τοῦ κομμουνισμοῦ, καὶ ἀπὸ μιὰ κοινωνία μὲ δυὸ τάξεις στὴν κοινωνία χωρὶς τάξεις.

Αὐτὸ ὅμως τὸ ποιοτικὸ πέρασμα θὰ γίνει βαθμιαῖα, μὲ τὴ

---

1. Στάλιν: «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.».

συσσώρευση καὶ τὴν ἐνσωμάτωση τῶν καινούργιων στοιχείων καὶ τὴ προοδευτικὴ ἐξαφάνιση τῶν παληῶν.

«Πρέπει νὰ ποῦμε γενικά, γιὰ τοὺς συντρόφους ποὺ ἐνθουσιάζονται μὲ τὶς ἐπαναστατικὲς ἐκρήξεις, ὅτι ὁ νόμος ποὺ ρυθμίζει τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν παληὰ ποιότητα σὲ μιὰ νέα ποιότητα μὲ τὸ μέσο τῶν ἐκρήξεων δὲν εἶναι ἀνεφάρμοστος μόνο στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα φαινόμενα π.χ. κοινωνικά.... Ὁ νόμος τῆς ἐπαναστατικῆς ἀλλαγῆς ἰσχύει πάντα καὶ ἀναγκαστικὰ μόνο στὶς κοινωνίες τὶς διαιρεμένες σὲ ἐχθρικὲς τάξεις. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖος καὶ σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ δὲν ἔχει στοὺς κόλπους της ἐχθρικὲς τάξεις».(1)

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ σοσιαλισμὸ στὸν κομμουνισμὸ δὲν προϋποθέτει τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἐξουσίας μιᾶς τάξης ἀπὸ μιὰ ἄλλη τάξη ἀνταγωνίστρια, ἀλλὰ ἁπλῶς τὴ βαθμιαία ἐξαφάνιση τῶν διαφορῶν ἀνάμεσα σὲ δυὸ τάξεις. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν κανένας λόγος νὰ γίνει αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ μὲ ἐκρήξεις. Στὶς κοινωνίες ὅπου δὲν ὑπάρχει πιὰ ταξικὸς ἀνταγωνισμός, ἡ ταξικὴ πάλη παύει νὰ εἶναι τὸ κίνητρο τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ τότε, σταματάει τελείως ἡ λειτουργία τῶν κινήτρων; Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα λοιπόν, δὲν θὰ ὑπάρχουν κίνητρα;

Τὸ νὰ πιστέψουμε κάτι τέτοιο θὰ ἦταν σφάλμα. Τὸ συμφέρον τῶν ἐργαζομένων μᾶς ὑποχρεώνει νὰ περάσουμε στὸν κομμουνισμό. Κι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνει ἂν στηριχτοῦμε στοὺς νόμους τῆς οἰκονομίας. Ἐδῶ λοιπὸν βλέπουμε ὅτι ὑπάρχει ἕνα μέρος τῆς κοινωνίας, ποὺ ἐκφράζει συνειδητὰ τὶς καινούργιες πρωτοπόρες δυνάμεις· παράλληλα ὅμως ὑπάρχουν καὶ στοιχεῖα καθυστερημένα, στοιχεῖα ποὺ ἐπιβραδύνουν ἀπὸ συνήθεια ἢ ἀπὸ ἄλλους λόγους τὴν πορεία τῆς κοινωνίας, στοιχεῖα ποὺ δὲν ἔχουν καταλάβει τὴν ἀνάγκη τῆς ἀλλαγῆς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ μπαίνουν ἐμπόδιο σ' αὐτὴ τὴν ἀλλαγή.

---

1. Στάλιν : «Ὁ Μαρξισμὸς καὶ τὸ Γλωσσικὸ ζήτημα».

Τὸ κίνητρο τῆς ἱστορίας καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση εἶναι ἐπίσης ἡ πάλη : Μιὰ πάλη ἀνάμεσα στὶς προοδευτικὲς δυνάμεις καὶ στὶς συντηρητικές, τὶς καθυστερημένες δυνάμεις, ἀνάμεσα στὸ καινούργιο καὶ τὸ παληό.

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ σοσιαλισμὸ στὸν κομμουνισμὸ δὲν εἶναι λοιπὸν εἰδυλλιακό. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐπιστρατεύονται ἡ κριτικὴ καὶ ἡ αὐτοκριτικὴ ποὺ ἀποτελοῦν τὶς ἀληθινὲς κινητήριες δυνάμεις στὴ σοβιετικὴ κοινωνία. Κριτικὴ γιὰ νὰ φτάσουμε σὲ πραγματικές, ἀντικειμενικές, ἄμεσες ἀλλαγές. Αὐτοκριτική, γιατὶ ἡ πάλη ἀνάμεσα στὸ παληὸ καὶ τὸ καινούργιο ὑπάρχει καὶ ἀναπτύσσεται μέσα στὸ ἴδιο τὸ ἄτομο· γιατὶ πρέπει νὰ ἐκριζωθοῦν οἱ ἐπιβιώσεις τοῦ καπιταλισμοῦ ἀπὸ τὴν συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

«Στὴ σοβιετικὴ μας κοινωνία, ὅπου οἱ ἀνταγωνίστριες τάξεις ἔχουν ὁλωσδιόλου ἐξαφανισθεῖ, ἡ πάλη ἀνάμεσα στὸ παληὸ καὶ τὸ καινούργιο, καὶ ἑπομένως, ἡ ἐξέλιξη ἀπὸ τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο, δὲν γίνεται μὲ τὴ μορφὴ πάλης ἀνάμεσα σὲ ἀνταγωνίστριες τάξεις καὶ δὲν παίρνει τὴν ἔκφραση κατακλυσμῶν, ὅπως γίνεται στὴν περίπτωση τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, γίνεται μὲ τὴ μορφὴ τῆς κριτικῆς καὶ αὐτοκριτικῆς, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀληθινὴ κινητήρια δύναμη τῆς κοινωνικῆς μας ἐξέλιξης, ὅπλο ἀκαταμάχητο στὰ χέρια τοῦ Κόμματος. Αὐτὸ εἶναι ἀσφαλῶς μιὰ νέα μορφὴ κινήματος, ἕνας νέος τύπος ἐξέλιξης, ἕνας νέος διαλεκτικὸς νόμος.(¹)

Διαπιστώνουμε λοιπὸν ὅτι οἱ ὑποκειμενικοὶ ὅροι κατὰ τὴν περίοδο τοῦ περάσματος ἀπὸ τὸν σοσιαλισμὸ στὸν κομμουνισμὸ εἶναι τὸ ἴδιο σπουδαῖοι ὅσο καὶ ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ ὅτι καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἡ ἐπίδραση τῶν ἰδεῶν, ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ ἀπὸ τὴν

---

1. Ζντάνωφ : Λόγος ποὺ ἐκφωνήθηκε στὴ διάρκεια τῆς συζήτησης γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Γ. Ἀλεξαντρώφ «Γιὰ τὴ φιλολογία, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ μουσική».

σοσιαλιστική συνείδηση των ανθρώπων πάνω στούς υλικούς όρους, είναι δημιουργική καὶ τεράστια.

IV. ΟΙ ΟΡΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ

Τώρα πιὰ μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε τοὺς τρεῖς βασικοὺς ὅρους, ποὺ ἡ πραγματοποίησή τους εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὸ πέρασμα στὸν κομμουνισμό. Σύμφωνα μὲ τὰ διδάγματα τοῦ Μαρξισμοῦ, ὁ πρῶτος ὅρος ἀναφέρεται στὴν παραγωγή· ὁ δεύτερος στὴν οἰκονομικὴ βάση καὶ ὁ τρίτος τὴν πνευματικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας.

1. Ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν παραγωγή. Γνωρίζουμε, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς μικροαστικὲς θεωρίες, ὅπως «ἡ οἰκονομία τῆς μοίρασιᾶς» «ὁ κομμουνισμὸς μόνο στὴν κατανάλωση», ὅτι ὁ μαρξισμὸς δὲν χωρίζει ποτὲ τὴν κατανάλωση ἀπὸ τὴν παραγωγή. Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἐξασφαλίσουμε «στὸν καθένα σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες του» δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴμαστε ἐνθουσιασμένοι γι' αὐτὸ τὸ σκοπό μας μόνο, ἀλλὰ πρέπει νὰ βροῦμε καὶ τὰ μέσα γιὰ νὰ τὸν πραγματοποιήσουμε. «Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητο γι' αὐτό, νὰ ἐξασφαλίσουμε σταθερὰ ὄχι μιὰ «ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωση» τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μόνο, ἀλλὰ μιὰ ἀδιάκοπη αὔξηση ὅλης τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, μὲ προτίμηση τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς μέσων παραγωγῆς», ἔλεγε ὁ Στάλιν.

Σημειώνουμε ἐδῶ, ὅτι ἀναφορικὰ μὲ τὴν παραγωγή, θὰ ἦταν μεγάλο σφάλμα νὰ θεωροῦμε τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ σχεδιοποίηση σὰν σκοπὸ καθ' αὑτόν. Αὐτὲς ἔχουν σὰν σκοπὸ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς κι' αὐτὸς πάλι ὁ σκοπὸς εἶναι ὑποταγμένος σὲ ἕναν ἄλλο εὐρύτερο : τὴ μεγίστη ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν, δηλαδὴ στὸν ἄνθρωπο.

Ὁ νόμος τῆς ἁρμονικῆς ἀνάπτυξης τῆς οἰκονομίας, ποὺ κάνει ἀναγκαία τὴ σχεδιοποίηση, δὲν εἶναι ὁ βασικὸς νόμος τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Ὁ βασικὸς νόμος τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ὁ νόμος τῆς μεγίστης ἱκανοποίησης τῶν ὑλικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀναγκῶν ὅλης τῆς κοινωνίας.

Ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς, κάτω ἀπὸ τὸ σοσιαλισμό, γίνε-

ται πάνω στή βάση τῆς πιὸ ἀνεπτυγμένης τεχνικῆς, ποὺ ἐπιτρέπει τὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ὄχι μόνον ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς μέσα στὸν ἴδιο χρόνο ἐργασίας, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ μὲ μειωμένο τὸν χρόνο ἐργασίας.

Κι' ἀκόμα, ἡ καθιέρωση αὐτῆς τῆς ἀνώτερης τεχνικῆς, βοηθεῖ στὴν προοδευτικὴ ἐξάλειψη τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στὴ χειρωναχτικὴ καὶ τὴ διανοητικὴ ἐργασία, ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἐδῶ βλέπουμε ὅτι τὸ μέσον συμπίπτει, μὲ τὸ σκοπό, εἶναι σκοπός. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς τοῦ κομμουνισμοῦ, ποὺ μὲ ὅλες του τὶς ἀνάγκες, ἀποτελεῖ τὸν τελικὸ σκοπό, εἶναι ἤδη παρὼν μέσα στὸν σοσιαλιστικὸ ἄνθρωπο, στὸν ἄνθρωπο ποὺ προετοιμάζει τὸν κομμουνισμό. Τίποτ' ἄλλο δὲν φωτίζει καλύτερα τὴν ἀλήθεια τῆς διαλεχτικῆς ταυτότητας τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν μέσων ὅσο αὐτὸ τὸ γεγονός· καμμιὰ ἄλλη ἄποψη δὲν μᾶς προβάλλει καθαρότερα, τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἀρχικὸς καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ κομμουνισμοῦ, τὸ «πολυτιμότερο κεφάλαιό» του.

Ἡ αὔξηση τῆς παραγωγῆς σημαίνει ἐπίσης, ὅτι μετὰ τὴν ἐξάλειψη τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων, ἡ πάλη ποὺ ἔρχεται πιὰ σὲ πρῶτο πλᾶνο, εἶναι ἡ πάλη τῆς κοινωνίας ἐνάντια στὴ φύση. Γιὰ νὰ προετοιμάσουμε δηλαδὴ τὸν κομμουνισμό, πρέπει νὰ μεταμορφώσουμε τὴ φύση, τὸ περιβάλλον, τὸ κλῖμα· νὰ τροποποιήσουμε τὸ ὑδρογραφικὸ δίχτυο καὶ τὰ δάση· νὰ ἀποξηράνουμε τὰ ἕλη, νὰ ἐξαφανίσουμε τὶς ἐρήμους, νὰ ἀνανεώσουμε τὶς παραγωγικὲς ἱκανότητες τῶν ἐδαφῶν, νὰ δημιουργήσουμε νέα ζωϊκὰ καὶ φυτικὰ εἴδη, νὰ ἐπεχτείνουμε τὰ μέσα συγκοινωνίας, νὰ μηχανοποιήσουμε στὸ σύνολό τους τὶς βαρειὲς ἐργασίες, κ.λ.π.... Αὐτὰ τὰ γερὰ θεμέλια τοῦ κομμουνισμοῦ, ἀποτελοῦν ταυτόχρονα καὶ μιὰ δόξα γιὰ τὴ μεγαλειώδη πάλη τοῦ ἀνθρώπου ἐνάντια στὴ φύση.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἐπιτύχουμε τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, πρέπει νὰ τροποποιήσουμε τὶς παραγωγικὲς σχέσεις. Ἔτσι :

2. Σὲ ὅ, τι ἀφορᾶ τὴν οἰκονομικὴ βάση, τὸ καθεστὼς δηλαδὴ ἰδιοχτησίας, ἐκεῖνο ποὺ προέχει, σύμφωνα μὲ αὐτὰ ποὺ μάθαμε, εἶναι :

«Μὲ διαδοχικὰ στάδια, καὶ πρὸς ὄφελος τῶν κολχόζ, καὶ ἑπομένως ὅλης τῆς κοινωνίας, νὰ ἀνεβάσουμε τὴν κολχόζνικη ἰδιοχτησία στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐθνικῆς ἰδιοχτησίας, καὶ νὰ βάλουμε στὴ θέση τῆς κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων—πάλι μὲ βαθμιαῖα στάδια — ἕνα σύστημα ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων, γιὰ νὰ μπορεῖ μ' αὐτὸ ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἢ ἕνα ἄλλο ὁποιοδήποτε οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ κέντρο νὰ διαθέτει ὅλα τὰ προϊόντα τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς γιὰ τὸ συμφέρον τῆς κοινωνίας.(1)

Ἡ μεταμόρφωση ὅλων τῶν πολιτῶν σὲ δραστήριους καὶ δημιουργικοὺς ἐργάτες τῆς κοινωνικῆς προόδου, ἀποτελεῖ τὴν ὑψηλὴ ἀντίληψη, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ Μαρξισμός, τοῦ ρόλου τῶν ἰδεῶν πού, μὲ τὴ σειρά τους, ἀντεπιδροῦν πάνω στὴν ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας. Τὴν ὑψηλὴ ἐκείνη ἀντίληψη γιὰ τὴ δράση τῶν ἀνθρώπων στὴν ἱστορία, γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου σὰν δημιουργοῦ, ποὺ μόνο ὁ Μαρξισμὸς μπορεῖ νὰ πραγματοποιεῖ. Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι — ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν γίνει ἕνας δραστήριος δημιουργός, ποὺ νὰ ἔχει βαθειὰ συνειδητοποιήσει τὴν πορεία καὶ τὸ ρυθμὸ τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης καὶ ἂν δὲν γίνει τόσο ἐλεύθερος ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ διαλέγει τὴν ἐργασία του — ποτὲ ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ἰδιοχτησίας δὲν θὰ γίνει ἕνα κοινὸ συνηθισμένο καθεστὼς τῆς διανοητικῆς καὶ ψυχικῆς λειτουργίας τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ἡ ἐργασία μιὰ ψυχικὴ τους ἀνάγκη. Πῶς ὅμως θὰ πετύχουμε αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα ; Θὰ χρειασθοῦν σοβαρὲς μεταβολὲς στὸ καθεστὼς καὶ στὶς συνθῆκες τῆς ἐργασίας. Θὰ χρειασθεῖ νὰ ἐλαττώσουμε τὸ χρόνο ἡμερήσιας ἐργασίας τουλάχιστον σὲ 6 ὧρες καὶ ἔπειτα σὲ 5 ὧρες, ὥστε νὰ δοθεῖ στὸν καθένα ἀρκετὸς διαθέσιμος χρόνος γιὰ νὰ μπορέσει νὰ μορφωθεῖ πλατειά, καθολικά. Γιὰ νὰ γίνει ὅμως αὐτό, χρειάζεται νὰ καθιερώσουμε τὴν ὑποχρεωτικὴ πολυτεχνικὴ μόρφωση, ὅπως τὴν εἶχαν προβλέψει ὁ Φουριὲ καὶ ὁ Μάρξ. Γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται ὅπως κάθε μέλος τῆς

---

1. Στάλιν : «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ στην Ε.Σ.Σ.Δ.»

κοινωνίας, μάθει — καὶ ὄχι φυσικὰ ἐπιφανειακά, ἀλλὰ βαθειά, ἐπιστημονικὰ (ἡ θεωρία καὶ ἡ πράξη δὲν εἶναι ποτὲ χωρισμένες)—τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς ἐργασίας σ' ὅλους τοὺς μεγάλους κλάδους τῆς πρωτοπόρας βιομηχανικῆς τεχνικῆς, ἀφομοιώσει τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες καὶ ὅ,τι καλύτερο ἀπὸ μιὰ γενικώτερη μόρφωση.

Ἔτσι ὁ καθένας θὰ μπορέσει νὰ διαλέγει ἐλεύθερα τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἀρεσκείας του καὶ νὰ μὴ μένει σ' ὅλη του τὴ ζωὴ καρφωμένος σὲ ἕνα μόνο εἶδος ἐργασίας. Γιὰ νὰ πραγματοποιήσουμε ὅμως τοὺς καλύτερους ὅρους σπουδῶν, χρειάζονται νὰ βελτιώσουμε ριζικὰ τοὺς ὅρους κατοικίας καὶ τέλος νὰ διπλασιάσουμε τουλάχιστον τὸν πραγματικὸ μισθὸ τῶν ἐργαζομένων, μὲ τὴν αὔξηση τοῦ μισθοῦ σε εἴδη, καὶ πρὸ παντὸς μὲ τὴ συστηματικὴ καὶ συνεχῆ ὑποτίμηση τῶν τιμῶν τῶν ἀντικειμένων πλατειᾶς κατανάλωσης, ποὺ προαγγέλλει τὴν κομμουνιστικὴ ἀφθονία.

Ἃς σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς πολυτεχνικῆς μόρφωσης, ἔχει καὶ σὰν συγκεκριμμένο σκοπὸ τὴν ἐξαφάνιση τῆς οὐσιαστικῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στὴ διανοητικὴ καὶ χειρωναχτικὴ ἐργασία, ἀνάμεσα στὴ βιομηχανικὴ καὶ ἀγροτικὴ ἐργασία.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ὁ κομμουνισμὸς δὲν εἶναι ἡ βασιλεία τῆς τεχνικῆς· καὶ οἱ ἐχθροί του ἀκόμα ἀναγκάζονται σήμερα νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀνωτερότητα καὶ ἀποτελεσματικότητα τῆς τεχνικῆς του, τὴν παρουσιάζουν ὅμως σὰν κάτι ψυχρὸ σὰν κάτι ἀδιάφορο ἢ ἀκόμα σὰν κάτι ἐχθρικὸ πρὸς τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κομμουνισμὸς δὲν εἶναι ἐπίσης οὔτε μιὰ «ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων». Εἶναι αὐτούσια ἡ βασιλεία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει πιὰ γίνει κύριος τῶν πεπρωμένων του, χάρη στὴ γνώση τῶν ἀντικειμενικῶν νόμων τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας.

Ἡ παραγωγὴ εἶναι ὑποταγμένη στὰ συμφέροντα τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὶς ἀνάγκες του. Ὁ σκοπὸς τοῦ κομμουνισμοῦ δὲν εἶναι ἡ ἴση κατανομὴ τῆς ἀθλιότητας, ἀλλὰ ἡ ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ τεχνικὴ πρόοδος στὸν κομμουνισμὸ ἔχει σὰν σκοπὸ νὰ ἐλαφρώσει καὶ νὰ ἐξαφανίσει ἀκόμα τὸν ἀνθρώπινο μόχθο. Στὸν κομμουνισμὸ ὁ ἄνθρωπος λυτρώνεται ἀπὸ τὸ στίγμα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας καὶ ἀπὸ τὶς πνευματικὲς δουλεῖες τοῦ παρελθόντος. Ἔχει πεισθεῖ μὲ τὴν πεῖρα του πιὰ ὅτι δὲν δουλεύει γιὰ μιὰ μειοψηφία ἐκμεταλλευτῶν ἀλλὰ γιὰ τὸ καλὸ τῆς κοινωνίας καὶ γι' αὐτὸ πραγματοποιεῖ τὰ πιὸ παράτολμα, τὰ πιὸ μεγαλειώδη σχέδια :

Μὲ τὸν κομμουνισμό, κάθε ἄνθρωπος καταχτᾶ τὴ συγκεκριμένη του ἐλευθερία, ποὺ εἶναι μιὰ «θετικὴ δύναμη καὶ ποὺ βοηθάει στὴν ἐκτίμηση τῆς ἀληθινῆς του ἀτομικότητας» (Μάρξ-Ἔγκελς). Συνεργαζόμενος στενά, ἀδελφικὰ μὲ τοὺς ὁμοίους του ὁ ἄνθρωπος γιὰ μιὰ πλήρη δημοκρατικὴ κοινωνικὴ ζωή, συμμετέχει συνειδητὰ στὴν ἐπεξεργασία τοῦ ἴδιου τοῦ μέλλοντός του.

Τὴ στιγμὴ ποὺ μὲ τὶς μηχανὲς ποὺ ἔχει ὑποτάξει στὴ θέλησή του, γίνεται «κυρίαρχος τῆς φύσης» — ὅπως ἤθελε ὁ Ντεκάρτ—μεταμορφώνει ταυτόχρονα καὶ τὴν ἴδια του τὴ ζωή, τὴν ἴδια του τὴ φύση καὶ γίνεται κυρίαρχος τοῦ ἑαυτοῦ του. Κάθε ἄτομο ἐκφράζει ἔτσι τὰ πιὸ ὄμορφα χαραχτηριστικὰ τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ συνεπῶς μπορεῖ ἐπ' ἄπειρον νὰ τελειοποιεῖται.

Αὐτὴ ἡ ἰδέα ἐνέπνευσε τὸν Ἐλυάρ, ποὺ ἔγραψε :

Ρίχνουμε τὸ πηχτὸ σκοτάδι στὴ φωτιὰ
Σπᾶμε τὶς σκουριασμένες λειθαριὲς τῆς ἀδικίας.
Ἦρθαν ἄνθρωποι ποὺ δὲν φοβοῦνται πιὰ τὸν ἑαυτό τους.
Γιατὶ πιστεύουν σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους,
Γιατὶ ἄνθρωπος ἐχθρὸς πιά δὲν ὑπάρχει.

Ὁ Ἔνγκελς λέγει :

«Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἀτομικὴ ὕπαρξη παίρνει τέλος. Τότε μόνο ὁ ἄνθρωπος βγαίνει — μὲ ὡρισμένο νόημα — ἀπὸ τὸ ζωϊκὸ βασίλειο, τότε ἐγκαταλείπει τὶς ζωώδεις συνθῆκες ὕπαρξης γιὰ νὰ μπεῖ στὶς ἀληθινὰ ἀνθρώπινες συνθῆκες».

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΥΛΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

Ι. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ «ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ»

ΟΙ ΑΣΤΟΙ πολιτικοί, σχετικὰ μὲ τὴ θεωρία γιὰ τὸ Κράτος, προσπαθοῦν νὰ μᾶς πείσουν, ὅτι τὸ δημοκρατικὸ Κράτος εἶναι ὁ ὑπηρέτης τοῦ γενικοῦ συμφέροντος.

Ἡ ἱστορικὴ ὅμως πεῖρα διαψεύδει αὐτὴ τὴ «θεωρία». Ἀρκεῖ γι' αὐτὸ νὰ ὑπενθυμίσουν οἱ πολῖτες στὴ κυβέρνηση τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, νὰ διαμαρτυρηθοῦν ἐνάντια στὸν ἐπανεξοπλισμὸ τῶν ναζήδων, ἢ ἁπλῶς νὰ γιορτάσουν τὴν ἐπέτειο τῆς κατάληψης τῆς Βαστίλλης, γιὰ νὰ σκοντάψουν ἀμέσως στὰ κορδόνια τῆς ἀστυνομίας τοῦ «δημοκρατικοῦ» Κράτους. Ἤ, ἂν ἀποφασίσουν νὰ ὑπερασπίσουν τὸ ψωμί τους, οἱ ἐργαζόμενοι, εἴτε βρίσκονται σὲ ἰδιωτικὴ εἴτε δημόσια ὑπηρεσία, συναντοῦν τὴν ἀστυνομικὴ βία καὶ πολλὲς φορὲς τὴ χρήση τῶν ὅπλων ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ «δημοκρατικοῦ» κράτους.

Τὸ «γενικὸ συμφέρον» ποὺ ἐπικαλοῦνται, στὴν πράξη εἶναι ἀντίθετο μὲ τὸ συμφέρον τοῦ προλεταριάτου καὶ τῶν πλατιῶν λαϊκῶν μαζῶν. Αὐτὸ «τὸ γενικὸ συμφέρον» ἔχει νόημα μόνο μέσα στὰ στενὰ ὅρια τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἂς ὑποθέσουμε ὅτι οἱ ἐργαζόμενοι ἀποφασίζουν νὰ κατέβουν σὲ ἀπεργία γιὰ μιὰ παράβαση τοῦ «Κώδικα Ἐργασίας», ἀπὸ μέρους τῶν ἐργοδοτῶν, καὶ ζητήσουν τὴν ὑποστήριξη τῆς δημόσιας ἐξουσίας νὰ τοὺς προστατέψει στὴν ἄσκηση αὐτοῦ τοῦ συνταγματικοῦ μέσου ἐνεργείας τους, δηλαδὴ τῆς ἀπεργίας· σᾶς ἀφήνουμε νὰ σκεφθῆτε τὴν ὑποδοχή, ποὺ

θὰ τοὺς ἔκανε ἡ ἀστυνομία ἂν καὶ σὰν δημοσία ἀρχή, ἔχει τὸ καθῆκον νὰ φροντίζει γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου. Ἡ περιφρόνηση ἐπίσης τοῦ καταστατικοῦ χάρτη τῶν ὑπαλλήλων, δείχνει ὅτι τὸ κράτος παραβαίνει τὸ Νόμον, ποὺ τὸ ἴδιο ἐψήφισε γιὰ τὸ «γενικὸ συμφέρον» τῆς κοινωνίας.

Ὅμως μέσα καὶ κάτω ἀπὸ ὡρισμένες ἱστορικὲς συνθῆκες, εἶναι ἀπόλυτα σωστό, ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ὑπηρέτης τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Τέτοια εἶναι ἡ τυπικὴ περίπτωση τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης. Τὸ Κράτος λοιπὸν ἄλλοτε εἶναι πραγματικὰ ὁ ὑπηρέτης τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, ἄλλοτε ὅμως δὲν εἶναι. Πρέπει λοιπὸν ἀναγκαστικὰ νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ κριτήριο γιὰ τὸ γενικὸ συμφέρον δὲν εἶναι ἐπιστημονικό. Πολὺ φυσικὸ ἄλλωστε ἀφοῦ μερικοὶ ἔχουν ἀναμφισβήτητα συμφέρον νὰ δώσουν στὸ Κράτος ἕναν ὁρισμὸ ἀντιεπιστημονικό.

Ὑπῆρξαν μάλιστα καὶ ἐποχὲς ὅπου σὲ ἀρκετὲς χῶρες, τὸ Κράτος τὸ παρουσίασαν σὰν κάποια ὑπερφυσικὴ ὀντότητα : ἕνα εἶδος ὑπερφυσικῆς δύναμης ποὺ χωρὶς αὐτήν, ἡ ἀνθρωπότητα δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει· μιὰ δύναμη ποὺ ἔφερνε στοὺς ἀνθρώπους κάτι ποὺ δὲν προήρχετο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, μιὰ σοφία ἀνώτερη, μὲ λίγα λόγια... σὰν κάτι δοσμένο ἀπὸ τὸ θεό. Προϊὸν θείου δικαίου. Ἕνα τέτοιο κράτος ἐθεωρεῖτο ἡ ἀπόλυτη μοναρχία στὴν Ἰαπωνία. Ὁ Χίτλερ ἐπίσης ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀναφέρει τὸν ἑαυτό του ἔλεγε : «Ὁ θεὸς μαζί μας».

Τὸ Κράτος γιὰ πολὺ καιρὸ ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερα γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἀντικείμενο ἑνὸς «ὑπερφυσικοῦ σεβασμοῦ». Κι' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ μεταφυσικὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ ἐμπόδια ποὺ δὲν μᾶς ἀφήνουν νὰ δοῦμε καθαρὰ καὶ νὰ δώσουμε τὸ σωστὸ ὁρισμό του. Πολὺ συχνὰ ἡ ἔννοια καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Κράτους ἀνακατώνεται μὲ θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις. Ἀκόμα καὶ ὁ θετικιστὴς Αὔγουστος Κόντ, ποὺ κολακεύονταν, ὅτι εἶχε πεῖ τὴν τελευταία λέξη πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, ἀπορρίπτοντας τὶς ὑπερφυσικὲς ἀντιλήψεις, ἐξαρτοῦσε τὴ «κοσμικὴ ἐξουσία» ἀπὸ τὴ «πνευματικὴ ἐξουσία». Ὅταν ἡ Ἐκκλησία διδάσκει, ὅτι τὸ Κράτος ἀντλεῖ τὴν δυναμή του ἀπὸ τὸ θεῖο δίκαιο, αὐτὸ εἶναι δουλοφροσύνη, ἀποτελεῖ μιὰ πράξη ὑποταγῆς μπροστὰ στὸ Κράτος· ἀναφέρουμε σὰν παράδειγμα τὴν Ἱσπανία τοῦ Φράνκο. Οἱ

διάφορες θρησκεῖες καλλιέργησαν στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων μιὰ θρησκευτικὴ εὐλάβεια πρὸς τὸ Κράτος. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκονται οἱ δυσκολίες ποὺ συναντοῦμε ὅταν προσπαθοῦμε νὰ κατανοήσουμε σωστὰ τὸ ζήτημα τοῦ Κράτους, δυσκολίες ποὺ ἔχουν τὶς ρίζες τους στὶς ἐπιβιώσεις τοῦ Θρησκευτικοῦ ἰδεαλισμοῦ.

Στὴ Γαλλία π. χ. ἀπὸ καιρὸ τώρα ἡ θεωρία γιὰ τὴ θεία καταγωγὴ τοῦ Κράτους ἔχει χρεωκοπήσει. Καὶ ὅμως ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ πιστεύουν μὲ ἀφέλεια, ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ἡ ἐκπόρευση τοῦ γενικοῦ συμφέροντος. Πιστεύουν, ὅτι τὸ κράτος εἶναι πάνω ἀπὸ τὶς τάξεις, τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα, καὶ τὰ κόμματα. Μὰ ἐὰν εἶναι ἔτσι, ἐὰν δηλαδὴ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν πάλη τῶν τάξεων, τότε δὲν μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κοινωνία. Θὰ ἔχει ἄλλη ὑψηλότερη προέλευση, καὶ ἂν ἀποκλείσουμε τὴν ἐκπόρευσή του ἀπὸ τὸ θεό, τότε θὰ πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα ! Ἡ ἄποψη τῶν ρεφορμιστῶν πάνω στὸ ζήτημα τοῦ Κράτους, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἐκλαϊκευμένη μορφὴ τῆς μεσαιωνικῆς θεωρίας τοῦ θείου δικαίου. Εἶναι δηλαδὴ ἕνας φτηνὸς ἰδεαλισμὸς μιὰ ἐκλεπτυσμένη ἄποψη τῆς θρησκευτικῆς ἀντίληψης. Οἱ σοσιαλιστὲς καὶ οἱ ἀντιδραστικοὶ ὅλων τῶν εἰδῶν, συναντῶνται σ' αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ θέση.

Ἡ ὑπεροχὴ «τοῦ πνεύματος» ! Ὁ πιὸ σιχαμερὸς ἰδεαλισμὸς ἀναφορικὰ μὲ τὸ Κράτος, στὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου διαπράχθηκαν τὰ πιὸ αἱματηρὰ ἐγκλήματα ἐνάντια στὶς μᾶζες, καὶ οἱ πιὸ κραυγαλέες καταπατήσεις τοῦ δικαίου, ὅπως π. χ. ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἐγκληματιῶν πολέμου. Ἀλλὰ ἐὰν τὸ Κράτος εἶναι στ' ἀλήθεια ἡ ἐνσάρκωση τοῦ «πνεύματος», τότε τὸ πνεῦμα αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀστικὴ ἰδεολογία !

Στὴν πορεία τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τὸ ζήτημα τοῦ Κράτους ὅπως καὶ τὸ ζήτημα τῆς ταξικῆς ἐκμετάλλευσης, ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ θολά, τὰ πιὸ συγκεχυμένα προβλήματα. Γιατὶ ὅπως σημείωνε ὁ Λένιν, οἱ κυρίαρχες τάξεις δείχνουν μεγαλύτερη εὐαισθησία σ' αὐτὸ παρὰ σὲ κάθε ἄλλο ζήτημα ἐξ αἰτίας τῶν συμφερόντων τους. Μόνο ὁ Μαρξισμὸς—Λενινισμὸς μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει ἐπιστημονικά, ἀντικειμενικὰ αὐτὸ τὸ ζήτημα, ποὺ παίρνει, γιὰ τὸ προλεταριάτο, μιὰ πολὺ μεγάλη σπουδαιότητα, τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ

μονοπωλιακὸς καπιταλισμὸς παραχωρεῖ τὴ θέση του στὸν μονοπωλιακὸ κρατικὸ καπιταλισμό. Οἱ μᾶζες τῶν ἐργαζομένων τότε καταπιέζονται ἀπ' εὐθείας, ἄμεσα, ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Κράτος τους, σὰν παραγωγοὶ καὶ ὄχι μόνο σὰν πολῖτες, ἀπὸ ἕνα κράτος ποὺ ἐξαρτᾶται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς παντοδύναμους ὁμίλους τῶν καπιταλιστῶν.

Στὴν πολεμικὴ οἰκονομία — ἀπὸ τὸν καιρὸ ἀκόμα τῆς εἰρήνης — οἱ ἰμπεριαλιστικὲς χῶρες γίνονται στρατιωτικὰ κάτεργα γιὰ τοὺς ἐργάτες. Ἔτσι στὴν οἰκονομικὴ του πάλη, στὴν πάλη του γιὰ τὸ ψωμί, τὸ προλεταριάτο, ἔρχεται ἀντιμέτωπο μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ Κράτους, τὸ πολιτικὸ δηλαδὴ πρόβλημα. Ἡ ἀστικὴ τάξη χρησιμοποιεῖ σὰν πολιτικὴ πρόφαση τὸν πόλεμο, γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὶς ὀργανώσεις ποὺ κατευθύνουν τὴν οἰκονομικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου, τὰ συνδικάτα, ὅπως ἔγινε στὰ 1939-1940.

Ὁ Λένιν ἔγραφε στὸ βιβλίο του «Κράτος καὶ Ἐπανάσταση»:

«Τὴ στιγμὴ τῆς ἐπικράτησης τῆς Ἐπανάστασης μέσα σὲ ὡρισμένες χῶρες, τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ παγκόσμια πάλη ἐνάντια στὸ Κεφάλαιο παίρνει μιὰ ξεχωριστὴ ὀξύτητα, τὸ ζήτημα τοῦ Κράτους ἀποχτᾶ τὴν πιὸ μεγάλη σπουδαιότητα καὶ γίνεται, μποροῦμε νὰ ποῦμε τὸ πιὸ φλέγον ζήτημα, τὸ κέντρο ὅλων τῶν ζητημάτων καὶ ὅλων τῶν σύγχρονων πολιτικῶν συζητήσεων».

II. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ, ΠΡΟΪΟΝ ΤΩΝ ΑΣΥΜΦΙΛΙΩΤΩΝ ΤΑΞΙΚΩΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΩΝ

Ὁ διαλεχτικὸς καὶ ἱστορικὸς ὑλισμός, μᾶς ἀπέδειξε ὅτι τὸ Κράτος δὲν ἔχει τὴν προέλευσή του σὲ καμμιὰ ἐξωκοινωνικὴ δύναμη, οὔτε στὸ «πνεῦμα», οὔτε στὸ «θεό». Ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος μᾶς ὑποδείχνει, ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάζουμε τὸ Κράτος στὴν ἱστορική του πορεία, στὴν ἐξέλιξή του.

Οἱ ἀστοὶ θετικιστὲς «κοινωνιολόγοι» πιστεύουν ἐπίσης, ὅτι πραγματεύονται ἐπιστημονικὰ τὸ ζήτημα τοῦ Κράτους: Σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τους, τὸ Κράτος τὸ δημιουργεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς ταχτοποίησης τῆς περίπλοκης κοινωνικῆς ζωῆς, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὶς μεμονωμένες μικρὲς ὁμάδες ἀνθρώπων σὲ κοινωνίες πολυάνθρωπες, ἡ «διαφοροποίηση τῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν». Τὸ Κράτος ἀπο-

τελεῖ τὸ νευρικὸ σύστημα τῆς κοινωνίας. Ὅσο πιὸ πολύπλοκος γίνεται ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς τόσο ἀπαραίτητο γίνεται τὸ νευρικὸ σύστημα. Τὸ Κράτος δηλαδὴ ἐκπληρώνει μιὰ «ὀργανικὴ λειτουργία» μέσα στὴν κοινωνία.

α) *Καταγωγὴ τοῦ Κράτους*

Τὸ Κράτος δὲν ὑπῆρξε ἀνέκαθεν. Στὴν ἐποχὴ τοῦ πρωτόγονου κοινοτικοῦ συστήματος, ὅταν δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν σὲ πατριές, φυλές, πατριαρχικὲς ἢ μητριαρχικὲς οἰκογένειες, δὲν ὑπῆρχε κανένας ειδικὸς μηχανισμὸς γιὰ τὴν ἄσκηση βίας, ὅπως εἶναι ὁ μηχανισμὸς ποὺ ἀργότερα ὀνομάστηκε Κράτος.

Ὑπῆρχαν φυσικὰ μερικοὶ θεσμοί, ὑπῆρχε τὸ κῦρος καὶ ἡ αὐθεντία τοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ σεβασμὸς στὸ πρόσωπό του καὶ ἡ ὑπακοὴ στὴν ἐξουσία του, ὑπῆρχε ὁ σεβασμὸς τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ κύρους τῶν γυναικῶν στὰ μητριαρχικὰ καθεστῶτα ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι μὲ τὴν εἰδικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ ἀπασχόληση νὰ κυβερνοῦν τοὺς ἄλλους καὶ νὰ διαθέτουν, γι' αὐτὸ τὸ σκοπό, μιὰ μόνιμη ἔνοπλη δύναμη.

Πρέπει ὅμως νὰ παραδεχτοῦμε, ὅτι δὲν ὑπῆρχε πειθαρχία ἢ ὀργάνωση καὶ στὴ δουλειά ; Κάθε ἄλλο ! Ἡ δύναμη τῆς συνήθειας καὶ τῆς παράδοσης, τὸ κῦρος τῶν πρεσβυτέρων ἢ τῶν γυναικῶν καὶ ὁ φυσικὸς σεβασμὸς ποὺ ἀσκοῦσαν μὲ τὴν πεῖρα τους αὐτὰ τὰ πρόσωπα, ἦσαν ἀρκετὰ γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐργασίας. Καὶ ὅμως τὰ ὅπλα ὑπῆρχαν. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὑπῆρχαν ἐργαλεῖα, δηλαδὴ ἀπὸ τότε ποὺ τὰ ἐφεῦρε ὁ ἄνθρωπος, ὑπῆρχε καὶ ἡ φυσικὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὰν ὅπλα. Ἡ ἐργασία στὴν οὐσία της, εἶναι μιὰ πράξη «βίας» τοῦ ἀνθρώπου ἐνάντια στὴ φύση ὅπως καὶ ἡ λειτουργία τῶν νόμων τῆς φύσης, ἀσκεῖ κατὰ κάποιο τρόπο, ἕνα εἶδος βίας πάνω στὸν ἄνθρωπο.

Πάντως αὐτὰ τὰ ἐργαλεῖα-ὅπλα δὲν παρουσίαζαν τότε κανένα κίνδυνο γιὰ τὴν κοινωνία. Οἱ ἄνθρωποι μιᾶς φυλῆς, ὡπλισμένοι μὲ τὰ ἐργαλεῖα τους, δὲν στρέφανε τὰ ὅπλα τους αὐτὰ ὁ ἕνας ἐνάντι στὸν ἄλλο.

Οἱ ἰδεολογικοὶ θεσμοὶ αὐτῆς τῆς πρωτόγονης κοινότητας, ἦταν ἐπαρκεῖς γιὰ νὰ ρυθμίζουν τὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ τὰ ἄτομα ποὺ ἐσκέπτοντο νὰ παρεκκλίνουν ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ κανόνα, τὰ ἀνακαλοῦσε στὴν κοινωνικὴ τάξη, ἡ ὁμαδικὴ δράση τῶν ἔνοπλων ἀνθρώπων τῆς κοινότητας. Κανένας δὲν ἦταν εἰδικὰ ἐπιφορτισμένος μ' αὐτὸ τὸ καθῆκον : δὲν ὑπῆρχε δηλαδὴ Κράτος.

Γιὰ ποιὸ λοιπὸν λόγο, ἡ ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας, ἀπαραίτητη σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν κοινωνιολόγων μας, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλισθεῖ καὶ σήμερα, ὅπως ἐκεῖνον τὸν καιρό, μὲ τὴν αὐθόρμητη ὀργάνωση τοῦ πληθυσμοῦ, ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν πειθαρχία στὸν τομέα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, μόνο μὲ ἕνα κέντρο, ποὺ νὰ καταστρώνει τὰ σχέδια καὶ τοὺς στόχους τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητας, ἐλεγχόμενο ἀπὸ τὸν πληθυσμό ;

Μήπως ἐξ αἰτίας τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος πέρασε γιὰ πάντα ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ ἀρχαίου μύθου ;

Διαπιστώνουμε ὅμως ὅτι σὲ μιὰ ὡρισμένη στιγμὴ τῆς ἱστορίας, ὁ ἀρχαῖος αὐτὸς σεβασμὸς δὲν ἦταν πιὰ ἀρκετὸς γιὰ τὴν διατήρηση τῆς πειθαρχίας στὴν ἐργασία. Θεωρήθηκε τότε ἀναγκαῖο νὰ ἀντικατασταθεῖ ἡ δύναμη τῆς συνήθειας, τῆς παράδοσης, τῆς αὐθεντίας καὶ τοῦ κύρους ποὺ δημιουργήθηκαν καὶ στηρίζονταν στὴν πεῖρα, ἀπὸ μιὰ εἰδικὴ δύναμη ποὺ θὰ ἀσκοῦσε τὸν ἐξαναγκασμὸ καὶ τὴ βία, ποὺ θὰ ἐνέπνεε τὸ φόβο. Παρουσιάστηκε ἡ ἀνάγκη νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ μιὰ μόνιμη ἔνοπλη δύναμη καὶ νὰ μονοπωληθεῖ ἡ χρησιμοποίησή της γιὰ τὸ συμφέρον μιᾶς ὁμάδας ἀνθρώπων ποὺ ἀπετέλεσαν εἰδικὴ τάξη μὲ διαφορετικὲς ἐπιδιώξεις ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ποιὸς ὅμως ἦταν ὁ λόγος αὐτῶν τῶν ἀλλαγῶν ; Νὰ ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος ποὺ κάνουν πὼς δὲν τὴν βλέπουν οἱ «κοινωνιολόγοι» μας.

Ἂν ὁ ἀρχαῖος σεβασμὸς τοῦ φυσικοῦ κύρους (τῆς αὐθεντίας) ἐξαφανίστηκε, ἂν ἡ αὐθόρμητη ὀργάνωση καὶ δράση τοῦ ἔνοπλου πληθυσμοῦ θεωρήθηκε σὰν ἀπειλὴ καὶ ἀπαγορεύτηκε, αὐτὸ ἔγινε γιατὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια μέσα στὴ δουλειὰ ποὺ ὑπῆρχε ἄλλοτε, τώρα πῆρε τέλος, γιατὶ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις ποὺ βασίζονταν ἄλλοτε στὴ κοινὴ ἰδιοχτησία, παραχώρησαν τώρα τὴ θέση τους, σὲ νέες παραγωγικὲς σχέσεις, βασισμένες στὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία καὶ στὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο. Ἔτσι λοιπὸν

μόνο ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς μπορεῖ νὰ δώσει μιὰ σωστὴ ἐπιστημονικὴ ἀπάντηση στὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Κράτους.

Ἔτσι λοιπὸν τώρα γίνεται κατανοητὸ ὅτι, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἄρχισε ἡ ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, τὸ παληὸ κῦρος μιᾶς αὐθεντίας ποὺ βασίζονταν στὸ φυσικὸ σεβασμὸ ξέπεσε, παραχωρώντας τὴ θέση του στὸ φόβο. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἡμέρα, ἡ αὐθόρμητη ὀργάνωση καὶ δράση τοῦ ἔνοπλου πληθυσμοῦ στὸ συνολό του, ἔπρεπε νὰ σταματήσει, ἐπειδὴ οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου, ποὺ μετατράπηκαν σὲ δούλους, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄοπλοι. Μόνον οἱ δουλοχτῆτες ποὺ ἦσαν ταυτόχρονα καὶ κάτοχοι τῶν μέσων παραγωγῆς, ἦσαν οἱ ἀποκλειστικοὶ κάτοχοι τῶν ὅπλων. Καὶ σήμερα ἀκόμα, στὶς χῶρες τὶς ὑποταγμένες στὸν ἰμπεριαλισμό, οἱ ντόπιοι πληθυσμοὶ εἶναι ἄοπλοι, ἐνῶ τὰ ὅπλα τὰ ἔχουν οἱ ἀποικιστὲς ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦν ἐνάντια στοὺς ἀποικιοποιημένους σκλάβους.

Ποτὲ οἱ ἐλεύθερες πατριαρχικὲς ἢ μητριαρχικὲς φυλὲς δὲν δέχτηκαν νὰ ὑποταχτοῦν μὲ τὴ θέλησή τους στὴ δουλεία καὶ ποτὲ οἱ δοῦλοι δὲν ἐπιτρέψανε νὰ τοὺς ὁδηγήσουν ἀδιαμαρτύρητα στὸ δουλεμπόριο.

Οἱ δουλοχτῆτες γιὰ νὰ πετύχουν ἀπὸ τοὺς δούλους τὴν ἐργασία ποὺ περίμεναν ἀπ' αὐτούς ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσουν βία. Ἐκτὸς αὐτοῦ, οἱ κύριοι τῶν δούλων γιὰ νὰ πετύχουν στὸ κοινωνικὸ καθεστὼς ποὺ δημιουργήθηκε ἔτσι, τὴν ἀπαραίτητη σταθερότητα, ἔπρεπε νὰ πείσουν τοὺς δούλους, ὅτι ἕνα τέτοιο καθεστὼς ἦταν δίκαιο, ὅτι ἀντιπροσώπευε τὴν τάξη. Ἔπρεπε νὰ ἀποκρυσταλλώσουν κανόνες κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς ἀπαραβίαστους, κανόνες ποὺ νὰ καθορίζουν τὴ διαγωγὴ τῶν ἀνθρώπων στὶς κοινωνικές τους σχέσεις τέτοιους, ποὺ νὰ διαιωνίζουν τὶς νέες παραγωγικὲς σχέσεις.

Ἔτσι γεννήθηκε στὰ μυαλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ μεταφυσικὴ ἔννοια γιὰ τὸ «ἀπόλυτο» τάχα δίκαιο, γιὰ τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα τῶν κυρίων πάνω στοὺς δούλους, ποὺ ἐπήγαζε ἀπὸ τὸ δικαίωμα τοῦ νικητὴ πάνω στοὺς νικημένους. Γιὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν μάλιστα τὰ συμφέροντα τῆς τάξης τῶν κυρίων, σὰν τάξης, «ἀνεξάρτητα» τάχα ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀτόμων ποὺ τὴν ἀποτελοῦν, ἐγκαθιδρύθηκαν νόμοι, ποὺ προδιαγράφουν τόσο τὶς ὑποχρεώσεις τῶν

ἐκμεταλλευομένων ὅσο καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἐκμεταλλευτῶν καὶ ἀνακηρύχτηκαν σὰν ἀπαραβίαστη βάση,στὴν ὁποία ὀφείλουν νὰ ὑποτάσσονται ὅλοι καὶ ἔτσι νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ ἀπρόσκοπτη καὶ διαρκὴς ἐφαρμογή τους ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς «μεταπτώσεις» τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ ἀπὸ τὶς πρόσκαιρες διακυμάνσεις τοῦ συσχετισμοῦ τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων. Ἔτσι, ἡ στιγμιαία ἐξασθένιση τῆς ὑλικῆς δύναμης τῆς κυρίαρχης τάξης, θὰ μποροῦσε νὰ ἀντισταθμισθεῖ ἀπὸ τὸ φόβο τῶν νόμων. Ἔπρεπε ἐπίσης αὐτοὺς τοὺς νόμους νὰ τοὺς σέβωνται καὶ οἱ ἴδιοι οἱ κυρίαρχοι. Ἕνας διανοούμενος τῆς ἀρχαιότητας, ὁ Κριτίας, ἀναφέρει, ὅτι :

«Γιὰ νὰ κατορθώσουν νὰ βασιλεύσει ἡ δικαιοσύνη,οἱ ἄνθρωποι ἐγκαθίδρυσαν νόμους, ποὺ δὲν μποροῦσαν παρὰ ἐν μέρει νὰ πετύχουν τὸ σκοπό τους. Ἀπόφευγαν στὰ φανερὰ νὰ τοὺς παραβαίνουν, ὅμως αὐτὸ τὸ κατόρθωναν στὰ κρυφά. Τότε κάποιος σοφὸς μὲ στοχαστικὸ μυαλὸ συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ ἐμπνεύσει στοὺς ἀνθρώπους τὸ φόβο τῶν Θεῶν ποὺ εἶναι παντογνώστες,ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι πίστευαν ὅτι καὶ οἱ κακὲς προθέσεις ποὺ τὶς κατάστρωναν κρυφὰ καὶ στὴ σιωπή, δὲν ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τῶν θεῶν, ἡ ἀνομία, δηλαδὴ ἡ παράβαση τῶν νόμων θὰ σταματοῦσε».(1)

Ὁ μῦθος τοῦ Κριτία ἐκφράζει μιὰ βαθειὰ ἀλήθεια : Μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν τάξεων, οἱ θεοί, μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἀνθρώπινη φαντασία ἐξηγοῦσε ὡς τότε τὶς δυνάμεις τῆς φύσης καὶ τὶς περιπέτειες τῶν ἀνθρώπων, ἀνάλαβαν καὶ ἕνα νέο καθῆκον : Γίνονται οἱ ἐγγυητὲς τῆς κοινωνικῆς τάξης, δηλαδὴ ἡ μυστηριώδης ἐγγύηση τῆς ταξικῆς ἀνισότητας· γίνονται οἱ δικαστὲς τῶν καταδυναστευμένων καὶ στὸν ἄλλο κόσμο.

Οἱ ἐπίγειοι δικαστὲς ἀπονέμουν τὸ δίκαιο, ποὺ φυσικὰ εὐνοεῖ τοὺς καταπιεστές, στὸ ὄνομα τῶν θεῶν. Αὐτοὶ οἱ ἐπίγειοι δικαστὲς σταλλάζουν στὶς συνειδήσεις τῶν μαζῶν τὸ φόβο τῶν θεῶν καὶ ἐπικαλοῦνται τὸ θρύλο, ὅτι βρίσκονται σὲ συνεχῆ ἐπικοινω-

---

1. Σέξτος Ἐμπειρικὸς «Σίσιφος» IX, 54.

νία μὲ τοὺς οὐράνιους δικαστές. Ἔτσι τὸ δίκαιο συμπληρώνει καὶ καθιερώνει τὴ βία καὶ ἡ θρησκεία συμπληρώνει καὶ καθαγιάζει τὸ δίκαιο.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐπίσης ποὺ ἀναπτύσσεται ὁ δουλοχτητικὸς τρόπος παραγωγῆς καὶ διαμορφώνεται ἡ δουλοχτητικὴ κοινωνία, ὅταν ἡ δεισιδαιμονία φτάνει στὸ σημεῖο νὰ συγκρατεῖ τοὺς δούλους στὴν ὑπακοὴ καὶ δημιουργεῖται μὲ τὴ συνήθεια, ἡ νωτροπία τῶν δούλων, τότε τὰ εἰδικὰ ἀποσπάσματα ἔνοπλων ἀνθρώπων, δηλαδὴ μιὰ ἀστυνομία ποὺ ἦταν ἐπιφορτισμένη νὰ ἐπιβλέπει καὶ νὰ τιμωρεῖ τοὺς δούλους δραπέτες, ἀντικατάστησαν τὸ μόνιμο ἐξοπλισμὸ τῶν ἰδιοχτητῶν. Ἀλλὰ καὶ τότε ὁ δουλοχτήτης δὲν ἔχασε ποτὲ τὸ δικαίωμα νὰ διατηρεῖ στὸ χτῆμα του τοὺς δικούς του ὡπλισμένους φρουρούς. Στὶς ἡμέρες μας ἀκόμα βλέπουμε ὅτι Ἀμερικανοὶ μεγαλοϊδιοχτῆτες, διατηροῦν μιὰ ἰδιαίτερη ἀστυνομία γιὰ τὶς πετρελαιοπηγές τους ἢ τὶς ἀγροτικὲς ἐπιχειρήσεις τους.

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα λοιπὸν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων προκύπτει ὅτι σ' ὅλες τὶς κοινωνίες ὅπου ὑπάρχουν ἀνταγωνιζόμενες τάξεις, Κράτος σημαίνει τὸ ἑξῆς : Ἕνας μηχανισμὸς διακυβέρνησης καταπιεζομένων ἀνθρώπων, ποὺ στηρίχτηκε ἀρχικὰ στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία καὶ ποὺ βαθμιαῖα ἀποσπάστηκε καὶ ἀνεξαρτητοποιήθηκε ἀπ' αὐτή. Προϋποθέτει τὴν ὕπαρξη μιᾶς εἰδικῆς ὁμάδας ἀνθρώπων, ποὺ ἀσχολεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ διακυβέρνηση τῆς κοινωνίας καὶ ποὺ χρησιμοποιεῖ, γι' αὐτὸ τὸ σκοπό, ἕνα μηχανισμὰ φτιαγμένο ἐπίτηδες γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῆς θέλησης τῶν πολλῶν μὲ τὴ βία.

Αὐτὸς ὁ μηχανισμὸς περιλαβαίνει τὴν ἀστυνομία, τὸ στρατό, τὶς φυλακές, τὰ δικαστήρια, καὶ τὰ ὄργανα τῆς ἰδεολογικῆς καταπίεσης : τὴν παιδεία, τὸν τύπο, τὸ ραδιόφωνο, κλπ.

Ἀνακεφαλαιώνουμε τὰ ὅσα εἴπαμε ὡς ἐδῶ :

1. Τὸ Κράτος δὲν ὑπῆρξε ἀνέκαθεν.

2. Ὁ μηχανισμὸς τοῦ Κράτους ἐμφανίζεται στὸ κοινωνικὸ ἐκεῖνο περιβάλλον καὶ ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ κοινωνία διαιρεῖται σὲ ἀνταγωνιζόμενες τάξεις, καὶ ἀρχίζει ἡ ταξικὴ ἐκμετάλλευση.

Ὁ Ἔνγκελς γράφει :

Τὸ Κράτος δὲν εἶναι λοιπὸν μιὰ δύναμη ποὺ ἐπιβλήθηκε

στὴν κοινωνία ἀπ' ἔξω. Οὔτε ἀκόμα εἶναι ἡ «πραγμάτωση τῆς ἰδέας τῆς ἠθικῆς» ἢ «ἡ εἰκόνα καὶ ἡ πραγμάτωση τοῦ ὀρθοῦ Λόγου», ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Χέγκελ. Τὸ κράτος εἶναι προϊὸν τῆς κοινωνίας σὲ ἕνα ὡρισμένο στάδιο τῆς ἐξέλιξής της. Τὸ κράτος ἀποτελεῖ μιὰν ὁμολογία, ὅτι ἡ κοινωνία μπλέχτηκε σὲ μιὰν ἀξεδιάλυτη ἀντίφαση μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της, ὅτι διασπάστηκε σὲ ἀσυμφιλίωτες ἀντιθέσεις, καὶ ποὺ εἶναι ἀνίκανη νὰ τὶς ἐξουδετερώσει. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ ἀλληλοκαταστραφοῦν οἱ ἀνταγωνιζόμενοι, δηλαδὴ οἱ τάξεις μὲ τὰ ἀντίθετα οἰκονομικὰ συμφέροντα καὶ ἡ κοινωνία στὸ συνολό της σὲ μιὰ ἄγονη πάλη, προέκυψε ἡ ἀνάγκη νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ δύναμη, πού, φαινομενικὰ στέκεται πάνω ἀπὸ τὶς τάξεις τῆς κοινωνίας, καὶ ποὺ ὀφείλει νὰ ἀπαλύνει τὴ σύγκρουση, νὰ τὴν συγκρατεῖ μέσα στὰ ὅρια τῆς «τάξης». Κι' αὐτὴ ἡ δύναμη, ποὺ βγῆκε ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας, μὰ ποὺ τοποθετεῖται ψηλότερα ἀπ' αὐτὴν καὶ ποὺ ἀποξενώνεται ἀπ' αὐτὴν ὅλο καὶ πιὸ πολύ, εἶναι τὸ Κράτος».(1)

Ὁ Λένιν συνόψισε σὲ μιὰ κλασσικὴ διατύπωση τὴν ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ καταγωγὴ τοῦ Κράτους:

«Τὸ Κράτος εἶναι τὸ προϊὸν καὶ ἡ ἐκδήλωση τῶν ἀσυμφιλίωτων ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν». Φτάνουμε λοιπὸν στὸ συμπέρασμα ὅτι γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν καταγωγὴ τοῦ Κράτους, πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τοὺς ἀντικειμενικοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴν παραγωγή, καὶ πού, σὲ ἕνα ὡρισμένο στάδιο ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, γεννοῦν τὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία, τὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο καὶ ἑπομένως τὴν ἀνάγκη νὰ διασφαλισθεῖ αὐτὴ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοχτησία. Τὸ Κράτος εἶναι λοιπὸν ἕνα ἀναγκαῖο ἱστορικὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς κοινωνίας. Δὲν ἑρμηνεύεται μὲ τὸ «προπατορικὸ ἁμάρτημα», «τὴ θεία βούληση», «τὴν ἠθικὴ ἰδέα», ἢ τὴν «ὀργανικὴ λειτουργία».

---

1. Ἔνγκελς: Ἡ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας καὶ τοῦ Κράτους. Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

Αὐτὸ εἶναι ποὺ δὲν καταλαβαίνουν οἱ ἀναρχικοί, γιατὶ εἶναι θεωρητικὰ αἰχμάλωτοι τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ὅπως οἱ ἀστοὶ θεωρητικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ νὰ συγκρατήσει μέσα σὲ ἀνεκτὰ ὅρια τὴν ἔμφυτη μοχθηρία καὶ κακία τοῦ ἀνθρώπου, ἔτσι καὶ οἱ ἀναρχικοὶ [1] θεωροῦν τὸ Κράτος σὰν μιὰ κακοποιὸ δύναμη, σὰν τὸ προϊὸν τοῦ «ἐνστίχτου ἐπικράτησης». Ἀποσποῦν τὸ Κράτος ἀπὸ τὶς πηγές του, ἀπὸ τὴν ταξική του προέλευση, τὸ βλέπουν σὰν μιὰ αὐτόνομη δύναμη, ποὺ βρίσκεται στὴν ὑπηρεσία τῶν συμφερόντων ἐκείνων ποὺ πέτυχαν νὰ τὸ καταλάβουν, νὰ τὸ καταχτήσουν. Ἀρνοῦνται τὴν ἱστορικὴ καταγωγὴ τοῦ Κράτους καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ ἀναγκαιότητα τῆς ἐμφάνισής του σὲ μιὰ δοσμένη ἱστορικὴ στιγμή.

Μιὰ σοβαρὴ συνέπεια αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων στὸν πραχτικὸ τομέα εἶναι ὅτι οἱ ἀναρχικοὶ διαχωρίζουν τὴν πάλη κατὰ τοῦ ἀστικοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν ταξικὴ πάλη. Μπροστὰ στὸ Κράτος καθ' ἑαυτὸ ἀντιπαρατάσσουν τὸ ἄτομο καὶ διακηρύσσουν, σὰν μέθοδο πάλης, ἀτομικὲς πράξεις. Τέτοιες μέθοδοι πάλης, παρουσιάζουν σοβαρὲς πολιτικὲς ἐπιπτώσεις, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ὁ ἀναρχισμὸς γρήγορα καὶ εὔκολα μπορεῖ νὰ μεταβληθεῖ σ' ἕνα περίφημο ἄλλοθι, σ' ἕνα ἄλλοθι ἀπὸ τὰ πιὸ βολικὰ γιὰ τοὺς προβοκάτορες-πράκτορες τῆς ἀστικῆς τάξης στοὺς κόλπους τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀντίθεση τῶν ἀναρχικῶν σὲ κάθε μορφὴ Κράτους, ὁδηγεῖ κατ' εὐθεῖαν τὴν ἐχθρότητά τους καὶ ἐνάντια στὸ σοσιαλιστικὸ ἀκόμα κράτος, στὸ κράτος τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν χωρικῶν. Κι' αὐτὸ ἔχει τὴν ἑξῆς πολιτικὴ συνέπεια : ὅτι ὁ ἀναρχισμὸς χρησιμεύει σὰν ἕνα ἄλλοθι στὴν ἀντικομμουνιστικὴ καὶ ἀντισοβιετικὴ τρομοκρατία.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε, ὅτι οἱ μυστικιστικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὸ κράτος ἀποβλέπουν σὲ κάτι ἄλλο. Πρέπει νὰ ξέρουμε ὅτι ἡ φυσικὴ δύναμη τοῦ Κράτους, μόνη της, δὲν εἶναι ἐπαρκής. Ὅλες οἱ μεγάλες ἐπαναστάσεις τὸ ἀπέδειξαν αὐτό, βάζον-

---

1. Βλέπε : Ἀναρχισμὸς στὸ «Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ» Ρόζενταλ-Γιουντίν, Ἐκδ. Ἀναγνωστίδη.

τας στὴν ἡμερησία διάταξη τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν «κρατικὴ δύναμη» καὶ «τὴν αὐθόρμητα ὀργανωμένη ἔνοπλη πάλη ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ». Αὐτὲς λοιπὸν οἱ ἐπαναστάσεις ἔχουν ἀποδείξει ὅτι ὅταν ἔρθουν σὲ ρήξη, αὐτὲς οἱ δυὸ ἔνοπλες παρατάξεις, τότε ἡ ἔκβαση τῆς πάλης εἶναι γρήγορη καὶ κάθε ἄλλο παρὰ εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν ἐκμεταλλεύτρια τάξη. Ἐάν, ἀντίθετα, οἱ κρατικὲς δυνάμεις ὑποστηρίζονται ἀπὸ ἕνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, τότε ἡ ἱστορία μᾶς δείχνει ὅτι οἱ ρήξεις μεταβάλλονται σὲ μακροχρόνιους ἐμφυλίους πολέμους καὶ μάλιστα ἀμφίβολης ἔκβασης. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ἂν οἱ ἐκμεταλλευόμενοι πεισθοῦν ὅτι τὸ Κράτος, εἶναι, τὸ βασικὸ ὄργανο γιὰ τὴν ὑποδούλωσή τους, τότε ἡ κυριαρχία τῶν ἐκμεταλλευτῶν θὰ ἐκινδύνευε, θὰ κλονιζόταν σύντομα.

Οἱ ἐκμεταλλευτὲς λοιπὸν ἔχουν κάθε συμφέρον καὶ τὴν ἀνάγκη ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ ἀλλὰ καὶ νὰ παρουσιάζουν τὸ Κράτος στὰ μάτια τῶν ἐκμεταλλευομένων, σὰν μιὰ ἀνώτερη ὀντότητα, νὰ ἐμπνεύσουν στὸν κόσμο ἕναν ἱερὸ φόβο γι' αὐτό.

Πρέπει δηλαδή, φαινομενικὰ τουλάχιστον νὰ τοποθετεῖται τὸ Κράτος πάνω ἀπὸ τὴν κοινωνία, πάνω ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς ἀγῶνες. Πρέπει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ νὰ ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν κοινωνία, νὰ περιβάλλεται ἀπὸ μυστήριο, νὰ φαίνεται σὰν μιὰ οὐράνια δύναμη ποὺ μπροστά της κάθε ἄτομο πρέπει νὰ γονατίζει. Κάθε φορὰ ποὺ κάτι τέτοιο ἦταν πραγματοποιήσιμο, οἱ κυρίαρχες τάξεις θεοποιοῦσαν τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Κράτους. Καὶ μόνο ὅταν πιὰ αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ γίνει πιστευτό, κατάφυγαν στὸ «γενικὸ συμφέρον», ποὺ εἶναι κάτι ἀπροσπέλαστο ἐπίσης γιὰ τὴν σκέψη τῶν κοινῶν ἀνθρώπων.

Νὰ λοιπὸν ποῦ στηρίζονται οἱ ἰδεαλιστικὲς θεωρίες γιὰ τὸ Κράτος ! Καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῶν κυρίαρχων τάξεων νὰ παρουσιάζουν ἀκόμα καὶ σήμερα τὸ Κράτος σὰν ἐνσάρκωση μιᾶς ἀνώτερης δύναμης, ἀποδείχνει μὲ ἀρνητικὸ φυσικὰ τρόπο, ὅτι γνωρίζουν καλά, ὅτι ἡ πραγματικὴ δύναμη τοῦ Κράτους εἶναι ἡ ὑποστήριξη ποὺ τοῦ παρέχει ἡ κοινὴ γνώμη, ὁ λαός, ἐφ' ὅσον συμφωνεῖ μ' αὐτό· ὅτι στηρίζεται στὴν ἴδια του τὴν ἀξιοπιστία ἀπέναντι στὶς μάζες, στὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ οἱ μᾶζες δίνουν σ' αὐτό. Γιὰ νὰ πά-

ψουν νὰ πιστεύουν καὶ νὰ ὑποστηρίζουν οἱ μᾶζες τὸ ἀστικὸ Κράτος, χρειάζονται δύο πράγματα :

1) Νὰ καταλάβουν,ὅτι τὸ δῆθεν «γενικὸ συμφέρον»ποὺ ὑπερασπίζει τὸ Κράτος δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τὸ συμφέρον τῶν καπιταλιστῶν.

2) Νὰ κατανοήσουν, ὅτι τὸ συμφέρον τῶν λίγων καπιταλιστῶν ἔπαψε ἀπὸ καιρὸ πιὰ νὰ βρίσκεται σὲ συμφωνία μὲ τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους.

β) Ὁ ρόλος τοῦ Κράτους στὴν ἱστορία

Μιλώντας γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ Κράτους ἔχουμε πεῖ ἀρκετὰ καὶ γιὰ τὸ ρόλο του.

Αὐτὸ τὸ ἐπιβάλλει ἡ διαλεχτικὴ γιὰ τὸ λόγο ὅτι τὸ Κράτος γεννήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ σταθεροποιηθεῖ στὴν κοινωνία ἡ κυριαρχία τῶν ἐκμεταλλευτῶν καὶ νὰ σταθεροποιηθεῖ τὸ καθεστὼς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας.

Τὸ κράτος ἐκφράζει τὴν οἰκονομικὴ βάση τῆς κοινωνίας, δὲν εἶναι ὅμως μιὰ ἔκφραση παθητική,ἀλλὰ ἐνεργητική.Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, καὶ χωρὶς νὰ διαχωρίζουμε τὸ ρόλο του ἀπὸ τὴν καταγωγή του, εἶναι χρήσιμο—ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς μελέτης τοῦ ρόλου τῶν ἰδεῶν στὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας — νὰ μὴ συγχέωμε τὸ ρόλο μὲ τὴν καταγωγή. Γιατὶ ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς καταγωγῆς, τὸ Κράτος εἶναι τὸ δευτερογενές. σὲ σχέσει μὲ τὴν οἰκονομία ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅμως τοῦ ρόλου, ποὺ αὐτὸ διαδραματίζει, ὑπάρχουν περιπτώσεις ποὺ ἡ σημασία του εἶναι πρωταρχικὴ ἀποφασιστική, καθοριστική. Ὅταν λέμε ὅτι τὸ Κράτος εἶναι μιὰ ἔκφραση, μιὰ ἀντανάκλαση τῆς οἰκονομίας, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὑποτιμοῦμε τὴν ἀντεπίδρασή του πάνω στὴν οἰκονομία.

Τὸ καθῆκον τοῦ Κράτους, λέει ὁ Ἔνγκελς, συνίσταται κυρίως στὸ νὰ «μετριάζει τὶς συγκρούσεις τῶν τάξεων». Ὅπως ἀπέδειξεν ὁ Λένιν, αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ἕνα ὄργανο συμφιλίωσις τῶν τάξεων ἀλλὰ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο!

Ἐὰν ἡ «συμφιλίωση» τῶν τάξεων ἦταν ποτὲ δυνατὴ τότε

δὲν θὰ παρουσιαζόταν ποτὲ ἡ ἀνάγκη τοῦ Κράτους, ἑνὸς δηλαδὴ ὀργάνου καταπίεσης.

Λέγοντας, ὁ Ἔνγκελς, «μετριάζει τὴν σύγκρουση τῶν τάξεων», ἐννοοῦσε ὅτι ἀμβλύνει τὴν ὀξύτητά της, μ' ἄλλα λόγια, ὅτι, ἐπεμβαίνοντας ὑπὲρ τῶν ἀπόψεων τῶν ἐκμεταλλευτῶν στερεῖ τὶς ἐκμεταλλευόμενες τάξεις, ἀπὸ μιὰ σειρὰ μέσων πάλης, ποὺ θὰ τοὺς βοηθοῦσαν ἴσως νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς ἐκμεταλλευτές τους. Σκοπός του λοιπὸν εἶναι νὰ περιορίσει, νὰ ἀναχαιτίσει, νὰ πνίξει τὴν πάλη τῶν ἐκμεταλλευομένων τάξεων. Μὲ ποιὰ μέσα ; Ἀφήνοντας ἐλεύθερο τὸ πεδίο δράσης στοὺς ἐκμεταλλευτές, αὐξάνοντας καὶ διευρύνοντας τὰ μέτρα βίας καὶ καταπίεσης καὶ προπάντων κατὰ τὴν περίοδο ποὺ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις δὲν ἀντιστοιχοῦν στὸν χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ὅταν ἔρχονται σὲ σύγκρουση μ' αὐτόν.

Ἡ μόνη διέξοδος τῶν ἀντιδραστικῶν τάξεων εἶναι : Νὰ γεμίζουν τὶς φυλακὲς γιὰ «νὰ εἶναι ἥσυχες» κι' ἀκόμα γιὰ νὰ ἐξαφανίσουν τὸ φόβο ποὺ τοὺς δημιουργοῦν, οἱ γεμάτες φυλακές, νὰ τὶς γεμίζουν ὅλο καὶ πιὸ πολύ ! Νὰ τί θὰ πεῖ, γιὰ τὶς ἀντιδραστικὲς τάξεις, «κοινωνικὴ τάξη» καὶ «κοινωνικὴ εἰρήνη». Μιὰ «τάξη» ποὺ καθαγιάζει, ποὺ νομιμοποιεῖ τὸ καθεστὼς τῆς καταπίεσης, μιὰ «τάξη» ποὺ ἐνῶ φτιάχτηκε γιὰ νὰ στηρίζει καὶ νὰ ἐνισχύει τὶς ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, ταυτόχρονα τὶς ὑπονομεύει, τὶς ἐξασθενίζει.

Στὴν προσπάθειά του νὰ μετριάσει τὶς ἀντιθέσεις, καὶ τὶς συγκρούσεις, τὶς ἐπιδεινώνει. Τὸ συμπέρασμα λοιπόν, σύμφωνα μὲ τὸν Μάρξ εἶναι ὅτι : «τὸ Κράτος εἶναι ἕνα ὄργανο ταξικῆς κυριαρχίας· ἕνα ὄργανο γιὰ τὴν ὑποταγὴ μιᾶς τάξης σὲ κάποια ἄλλη». Τὸ Κράτος ἀντιπροσωπεύει μιὰ καθιερωμένη καὶ ὀργανωμένη, μιὰ νόμιμη βία. Εἶναι ὄχι ὄργανο συμφιλίωσης τῶν τάξεων, ἀλλὰ ὁ σύμμαχος τῆς μιᾶς τάξης στὴν πάλη της ἐνάντια στὴν ἄλλη.

Ἐδῶ μπαίνει ἕνα ἐρώτημα : Ποιὰ εἶναι, σὲ κάθε βαθμίδα τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, ἡ τάξη ἐκείνη ποὺ τὰ καταφέρνει νὰ δημιουργήσει, νὰ συντηρήσει καὶ νὰ χρησιμοποιήσει αὐτὸ τὸ ὄργανο ; Κάθε ἐκμεταλλεύτρια τάξη ἔχει φυσικὰ τὴν ἀνάγκη ἑνὸς Κράτους, ἀλλὰ δὲν εἶναι σὲ θέση πάντοτε νὰ τὸ διατηρήσει.

Ο Ένγκελς όμως δίνει τήν άπάντηση :

«Ένῶ τὸ κράτος γεννιέται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ χαλιναγωγηθοῦν οἱ ἀντιθέσεις τῶν τάξεων, γεννιέται, ταυτόχρονα, μέσα σ' ἕνα περιβάλλον ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν. Εἶναι λοιπὸν φυσικό, ὅπως συμβαίνει κατὰ κανόνα, νὰ γίνεται τὸ Κράτος τῆς πιὸ δυνατῆς τάξης, ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη καὶ ποὺ χάρη σ' αὐτό, πετυχαίνει νὰ κυριαρχήσει καὶ πολιτικὰ καὶ νὰ καταχτήσει ἔτσι καινούργια μέσα γιὰ νὰ δαμάσει καὶ νὰ ἐκμεταλλευθεῖ καλύτερα τὴν καταπιεζόμενη τάξη».(1)

Ἡ ἱστορία λοιπὸν κάθε ἐποχῆς ὀφείλει νὰ δίνει μιὰ συγκεκριμένη ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἡ διατήρηση π. χ. τοῦ σύγχρονου Κράτους (στρατός, ἀστυνομία, ὑπάλληλοι κλπ.) ἀπαιτεῖ πολλὰ ἔξοδα.

Ἡ κυρίαρχες λοιπὸν τάξεις γιὰ νὰ κρατήσουν σήμερα κάτω ἀπ' τὴν ἐπιρροή τους αὐτὸ τὸ ὄργανον (τὸ Κράτος) καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν, πρέπει ἡ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς καὶ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις, ποὺ θέλουν νὰ διαφυλάξουν, νὰ τοὺς δίνουν τὴ δυνατότητα γι' αὐτὸ τὸ σκοπό.

Ἀπὸ δῶ, ἀπ' αὐτὴ δηλαδὴ τὴν ἀρχή, προκύπτουν μερικὲς συνέπειες :

1. Ὅταν, στὴ διάρκεια τῆς πάλης δυὸ τάξεων, ἔρθει μιὰ στιγμὴ ποὺ ὑπάρχει ἰσορροπία δυνάμεων ἀπὸ ἄποψη οἰκονομική, τότε τὸ Κράτος ἔχει τὴν εὐχέρεια, γιὰ ὡρισμένο χρονικὸ διάστημα, νὰ παρουσιάζεται μὲ τὴ μορφὴ κάποιας ἀνεξαρτησίας ἀπέναντι σ' αὐτὲς τὶς τάξεις. Ἡ ἀπόλυτη μοναρχία π. χ. τοῦ Λουδοβίκου XIV μποροῦσε νὰ παρουσιάζεται σὰν διαιτητής, ἀνάμεσα στοὺς φεουδάρχες, τοὺς ἐκμεταλλευτὲς τῶν δουλοπαροίκων, καὶ στοὺς ἀστούς. Ὁ βασιληᾶς μποροῦσε δηλαδὴ νὰ λέει : «Τὸ κράτος εἶμαι ἐγώ». (l'Etat c'est moi).

Αὐτὸ στὴν πραγματικότητα ἐσήμαινε, ὅτι οἱ ἀστοὶ εἶχαν ἀποχτήσει κάποια ἐπιρροή, πάνω στὸ φεουδαρχικὸ Κράτος, γιατὶ

1. Ένγκελς : «Καταγωγὴ τῆς οἰκογένειας κ.λ π.». Ἐκδόσεις Ἀναγνωστίδη.

αὐτοὶ στὴν οὐσία τὸ συντηροῦσαν, γιατὶ δάνειζαν χρήματα στὸ βασιληᾶ. Κι' αὐτὸ ἀπὸ ἀνάγκη: Γιατὶ δὲν μποροῦσαν, χωρὶς τὴν προστασία τοῦ φεουδαρχικοῦ Κράτους νὰ ἐναπτύξουν τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς χειροτεχνίες τους. Οἱ ἀστοὶ δηλαδή, σὰν ἀντάλλαγμα τῆς οἰκονομικῆς βοήθειας ποὺ πρόσφεραν στὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς, ἔπαιρναν διάφορα οἰκονομικὰ προνόμια, ποὺ δυνάμωναν ἀκόμα πιὸ πολὺ τὴν οἰκονομική τους δύναμη καὶ τὴν ἐπιρροή τους, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν ἀρχὴ τῆς κατάρευσης τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος. Οἱ ἀντιθέσεις δηλαδὴ καὶ ἡ πάλη ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἐκμεταλλεύτριες τάξεις, ἰσορροποῦσαν ἐκείνη τὴ στιγμή, στὸ σημεῖο πού, κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς τάξεις εἶχε τὴν ἀνάγκη τῆς ἄλλης. Ἕναν αἰῶνα ὅμως ἀργότερα, στὰ 1789, ἄλλαξαν τὰ πάντα. Ἡ ἀστικὴ τάξη, ποὺ εἶχε γίνει οἰκονομικὰ κυρίαρχη, σταμάτησε τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια στὸ φεουδαρχικὸ Κράτος καὶ τὸ ἐξανάγκασε νὰ πέσει.

Ἂς μὴ ξεχνοῦμε ὅμως, ὅτι οἱ προσωρινὲς συμμαχίες ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἀστούς, γενήκανε πάντα σὲ βάρος τῶν χωρικῶν, ποὺ ἦταν τάξη ἐκμεταλλευόμενη.

2. Στὰ χέρια τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων, τὸ Κράτος, ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμα μέσον γιὰ νὰ μεγαλώνει τὴν ἐκμετάλλευση τῶν καταπιεζομένων. Οἱ φόροι, οἱ ποινές, τὰ δικαστικὰ ἔξοδα, κλπ... ἀποτελοῦν ἰσάριθμα μέσα ποὺ ἀποβλέπουν στὸ νὰ πληρώνουν οἱ ἴδιοι οἱ καταπιεζόμενοι τὰ ἔξοδα τῆς καταπίεσής τους, μὲ τὸ πρόσχημα πὼς τάχα συμβάλουν κι' αὐτοὶ στὰ γενικὰ ἔξοδα τῆς κοινωνίας.

Ὅμως αὐτὴ ἡ πρόσθετη ἐκμετάλλευση εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια τῆς ὕπαρξης καὶ τῆς συντήρησης ἑνὸς Κράτους, ποὺ στηρίζεται στὶς ἐκμεταλλεύτριες τάξεις καὶ στὴν ἴδια τὴν ἐκμετάλλευση. Αὐτὴ ἡ ἐκμετάλλευση, σ' ἀντίθεση μὲ κεῖνα ποὺ ὑποστήριζε ὁ Blanqui, δὲν εἶναι ἁπλοὶ φόροι, ἀλλὰ καθαρὴ ληστεία, εἶναι ἀπαλλοτρίωση μὴ πληρωμένης ἀτομικῆς ἐργασίας.

3. Ἡ τάξη ποὺ βρίσκεται στὴν ἐξουσία, ἀρχίζει νὰ τρέμει κυριολεκτικὰ γιὰ τὴν πολιτική της κυριαρχία, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ παραγωγικὲς σχέσεις, ποὺ ἐκπροσωπεῖ καὶ ποὺ μὲ τὴ δύναμή τους κυριαρχεῖ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικά, ἀρχίζουν νὰ παλιώνουν· ἀπὸ τὴ στιγμὴ δηλαδὴ ποὺ μπαίνει στὴν ἡμερησία διάταξη τὸ

ζήτημα τῆς προσαρμογῆς τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, πρὸς τὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τότε ἀκριβῶς μπαίνει μὲ ὀξύτητα καὶ τὸ ζήτημα τοῦ Κράτους. Εἶναι ἡ στιγμὴ ποὺ παρουσιάζεται ἡ ὑλικὴ δυνατότητα γιὰ νὰ ξεφύγει τὸ Κράτος ἀπὸ τὰ χέρια τῆς κυρίαρχης τάξης. Εἶναι ἡ στιγμὴ ὅπου παρουσιάζεται ἡ ἀντεπίδραση τοῦ Κράτους πάνω στὴν οἰκονομία· ὅπου τὸ Κράτος καλεῖται νὰ ἀφίσει τὸν παθητικὸ ρόλο του, μπροστὰ στὸν κίνδυνο τῆς βάσης του καὶ νὰ διαδραματίσει τὸν ἐνεργητικό του ρόλο.

Ὅταν οἱ παραγωγικὲς σχέσεις βρίσκονται σὲ ἁρμονία μὲ τὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῆς τάξης ποὺ βρίσκεται στὴν ἐξουσία καὶ ποὺ ἐκφράζει αὐτὲς τὶς παραγωγικὲς σχέσεις, τείνει στὴν ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς, στὴν ἐπέκταση τῆς βιομηχανίας : ἂς ἀναφέρουμε γιὰ παράδειγμα τὴν πάλη τῆς ἀστικῆς τάξης γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν ἀνταλλαγῶν.

Ὅταν ὅμως οἱ παραγωγικὲς σχέσεις πάψουν νὰ ἀντιστοιχοῦν πιὰ στὸν χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξων τείνει νὰ ἀναχαιτίσει, νὰ ἀποτρέψει μὲ κάθε μέσον τὴ λειτουργία τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας· φτάνει π. χ. μέχρι τὸ σημεῖο νὰ βάλει φρένο, στὴν πάρα-πέρα ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Στὴν ἐποχὴ μάλιστα τῆς παρακμῆς τοῦ καπιταλισμοῦ, τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο, ποὺ ἐλέγχει τὰ πάντα καὶ τὸ Κράτος, ποὺ τὸ ἔχει μεταβάλλει σὲ ἀπροσχημάτιστο ὄργανό του, δίνει πάντα στὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας τὶς λύσεις ποὺ ἐξυπηρετοῦν καλύτερα τὰ συμφέροντά του, ἀδιαφορώντας καὶ πολλὲς φορὲς προδίδοντας κι' αὐτὰ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα.

Τότε ἀκριβῶς τὸ Κράτος, ὑποταγμένο στὰ μονοπώλια, ἀναλαμβάνει τὴ διεύθυνση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς χώρας, ὄχι φυσικὰ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἐξυπηρετήσει τὰ συμφέροντα τῶν καπιταλιστῶν γενικὰ ἀλλὰ νὰ προστατεύσει ἀποκλειστικὰ τὰ συμφέροντα τῆς ὀλιγαρχίας τοῦ χρήματος. Τὸ Κράτος, ποὺ αὐτὴ ἐλέγχει, τῆς ἐξασφαλίζει κάθε ὄφελος· τῆς παραχωρεῖ π. χ. τὸ μονοπώλιο τῆς ἔκδοσης Κρατικῶν χρεωγράφων, ἢ τῆς ἀναθέτει κατ' ἀποκλειστικότητα τὶς παραγγελίες γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ καὶ τὸ στρατιω-

τικὸ ὑλικό· τῆς παραχωρεῖ μιὰ σειρὰ φορολογικὲς ἀτέλειες καὶ διευκολύνσεις, καθηλώνει γιὰ τὸ συμφέρο της τὶς τιμὲς χοντρικῆς καὶ λιανικῆς πούλησης· τῆς πουλάει σὲ χαμηλὲς τιμὲς τὰ προϊόντα τῆς ἐθνικοποιημένης βιομηχανίας (ἠλεκτρικό, κάρβουνο)· παίρνει κάθε μέτρο γιὰ νὰ ἐξαφανίσει τοὺς ἀνταγωνιστές της· τῆς παραχωρεῖ εὐνοϊκές, χαριστικὲς συμβάσεις· διαπραγματεύεται γιὰ λογαριασμό της μὲ ἄλλες χῶρες καὶ τέλος καθηλώνει τοὺς μισθοὺς καὶ τὰ μεροκάματα, ἔτσι ποὺ τὸ προλεταριάτο νὰ συναντᾶ τὸ Κράτος σὲ κάθε του βῆμα στὸν ἀγώνα του γιὰ τὸ ψωμί.

Στὴν ἐποχὴ τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ὅλη ἡ κρατικὴ δραστηριότητα ἀποβλέπει σ' ἕνα καὶ μόνο σκοπό : στὴ σωτηρία τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ στὴν προσπάθεια νὰ καθυστερήσει, ὅσο μπορεῖ πιὸ πολύ, τὴν ὥρα τῆς οἰκονομικῆς κρίσης. Τὸ Κράτος ἀποτελεῖ τὸ κύριο ὄργανο γιὰ τὴν ὑποταγὴ καὶ γιὰ τὴ συστηματικὴ καταλήστεψη τῶν ἀποικιακῶν λαῶν, γιὰ τὴν πάλη τῶν μονοπωλιακῶν καπιταλιστικῶν κρατῶν ἐνάντια στὰ μὴ μονοπωλιακὰ καπιταλιστικὰ κράτη καὶ ἐνάντια σὲ κάθε ἀντίπαλο τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ· γιὰ τὴν προπαρασκευὴ καὶ διεξαγωγὴ τῶν πολέμων καὶ γιὰ τὴ στρατιωτικοποίηση τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας.

Ἔτσι τὸ Κράτος εἶναι τὸ ὀχυρὸ τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων καὶ ὁ ρόλος του εἶναι ἀποφασιστικὸς γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ οἰκονομικοκοινωνικοῦ καθεστῶτος ποὺ αὐτὲς δημιουργοῦν. Ὅταν οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι τῆς ἀλλαγῆς τοῦ τρόπου παραγωγῆς ἔχουν δημιουργηθεῖ, οἱ ἐκμεταλλεύτριες τάξεις ἀντιστέκονται στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, χρησιμοποιώντας τὸ ἀστικὸ Κράτος, ποὺ ἔτσι γίνεται τὸ κύριο ἐμπόδιο στὶς ἀναγκαῖες μεταβολές. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἐμπόδιο πρέπει νὰ ὑπερπηδηθεῖ, νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴ μέση. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ὅμως πρέπει νὰ μπεῖ σὲ κίνηση ὁ ὑποκειμενικὸς παράγων, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ πάλη τῆς ἐργατικῆς τάξης, ποὺ ὀργανώνεται σ' ἕνα πολιτικὸ ταξικὸ κόμμα, ποὺ θ' ἀναλάβει νὰ ὀργανώσει καὶ νὰ κινητοποιήσει τὶς λαϊκὲς μᾶζες, γιὰ τὴν ὑπεράσπιση καὶ τὴν ἐπέκταση τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν, μὲ τελικὸ σκοπὸ τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας καὶ τὴ δημιουργία τοῦ δικοῦ της Κράτους. Ἐπιβάλλεται λοιπόν, οἱ νέες πολιτικὲς ἰδέες ποὺ ἔχει κατακτήσει ἡ ἐργατικὴ τάξη νὰ γίνουν κτῆμα τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ ἔθνους ποὺ

θὰ πρέπει νὰ σταματήσει νὰ ὑποστηρίζει τὰ ἀστικὰ πολιτικὰ κόμματα.

Νὰ λοιπὸν τί μᾶς διδάσκει ἡ διαλεχτική : Ἂν καὶ τὸ Κράτος εἶναι πάντοτε ἡ ἀντανάκλαση τῆς οἰκονομικῆς βάσης, ἡ λύση τοῦ προβλήματος τοῦ Κράτους, τοῦ πολιτικοῦ δηλαδὴ προβλήματος, πρέπει νὰ προηγῆται ἱστορικὰ ἀπὸ τὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς οἰκονομικῆς βάσης, στὶς ἀνάγκες τῆς ὁποίας θὰ πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται τὸ νέο Κράτος.

Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ χυδαίου ὑλισμοῦ, ποὺ ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ὅτι τὸ Κράτος ἀποτελεῖ προϊὸν τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας, συμπεραίνουν ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς θὰ δημιουργήσει αὐθόρμητα τὴν «ἀποσύνθεση τοῦ καπιταλισμοῦ». Ξεχνοῦν ὅμως, ὅτι ἡ δράση τῶν ἀνθρώπων, ὅπως μπορεῖ νὰ ὑποβοηθήσει στὴν γρηγορώτερη ἐμφάνιση, ἔτσι μπορεῖ νὰ καθυστερήσει ἐπίσης τὴν ἐφαρμογὴ τῶν οἰκονομικῶν νόμων, ξεχνοῦν ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη εἶναι σὲ θέση νὰ παρατείνει, μὲ τὴν πολιτική της δράση καὶ τὰ τεράστια μέσα ποὺ τῆς προσφέρει τὸ σύγχρονο Κράτος, τὴν ἀγωνία τῆς οἰκονομικῆς της βάσης. Ἔτσι μὲ τὴ μοιρολατρικὴ αὐτὴ ἀντίληψη, παίζουν τὸ παιγνίδι τῆς ἀστικῆς τάξης. Ὁ οἰκονομισμός * μέσα στὸ ἐργατικὸ κίνημα καταλήγει στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα, γιατὶ ἀρνεῖται τὴν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στὸ ἀστικὸ Κράτος, καὶ ἔτσι, τροφοδοτεῖ τὸν καιροσκοπισμό, (ὀππορτουνισμό)· γιατὶ ρυμουλκεῖ τὴν ἐργατικὴ τάξη στὴν πολιτικὴ τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἀναγκαία λοιπὸν ἡ πολιτικὴ πάλη. Καὶ νὰ μὴ ξεχνᾶμε ποτὲ ὅτι τὸ κράτος δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει στὸ ρόλο του, ἂν οἱ μᾶζες δὲν παραδεχθοῦν τὴν ἄποψη ὅτι τάχα εἶναι ὑπερταξικό. Ἡ ὑλικὴ δύναμη τοῦ Κράτους ὡς ἕνα βαθμὸ στηρίζεται σὲ ἕνα στοιχεῖο καθαρὰ ἰδεολογικό· δηλαδὴ στὸ ὅτι οἱ μᾶζες ὑποτιμοῦν τὴ δική τους δύναμη. Ὁ Ναπολέων δὲν ἔπαυε νὰ λέει ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ πετύχει τὰ πάντα μὲ τὶς ξιφολόγχες, φτάνει νὰ ἔχει μαζί του καὶ τὴν κοινὴ γνώμη. Ὅποια κι' ἂν εἶναι τὰ μέσα καταπίεσης ποὺ βάζει σ' ἐνέργεια τὸ ἀστι-

* Βλέπε : «Οἰκονομισμός» στὸ Φιλοσοφικὸ Λεξικὸ Ρόζενταλ.

κὸ Κράτος, ἡ ἱστορικὴ πεῖρα ἔχει ἀποδείξει, ὅτι δὲν μπόρεσαν νὰ κάμουν τίποτε μπροστὰ στὴ σταθερότητα τῶν μαζῶν, ὅταν αὐτὲς οἱ μᾶζες εἶναι ὡπλισμένες ἰδεολογικά. Γι' αὐτὸ ὁ μαρξισμὸς τοποθετεῖ τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς ἀνάμεσα στὰ φαινόμενα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Ἡ δύναμή τους εἶναι ἡ δύναμη ὅλων τῶν ἰδεῶν. Αὐτὴ ἡ ἰδεολογικὴ δύναμη ὅμως μπορεῖ νὰ γίνει ὑλική, ἀρκεῖ οἱ ἰδέες νὰ κατακτήσουν τὶς μᾶζες.

Ἑπομένως ἡ πολιτικὴ πάλη περιλαμβάνει ἀναγκαστικὰ μέσα της τὴν ἰδεολογικὴ πάλη· τὴν πάλη ἐνάντια στὶς ἰδέες ποὺ στηρίζουν τὴν πολιτικὴ τοῦ ταξικοῦ ἀντιπάλου· μιὰ πάλη ποὺ πάει νὰ βγάλει ἀπὸ τὴ μέση τὰ ἰδεολογικὰ ἐμπόδια ποὺ δὲν ἀφίνουν τὶς μᾶζες νὰ ἑνωθοῦν στὴν πολιτικὴ πάλη ἐνάντια στὸ ἀστικὸ Κράτος.

III. Η ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἕνα ἀπὸ τὰ βασικὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ἰδεολογικοὶ ἐκπρόσωποι τῶν κυρίαρχων τάξεων γιὰ νὰ μπερδέψουν τὸ θέμα τοῦ Κράτους, εἶναι τὸ ὅτι συγχέουν τὴ μορφὴ καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιας τοῦ Κράτους. Ὅταν ὁρίζουν τοὺς διάφορους τύπους τοῦ Κράτους, ξεκινᾶνε ἀπὸ τὴ μορφή. Ξεκινᾶνε πάντα ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀσκοῦν τὸ προνόμιο τῆς ἐξουσίας καὶ τὸ διακρίνουν σέ: μοναρχικό, σὲ ἀριστοκρατικὸ καὶ σὲ δημοκρατικὸ πολίτευμα. Περιορίζουν τὴ συζήτηση στὰ ζητήματα μορφῆς, στὰ ὄργανα ποὺ ἀσκοῦν τὴν ἐξουσία· στὴν ὕπαρξη π. χ. κοινοβουλίου, στὴ «διάκριση τῶν ἐξουσιῶν», τὴν «ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης», κλπ... Γιὰ τὸ μαρξισμὸ ὅμως τὸ ζήτημα μπαίνει ἀλλιῶς.

Ἐκεῖνο ποὺ προέχει εἶναι τοῦτο: Γιὰ τὸ συμφέρον τίνος καὶ ἐνάντια σὲ ποιὸν ἀσκεῖται αὐτὴ ἡ ἐξουσία; Ὁ μαρξισμὸς διαστέλλει τὸ περιεχόμενο τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴ μορφή του.

α) Τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο τοῦ Κράτους.

Ὁ χαραχτήρας ἑνὸς Κράτους καθορίζεται ἀπὸ τὸ κοινωνικό του περιεχόμενο, ἀπὸ τὸ ταξικό του δηλαδὴ περιεχόμενο. Κάθε

κράτος, δουλοχτητικό ἢ φεουδαρχικό, ἀστικό - καπιταλιστικό ἢ προλεταριακό - σοσιαλιστικό, εἶναι μιὰ ταξικὴ διχτατορία. Αὐτὸ τουλάχιστον βγαίνει σὰν συμπέρασμα ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ ρόλου ποὺ ἔπαιξαν ὅλα τὰ κράτη ποὺ ἀναφέρει ἡ Ἱστορία. Τὸ περιεχόμενο ἐκφράζει τὴν οὐσία τοῦ Κράτους, δεσπόζει καὶ καθορίζει τὴ μορφή του. Κάθε κυρίαρχη τάξη, διαλέγει τὴ μορφὴ ποὺ ταιριάζει καλύτερα στοὺς σκοπούς της, στὴν ταξική της διχτατορία.

Ἂς ἀνατρέξουμε ὅμως σὲ ὡρισμένα ἱστορικὰ παραδείγματα :

Τὸ ἀρχαῖο Κράτος, ἦταν ἕνα Κράτος δουλοχτητικό. Αὐτὸ εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητο γιατὶ ὅποια μορφὴ κι' ἂν εἶχε πάρει, παρέμεινε δουλοχτητικό,ἀφοῦ οἱ δοῦλοι δὲν ἔγιναν ποτὲ πολῖτες. Στὸ μεσαίωνα, τὸ Κράτος εἶναι φεουδαρχικό. Κι' αὐτὸ ἐπίσης ἀναμφισβήτητο γιατὶ ὅποια καὶ ἂν ἦταν ἡ μορφή του, ποτὲ ὁ δουλοπάροικος δὲν ἀπόχτησε καὶ τὸ παραμικρὸ πολιτικὸ δικαίωμα. Ὅσο γιὰ τοὺς ἀστούς, ποὺ στὴ διάρκεια τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος πέτυχαν μερικὲς ἀτέλειες φορολογικές, αὐτὸ τὸ κατάφερναν ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἐντατικοὺς ἀγῶνες.

Τὰ σύγχρονα ἀστικὰ κράτη, εἶναι Κράτη τῆς ἀστικῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξης, ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ μορφή του, γιατὶ τὸ προλεταριάτο, ὅσα πολιτικὰ δικαιώματα ἔχει ἀποκτήσει ὡς τώρα, τὰ ἀπόσπασε ὕστερα ἀπὸ μακρόχρονους καὶ αἱματηροὺς πολιτικοὺς ἀγῶνες, κι' ἂν τὰ κρατάει τὸ ἐπιτυγχάνει μὲ τὴν πάλη ποὺ κάνει κάθε μέρα καὶ κάθε στιγμή.

Τὸ σοβιετικὸ ἐπίσης Κράτος, εἶναι τὸ Κράτος τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν χωρικῶν γιατὶ ...«βάση στὴν Πολιτεία τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. εἶναι τὰ Σοβιὲτ τῶν βουλευτῶν τῶν ἐργαζομένων, ποὺ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἐξουσίας τῶν μεγάλων γεωχτημόνων καὶ τῶν καπιταλιστῶν, καὶ τῆς διαδοχῆς της, ἀπὸ τὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου. (Ἄρθρον 2, τοῦ Συντάγματος τῆς Ε. Σ.Σ.Δ.)».

«Ὅλη ἡ ἐξουσία στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. ἀνήκει στοὺς ἐργαζόμενους τῆς πόλης καὶ τῆς ὑπαίθρου, ποὺ ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ τὰ Σοβιὲτ τῶν βουλευτῶν τῶν ἐργαζομένων. (Ἄρθρο 3 τοῦ Συντάγματος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ.)»-

Τὸ πρῶτο λοιπὸν ζήτημα ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ βάζουμε σή-

μερα γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ χαραχτήρα ἑνὸς Κράτους εἶναι αὐτό : Πρόκειται γιὰ Κράτος ἀστικό, κεφαλαιοκρατικό, ἢ γιὰ σοσιαλιστικὸ κράτος, γιὰ κράτος τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν χωρικῶν ;

Τὸ ζήτημα δὲν μπορεῖ νὰ μπεῖ ἀλλιῶς. Τὸ σημερινὸ κράτος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ κράτος ἑνὸς ἀνθρώπου ἢ ἑνὸς κόμματος. Εἶναι πάντοτε τὸ Κράτος κάποιας τάξης. Γιατὶ ἕνα κράτος δὲν μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ — ὅπως εἴδαμε — σήμερα χωρὶς μιὰ οἰκονομικὴ βάση· καὶ ἡ οἰκονομικὴ βάση, ὅπως ξέρουμε, χαραχτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἡ κοινωνικὴ λοιπὸν δύναμη ποὺ κατέχει αὐτὴ τὴν ἰδιοχτησία, δὲν εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ἢ ἕνα κόμμα, ἀλλὰ εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε, μιὰ τάξη. Ἐδῶ ἡ τάξη τῶν ἀστῶν κεφαλαιοκρατῶν, ἐκεῖ τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν συμμάχων τους, τῶν ἐργαζομένων χωρικῶν.

Τὸ κοινωνικὸ λοιπὸν περιεχόμενο ἑνὸς Κράτους καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα : Στὴν ὑπηρεσία ποιῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ποιᾶς μορφῆς ἰδιοχτησίας (ἀτομικῆς ἢ κοινωνικῆς), ποιᾶς τάξης βρίσκεται ;

Τὸ ἴδιο ἐρώτημα πρέπει νὰ μπαίνει προκειμένου νὰ κριθεῖ καὶ ὁποιαδήποτε πολιτικὴ ἔννοια, ὁποιαδήποτε πολιτικὴ μορφή. Γιὰ τὴν ἐλευθερία π.χ., ὁ Λένιν σημείωνε στὰ χαρτιά του :

«Ἐλευθερία» = ἡ ἐλευθερία τοῦ κατόχου τῶν ἐμπορευμάτων.

Ἐλευθερία πραγματικὴ = ἡ ἐλευθερία τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν-χωρικῶν.

Ἐλευθερία γιὰ ποιόν ;

Σχετικὰ μὲ τί ; Γιατί ;

Πάνω σὲ τί ;

Καὶ σχετικὰ μὲ τὴν ἰσότητα :

«Ἰσότητα».Ὁ Ἔνγκελς στὸ «Ἀντι-Ντύριγκ»: Εἶναι μιὰ πρόληψη, ἐὰν πιστεύουμε ὅτι ἀποτελεῖ ὁτιδήποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὴν ὑποταγή.

Ἰσότητα τῶν κατόχων τῶν ἐμπορευμάτων.

'Ισότητα τοῦ ἐκμεταλλευομένου καὶ τοῦ ἐκμεταλλευτῆ.
'Ισότητα τοῦ πεινασμένου καὶ τοῦ καλοθρεμμένου.
'Ισότητα τοῦ ἐργάτη καὶ τοῦ χωρικοῦ.
'Ισότητα ἀπὸ ποιόν ; μὲ ποιόν ; καὶ σὲ τί :

Τὰ μέσα διακυβέρνησης ἑνὸς κράτους εἶναι τὰ μέσα ποὺ διαθέτει ἡ τάξη τῆς ὁποίας εἶναι τὸ ὄργανο. Γιὰ τὸ καπιταλιστικὸ Κράτος, μέσα διακυβέρνησης εἶναι τὰ καπιταλιστικὰ μέσα καὶ σε πρώτη γραμμὴ τὸ χρῆμα.

'Ο Ἔνγκελς γράφει σχετικὰ μ' αὐτό:

«'Η ἀστικὴ Δημοκρατία δὲν ἀναγνωρίζει ἐπίσημα τις διαφορὲς στὴν περιουσία. 'Ο πλοῦτος σ' αὐτὴν ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία μὲ ἕνα τρόπο ἔμμεσο, ἀλλὰ πιὸ σίγουρο. Πότε μὲ τὸν τρόπο τῆς ἄμεσης ἐξαγορᾶς τῶν ὑπαλλήλων — ἡ 'Αμερικὴ ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα αὐτοῦ τοῦ τρόπου—καὶ πότε μὲ τὴ μορφὴ ἐπίσημης συμφωνίας καὶ συμμαχίας ἀνάμεσα στὴ κυβέρνηση καὶ τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο. Μιὰ τέτοια συμμαχία εἶναι εὐκολώτερη, ὅσο τὸ δημόσιο χρέος αὐξάνει καὶ ὅσο τὰ τράστ συγκεντρώνουν στὰ χέρια τους τὴν παραγωγὴ καὶ βρίσκουν τὸ βασικό τους στήριγμα στὸ Χρηματιστήριο(1)».

Στὶς ἡμέρες μας, ἡ κυριαρχία τοῦ πλούτου, στὶς ἀστικὲς Δημοκρατίες, εἶναι ὁλοφάνερη. Ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιὰ νομικὴ διάταξη ποὺ νὰ παραχωρεῖ στὰ μέλη τῆς πλουτοκρατικῆς ὀλιγαρχίας τὶς ἡγετικὲς θέσεις τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ὅμως ἡ «ὑποταγὴ τοῦ κρατικοῦ αὐτοῦ μηχανισμοῦ στὰ μονοπώλια» εἶναι ἀναμφισβήτητο γεγονός.

Ἄλλωστε, οἱ ἐλάχιστες οἰκογένειες, ποὺ ἔχουν στὰ χέρια τους τὸ χρῆμα, ἔχουν τὰ μέσα νὰ τοποθετοῦν εἴτε ὡρισμένα ἀπὸ τὰ μέλη τους εἴτε ἀνθρώπους ἀφοσιωμένους (πουλημένους) σ' αὐτές, στὶς θέσεις-κλειδιὰ τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ. 'Οποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι οἱ κανόνες στρατολογίας ἢ διορισμοῦ αὐτῶν τῶν ὑπαλλήλων

---

1. Ἔνγκελς : «'Η καταγωγὴ τῆς Οἰκογένειας κλπ.» Ἐκδ. 'Αναγνωστίδη.

ξέρουμε, ὅτι τὸν τελευταῖο λόγο τὸν ἔχει ἡ «εὔνοια». Ἐξ ἄλλου ἡ πλουτοκρατικὴ ὀλιγαρχία ὀργανώνει κανονικὴ μετανάστευση ἀνωτάτων ὑπαλλήλων ἀπὸ τὸν δημόσιο, στὸν ἰδιωτικὸ τομέα, μιὰ ἀληθινὴ ἔξοδο, ποὺ τῆς ἐπιτρέπει νὰ ἐξασφαλίζει μιὰ συνεχῆ στρατολογία στὶς γραμμές της στελεχῶν, χάρη στὶς φιλοδοξίες, στὴ δίψα τοῦ χρήματος καὶ στὴ διαφθορά, καὶ ἔτσι νὰ ἐλέγχει, ὅλη τὴν ἱεραρχία τῆς Διοίκησης. Παίρνει τὴ μορφὴ διανομῆς θέσεων στοὺς βουλευτές, στοὺς διπλωμάτες, στοὺς στρατηγούς, στοὺς καθηγητὲς κ.λ.π. στὰ διάφορα συμβούλια τῶν τράστ, καὶ τῶν ὀργανισμῶν Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου. Αὐτὴ ἡ διαφθορὰ ξεσπάει ἀρκετὲς φορὲς μὲ τὰ περιοδικὰ καὶ ἀναπόφευχτα σκάνδαλα τοῦ καπιταλιστικοῦ Κράτους.

Ὁ ρόλος τοῦ πλούτου στὴν πολιτικὴ στὰ ἀστικὰ Κράτη, φαίνεται ἀκόμα καὶ στὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου. Μόνον οἱ καπιταλιστές, ἔχουν τὴν ὑλικὴ δυνατότητα νὰ ἐπιδόσουν μιὰ ἐφημερίδα.

Στὸ ζήτημα τῆς μόρφωσης. Ποιός ἄλλος — ἔξω ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὲς — μπορεῖ νὰ διαθέσει τὰ ἔξοδα ποὺ χρειάζονται γιὰ μιὰ πλήρη μόρφωση ; Ποιὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς ἐλευθερίας τῆς γνώμης καὶ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ; Ποιὸς πραγματικὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐκτεθεῖ σὰν ὑποψήφιος στὶς ἐκλογές, ἔξω ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὲς καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ὑποστηρίζουν τὰ διάφορα καπιταλιστικὰ συγκροτήματα, ποὺ εἶναι τὰ μόνα ποὺ μποροῦν νὰ διαθέσουν τὰ τεράστια ἔξοδα τῆς ἐκλογικῆς ἐκστρατείας ;

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι, ἂν σήμερα ὑπάρχει ἕνα κόμμα, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τοὺς καπιταλιστές, τὸ κόμμα τῆς ἐργατικῆς τάξης, αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐνεργητικῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἐργαζομένων μαζῶν. Πουθενὰ ὅμως τὰ γνωρίσματα τοῦ ταξικοῦ χαραχτῆρα τοῦ ἀστικοῦ κράτους δὲν παρουσιάζονται τόσο καθαρὰ ὅσο στὸ ζήτημα τῆς δικαιοσύνης. Ἂς σημειώσουμε πρῶτα-πρῶτα ὅτι, στὸ ἀστικὸ καθεστώς, ἡ δικαιοσύνη δὲν ἀποδίδεται, καὶ μάλιστα δωρεὰν ὅπως μᾶς λένε, ἀλλὰ πουλιέται. Θεωρητικά, ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμεται δωρεάν· στὴν πράξη ὅμως, ἀπονέμεται μόνο σ' αὐτὸν ποὺ μπορεῖ νὰ πληρώσει τὰ ἔξοδα μιᾶς δίκης. Πῶς

μπορεῖ ἕνας ἐργαζόμενος νὰ κερδίσει π. χ. μιὰ προσφυγὴ στὸ Συμβούλιο Ἐπικρατείας γιὰ μιὰ διοικητικὴ παρανομία; Ἡ δικαιοσύνη ὕστερα ἐκφράζεται σὲ μιὰ γλῶσσα ἀκατάληπτη ἀπὸ τὶς λαϊκὲς μᾶζες· μιὰ γλώσσα ἀπηρχαιωμένη, ὅπως δηλαδὴ ἔμεινε ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐπικράτησης τῆς ἀστικῆς τάξης. Τέλος οἱ βάσεις πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζεται καὶ ποὺ τὴν κατευθύνουν, εἶναι οἱ ἀρχὲς τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ποὺ ἔχει σὰν σκοπὸ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας, τὴν ὑπεράσπιση δηλαδὴ τοῦ Κεφαλαίου.

Ἡ καταδίωξη τῶν κλεπτῶν χρησιμεύει σὰν ἄλλοθι γιὰ τὴν καταπίεση τῶν ἐργαζομένων ποὺ παλεύουν ἐνάντια στοὺς ἐκμεταλλευτές των. Στὶς ἀστικὲς ὑποθέσεις, τὰ μέσα πίεσης τοῦ ἀστικοῦ Κράτους πάνω στοὺς δικαστὲς εἶναι ποικίλα· ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ γιὰ μὴ προαγωγή τους καὶ φτάνουν στὴν ἀπειλὴ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς τους ἀπὸ κατάλληλους πράχτορες.

Τὸ δίκαιο τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἔχει σὰν περιεχόμενο, σὰν ἀντικείμενο, τὴν καθιέρωση καὶ τὴν ὑπεράσπιση τοῦ καθεστῶτος τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας. Πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ἡ «ἐνσάρκωση» τῶν αἰωνίων ἀρχῶν τῆς δικαιοσύνης ἢ τῶν βουλήσεων «τῆς κοινωνικῆς συνείδησης». Τὸ δίκαιο εἶναι ἕνα ὀργανικὸ στοιχεῖο τοῦ ἐποικοδομήματος, ἡ νομικὴ ἔκφραση τῆς ἐπικρατούσης μορφῆς ἰδιοχτησίας ποὺ προσπαθεῖ νὰ τὴν διαιωνίσει, νὰ τὴν ἀνεβάσει σὲ ἀπόλυτη ἀξία, νὰ τὴν δικαιώσει μὲ μιὰ δῆθεν «ἀρχὴ» αἰώνια καὶ ἀμετάβλητη.

Ἡ ἀστικὴ νομικὴ σκέψη, ἀποτελεῖ ἕνα πρότυπο παράδειγμα ἐφαρμογῆς τῆς μεταφυσικῆς στὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἕνα μόνο παράδειγμα ἀρκεῖ γιὰ νὰ διαφωτίσει τὸ ταξικὸ περιεχόμενο τοῦ δικαίου. Ὁ Κώδικας ἐπιβάλλει τὴν ὑποχρέωση στὰ παιδιὰ νὰ βοηθοῦν τοὺς γονεῖς τους στὶς περιπτώσεις ἀνάγκης τόσο ἐπιτακτικά, ὅσο καὶ στοὺς γονεῖς νὰ ἀνατρέφουν τὰ παιδιά τους. Δὲν εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι αὐτὴ ἡ διάταξη ἀποβλέπει στὸ νὰ γίνει ὑποχρεωτικὸς κανόνας γιὰ ὅλη τὴν κοινωνία, μιὰ ὑποχρέωση ποὺ ἔχει νόημα καὶ λόγο ὕπαρξης μόνο μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς οἰκογένειας; καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ ἀναγόρευση σὲ γενικὸ κανόνα, ἀπαλλάσσει τὴν ἐκμεταλλεύτρια ἀστικὴ τάξη, ἀπὸ τὶς ὑποχρεώσεις της ἀπέναντι στὰ ἀνίκανα γιὰ ἐργασία στοιχεῖα τοῦ προλεταριά-

του, όπως είναι οί γέροντες, οί άδύνατοι, οί άσθενεϊς ; Τό άστικό «δημοκρατικό» κράτος χαραχτηρίζεται άκόμα άπό τά άκόλουθα γνωρίσματα :

Τή γραφειοκρατία: Ή Διοίκηση καθοδηγεϊται άποκλειστικά άπό τά πάνω καί μάλιστα σύμφωνα μέ μυστικές όδηγίες τής μεγαλοαστικής τάξης. Τό άνώτατο κλιμάκιο τής διοίκησης είναι πραχτικά άνεύθυνο καί έλέγχεται μόνο άπό τήν οίκονομική όλιγαρχία. Οί άνώτεροι ύπάλληλοι, άποτελοϋν «σώματα ειδικών πού είναι κλειστά, πού άποτελοϋν τούς θεματοφύλακες τών «ίκανοτήτων»,δηλαδή τής παμπάλαιης ταξικής πείρας τής άστικής τάξης. Αύτός ό τομέας τής Διοίκησης ξεφεύγει άπό τόν έλεγχο τοϋ κοινοβουλίου, μέ τό πρόσχημα τής διαφύλαξης τοϋ «έπαγγελματικοϋ άπορρήτου».

Τή Στρατοκρατία: Ή ύπερβολική διάρκεια τής στρατιωτικής ύπηρεσίας, συνέπεια τοϋ ίμπεριαλισμοϋ, γιά τόν όποϊον ή ειρήνη δέν είναι παρά μιά άνάπαυλα άνάμεσα σέ δύο πολέμους, έχει καί τήν πρόθεση νά συνηθίσει τήν νεότητα στήν τυφλή ύποταγή στό άστικό Κράτος. Ή πειθαρχία νοεϊται σάν μιά χωρίς άντιλογία παθητική ύποταγή, πού έπιβάλλεται άπό τά πάνω. Ή άστική τάξη δέν μπορεϊ νά όμολογήσει καθαρά στούς στρατιώτες της τούς ταξικούς της σκοπούς.

Ό κοινοβουλευτισμός : Οί έκλογές γίνονται κάθε 4 ή 5 χρόνια, οί δέ έκλογεϊς δέν έχουν παρά νά έκλέξουν άνάμεσα σέ ύποψηφίους έμπιστους τής άστικής τάξης. Οί άντιπρόσωποι τοϋ λαοϋ δέν είναι άνακλητοί άπό τούς έκλογεϊς τους καί δέν έχουν καμμιά έκτελεστική ή διοικητική έξουσία, μέ τό πρόσχημα τοϋ άστικοϋ σοφίσματος «περί χωρισμοϋ τών έξουσιών». Οί συνελεύσεις άπό τούς άντιπροσώπους τοϋ λαοϋ δέν έλέγχουν οί ίδιες τήν έκτέλεση, τήν έφαρμογή τών άποφάσεών τους. Δέν έχουν κανένα δικαίωμα δράσης. Τέλος, τά πολιτικά πρόσωπα στρατολογοϋνται ή άπ' εύθείας μεταξύ τών καπιταλιστών, ή άνάμεσα σέ πρόσωπα τής έμπιστοσύνης τους.

Βλέπουμε λοιπόν καθαρά τώρα πώς κάθε Κράτος είναι ή δικτατορία μιάς τάξης. Πώς, στήν πραγματικότητα ή έξουσία άνήκει σέ μιά τάξη πού τήν άσκεϊ γιά τήν έξυπηρέτηση τών συμφερόντων της καί μέ μεθόδους πού τήν συμφέρουν. Τό άστικό Κρά-

τος μπορεῖ νὰ εἶναι δημοκρατία γιὰ τοὺς καπιταλιστές, ὅμως εἶναι πάντοτε μιὰ στυγνὴ διχτατορία γιὰ τὴν ἐργατικὴ τάξη. Τὸ σοσιαλιστικὸ Κράτος ἀντίθετα εἶναι δημοκρατία γιὰ τοὺς ἐργαζόμενους καὶ διχτατορία γιὰ τὶς παληὲς ἐκμεταλλεύτριες τάξεις ποὺ ἔχουν ἀνατραπεῖ. Ὁ Λένιν λέγει : «Ἡ διχτατορία εἶναι μιὰ ἄρνηση τῆς δημοκρατίας ! Γιὰ ποιὸν ὅμως;»

Εἶναι λάθος λοιπὸν νὰ λέμε ὅτι ὁ φασισμὸς εἶναι ἡ «διχτατορία ἑνὸς κόμματος». Ἡ οὐσία εἶναι πὼς ὁ φασισμὸς ἀποτελεῖ μιὰ ὁμολογημένη «ἀνοιχτὴ τρομοκρατικὴ διχτατορία τῶν πιὸ ἀντιδραστικῶν στοιχείων, τῶν πιὸ σωβινιστικῶν, τῶν πιὸ ἰμπεριαλιστικῶν τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου«. Τὸ φασιστικὸ κόμμα, ποὺ εἶναι καὶ τὸ μοναδικό, ἀποτελεῖ τὸ ὄργανο αὐτῆς τῆς ταξικῆς διχτατορίας.

Τέλος οἱ ἀπόψεις τῶν σοσιαλ-δημοκρατῶν γιὰ τὴν «διείσδυση προλεταριακῶν στοιχείων» στὸ σύγχρονο Κράτος ποὺ θὰ τοῦ ἔδινε ἕνα χαραχτήρα «οὐδέτερο» ἀφοῦ δὲν θὰ ἦταν «οὔτε ἀπόλυτα προλεταριακό», οὔτε «ἀποκλειστικὰ ἀστικό», δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ κρύψουν τὸ γεγονὸς ὅτι : ἐὰν τὸ προλεταριάτο θὰ καταλάμβανε ἔστω καὶ μὲ μεγάλο κόπο μερικὲς ἀπὸ τὶς προχωρημένες Βαστίλες τοῦ ἀστικοῦ Κράτους, τότε αὐτὸ ποὺ θὰ ἔμενε δὲν θὰ ἦταν καπιταλιστικὸ κράτος !

β) Ἡ μορφὴ τοῦ Κράτους.

Σὰν μορφὴ τοῦ Κράτους ἐννοοῦμε τὴν ἔκφραση, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο προβάλει, ἐκδηλώνεται τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενό του, ἕνα περιεχόμενο πού, κάθε φορά, καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ὁ Λένιν διακρίνει τὶς διάφορες μορφὲς κράτους, ὅπως παρουσιάστηκαν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα σέ :

—Μοναρχία, σὰν ἐξουσία ἑνὸς μόνου ἀτόμου.

—Πολιτεία, ὅπου τὸ κράτος, ἡ ἐξουσία δὲν ἐκλέγεται, δὲν εἶναι δηλαδὴ αἱρετή.

—Ἀριστοκρατία, σὰν ἐξουσία μιᾶς μικρῆς, περιωρισμένης μειονότητας ἀτόμων.

—Δημοκρατία, ὅπου κάθε ἐξουσία πηγάζει ἀπὸ τὸ λαό. Ὁ-

λες αὐτὲς οἱ μορφὲς μποροῦν νὰ συνδυασθοῦν μεταξύ τους. Π. χ. ἡ Πολιτεία μπορεῖ νὰ εἶναι ἀριστοκρατικὴ ἢ δημοκρατική, καὶ ταυτόχρονα νὰ περιέχει ἴχνη μοναρχίας.

Ἡ μορφὴ τοῦ κράτους ἀλλάζει συχνά. Καθυστερεῖ σὲ σχέση μὲ τὸ περιεχόμενό της, καὶ ἐκφράζει μὲ τὸν τρόπο της τὶς ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις τῆς κοινωνίας. Τὸ περιεχόμενο ὅλων τῶν μορφῶν Κράτους, στὴν ἀρχαιότητα, ἦταν δουλοχτητικό. Καὶ ὅσες φορὲς ἄλλαζε ἡ μορφή, ἀπὸ ἀριστοκρατικὴ Πολιτεία π. χ. ἔπαιρνε τὴ μορφὴ δημοκρατικῆς Πολιτείας, ἀντανακλοῦσε ἀναγκαστικὰ μιὰ νέα φάση τῆς πάλης τῶν τάξεων.

Ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὴ φεουδαρχία, οἱ μορφὲς τοῦ Κράτους ὑπῆρξαν διάφορες: Ὑπῆρξαν ἀριστοκρατικὲς πολιτεῖες, ὅπου οἱ φεουδάρχες ἐκλέγανε τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Κράτους, τὸν αὐτοκράτορα. Μερικὲς μάλιστα ἀπ' αὐτὲς ἔγιναν κληρονομικὲς μοναρχίες. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας συγκαλοῦσε κάθε χρόνο ἕνα Κοινοβούλιο εὐγενῶν, ἐπιβίωση τῶν «δημοκρατικῶν» συνηθειῶν τῶν Φράγκων. Οἱ πρῶτοι Καπετίδες ἦσαν αἱρετοί. Ὑπῆρξε ἐπίσης καὶ μιὰ ὡρισμένη περίοδος, κατὰ τὴν ὁποία στὴν Ἁγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους, ὁ αὐτοκράτορας ἐκλέχτηκε ἀπὸ τοὺς μεγάλους φεουδάρχες.

Σ' ὅλες ὅμως τὶς περιπτώσεις, τὸ περιεχόμενο τοῦ Κράτους ὑπῆρξε φεουδαρχικό. Ὁ θεσμὸς τῶν γενικῶν τάξεων (Etats Generaux), τοῦ προεπαναστατικοῦ Γαλλικοῦ καθεστῶτος, ἦταν ἕνας θεσμὸς ποὺ εἶχε κάποιο χαραχτῆρα «δημοκρατικότητας ἀφοῦ αὐτὲς οἱ τάξεις ἀποτελούνταν ἀπὸ αἱρετοὺς ἀντιπροσώπους (εὐγενῶν, κλήρου, ἀστῶν) ἀλλὰ στὴν οὐσία του ἦταν ἀριστοκρατικός, μιὰ καὶ οἱ φεουδάρχες διαθέτανε αὐτομάτως τὴν πλειοψηφία τῶν δύο τρίτων. Ἦταν δηλαδὴ θεσμὸς φεουδαρχικός· ἐξυπηρετοῦσε μόνο τὰ συμφέροντα τῶν φεουδαρχῶν!

Ὅταν ἡ ἀστικὴ τάξη κατάφερε νὰ ἀποχτήσει κάποια ἐπιρροὴ μέσα στὸ μοναρχικὸ φεουδαρχικὸ κράτος, χάρη στὰ οἰκονομικά της μέσα, ἐξαφάνισε αὐτὸ τὸ φεουδαρχικὸ θεσμό, τὶς «γενικὲς τάξεις» γιατὶ σ' αὐτὸν ἡ ἀστικὴ τάξη ἀποτελοῦσε τὴ μειοψηφία.

Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν λίγοι καὶ ἀπομονωμένοι μέσα στὴ χώρα. Ὁ κλῆρος εἶχε διαιρεθεῖ, ἀπὸ τὴν πάλη τῶν τάξεων, σὲ ἀνώτερο

φεουδαρχικό κλῆρο καὶ σὲ κατώτερο κλῆρο, βγαλμένο ἀπὸ τὸ λαό. Στὴν ἀστικὴ τάξη στηριζόταν ὁ πλοῦτος τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας: Ὕστερα ἀπὸ μιὰ καμπάνια μέσα στὶς μᾶζες, ζητάει τὸ διπλασιασμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν τῆς τρίτης τάξης (ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν παράδοση ἦταν ἴσος μὲ τὸν ἀριθμὸ κάθε μιᾶς ἀπὸ τὶς δυὸ ἄλλες τάξεις).

Μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν βουλευτῶν τοῦ κατώτερου κλήρου, ἀποκτᾶ τὴν πλειοψηφία στὴ συνέλευση τῶν Γενικῶν Τάξεων ποὺ τὴν ἀνακηρύσσει Ἐθνικὴ Συνέλευση.

Ἀνάλογα μὲ τὶς συνθῆκες τῆς ταξικῆς πάλης, ἡ ἀστικὴ τάξη χρησιμοποίησε, ἄλλοτε τοὺς μοναρχικοὺς θεσμοὺς τοῦ φεουδαρχικοῦ κράτους (τὸ βασιληᾶ), ἄλλοτε τοὺς «δημοκρατικοὺς» θεσμοὺς (τὶς Γενικὲς Τάξεις), γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν της.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς πάλης τῶν τάξεων εἶνει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ στὸ καθεστὼς τῆς φεουδαρχίας, ἕνα περιεχόμενο ἀστικό. Μιὰ ποσοτικὴ ἀνάπτυξη, ἡ αὔξηση δηλαδὴ τῆς δύναμης τῆς ἀστικῆς τάξης, καταλήγει σὲ μιὰ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς τῶν θεσμῶν. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη, ἔγινε κυρίαρχη τάξη, χρησιμοποίησε διάφορες μορφὲς Κράτους. Τὴ συνταγματικὴ μοναρχία, ἕνα στενὸ πολίτευμα, ὄχι δημοκρατικό, ὅπου πολιτικὰ δικαιώματα εἶχαν μόνο οἱ ἀρκετὰ πλούσιοι πολῖτες, οἱ δυνάμενοι νὰ πληρώνουν ἕνα ὡρισμένο φόρο.

Τὴν πολιτεία τοῦ φόρου ὑποτελῆ.

Τὴ δημοκρατικὴ πολιτεία, μὲ δικαίωμα ψήφου «καθολικό». Ἡ πρώτη μορφὴ ἀποτελοῦσε τὴν ἔκφραση ἑνὸς συμβιβασμοῦ μὲ τὸ παληὸ καθεστὼς ποὺ τότε ἦταν ἀναγκαῖος. Ἡ δεύτερη μορφὴ ἦταν εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη, γιατὶ ἀντιστοιχοῦσε ἀκριβῶς στὴν οἰκονομικὴ βάση τοῦ καθεστῶτος. Ἦταν ἡ Πολιτεία τῶν ἰδιοχτητῶν.

Ἡ τρίτη μορφὴ ἔγινε ἀναγκαία, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου καὶ ἡ ἀστικὴ τάξη χρειάστηκε νὰ φτιασιδώσει τὴν ταξική της διχτατορία. Ἡ ἀστικὴ τάξη πολὺ θὰ ἤθελε νὰ κάμει πιστευτὴ τὴν ἰδέα, ὅτι ἡ «δημοκρατική» της πολιτεία ἀποτελεῖ τὴν ἰδεώδη, τὴν ὁριστικὴ μορφὴ Κράτους, τὴν τελευταία λέξη τῆς «προόδου τῆς συνείδησης», τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ούμανισμοῦ· ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ

«φυσικοῦ δικαίου», τὸ τέρμα τῆς ἱστορίας κατὰ κάποιον τρόπο, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ μπορέσει ἔτσι νὰ διαιωνίσει τὴ βασιλεία της, τὴ βασιλεία δηλαδὴ τοῦ Κεφαλαίου.

Οἱ ἀντιφάσεις ὅμως τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ ὄξυνση τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων, ἡ προετοιμασία ἰμπεριαλιστικῶν ἐπιδρομῶν, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴ τῆς γενικῆς κρίσης τοῦ καπιταλισμοῦ, τὴν ἔβγαλαν ἀπ' αὐτὲς τὶς αὐταπάτες. Ἡ ἀστικὴ τάξη ὑποχρεώθηκε νὰ πετάξει τὴ δημοκρατική της μάσκα, νὰ παραβιάσει τοὺς νόμους ποὺ ἡ ἴδια νομοθέτησε καὶ γιὰ νὰ παρατείνει τὴν ταξικὴ της κυριαρχία, ποὺ κλονίζεται, καθὼς εἶναι στηριγμένη σὲ μιὰ σάπια οἰκονομικὴ βάση, νὰ προετοιμάσει καὶ νὰ ρίξει τὴν ἀνθρωπότητα στὸν πόλεμο. Δὲν δίστασε νὰ παρουσιαστεῖ ἀκόμα καὶ μὲ τὸ εἰδεχθὲς πρόσωπο τοῦ φασισμοῦ, μὲ τὴ ματωμένη του χτηνωδία. Αὐτὸ δείχνει, ὅτι τὸ ταξικὸ περιεχόμενο τοῦ κράτους προηγεῖται ἀπὸ τὴ μορφή του· ὅτι τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα ἦταν μιὰ ἱστορική, μεταβατικὴ μορφὴ Κράτους, ὑποταγμένου πάντα στὰ ταξικὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ καθόλου ἕνα πολίτευμα ἱερὸ καὶ αἰώνιο. Ἔδειξε ἐπίσης τὴν ἀβυσσαλέα ὑποκρισία τῆς ἀστικῆς τάξης γιὰ τὴν ἁγνή, τὴν ἀνιδιοτελῆ καὶ ἀνεπηρέαστη δῆθεν ἀγάπη της καὶ προσήλωσή της στὰ ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

IV. ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

α) Ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ ἡ «ἐλευθερία»

Ἡ πάλη τῆς ἀστικῆς τάξης γιὰ τὴν «ἐλευθερία» εἶχε ἀνέκαθεν ταξικὸ περιεχόμενο, ταξικὸ χαραχτήρα. Ἐὰν ἡ ἀστικὴ τάξη, τὴν ἐποχὴ τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης, γίνεται ὁ πρωταθλητὴς τῆς ἐλευθερίας, αὐτὸ συμβαίνει :

1) Γιατὶ εἶχε ἀνάγκη νὰ βρεῖ στὴν ἀγορὰ ἐργατικὰ χέρια ἐλεύθερα, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τοὺς φεουδαλικοὺς δεσμούς. Ἐργάτες ποὺ νὰ μὴν ἐξαρτῶνται ἀπὸ κανένα γεωχτήμονα· ἐργατικὰ χέρια ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ τὰ ἀπασχολεῖ στὴ βιομηχανία ἤ, ἀντίθετα, νὰ

τὰ ρίχνει στὴν ἀνεργία, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς.

2) Γιατὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν νέων παραγωγικῶν δυνάμεων, προϋποθέτει καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, τὴν ἐπιχειρηματικὴ ἐλευθερία, τὴν ἐξάλειψη τῶν περιορισμῶν ποὺ ἔβαζε ἡ οἰκονομία τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος.

3) Γιατὶ ἡ «ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου» εἶναι ἡ κατάλληλη νομικὴ καὶ πολιτικὴ ἔκφραση ποὺ ἀποδίδει πληρέστερα τὸ θεσμὸ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ στήριγμα τῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ ἐκφράζει τὸν πλοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ κυριότερη μορφὴ εἶναι τὸ χρῆμα, ποὺ σπάει κάθε προσωπικὴ ἐξάρτηση ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς κοινωνίας.

Ἡ οὐσία λοιπὸν τῆς ἰδέας τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, εἶναι ἡ ἀστικὴ ἀτομικὴ ἰδιοχτησία, ἂν καὶ ἡ ἀστικὴ τάξη δὲν θέλει νὰ πιστεύουμε κάτι τέτοιο. Γιὰ τοὺς ἄλλους κηρύττει ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου εἶναι ἀπόλυτη ἔννοια, ἀξία ὑπέρτατη, ἄσχετα ἂν δικαιώνεται ἢ ὄχι μὲ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία !

4) Γιατί, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη σήκωνε ψηλὰ τὴ σημαία τῆς ἐλευθερίας, εἶχε ἀνάγκη νὰ δημιουργήσει τὴν ἀπαραίτητη ψυχολογικὴ καὶ ἰδεολογικὴ βάση γιὰ τὴν πολιτική της συμμαχία μὲ τὶς ἄλλες τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ, στὴν πάλη της, ἐνάντια στὴ φεουδαρχία, ὅπως π.χ. τοὺς χωρικοὺς καὶ τὰ διάφορα ἄλλα μικροαστικὰ στρώματα. Ἡ ἀστικὴ δημοκρατικὴ ἐπανάσταση ἦταν ἡ πιὸ κατάλληλη τακτικὴ γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβαση τῆς πάλης ἐνάντια στὴ φεουδαρχία. Ἂς σημειώσουμε ὅτι, ἡ ἀστικὴ τάξη, ποὺ ἀναγορεύει τὸν ἑαυτό της «φιλελεύθερο», εἶναι ἡ ἴδια ποὺ δυὸ χρόνια μετὰ τὴν ἐπανάσταση (1791) ἀρνεῖται τὸ δικαίωμα ψήφου στοὺς «ἄδρανεῖς πολῖτες» καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ «συνεταιρίζεσθαι» στοὺς ἐργάτες. Τὰ ὅρια δηλαδὴ τοῦ «φιλελευθερισμοῦ» της, φτάνουν ἀκριβῶς ὡς ἐκεῖ ποὺ δὲν θίγονται τὰ ταξικά της συμφέροντα.

Ἡ ἀστικὴ τάξη, διαιρεμένη ὅπως εἶναι, σὲ ὁμάδες μὲ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα ἐξ αἰτίας τῆς φύσης τοῦ καπιταλισμοῦ, δηλαδὴ τοῦ ὑπάρχοντος συναγωνισμοῦ, δημιουργεῖ τὶς ἀνάλογες, τὶς κατάλληλες γι' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις μορφὲς πολιτικῆς ὀργάνωσης,

τὰ διάφορα ἀστικὰ κόμματα, τὸν κοινοβουλευτισμό.

Ὅμως, ἐπειδὴ τὰ εἰδικὰ συμφέροντα τῶν διαφόρων ὁμάδων καὶ τμημάτων τῆς ἀστικῆς τάξης πρέπει νὰ ὑποτάσσωνται στὰ γενικά, στὰ μόνιμα ταξικὰ συμφέροντα, ἡ ἀστικὴ τάξη περιορίζει τὰ δικαιώματα τοῦ Κοινοβουλίου, χωρίζει τὴν ἐκτελεστικὴ ἀπὸ τὴ νομοθετικὴ ἐξουσία, καὶ ἀπαλλάσσει τὴ διοίκηση τοῦ Κράτους ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ κοινοβουλίου, περιβάλλοντάς την μὲ τὸ μανδύα τοῦ «κρατικοῦ ἀπόρρητου».

Ἐὰν ἡ ἀστικὴ τάξη προσανατολίζεται ἀργότερα (μέσα στο ΙΘ' αἰῶνα) πρὸς τὴν καθολικὴ ψηφοφορία καὶ τὸ δημοκρατικὸ κοινοβουλευτισμό, τὸ κάνει γιὰ πολὺ εὐνόητους λόγους: Ἡ ταξικὴ πάλη ἀναπτύσσεται ραγδαῖα, τὸ προλεταριάτο διεκδικεῖ ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὰ πολιτικά του δικαιώματα. Τὸ βάρος τῆς κοινῆς γνώμης αὐξάνει, γιατὶ ἀγκαλιάζει ὅλο καὶ εὐρύτερα, ὅλο καὶ πιὸ δραστήρια κοινωνικὰ στρώματα, χάρη στὴν ἀνάπτυξη τῆς μεγάλης βιομηχανίας.

Τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα τότε χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ καλύψει, νὰ κρύψει τὴν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης, ὅπως ὁ μισθὸς ποὺ πληρώνεται στὸ τέλος τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας, κρύβει τὴν κλεμμένη ὑπεραξία καὶ σκεπάζει τὴν ἐκμετάλλευση. Καὶ ἀκόμα ἡ ἀστικὴ δημοκρατία δὲν ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ εἶναι ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη, γιατὶ τὸ προλεταριάτο δὲν ἔχει ἐξελιχθεῖ ὅσο πρέπει ἰδεολογικά. Εἶναι λοιπὸν εὔκολο νὰ σφετερισθεῖ τοὺς ψήφους του χρησιμοποιῶντας δημαγωγούς, ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτὴν καὶ νὰ νοθέψει τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς καθολικῆς ψήφου μὲ τὸ κατάλληλο, τὸ πιὸ βολικὸ ἐκλογικὸ σύστημα.

Κι' ἀκόμα χρειάζεται κάποια μόρφωση γιὰ νὰ γίνει κανεὶς βουλευτής, ἐνῶ ἡ «δημοκρατικὴ» ἀστικὴ τάξη δὲν κάνει τίποτε γιὰ νὰ μορφώσει τὶς μᾶζες, μὲ πνεῦμα δημοκρατικό! Ἡ ὑποχρεωτικὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση ἄλλωστε δὲν κάνει τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ διδάσκει στὶς μᾶζες τὸν σεβασμὸ τῶν θεσμῶν τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.

Τέλος, ἔχει γίνει κανόνας, γιὰ τοὺς ἀστοὺς πολιτικούς, ν' ἀθετοῦν, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογή τους, τὶς ὑποσχέσεις τους στὶς μᾶζες τῶν ἐκλογέων τους καὶ νὰ ψηφίζουν νόμους στὸ Κοινο-

βούλιο, πού είναι άντίθετοι στά συμφέροντα αύτών τών μαζών. Μέ λίγα λόγια, σ' αύτή τήν ίστορική φάση, ό θεσμός τής καθολικής ψηφοφορίας μάλλον έξυπηρετεΐ τήν άστική τάξη παρά νά τήν βλάπτει.

Ό Καβούρ, ό μεγάλος αύτός φιλελεύθερος άστός, συνήθιζε νά λέει :

«Καί τό χειρότερο κοινοβούλιο άξίζει περισσότερο άπό τό καλύτερο παρασκήνιο». Μ' αύτό ήθελε νά τονίσει ότι τό συμφέρον τής άστικής τάξης έπιβάλλει τήν τήρηση κάποιας έπίφασης κοινοβουλευτισμοΰ, σάν στήριγμα στήν κοινή γνώμη. Καί ό Λένιν έπίσης έγραφε :

«Ή παντοδυναμία τοΰ «πλούτου» σταθεροποιεΐται καλύτερα μέ τό δημοκρατικό πολίτευμα, παρά μέ ένα κακό πολιτικό περίβλημα (διχτατορία—φασισμό) άπ' αύτά πού συνειθίζει ό καπιταλισμός. Τό κεφάλαιο, περιβαλλόμενο μέ τό δημοκρατικό μανδύα στερεώνει τή δύναμή του, τόσο ώστε νά μήν είναι άπαραίτητη πιά ή άλλαγή προσώπων ή θεσμών, ή κομμάτων, μέσα στό άστικό δημοκρατικό πολίτευμα· νά μήν είναι σέ θέση τίποτα νά κλονίσει τή δύναμή του».[1]

Ή καθολική ψηφοφορία, μέσα στό άστικό Κράτος, δέν μπορεΐ νά έκφράσει άπόλυτα τή θέληση τής πλειοψηφίας τών έργαζομένων καί πολύ περισσότερο νά άποτελέσει μιά έγγύηση γιά τήν πραγματοποίησή της.

Αύτό είναι τόσο άληθινό, ώστε όταν ύπάρξει κίνδυνος νά έκφράσει μιά ψηφοφορία τή γνήσια θέληση τοΰ λαοΰ, τότε ή άστική τάξη μηχανεύεται τά πάντα γιά νά νοθεύσει τά άποτελέσματά της, αύξομειώνωντας π. χ. τό έκλογικό μέτρο τών διαφόρων έκλογικών διαμερισμάτων ή καταργώντας τό άναλογικό σύστημα έφαρμόζει τό πλειοψηφικό, πραγματοποιεΐ, τίς πιό άπίθανες κομματικές συμπράξεις ή πλαστογραφεΐ μέ τούς πιό άναίσχυντους τρόπους τά άποτελέσματα. Όλα είναι δίκαια καί ήθικά

---

1. Λένιν : «Κράτος καί Έπανάσταση».

ἀρκεῖ νὰ ἐμποδισθεῖ ἡ γνήσια ἔκφραση τῆς θέλησης τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει διόλου, ὅπως θὰ ἰδοῦμε πιὸ κάτω, ὅτι τὸ προλεταριάτο θὰ πρέπει νὰ παραμένει ἀδιάφορο στὸ δημοκρατικὸ χαραχτῆρα τοῦ ἀστικοῦ Κράτους, ὅπως ὑποστήριξαν οἱ ὀππορτουνιστὲς ἡγέτες τῆς σοσιαλδημοκρατίας.

β) Τὸ προλεταριάτο καὶ οἱ ἀστικὲς ἐλευθερίες.

Στὴν περίοδο τῆς γενικῆς κρίσης τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅταν οἱ ἀντιφάσεις τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ βαθαίνουν ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὴν κρίση, ἡ προετοιμασία τῶν ἐπιθετικῶν πολέμων μπαίνει στὴν ἡμερησία διάταξη. Εἶναι φυσικὰ αὐτονόητο ὅτι αὐτὲς οἱ πολεμικὲς προετοιμασίες στὰ ἰμπεριαλιστικὰ κράτη στρέφονται καὶ ἐνάντια στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση. Τὸν πόλεμο, οἱ ἰμπεριαλιστὲς τὸν θέλουν καὶ τὸν θεωροῦν, σὰν τὸ λιγότερο, τὸ μικρότερο κακὸ γιὰ τὸν καπιταλισμό, σὰν ἕνα μέσο σωτηρίας τοῦ καπιταλισμοῦ, σὰν μιὰ λύση τῆς κρίσης καὶ τῶν ἀντιφάσεων τοῦ καθεστῶτος. Ἂν καὶ εἶναι ἀληθινό, ὅτι ὁ ἰμπεριαλισμὸς ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ ἀντικειμενικὸ αἴτιο τῶν πολέμων, ὡστόσο μιὰ ἐπίθεση προϋποθέτει καὶ τὴν ὕπαρξη ὑποκειμενικῶν ὅρων.

Ἡ ἀστικὴ τάξη πρέπει πρὶν ἀπ' ὅλα νὰ προετοιμάσει γι' αὐτὴν τὴν ἐπίθεση τοὺς μέλλοντες στρατιῶτες καὶ νὰ πάρει μὲ τὸ μέρος της τὴν κοινὴ γνώμη. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει ὅμως αὐτό, πρέπει νὰ ἐξουδετερώσει τὶς δυνάμεις ποὺ παλεύουν γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ πρὸ πάντων τὸ πιὸ συνειδητὸ τμῆμα της, τὴν ἐργατικὴ τάξη. Κανένα κεφαλαιοκρατικὸ κράτος δὲν μπορεῖ, αὐτὴ τὴν ἐποχή, νὰ ριχτεῖ στὸν πόλεμο ἂν δὲν ἔχει ἐξασφαλίσει τὰ νῶτα του, ἂν δηλαδὴ δὲν ὑποτάξει τὴν ἐργατική του τάξη. Σ' αὐτὴ τὴν ἀνάγκη ἐπιστρατεύει τὶς ὑπηρεσίες τοῦ φασισμοῦ. Ὁ φασισμὸς ἐπίσης τὴν βοηθεῖ νὰ πάρει ὅλα ἐκεῖνα τὰ οἰκονομικὰ μέτρα ποὺ ἀποβλέπουν στὴν σωτηρία τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅπως εἶναι ἡ ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ τῆς συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαίου ἢ ἡ μεταφορὰ ὅλων τῶν οἰκονομικῶν βαρῶν, ποὺ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐξοπλισμῶν καὶ τῆς οἰκονομικῆς κρίσης, στὴ ράχη τῶν μικροαστικῶν στρωμάτων, στὰ ὁποῖα μάλιστα ἀπαγορεύει κάθε μέσο πολιτικῆς ἔκφρασης.

Στὰ μάτια τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὁ φασισμὸς παριστάνει τὸν ἐπαναστάτη, τὸν ἀντικεφαλαιοκρατικό. Στὰ καταστρεμμένα μικροαστικὰ στρώματα, προτείνει σὰν ἀποζημίωση τὸν πόλεμο, τὴν ἰμπεριαλιστικὴ δηλαδὴ ἐξάπλωση, «τὸ ζωτικὸ χῶρο», καὶ προσφεύγει στὴν ἐθνοκαπηλεία καὶ στὸ σωβινισμό.

Ἑνώνοντας τὰ δυὸ αὐτὰ δημαγωγικὰ συνθήματα, ἀνακηρύσσει τὸν ἑαυτό του ἐθνικο σοσιαλισμό. Ὁ φασισμὸς δηλαδὴ ἐξασφαλίζει τὴν ἀπόλυτη, τὴν ἀνεξέλεγκτη ἐπιβολὴ τῆς ὀλιγαρχίας τοῦ χρήματος, «τὴν ἀνοιχτὴ τρομοκρατικὴ διχτατορία τῶν πιὸ ἀντιδραστικῶν, τῶν πιὸ σωβινιστικῶν, τῶν πιὸ ἰμπεριαλιστικῶν κύκλων τῆς ἀστικῆς τάξης». Αὐτοὶ ἐπιβάλλουν τὶς θελήσεις τους ὄχι μόνο στὴν ἐργατικὴ τάξη, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴν οἰκονομία τῆς χώρας.

Ἡ ἀστικὴ τάξη, ἐφαρμόζοντας αὐτὴ τὴ μορφὴ Κράτους, εἶναι σὲ θέση νὰ παρατείνει τὴν ἀγωνία τοῦ καπιταλισμοῦ, χάρη στὸν ὀπισθοδρομικὸ ρόλο τοῦ Κράτους πάνω στὴν οἰκονομία, ἕνα ρόλο ποὺ, οὐσιαστικὰ παίρνει τὴ μορφὴ ἑνὸς πολέμου τυφλοῦ, κτηνώδους, καταστρεπτικοῦ γιὰ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ὁ φασισμός, ἀποτελεῖ προετοιμασία γιὰ πολέμους, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ πόλεμος.

Εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας καὶ ἡ προετοιμασία τοῦ πολέμου. Τὸ φασιστικὸ κράτος εἶναι τὸ «ἀνυπέρβλητο» φράγμα, ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη πολὺ θὰ ἤθελε νὰ ὑψώσει μπροστὰ στὶς ἀνερχόμενες δυνάμεις τῆς κοινωνίας, μὲ σκοπὸ νὰ τὶς ἀναγκάσει νὰ προτιμήσουν τὸν πόλεμο, — μιὰ καὶ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, δὲν ὑπάρχει ἄλλο στάδιο ἐκλογῆς γιὰ τὸν καπιταλισμὸ ποὺ εἶναι καταδικασμένος σὲ θάνατο—παρὰ νὰ τὶς ἀφίσει νὰ δοκιμάσουν ἕνα πέρασμα στὸ σοσιαλισμό.

Ἡ προσφυγὴ στὸ φασισμὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη χάνει τὴν ὑποστήριξη στὴν πλειοψηφία τῶν μαζῶν· μιὰ προϋπόθεση, ποὺ χωρὶς αὐτήν, δὲν μπορεῖ νὰ ξεκινήσει γιὰ πόλεμο. Γι' αὐτό, καὶ ὁ φασισμὸς εἶναι σημάδι ἀδυναμίας τῆς ἀστικῆς τάξης. Ἐνῶ ἀντίθετα ἕνας θρίαμβος τοῦ φασισμοῦ σημαίνει, ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη κατώρθωσε νὰ ἐξουδετερώσει, νὰ ἀπομονώσει τὴν ἐργατικὴ τάξη· ὅτι κατάφερε νὰ καθυστερήσει, γιὰ πολλὰ ἴσως χρόνια τὴν ὥρα τῆς ἀναπόφευχτης πτώσης της.

Τὸ ἀστικὸ δημοκρατικὸ Κράτος καὶ τὸ φασιστικὸ Κράτος ἔχουν λοιπὸν τὸ ἴδιο ταξικὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ ἀνταποκρίνονται σὲ διαφορετικὰ στάδια τῆς ἐξέλιξης τῶν ἀντιφάσεων τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τῆς ταξικῆς πάλης. Γι' αὐτὸ ὁ φασισμός, στὴν προσπάθειά του νὰ ἔχει κάποια ὑπόληψη στὶς μᾶζες, προσπαθεῖ νὰ καμουφλάρεται καὶ νὰ παρουσιάζεται σὰν ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπανάσταση: «ὁ προλεταριακὸς σοσιαλισμὸς εἶναι ἕνας μῦθος ξεπερασμένος πιά, ὁ φασισμὸς εἶναι τώρα ὁ καινούργιος μῦθος» ἔλεγε ὁ Μουσολίνι.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀστικὴ τάξη καταφεύγει στὸ φασισμὸ αὐτὸ φυσικὰ τὸ κάνει, ὅταν ἔχει ἐξαντλήσει ὅλα τὰ ἄλλα μέσα· τὸ κάνει σὲ στιγμὲς ἀδυναμίας· γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ κάνει κάτι καλύτερο γιὰ νὰ σώσει τὸ καθεστώς της. Ἔτσι λοιπὸν τὸ φασιστικὸ κράτος μετατρέπεται σὲ στυλοβάτη, σὲ σωσίβιο τῆς ἀστικῆς τάξης. Καθῆκον λοιπὸν τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶναι νὰ μὴ τῆς δώσει τὴ δυνατότητα νὰ δημιουργήσει αὐτὸ τὸ ἀπαίσιο ὄργανο ποὺ θὰ τὴν ὑποδουλώσει. Νὰ γιατὶ ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν μπορεῖ νὰ μένει ἀδιάφορη σὲ κάθε τὶ ποὺ συνδέεται μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἀστικοῦ Κράτους.

Θὰ ἦταν βασικὰ λαθεμένο νὰ σκεφτόμαστε ὅτι ἡ πάλη γιὰ τὴν ἀστικὴ δημοκρατία μπορεῖ νὰ ξεστρατίσει τὸ προλεταριάτο ἀπὸ τὸν κύριο στόχο του, ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ του ἀποστολή.

> «Τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα ἂν καὶ δὲν ἐξαφανίζει τὴν κυριαρχία τοῦ Κεφαλαίου καὶ συνακόλουθα οὔτε τὴν ὑποδούλωση τῶν μαζῶν καὶ τὴν ταξικὴ πάλη, ὡστόσο παρουσιάζει τὸ πλεονέκτημα ὅτι ὁδηγεῖ σὲ ὑπολογήσιμα ἀποτελέσματα. Βοηθάει στὴν ἀνάπτυξη, στὴν ὄξυνση τῆς ταξικῆς πάλης· στὴν ἐπίτευξη κάθε δυνατῆς ἱκανοποίησης τῶν βασικῶν αἰτημάτων τῶν ἐργαζομένων μαζῶν... αἰτήματα ποὺ θὰ βροῦν τὴν πλήρη ἱκανοποίησή τους μόνο στὴ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου.

Μιὰ περίπτωση «μεταμόρφωσης τῆς ποιότητας σὲ ποσότητα» ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ τόση πληρότητα καὶ τόσο μεθοδικά, ὅσο εἶναι δυνατὸ νὰ τὴ καταλάβουμε

είναι, ή περίπτωση όπου ή άστική δημοκρατία γίνεται προλεταριακή »([1]).

Τὸ προλεταριάτο δὲν μπορεῖ νὰ προετοιμασθεῖ γιὰ τὴν τελική νίκη ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη, χωρὶς νὰ ἔχει ἀπὸ τὰ πρὶν διαπαιδαγωγηθεῖ σὲ μιὰ πάλη σ' ὅλα τὰ μέτωπα, σὲ μιὰ συνεπῆ καὶ ἐπαναστατικὴ πάλη γιὰ τὴ δημοκρατία.

Στὶς μέρες μας πρέπει νὰ εἴμαστε πολὺ προσεχτικοί. Ἡ κατάλυση τῆς νομιμότητας, ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, ποὺ τὴ δημιούργησε ἡ ἴδια, παίρνει πάντα τὶς πιὸ ὕπουλες μορφές. Ἀναγκασμένη ἀπὸ τὶς μᾶζες νὰ διατηρεῖ τὴ δημοκρατία, ἡ ἀστικὴ τάξη, μηχανεύεται τὰ πάντα γιὰ νὰ ματαιώνει τὰ ἀγαθά της ἀποτελέσματα. Κι' αὐτὸ τὸ ἐπιχειρεῖ μὲ τὴ φασιστικοποίηση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Στὴν προσπάθειά της ν' ἀποφύγει τὴν κατακραυγὴ τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ ἀστικὴ τάξη καταφεύγει στὰ πιὸ ὕπουλα καὶ ἀθέμιτα μέσα. Στὴν περίπτωση π.χ. τῶν ἐκλογῶν, ὀργανώνει ἕνα ὁλόκληρο καὶ πολὺ σατανικὸ μηχανισμὸ σύνθλιψης τῆς λαϊκῆς θέλησης.

Ἡ ἐργατικὴ τάξη πρέπει ἀπὸ λόγους καθαρὰ ταξικοῦ συμφέροντος, ἀπὸ λόγους μεθόδου ἢ τακτικῆς, νὰ ὑπερασπίζεται τὶς δημοκρατικὲς ἀστικὲς ἐλευθερίες, τὶς συνδικαλιστικὲς ἐλευθερίες ποὺ ἔχει μὲ σκληροὺς ἀγῶνες κατακτήσει καὶ ποὺ εἶναι βασικῆς σημασίας γιὰ τὴν οἰκονομική της πάλη καὶ τὴν ἐλευθερία της νὰ ὀργανώνεται σὲ μιὰ ἀνεξάρτητη πολιτικὴ δύναμη, ἱκανὴ νὰ ἐπιδιώξει μιὰ πολιτικὴ σύμφωνη μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀποστολὴ τοῦ προλεταριάτου.

Τὸ προλεταριάτο κατακτώντας τὶς ἀστικὲς δημοκρατικὲς ἐλευθερίες, ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη τὶς προώριζε μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό της, ἐξασφαλίζει τὴ δική του ἀνάπτυξη. Ὁ Λένιν ἔγραφε σχετικά :

«Ἡ ἀστικὴ δημοκρατία καὶ ἡ καθιέρωση τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀποτελοῦν μεγάλη πρόοδο σὲ σύγκριση μὲ τὴ δουλοπαροικία. Ἔδωσαν στὸ προλεταριάτο τὴ δυνατότητα νὰ

---

1. Λένιν : «Ἐκλεκτὰ Ἔργα».

φτάσει σέ ἕνα τέτοιο βαθμό ἑνότητας καί συνοχῆς, πού τή χαίρεται τώρα, παρατάσσοντας τίς συνταγμένες καί πειθαρχημένες γραμμές του ἐπικεφαλῆς μιᾶς πιό συστηματικῆς πάλης ἐνάντια στό Κεφάλαιο... Χωρίς τόν κοινοβουλευτισμό, χωρίς τίς ἐκλογές, αὐτή ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐργατικῆς τάξης θά ἦταν ἀδύνατη.(1)

Εἴδαμε ἐδῶ πολλές φορές ὡς τώρα ποιά σημασία εἶναι ὁ μαρξισμός στό ρόλο τῶν ἰδεῶν, πού διαποτίζοντας τίς μᾶζες, μεταβάλλονται σέ μιά ὑλική δύναμη τεράστια καί γίνονται ὁ ἀποφασιστικός παράγων κάθε ἀναγκαίας πολιτικῆς μεταβολῆς πού ἀποσκοπεῖ στόν γενικό κοινωνικό μετασχηματισμό, ὅταν φυσικά ἔχουν ὡριμάσει καί οἱ ἀντικειμενικοί ὅροι. Πῶς θά διαδώσουμε λοιπόν καλύτερα τίς ἰδέες τοῦ μαρξισμοῦ στίς μᾶζες, ἄν ὄχι μέ τήν ἀνοιχτή προπαγάνδα αὐτῶν τῶν ἰδεῶν καί τήν πολιτική δράση ; Οἱ καλύτεροι ὅροι γιά τό ἐπαναστατικό προλεταριάτο, στήν καπιταλιστική κοινωνία, εἶναι οἱ ὅροι τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, μέσα στούς ὁποίους τό κόμμα του μπορεῖ νά ἐξηγεῖ ἀνοιχτά στίς πλατειές μᾶζες τήν πολιτική του. Σχολιάζοντας μιά παρατήρηση τοῦ Ἔνγκελς πού ἔκρινε τό σχέδιο προγράμματος τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος τό 1891, ὁ Λένιν γράφει :

«Ὁ Ἔνγκελς ἐπαναλαβαίνει ἐδῶ μέ τρόπο πιό συγκεκριμμένο, ἀνάγλυφο, τή θεμελιώδη ἰδέα, πού σάν μιά κόκκινη κλωστή διαπερνάει ὅλο τό ἔργο τοῦ Μάρξ· τήν ἰδέα δηλαδή ὅτι τό δημοκρατικό πολίτευμα εἶναι ὁ πιό σύντομος δρόμος πού ὁδηγεῖ στή διχτατορία τοῦ προλεταριάτου».(2)

Ἡ εὐνοϊκή στάση τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπέναντι στήν ἀστική δημοκρατία, ὑπαγορεύεται ἀπό τό ταξικό της συμφέρον καί ἀπό τήν ἐχθρική στάση τῶν ἀντεπαναστατικῶν δυνάμεων ἀπέναντι σ' αὐτήν.

Παλεύοντας ἐνάντια στό φασισμό καί γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν

1. Λένιν: «Γιά τό Κράτος» στό «Κράτος καί Ἐπανάσταση».
2. Λένιν : «Κράτος καί Ἐπανάσταση».

ἀστικῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν, ἡ ἐργατικὴ τάξη δημιουργεῖ ὅλες τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ συμμαχία της μὲ τὶς μεσαῖες τάξεις καὶ τὴν ἐργαζόμενη ἀγροτιά, ποὺ ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς δημοκρατικὲς ἐλευθερίες μιὰ καὶ αὐτὲς ἀποτελοῦν θύματα τῆς διχτατορίας τοῦ μεγάλου κεφαλαίου καὶ ποὺ συνηθίζει, αὐτὲς τὶς τάξεις, στὴν ἰδέα ὅτι ἡ συνοδοιπορεία τους μὲ τὴ μεγαλοαστικὴ τάξη εἶναι ἐπικίνδυνη γιὰ τὰ συμφέροντά τους. Ἔτσι ἀπομονώνει τὴ μεγαλοαστικὴ τάξη καὶ τὶς παίρνει τὰ βασικά της στηρίγματα. Ἡ πάλη λοιπὸν ἐνάντια στὸ φασισμό, μὲ τὴ συμμαχία τοῦ προλεταριάτου, τῆς ἀγροτιᾶς καὶ τῶν μεσαίων τάξεων, δυναμώνει αὐτὴ τὴ συμμαχία καὶ δημιουργεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ μονιμότερη συσπείρωση ὅλων αὐτῶν τῶν δυνάμεων ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ σπάσουν τοὺς φραγμοὺς ποὺ οἱ ἀντιδραστικὲς δυνάμεις στήνουν στὸ δρόμο τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Αὐτὴ λοιπὸν ἡ πάλη ἔχει ἕνα κοινωνικὸ περιεχόμενο ποιοτικὰ διαφορετικό, ἀνώτερο ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς πάλης τῆς ἀστικῆς τάξης γιὰ τὶς «ἐλευθερίες».

Ἡ δημιουργία λοιπὸν τῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν σχέσεων σὲ σοσιαλιστικές, ποὺ θὰ σημάνει τὸ πέρασμα τῆς ἀνθρωπότητας στὴν πραγματικὴ ἐλευθερία, εἶναι περισσότερο δυνατὴ μέσα στὰ πλαίσια τῆς πιὸ πλατειᾶς δημοκρατίας.

Καταλαβαίνουμε πιὰ τώρα τὸ δεσμὸ ποὺ ἑνώνει τὸ πολιτικὸ ζήτημα τῆς πάλης τῆς ἐργατικῆς τάξης, γιὰ τὶς δημοκρατικὲς ἐλευθερίες, μὲ τὸ θεωρητικὸ ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου τῆς ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας, ἀνάμεσα στὶς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ στὸ χαραχτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΕΘΝΟΣ (Ι)

Ι. ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ πιὸ φλέγον ζήτημα ἀπὸ τὸ ἐθνικό. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἕνα πρόβλημα πολὺ δύσκολο. Δὲν μποροῦμε νὰ τὸ πλησιάσουμε καὶ νὰ τὸ λύσουμε παρὰ μόνο πάνω στὴ βάση τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ. -

Ἡ ἀστικὴ τάξη θὰ ἤθελε πολὺ νὰ μᾶς κάνει νὰ πιστέψουμε, ὅτι ὅλη ἡ ἱστορία δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ ἀγῶνες ἀνάμεσα στὰ διάφορα ἔθνη. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θέλει νὰ κρύψει τὴν ταξική της καταπίεση, καὶ νὰ πείσει τοὺς ἐργαζόμενους, ὅτι τὰ συμφέροντά τους εἶναι συνυφασμένα μὲ τὰ συμφέροντα ὅλου τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ ὁ ἱστορικὸς ὑλισμός, ἀποκαλύπτοντας, ὅτι ἡ ἱστορία ἔχει σὰν κίνητρο τὴν πάλη τῶν τάξεων, ἔδειξε ὅτι ἡ διαίρεση τῶν ἀνθρώπων σὲ ἀνταγωνίστριες τάξεις εἶναι πιὸ βαθειὰ ἀπὸ τὴ διαίρεση τῶν ἀνθρώπων σὲ ἔθνη. Οἱ ἀγῶνες ἀνάμεσα στὰ ἔθνη ἑρμηνεύονται μὲ τοὺς ταξικοὺς ἀγῶνες.

Τὸ ἔθνος εἶναι μιὰ ἱστορικὴ πραγματικότητα· ἐμφανίζεται καὶ ἐξελίσσεται πάνω σὲ ταξικὴ βάση, καὶ θὰ ἐξαφανισθεῖ μέσα στὴν ἀταξικὴ κοινωνία. Ἀλλὰ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μακριᾶς περιόδου τῆς ὕπαρξής του, παίζει ἕνα σπουδαῖο ρόλο, ποὺ ἐξηγεῖ τὴ μεγάλη σημασία ποὺ ἀποδίδουν οἱ μαρξιστὲς στὰ ἐθνικὰ κινήματα. Ἡ θέση τοῦ ἐθνικοῦ «μηδενισμοῦ» — ἄρνηση τῆς ἐθνικῆς πραγματικότητας — εἶναι ἀντιματεριαλιστική. Ὑποστηρίζεται μόνο ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ἀντίθετα οἱ

μαρξιστές, πιστοί στὸν ἱστορικὸ ὑλισμό, ὑποστηρίζουν τὰ ἐθνικὰ ἀπελευθερωτικὰ κινήματα τῶν καταπιεζόμενων καὶ ἐξαρτημένων λαῶν.

Ἀλλὰ δὲν θεωροῦν τὸ ἐθνικὸ ζήτημα ξεχομμένο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη. Τὸ περιλαβαίνουν στὴν ἐπαναστατικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου, τὸ συνδυάζουν μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ προλεταριάτου ἀπὸ τὸν ταξικὸ ζυγό.

II. Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

α) Τί εἶναι ἔθνος ;

Τὸ ἔθνος εἶναι μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Οἱ χιτλερικοί, ποὺ πίστευαν ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ ἐξαφανίσουν τὰ ἔθνη ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ἔμαθαν ἀπὸ τὴν πικρή τους πεῖρα ὅτι αὐτὴ ἡ πραγματικότητα ὑπάρχει καὶ ὅτι ἔχει μιὰ ἀξιόλογη δύναμη ἀντίστασης.

Ποιὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικά του ;

1) Ἡ κοινὴ γλῶσσα.

Τὰ μέλη τοῦ ἴδιου ἔθνους ἐπικοινωνοῦν μὲ τὴν ἴδια γλῶσσα, τὴν ἐθνικὴ δηλαδὴ γλῶσσα. Γι' αὐτὸ ὅσοι καταχτητές, θέλησαν νὰ καταστρέψουν μιὰ ἐθνότητα, δοκίμασαν νὰ τῆς ἐπιβάλουν τὴ γλῶσσα τους. Ἡ γλωσσικὴ ἀφομοίωση εἶναι ἔτσι μιὰ μορφὴ ἐθνικῆς καταπίεσης. Οἱ Τσάροι τῆς παληᾶς Ρωσσίας τὴν ἐφάρμοσαν στοὺς μικροὺς ἀποικιοποιημένους λαούς. Οἱ Γάλλοι ἀποικιοκράτες στὴ Βόρεια Ἀφρικὴ ἔκαναν τὸ ἴδιο. Ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ ἐπιβάλουν μιὰ γλῶσσα σὲ ἕνα λαό, γιατὶ αὐτὸς ἀναγνωρίζει μονάχα τὴ μητρική του γλῶσσα.

Ἡ πάλη λοιπὸν τῶν καταπιεζομένων ἐθνῶν γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τους, εἶναι ἐπίσης μιὰ πάλη γιὰ τὴ γλῶσσα τους : τέτοια εἶναι ἡ περίπτωση τῶν Ἀραβοφώνων λαῶν.

Ἡ γλῶσσα εἶναι ἕνα ἰσχυρὸ ὅπλο γιὰ τὴ μόρφωση καὶ τὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ ἔθνους. Ἔτσι ἡ πλήρης ἐλευθερία ποὺ δόθηκε στὶς διάφορες ἐθνότητες στὴν Ε. Σ. Σ. Δ. ἀπὸ τὸ 1917 γιὰ τὴ

χρήση τῆς ἐθνικῆς τους γλώσσας εὐνόησε τὴν πολιτιστική τους ἀνάπτυξη.

Ἡ γλῶσσα εἶναι ἕνα ἀγαθὸ γιὰ τὸ ἔθνος στὸ σύνολό του, καὶ ὄχι ἀγαθὸ γιὰ μιὰ μόνο τάξη. Εἶναι ἀντιμαρξιστικὲς οἱ ἀπόψεις ἐκείνων πού, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴ διαφορὰ τῶν τάξεων, ἰσχυρίζονται ὅτι, γιὰ ἕνα δοσμένο ἔθνος, ὑπάρχουν διαφορὲς στὴ γλῶσσα. Βέβαια, ὑπάρχουν γλωσσικὰ ἰδιώματα ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ τμῆμα τῆς προνομιούχου τάξης, ποὺ θέλει μὲ κάθε τρόπο νὰ διακρίνεται.

Ἀλλὰ μερικὲς παράδοξες ἐκφράσεις, μερικὰ ἀσυνήθιστα γλωσσικὰ ἰδιώματα, δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ κάνουν μιὰ ἰδιαίτερη γλῶσσα. Ἡ γλῶσσα (σύστημα γραμματικὸ καὶ λεξιλογικό) εἶναι τὸ προϊὸν τῆς ἱστορίας ἑνὸς λαοῦ. Καὶ δὲν ἀλλάζει γρήγορα, ἀλλὰ πάρα πολὺ ἀργά. Ἡ δομή της μένει ἡ ἴδια ἐνῶ τὰ καθεστῶτα διαδέχονται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο.

Τὸ λεξιλόγιό της πλουτίζεται σιγά-σιγὰ (ἰδιαίτερα χάρη στὴν πρόοδο τῆς τεχνικῆς). Ὅλα τὰ μέλη ἑνὸς ἔθνους, σ' ὅποια τάξη κι'ἂν ἀνήκουν, χρησιμοποιοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα· ἐννοεῖται ὅτι κάθε τάξη προσπαθεῖ νὰ χρησιμοποιήσει τὴ γλῶσσα γιὰ τὸ δικό της συμφέρον.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ὅση σπουδαιότητα κι' ἂν ἔχει ἡ γλῶσσα σὰν συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ ἔθνους, δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι ἀρκετὴ ἀπὸ μόνη της νὰ δημιουργήσει τὸ ἔθνος. Ὑπάρχουν ἔθνη διαφορετικὰ ποὺ μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα, ὅπως π.χ. οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Βορειο-Αμερικανοί. Ὅμως αὐτὰ τὰ δύο ἔθνη ἀναπτύσσονται πάνω στὴ βάση διαφορετικῶν ἐδαφῶν ([1]).

2) Τὸ κοινὸ ἔδαφος.

Γλωσσικὴ κοινότητα τὸ ἔθνος, εἶναι ἐπίσης καὶ μιὰ κοινότητα ἐδάφους Κάθε ἔθνος εἶναι προϊὸν τῆς ἱστορίας. Αὐτὸ σημαίνει

---

1. Ἡ Ἐλβετία συγκεντρώνει στὸ ἴδιο ἔδαφος ἐθνότητες, ποὺ μιλοῦν κάθε μιὰ τὴν γλῶσσα της. Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη αὐτῆς τῆς χώρας καὶ ὁ ὑψηλὸς δημοκρατισμός, «ἂν καὶ ἀστικός» ποὺ πέτυχε, ἐπέτρεψε στὶς ἐθνότητες ποὺ τὴ διαμορφώνουν νὰ συνυπάρχουν ἐλεύθερα.

ὅτι ἡ διαμόρφωσή του ἀπαιτεῖ μιὰ μακρόχρονη κοινὴ ζωὴ τῶν μελῶν του. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ λόγο οἱ λαοὶ θεωροῦν σὰν ἐθνικὴ προσβολὴ κάθε προσάρτηση ἑνὸς τμήματος τοῦ ἐθνικοῦ τους ἐδάφους.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε ἐδῶ ὅτι ἡ κοινότητα ἐδάφους κάνει τὸ ἐθνικὸ θέμα αἰσθητὸ ἰδιαίτερα στὴν ἀγροτιά. Σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις, τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα ζήτημα ἐθνικό, ὅπως π.χ. στὴν περίπτωση ποὺ οἱ ἀγρότες στεροῦνται τοῦ προγονικοῦ ἐδάφους (παράδειγμα οἱ ἀποικιακοὶ λαοί).

Ἀλλὰ καὶ ἡ κοινότητα ἐδάφους,ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ σημασία της, δὲν ἀρκεῖ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἔθνους. Στὸ μεσαίωνα π.χ. οἱ γεωγραφικοί, οἱ ἐδαφικοὶ δηλαδὴ ὅροι ὑπῆρχαν γιὰ νὰ διαμορφωθεῖ ἕνα ἔθνος πάνω σ' ἕνα ἐθνικὸ ἔδαφος, ἀλλὰ ἔλειπε ἕνας ἄλλος, ἀπαραίτητος ὅρος ποὺ θὰ ἀποτελοῦσε τὸ δεσμὸ ἀνάμεσα στὰ διάφορα ἐδαφικὰ τμήματα, δηλαδὴ ἡ ἑνότητα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Γιατὶ γιὰ νὰ διαμορφωθεῖ τὸ ἔθνος, χρειάζεται καὶ ἕνας ἐσωτερικὸς οἰκονομικὸς δεσμὸς ἀνάμεσα στὰ διάφορα μέρη τοῦ ἐδάφους.

3) *Ἡ κοινότητα τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς.*

Τὸ ἔθνος, εἶναι μία ἑνιαία ἀγορά. Τὴν ἐποχὴ τῆς φεουδαρχίας, ἡ Γαλλία ἦταν ἕνα σύνολο ἐπαρχιῶν μὲ χωριστὴ οἰκονομικὴ ζωή, μὲ ἰδιαίτερο ἡ κάθε μιὰ νόμισμα καὶ μὲ ἰδιαίτερα μέτρα καὶ σταθμά. Καὶ ἀκόμα διάφοροι τελωνειακοὶ φραγμοὶ ἀπομονώναν αὐτὲς τὶς ἐπαρχίες καὶ ἐμπόδιζαν τὴν συναλλαγή. Ἡ ἑνοποίηση τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους στὰ 1789 ὁλοκληρώθηκε μόνο μετὰ τὴν ἐξάλειψη αὐτῶν τῶν ἐμποδίων.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο στὸ ΙΘ' αἰῶνα, ἡ οἰκονομικὴ ἑνοποίηση τῆς Γερμανίας, ἡ τελωνειακή της δηλαδὴ ἕνωση, προετοίμασε τὴ πολιτική της ἑνοποίηση.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγορὰ βοηθάει τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὰ διάφορα τμήματα τῆς χώρας. Αὐτὴ ἡ κοινὴ οἰκονομικὴ ζωή, ποὺ δημιουργεῖται ἔτσι (μὲ νόμισμα ἑνιαῖο), ἐνισχύεται ἀκόμα περισσότερο μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ὁδικῶν καὶ τῶν ἄλλων μέσων ἐπικοινωνίας. Ὅλα λοιπὸν αὐτὰ ἀποτελοῦν τὶς βασικὲς ὑλικὲς προϋποθέσεις ποὺ χωρὶς αὐτὲς κανένα ἔθνος δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει.

4) Κοινὴ ψυχικὴ διαμόρφωση καὶ κοινὸς πολιτισμός.

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς διδάσκει ὅτι μιὰ σταθερὴ καὶ κοινὴ συμβίωση κάτω ἀπὸ τοὺς ἴδιους ὅρους ζωῆς ἔχει σὰν συνέπεια τὴ δημιουργία κοινῆς ψυχολογίας καὶ κοινῶν χαραχτηριστικῶν στὰ μέλη ἑνὸς ἔθνους. Σὲ κάθε ἔθνος διαμορφώνεται ἕνας χαραχτήρας ἐθνικός, ποὺ τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ἄλλα. Αὐτὴ ἡ διαφορὰ στηρίζεται στὸ γεγονὸς ὅτι κάθε λαὸς ζεῖ, ἀπὸ πολλὰ χρόνια, κάτω ἀπὸ εἰδικοὺς ὅρους. Πρέπει νὰ σημειώσουμε, ὅτι ἡ κοινὴ γλῶσσα γεννάει ἀναγκαστικά, καὶ μὲ τὸν καιρό, κοινὰ ψυχολογικὰ γνωρίσματα.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ συγχέουμε τὴν ἰδεολογία καὶ τὴν ψυχολογία: Οἱ τάξεις ποὺ παλεύουν μεταξύ τους ἔχουν ἀντίθετες ἰδεολογίες, ὅμως ἐφ' ὅσον ἀνήκουν στὸ ἴδιο ἔθνος, ἔχουν τὴν ἴδια ψυχολογία, τὰ ἴδια σχεδὸν βασικὰ ψυχολογικὰ χαραχτηριστικά.

Ἡ κοινὴ ψυχικὴ διαμόρφωση βρίσκει τὴν πιὸ ὑψηλή της ἔκφραση στὸν κοινὸ πολιτισμό.

Κάθε ἔθνος ἔχει μιὰ δική του πολιτιστικὴ κληρονομία ποὺ ἐκφράζει τὴ φυσιογνωμία του. Αὐτὸς ὁ κοινὸς πολιτισμὸς ἀποτελεῖ ἕνα ἰσχυρὸ δεσμὸ ἀνάμεσα στὰ μέλη τοῦ ἔθνους. Οἱ λαοὶ ἀναγνωρίζουν τὸν κοινό τους πολιτισμὸ σὰν κοινό, ἐθνικὸ στοιχεῖο. Ἡ Ἀγγλία π.χ. εἶναι ὁ Σαίξπηρ, ὁ Νεύτωνας, οἱ μεγάλοι τοπιογράφοι. Ἡ Γαλλία εἶναι ὁ Βολταῖρος, ὁ Παστέρ, οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ καὶ οἱ Πύργοι τῆς Λουάρ. Ἡ Γερμανία εἶναι ὁ Γκαῖτε καὶ οἱ συμφωνίες τοῦ Μπετόβεν. Ἡ Ρωσία εἶναι ὁ Πούσκιν, ὁ Τολστόϊ ὁ Μουσόργσκυ, ὁ Παβλώφ, ὁ Γκόρκυ. Φροντίζοντας γιὰ τὴν διατήρηση τῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ του κάθε ἔθνος ὑπερασπίζει ἔμμεσα τὴν ὑλικὴ ἐθνική του ὕπαρξη. Ἔτσι ἡ γοητευτικὴ ἀκτινοβολία τοῦ Παρισιοῦ ἢ τῆς Ρώμης, σὰν κέντρων πολιτισμοῦ, ἀποτελεῖ ἕνα σοβαρὸ ἐμπόδιο γιὰ ἕνα πόλεμο «στὴν Εὐρώπη».

Ἀλλὰ ἡ μεγαλοαστικὴ τάξη ἔχοντας τελείως ἀντίθετα ὑλικὰ συμφέροντα ἔρχεται σὲ ἀντίθεση, πολλὲς φορές, μὲ ὅ,τι ἡ πλειονότητα τοῦ ἔθνους παραδέχεται σὰν ἐθνικὸ πολιτισμό· οὐσιαστικὰ ὑπονομεύει τὰ θεμέλια τοῦ ἔθνους. Αὐτὸ μᾶς ἀναγκάζει νὰ μὴν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ μιλᾶμε γιὰ κοινὸ πολιτισμὸ μὲ τρόπο ἀπόλυτο, δηλαδὴ ἔξω ἀπὸ ταξικὲς σχέσεις. Ὅταν ἡ ταξικὴ πάλη φτάνει σὲ τόση μεγάλη ὀξύτητα ὥστε ἡ ἐκμεταλλεύτρια

τάξη νὰ προάγει τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, τότε αὐτὴ ἡ τάξη βάζει τὸν ἑαυτό της ἔξω ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ κοινότητα.

5) Τὸ Ἔθνος μιὰ σταθερὴ κοινότητα, διαμορφωμένη ἱστορικά.

Αὐτὰ τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνους, (κοινότητα γλώσσας, κοινότητα ἐδάφους, κοινότητα οἰκονομικῆς ζωῆς, κοινότητα ψυχικῆς καὶ πολιτιστικῆς διαμόρφωσης) δὲν ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν. Διαμορφώθηκαν στὴν πορεία τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐθνικὴ κοινότητα εἶναι προϊὸν ἱστορικό.

Γιὰ νὰ ὑπάρξει ὅμως ἔθνος, πρέπει ἡ κοινότητα ποὺ διαμορφώθηκε ἱστορικά, νὰ εἶναι σταθερή. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα Α΄ π. χ. δὲν ἦταν ἕνα ἔθνος : ἦταν «ἕνα μάζωμα ἀπὸ τυχαῖες ἀνθρώπινες ὁμάδες ἐλάχιστα συνδεμένες μεταξύ τους». Ἁπλωνόταν πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Γαλλίας, στὴ Γερμανία, τὴν Ἰταλία, τὴν Ἱσπανία κ.λ.π. Αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορία, ποὺ δημιουργήθηκε μὲ τὸ ξίφος, διαλύθηκε ἐπίσης μὲ τὸ ξίφος. Ἀλλὰ οἱ στρατιωτικὲς ἧττες ποὺ ἐπέφεραν τὴ διάλυση τῆς αὐτοκρατορίας δὲν διαλύσανε καὶ δὲν μπορούσαν νὰ διαλύσουν τὸ Γαλλικὸ ἔθνος.

β) Μερικὰ λάθη ποὺ πρέπει νὰ ἀποφύγουμε

1) Τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνους βρίσκονται σὲ ἀλληλεπίδραση. Κανένα, παρμένο μόνο του, δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ συγκροτήσει τὴν ἔννοια τοῦ ἔθνους. Νὰ περιορίζουμε τὸ ἔθνος σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα του, σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ γνωρίσματά του, ἀποτελεῖ μιὰ μεταφυσικὴ θεώρηση. Ἂν ἡ ἔννοια τοῦ ἔθνους περιοριζόταν μόνο στὴν κοινότητα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὄχι καὶ στὴν ταυτόχρονη κοινότητα ἐδάφους καὶ γλώσσας θὰ ἦταν μιὰ ἔννοια ἐλλειπής. Αὐτὴ ἡ ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη, ἂν ὑπερίσχυε, θὰ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ ἔθνη τὴν πάλη τους γιὰ τὶς ὑλικὲς βάσεις τῆς ὕπαρξής τους.

2) Μερικὰ στοιχεῖα ποὺ πρέπει νὰ ἀποκλείονται ἀπὸ τὸν ὑλιστικὸ ὁρισμὸ τοῦ ἔθνους, εἶναι ἡ φυλὴ καὶ τὸ Κράτος.

Ἡ φυλὴ δὲν ἀποτελεῖ συστατικὸ στοιχεῖο τῆς ἐθνικῆς κοινότητας. Μιὰ ἀνθρώπινη φυλὴ εἶναι πραγματικὰ μιὰ ἐνδιαφέ-

ουσα ὁμάδα ἀνθρώπων γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἔχουν κοινὰ φυσικὰ καὶ κληρονομικὰ χαραχτηριστικὰ (χρῶμα τοῦ δέρματος, τῶν ματιῶν, μορφὴ τοῦ προσώπου, κ.λ.π.) Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἕνας παράγοντας βιολογικός, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ παίξει καθοριστικὸ ρόλο στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν, (ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς μᾶς ἔδειξε, ὅτι ἡ ἱστορία τῶν κοινωνιῶν ἐκτυλίσσεται μόνο χάρη σὲ κοινωνικὰ γεγονότα ὅπως εἶναι ἡ παραγωγή, ἡ πάλη τῶν τάξεων κλπ.). Βλέπουμε ἐπίσης ὅτι λαοὶ διαφορετικοὶ βιολογικὰ (Ρῶσσοι, Κινέζοι), ἀκολουθοῦν μιὰ παράλληλη ἀνάλογη ἱστορικὴ ἐξέλιξη ἀπὸ τὴ πρωτόγονη κοινότητα ὥς τὸν καπιταλισμὸ καὶ ἀπὸ κεῖ ὥς τὸν σοσιαλισμό.

Οἱ Ἑβραῖοι ἀποτελοῦν μιὰ ὁμάδα ἐθνική, ἀλλὰ διόλου ἕνα ἔθνος. Οἱ Γαλλοεβραῖοι, οἱ Γερμανοεβραῖοι, οἱ Ἀμερικανοεβραῖοι κ.λ.π..., ζοῦν στὰ πιὸ διαφορετικὰ ἐδάφη, μιλᾶνε τὶς πιὸ διαφορετικὲς γλῶσσες, μετέχουν στὶς πιὸ διαφορετικὲς οἰκονομικὲς καὶ πολιτιστικὲς κοινότητες καὶ ἀποτελοῦν μέλη τῶν πιὸ διαφορετικῶν ἐθνῶν.

Τὸ Γαλλικὸ ἔθνος εἶναι ἕνα κρᾶμα πολλῶν φυλῶν ἡ δὲ γιορτὴ τῆς Ὁμοσπονδίας, ἡ ἐπέτειος τῆς 14ης Ἰουλίου 1789, συμβολίζει αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν συγκερασμό. Τὰ πιὸ διαφορετικὰ ἐθνικὰ στοιχεῖα (Νορμανδοί, Βάσκοι, Βρετόνοι, Προβηγκιανοί, κ.λ.π.) ἀναγνωρίζουν ὅτι ἀποτελοῦν μέλη μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἐθνικῆς κοινότητας, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν ἱστορία. Ὁ θεσμὸς τῆς φεουδαρχίας ἦταν ἐχθρὸς τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐθνῶν, γιατὶ οἱ φεουδάρχες γιὰ νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμια τους, προβάλλανε τὴν ἐξ αἵματος καταγωγή τους ἀπέναντι στὰ αἰτήματα τῶν ἐθνοτήτων. Τὰ προνόμιά τους πραγματικὰ δὲν στηρίζονταν καὶ δὲν εἶχαν καμμιὰ δικαιολογία ἔξω ἀπὸ τὰ κληρονομικά τους δικαιώματα. Μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1789 στὴ Γαλλία, ὑπῆρξε μιὰ νίκη τῆς ἐθνικῆς πραγματικότητας πάνω στὰ φυλετικὰ ἀξιώματα.

Ἀλλὰ καὶ τὸ Κράτος ἐπίσης δὲν εἶναι καθόλου συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ ἔθνους. Λέγαμε πιὸ πάνω, ὅτι ἡ Ναπολεόντεια αὐτοκρατορία (δηλαδὴ τὸ ΝαπολεόντειοΚράτος) ὑπῆρξε ἕνα ἀσταθὲς καὶ ἐφήμερο σύνολο ἐθνοτήτων. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ μιὰ κοινότητα σταθε-

ροῦ κράτους, δὲν εἶναι συστατικὸ στοιχεῖο τῆς ἐθνικῆς πραγματικότητας.

Τὸ Τσαρικὸ Κράτος, π.χ. ὑπῆρξε στέρεο καὶ σταθερὸ ἐπὶ ὁλόκληρους αἰῶνες, παρ' ὅλον ὅτι τὰ ἔθνη ποὺ κυβερνοῦσε, ἦσαν διαφορετικά. Τὰ ἔθνη μάλιστα αὐτὰ ἀποδείχτηκαν σταθερότερα ἀπ' τὸ Τσαρικὸ κράτος ἀφοῦ καὶ ὅταν αὐτὸ ἐξαφανίστηκε, τὰ ἔθνη αὐτὰ ἐξακολούθησαν νὰ ὑπάρχουν μέσα στοὺς κόλπους τοῦ νέου πολυεθνικοῦ Κράτους, τοῦ σοβιετικοῦ Κράτους. Ἕνα καὶ τὸ ἴδιο Κράτος μπορεῖ νὰ περιλαμβάνει περισσότερα ἔθνη, ὅπως ἐπίσης μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν δύο ξεχωριστὰ Κράτη γιὰ τὸ ἴδιο ἔθνος.

Στὶς κοινωνίες ποὺ εἶναι διαιρεμένες σὲ ἀνταγωνίστριες τάξεις, τὸ Κράτος ὑπερασπίζει τὰ συμφέροντα τῆς κυρίαρχης τάξης, ἀκόμα καὶ ὅταν διακηρύσσει ὅτι ἐνεργεῖ στὸ ὄνομα τοῦ «γενικοῦ συμφέροντος».

Τὸ νὰ θεωροῦμε τὸ Κράτος σὰν βασικὸ στοιχεῖο, σὰν γνώρισμα τῆς ἔννοιας τοῦ Ἔθνους σημαίνει, ὅτι ἀρνιόμαστε νὰ ἀναγνωρίσουμε σὰν ἔθνη τὶς ὑπόδουλες καὶ καταπιεζόμενες ἐκεῖνες ἐθνότητες ποὺ στεροῦνται, ποὺ δὲν ἀπόχτησαν ἀκόμα μιὰ ἀνεξάρτητη κρατικὴ ὑπόσταση. Κάτι τέτοιο ὅμως διευκολύνει καὶ δικαιολογεῖ τὴ καταπίεση ποὺ θύματά της εἶναι οἱ ἐξαρτημένοι καὶ ἀποικιοκρατούμενοι λαοί. Τὸ νὰ θεωροῦμε ἐπίσης τὸ Κράτος, σὰν γνώρισμα τῆς ἔννοιας τοῦ ἔθνους, θὰ ἐσήμαινε ὅτι ἀρνιόμαστε τὸ τίτλο τοῦ ἔθνους στὶς διάφορες ἐθνότητες ποὺ ἀποτελοῦν τὰ πολυεθνικὰ κράτη ὅπως π. χ. τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ἐθνότητες ποὺ θεληματικὰ ἀνήκουν σὲ ἕνα κοινὸ Κράτος, χωρὶς νὰ ἀλλάξουν κατὰ τ' ἄλλα τὴν ἐθνική τους ἰσορρυθμία.

Εἶναι λοιπὸν πολὺ βασικὴ προϋπόθεση νὰ μὴ συγχέουμε τὸ Κράτος μὲ τὸ Ἔθνος. Ἡ δημιουργία μιᾶς «Εὐρωπαϊκῆς Πολιτικῆς Κοινότητας» δὲν θὰ ἔχει ποτὲ τὴ δύναμη νὰ δημιουργήσει ἕνα «Εὐρωπαϊκὸ ἔθνος» !

Ἐὰν λοιπὸν εἶναι σωστὸ ὅτι τὸ Κράτος δὲν ἀποτελεῖ συστατικὸ στοιχεῖο τοῦ Ἔθνους, εἶναι ἐπίσης σωστὸ ὅτι αὐτὸ τὸ κράτος μπορεῖ νὰ μεταβληθεῖ σὲ μιὰ μεγάλη δύναμη γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Ἔθνους. Νὰ γιατὶ τὰ καταπιεζόμενα ἀπὸ τοὺς ἀποικιοκράτες Ἔθνη, διεκδικοῦν, ἐνάντια στὸ ξένο ἀποικιακὸ Κράτος, ἕνα δικό τους, ἀνεξάρτητο, ἐθνικὸ Κράτος.

III. Η ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ

Τὸ ἐθνικὸ ζήτημα παίρνει κάθε φορὰ διάφορες ὄψεις, ἀνάλογα μὲ τὶς τάξεις ποὺ τὸ βάζουν καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ βάζουν. Γιὰ νὰ κατανοήσουμε αὐτὲς τὶς διάφορες μορφές, πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὸ ἔθνος σὰν δημιούργημα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας.

α) Ἡ διαμόρφωση τῶν ἀστικῶν ἐθνῶν

«Τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνους — γλώσσα, ἔδαφος, κοινότητα πολιτισμοῦ, κλπ. — δὲν πέσανε ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἀλλὰ διαμορφώθηκαν σιγὰ-σιγά, ἀπὸ τὴν προκαπιταλιστικὴ ἀκόμα περίοδο. Μόνο, ποὺ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα βρίσκονταν σὲ μιὰ ἐμβρυώδη κατάσταση, ἢ στὴν καλύτερη περίπτωση, ἀποτελοῦσαν μόνο δυναμικοὺς παράγοντες, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς μελλοντικῆς διαμόρφωσης τοῦ ἔθνους, ποὺ περίμεναν τὴν ἐμφάνιση τῶν κατάλληλων εὐνοϊκῶν συνθηκῶν. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ δυνατότητα δὲν μεταβάλλεται σὲ πραγματικότητα παρὰ μόνο στὴν περίοδο τῆς ἀνόδου τοῦ καπιταλισμοῦ, χάρη στὶς ἐθνικές του ἀγορές καὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτιστικά του κέντρα».(1)

Ἡ ἀγορὰ λοιπὸν ἔπαιξε ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν γέννηση τῶν ἐθνῶν. Ἔτσι ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνῶν, συμπίπτει μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγὴ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν αὔξηση τῆς ποσότητας τῶν προϊόντων ποὺ προορίζονται γιὰ ἀνταλλαγὴ καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς δημιουργίας τῶν πιὸ εὐνοϊκῶν συνθηκῶν γιὰ τὴν μονιμοποίηση καὶ τὴν διεύρυνση αὐτῶν τῶν ἀνταλλαγῶν, τὴν δημιουργία δηλαδὴ μιᾶς ἀγορᾶς. Ἡ ἐμπορικὴ ἀστικὴ τάξη λοιπὸν ἐνδιαφερόταν ἄμεσα γιὰ τὴ διαμόρφωση μιᾶς ἀγορᾶς στὰ πλαίσια τοῦ ἔθνους, ποὺ

---

1. Στάλιν «Ὁ μαρξισμὸς καὶ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα».

μόνο ἡ ἑνότητα, ἡ ἑνοποίηση ὅλων τῶν ὁμάδων τοῦ ἔθνους τὴν ἔκανε δυνατή.

Ἔτσι βρίσκουμε τὸν ἀντικειμενικὸ δεσμὸ ἀνάμεσα στὴν ἀστικὴ τάξη καὶ τὸ ἔθνος. Ὁ Λένιν ἔγραφε σχετικά :

«Ἡ δημιουργία αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν δεσμῶν δὲν ἦταν οὐσιαστικὰ τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴ δημιουργία ἀστικῶν δεσμῶν».

Ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς ἀπορρίπτει τὶς θέσεις τῶν ἀστῶν κοινωνιολόγων, ποὺ παρουσιάζουν τοὺς ἐθνικοὺς δεσμοὺς σὰν συνέχεια καὶ σὰν διεύρυνση τῶν δεσμῶν τοῦ γένους. Τὸ γένος (ἢ ἡ φυλὴ) δὲν εἶναι παρὰ μιὰ συσπείρωση πολλῶν οἰκογενειῶν, καὶ ἀνταποκρίνεται σὲ ἕνα πολὺ χαμηλὸ ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ὅμως τὸ ἔθνος καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀγορά, ἦταν ἀπαραίτητη μιὰ σοβαρὴ αὔξηση τῆς παραγωγῆς, αὔξηση ποὺ ἀπαιτοῦσε μιὰ συστηματικὴ διεύρυνση τῶν ἀνταλλαγῶν ἀνάμεσα σὲ περιφέρειες κλειστὲς ὥς τότε, ποὺ κατανάλωναν ἐπὶ τόπου τὴ μικρή τους παραγωγή. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ πλατειὰ ἀγορά, δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι παρὰ τὸ ἔργο τῆς τάξης ἐκείνης ποὺ ζοῦσε ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγή, τῆς ἐμπορικῆς ἀστικῆς τάξης, μιᾶς τάξης νέας μέσα στοὺς κόλπους τοῦ παληοῦ φεουδαλικοῦ καθεστῶτος.

Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς στὸ πρῶτο μέρος τοῦ Μανιφέστου, μᾶς ἔδειξαν πῶς ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς (δηλαδὴ τῆς παραγωγῆς γιὰ τὴν ἀγορά) καὶ τῶν νέων παραγωγικῶν σχέσεων, στοὺς κόλπους τῆς παληᾶς φεουδαλικῆς κοινωνίας, ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία τῆς δημιουργίας τῶν ἐθνῶν.

«Ἐπαρχίες ἀνεξάρτητες, συνασπισμένες σὲ ὁμοσπονδίες, ἔχοντας τελείως διαφορετικὰ συμφέροντα, νόμους, κυβερνήσεις, τελωνειακοὺς δασμοὺς κ.λ.π. ἑνώθηκαν σὲ ἕνα μόνο ἔθνος, σ' ἕνα μόνο ταξικὸ συμφέρον, πίσω ἀπὸ μιὰ ἑνιαία τελωνειακὴ ζώνη».

β) Ἡ ἀστικὴ τάξη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἔθνους.

Ἡ διαμόρφωση τῆς οἰκονομικῆς βάσης τῶν ἀστικῶν ἐθνῶν

εἶναι οὐσιαστικὰ μιὰ διαδικασία αὐθόρμητη. Ἀλλὰ ἡ διαμόρφωση τῶν ἴδιων αὐτῶν ἐθνῶν δὲν εἶναι καθόλου αὐθόρμητη. Ἡ ἀνερχόμενη τάξη, ἡ ἀστική, κατεύθυνε συνειδητὰ τὴ διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας. Οἱ πλατειὲς μᾶζες τῆς ἀγροτιᾶς, ποὺ δὲν ἦσαν σίγουρες γιὰ τοὺς νέους τρόπους παραγωγῆς, δὲν μποροῦσαν φυσικὰ νὰ παίξουν τὸν πρωταρχικὸ ρόλο. Αὐτὲς δεμένες μὲ τὴ γῆ, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ σκελετὸ τοῦ ἔθνους, ἔδωσαν τὴν ἀναγκαία ὑποστήριξη στὴν ἀστικὴ τάξη. Γιὰ ποιὸ ὅμως λόγο ; Γιατὶ ἁπλούστατα ἡ ἐθνικὴ ἑνότητα, ἔστω καὶ ἂν ὠφελοῦσε μόνο τὴν ἀστικὴ τάξη, ἐξασθενοῦσε τὴ φεουδαρχία, ποὺ ἐκμεταλλευόταν καὶ καταδυνάστευε ὁλόκληρους αἰῶνες τοὺς χωρικούς. :

Ἡ ἀστικὴ τάξη, ποὺ ἡ πρωτοπορεία της ὠργανώθηκε σὲ κόμματα, διεξήγαγε ἐνάντια στοὺς φεουδάρχες, ποὺ εἶχαν ταχθεῖ ὑπὲρ τῆς κλειστῆς οἰκονομίας, μιὰ μακρόχρονη ταξικὴ πάλη, ποὺ σὰν πρῶτο στόχο της εἶχε τὴν ἀνατροπὴ τῶν ἐσωτερικῶν τελωνειακῶν φραγμῶν στὴν ἴδια χώρα, τὴν καθιέρωση τῆς ἐλεύθερης ἀνταλλαγῆς καὶ κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς χώρας καὶ τὴν ἑνοποίηση καὶ ἐπέκταση τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους.

Γιὰ τὴν ἐπιτυχία αὐτῶν τῶν σκοπῶν, τὰ κόμματά της καὶ οἱ ἰδεολογικοὶ της ἐκπρόσωποι, ἐπεξεργάστηκαν τὴν κατάλληλη ἰδεολογία ποὺ ἔμβλημά της ἦταν «ἡ ἑνότητα τοῦ ἔθνους» καὶ «τὸ ἔθνος πάνω ἀπ' ὅλους κι ἀπὸ τὸ βασιληᾶ», μιὰ ἰδεολογία ποὺ ἐτόνιζε «τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας».

Μ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο ἄρχισε ἡ μεγάλη ἀστικὴ ἐπανάσταση στὴ Γαλλία, ἐνάντια στὶς φεουδαρχικὲς παραγωγικὲς σχέσεις καὶ μὲ τὸ σύνθημα «Ζήτω τὸ Ἔθνος». Ὅταν πιὰ τὸ φεουδαλικὸ καθεστὼς ἔγινε τελείως ἀνυπόφορο γιὰ τὴ τεράστια πλειονότητα τοῦ λαοῦ — χωρικούς, μικροαστούς, τεχνίτες, διανοουμένους κλπ. ἡ ἀστικὴ τάξη κινητοποιώντας ὅλες αὐτὲς τὶς δυνάμεις καὶ μπαίνοντας ἐπικεφαλῆς τους, τὸ ἀπομόνωσε καὶ τὸ γκρέμισε.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ὁ δρόμος ἦταν πιὰ ἐλεύθερος γιὰ τὴν ἀνεμπόδιστη ἐπιβολὴ τῶν μορφῶν τῆς ἀστικῆς ἰδιοκτησίας (στὴ γῆ, π. χ.) καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας (παραγωγὴ καὶ ἐμπόριο) μὲ γιγάντια βήματα. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἦταν

ἡ ἐποχή, ποὺ ἡ γαλλικὴ ἀστικὴ ἐπαναστατικὴ τάξη ἐνσάρκωνε πραγματικά, ἐνάντια στὸ ἀντιδραστικὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς, τὰ συμφέροντα τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ ἔθνους. Τότε πραγματικὰ ἦταν μιὰ τάξη πατριωτική, σὲ σύγκριση μὲ τοὺς φεουδάρχες, ποὺ στὴν ἀγωνιώδη προσπάθειά τους νὰ ξαναποχτήσουν τὰ χαμένα προνόμιά τους κήρυξαν τὸν πόλεμο ἐνάντια στὸ ἔθνος συμμαχώντας μὲ τοὺς μεγάλους φεουδάρχες τῆς Εὐρώπης.

Ἔτσι ἡ Μασσαλιώτιδα (ποὺ πρωτοτραγουδήθηκε στὰ 1792) εἶναι ἀπ᾽ τὴ μιὰ μεριὰ ὁ ὕμνος τῆς Ἐπανάστασης· (ἐνάντια στοὺς φεουδάρχες τοῦ ἐσωτερικοῦ) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ὕμνος τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας (ἐνάντια στὴν ὑποδούλωση τοῦ ἔθνους στοὺς Πρώσσους καὶ Αὐστριακοὺς φεουδάρχες). Γιὰ ἀντιπερισπασμὸ στὴν «ἱερὴ συμμαχία» τῶν φεουδαρχῶν ἡ γαλλικὴ ἐπαναστατικὴ ἀστικὴ τάξη ἀναγκάστηκε νὰ διακηρύξει «τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιάθεσης τῶν ἐθνῶν». Μ᾽ αὐτὸ τὸ σύνθημα καλοῦσε τὴν ἀστικὴ τάξη τῶν διαφόρων χωρῶν νὰ σπάσει παντοῦ τοὺς φεουδαρχικοὺς δεσμούς.

Ἀλλὰ — κι᾽αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιῶδες — δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ποτέ, ὅτι ὅλοι οἱ ἐθνικοὶ ἀγῶνες τῆς ἀστικῆς τάξης εἶχαν πάντα ταξικὰ ἐλατήρια καὶ ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη εἶναι ἀπὸ ἀνάγκη θέλει δὲν θέλει, τάξη ἐκμεταλλεύτρια. Ἀπὸ δῶ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι, ὅσες φορὲς ἡ ἐπαναστατικὴ ἀστικὴ τάξη μπόρεσε νὰ περιλάβει στοὺς ἀγῶνες της τὸ σύνολο τῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους, αὐτὸς ὁ πατριωτισμός της δὲν εἶναι παρὰ μιὰ τυχαία σύμπτωση τῶν ἐπιδιώξεών της πρὸς τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Ἡ βασικὴ καὶ σταθερὴ μορφὴ τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων ποὺ διεξάγει ἡ ἀστικὴ τάξη, εἶναι ὁ ἐθνικισμός. (*)

Αὐτὴ ἡ μορφὴ ἀποχτᾶ ὅλο καὶ μεγαλύτερη σπουδαιότητα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ καὶ στὸ μέτρο ποὺ δίπλα στὴν ἐκμεταλλεύτρια ἀστικὴ τάξη, ἀναπτύσσεται καὶ ἡ ἀνταγωνίστρια τάξη, τὸ προ-

---

* Βλέπε : «Ἐθνικισμός», στὸ Φιλοσ.Λεξικὸ Ρόζενταλ- Γιουντιν.

λεταριάτο. Ὁ ἀστικὸς ἐθνικισμὸς ἐξυπηρετεῖ ἀπόλυτα τὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης. Διακηρύσσει ὅτι, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἔθνους, πρέπει νὰ παραμερίζονται οἱ ταξικὲς διαφορὲς γιὰ νὰ μπορεῖ τὸ ἔθνος νὰ ἀντιμετωπίζει ἑνωμένο τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς. Διακηρύσσει τὴν «ἱερή» ἑνότητα ὅλων τῶν τάξεων τοῦ ἔθνους· στὴν οὐσία τὴν ὑποταγὴ τῶν συμφερόντων ὅλων τῶν ἄλλων τάξεων, στὰ δικά της συμφέροντα. Οἱ σκοποὶ εἶναι ἐξώφθαλμοι. Ὅλες αὐτὲς οἱ διακηρύξεις, ἀποβλέπουν στὸ νὰ ἀποσπάσουν τὸ προλεταριάτο ἀπὸ τὴν διεκδίκηση τῶν αἰτημάτων του καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαναστατική του πάλη ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη.

Γι' αὐτό, τὸ προλεταριάτο δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ γλυτώσ[illegible] [illegible]ὸ τὴν ταξικὴ καταπίεση ἐὰν δὲν ἀγωνίζεται ἐνάντια στὴν κ[illegible]εία τοῦ Ἔθνους ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη. Γιὰ νὰ διαιωνίσει τὴν κυριαρχία της, ἡ ἀστικὴ τάξη προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλλει σ' ὅλο τὸ ἔθνος τὴν δική της ἰδεολογία. Ποτὲ δὲν λέει «ἀστικὸ συμφέρον», ἀλλὰ «ἐθνικὸ συμφέρον».

γ) Ἡ ἀστικὴ τάξη προδίνει τὸ Ἔθνος.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἔθνους, σπρώχνει τὴν ἀστικὴ τάξη, νὰ πραγματοποιεῖ κάθε φορὰ ἐνάντια στὸ προλεταριάτο, ἕνα ἑνιαῖο μέτωπο μὲ τὶς ξένες ἀστικὲς τάξεις. Μιὰ συμμαχία ποὺ θυμίζει τὴν παληὰ ἐκείνη «Ἱερὴ Συμμαχία» ποὺ ἄλλοτε εἶχαν χάνει τὰ φεουδαρχικὰ Κράτη ἐνάντια στὴν Ἀστικὴ Ἐπανάσταση. Τυπικὸ παράδειγμα τέτοιας συμμαχίας μᾶς ἔχει προσφέρει ἡ Γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη, ποὺ στὰ 1871 συντρίβει τὴν Κομμούνα τοῦ Παρισιοῦ μὲ τὴ συμμαχία τοῦ Βίσμαρκ.

Ἀλλὰ ἐκεῖ ὅπου ὁ ἀστικὸς ἐθνικισμός, δείχνει χωρὶς προσχήματα, τὸ πραγματικό του πρόσωπο εἶναι ἡ ἐποχή μας· ἐποχὴ παρακμῆς τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ ἐποχὴ τοῦ τελευταίου σταδίου του, τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ. Ἡ ἀστικὴ τάξη χρησιμοποιεῖ τὴν ἰδέα «τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας» σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις τῶν ἁρπαχτικῶν της πολέμων. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔγινε στὰ 1914 — τόσο ἀπὸ τὴ

Γαλλική ἀστική τάξη. ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ Γερμανική. Κι' ἀπ' αὐτὸ τὸ γεγονὸς βγῆκε ἡ περίφημη φράση τοῦ 'Ανατὸλ Φρὰνς ἀναφορικὰ μὲ τοὺς λαούς : «Πιστεύουν ὅτι πεθαίνουν γιὰ τὴν πατρίδα, ἐνῶ πεθαίνουν γιὰ τοὺς βιομηχάνους». Καλλιεργεῖ στὴν συνείδηση τοῦ προλεταριάτου, ποὺ αὐτὴ ἐκμεταλλεύεται, αἰσθήματα μίσους γιὰ τοὺς ἐργαζομένους τῶν ξένων χωρῶν καὶ τοὺς λαοὺς τῶν ἀποικιῶν. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐπιδιώκει νὰ ἐμποδίσει τὴν ἑνότητα τοῦ προλεταριάτου σὰν τάξης.

Ὅσο περισσότερο ὀξύνεται ἡ κρίση τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, τόσο πιὸ πολὺ μεγαλώνει καὶ ἡ ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὰ συμφέροντα τῆς μονοπωλιακῆς μεγαλοαστικῆς τάξης ἀπὸ τὰ συμφέροντα τῶν πλατειῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Ἰμπεριαλισμὸς σημαίνει· πόλεμος τῶν λαῶν ἐνάντια στοὺς λαούς. Ὁ Λένιν ἔλεγε :

> «Ὁ καπιταλισμὸς ἀπὸ ἀπελευθερωτὴς τῶν ἐθνῶν, ποὺ ἦταν ἀρχικά, τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ ἀγωνιζόταν κατὰ τοῦ φεουδαλισμοῦ, ἔγινε ὁ πιὸ μεγάλος καταπιεστής τους. Ἀπὸ προοδευτικὸς ποὺ ἦταν ἀρχικά, ἔγινε ἀντιδραστικός. Ἀνάπτυξε σὲ τέτοιο ὑψηλὸ σημεῖο τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις ποὺ βάζει μπροστὰ στὴν ἀνθρωπότητα τὴν προοπτικὴ ἢ νὰ περάσει στὸ σοσιαλισμὸ ἢ νὰ ὑφίσταται τὴ δοκιμασία μακροχρόνιων πολέμων ἀνάμεσα στὶς «Μεγάλες Δυνάμεις» ποὺ ἀποβλέπουν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸ πῶς νὰ τὸν διατηρήσουν τεχνητὰ στὴν ἐξουσία μὲ ὅλες τὶς ἀποικίες, τὰ μονοπώλια, τὰ προνόμια καὶ τὶς κάθε εἴδους καταπιέσεις τῶν λαῶν»

Ἡ γενικὴ κρίση τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ οὐσιαστικὰ ἀρχίζει στὰ 1917, μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ πρώτου σοσιαλιστικοῦ κράτους, σπρώχνει τὴν ἀστικὴ τάξη, ὅλο καὶ περισσότερο σὲ ἀντεθνικὴ δράση. Οἱ ἀπελπισμένες προσπάθειες γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν ταξικῶν συμφερόντων της,τὴν σπρώχνουν σὲ μιὰ ὅλο καὶ πιὸ ἀνοιχτὴ προδοσία τῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους.

Ἡ Γαλλικὴ ἀντιδραστικὴ ἀστικὴ τάξη π.χ.ὑποθάλπει τώρα μιὰν ἐκστρατεία ποὺ ἀποβλέπει νὰ πείσει τοὺς Γάλλους, ὅτι ἡ χώρα τους εἶναι μιὰ χώρα ποὺ ἔδωσε ὅ,τι εἶχε νὰ δώσει, μιὰ χώρα

πού τέλειωσε τή διαδρομή τής ἱστορίας της, ὅτι δὲν ὑπάρχει πιὰ ἐλπίδα γιὰ μιὰν ἀνεξάρτητη Γαλλία.

Πῶς ὅμως οἱ διάφορες ἀστικὲςτάξεις δικαιολογοῦν στὰ μάτια τῶν λαϊκῶν μαζῶν, μιὰ πολιτικὴ τόσο ἀντίθετη πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ; Τὸ ἔχουμε πεῖ πάρα πολλὲς φορές : Ἡ ἀντιδραστικὴ ἀστικὴ τάξη γιὰ νὰ παρατείνει τὴν κυριαρχία της, φτάνει στὸ σημεῖο νὰ ἀναγάγει τὸ ψέμμα σὲ θεωρία. Κι' αὐτὸ ἀκριβῶς κάνει. ὅταν, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν ὑποδούλωση τῶν ἄλλων ἐθνῶν διαδίδει τὸν κοσμοπολιτισμό. *

Ὁ ὅρος Κοσμοπολιτισμὸς προέρχεται ἀπὸ δυὸ ἑλληνικὲς λέξεις πού σημαίνουν «πολίτης τοῦ κόσμου».Τὸν ΙΗ' αἰώνα,ὅταν ἡ ἀστικὴ τάξη ὑπεράσπιζε ἐνάντια στὴ φεουδαρχία, τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, τὸν τίτλο τοῦ «πολίτη τοῦ κόσμου» τὸν ἔφερναν μὲ ὑπερηφάνεια μόνο μερικοὶ διανοούμενοι. Αὐτὴ ἡ διάκριση φανέρωνε τὴν ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων νὰ σπάσουν τὰ στενὰ πλαίσια μιᾶς γερασμένης κοινωνίας καὶ νὰ δημιουργήσουν παντοῦ νέες κοινωνικὲς σχέσεις. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, σὲ ἕνα κείμενο τοῦ 1755, μιλάει ὁ Ζὰν-Ζὰκ-Ρουσσὼ γιὰ... «αὐτὲς τὶς μεγάλες ψυχές, τὶς κοσμοπολιτικές, πού παραμερίζουν τοὺς φανταστικοὺς φραγμοὺς καὶ τὰ σύνορα πού χωρίζουν τοὺς λαούς· γιὰ τὶς ψυχές πού... ἀγκαλιάζουν ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος μὲ τὴν καλωσύνη τους».

Ὅταν καταργηθήκαν πιὰ οἱ φεουδαρχικὲς παραγωγικὲς σχέσεις, ἡ ἀστικὴ τάξη ξαναθυμήθηκε τὸ θέμα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, ὄχι φυσικὰ γιὰ τὴν ἱκανοποίηση εὐγενικῶν φιλοδοξιῶν ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ταπεινῶν ταξικῶν της συμφερόντων, σὲ παγκόσμια κλίμακα. Ἀπὸ τὸ 1845 ἀκόμα ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔνγκελς κατάγγειλαν τὸν μυστικιστικὸ πέπλο μὲ τὸν ὁποῖον ἡ ἀστικὴ τάξη ἐσκέπαζε τὴν κοσμοπολίτικη ἰδέα.

Ἔλεγαν ὅτι ἡ προπαγάνδα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ ἔχει τὴν πηγή καὶ προέλευσή της στὸν ἀνταγωνισμὸ τῆς ἀστικῆς τάξης τῶν διαφόρων χωρῶν καὶ ὅτι δὲν ἀποβλέπει στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἐργαζομένων σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ καὶ σὲ παγκόσμια κλίμακα.

---

* Βλέπε : Κοσμοπολιτισμός, στὸ Φιλοσ. Λεξικὸ Ρόζενταλ-Γιουντίν.

Ὁ Μάρξ ἔγραφε σχετικά :

«Τὸ νὰ δίνουμε στὴν ἐκμετάλλεση μιὰ κοσμοπολίτικη μορφὴ στὸ ὄνομα τῆς παγκόσμιας ἀδελφωσύνης, εἶναι μιὰ ἰδέα ποὺ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ γεννηθεῖ παρὰ μόνο στὴν καρδιὰ ἀνθρώπων τῆς ἀστικῆς τάξης».

Ἡ ἐπαναστατικὴ ὅμως πάλη τοῦ προλεταριάτου πῆρε, ἀπὸ τότε, τεράστια ἔκταση, χάρη στὴ διάδοση τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Οἱ ἐργαζόμενοι ὅλων τῶν χωρῶν, ὅλο καὶ πιὸ πολύ, ἀποκτοῦν συνείδηση, ὅτι τὰ συμφέροντά τους εἶναι ἀλληλένδετα, ἑνιαία, ὅπως εἶναι ἑνιαῖος καὶ ὁ ταξικὸς τους ἐχθρός. Ἡ ἀστικὴ τάξη ὄντας ἀνίκανη νὰ ἐξαφανίσει αὐτὲς τὶς πεποιθήσεις τῶν ἐργαζομένων, προσπαθεῖ μὲ κάθε μέσον νὰ τοὺς παραπλανήσει, προβάλλοντάς τους ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τὴν κοσμοπολίτικη ἰδεολογία, καὶ νὰ τοὺς πείσει ὅτι ἡ κυριαρχία σὲ παγκόσμια κλίμακα τῶν μονοπωλίων, θὰ ἐκπληρώσει τοὺς πόθους τους γιὰ μιὰ διεθνῆ ἀδελφωσύνη τῶν ἀνθρώπων. Ὁ κοσμοπολιτισμὸς τῶν τράστ ὑποδύεται ὑποκριτικὰ τὸ ρόλο τοῦ προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ.

Ποιὸ εἶναι, στὶς σημερινὲς συνθῆκες τὸ ποιὸ σπουδαῖο γνώρισμα καὶ ἐπιχείρημα τῆς κοσμοπολιτικῆς ἰδεολογίας, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ γελοιογραφία τοῦ προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ ; Εἶναι ἡ ἀπατηλὴ διακήρυξή του ὅτι οἱ σύγχρονοι πόλεμοι γίνονται διότι ὑπάρχουν τὰ ἔθνη. Ὅτι ὅσο πιὸ γρήγορα καταργήσουμε αὐτὰ τὰ ἔθνη ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἕνας θεσμὸς «ἀντιδραστικὸς» καὶ «ξεπερασμένος». τόσο τὸ καλύτερο. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο προσπαθοῦν νὰ πείσουν τοὺς ἐργαζομένους ὅτι, ἂν θέλουν τὴν εἰρήνη, πρέπει νὰ ἐκμηδενίσουν τὰ ἔθνη μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια, νὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν πατρίδα τους.

Ὅμως ἡ ἱστορικοϋλιστικὴ ἔρευνα τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἔχει ἀποδείξει ὅτι οἱ παγκόσμιοι πόλεμοι προκαλοῦνται ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς ὕπαρξης τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ τῆς ταξικῆς διάρθρωσης τῆς κοινωνίας· ἐξ αἰτίας τῆς ἰμπεριαλιστικῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ γιὰ νὰ διασώσει τὴν ἀπειλούμενη ἐξουσία της, δὲν διστάζει οὔτε μπροστὰ στὴν καταστροφὴ ὁλόκληρων λαῶν.

Ὁ κοσμοπολιτισμὸς λοιπὸν δὲν ἀποβλέπει στὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν χωρῶν, ἀλλὰ ὅπως ἔλεγε ὁ Georges Cogniot, σκοπεύει νὰ διαιωνίσει, μὲ τὴν πρόφαση ὅτι θὰ κάμει

τάχα κάθε ἐργαζόμενο ἕνα «πολίτη τοῦ κόσμου», τὴν κυριαρχία τοῦ κεφαλαίου.

IV. Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ

α) *Ὁ προλεταριακὸς διεθνισμός**

Τὸ ἐθνικὸ ζήτημα* δὲν μπορεῖ νὰ λυθεῖ σωστὰ παρὰ μόνο μὲ τὴν ταξικὴ πάλη, καὶ τὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση.

Εἴδαμε πιὸ πάνω, ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἑνότητα τῶν διαφόρων λαῶν δὲν θὰ μποροῦσε νὰ διαμορφωθεῖ χωρὶς τὴν προηγούμενη ἀνάπτυξη τῆς ἀστικῆς τάξης, καὶ ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ὁ ἀστικὸς ἐθνικισμὸς γίνεται ἐπιθετικὸς καὶ καταπιεστὴς τῶν ἐθνῶν. Ἀπ' αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα μπαίνει σὰν πρόβλημα τοῦ προλεταριάτου, τῆς τάξης ποὺ ἀνταγωνίζεται τὴν ἀστικὴ τάξη.

Ἡ στάση καὶ ἡ ταχτικὴ τοῦ προλεταριάτου στὸ ἐθνικὸ ζήτημα καθορίζεται ἀπὸ τὰ ταξικά του συμφέροντα καὶ ἀπὸ τὰ καθήκοντά του σὰν τάξης ἐπαναστατικῆς, καθορίζεται δηλαδὴ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ποὺ διέπουν τοὺς ἀγῶνες του. Καθορίστηκε ἀπὸ τὸν Μάρξ καὶ τὸν Ἔνγκελς στὸ Μανιφέστο ποὺ τελειώνει μὲ τὸ περίφημο σύνθημα : «Προλετάριοι ὅλων τῶν χωρῶν, ἑνωθῆτε.»

Ὁ ἀστικὸς ἐθνικισμὸς στηρίζεται στὰ συμφέροντα τῆς ἐκμεταλλεύτριας ἀστικῆς τάξης, ποὺ μὴ ὄντας ἱκανοποιημένη μὲ τὸ νὰ ἐκμεταλλεύεται τὸ δικό της προλεταριάτο καὶ τὸ δικό της λαό, τὰ κινητοποιεῖ καὶ τὰ θυσιάζει γιὰ νὰ ὑποτάξει τὸ προλεταριάτο καὶ τοὺς λαοὺς τῶν ἄλλων χωρῶν... στὸ ὄνομα φυσικὰ τοῦ «ἐθνικοῦ συμφέροντος», μὲ τὸ ὁποῖο τοὺς κλείνει τὰ μάτια καὶ ἔτσι κρύβει τὰ δικά της ἄνομα συμφέροντα. Ἡ ἐθνικιστικὴ ἰδεολογία ἔχει σὰν ἀποκλειστικό της ρόλο νὰ φέρνει ἀντιμέτωπους τοὺς ἐργαζόμενους τῶν διαφόρων χωρῶν καὶ νὰ ρίχνει τοὺς μὲν ἐνάντια στοὺς δέ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ προλεταριακὸς διεθνισμός, ἔχει ἐπίσης μιὰ ἀντικειμενικὴ βάση, μιὰ βάση μὲ περιεχόμενο ταξικό. Σὰν μέλη μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἐκμεταλλευόμενης τάξης, οἱ προλετάριοι ὅλων τῶν

Βλέπε : «Διεθνισμὸς προλεταριακός», «Ἐθνικὸ ζήτημα, Φιλοσ. Λεξικό, Ρόζενταλ Γουντίν.

χωρῶν, ἔχουν τὰ ἴδια κοινὰ συμφέροντα καὶ τὸν ἴδιο κοινὸ ἐχθρό, τὴν ἐκμεταλλεύτρια ἀστικὴ τάξη. Ὁ προλεταριακὸς διεθνισμὸς δὲν εἶναι ἕνα συμπτωματικὸ γνώρισμα τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου ἀλλὰ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο της καὶ γι' αὐτὸ οἱ δημιουργοὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, Μάρξ καὶ Ἔνγκελς,ἵδρυσαν ἐπίσης καὶ τὴν Διεθνὴ Ἕνωση τῶν Ἐργατῶν (Σεπτέμβριος 1864). Τὸ Μανιφέστο ποὺ καλεῖ τοὺς προλετάριους ὅλων τῶν χωρῶν στὴν ὀργανωμένη πάλη ἐντάντια σ' ὅλους τοὺς ἐκμεταλλευτὲς ὅλων ἐπίσης τῶν χωρῶν, ὑπῆρξε, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ὁ φάρος ποὺ καθοδηγεῖ τὴν παγκόσμια ἐπανάσταση.

Διαπιστώσαμε πρὶν ἀπὸ λίγο, ὅτι ὁ ἐθνικισμὸς καὶ ὁ κοσμοπολιτισμὸς εἶναι οἱ δυὸ ἰδεολογικὲς μορφὲς καὶ δυὸ ὅπλα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ διεθνὴς καπιταλισμὸς διεξάγει τοὺς ταξικούς του ἀγῶνες.

Ὁ προλεταριακὸς διεθνισμὸς ποὺ μπορεῖ μόνος του νὰ ἐφαρμοσθεῖ σὲ κάθε περίσταση,εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκμηδενίσει καὶ τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλο.Ἀνατρέπει τὰ σχέδια τοῦ ἀστικοῦ ἐθνικισμοῦ ὅταν πείθει τοὺς ἐργαζομένους νὰ ταχθοῦν κάτω ἀπ' τὶς σημαῖες τῆς ταξικῆς τους ἀλληλεγγύης καὶ νὰ ἀρνηθοῦν τὴ βοήθειά τους στὴν ἐπίθεση τῆς δικῆς τους ἀστικῆς τάξης ἐνάντια στὶς ἄλλες χῶρες. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ μὲ ἰδιαίτερη ἐπιτυχία στὶς περιπτώσεις ποὺ οἱ προλετάριοι τῶν ἀποικιοκρατικῶν χωρῶν παλεύουν γιὰ τὴν ἐθνική τους ἀνεξαρτησία.

Καὶ ἀνατρέπει ἐπίσης τὰ σχέδια τοῦ ἀστικοῦ κοσμοπολιτισμοῦ γιατί, συσπειρώνοντας τοὺς ἐργαζομένους ὅλων τῶν χωρῶν σὲ ἕνα παγκόσμιο καὶ πανίσχυρο μέτωπο ταξικῆς ἀλληλεγγύης ἐνάντια στὰ μονοπώλια, ποὺ δὲν ἔχουν πατρίδα, βοηθοῦν στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπ' αὐτὰ τόσο τῆς χώρας τους ὅσο καὶ τῆς χώρας τῶν καταπιεζομένων ἀδελφῶν τους.

Τὰ συμφέροντα λοιπὸν τῶν ἐργαζομένων κάθε χώρας ἀπαιτοῦν τὴν διεθνῆ ταξική τους ἀλληλεγγύη. Κάθε πλῆγμα ἐνάντια στὸν προλεταριακὸ διεθνισμό, εἶναι πλῆγμα ἐνάντια στὰ συμφέροντα τῶν ἐργαζομένων κάθε χώρας. Καὶ ἀντίθετα, κάθε πρόοδος τοῦ προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ, εἶναι μιὰ πρόοδος, ἕνα βῆμα πρὸς τὰ μπρὸς γιὰ τοὺς προλεταρίους ὁποιασδήποτε χώρας. Ἐνάντια στὸν ἐθνικισμὸ καὶ στὸν κοσμοπολιτισμό, τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο, ἀντιτάσσει τὴν ἰσότητα δικαιωμάτων γιὰ τοὺς ἐργαζομέ-

νους ὅλων τῶν χωρῶν, καὶ τὴν ἀδελφικὴ ταξικὴ ἀλληλεγγύη. Ἀπὸ τὸν προλεταριακὸ διεθνισμό, σὰν μιὰ ἀκαταμάχητη, βασικὴ ἀρχή, βγάζουμε πολλὰ συμπεράσματα :

1ον Ἐὰν ὑπάρχει, μέσα σὲ ἕνα κράτος, μιὰ ἐθνικὴ μειονότητα, οἱ ἐργαζόμενοι αὐτῆς τῆς μειονότητας, παράδειγμα γιὰ τὴ Γαλλία, οἱ Ἀλσατοί), ὀργανώνονται στὸ ἴδιο προλεταριακὸ κόμμα. Μόνο μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, δηλαδὴ μὲ τὴν ταξικὴ ἀλληλεγγύη μποροῦν νὰ προστατευτοῦν τὰ δικαιώματα τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων.

2ο Τὸ σοσιαλιστικὸ κράτος δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ἐγγυᾶται τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἐθνῶν ποὺ ἑνώνει, παρὰ μόνο ἐὰν ἐξασφαλίζει τὴν ἰσότητά τους. Αὐτὸ ἀκριβῶς γίνεται μὲ τὸ σοβιετικὸ κράτος.

3ο Ἡ λυδία λίθος πάνω στὴν ὁποία δοκιμάζεται ὁ προλεταριακὸς διεθνισμός, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὑπάρχει ἕνα σοσιαλιστικὸ Κράτος, εἶναι ἡ ἄνευ ὅρων, ἡ αὐθόρμητη ὑποστήριξη ὅλων τῶν προλεταρίων σ' αὐτὸ τὸ Κράτος.

β) Ὁ προλεταριακὸς πατριωτισμὸς

Ὁ προλεταριακὸς διεθνισμὸς εἶναι ἡ ἔκφραση τῶν κοινῶν ταξικῶν συμφερόντων τῶν προλεταρίων ὅλων τῶν χωρῶν.

Ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ποὺ εἶναι ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ προλεταριάτου, στὴν οὐσία της, δὲν ἔχει διόλου χαραχτῆρα ἐθνικό. Τὸ περιεχόμενό της εἶναι ταξικό. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὅπως εἴδαμε, ὁ καπιταλισμὸς ἀναπτύσσεται μέσα σὲ ἐθνικὰ πλαίσια, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου, ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη, παίρνει μιὰ ἐθνικὴ μορφή. Τὸ προλεταριάτο μιᾶς δοσμένης χώρας δὲν μπορεῖ νὰ καταβάλει τὴ δική του ἀστικὴ τάξη, παρὰ ἐὰν τῆς ἀποσπάσει τὴν πολιτικὴ διεύθυνση τοῦ ἔθνους. Ἔτσι ὀφείλει, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Μάρξ, «νὰ ὑψωθεῖ σὲ ἡγετικὴ τάξη τοῦ ἔθνους, νὰ γίνει ἡ ἴδια, ὁ ἐκφραστὴς τῶν πόθων τοῦ ἔθνους.

Εἶναι ὅμως τὸ προλεταριάτο ἱκανὸ νὰ κερδίσει αὐτὴ τὴ μάχη; Τὰ γεγονότα ἀπαντοῦν καταφατικά.

Εἴδαμε (Μέρος 4ον Κεφ. 4ον), ὅτι ἡ ἀστικὴ τάξη βασίζει

τὴν εὐημερία της στὴ γενικὴ ἀθλιότητα. Αὐτοὶ ἀκριβῶς εἶναι καὶ οἱ εὐνοϊκοὶ ὅροι γιὰ νὰ ὀργανώσει τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο ἐνάντια στὴ ἐκμεταλλεύτρια τάξη τὸ ποιὸ πλατὺ μέτωπο, ἀπὸ τὰ ἐργαζόμενα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ (ἀγρότες, μεσαῖες τάξεις, τεχνῖτες, μικρεμπόρους κ.λ.π.) Στὸ προλεταριάτο λοιπόν, πέφτει ὁ ρόλος τῆς διεύθυνσης τοῦ λαϊκοῦ κινήματος, γιατὶ σὰν ἡ μόνη ἐπαναστατικὴ τάξη, εἶναι καὶ ὁ ὑπερασπιστὴς ὁ πιὸ σίγουρος καὶ ὁ πιὸ συνεπὴς ὅλων τῶν θυμάτων τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὅμως βασικός, ἀναγκαῖος ὅρος γιὰ νὰ συγκεντρώσει τὸ προλεταριάτο γύρω του τὸ ἔθνος εἶναι ἡ προηγούμενη πραγματοποίηση τῆς δικῆς του ταξικῆς ἑνότητας.

Ἡ ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ ρόλου ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὸ ἐπαναστατικὸ καθῆκον τοῦ προλεταριάτου ἀλλὰ ἀποτελεῖ καὶ τὸν πιὸ ἀποφασιστικὸ παράγοντα ἐπιτυχίας τῆς ἐπανάστασης στὴ χώρα ποὺ ἐξετάζουμε. Ὅσοι συγχέουν σὰν τοὺς ἀναρχοσυνδικαλιστές, τὸν ἀστικὸ ἐθνικισμὸ καὶ τὸν προλεταριακὸ πατριωτισμό, ὅσοι λένε στοὺς ἐργάτες : «Τὸ ἔθνος δὲν εἶναι ὑπόθεση δική σας, ἡ δική σας ὑπόθεση εἶναι ἡ ἐπανάσταση», ὅλοι αὐτοὶ ἐργάζονται ἐνάντια στὰ ἐπαναστατικὰ συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου. Ἀρνοῦνται τὴν ὑλικὴ πραγματικότητα τοῦ ἔθνους.

Ἑπομένως ἡ ἐργατικὴ τάξη, ποὺ φυλάει τὶς ἀρχὲς καὶ ὑποθῆκες τοῦ Λένιν δὲν μπορεῖ νὰ ἀδιαφορεῖ μπρὸς στοὺς ἀντικειμενικοὺς ὅρους, μέσα στοὺς ὁποίους ἀναπτύσσεται ἡ ἐπαναστατική της δράση, ὅρους σὰν τὴν ἐθνικὴ πραγματικότητα, κοινότητα γεωγραφική, γλωσσική, οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστική. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιτύχει στὸ ρόλο τῆς καθοδήγησης τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἂν παραγνωρίζει τὴν ὀργανωτικὴ καὶ ἐνεργητικὴ δύναμη τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος.

Ἔτσι λοιπὸν ἡ πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ πατριωτικοῦ καθήκοντος ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη, ἀποτελεῖ ἕνα ἀναγκαῖο στάδιο στὸ δρόμο πρὸς τὸ σοσιαλισμό, ποὺ θὰ βάλλει τέρμα στὴν ἀστικὴ ἐκμετάλλευση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΕΘΝΟΣ (ΙΙ)

ΕΙΔΑΜΕ στὰ προηγούμενα ὅτι στὶς συνθῆκες τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ἡ ἀστικὴ ταξικὴ καταπίεση παίρνει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὴ μορφὴ τῆς ἐθνικῆς καταπίεσης. Νὰ λοιπὸν γιατὶ ἡ πάλη ἐνάντια στὸν ἰμπεριαλισμὸ παίρνει τὴ μορφὴ μιᾶς πάλης γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία. Γιὰ μιὰ δοσμένη π. χ. χώρα, ἡ κίνηση γιὰ ἀνεξαρτησία, συσσωματώνει ὅλα ἐκεῖνα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ποὺ εἶναι θύματα ἢ ἀπειλοῦνται ἀπὸ τὸν ξένον ἰμπεριαλισμό. Τὸ ἑνιαῖο μέτωπο δὲν σημαίνει φυσικὰ κατάργηση ἢ ἀναστολὴ τῆς ταξικῆς πάλης στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη. Ξεκινῶντας ἀπὸ τὸν ἀντεθνικὸ χαρακτήρα τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν περίοδο τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ἂς δοῦμε πῶς βάζουν καὶ λύνουν οἱ μαρξιστὲς ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ σοβαρὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας: τὸ ἀποικιακὸ ζήτημα.

Ι ΤΟ ΑΠΟΙΚΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ : ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ

Στὴν ἐποχὴ τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, τὰ πιὸ ἰσχυρὰ κράτη ἔχουν μοιράσει ὅλη τὴ γήϊνη σφαίρα σὲ ζῶνες ἐπιρροῆς καὶ ἰδιαίτερα τὶς δυὸ ἠπείρους, τὴν Ἀφρικὴ καὶ τὴν Ἀσία. Οἱ ἀποικίες καὶ τὰ προτεκτοράτα ποὺ δημιουργήθηκαν ἔτσι, ἔχουν παραδοθεῖ στὴν πιὸ ἄγρια ἐκμετάλλευση τῶν τράστ. Ἡ ἀποικιακὴ καταπίεση ἔχει ἁπλωθεῖ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς αὐτῶν τῶν χωρῶν: Κατοχὴ τοῦ ἐδάφους, ἐπιβολὴ μιᾶς ξένης γλώσσας σὲ βάρος τῆς ἐθνικῆς, καταλήστεψη τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου τῆς ἀποικίας, παραγ-

κωνισμός τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ κ.λ.π. Ὁ ἀποικιακὸς ἰμπεριαλισμὸς ἀρνιέται στοὺς ἀποικιακοὺς λαοὺς τὸ δικαίωμα νὰ συγκροτοῦνται σὲ Κράτη. Ὅλος ὁ κόσμος ξέρει τὴ περίφημη φράση τοῦ Μάρξ: «Ἕνας λαὸς ποὺ ὑποδουλώνει ἄλλους, δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἐλεύθερος».

Ἡ ὑποδούλωση τῶν λαῶν εἶναι ἔργο τῆς ἀντιδραστικῆς μεγάλο-ἀστικῆς τάξης καὶ τῶν μονοπωλίων ποὺ στὴν προσπάθειά τους νὰ πετύχουν τὸ μέγιστο κέρδος, ρίχνονται πάνω στοὺς πιὸ ἀδύνατους λαούς, γιὰ νὰ τοὺς ἀπογυμνώσουν. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἐπιχείρηση εἶναι ἀντίθετη στὰ συμφέροντα τῶν προλεταρίων τῆς ἀποικιοκρατικῆς χώρας. 1) Γιατὶ ἡ ἀντιδραστικὴ ἀστικὴ τάξη δυναμώνοντας μὲ τὴν ἀποικιοποίηση ἄλλων λαῶν, γίνεται πιὸ ἰσχυρὸς ταξικὸς ἐχθρός. Ἂν ὕστερα — ὅπως συμβαίνει ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση τῆς Ἀγγλίας, — ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ἀποικιακῶν λαῶν δίνει τὴν εὐχέρεια στὴν ἰμπεριαλιστικὴ ἀστικὴ τάξη νὰ παραχωρεῖ μερικὰ ψίχουλα στὸ δικό της προλεταριάτο, αὐτὰ ἀντισταθμίζονται μὲ τὸ παραπάνω ἀπὸ τὴ δύναμη ποὺ ἡ ἀστικὴ τάξη ἀποκτᾶ καὶ ποὺ τὴν χρησιμοποιεῖ ὄχι μόνο ἐνάντια στοὺς ἀποικιακοὺς λαούς, ἀλλὰ καὶ ἐνάντια στοὺς δικούς της προλετάριους. Ἡ ἀποικιακὴ καταπίεση στὸ ἐξωτερικὸ σταθεροποιεῖ τὴν ταξικὴ καταπίεση στὸ ἐσωτερικό.

2) Διότι, γιὰ νὰ διεξαγάγει μὲ ἐπιτυχία τὶς ἀποικιακές της ἐπιχειρήσεις ἡ ἀστικὴ τάξη, χρησιμοποιεῖ τοὺς δικούς της προλετάριους ἐνάντια στοὺς ξένους λαούς.

Τὰ ἔξοδα τῶν ἀποικιακῶν πολέμων τὰ βγάζει πρῶτα ἀπὸ τοὺς δικούς τους προλετάριους. Ὅμως γιὰ νὰ πετύχει αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα, προσπαθεῖ νὰ τοὺς πείσει ὅτι ἡ ἀποικιακὴ πολιτική της ἐξυπηρετεῖ καὶ τὰ δικά τους συμφέροντα. Στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια τῶν ἀστικῶν χωρῶν ποὺ προορίζονται γιὰ τὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ, οἱ ληστρικοὶ ἀποικιακοὶ πόλεμοι παρουσιάζονται σάν...«ἄμυνα τοῦ πολιτισμοῦ»!

Ὅσο λοιπὸν οἱ ἐργαζόμενοι θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι θύματα στὶς ψευδολογίες αὐτές, ἀδικοῦν τὸν ἑαυτό τους, ἐξυπηρετοῦν τὰ σχέδια τῆς τάξης ποὺ τοὺς καταπιέζει καὶ ἀδυνατίζουν τὴν ταξική τους πάλη καὶ τὴν διεθνῆ ἑνότητα τῶν προλεταρίων.

Ἡ τελευταία αὐτὴ παρατήρηση μᾶς φέρνει κοντὰ στὴ λύση

τοῦ ἀποικιακοῦ προβλήματος. Πραγματικὰ μόνο ὁ προλεταριακὸς διεθνισμὸς δίνει τὸ κλειδὶ τῆς λύσης. Γιατὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἐργαζομένων τῆς ἀποικιοκρατικῆς χώρας καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἀποικιακῶν λαῶν, εἶναι κοινὰ ἀπέναντι στὴν ἰμπεριαλιστικὴ ἀστικὴ τάξη, ποὺ εἶναι ὁ κοινός τους ἐχθρός. Μὲ ποιό συγκεκριμένο ὅμως τρόπο ὁ προλεταριακὸς διεθνισμὸς δίνει τὴ λύση τοῦ ἀποικιακοῦ προβλήματος ;

α) Ἂν οἱ ἐργαζόμενοι τῆς καταδυναστεύουσας χώρας παραδέχονται καὶ ὑποστηρίζουν τὸ δικαίωμα αὐτοδιάθεσης τῶν ἀποικιακῶν λαῶν καὶ ὑποστηρίζουν τὰ καταπιεζόμενα ἔθνη νὰ ἀποτινάξουν τὸ ζυγὸ τοῦ ἀποικιοκρατικοῦ Κράτους, καὶ νὰ συγκροτήσουν τὸ δικό τους ἀνεξάρτητο Κράτος.

β) Ἂν, ἀπὸ τὴ πλευρά τους οἱ ἐργαζόμενοι τῆς ἀποικιακῆς χώρας διακηρύσσουν τὴ διεθνῆ ταξική τους ἑνότητα καὶ ἀλληλεγγύη πρὸς τοὺς προλετάριους τῆς ἀποικιοκρατικῆς χώρας. Ἂν τὰ ἐπαναστατικὰ κόμματα τῶν ἀποικιακῶν χωρῶν, παράλληλα μὲ τοὺς ἀγῶνες τους ἐνάντια στὸν καταπιεστὴ ἰμπεριαλισμό, πολεμοῦν ταυτόχρονα καὶ τὸν ἐθνικισμὸ τῆς δικῆς τους ἀστικῆς τάξης.

Βλέπουμε λοιπόν, ὅτι μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ μποροῦμε νὰ λύσουμε τόσο θεωρητικὰ ὅσο καὶ πρακτικὰ τὸ ἐθνικὸ καὶ ἀποικιακὸ ζήτημα. Καὶ θὰ κλείσουμε μὲ τὴν παραίνεση τοῦ Στάλιν, ὅπως τὴν διαβάζουμε στὸ ἔργο του «Μαρξισμὸς καὶ τὸ Ἐθνικὸ Ζήτημα» :

> «Τὰ συμφέροντα τοῦ προλεταριακοῦ κινήματος τῶν ἐξελιγμένων χωρῶν καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος τῶν ἀποικιῶν, ἀπαιτοῦν ὅπως, αὐτὲς οἱ δυὸ μορφὲς τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ἑνωθοῦν σὲ ἕνα κοινὸ μέτωπο πάλης, ἐνάντια στὸν κοινὸν ἐχθρό, τὸν ἰμπεριαλισμό».

II. ΤΑ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΑ ΕΘΝΗ

α) Ἐθνικὸ ζήτημα καὶ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση.

Ἡ συγκρότηση αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ κοινοῦ μετώπου ἐπέτρεψε τὴν ἐπιτυχία τῆς σοσιαλιστικῆς Ἐπανάστασης τοῦ Ὀχτώβρη στὰ 1917.

Ἡ νίκη τοῦ Ρούσσικου προλεταριάτου, πάνω στὴν ἰμπεριαλιστικὴ ἀστικὴ τάξη, δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ χωρὶς τὴν ἐνεργητικὴ συμμαχία τῶν ἐκμεταλλευόμενων, ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ ἀστικὴ τάξη, λαῶν μέσα στὴν τεράστια αὐτοκρατορία τῶν Τσάρων. Ἔτσι ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ὀχτώβρη χτύπησε τὸν ἰμπεριαλισμὸ τόσο στὸ κέντρο του ὅσο καὶ στὴν περιφέρειά του.

Οἱ ἡγέτες τῆς Β' Διεθνοῦς ἐνῶ μιλοῦσαν γιὰ διεθνῆ ἰσότητα, στὴν πράξη δὲν ἀπέδιναν καμμιὰ σήμασία στὶς δυνατότητες τῶν ἀποικιακῶν λαῶν. Ἀρνιόνταν σ' αὐτοὺς κάθε δυνατότητα ἐπαναστατικῆς δράσης.

Τὸ μόνο ποὺ ἔκριναν γι' αὐτοὺς τοὺς λαοὺς κατάλληλο ἦταν τὸ δικαίωμα γιὰ μιὰ «πολιτιστικὴ αὐτονομία», τὸ δικαίωμα νὰ ἀναπτύσσουν τοὺς πολιτιστικοὺς θεσμούς μέσα ὅμως στὰ πλαίσια τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους!

Ἀντίθετα οἱ Μαρξιστὲς - Λενινιστὲς συμπεριλαμβάνουν στὸ δικαίωμα αὐτοδιάθεσης καὶ τὸ δικαίωμα ἀνεξαρτησίας, τὸ δικαίωμα συγκρότησης ἀνεξάρτητου Κράτους. Ἀφοῦ ἡ πάλη τῶν καταπιεζομένων ἐθνῶν γιὰ ἀνεξαρτησία κατευθύνεται ἐνάντια στὴν ἰμπεριαλιστικὴ ἀστικὴ τάξη, τὸν ἄμεσο ἀντίπαλο τοῦ «μητροπολιτικοῦ» προλεταριάτου εἶναι μιὰ πάλη μὲ χαραχτῆρα ἐπαναστατικό.

Ἡ ἁλματώδης ἄνοδος τοῦ κινήματος ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης στὶς καταπιεζόμενες χῶρες τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας ἀπὸ τὸ 1917 καὶ ὕστερα ἡ νίκη τοῦ Κινέζικου λαοῦ πάνω στὸν ἰμπεριαλισμὸ καὶ ἡ πορεία του πρὸς τὸ σοσιαλισμό, εἶναι γεγονότα πρωταρχικῆς σπουδαιότητας γιὰ τὴν παγκόσμια ἐπαναστατικὴ πάλη.

β) Τὰ χαραχτηριστικὰ τῶν σοσιαλιστικῶν ἐθνῶν

Μὲ τὴν σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ἐγκαινιάζεται ἕνα ριζικὰ νέο στάδιο στὴν ἐξέλιξη τῶν ἐθνῶν. Ἕνας νέος τύπος ἔθνους παρουσιάστηκε, χάρη στὴ νίκη τοῦ προλεταριάτου, τὸ σοσιαλιστικὸ ἔθνος.

Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο εἴπαμε, ὅτι μὲ τὸν ὅρο «ἀστικὰ ἔθνη» πρέπει νὰ ἐννοοῦμε τὰ ἔθνη ποὺ διαμορφώθηκαν, κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσία τῆς ἀστικῆς τάξης, τὴν ἐποχὴ ποὺ αὐτὴ ἀγωνιζόταν

ἐνάντια στὴ φεουδαρχία. Ἡ ἐπικράτηση τῆς ἀστικῆς τάξης εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα, τὴν ἐγκαθίδρυση σ' αὐτὲς τὶς χῶρες τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων παραγωγῆς. Αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ σχέσεις προσδιορίζουν τὰ χαραχτηριστικὰ τῶν ἀστικῶν ἐθνῶν.

Βασικὸ γνώρισμα στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ἀστικῶν ἐθνῶν εἶναι ἡ ἀνισότητα μεταξὺ τῶν μελῶν του, γιατὶ ἡ κυρίαρχη ἀστικὴ τάξη, ἐκμεταλλεύεται τὶς ἄλλες τάξεις καὶ ἰδιαίτερα τὸ προλεταριάτο. Τὸ ἀστικὸ ἔθνος διάκειται ἐχθρικὰ πρὸς τὰ ἄλλα ἀστικὰ ἐπίσης ἔθνη, γιατὶ οἱ ἀστικὲς τάξεις τῶν διαφόρων καπιταλιστικῶν χωρῶν εἶναι ἀνταγωνίστριες στὸ δρόμο γιὰ τὸ κέρδος. Αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀφετηρία, τὴν πηγὴ τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ τοῦ σωβινισμοῦ.

Τὸ ἀστικὸ ἔθνος τέλος, στὴν περίοδο τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ὑποτάσσει ἄλλους λαοὺς ποὺ οἰκονομικὰ εἶναι λιγώτερο ἀνεπτυγμένοι. Ἔτσι ἡ ἐκμετάλλευση στὸ ἐσωτερικὸ συμπληρώνεται μὲ τὴν ἐκμετάλλευση στὸ ἐξωτερικὸ καὶ γιὰ νὰ θυμηθοῦμε ἄλλη μιὰ φορὰ τὸν Λένιν : «ὁ ἰμπεριαλιστικὸς καπιταλισμὸς γίνεται ὁ μεγαλύτερος καταπιεστὴς τῶν ἐθνῶν».

Τελείως ἀντίθετα εἶναι τὰ χαραχτηριστικὰ τοῦ σοσιαλιστικοῦ ἔθνους :

> «Ἐξαφανεῖστε τὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο καὶ θὰ δεῖτε νὰ ἐξαφανίζεται ἡ ἐκμετάλλευση ἑνὸς ἔθνους ἀπὸ ἄλλο ἔθνος. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ γκρεμιστεῖ ὁ ταξικὸς ἀνταγωνισμὸς στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἔθνους γκρεμίζεται αὐτόματα καὶ ἡ ἐχθρότητα αὐτοῦ τοῦ ἔθνους πρὸς τὰ ἄλλα». (1)

Μὲ τὴν ἀνατροπὴ δηλαδὴ τῆς ἐκμεταλλεύτριας ἀστικῆς τάξης, καὶ μὲ τὴν ἐξάλειψη τῆς ταξικῆς καταπίεσης, ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση δημιουργεῖ νέες σχέσεις μέσα στοὺς κόλπους τοῦ ἔθνους καὶ ἀνάμεσα στὰ ἔθνη.

Ὅταν ἡ ἀστικὴ τάξη ἔσπασε τὰ δεσμὰ τῆς φεουδαλικῆς καταπίεσης, ἐσφυρηλάτησε νέα. Ἡ ἐργατικὴ τάξη ἀντίθετα ὅταν σπάει τὰ δεσμά της, ἐλευθερώνει καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώ-

---

1. Μὰρξ-Ἔνγκελς : «Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».

πους. Ἐξαφανίζει τόσο τὸν ταξικὸ ὅσο καὶ τὸν ἐθνικὸ ζυγό. Ἂς δοῦμε στὰ πεταχτὰ τὰ χαραχτηριστικὰ τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης ἀπὸ ἐθνικὴ ἄποψη.

Ἡ αὐτοκρατορία τῶν Τσάρων, ἦταν μιὰ «φυλακὴ τῶν λαῶν». Ὅταν ὅμως μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ὀχτώβρη ἐλευθερώθηκαν οἱ διάφορες ἐθνότητες ἀπὸ τὴν καταπίεση, ἀπόχτησαν τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιάθεσης. Ἡ ἄσκηση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος παίρνει δύο μορφές· ἢ τὴ μορφὴ ἀνεξαρτησίας ἢ τῆς ἐλεύθερης ἕνωσης. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ ἄλλοτε καταπιεζόμενες ἐθνότητες προτίμησαν τὴν ἕνωση τους μὲ τὸ Ρωσσικὸ ἔθνος.(¹)

Ἔτσι διαμορφώθηκε ἕνα πολυεθνικὸ σοσιαλιστικὸ Κράτος. Τὰ ἔθνη ποὺ τὸ ἀποτελοῦν, διατηροῦν στὸ ἀκέραιο τὸ δικαίωμά τους γιὰ αὐτοδιάθεση. Μποροῦν δηλαδὴ ἂν τὸ ἀποφασίσουν, νὰ ἀποχωρήσουν ὁποτεδήποτε ἀπὸ τὴν Ἕνωση. Ἀλλὰ ποιὸ εἶναι τὸ οὐσιῶδες γνώρισμα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὰ σοσιαλιστικὰ αὐτὰ ἔθνη ποὺ ὁ ἀριθμός τους πλησιάζει τὰ ἑξήντα; Εἶναι ἡ ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων μεταξύ τους.«Κανένα προνόμιο γιὰ κανένα ἔθνος», ἔλεγε ὁ Λένιν... «Οὔτε ἡ παραμικρὴ καταπίεση,οὔτε ἡ παραμικρὴ ἀδικία ἀπέναντι στὶς ἐθνικὲς μειονότητες». Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἔθνος κυρίαρχο στὴν Ε.Σ.Σ.Δ., ἀλλὰ ἐλεύθερες Δημοκρατίες ποὺ μὲ τὴ θέλησή τους ἀποτελοῦν μιὰ ὁμοσπονδία. (Δημοκρατία τῆς Ρωσσίας, τῆς Οὐκρανίας, τοῦ Καζακστάν, τῆς Ἐσθονίας κ.λ.π.), Ὅταν, στοὺς κόλπους μιᾶς ἀπ᾽ αὐτὲς τὶς Δημοκρατίες τῆς ΕΣΣΔ, ὑπάρχουν ἐθνικὲς μειονότητες, σχηματίζουν δημοκρατίες αὐτόνομες. Παράδειγμα : στοὺς κόλπους τῆς ὁμόσπονδης Ρωσσικῆς Δημοκρατίας, περιλαμβάνονται οἱ αὐτόνομες Δημοκρατίες τῆς Ταταρίας, τῆς Μπασκιρίας, τοῦ Νταγκεστάν, κλπ.

Τὸ Σοβιετικὸ Κράτος ἐγγυᾶται γιὰ τὴν πρόοδο τῶν διαφόρων λαῶν ποὺ τὸ ἀποτελοῦν. Παληὲς ὑποδουλωμένες ἐθνότητες, ξαναβρῆκαν τὴν ἀνεξαρτησία τους. Λαοὶ ποὺ φυτοζωοῦσαν, μπόρεσαν, χάρη στὸ σοσιαλισμό, νὰ συγκροτηθοῦν σὲ ἔθνη. Κι᾽ ἀκόμα πιὸ πολύ : Λαοὶ μὲ πρωτόγονη οἰκονομία καὶ ἀρχαϊκὴ νοοτροπία

---

1. Ἕνα ἀκόμα παράδειγμα τῆς ἑνότητας τῶν ἀντιθέσεων.

(ὅπως οἱ Νέγκς) μπόρεσαν νὰ περάσουν καὶ νὰ προσαρμοστοῦν, μέσα σὲ λίγα χρόνια, στὸ σοσιαλιστικὸ τρόπο ζωῆς.

Στὴ θέση δηλαδὴ τῆς ἀλληλοπεριφρόνησης καὶ τῆς ἐχθρότητας μεταξὺ τῶν λαῶν, παρουσιάζεται ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη καὶ ἀδελφικὴ συνεργασία.

Μποροῦμε τώρα νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ὁ σοσιαλισμός, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἐξασφαλίζει τὴν ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνάπτυξη τῶν ἐθνῶν, παράλληλα ἐπιταχύνει καὶ τὴν εἰρηνικὴ προσέγγισή τους. Ἐλευθερωτὴς τῶν ἐθνῶν, ὁ σοσιαλισμός, προετοιμάζει τὴ συγχώνευσή τους.

III. ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ

Ἐδείξαμε πιὸ πάνω, ὅτι τὰ ἔθνη δὲν ὑπῆρξαν πάντα· ὅτι εἶναι ἱστορικὰ προϊόντα ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη, πάνω στὴ βάση μιᾶς ἑνιαίας ἀγορᾶς.

Μὲ τὴν Ἐπανάστασή της, ἡ ἐργατικὴ τάξη, συντρίβει μαζὺ μὲ τὸν ταξικὸ ζυγό, καὶ τὸν ἐθνικό. Ἔτσι ὁ σοσιαλισμὸς ἐξασφαλίζει σ' ὅλα τὰ ἔθνη, μέσα στὶς συνθῆκες τῆς ἰσοτιμίας τους, μιὰ ἁρμονικὴ καὶ πλήρη ἀνάπτυξη, ποὺ θὰ φτάσει στὸ ὕψιστο σημεῖο της στὴν περίοδο τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ἡ ἐπικράτηση τοῦ κομμουνισμοῦ σὲ ὅλο τὸν κόσμο, θὰ ἔχει πραγματικὰ σὰν ἀποτέλεσμα τὴν συγκρότηση μιᾶς ἑνιαίας παγκόσμιας οἰκονομίας, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν ἀπαραίτητο, τὸν ἀναγκαῖο ὅρο γιὰ τὴν συνεχῆ καὶ ὁλοένα πιὸ γρήγορη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τότε τὰ γεωγραφικὰ ὅρια θὰ χάσουν τὴ σημασία τους.

Ἡ ὅλο καὶ μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τῶν ὑλικῶν καὶ μορφωτικῶν ἀνταλλαγῶν μεταξὺ τῶν λαῶν, θὰ τοὺς φέρνει ὅλο καὶ πιὸ κοντά, τὸν ἕνα στὸν ἄλλο.

Θὰ προκύψει ἔτσι μία παγκόσμια ἑνιαία γλῶσσα, ἐξαιρετικὰ πλούσια, ποὺ θὰ ἔχει γεννηθεῖ προοδευτικὰ ἀπὸ τὴν ἀφομοίωση τῶν διαφόρων ἐθνικῶν γλωσσῶν :

«Ὅταν ὁ παγκόσμιος ἰμπεριαλισμὸς θὰ ἔχει ἐξαφανιστεῖ πιά, ὅταν οἱ ἐκμεταλλεύτριες τάξεις θὰ ἔχουν ἀνατραπεῖ, ὅταν

ή έθνική καί άποικιακή καταπίεση θά έχει έξαφανισθεῖ· δταν ή έθνική άπομόνωση καί ή άμοιβαία δυσπιστία τῶν έθνῶν θά έχουν άντικατασταθεῖ άπό τήν άμοιβαία έμπιστοσύνη καί τή προσέγγιση τῶν λαῶν· δταν ή ίσότητα στά δικαιώματα τῶν έθνῶν θά έχει γίνει πραγματικότητα· δταν ή πολιτική καί γλωσσική καταπίεση θά έχει έξουδετερωθεῖ· δταν θά έχει άναπτυχθεῖ ή συνεργασία μεταξύ τῶν έθνῶν καί οί έθνικές γλῶσσες θά έχουν τή δυνατότητα, κατά τήν συνεργασία τους νά πλουτίζωνται άμοιβαῖα μέσα σέ πλήρη έλευθερία ... τότε, μέσα σ' αύτούς τούς δρους δέν θά μπορεῖ νά ύπάρξει ζήτημα έπιβολῆς τῆς μιᾶς γλώσσας πάνω στήν άλλη.(1)

Έτσι θά έχουν ξεπερασθεῖ οί έθνικοί φραγμοί άπό άποψη γλώσσας.

Στίς μέρες μας δμως τό πρόβλημα πού μπαίνει γιά λύση δέν είναι τό πρόβλημα τοῦ έθνους, άλλά τῆς άπελευθέρωσης τῶν έθνῶν άπό τόν καπιταλιστικό ζυγό καί τό πρόβλημα τῆς κατεύθυνσης στό δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ. Όταν ό μαρξισμός μιλάει γιά «συγχώνευση τῶν έθνῶν», δέν έννοεῖ μ' αύτό τήν έκμηδένισή τους. Ό δρόμος πρός τήν συγχώνευση, περνάει άπό τήν διαμόρφωσή τους

---

1. Στάλιν: Ό Μαρξισμός καί τό γλωσσικό ζήτημα. Αύτή ή προοπτική είναι τελείως σύμφωνη μέ τήν άντικειμενική έξέλιξη τῶν λαῶν. Ή ένιαία γλῶσσα θά συγκροτηθεῖ άργά καί προοδευτικά, στήν πορεία τῆς έξέλιξης τῶν ίστορικῶν γεγονότων, στίς οίκονομικές καί κοινωνικές συνθῆκες τοῦ παγκόσμιου κομμουνισμοῦ. Μιά τέτοια γλῶσσα θά άποτελέσει ένα πανίσχυρο δπλο πολιτιστικῆς άνάπτυξης, γιατί σάν καρπός μιᾶς μακρόχρονης έξέλιξης, θά έχει τήν σφραγῖδα τῶν ώραιότερων κατακτήσεων τοῦ πολιτισμοῦ, δπως συγκεντρώθηκαν λίγο-λίγο άπό τούς λαούς. Μιά τέτοια γλῶσσα δέν θά έχει τίποτε τό κοινό μέ τό τεχνητό έκεῖνο γλωσσικό άνακάτωμα πού λέγεται Έσπεράντο. Σέ τελευταία άνάλυση— άν καί πολυάριθμοι έσπεραντιστές είναι προοδευτικοί άνθρωποι — ή Έσπεράντο τείνει νά ξεστρατίσει τούς άνθρώπους άπό τήν έπαναστατική τους πάλη, γιατί οί ύποστηρικτές της ίσχυρίζονται ότι ή άπελευθέρωση τῶν λαῶν θά πραγματοποιηθεῖ μέ τή καθιέρωση τῆς Έσπεράντο. Όμως τόσο ό καπιταλιστής δσο καί ό προλετάριος, κι' άν άκόμα μιλοῦσαν τήν έσπεράντο, δέν θά έπαυαν νά είναι ό ένας έκμεταλλευτής καί ό άλλος έκμεταλλευόμενος.

στὴν πλήρη ἀνάπτυξή τους, ποὺ μπορεῖ νὰ γίνει μόνο μέσα στὶς συνθῆκες τοῦ σοσιαλισμοῦ :

Πρέπει νὰ δώσουμε τὴν εὐχέρεια στοὺς ἐθνικοὺς πολιτισμοὺς νὰ ἀναπτυχθοῦν, νὰ ἐκδηλώσουν τὶς δυνατότητές τους, νὰ ἀποκαλύψουν ὅλες τὶς ἐνδεχόμενες καὶ λανθάνουσες δυνάμεις τούς, γιατὶ μόνον ἔτσι θὰ δημιουργηθοῦν οἱ ὅροι ποὺ θὰ εὐνοήσουν τὴν μεταγενέστερη συγχώνευσή τους σὲ ἕνα μόνο, κοινό, ἑνιαῖο πολιτισμό, μὲ μιὰ μόνο κοινὴ γλῶσσα. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν πολιτισμῶν, πρέπει νὰ εἶναι ἐθνικὴ στὴ μορφὴ καὶ σοσιαλιστικὴ στὸ περιεχόμενο... γιὰ τὴν τελικὴ συγχώνευσή τους σὲ ἕνα ἑνιαῖο σοσιαλιστικὸ πολιτισμό, τόσο στὴ μορφή, ὅσο καὶ στὸ περιεχόμενο, μὲ μιὰ μόνη κοινὴ γλῶσσα, ὅταν τὸ προλεταριάτο θὰ ἔχει ἐπιβληθεῖ σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο, καὶ ὅταν ὁ σοσιαλισμὸς θὰ ἔχει κατακτήσει τὰ ἤθη, τότε, σ' αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς συνθῆκες, θὰ παρουσιαστεῖ ἡ διαλεκτικὴ ποὺ θὰ βάλει καὶ θὰ λύσει μὲ τρόπο Λενινιστικὸ τὸ πρόβλημα τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ»,[1]

ΤΕΛΟΣ

1. Στάλιν : «Ὁ Μαρξισμὸς καὶ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΤΟ

Τὸ τέταρτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς.
Ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων. (I)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Τὸ Τέταρτο Γνώρισμα τῆς Διαλεχτικῆς.
Ἡ πάλη τῶν Ἀντιθέσεων (II)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Τὸ τέταρτο γνώρισμα τῆς διαλεχτικῆς.
Ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων (III)

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ἡ ὑλιστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Τὸ πρῶτο χαρακτηριστικὸ τοῦ Μαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ: Ἡ ὑλικότητα τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Τὸ δεύτερο γνώρισμα τοῦ Μαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ: Ἡ ὕλη εἶναι προγενέστερη τῆς συνείδησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Τὸ τρίτο γνώρισμα τοῦ Μαρξιστικοῦ ὑλισμοῦ. Ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ γίνει γνωστός.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῆς ὑλικῆς της ζωῆς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ὁ ρόλος καὶ ἡ σπουδαιότητα τῶν ἰδεῶν στὴν κοινωνικὴ ζωὴ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ἡ διαμόρφωση, ἡ σπουδαιότητα καὶ ὁ ρόλος τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ἡ παραγωγή: παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ παραγωγικὲς σχέσεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ὁ νόμος ἀναγκαίας ἀντιστοιχίας ἀνάμεσα στίς παραγωγικές σχέσεις καί τό χαρακτῆρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ἡ πάλη τῶν τάξεων πρίν ἀπό τό καπιταλισμό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Οἱ ἀντιφάσεις τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΤΟ

Τὸ ἐποικοδόμημα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Ὁ σοσιαλισμός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ἀπὸ τὸν σοσιαλισμὸ στὸν κομμουνισμὸ

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΤΟ

Η ΥΛΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Τὸ κράτος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Τὸ ἔθνος (Ι)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Τὸ ἔθνος (II)